Dīghanikāye

Sīlakkhandhavagga-abhinavaṭīkā

《長部》戒蘊品新抄

from Chaṭṭha Saṅgāyana (CS)

Released by Dhammavassārāma 法雨道場

2550 B.E. (2006 A.D.)

Sīlakkhandhavagga-abhinavaṭīkā《長部》戒蘊品新抄〔目錄〕

Ganthārambhakathā 1
Ganthārambhakathāvaṇṇanā 1
Nidānakathāvaṇṇanā 20
Paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā 20
1. Brahmajālasuttaṁ 80
Paribbājakakathāvaṇṇanā 80
Cūḷasīlavaṇṇanā 133
Majjhimasīlavaṇṇanā 206
Mahāsīlavaṇṇanā 214
Pubbantakappikasassatavādavaṇṇanā 220
Ekaccasassatavādavaṇṇanā 238
Antānantavādavaṇṇanā 247
Amarāvikkhepavādavaṇṇanā 249
Adhiccasamuppannavādavaṇṇanā 252
Aparantakappikavādavaṇṇanā 255
Saññīvādavaṇṇanā 255
Asaññīnevasaññīnāsaññīvādavaṇṇanā 258
Ucchedavādavaṇṇanā 258
Diṭṭhadhammanibbānavādavaṇṇanā 261
Paritassitavipphanditavāravaṇṇanā 266
Phassapaccayavāravaṇṇanā 267
Diṭṭhigatikādhiṭṭhānavaṭṭakathāvaṇṇanā 267
Vivaṭṭakathādivaṇṇanā 272
Pakaraṇanayavaṇṇanā 276
Soḷasahāravaṇṇanā 278
Desanāhāravaṇṇanā 278
Vicayahāravaṇṇanā 279
Yuttihārasaṁvaṇṇanā 280
Padaṭṭhānahāravaṇṇanā 281
Lakkhaṇahāravaṇṇanā 282
Catubyūhahāravaṇṇanā 282

Āvattahāravaṇṇanā 285
Vibhattihāravaṇṇanā 285
Parivattanahāravaṇṇanā 286
Vevacanahāravaṇṇanā 286
Paññattihāravaṇṇanā 287
Otaraṇahāravaṇṇanā 287
Sodhanahāravaṇṇanā 288
Adhiṭṭhānahāravaṇṇanā 288
Parikkhārahāravaṇṇanā 289
Samāropanahāravaṇṇanā 289
Pañcavidhanayavaṇṇanā 290
Nandiyāvaṭṭanayavaṇṇanā 290
Tipukkhalanayavaṇṇanā 290
Sīhavikkīḷitanayavaṇṇanā 291
Disālocana-aṅkusanayadvayavaṇṇanā 291
Sāsanapaṭṭhānavaṇṇanā 292

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa.

Dīghanikāye

Sīlakkhandhavagga-abhinavaṭīkā

《長部》戒蘊品新抄

(pg.1.1~500)

Ganthārambhakathā

Yo (pg.1.1) desetvāna saddhammaṁ, gambhīraṁ duddasaṁ varaṁ;
Dīghadassī ciraṁ kālaṁ, patiṭṭhāpesi sāsanaṁ.1.
Vineyyajjhāsaye chekaṁ, mahāmatiṁ mahādayaṁ;
Natvāna taṁ sasaddhammagaṇaṁ gāravabhājanaṁ.2.
Saṅgītittayamāruḷhā, dīghāgamavarassa yā;
Saṁvaṇṇanā yā ca tassā, vaṇṇanā sādhuvaṇṇitā. 3.
Ācariyadhammapāla- ttherenevābhisaṅkhatā.
Sammā nipuṇagambhīra-duddasatthappakāsanā.4.
Kāmañca sā tathābhūtā, paramparābhatā pana;
Pāṭhato atthato cāpi, bahuppamādalekhanā.5.
Saṅkhepattā ca sotūhi, sammā ñātuṁ sudukkarā;
Tasmā sabrahmacārīnaṁ, yācanaṁ samanussaraṁ.6.
Yo'nekasetanāgindo, rājā nānāraṭṭhissaro;
Sāsanasodhane daḷhaṁ, sadā ussāhamānaso.7.
Taṁ nissāya "mamesopi, satthusāsanajotane;
Appeva nāmupatthambho, bhaveyyā"ti vicintayaṁ.8.
Vaṇṇanaṁ (pg.1.2) ārabhissāmi, sādhippāyamahāpayaṁ;
Atthaṁ tamupanissāya, aññañcāpi yathāraham.9.
Cakkābhivuḍḍhikāmānaṁ, dhīrānaṁ cittatosanaṁ;
Sādhuvilāsiniṁ nāma, taṁ suṇātha samāhitāti. 10.

Ganthārambhakathāvaṇṇanā

Nānānayanipuṇagambhīravicitrasikkhattayasaṅgahassa buddhānubuddhasaṁvaṇṇitassa saddhāvahaguṇasampannassa dīghāgamavarassa gambhīraduranubodhatthadīpakaṁ saṁvaṇṇanamimaṁ karonto sakasamayasamayantaragahanajjhogāhanasamattho mahāveyyākaraṇoyamācariyo saṁvaṇṇanārambhe ratanattayapaṇāmapayojanādividhānāni karonto paṭhamaṁ tāva ratanattayapaṇāmaṁ kātuṁ **"karuṇāsītalahadayan"**ti-ādimāha. Ettha ca saṁvaṇṇanārambhe ratanattayapaṇāmakaraṇappayojanaṁ tattha tattha bahudhā papañcenti ācariyā. Tathā hi vaṇṇayanti–

"Saṁvaṇṇanārambhe satthari paṇāmakaraṇaṁ dhammassa svākkhātabhāvena satthari pasādajananatthaṁ, satthu ca avitathadesanabhāvappakāsanena dhamme

pasādajananatthaṁ. Tadubhayappasādā hi mahato atthassa siddhi hotī”ti (dha. sa. ṭī. 1-1).

Atha vā “ratanattayapaṇāmavacanaṁ attano ratanattayappasādassa viññāpanatthaṁ, taṁ pana viññūnaṁ cittārādhanatthaṁ, taṁ aṭṭhakathāya gāhaṇatthaṁ, taṁ sabbasampattinipphādanatthan”ti. Atha vā “saṁvaṇṇanārambhe ratanattayavandanā saṁvaṇṇetabbassa dhammassa pabhavanissayavisuddhipaṭivedanatthaṁ, taṁ pana dhammasaṁvaṇṇanāsu viññūnaṁ bahumānuppādanatthaṁ, taṁ sammadeva tesaṁ uggahaṇadhāraṇādikkamaladdhabbāya sammāpaṭipattiyā sabbahitasukhanipphādanatthan”ti. Atha vā “maṅgalabhāvato, sabbakiriyāsu pubbakiccabhāvato, paṇḍitehi samācaritabhāvato, āyatiṁ paresaṁ diṭṭhānugati-āpajjanato ca saṁvaṇṇanāyaṁ ratanattayapaṇāmakiriyā”ti. Atha vā “catugambhīrabhāvayuttaṁ dhammavinayaṁ saṁvaṇṇetukāmassa mahāsamuddaṁ ogāhantassa viya paññāveyyattiyasamannāgatassāpi mahantaṁ bhayaṁ sambhavati, bhayakkhayāvahañcetaṁ ratanattayaguṇānussaraṇajanitaṁ (pg.1.3) paṇāmapūjāvidhānaṁ, tato ca saṁvaṇṇanāyaṁ ratanattayapaṇāmakiriyā”ti. Atha vā “asattharipi satthābhinivesassa lokassa yathābhūtaṁ satthari eva sammāsambuddhe satthusambhāvanatthaṁ, asatthari ca satthusambhāvanapariccajāpanatthaṁ, ‘tathāgatappaveditaṁ dhammavinayaṁ pariyāpuṇitvā attano dahatī’ti (pārā. 195) ca vuttadosapariharaṇatthaṁ saṁvaṇṇanāyaṁ paṇāmakiriyā”ti. Atha vā “buddhassa bhagavato paṇāmavidhānena sammāsambuddhabhāvādhigamāya buddhayānaṁ paṭipajjantānaṁ ussāhajananatthaṁ, saddhammassa ca paṇāmavidhānena paccekabuddhabhāvādhigamāya paccekabuddhayānaṁ paṭipajjantānaṁ ussāhajananatthaṁ, saṅghassa ca paṇāmavidhānena paramatthasaṅghabhāvādhigamāya sāvakayānaṁ paṭipajjantānaṁ ussāhajananatthaṁ saṁvaṇṇanāyaṁ paṇāmakiriyā”ti. Atha vā “maṅgalādikāni satthāni anantarāyāni, ciraṭṭhitikāni, bahumatāni ca bhavantīti evaṁladdhikānaṁ cittaparitosanatthaṁ saṁvaṇṇanāyaṁ paṇāmakiriyā”ti. Atha vā “sotujanānaṁ yathāvuttapaṇāmena anantarāyena uggahaṇadhāraṇādinipphādanatthaṁ saṁvaṇṇanāyaṁ paṇāmakiriyā. Sotujanānuggahameva hi padhānaṁ katvā ācariyehi saṁvaṇṇanārambhe thutipaṇāmaparidīpakāni vākyāni nikkhipīyanti, itarathā vināpi taṁ nikkhepaṁ kāyamanopaṇāmeneva yathādhippetappayojanasiddhito kimetena ganthagāravakaraṇenā”ti ca evamādinā. Mayaṁ pana idhādhippetameva payojanaṁ dassayissāma, tasmā saṁvaṇṇanārambhe ratanattayapaṇāmakaraṇaṁ yathāpaṭiññātasaṁvaṇṇanāya anantarāyena parisamāpanatthanti veditabbaṁ. Idameva ca payojanaṁ ācariyena idhādhippetaṁ. Tathā hi vakkhati “iti me pasannamatino …pe… tassānubhāvenā”ti. Ratanattayapaṇāmakaraṇañhi yathāpaṭiññātasaṁvaṇṇanāya anantarāyena parisamāpanatthaṁ ratanattayapūjāya paññāpāṭavabhāvato, tāya ca paññāpāṭavaṁ rāgādimalavidhamanato. Vuttañhetaṁ–

“Yasmiṁ mahānāma samaye ariyasāvako tathāgataṁ anussarati, nevassa tasmiṁ samaye rāgapariyuṭṭhitaṁ cittaṁ hoti, na dosapariyuṭṭhitaṁ cittaṁ hoti, na mohapariyuṭṭhitaṁ cittaṁ hoti, ujugatamevassa tasmiṁ samaye cittaṁ hotī”ti-ādi (a. ni. 6.10 a. ni. 11.11).

Tasmā (pg.1.4) ratanattayapūjāya vikkhālitamalāya paññāya pāṭavasiddhi. Atha vā ratanattayapūjāya paññāpadaṭṭhānasamādhihetuttā paññāpāṭavaṁ. Vuttañhetaṁ–

“Ujugatacitto kho pana mahānāma ariyasāvako labhati atthavedaṁ, labhati dhammavedaṁ, labhati dhammopasaṁhitaṁ pāmojjaṁ, pamuditassa pīti jāyati,

pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukhaṁ vedayati, sukhino cittaṁ samādhiyatī”ti (a. ni. 6.10 a. ni. 11.11).

Samādhissa ca paññāya padaṭṭhānabhāvo “samāhito yathābhūtaṁ pajānātī”ti (saṁ. ni. 3.5 4.99 5.1071 netti. 40 peṭako. 66 mi. pa. 14) vuttoyeva. Tato evaṁ paṭubhūtāya paññāya khedamabhibhuyya paṭiññātaṁ saṁvaṇṇanaṁ samāpayissati. Tena vuttaṁ “ratanattayapaṇāmakaraṇañhi …pe… paññāpāṭavabhāvato”ti. Atha vā ratanattayapūjāya āyuvaṇṇasukhabalavaḍḍhanato anantarāyena parisamāpanaṁ veditabbaṁ. Ratanattayapaṇāmena hi āyuvaṇṇasukhabalāni vaḍḍhanti. Vuttañhetaṁ–

“Abhivādanasīlissa, niccaṁ vuḍḍhāpacāyino;
Cattāro dhammā vaḍḍhanti, āyu vaṇṇo sukhaṁ balan”ti. (dha. pa. 109).

Tato āyuvaṇṇasukhabalavuddhiyā hotveva kāriyaniṭṭhānanti vuttaṁ “ratanattayapūjāya āyu …pe… veditabban”ti. Atha vā ratanattayapūjāya paṭibhānāparihānāvahattā anantarāyena parisamāpanaṁ veditabbaṁ. Aparihānāvahā hi ratanattayapūjā. Vuttañhetaṁ–

“Sattime bhikkhave, aparihānīyā dhammā, katame satta? Satthugāravatā, dhammagāravatā, saṅghagāravatā, sikkhāgāravatā, samādhigāravatā, kalyāṇamittatā, sovacassatā”ti (a. ni. 7.34) tato paṭibhānāparihānena hotveva yathāpaṭiññātaparisamāpananti vuttaṁ “ratanattaya …pe… veditabban”ti. Atha vā pasādavatthūsu pūjāya puññātisayabhāvato anantarāyena parisamāpanaṁ veditabbaṁ. Puññātisayā hi pasādavatthūsu pūjā. Vuttañhetaṁ–

“Pūjārahe (pg.1.5) pūjayato, buddhe yadiva sāvake;
Papañcasamatikkante, tiṇṇasokapariddave.
Te tādise pūjayato, nibbute akutobhaye;
Na sakkā puññaṁ saṅkhātuṁ, imettamapi kenacī”ti. (khu. pā. 196 apa. 1.10.2).

Puññātisayo ca yathādhippetaparisamāpanupāyo. Yathāha –

“Esa devamanussānaṁ, sabbakāmadado nidhi;
Yaṁ yadevābhipatthenti, sabbametena labbhatī”ti. (khu. pā. 8.10).

Upāyesu ca paṭipannassa hotveva kāriyaniṭṭhānanti vuttaṁ “pasādavatthūsu …pe… veditabban”ti. Evaṁ ratanattayapūjā niratisayapuññakkhettasambuddhiyā aparimeyyappabhāvo puññātisayoti bahuvidhantarāyepi lokasannivāse antarāyanibandhanasakalasaṁkilesaviddhaṁsanāya pahoti, bhayādi-upaddavañca nivāreti. Tasmā suvuttaṁ “saṁvaṇṇanārambhe ratanattayapaṇāmakaraṇaṁ yathāpaṭiññātasaṁvaṇṇanāya anantarāyena parisamāpanatthanti veditabban”ti.

Evaṁ pana sapayojanaṁ ratanattayapaṇāmaṁ kattukāmo buddharatanamūlakattā sesaratanānaṁ paṭhamaṁ tassa paṇāmaṁ kātumāha– **“karuṇāsītalahadayaṁ …pe… gativimuttan”**ti. Buddharatanamūlakāni hi dhammasaṅgharatanāni, tesu ca dhammaratanamūlakaṁ saṅgharatanaṁ, tathābhāvo ca “puṇṇacando viya bhagavā, candakiraṇanikaro viya tena desito dhammo, candakiraṇasamuppāditapīṇito loko viya saṅgho”ti evamādīhi aṭṭhakathāyamāgata-upamāhi vibhāvetabbo. Atha vā sabbasattānaṁ aggoti katvā paṭhamaṁ buddho, tappabhavato, tadupadesitato ca tadanantaraṁ dhammo, tassa dhammassa sādhāraṇato tadāsevanato ca tadanantaraṁ saṅgho vutto. “Sabbasattānaṁ vā hite viniyojakoti katvā paṭhamaṁ buddho, sabbasattahitattā tadanantaraṁ dhammo, hitādhigamāya paṭipanno adhigatahito cāti katvā tadanantaraṁ saṅgho vutto”ti aṭṭhakathāgatanayena anupubbatā veditabbā.

Buddharatanapaṇāmañca (pg.1.6) karonto kevalapaṇāmato thomanāpubbaṅgamovasātisayoti **“karuṇāsītalahadayan”**ti-ādipadehi

thomanāpubbaṅgamataṁ dasseti. Thomanāpubbaṅgamena hi paṇāmena satthu guṇātisayayogo, tato cassa anuttaravandanīyabhāvo, tena ca attano paṇāmassa khettaṅgatabhāvo, tena cassa khettaṅgatassa paṇāmassa yathādhippetanipphattihetubhāvo dassitoti. Thomanāpubbaṅgamatañca dassento yassā saṁvaṇṇanaṁ kattukāmo, sā suttantadesanā karuṇāpaññāppadhānāyeva, na vinayadesanā viya karuṇāppadhānā, nāpi abhidhammadesanā viya paññāppadhānāti tadubhayappadhānameva thomanamārabhati. Esā hi ācariyassa pakati, yadidaṁ ārambhānurūpathomanā. Teneva ca vinayadesanāya saṁvaṇṇanārambhe "yo kappakoṭīhipi …pe… mahākāruṇikassa tassā"ti (pārā. aṭṭha. ganthārambhakathā) karuṇāppadhānaṁ, abhidhammadesanāya saṁvaṇṇanārambhe "karuṇā viya …pe… yathārucī"ti (dha. sa. aṭṭha. 1) paññāppadhānañca thomanamāraddhaṁ. Vinayadesanā hi āsayādinirapekkhakevalakaruṇāya pākatikasattenāpi asotabbārahaṁ suṇanto, apucchitabbārahaṁ pucchanto, avattabbārahañca vadanto sikkhāpadaṁ paññapesīti karuṇāppadhānā. Tathā hi ukkaṁsapariyantagatahirottappopi bhagavā lokiyasādhujanehipi pariharitabbāni "sikharaṇī, sambhinnā"ti-ādivacanāni, (pārā. 185) yathāparādhañca garahavacanāni mahākaruṇāsañcoditamānaso mahāparisamajjhe abhāsi, taṁtaṁsikkhāpadapaññatti kāraṇāpekkhāya ca verañjādīsu sārīrikaṁ khedamanubhosi. Tasmā kiñcāpi bhūmantarapaccayākārasamayantarakathānaṁ viya vinayapaññattiyāpi samuṭṭhāpikā paññā anaññasādhāraṇatāya atisayakiccavatī, karuṇāya kiccaṁ pana tatopi adhikanti vinayadesanāya karuṇāppadhānatā vuttā. Karuṇābyāpārādhikatāya hi desanāya karuṇāpadhānatā, abhidhammadesanā pana kevalapaññāppadhānā paramatthadhammānaṁ yathāsabhāvapaṭivedhasamatthāya paññāya tattha sātisayappavattito. Suttantadesanā pana karuṇāpaññāppadhānā tesaṁ tesaṁ sattānaṁ āsayānusayādhimutticaritādibhedaparicchindanasamatthāya paññāya sattesu ca mahākaruṇāya tattha sātisayappavattito. Suttantadesanāya hi mahākaruṇāya samāpattibahulo vineyyasantāne tadajjhāsayānulomena (pg.1.7) gambhīramatthapadaṁ patiṭṭhapesi. Tasmā ārambhānurūpaṁ karuṇāpaññāppadhānameva thomanaṁ katanti veditabbaṁ, ayamettha samudāyattho.

Ayaṁ pana avayavattho– kiratīti **karuṇā,** paradukkhaṁ vikkhipati paccayavekallakaraṇena apanetīti attho. Dukkhitesu vā kiriyati pasāriyatīti **karuṇā.** Atha vā kiṇātīti **karuṇā,** paradukkhe sati kāruṇikaṁ hiṁsati vibādhati, paradukkhaṁ vā vināsetīti attho. Paradukkhe sati sādhūnaṁ kampanaṁ hadayakhedaṁ karotīti vā **karuṇā.** Atha vā kamiti sukhaṁ, taṁ rundhatīti **karuṇā.** Esā hi paradukkhāpanayanakāmatālakkhaṇā attasukhanirapekkhatāya kāruṇikānaṁ sukhaṁ rundhati vibandhatīti, sabbattha saddasatthānusārena padanipphatti veditabbā. Uṇhābhitattehi sevīyatīti sītaṁ, uṇhābhisamanaṁ. Taṁ lāti gaṇhātīti **sītalaṁ,** "cittaṁ vā te khipissāmi, hadayaṁ vā te phālessāmī"ti (saṁ. ni. 1.246 su. ni. āḷavakasutta) ettha uro "hadayan"ti vuttaṁ, "vakkaṁ hadayan"ti (ma. ni. 1.110 2.114 3.154) ettha hadayavatthu, "hadayā hadayaṁ maññe aññāya tacchatī"ti (ma. ni. 1.63) ettha cittaṁ, idhāpi cittameva abbhantaraṭṭhena **hadayaṁ.** Attano sabhāvaṁ vā haratīti **hadayaṁ,** ra-kārassa da-kāraṁ katvāti neruttikā. Karuṇāya sītalaṁ hadayamassāti karuṇāsītalahadayo, taṁ **karuṇāsītalahadayaṁ.**

Kāmañcettha paresaṁ hitopasaṁhārasukhādi-aparihānijjhānasabhāvatāya, byāpādādīnaṁ ujuvipaccanīkatāya ca sattasantānagatasantāpavicchedanākārappavattiyā mettāmuditānampi cittasītalabhāvakāraṇatā upalabbhati, tathāpi paradukkhāpanayanākārappavattiyā parūpatāpāsahanarasā avihiṁsābhūtā karuṇāva

visesena bhagavato cittassa cittapassaddhi viya sītibhāvanimittanti tassāyeva cittasītalabhāvakāraṇatā vuttā. Karuṇāmukhena vā mettāmuditānampi hadayasītalabhāvakāraṇatā vuttāti daṭṭhabbaṁ. Na hi sabbattha niravasesattho upadisīyati, padhānasahacaraṇāvinābhāvādinayehipi yathālabbhamānaṁ gayhamānattā. Apicettha taṁsampayuttañāṇassa cha-asādhāraṇañāṇapariyāpannatāya asādhāraṇañāṇavisesanibandhanabhūtā sātisayaṁ, niravasesañca sabbaññutaññāṇaṁ (pg.1.8) viya savisayabyāpitāya mahākaruṇābhāvamupagatā anaññasādhāraṇasātisayabhāvappattā karuṇāva hadayasītalattahetubhāvena vuttā. Atha vā satipi mettāmuditānaṁ paresaṁ hitopasaṁhārasukhādi-aparihānijjhānasabhāvatāya sātisaye hadayasītalabhāvanibandhanatte sakalabuddhaguṇavisesakāraṇatāya tāsampi kāraṇanti karuṇāya eva hadayasītalabhāvakāraṇatā vuttā. Karuṇānidānā hi sabbepi buddhaguṇā. Karuṇānubhāvanibbāpiyamānasaṁsāradukkhasantāpassa hi bhagavato paradukkhāpanayanakāmatāya anekānipi kappānamasaṅkhyeyyāni akilantarūpasseva niravasesabuddhakaradhammasambharaṇaniratassa samadhigatadhammādhipateyyassa ca sannihitesupi sattasaṅghātasamupanītahadayūpatāpanimittesu na īsakampi cittasītibhāvassa aññathattamahosīti. Tīsu cettha vikappesu paṭhame vikappe avisesabhūtā buddhabhūmigatā, dutiye tatheva mahākaruṇābhāvūpagatā, tatiye paṭhamābhinīhārato paṭṭhāya tīsupi avatthāsu pavattā bhagavato karuṇā saṅgahitāti daṭṭhabbaṁ.

Pajānātīti **paññā,** yathāsabhāvaṁ pakārehi paṭivijjhatīti attho. Paññapetīti vā **paññā,** taṁ tadatthaṁ pākaṭaṁ karotīti attho. Sāyeva ñeyyāvaraṇappahānato pakārehi dhammasabhāvajotanaṭṭhena pajjototi **paññāpajjoto.** Paññavato hi ekapallaṅkenapi nisinnassa dasasahassilokadhātu ekapajjotā hoti. Vuttañhetaṁ bhagavatā “cattārome bhikkhave, pajjotā. Katame cattāro? Candapajjoto, sūriyapajjoto, aggipajjoto, paññāpajjoto, ime kho bhikkhave, cattāro pajjotā. Etadaggaṁ bhikkhave, imesaṁ catunnaṁ pajjotānaṁ yadidaṁ paññāpajjoto”ti (a. ni. 4.145). Tena vihato visesena samugghāṭitoti **paññāpajjotavihato,** visesatā cettha upari āvi bhavissati. Muyhanti tena, sayaṁ vā muyhati, muyhanamattameva vā tanti **moho,** avijjā. Sveva visayasabhāvapaṭicchādanato andhakārasarikkhatāya tamo viyāti **mohatamo.** Satipi tamasaddassa sadisakappanamantarena avijjāvācakatte mohasaddasannidhānena tabbisesakatāvettha yuttāti sadisakappanā. Paññāpajjotavihato mohatamo (pg.1.9) yassāti paññāpajjotavihatamohatamo, taṁ **paññāpajjotavihatamohatamaṁ.**

Nanu ca sabbesampi khīṇāsavānaṁ paññāpajjotena avijjandhakārahatatā sambhavati, atha kasmā aññasādhāraṇāvisesaguṇena bhagavato thomanā vuttāti? Savāsanappahānena anaññasādhāraṇavisesatāsambhavato. Sabbesampi hi khīṇāsavānaṁ paññāpajjotahatāvijjandhakārattepi sati saddhādhimuttehi viya diṭṭhippattānaṁ sāvakapaccekabuddhehi sammāsambuddhānaṁ savāsanappahānena kilesappahānassa viseso vijjatevāti. Atha vā paropadesamantarena attano santāne accantaṁ avijjandhakāravigamassa nipphāditattā (nibbattitattā ma. ni. ṭī. 1.1), tattha ca sabbaññutāya balesu ca vasībhāvassa samadhigatattā, parasantatiyañca dhammadesanātisayānubhāvena sammadeva tassa pavattitattā, bhagavāyeva visesato paññāpajjotavihatamohatamabhāvena thometabboti. Imasmiñca atthavikappe paññāpajjotapadena sasantānagatamohavidhamanā paṭivedhapaññā ceva parasantānagatamohavidhamanā desanāpaññā ca sāmaññaniddesena, ekasesanayena vā saṅgahitā. Na tu purimasmiṁ atthavikappe viya paṭivedhapaññāyevāti veditabbaṁ.

Aparo nayo– bhagavato ñāṇassa ñeyyapariyantikattā

sakalañeyyadhammasabhāvāvabodhanasamatthena anāvaraṇañāṇasaṅkhātena paññāpajjotena sakalañeyyadhammasabhāvacchādakamohatamassa vihatattā anāvaraṇañāṇabhūtena anaññasādhāraṇapaññāpajjotavihatamohatamabhāvena bhagavato thomanā veditabbā. Imasmiṁ pana atthavikappe mohatamavidhamanante adhigatattā anāvaraṇañāṇaṁ kāraṇūpacārena sakasantāne mohatamavidhamananti veditabbaṁ. Abhinīhārasampattiyā savāsanappahānameva hi kilesānaṁ ñeyyāvaraṇappahānanti, parasantāne pana mohatamavidhamanassa kāraṇabhāvato phalūpacārena anāvaraṇañāṇameva mohatamavidhamananti vuccati. **Anāvaraṇañāṇan**ti ca sabbaññutaññāṇameva, yena dhammadesanāpaccavekkhaṇāni karoti. Tadidañhi ñāṇadvayaṁ atthato ekameva. Anavasesasaṅkhatāsaṅkhatasammutidhammārammaṇatāya sabbaññutaññāṇaṁ (pg.1.10) tatthāvaraṇābhāvato nissaṅgacāramupādāya anāvaraṇañāṇanti, visayappavattimukhena pana aññehi asādhāraṇabhāvadassanatthaṁ dvidhā katvā chaḷāsādhāraṇañāṇabhede vuttaṁ.

Kiṁ panettha kāraṇaṁ avijjāsamugghātoyeveko pahānasampattivasena bhagavato thomanāya gayhati, na pana sātisayaṁ niravasesakilesappahānanti? Vuccate– tappahānavacaneneva hi tadekaṭṭhatāya sakalasaṁkilesasamugghātassa jotitabhāvato niravasesakilesappahānamettha gayhati. Na hi so saṁkileso atthi, yo niravasesāvijjāsamugghātanena na pahīyatīti. Atha vā sakalakusaladhammuppattiyā, saṁsāranivattiyā ca vijjā viya niravasesākusaladhammuppattiyā, saṁsārappavattiyā ca avijjāyeva padhānakāraṇanti tabbighātavacaneneva sakalasaṁkilesasamugghātavacanasiddhito soyeveko gayhatīti. Atha vā sakalasaṁkilesadhammānaṁ muddhabhūtattā avijjāya taṁ samugghātoyeveko gayhati. Yathāha–

"Avijjā muddhāti jānāhi, vijjā muddhādhipātinī;
Saddhāsatisamādhīhi, chandavīriyena saṁyutā"ti. (su. ni. 1032 cūḷa. ni. 51).

Sanarāmaralokagarunti ettha pana paṭhamapakatiyā avibhāgena sattopi naroti vuccati, idha pana dutiyapakatiyā manujapurisoyeva, itarathā lokasaddassa avattabbatā siyā. "Yathā hi paṭhamapakatibhūto satto itarāya pakatiyā seṭṭhaṭṭhena pure uccaṭṭhāne seti pavattatīti **puriso**ti vuccati, evaṁ jeṭṭhabhāvaṁ netīti **naro**ti. Puttabhātubhūtopi hi puggalo mātujeṭṭhabhaginīnaṁ pituṭṭhāne tiṭṭhati, pageva bhattubhūto itarāsan"ti (vi. aṭṭha. 43-46) nāvāvimānavaṇṇanāyaṁ vuttaṁ. Ekasesappakappanena puthuvacanantaviggahena vā narā, maraṇaṁ maro, so natthi yesanti **amarā,** saha narehi, amarehi cāti **sanarāmaro.**Garati uggacchati uggato pākaṭo bhavatīti **garu,** garasaddo hi uggame. Apica pāsāṇacchattaṁ viya bhāriyaṭṭhena "garū"ti vuccati.

Mātāpitācariyesu (pg.1.11) dujjare alahumhi ca;
Mahante cuggate ceva, nichekādikaresu ca.
Tathā vaṇṇavisesesu, **garu**saddo pavattati.

Idha pana sabbalokācariye tathāgate. Keci pana "garu, gurūti ca dvidhā gahetvā bhāriyavācakatte garusaddo, ācariyavācakatte tu gurusaddo"ti vadanti, taṁ na gahetabbaṁ. Pāḷivisaye hi sabbesampi yathāvuttānamatthānaṁ vācakatte garusaddoyevicchitabbo akārassa ākārabhāvena "gāravan"ti taddhitantapadassa savuddhikassa dassanato. Sakkatabhāsāvisaye pana gurusaddoyevicchitabbo ukārassa vuddhibhāvena aññathā taddhitantapadassa dassanatoti. Sanarāmaro ca so loko cāti sanarāmaraloko, tassa garūti tathā, taṁ **sanarāmaralokagaruṁ. "Sanaramarūlokagarun"**tipi paṭhanti, tadapi ariyāgāthattā vuttilakkhaṇato, atthato ca

yuttameva. Atthato hi dīghāyukāpi samānā yathāpariccheda ṁ maraṇasabhāvattā marūti devā vuccanti. Etena devamanussānaṁ viya tadavasiṭṭhasattānampi yathāraha ṁ guṇavisesāvahatāya bhagavato upakārakata ṁ dasseti. Nanu cettha devamanussā padhānabhūtā, atha kasmā tesaṁ appadhānatā niddisīyatīti? Atthato padhānatāya gahetabbattā. Añño hi saddakkamo, añño atthakkamoti saddakkamānusārena padhānāpadhānabhāvo na codetabbo. Edisesu hi samāsapadesu padhānampi appadhānaṁ viya niddisīyati yathā taṁ "sarājikāya parisāyā"ti, tasmā sabbattha atthatova adhippāyo gavesitabbo, na byañjanamattena. Yathāhu porāṇā–

"Atthañhi nātho saraṇaṁ avoca,
Na byañjanaṁ lokahito mahesi.
Tasmā akatvā ratimakkharesu,
Atthe niveseyya matiṁ matimā"ti. (kaṅkhā. aṭṭha. paṭhamapārājikakaṇḍavaṇṇanā).

Kāmañcettha sattasaṅkhārabhājanavasena tividho loko, garubhāvassa pana adhippetattā garukaraṇasamatthasseva yujjanato sattalokavasena attho gahetabbo. So hi lokīyanti ettha puññāpuññāni (pg.1.12) tabbipāko cāti **loko,** dassanatthe ca lokasaddamicchanti saddavidū. Amaraggahaṇena cettha upapattidevā adhippetā. Aparo nayo– samūhattho ettha lokasaddo samudāyavasena lokīyati paññāpīyatīti katvā. Saha narehīti **sanarā,** teyeva amarāti **sanarāmarā,** tesaṁ loko tathā, purimanayeneva yojetabbaṁ. Amarasaddena cettha upapattidevā viya visuddhidevāpi saṅgayhanti. Tepi hi paramatthato maraṇābhāvato **amarā.** Imasmiṁ pana atthavikappe narāmarānameva gahaṇaṁ ukkaṭṭhaniddesavasena yathā "satthā devamanussānan"ti (dī. ni. 1.157 255). Tathā hi sabbānatthaparihānapubbaṅgamāya niravasesahitasukhavidhānatapparāya niratisayāya payogasampattiyā, sadevamanussāya pajāya accantamupakāritāya aparimitanirupamappabhāvaguṇasamaṅgitāya ca sabbasattuttamo bhagavā aparimāṇāsu lokadhātūsu aparimāṇānaṁ sattānaṁ uttamamanaññasādhāraṇaṁ gāravaṭṭhānanti. Kāmañca itthīnampi tathā-upakārattā bhagavā garuyeva, padhānabhūtaṁ pana lokaṁ dassetuṁ purisaliṅgena vuttanti daṭṭhabbaṁ. Neruttikā pana avisesanicchitaṭṭhāne tathā niddiṭṭhamicchanti yathā "narā nāgā ca gandhabbā, abhivādetvāna pakkamun"ti (apa. 1.1.48). Tathā cāhu–

"Napuṁsakena liṅgena, saddodāhu pumena vā;
Niddissatīti ñātabbamavisesavinicchite"ti.

Vandeti ettha pana–

Vattamānāya pañcamyaṁ, sattamyañca vibhattiyaṁ;
Etesu tīsu ṭhānesu, **vande**saddo pavattati.

Idha pana vattamānāyaṁ aññāsamasambhavato. Tattha ca uttamapurisavasenattho gahetabbo "ahaṁ vandāmī"ti. Namanathutiyatthesu ca vandasaddamicchanti ācariyā, tena ca sugatapadaṁ, nāthapadaṁ vā ajjhāharitvā yojetabbaṁ. Sobhanaṁ gataṁ gamanaṁ etassāti **sugato.** Gamanañcettha kāyagamanaṁ, ñāṇagamanañca, kāyagamanampi vineyyajanopasaṅkamanaṁ, pakatigamanañcāti dubbidhaṁ. Bhagavato hi vineyyajanopasaṅkamanaṁ ekantena tesaṁ hitasukhanipphādanato (pg.1.13) sobhanaṁ, tathā lakkhaṇānubyañjanapaṭimaṇḍitarūpakāyatāya dutavilambitakhalitānukaḍḍhananippīḷanukkuṭika-kuṭilākulatādidosarahita-mavahasitarājahaṁsa- vasabhavāraṇamigarājagamanaṁ pakatigamanañca, vimalavipulakaruṇāsativīriyādiguṇavisesasahitampi ñāṇagamanaṁ abhinīhārato paṭṭhāya yāva mahābodhi, tāva niravajjatāya sobhanamevāti. Atha vā "sayambhūñāṇena sakalampi lokaṁ pariññābhisamayavasena parijānanto sammā gato avagatoti **sugato.**

Yo hi gatyattho, so buddhayattho. Yo ca buddhayattho, so gatyatthoti. Tathā lokasamudayaṁ pahānābhisamayavasena pajahanto anuppattidhammatamāpādento sammā gato atītoti **sugato.** Lokanirodhaṁ sacchikiriyābhisamayavasena sammā gato adhigatoti sugato. Lokanirodhagāminiṁ paṭipadaṁ bhāvanābhisamayavasena sammā gato paṭipannoti **sugato,** ayañcattho 'sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchatī'ti (mahāni. 38 cūḷani. 27) **sugato**ti-ādinā niddesanayena vibhāvetabbo.

Aparo nayo– sundaraṁ sammāsambodhiṁ, nibbānameva vā gato adhigatoti **sugato.** Bhūtaṁ taccham atthasaṁhitaṁ yathārahaṁ kālayuttameva vācaṁ vineyyānaṁ sammā gadatīti vā **sugato,** da-kārassa ta-kāraṁ katvā, taṁ **sugataṁ.** Puññāpuññakammehi upapajjanavasena gantabbāti **gatiyo,** upapattibhavavisesā. Tā pana nirayādibhedena pañcavidhā, sakalassāpi bhavagāmikammassa ariyamaggādhigamena avipākārahabhāvakaraṇena nivattitattā pañcahipi tāhi visaṁyutto hutvā muttoti **gativimutto.** Uddhamuddhabhavagāmino hi devā taṁtaṁkammavipākadānakālānurūpena tato tato bhavato muttāpi muttamattāva, na pana visaññogavasena muttā, gatipariyāpannā ca taṁtaṁbhavagāmikammassa ariyamaggena anivattitattā, na tathā bhagavā. Bhagavā pana yathāvuttappakārena visaṁyutto hutvā muttoti. Tasmā anena bhagavato katthacipi gatiyā apariyāpannataṁ dasseti. Yato ca bhagavā "devātidevo"ti vuccati. Tenevāha–

"Yena (pg.1.14) devūpapatyassa, gandhabbo vā vihaṅgamo;
Yakkhattaṁ yena gaccheyyaṁ, manussattañca abbaje.
Te mayhaṁ āsavā khīṇā, viddhastā vinaḷīkatā"ti. (a. ni. 4.36).

Taṁtaṁgatisaṁvattanakānañhi kammakilesānaṁ mahābodhimūleyeva aggamaggena pahīnattā natthi bhagavato taṁtaṁgatipariyāpannatāti accantameva bhagavā sabbabhavayonigativiññāṇaṭṭhitisattāvāsasattanikāyehi parimuttoti. Atha vā kāmaṁ sa-upādisesāyapi nibbānadhātuyā tāhi gatīhi vimutto, esā pana "paññāpajjotavihatamohataman"ti etthevantogadhāti iminā padena anupādisesāya nibbānadhātuyāva thometīti daṭṭhabbaṁ.

Ettha pana attahitasampattiparahitapaṭipattivasena dvīhākārehi bhagavato thomanā katā hoti. Tesu anāvaraṇañāṇādhigamo, saha vāsanāya kilesānamaccantappahānaṁ, anupādisesanibbānappatti ca attahitasampatti nāma, lābhasakkārādinirapekkhacittassa pana sabbadukkhaniyyānikadhammadesanāpayogato devadattādīsupi viruddhasattesu niccaṁ hitajjhāsayatā, vinītabbasattānaṁ ñāṇaparipākakālāgamanañca āsayato parahitapaṭipatti nāma. Sā pana āsayapayogato duvidhā, parahitapaṭipatti tividhā ca attahitasampatti imāya gāthāya yathārahaṁ pakāsitā hoti. "Karuṇāsītalahadayan"ti hi etena āsayato parahitapaṭipatti, sammā gadanatthena sugatasaddena payogato parahitapaṭipatti. "Paññāpajjotavihatamohatamaṁ gativimuttan"ti etehi, catusaccapaṭivedhatthena ca sugatasaddena tividhāpi attahitasampatti, avasiṭṭhaṭṭhena pana tena, "sanarāmaralokagarun"ti ca etena sabbāpi attahitasampatti, parahitapaṭipatti ca pakāsitā hoti.

Atha vā hetuphalasattūpakāravasena tīhākārehi thomanā katā. Tattha **hetu** nāma mahākaruṇāsamāyogo, bodhisambhārasambharaṇañca, tadubhayampi paṭhamapadena yathārutato, sāmatthiyato ca pakāsitaṁ. **Phalaṁ** pana ñāṇappahāna-ānubhāvarūpakāyasampadāvasena catubbidhaṁ (pg.1.15) Tattha sabbaññutañāṇapadaṭṭhānaṁ maggañāṇaṁ, tammūlakāni ca dasabalādiñāṇāni ñāṇasampadā, savāsanasakalasaṁkilesānamaccantamanuppādadhammatāpādanaṁ

pahānasampadā, yathicchitanipphādane ādhipaccaṁ ānubhāvasampadā, sakalalokanayanābhisekabhūtā pana lakkhaṇānubyañjanapaṭimaṇḍitā attabhāvasampatti rūpakāyasampadā. Tāsu ñāṇappahānasampadā dutiyapadena, saccapaṭivedhatthena ca sugatasaddena pakāsitā, ānubhāvasampadā tatiyapadena, rūpakāyasampadā sobhanakāyagamanatthena sugatasaddena lakkhaṇānubyañjanapāripūriyā vinā tadabhāvato. Yathāvuttā duvidhāpi parahitapaṭipatti **sattūpakārasampadā,** sā pana sammā gadanatthena sugatasaddena pakāsitāti veditabbā.

Apica imāya gāthāya sammāsambodhi tammūla– tappaṭipattiyādayo aneke buddhaguṇā ācariyena pakāsitā honti. Esā hi ācariyānaṁ pakati, yadidaṁ yena kenaci pakārena atthantaraviññāpanaṁ. Kathaṁ? "Karuṇāsītalahadayan"ti hi etena sammāsambodhiyā mūlaṁ dasseti Mahākaruṇāsañcoditamānaso hi bhagavā saṁsārapaṅkato sattānaṁ samuddharaṇatthaṁ katābhinīhāro anupubbena pāramiyo pūretvā anuttaraṁ sammāsambodhimadhigatoti karuṇā sammāsambodhiyā mūlaṁ. "Paññāpajjotavihatamohataman"ti etena sammāsambodhiṁ dasseti. Sabbaññutaññāṇapadaṭṭhānañhi aggamaggañāṇaṁ, aggamaggañāṇapadaṭṭhānañca sabbaññutaññāṇaṁ "sammāsambodhī"ti vuccati. Sammā gamanatthena sugatasaddena sammāsambodhiyā paṭipattiṁ dasseti līnuddhaccapatiṭṭhānāyūhanakāmasukhattakilamathānuyogasassatucchedābhinivesādi-ant advayarahitāya karuṇāpaññāpariggahitāya majjhimāya paṭipattiyā pakāsanato, itarehi sammāsambodhiyā padhānāppadhānappabhedaṁ payojanaṁ dasseti. Saṁsāramahoghato sattasantāraṇañhettha padhānaṁ, tadaññamappadhānaṁ. Tesu ca padhānena payojanena parahitapaṭipattiṁ dasseti, itarena attahitasampattiṁ, tadubhayena ca attahitapaṭipannādīsu catūsu puggalesu bhagavato catutthapuggalabhāvaṁ pakāseti. Tena ca anuttaraṁ dakkhiṇeyyabhāvaṁ, uttamañca vandanīyabhāvaṁ, attano ca vandanāya khettaṅgatabhāvaṁ vibhāveti.

Apica karuṇāggahaṇena lokiyesu mahaggatabhāvappattāsādhāraṇaguṇadīpanato sabbalokiyaguṇasampatti dassitā, paññāggahaṇena sabbaññutaññāṇapadaṭṭhānamaggañāṇadīpanato (pg.1.16) sabbalokuttaraguṇasampatti. Tadubhayaggahaṇasiddho hi attho "sanarāmaralokagarun"ti-ādinā vipañcīyatīti. Karuṇāggahaṇena ca nirupakkilesamupagamanaṁ dasseti, paññāggahaṇena apagamanaṁ. Tathā karuṇāggahaṇena lokasamaññānurūpaṁ bhagavato pavattiṁ dasseti lokavohāravisayattā karuṇāya, paññāggahaṇena lokasamaññāya anatidhāvanaṁ. Sabhāvānavabodhena hi dhammānaṁ sabhāvaṁ atidhāvitvā sattādiparāmasanaṁ hoti. Tathā karuṇāggahaṇena mahākaruṇāsamāpattivihāraṁ dasseti, paññāggahaṇena tīsu kālesu appaṭihataññāṇaṁ, catusaccaññāṇaṁ, catupaṭisambhidāñāṇaṁ, catuvesārajjaññāṇaṁ, karuṇāggahaṇena mahākaruṇāsamāpattiñāṇassa gahitattā sesāsādhāraṇañāṇāni, cha abhiññā, aṭṭhasu parisāsu akampanañāṇāni, dasa balāni, cuddasa buddhaguṇā, soḷasa ñāṇacariyā, aṭṭhārasa buddhadhammā, catucattārīsa ñāṇavatthūni, sattasattati ñāṇavatthūnīti evamādīnaṁ anekesaṁ paññāpabhedānaṁ vasena ñāṇacāraṁ dasseti. Tathā karuṇāggahaṇena caraṇasampattiṁ, paññāggahaṇena vijjāsampattiṁ. Karuṇāggahaṇena attādhipatitā, paññāggahaṇena dhammādhipatitā. Karuṇāggahaṇena lokanāthabhāvo, paññāggahaṇena attanāthabhāvo. Tathā karuṇāggahaṇena pubbakārībhāvo, paññāggahaṇena kataññutā. Karuṇāggahaṇena aparantapatā, paññāggahaṇena anattantapatā. Karuṇāggahaṇena vā buddhakaradhammasiddhi, paññāggahaṇena buddhabhāvasiddhi. Tathā karuṇāggahaṇena parasantāraṇaṁ, paññāggahaṇena

attasantāraṇaṁ. Tathā karuṇāggahaṇena sabbasattesu anuggahacittatā, paññāggahaṇena sabbadhammesu virattacittatā dassitā hoti sabbesañca buddhaguṇānaṁ karuṇā ādi tannidānabhāvato, paññā pariyosānaṁ tato uttari karaṇīyābhāvato. Iti ādipariyosānadassanena sabbe buddhaguṇā dassitā honti. Tathā karuṇāggahaṇena sīlakkhandhapubbaṅgamo samādhikkhandho dassito hoti. Karuṇānidānañhi sīlaṁ tato pāṇātipātādiviratippavattito, sā ca jhānattayasampayoginīti, paññāvacanena paññākkhandho. Sīlañca sabbabuddhaguṇānaṁ ādi, samādhi majjhe, paññā pariyosānanti evampi ādimajjhapariyosānakalyāṇā sabbe buddhaguṇā dassitā honti nayato dassitattā. Eso eva hi niravasesato buddhaguṇānaṁ dassanupāyo, yadidaṁ nayaggāhaṇaṁ, aññathā ko (pg.1.17) nāma samattho bhagavato guṇe anupadaṁ niravasesato dassetuṁ. Tenevāha –

"Buddhopi buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṁ,
Kappampi ce aññamabhāsamāno.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha tathāgatassā"ti.

Teneva ca āyasmatā sāriputtattherenāpi buddhaguṇaparicchedanaṁ pati bhagavatā anuyuttena "no hetaṁ bhante"ti paṭikkhipitvā "api ca me bhante dhammanvayo vidito"ti **sampasādanīyasutte** vuttaṁ.

Evaṁ saṅkhepena sakalasabbaññuguṇehi bhagavato thomanāpubbaṅgamaṁ paṇāmaṁ katvā idāni saddhammassāpi thomanāpubbaṅgamaṁ paṇāmaṁ karonto **"buddhopī"**ti-ādimāha. Tatthāyaṁ saha padasambandhena saṅkhepattho– yathāvuttavividhaguṇagaṇasamannāgato **buddhopi yaṁ** ariyamaggasaṅkhātaṁ **dhammaṁ,** saha pubbabhāgapaṭipattidhammena vā ariyamaggabhūtaṁ **dhammaṁ bhāvetvā ceva** yaṁ phalanibbānasaṅkhātaṁ dhammaṁ, pariyattidhammapaṭipattidhammehi vā saha phalanibbānabhūtaṁ dhammaṁ **sacchikatvā ca** sammāsambodhisaṅkhātaṁ buddhabhāvamupagato, vītamalamanuttaraṁ taṁ dhammampi vandeti.

Tattha buddhasaddassa tāva "bujjhitā saccānīti **buddho.** Bodhetā pajāyāti **buddho"**ti-ādinā niddesanayena attho veditabbo. Atha vā aggamaggañāṇādhigamena savāsanāya sammohaniddāya accantavigamanato, aparimitaguṇagaṇālaṅkatasabbaññutaññāṇappattiyā vikasitabhāvato ca buddhavāti **buddho** jāgaraṇavikasanatthavasena. Atha vā kassacipi ñeyyadhammassa anavabuddhassa abhāvena ñeyyavisesassa kammabhāvāgahaṇato kammavacanicchāyābhāvena avagamanatthavasena kattuniddesova labbhati, tasmā buddhavāti **buddho**tipi vattabbo. Padesaggahaṇe hi asati gahetabbassa nippadesatāva viññāyati yathā "dikkhito na dadātī"ti. Evañca katvā kammavisesānapekkhā kattari eva buddhasaddasiddhi veditabbā, atthato (pg.1.18) pana pāramitāparibhāvito sayambhuñāṇena saha vāsanāya vihataviddhastaniravasesakilesomahākaruṇāsabbaññutaññāṇādi-aparimeyyaguṇagaṇādhāro khandhasantāno buddho, yathāha–

"Buddhoti yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṁ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṁ patto, balesu ca vasībhāvan"ti (mahāni. 192 cūḷani. 97 paṭi. ma. 161).

Apisaddo sambhāvane, tena evaṁ guṇavisesayutto sopi nāma bhagavā īdisaṁ dhammaṁ bhāvetvā, sacchikatvā ca buddhabhāvamupagato, kā nāma kathā aññesaṁ sāvakādibhāvamupagamaneti dhamme sambhāvanaṁ dīpeti. **Buddhabhāvan**ti

sammāsambodhiṁ. Yena hi nimittabhūtena sabbaññutaññāṇapadaṭṭhānena aggamaggañāṇena, aggamaggañāṇapadaṭṭhānena ca sabbaññutaññāṇena bhagavati "buddho"ti nāmaṁ, tadārammaṇañca ñāṇaṁ pavattati, tamevidha "bhāvo"ti vuccati. Bhavanti buddhisaddā etenāti hi **bhāvo.** Tathā hi vadanti–

"Yena yena nimittena, buddhi saddo ca vattate;
Taṁtaṁnimittakaṁ bhāvapaccayehi udīritan"ti.

Bhāvetvāti uppādetvā, vaḍḍhetvā vā. **Sacchikatvā**ti paccakkhaṁ katvā. **Ceva**-saddo **ca**-saddo ca tadubhayattha samuccaye. Tena hi saddadvayena na kevalaṁ bhagavā dhammassa bhāvanāmattena buddhabhāvamupagato, nāpi sacchikiriyāmattena, atha kho tadubhayenevāti samuccinoti. **Upagato**ti patto, adhigatoti attho. Etassa "buddhabhāvan"ti padena sambandho. **Vītamalan**ti ettha virahavasena eti pavattatīti vīto, malato vīto, vītaṁ vā malaṁ yassāti vītamalo, taṁ **vītamalaṁ. "Gatamalan"**tipi pāṭho dissati, evaṁ sati sa-upasaggo viya anupasaggopi gatasaddo virahatthavācako veditabbo dhātūnamanekatthattā. Gacchati apagacchatīti hi gato, dhammo Gataṁ vā malaṁ, purimanayena samāso. **Anuttaran**ti uttaravirahitaṁ. Yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjamāne apāyato, saṁsārato ca apatamāne katvā dhāretīti **dhammo,** navavidho lokuttaradhammo. Tappakāsanattā, sacchikiriyāsammasanapariyāyassa ca labbhamānattā pariyattidhammopi idha saṅgahito (pg.1.19) Tathā hi "abhidhammanayasamuddaṁ adhigacchi, tīṇi piṭakāni sammasī"ti ca aṭṭhakathāyaṁ vuttaṁ, tathā "yaṁ dhammaṁ bhāvetvā sacchikatvā"ti ca vuttattā bhāvanāsacchikiriyāyogyatāya buddhakaradhammabhūtāhi pāramitāhi saha pubbabhāga-adhisīlasikkhādayopi idha saṅgahitāti veditabbā. Tāpi hi vigatapaṭipakkhatāya vītamalā, anaññasādhāraṇatāya anuttarā ca. Kathaṁ pana tā bhāvetvā, sacchikatvā ca bhagavā buddhabhāvamupagatoti? Vuccate– sattānañhi saṁsāravaṭṭadukkhanissaraṇāya [nissaraṇatthāya (paṇṇāsa ṭī.) nissaraṇe (katthaci)] katamahābhinīhāro mahākaruṇādhivāsanapesalajjhāsayo paññāvisesapariyodātanimmalānaṁ dānadamasaññamādīnaṁ uttamadhammānaṁ kappānaṁ satasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni sakkaccaṁ nirantaraṁ niravasesaṁ bhāvanāsacchikiriyāhi kammādīsu adhigatavasībhāvo acchariyācinteyyamahānubhāvo adhisīlādhicittānaṁ paramukkaṁsapāramippatto bhagavā paccayākāre catuvīsatikoṭisatasahassamukhena mahāvajirañāṇaṁ pesetvā anuttaraṁ sammāsambodhisaṅkhātaṁ buddhabhāvamupagatoti.

Imāya pana gāthāya vijjāvimuttisampadādīhi anekehi guṇehi yathāraham saddhammaṁ thometi. Kathaṁ? Ettha hi "bhāvetvā"ti etena vijjāsampadāya thometi, "sacchikatvā"ti etena vimuttisampadāya. Tathā paṭhamena jhānasampadāya, dutiyena vimokkhasampadāya. Paṭhamena vā samādhisampadāya, dutiyena samāpattisampadāya. Atha vā paṭhamena khayañāṇabhāvena, dutiyena anuppādañāṇabhāvena. Paṭhamena vā vijjūpamatāya, dutiyena vajirūpamatāya. Paṭhamena vā virāgasampattiyā, dutiyena nirodhasampattiyā. Tathā paṭhamena niyyānabhāvena, dutiyena nissaraṇabhāvena. Paṭhamena vā hetubhāvena, dutiyena asaṅkhatabhāvena. Paṭhamena vā dassanabhāvena, dutiyena vivekabhāvena. Paṭhamena vā adhipatibhāvena, dutiyena amatabhāvena dhammaṁ thometi. Atha vā "yaṁ dhammaṁ bhāvetvā buddhabhāvaṁ upagato"ti etena svākkhātatāya dhammaṁ thometi, "sacchikatvā"ti etena sandiṭṭhikatāya. Tathā paṭhamena akālikatāya, dutiyena ehipassikatāya. Paṭhamena vā opaneyyikatāya, dutiyena paccattaṁveditabbatāya. Paṭhamena vā saha pubbabhāgasīlādīhi sekkhehi sīlasamādhipaññākkhandhehi (pg.1.20) dutiyena saha asaṅkhatadhātuyā asekkhehi

dhammaṁ thometi.

"Vītamalan"ti iminā pana saṁkilesābhāvadīpanena visuddhatāya dhammaṁ thometi, "anuttaran"ti etena aññassa visiṭṭhassa abhāvadīpanena paripuṇṇatāya. Paṭhamena vā pahānasampadāya, dutiyena sabhāvasampadāya. Paṭhamena vā bhāvanāphalayogyatāya. Bhāvanāguṇena hi so saṁkilesamalasamugghātako, tasmānena bhāvanākiriyāya phalamāha. Dutiyena sacchikiriyāphalayogyatāya. Taduttarikaraṇīyābhāvato hi anaññasādhāraṇatāya anuttarabhāvo sacchikiriyānibbattito, tasmānena sacchikiriyāphalamāhāti.

Evaṁ saṅkhepeneva sabbasaddhammaguṇehi saddhammassāpi thomanāpubbaṅgamaṁ paṇāmaṁ katvā idāni ariyasaṅghassāpi thomanāpubbaṅgamaṁ paṇāmaṁ karonto **"sugatassa orasānan"**ti-ādimāha. Tattha **sugatassā**ti sambandhaniddeso, "puttānan"ti etena sambajjhitabbo. Urasi bhavā, jātā, saṁvuddhā vā **orasā,** attajo khettajo antevāsiko dinnakoti catubbidhesu puttesu attajā, taṁsarikkhatāya pana ariyapuggalā "orasā"ti vuccanti. Yathā hi manussānaṁ orasaputtā attajātatāya pitusantakassa dāyajjassa visesabhāgino honti, evametepi saddhammasavanante ariyāya jātiyā jātatāya bhagavato santakassa vimuttisukhassa dhammaratanassa ca dāyajjassa visesabhāginoti. Atha vā bhagavato dhammadesanānubhāvena ariyabhūmiṁ okkamamānā, okkantā ca ariyasāvakā bhagavato ure vāyāmajanitābhijātatāya sadisakappanamantarena nippariyāyeneva "orasā"ti vattabbatamarahanti. Tathā hi te bhagavatā āsayānusayacariyādhimutti-ādi-olokanena, vajjānucintanena ca hadaye katvā vajjato nivāretvā anavajje patiṭṭhāpentena sīlādidhammasarīraposanena saṁvaḍḍhāpitā. Yathāha bhagavā **itivuttake** "ahamasmi bhikkhave brāhmaṇo …pe… tassa me tumhe puttā orasā mukhato jātā"ti-ādi (itivu. 100). Nanu sāvakadesitāpi desanā ariyabhāvāvahāti? Saccaṁ, sā pana tammūlikattā, lakkhaṇādivisesābhāvato ca "bhagavato dhammadesanā" (pg.1.21) icceva saṅkhyaṁ gatā, tasmā bhagavato orasaputtabhāvoyeva tesaṁ vattabboti, etena catubbidhesu puttesu ariyasaṅghassa attajaputtabhāvaṁ dasseti. Attano kulaṁ punenti sodhenti, mātāpitūnaṁ vā hadayaṁ pūrentīti **puttā,** attajādayo. Ariyā pana dhammatantivisodhanena, dhammānudhammapaṭipattiyā cittārādhanena ca tappaṭibhāgatāya bhagavato **puttā** nāma, tesaṁ. Tassa "samūhan"ti padena sambandho.

Saṁkilesanimittaṁ hutvā guṇaṁ māreti vibādhatīti **māro,** devaputtamāro. Sināti pare bandhati etāyāti **senā,** mārassa senā tathā, mārañca mārasenañca mathenti vilothentīti **mārasenamathanā** tesaṁ. "Māramārasenamathanānan"ti hi vattabbepi ekadesasarūpekasesavasena evaṁ vuttaṁ. Mārasaddasannidhānena vā senāsaddena mārasenā gahetabbā, gāthābandhavasena cettha rasso. **"Mārasenamaddanānan"**tipi katthaci pāṭho, so ayuttova ariyājātikattā imissā gāthāya. Nanu ca ariyasāvakānaṁ maggādhigamasamaye bhagavato viya tadantarāyakaraṇatthaṁ devaputtamāro vā mārasenā vā na apasādeti, atha kasmā evaṁ vuttanti? Apasādetabbabhāvakāraṇassa vimathitattā. Tesañhi apasādetabbatāya kāraṇe saṁkilese vimathite tepi vimathitā nāma hontīti. Atha vā khandhābhisaṅkhāramārānaṁ viya devaputtamārassāpi guṇamāraṇe sahāyabhāvūpagamanato kilesabalakāyo idha "mārasenā"ti vuccati yathāha bhagavā–

"Kāmā te paṭhamā senā, dutiyā arati vuccati;
Tatiyā khuppipāsā te, catutthī taṇhā pavuccati.
Pañcamaṁ thinamiddhaṁ te, chaṭṭhā bhīrū pavuccati;
Sattamī vicikicchā te, makkho thambho te aṭṭhamo.

Lābho siloko sakkāro,
Micchāladdho ca yo yaso.
Yo cattānaṁ samukkaṁse,
Pare ca avajānati.
Esā (pg.1.22) namuci te senā, kaṇhassābhippahārinī;
Na naṁ asūro jināti, jetvā ca labhate sukhan”ti. (su. ni. 438 mahāni. 28 cūḷani. 47).

Sā ca tehi ariyasāvakehi diyaḍḍhasahassabhedā, anantabhedā vā kilesavāhinī satidhammavicayavīriyasamathādiguṇapaharaṇīhi odhiso mathitā, viddhaṁsitā, vihatā ca, tasmā “mārasenamathanā”ti vuccanti. Vilothanañcettha viddhaṁsanaṁ, vihananaṁ vā. Apica khandhābhisaṅkhāramaccudevaputtamārānaṁ tesaṁ sahāyabhāvūpagamanatāya senāsaṅkhātassa kilesamārassa ca mathanato “mārasenamathanā”tipi attho gahetabbo. Evañca sati pañcamāranimmathanabhāvena attho paripuṇṇo hoti. Ariyasāvakāpi hi samudayappahānapariññāvasena khandhamāraṁ, sahāyavekallakaraṇena sabbathā, appavattikaraṇena ca abhisaṅkhāramāraṁ, balavidhamanavisayātikkamanavasena maccumāraṁ, devaputtamārañca samucchedappahānavasena sabbaso appavattikaraṇena kilesamāraṁ mathentīti, iminā pana tesaṁ orasaputtabhāve kāraṇaṁ, tīsu puttesu ca anujātataṁ dasseti. Mārasenamathanatāya hi te bhagavato orasaputtā, anujātā cāti.

Aṭṭhannanti gaṇanaparicchedo, tenasatipi tesaṁ taṁtaṁbhedena anekasatasahassasaṅkhyābhede ariyabhāvakaramaggaphaladhammabhedena imaṁ gaṇanaparicchedaṁ nātivattanti maggaṭṭhaphalaṭṭhabhāvānativattanatoti dasseti. **Pi**-saddo, **api**-saddo vā padalīḷādinā kāraṇena aṭṭhāne payutto, so “ariyasaṅghan”ti ettha yojetabbo, tena na kevalaṁ buddhadhammeyeva, atha kho ariyasaṅghampīti sampiṇḍeti. Yadipi avayavavinimutto samudāyo nāma koci natthi avayavaṁ upādāya samudāyassa vattabbattā, aviññāyamānasamudāyaṁ pana viññāyamānasamudāyena visesitumarahatīti āha **“aṭṭhannampi samūhan”**ti, etena “ariyasaṅghan”ti ettha na yena kenaci saṇṭhānādinā, kāyasāmaggiyā vā samudāyabhāvo, api tu maggaṭṭhaphalaṭṭhabhāvenevāti viseseti. Avayavameva sampiṇḍetvā ūhitabbo vitakketabbo, saṁ-ūhanitabbo vā saṅghaṭitabboti **samūho,** soyeva **samoho** vacanasiliṭṭhatādinā. Dvidhāpi hi pāṭho yujjati. Ārakattā kilesehi, anaye na iriyanato, aye ca iriyanato **ariyā** niruttinayena (pg.1.23) Atha vā sadevakena lokena saraṇanti araṇīyato upagantabbato, upagatānañca tadatthasiddhito **ariyā,** diṭṭhisīlasāmaññena saṁhato, samaggaṁ vā kammaṁ samudāyavasena samupagatoti **saṅgho,** ariyānaṁ saṅgho, ariyo ca so saṅgho ca yathāvuttanayenāti vā ariyasaṅgho, taṁ **ariyasaṅghaṁ.** Bhagavato aparabhāge buddhadhammaratanānampi samadhigamo saṅgharatanādhīnoti ariyasaṅghassa bahūpakārataṁ dassetuṁ idheva **“sirasā vande”**ti vuttaṁ. Avassañcāyamattho sampaṭicchitabbo vinayaṭṭhakathādīsupi (pārā. aṭṭha. ganthārambhakathā) tathā vuttattā. Keci pana purimagāthāsupi taṁ padamānetvā yojenti, tadayuttameva ratanattayassa asādhāraṇaguṇappakāsanaṭṭhānattā, yathāvuttakāraṇassa ca sabbesampi saṁvaṇṇanākārānamadhippetattāti.

Imāya pana gāthāya ariyasaṅghassa pabhavasampadā pahānasampadādayo aneke guṇā dassitā honti. Kathaṁ? “Sugatassa orasānaṁ puttānan”ti hi etena ariyasaṅghassa pabhavasampadaṁ dasseti sammāsambuddhapabhavatādīpanato. “Mārasenamathanānan”ti etena pahānasampadaṁ sakalasaṁkilesappahānadīpanato. “Aṭṭhannampi samūhan”ti etena ñāṇasampadaṁ maggaṭṭhaphalaṭṭhabhāvadīpanato “Ariyasaṅghan”ti etena sabhāvasampadaṁ sabbasaṅghānaṁ aggabhāvadīpanato. Atha

vā "sugatassa orasānaṁ puttānan"ti ariyasaṅghassa visuddhanissayabhāvadīpanaṁ. "Mārasenamathanānan"ti sammā-ujuñāyasāmīcipaṭipannabhāvadīpanaṁ. "Aṭṭhannampi samūhan"ti āhuneyyādibhāvadīpanaṁ. "Ariyasaṅghan"ti anuttarapuññakkhettabhāvadīpanaṁ. Tathā "sugatassa orasānaṁ puttānan"ti etena ariyasaṅghassa lokuttarasaraṇagamanasabbhāvaṁ dasseti. Lokuttarasaraṇagamanena hi te bhagavato orasaputtā jātā. "Mārasenamathanānan'ti etena abhinīhārasampadāsiddhaṁ pubbabhāgasammāpaṭipattiṁ dasseti. Katābhinīhārā hi sammāpaṭipannā māraṁ, mārasenaṁ vā abhivijinanti. "Aṭṭhannampi samūhan"ti etena viddhastavipakkhe sekkhāsekkhadhamme dasseti puggalādhiṭṭhānena maggaphaladhammānaṁ dassitattā. "Ariyasaṅghan"ti etena aggadakkhiṇeyyabhāvaṁ dasseti anuttarapuññakkhettabhāvassa dassitattā. Saraṇagamanañca sāvakānaṁ sabbaguṇassa ādi, sapubbabhāgapaṭipadā sekkhā sīlakkhandhādayo majjhe, asekkhā sīlakkhandhādayo (pg.1.24) pariyosānanti-ādimajjhapariyosānakalyāṇā saṅkhepato sabbepi ariyasaṅghaguṇā dassitā hontīti.

Evaṁ gāthāttayena saṅkhepato sakalaguṇasaṁkittanamukhena ratanattayassa paṇāmaṁ katvā idāni taṁ nipaccakāraṁ yathādhippetapayojane pariṇāmento **"iti me"**ti-ādimāha. Tattha **iti**-saddo nidassane. Tena gāthāttayena yathāvuttanayaṁ nidasseti. **Me**ti attānaṁ karaṇavacanena kattubhāvena niddisati. Tassa "yaṁ puññaṁ mayā laddhan"ti pāṭhasesena sambandho, sampadānaniddeso vā eso, "atthī"ti pāṭhaseso, sāminiddeso vā "yaṁ mama puññaṁ vandanāmayan"ti. Pasīdīyate **pasannā,** tādisā mati paññā, cittaṁ vā yassāti pasannamati, aññapadaliṅgappadhānattā imassa samāsapadassa **"pasannamatino"**ti vuttaṁ. Ratiṁ nayati, janeti, vahatīti vā **ratanaṁ,** sattavidhaṁ, dasavidhaṁ vā ratanaṁ, tamiva imānīti neruttikā. Sadisakappanamaññatra pana yathāvuttavacanattheneva buddhādīnaṁ ratanabhāvo yujjati. Tesañhi "itipi so bhagavā"ti-ādinā (dī. ni. 1.157 255) yathābhūtaguṇe āvajjantassa amatādhigamahetubhūtaṁ anappakaṁ pītipāmojjaṁ uppajjati. Yathāha–

"Yasmiṁ mahānāma samaye ariyasāvako tathāgataṁ anussarati, nevassa tasmiṁ samaye rāgapariyuṭṭhitaṁ cittaṁ hoti, na dosa …pe… na moha …pe… ujugatamevassa tasmiṁ samaye cittaṁ hoti tathāgataṁ ārabbha. Ujugatacitto kho pana mahānāma ariyasāvako labhati atthavedaṁ, labhati dhammavedaṁ, labhati dhammūpasaṁhitaṁ pāmojjaṁ, pamuditassa pīti jāyatī"ti-ādi (a. ni. 6.10 11.11).

Cittīkatādibhāvo vā ratanaṭṭho. Vuttañhetaṁ aṭṭhakathāsu –

"Cittīkataṁ mahagghañca, atulaṁ dullabhadassanaṁ;

Anomasattaparibhogaṁ, ratanaṁ tena vuccatī"ti. (khu. pā. aṭṭha. 6.3 udāna. aṭṭha. 47 dī. ni. aṭṭha. 2.33 su. ni. 1.226 mahāni. aṭṭha. 1.226).

Cittīkatabhāvādayo ca anaññasādhāraṇā sātisayato buddhādīsuyeva labbhantīti. Vitthāro **ratanasuttavaṇṇanāyaṁ** (khu. pā. aṭṭha. 6.3 su. ni. aṭṭha. 1.226) gahetabbo. Ayamattho (pg.1.25) pana nibbacanatthavasena na vutto, atha kenāti ce? Loke ratanasammatassa vatthuno garukātabbatādi-atthavasenāti saddavidū. Sādhūnañca ramanato, saṁsāraṇṇavā ca taraṇato, sugatinibbānañca nayanato **ratanaṁ** tulyatthasamāsavasena, alamatipapañcena. Ekasesapakappanena, puthuvacananibbacanena vā ratanāni. Tiṇṇaṁ samūho, tīṇi vā samāhaṭāni, tayo vā avayavā assāti **tayaṁ,** ratanānameva tayaṁ, nāññesanti **ratanattayaṁ.** Avayavavinimuttassa pana samudāyassa abhāvato tīṇi eva ratanāni tathā vuccanti, na samudāyamattaṁ, samudāyāpekkhāya pana ekavacanaṁ kataṁ. Vandīyate **vandanā,** sāva **vandanāmayaṁ** yathā "dānamayaṁ sīlamayan"ti (dī. ni. 3.305 itivu. 60 netti. 33).

Vandanā cettha kāyavācācittehi tiṇṇaṁ ratanānaṁ guṇaninnatā, thomanā vā. Apica tassā cetanāya sahajātādopakāreko saddhāpaññāsativīriyādisampayuttadhammo vandanā, tāya pakatanti **vandanāmayaṁ** yathā "sovaṇṇamayaṁ rūpiyamayan"ti, atthato pana yathāvuttacetanāva. Ratanattaye, ratanattayassa vā vandanāmayaṁ **ratanattayavandanāmayaṁ.** Pujjabhavaphalanibbattanato **puññaṁ** niruttinayena, attano kārakaṁ, santānaṁ vā punāti visodhetīti **puññaṁ,** sakammakattā dhātussa kāritavasena atthavivaraṇaṁ labbhati, saddanipphatti pana suddhavasenevāti saddavidū.

Taṁtaṁsampattiyā vibandhanavasena sattasantānassa antare vemajjhe eti āgacchatīti **antarāyo,** diṭṭhadhammikādi-anattho. Paṇāmapayojane vuttavidhinā suṭṭhu vihato viddhasto antarāyo assāti **suvihatantarāyo.** Vihananañcettha taduppādakahetupariharaṇavasena tesaṁ antarāyānamanuppattikaraṇanti daṭṭhabbaṁ. **Hutvā**ti pubbakālakiriyā, tassa "atthaṁ pakāsayissāmī"ti etena sambandho. **Tassā**ti yaṁ-saddena uddiṭṭhassa vandanāmayapuññassa. **Ānubhāvenā**ti balena.

"Tejo ussāhamantā ca, pabhū sattīti pañcime;
'Ānubhāvo'ti vuccanti, 'pabhāvo'ti ca te vade"ti. –

Vuttesu hi atthesu idha sattiyaṁ vattati. Anu punappunaṁ taṁsamaṅgiṁ bhāveti vaḍḍhetīti hi anubhāvo, soyeva **ānubhāvo**ti **udānaṭṭhakathāyaṁ** (pg.1.26) atthato pana yathāladdhasampattinimittakassa purimakammassa balānuppadānavasasaṅkhātā vandanāmayapuññassa sattiyeva, sā ca suvihatantarāyatāya karaṇaṁ, hetu vā sambhavati.

Ettha pana "pasannamatino"ti etena attano pasādasampattiṁ dasseti. "Ratanattayavandanāmayan"ti etena ratanattayassa khettabhāvasampattiṁ, tato ca tassa puññassa attano pasādasampattiyā, ratanattayassa ca khettabhāvasampattiyāti dvīhi aṅgehi atthasaṁvaṇṇanāya upaghātaka-upaddavānaṁ vihanane samatthataṁ dīpeti. Caturaṅgasampattiyā dānacetanā viya hi dvayaṅgasampattiyā paṇāmacetanāpi antarāyavihananena diṭṭhadhammikāti.

Evaṁ ratanattayassa nipaccakārakaraṇe payojanaṁ dassetvā idāni yassā dhammadesanāya atthaṁ saṁvaṇṇetukāmo, tadapi saṁvaṇṇetabbadhammabhāvena dassetvā guṇābhitthavanavisesena abhitthavetuṁ **"dīghassā"**ti-ādimāha. Ayañhi ācariyassa pakati, yadidaṁ taṁtaṁsaṁvaṇṇanāsu ādito tassa tassa saṁvaṇṇetabbadhammassa visesaguṇakittanena thomanā. Tathā hi tesu tesu **papañcasūdanīsāratthapakāsanīmanorathapūraṇī-aṭṭhasālinī**ādīsu yathākkamaṁ "paravādamathanassa, ñāṇappabhedajananassa, dhammakathikapuṅgavānaṁ vicittapaṭibhānajananassa,

Tassa gambhīrañāṇehi, ogāḷhassa abhiṇhaso;
Nānānayavicittassa, abhidhammassa ādito"ti. Ādinā–

Thomanā katā. Tattha **dīghassā**ti dīghanāmakassa. **Dīghasuttaṅkitassā**ti dīghehi abhi-āyatavacanappabandhavantehi suttehi lakkhitassa, anena "dīgho"ti ayaṁ imassa āgamassa atthānugatā samaññāti dasseti. Nanu ca suttāniyeva āgamo, kathaṁ so tehi aṅkīyatīti? Saccametaṁ paramatthato, paññattito pana suttāni upādāya āgamabhāvassa paññattattā avayavehi suttehi avayavībhūto āgamo aṅkīyati. Yatheva hi atthabyañjanasamudāye "suttan"ti vohāro, evaṁ suttasamudāye āgamavohāroti. Paṭiccasamuppādādinipuṇatthabhāvato **nipuṇassa.** Āgacchanti attatthaparatthādayo ettha, etena, etasmāti vā **āgamo,** uttamaṭṭhena, patthanīyaṭṭhena ca so varoti (pg.1.27) **āgamavaro.** Apica āgamasammatehi bāhirakapaveditehi bhāratapurāṇakathānarasīhapurāṇakathādīhi varotipi **āgamavaro,** tassa.

Buddhānamanubuddhā **buddhānubuddhā,** buddhānaṁ saccapaṭivedhaṁ anugamma paṭividdhasaccā aggasāvakādayo ariyā, tehi atthasaṁvaṇṇanāvasena, guṇasaṁvaṇṇanāvasena ca saṁvaṇṇitoti tathā. Atha vā buddhā ca anubuddhā ca, tehi saṁvaṇṇito yathāvuttanayenāti tathā, tassa. Sammāsambuddheneva hi tiṇṇampi piṭakānaṁ atthasaṁvaṇṇanākkamo bhāsito, tato paraṁ saṅgāyanādivasena sāvakehīti ācariyā vadanti. Vuttañca majjhimāgamaṭṭhakathāya **upālisuttavaṇṇanāyaṁ** "veyyākaraṇassāti vitthāretvā atthadīpakassa. Bhagavatā hi abyākataṁ tantipadaṁ nāma natthi, sabbesaṁyeva attho kathito"ti (ma. ni. aṭṭha. 3.76). **Saddhāvahaguṇassā**ti buddhādīsu pasādāvahaguṇassa. Nanu ca sabbampi buddhavacanaṁ tepiṭakaṁ saddhāvahaguṇameva, atha kasmā ayamaññasādhāraṇaguṇena thomitoti? Sātisayato imassa tagguṇasampannattā. Ayañhi āgamo brahmajālādīsu sīladiṭṭhādīnaṁ anavasesaniddesādivasena, mahāpadānādīsu (dī. ni. 2.3) purimabuddhānampi guṇaniddesādivasena, pāthikasuttādīsu (dī. ni. 3.1.4) titthiye madditvā appaṭivattiyasīhanādanadanādivasena, anuttariyasuttādīsu visesato buddhaguṇavibhāvanena ratanattaye sātisayaṁ saddhaṁ āvahatīti.

Evaṁ saṁvaṇṇetabbadhammassa abhitthavanampi katvā idāni saṁvaṇṇanāya sampati vakkhamānāya āgamanavisuddhiṁ dassetuṁ **"atthappakāsanatthan"**ti-ādimāha. Imāya hi gāthāya saṅgītittayamāruḷhadīghāgamaṭṭhakathātova sīhaḷabhāsāmattaṁ vinā ayaṁ vakkhamānasaṁvaṇṇanā āgatā, nāññato, tadeva kāraṇaṁ katvā vattabbā, nāññanti attano saṁvaṇṇanāya āgamanavisuddhiṁ dasseti. Aparo nayo– paramanipuṇagambhīraṁ buddhavisayamāgamavaraṁ attano baleneva vaṇṇayissāmīti aññehi vattumpi asakkuṇeyyattā saṁvaṇṇanānissayaṁ dassetumāha **"atthappakāsanatthan"**ti-ādi. Imāya hi pubbācariyānubhāvaṁ nissāyeva tassa atthaṁ vaṇṇayissāmīti attano saṁvaṇṇanānissayaṁ dasseti. Tattha **"atthappakāsanatthan"**ti pāṭhattho, sabhāvattho, ñeyyattho, pāṭhānurūpattho, tadanurūpattho, sāvasesattho, nivarasesattho, nītattho, neyyatthoti-ādinā (pg.1.28) anekappakārassa atthassa pakāsanatthāya, pakāsanāya vā. Gāthābandhasampattiyā dvibhāvo. Attho kathīyati etāyāti atthakathā, sāyeva **aṭṭhakathā** ttha-kārassa ṭṭha-kāraṁ katvā yathā "dukkhassa pīḷanaṭṭho"ti (paṭi. ma. 1.17 2.8), ayañca sasaññogavidhi ariyājātibhāvato. Akkharacintakāpi hi "tathānaṁṭṭha yugan"ti lakkhaṇaṁ vatvā idamevudāharanti.

Yāya'tthamabhivaṇṇenti, byañjanatthapadānugaṁ;
Nidānavatthusambandhaṁ, esā aṭṭhakathā matā.

Āditoti-ādimhi paṭhamasaṅgītiyaṁ. Chaḷabhiññatāya paramena cittavasībhāvena samannāgatattā, jhānādīsu pañcavasitā sabbhāvato ca **vasino,** therā mahākassapādayo, tesaṁ **satehi pañcahi. Yā saṅgītā**ti yā aṭṭhakathā atthaṁ pakāsetuṁ yuttaṭṭhāne "ayametassa attho, ayametassa attho"ti saṅgahetvā vuttā. **Anusaṅgītā ca pacchāpī**ti na kevalaṁ paṭhamasaṅgītiyameva, atha kho pacchā dutiyatatiyasaṅgītīsupi. Na ca pañcahi vasisatehi ādito saṅgītāyeva, api tu yasattherādīhi anusaṅgītā cāti saha samuccayena attho veditabbo. Samuccayadvayañhi paccekaṁ kiriyākālaṁ samuccinoti.

Atha porāṇaṭṭhakathāya vijjamānāya kimetāya adhunā puna katāya saṁvaṇṇanāyāti punaruttiyā, niratthakatāya ca dosaṁ samanussaritvā taṁ pariharanto **"sīhaḷadīpan"**ti-ādimāha. Taṁ pariharaṇeneva hi imissā saṁvaṇṇanāya nimittaṁ dasseti. Tattha sīhaṁ lāti gaṇhātīti **sīhaḷo** la-kārassa ḷa-kāraṁ katvā yathā "garuḷo"ti. Tasmiṁ vaṁse ādipuriso sīhakumāro, tabbaṁsajātā pana tambapaṇṇidīpe khattiyā, sabbepi ca janā taddhitavasena, sadisavohārena vā sīhaḷā, tesaṁ nivāsadīpopi taddhitavasena, ṭhānīnāmena vā "sīhaḷo"ti veditabbo. Jalamajjhe dippati, dvidhā vā

āpo ettha sandatīti dipo, soyeva **dīpo,** bhedāpekkhāya tesaṁ dīpoti tathā. **Pana**saddo arucisaṁsūcane, tena kāmañca sā saṅgītittayamāruḷhā, tathāpi puna evaṁbhūtāti aruciyabhāvaṁ saṁsūceti. Tadatthasambandhatāya pana purimagāthāya "kāmañca saṅgītā (pg.1.29) anusaṅgītā cā"ti sānuggahatthayojanā sambhavati. Aññatthāpi hi tathā dissatīti. **Ābhatā**ti jambudīpato ānītā. **Athā**ti saṅgītikālato pacchā, evaṁ sati ābhatapadena sambandho. **Athā**ti vā mahāmahindattherenābhatakālato pacchā, evaṁ sati ṭhapitapadena sambandho. Sā hi dhammasaṅgāhakattherehi paṭhamaṁ tīṇi piṭakāni saṅgāyitvā tassa atthasaṁvaṇṇanānurūpeneva vācanāmaggaṁ āropitattā tisso saṅgītiyo āruḷhāyeva, tato pacchā ca mahāmahindattherena tambapaṇṇidīpamābhatā, pacchā pana tambapaṇṇiyehi mahātherehi nikāyantaraladdhisaṅkaraparihāraṇatthaṁ **sīhaḷabhāsāya ṭhapitā**ti. Ācariyadhammapālatthero pana pacchimasambandhameva duddasattā pakāseti. Tathā **"dīpavāsīnamatthāyā"**ti idampi "ṭhapitā"ti ca "apanetvā āropento"ti ca etehi padehi sambajjhitabbaṁ. Ekapadampi hi āvuttiyādinayehi anekatthasambandhamupagacchati. Purimasambandhena cettha sīhaḷadīpavāsīnamatthāya nikāyantaraladdhisaṅkaraparihāraṇena sīhaḷabhāsāya ṭhapitāti tambapaṇṇiyattherehi ṭhapanapayojanaṁ dasseti. Pacchimasambandhena pana imāya saṁvaṇṇanāya jambudīpavāsīnaṁ, aññadīpavāsīnañca atthāya sīhaḷabhāsāpanayanassa, tantinayānucchavikabhāsāropanassa ca payojananti. Mahā-issariyattā **mahindo**ti rājakumārakāle nāmaṁ, pacchā pana guṇamahantatāya **mahāmahindo**ti vuccati. **Sīhaḷabhāsā** nāma anekakkharehi ekatthassāpi voharaṇato paresaṁ voharituṁ atidukkarā kañcukasadisā sīhaḷānaṁ samudāciṇṇā bhāsā.

Evaṁ hotu porāṇaṭṭhakathāya, adhunā kariyamānā pana aṭṭhakathā kathaṁ karīyatīti anuyoge sati imissā aṭṭhakathāya karaṇappakāraṁ dassetumāha **"apanetvānā"**ti-ādi. Tattha tato mūlaṭṭhakathāto sīhaḷabhāsaṁ apanetvā potthake anāropitabhāvena niraṅkaritvāti sambandho, etena ayaṁ vakkhamānā aṭṭhakathā saṅgītittayamāropitāya mūlaṭṭhakathāya sīhaḷabhāsāpanayanamattamaññatra atthato saṁsandati ceva sameti ca yathā "gaṅgodakena yamunodakan"ti dasseti. **"Manorama"** miccādīni "bhāsan"ti etassa sabhāvaniruttibhāvadīpakāni visesanāni. Sabhāvaniruttibhāvena hi paṇḍitānaṁ manaṁ ramayatīti **manoramā.** Tanoti atthametāya, tanīyati vā atthavasena vivarīyati, vaṭṭato vā satte tāreti (pg.1.30) nānātthavisayaṁ vā kaṅkhaṁ taranti etāyāti **tanti,** pāḷi. Tassā nayasaṅkhātāya gatiyā chaviṁ chāyaṁ anugatāti **tantinayānucchavikā.** Asabhāvaniruttibhāsantarasaṁkiṇṇadosavirahitatāya **vigatadosā,** tādisaṁ sabhāvaniruttibhūtaṁ–

"Sā māgadhī mūlabhāsā, narā yāyā'dikappikā;
Brahmāno cassutālāpā, sambuddhā cāpi bhāsare"ti. –

Vuttaṁ pāḷigatibhāsaṁ potthake likhanavasena āropentoti attho, iminā saddadosābhāvamāha.

Samayaṁ avilomentoti siddhantamavirodhento, iminā pana atthadosābhāvamāha. Aviruddhattā eva hi te theravādāpi idha pakāsayissanti. Kesaṁ pana samayanti āha **"therānan"**ti-ādi, etena rāhulācariyādīnaṁ jetavanavāsī-abhayagirivāsīnikāyānaṁ samayaṁ nivatteti. Thirehi sīlasutajhānavimuttisaṅkhātehi guṇehi samannāgatāti **therā.** Yathāha "cattārome bhikkhave therakaraṇā dhammā. Katame cattāro? Idha bhikkhave bhikkhu sīlavā hotī"ti-ādi (a. ni. 4.22). Apica saccadhammādīhi thirakaraṇehi samannāgatattā **therā.** Yathāha dhammarājā dhammapade–

"Yamhi saccañca dhammo ca, ahiṁsā saṁyamo damo;
Sa ve vantamalo dhīro, **'thero'**iti pavuccatī"ti. (dha. pa. 260).

Tesaṁ. Mahākassapattherādīhi āgatā ācariyaparamparā theravaṁso, tappariyāpannā hutvā āgamādhigamasampannattā paññāpajjotena tassa samujjalanato taṁ pakārena dīpenti, tasmiṁ vā padīpasadisāti **theravaṁsapadipā.** Vividhena ākārena nicchīyatīti **vinicchayo,** gaṇṭhiṭṭhānesu khīlamaddanākārena pavattā vimaticchedanīkathā, suṭṭhu nipuṇo saṇho vinicchayo etesanti **sunipuṇavinicchayā.** Atha vā vinicchinotīti **vinicchayo,** yathāvuttavisayaṁ ñāṇaṁ, suṭṭhu nipuṇo cheko vinicchayo etesanti **sunipuṇavinicchayā.** Mahāmeghavane ṭhito vihāro **mahāvihāro,** yo satthu mahābodhinā virocati, tasmiṁ vasanasīlā **mahāvihāravāsino** (pg.1.31) tādisānaṁ samayaṁ avilomentoti attho, etena mahākassapāditheraparamparāgato, tatoyeva aviparito saṇhasukhumo vinicchayoti mahāvihāravāsīnaṁ samayassa pamāṇabhūtataṁ puggalādhiṭṭhānavasena dasseti.

Hitvā punappunabhatamatthanti ekattha vutampi puna aññattha ābhatamatthaṁ punaruttibhāvato, ganthagarukabhāvato ca cajitvā tassa āgamavarassa atthaṁ pakāsayissāmīti attho.

Evaṁ karaṇappakārampi dassetvā "dīpavāsīnamatthāyā"ti vuttappayojanato aññampi saṁvaṇṇanāya payojanaṁ dassetuṁ **"sujanassa cā"**ti-ādimāha. Tattha **sujanassa cā**ti **ca**-saddo samuccayattho, tena na kevalaṁ jambudīpavāsīnameva atthāya, atha kho sādhujanatosanatthañcāti samuccinoti. Teneva ca tambapaṇṇidīpavāsīnampi atthāyāti ayamattho siddho hoti uggahaṇādisukaratāya tesampi bahūpakārattā. **Ciraṭṭhitatthañcā**ti etthāpi **ca**-saddo na kevalaṁ tadubhayatthameva, api tu tividhassāpi sāsanadhammassa, pariyattidhammassa vā pañcavassasahassaparimāṇaṁ cirakālaṁ ṭhitatthañcāti samuccayatthameva dasseti. Pariyattidhammassa hi ṭhitiyā paṭipattidhammapaṭivedhadhammānampi ṭhiti hoti tasseva tesaṁ mūlabhāvato. Pariyattidhammo pana sunikkhittena padabyañjanena, tadatthena ca ciraṁ sammā patiṭṭhāti, saṁvaṇṇanāya ca padabyañjanaṁ aviparītaṁ sunikkhittaṁ, tadatthopi aviparīto sunikkhitto hoti, tasmā saṁvaṇṇanāya aviparītassa padabyañjanassa, tadatthassa ca sunikkhittassa upāyabhāvamupādāya vuttaṁ **"ciraṭṭhitatthañca dhammassā"**ti. Vuttañhetaṁ bhagavatā–

"Dveme bhikkhave dhammā saddhammassa ṭhitiyā asammosāya anantaradhānāya saṁvattanti. Katame dve? Sunikkhittañca padabyañjanaṁ, attho ca sunīto, ime kho …pe… saṁvattantī"ti-ādi (a. ni. 2.21).

Evaṁ payojanampi dassetvā vakkhamānāya saṁvaṇṇanāya mahattapariccāgena ganthagarukabhāvaṁ pariharitumāha **"sīlakathā"**ti-ādi. Tathā hi vuttaṁ "na taṁ vicarayissāmī"ti. Aparo nayo– yadaṭṭhakathaṁ kattukāmo, tadekadesabhāvena Visuddhimaggo gahetabboti kathikānaṁ upadesaṁ karonto (pg.1.32) tattha vicāritadhamme uddesavasena dassetumāha **"sīlakathā"**ti-ādi. Tattha **sīlakathā**ti cārittavārittādivasena sīlavitthārakathā. **Dhutadhammā**ti piṇḍapātikaṅgādayo terasa kilesadhunanakadhammā. **Kammaṭṭhānānī**ti bhāvanāsaṅkhātassa yogakammassa pavattiṭṭhānattā kammaṭṭhānanāmāni dhammajātāni. Tāni pana pāḷiyamāgatāni aṭṭhatiṁ seva na gahetabbāni, atha kho aṭṭhakathāyamāgatānipi dveti ñāpetuṁ **"sabbānipī"**ti vuttaṁ. **Cari yāvidhānasahito**ti rāgacaritādīnaṁ sabhāvādividhānena saha pavatto, idaṁ pana **"jhānasamāpattivitthāro"**ti imassa visesanaṁ. Ettha ca rūpāvacarajjhānāni **jhānaṁ,** arūpāvacarajjhānāni **samāpatti.** Tadubhayampi vā paṭiladdhamattaṁ **jhānaṁ,** samāpajjanavasībhāvappattaṁ **samāpatti.** Apica tadapi ubhayaṁ **jhāna**meva, phalasamāpattinirodhasamāpattiyo pana **samāpatti,** tāsaṁ vitthāroti attho.

Lokiyalokuttarabhedānaṁ channampi abhiññānaṁ gahaṇatthaṁ **“sabbā ca abhiññāyo”**ti vuttaṁ. Ñāṇavibhaṅgādīsu (vibha. 751) āgatanayena ekavidhādinā bhedena paññāya saṅkalayitvā sampiṇḍetvā, gaṇetvā vā vinicchayanaṁ **paññāsaṅkalanavinicchayo. Ariyānī**ti buddhādīhi ariyehi paṭivijjhitabbattā, ariyabhāvasādhakattā vā ariyāni uttarapadalopena. Avitathabhāvena vā araṇīyattā, avagantabbattā **ariyāni,** “saccānī”timassa visesanaṁ.

Hetādipaccayadhammānaṁ hetupaccayādibhāvena paccayuppannadhammānamupakārakatā **paccayākāro,** tassa desanā tathā, paṭiccasamuppādakathāti attho. Sā pana nikāyantaraladdhisaṅkararahitatāya suṭṭhu parisuddhā, ghanavinibbhogassa ca sudukkaratāya nipuṇā, ekattādinayasahitā ca tattha vicāritāti āha **“suparisuddhanipuṇanayā”**ti. Padattayampi hetaṁ paccayākāradesanāya visesanaṁ. Paṭisambhidādīsu āgatanayaṁ avissajjitvāva vicāritattā avimutto tantimaggo yassāti **avimuttatanti maggā. Maggo**ti cettha pāḷisaṅkhāto upāyo taṁtadatthānaṁ avabodhassa, saccapaṭivedhassa vā upāyabhāvato. Pabandho vā dīghabhāvena pakatimaggasadisattā, idaṁ pana **“vipassanā, bhāvanā”**ti padadvayassa visesanaṁ.

Iti (pg.1.33) **pana sabban**ti ettha **iti**-saddo parisamāpane yathā-uddiṭṭha-uddesassa pariniṭṭhitattā, ettakaṁ sabbanti attho. **Panā**ti vacanālaṅkāramattaṁ visuṁ atthābhāvato. Padatthasaṁkiṇṇassa, vattabbassa ca avuttassa avasesassa abhāvato suviññeyyabhāvena **suparisuddhaṁ,** “sabban”ti iminā sambandho, bhāvanapuṁsakaṁ vā etaṁ “vuttan”ti iminā sambajjhanato. **Bhiyyo**ti atirekaṁ, ativitthāranti attho, etena padatthamattameva vicārayissāmīti dasseti. Etaṁ sabbaṁ idha aṭṭhakathāya na vicārayissāmi punaruttibhāvato, ganthagarukabhāvato cāti adhippāyo. **Vicarayissāmī**ti ca gāthābhāvato na vuddhibhāvoti daṭṭhabbaṁ.

Evampi esa Visuddhimaggo āgamānamatthaṁ na pakāseyya, atha sabbopeso idha vicāritabboyevāti codanāya tathā avicāraṇassa ekantakāraṇaṁ niddhāretvā taṁ pariharanto **“majjhe Visuddhimaggo”**ti-ādimāha. Tattha **majjhe**ti khuddakato aññesaṁ catunnampi āgamānaṁ abbhantare. **Hi**-saddo kāraṇe, tena yathāvuttaṁ kāraṇaṁ joteti. **Tatthā**ti tesu catūsu āgamesu. **Yathābhāsitan**ti bhagavatā yaṁ yaṁ desitaṁ, desitānurūpaṁ vā. Api ca saṁvaṇṇakehi saṁvaṇṇanāvasena yaṁ yaṁ bhāsitaṁ, bhāsitānurūpantipi attho. **Iccevā**ti ettha **iti**-saddena yathāvuttaṁ kāraṇaṁ nidasseti, imināva kāraṇena, idameva vā kāraṇaṁ manasi sannidhāyāti attho. **Kato**ti etthāpi “visuddhimaggo esā”ti padaṁ kammabhāvena sambajjhati āvuttiyādinayenāti daṭṭhabbaṁ. **Tampī**ti taṁ Visuddhimaggampi ñāṇena gahetvāna. **Etāyā**ti sumaṅgalavilāsiniyā nāma etāya aṭṭhakathāya. Ettha ca “majjhe ṭhatvā”ti etena majjhattabhāvadīpanena visesato catunnampi āgamānaṁ sādhāraṇaṭṭhakathā Visuddhimaggo, na sumaṅgalavilāsinī-ādayo viya asādhāraṇaṭṭhakathāti dasseti. Avisesato pana vinayābhidhammānampi yathārahaṁ sādhāraṇaṭṭhakathā hotiyeva, tehi sammissatāya ca tadavasesassa khuddakāgamassa visesato sādhāraṇā samānāpi taṁ ṭhapetvā catunnameva āgamānaṁ sādhāraṇātveva vuttāti.

Iti soḷasagāthāvaṇṇanā.

Ganthārambhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nidānakathāvaṇṇanā

Evaṁ (pg.1.34) yathāvuttena vividhena nayena paṇāmādikaṁ pakaraṇārambhavidhānaṁ katvā idāni vibhāgavantānaṁ sabhāvavibhāvanaṁ vibhāgadassanavaseneva suvibhāvitaṁ, suviññāpitañca hotīti paṭhamaṁ tāva vaggasuttavasena vibhāgaṁ dassetuṁ **"tattha dīghāgamo nāmā"**ti-ādimāha. Tattha **tatthā**ti "dīghassa āgamavarassa atthaṁ pakāsayissāmī"ti yadidaṁ vuttaṁ, tasmiṁ vacane. "Yassa atthaṁ pakāsayissāmī"ti paṭiññātaṁ, so dīghāgamo nāma vaggasuttavasena evaṁ veditabbo, evaṁ vibhāgoti vā attho. Atha vā **tatthā**ti "dīghāgamanissitan"ti yaṁ vuttaṁ, etasmiṁ vacane. Yo dīghāgamo vutto, so dīghāgamo nāma vaggasuttavasena. Evaṁ vibhajitabbo, edisoti vā attho. "Dīghassā"ti-ādinā hi vuttaṁ dūravacanaṁ taṁ-saddena paṭiniddisati viya "dīghāgamanissitan"ti vuttaṁ āsannavacanampi taṁ-saddena paṭiniddisati attano buddhiyaṁ parammukhaṁ viya parivattamānaṁ hutvā pavattanato. Edisesu hi ṭhānesu attano buddhiyaṁ sammukhaṁ vā parammukhaṁ vā parivattamānaṁ yathā tathā vā paṭiniddisituṁ vaṭṭati saddamattapaṭiniddesena atthassāvirodhanato. Vaggasuttādīnaṁ nibbacanaṁ parato āvi bhavissati. Tayo vaggā yassāti **tivaggo.** Catuttiṁsa suttāni ettha saṅgayhanti, tesaṁ vā saṅgaho gaṇanā etthāti **catuttiṁsasuttasaṅgaho.**

Attano saṁvaṇṇanāya paṭhamasaṅgītiyaṁ nikkhittānukkameneva pavattabhāvaṁ dassetuṁ **"tassa …pe… nidānamādī"**ti vuttaṁ. Ādibhāvo hettha saṅgītikkameneva veditabbo. Kasmā pana catūsu āgamesu dīghāgamo paṭhamaṁ saṅgīto, tattha ca sīlakkhandhavaggo paṭhamaṁ nikkhitto, tasmiñca brahmajālasuttaṁ, tatthāpi nidānanti? Nāyamanuyogo katthacipi na pavattati sabbattheva vacanakkamamattaṁ paṭicca anuyuñjitabbato. Apica saddhāvahaguṇattā dīghāgamova paṭhamaṁ saṅgīto. Saddhā hi kusaladhammānaṁ bījaṁ. Yathāha "saddhā bījaṁ tapo vuṭṭhī"ti (saṁ. ni. 2.197 su. ni. 77). Saddhāvahaguṇatā cassa heṭṭhā dassitāyeva. Kiñca bhiyyo–katipayasuttasaṅgahatāya ceva appaparimāṇatāya ca uggahaṇadhāraṇādisukhato paṭhamaṁ saṅgīto. Tathā hesa catuttiṁsasuttasaṅgaho, catusaṭṭhibhāṇavāraparimāṇo ca. Sīlakathābāhullato pana **sīlakkhandhavaggo** paṭhamaṁ nikkhitto. Sīlañhi sāsanassa ādi sīlapatiṭṭhānattā sabbaguṇānaṁ (pg.1.35) Tenevāha "tasmā tiha tvaṁ bhikkhu ādimeva visodhehi kusalesu dhammesu. Ko cādi kusalānaṁ dhammānaṁ? Sīlañca suvisuddhan"ti-ādi (saṁ. ni. 5.469). Sīlakkhandhakathābāhullato hi so "sīlakkhandhavaggo"ti vutto. Diṭṭhiviniveṭhanakathābhāvato pana suttantapiṭakassa niravasesadiṭṭhivibhajanaṁ **brahmajālasuttaṁ** paṭhamaṁ nikkhittanti veditabbaṁ. Tepiṭake hi buddhavacane brahmajālasadisaṁ diṭṭhigatāni niggumbaṁ nijjaṭaṁ katvā vibhattasuttaṁ natthi. **Nidānaṁ** pana paṭhamasaṅgītiyaṁ mahākassapattherena puṭṭhena āyasmatā ānandena desakālādinidassanatthaṁ paṭhamaṁ nikkhittanti. Tenāha **"brahmajālassāpī"**ti-ādi. Tattha ca **"āyasmatā"**ti-ādinā desakaṁ niyameti, **paṭhamasaṅgītikāle**ti pana kālanti, ayamattho upari āvi bhavissati.

Paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā

Idāni "paṭhamamahāsaṅgītikāle"ti vacanappasaṅgena taṁ paṭhamamahāsaṅgītiṁ dassento, yassaṁ vā paṭhamamahāsaṅgītiyaṁ nikkhittānukkamena saṁvaṇṇanaṁ

kattukāmattā taṁ vibhāvento tassā tantiyā āruḷhāyapi idha vacane kāraṇaṁ dassetuṁ **"paṭhamamahāsaṅgīti nāma cesā"**ti-ādimāha. Ettha hi **kiñcāpi …pe… māruḷhā**ti etena nanu sā saṅgītikkhandhake tantimāruḷhā, kasmā idha puna vuttā, yadi ca vuttā assa niratthakatā, ganthagarutā ca siyāti codanālesaṁ dasseti. **"Nidāna …pe… veditabbā"**ti pana etena nidānakosallatthabhāvato yathāvuttadosatā na siyāti visesakāraṇadassanena pariharati. "Paṭhamamahāsaṅgīti nāma cesā"ti ettha **ca**-saddo īdisesu ṭhānesu vattabbasampiṇḍanattho. Tena hi paṭhamamahāsaṅgītikāle vuttaṁ nidānañca ādi, esā ca paṭhamamahāsaṅgīti nāma evaṁ veditabbāti imamatthaṁ sampiṇḍeti. Upaññāsattho vā **ca**-saddo, upaññāsoti ca vākyārambho vuccati. Esā hi ganthakārānaṁ pakati, yadidaṁ kiñci vatvā puna aparaṁ vattumārabhantānaṁ ca-saddapayogo. Yaṁ pana vajirabuddhittherena vuttaṁ "ettha ca-saddo atirekattho, tena aññāpi atthīti dīpetī"ti (vajira ṭī. bāhiranidānakathāvaṇṇanā), tadayuttameva. Na hettha ca-saddena tadattho viññāyati. Yadi cettha tadatthadassanatthameva ca-kāro adhippeto siyā, evaṁ sati so na kattabboyeva paṭhamasaddeneva aññāsaṁ dutiyādisaṅgītīnampi (pg.1.36) atthibhāvassa dassitattā. Dutiyādimupādāya hi paṭhamasaddapayogo dīghādimupādāya rassādisaddapayogo viya. Yathāpaccayaṁ tattha tattha desitattā, paññattattā ca vippakiṇṇānaṁ dhammavinayānaṁ saṅgahetvā gāyanaṁ kathanaṁ **saṅgīti,** etena taṁ taṁ sikkhāpadānaṁ, taṁtaṁsuttānañca ādipariyosānesu, antarantarā ca sambandhavasena ṭhapitaṁ saṅgītikārakavacanaṁ saṅgahitaṁ hoti. Mahāvisayattā, pūjitattā ca mahatī saṅgīti **mahāsaṅgīti,** paṭhamā mahāsaṅgīti **paṭhamamahāsaṅgīti. Kiñcāpī**ti anuggahattho, tena pāḷiyampi sā saṅgītimāruḷhāvāti anuggahaṁ karoti, evampi tatthāruḷhamattena idha sotūnaṁ nidānakosallaṁ na hotīti **pana**-saddena aruciyatthaṁ dasseti. Nidadāti desanaṁ desakālādivasena aviditaṁ viditaṁ katvā nidassetīti **nidānaṁ,** tasmiṁ **kosallaṁ,** tadatthāyāti attho.

Idāni taṁ vitthāretvā dassetuṁ **"dhammacakkapavattanañhī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha sattānaṁ dassanānuttariyasaraṇādipaṭilābhahetubhūtāsu vijjamānāsupi aññāsu bhagavato kiriyāsu "buddho bodheyyan"ti (bu. vaṁ. aṭṭha. abbhantaranidāna 1 cariyā. aṭṭha. pakiṇṇakakathā; udāna aṭṭha. 18) paṭiññāya anulomanato vineyyānaṁ maggaphaluppattihetubhūtā kiriyāva nippariyāyena buddhakiccaṁ nāmāti taṁ sarūpato dassetuṁ **"dhammacakkappavattanañhi …pe… vinayanā"**ti vuttaṁ. Dhammacakkappavattanato pana pubbabhāge bhagavatā bhāsitaṁ suṇantānampi vāsanābhāgiyameva jātaṁ, na sekkhabhāgiyaṁ, na nibbedhabhāgiyaṁ tapussabhallikānaṁ saraṇadānaṁ viya. Esā hi dhammatā, tasmā tameva mariyādabhāvena vuttanti veditabbaṁ. Saddhindriyādi dhammoyeva pavattanaṭṭhena cakkanti **dhammacakkaṁ.** Atha vā **cakkan**ti āṇā, dhammato anapetattā dhammañca taṁ cakkañcāti **dhammacakkaṁ.** Dhammena ñāyena cakkantipi **dhammacakkaṁ.** Vuttañhi paṭisambhidāyaṁ–

"Dhammañca pavatteti cakkañcāti dhammacakkaṁ. Cakkañca pavatteti dhammañcāti dhammacakkaṁ, dhammena pavattetīti dhammacakkaṁ, dhammacariyāya pavattetīti dhammacakkan"ti-ādi (paṭi. ma. 2.40 41).

Tassa pavattanaṁ tathā. **Pavattanan**ti ca pavattayamānaṁ, pavattitanti paccuppannātītavasena dvidhā attho. Yaṁ sandhāya aṭṭhakathāsu vuttaṁ "dhammacakkapavattanasuttantaṁ (pg.1.37) desento dhammacakkaṁ pavatteti nāma, aññāsikoṇḍaññattherassa maggaphalādhigatato paṭṭhāya pavattitaṁ nāmā"ti (saṁ. ni. aṭṭha. 3.5.1081-1088 paṭi. ma. aṭṭha. 2.2.40). Idha pana paccuppannavaseneva attho

yutto. **Yāvā**ti paricchedatthe nipāto, subhaddassa nāma paribbājakassa vinayanaṁ antoparicchedaṁ katvāti abhividhivasena attho veditabbo. Tañhi bhagavā parinibbānamañce nipannoyeva vinesīti. Kataṁ pariniṭṭhāpitaṁ buddhakiccaṁ yenāti tathā, tasmiṁ. Katabuddhakicce bhagavati lokanāthe parinibbuteti sambandho, etena buddhakattabbassa kiccassa kassacipi asesitabhāvaṁ dīpeti. Tatoyeva hi bhagavā parinibbutoti. Nanu ca sāvakehi vinītāpi vineyyā bhagavatāyeva vinītā nāma. Tathā hi sāvakabhāsitaṁ suttaṁ "buddhabhāsitan"ti vuccati. Sāvakavineyyā ca na tāva vinītā, tasmā "katabuddhakicce"ti na vattabbanti? Nāyaṁ doso tesaṁ vinayanupāyassa sāvakesu ṭhapitattā. Tenevāha–

"Na tāvāhaṁ pāpima parinibbāyissāmi, yāva me bhikkhū na sāvakā bhavissanti viyattā vinītā visāradā bahussutā dhammadharā …pe… uppannaṁ parappavādaṁ saha dhammena suniggahitaṁ niggahetvā sapāṭihāriyaṁ dhammaṁ desessantī"ti-ādi (dī. ni. 2.168 udā. 51).

"Kusinārāyan"ti-ādinā bhagavato parinibbutadesakālavisesavacanaṁ "aparinibbuto bhagavā"ti gāhassa micchābhāvadassanatthaṁ, loke jātasaṁvaddhādibhāvadassanatthañca. Tathā hi manussabhāvassa supākaṭakaraṇatthaṁ mahābodhisattā carimabhave dārapariggahādīnipi karontīti. **Kusinārāyan**ti evaṁ nāmake nagare. Tañhi nagaraṁ kusahatthaṁ purisaṁ dassanaṭṭhāne māpitattā "kusināran"ti vuccati, samīpatthe cetaṁ bhummaṁ. **Upavattane mallānaṁ sālavane**ti tassa nagarassa upavattanabhūte mallarājūnaṁ sālavane. Tañhi sālavanaṁ nagaraṁ pavisitukāmā uyyānato upacca vattanti gacchanti etenāti **upavattanaṁ.** Yathā hi anurādhapurassa dakkhiṇapacchimadisāyaṁ thūpārāmo, evaṁ taṁ uyyānaṁ kusinārāya dakkhiṇapacchimadisāyaṁ hoti. Yathā ca thūpārāmato dakkhiṇadvārena nagaraṁ pavisanamaggo pācīnamukho gantvā uttarena nivattati, evaṁ uyyānato sālapanti pācīnamukhā gantvā uttarena nivattā, tasmā taṁ "upavattanan"ti vuccati. Apare pana (pg.1.38) "taṁ sālavanamupagantvā mittasuhajje apaloketvā nivattanato upavattananti pākaṭaṁ jātaṁ kirā"ti vadanti. **Yamakasālānamantare**ti yamakasālānaṁ vemajjhe. Tattha kira bhagavato paññattassa parinibbānamañcassa sīsabhāge ekā sālapanti hoti, pādabhāge ekā. Tatrāpi eko taruṇasālo sīsabhāgassa āsanno hoti, eko pādabhāgassa. Tasmā "yamakasālānamantare"ti vuttaṁ. Apica "yamakasālā nāma mūlakkhandhaviṭapapattehi aññamaññaṁ saṁsibbetvā ṭhitasālā"tipi mahā-aṭṭhakathāyaṁ vuttaṁ. Mā iti cando vuccati tassa gatiyā divasassa minitabbato, tadā sabbakalāpāripūriyā puṇṇo eva māti **puṇṇamā.** Saddavidū pana "mo sivo candimā cevā"ti vuttaṁ sakkatabhāsānayaṁ gahetvā okārantampi candimavācaka ma-saddamicchanti. Visākhāya yutto puṇṇamā yatthāti **visākhāpuṇṇamo,** soyeva divaso tathā, tasmiṁ. Paccūsati timiraṁ vināsetīti **paccūso,** pati-pubbo usa-saddo rujāyanti hi neruttikā, soyeva samayoti rattiyā pacchimayāmapariyāpanno kālaviseso vuccati, tasmiṁ. Visākhāpuṇṇamadivase īdise rattiyā pacchimasamayeti vuttaṁ hoti.

Upādīyate kammakilesehīti **upādi,** vipākakkhandhā, kaṭattā ca rūpaṁ. So pana upādi kilesābhisaṅkhāramāranimmathane anossaṭṭho, idha khandhamaccumāranimmathane ossaṭṭhona sesito, tasmā natthi etissā upādisaṅkhāto seso, upādissa vā sesoti katvā **"anupādisesā"**ti vuccati. **Nibbānadhātū**ti cettha nibbutimattaṁ adhippetaṁ, nibbānañca taṁ sabhāvadhāraṇato dhātu cāti katvā. Nibbutiyā hi kāraṇapariyāyena asaṅkhatadhātu tathā vuccati. Itthambhūtalakkhaṇe cāyaṁ karaṇaniddeso. Anupādisesatāsaṅkhātaṁ imaṁ pakāraṁ bhūtassa pattassa parinibbutassa bhagavato lakkhaṇe nibbānadhātusaṅkhāte atthe tatiyāti vuttaṁ hoti. Nanu ca "anupādisesāyā"ti

nibbānadhātuyāva visesanaṁ hoti, na parinibbutassa bhagavato, atha kasmā taṁ bhagavā pattoti vuttoti? Nibbānadhātuyā sahacaraṇato. Taṁsahacaraṇena hi bhagavāpi anupādisesabhāvaṁ pattoti vuccati. Atha vā anupādisesabhāvasaṅkhātaṁ imaṁ pakāraṁ pattāya nibbānadhātuyā lakkhaṇe sañjānanakiriyāya tatiyātipi vattuṁ yujjati. **Anupādisesāya nibbānadhātuyā**ti ca anupādisesanibbānadhātu (pg.1.39) hutvāti attho. "Ūnapañcabandhanena pattenā"ti (pārā. 612). Ettha hi ūnapañcabandhanapatto hutvāti atthaṁ vadanti. Apica nibbānadhātuyā anupādisesāya anupādisesā hutvā bhūtāyātipi yujjati. Vuttañhi udānaṭṭhakathāya **nandasuttavaṇṇanāyaṁ** "upaḍḍhullikhitehi kesehīti itthambhūtalakkhaṇe karaṇavacanaṁ vippakatullikhitehi kesehi upalakkhitāti attho"ti (udā. aṭṭha. 22) esanayo īdisesu. **Dhātubhājanadivase**ti jeṭṭhamāsassa sukkapakkhapañcamīdivasaṁ sandhāya vuttaṁ, tañca na "sannipatitānan"ti etassa visesanaṁ, "ussāhaṁ janesī"ti etassa pana visesanaṁ "dhātubhājanadivase bhikkhūnaṁ ussāhaṁ janesī"ti ussāhajananassa kālavasena bhinnādhikaraṇavisesanabhāvato. Dhātubhājanadivasato hi purimataradivasesupi bhikkhū sannipatitāti. Atha vā **"sannipatitānan"**ti idaṁ kāyasāmaggivasena sannipatanameva sandhāya vuttaṁ, na samāgamanamattena. Tasmā "dhātubhājanadivase"ti idaṁ "sannipatitānan"ti etassa visesanaṁ sambhavati, idañca **bhikkhūnaṁ ussāhaṁ janesī**ti ettha **"bhikkhūnan"**ti etenapi sambajjhanīyaṁ Saṅghassa thero **saṅghatthero.** So pana saṅgho kiṁ parimāṇoti āha **"sattannaṁ bhikkhusatasahassānan"**ti. Saṅghasaddena hi aviññāyamānassa parimāṇassa viññāpanatthamevetaṁ puna vuttaṁ. Saddavidū pana vadanti–

"Samāso ca taddhito ca, vākyatthesu visesakā;
Pasiddhiyantu sāmaññaṁ, telaṁ sugatacīvaraṁ.

Tasmā nāmamattabhūtassa saṅghattherassa visesanatthamevetaṁ puna vuttanti, niccasāpekkhatāya ca edisesu samāso yathā "devadattassa garukulan"ti. Niccasāpekkhatā cettha saṅghasaddassa bhikkhusatasahassasaddaṁ sāpekkhattepi aññapadantarābhāvena vākye viya apekkhitabbatthassa gamakattā. "Sattannaṁ bhikkhusatasahassānan"ti hi etassa saṅghasadde avayavībhāvena sambandho, tassāpi sāmibhāvena therasaddeti. "Sattannaṁ bhikkhusatasahassānan"ti ca gaṇapāmokkhabhikkhūyeva sandhāya vuttaṁ. Tadā hi sannipatitā bhikkhū ettakāti gaṇanapathamatikkantā. Tathā hi veḷuvagāme vedanāvikkhambhanato paṭṭhāya "nacireneva bhagavā parinibbāyissatī"ti sutvā tato tato āgatesu bhikkhūsu ekabhikkhupi pakkanto nāma natthi. Yathāhu–

"Sattasatasahassāni (pg.1.40) tesu pāmokkhabhikkhavo;
Thero mahākassapova, saṅghatthero tadā ahū"ti.

Āyasmā mahākassapo anussaranto maññamāno cintayanto hutvā ussāhaṁ janesi, anussaranto maññamāno cintayanto āyasmā mahākassapo ussāhaṁ janesīti vā sambandho. Mahantehi sīlakkhandhādīhi samannāgatattā mahanto kassapoti **mahākassapo.** Apica **"mahākassapo"**ti uruvelakassapo nadīkassapo gayākassapo kumārakassapoti ime khuddānukhuddake there upādāya vuccati. Kasmā panāyasmā mahākassapo ussāhaṁ janesīti anuyoge sati taṁ kāraṇaṁ vibhāvento āha **"sattāhaparinibbute"**ti-ādi. Satta ahāni samāhaṭāni **sattāhaṁ.** Sattāhaṁ parinibbutassa assāti tathā yathā "acirapakkanto, māsajāto"ti, antattha-aññapadasamāsoyaṁ, tasmiṁ. Bhagavato parinibbānadivasato paṭṭhāya sattāhe vītivatteti vuttaṁ hoti, etassa "vuttavacanan"ti padena sambandho, tathā **"subhaddena vuḍḍhapabbajitenā"**ti etassapi. Tattha **subhaddo**ti tassa nāmamattaṁ, vuḍḍhakāle

pana pabbajitattā **"vuḍḍhapabbajitenā"**ti vuttaṁ, etena subhaddaparibbājakādīhi taṁ visesaṁ karoti. **"Alaṁ āvuso"**ti-ādinā tena vuttavacanaṁ nidasseti. So hi sattāhaparinibbute bhagavati āyasmatā mahākassapattherena saddhiṁ pāvāya kusināraṁ addhānamaggapaṭipannesu pañcamattesu bhikkhusatesu avītarāge bhikkhū antarāmagge diṭṭha-ājīvakassa santikā bhagavato parinibbānaṁ sutvā pattacīvarāni chaḍḍetvā bāhā paggayhaṁ nānappakāraṁ paridevante disvā evamāha.

Kasmā pana so evamāhāti? Bhagavati āghātena. Ayaṁ kireso khandhake āgate **ātumāvatthusmiṁ** (mahāva. 303) nahāpitapubbako vuḍḍhapabbajito bhagavati kusinārato nikkhamitvā aḍḍhateḷasehi bhikkhusatehi saddhiṁ ātumaṁ gacchante "bhagavā āgacchatī"ti sutvā "āgatakāleyāgudānaṁ karissāmī"ti sāmaṇerabhūmiyaṁ ṭhite dve putte etadavoca "bhagavā kira tātā ātumaṁ āgacchati mahatā bhikkhusaṅghena saddhiṁ aḍḍhateḷasehi bhikkhusatehi, gacchatha tumhe tātā, khurabhaṇḍaṁ ādāya nāḷiyā vā pasibbakena vā anugharakaṁ āhiṇḍatha, loṇampi telampi taṇḍulampi khādanīyampi (pg.1.41) saṁharatha, bhagavato āgatassa yāgudānaṁ karissāmī"ti. Te tathā akaṁsu. Atha bhagavati ātumaṁ āgantvā bhusāgārakaṁ paviṭṭhe subhaddo sāyanhasamayaṁ gāmadvāraṁ gantvā manusse āmantetvā "hatthakammamattaṁ me dethā"ti hatthakammaṁ yācitvā "kiṁ bhante karomā"ti vutte "idañcidañca gaṇhathā"ti sabbūpakaraṇāni gāhāpetvā vihāre uddhanāni kāretvā ekaṁ kāḷakaṁ kāsāvaṁ nivāsetvā tādisameva pārupitvā "idaṁ karotha, idaṁ karothā"ti sabbarattiṁ vicārento satasahassaṁ vissajjetvā bhojjayāguñca madhugoḷakañca paṭiyādāpesi. **Bhojjayāgu** nāma bhuñjitvā pātabbayāgu, tattha sappimadhuphāṇitamacchamaṁsapupphaphalarasādi yaṁ kiñci khādanīyaṁ nāma atthi, taṁ sabbaṁ pavisati. Kīḷitukāmānaṁ sīsamakkhanayoggā hoti sugandhagandhā.

Atha bhagavā kālasseva sarīrapaṭijagganaṁ katvā bhikkhusaṅghaparivuto piṇḍāya carituṁ ātumābhimukho pāyāsi. Atha tassa ārocesuṁ "bhagavā piṇḍāya gāmaṁ pavisati, tayā kassa yāgu paṭiyāditā"ti. So yathānivatthapāruteheva tehi kāḷakakāsāvehi ekena hatthena dabbiñca kaṭacchuñca gahetvā brahmā viya dakkhiṇaṁ jāṇumaṇḍalaṁ bhūmiyaṁ patiṭṭhapetvā vanditvā "paṭiggaṇhātu me bhante bhagavā yāgun"ti āha. Tato "jānantāpi tathāgatā pucchantī"ti khandhake (mahāva. 304) āgatanayena bhagavā pucchitvā ca sutvā ca taṁ vuḍḍhapabbajitaṁ vigarahitvā tasmiṁ vatthusmiṁ akappiyasamādānasikkhāpadaṁ, khurabhaṇḍapariharaṇasikkhāpadañcāti dve sikkhāpadāni paññapetvā "anekakappakoṭiyo bhikkhave bhojanaṁ pariyesanteheva vītināmitā idaṁ pana tumhākaṁ akappiyaṁ, adhammena uppannaṁ bhojanaṁ imaṁ paribhuñjitvā anekāni attabhāvasahassāni apāyesveva nibbattissanti, apetha mā gaṇhathā"ti vatvā bhikkhācārābhimukho agamāsi, ekabhikkhunāpi na kiñci gahitaṁ. Subhaddo anattamano hutvā "ayaṁ sabbaṁ jānāmī"ti āhiṇḍati, sace na gahetukāmo pesetvā ārocetabbaṁ assa, pakkāhāro nāma sabbaciraṁ tiṭṭhanto sattāhamattaṁ tiṭṭheyya, idañca mama yāvajīvaṁ pariyattaṁ assa, sabbaṁ tena nāsitaṁ, ahitakāmo ayaṁ mayhan"ti bhagavati āghātaṁ bandhitvā dasabale dharamāne kiñci vattuṁ (pg.1.42) nāsakkhi. Evaṁ kirassa ahosi "ayaṁ uccā kulā pabbajito mahāpuriso, sace kiñci dharantassa vakkhāmi, mamaṁyeva santajjessatī"ti.

Svāyaṁ ajja mahākassapattherena saddhiṁ gacchanto "parinibbuto bhagavā"ti sutvā laddhassāso viya haṭṭhatuṭṭho evamāha. Thero pana taṁ sutvā hadaye pahāraṁ viya, matthake patitasukkhāsaniṁ viya (sukkhāsani viya dī. ni. aṭṭha. 3.232) maññi, dhammasaṁvego cassa uppajji "sattāhamattaparinibbuto bhagavā, ajjāpissa suvaṇṇavaṇṇaṁ sarīraṁ dharatiyeva, dukkhena bhagavatā ārādhitasāsane nāma evaṁ

lahuṁ mahantaṁ pāpaṁ kasaṭaṁ kaṇṭako uppanno, alaṁ kho panesa pāpo vaḍḍhamāno aññepi evarūpe sahāye labhitvā sāsanaṁ osakkāpetun”ti.

Tato thero cintesi “sace kho panāhaṁ imaṁ mahallakaṁ idheva pilotikaṁ nivāsetvā chārikāya okirāpetvā nīharāpessāmi, manussā ‘samaṇassa gotamassa sarīre dharamāneyeva sāvakā vivadantī’ti amhākaṁ dosaṁ dassessanti, adhivāsemi tāva. Bhagavatā hi desitadhammo asaṅgahitapuppharāsisadiso, tattha yathā vātena pahaṭapupphāni yato vā tato vā gacchanti, evameva evarūpānaṁ vasena gacchante gacchante kāle vinaye ekaṁ dve sikkhāpadāni nassissanti, sutte eko dve pañhāvārā nassissanti, abhidhamme ekaṁ dve bhūmantarāni nassissanti, evaṁ anukkamena mūle naṭṭhe pisācasadisā bhavissāma, tasmā dhammavinayasaṅgahaṁ karissāmi, evaṁ sati daḷhasuttena saṅgahitapupphāni viya ayaṁ dhammavinayo niccalo bhavissati. Etadatthañhi bhagavā mayhaṁ tīṇi gāvutāni paccuggamanaṁ akāsi, tīhi ovādehi (saṁ. ni. 2.149 150 151) upasampadaṁ akāsi, kāyato cīvaraparivattanaṁ akāsi, ākāse pāṇiṁ cāletvā candopamapaṭipadaṁ kathento maññeva sakkhiṁ katvā kathesi, tikkhattuṁ sakalasāsanaratanaṁ paṭicchāpesi, mādise bhikkhumhi tiṭṭhamāne ayaṁ pāpo sāsane vaḍḍhiṁ mā alattha, yāva adhammo na dippati, dhammo na paṭibāhiyyati, avinayo na dippati, vinayo na paṭibāhiyyati, adhammavādino na balavanto honti, dhammavādino na dubbalā honti, avinayavādino na balavanto honti, vinayavādino na dubbalā honti, tāva dhammañca vinayañca saṅgāyissāmi, tato bhikkhū attano attano pahonakaṁ (pg.1.43) gahetvā kappiyākappiye kathessanti, athāyaṁ pāpo sayameva niggahaṁ pāpuṇissati, puna sīsaṁ ukkhipituṁ na sakkhissati, sāsanaṁ iddhañceva phīttañca bhavissatī”ti cintetvā so “evaṁ nāma mayhaṁ cittaṁ uppannan”ti kassacipi anārocetvā bhikkhusaṅghaṁ samassāsetvā atha pacchā dhātubhājanadivase dhammavinayasaṅgāyanatthaṁ bhikkhūnaṁ ussāhaṁ janesi. Tena vuttaṁ “āyasmā mahākassapo sattāhaparinibbute …pe… dhammavinayasaṅgāyanatthaṁ bhikkhūnaṁ ussāhaṁ janesī”ti.

Tattha **alan**ti paṭikkhepavacanaṁ, na yuttanti attho. **Āvuso**ti paridevante bhikkhū ālapati. **Mā socitthā**ti citte uppannabalavasokena mā sokamakattha. **Mā paridevitthā**ti vācāya mā vilāpamakattha. “Paridevanaṁ vilāpo”ti hi vuttaṁ. Asocanādīnaṁ kāraṇamāha **“sumuttā”**ti-ādinā. **Tena mahāsamaṇenā**ti nissakke karaṇavacanaṁ, smāvacanassa vā nābyappadeso. **“Upaddutā”**ti pade pana kattari tatiyāvasena sambandho. Ubhayāpekkhañhetaṁ padaṁ. **Upaddutā ca homā**ti taṁkālāpekkhavattamānavacanaṁ, “tadā”ti seso. Atītatthe vā vattamānavacanaṁ, ahumhāti attho. **Anussaranto** dhammasaṁvegavaseneva, na pana kodhādivasena. Dhammasabhāvacintāvasena hi pavattaṁ sahottappañāṇaṁ dhammasaṁvego. Vuttañhetaṁ–

“Sabbasaṅkhatadhammesu, ottappākārasaṇṭhitaṁ;
Ñāṇamohitabhārānaṁ, dhammasaṁvegasaññitan”ti. (sārattha. ṭī. 1aṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā).

Aññaṁ ussāhajananakāraṇaṁ dassetuṁ **“īdisassā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **īdisassa ca saṅghasannipātassā**ti sattasatasahassagaṇapāmokkhattherappamukhagaṇanapathātikkantasaṅghasannipātaṁ sandhāya vadati. **“Ṭhānaṁ kho panetaṁ vijjatī”**ti-ādināpi aññaṁ kāraṇaṁ dasseti. Tiṭṭhati ettha phalaṁ tadāyattavuttitāyāti **ṭhānaṁ,** hetu. **Kho**ti avadhāraṇe. **Panā**ti vacanālaṅkāre, etaṁ ṭhānaṁ vijjateva, no na vijjatīti attho. Kiṁ pana tanti āha **“yaṁ pāpabhikkhū”**ti-ādi. **Yan**ti nipātamattaṁ, kāraṇaniddeso vā, yena ṭhānena

antaradhāpeyyuṁ, tadetaṁ ṭhānaṁ vijjatiyevāti. Pāpena lāmakena icchāvacarena samannāgatā bhikkhū **pāpabhikkhū** (pg.1.44) Atīto satthā ettha, etassāti vā **atītasatthukaṁ** yathā "bahukattuko"ti. Padhānaṁ vacanaṁ **pāvacanaṁ. Pā**-saddo cettha nipāto "pā eva vutyassā"ti-ādīsu viya. Upasaggapadaṁ vā etaṁ, dīghaṁ katvā pana tathā vuttaṁ yathā "pāvadatī"tipi vadanti. **Pakkhan**ti alajjipakkhaṁ. **"Yāva cā"**ti-ādinā saṅgītiyā sāsanaciraṭṭhitikabhāve kāraṇaṁ, sādhakañca dasseti. "Tasmā"ti hi padamajjhāharitvā "saṅgāyeyyan"ti padena sambandhanīyaṁ.

Tattha **yāva ca dhammavinayo tiṭṭhatī**ti yattakaṁ kālaṁ dhammo ca vinayo ca lajjipuggalesu tiṭṭhati. Parinibbānamañcake nipannena bhagavatā mahāparinibbānasutte (dī. ni. 2.216) vuttaṁ sandhāya **"vuttañhetan"**ti-ādimāha. **Hi**-saddo āgamavasena daḷhijotako. **Desito paññatto**ti dhammopi desito ceva paññatto ca. Suttābhidhammasaṅgahitassa hi dhammassa atisajjanaṁ pabodhanaṁ desanā, tasseva pakārato ñāpanaṁ vineyyasantāne ṭhapanaṁ paññāpanaṁ. Vinayopi desito ceva paññatto ca. Vinayatantisaṅgahitassa hi atthassa atisajjanaṁ pabodhanaṁ desanā, tasseva pakārato ñāpanaṁ asaṅkarato ṭhapanaṁ paññāpanaṁ, tasmā kammadvayampi kiriyādvayena sambajjhanaṁ yujjatīti veditabbaṁ.

Soti so dhammo ca vinayo ca. **Mamaccayenā**ti mama accayakāle. "Bhummatthe karaṇaniddeso"ti hi akkharacintakā vadanti. Hetvatthe vā karaṇavacanaṁ, mama accayahetu tumhākaṁ satthā nāma bhavissatīti attho. Vuttañhi mahāparinibbānasuttavaṇṇanāyaṁ "mayi parinibbute tumhākaṁ satthukiccaṁ sādhessatī"ti (dī. ni. aṭṭha. 2.216). Lakkhaṇavacanañhettha hetvatthasādhakaṁ yathā "nette ujuṁ gate satī"ti (a. ni. 4.70 netti. 10.90 93). Idaṁ vuttaṁ hoti– mayā vo ṭhiteneva "idaṁ lahukaṁ, idaṁ garukaṁ, idaṁ satekicchaṁ, idaṁ atekicchaṁ, idaṁ lokavajjaṁ, idaṁ paṇṇattivajjaṁ, ayaṁ āpatti puggalassa santike vuṭṭhāti, ayaṁ gaṇassa, ayaṁ saṅghassa santike vuṭṭhātī"ti sattannaṁ āpattikkhandhānaṁ avītikkamanīyatāvasena otiṇṇavatthusmiṁ sakhandhakaparivāro ubhatovibhaṅgo mahāvinayo nāma desito, taṁ sakalampi vinayapiṭakaṁ mayi parinibbute tumhākaṁ satthukiccaṁ sādhessati "idaṁ vo kattabbaṁ, idaṁ vo na kattabban"ti kattabbākattabbassa vibhāgena (pg.1.45) anusāsanato. Ṭhiteneva ca mayā "ime cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo"ti tena tena vineyyānaṁ ajjhāsayānurūpena pakārena ime sattatiṁsa bodhipakkhiyadhamme vibhajitvā vibhajitvā suttantapiṭakaṁ desitaṁ, taṁ sakalampi suttantapiṭakaṁ mayi parinibbute tumhākaṁ satthukiccaṁ sādhessati taṁtaṁcariyānurūpaṁ sammāpaṭipattiyā anusāsanato, ṭhiteneva ca mayā "ime pañcakkhandhā (dī. ni. aṭṭha. 2.216), dvādasāyatanāni, aṭṭhārasa dhātuyo, cattāri saccāni, bāvīsatindriyāni, nava hetū, cattāro āhārā, satta phassā, satta vedanā, satta saññā, satta cetanā, satta cittāni. Tatrāpi ettakā dhammā kāmāvacarā, ettakā rūpāvacarā, ettakā arūpāvacarā, ettakā pariyāpannā, ettakā apariyāpannā, ettakā lokiyā, ettakā lokuttarā"ti ime dhamme vibhajitvā vibhajitvā abhidhammapiṭakaṁ desitaṁ, taṁ sakalampi abhidhammapiṭakaṁ mayi parinibbute tumhākaṁ satthukiccaṁ sādhessati khandhādivibhāgena ñāyamānaṁ catusaccasambodhāvahattā. Iti sabbampetaṁ abhisambodhito yāva parinibbānā pañcacattālīsa vassāni bhāsitaṁ lapitaṁ "tīṇi piṭakāni, pañca nikāyā, navaṅgāni, caturāsīti dhammakkhandhasahassānī"ti evaṁ mahappabhedaṁ hoti. Imāni caturāsīti dhammakkhandhasahassāni tiṭṭhanti, ahaṁ ekova parinibbāyissāmi, ahañca panidāni ekova ovadāmi anusāsāmi, mayi parinibbute imāni caturāsīti buddhasahassāni tumhe ovadissanti anusāsissanti

ovādānusāsanakiccassa nipphādanatoti.

Sāsananti pariyattipaṭipattipaṭivedhavasena tividhampi sāsanaṁ, nippariyāyato pana sattatiṁsa bodhipakkhiyadhammā. Addhānaṁ gamitumalanti **addhaniyaṁ,** addhānagāmi addhānakkhamanti attho. Ciraṁ ṭhiti etassāti **ciraṭṭhitikaṁ.** Idaṁ vuttaṁ hoti– yena pakārena idaṁ sāsanaṁ addhaniyaṁ, tatoyeva ca ciraṭṭhitikaṁ bhaveyya, tena pakārena dhammañca vinayañca yadi panāhaṁ saṅgāyeyyaṁ, sādhu vatāti.

Idāni sammāsambuddhena attano kataṁ anuggahavisesaṁ samanussaritvā cintanākārampi dassento **"yañcāhaṁ bhagavatā"**ti-ādimāha. Tattha "yañcāhan"ti etassa "anuggahito, pasaṁsito"ti etehi sambandho. **Yan**ti (pg.1.46) yasmā, kiriyāparāmasanaṁ vā etaṁ, tena "anuggahito, pasaṁsito"ti ettha anuggahaṇaṁ, pasaṁsanañca parāmasati. "Dhāressasī"ti-ādikaṁ pana vacanaṁ bhagavā aññatarasmiṁ rukkhamūle mahākassapattherena paññattasaṅghāṭiyaṁ nisinno taṁ saṅghāṭiṁ padumapupphavaṇṇena pāṇinā antantena parāmasanto āha. Vuttañhetaṁ kassapasaṁyutte (saṁ. ni. 2.154) mahākassapatthereneva ānandattheraṁ āmantetvā kathentena–

"Atha kho āvuso bhagavā maggā okkamma yena aññataraṁ rukkhamūlaṁ tenupasaṅkami, atha khvāhaṁ āvuso paṭapilotikānaṁ saṅghāṭiṁ catugguṇaṁ paññapetvā bhagavantaṁ etadavocaṁ 'idha bhante bhagavā nisīdatu, yaṁ mamassa dīgharattaṁ hitāya sukhāyā'ti Nisīdi kho āvuso bhagavā paññatte āsane, nisajja kho maṁ āvuso bhagavā etadavoca 'mudukā kho tyāyaṁ kassapa paṭapilotikānaṁ saṅghāṭī'ti. Paṭiggaṇhātu me bhante bhagavā paṭapilotikānaṁ saṅghāṭiṁ anukampaṁ upādāyāti. Dhāressasi pana me tvaṁ kassapa sāṇāni paṁsukūlāni nibbasanānīti. Dhāressāmahaṁ bhante bhagavato sāṇāni paṁsukūlāni nibbasanānīti. So khvāhaṁ āvuso paṭapilotikānaṁ saṅghāṭiṁ bhagavato pādāsiṁ, ahaṁ pana bhagavato sāṇāni paṁsukūlāni nibbasanāni paṭipajjin"ti (saṁ. ni. 2.154).

Tattha **mudukā kho tyāyan**ti mudukā kho te ayaṁ. Kasmā pana bhagavā evamāhāti? Therena saha cīvaraṁ parivattetukāmatāya. Kasmā parivattetukāmo jātoti? Theraṁ attano ṭhāne ṭhapetukāmatāya. Kiṁ sāriputtamoggallānā natthīti? Atthi, evaṁ panassa ahosi "ime na ciraṁ ṭhassanti, 'kassapo pana vīsavassasatāyuko, so mayi parinibbute sattapaṇṇiguhāyaṁ vasitvā dhammavinayasaṅgahaṁ katvā mama sāsanaṁ pañcavassasahassaparimāṇakālaṁ pavattanakaṁ karissatī"ti attano naṁ ṭhāne ṭhapesi, evaṁ bhikkhū kassapassa sussusitabbaṁ maññissantī"ti tasmā evamāha. Thero pana yasmā cīvarassa vā pattassa vā vaṇṇe kathite "imaṁ tumhe gaṇhathā"ti vacanaṁ cārittameva, tasmā "paṭiggaṇhātu me bhante bhagavā"ti āha.

Dhāressasi (pg.1.47) **pana me tvaṁ kassapā**ti kassapa tvaṁ imāni paribhogajiṇṇāni paṁsukūlāni pārupituṁ sakkhissasīti vadati. Tañca kho na kāyabalaṁ sandhāya, paṭipattipūraṇaṁ pana sandhāya evamāha. Ayañhettha adhippāyo– ahaṁ imaṁ cīvaraṁ puṇṇaṁ nāma dāsiṁ pārupitvā āmakasusāne chaḍḍitaṁ susānaṁ pavisitvā tumbamattehi pāṇakehi samparikiṇṇaṁ te pāṇake vidhunitvā mahā-ariyavaṁse ṭhatvā aggahesiṁ, tassa me imaṁ cīvaraṁ gahitadivase dasasahassacakkavāḷe mahāpathavī mahāviravaṁ viravamānā kampittha, ākāsaṁ taṭataṭāyi, cakkavāḷe devatā sādhukāraṁ adaṁsu, imaṁ cīvaraṁ gaṇhantena bhikkhunā jātipaṁsukūlikena jāti-āraññikena jāti-ekāsanikena jātisapadānacārikena bhavituṁ vaṭṭati, tvaṁ imassa cīvarassa anucchavikaṁ kātuṁ sakkhissasīti. Theropi attanā pañcannaṁ hatthīnaṁ balaṁ dhāreti, so taṁ atakkayitvā "ahametaṁ paṭipattiṁ pūressāmī"ti ussāhena sugatacīvarassa anucchavikaṁ kātukāmo "dhāressāmahaṁ bhante"ti āha. **Paṭipajjin**ti paṭipannosiṁ.

Evaṁ pana cīvaraparivattanaṁ katvā therena pārupitacīvaraṁ bhagavā pārupi, satthu cīvaraṁ thero. Tasmiṁ samaye mahāpathavī udakapariyantaṁ katvā unnadantī kampittha.

Sāṇāni paṁsukūlānīti matakaḷevaraṁ pariveṭhetvā chaḍḍitāni tumbamatte kimī papphoṭetvā gahitāni sāṇavākamayāni paṁsukūlacīvarāni. **Nibbasanānī**ti niṭṭhitavasanakiccāni, paribhogajiṇṇānīti attho. Ettha ca kiñcāpi ekameva taṁ cīvaraṁ, anekāvayavattā pana bahuvacanaṁ katanti **majjhimagaṇṭhipade** vuttaṁ. **Cīvare sādhāraṇaparibhogenā**ti ettha attanā sādhāraṇaparibhogenāti atthassa viññāyamānattā, viññāyamānatthassa ca saddassa payoge kāmācārattā "attanā"ti na vuttaṁ. "Dhāressasi pana me tvaṁ kassapa sāṇāni paṁsukūlānī"ti (saṁ. ni. 2.154) hi vuttattā "attanāva sādhāraṇaparibhogenā"ti viññāyati, nāññena. Na hi kevalaṁ saddatoyeva sabbattha atthanicchayo, atthapakaraṇādināpi yebhuyyena atthassa niyamitattā. Ācariyadhammapālattherena panettha evaṁ vuttaṁ "cīvare sādhāraṇaparibhogenāti ettha 'attanā samasamaṭṭhapanenā'ti idha vuttaṁ attanā– saddamānetvā 'cīvare attanā sādhāraṇaparibhogenā'ti yojetabbaṁ.

Yassa (pg.1.48) yena hi sambandho, dūraṭṭhampi ca tassa taṁ;
Atthato hyasamānānaṁ, āsannattamakāraṇanti.

Atha vā bhagavatā cīvare sādhāraṇaparibhogena bhagavatā anuggahitoti yojanīyaṁ. Ekassāpi hi karaṇaniddesassa sahādiyogakattutthajotakattasambhavato"ti. Samānaṁ dhāraṇametassāti **sādhāraṇo,** tādiso paribhogoti **sādhāraṇaparibhogo,** tena. Sādhāraṇaparibhogena ca samasamaṭṭhapanena ca anuggahitoti sambandho.

Idāni–

"Ahaṁ bhikkhave, yāvade ākaṅkhāmi vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṁ savicāraṁ vivekajaṁ pītisukhaṁ paṭhamaṁ jhānaṁ upasampajja viharāmi, kassapopi bhikkhave yāvade ākaṅkhati vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṁ savicāraṁ vivekajaṁ pītisukhaṁ paṭhamaṁ jhānaṁ upasampajja viharatī"ti-ādinā (saṁ. ni. 2.152)–

Navānupubbavihārachaḷabhiññāpabhede uttarimanussadhamme attanā samasamaṭṭhapanatthāya bhagavatā vuttaṁ kassapasaṁyutte (saṁ. ni. 2.151) āgataṁ pāḷimimaṁ peyyālamukhena, ādiggahaṇena ca saṅkhipitvā dassento āha **"ahaṁ bhikkhave"**ti-ādi.

Tattha **yāvade**ti yāvadeva, yattakaṁ kālaṁ ākaṅkhāmi, tattakaṁ kālaṁ viharāmīti attho. Tatoyeva hi **majjhimagaṇṭhipade, cūḷagaṇṭhipade** ca **"yāvade**ti yāvadevāti vuttaṁ hotī"ti likhitaṁ. **Saṁyuttaṭṭhakathāyam**pi "yāvade ākaṅkhāmīti yāvadeva icchāmī"ti (saṁ. ni. aṭṭha. 1.2.152) attho vutto. Tathā hi tattha līnatthapakāsaniyaṁ **ācariyadhammapālattherena** "yāvadevāti iminā samānatthaṁ 'yāvade'ti idaṁ padan"ti vuttaṁ. Potthakesu pana katthaci "yāvadevā"ti ayameva pāṭho dissati. Api ca **yāvade**ti yattakaṁ samāpattivihāraṁ viharituṁ ākaṅkhāmi, tattakaṁ samāpattivihāraṁ viharāmīti samāpattiṭṭhāne, yattakaṁ abhiññāvohāraṁ voharituṁ (pg.1.49) ākaṅkhāmi, tattakaṁ abhiññāvohāraṁ voharāmīti abhiññāṭhāne ca saha pāṭhasesena attho veditabbo. **Ācariyadhammapālattherenā**pi tadevatthaṁ yathālābhanayena dassetuṁ "yattake samāpattivihāre, abhiññāvohāre vā ākaṅkhanto vihārāmi ceva voharāmi ca, tathā kassapopīti attho"ti vuttaṁ. Apare pana "yāvadeti 'yaṁ paṭhamajjhānaṁ ākaṅkhāmi, taṁ paṭhamajjhānaṁ upasampajja vihārāmī'ti-ādinā samāpattiṭṭhāne, iddhividhābhiññāṭhāne ca ajjhāharitassa ta-saddassa kammavasena 'yaṁ dibbasotaṁ ākaṅkhāmi, tena dibbasotena sadde suṇāmī'ti-ādinā sesābhiññāṭhāne karaṇavasena

yojanā vattabbā”ti vadanti. **Vivicceva kāmehī**ti ettha **eva**-saddo niyamattho, ubhayattha yojetabbo. Yamettha vattabbaṁ, tadupari āvi bhavissati.

Navānupubbavihārachaḷabhiññāppabhedeti ettha **navānupubbavihārā** nāma anupaṭipāṭiyā samāpajjitabbattā evaṁsaññitā nirodhasamāpattiyā saha aṭṭha samāpattiyo. **Chaḷabhiññā** nāma āsavakkhayañāṇena saha pañcābhiññāyo. Katthaci potthake cettha ādisaddo dissati. So anadhippeto yathāvuttāya pāḷiyā gahetabbassa atthassa anavasesattā. Manussesu, manussānaṁ vā uttaribhūtānaṁ, uttarīnaṁ vā manussānaṁ jhāyīnañceva ariyānañca dhammoti **uttarimanussadhammo,** manussadhammā vā uttarīti **uttarimanussadhammo.** Dasa kusalakammapathā cettha vinā bhāvanāmanasikārena pakatiyāva manussehi nibbattetabbato, manussattabhāvāvahanato ca **manussadhammo** nāma, tato uttari pana jhānādi uttarimanussadhammoti veditabbo. **Samasamaṭṭhapanenā**ti “ahaṁ yattakaṁ kālaṁ, yattake vā samāpattivihāre, yattakā abhiññāyo ca vaḷañjemi tathā kassapopī”ti evaṁ samasamaṁ katvā ṭhapanena. Anekaṭṭhānesu ṭhapanaṁ, kassacipi uttarimanussadhammassa asesabhāvena ekantasamaṭṭhapanaṁ vā sandhāya “samasamaṭṭhapanenā”ti vuttaṁ, idañca navānupubbavihārachaḷabhiññābhāvasāmaññena pasaṁsāmattanti daṭṭhabbaṁ. Na hi āyasmā mahākassapo bhagavā viya devasikaṁ catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhyā samāpattiyo samāpajjati, yamakapāṭihāriyādivasena ca abhiññāyo vaḷañjetīti. Ettha ca uttarimanussadhamme attanā samasamaṭṭhapanenā”ti idaṁ nidassanamattanti veditabbaṁ. Tathā hi–

“Ovada (pg.1.50) kassapa bhikkhū, karohi kassapa bhikkhūnaṁ dhammiṁ kathaṁ, ahaṁ vā kassapa bhikkhū ovadeyyaṁ, tvaṁ vā. Ahaṁ vā kassapa bhikkhūnaṁ dhammiṁ kathaṁ kareyyaṁ, tvaṁ vā”ti–

Evampi attanā samasamaṭṭhapanamakāsiyevāti.

Tathāti rūpūpasaṁhāro yathā anuggahito, tathā pasaṁsitoti. **Ākāse pāṇiṁ cāletvā**ti bhagavatā attanoyeva pāṇiṁ ākāse cāletvā kulesu alaggacittatāya ceva karaṇabhūtāya pasaṁsitoti sambandho. **Alaggacittatāyā**ti vā ādhāre bhummaṁ, ākāse pāṇiṁ cāletvā kulūpakassa bhikkhuno alaggacittatāya kulesu alagganacittena bhavituṁ yuttatāya ceva maññeva sakkhiṁ katvā pasaṁsitoti attho. Yathāha–

“Atha kho bhagavā ākāse pāṇiṁ cālesi seyyathāpi bhikkhave, ayaṁ ākāse pāṇi na sajjati na gayhati na bajjhati, evameva kho bhikkhave yassa kassaci bhikkhuno kulāni upasaṅkamato kulesu cittaṁ na sajjati na gayhati na bajjhati ‘labhantu lābhakāmā, puññakāmā karontu puññānī’ti. Yathā sakena lābhena attamano hoti sumano, evaṁ paresaṁ lābhena attamano hoti sumano. Evarūpo kho bhikkhave bhikkhu arahati kulāni upasaṅkamituṁ. Kassapassa bhikkhave kulāni upasaṅkamato kulesu cittaṁ na sajjati na gayhati na bajjhati ‘labhantu lābhakāmā, puññakāmā karontu puññānī’ti. Yathā sakena lābhena attamano hoti sumano, evaṁ paresaṁ lābhena attamano hoti sumano”ti (saṁ. ni. 2.146).

Tattha **ākāse pāṇiṁ cālesī**ti nīle gaganantare yamakavijjukaṁ sañcālayamāno viya heṭṭhābhāge uparibhāge, ubhato ca passesu pāṇiṁ sañcālesi, idañca pana tepiṭake buddhavacane asambhinnapadaṁ nāma. **Attamano**ti sakamano, na domanassena pacchinditvā gahitamano. **Sumano**ti tuṭṭhamano, idāni yo hīnādhimuttiko micchāpaṭipanno evaṁ (pg.1.51) vadeyya “sammāsambuddho ‘alaggacittatāya ākāse cālitapāṇūpamā kulāni upasaṅkamathā’ti vadanto aṭṭhāne ṭhapeti, asayhabhāraṁ āropeti, yaṁ na sakkā kātuṁ, taṁ kārehī”ti, tassa vādapathaṁ pacchinditvā “sakkā ca kho evaṁ kātuṁ, atthi evarūpo bhikkhū”ti āyasmantaṁ mahākassapattherameva sakkhiṁ katvā

dassento **“kassapassa bhikkhave”**ti-ādimāha.

Aññampi pasaṁsanamāha **“candopamapaṭipadāya cā”**ti, candapaṭibhāgāya paṭipadāya ca karaṇabhūtāya pasaṁsito, tassaṁ vā ādhārabhūtāya maññeva sakkhiṁ katvā pasaṁsitoti attho. Yathāha–

“Candūpamā bhikkhave kulāni upasaṅkamatha apakasseva kāyaṁ, apakassa cittaṁ niccanavakā kulesu appagabbhā. Seyyathāpi bhikkhave puriso jarudapānaṁ vā olokeyya pabbatavisamaṁ vā nadīviduggaṁ vā apakasseva kāyaṁ, apakassa cittaṁ, evameva kho bhikkhave candūpamā kulāni upasaṅkamatha apakasseva kāyaṁ, apakassa cittaṁ niccanavakā kulesu appagabbhā. Kassapo bhikkhave candūpamo kulāni upasaṅkamati apakasseva kāyaṁ, apakassa cittaṁ niccanavako kulesu appagabbho”ti (saṁ. ni. 2.146).

Tattha **candūpamā**ti candasadisā hutvā. Kiṁ parimaṇḍalatāya sadisāti? No, apica kho yathā cando gaganatalaṁ pakkhandamāno na kenaci saddhiṁ santhavaṁ vā sinehaṁ vā ālayaṁ vā nikantiṁ vā patthanaṁ vā pariyuṭṭhānaṁ vā karoti, na ca na hoti mahājanassa piyo manāpo, tumhepi evaṁ kenaci saddhiṁ santhavādīnaṁ akaraṇena bahujanassa piyā manāpā candūpamā hutvā khattiyakulādīni cattāri kulāni upasaṅkamathāti attho. Apica yathā cando andhakāraṁ vidhamati, ālokaṁ pharati, evaṁ kilesandhakāravidhamanena, ñāṇālokapharaṇena ca candūpamā hutvāti evamādīhipi nayehi attho daṭṭhabbo.

Apakasseva kāyaṁ, apakassa cittanti teneva santhavādīnamakaraṇena kāyañca cittañca apakassitvā, akaḍḍhitvā apanetvāti attho. **Niccanavakā**ti niccaṁ navikāva, āgantukasadisā eva hutvāti attho. Āgantuko (pg.1.52) hi paṭipāṭiyā sampattagehaṁ pavisitvā sace naṁ gharasāmikā disvā “amhākaṁ puttabhātaropi vippavāsagatā evaṁ vicariṁsū”ti anukampamānā nisīdāpetvā bhojenti, bhuttamattoyeva “tumhākaṁ bhājanaṁ gaṇhathā”ti uṭṭhāya pakkamati, na tehi saddhiṁ santhavaṁ vā karoti, kiccakaraṇīyāni vā saṁvidahati, evaṁ tumhepi paṭipāṭiyā sampattagharaṁ pavisitvā yaṁ iriyāpathesu pasannā manussā denti, taṁ gahetvā pacchinnasanthavā tesaṁ kiccakaraṇīye abyāvaṭā hutvā nikkhamathāti dīpeti. **Appagabbhā**ti na pagabbhā, aṭṭhaṭṭhānena kāyapāgabbhiyena, catuṭṭhānena vacīpāgabbhiyena, anekaṭṭhānena manopāgabbhiyena ca virahitā kulāni upasaṅkamathāti attho.

Jarudapānanti jiṇṇakūpaṁ. **Pabbatavisaman**ti pabbate visamaṁ papātaṭṭhānaṁ. **Nadīviduggan**ti nadiyā viduggaṁ chinnataṭaṭṭhānaṁ. **Evameva kho**ti ettha idaṁ opammasaṁsandanaṁ– jarudapānādayo viya hi cattāri kulāni, olokanapuriso viya bhikkhu, yathā pana anapakaṭṭhakāyacitto tāni olokento puriso tattha patati, evaṁ arakkhitehi kāyādīhi kulāni upasaṅkamanto bhikkhu kulesu bajjhati, tato nānappakāraṁ sīlapādabhañjanādikaṁ anatthaṁ pāpuṇāti. Yathā pana apakaṭṭhakāyacitto puriso tattha na patati, evaṁ rakkhiteneva kāyena, rakkhitāya vācāya, rakkhitehi cittehi, sūpaṭṭhitāya satiyā apakaṭṭhakāyacitto hutvā kulāni upasaṅkamanto bhikkhu kulesu na bajjhati, athassa sīlasaddhāsamādhipaññāsaṅkhātāni pādahatthakucchisīsāni na bhañjanti, rāgakaṇṭakādayo na vijjhanti, sukhito yenakāmaṁ agatapubbaṁ nibbānadisaṁ gacchati, evarūpo ayaṁ mahākassapoti hīnādhimuttikassa micchāpaṭipannassa vādapathapacchindanatthaṁ mahākassapattheraṁ eva sakkhiṁ katvā dassento **“kassapo bhikkhave”**ti-ādimāhāti. Evampettha atthamicchanti-alaggacittatāsaṅkhātāya candopamapaṭipadāya karaṇabhūtāya pasaṁsito, tassaṁ vā ādhārabhūtāya maññeva sakkhiṁ katvā pasaṁsitoti, evaṁ sati ceva-saddo, ca-saddo ca na payujjitabbo dvinnaṁ padānaṁ tulyādhikaraṇattā, ayameva attho pāṭho

ca yuttataro viya dissati **parinibbānasuttavaṇṇanāyaṁ** "ākāse pāṇiṁ cāletvā candūpamaṁ paṭipadaṁ kathento maṁ kāyasakkhiṁ katvā kathesī"ti (dī. ni. aṭṭha. 2.232) vuttattāti.

Tassa (pg.1.53) **kimaññaṁ āṇaṇyaṁ bhavissati,** aññatra dhammavinayasaṅgāyanāti adhippāyo. Tattha **tassā**ti yaṁ-saddassa kāraṇanidassane "tasmā"ti ajjhāharitvā tassa meti attho, kiriyāparāmasane pana tassa anuggahaṇassa, pasaṁsanassa cāti. Potthakesupi katthaci "tassa me"ti pāṭho dissati, evaṁ sati kiriyāparāmasane "tassā"ti aparaṁ padamajjhāharitabbaṁ. Natthi iṇaṁ yassāti aṇaṇo, tassa bhāvo **āṇaṇyaṁ.** Dhammavinayasaṅgāyanaṁ ṭhapetvā aññaṁ kiṁ nāma tassa iṇavirahitattaṁ bhavissati, na bhavissati evāti attho. **"Nanu maṁ bhagavā"**ti-ādinā vuttamevatthaṁ upamāvasena vibhāveti. **Sakakavaca-issariyānuppadānenā**ti ettha **kavaco** nāma uracchado, yena uro chādīyate, tassa ca cīvaranidassanena gahaṇaṁ, issariyassa pana abhiññāsamāpattinidassanenāti daṭṭhabbaṁ. **Kulavaṁsappatiṭṭhāpakan**ti kulavaṁsassa kulapaveṇiyā patiṭṭhāpakaṁ. **"Me"**ti padassa niccasāpekkhattā **saddhammavaṁsappatiṭṭhāpako**ti samāso. Idaṁ vuttaṁ hoti– sattusaṅghanimmaddanena attano kulavaṁsappatiṭṭhāpanatthaṁ sakakavaca-issariyānuppadānena kulavaṁsappatiṭṭhāpakaṁ puttaṁ rājā viya bhagavāpi maṁ dīghadassī "saddhammavaṁsappatiṭṭhāpako me ayaṁ bhavissatī"ti mantvā sāsanapaccatthikagaṇanimmaddanena saddhammavaṁsappatiṭṭhāpanatthaṁ cīvaradānasamasamaṭṭhapanasaṅkhātena iminā asādhāraṇānuggahena anuggahesi nanu, imāya ca uḷārāya pasaṁsāya pasaṁsi nanūti. **Iti cintayanto**ti ettha **iti**saddena "antaradhāpeyyuṁ, saṅgāyeyyaṁ, kimaññaṁ āṇaṇyaṁ bhavissatī"ti vacanapubbaṅgamaṁ, "ṭhānaṁ kho panetaṁ vijjatī"ti-ādi vākyattayaṁ nidasseti.

Idāni yathāvuttamatthaṁ saṅgītikkhandhakapāḷiyā sādhento āha **"yathāhā"**ti-ādi. Tattha **yathāhā**ti kiṁ āha, mayā vuttassa atthassa sādhakaṁ kiṁ āhāti vuttaṁ hoti. Yathā vā yena pakārena mayā vuttaṁ, tathā tena pakārena pāḷiyampi āhāti attho. Yathā vā yaṁ vacanaṁ pāḷiyaṁ āha, tathā tena vacanena mayā vuttavacanaṁ saṁsandati ceva sameti ca yathā taṁ gaṅgodakena yamunodakantipi vattabbo pāḷiyā sādhanatthaṁ udāharitabhāvassa paccakkhato viññāyamānattā, viññāyamānatthassa ca saddassa payoge kāmācārattā. Adhippāyavibhāvanatthā hi atthayojanā. Yathā vā yena pakārena dhammavinayasaṅgāyanatthaṁ bhikkhūnaṁ (pg.1.54) ussāhaṁ janesi, tathā tena pakārena pāḷiyampi āhāti attho. Evamīdisesu.

Ekamidāhanti ettha **idan**ti nipātamattaṁ. **Ekaṁ samayan**ti ca bhummatthe upayogavacanaṁ, ekasmiṁ samayeti attho. **Pāvāyā**ti pāvānagarato, tattha piṇḍāya caritvā "kusināraṁ gamissāmī"ti **addhānamaggappaṭipanno**ti vuttaṁ hoti. **Addhānamaggo**ti ca dīghamaggo vuccati, dīghapariyāyo hettha addhānasaddo. **Mahatā**ti guṇamahattenapi saṅkhyāmahattenapi mahatā. **"Pañcamattehī"**ti-ādinā saṅkhyāmahattaṁ dasseti, mattasaddo ca pamāṇavacano "bhojane mattaññutā"ti-ādīsu (a. ni. 3.16) viya. "Dhammavinayasaṅgāyanatthaṁ ussāhaṁ janesī"ti etassatthassa sādhanatthaṁ āhatā "atha kho"ti-ādikā pāḷi yathāvuttamatthaṁ na sādheti Na hettha ussāhajananappakāro āgatoti codanaṁ pariharitumāha **"sabbaṁ subhaddakaṇḍaṁ vitthārato veditabban"**ti. Evampesā codanā tadavatthāyevāti vuttaṁ **"tato paraṁ āhā"**ti-ādi. Apica yathāvuttatthasādhikā pāḷi mahatarāti ganthagarutāpariharaṇatthaṁ majjhe peyyālamukhena ādi-antameva pāḷiṁ dassento **"sabbaṁ subhaddakaṇḍaṁ vitthārato veditabban"**ti āha. Tena hi "atha khvāhaṁ āvuso maggā okkamma aññatarasmiṁ rukkhamūle nisīdī"ti (cūḷava. 437) vuttapāḷito paṭṭhāya "yaṁ na

icchissāma, na taṁ karissāmā”ti (cūḷava. 437) vuttapāḷipariyosānaṁ subhaddakaṇḍaṁ dasseti.

“Tato paran”ti-ādinā pana tadavasesaṁ “handa mayaṁ āvuso”ti-ādikaṁ ussāhajananappakāradassanapāḷiṁ. Tasmā **tato paraṁ āhā**ti ettha subhaddakaṇḍato paraṁ ussāhajananappakāradassanavacanamāhāti attho veditabbo. **Mahāgaṇṭhipadepi** hi soyevattho vutto. Ācariyasāriputtattherenāpi (sārattha. ṭī. 1aṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) tatheva adhippeto. Ācariyadhammapālattherena pana “tato paranti tato bhikkhūnaṁ ussāhajananato parato”ti (dī. ni. ṭī. 1aṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) vuttaṁ, tadetaṁ vicāretabbaṁ heṭṭhā ussāhajananappakārassa pāḷiyaṁ avuttattā. Ayameva hi ussāhajananappakāro yadidaṁ “handa mayaṁ āvuso dhammañca vinayañca saṅgāyeyyāma, pure adhammo dippatī”ti-ādi. Yadi (pg.1.55) pana subhaddakaṇḍameva ussāhajananahetubhūtassa subhaddena vuttavacanassa pakāsanattā ussāhajananti vadeyya, natthevettha vicāretabbatāti. **Pure adhammo dippatī**ti ettha **adhammo** nāma dasakusalakammapathapaṭipakkhabhūto adhammo. Dhammavinayasaṅgāyanatthaṁ ussāhajananappasaṅgattā vā tadasaṅgāyanahetuko dosagaṇopi sambhavati, “adhammavādino balavanto honti, dhammavādino dubbalā hontī”ti vuttattā sīlavipatti-ādihetuko pāpicchatādidosagaṇo adhammotipi vadanti. **Pure dippatī**ti api nāma dippati. Saṁsayatthe hi pure-saddo. Atha vā yāva adhammo dhammaṁ paṭibāhituṁ samattho hoti, tato puretaramevāti attho. Āsanne hi anadhippete ayaṁ pure-saddo. **Dippatī**ti dippissati, pure-saddayogena hi anāgatatthe ayaṁ vattamānapayogo yathā “purā vassati devo”ti. Tathā hi vuttaṁ–

“Anāgate sannicchaye, tathātīte ciratane;
Kāladvayepi kavīhi, puresaddo payujjate”ti. (vajira. ṭī. bāhiranidānakathāvaṇṇanā).
“Pureyāvapurāyoge niccaṁ vā karahi kadā;
Lacchāyamapi kiṁ vutte, vattamānā bhavissatī”ti ca.

Keci panettha evaṁ vaṇṇayanti– **pure**ti pacchā anāgate, yathā addhānaṁ gacchantassa gantabbamaggo “pure”ti vuccati, tathā idhāpi maggagamananayena anāgatakālo “pure”ti vuccatīti. Evaṁ sati taṁkālāpekkhāya cettha vattamānapayogo sambhavati. **Dhammo paṭibāhiyyatī**ti etthāpi pure-saddena yojetvā vuttanayena attho veditabbo, tathā dhammopi adhammaviparītavasena, ito parampi eseva nayo. **Avinayo**ti pahānavinayasaṁvaravinayānaṁ paṭipakkhabhūto avinayo. **Vinayavādino dubbalā hontī**ti evaṁ iti-saddena pāṭho, so “tato paraṁ āhā”ti ettha āha-saddena sambajjhitabbo.

Tena hīti uyyojanatthe nipāto. Uccinane uyyojentā hi mahākassapattheraṁ evamāhaṁsu **“bhikkhū uccinatū”**ti, saṅgītiyā anurūpe bhikkhū uccinitvā upadhāretvā gaṇhātūti attho. **“Sakala …pe… pariggahesī”**ti etena sukkhavipassakakhīṇāsavapariyantānaṁ yathāvuttapuggalānaṁ satipi (pg.1.56) āgamādhigamasambhave saha paṭisambhidāhi pana tevijjādiguṇayuttānaṁ āgamādhigamasampattiyā ukkaṁsagatattā saṅgītiyā bahūpakārataṁ dasseti. Sakalaṁ suttageyyādikaṁ navaṅgaṁ ettha, etassāti vā **sakalanavaṅgaṁ,** satthu bhagavato sāsanaṁ **satthusāsanaṁ** sāsīyati etenāti katvā, tadeva satthusāsananti **sakalanavaṅgasatthusāsanaṁ.** Nava vā suttageyyādīni aṅgāni ettha, etassāti vā **navaṅgaṁ,** tameva satthusāsanaṁ, tañca sakalameva, na ekadesanti tathā. Atthakāmena pariyāpuṇitabbā sikkhitabbā, diṭṭhadhammikādipurisatthaṁ vā nipphādetuṁ pariyattā samatthāti **pariyatti,** tīṇi piṭakāni, sakalanavaṅgasatthusāsanasaṅkhātā pariyatti, taṁ dhārentīti tathā, tādiseti attho.

Puthujjana …pe… sukkhavipassakakhīṇāsavabhikkhūti ettha–

"Duve puthujjanā vuttā, buddhenādiccabandhunā;

Andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjano"ti. (dī. ni. aṭṭha. 1.7 ma. ni. aṭṭha. 1.2 saṁ. ni. aṭṭha. 2.61 a. ni. aṭṭha. 1.51 cūḷani. aṭṭha. 88 paṭi. ma. aṭṭha. 2.130).–

Vuttesu kalyāṇaputhujjanāva adhippetā saddantarasannidhānenapi atthavisesassa viññātabbattā. Samathabhāvanāsinehābhāvena sukkhā lūkhā asiniddhā vipassanā etesanti **sukkhavipassakā,** teyeva khīṇāsavāti tathā. "Bhikkhū"ti pana sabbattha yojetabbaṁ. Vuttañhi–

"Yañcatthavato saddekasesato vāpi suyyate;

Taṁ sambajjhate paccekaṁ, yathālābhaṁ kadācipī"ti.

Tipiṭakasabbapariyattippabhedadhareti ettha tiṇṇaṁ piṭakānaṁ samāhāro **tipiṭakaṁ,** taṁsaṅkhātaṁ navaṅgādivasena anekabhedabhinnaṁ sabbaṁ pariyattippabhedaṁ dhārentīti tathā, tādise. Anu anu taṁ samaṅginaṁ bhāveti vaḍḍhetīti anubhāvo, soyeva **ānubhāvo,** pabhāvo, mahanto ānubhāvo yesaṁ te **mahānubhāvā.** "Etadaggaṁ bhikkhave"ti bhagavatā vuttavacanamupādāya pavattattā "etadaggan"ti padaṁ anukaraṇajanāmaṁ nāma yathā "yevāpanakan"ti, tabbasena vuttaṭṭhānantaramidha **etadaggaṁ,** tamāropiteti attho. Etadaggaṁ eso bhikkhu aggoti vā āropitepi vaṭṭati. Tadanāropitāpi avasesaguṇasampannattā uccinitā tattha santīti dassetuṁ **"yebhuyyenā"**ti vuttaṁ. Tisso vijjā **tevijjā,** tā (pg.1.57) ādi yesaṁ chaḷabhiññādīnanti **tevijjādayo,** te bhedā anekappakārā yesanti **tevijjādibhedā.** Atha vā tisso vijjā assa khīṇāsavassāti **tevijjo,** so ādi yesaṁ chaḷabhiññādīnanti **tevijjādayo,** teyeva bhedā yesanti **tevijjādibhedā.** Tevijjachaḷabhiññādivasena anekabhedabhinne khīṇāsavabhikkhūyevāti vuttaṁ hoti. **Ye sandhāya vuttan**ti ye bhikkhū sandhāya idaṁ "atha kho"ti-ādivacanaṁ saṅgītikkhandhake vuttaṁ. Iminā kiñcāpi pāḷiyaṁ avisesatova vuttaṁ, tathāpi visesena yathāvuttakhīṇāsavabhikkhūyeva sandhāya vuttanti pāḷiyā saṁsandanaṁ karoti.

Nanu ca sakalanavaṅgasatthusāsanapariyattidharā khīṇāsavā anekasatā, anekasahassā ca, kasmā thero ekenūnamakāsīti codanaṁ uddharitvā visesakāraṇadassanena taṁ pariharituṁ **"kissa panā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **kissā**ti kasmā. Pakkhantarajotako **pana**-saddo. **Okāsakaraṇatthan**ti okāsakaraṇanimittaṁ okāsakaraṇahetu. **Attha**-saddo hi "chaṇatthañca nagarato nikkhamitvā missakapabbataṁ abhiruhatū"ti-ādīsu viya kāraṇavacano, "kissa hetū"ti-ādīsu (ma. ni. 1.238) viya ca hetvatthe paccattavacanaṁ. Tathā hi vaṇṇayanti "chaṇatthanti chaṇanimittaṁ chaṇahetūti attho"ti. Evañca sati pucchāsabhāgatāvissajjanāya hoti, esa nayo īdisesu.

Kasmā panassa okāsamakāsīti āha **"tenā"**ti-ādi. **Hi**-saddo kāraṇatthe. **"So hāyasmā"**ti-ādinā "sahāpi vināpi na sakkā"ti vuttavacane paccekaṁ kāraṇaṁ dasseti. Keci pana "tamatthaṁ vivaratī"ti vadanti, tadayuttaṁ "tasmā"ti kāraṇavacanadassanato. "Tasmā"ti-ādinā hi kāraṇadassanaṭṭhāne kāraṇajotakoyeva hi-saddo. Saññāṇamattajotakā sākhābhaṅgopamā hi nipātāti, evamīdisesu. Sikkhatīti **sekkho,** sikkhanaṁ vā **sikkhā,** sāyeva tassa sīlanti **sekkho.** So hi apariyositasikkhattā, tadadhimuttattā ca ekantena sikkhanasīlo, na asekkho viya pariniṭṭhitasikkho tattha paṭippassaddhussāho, nāpi vissaṭṭhasikkho pacurajano viya tattha anadhimutto, kitavasena viya ca taddhitavasenidha tappakatiyattho gayhati yathā "kāruṇiko"ti. Atha vā ariyāya jātiyā tīsupi sikkhāsu jāto, tattha vā bhavoti (pg.1.58) **sekkho.** Apica ikkhati etāyāti **ikkhā,** maggaphalasammādiṭṭhi, saha ikkhāyāti **sekkho.** Uparimaggattayakiccassa apariyositattā saha karaṇīyenāti **sakaraṇīyo. Assā**ti anena,

“appaccakkhaṁ nāmā”ti etena sambandho. **Assā**ti vā “natthī”ti ettha kiriyāpaṭiggahakavacanaṁ. Paguṇappavattibhāvato **appaccakkhaṁ** nāma natthi. Vinayaṭṭhakathāyaṁ pana “asammukhā paṭiggahitaṁ nāma natthī”ti (pārā. aṭṭha. 1aṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) vuttaṁ, taṁ” dve sahassāni bhikkhuto”ti vuttampi bhagavato santike paṭiggahitameva nāmāti katvā vuttaṁ. Tathā hi sāvakabhāsitampi suttaṁ “buddhabhāsitan”ti vuccatīti.

“Yathāhā”ti-ādinā āyasmatā ānandena vuttagāthameva sādhakabhāvena dasseti. Ayañhi gāthā gopakamoggallānena nāma brāhmaṇena “buddhasāsane tvaṁ bahussutoti pākaṭo, kittakā dhammā te satthārā bhāsitā, tayā ca dhāritā”ti pucchitena tassa paṭivacanaṁ dentena āyasmatā ānandeneva gopakamoggallānasutte, attano guṇadassanavasena vā theragāthāyampi bhāsitā. Tatthāyaṁ saṅkhepattho – **buddhato** satthu santikā **dvāsīti** dhammakkhandha**sahassāni** ahaṁ **gaṇhiṁ** adhigaṇhiṁ, **dve** dhammakkhandha**sahassāni bhikkhuto** dhammasenāpati-ādīnaṁ bhikkhūnaṁ santikā **gaṇhiṁ. Ye** dhammā **me** jivhāgge, hadaye vā **pavattino** paguṇā vācuggatā, te dhammā tadubhayaṁ sampiṇḍetvā **caturāsī**ti dhammakkhandha**sahassānī**ti. Keci pana “yemeti ettha ‘ye ime’ti padacchedaṁ katvā ye ime dhammā buddhassa, bhikkhūnañca pavattino pavattitā, tesu dhammesu buddhato dvāsīti sahassāni ahaṁ gaṇhiṁ, dve sahassāni bhikkhuto gaṇhiṁ, evaṁ caturāsīti dhammakkhandhasahassānī”ti sambandhaṁ vadanti, ayañca sambandho “ettakāyeva dhammakkhandhā”ti sanniṭṭhānassa aviññāyamānattā kecivādo nāma kato.

“Sahāpi na sakkā”ti vattabbahetuto “vināpi na sakkā”ti vattabbahetuyeva balavataro saṅgītiyā bahukārattā. Tasmā tattha codanaṁ dassetvā pariharituṁ **“yadi evan”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **yadi evan**ti evaṁ vinā yadi na sakkā, tathā satīti attho. **Sekkhopi samāno**ti sekkhapuggalo samānopi. Māna-saddo hettha lakkhaṇe. **Bahukārattā**ti bahūpakārattā. Upakāravacano hi kāra-saddo “appakampi (pg.1.59) kataṁ kāraṁ, puññaṁ hoti mahapphalan”ti-ādīsu viya. **Assā**ti bhaveyya. **Atha**-saddo pucchāyaṁ. Pañhe “atha tvaṁ kena vaṇṇenā”ti hi payogamudāharanti. “Evaṁ sante”ti pana attho vattabbo. **Parūpavādavivajjanato**ti yathāvuttakāraṇaṁ ajānantānaṁ paresaṁ āropita-upavādato vivajjitukāmattā. Taṁ vivarati **“thero hī”**ti-ādinā. **Ativiya vissattho**ti atirekaṁ vissāsiko. Kena viññāyatīti āha **“tathā hī”**ti-ādi. Daḷhīkaraṇaṁ vā etaṁ vacanaṁ. “Vuttañhi, tathā hi iccete daḷhīkaraṇatthe”ti hi vadanti saddavidū. **Nan**ti ānandattheraṁ. “Ovadatī”ti iminā sambandho. Ānandattherassa yebhuyyena navakāya parisāya vibbhamane mahākassapatthero “na vāyaṁ kumārako mattamaññāsī”ti (saṁ. ni. 2.154) āha. Tathā hi parinibbute bhagavati mahākassapatthero bhagavato parinibbāne sannipatitassa bhikkhusaṅghassa majjhe nisīditvā dhammavinayasaṅgāyanatthaṁ pañcasate bhikkhū uccinitvā “rājagahe āvuso vassaṁ vasantā dhammavinayaṁ saṅgāyissāma, tumhe pure vassūpanāyikāya attano attano palibodhaṁ pacchinditvā rājagahe sannipatathā”ti vatvā attanā rājagahaṁ gato.

Ānandattheropi bhagavato pattacīvaramādāya mahājanaṁ saññāpento sāvatthiṁ gantvā tato nikkhamma rājagahaṁ gacchanto dakkhiṇāgirismiṁ cārikaṁ cari. Tasmiṁ samaye ānandattherassa tiṁsamattā saddhivihārikā yebhuyyena kumārakā ekavassikaduvassikabhikkhū ceva anupasampannā ca vibbhamiṁsu. Kasmā panete pabbajitā, kasmā ca vibbhamiṁsūti? Tesaṁ kira mātāpitaro cintesuṁ “ānandatthero satthuvissāsiko aṭṭha vare yācitvā upaṭṭhahati, icchiticchitaṭṭhānaṁ satthāraṁ gahetvā gantuṁ sakkoti, amhākaṁ dārake etassa santike pabbajeyyāma, evaṁ so satthāraṁ gahetvā āgamissati, tasmiṁ āgate mayaṁ mahāsakkāraṁ kātuṁ labhissāmā”ti. Iminā

tāva kāraṇena nesaṁ ñātakā te pabbājesuṁ, satthari pana parinibbute tesaṁ sā patthanā upacchinnā, atha ne ekadivaseneva uppabbājesuṁ. Atha ānandattheraṁ dakkhiṇāgirismiṁ cārikaṁ caritvā rājagahamāgataṁ disvā mahākassapatthero evamāhāti. Vuttañhetaṁ **kassapasaṁyutte–**

"Atha (pg.1.60) kiñcarahi tvaṁ āvuso ānanda imehi navehi bhikkhūhi indriyesu aguttadvārehi bhojane amattaññūhi jāgariyaṁ ananuyuttehi saddhiṁ cārikaṁ carasi, sassaghātaṁ maññe carasi, kulūpaghātaṁ maññe carasi, olujjati kho te āvuso ānanda parisā, palujjanti kho te āvuso navappāyā, na vāyaṁ kumārako mattamaññāsīti.

Api me bhante kassapa sirasmiṁ palitāni jātāni, atha ca pana mayaṁ ajjāpi āyasmato mahākassapassa kumārakavādā na muccāmāti. Tathā hi pana tvaṁ āvuso ānanda imehi navehi bhikkhūhi indriyesu aguttadvārehi bhojane amattaññūhi jāgariyaṁ ananuyuttehi saddhiṁ cārikaṁ carasi, sassaghātaṁ maññe carasi, kulūpaghātaṁ maññe carasi, olujjati kho te āvuso ānanda parisā, palujjanti kho te āvuso navappāyā, na vāyaṁ kumārako mattamaññāsī"ti (saṁ. ni. 2.154).

Tattha **sassaghātaṁ maññe carasī**ti sassaṁ ghātento viya āhiṇḍasi. **Kulūpaghātaṁ maññe carasī**ti kulāni upaghātento viya āhiṇḍasi. **Olujjatī**ti palujjati bhijjati. **Palujjanti kho te āvuso navappāyā**ti āvuso ānanda ete tuyhaṁ pāyena yebhuyyena navakā ekavassikaduvassikadaharā ceva sāmaṇerā ca palujjanti. **Na vāyaṁ kumārako mattamaññāsī**ti ayaṁ kumārako attano pamāṇaṁ na vata jānātīti theraṁ tajjento āha. **Kumārakavādā na muccāmā**ti kumārakavādato na muccāma. **Tathā hi pana tvan**ti idamassa evaṁ vattabbatāya kāraṇadassanatthaṁ vuttaṁ. Ayañhettha adhippāyo– yasmā tvaṁ imehi navehi indriyasaṁvaravirahitehi bhojane amattaññūhi saddhiṁ vicarasi, tasmā kumārakehi saddhiṁ vicaranto "kumārako"ti vattabbataṁ arahasīti.

Na vāyaṁ kumārako mattamaññāsīti ettha **vā**-saddo padapūraṇe. Vā-saddo hi upamānasamuccayasaṁsayavissaggavikappapadapūraṇādīsu bahūsu atthesu dissati. Tathā hesa "paṇḍito vāpi tena so"ti-ādīsu (dha. pa. 63) upamāne (pg.1.61) dissati, sadisabhāveti attho. "Taṁ vāpi dhīrā muni vedayantī"ti-ādīsu (su. ni. 213) samuccaye. "Ke vā ime kassa vā"ti-ādīsu (pārā. 296) saṁsaye. "Ayaṁ vā imesaṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ sabbabālo sabbamūḷho"ti-ādīsu (dī. ni. 181) vavassagge. "Ye hi keci bhikkhave samaṇā vā brāhmaṇā vā"ti-ādīsupi (ma. ni. 1.170 saṁ. ni. 2.13) vikappe. "Na vāhaṁ paṇṇaṁ bhuñjāmi, na hetaṁ mayha bhojanan"ti-ādīsu padapūraṇe. Idhāpi padapūraṇe daṭṭhabbo. Teneva ca ācariyadhammapālattherena vā-saddassa atthuddhāraṁ karontena vuttaṁ "na vāyaṁ kumārako mattamaññāsī"ti-ādīsu padapūraṇe"ti. **Saṁyuttaṭṭhakathāyampi** idameva vuttaṁ "na vāyaṁ kumārako mattamaññāsīti ayaṁ kumārako attano pamāṇaṁ na vata jānāsīti theraṁ tajjento āhā"ti (saṁ. ni. aṭṭha. 2.154). Etthāpi "vatā"ti vacanasiliṭṭhatāya vuttaṁ. **"Na vāyan"**ti etassa vā "na ve ayan"ti padacchedaṁ katvā ve-saddassatthaṁ dassentena "vatā"ti vuttaṁ. Tathā hi ve-saddassa ekaṁsatthabhāve tadeva pāḷiṁ payogaṁ katvā udāharanti neruttikā. Vajirabuddhitthero pana evaṁ vadati **"na vāyan**ti ettha ca **vā**ti vibhāsā, aññāsipi na aññāsipī"ti, (vajira. ṭī. paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) taṁ tassa matimattaṁ saṁyuttaṭṭhakathāya tathā avuttattā. Idamekaṁ parūpavādasambhavakāraṇaṁ "tattha kecī"ti-ādinā sambajjhitabbaṁ.

Aññampi kāraṇamāha **"sakyakulappasuto cāyasmā"**ti. Sākiyakule jāto, sākiyakulabhāvena vā pākaṭo ca āyasmā ānando. Tattha …pe… upavadeyyunti sambandho. Aññampi kāraṇaṁ vadati **"tathāgatassa bhātā cūḷapituputto"**ti. **Bhātā**ti cettha kaniṭṭhabhātā cūḷapituputtabhāvena, na pana vayasā sahajātabhāvato.

"Suddhodano dhotodano, sakkasukkāmitodanā;
Amitā pālitā cāti, ime pañca imā duve"ti.

Vuttesu hi sabbakaniṭṭhassa amitodanasakkassa putto āyasmā ānando. Vuttañhi **manorathapūraṇiyaṁ–**

"Kappasatasahassaṁ (pg.1.62) pana dānaṁ dadamāno amhākaṁ bodhisattena saddhiṁ tusitapure nibbattitvā tato cuto amitodanasakkassa gehe nibbatti, athassa sabbe ñātake ānandite pamodite karonto jātoti 'ānando'tveva nāmamakaṁsū"ti.

Tathāyeva vuttaṁ **papañcasūdaniyampi–**

"Aññe pana vadanti– nāyasmā ānando bhagavatā sahajāto, vayasā ca cūḷapituputtatāya ca bhagavato kaniṭṭhabhātāyeva. Tathā hi **manorathapūraṇiyaṁ** ekanipātavaṇṇanāyaṁ sahajātagaṇane so na vuto"ti.

Yaṁ vuccati, taṁ gahetabbaṁ. **Tatthā**ti tasmiṁ vissatthādibhāve sati. Ativissatthasakyakulappasutatathāgatabhātubhāvatoti vuttaṁ hoti. Bhāvenabhāvalakkhaṇe hi katthaci hetvattho sampajjati. Tathā hi ācariyadhammapālattherena **nettiṭṭhakathāyaṁ** "gunnañce taramānānan"ti gāthāvaṇṇanāyaṁ vuttaṁ–

"Sabbā tā jimhaṁ gacchantīti sabbā tā gāviyo kuṭilameva gacchanti, kasmā? Nette jimhagate sati nette kuṭilaṁ gate sati, nettassa kuṭilaṁ gatattāti attho"ti.

Udānaṭṭhakathāyampi "iti imasmiṁ sati idaṁ hotī"ti suttapadavaṇṇanāyaṁ "hetu-atthatā bhummavacanassa kāraṇassa bhāvena tadavinābhāvī phalassa bhāvo lakkhīyatīti veditabbā"ti (udā. aṭṭha. 1.1). **Tatthā**ti vā nimittabhūte vissatthādimhīti attho, tasmiṁ uccinanetipi vadanti. **Chandāgamanaṁ viyā**ti ettha chandā āgamanaṁ viyāti padacchedo. **Chandā**ti ca hetumhi nissakkavacanaṁ, chandena āgamanaṁ pavattanaṁ viyāti attho, chandena akattabbakaraṇamivāti vuttaṁ hoti, chandaṁ vā āgacchati sampayogavasenāti **chandāgamanaṁ,** tathā pavatto apāyagamanīyo akusalacittuppādo. Atha vā ananurūpaṁ gamanaṁ agamanaṁ. Chandena agamanaṁ **chandāgamanaṁ,** chandena sinehena ananurūpaṁ gamanaṁ pavattanaṁ viya akattabbakaraṇaṁ viyāti vuttaṁ hoti. Asekkhabhūtā paṭisambhidā, taṁpattāti (pg.1.63) tathā, asekkhā ca te paṭisambhidāppattā cāti vā tathā, tādise. **Sekkhapaṭisambhidāppattan**ti etthāpi esa nayo. **Parivajjento**ti hetvatthe antasaddo, parivajjanahetūti attho. **Anumatiyā**ti anuññāya, yācanāyāti vuttaṁ hoti.

"Kiñcāpi sekkho"ti idaṁ asekkhānaṁyeva uccinitattā vuttaṁ, na sekkhānaṁ agatigamanasambhavena. Paṭhamamaggeneva hi cattāri agatigamanāni pahīyanti, tasmā kiñcāpi sekkho, tathāpi thero āyasmantaṁ ānandaṁ uccinatūti sambandho. Na pana kiñcāpi sekkho, tathāpi abhabbo agatiṁ gantunti. **"Abhabbo"**ti-ādinā pana dhammasaṅgītiyā tassa arahabhāvaṁ dassento vijjamānaguṇe katheti, tena saṅgītiyā dhammavinayavinicchaye sampatte chandādivasena aññathā akathetvā yathābhūtameva kathessatīti dasseti. Na gantabbā, ananurūpā vā gatīti **agati,** taṁ. **Pariyatto**ti adhigato uggahito.

"Evan"ti-ādinā sanniṭṭhānagaṇanaṁ dasseti. **Uccinitenā**ti uccinitvā gahitena. Apica **evaṁ …pe… uccinī**ti nigamanaṁ, **"tenāyasmatā"**ti-ādi pana sanniṭṭhānagaṇanadassanantipi vadanti.

Evaṁ saṅgāyakavicinanappakāraṁ dassetvā aññampi saṅgāyanatthaṁ desavicinanādippakāraṁ dassento **"atha kho"**ti-ādimāha. Tattha **etadahosī**ti etaṁ parivitakkanaṁ ahosi. Nu-saddena hi parivitakkanaṁ dasseti. **Rājagahan**ti "rājagahasāmantaṁ gahetvā vuttan"ti **gaṇṭhipadesu** vadanti. Gāvo caranti etthāti

gocaro, gunnaṁ caraṇaṭṭhānaṁ, so viyāti **gocaro,** bhikkhūnaṁ caraṇaṭṭhānaṁ, mahanto so assa, etthāti vā **mahāgocaraṁ.** Aṭṭhārasannaṁ mahāvihārānampi atthitāya **pahūtasenāsanaṁ.**

Thāvarakammanti ciraṭṭhāyikammaṁ. **Visabhāgapuggalo** subhaddasadiso. **Ukkoṭeyyā**ti nivāreyya. **Iti**-saddo idamatthe, iminā manasikārena hetubhūtena etadahosīti attho. Garubhāvajananatthaṁ ñattidutiyena kammena saṅghaṁ sāvesi, na apalokanañattikammamattenāti adhippāyo.

Kadā panāyaṁ katāti āha **"ayaṁ panā"**ti-ādi. Evaṁ katabhāvo ca imāya gaṇanāya viññāyatīti dasseti **"bhagavā hī"**ti-ādinā. **Athā**ti anantaratthe nipāto, parinibbānantaramevāti attho. **Sattāhan**ti (pg.1.64) hi parinibbānadivasampi saṅgaṇhitvā vuttaṁ. **Assā**ti bhagavato, "sarīran"ti iminā sambandho. Saṁvegavatthuṁ kittetvā kittetvā aniccatāpaṭisaññuttāni gītāni gāyitvā pūjāvasena kīḷanato sundaraṁ kīḷanadivasā **sādhukīḷanadivasā nāma,** saparahitasādhanaṭṭhena vā sādhūti vuttānaṁ sappurisānaṁ saṁvegavatthuṁ kittetvā kittetvā kīḷanadivasātipi yujjati. Imasmiñca purimasattāhe ekadeseneva sādhukīḷanamakaṁsu. Visesato pana dhātupūjādivasesuyeva. Tathā hi vuttaṁ **mahāparinibbānasuttaṭṭhakathāyaṁ** (dī. ni. aṭṭha. 2.235)–

"Ito purimesu hi dvīsu sattāhesu te bhikkhū saṅghassa ṭhānanisajjokāsaṁ karontā khādanīyaṁ bhojanīyaṁ saṁvidahantā sādhukīḷikāya okāsaṁ na labhiṁsu, tato nesaṁ ahosi 'imaṁ sattāhaṁ sādhukīḷitaṁ kīḷissāma, ṭhānaṁ kho panetaṁ vijjati, yaṁ amhākaṁ pamattabhāvaṁ ñatvā kocideva āgantvā dhātuyo gaṇheyya, tasmā ārakkhaṁ ṭhapetvā kīḷissāmā'ti, tena te evamakaṁsū"ti.

Tathāpi te dhātupūjāyapi katattā dhātupūjādivasā nāma. Imeyeva visesena bhagavati kattabbassa aññassa abhāvato ekadesena katampi sādhukīḷanaṁ upādāya "sādhukīḷanadivasā"ti pākaṭā jātāti āha **"evaṁ sattāhaṁ sādhukīḷanadivasā nāma ahesun"**ti.

Citakāyāti vīsasataratanuccāya candanadārucitakāya, padhānakiccavaseneva ca sattāhaṁ citakāyaṁ agginā jhāyīti vuttaṁ. Na hi accantasaṁyogavasena nirantaraṁ sattāhameva agginā jhāyi tattha pacchimadivaseyeva jhāyitattā, tasmā sattāhasminti attho veditabbo. Purimapacchimānañhi dvinnaṁ sattāhānamantare sattāhe yattha katthacipi divase jhāyamāne sati "sattāhe jhāyī"ti vattuṁ yujjati. Yathāha –

"Tena kho pana samayena cattāro mallapāmokkhā sīsaṁ nhātā ahatāni vatthāni nivatthā 'mayaṁ bhagavato citakaṁ āḷimpessāmā'ti na sakkonti āḷimpetun"ti-ādi (dī. ni. 2.233).

Sattipañjaraṁ (pg.1.65) **katvā**ti sattikhaggādihatthehi purisehi mallarājūnaṁ bhagavato dhātu-ārakkhakaraṇaṁ upalakkhaṇavasenāha. Sattihatthā purisā hi sattiyo yathā "kuntā pacarantī"ti, tāhi samantato rakkhāpanavasena pañjarapaṭibhāgattā sattipañjaraṁ. **Sandhāgāraṁ** nāma rājūnaṁ ekā mahāsālā. Uyyogakālādīsu hi rājāno tattha ṭhatvā "ettakā purato gacchantu, ettakā pacchato, ettakā ubhohi passehi, ettakā hatthīsu abhiruhantu, ettakā assesu, ettakā rathesū"ti evaṁ sandhiṁ karonti mariyādaṁ bandhanti, tasmā taṁ ṭhānaṁ **"sandhāgāran"**ti vuccati. Apica uyyogaṭṭhānato āgantvāpi yāva gehesu allagomayaparibhaṇḍādīni karonti, tāva dve tīṇi divasāni rājāno tattha santhambhanti vissamanti parissayaṁ vinodentītipi **sandhāgāraṁ,** rājūnaṁ vā saha atthānusāsanaṁ agārantipi **sandhāgāraṁ** ha-kārassa dha-kāraṁ, anusarāgamañca katvā, yasmā vā rājāno tattha sannipatitvā "imasmiṁ kāle kasituṁ vaṭṭati, imasmiṁ kāle vapitun"ti evamādinā nayena gharāvāsakiccāni sammantayanti, tasmā

chinnavicchinnaṁ gharāvāsaṁ tattha sandhārentītipi **sandhāgāraṁ.** Visākhapuṇṇamito paṭṭhāya yāva visākhamāsassa amāvāsī, tāva soḷasa divasā sīhaḷavohāravasena gahitattā, jeṭṭhamūlamāsassa sukkapakkhe ca pañca divasāti āha **"iti ekavīsati divasā gatā"**ti. Tattha carimadivaseyeva dhātuyo bhājayiṁsu, tasmiṁyeva ca divase ayaṁ kammavācā katā. Tena vuttaṁ **"jeṭṭhamūlasukkapakkhapañcamiyan"**ti-ādi. Tattha jeṭṭhanakkhattaṁ vā mūlanakkhattaṁ vā tassa māsassa puṇṇamiyaṁ candena yuttaṁ, tasmā so māso "jeṭṭhamūlamāso"ti vuccati. **Anācāran**ti heṭṭhā vuttaṁ anācāraṁ.

Yadi evaṁ kasmā **vinayaṭṭhakathāyaṁ,** (pārā. aṭṭha. 1aṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) **maṅgalasuttaṭṭhakathāyañ**ca (khu. pā. aṭṭha. maṅgalasuttavaṇṇanā) "sattasu sādhukīḷanadivasesu, sattasu ca dhātupūjādivasesu vītivattesū"ti vuttanti? Sattasu dhātupūjādivasesu gahitesu tadavinābhāvato majjhe citakāya jhāyanasattāhampi gahitamevāti katvā visuṁ na vuttaṁ viya dissati. Yadi evaṁ kasmā "aḍḍhamāso atikkanto, diyaḍḍhamāso seso"ti ca vuttanti? Nāyaṁ doso. Appakañhi ūnamadhikaṁ vā gaṇanūpagaṁ na hoti, tasmā appakena adhikopi samudāyo anadhiko viya hotīti katvā aḍḍhamāsato adhikepi pañcadivase "aḍḍhamāso atikkanto"ti vuttaṁ dvāsītikhandhakavattānaṁ katthaci "asīti khandhakavattānī"ti vacanaṁ viya, tathā appakena ūnopi samudāyo anūno viya hotīti (pg.1.66) katvā diyaḍḍhamāsato ūnepi pañcadivase "diyaḍḍhamāso seso"ti vuttaṁ **satipaṭṭhānavibhaṅgaṭṭhakathāyaṁ** (vibha. 356) chamāsato ūnepi aḍḍhamāse "chamāsaṁ sajjhāyo kātabbo"ti vacanaṁ viya, aññathā aṭṭhakathānaṁ aññamaññavirodho siyā. Apica dīghabhāṇakānaṁ matena tiṇṇaṁ sattāhānaṁ vasena "ekavīsati divasā gatā"ti idha vuttaṁ. Vinayasuttanipātakhuddakapāṭhaṭṭhakathāsu pana khuddakabhāṇakānaṁ matena ekameva jhāyanadivasaṁ katvā tadavasesānaṁ dvinnaṁ sattāhānaṁ vasena "aḍḍhamāso atikkanto, diyaḍḍhamāso seso"ti ca vuttaṁ. Paṭhamabuddhavacanādīsu viya taṁ taṁ bhāṇakānaṁ matena aṭṭhakathāsupi vacanabhedo hotīti gahetabbaṁ. Evampettha vadanti– parinibbānadivasato paṭṭhāya ādimhi cattāro sādhukīḷanadivasāyeva, tato paraṁ tayo sādhukīḷanadivasā ceva citakajhāyanadivasā ca, tato paraṁ eko citakajhāyanadivasoyeva, tato paraṁ tayo citakajhāyanadivasā ceva dhātupūjādivasā ca, tato paraṁ cattāro dhātupūjādivasāyeva, iti taṁ taṁ kiccānurūpagaṇanavasena tīṇi sattāhāni paripūrenti, agahitaggahaṇena pana aḍḍhamāsova hoti. "Ekavīsati divasā gatā"ti idha vuttavacanañca taṁ taṁ kiccānurūpagaṇaneneva. Evañhi catūsupi aṭṭhakathāsu vuttavacanaṁ sametīti vicāretvā gahetabbaṁ. **Vajirabuddhittherena** pana vuttaṁ "aḍḍhamāso atikkantoti ettha eko divaso naṭṭho, so pāṭipadadivaso, kolāhaladivaso nāma so, tasmā idha na gahito"ti, (vajira. ṭī. paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) taṁ na sundaraṁ **parinibbānasuttantapāḷiyaṁ** (dī. ni. 2.227) pāṭipadadivasatoyeva paṭṭhāya sattāhassa vuttattā, aṭṭhakathāyañca parinibbānadivasena saddhiṁ tiṇṇaṁ sattāhānaṁ gaṇitattā. Tathā hi parinibbānadivasena saddhiṁ tiṇṇaṁ sattāhānaṁ gaṇaneneva jeṭṭhamūlasukkapakkhapañcamī ekavīsatimo divaso hoti.

Cattālīsa divasāti jeṭṭhamūlasukkapakkhachaṭṭhadivasato yāva āsaḷhī puṇṇamī, tāva gaṇetvā vuttaṁ. **Etthantare**ti cattālīsadivasabbhantare. Rogo eva **rogapalibodho.** Ācariyupajjhāyesu kattabbakiccameva **ācariyupajjhāyapalibodho** (pg.1.67) tathā **mātāpitupalibodho.** Yathādhippetaṁ atthaṁ, kammaṁ vā paribundheti uparodheti pavattituṁ na detīti **palibodho** ra-kārassa la-kāraṁ katvā. **Taṁ palibodhaṁ chinditvā taṁ karaṇīyaṁ karotū**ti saṅgāhakena chinditabbaṁ taṁ sabbaṁ palibodhaṁ chinditvā dhammavinayasaṅgāyanasaṅkhātaṁ tadeva karaṇīyaṁ karotu.

Aññepi mahātherāti anuruddhattherādayo. **Sokasallasamappitan**ti sokasaṅkhātena sallena anupaviṭṭhaṁ paṭividdhaṁ. Asamucchinna-avijjātaṇhānusayattā avijjātaṇhābhisaṅkhātena kammunā bhavayonigatiṭṭhitisattāvāsesu khandhapañcakasaṅkhātaṁ attabhāvaṁ janeti abhinibbattetīti **jano.** Kilese janeti, ajani, janissatīti vā **jano,** mahanto jano tathā, taṁ. **Āgatāgatan**ti āgatamāgataṁ yathā "ekeko"ti. Ettha siyā – "thero attano pañcasatāya parisāya parivutto rājagahaṁ gato, aññepi mahātherā attano attano parivāre gahetvā sokasallasamappitaṁ mahājanaṁ assāsetukāmā taṁ taṁ disaṁ pakkantā"ti idha vuttavacanaṁ samantapāsādikāya "mahākassapatthero 'rājagahaṁ āvuso gacchāmā'ti upaḍḍhaṁ bhikkhusaṅghaṁ gahetvā ekaṁ maggaṁ gato, anuruddhattheropi upaḍḍhaṁ gahetvā ekaṁ maggaṁ gato"ti (pārā. aṭṭha. paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) vuttavacanañca aññamaññaṁ viruddhaṁ hoti. Idha hi mahākassapattherādayo attano attano parivārabhikkhūhiyeva saddhiṁ taṁ taṁ disaṁ gatāti attho āpajjati, tattha pana mahākassapatthera-anuruddhattherāyeva paccekamupaḍḍhasaṅghena saddhiṁ ekekaṁ maggaṁ gatāti? Vuccate– tadubhayampi hi vacanaṁ na virujjhati atthato saṁsandanattā. Idha hi niravasesena therānaṁ paccekagamanavacanameva tattha nayavasena dasseti, idha attano attano parisāya gamanavacanañca tattha upaḍḍhasaṅghena saddhiṁ gamanavacanena. **Upaḍḍhasaṅgho**ti hi sakasakaparisābhūto bhikkhugaṇo gayhati upaḍḍhasaddassa asamepi bhāge pavattattā. Yadi hi sannipatite saṅghe upaḍḍhasaṅghena saddhinti atthaṁ gaṇheyya, tadā saṅghassa gaṇanapathamatītattā na yujjateva yadi ca saṅgāyanatthaṁ uccinitānaṁ pañcannaṁ bhikkhusatānaṁ majjhe upaḍḍhasaṅghena saddhinti atthaṁ gaṇheyya, evampi tesaṁ gaṇapāmokkhānaṁyeva uccinitattā na yujjateva. Paccekagaṇino hete. Vuttañhi "sattasatasahassāni, tesu pāmokkhabhikkhavo"ti (pg.1.68) iti atthato saṁsandanattā tadetaṁ ubhayampi vacanaṁ aññamaññaṁ na virujjhatīti. Taṁtaṁbhāṇakānaṁ matenevaṁ vuttantipi vadanti.

"Aparinibbutassa bhagavato"ti-ādinā yojetabbaṁ. **Pattacīvaramādāyā**ti ettha catumahārājadattiyaselamayapattaṁ, sugatacīvarañca gaṇhitvāti attho. Soyeva hi patto bhagavatā sadā paribhutto. Vuttañhi **samacittapaṭipadāsuttaṭṭhakathāyaṁ** "vassaṁvutthānusārena atirekavīsativassakālepi tasseva paribhuttabhāvaṁ dīpetukāmena pātova sarīrapaṭijagganaṁ katvā sunivatthanivāsano sugatacīvaraṁ pārupitvā selamayapattamādāya bhikkhusaṅghaparivuto dakkhiṇadvārena nagaraṁ pavisitvā piṇḍāya caranto"ti (a. ni. aṭṭha. 2.37) gandhamālādayo nesaṁ hattheti **gandhamālādihatthā.**

Tatrāti tissaṁ sāvatthiyaṁ. **Sudan**ti nipātamattaṁ. **Aniccatādipaṭisaṁyuttāyā**ti "sabbe saṅkhārā aniccā"ti-ādinā (dha. pa. 277) aniccasabhāvapaṭisaññuttāya. Dhammena yuttā, dhammassa vā patirūpāti **dhammī,** tādisāya. **Saññāpetvā**ti suṭṭhu jānāpetvā, samassāsetvāti vuttaṁ hoti. **Vasitagandhakuṭin**ti niccasāpekkhattā samāso. Paribhogacetiyabhāvato **"gandhakuṭiṁ vanditvā"**ti vuttaṁ. "Vanditvā"ti ca "vivaritvā"ti ettha pubbakālakiriyā. Tathā hi ācariyasāriputtattherena vuttaṁ "gandhakuṭiyā dvāraṁ vivaritvāti paribhogacetiyabhāvato gandhakuṭiṁ vanditvā gandhakuṭiyā dvāraṁ vivarīti veditabban"ti (sārattha. ṭī. 1aṭhamamahāsaṅgītikathā) milātā mālā, sāyeva kacavaraṁ, milātaṁ vā mālāsaṅkhātaṁ kacavaraṁ tathā. **Atiharitvā**ti paṭhamaṁ ṭhapitaṭṭhānamabhimukhaṁ haritvā. **Yathāṭhāne ṭhapetvā**ti paṭhamaṁ ṭhapitaṭṭhānaṁ anatikkamitvā yathāṭhitaṭṭhāneyeva ṭhapetvā. **Bhagavato ṭhitakāle karaṇīyaṁ vattaṁ sabbamakāsī**ti senāsane kattabbavattaṁ sandhāya

vuttaṁ. **Kurumāno cā**ti taṁ sabbaṁ vattaṁ karonto ca. Lakkhaṇe hi ayaṁ māna-saddo. Nhānakoṭṭhakassa sammajjanañca tasmiṁ udakassa upaṭṭhāpanañca, tāni ādīni yesaṁ dhammadesanā-ovādādīnanti tathā, tesaṁ kālesūti attho. Sīhassa migarājassa seyyā **sīhaseyyā,** taddhitavasena, sadisavohārena vā bhagavato seyyāpi "sīhaseyyā"ti vuccati. Tejussada-iriyāpathattā uttamaseyyā vā, yaṁ sandhāya vuttaṁ "atha kho bhagavā dakkhiṇena passena sīhaseyyaṁ kappesi (pg.1.69) pāde pādaṁ accādhāya sato sampajāno"ti, (dī. ni. 2.198) taṁ. Kappanakālo karaṇakālo nanūti yojetabbaṁ.

"Yathā tan"ti-ādinā yathāvuttamatthaṁ upamāya āvi karoti. Tattha yathā aññopi bhagavato …pe… patiṭṭhitapemo ceva akhīṇāsavo ca anekesu …pe… upakārasañjanitacittamaddavo ca akāsi, evaṁ āyasmāpi ānando bhagavato guṇa …pe… maddavo ca hutvā akāsīti yojanā. Nti nipātamattaṁ. Apica etena tathākaraṇahetuṁ dasseti, yathā aññepi yathāvuttasabhāvā akaṁsu, tathā āyasmāpi ānando bhagavato …pe… patiṭṭhitapemattā ceva akhīṇāsavattā ca anekesu …pe… upakārasañjanitacittamaddavattā cāti hetu-atthassa labbhamānattā. Hetugabbhāni hi etāni padāni tadatthasseva tathākaraṇahetubhāvato. Dhanapāladamana (cūḷava. 342), suvaṇṇakakkaṭa (jā. 1.5.94), cūḷahaṁsa (jā. 1.15.133) -mahāhaṁsajātakādīhi (jā. 2.21.89) cettha vibhāvetabbo. Guṇānaṁ gaṇo, soyeva amatanipphādakarasasadisatāya **amataraso.** Taṁ jānanapakatitāyāti patiṭṭhitapade hetu. **Upakāra …pe… maddavo**ti upakārapubbabhāvena sammājanitacittamuduko. Evampi so iminā kāraṇena adhivāsesīti dassento **"tamenan"**ti-ādimāha. Tattha **tamenan**ti taṁ āyasmantaṁ ānandaṁ. Eta-saddo hi padālaṅkāramattaṁ. Ayañhi saddapakati, yadidaṁ dvīsu sabbanāmesu pubbapadasseva atthapadatā. **Saṁvejesī**ti "nanu bhagavatā paṭikacceva akkhātaṁ 'sabbeheva piyehi manāpehi nānābhāvo vinābhāvo'ti-ādinā (dī. ni. 2.183 saṁ. ni. 5.379 a. ni. 10.48) saṁvegaṁ janesī"ti (dī. ni. ṭī. paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) **ācariyadhammapālattherena** vuttaṁ, evaṁ sati "bhante …pe… assāsessathāti paṭhamaṁ vatvā"ti saha pāṭhasesena yojanā assa. Yathārutato pana ādyatthena iti-saddena "evamādinā saṁvejesī"ti yojanāpi yujjateva. Yena kenaci hi vacanena saṁvegaṁ janesi, taṁ sabbampi saṁvejanassa karaṇaṁ sambhavatīti. **Santhambhitvā**ti paridevanādivirahena attānaṁ paṭibandhetvā patiṭṭhāpetvā. **Ussannadhātukan**ti upacitapittasemhādidosaṁ. Pittasemhavātavasena hi tisso dhātuyo idha bhesajjakaraṇayogyatāya (pg.1.70) adhippetā, yā "dosā, malā"ti ca loke vuccanti, pathavī āpo tejo vāyo ākāsoti ca bhedena paccekaṁ pañcavidhā. Vuttañhi–

"Vāyupittakaphā dosā, dhātavo ca malā tathā;
Tatthāpi pañcadhākhyātā, paccekaṁ dehadhāraṇā.
Sarīradūsanā dosā, malīnakaraṇā malā;
Dhāraṇā dhātavo te tu, itthamanvatthasaññakā"ti.

Samassāsetunti santappetuṁ. Devatāya saṁvejitadivasato, jetavanavihāraṁ paviṭṭhadivasato vā **dutiyadivase.** Viriccati etenāti **virecanaṁ,** osadhaparibhāvitaṁ khīrameva virecanaṁ tathā. **Yaṁ sandhāyā**ti yaṁ bhesajjapānaṁ sandhāya. Aṅgapaccaṅgena sobhatīti **subho,** manuno apaccaṁ **mānavo,** na-kārassa pana ṇa-kāre kate māṇavo. **Manū**ti hi paṭhamakappikakāle manussānaṁ mātāpituṭṭhāne ṭhito puriso, yo sāsane "mahāsammatarājā"ti vutto. So hi sakalalokassa hitaṁ manabhi jānātīti manūti vuccati. Evampettha vadanti "dantaja na-kārasahito mānavasaddo sabbasattasādhāraṇavacano, muddhaja ṇa-kārasahito pana māṇavasaddo kucchitamūḷhāpaccavacano"ti. **Cūḷakammavibhaṅgasuttaṭṭhakathāyam**pi (ma. ni.

aṭṭha. 4.289) hi muddhaja ṇa-kārasahitasseva māṇavasaddassa attho vaṇṇito. Taṭṭīkāyampi "yaṁ apaccaṁ kucchitaṁ mūḷhaṁ vā, tattha loke māṇavavohāro, yebhuyyena ca sattā daharakāle mūḷhadhātukā hontīti tassevattho pakāsito"ti vadanti ācariyā. Aññattha ca vīsativassabbhantaro yuvā māṇavo, idha pana tabbohārena mahallakopi. Vuttañhi **cūḷakammavibhaṅgasuttavaṇṇanāyaṁ** "māṇavoti pana taṁ taruṇakāle vohariṁsu, so mahallakakālepi teneva vohārena voharīyatī"ti, (ma. ni. aṭṭha. 4.289) subhanāmakena laddhamāṇavavohārenāti attho. So pana "satthā parinibbuto, ānandatthero kirassa pattacīvaramādāya āgato, mahājano taṁ dassanāya upasaṅkamatī"ti sutvā "vihāraṁ kho pana gantvā mahājanamajjhe na sakkā sukhena paṭisanthāraṁ vā kātuṁ, dhammakathaṁ vā sotuṁ, gehamāgataṁyeva naṁ disvā sukhena paṭisanthāraṁ karissāmi (pg.1.71) ekā ca me kaṅkhā atthi, tampi naṁ pucchissāmī"ti cintetvā ekaṁ māṇavakaṁ pesesi, taṁ sandhāyāha **"pahitaṁ māṇavakan"**ti khuddake cettha kapaccayo. **Etadavocā**ti etaṁ "akālo"ti-ādikaṁ vacanaṁ ānandatthero avoca.

Akāloti ajja gantuṁ ayuttakālo. Kasmāti ce **"atthi me"**ti-ādimāha. **Bhesajjamattā**ti appakaṁ bhesajjaṁ. Appattho hettha mattāsaddo "mattā sukhapariccāgā"ti-ādīsu (dha. pa. 290) viya. **Pītā**ti pivitā. **Svepī**ti ettha **"api**-saddo apekkho mantā nuññāyā"ti (vajira. ṭī. paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) **vajirabuddhittherena** vuttaṁ. Ayaṁ pana tassādhippāyo– "appeva nāmā"ti saṁsayamatte vutte anuññātabhāvo na siddho, tasmā taṁ sādhanatthaṁ "apī"ti vuttaṁ, tena imamatthaṁ dīpeti "appeva nāma sve mayaṁ upasaṅkameyyāma, upasaṅkamituṁ paṭibalā samānā upasaṅkamissāma cā"ti.

Dutiyadivaseti khīravirecanapītadivasato dutiyadivase. **Cetakattherenā**ti cetiyaraṭṭhe jātattā **cetako**ti evaṁ laddhanāmena therena. **Pacchāsamaṇenā**ti pacchānugatena samaṇena. Sahatthe cetaṁ karaṇavacanaṁ. **Subhena māṇavena puṭṭho**ti "yesu dhammesu bhavaṁ gotamo imaṁ lokaṁ patiṭṭhapesi, te tassa accayena naṭṭhā nu kho, dharanti nu kho, sace dharanti, bhavaṁ (natthi dī. ni. aṭṭha. 1.448) ānando jānissati, handa naṁ pucchāmī"ti evaṁ cintetvā "yesaṁ so bhavaṁ gotamo dhammānaṁ vaṇṇavādī ahosi, yattha ca imaṁ janataṁ samādapesi nivesesi patiṭṭhāpesi, katamesānaṁ kho bho ānanda dhammānaṁ so bhavaṁ gotamo vaṇṇavādī ahosī"ti-ādinā (dī. ni. 1.448) puṭṭho, athassa thero tīṇi piṭakāni sīlakkhandhādīhi tīhi khandhehi saṅgahetvā dassento "tiṇṇaṁ kho māṇava khandhānaṁ so bhagavā vaṇṇavādī"ti-ādinā (dī. ni. 1.449) idha sīlakkhandhavagge dasamaṁ suttamabhāsi, taṁ sandhāyāha **"imasmiṁ …pe… mabhāsī"**ti.

Khaṇḍanti chinnaṁ. Phullanti bhinnaṁ, sevālāhichattakādivikassanaṁ vā, tesaṁ **paṭisaṅkharaṇaṁ** sammā pākatikakaraṇaṁ, abhinavapaṭikaraṇanti vuttaṁ hoti. **Upakaṭṭhāyā**ti āsannāya. Vassaṁ upanenti upagacchanti etthāti **vassūpanāyikā,** vassūpagatakālo, tāya. **Saṅgītipāḷiyaṁ** (cūḷava. 440) sāmaññena vuttampi vacanaṁ (pg.1.72) evaṁ gateyeva sandhāya vuttanti saṁsandetuṁ sādhetuṁ vā āha **"evañhī"**ti-ādi.

Rājagahaṁ parivāretvāti bahinagare ṭhitabhāvena vuttaṁ. **Chaḍḍitapatita-uklāpā**ti chaḍḍitā ca patitā ca uklāpā ca. Idaṁ vuttaṁ hoti– bhagavato parinibbānaṭṭhānaṁ gacchantehi bhikkhūhi chaḍḍitā vissaṭṭhā, tatoyeva ca upacikādīhi khāditattā ito cito ca patitā, sammajjanābhāvena ākiṇṇakacavarattā uklāpā cāti. Tadevatthaṁ **"bhagavato hī"**ti-ādinā vibhāveti. Avakuthi pūtibhāvamagamāsīti **uklāpo** tha-kārassa la-kāraṁ katvā, ujjhiṭṭho vā kalāposamūhoti **uklāpo,** vaṇṇasaṅgamanavasenevaṁ vuttaṁ yathā "upakleso, sneho"– iccādi, tena yuttāti tathā. Paricchedavasena veṇīyanti dissantīti

pariveṇā. **Kurumānā**ti kattukāmā. Senāsanavattānaṁ paññattattā, senāsanakkhandhake ca senāsanapaṭibaddhānaṁ bahūnampi vacanānaṁ vuttattā senāsanapaṭisaṅkharaṇampi tassa pūjāyeva nāmāti āha **"bhagavato vacanapūjanatthan"**ti. **Paṭhamaṁ māsan**ti vassānassa paṭhamaṁ māsaṁ. Accantasaṁyoge cetaṁ upayogavacanaṁ. **"Titthiyavādaparimocanatthañcā"**ti vuttamatthaṁ pākaṭaṁ kātuṁ **"titthiyā hī"**ti-ādi vuttaṁ.

Yanti katikavattakaraṇaṁ. Edisesu hi ṭhānesu yaṁ-saddo taṁ-saddānapekkho teneva atthassa paripuṇṇattā. Yaṁ vā katikavattaṁ sandhāya **"atha kho"**ti-ādi vuttaṁ, tadeva mayāpi vuttanti attho. Esa nayo īdisesu **bhagavatā …pe… vaṇṇitan**ti senāsanavattaṁ paññapentena senāsanakkhandhake (cūḷava. 308) ca senāsanapaṭibaddhavacanaṁ kathentena vaṇṇitaṁ. **Saṅgāyissāmā**ti ettha iti-saddassa "vuttaṁ ahosī"ti ca ubhayattha sambandho, ekassa vā iti-saddassa lopo.

Dutiyadivaseti evaṁ cintitadivasato dutiyadivase, so ca kho vassūpanāyikadivasato dutiyadivasova. Therā hi āsaḷhipuṇṇamito pāṭipadadivaseyeva sannipatitvā vassamupagantvā evaṁ cintesunti. **Rājadvāre**ti rājagehadvāre. **Hatthakamman**ti hatthakiriyaṁ, hatthakammassa karaṇanti vuttaṁ hoti. **Paṭivedesun**ti jānāpesuṁ. **Visaṭṭhā**ti nirāsaṅkacittā. Āṇāyeva (pg.1.73) appaṭihatavuttiyā pavattanaṭṭhena cakkanti **āṇācakkaṁ.** Tathā dhammoyeva cakkanti **dhammacakkaṁ,** taṁ panidha desanāñāṇapaṭivedhañāṇavasena duvidhampi yujjati tadubhayeneva saṅgītiyā pavattanato. "Dhammacakkanti cetaṁ desanāñāṇassāpi nāmaṁ, paṭivedhañāṇassāpī"ti (saṁ. ni. aṭṭha. 2.3.78) hi **aṭṭhakathāsu** vuttaṁ. **Sannisajjaṭṭhānan**ti sannipatitvā nisīdanaṭṭhānaṁ. Satta paṇṇāni yassāti **sattapaṇṇī,** yo "chattapaṇṇo, visamacchado" tipi vuccati, tassa jātaguhadvāreti attho.

Vissakammunāti sakkassa devānamindassa kammākammavidhāyakaṁ devaputtaṁ sandhāyāha. **Suvibhattabhittithambhasopānan**ti ettha suvibhattapadassa dvandato pubbe suyyamānattā sabbehi dvandapadehi sambandho, tathā **"nānāvidha …pe… vicittan"**ti-ādīsupi. **Rājabhavanavibhūtin**ti rājabhavanasampattiṁ, rājabhavanasobhaṁ vā. **Avahasantamivā**ti avahāsaṁ kurumānaṁ viya. **Siriyā**ti sobhāsaṅkhātāya lakkhiyā. **Niketanamivā**ti vasanaṭṭhānamiva, "jalantamivā"tipi pāṭho. Ekasmiṁyeva pānīyatitthe nipatantā pakkhino viya sabbesampi janānaṁ cakkhūni maṇḍapeyeva nipatantīti vuttaṁ **"ekanipāta …pe… vihaṅgānan"**ti. **Nayanavihaṅgānan**ti nayanasaṅkhātavihaṅgānaṁ. **Lokarāmaṇeyyakamiva sampiṇḍitan**ti yadi loke vijjamānaṁ rāmaṇeyyakaṁ sabbameva ānetvā ekattha sampiṇḍitaṁ siyā, taṁ viyāti vuttaṁ hoti, yaṁ yaṁ vā loke ramitumarahati, taṁ sabbaṁ sampiṇḍitamivātipi attho. **Daṭṭhabbasāramaṇḍan**ti pheggurahitaṁ sāraṁ viya, kasaṭavinimuttaṁ pasannaṁ viya ca daṭṭhumaraharūpesu sārabhūtaṁ, pasannabhūtañca. Apica daṭṭhabbo dassanīyo sārabhūto visiṭṭhataro maṇḍo maṇḍanaṁ alaṅkāro etassāti **daṭṭhabbasāramaṇḍo,** taṁ. Maṇḍaṁ sūriyarasmiṁ pāti nivāreti, sabbesaṁ vā janānaṁ maṇḍaṁ pasannaṁ pāti rakkhati, maṇḍanamalaṅkāraṁ vā pāti pivati alaṅkarituṁ yuttabhāvenāti **maṇḍapo,** taṁ.

Kusumadāmāni ca tāni olambakāni ceti **kusumadāmolambakāni.** Visesanassa cettha paranipāto yathā "agyāhito"ti. Vividhāniyeva kusumadāmolambakāni tathā, tāni viniggalantaṁ visesena vamentaṁ nikkhāmentamiva cāru sobhanaṁ vitānaṁ etthāti tathā. Kuṭṭena gahito samaṁ katoti **kuṭṭimo, koṭṭimo** vā, tādisoyeva maṇīti **maṇikoṭṭimo** (pg.1.74) nānāratanehi vicitto maṇikoṭṭimo, tassa talaṁ tathā. Atha vā maṇiyo koṭṭetvā katatalattā maṇikoṭṭena nipphattanti **maṇikoṭṭimaṁ,** tameva talaṁ,

nānāratanavicittaṁ maṇikoṭṭimatalaṁ tathā. Tamiva ca nānāpupphūpahāravicittaṁ supariniṭṭhitabhūmikammanti sambandho. Pupphapūjā **pupphūpahāro.** Ettha hi nānāratanavicittaggahaṇaṁ nānāpupphūpahāravicittatāyanidassanaṁ, maṇikoṭṭimatalaggahaṇaṁ supariniṭṭhitabhūmikammatāyāti daṭṭhabbaṁ. Nanti maṇḍapaṁ. **Brahmavimānasadisan**ti bhāvanapuṁsakaṁ, yathā brahmavimānaṁ sobhati, tathā alaṅkaritvāti attho. Visesena mānetabbanti **vimānaṁ.** Saddavidū pana "vihe ākāse māyanti gacchanti devā yenāti vimānan"ti vadanti. Visesena vā sucaritakammunā mīyati nimmīyatīti **vimānaṁ, vī**ti vā sakuṇo vuccati, taṁ saṇṭhānena mīyati nimmīyatīti **vimānan**ti-ādināpi vattabbo. **Vimānaṭṭhakathāyaṁ** pana "ekayojanadviyojanādibhāvena pamāṇavisesayuttatāya, sobhātisayayogena ca visesato mānanīyatāya vimānan"ti (vi. va. aṭṭha. ganthārambhakathā) vuttaṁ. Natthi agghametesanti **anagghāni,** aparimāṇagghāni agghitumasakkuṇeyyānīti vuttaṁ hoti. Patirūpaṁ, paccekaṁ vā attharitabbānīti **paccattharaṇāni,** tesaṁ satāni tathā. **Uttarābhimukhan**ti uttaradisābhimukhaṁ. Dhammopi satthāyeva satthukiccanipphādanatoti vuttaṁ **"buddhassa bhagavato āsanārahaṁ dhammāsanaṁ paññapetvā"**ti. Yathāha "yo kho …pe… mamaccayena satthā"ti-ādi, (dī. ni. 2.216) tathāgatappaveditadhammadesakassa vā satthukiccāvahattā tathārūpe āsane nisīditumarahatīti dassetumpi evaṁ vuttaṁ. **Āsanārahan**ti nisīdanārahaṁ. **Dhammāsanan**ti dhammadesakāsanaṁ, dhammaṁ vā kathetuṁ yuttāsanaṁ. **Dantakhacitan**ti dantehi khacitaṁ, hatthidantehi katanti vuttaṁ hoti. "Danto nāma hatthidanto vuccatī"ti hi vuttaṁ. **Etthā**ti etasmiṁ dhammāsane. **Mama kiccan**ti mama kammaṁ, mayā vā karaṇīyaṁ.

Idāni āyasmato ānandassa asekkhabhūmisamāpajjanaṁ dassento **"tasmiñca panā"**ti-ādimāha. Tattha **tasmiñca pana divasa**eti tathā raññā ārocāpitadivase, sāvaṇamāsassa kāḷapakkhacatutthadivaseti vuttaṁ hoti. Anatthajananato visasaṅkāsatāya kileso **visaṁ,** tassa khīṇāsavabhāvato aññathābhāvasaṅkhātā satti **gandho.** Tathā hi so (pg.1.75) bhagavato parinibbānādīsu vilāpādimakāsi. Apica visajananakapupphādigandhapaṭibhāgatāya nānāvidhadukkhahetukiriyājananako kilesova **"visagandho"**ti vuccati. Tathā hi so "visaṁ haratīti visattikā, visamūlāti visattikā, visaphalāti visattikā, visaparibhogāti visattikā"ti-ādinā (mahāni. 3) vuttoti. Apica **visagandho**nāma virūpo maṁsādigandho, taṁsadisatāya pana kileso. "Vissasaddo hi virūpe"ti (dha. sa. ṭī. 624) **abhidhammaṭīkāyaṁ**vuttaṁ. **Addhā**ti ekaṁsato. **Saṁvegan**ti dhammasaṁvegaṁ. "Ohitabhārānan"ti hi yebhuyyena, padhānena ca vuttaṁ. Edisesu pana ṭhānesu tadaññesampi dhammasaṁvegoyeva adhippeto. Tathā hi "saṁvego nāma sahottappaṁ ñāṇaṁ, so tassā bhagavato dassane uppajjī"ti (vi. va. aṭṭha. 838) **rajjumālāvimānavaṇṇanāyaṁ**vuttaṁ, sā ca tadā aviññātasāsanā anāgataphalāti. Itarathā hi cittutrāsavasena dosoyeva saṁvegoti āpajjati, evañca sati so tassa asekkhabhūmisamāpajjanassa ekaṁsakāraṇaṁ na siyā. Evamabhūto ca so idha na vattabboyevāti alamatipapañcena. **Tenā**ti tasmā sve saṅghasannipātassa vattamānattā, sekkhasakaraṇīyattā vā. **Te na yuttan**ti tava na yuttaṁ, tayā vā sannipātaṁ gantuṁ na patirūpaṁ.

Metanti mama etaṁ gamanaṁ. **Yvāhan**ti yo ahaṁ, **yan**ti vā kiriyāparāmasanaṁ, tena "gaccheyyan"ti ettha gamanakiriyaṁ parāmasati, kiriyāparāmasanassa ca yaṁ taṁ-saddassa ayaṁ pakati, yadidaṁ napuṁsakaliṅgena, ekavacanena ca yogyatā tathāyeva tattha tattha dassanato. Kiriyāya hi sabhāvato napuṁsakattamekattañca icchanti saddavidū. **Āvajjesī**ti upanāmesi. **Muttā**ti muccitā. **Appattañcā**ti agatañca,

bimbohane na tāva ṭhapitanti vuttaṁ hoti. **Etasmiṁ antare**ti etthantare, iminā padadvayena dassitakālānaṁ vemajjhakkhaṇe, tathādassitakāladvayassa vā vivareti vuttaṁ hoti.

"Kāraṇe ceva citte ca, khaṇasmiṁ vivarepi ca;
Vemajjhādīsu atthesu 'antarā'ti ravo gato"ti.

Hi vuttaṁ. **Anupādāyā**ti taṇhādiṭṭhivasena kañci dhammaṁ aggahetvā, yehi vā kilesehi muccati, tesaṁ lesamattampi aggahetvā. **Āsavehī**ti (pg.1.76) bhavato ā bhavaggaṁ, dhammato ca ā gotrabhuṁ savanato pavattanato āsavasaññitehi kilesehi. Upalakkhaṇavacanamattañcetaṁ. Tadekaṭṭhatāya hi sabbehipi kilesehi sabbehipi pāpadhammehi cittaṁ vimuccatiyeva. **Cittaṁ vimuccī**ti **cittaṁ** arahattamaggakkhaṇe āsavehi vimuccamānaṁ hutvā arahattaphalakkhaṇe vimucci. Tadatthaṁ vivarati **"ayañhī"**ti-ādinā. **Caṅkamenā**ti caṅkamanakiriyāya. **Visesan**ti attanā laddhamaggaphalato visesamaggaphalaṁ. Vivaṭṭūpanissayabhūtaṁ kataṁ upacitaṁ puññaṁ yenāti **katapuñño,** arahattādhigamāya katādhikāroti attho. **Padhānamanuyuñjā**ti vīriyamanuyuñjāhi, arahattasamāpattiyā anuyogaṁ karohīti vuttaṁ hoti. **Hohisī**ti bhavissasi. **Kathādoso**ti kathāya doso vitathabhāvo. **Accāraddhan**ti ativiya āraddhaṁ. **Uddhaccāyā**ti uddhatabhāvāya. **Handā**ti vossaggavacanaṁ. Tena hi adhunāyeva yojemi, na panāhaṁ papañcaṁ karomīti vossaggaṁ karoti. **Vīriyasamataṁ yojemī**ti caṅkamanavīriyassa adhimattattā tassa hāpanavasena samādhinā samatāpādanena vīriyassa samataṁ samabhāvaṁ yojemi, vīriyena vā samathasaṅkhātaṁ samādhiṁ yojemītipi attho. Dvidhāpi hi pāṭho dissati. **Vissamissāmī**ti assasissāmi. Idāni tassa visesato pasaṁsanārahabhāvaṁ dassetuṁ **"tenā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tenā**ti catu-iriyāpathavirahitatākāraṇena. **"Anipanno"**ti-ādīni paccuppannavacanāneva. Parinibbutopi so ākāseyeva parinibbāyi. Tasmā therassa kilesaparinibbānaṁ, khandhaparinibbānañca visesena pasaṁsāraham acchariyabbhutamevāti.

Dutiyadivaseti therena arahattapattadivasato dutiyadivase. **Pañcamiyan**ti tithīpekkhāya vuttaṁ, "dutiyadivase"ti iminā tulyādhikaraṇaṁ. Bhinnaliṅgampi hi tulyatthapadaṁ dissati yathā "guṇo pamāṇaṁ, vīsati cittāni" iccādi. **Kāḷapakkhassā**ti sāvaṇamāsakāḷapakkhassa. Paṭhamañhi māsaṁ khaṇḍaphullapaṭisaṅkharaṇamakaṁsu, paṭhamamāsabhāvo ca majjhimappadesavohārena. Tattha hi purimapuṇṇamito yāva aparā puṇṇamī, tāva eko māsoti voharanti. Tato tīṇi divasāni rājā maṇḍapamakāsi, tato dutiyadivase thero arahattaṁ sacchākāsi, tatiyadivase pana sannipatitvā therā saṅgītimakaṁsu, tasmā āsaḷhimāsakāḷapakkhapāṭipadato yāva sāvaṇamāsakāḷapakkhapañcamī (pg.1.77) tāva pañcadivasādhiko ekamāso hoti. **Samāno**ti uppajjamāno. **Haṭṭhatuṭṭhacitto**ti ativiya somanassacitto, pāmojjena vā haṭṭhacitto pītiyā tuṭṭhacitto. **Ekaṁsan**ti ekasmiṁ aṁse, vāmaṁseti attho. Tathā hi **vaṅgīsasuttavaṇṇanāyaṁ** vuttaṁ–

"Ekaṁsaṁ cīvaranti ettha puna saṇṭhāpanavasena evaṁ vuttaṁ, ekaṁsanti ca vāmaṁsaṁ pārupitvā ṭhitassetaṁ adhivacanaṁ. Yato yathā vāmaṁsaṁ pārupitvā ṭhitaṁ hoti, tathā cīvaraṁ katvāti evamassattho veditabbo"ti (su. ni. aṭṭha. 2.345).

Bandha …pe… viyāti vaṇṭato pavuttasuparipakkatālaphalamiva. **Paṇḍu …pe… viyā**ti sitapītapabhāyuttapaṇḍuromajakambale ṭhapito jātimā maṇi viya, jātivacanena cettha kuttimaṁ nivatteti. **Samuggatapuṇṇacando viyā**ti juṇhapakkhapannarasuposathe samuggato soḷasakalāparipuṇṇo cando viya. **Bālā …pe… viyā**ti taruṇasūriyapabhāsamphassena

phullitasuvaṇṇavaṇṇaparāgagabbhaṁ satapattapaddhaṁ viya. “Piñjarasaddo hi hemavaṇṇapariyāyo”ti (sārattha. ṭī. 1.22) **sāratthadīpaniyaṁ** vutto. **Pariyodātenā**ti pabhassarena. **Sappabhenā**ti vaṇṇappabhāya, sīlappabhāya ca samannāgatena. **Sassirikenā**ti sarīrasobhaggādisaṅkhātāya siriyā ativiya sirimatā. **Mukhavarenā**ti yathāvuttasobhāsamalaṅkatattā uttamamukhena. Kāmaṁ “ahamasmi arahattaṁ patto”ti nārocesi, tathārūpāya pana uttamalīḷāya gamanato passantā sabbepi tamatthaṁ jānanti, tasmā ārocento viya hotīti āha **“attano arahattappattiṁ ārocayamāno viya agamāsī”**ti.

Kimatthaṁ panāyaṁ evamārocayamāno viya agamāsīti? Vuccate – so hi “attupanāyikaṁ akatvā aññabyākaraṇaṁ bhagavatā saṁvaṇṇitan”ti manasi karitvā “sekkhatāya dhammavinayasaṅgītiyā gahetumayuttampi bahussutattā gaṇhissāmā”ti nisinnānaṁ therānaṁ arahattappattivijānanena somanassuppādanatthaṁ, “appamatto hohī”ti bhagavatā dinna-ovādassa ca saphalatādīpanatthaṁ evamārocayamāno viya agamāsīti. **Āyasmato mahākassapassa** (pg.1.78) **etadahosi** samasamaṭṭhapanādinā yathāvuttakāraṇena satthukappattā. **Dhareyyā**ti vijjamāno bhaveyya. “Sobhati vata te āvuso ānanda arahattasamadhigamatā”ti-ādinā sādhukāramadāsi. Ayamidha dīghabhāṇakānaṁ vādo. Khuddakabhāṇakesu ca suttanipātakhuddakapāṭhabhāṇakānaṁ vādotipi yujjati tadaṭṭhakathāsupi tathā vuttattā.

Majjhimaṁ nikāyaṁ bhaṇanti sīlenāti **majjhimabhāṇakā,** tappaguṇā ācariyā. **Yathāvuḍḍhan**ti vuḍḍhapaṭipāṭiṁ, tadanatikkamitvā vā. **Tatthā**ti tasmiṁ bhikkhusaṅghe. Ānandassa etamāsananti sambandho. **Tasmiṁ samaye**ti tasmiṁ evaṁkathanasamaye. **Thero cintesi** “kuhiṁ gato”ti pucchantānaṁ attānaṁ dassente ativiya pākaṭabhāvena bhavissamānattā, ayampi majjhimabhāṇakesveva ekaccānaṁ vādo, tasmā itipi eke vadantīti sambandho. Ākāsena āgantvā attano āsaneyeva attānaṁ dassesītipi tesameva ekacce vadanti. Pulliṅgavisaye hi “eke”ti vutte sabbattha “ekacce”ti attho veditabbo. Tīsupi cettha vādesu tesaṁ tesaṁ bhāṇakānaṁ tena tenākārena āgatamattaṁ ṭhapetvā visuṁ visuṁ vacane aññaṁ visesakāraṇaṁ natthi. Sattamāsaṁ katāya hi dhammavinayasaṅgītiyā kadāci pakatiyāva, kadāci pathaviyaṁ nimujjitvā, kadāci ākāsena āgatattā taṁ tadāgamanamupādāya tathā tathā vadanti. Apica saṅgītiyā ādidivaseyeva paṭhamaṁ pakatiyā āgantvā tato paraṁ ākāsamabbhuggantvā parisaṁ pattakāle tato otaritvā bhikkhupantiṁ apīḷento pathaviyaṁ nimujjitvā āsane attānaṁ dassesītipi vadanti. Yathā vā tathā vā āgacchatu, āgamanākāramattaṁ na pamāṇaṁ, āgantvā gatakāle āyasmato mahākassapassa sādhukāradānameva pamāṇaṁ satthārā dātabbasādhukāradāneneva arahattappattiyā aññesampi ñāpitattā, bhagavati dharamāne paṭiggahetabbāya ca pasaṁsāya therassa paṭiggahitattā. Tasmā tamatthaṁ dassento **“yathā vā”**ti-ādimāha. **Sabbatthāpī**ti sabbesupi tīsu vādesu.

Bhikkhū āmantesīti bhikkhū ālapīti ayamettha attho, aññatra pana ñāpanepi dissati yathā “āmantayāmi vo bhikkhave, (dī. ni. 2.218) paṭivedayāmi vo bhikkhave”ti (pg.1.79) (a. ni. 7.72) pakkosanepi dissati yathā “ehi tvaṁ bhikkhu mama vacanena sāriputtaṁ āmantehī”ti (a. ni. 9.11) ālapanepi dissati yathā “tatra kho bhagavā bhikkhū āmantesi ‘bhikkhavo’ti” (saṁ. ni. 1.249), idhāpi ālapaneti sāratthadīpaniyaṁ (sārattha. ṭī. 1aṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) vuttaṁ. Ālapanamattassa pana abhāvato “kiṁ paṭhamaṁ saṅgāyāmā”ti-ādinā vuttena viññāpiyamānatthantarena ca sahacaraṇato ñāpaneva vaṭṭati, tasmā **āmantesī**ti paṭivedesi viññāpesīti attho vattabbo. “Tatra kho bhagavā bhikkhū āmantesi ‘bhikkhavo’ti, ‘bhaddante’ti te bhikkhū bhagavato

paccassosun”ti-ādīsu (saṁ. ni. 1.249) hi ālapanamattameva dissati, na viññāpiyamānatthantaraṁ, taṁ pana “bhūtapubbaṁ bhikkhave”ti-ādinā (saṁ. ni. 1.249) paccekameva āraddhaṁ. Tasmā tādisesveva ālapane vaṭṭatīti no takko. Saddavidū pana vadanti “āmantayitvā devindo, vissakammaṁ mahiddhikan’ti-ādīsu (cariyā. 107) viya mantasaddo guttabhāsane. Tasmā ‘āmantesī’ti etassa sammantayīti attho”ti. **“Āvuso”**ti-ādi āmantanākāradīpanaṁ. **Dhammaṁ vā vinayaṁ vā**ti ettha **vā**-saddo vikappane, tena “kimekaṁ tesu paṭhamaṁ saṅgāyāmā”ti dasseti. Kasmā āyūti āha **“vinaye ṭhite”**ti-ādi. “Yasmā, tasmā”ti ca ajjhāharitvā yojetabbaṁ. **Tasmā**ti tāya āyusarikkhatāya **Dhuran**ti jeṭṭhakaṁ. **No nappahotī**ti pahotiyeva. Dvipaṭisedho hi saha atisayena pakatyatthadīpako.

Etadagganti eso aggo. Liṅgavipallāsena hi ayaṁ niddeso. **Yadidan**ti ca yo ayaṁ, yadidaṁ khandhapañcakanti vā yojetabbaṁ. Evañhi sati “etadaggan”ti yathārutaliṅgameva. “Yadidan”ti padassa ca ayaṁ sabhāvo, yā tassa tassa atthassa vattabbassa liṅgānurūpena “yo ayan”ti vā “yā ayan”ti vā “yaṁ idan”ti vā yojetabbatā tathāyevassa tattha tattha dassitattā. **Bhikkhūnaṁ vinayadharānan**ti niddhāraṇachaṭṭhīniddeso.

Attanāva attānaṁ sammannīti sayameva attānaṁ sammataṁ akāsi. “Attanā”ti hi idaṁ tatiyāvisesanaṁ bhavati, tañca parehi sammannanaṁ nivatteti, “attanā”ti vā ayaṁ vibhatyantapatirūpako abyayasaddo (pg.1.80) Keci pana “liṅgatthe tatiyā abhihitakattubhāvato”ti vadanti. Tadayuttameva “thero”ti kattuno vijjamānattā. Vissajjanatthāya attanāva attānaṁ sammannīti yojetabbaṁ. Pucchadhātussa dvikammikattā “upāliṁ vinayan”ti kammadvayaṁ vuttaṁ.

Bījaniṁ gahetvāti ettha bījanīgahaṇaṁ dhammakathikānaṁ dhammatāti veditabbaṁ. Tāya hi dhammakathikānaṁ parisāya hatthakukkuccamukhavikārādi paṭicchādīyati. Bhagavā ca dhammakathikānaṁ dhammatādassanatthameva vicitrabījaniṁ gaṇhāti. Aññathā hi sabbassapi lokassa alaṅkārabhūtaṁ paramukkaṁsagatasikkhāsaṁyamānaṁ buddhānaṁ mukhacandamaṇḍalaṁ paṭicchādetabbaṁ na siyā. “Paṭhamaṁ āvuso upāli pārājikaṁ kattha paññattan”ti kasmā vuttaṁ, nanu tassa saṅgītiyā purimakāle paṭhamabhāvo na yuttoti? No na yutto bhagavatā paññattānukkamena, pātimokkhuddesānukkamena ca paṭhamabhāvassa siddhattā. Yebhuyyena hi tīṇi piṭakāni bhagavato dharamānakāle ṭhitānukkameneva saṅgītāni, visesato vinayābhidhammapiṭakānīti daṭṭhabbaṁ. **Kismiṁ vatthusmin**ti, **methunadhamme**ti ca nimittatthe bhummavacanaṁ. **“Kattha paññattan”**ti-ādinā dassitena saha tadavasiṭṭhampi saṅgahetvā dassetuṁ **“vatthumpi pucchī”**ti-ādi vuttaṁ.

Saṅgītikārakavacanasammissaṁ vā nu kho, suddhaṁ vā buddhavacananti āsaṅkāpariharaṇatthaṁ, yathāsaṅgītasseva pamāṇabhāvaṁ dassanatthañca pucchaṁ samuddharitvā vissajjento **“kiṁ panetthā”**ti-ādimāha. Ettha **paṭhamapārājike**ti etissaṁ tathāsaṅgītāya paṭhamapārājikapāḷiyaṁ. Tenevāha “na hi tathāgatā ekabyañjanampi niratthakaṁ vadantī”ti. **Apanetabban**ti atirekabhāvena niratthakatāya, vitathabhāvena vā ayuttatāya chaḍḍetabbavacanaṁ. **Pakkhipitabban**ti asampuṇṇatāya upanetabbavacanaṁ. Kasmāti āha **“na hī”**ti-ādi. **Sāvakānaṁ pana devatānaṁ vā bhāsite**ti bhagavato pucchāthomanādivasena bhāsitaṁ sandhāyāha. **Sabbatthāpī**ti bhagavato sāvakānaṁ devatānañca bhāsitepi. Taṁ pana pakkhipanaṁ sambandhavacanamattasseva, na sabhāvāyuttiyā atthassāti dasseti **“kiṁ pana tan”**ti-ādinā **sambandhavacanamattan**ti pubbāparasambandhavacanameva. **Idaṁ paṭhamapārājikan**ti vavatthapetvā **ṭhapesuṁ** imināva vācanāmaggena

uggahaṇadhāraṇādikiccanipphādanatthaṁ, tadatthameva ca **gaṇasajjhāyamakaṁsu "tena …pe… viharatī"**ti. Sajjhāyārambhakāleyeva pathavī akampitthāti vadanti, tadidaṁ pana pathavīkampanaṁ therānaṁ dhammasajjhāyānubhāvenāti (pg.1.81) ñāpetuṁ **"sādhukāraṁ dadamānā viyā"**ti vuttaṁ. **Udakapariyantan**ti pathavīsandhāraka-udakapariyantaṁ. Tasmiñhi caliteyeva sāpi calati, etena ca padesapathavīkampanaṁ nivatteti.

Kiñcāpi pāḷiyaṁ gaṇanā natthi, saṅgītimāropitāni pana ettakānevāti dīpetuṁ **"pañcasattati sikkhāpadānī"**ti vuttaṁ **"purimanayenevā"**ti etena sādhukāraṁ dadamānā viyāti atthamāha. Na kevalaṁ sikkhāpadakaṇḍavibhaṅganiyameneva, atha kho pamāṇaniyamenāpīti dassetuṁ **"catusaṭṭhibhāṇavārā"**ti vuttaṁ. Ettha ca **bhāṇavāro**ti–

"Aṭṭhakkharā **ekapadaṁ, ekagāthā** catuppadaṁ;
Gāthā cekā mato **gantho,** gantho bāttiṁsatakkharo.

Bāttiṁsakkharaganthānaṁ, paññāsadvisataṁ pana;
Bhāṇavāro mato eko, svaṭṭhakkharasahassako"ti.

Evaṁ aṭṭhakkharasahassaparimāṇo pāṭho vuccati. Bhaṇitabbo vāro yassāti hi **bhāṇavāro,** ekena sajjhāyanamaggena kathetabbavāroti attho. **Khandhakan**ti mahāvaggacūḷavaggaṁ. Khandhānaṁ samūhato, pakāsanato vā khandhakoti hi vuccati, **khandhā**ti cettha pabbajjūpasampadādivinayakammasaṅkhātā, cārittavārittasikkhāpadasaṅkhātā ca paññattiyo adhippetā. Pabbajjādīni hi bhagavatā paññattattā paññattiyoti vuccanti. Paññattiyañca khandhasaddo dissati "dārukkhandho, (a. ni. 6.41) aggikkhandho (a. ni. 7.72), udakakkhandho"ti-ādīsu (a. ni. 5.45 6.37) viya. Apica bhāgarāsaṭṭhatāpi yujjatiyeva tāsaṁ paññattīnaṁ bhāgato, rāsito ca vibhattattā, taṁ pana vinayapiṭakaṁ bhāṇakehi rakkhitaṁ gopitaṁ saṅgahāruḷhanayeneva cirakālaṁ anassamānaṁ hutvā patiṭṭhahissatīti āyasmantaṁ upālittheraṁ paṭicchāpesuṁ "āvuso imaṁ tuyhaṁ nissitake vācehī"ti.

Dhammaṁ saṅgāyitukāmoti suttantābhidhammasaṅgītiṁ kattukāmo "dhammo ca vinayo ca desito paññatto"ti-ādīsu (dī. ni. 2.216) viya pārisesanayena dhammasaddassa suttantābhidhammesveva pavattanato. Ayamattho upari āvi bhavissati.

Saṅghaṁ ñāpesīti ettha heṭṭhā vuttanayena attho veditabbo. **Kataraṁ āvuso piṭakan**ti vinayāvasesesu dvīsu piṭakesu kataraṁ piṭakaṁ. Vinayābhidhammānampi (pg.1.82) khuddakasaṅgītipariyāpannattā tamantarena vuttaṁ **"suttantapiṭake catasso saṅgītiyo"**ti. **Saṅgītiyo**ti ca saṅgāyanakāle dīghādivasena visuṁ visuṁ niyametvā saṅgayhamānattā nikāyāva vuccanti. Tenāha **"dīghasaṅgītin"**ti-ādi. Suttāneva sampiṇḍetvā vaggakaraṇavasena tayo vaggā, nāññānīti dassetuṁ **"catuttiṁsa suttāni tayo vaggā"**ti vuttaṁ. Tasmā catuttisaṁ suttāni tayo vaggā honti, suttāni vā catuttiṁsa, tesaṁ vaggakaraṇavasena tayo vaggā, tesu tīsu vaggesūti yojetabbaṁ. "Brahmajālasuttaṁ nāma atthi, taṁ paṭhamaṁ saṅgāyāmā"ti vutte kasmāti codanāsambhavato **"tividhasīlālaṅkatan"**ti-ādimāha. Hetugabbhāni hi etāni. Cūḷamajjhimamahāsīlavasena tividhassāpi sīlassa pakāsanattā tena alaṅkataṁ vibhūsitaṁ tathā nānāvidhe micchājīvabhūte kuhanalapanādayo viddhaṁsetīti **nānāvidhamicchājīvakuhanalapanādividdhaṁsanaṁ.** Tattha **kuhanā**ti kuhāyanā, paccayapaṭisevanasāmantajappana-iriyāpathasannissitasaṅkhātena tividhena vatthunā vimhāpanāti attho. **Lapanā**ti vihāraṁ āgate manusse disvā "kimatthāya bhonto āgatā,

kiṁ bhikkhū nimantetuṁ. Yadi evaṁ gacchatha, ahaṁ pacchato bhikkhū gahetvā āgacchāmī”ti evamādinā bhāsanā. Ādisaddena pupphadānādayo, nemittikatādayo ca saṅgaṇhāti. Apicettha micchājīvasaddena kuhanalapanāhi sesaṁ anesanaṁ gaṇhāti. Ādisaddena pana tadavasesaṁ mahicchatādikaṁ dussilyanti daṭṭhabbaṁ. Dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo eva paliveṭhanaṭṭhena jālasarikkhatāya **jālaṁ,** tassa viniveṭhanaṁ apaliveṭhakaraṇaṁ tathā.

Antarā ca bhante rājagahaṁ antarā ca nāḷandanti ettha **antarā**saddo vivare “apicāyaṁ bhikkhave tapodādvinnaṁ mahānirayānaṁ antarikāya āgacchatī”ti-ādīsu (pārā. 231) viya. Tasmā rājagahassa ca nāḷandassa ca vivareti attho daṭṭhabbo. Antarāsaddena pana yuttattā upayogavacanaṁ kataṁ. Īdisesu ṭhānesu akkharacintakā “antarā gāmañca nadiñca yātī”ti evaṁ ekameva antarāsaddaṁ payujjanti, so dutiyapadenapi yojetabbo hoti. Ayojiyamāne hi upayogavacanaṁ na pāpuṇāti sāmivacanassa pasaṅge antarāsaddayogena upayogavacanassa icchitattā. Tattha rañño kīḷanatthaṁ paṭibhānacittavicitra-agāramakaṁsu, taṁ **“rājāgārakan”**ti vuccati, tasmiṁ. **Ambalaṭṭhikā**ti rañño (pg.1.83) uyyānaṁ. Tassa kira dvārasamīpe taruṇo ambarukkho atthi, taṁ “ambalaṭṭhikā”ti vadanti, tassa samīpe pavattattā uyyānampi “ambalaṭṭhikā” tveva saṅkhyaṁ gataṁ yathā “varuṇanagaran”ti, tasmā ambalaṭṭhikāyaṁ nāma uyyāne rājāgāraketi attho. Aviññāyamānassa hi viññāpanatthaṁ etaṁ ādhāradvayaṁ vuttaṁ rājāgārametassāti vā **rājāgārakaṁ,** uyyānaṁ, rājāgāravati ambalaṭṭhikāyaṁ nāma uyyāneti attho. Bhinnaliṅgampi hi visesanapadamatthī”ti keci vadanti, evaṁ sati rājāgāraṁ ādhāro na siyā. **“Rājāgārake**ti evaṁnāmake uyyāne abhiramanāraham kira rājāgārampi. Tattha, yassa vasenetaṁ evaṁ nāmaṁ labhatī”ti (vajira. ṭī. paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) **vajirabuddhitthero**. Evaṁ sati “ambalaṭṭhikāyan”ti āsannataruṇambarukkhena visesetvā “rājāgārake”ti uyyānameva nāmavasena vuttanti attho āpajjati, tathā ca vuttadosova siyā. **Suppiyañca paribbājakan**ti suppiyaṁ nāma sañcayassa antevāsiṁ channaparibbājakañca. **Brahmadattañca māṇavan**ti ettha taruṇo “māṇavo”ti vutto “ambaṭṭho māṇavo, aṅgako māṇavo”ti-ādīsu (dī. ni. 1.259 211) viya, tasmā brahmadattaṁ nāma taruṇapurisañca ārabbhāti attho. **Vaṇṇāvaṇṇe**ti pasaṁsāya ceva garahāya ca. Atha vā guṇo vaṇṇo, aguṇo avaṇṇo, tesaṁ bhāsanaṁ uttarapadalopena tathā vuttaṁ yathā “rūpabhavo rūpan”ti.

“Tato paran”ti-ādimhi ayaṁ vacanakkamo– sāmaññaphalaṁ panāvuso ānanda kattha bhāsitanti? Rājagahe bhante jīvakambavaneti. Kena saddhinti? Ajātasattunā vedehiputtena saddhinti. Atha kho āyasmā mahākassapo āyasmantaṁ ānandaṁ sāmaññaphalassa nidānampi pucchi, puggalampi pucchīti. Ettha hi “kaṁ ārabbhā”ti avatvā “kena saddhin”ti vattabbaṁ. Kasmāti ce? Na bhagavatā eva etaṁ suttaṁ bhāsitaṁ, raññāpi “yathā nu kho imāni puthusippāyatanānī”ti-ādinā (dī. ni. 1.163) kiñci kiñci vuttamatthi, tasmā evameva vattabbanti. Imināva nayena sabbattha “kaṁ ārabbhā”ti vā “kena saddhin”ti vā yathārahaṁ vatvā saṅgītimakāsīti daṭṭhabbaṁ. **Tantin**ti suttavaggasamudāyavasena vavatthitaṁ pāḷiṁ. Evañca katvā “tivaggasaṅgahaṁ catuttiṁsasuttapaṭimaṇḍitan”ti vacanaṁ upapannaṁ hoti. **Pariharathā**ti uggahaṇavācanādivasena dhāretha. Tato anantaraṁ saṅgāyitvāti sambandho.

“Dhammasaṅgaho (pg.1.84) cā”ti-ādinā samāso. Evaṁ saṁvaṇṇitaṁ porāṇakehīti attho. Etena “mahādhammahadayena, mahādhātukathāya vā saddhiṁ sattappakaraṇaṁ abhidhammapiṭakaṁ nāmā”ti vuttaṁ vitaṇḍavādimataṁ paṭikkhipitvā “kathāvatthunāva

saddhin”ti vuttaṁ samānavādimataṁ dasseti. Saṇhañāṇassa, saṇhañāṇavantānaṁ vā visayabhāvato **sukhumañāṇagocaraṁ.**

Cūḷaniddesamahāniddesavasena duvidhopi **niddeso.** Jātakādike khuddakanikāyapariyāpanne, yebhuyyena ca dhammaniddesabhūte tādise abhidhammapiṭakeva saṅgaṇhituṁ yuttaṁ, na pana dīghanikāyādippakāre suttantapiṭake, nāpi paññattiniddesabhūte vinayapiṭaketi **dīghabhāṇakā** jātakādīnaṁ abhidhammapiṭake saṅgahaṁ vadanti. Cariyāpiṭakabuddhavaṁsānañcettha aggahaṇaṁ jātakagatikattā, nettipeṭakopadesādīnañca niddesapaṭisambhidāmaggagatikattā. **Majjhimabhāṇakā** pana aṭṭhuppattivasena desitānaṁ jātakādīnaṁ yathānulomadesanābhāvato tādise suttantapiṭake saṅgaho yutto, na pana sabhāvadhammaniddesabhūte yathādhammasāsane abhidhammapiṭake, nāpi paññattiniddesabhūte yathāparādhasāsane vinayapiṭaketi jātakādīnaṁ suttantapiṭakapariyāpannataṁ vadanti. Yuttamettha vicāretvā gahetabbaṁ.

Evaṁ nimittapayojanakāladesakārakakaraṇappakārehi paṭhamaṁ saṅgītiṁ dassetvā idāni tattha vavatthāpitesu dhammavinayesu nānappakārakosallatthaṁ ekavidhādibhedaṁ dassetuṁ **“evametan”**ti-ādimāha. Tattha **“evan”**ti iminā etasaddena parāmasitabbaṁ yathāvuttasaṅgītippakāraṁ nidasseti. **“Yañhī”**ti-ādi vitthāro. **Anuttaraṁ sammāsambodhin**ti anāvaraṇañāṇapadaṭṭhānaṁ maggañāṇaṁ, maggañāṇapadaṭṭhānañca anāvaraṇañāṇaṁ. **Etthantare**ti abhisambujjhanassa, parinibbāyanassa ca vivare. Tadetaṁ **pañcacattālīsa vassānī**ti kālavasena niyameti. **Paccavekkhantena vā**ti udānādivasena pavattadhammaṁ sandhāyāha. Yaṁ vacanaṁ vuttaṁ, sabbaṁ tanti sambandho. Kiṁ panetanti āha **“vimuttirasamevā”**ti, na tadaññarasanti vuttaṁ hoti. Vimuccitthāti **vimutti,** rasitabbaṁ assādetabbanti **rasaṁ,** vimuttisaṅkhātaṁ rasametassāti **vimuttirasaṁ,** arahattaphalassādanti attho. Ayaṁ **ācariyasāriputtattherassa** mati (sārattha. ṭī. paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā). **Ācariyadhammapālatthero** pana taṁ kecivādaṁ katvā imamatthamāha (pg.1.85) “vimuccati vimuccitthāti **vimutti,** yathārahaṁ maggo phalañca. **Rasan**ti guṇo, sampattikiccaṁ vā vuttanayena samāso. Vimuttānisaṁsaṁ, vimuttisampattikaṁ vā maggaphalanipphādanato, vimuttikiccaṁ vā kilesānamaccantavimuttisampādanatoti attho”ti (dī. ni. ṭī. 1aṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā). **Aṅguttaraṭṭhakathāyaṁ** pana “attharasassādīsu attharaso nāma cattāri sāmaññaphalāni, dhammaraso nāma cattāro maggā, vimuttiraso nāma amatanibbānan”ti (a. ni. aṭṭha. 1.1.335) vuttaṁ.

Kiñcāpi avisesena sabbampi buddhavacanaṁ kilesavinayanena **vinayo,** yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjamāne apāyapatanādito dhāraṇena **dhammo** ca hoti, tathāpi idhādhippeteyeva dhammavinaye vatticchāvasena sarūpato niddhāretuṁ **“tattha vinayapiṭakan”**ti-ādimāha. **Avasesaṁ buddhavacanaṁ dhammo** khandhādivasena sabhāvadhammadesanābāhullato. Atha vā yadipi vinayo ca dhammoyeva pariyattiyādibhāvato, tathāpi vinayasaddasannidhāne bhinnādhikaraṇabhāvena payutto dhammasaddo vinayatanti viparītaṁ tantimeva dīpeti yathā “puññañāṇasambhārā, gobalībaddan”ti. Payogavasena taṁ dassentena **“tenevāhā”**ti-ādi vuttaṁ. Yena vinaya …pe… dhammo, teneva tesaṁ tathābhāvaṁ **saṅgītikkhandhake** (cūḷava. 347) āhāti attho.

“Anekajātisaṁsāran”ti ayaṁ gāthā bhagavatā attano sabbaññutaññāṇapadaṭṭhānaṁ arahattappattiṁ paccavekkhantena ekūnavīsatimassa paccavekkhaṇañāṇassa anantaraṁ bhāsitā, tasmā **“paṭhamabuddhavacanan”**ti vuttā. Idaṁ kira sabbabuddhehi avijahitaṁ udānaṁ. Ayamassa saṅkhepattho– ahaṁ imassa attabhāvasaṅkhātassa

gehassa kārakaṁ taṇhāvaḍḍhakiṁ **gavesanto** yena ñāṇena taṁ daṭṭhuṁ sakkā, tassa bodhiñāṇassatthāya dīpaṅkarapādamūle katābhinīhāro ettakaṁ kālaṁ **anekajātisaṁsāraṁ** anekajātisatasahassasaṅkhyaṁ saṁsāravaṭṭaṁ **anibbisaṁ** anibbisanto taṁ ñāṇaṁ avindanto alabhantoyeva **sandhāvissaṁ** saṁsariṁ. Yasmā jarābyādhimaraṇamissatāya **jāti** nāmesā **punappunaṁ** upagantuṁ **dukkhā,** na ca sā tasmiṁ adiṭṭhe nivattati, tasmā taṁ gavesanto sandhāvissanti attho. Idāni bho attabhāvasaṅkhātassa gehassa kāraka taṇhāvaḍḍhaki tvaṁ mayā sabbaññutaññāṇaṁ paṭivijjhantena **diṭṭho asi. Puna** imaṁ attabhāvasaṅkhātaṁ mama **gehaṁ na kāhasi** na karissasi. Tava **sabbā** avasesakilesa **phāsukā** mayā **bhaggā** bhañjitā (pg.1.86) Imassa tayā katassa attabhāvasaṅkhātassa gehassa **kūṭaṁ** avijjāsaṅkhātaṁ kaṇṇikamaṇḍalaṁ **visaṅkhataṁ** viddhaṁsitaṁ. Idāni mama **cittaṁ visaṅkhāraṁ** nibbānaṁ ārammaṇakaraṇavasena **gataṁ** anupaviṭṭhaṁ. Ahañca **taṇhānaṁ khaya** saṅkhātaṁ arahattamaggaṁ, arahattaphalaṁ vā **ajjhagā** adhigato pattosmīti. **Gaṇṭhipadesu** pana visaṅkhāragataṁ cittameva taṇhānaṁ khayasaṅkhātaṁ arahattamaggaṁ, arahattaphalaṁ vā ajjhagā adhigatanti attho vutto.

"Sandhāvissan"ti ettha ca "gāthāyamatītatthe imissan"ti neruttikā. "Taṁkālavacanicchāyamatītepi bhavissantī"ti keci. **Punappunan**ti abhiṇhatthe nipāto. Pātabbā rakkhitabbāti **phāsu** pa-kārassa pha-kāraṁ katvā, phusitabbāti vā **phāsu,** sāyeva **phāsukā. Ajjhagā**ti ca "ajjataniyamāttamiṁ vā aṁ vā"ti vadanti. Yadi pana cittameva kattā, tadā parokkhāyeva. Antojappanavasena kira bhagavā "anekajātisaṁsāran"ti gāthādvayamāha, tasmā esā manasā pavattitadhammānamādi. "Yadā have pātubhavanti dhammā"ti ayaṁ pana vācāya pavattitadhammānanti vadanti.

Kecīti khandhakabhāṇakā. Paṭhamaṁ vutto pana dhammapadabhāṇakānaṁ vādo. **Yadā …pe… dhammā**ti ettha nidassanattho, ādyattho ca iti-saddo luttaniddiṭṭho. Nidassanena hi mariyādavacanena vinā padatthavipallāsakārināva attho paripuṇṇo na hoti. Tattha ādyatthameva iti-saddaṁ gahetvā iti-saddo ādi-attho, "tena ātāpino …pe… sahetudhamman'ti-ādigāthāttayaṁ saṅgaṇhātī"ti (sārattha. ṭī. paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) **ācariyasāriputtattherena** vuttaṁ. **Khandhake**ti mahāvagge. **Udānagāthan**ti jātiyā ekavacanaṁ, tatthāpi vā paṭhamagāthameva gahetvā vuttanti veditabbaṁ.

Ettha ca **khandhakabhāṇakā** evaṁ vadanti "dhammapadabhāṇakānaṁ gāthā manasāva desitattā tadā mahato janassa upakārāya nāhosi, amhākaṁ pana gāthā vacībhedaṁ katvā desitattā tadā suṇantānaṁ devabrahmānaṁ upakārāya ahosi, tasmā idameva paṭhamabuddhavacanan"ti. **Dhammapadabhāṇakā** pana "desanāya janassa upakārānupakārabhāvo paṭhamabhāve lakkhaṇaṁ na hoti, bhagavatā manasā paṭhamaṁ desitattā idameva paṭhamabuddhavacanan"ti vadanti (pg.1.87) Tasmā ubhayampi ubhayathā yujjatīti veditabbaṁ. Nanu ca yadi "anekajātisaṁsāran"ti gāthā manasāva desitā, atha kasmā **dhammapadaṭṭhakathāyaṁ** "anekajātisaṁsāran'ti imaṁ dhammadesanaṁ satthā bodhirukkhamūle nisinno udānavasena udānetvā aparabhāge ānandattherena puṭṭho kathesī"ti (dha. pa. aṭṭha. 2.152 udānavatthu) vuttanti? Atthavasena tathāyeva gahetabbattā. Tatthāpi hi manasā udānetvāti atthoyeva gahetabbo. Desanā viya hi udānampi manasā udānaṁ, vacasā udānanti dvidhā viññāyati. Yadi cāyaṁ vacasā udānaṁ siyā, udānapāḷiyamāruḷhā bhaveyya tasmā udānapāḷiyamanāruḷhabhāvoyeva vacasā anudānetvā manasā udānabhāve kāraṇanti daṭṭhabbaṁ. **"Pāṭipadadivase"**ti idaṁ "sabbaññubhāvappattassā"ti etena na

sambajjhitabbaṁ, “paccavekkhantassa uppannā”ti etena pana sambajjhitabbaṁ. Visākhapuṇṇamāyameva hi bhagavā paccūsasamaye sabbaññutaṁ patto. Lokiyasamaye pana evampi sambajjhanaṁ bhavati, tathāpi nesa sāsanasamayoti na gahetabbaṁ. Somanassameva **somanassamayaṁ** yathā “dānamayaṁ, sīlamayan”ti, (dī. ni. 3.305 itivu. 60 netti. 34) taṁsampayuttañāṇenāti attho. Somanassena vā sahajātādisattiyā pakataṁ, tādisena ñāṇenātipi vaṭṭati.

Handāti codanatthe nipāto. Iṅgha sampādethāti hi codeti. **Āmantayāmī**ti paṭivedayāmi, bodhemīti attho. **Vo**ti pana “āmantayāmī”ti etassa kammapadaṁ. “Āmantanatthe dutiyāyeva, na catutthī”ti hi vatvā tamevudāharanti akkharacintakā. **Vayadhammā**ti aniccalakkhaṇamukhena saṅkhārānaṁ dukkhānattalakkhaṇampi vibhāveti “yadaniccaṁ, taṁ dukkhaṁ. Yaṁ dukkhaṁ, tadanattā”ti (saṁ. ni. 2.15 45 76 77 2.3.1 4 paṭi. ma. 2.10) vacanato. Lakkhaṇattayavibhāvananayeneva ca tadārammaṇaṁ vipassanaṁ dassento sabbatitthiyānaṁ avisayabhūtaṁ buddhāveṇikaṁ catusaccakammaṭṭhānādhiṭṭhānaṁ aviparītaṁ nibbānagāminipaṭipadaṁ pakāsetīti daṭṭhabbaṁ. Idāni tattha sammāpaṭipattiyaṁ niyojeti “appamādena sampādethā”ti, tāya catusaccakammaṭṭhānādhiṭṭhānāya aviparītanibbānagāminipaṭipadāya appamādena sampādethāti attho. Apica **“vayadhammā saṅkhārā”**ti etena saṅkhepena saṁvejetvā **“appamādena sampādethā”**ti saṅkhepeneva niravasesaṁ sammāpaṭipattiṁ dasseti (pg.1.88) Appamādapadañhi sikkhattayasaṅgahitaṁ kevalaparipuṇṇaṁ sāsanaṁ pariyādiyitvā tiṭṭhati, sikkhattayasaṅgahitāya kevalaparipuṇṇāya sāsanasaṅkhātāya sammāpaṭipattiyā appamādena sampādethāti attho. **Ubhinnamantare**ti dvinnaṁ vacanānamantarāḷe vemajjhe. Ettha hi kālavatā kālopi nidassito tadavinābhāvittāti veditabbo.

Suttantapiṭakanti ettha suttameva **suttantaṁ** yathā “kammantaṁ, vanantan”ti. **Saṅgītañca asaṅgītañcā**ti sabbasarūpamāha. **“Asaṅgītan**ti ca saṅgītikkhandhakakathāvatthuppakaraṇādi. Keci pana ‘subhasuttaṁ (dī. ni. 1.444) paṭhamasaṅgītiyamasaṅgītan’ti vadanti, taṁ na yujjati. Paṭhamasaṅgītito puretarameva hi āyasmatā ānandattherena jetavane viharantena subhassa māṇavassa bhāsitan”ti (dī. ni. ṭī. paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) **ācariyadhammapālattherena** vuttaṁ. Subhasuttaṁ pana “evaṁ me suttaṁ ekaṁ samayaṁ āyasmā ānando sāvatthiyaṁ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme aciraparinibbute bhagavatī”ti-ādinā (dī. ni. 1.444) āgataṁ. Tattha “evaṁ me sutan”ti-ādivacanaṁ paṭhamasaṅgītiyaṁ āyasmatā ānandatthereneva vattuṁ yuttarūpaṁ na hoti. Na hi ānandatthero sayameva subhasuttaṁ desetvā “evaṁ me sutan”ti-ādīni vadati. Evaṁ pana vattabbaṁ siyā “ekamidāhaṁ bhante samayaṁ sāvatthiyaṁ viharāmi jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme”ti-ādi. Tasmā dutiyatatiyasaṅgītikārakehi “evaṁ me sutan”ti-ādinā subhasuttaṁ saṅgītimāropitaṁ viya dissati. Athā**cariyadhammapālattherassa** evamadhippāyo siyā “ānandatthereneva vuttampi subhasuttaṁ paṭhamasaṅgītimāropetvā tantiṁ ṭhapetukāmehi mahākassapattherādīhi aññesu suttesu āgatanayeneva ‘evaṁ me sutan’ti-ādinā tanti ṭhapitā”ti. Evaṁ sati yujjeyya. Atha vā āyasmā ānando subhasuttaṁ sayaṁ desentopi sāmaññaphalādīsu bhagavatā desitanayeneva desesīti bhagavato sammukhā laddhanaye ṭhatvā desitattā bhagavatā desitaṁ dhammaṁ attani adahanto “evaṁ me sutan”ti-ādimāhāti evamadhippāyepi sati yujjateva. **“Anusaṅgītañcā”**tipi pāṭho. Dutiyatatiyasaṅgītīsu puna saṅgītañcāti atthavasena ninnānākaraṇameva. Samodhānetvā vinayapiṭakaṁ nāma veditabbaṁ, sutta …pe… abhidhammapiṭakaṁ nāma veditabbanti yojanā.

Bhikkhubhikkhunīpātimokkhavasena (pg.1.89) **ubhayāni pātimokkhāni.** Bhikkhubhikkhunīvibhaṅgavasena **dve vibhaṅgā.** Mahāvaggacūḷavaggesu āgatā **dvāvīsati khandhakā.** Paccekaṁ soḷasahi vārehi upalakkhitattā **soḷasa parivārā**ti vuttaṁ. Parivārapāḷiyañhi mahāvibhaṅge soḷasa vārā, bhikkhunīvibhaṅge soḷasa vārā cāti bāttiṁsa vārā āgatā. Potthakesu pana katthaci "parivārā"ti ettakameva dissati, bahūsu pana potthakesu vinayaṭṭhakathāyaṁ, abhidhammaṭṭhakathāyañca "soḷasa parivārā"ti evameva dissamānattā ayampi pāṭho na sakkā paṭibāhitunti tassevattho vutto. **"Itī"**ti yathāvuttaṁ buddhavacanaṁ nidassetvā **"idan"**ti taṁ parāmasati. **Iti**-saddo vā idamatthe, **idan**ti vacanasiliṭṭhatāmattaṁ, **iti idan**ti vā pariyāyadvayaṁ idamattheyeva vattati "idānetarahi vijjatī"ti-ādīsu viya. Esa nayo īdisesu. Brahmajālādīni catuttiṁsa suttāni saṅgayhanti ettha, etena vā, tesaṁ vā saṅgaho gaṇanā etassāti **brahmajālādicatuttiṁsasuttasaṅgaho.** Evamitaresupi. Heṭṭhā vuttesu dīghabhāṇakamajjhimabhāṇakānaṁ vādesu majjhimabhāṇakānaññeva vādassa yuttatarattā khuddakapāṭhādayopi suttantapiṭakeyeva saṅgahetvā dassento **"khuddaka …pe… suttantapiṭakaṁ nāmā"**ti āha. Tattha "suṇātha bhāvitattānaṁ, gāthā atthūpanāyikāti (theragā. nidānagāthā) vuttattā "theragāthā therīgāthā"ti ca pāṭho yutto.

Evaṁ sarūpato piṭakattayaṁ niyametvā idāni nibbacanaṁ dassetuṁ **"tatthā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu tibbidhesu piṭakesu. **Vividhavisesanayattā**ti vividhanayattā, visesanayattā ca. **Vinayanato**ti vinayanabhāvato, bhāvappadhānaniddesoyaṁ, bhāvalopo vā, itarathā dabbameva padhānaṁ siyā, tathā ca sati vinayanatāguṇasamaṅginā vinayadabbeneva hetubhūtena vinayoti akkhāto, na pana vinayanatāguṇenāti anadhippetatthappasaṅgo bhaveyya. Ayaṁ nayo edisesu. Vinīyate vā **vinayanaṁ,** tatoti attho. **Ayaṁ vinayo**ti atthapaññattibhūto saññīsaṅkhāto ayaṁ tanti vinayo. **Vinayoti akkhāto**ti saddapaññattibhūto saññāsaṅkhāto vinayo nāmāti kathito. Atthapaññattiyā hi nāmapaññattivibhāvanaṁ nibbacananti.

Idāni (pg.1.90) imissā gāthāya atthaṁ vibhāvento āha **"vividhā hī"**ti-ādi. "Vividhā ettha nayā, tasmā vividhanayattā vinayoti akkhāto"ti-ādinā yojetabbaṁ. Vividhattaṁ sarūpato dasseti **"pañcavidhā"**ti-ādinā, tathā visesattampi **"daḷhīkammā"**ti-ādinā. Lokavajjesu sikkhāpadesu **daḷhīkammapayojanā,** paṇṇattivajjesu **sithilakaraṇapayojanā.** Saññamavelaṁ abhibhavitvā pavatto ācāro **ajjhācāro,** vītikkamo, kāye, vācāya ca pavatto so, tassa nisedhanaṁ tathā, tena tathānisedhanameva pariyāyena kāyavācāvinayanaṁ nāmāti dasseti. **"Tasmā"**ti vatvā tassānekadhā parāmasanamāha **"vividhanayattā"**ti-ādi. Yathāvuttā ca gāthā īdisassa nibbacanassa pakāsanatthaṁ vuttāti dassetuṁ **"tenā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tenā**ti vividhanayattādihetunā karaṇabhūtenāti vadanti. Apica "vividhā hī"ti-ādivākyassa yathāvuttassa guṇaṁ dassento **"tenā"**ti-ādimāhātipi sambandhaṁ vadanti. Evaṁ sati **tenā**ti vividhanayattādinā hetubhūtenāti attho. Atha vā yathāvuttavacanameva sandhāya porāṇehi ayaṁ gāthā vuttāti saṁsandetuṁ **"tenā"**ti-ādi vuttantipi vadanti, dutiyanaye viya "tenā"ti padassa attho. **Etan**ti gāthāvacanaṁ. **Etassā**ti vinayasaddassa, "vacanatthā"ti padena sambandho. "Vacanassa attho"ti hi sambandhe vuttepi tassa vacanasāmaññato visesaṁ dassetuṁ **"etassā"**ti puna vuttaṁ. Neruttikā pana samāsataddhitesu siddhesu sāmaññattā, nāmasaddattā ca edisesu saddantarena visesitabhāvaṁ icchanti.

"Atthānan"ti padaṁ "sūcanato …pe… suttāṇā"ti padehi yathāraḥaṁ kammasambandhavasena yojetabbaṁ. Tamatthaṁ vivarati **"taṅhī"**ti-ādinā.

Attatthaparatthādibhede attheti yo taṁ suttaṁ sajjhāyati, suṇāti, vāceti, cinteti, deseti ca, suttena saṅgahito sīlādi-attho tassapi hoti, tena parassa sādhetabbato parassapīti tadubhayaṁ taṁ suttaṁ sūceti dīpeti, tathā diṭṭhadhammikasamparāyikatthe lokiyalokuttaratthe cāti evamādibhede atthe **ādi**-saddena saṅgaṇhāti. Atthasaddo cāyaṁ hitapariyāyo, na bhāsitatthavacano. Yadi siyā, suttaṁ attanopi bhāsitatthaṁ sūceti, parassapīti ayamanadhippetattho vutto siyā. Suttena hi yo attho pakāsito, so tasseva pakāsakassa (pg.1.91) suttassa hoti, tasmā na tena parattho sūcito, tena sūcetabbassa paratthassa nivattetabbassa abhāvā attatthaggahaṇañca na kattabbaṁ. Attatthaparatthavinimuttassa bhāsitatthassa abhāvā ādiggahaṇañca na kattabbaṁ, tasmā yathāvuttassa hitapariyāyassa atthassa sutte asambhavato suttādhārassa puggalassa vasena attatthaparatthā vuttā.

Atha vā suttaṁ anapekkhitvā ye attatthādayo atthappabhedā "na hañ'ñadattha'tthi pasaṁsalābhā"ti etassa padassa niddese (mahāni. 63) vuttā "attattho, parattho, ubhayattho, diṭṭhadhammiko attho, samparāyiko attho, uttāno attho, gambhīro attho, gūḷho attho, paṭicchanno attho, neyyo attho, nīto attho, anavajjo attho, nikkileso attho, vodāno attho, paramattho"ti, (mahāni. 63) te atthappabhede sūcetīti attho gahetabbo. Kiñcāpi hi suttanirapekkhaṁ attatthādayo vuttā suttatthabhāvena aniddiṭṭhattā, tesu pana ekopi atthappabhedo suttena dīpetabbataṁ nātivattatīti. Imasmiñca atthavikappe atthasaddo bhāsitatthapariyāyopi hoti. Ettha hi purimakā pañca atthappabhedā hitapariyāyā, tato pare cha bhāsitatthappabhedā, pacchimakā cattāro ubhayasabhāvā. Tattha suviññeyyatāya vibhāvena anagādhabhāvo **uttāno.** Duradhigamatāya vibhāvena agādhabhāvo **gambhīro.** Avivaṭo **gūḷho.** Mūludakādayo viya paṁsunā akkharasannivesādinā tirohito **paṭicchanno.** Niddhāretvā ñāpetabbo **neyyo.** Yathārutavasena veditabbo **nīto. Anavajjanikkilesavodānā** pariyāyavasena vuttā, kusalavipākakiriyādhammavasena vā yathākkamaṁ yojetabbā. **Paramattho** nibbānaṁ, dhammānaṁ aviparītasabhāvo eva vā.

Atha vā "attanā ca appiccho hotī"ti attatthaṁ, "appicchakathañca paresaṁ kattā hotī"ti paratthaṁ sūceti. Evaṁ "attanā ca pāṇātipātā paṭivirato hoti, parañca pāṇātipātā veramaṇiyā samādapetī"ti-ādisuttāni (a. ni. 4.99 265) yojetabbāni. Apare pana "yathāsabhāvaṁ bhāsitaṁ attatthaṁ, pūraṇakassapādīnamaññatitthiyānaṁ samayabhūtaṁ paratthaṁ sūceti, suttena vā saṅgahitaṁ attatthaṁ, suttānulomabhūtaṁ paratthaṁ, suttantanayabhūtaṁ vā attatthaṁ, vinayābhidhammanayabhūtaṁ paratthaṁ (pg.1.92) sūcetī"tipi vadanti. Vinayābhidhammehi ca visesetvā suttasaddassa attho vattabbo, tasmā veneyyajjhāsayavasappavattāya desanāya sātisayaṁ attahitaparahitādīni pakāsitāni honti tappadhānabhāvato, na pana āṇādhammasabhāva-vasappavattāyāti idameva "atthānaṁ sūcanato suttan"ti vuttaṁ. Sūca-saddassa cettha rasso. "Evañca katvā 'ettakaṁ tassa bhagavato suttāgataṁ suttapariyāpannan'ti (pāci. 655 1242) ca sakavāde pañca suttasatānī'ti (aṭṭhasā. nidānakathā, kathā. aṭṭha. nidānakathā) ca evamādīsu suttasaddo upacaritoti gahetabbo"ti (sārattha. ṭī. paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) **ācariyasāriputtattherena** vuttaṁ. Aññe pana yathāvuttasadiseneva nibbacanena suttasaddassa vinayābhidhammānampi vācakattaṁ vadanti.

Sutte ca āṇādhammasabhāvo veneyyajjhāsayamanuvattati, na vinayābhidhammesu viya veneyyajjhāsayo āṇādhammasabhāve, tasmā veneyyānaṁ ekantahitapaṭilābhasaṁvattanikā suttantadesanāti āha **"suvuttā cettha atthā"**ti-ādi. "Ekantahitapaṭilābhasaṁvattanikā suttantadesanā"ti idampi veneyyānaṁ hitasampādane

suttantadesanāya tapparabhāvameva sandhāya vuttaṁ. **Tapparabhāvo** ca veneyyajjhāsayānulomato daṭṭhabbo. Tenevāha **"veneyyajjhāsayānulomena vuttattā"**ti. Etena ca hetunā nanu vinayābhidhammāpi suvuttā, atha kasmā idameva evaṁ vuttanti anuyogaṁ pariharati.

Anupubbasikkhādivasena kālantarena atthābhinipphattiṁ dassetuṁ **"sassamiva phalan"**ti vuttaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti– yathā sassaṁ nāma vapanaropanādikkhaṇeyeva phalaṁ na pasavati, anupubbajagganādivasena kālantareneva pasavati, tathā idampi savanadhāraṇādikkhaṇeyeva atthe na pasavati, anupubbasikkhādivasena kālantareneva pasavatīti. **Pasavatī**ti ca phalati, abhinipphādetīti attho. Abhinipphādanameva hi phalanaṁ. Upāyasamaṅgīnaññeva atthābhinipphattiṁ dassento **"dhenu viya khīran"**ti āha. Ayamettha adhippāyo– yathā dhenu nāma kāle jātavacchā thanaṁ gahetvā duhataṁ upāyavantānameva khīraṁ paggharāpeti, na akāle ajātavacchā. Kālepi vā visāṇādikaṁ gahetvā duhataṁ anupāyavantānaṁ, tathā idampi nissaraṇādinā savanadhāraṇādīni kurutaṁ upāyavantānameva (pg.1.93) sīlādi-atthe paggharāpeti, na alagaddūpamāya savanadhāraṇādīni kurutaṁ anupāyavantānanti. Yadipi **"sūdatī"**ti etassa gharati siñcatīti attho, tathāpi sakammikadhātuttā **paggharāpetī**ti kāritavasena attho vutto yathā "taratī"ti etassa nipātetīti attho"ti. **"Suttāṇā"**ti etassa atthamāha **"suṭṭhu ca ne tāyatī"**ti. **Ne**ti atthe.

Suttasabhāganti suttasadisaṁ. Tabbhāvaṁ dasseti **"yathā hī"**ti-ādinā. **Tacchakānaṁ suttan**ti vaḍḍhakīnaṁ kāḷasuttaṁ. **Pamāṇaṁ hoti** tadanusārena tacchanato. Idaṁ vuttaṁ hoti– yathā kāḷasuttaṁ pasāretvā saññāṇe kate gahetabbaṁ, vissajjetabbañca paññāyati, tasmā taṁ tacchakānaṁ pamāṇaṁ hoti, evaṁ vivādesu uppannesu sutte ānītamatte "idaṁ gahetabbaṁ, idaṁ vissajjetabban"ti pākaṭattā vivādo vūpasammati, tasmā etaṁ viññūnaṁ pamāṇanti. Idāni aññathāpi suttasabhāgataṁ vibhāvento **"yathā cā"**ti-ādimāha. **Suttenā**ti pupphāvutena yena kenaci thirasuttena. **Saṅgahitānī**ti suṭṭhu, samaṁ vā gahitāni, āvutānīti attho. **Na vikiriyantī**ti ito cito ca vippakiṇṇābhāvamāha, **na viddhaṁsīyantī**ti chejjabhejjābhāvaṁ. Ayametthādhippāyo– yathā thirasuttena saṅgahitāni pupphāni vātena na vikiriyanti na viddhaṁsīyanti, evaṁ suttena saṅgahitā atthā micchāvādena na vikiriyanti na viddhaṁsīyantīti. Veneyyajjhāsayavasappavattāya ca desanāya attatthaparatthādīnaṁ sātisayappakāsanato āṇādhammasabhāvehi vinayābhidhammehi visesetvā imasseva suttasabhāgatā vuttā. **"Tenā"**ti-ādīsu vuttanayānusārena sambandho ceva attho ca yathārahaṁ vattabbo. Ettha ca "suttantapiṭakan"ti heṭṭhā vuttepi antasaddassa avacanaṁ tassa visuṁ atthābhāvadassanatthaṁ tabbhāvavuttito. Sahayogassa hi saddassa avacanena sesatā tassa tulyādhikaraṇataṁ, anatthakataṁ vā ñāpeti.

Yanti esa nipāto kāraṇe, yenāti attho. Ettha abhidhamme vuḍḍhimanto dhammā yena vuttā, tena abhidhammo nāma akkhātoti paccekaṁ yojetabbaṁ. Abhi-saddassa atthavasenāyaṁ pabhedoti tassa tadatthappavattatādassanena tamatthaṁ sādhento **"ayañhī"**ti-ādimāha. Abhi-saddo (pg.1.94) kamanakiriyāya vuḍḍhibhāvasaṅkhātamatirekatthaṁ dīpetīti vuttaṁ **"abhikkamantīti-ādīsu vuḍḍhiyaṁ āgato"**ti. **Abhiññātā**ti aḍḍhacandādinā kenaci saññāṇena ñātā, paññātā pākaṭāti vuttaṁ hoti. Aḍḍhacandādibhāvo hi rattiyā upalakkhaṇavasena paññāṇaṁ hoti "yasmā aḍḍho, tasmā aṭṭhamī. Yasmā ūno, tasmā cātuddasī. Yasmā puṇṇo, tasmā pannarasī"ti. **Abhilakkhitā**ti etthāpi ayamevattho veditabbo, idaṁ pana mūlapaṇṇāsake **bhayabheravasutte** (ma. ni. 1.34) abhilakkhitasaddapariyāyo abhiññātasaddoti āha **"abhiññātā abhilakkhitāti-ādīsu lakkhaṇe"**ti. Yajjevaṁ

lakkhitasaddasseva lakkhaṇatthadīpanato abhi-saddo anatthakova siyāti? Nevaṁ daṭṭhabbaṁ tassāpi tadatthajotanato. Vācakasaddasannidhāne hi upasagganipātā tadatthajotakamattāti lakkhitasaddena vācakabhāvena pakāsitassa lakkhaṇatthasseva jotakabhāvena pakāsanato abhi-saddopi lakkhaṇe pavattatīti vuttoti daṭṭhabbaṁ. **Rājābhirājā**ti parehi rājūhi pūjitumaraho rājā. **Pūjite**ti pūjārahe. Idaṁ pana suttanipāte selasutte (su. ni. 553ādayo).

Abhidhammeti "supinantena sukkavisaṭṭhiyā anāpattibhāvepi akusalacetanā upalabbhatī"ti-ādinā (sārattha. ṭī. paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) vinayapaññattiyā saṅkaravirahite dhamme. Pubbāparavirodhābhāvena yathāvuttadhammānameva aññamaññasaṅkaravirahato aññamaññasaṅkaravirahite dhammetipi vadanti. "Pāṇātipāto akusalan"ti (ma. ni. 2.192) evamādīsu vā maraṇādhippāyassa jīvitindriyupacchedakapayogasamuṭṭhāpikā cetanā akusalo, na pāṇasaṅkhātajīvitindriyassa upacchedasaṅkhāto atipāto. Tathā "adinnassa parasantakassa ādānasaṅkhātā viññatti abyākato dhammo, taṁviññattisamuṭṭhāpikā theyyacetanā akusalo dhammo"ti evamādināpi aññamaññasaṅkaravirahite dhammeti attho veditabbo. **Abhivinaye**ti ettha pana "jātarūparajataṁ na paṭiggahetabban"ti vadanto vinaye vineti nāma. Ettha ca "evaṁ paṭiggaṇhato pācittiyaṁ, evaṁ pana dukkaṭan"ti vadanto abhivinaye vineti nāmāti vadanti. Tasmā jātarūparajataṁ parasantakaṁ theyyacittena gaṇhantassa yathāvatthuṁ (pg.1.95) pārājikathullaccayadukkaṭesu aññataraṁ, bhaṇḍāgārikasīsena gaṇhantassa pācittiyaṁ, attano atthāya gaṇhantassa nissaggiyaṁ pācittiyaṁ, kevalaṁ lolatāya gaṇhantassa anāmāsadukkaṭaṁ, rūpiyachaḍḍakasammatassa anāpattīti evaṁ aññamaññasaṅkaravirahite vinayepi paṭibalo vinetunti attho daṭṭhabbo. Evaṁ pana paricchinnataṁ sarūpato saṅkhepeneva dassento **"aññamaññ a …pe… hotī"**ti āha.

Abhikkantenāti ettha kantiyā adhikattaṁ abhi-saddo dīpetīti vuttaṁ **"adhike"**ti. Nanu ca "abhikkamantī"ti ettha abhi-saddo kamanakiriyāya vuḍḍhibhāvaṁ atirekattaṁ dīpeti, "abhiññātā abhilakkhitā"ti ettha ñāṇalakkhaṇakiriyānaṁ supākaṭataṁ visesaṁ, "abhikkantenā"ti ettha kantiyā adhikattaṁ visiṭṭhabhāvaṁ dīpetīti idaṁ tāva yuttaṁ kiriyāvisesakattā upasaggassa. "Pādayo kiriyāyoge upasaggā"ti hi **saddasatthe** vuttaṁ. "Abhirājā, abhivinaye"ti pana pūjitaparicchinnesu rājavinayesu abhi-saddo vattatīti kathametaṁ yujjeyya. Na hi asatvavācī saddo satvavācako sambhavatīti? Natthi atra doso pūjanaparicchedanakiriyānampi dīpanato, tāhi ca kiriyāhi yuttesu rājavinayesupi pavattattā. Abhipūjito rājāti hi atthena kiriyākārakasambandhaṁ nimittaṁ katvā kammasādhanabhūtaṁ rājadabbaṁ abhi-saddo padhānato vadati, pūjanakiriyaṁ pana appadhānato. Tathā abhiparicchinno vinayoti atthena kiriyākārakasambandhaṁ nimittaṁ katvā kammasādhanabhūtaṁ vinayadabbaṁ abhi-saddo padhānato vadati, paricchindanakiriyaṁ pana appadhānato. Tasmā atimālādīsu ati-saddo viya abhi-saddo ettha saha sādhanena kiriyaṁ vadatīti abhirāja-abhivinayasaddā sopasaggāva siddhā. Evaṁ abhidhammasaddepi abhisaddo saha sādhanena vuḍḍhiyādikiriyaṁ vadatīti ayamattho dassitoti veditabbaṁ.

Hotu abhi-saddo yathāvuttesu atthesu, tappayogena pana dhammasaddena dīpitā vuḍḍhimantādayo dhammā ettha vuttā na bhaveyyuṁ, kathaṁ ayamattho yujjeyyāti anuyoge sati taṁ pariharanto **"ettha cā"**ti-ādimāha. Tattha **etthā**ti etasmiṁ abhidhamme. Upanyāse **ca**-saddo. **Bhāvetī**ti cittassa vaḍḍhanaṁ vuttaṁ, **pharitvā**ti ārammaṇassa vaḍḍhanaṁ, tasmā tāhi bhāvanāpharaṇavuḍḍhīhi vuḍḍhimantopi dhammā vuttāti attho (pg.1.96) **Ārammaṇādīhī**ti

ārammaṇasampayuttakammadvārapaṭipadādīhi. Ekantato lokuttaradhammānaññeva pūjārahattā **"sekkhā dhammā"**ti-ādinā teyeva pūjitāti dassitā. **"Pūjārahā"**ti etena kattādisādhanaṁ, atītādikālaṁ, sakkuṇeyyatthaṁ vā nivatteti. Pūjitabbāyeva hi dhammā kālavisesaniyamarahitā pūjārahā ettha vuttāti adhippāyo dassito. **Sabhāvaparicchinnattā**ti phusanādisabhāvena paricchinnattā. Kāmāvacarehi mahantabhāvato mahaggatā dhammā adhikā, tatopi uttaravirahato anuttarā dhammāti dasseti **"mahaggatā"**ti-ādinā. **Tenā**ti "vuḍḍhimanto"ti-ādinā vacanena karaṇabhūtena, hetubhūtena vā.

Yaṁ panetthāti etesu vinayādīsu tīsu aññamaññavisiṭṭhesu yaṁ **avisiṭṭhaṁ** samānaṁ, **taṁ** piṭakanti attho. Vinayādayo hi tayo saddā aññamaññāsādhāraṇattā visiṭṭhā nāma, piṭakasaddo pana tehi tīhipi sādhāraṇattā "avisiṭṭho"ti vuccati. **Pariyattibbhājanatthato**ti pariyāpuṇitabbatthapatiṭṭhānatthehi karaṇabhūtehi, visesanabhūtehi vā. Apica **pariyattibbhājanatthato** pariyattibhājanatthanti āhūti attho daṭṭhabbo. Paccattatthe hi to-saddo iti-saddena niddisitabbattā. Itinā niddisitabbehito–saddamicchanti neruttikā yathā "aniccato dukkhato anattato vipassantī"ti (paṭṭhā. 1.1.406 408 411) etena pariyāpuṇitabbato, taṁtadatthānaṁ bhājanato ca **piṭakaṁ** nāmāti dasseti. Anipphannapāṭipadikapadañhetaṁ. Saddavidū pana "piṭa saddasaṅghāṭesū"ti vatvā idha vuttameva payogamudāharanti, tasmā tesaṁ matena piṭīyati saddīyati pariyāpuṇīyatīti **piṭakaṁ,** piṭīyati vā saṅghāṭīyati taṁtadattho etthāti **piṭakan**ti nibbacanaṁ kātabbaṁ. **"Tenā"**ti-ādinā samāsaṁ dasseti.

Mā piṭakasampadānenāti kālāmasutte, (a. ni. 3.66) sāḷhasutte (a. ni. 3.67) ca āgataṁ pāḷimāha. Tadaṭṭhakathāyañca "amhākaṁ piṭakatantiyā saddhiṁ sametīti mā gaṇhitthā"ti (a. ni. aṭṭha. 2.3.66) attho vutto. **Ācariyasāriputtattherena** pana "pāḷisampadānavasena mā gaṇhathā"ti (sārattha. ṭī. paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) vuttaṁ. **Kudālapiṭakamādāyā**ti kudālañca (pg.1.97) piṭakañca ādāya. **Ku** vuccati pathavī, tassā dālanato vidālanato ayomaya-upakaraṇaviseso **kudālaṁ** nāma. Tesaṁ tesaṁ vatthūnaṁ bhājanabhāvato tālapaṇṇavettalatādīhi kato bhājanaviseso **piṭakaṁ** nāma. Idaṁ pana mūlapaṇṇāsake **kakacūpamasutte** (ma. ni. 1.227).

"Tena …pe… ñeyyā"ti gāthāpadaṁ ulliṅgetvā **"tenā"**ti-ādinā vivarati. Sabbādīhi sabbanāmehi vuttassa vā liṅgamādiyate, vuccamānassa vā, idha pana vatticchāya vuttassevāti katvā **"vinayo ca so piṭakañcā"**ti vuttaṁ. **"Yathāvutteneva nayenā"**ti iminā "evaṁ duvidhatthena …pe… katvā"ti ca "pariyattibhāvato, tassa tassa atthassa bhājanato cā"ti ca vuttaṁ sabbamatidisati. **Tayopī**ti ettha **api**saddo, **pi**-saddo vā avayavasampiṇḍanattho. "Apī"ti avatvā "pī"ti vadanto hi api-saddo viya pi-saddopi visuṁ nipāto atthīti dasseti.

Kathetabbānaṁ atthānaṁ desakāyattena āṇādividhinā atisajjanaṁ pabodhanaṁ **desanā.** Sāsitabbapuggalagatena yathāparādhādisāsitabbabhāvena anusāsanaṁ vinayanaṁ **sāsanaṁ.** Kathetabbassa saṁvarāsaṁvarādino atthassa kathanaṁ vacanapaṭibaddhatākaraṇaṁ **kathā,** idaṁ vuttaṁ hoti– desitāraṁ bhagavantamapekkhitvā **desanā,** sāsitabbapuggalavasena **sāsanaṁ,** kathetabbassa atthassa vasena **kathā**ti evamimesaṁ nānākaraṇaṁ veditabbanti. Ettha ca kiñcāpi desanādayo desetabbādinirapekkhā na honti, āṇādayo pana visesato desakādi-adhīnāti taṁ taṁ visesayogavasena desanādīnaṁ bhedo vutto. Yathā hi āṇāvidhānaṁ visesato āṇārahādhīnaṁ tattha kosallayogato, evaṁ vohāraparamatthavidhānāni ca vidhāyakādhīnānīti āṇādividhino desakāyattatā vuttā. Aparādhajjhāsayānurūpaṁ viya ca dhammānurūpampi sāsanaṁ visesato, tathā vinetabbapuggalāpekkhanti

sāsitabbapuggalavasena sāsanaṁ vuttaṁ. Saṁvarāsaṁvaranāmarūpānaṁ viya ca vinibbeṭhetabbāya diṭṭhiyā kathanaṁ sati vācāvatthusmiṁ, nāsatīti visesato tadadhīnaṁ, tasmā kathetabbassa atthassa vasena kathā vuttā. Honti cettha–

"Desakassa (pg.1.98) vasenettha, desanā piṭakattayaṁ;
Sāsitabbavasenetaṁ, sāsananti pavuccati.
Kathetabbassa atthassa, vasenāpi kathāti ca;
Desanāsāsanakathā-bhedampevaṁ pakāsaye"ti.

Padattayampetaṁ samodhānetvā tāsaṁ bhedoti katvā bhedasaddo visuṁ visuṁ yojetabbo dvandapadato paraṁ suyyamānattā "desanābhedaṁ, sāsanabhedaṁ, kathābhedañca yathārahaṁ paridīpaye"ti. **Bhedan**ti ca nānattaṁ, visesaṁ vā. **Tesu** piṭakesu. Sikkhā ca pahānañca gambhīrabhāvo ca, tañca **yathārahaṁ paridīpaye.**

Dutiyagāthāya **pariyattibhedaṁ** pariyāpuṇanassa pakāraṁ, visesañca vibhāvaye. **Yahiṁ** vinayādike piṭake. Yaṁ sampattiṁ, vipattiñca yathā bhikkhu pāpuṇāti, tathā tampi sabbaṁ tahiṁ vibhāvayeti sambandho. Atha vā yaṁ pariyattibhedaṁ sampattiṁ, vipattiñca yahiṁ yathā bhikkhu pāpuṇāti, tathā tampi sabbaṁ tahiṁ vibhāvayeti yojetabbaṁ. **Yathā**ti ca yehi upārambhādihetupariyāpuṇanādippakārehi, upārambhanissaraṇadhammakosarakkhaṇahetupariyāpuṇanaṁ suppaṭipattiduppaṭipattīti etehi pakārehīti vuttaṁ hoti. Santesupi ca aññesu tathā pāpuṇantesu jeṭṭhaseṭṭhāsannasadāsannihitabhāvato, yathānusiṭṭhaṁ sammāpaṭipajjanena dhammādhiṭṭhānabhāvato ca **bhikkhū**ti vuttaṁ.

Tatrāti tāsu gāthāsu. **Ayan**ti adhunā vakkhamānā kathā. **Paridīpanā**ti samantato pakāsanā, kiñcimattampi asesetvā vibhajanāti vuttaṁ hoti. **Vibhāvanā**ti evaṁ paridīpanāyapi sati gūḷhaṁ paṭicchannamakatvā sotūnaṁ suviññeyyabhāvena āvibhāvanā. Saṅkhepena paridīpanā, vitthārena vibhāvanātipi vadanti. Apica etaṁ padadvayaṁ heṭṭhā vuttānurūpato kathitaṁ, atthato pana ekameva. Tasmā paridīpanā paṭhamagāthāya, vibhāvanā dutiyagāthāyāti yojetabbaṁ. Ca-saddena ubhayatthaṁ aññamaññaṁ samucceti. Kasmā, vuccantīti āha **"ettha hī"**ti-ādi. **Hī**ti kāraṇe nipāto "akkharavipattiyaṁ hī"ti-ādīsu viya. Yasmā, kasmāti vā attho. Āṇaṁ paṇetuṁ [ṭhapetuṁ (sārattha. ṭī. 1aṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā)] arahatīti **āṇāraho,** sammāsambuddhattā, mahākāruṇikatāya (pg.1.99) ca aviparītahitopadesakabhāvena pamāṇavacanattā āṇārahena bhagavatāti attho. Vohāraparamatthadhammānampi tattha sabbhāvato **"āṇābāhullato"**ti vuttaṁ, tena yebhuyyanayaṁ dasseti. Ito paresupi eseva nayo. Visesena sattānaṁ manaṁ avaharatīti **vohāro,** paññatti, tasmiṁ kusalo, tena.

Pacuro bahulo aparādho doso vītikkamo yesaṁ te **pacurāparādhā,** seyyasakattherādayo. **Yathāparādhan**ti dosānurūpaṁ. **"Anekajjhāsayā"**ti-ādīsu āsayova **ajjhāsayo,** so atthato diṭṭhi, ñāṇañca, pabhedato pana catubbidho hoti. Vuttañca–

"Sassatucchedadiṭṭhī ca, khanti cevānulomikā;
Yathābhūtañca yaṁ ñāṇaṁ, etaṁ āsayasadditan"ti.

Tattha sabbadiṭṭhīnaṁ sassatucchedadiṭṭhīhi saṅgahitattā sabbepi diṭṭhigatikā sattā imā eva dve diṭṭhiyo sannissitā. Yathāha "dvayanissito kho panāyaṁ kaccāna loko yebhuyyena atthitañca natthitañcā"ti, (saṁ. ni. 2.15) **atthitā**ti hi sassataggāho adhippeto, **natthitā**ti ucchedaggāho. Ayaṁ tāva vaṭṭanissitānaṁ puthujjanānaṁ āsayo. Vivaṭṭanissitānaṁ pana suddhasattānaṁ anulomikā khanti, yathābhūtañāṇanti duvidho āsayo. Tattha ca **anulomikā khanti** vipassanāñāṇaṁ. **Yathābhūtañāṇaṁ** pana kammasakatāñāṇaṁ. Catubbidho peso āsayanti sattā ettha nivasanti, cittaṁ vā āgamma

seti etthāti **āsayo** migāsayo viya. Yathā migo gocarāya gantvāpi paccāgantvā tattheva vanagahane sayatīti taṁ tassa "āsayo"ti vuccati, tathā cittaṁ aññathāpi pavattitvā yattha paccāgamma seti, tassa so "āsayo"ti. Kāmarāgādayo satta **anusayā.** Mūsikavisaṁ viya kāraṇalābhe uppajjamānārahā anāgatā, atītā, paccuppannā ca taṁsabhāvattā tathā vuccanti. Na hi dhammānaṁ kālabhedena sabhāvabhedoti. **Cariyā**ti rāgacariyādikā cha mūlacariyā, antarabhedena anekavidhā, saṁsaggavasena pana tesaṭṭhi honti. Atha vā **cariyā**ti sucaritaduccaritavasena duvidhaṁ caritaṁ. Tañhi vibhaṅge caritaniddese niddiṭṭhaṁ.

"Adhimutti (pg.1.100) nāma 'ajjeva pabbajissāmi, ajjeva arahattaṁ gaṇhissāmī'ti-ādinā tanninnabhāvena pavattamānaṁ sanniṭṭhānan"ti (sārattha. ṭī. paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Ācariyadhammapālattherena** pana "adhimutti nāma sattānaṁ pubbacariyavasena abhiruci, sā duvidhā hīnapaṇītabhedenā'ti (dī. ni. ṭī. paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) vuttaṁ. Tathā hi yāya hīnādhimuttikā sattā hīnādhimuttikeyeva satte sevanti, paṇītādhimuttikā paṇītādhimuttikeyeva Sace hi ācariyupajjhāyā sīlavanto na honti, saddhivihārikā sīlavanto, te attano ācariyupajjhāyepi na upasaṅkamanti, attanā sadise sāruppabhikkhūyeva upasaṅkamanti. Sace ācariyupajjhāyā sāruppabhikkhū, itare asāruppā, tepi na ācariyupajjhāye upasaṅkamanti, attanā sadise asāruppabhikkhūyeva upasaṅkamanti. Dhātusaṁyuttavasena (saṁ. ni. 2.85ādayo) cesa attho dīpetabbo. Evamayaṁ hīnādhimuttikādīnaṁ aññamañño pasevanādiniyamitā abhiruci ajjhāsayadhātu "adhimuttī"ti veditabbā. Anekā ajjhāsayādayo te yesaṁ atthi, anekā vā ajjhāsayādayo yesanti tathā yathā "bahukattuko, bahunadiko"ti. **Yathānuloman**ti ajjhāsayādīnaṁ anulomaṁ anatikkamma, ye ye vā ajjhāsayādayo anulomā, tehi tehīti attho. Āsayādīnaṁ anulomassa vā anurūpantipi vadanti. Ghanavinibbhogābhāvato diṭṭhimānataṇhāvasena "ahaṁ mama santakan"ti evaṁ pavatta**saññino. Yathādhamman**ti "natthettha attā, attaniyaṁ vā, kevalaṁ dhammamattamevetan"ti evamādinā dhammasabhāvānurūpanti attho.

Saṁvaraṇaṁ **saṁvaro,** kāyavācāhi avītikkamo. Mahanto saṁvaro **asaṁvaro.** Vuḍḍhi-attho hi ayaṁ a-kāro yathā "asekkhā dhammā"ti (dha. sa. tikamātikā 21) taṁyogatāya ca khuddako saṁvaro pārisesādinayena saṁvaro, tasmā khuddako, mahanto ca saṁvaroti attho. Tenāha **"saṁvarā saṁvaro"**ti-ādi. **Diṭṭhiviniveṭhanā**ti diṭṭhiyā vimocanaṁ, atthato pana tassa ujuvipaccanikā sammādiṭṭhi-ādayo dhammā. Tathā cāha **"dvāsaṭṭhidiṭṭhipaṭipakkhabhūtā"**ti. Nāmassa, rūpassa, nāmarūpassa ca paricchindanaṁ **nāmarūpaparicchedo,** so pana "rāgādipaṭipakkhabhūto"ti vacanato tathāpavattameva ñāṇaṁ.

"Tīsupī"ti-ādinā (pg.1.101) aparaḍḍhaṁ vivarati. Tīsupi tāsaṁ vacanasambhavato **"visesenā"**ti vuttaṁ. Tadetaṁ sabbattha yojetabbaṁ. Tatra "yāyaṁ adhisīlasikkhā, ayaṁ imasmiṁ atthe adhippetā sikkhā"ti vacanato āha **"vinayapiṭake adhisīlasikkhā"**ti. **Suttantapāḷiyaṁ** "vivicceva kāmehī"ti-ādinā (dī. ni. 1.226 saṁ. ni. 1.152 a. ni. 4.123) samādhidesanābāhullato **"suttanta piṭake adhicittasikkhā"**ti vuttaṁ. Nāmarūpaparicchedassa adhipaññāpadaṭṭhānato, adhipaññāya ca atthāya tadavasesanāmarūpadhammakathanato āha **"abhidhammapiṭake adhipaññāsikkhā"**ti.

Kilesānanti saṁklesadhammānaṁ, kammakilesānaṁ vā, ubhayāpekkhañcetaṁ "yo kāyavacīdvārehi kilesānaṁ vītikkamo, tassa pahānaṁ, tassa paṭipakkhattā"ti ca. "Vītikkamo"ti ayaṁ "paṭipakkhan"ti bhāvayoge sambandho, "sīlassā"ti pana bhāvapaccaye. Evaṁ sabbattha. Anusayavasena santāne anuvattantā kilesā kāraṇalābhe

pariyuṭṭhitāpi sīlabhedabhayavasena vītikkamituṁ na labhantīti āha **“vītikkamapaṭipakkhattā sīlassā”**ti. Okāsādānavasena kilesānaṁ citte kusalappavattiṁ pariyādiyitvā uṭṭhānaṁ **pariyuṭṭhānaṁ,** tassa pahānaṁ, cittasantāne uppattivasena kilesānaṁ pariyuṭṭhānassa pahānanti vuttaṁ hoti. “Kilesānan”ti hi adhikāro, taṁ pana pariyuṭṭhānappahānaṁ cittasamādahanavasena bhavatīti āha **“pariyuṭṭhānapaṭipakkhattā samādhissā”**ti. Appahīnabhāvena santāne anu anu sayanakā anurūpakāraṇalābhe uppajjanārahā thāmagatā kāmarāgādayo satta kilesā **anusayā,** tesaṁ pahānaṁ, te pana sabbaso ariyamaggapaññāya pahīyantīti āha **“anusayapaṭipakkhattā paññāyā”**ti.

Dīpālokena viya tamassa dānādipuññakiriyavatthugatena tena tena kusalaṅgena tassa tassa akusalassa pahānaṁ **tadaṅgappahānaṁ.** Idha pana adhisīlasikkhāya vuttaṭṭhānattā tena tena susīlyaṅgena tassa tassa dussīlyaṅgassa pahānaṁ “tadaṅgappahānan”ti gahetabbaṁ. Upacārappanābhedena samādhinā pavattinivāraṇena ghaṭappahārena viya jalatale sevālassa tesaṁ tesaṁ nīvaraṇādidhammānaṁ vikkhambhanavasena pahānaṁ **vikkhambhanappahānaṁ.** Catunnaṁ ariyamaggānaṁ bhāvitattā taṁ taṁ maggavato santāne samudayapakkhikassa (pg.1.102) kilesagaṇassa accantamappavattisaṅkhāta samucchindanavasena pahānaṁ **samucchedappahānaṁ.** Duṭṭhu caritaṁ, saṁkilesehi vā dūsitaṁ caritaṁ **duccaritaṁ.** Tadeva yattha uppannaṁ, taṁ santānaṁ sammā kilisati vibādhati, upatāpeti cāti **saṁkileso,** tassa pahānaṁ. Kāyavacīduccaritavasena pavattasaṁkilesassa tadaṅgavasena pahānaṁ vuttaṁ sīlassa duccaritapaṭipakkhattā. Sikkhattayānusārena hi attho veditabbo. Tasatīti **taṇhā,** sāva vuttanayena saṁkileso, tassa vikkhambhanavasena pahānaṁ vuttaṁ samādhissa kāmacchandapaṭipakkhattā. **Diṭṭhi**yeva yathāvuttanayena **saṁkileso,** tassa samucchedavasena pahānaṁ vuttaṁ paññāya attādivinimuttasabhāva dhammappakāsanato.

Ekamekasmiñcetthāti etesu tīsu piṭakesu ekamekasmiṁ piṭake, **ca**-saddo vākyārambhe, pakkhantare vā. **Pi**-saddo, **api**-saddo vā avayavasampiṇḍane, tena na kevalaṁ catubbidhasseva gambhīrabhāvo, atha kho paccekaṁ tadavayavānampīti sampiṇḍanaṁ karoti. Esa nayo īdisesu. Idāni te sarūpato dassetuṁ **“tatthā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tantī**ti pāḷi. Sā hi ukkaṭṭhānaṁ sīlādi-atthānaṁ bodhanato, sabhāvaniruttibhāvato, buddhādīhi bhāsitattā ca pakaṭṭhānaṁ vacanānaṁ āḷi pantīti **“pāḷī”**ti vuccati.

Idha pana **vinayagaṇṭhipadakārādīnaṁ** saddavādīnaṁ matena pubbe vavatthāpitā paramatthasaddappabandhabhūtā tanti **dhammo** nāma. **Iti**-saddo hi nāmatthe, “dhammo”ti vā vuccati. **Tassāyevā**ti tassā yathāvuttāya eva tantiyā attho. **Manasā vavatthāpitāyā**ti uggahaṇa-dhāraṇādivasappavattena manasā pubbe vavatthāpitāya yathāvuttāya paramatthasaddappabandhabhūtāya tassā tantiyā. **Desanā**ti pacchā paresamavabodhanatthaṁ desanāsaṅkhātā paramatthasaddappabandhabhūtā tantiyeva. Apica yathāvuttatanti saṅkhātasaddasamuṭṭhāpako cittuppādo **desanā. Tantiyā, tanti-atthassa cā**ti yathāvuttāya duvidhāyapi tantiyā, tadatthassa ca yathābhūtāvabodhoti attho veditabbo. Te hi bhagavatā vuccamānassa atthassa, vohārassa ca dīpako saddoyeva **tanti** nāmāti vadanti. Tesaṁ pana vāde dhammassāpi saddasabhāvattā dhammadesanānaṁ ko visesoti ce? Tesaṁ tesaṁ atthānaṁ bodhakabhāvena ñāto, uggahaṇādivasena (pg.1.103) ca pubbe vavatthāpito paramatthasaddappabandho **dhammo,** pacchā paresaṁ avabodhanatthaṁ pavattito taṁ tadatthappakāsako saddo **desanā**ti ayamimesaṁ visesoti. Atha vā

yathāvuttasaddasamuṭṭhāpako cittuppādo **desanā** desīyati samuṭṭhāpīyati saddo etenāti katvā musāvādādayo viya tatthāpi hi musāvādādisamuṭṭhāpikā cetanā musāvādādisaddehi voharīyatīti. Kiñcāpi akkharāvalibhūto paññattisaddoyeva atthassa ñāpako, tathāpi mūlakāraṇabhāvato "akkharasaññāto"ti-ādīsu viya tassāyeva atthoti paramatthasaddoyeva atthassa ñāpakabhāvena vuttoti daṭṭhabbaṁ. "Tassā tantiyā desanā"ti ca sadisavohārena vuttaṁ yathā "uppannā ca kusalādhammā bhiyyobhāvāya vepullāya saṁvattantī"ti.

Abhidhammagaṇṭhipadakārādīnaṁ pana paṇṇattivādīnaṁ matena sammutiparamatthabhedassa atthassa anurūpavācakabhāvena paramatthasaddesu ekantena bhagavatā manasā vavatthāpitā nāmapaññattipabandhabhūtā tanti **dhammo** nāma, "dhammo"ti vā vuccati. **Tassāyevā**ti tassā nāmapaññattibhūtāya tantiyā eva attho. **Manasā vavatthāpitāyā**ti sammutiparamatthabhedassa atthassānurūpavācakabhāvena paramatthasaddesu bhagavatā manasā vavatthāpitāya nāmapaṇṇattipabandhabhūtāya tassā tantiyā. **Desanā**ti paresaṁ pabodhanena atisajjanā vācāya pakāsanā vacībhedabhūtā paramatthasaddappabandhasaṅkhātā tanti. **Tantiyā, tanti-atthassa cā**ti yathāvuttāya dubbidhāyapi tantiyā, tadatthassa ca yathābhūtāvabodhoti attho. Te hi evaṁ vadanti– sabhāvatthassa, sabhāvavohārassa ca anurūpavaseneva bhagavatā manasā vavatthāpitā paṇṇatti idha "tantī"ti vuccati. Yadi ca saddavādīnaṁ matena saddoyeva idha tanti nāma siyā. Tantiyā, desanāya ca nānattena bhavitabbaṁ, manasā vavatthāpitāya ca tantiyā vacībhedakaraṇamattaṁ ṭhapetvā desanāya nānattaṁ natthi. Tathā hi desanaṁ dassentena manasā vavatthāpitāya tantiyā desanāti vacībhedakaraṇamattaṁ vinā tantiyā saha desanāya anaññatā vuttā. Tathā ca upari "desanāti paññattī"ti vuttattā desanāya anaññabhāvena tantiyāpi paṇṇattibhāvo kathito hoti.

Apica (pg.1.104) yadi tantiyā aññāyeva desanā siyā, "tantiyā ca tanti-atthassa ca desanāya ca yathābhūtāvabodho"ti vattabbaṁ siyā. Evaṁ pana avatvā "tantiyā ca tanti-atthassa ca yathābhūtāvabodho"ti vuttattā tantiyā, desanāya ca anaññabhāvo dassito hoti. Evañca katvā upari "desanā nāma paññattī"ti dassentena desanāya anaññabhāvato tantiyā paṇṇattibhāvo kathito hotīti. Tadubhayampi pana paramatthato saddoyeva paramatthavinimuttāya sammutiyā abhāvā, imameva ca nayaṁ gahetvā keci ācariyā "dhammo ca desanā ca paramatthato saddo evā"ti voharanti, tepi anupavajjāyeva. Yathā kāmāvacarapaṭisandhivipākā "parittārammaṇā"ti vuccanti, evaṁ sampadamidaṁ daṭṭhabbaṁ. Na hi kāmāvacarapaṭisandhivipākā "nibbattitaparamatthavisayāyevā"ti sakkā vattuṁ itthipurisādi-ākāraparivitakkapubbakānaṁ rāgādi-akusalānaṁ, mettādikusalānañca ārammaṇaṁ gahetvāpi samuppajjanato. Paramatthadhammamūlakattā panassa parikappassa paramatthavisayatā sakkā paññapetuṁ, evamidhāpi daṭṭhabbanti ca. Evampi paṇṇattivādīnaṁ mataṁ hotu, saddavādīnaṁ matepi dhammadesanānaṁ nānattaṁ vuttanayeneva **ācariyadhammapālattherā** dīhi pakāsitanti. Hoti cettha–

"Saddo dhammo desanā ca, iccāhu apare garū;
Dhammo paṇṇatti saddo tu, desanā vāti cāpare"ti.

Tīsupi cetesu ete dhammatthadesanāpaṭivedhāti ettha tanti-attho, tantidesanā, tanti-atthapaṭivedho cāti ime tayo tantivisayā hontīti vinayapiṭakādīnaṁ atthadesanāpaṭivedhādhārabhāvo yutto, piṭakāni pana tantiyevāti tesaṁ dhammādhārabhāvo kathaṁ yujjeyyāti? Tantisamudāyassa avayavatantiyā ādhārabhāvato. Samudāyo hi avayavassa parikappanāmattasiddhena ādhārabhāvena

vuccati yathā "rukkhe sākhā"ti. Ettha ca dhammādīnaṁ dukkhogāhabhāvato tehi dhammādīhi vinayādayo gambhīrāti vinayādīnampi catubbidho gambhīrabhāvo vuttoyeva, tasmā dhammādayo eva dukkhogāhattā gambhīrā, na vinayādayoti na codetabbametaṁ samukhena, visayavisayīmukhena ca vinayādīnaññeva gambhīrabhāvassa vuttattā. Dhammo hi vinayādayo eva abhinnattā. Tesaṁ visayo attho vācakabhūtānaṁ tesameva vāccabhāvato, visayino desanāpaṭivedhā (pg.1.105) dhammatthavisayabhāvatoti. Tattha paṭivedhassa dukkarabhāvato dhammatthānaṁ, desanāñāṇassa dukkarabhāvato desanāya ca dukkhogāhabhāvo veditabbo, paṭivedhassa pana uppādetuṁ asakkuṇeyyattā, tabbisayañāṇuppattiyā ca dukkarabhāvato dukkhogāhatā veditabbā. Dhammatthadesanānaṁ gambhīrabhāvato tabbisayo paṭivedhopi gambhīro yathā taṁ gambhīrassa udakassa pamāṇaggahaṇe dīghena pamāṇena bhavitabbaṁ, evaṁsampadamidanti (vajira. ṭī. paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) **vajirabuddhitthero.** Piṭakāvayavānaṁ dhammādīnaṁ vuccamāno gambhīrabhāvo taṁsamudāyassa piṭakassāpi vuttoyeva, tasmā tathā na codetabbantipi vadanti, vicāretabbametaṁ sabbesampi tesaṁ piṭakāvayavāsambhavato. Mahāsamuddo dukkhogāho, alabbhaneyyapatiṭṭho viya cāti sambandho. Atthavasā hi vibhattivacanaliṅgapariṇāmoti. Dukkhena ogayhanti, dukkho vā ogāho anto pavisanametesūti **dukkhogāhā.** Na labhitabboti alabbhanīyo, soyeva **alabbhaneyyo,** labhīyate vā labbhanaṁ, taṁ nārahatīti **alabbhaneyyo.** Patiṭṭhahanti ettha okāseti **patiṭṭho,** patiṭṭhahanaṁ vā **patiṭṭho,** alabbhaneyyo so yesu te **alabbhaneyyapatiṭṭhā.** Ekadesena ogāhantehipi mandabuddhīhi patiṭṭhā laddhuṁ na sakkāyevāti dassetuṁ etaṁ puna vuttaṁ. **"Evan"**ti-ādi nigamanaṁ.

Idāni hetuhetuphalādīnampi vasena gambhīrabhāvaṁ dassento **"aparo nayo"**ti-ādimāha. Tattha **hetū**ti paccayo. So ca attano phalaṁ dahati vidahatīti **dhammo** da-kārassa dha-kāraṁ katvā. Dhammasaddassa cettha hetupariyāyatā kathaṁ viññāyatīti āha **"vuttañhetan"**ti-ādi. **Vuttaṁ** paṭisambhidāvibhaṅge (vibha. 718). Nanu ca "hetumhi ñāṇaṁ dhammapaṭisambhidā"ti etena vacanena dhammassa hetubhāvo kathaṁ viññāyatīti? "Dhammapaṭisambhidā"ti etassa samāsapadassa avayavapadatthaṁ dassentena "hetumhi ñāṇan"ti vuttattā. "Dhamme paṭisambhidā dhammapaṭisambhidā"ti ettha hi "dhamme"ti etassa atthaṁ dassentena "hetumhī"ti vuttaṁ, "paṭisambhidā"ti etassa atthaṁ dassentena **"ñāṇan"**ti. Tasmā hetudhammasaddā ekatthā, ñāṇapaṭisambhidā saddā cāti imamatthaṁ vadantena sādhito dhammassa hetubhāvoti. Tathā **"hetuphale ñāṇaṁ atthapaṭisambhidā"**ti etena vacanena sādhito atthassa hetuphalabhāvoti (pg.1.106) daṭṭhabbo. Hetuno phalaṁ **hetuphalaṁ,** tañca hetu-anusārena arīyati adhigamīyatīti **attho**ti vuccati.

Desanāti paññattīti ettha saddavādīnaṁ vāde atthabyañjanakā aviparītābhilāpadhammaniruttibhūtā paramatthasaddappabandhasaṅkhātā tanti "desanā"ti vuccati, desanā nāmāti vā attho. Desīyati attho etāyāti hi **desanā.** Pakārena ñāpīyati attho etāya, pakārato vā ñāpetīti **paññatti.** Tameva sarūpato dassetuṁ **"yathādhammaṁ dhammābhilāpoti adhippāyo"**ti vuttaṁ. **Yathādhamman**ti ettha pana dhammasaddo hetuṁ, hetuphalañca sabbaṁ saṅgaṇhāti. Sabhāvavācako hesa dhammasaddo, na pariyattihetu-ādivācako, tasmā yo yo avijjāsaṅkhārādidhammo, tasmiṁ tasminti attho. Tesaṁ tesaṁ avijjāsaṅkhārādidhammānaṁ anurūpaṁ vā yathādhammaṁ. Desanāpi hi paṭivedho viya aviparītasavisayavibhāvanato dhammānurūpaṁ pavattati, tatoyeva ca aviparītābhilāpoti vuccati. **Dhammābhilāpo**ti hi atthabyañjanako aviparītābhilāpo dhammaniruttibhūto tantisaṅkhāto

paramatthasaddappabandho. So hi abhilappati uccārīyatīti **abhilāpo,** dhammo aviparīto sabhāvabhūto abhilāpo dhammābhilāpoti vuccati, etena "tatra dhammaniruttābhilāpe ñāṇaṁ niruttipaṭisambhidā"ti (vibha. 718) ettha vuttaṁ dhammaniruttiṁ dasseti saddasabhāvattā desanāya. Tathā hi niruttipaṭisambhidāya parittārammaṇādibhāvo **paṭisambhidāvibhaṅgapāḷiyaṁ** (vibha. 718) vutto. **Tadaṭṭhakathāya** ca "taṁ sabhāvaniruttiṁ saddaṁ ārammaṇaṁ katvā"ti-ādinā (vibha. aṭṭha. 718) tassā saddārammaṇatā dassitā. "Imassa atthassa ayaṁ saddo vācako"ti hi vacanavacanatthe vavatthapetvā taṁ taṁ vacanatthavibhāvanavasena pavattito saddo "desanā"ti vuccati. **"Adhippāyo"**ti etena "desanāti paññattī"ti etaṁ vacanaṁ dhammaniruttābhilāpaṁ sandhāya vuttaṁ, na tato vinimuttaṁ paññattiṁ sandhāyāti dasseti anekadhā atthasambhave attanā adhippetatthasseva vuttattāti ayaṁ saddavādīnaṁ vādato vinicchayo.

Paññattivādīnaṁ vāde pana sammutiparamatthabhedassa atthassānurūpavācakabhāvena paramatthasaddesu bhagavatā manasā vavatthāpitā tantisaṅkhātā nāmapaññatti **desanā** nāma, "desanā"ti vā vuccatīti attho. Tadeva mūlakāraṇabhūtassa (pg.1.107) saddassa dassanavasena kāraṇūpacārena dassetuṁ **"yathādhammaṁ dhammābhilāpoti adhippāyo"**ti vuttaṁ. Kiñcāpi hi "dhammābhilāpo"ti ettha abhilappati uccārīyatīti **abhilāpo**ti saddo vuccati, na paṇṇatti, tathāpi sadde vuccamāne tadanurūpaṁ vohāraṁ gahetvā tena vohārena dīpitassa atthassa jānanato sadde kathite tadanurūpā paṇṇattipi kāraṇūpacārena kathitāyeva hoti. Apica "dhammābhilāpoti attho"ti avatvā "dhammābhilāpoti adhippāyo"ti vuttattā desanā nāma saddo na hotīti dīpitameva. Tena hi adhippāyamattameva mūlakāraṇasaddavasena kathitaṁ, na idha gahetabbo "desanā"ti etassa atthoti ayaṁ paññattivādīnaṁ vādato vinicchayo. Atthantaramāha **"anuloma …pe… kathanan"**ti, etena heṭṭhā vuttaṁ desanāsamuṭṭhāpakaṁ cittuppādaṁ dasseti. Kathīyati attho etenāti hi **kathanaṁ.** Ādisaddena nītaneyyādikā pāḷigatiyo, ekattādinandiyāvattādikā pāḷinissitā ca nayā saṅgahitā.

Sayameva paṭivijjhati, etena vā paṭivijjhantīti **paṭivedho,** ñāṇaṁ. Tadeva abhisameti, etena vā abhisamentīti **abhisamayo**tipi vuccati. Idāni taṁ paṭivedhaṁ abhisamayappabhedato, abhisamayākārato, ārammaṇato, sabhāvato ca pākaṭaṁ kātuṁ **"so cā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha hi **lokiyalokuttaro**ti pabhedato, **visayato, asammohato**ti ākārato, **dhammesu, atthesu, paññattīsū**ti ārammaṇato, **atthānurūpaṁ, dhammānurūpaṁ, paññattipathānurūpan**ti sabhāvato ca pākaṭaṁ karoti. Tattha visayato atthādi-anurūpaṁ dhammādīsu avabodho nāma avijjādidhammārammaṇo, saṅkhārādi-atthārammaṇo, tadubhayapaññāpanārammaṇo ca **lokiyo abhisamayo.** Asammohato atthādi-anurūpaṁ dhammādīsu avabodho nāma nibbānārammaṇo maggasampayutto yathāvuttadhammatthapaññattīsu sammohaviddhaṁsano **lokuttaro abhisamayo.** Tathā hi "ayaṁ hetu, idamassa phalaṁ, ayaṁ tadubhayānurūpo vohāro"ti evaṁ ārammaṇakaraṇavasena lokiyañāṇaṁ visayato paṭivijjhati, lokuttarañāṇaṁ pana tesu hetuhetuphalādīsu sammohassañāṇena samucchinnattā asammohato paṭivijjhati. Lokuttaro pana paṭivedho (pg.1.108) visayato nibbānassa, asammohato ca itarassātipi vadanti eke.

Atthānurūpaṁ dhammesūti "avijjā hetu, saṅkhārā hetusamuppannā, saṅkhāre uppādeti avijjā"ti evaṁ kāriyānurūpaṁ kāraṇesūti attho. Atha vā "puññābhisaṅkhāra-apuññābhisaṅkhāra-āneñjābhisaṅkhāresu tīsu apuññābhisaṅkhārassa avijjā sampayuttapaccayo, itaresaṁ yathānurūpan"ti-ādinā

kāriyānurūpaṁ kāraṇesu paṭivedhotipi attho. **Dhammānurūpaṁ atthesū**ti "avijjāpaccayā saṅkhārā"ti-ādinā (ma. ni. 3.126 saṁ. ni. 2.1 udā. 1 vibha. 225) kāraṇānurūpaṁ kāriyesu. Chabbidhāya paññattiyā patho **paññattipatho,** tassa anurūpaṁ tathā, paññattiyā vuccamānadhammānurūpaṁ paññattīsu avabodhoti attho. Abhisamayato aññampi paṭivedhatthaṁ dassetuṁ **"tesan"**ti-ādimāha. Paṭivijjhīyatīti paṭivedhoti hi taṁtaṁrūpādidhammānaṁ aviparītasabhāvo vuccati. **Tattha tatthā**ti tasmiṁ tasmiṁ piṭake, pāḷipadese vā. **Salakkhaṇasaṅkhāto**ti ruppananamanaphusanādisakasakalakkhaṇasaṅkhāto.

Yathāvuttehi dhammādīhi piṭakānaṁ gambhīrabhāvaṁ dassetuṁ **"idānī"**ti-ādimāha. **Dhammajātan**ti kāraṇappabhedo, kāraṇameva vā. **Atthajātan**ti kāriyappabhedo, kāriyameva vā. Yā cāyaṁ desanāti sambandho. Tadatthavijānanavasena **abhimukho** hoti. **Yo cetthāti** yo etāsu taṁ taṁ piṭakāgatāsu dhammatthadesanāsu paṭivedho, yo ca etesu piṭakesu tesaṁ tesaṁ dhammānaṁ aviparītasabhāvoti attho. Sambharitabbato kusalameva **sambhāro,** so sammā anupacito yehi te **anupacitakusalasambhārā,** tatova **duppaññehi,** nippaññehīti attho. Na hi paññavato, paññāya vā duṭṭhubhāvo dūsitabhāvo ca sambhavatīti nippaññattāyeva duppaññā yathā "dussīlo"ti (a. ni. 5.213 10.75 pārā. 295 dha. pa. 308). Ettha ca avijjāsaṅkhārādīnaṁ dhammatthānaṁ duppaṭivijjhatāya dukkhogāhatā, tesaṁ paññāpanassa dukkarabhāvato taṁdesanāya, abhisamayasaṅkhātassa paṭivedhassa uppādanavisayīkaraṇānaṁ asakkuṇeyyattā, aviparītasabhāvasaṅkhātassa paṭivedhassa dubbiññeyyatāya dukkhogāhatā veditabbā. **Evampī**ti **pi**-saddo pubbe (pg.1.109) vuttaṁ pakārantaraṁ sampiṇḍeti. Evaṁ paṭhamagāthāya anūnaṁ paripuṇṇaṁ paridīpitatthabhāvaṁ dassento **"ettāvatā"**ti-ādimāha. "Siddhe hi satyārambho atthantaraviññāpanāya vā hoti, niyamāya vā"ti iminā punārambhavacanena anūnaṁ paripuṇṇaṁ paridīpitatthabhāvaṁ dasseti. **Ettāvatā**ti paricchedatthe nipāto, ettakena vacanakkamenāti attho. Etaṁ vā parimāṇaṁ yassāti **ettāvaṁ,** tena, etaparimāṇavatā saddatthakkamenāti attho. "Sadde hi vutte tadatthopi vuttoyeva nāmā"ti vadanti. Vutto saṁvaṇṇito attho yassāti **vuttatthā.**

Etthāti etissā gāthāya. Evaṁ attho, vinicchayoti vā seso. **Tīsu piṭakesū**ti ettha "ekekasmin"ti adhikārato, pakaraṇato vā veditabbaṁ. "Ekamekasmiñcetthā"ti (dī. ni. aṭṭha. 1aṭhamamahāsaṅgītikathā) hi heṭṭhā vuttaṁ. Atha vā vatticchānupubbikattā saddapaṭipattiyā niddhāraṇamidha avattukāmena ādhāroyeva vutto. Na cettha codetabbaṁ "tīsuyeva piṭakesu tividho pariyattibhedo daṭṭhabbo siyā"ti samudāyavasena vuttassāpi vākyassa avayavādhippāyasambhavato. Dissati hi avayavavākyanipphatti "brāhmaṇādayo bhuñjantū"ti-ādīsu, tasmā alamatipapañcena. Yathā attho na virujjhati, tathāyeva gahetabboti. Evaṁ sabbattha. **Pariyattibhedo**ti pariyāpuṇanaṁ **pariyatti.** Pariyāpuṇanavācako hettha pariyattisaddo, na pana pāḷipariyāyo, tasmā pariyāpuṇanappakāroti attho. Atha vā tīhi pakārehi pariyāpuṇitabbā pāḷiyo eva **"pariyattī"**ti vuccanti. Tathā ceva abhidhammaṭṭhakathāya sīhaḷaganṭhipade vuttanti vadanti. Evampi hi alagaddūpamāpariyāpuṇanayogato "alagaddūpamā pariyattī"ti pāḷipi sakkā vattuṁ. Evañca katvā "duggahitā upārambhādihetu pariyāpuṭā alagaddūpamā"ti parato niddesavacanampi upapannaṁ hoti. Tattha hi pāḷiyeva "duggahitā, pariyāpuṭā"ti ca vattuṁ yuttā.

Alagaddo alagaddaggahaṇaṁ upamā etissāti **alagaddūpamā.** Alagaddassa gahaṇañhettha alagaddasaddena vuttanti daṭṭhabbaṁ. Āpūpikoti ettha āpūpa-saddena āpūpakhādanaṁ viya, veṇikoti ettha vīṇāsaddena vīṇāvādanaggahaṇaṁ viya ca. Alagaddaggahaṇena hi pariyatti upamīyati (pg.1.110) na alagaddena.

“Alagaddaggahaṇūpamā”ti vā vattabbe majjhepadalopaṁ katvā “alagaddūpamā”ti vuttaṁ “oṭṭhamukho”ti-ādīsu viya. Alagaddoti ca āsīviso vuccati. **Gado**ti hi visassa nāmaṁ, tañca tassa alaṁ paripuṇṇaṁ atthi, tasmā alaṁ pariyatto paripuṇṇo gado assāti **alagaddo** anunāsikalopaṁ, da-kārāgamañca katvā, alaṁ vā jīvitaharaṇe samattho gado yassāti **alagaddo** vuttanayena. Vaṭṭadukkhato nissaraṇaṁ attho payojanametissāti **nissaraṇatthā.** Bhaṇḍāgāre niyutto **bhaṇḍāgāriko,** rājaratanānupālako, so viyāti tathā, dhammaratanānupālako khīṇāsavo. Aññamatthamanapekkhitvā bhaṇḍāgārikasseva sato pariyatti **bhaṇḍāgārikapariyatti.**

Duggahitāti duṭṭhu gahitā. Tadeva sarūpato niyametuṁ **“upārambhādihetu pariyāpuṭā”**ti āha, upārambha-itivādappamokkhādihetu uggahitāti attho. Lābhasakkārādihetu pariyāpuṇanampi ettheva saṅgahitanti daṭṭhabbaṁ. Vuttañhetaṁ **alagaddasuttaṭṭhakathāyaṁ–**

“Yo buddhavacanaṁ uggahetvā ‘evaṁ cīvarādīni vā labhissāmi, catuparisamajjhe vā maṁ jānissantī’ti lābhasakkārahetu pariyāpuṇāti, tassa sā pariyatti **alagaddapariyatti** nāma. Evaṁ pariyāpuṇanato hi buddhavacanaṁ apariyāpuṇitvā niddokkamanaṁ varataran”ti (ma. ni. aṭṭha. 2.239).

Nanu ca alagaddaggahaṇūpamā pariyatti “alagaddūpamā”ti vuccati, evañca sati suggahitāpi pariyatti “alagaddūpamā”ti vattuṁ vaṭṭati tatthāpi alagaddaggahaṇassa upamābhāvena pāḷiyaṁ vuttattā. Vuttañhetaṁ–

“Seyyathāpi, bhikkhave, puriso alagaddatthiko alagaddagavesī alagaddapariyesanaṁ caramāno, so passeyya mahantaṁ alagaddaṁ, tamenaṁ ajapadena daṇḍena suniggahitaṁ niggaṇheyya ajapadena daṇḍena suniggahitaṁ niggahitvā gīvāya suggahitaṁ gaṇheyya. Kiñcāpi so bhikkhave, alagaddo tassa purisassa hatthaṁ vā bāhaṁ vā aññataraṁ vā aṅgapaccaṅgaṁ bhogehi paliveṭheyya (pg.1.111) Atha kho so neva tatonidānaṁ maraṇaṁ vā nigaccheyya maraṇamattaṁ vā dukkhaṁ. Taṁ kissa hetu, suggahitattā bhikkhave, alagaddassa. Evameva kho bhikkhave, idhekacce kulaputtā dhammaṁ pariyāpuṇanti suttaṁ geyyan”ti-ādi (ma. ni. 1.239).

Tasmā idha duggahitā eva pariyatti alagaddūpamāti ayaṁ viseso kuto viññāyati, yena duggahitā upārambhādihetu pariyāpuṭā “alagaddūpamā”ti vuccatīti? Saccametaṁ, idaṁ pana pārisesañāyena vuttanti daṭṭhabbaṁ. Tathā hi nissaraṇatthabhaṇḍāgārikapariyattīnaṁ visuṁ gahitattā pārisesato alagaddassa duggahaṇūpamāyeva pariyatti “alagaddūpamā”ti viññāyati. Alagaddassa suggahaṇūpamā hi pariyatti nissaraṇatthā vā hoti, bhaṇḍāgārikapariyatti vā. Tasmā suvuttametaṁ “duggahitā …pe… pariyattī”ti. Idāni tamatthaṁ pāḷiyā sādhento “yaṁ **sandhāyā”**ti-ādimāha. Tattha **yan**ti yaṁ pariyattiduggahaṇaṁ. Majjhimanikāye mūlapaṇṇāsake alagaddasutte (ma. ni. 1.239) bhagavatā vuttaṁ.

Alagaddatthikoti āsīvisena, āsīvisaṁ vā atthiko, alagaddaṁ gavesati pariyesati sīlenāti **alagaddagavesī. Alagaddapariyesanaṁ caramāno**ti āsīvisapariyesanatthaṁ caramāno. Tadatthe hetaṁ paccattavacanaṁ, upayogavacanaṁ vā, alagaddapariyesanaṭṭhānaṁ vā caramāno. Alagaddaṁ pariyesanti etthāti hi **alagaddapariyesanaṁ. Tamenan**ti taṁ alagaddaṁ. **Bhoge**ti sarīre. “Bhogo tu phaṇino tanū”ti hi vuttaṁ. Bhujīyati kuṭilaṁ karīyatīti **bhogo. Tassā**ti purisassa. Hatthe vā bāhāya vāti sambandho. Maṇibandhato paṭṭhāya yāva agganakhā **hattho.** Saddhiṁ aggabāhāya avasesā **bāhā,** katthaci pana kapparato paṭṭhāya yāva agganakhā **“hattho”**ti vuttaṁ bāhāya visuṁ anāgatattā. Vuttalakkhaṇaṁ hatthañca bāhañca ṭhapetvā avasesaṁ sarīraṁ **aṅgapaccaṅgaṁ. Tatonidānan**ti tannidānaṁ, taṁkāraṇāti

attho. Taṁ hatthādīsu ḍaṁsanaṁ nidānaṁ kāraṇaṁ etassāti "tannidānan"ti hi vattabbe "tatonidānan"ti purimapade paccattatthe nissakkavacanaṁ katvā, tassa ca lopamakatvā niddeso, hetvatthe ca paccattavacanaṁ. Kāraṇatthe nipātapadametantipi vadanti. Apica "tatonidānan"ti etaṁ "maraṇaṁ vā maraṇamattaṁ vā dukkhan"ti ettha vuttanayena visesanaṁ. **Taṁ** (pg.1.112) **kissa hetū**ti yaṁ vuttaṁ hatthādīsu ḍaṁsanaṁ, tannidānañca maraṇādi-upagamanaṁ taṁ kissa hetu kena kāraṇenāti ce? **Tassa purisassa alagaddassa duggahitattā.**

Idhāti imasmiṁ sāsane. **Moghapurisā**ti guṇasārarahitatāya tucchapurisā. **Dhamman**ti pāḷidhammaṁ. **Pariyāpuṇantī**ti uggaṇhanti, sajjhāyanti ceva vācuggataṁ karontā dhārenti cāti vuttaṁ hoti. "Dhamman"ti sāmaññato vuttameva sarūpena dasseti **"suttan"**ti-ādinā. Na hi suttādinavaṅgato añño dhammo nāma atthi. Tathā hi vuttaṁ **"tesaṁ dhammānan"**ti. **Atthan**ti cettha sambandhīniddeso eso, **atthan**ti ca yathābhūtaṁ bhāsitatthaṁ, payojanatthañca sāmaññaniddesena, ekasesanayena vā vuttaṁ. Yañhi padaṁ sutisāmaññena anekadhā atthaṁ dīpeti, taṁ sāmaññaniddesena, ekasesanayena vāti sabbattha veditabbaṁ. **Na upaparikkhantī**ti na pariggaṇhanti na vicārenti. Ikkhasaddassa hi dassanaṅkesu idha dassanameva attho, tassa ca pariggaṇhanacakkhulocanesu pariggaṇhanameva, tañca vicāraṇā pariyādānavasena dubbidhesu vicāraṇāyeva, sā ca vīmaṁsāyeva, na vicāro, vīmaṁsā ca nāmesā bhāsitatthavīmaṁsā, payojanatthavīmaṁsā cāti idha dubbidhāva adhippetā, tāsu "imasmiṁ ṭhāne sīlaṁ kathitaṁ, imasmiṁ samādhi, imasmiṁ paññā, mayañca taṁ pūressāmā"ti evaṁ bhāsitatthavīmaṁsañceva "sīlaṁ samādhissa kāraṇaṁ, samādhi vipassanāyā"ti-ādinā payojanatthavīmaṁsañca na karontīti attho. **Anupaparikkhatan**ti anupaparikkhantānaṁ tesaṁ moghapurisānaṁ. **Na nijjhānakkhamantī**ti nijjhānaṁ nissesena pekkhanaṁ paññaṁ na khamanti. Jhe-saddo hi idha pekkhaneyeva, na cintanajhāpanesu, tañca ñāṇapekkhanameva, na cakkhupekkhanaṁ, ārammaṇūpanijjhānameva vā, na lakkhaṇūpanijjhānaṁ, tasmā paññāya disvā rocetvā gahetabbā na hontīti adhippāyo veditabbo. Nissesena jhāyate pekkhateti hi **nijjhānaṁ.** Sandhivasena anusvāralopo nijjhānakkhamantīti, **"nijjhānaṁ khamantī"**tipi pāṭho, tena imamatthaṁ dīpeti "tesaṁ paññāya atthassa anupaparikkhanato te dhammā na upaṭṭhahanti, imasmiṁ ṭhāne sīlaṁ, samādhi, vipassanā, maggo, vaṭṭaṁ, vivaṭṭhaṁ kathitanti evaṁ jānituṁ na sakkā hontī"ti.

Upārambhānisaṁsā cevāti paresaṁ vāde dosāropanānisaṁsā ca hutvā. Bhuso ārambhanañhi paresaṁ vāde dosāropanaṁ **upārambho,** pariyattiṁ (pg.1.113) nissāya paravambhananti vuttaṁ hoti. Tathā hesa "paravajjānupanayanalakkhaṇo"ti vutto. **Iti vādappamokkhānisaṁsā cā**ti iti evaṁ etāya pariyattiyā vādappamokkhānisaṁsā attano upari parehi āropitassa vādassa niggahassa attato, sakavādato vā pamokkhapayojanā ca hutvā. **Iti** saddo idamatthe, tena "pariyāpuṇantī"ti ettha pariyāpuṇanaṁ parāmasati. Vadanti niggaṇhanti etenāti **vādo,** doso, pamuccanaṁ, pamuccāpanaṁ vā **pamokkho,** attano upari āropitassa pamokkho ānisaṁso yesaṁ tathā. Āropitavādo hi "vādo"ti vutto yathā "devena datto datto"ti. **Vādo**ti vā upavādonindā yathāvuttanayeneva samāso. Idaṁ vuttaṁ hoti– parehi sakavāde dose āropite, nindāya vā āropitāya taṁ dosaṁ, nindaṁ vā evañca evañca mocessāmāti iminā ca kāraṇena pariyāpuṇantīti. Atha vā so so vādo **iti vādo** iti-saddassa saha vicchāya ta-saddatthe pavattattā. Itivādasa pamokkho yathāvuttanayena, so ānisaṁso yesaṁ tathā, taṁ taṁ vādapamocanānisaṁsā hutvāti attho. **Yassa catthāyā**ti yassa ca sīlādipūraṇassa, maggaphalanibbānabhūtassa vā anupādāvimokkhassa atthāya. Abhedepi bhedavohāro

eso yathā "paṭimāya sarīran"ti, bhedyabhedakaṁ vā etaṁ yathā "kathinassatthāya ābhataṁ dussan"ti. "Tañcassa atthan"ti hi vuttaṁ. **Ca**-saddo avadhāraṇe, tena tadatthāya eva pariyāpuṇanaṁ sambhavati, nāññatthāyāti vinicchinoti. **Dhammaṁ pariyāpuṇantī**ti hi jāti-ācāravasena duvidhāpi kulaputtā ñāyena dhammaṁ pariyāpuṇantīti attho. **Tañcassa atthaṁ nānubhontī**ti assa dhammassa sīlādipūraṇasaṅkhātaṁ, maggaphalanibbānabhūtaṁ vā anupādāvimokkhasaṅkhātaṁ atthaṁ ete duggahitagāhino nānubhonti na vindantiyeva.

Aparo nayo– yassa upārambhassa, itivādappamokkhassa vā atthāya ye moghapurisā dhammaṁ pariyāpuṇanti, te parehi "ayamattho na hotī"ti vutte duggahitattāyeva "tadatthova hotī"ti paṭipādanakkhamā na honti, tasmā parassa vāde upārambhaṁ āropetuṁ attano vādaṁ pamocetuñca asakkontāpi taṁ atthaṁ nānubhonti ca na vindantiyevāti evampettha attho daṭṭhabbo. Idhāpi hi ca-saddo avadhāraṇatthova. **"Tesan"**ti-ādīsu (pg.1.114) tesaṁ te dhammā duggahitattā upārambhamānadabbamakkhapalāsādihetubhāvena dīgharattaṁ ahitāya dukkhāya saṁvattantīti attho. **Duggahitā**ti hi hetugabbhavacanaṁ. Tenāha "duggahitattā bhikkhave, dhammānan"ti (ma. ni. 1.238). Ettha ca kāraṇe phalavohāravasena "te dhammā ahitāya dukkhāya saṁvattantī'ti vuttaṁ yathā "ghatamāyu, dadhi balan"ti. Tathā hi kiñcāpi na te dhammā ahitāya dukkhāya saṁvattanti, tathāpi vuttanayena pariyāpuṇantānaṁ sajjhāyanakāle, vivādakāle ca tammūlakānaṁ upārambhādīnaṁ anekesaṁ akusalānaṁ uppattisambhavato "te …pe… saṁvattantī"ti vuccati. **Taṁ kissa hetū**ti ettha nti yathāvuttassatthassa ananubhavanaṁ, tesañca dhammānaṁ ahitāya dukkhāya saṁvattanaṁ parāmasati. **Kissā**ti sāmivacanaṁ hetvatthe, tathā **hetū**ti paccattavacanañca.

Yā panāti ettha kiriyā pāḷivasena vuttanayena attho veditabbo. Tattha kiriyāpakkhe yā suggahitāti abhedepi bhedavohāro "cārikaṁ pakkamati, cārikaṁ caramāno"ti-ādīsu (dī. ni. 1.254 300) viya. Tadevatthaṁ vivarati **"sīlakkhandhādī"**ti-ādinā, **ādi**saddena cettha samādhivipassanādīnaṁ saṅgaho. Yo hi buddhavacanaṁ uggaṇhitvā sīlassa āgataṭṭhāne sīlaṁ pūretvā, samādhino āgataṭṭhāne samādhiṁ gabbhaṁ gaṇhāpetvā, vipassanāya āgataṭṭhāne vipassanaṁ paṭṭhapetvā, maggaphalānaṁ āgataṭṭhāne "maggaṁ bhāvessāmi, phalaṁ sacchikarissāmī"ti uggaṇhāti, tasseva sā pariyatti nissaraṇatthā nāma hoti. **Yan**ti yaṁ pariyattisuggahaṇaṁ. **Vuttaṁ** alagaddasutte. **Dīgharattaṁ hitāya sukhāya saṁvattantī**ti sīlādīnaṁ āgataṭṭhāne sīlādīni pūrentānampi arahattaṁ patvā parisamajjhe dhammaṁ desetvā dhammadesanāya pasannehi upanīte cattāro paccaye paribhuñjantānampi paresaṁ vāde sahadhammena upārambhaṁ āropentānampi sakavādato parehi āropitadosaṁ pariharantānampi dīgharattaṁ hitāya sukhāya saṁvattantīti attho. Tathā hi na kevalaṁ suggahitapariyattiṁ nissāya maggabhāvanāphalasacchikiriyādīniyeva, api tu paravādaniggahasakavādapatiṭṭhāpanānipi ijjhanti. Tathā ca vuttaṁ **parinibbānasuttā**dīsu "uppannaṁ parappavādaṁ sahadhammena suniggahitaṁ niggahetvā sappāṭihāriyaṁ dhammaṁ desessantī"ti-ādi (dī. ni. 2.68).

Yaṁ (pg.1.115) **panā**ti etthāpi vuttanayena duvidhena attho. Dukkhaparijānena **pariññātakkhandho.** Samudayappahānena **pahīnakileso.** Paṭividdhārahattaphalatāya **paṭividdhākuppo. Akuppan**ti ca arahattaphalassetaṁ nāma. Satipi hi cattunnaṁ maggānaṁ, catunnañca phalānaṁ avinassanabhāve sattannaṁ sekkhānaṁ sakasakanāmapariccāgena uparūpari nāmantarappattito tesaṁ maggaphalāti "akuppāmi"ti na vuccanti. Arahā pana sabbadāpi arahāyeva nāmāti tasseva phalaṁ

puggalanāmavasena "akuppan"ti vuttaṁ, iminā ca imamatthaṁ dasseti "khīṇāsavasseva pariyatti bhaṇḍāgārikapariyatti nāmā"ti. Tassa hi apariññātaṁ, appahīnaṁ abhāvitaṁ, asacchikataṁ vā natthi, tasmā so buddhavacanaṁ pariyāpuṇantopi tantidhārako paveṇīpālako vaṁsānurakkhakova hutvā pariyāpuṇāti, tenevāha **"paveṇīpālanatthāyā"**ti-ādi. **Paveṇī** cettha dhammasantati dhammassa avicchedena pavatti. Buddhassa bhagavato **vaṁso**ti ca yathāvuttapaveṇīyeva.

Nanu ca yadi paveṇīpālanatthāya buddhavacanassa pariyāpuṇanaṁ bhaṇḍāgārikapariyatti, atha kasmā "khīṇāsavo"ti visesetvā vuttaṁ. Ekaccassa hi puthujjanassāpi ayaṁ nayo labbhati. Tathā hi ekacco puthujjano bhikkhu chātakabhayādinā ganthadhuresu ekasmiṁ ṭhāne vasitumasakkontesu sayaṁ bhikkhācārena atikilamamāno "atimadhuraṁ buddhavacanaṁ mā nassatu, tantiṁ dhāressāmi, vaṁsaṁ ṭhapessāmi, paveṇiṁ pālessāmī"ti pariyāpuṇāti. Tasmā tassāpi pariyatti bhaṇḍāgārikapariyatti nāma kasmā na hotīti? Vuccate– evaṁ santepi hi puthujjanassa pariyatti bhaṇḍāgārikapariyatti nāma na hoti. Kiñcāpi hi puthujjano "paveṇiṁ pālessāmī"ti ajjhāsayena pariyāpuṇāti, attano pana bhavakantārato avitiṇṇattā tassa sā pariyatti nissaraṇatthāyeva nāma hoti, tasmā puthujjanassa pariyatti alagaddupamā vā hoti, nissaraṇatthā vā. Sattannaṁ sekkhānaṁ nissaraṇatthāva. Khīṇāsavānaṁ bhaṇḍāgārikapariyattiyevāti veditabbaṁ. Khīṇāsavo hi bhaṇḍāgārika sadisattā "bhaṇḍāgāriko"ti vuccati. Yathā hi bhaṇḍāgāriko alaṅkārabhaṇḍaṁ paṭisāmetvā pasādhanakāle tadupiyaṁ alaṅkārabhaṇḍaṁ rañño upanāmetvā taṁ alaṅkaroti, evaṁ khīṇāsavopi dhammaratanabhaṇḍaṁ sampaṭicchitvā mokkhādhigamāya (pg.1.116) bhabbarūpe sahetuke satte passitvā tadanurūpaṁ dhammadesanaṁ vaḍḍhetvā maggaṅgabojjhaṅgādisaṅkhātena lokuttarena alaṅkārena alaṅkarotīti.

Evaṁ tisso pariyattiyo vibhajitvā idāni tīsupi piṭakesu yathārahaṁ sampattivipattiyo niddhāretvā vibhajanto **"vinaye panā"**ti-ādimāha. **"Sīlasampadaṁ nissāya tisso vijjā pāpuṇātī"**ti-ādīsu yasmā sīlaṁ visujjhamānaṁ satisampajaññabalena, kammassakatāñāṇabalena ca saṁkilesamalato visujjhati, pāripūriñca gacchati, tasmā sīlasampadā sijjhamānā upanissayasampattibhāvena satibalaṁ, ñāṇabalañca paccupaṭṭhapetīti tassā vijjattayūpanissayatā veditabbā sabhāgahetusampādanato. Satibalena hi pubbenivāsavijjāsiddhi. Sampajaññabalena sabbakiccesu sudiṭṭhakāritāparicayena cutūpapātañāṇānubaddhāya dutiyavijjāya siddhi. Vītikkamābhāvena saṁkilesappahānasabbhāvato vivaṭṭūpanissayatāvasena ajjhāsayasuddhiyā tatiyavijjāsiddhi. Puretarasiddhānaṁ samādhipaññānaṁ pāripūriṁ vinā sīlassa āsavakkhayañāṇūpanissayatā sukkhavipassakakhīṇāsavehi dīpetabbā. "Samāhito yathābhūtaṁ pajānātī"ti (saṁ. ni. 3.5 5.1071 netti. 40 mi. pa. 14) vacanato samādhisampadā chaḷabhiññatāya upanissayo. "Yogā ve jāyate bhūrī"ti (dha. pa. 282) vacanato pubbayogena garuvāsadesabhāsākosalla-uggahaṇaparipucchādīhi ca paribhāvitā paññāsampadā paṭisambhidāppabhedassa upanissayo. Ettha ca "sīlasampadaṁ nissāyā"ti vuttattā yassa samādhivijambhanabhūtā anavasesā cha abhiññā na ijjhanti, tassa ukkaṭṭhaparicchedavasena na samādhisampadā atthīti satipi vijjānaṁ abhiññekadesabhāve sīlasampadāsamudāgatā eva tisso vijjā gahitā, yathā ca paññāsampadāsamudāgatā catasso paṭisambhidā upanissayasampannassa maggeneva ijjhanti maggakkhaṇeyeva tāsaṁ paṭiladdhattā. Evaṁ sīlasampadāsamudāgatā tisso vijjā, samādhisampadāsamudāgatā ca cha abhiññā upanissayasampannassa maggeneva ijjhantīti maggādhigameneva tāsaṁ adhigamo veditabbo. Paccekabuddhānaṁ,

sammāsambuddhānañca paccekabodhisammāsambodhisamadhigamasadisā hi imesaṁ ariyānaṁ ime visesādhigamāti.

Tāsaṁyeva (pg.1.117) **ca tattha pabhedavacanato**ti ettha "tāsaṁyevā"ti avadhāraṇaṁ pāpuṇitabbānaṁ chaḷabhiññācatupaṭisambhidānaṁ vinaye pabhedavacanābhāvaṁ sandhāya vuttaṁ. **Verañjakaṇḍe** (pārā. 12) hi tisso vijjāva vibhattāti. **Ca**saddena samuccinanañca tāsaṁ ettha ekadesavacanaṁ sandhāya vuttaṁ abhiññāpaṭisambhidānampi ekadesānaṁ tattha vuttattā. Dutiye "tāsaṁyevā"ti avadhāraṇaṁ catasso paṭisambhidā apekkhitvā kataṁ, na tisso vijjā. Tā hi chasu abhiññāsu antogadhattā sutte vibhattāyevāti. Ca-saddena ca paṭisambhidānamekadesavacanaṁ samuccinoti. Tatiye "tāsañcā"ti ca-saddena sesānampi tattha atthibhāvaṁ dīpeti. Abhidhamme hi tisso vijjā, cha abhiññā, catasso ca paṭisambhidā vuttāyeva. Paṭisambhidānaṁ pana aññattha pabhedavacanābhāvaṁ, tattheva ca sammā vibhattabhāvaṁ dīpetukāmo heṭṭhā vuttanayena avadhāraṇamakatvā **"tatthevā"**ti parivattetvā avadhāraṇaṁ ṭhapeti. "Abhidhamme pana tisso vijjā, cha abhiññā, catasso ca paṭisambhidā aññe ca sammappadhānādayo guṇavisesā vibhattā. Kiñcāpi vibhattā, visesato pana paññājātikattā catassova paṭisambhidā pāpuṇātīti dassanatthaṁ 'tāsañca tatthevā'ti avadhāraṇavipallāso kato"ti **vajirabuddhitthero. "Evan"**ti-ādi nigamanaṁ.

Sukho samphasso etesanti **sukhasamphassāni,** anuññātāniyeva tādisāni attharaṇapāvuraṇādīni, tesaṁ phassasāmaññato sukho vā samphasso tathā, anuññāto so yesanti **anuññātasukhasamphassāni,** tādisāni attharaṇapāvuraṇādīni tesaṁ phassena samānatāya. **Upādinnakaphasso** itthiphasso, methunadhammoyeva. **Vuttaṁ** ariṭṭhena nāma gaddhabādhipubbena bhikkhunā (ma. ni. 234 pāci. 417). So hi bahussuto dhammakathiko kammakilesavipāka-upavāda-āṇāvītikkamavasena pañcavidhesu antarāyikesu āṇāvītikkamantarāyikaṁ na jānāti, sesantarāyikeyeva jānāti, tasmā so rahogato evaṁ cintesi "ime agārikā pañca kāmaguṇe paribhuñjantā sotāpannāpi sakadāgāminopi anāgāminopi honti, bhikkhūpi manāpikāni cakkhuviññeyyāni rūpāni passanti (pg.1.118) …pe… kāyaviññeyye phoṭṭhabbe phusanti, mudukāni attharaṇapāvuraṇāni paribhuñjanti, etaṁ sabbampi vaṭṭati, kasmā itthīnaṁyeva rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbā na vaṭṭanti, etepi vaṭṭantiyevā"ti anavajjena paccayaparibhogarasena sāvajjaṁ kāmaguṇaparibhogarasaṁ saṁsanditvā sachandarāgaparibhogañca nicchandarāgaparibhogañca ekaṁ katvā thullavākehi saddhiṁ atisukhumasuttaṁ ghaṭento viya, sāsapena saddhiṁ sineruno sadisataṁ upasaṁharanto viya ca pāpakaṁ diṭṭhigataṁ uppādetvā "kiṁ bhagavatā mahāsamuddaṁ bandhantena viya mahatā ussāhena paṭhamapārājikaṁ paññattaṁ, natthi ettha doso"ti sabbaññutaññāṇena saddhiṁ paṭivirujjhanto vesārajjañāṇaṁ paṭibāhanto ariyamagge khāṇukaṇṭakādīni pakkhipanto "methunadhamme doso natthī"ti jinacakke pahāramadāsi, tenāha **"tathāhan"**ti-ādi.

Anatikkamanatthena antarāye niyuttā, antarāyaṁ vā phalaṁ arahanti, antarāyassa vā karaṇasīlāti **antarāyikā,** saggamokkhānaṁ antarāyakarāti vuttaṁ hoti. Te ca kammakilesavipāka-upavāda-āṇāvītikkamavasena pañcavidhā. Vitthāro ariṭṭhasikkhāpadavaṇṇanādīsu (pāci. aṭṭha. 417) gahetabbo. Ayaṁ panettha padatthasambandho– ye ime dhammā antarāyikā iti bhagavatā vuttā desitā ceva paññattā ca, te dhamme paṭisevato paṭisevantassa yathā yena pakārena te dhammā antarāyāya saggamokkhānaṁ antarāyakaraṇatthaṁ nālaṁ samatthā na honti, tathā tena pakārena ahaṁ bhagavatā desitaṁ dhammaṁ ājānāmīti. **Tato dussīlabhāvaṁ**

pāpuṇātīti tato anavajjasaññibhāvahetuto vītikkamitvā dussīlabhāvaṁ pāpuṇāti.

Cattāro …pe…ādīsūti ettha **ādi**-saddena–

"Cattārome bhikkhave, puggalā santo saṁvijjamānā lokasmiṁ. Katame cattāro? Attahitāya paṭipanno no parahitāya, parahitāya paṭipanno no attahitāya, nevattahitāya paṭipanno no parahitāya, attahitāya ceva paṭipanno parahitāya ca …pe… ime kho bhikkhave …pe… lokasmin"ti (a. ni. 4.96)–

Evamādinā (pg.1.119) **puggaladesanāpaṭisaññuttasuttantapāḷiṁ** nidasseti. **Adhippāyan**ti "ayaṁ puggaladesanāvohāravasena, na paramatthato"ti evaṁ bhagavato adhippāyaṁ. Vuttañhi–

"Duve saccāni akkhāsi, sambuddho vadataṁ varo;
Sammutiṁ paramatthañca, tatiyaṁ nūpalabbhati.
Saṅketavacanaṁ saccaṁ, lokasammutikāraṇā;
Paramatthavacanaṁ saccaṁ, dhammānaṁ bhūtakāraṇā.
Tasmā vohārakusalassa, lokanāthassa satthuno;
Sammutiṁ voharantassa, musāvādo na jāyatī"ti. (ma. ni. aṭṭha. 1.57 a. ni. aṭṭha. 1.1.170 itivu. aṭṭha. 24).

Na hi lokasammutiṁ buddhā bhagavanto vijahanti, lokasamaññāya lokaniruttiyā lokābhilāpe ṭhitāyeva dhammaṁ desenti. Apica "hirottappadīpanatthaṁ, kammassakatādīpanatthan"ti (ma. ni. aṭṭha. 1.57 a. ni. aṭṭha. 1.1.202 itivu. aṭṭha. 24 kathā. anuṭī. 1) evamādīhipi aṭṭhahi kāraṇehi bhagavā puggalakathaṁ kathetī"ti evaṁ adhippāyamajānanto. Ayamattho upari āvi bhavissati. **Duggahitaṁ gaṇhātī**ti "tathāhaṁ bhagavatā dhammaṁ desitaṁ ājānāmi, yathā tadevidaṁ viññāṇaṁ sandhāvati saṁsarati anaññan"ti-ādinā (ma. ni. 1.144) duggahitaṁ katvā gaṇhāti, viparītaṁ gaṇhātīti vuttaṁ hoti. **Duggahitan**ti hi bhāvanapuṁsakaniddeso kiriyāyavisesanabhāvena napuṁsakaliṅgena niddisitabbattā. Ayañhi bhāvanapuṁsakapadassa pakati, yadidaṁ napuṁsakaliṅgena niddisitabbattā, bhāvappaṭṭhānatā, sakammākammakiriyānuyogaṁ paccattopayogavacanatā ca. Tena vuttaṁ "duggahitaṁ katvā"ti. **Yan**ti duggahitagāhaṁ. Majjhimanikāye mūlapaṇṇāsake **mahātaṇhāsaṅkhayasutte** (ma. ni. 1.144) tathāvādīnaṁ sādhināmakaṁ kevaṭṭaputtaṁ bhikkhuṁ ārabbha bhagavatā **vuttaṁ.** Attanā duggahitena dhammenāti pāṭhaseso, micchāsabhāvenāti attho. Atha vā duggahaṇaṁ duggahitaṁ, **attanā**ti ca sāmi-atthe karaṇavacanaṁ, vibhattiyantapatirūpakaṁ vā abyayapadaṁ, tasmā attano duggahaṇena viparītagāhenāti attho. **Abbhācikkhatī**ti abbhakkhānaṁ karoti. Attano kusalamūlāni khananto **attānaṁ khanati** nāma. **Tato**ti duggahitabhāvahetuto.

Dhammacintanti (pg.1.120) dhammasabhāvavicāraṁ. **Atidhāvanto**ti ṭhātabbamariyādāyaṁ aṭṭhatvā "cittuppādamattenapi dānaṁ hoti, sayameva cittaṁ attano ārammaṇaṁ hoti, sabbampi cittaṁ sabhāvadhammārammaṇameva hotī"ti ca evamādinā atikkamitvā pavattayamāno. Cintetumasakkuṇeyyāni anaraharūpāni vā **acinteyyāni** nāma, tāni dassento **"vuttañhetan"**ti-ādimāha. Tattha **acinteyyānī**ti tesaṁ sabhāvadassanaṁ. **Na cintetabbānī**ti tattha kattabbakiccadassanaṁ. **"Yānī"**ti-ādi tassa hetudassanaṁ. Yāni cintento ummādassa cittakkhepassa, vighātassa vihesassa ca bhāgī assa, acinteyyāni imāni cattāri na cintetabbāni, imāni vā cattāri acinteyyāni nāma na cintetabbāni, yāni vā …pe… assa, tasmā na cintetabbāni acintetabbabhūtāni imāni cattāri acinteyyāni nāmāti yojanā. **Iti**-saddena pana–

"Katamāni cattāri? Buddhānaṁ bhikkhave buddhavisayo acinteyyo na cintetabbo,

yaṁ cintento ummādassa vighātassa bhāgī assa. Jhāyissa bhikkhave jhānavisayo acinteyyo …pe… kammavipāko bhikkhave acinteyyo …pe… lokacintā bhikkhave acinteyyā …pe… imāni …pe… assā”ti (a. ni. 4.77)–

Caturaṅguttare vuttaṁ **acinteyyasuttaṁ** ādiṁ katvā sabbaṁ acinteyyabhāvadīpakaṁ pāḷiṁ saṅgaṇhāti. Kāmaṁ acinteyyāni cha asādhāraṇañāṇādīni, tāni pana anussarantassa kusaluppattihetubhāvato cintetabbāni, imāni pana evaṁ na honti aphalabhāvato, tasmā na cintetabbāni. **“Dussīlya …pe… pabhedan”**ti iminā vipattiṁ sarūpato dasseti. “Kathaṁ? Piṭakavasenā”ti-ādivacanasambajjhanena pubbāparasambandhaṁ dassento **“evaṁ nānappakārato”**ti-ādimāha. Pubbāparasambandhavirahitañhi vacanaṁ byākulaṁ. Sotūnañca atthaviññāpakaṁ na hoti, pubbāparaññūnameva ca tathāvicāritavacanaṁ visayo. Yathāha–

“Pubbāparaññū atthaññū, niruttipadakovido;
Suggahītañca gaṇhāti, atthañco’ paparikkhatī”ti. (theragā. 1031).

Tesanti piṭakānaṁ. **Etan**ti buddhavacanaṁ.

Sīlakkhandhavaggamahāvaggapāthikavaggasaṅkhātehi (pg.1.121) tīhi vaggehi saṅgaho etesanti **tivaggasaṅgahāni.** Gāthāya pana **yassa** nikāyassa suttagaṇanato **catuttiṁseva suttantā.** Vaggasaṅgahavasena tayo vaggā assa saṅgahassāti **tivaggo saṅgaho. Paṭhamo esa** nikāyo **dīghanikāyo**ti **anulomiko** apaccanīko, atthānulomanato atthānulomanāmiko vā, anvatthanāmoti attho. Tattha “tivaggo saṅgaho”ti etaṁ “yassā”ti antarikepi samāsoyeva hoti, na vākyanti daṭṭhabbaṁ “navaṁ pana bhikkhunā cīvaralābhenā”ti (pāci. 368) ettha “navaṁcīvaralābhenā”ti padaṁ viya. Tathā hi aṭṭhakathācariyā vaṇṇayanti “alabbhīti labho, labho eva lābho. Kiṁ alabbhi? Cīvaraṁ. Kīdisaṁ? Navaṁ, iti ‘navacīvaralābhenā’ti vattabbe anunāsikalopaṁ akatvā ‘navaṁcīvaralābhenā’ti vuttaṁ, paṭiladdhanavacīvarenāti attho. Majjhe ṭhitapadadvaye panāti nipāto. Bhikkhunāti yena laddhaṁ, tassa nidassanan”ti (pāci. aṭṭha. 368). Idhāpi saddato, atthato ca vākye yuttiyā-abhāvato samāsoyeva sambhavati. “Tivaggo”ti padañhi “saṅgaho”ti ettha yadi karaṇaṁ, evaṁ sati karaṇavacanantameva siyā. Yadi ca padadvayametaṁ tulyādhikaraṇaṁ, tathā ca sati napuṁsakaliṅgameva siyā “tilokan”ti-ādipadaṁ viya. Tathā “tivaggo”ti etassa “saṅgaho”ti padamantarena aññatthāsambandho na sambhavati, tattha ca tādisena vākyena sambajjhanaṁ na yuttaṁ, tasmā samānepi padantarantarike saddatthāvirodhabhāvoyeva samāsatākāraṇanti samāso eva yutto. Tayo vaggā assa saṅgahassāti hi **tivaggosaṅgaho** akārassa okārādesaṁ, okārāgamaṁ vā katvā yathā “sattāhaparinibbuto, acirapakkanto, māsajāto”ti-ādi, **assa saṅgahassā**ti ca saṅgahitassa assa nikāyassāti attho. Apare pana “tayo vaggā yassāti katvā ‘saṅgaho’ti padena tulyādhikaraṇameva sambhavati, saṅgahoti ca gaṇanā. **Ṭīkācariyehi** (sārattha. ṭī. 1aṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) pana ‘tayo vaggā assa saṅgahassā’ti padadvayassa tulyādhikaraṇatāyeva dassitā”ti vadanti, tadayuttameva saṅkhyāsaṅkhyeyyānaṁ missakattā, apākaṭattā ca.

Atthānulomikattaṁ vibhāvetumāha **“kasmā”**ti-ādi. Guṇopacārena, taddhitavasena vā dīgha-saddena dīghappamāṇāni suttāniyeva gahitāni (pg.1.122) nikāyasaddo ca ruḷhivasena samūhanivāsatthesu vattatīti dasseti **“dīghappamāṇānan”**ti-ādinā. Saṅketasiddhattā vacanīyavācakānaṁ payogato tadatthesu tassa saṅketasiddhataṁ ñāpento **“nāhan”**ti-ādimāha. **Ekanikāyampī**ti ekasamūhampi. **Evaṁ cittan**ti evaṁ vicittaṁ. **Yathayidan**ti yathā ime tiracchānagatā pāṇā. Poṇikā, cikkhallikā ca khattiyā, tesaṁ nivāso **“poṇikanikāyo cikkhallikanikāyo”**ti vuccati. **Etthā**ti nikāyasaddassa samūhanivāsānaṁ vācakabhāve. **Sādhakānī**ti adhippetassatthassa sādhanato

udāharaṇāni vuccanti. “Samānītānī”ti pāṭhasesena cetassa sambandho, sakkhīni vā yathāvuttanayena sādhakāni. Yañhi niddhāretvā adhippetatthaṁ sādhenti taṁ “sakkhī”ti vadanti. Tathā hi **manorathapūraṇiyaṁ** vuttaṁ “pañcagarujātakaṁ (jā. 1.1.132) pana sakkhibhāvatthāya āharitvā kathetabban”ti (a. ni. aṭṭha. 1.1.5) **sāsanato**ti sāsanapayogato, sāsane vā. **Lokato**ti lokiyapayogato, loke vā. Idaṁ pana piṭakattaye na vijjati, tasmā evaṁ vuttanti vadanti. Ettha ca paṭhamamudāharaṇaṁ sāsanato sādhakavacanaṁ, dutiyaṁ lokatoti daṭṭhabbaṁ.

Mūlapariyāya vaggādivasena pañcadasavaggasaṅgahāni. Aḍḍhena dutiyaṁ **diyaḍḍhaṁ,** tadeva sataṁ, ekasataṁ, paññāsa ca suttānīti vuttaṁ hoti. **Yatthā**ti yasmiṁ nikāye. **Pañcadasavaggapariggaho**ti pañcadasahi vaggehi pariggahito saṅgahito.

Saṁyujjanti etthāti **saṁyuttaṁ,** kesaṁ saṁyuttaṁ? Suttavaggānaṁ. Yathā hi byañjanasamudāye padaṁ, padasamudāye ca vākyaṁ, vākyasamudāye suttaṁ, suttasamudāye vaggoti samaññā, evaṁ vaggasamudāye saṁyuttasamaññā. Devatāya pucchitena kathitasuttavaggādīnaṁ saṁyuttattā devatāsaṁyuttādibhāvo (saṁ. ni. 1.1), tenāha **“devatāsaṁyuttādivasenā”**ti-ādi. “Suttantānaṁ sahassāni satta suttasatāni cā”ti pāṭhe suttantānaṁ satta sahassāni, satta suttasatāni cāti yojetabbaṁ. **“Satta suttasahassāni, satta suttasatāni cā”**tipi pāṭho. **Saṁyuttasaṅgaho**ti saṁyuttanikāyassa saṅgaho gaṇanā.

Ekekehi (pg.1.123) aṅgehi uparūpari uttaro adhiko etthāti **aṅguttaro**ti āha **“ekeka-aṅgātirekavasenā”**ti-ādi. Tattha hi ekekato paṭṭhāya yāva ekādasa aṅgāni kathitāni. **Aṅgan**ti ca dhammakoṭṭhāso.

Pubbeti suttantapiṭakaniddese. Vuttameva pakārantarena saṅkhipitvā avisesetvā dassetuṁ **“ṭhapetvā”**ti-ādi vuttaṁ. **“Sakalaṁ vinayapiṭakan”**ti-ādinā vuttameva hi iminā pakārantarena saṅkhipitvā dasseti. Apica yathāvuttato avasiṭṭhaṁ yaṁ kiñci bhagavatā dinnanaye ṭhatvā desitaṁ, bhagavatā ca anumoditaṁ nettipeṭakopadesādikaṁ, taṁ sabbampi ettheva pariyāpannanti anavasesapariyādānavasena dassetuṁ evaṁ vuttantipi daṭṭhabbaṁ. Siddhepi hi sati ārambho atthantaraviññāpanāya vā hoti, niyamāya vāti. Ettha ca yathā “dīghappamāṇānan”ti-ādi vuttaṁ, evaṁ “khuddakappamāṇānan”ti-ādimavatvā sarūpasseva kathanaṁ vinayābhidhammādīnaṁ dīghappamāṇānampi tadantogadhatāyāti daṭṭhabbaṁ, tena ca viññāyati “na sabbattha khuddakapariyāpannesu tassa anvatthasamaññatā, dīghanikāyādisabhāvaviparītabhāvasāmaññena pana katthaci tabbohāratā”ti. **Tadaññan**ti tehi catūhi nikāyehi aññaṁ, avasesanti attho.

Navappabhedanti ettha kathaṁ panetaṁ navappabhedaṁ hoti. Tathā hi navahi aṅgehi vavatthitehi aññamaññasaṅkararahitehi bhavitabbaṁ, tathā ca sati asuttasabhāvāneva geyyaṅgādīni siyuṁ, atha suttasabhāvāneva geyyaṅgādīni, evaṁ sati suttanti visuṁ suttaṅgameva na siyā, evaṁ sante aṭṭhaṅgaṁ sāsananti āpajjati. Apica “sagāthakaṁ suttaṁ geyyaṁ, niggāthakaṁ suttaṁ veyyākaraṇan”ti (dī. ni. aṭṭha., pārā. aṭṭha. paṭhamamahāsaṅgītikathā) **aṭṭhakathāyaṁ** vuttaṁ. Suttañca nāma sagāthakaṁ vā siyā, niggāthakaṁ vā, tasmā aṅgadvayeneva tadubhayaṁ saṅgahitanti tadubhayavinimuttaṁ suttaṁ udānādivisesasaññārahitaṁ natthi, yaṁ suttaṅgaṁ siyā, athāpi kathañci visuṁ suttaṅgaṁ siyā, **maṅgalasuttādīnaṁ** (khu. pā. 1 su. ni. 261) suttaṅgasaṅgaho na siyā gāthābhāvato dhammapadādīnaṁ viya. Geyyaṅgasaṅgaho vā siyā sagāthakattā sagāthāvaggassa viya. Tathā ubhatovibhaṅgādīsu sagāthakappadesānanti? Vuccate–

Suttanti (pg.1.124) sāmaññavidhi, visesavidhayo pare;
Sanimittā niruḷhattā, sahatāññena nāññato. (dī. ni. ṭī. 1aṭhamamahāsaṅgītikathā).
Yathāvuttassa dosassa, natthi etthāvagāhaṇaṁ;
Tasmā asaṅkaraṁyeva, navaṅgaṁ satthusāsanaṁ. (sārattha. ṭī. 1aṭhamamahāsaṅgītikathā).

Sabbassāpi hi buddhavacanassa **suttanti** ayaṁ **sāmaññavidhi**. Tathā hi "ettakaṁ tassa bhagavato suttāgataṁ suttapariyāpannaṁ, (pāci. aṭṭha. 655 1242) sāvatthiyā suttavibhaṅge, (cūḷava. 456) sakavāde pañca suttasatānī"ti-ādi (dha. sa. aṭṭha. nidānakathā) vacanato vinayābhidhammapariyatti visesesupi suttavohāro dissati. Teneva ca āyasmā mahākaccāyano **nettiyaṁ** āha "navavidhasuttantapariyeṭṭhī"ti (netti. saṅgahavāravaṇṇanā) tattha hi suttādivasena navaṅgassa sāsanassa pariyeṭṭhi pariyesanā atthavicāraṇā "navavidha suttantapariyeṭṭhī"ti vuttā. Tadekadesesu pana **pare** geyyādayo **sanimittā visesavidhayo** tena tena nimittena patiṭṭhitā. Tathā hi geyyassa sagāthakattaṁ tabbhāvanimittaṁ. Lokepi hi sasilokaṁ sagāthakaṁ cuṇṇiyaganthaṁ "geyyan"ti vadanti, gāthāvirahe pana sati pucchaṁ katvā vissajjanabhāvo veyyākaraṇassa tabbhāvanimittaṁ. Pucchāvissajjanañhi "byākaraṇan"ti vuccati, byākaraṇameva veyyākaraṇaṁ. Evaṁ sante sagāthakādīnampi pucchaṁ katvā vissajjanavasena pavattānaṁ veyyākaraṇabhāvo āpajjatīti? Nāpajjati geyyādisaññānaṁ anokāsabhāvato. Sa-okāsavidhito hi anokāsavidhi balavā. Apica "gāthāvirahe satī"ti visesitattā. Yathādhippetassa hi atthassa anadhippetato byavacchedakaṁ visesanaṁ. Tathā hi dhammapadādīsu kevalagāthābandhesu, sagāthakattepi somanassañāṇamayikagāthāpaṭisaññuttesu, "vuttaṁ hetan"ti-ādivacana sambandhesu, abbhutadhammapaṭisaṁyuttesu ca suttavisesesu yathākkamaṁ gāthā-udāna-itivuttaka abbhutadhammasaññā patiṭṭhitā. Ettha hi satipi saññāntaranimittayoge anokāsasaññānaṁ balavabhāveneva gāthādisaññā patiṭṭhitā, tathā satipi gāthābandhabhāve bhagavato atītāsu jātīsu cariyānubhāvappakāsakesu jātakasaññā patiṭṭhitā, satipi pañhāvissajjanabhāve (pg.1.125) sagāthakatte ca kesuci suttantesu vedassa labhāpanato vedallasaññā patiṭṭhitā, evaṁ tena tena sagāthakattādinā nimittena tesu tesu suttavisesesu geyyādisaññā patiṭṭhitāti visesavidhayo suttaṅgato pare geyyādayo, yaṁ panettha geyyaṅgādinimittarahitaṁ, taṁ suttaṅgameva visesasaññāparihārena sāmaññasaññāya pavattanato. Nanu ca evaṁ santepi sagāthakaṁ suttaṁ geyyaṁ, niggāthakaṁ suttaṁ veyyākaraṇanti tadubhayavinimuttassa suttassa abhāvato visuṁ suttaṅgameva na siyāti codanā tadavatthā evāti? Na tadavatthā sodhitattā. Sodhitañhi pubbe gāthāvirahe sati pucchāvissajjanabhāvo veyyākaraṇassa tabbhāvanimittanti.

Yañca vuttaṁ "gāthābhāvato **maṅgalasuttādīnaṁ** (khu. pā. 1 su. ni. 261) suttaṅgasaṅgaho na siyā"ti, tampi na, niruḷhattā. Niruḷho hi **maṅgalasuttādīnaṁ** suttabhāvo. Na hi tāni dhammapadabuddhavaṁsādayo viya gāthābhāvena saññitāni, atha kho suttabhāveneva. Teneva hi akathāyaṁ "suttanāmakan"ti nāmaggahaṇaṁ kataṁ. Yañca pana vuttaṁ "sagāthakattā geyyaṅgasaṅgaho vā siyā"ti, tampi natthi. Kasmāti ce? Yasmā **sahatāññena,** tasmā. Sahabhāvo hi nāma attato aññena hoti. Saha gāthāhīti ca sagāthakaṁ, na ca **maṅgalasuttādīsu** gāthāvinimutto koci suttapadeso atthi, yo "saha gāthāhī"ti vucceyya, nanu ca gāthāsamudāyo tadekadesāhi gāthāhi añño hoti, yassa vasena "saha gāthāhī"ti sakkā vattunti? Taṁ na. Na hi avayavavinimutto samudāyo nāma koci atthi, yo tadekadesehi saha bhaveyya. Katthaci pana "dīghasuttaṅkitassā"ti-ādīsu samudāyekadesānaṁ vibhāgavacanaṁ vohāramattaṁ pati

pariyāyavacanameva, ayañca nippariyāyena pabhedavibhāgadassanakathāti Yampi vuttaṁ "ubhatovibhaṅgādīsu sagāthakappadesānaṁ geyyaṅgasaṅgaho siyā"ti, tampi na, aññato. Aññāyeva hi tā gāthā jātakādipariyāpannattā. Tādisāyeva hi kāraṇānurūpena tattha desitā, ato na tāhi ubhatovibhaṅgādīnaṁ geyyaṅgabhāvoti. Evaṁ suttādinavaṅgānaṁ aññamaññasaṅkarābhāvo veditabboti.

Idāni (pg.1.126) etāni navaṅgāni vibhajitvā dassento **"tatthā"**ti-ādimāha. Niddeso nāma **suttanipāte**–

"Kāmaṁ kāmayamānassa, tassa ce taṁ samijjhati;
Addhā pītimano hoti, laddhā macco yadicchatī"ti-ādinā. (su. ni. 772).–
Āgatassa aṭṭhakavaggassa;
"Kenassu nivuto loko, (iccāyasmā ajito);
Kenassu na pakāsati.
Kissābhilepanaṁ brūsi,
Kiṁsu tassa mahabbhayan"ti-ādinā. (su. ni. 1038).–
Āgatassa pārāyanavaggassa;
"Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṁ,
Aviheṭhayaṁ aññatarampi tesaṁ.
Na puttamiccheyya kuto sahāyaṁ,
Eko care khaggavisāṇakappo"ti-ādinā. (su. ni. 35).–

Āgatassa khaggavisāṇasuttassa ca atthavibhāgavasena satthukappena āyasmatā **dhammasenāpatisāriputtattherena** kato niddeso, yo "mahāniddeso, cūḷaniddeso"ti vuccati. Evamidha niddesassa suttaṅgasaṅgaho **bhadantabuddhadhosācariyena** dassito, tathā aññatthāpi vinayaṭṭhakathādīsu **ācariyadhammapālattherenā**pi nettippakaraṇaṭṭhakathāyaṁ. Apare pana niddesassa gāthāveyyākaraṇaṅgesu dvīsu saṅgahaṁ vadanti. Vuttañhetaṁ niddesaṭṭhakathāyaṁ upasenattherena–

"So panesa vinayapiṭakaṁ …pe… abhidhammapiṭakanti tīsu piṭakesu suttantapiṭakapariyāpanno, dīghanikāyo …pe… khuddakanikāyoti pañcasu nikāyesu khuddakamahānikāyapariyāpanno, suttaṁ …pe… vedallanti navasu satthusāsanaṅgesu yathāsambhavaṁ gāthaṅgaveyyākaraṇaṅgadvayasaṅgahito"ti (mahāni. aṭṭha. ganthārambhakathā).

Ettha (pg.1.127) tāva katthaci pucchāvissajjanasabbhāvato niddesekadesassa veyyākaraṇaṅgasaṅgaho yujjatu, agāthābhāvato gāthaṅgasaṅgaho kathaṁ yujjeyyāti vīmaṁsitabbametaṁ. Dhammāpadādīnaṁ viya hi kevalaṁ gāthābandhabhāvo gāthaṅgassa tabbhāvanimittaṁ. Dhammapadādīsu hi kevalaṁ gāthābandhesu gāthāsamaññā patiṭṭhitā, niddese ca na koci kevalo gāthābandappadeso upalabbhati. Sammāsambuddhena bhāsitānaṁyeva hi aṭṭhakavaggādisaṅgahitānaṁ gāthānaṁ niddesamattaṁ dhammasenāpatinā kataṁ. Atthavibhajanatthaṁ ānītāpi hi tā aṭṭhakavaggādisaṅgahitā niddisitabbā mūlagāthāyo suttanipātapariyāpannattā aññāyevāti na niddesasaṅkhyaṁ gacchanti ubhatovibhaṅgādīsu āgatāpi taṁ vohāramalabhamānā jātakādipariyāpannā gāthāyo viya, tasmā kāraṇantaramettha gavesitabbaṁ, yuttataraṁ vā gahetabbaṁ.

Nālakasuttaṁ nāma dhammacakkappavattita divasato sattame divase nālakattherassa "moneyyaṁ te upaññissan"ti-ādinā (su. ni. 706) bhagavatā bhāsitaṁ moneyya paṭipadāparidīpakaṁ suttaṁ. **Tuvaṭṭakasuttaṁ** nāma mahāsamayasuttantadesanāya sannipatitesu devesu "kā nu kho arahattappattiyā paṭipattī"ti uppannacittānaṁ ekaccānaṁ devatānaṁ tamatthaṁ pakāsetuṁ nimmitabuddhena attānaṁ pucchāpetvā

“mūlaṁ papañcasaṅkhāyā”ti-ādinā (su. ni. 922) bhagavatā bhāsitaṁ suttaṁ. Evamidha suttanipāte āgatānaṁ maṅgalasuttādīnaṁ suttaṅgasaṅgaho dassito, tattheva āgatānaṁ asuttanāmikānaṁ suddhikagāthānaṁ gāthaṅgasaṅgahañca dassayissati, evaṁ sati suttanipātaṭṭhakathārambhe–

“Gāthāsatasamākiṇṇo, geyyabyākaraṇaṅkito;
Kasmā suttanipātoti, saṅkhamesa gatoti ce”ti. (su. ni. aṭṭha. 1.ganthārambhakathā).–

Sakalassāpi suttanipātassa geyyaveyyākaraṇaṅgasaṅgaho kasmā coditoti? Nāyaṁ virodho. Kevalañhi tattha codakena sagāthakattaṁ, katthaci pucchāvissajjanattañca gahetvā codanāmattaṁ kataṁ, aññathā suttanipāte niggāthakassa suttasseva abhāvato veyyākaraṇaṅgasaṅgaho na codetabbo siyā, tasmā codakassa vacanametaṁ appamāṇanti idha, aññāsu ca vinayaṭṭhakathādīsu vuttanayeneva tassa (pg.1.128) suttaṅgagāthaṅgasaṅgaho dassitoti. **Suttan**ti cuṇṇiyasuttaṁ. **Visesenā**ti rāsibhāvena ṭhitaṁ sandhāyāha. Sagāthāvaggo geyyanti sambandho.

“Aṭṭhahi aṅgehi asaṅgahitaṁ nāma paṭisambhidādī”ti tīsupi kira **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. Apare pana paṭisambhidāmaggassa geyyaveyyākaraṇaṅgadvayasaṅgahaṁ vadanti. Vuttañhetaṁ **tadaṭṭhakathāyaṁ** “navasu satthusāsanaṅgesu yathāsambhavaṁ geyyaveyyākaraṇaṅgadvayasaṅgahitan”ti (paṭi. ma. aṭṭha. 1.ganthārambhakathā), etthāpi geyyaṅgasaṅgahitabhāvo vuttanayena vīmaṁsitabbo. **No suttanāmikā**ti asuttanāmikā saṅgītikāle suttasamaññāya apaññātā. “Suddhikagāthā nāma vatthugāthā”ti tīsupi kira **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ, **vatthugāthā**ti ca pārāyanavaggassa nidānamāropentena āyasmatā ānandattherena saṅgītikāle vuttā chappaññāsa gāthāyo, nālakasuttassa nidānamāropentena teneva tadā vuttā vīsatimattā gāthāyo ca vuccanti. **Suttanipātaṭṭhakathāyaṁ** (su. ni. aṭṭha. 2.685) pana “parinibbute bhagavati saṅgītiṁ karontenāyasmatā mahākassapena tameva moneyyapaṭipadaṁ puṭṭho āyasmā ānando yena, yadā ca samādapito nālakatthero bhagavantaṁ pucchi, taṁ sabbaṁ pākaṭaṁ katvā dassetukāmo ‘ānandajāte’ti-ādikā (su. ni. 684) vīsati vatthugāthāyo vatvā vissajjesi, taṁ sabbampi ‘nālakasuttan”ti vuccatī”ti āgatattā nālakasuttassa vatthugāthāyo nālakasuttaggahaṇeneva gahitāti pārāyanavaggassa vatthugāthāyo idha suddhikagāthāti gahetabbaṁ. Tattheva ca pārāyanavagge ajitamāṇavakādīnaṁ soḷasannaṁ brāhmaṇānaṁ pucchāgāthā, bhagavato vissajjanagāthā ca pāḷiyaṁ suttanāmena avatvā ‘ajitamāṇavakapucchā, tissametteyyamāṇavakapucchā”ti-ādinā (su. ni. 1038) āgatattā, cuṇṇiyaganthe hi asammissattā ca “no suttanāmikā suddhikagāthā nāmā”ti vattuṁ vaṭṭati.

“Somanassañāṇamayikagāthāpaṭisaṁyuttā”ti etena udānaṭṭhena udānanti anvatthasaññataṁ dasseti (udā. aṭṭha. ganthārambhakathā) kimidaṁ udānaṁ nāma? Pītivegasamuṭṭhāpito udāhāro. Yathā hi yaṁ telādi minitabbavatthu mānaṁ gahetuṁ na sakkoti, vissanditvā gacchati, taṁ “avasesako”ti vuccati. Yañca (pg.1.129) jalaṁ taḷākaṁ gahetuṁ na sakkoti, ajjhottharitvā gacchati, taṁ “mahogho’ti vuccati, evameva yaṁ pītivegasamuṭṭhāpitaṁ vitakkavipphāraṁ antohadayaṁ sandhāretuṁ na sakkoti, so adhiko hutvā anto asaṇṭhahitvā bahi vacīdvārena nikkhanto paṭiggāhakanirapekkho udāhāraviseso “udānan”ti vuccati (udā. aṭṭha. ganthārambhakathā) “uda mode kīḷāyañcā”ti hi **akkharacintakā** vadanti, idañca yebhuyyena vuttaṁ dhammasaṁvegavasena uditassāpi “sace bhāyatha dukkhassā”ti-ādi-udānassa (udā. 44) **udānapāḷiyaṁ** āgatattā, tathā“gāthāpaṭisaṁyuttā”ti idampi yebhuyyeneva “atthi bhikkhave, tadāyatanaṁ, yattha neva pathavī, na āpo”ti-ādikassa (udā. 71) cuṇṇiyavākyavasena uditassāpi tattha āgatattā. Nanu ca udānaṁ nāma

pītisomanassasamuṭṭāpito, dhammasaṁvegasamuṭṭhāpito vā dhammapaṭiggāhakanirapekkho gāthābandhavasena, cuṇṇiyavākyavasena ca pavatto udāhāro, tathā ceva sabbattha āgataṁ, idha kasmā "bhikkhave"ti āmantanaṁ vuttanti? Tesaṁ bhikkhūnaṁ saññāpanatthaṁ eva, na paṭiggāhakakaraṇatthaṁ. Nibbānapaṭisaṁyuttañhi bhagavā dhammaṁ desetvā nibbānaguṇānussaraṇena uppannapītisomanassena udānaṁ udānento "ayaṁ nibbānadhammo kathamapaccayo upalabbhatī"ti tesaṁ bhikkhūnaṁ cetoparivitakkamaññāya tesaṁ tamatthaṁ ñāpetukāmena "tadāyatanan"ti vuttaṁ, na pana ekantato te paṭiggāhake katvāti veditabbanti.

Tayidaṁ sabbaññubuddhabhāsitaṁ paccekabuddhabhāsitaṁ sāvakabhāsitanti tibbidhaṁ hoti. Tattha paccekabuddhabhāsitaṁ–

"Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṁ,
Aviheṭhayaṁ aññatarampi tesan"ti. Ādinā (su. ni. 35)–
Khaggavisāṇasutte āgataṁ. Sāvakabhāsitampi–
"Sabbo (pg.1.130) rāgo pahīno me,
Sabbo doso samūhato.
Sabbo me vihato moho,
Sītibhūtosmi nibbuto"ti. Ādinā (theragā. 79)–
Theragāthāsu
"Kāyena saṁvutā āsiṁ, vācāya uda cetasā;
Samūlaṁ taṇhamabbuyha, sītibhūtāmhi nibbutā"ti. (therīgā. 15).–

Therīgāthāsu ca āgataṁ. Aññānipi sakkādīhi devehi bhāsitāni "aho dānaṁ paramadānaṁ, kassape suppatiṭṭhitan"ti-ādīni (udā. 27). Soṇadaṇḍabrāhmaṇādīhi manussehi ca bhāsitāni "Namo tassa bhagavato"ti-ādīni (dī. ni. 2.371 ma. ni. 1.290 2.290 357 saṁ. ni. 1187 2.38 a. ni. 5.194) tisso saṅgītiyo āruḷhāni udānāni santi eva, tāni sabbānipi idha na adhippetāni. Yaṁ pana sammāsambuddhena sāmaṁ āhaccabhāsitaṁ jinavacanabhūtaṁ, tadeva dhammasaṅgāhakehi "udānan"ti saṅgītaṁ, tadeva ca sandhāya bhagavatā pariyattidhammaṁ navadhā vibhajitvā uddisantena "udānan"ti vuttaṁ. Yā pana "anekajātisaṁsāran"ti-ādikā (dha. pa. 153) gāthā bhagavatā bodhimūle udānavasena pavattitā, anekasatasahassānaṁ sammāsambuddhānaṁ udānabhūtā ca, tā aparabhāge dhammabhaṇḍāgārikassa bhagavatā desitattā dhammasaṅgāhakehi **udānapāḷiyaṁ** saṅgahaṁ anāropetvā **dhammapade** saṅgahitā, yañca "aññāsi vata bho koṇḍañño aññāsi vata bho koṇḍañño"ti (saṁ. ni. 5.1081 mahāva. 17 paṭi. ma. 2.30) udānavacanaṁ dasasahassilokadhātuyā devamanussānaṁ pavedanasamatthanigghosavipphāraṁ bhagavatā bhāsitaṁ, tadapi paṭhamabodhiyaṁ sabbesaṁ eva bhikkhūnaṁ sammāpaṭipattipaccavekkhaṇahetukaṁ "ārādhayiṁsu vata maṁ bhikkhū ekaṁ samayan"ti-ādivacanaṁ (ma. ni. 1.225) viya dhammacakkappavattanasuttantadesanāpariyosāne attanāpi adhigatadhammekadesassa yathādesitassa ariyamaggassa sabbapaṭhamaṁ sāvakesu therena adhigatattā attano parissamassa saphalabhāvapaccavekkhaṇahetutaṁ pītisomanassajanitaṁ (pg.1.131) udāhāramattaṁ, na pana "yadā have pātubhavanti dhammā"ti-ādivacanaṁ viya (mahāva. 1 udā. 1) pavattiyā, nivattiyā vā pakāsananti dhammasaṅgāhakehi **udānapāḷiyaṁ** na saṅgītanti daṭṭhabbaṁ. **Udānapāḷiyaṁ** pana aṭṭhasu vaggesu dasa dasa katvā asītiyeva suttantā saṅgītā. Tathā hi **tadaṭṭhakathāyaṁ** vuttaṁ–

"Asītiyeva suttantā, vaggā aṭṭha samāsato"ti. (udā. aṭṭha. ganthārambhakathā).

Idha pana "dve-asīti suttantā"ti vuttaṁ, taṁ udānapāḷiyā na sameti, tasmā "asīti

suttantā”ti pāṭhena bhavitabbaṁ. Apica na kevalaṁ idheva, atha kho aññāsupi (vi. aṭṭha. 1aṭhamamahāsaṅgītikathā) vinayābhidhammaṭṭhakathāsu (dha. saṁ. nidānakathā) tathāyeva vuttattā “appakaṁ pana ūnamadhikaṁ vā gaṇanūpagaṁ na hotī”ti pariyāyena anekaṁsena vuttaṁ siyā. Yathā vā tathā vā anumānena gaṇanameva hi tattha tattha ūnādhikasaṅkhyā, itarathā tāyeva na siyuntipi vadanti, pacchā pamādalekhavacanaṁ vā etaṁ.

Vuttañhetaṁ bhagavatāti-ādinayappavattāti ettha **ādi**saddena “vuttañhetaṁ bhagavatā, vuttamarahatāti me sutaṁ. Ekadhammaṁ bhikkhave, pajahatha, ahaṁ vo pāṭibhogo anāgāmitāya. Katamaṁ ekadhammaṁ? Lobhaṁ bhikkhave, ekadhammaṁ pajahatha, ahaṁ vo pāṭibhogo anāgāmitāyā”ti (itivu. 1) evamādinā ekadukatikacatukkanipātavasena vuttaṁ dvādasuttarasatasuttasamūhaṁ saṅgaṇhāti. Tathā hi itivuttakapāḷiyameva udānagāthāhi dvādasuttarasatasuttāni gaṇetvā saṅgītāni, **tadaṭṭhakathāyam**pi (itivu. aṭṭha. nidānavaṇṇanā) tathāyeva vuttaṁ. Tasmā “dvādasuttarasatasuttantā” icceva pāṭhena bhavitabbaṁ, yathāvuttanayena vā anekaṁsato vuttantipi vattuṁ sakkā, tathāpi īdise ṭhāne pamāṇaṁ dassentena yāthāvatova niyametvā dassetabbanti “dasuttarasatasuttantā”ti idaṁ pacchā pamādalekhamevāti gahetabbanti vadanti. Iti evaṁ bhagavatā vuttaṁ **itivuttaṁ.** Itivuttanti saṅgītaṁ **itivuttakaṁ.** Ruḷhināmaṁ vā etaṁ yathā “yevāpanakaṁ, natumhākavaggo”ti, vuttañhetaṁ bhagavatā, vuttamarahatāti me sutanti nidānavacanena saṅgītaṁ yathāvuttasuttasamūhaṁ.

Jātaṁ (pg.1.132) bhūtaṁ purāvutthaṁ bhagavato pubbacaritaṁ kāyati katheti pakāseti etenāti **jātakaṁ,** taṁ pana imānīti dassetuṁ **“apaṇṇakajātakādīnī”**ti-ādimāha. Tattha **“paññāsādhikāni pañcajātakasatānī”**ti idaṁ appakaṁ pana ūnamadhikaṁ vā gaṇanūpagaṁ na hotīti katvā anekaṁsena, vohārasukhatāmattena ca vuttaṁ. Ekaṁsato hi sattacattālīsādhikāniyeva yathāvuttagaṇanato tīhi ūnattā. Tathā hi ekanipāte paññāsasataṁ, dukanipāte sataṁ, tikanipāte paññāsa, tathā catukkanipāte, pañcakanipāte pañcavīsa, chakkanipāte vīsa, sattanipāte ekavīsa, aṭṭhanipāte dasa, navanipāte dvādasa, dasanipāte soḷasa, ekādasanipāte nava, dvādasanipāte dasa, tathā terasanipāte, pakiṇṇakanipāte terasa, vīsatinipāte cuddasa, tiṁsanipāte dasa, cattālīsanipāte pañca, paṇṇāsanipāte tīṇi, saṭṭhinipāte dve, tathā sattatinipāte, asītinipāte pañca, mahānipāte dasāti sattacattālīsādhikāneva pañca jātakasatāni saṅgītānīti.

Abbhuto dhammo sabhāvo vutto yatthāti **abbhutadhammaṁ,** taṁ panidanti āha **“cattārome”**ti-ādi. **Ādi**saddena cettha –

“Cattārome bhikkhave, acchariyā abbhutā dhammā ānande. Katame cattāro? Sace bhikkhave, bhikkhuparisā ānandaṁ dassanāya upasaṅkamati, dassanenapi sā attamanā hoti. Tatra ce ānando, dhammaṁ bhāsati, bhāsitenapi sā attamanā hoti, atittāva bhikkhave bhikkhuparisā hoti, atha ānando tuṇhī bhavati. Sace bhikkhave, bhikkhunīparisā …pe… upāsakaparisā …pe… upāsikā– parisā …pe… tuṇhī bhavati. Ime kho bhikkhave …pe… ānande”ti (a. ni. 4.129)–

Evamādinayappavattaṁ tattha tattha bhāsitaṁ sabbampi acchariyabbhutadhammapaṭisaṁyuttaṁ suttantaṁ saṅgaṇhāti.

Cūḷavedallādīsu (ma. ni. 1.460) visākhena nāma upāsakena puṭṭhāya dhammadinnāya nāma bhikkhuniyā bhāsitaṁ suttaṁ **cūḷavedallaṁ** nāma. Mahākoṭṭhikattherena pucchitena āyasmatā **sāriputtattherena** bhāsitaṁ **mahāvedallaṁ** (ma. ni. 1.449) nāma. **Sammādiṭṭhisuttam**pi (pg.1.133) (ma. ni. 1.89) bhikkhūhi puṭṭhena teneva bhāsitaṁ, etāni majjhimanikāyapariyāpannāni. **Sakkapañhaṁ** (dī. ni. 2.344) pana

sakkena puṭṭho bhagavā abhāsi, taṁ dīghanikāyapariyāpannaṁ. **Mahāpuṇṇamasuttaṁ** (ma. ni. 3.85) pana tadahuposathe pannarase puṇṇamāya rattiyā aññatarena bhikkhunā puṭṭhena bhagavatā bhāsitaṁ, taṁ majjhimanikāyapariyāpannaṁ. Evamādayo **sabbepi** tattha tatthāgatā **vedañca tuṭṭhiñca laddhā laddhā pucchitasuttantā "vedallan"ti veditabbaṁ. Vedan**ti ñāṇaṁ. **Tuṭṭhin**ti yathābhāsitadhammadesanaṁ viditvā "sādhu ayye sādhāvuso"ti-ādinā abbhanumodanavasappavattaṁ pītisomanassaṁ. **Laddhā laddhā**ti labhitvā labhitvā, punappunaṁ labhitvāti vuttaṁ hoti, etena **veda**saddo ñāṇe, somanasse ca ekasesanayena, sāmaññaniddesena vā pavattati, vedamhi nissitaṁ tassa labhāpanavasenāti **vedallan**ti ca dasseti.

Evaṁ aṅgavasena sakalampi buddhavacanaṁ vibhajitvā idāni dhammakkhandhavasena vibhajitukāmo **"kathan"**ti-ādimāha. Tattha **dhammakkhandhavasenā**ti dhammarāsivasena. **"Dvāsītī"**ti ayaṁ gāthā vuttatthāva. **Evaṁ paridīpitadhammakkhandhavasenā**ti gopakamoggallānena nāma brāhmaṇena puṭṭhena gopaka**moggallānasutte** (ma. ni. 3.79) attano guṇappakāsanatthaṁ vā **theragāthāyaṁ** (theragā. 1017ādayo) āyasmatā ānandattherena samantato dīpitadhammakkhandhavasena iminā evaṁ tena aparidīpitāpi dhammakkhandhā santīti pakāseti, tasmā kathāvatthuppakaraṇa **mādhuriyasuttādīnaṁ** (ma. ni. 2.317) vimānavatthādīsu kesañci gāthānañca vasena caturāsītisahassatopi dhammakkhandhānaṁ adhikatā veditabbā.

Ettha ca **subhasuttaṁ** (dī. ni. 1.444), **gopakamoggallānasuttañca** parinibbute bhagavati ānandattherena bhāsitattā caturāsītidhammakkhandhasahassesu antogadhaṁ hoti, na hotīti? **Paṭisambhidāgaṇṭhipade** tāva idaṁ vuttaṁ "sayaṁ vuttadhammakkhandhānampi bhikkhuto gahiteyeva saṅgahetvā evamāhāti daṭṭhabban"ti, bhagavatā pana dinnanaye ṭhatvā bhāsitattā "sayaṁ vuttampi cetaṁ suttadvayaṁ bhagavato gahiteyeva saṅgahetvā vuttan"ti evampi vattuṁ yuttataraṁ viya dissati. Bhagavatā hi dinnanaye ṭhatvā sāvakā dhammaṁ desenti, teneva sāvakabhāsitampi kathāvatthādikaṁ buddhabhāsitaṁ nāma jātaṁ (pg.1.134) tatoyeva ca attanā bhāsitampi subhasuttādikaṁ saṅgītimāropentena āyasmatā ānandattherena "evaṁ me sutan"ti vuttaṁ.

Ekānusandhikaṁ suttaṁ satipaṭṭhānādi. Satipaṭṭhānasuttañhi "ekāyano ayaṁ bhikkhave, maggo sattānaṁ visuddhiyā"ti-ādinā (dī. ni. 2.373 ma. ni. 1.106 saṁ. ni. 3.367-384) cattāro satipaṭṭhāne ārabhitvā tesaṁyeva vibhāgadassanavasena pavattattā "ekānusandhikan"ti vuccati. **Anekānusandhikaṁ** parinibbānasuttādi (dī. ni. 2.131 ādayo) parinibbānasuttañhi nānāṭhānesu nānādhammadesanānaṁ vasena pavattattā "anekānusandhikan"ti vuccati.

"Kati chinde kati jahe, kati cuttari bhāvaye;
Kati saṅgātigo bhikkhu, 'oghatiṇṇo'ti vuccatī"ti. (saṁ. ni. 1.5).–
Evamādinā pañhāpucchanaṁ gāthābandhesu eko dhammakkhandho.
"Pañca chinde pañca jahe, pañca cuttari bhāvaye;
Pañca saṅgātigo bhikkhu, 'oghatiṇṇo'ti vuccatī"ti. (saṁ. ni. 1.5).–
Evamādinā ca vissajjanaṁ eko dhammakkhandho.

Tikadukabhājanaṁ dhammasaṅgaṇiyaṁ nikkhepakaṇḍa-aṭṭhakathākaṇḍavasena gahetabbaṁ. Tasmā yaṁ **kusalattikamātikāpadassa** (dha. sa. 1) vibhajanavasena **nikkhepakaṇḍe** vuttaṁ–

"Katame dhammā kusalā? Tīṇi kusalamūlāni …pe… ime dhammā kusalā. Katame dhammā akusalā? Tīṇi akusalamūlāni …pe… ime dhammā akusalā. Katame dhammā

abyākatā”? Kusalākusalānaṁ dhammānaṁ vipākā …pe… ime dhammā abyākatā”ti (dha. sa. 187),

Ayameko dhammakkhandho. Esa nayo sesattikadukapadavibhajanesupi. Yadapi **aṭṭhakathākaṇḍe** vuttaṁ–

“Katame dhammā kusalā? Catūsu bhūmīsu kusalaṁ. Ime dhammā kusalā. Katame dhammā akusalā? Dvādasa akusalacittuppādā. Ime dhammā akusalā. Katame dhammā abyākatā? Catūsu (pg.1.135) bhūmīsu vipāko tīsu bhūmīsu kiriyābyākataṁ rūpañca nibbānañca. Ime dhammā abyākatā”ti (dha. sa. 1386),

Ayaṁ kusalattikamātikāpadassa vibhajanavasena pavatto eko dhammakkhandho. Esa nayo sesesupi. **Cittavārabhājanaṁ** pana **cittuppādakaṇḍa** vasena (dha. sa. 1) gahetabbaṁ. Yañhi tattha vuttaṁ kusalacittavibhajanatthaṁ–

“Katame dhammā kusalā? Yasmiṁ samaye kāmāvacaraṁ kusalaṁ cittaṁ uppannaṁ hoti somanassasahagataṁ ñāṇasampayuttaṁ rūpārammaṇaṁ vā …pe… tasmiṁ samaye phasso hoti …pe… avikkhepo hotī”ti (dha. sa. 1),

Ayameko dhammakkhandho. Evaṁ sesacittavāravibhajanesu. **Eko dhammakkhandho**ti (ekameko dhammakkhandho chaḷa aṭṭha.) ca ekeko dhammakkhandhoti attho. “Ekamekaṁ tikadukabhājanaṁ, ekamekaṁ cittavārabhājanan”ti ca vacanato hi “ekeko”ti avuttepi ayamattho sāmatthiyato viññāyamānova hoti.

Vatthu nāma sudinnakaṇḍādi. **Mātikā** nāma “yo pana bhikkhu bhikkhūnaṁ sikkhāsājīvasamāpanno”ti-ādinā (pārā. 44) tasmiṁ tasmiṁ ajjhācāre paññattaṁ uddesa sikkhāpadaṁ. **Padabhājaniyan**ti tassa tassa sikkhāpadassa “yo panāti yo yādiso”ti-ādi (pārā. 45) nayappavattaṁ padavibhajanaṁ. **Antarāpattī**ti “paṭilātaṁ ukkhipati, āpatti dukkaṭassā”ti (pāci. 355) evamādinā sikkhāpadantaresu paññattā āpatti. **Āpattī**ti taṁtaṁsikkhāpadānurūpaṁ vutto tikacchedamutto āpattivāro. **Anāpattī**ti “anāpatti ajānantassa asādiyantassa khittacittassa vedanāṭṭassa ādikammikassā”ti-ādi (pārā. 66) nayappavatto anāpattivāro. **Tikacchedo**ti “dasāhātikkante atikkantasaññī nissaggiyaṁ pācittiyaṁ, dasāhātikkante vematiko …pe… dasāhātikkante anatikkantasaññī nissaggiyaṁ pācittiyan”ti (pārā. 468) evamādinayappavatto tikapācittiya-tika-dukkaṭādibhedo tikaparicchedo. **Tatthā**ti tesu vatthumātikādīsu.

Evaṁ (pg.1.136) anekanayasamalaṅkataṁ saṅgītippakāraṁ dassetvā “ayaṁ dhammo, ayaṁ vinayo …pe… imāni caturāsīti dhammakkhandhasahassānī”ti buddhavacanaṁ dhammavinayādibhedena vavatthapetvā saṅgāyantena mahākassapappamukhena vasīgaṇena anekacchariyapātubhāvapaṭimaṇḍitāya saṅgītiyā imassa dīghāgamassa dhammabhāvo, majjhimabuddhavacanādibhāvo ca vavatthāpitoti dassento **“evametan”**ti-ādimāha. Sādhāraṇavacanena dassitepi hi “yadatthaṁ saṁvaṇṇetuṁ idamārabhati, soyeva padhānavasena dassito”ti ācariyehi ayaṁ sambandho vutto. Aparo nayo– heṭṭhā vuttesu ekavidhādibhedabhinnesu pakāresu dhammavinayādibhāvo saṅgītikārake heva saṅgītikāle vavatthāpito, na pacchā kappanamattasiddhoti dassento **“evametan”**ti-ādimāhātipi vattabbo. Na kevalaṁ yathāvuttappakārameva vavatthāpetvā saṅgītaṁ, atha kho aññampīti dasseti **“na kevalañcā”**ti-ādinā. **Udānasaṅgaho** nāma paṭhamapārājikādīsu āgatānaṁ vinītavatthu-ādīnaṁ saṅkhepato saṅgahadassanavasena dhammasaṅgāhakehi ṭhapitā–

“Makkaṭī vajjiputtā ca, gihī naggo ca titthiyā;
Dārikuppalavaṇṇā ca, byañjanehi pare duve”ti. Ādikā (pārā. 66).–

Gāthāyo. Vuccamānassa hi vuttassa vā atthassa vippakiṇṇabhāvena pavattituṁ

adatvā uddhaṁ dānaṁ rakkhaṇaṁ **udānaṁ,** saṅgahavacananti attho. Sīlakkhandhavaggamūlapariyāyavaggādivasena **vaggasaṅgaho. Vaggo**ti hi dhammasaṅgāhakeheva katā suttasamudāyassa samaññā. Uttarimanussapeyyālanīlapeyyālādivasena **peyyālasaṅgaho.** Pātuṁ rakkhituṁ, vitthārituṁ vā alanti hi **peyyālaṁ,** saṅkhipitvā dassanavacanaṁ. Aṅguttaranikāyādīsu **nipātasaṅgaho,** gāthaṅgādivasena nipātanaṁ. Samudāyakaraṇañhi nipāto. Devatāsaṁyuttādivasena (saṁ. ni. 1.1) **saṁyuttasaṅgaho.** Vaggasamudāye eva dhammasaṅgāhakehi katā saṁyuttasamaññā. Mūlapaṇṇāsakādivasena **paṇṇāsasaṅgaho,** paññāsa paññāsa suttāni gaṇetvā saṅgahoti vuttaṁ hoti. **Ādi**saddena tassaṁ tassaṁ pāḷiyaṁ dissamānaṁ saṅgītikārakavacanaṁ saṅgaṇhāti. Udānasaṅgaha …pe… paṇṇāsasaṅgahādīhi anekavidhaṁ tathā. **Sattahi māsehī**ti kiriyāpavagge tatiyā "ekāheneva (pg.1.137) bārāṇasiṁ pāyāsi. Navahi māsehi vihāraṁ niṭṭhāpesī"ti-ādīsu viya. Kiriyāya āsuṁ pariniṭṭhāpanañhi kiriyāpavaggo.

Tadā anekacchariyapātubhāvadassanena sādhūnaṁ pasādajananatthamāha **"saṅgītipariyosāne cassā"**ti-ādi. Assa buddhavacanassa saṅgītipariyosāne sañjātappamodā viya, sādhukāraṁ dadamānā viya ca saṅkampi …pe… pāturahesunti sambandho. **Viyā**ti hi ubhayattha yojetabbaṁ. Pavattane, pavattanāya vā samatthaṁ **pavattanasamatthaṁ. Udakapariyantan**ti pathavīsandhāraka-udakapariyosānaṁ katvā, saha tena udakena, taṁ vā udakaṁ āhaccāti vuttaṁ hoti, tena ekadesakampanaṁ nivāreti. **Saṅkampī**ti uddhaṁ uddhaṁ gacchantī suṭṭhu kampi. **Sampakampī**ti uddhamadho ca gacchantī sammā pakārena kampi. **Sampavedhī**ti catūsu disāsu gacchantī suṭṭhu bhiyyo pavedhi. Evaṁ etena padattayena chappakāraṁ pathavīcalanaṁ dasseti. Atha vā puratthimato, pacchimato ca unnamana-onamanavasena **saṅkampi.** Uttarato, dakkhiṇato ca unnamana-onamanavasena **sampakampi.** Majjhimato, pariyantato ca unnamana-onamanavasena **sampavedhi.** Evampi chappakāraṁ pathavīcalanaṁ dasseti, yaṁ sandhāya **aṭṭhakathāsu** vuttaṁ

"Puratthimato unnamati pacchimato onamati, pacchimato unnamati puratthimato onamati, uttarato unnamati dakkhiṇato onamati, dakkhiṇato unnamati uttarato onamati majjhimato unnamati pariyantato onamati, pariyantato unnamati majjhimato onamatīti evaṁ chappakāraṁ …pe… akampitthā"ti (bu. vaṁ. aṭṭha. 71).

Accharaṁ paharituṁ yuttāni **acchariyāni,** pupphavassacelukkhepādīni aññāyapi sā samaññāya pākaṭāti dassento āha **"yā loke"**ti-ādi. Yā paṭhamamahāsaṅgīti dhammasaṅgāhakehi mahākassapādīhi pañcahi satehi yena katā saṅgītā, tena pañca satāni etissāti **"pañcasatā"**ti ca thereheva katattā therā mahākassapādayo etissā, therehi vā katāti **"therikā"**ti ca loke pavuccati, ayaṁ paṭhamamahāsaṅgīti nāmāti sambandho.

Evaṁ (pg.1.138) paṭhamamahāsaṅgīti dassetvā yadatthaṁ sā idha dassitā, idāni taṁ nidānaṁ nigamanavasena dassento **"imissā"**ti-ādimāha. **Ādinikāyassā**ti suttantapiṭakapariyāpannesu pañcasu nikāyesu ādibhūtassa dīghanikāyassa. Khuddakapariyāpanno hi vinayo paṭhamaṁ saṅgīto. Tathā hi vuttaṁ **"suttanta piṭake"**ti. **Tenā**ti tathāvuttattā, iminā yathāvuttapaṭhamamahāsaṅgītiyaṁ tathāvacanameva sandhāya mayā heṭṭhā evaṁ vuttanti pubbāparasambandhaṁ, yathāvuttavitthāravacanassa vā guṇaṁ dassetīti.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya

suvimalavipulapaññāveyyattiyajananāya ajjavamaddavasoraccasaddhāsatidhitibuddhikhanti vīriyādidhammasamaṅginā sāṭṭhakathe piṭakattaye asaṅgāsaṁhīravisāradañāṇacārinā anekappabhedasakasamayasamayantaragahanajjhogāhinā mahāgaṇinā mahāveyyākaraṇena ñāṇābhivaṁsadhammasenāpatināmatherena mahādhammarājādhirājagarunā katāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā bāhiranidānavaṇṇanāya līnatthapakāsanā.

Nidānakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Brahmajālasuttaṁ

Paribbājakakathāvaṇṇanā

1. Ettāvatā (pg.1.139) ca paramasaṇhasukhumagambhīraduddasānekavidhanayasamalaṅkataṁ brahmajālassa sādhāraṇato bāhiranidānaṁ dassetvā idāni abbhantaranidānaṁ saṁvaṇṇento atthādhigamassa sunikkhittapadamūlakattā, sunikkhittapadabhāvassa ca "idamevan"ti sabhāvavibhāvanena padavibhāgena sādhetabbattā paṭhamaṁ tāva padavibhāgaṁ dassetuṁ **"tattha evan"**ti-ādimāha. Padavibhāgena hi "idaṁ nāma etaṁ padan"ti vijānanena taṁtaṁpadānurūpaṁ liṅgavibhatti vacana kālapayogādikaṁ sammāpatiṭṭhāpanato yathāvuttassa padassa sunikkhittatā hoti, tāya ca atthassa samadhigamiyatā. Yathāha "sunikkhittassa bhikkhave– padabyañjanassa atthopi sunayohotī"ti-ādi. Apica sambandhato, padato, padavibhāgato, padatthato anuyogato, parihārato cāti chahākārehi atthavaṇṇanā kātabbā. Tattha **sambandho** nāma desanāsambandho, yaṁ lokiyā "ummugghāto"tipi vadanti, so pana pāḷiyā nidānapāḷivasena, nidānapāḷiyā ca saṅgītivasena veditabbo. Paṭhamamahāsaṅgītiṁ dassentena hi nidānapāḷiyā sambandho dassito, tasmā padādivaseneva saṁvaṇṇanaṁ karonto **"evan"**ti-ādimāha. Ettha ca **"evanti nipātapadan**ti-ādinā padato, padavibhāgato ca saṁvaṇṇanaṁ karoti padānaṁ tabbisesānañca dassitattā. **Padavibhāgo**ti hi padānaṁ visesoyeva adhippeto, na padaviggaho. Padāni ca padavibhāgo ca **padavibhāgo.** Atha vā padavibhāgo ca padaviggaho ca **padavibhāgo**ti ekasesavasena padapadaviggahāpi padavibhāgasaddena vuttāti daṭṭhabbaṁ. Padaviggahato pana "bhikkhūnaṁ saṅgho"ti-ādinā upari saṁvaṇṇanaṁ karissati, tathā padatthānuyogaparihārehipi. **Evan**ti ettha luttaniddiṭṭha-iti-saddo ādi-attho antarāsadda ca saddādīnampi saṅgahitattā, nayaggahaṇena vā te gahitā. Tenāha **"meti-ādīni nāmapadānī"**ti. Itarathā hi antarāsaddaṁ ca saddādīnampi nipātabhāvo vattabbo siyā. **Meti-ādīnī**ti ettha pana **ādi**-saddena yāva (pg.1.140) paṭisaddo tāva tadavasiṭṭhāyeva saddā saṅgahitā. **Paṭīti upasaggapadaṁ** patisaddassa kāriyabhāvato.

Idāni atthuddhārakkamena padatthato saṁvaṇṇanaṁ karonto **"atthato panā"**ti-ādimāha. Imasmiṁ pana ṭhāne sotūnaṁ saṁvaṇṇanānayakosallatthaṁ saṁvaṇṇanāppakārā vattabbā. Kathaṁ?

Ekanāḷikā kathā ca, caturassā tathāpi ca;

Nisinnavattikā ceva, tidhā saṁvaṇṇanaṁ vade.

Tattha pāḷiṁ vatvā ekekapadassa atthakathanaṁ ekāya nāḷiyā minitasadisattā, ekekaṁ vā padaṁ nāḷaṁ mūlaṁ, ekamekaṁ padaṁ vā nāḷikā atthaniggamanamaggo etissāti katvā **ekanāḷikā** nāma. Paṭipakkhaṁ dassetvā, paṭipakkhassa ca upamaṁ dassetvā, sapakkhaṁ dassetvā, sapakkhassa ca upamaṁ dassetvā, kathanaṁ catūhi bhāgehi vuttattā, cattāro vā rassā sallakkhaṇūpāyā etissāti katvā **caturassā** nāma, visabhāgadhammavaseneva pariyosānaṁ gantvā puna sabhāgadhammavaseneva pariyosānagamanaṁ nisīdāpetvā patiṭṭhāpetvā āvattanayuttattā, niyamato vā nisinnassa āraddhassa vatto saṁvatto etissāti katvā **nisinnavattikā** nāma, yathāraddhassa atthassa visuṁ visuṁ pariyosānāpi niyuttāti vuttaṁ hoti, sodāharaṇā pana kathā aṅguttaraṭṭhakathāya taṭṭīkāyaṁ ekādasanipāte gopālakasuttavaṇṇanāto gahetabbā.

Bhedakathā tatvakathā, pariyāyakathāpi ca;

Iti atthakkame vidvā, tidhā saṁvaṇṇanaṁ vade.

Tattha pakati-ādivicāraṇā **bhedakathā** yathā “bujjhatīti buddho”ti-ādi. Sarūpavicāraṇā **tatvakathā** yathā “buddhoti yo so bhagavā sayambhū anācariyako”ti-ādi (mahāni. 192 cūḷani. 97 paṭi. ma. 1.161). Vevacanavicāraṇā **pariyāyakathā** yathā “buddho bhagavā sabbaññū lokanāyako”ti-ādi (netti. 38vevacanāhāravibhaṅganissito pāḷi).

Payojanañca piṇḍattho, anusandhi ca codanā;

Parihāro ca sabbattha, pañcadhā vaṇṇanaṁ vade.

Tattha (pg.1.141) **payojanaṁ** nāma desanāphalaṁ, taṁ pana sutamayañāṇādi. **Piṇḍattho** nāma vippakiṇṇassa atthassa suvijānanatthaṁ sampiṇḍetvā kathanaṁ. **Anusandhi** nāma pucchānusandhādi. **Codanā** nāma yathāvuttassa vacanassa virodhikathanaṁ. **Parihāro** nāma tassa avirodhikathanaṁ.

Ummugghāto padañceva, padattho padaviggaho;

Cālanā paccupaṭṭhānaṁ, chadhā saṁvaṇṇanaṁ vade. (vajira. ṭī. paṭhamamahāsaṅgītivaṇṇanā).

Tattha ajjhattikādinidānaṁ **ummugghāto.** “Evamidan”ti nānāvidhena padavisesatākathanaṁ **padaṁ,** saddatthādhippāyatthādi **padattho.** Anekadhā nibbacanaṁ **padaviggaho. Cālanā** nāma codanā. **Paccupaṭṭhānaṁ** parihāro.

Samuṭṭhānaṁ padattho ca, bhāvānuvādavidhayo;

Virodho parihāro ca, nigamananti aṭṭhadhā.

Tattha **samuṭṭhānan**ti ajjhattikādinidānaṁ. **Padattho**ti adhippetānadhippetādivasena anekadhā padassa attho. **Bhāvo**ti adhippāyo. **Anuvādavidhayo**ti paṭhamavacanaṁ **vidhi,** tadāvikaraṇavasena pacchā vacanaṁ **anuvādo,** visesanavisesyānaṁ vā **vidhānuvāda** samaññā. **Virodho**ti atthanicchayanatthaṁ codanā. **Parihāro**ti tassā sodhanā. **Nigamanan**ti anusandhiyā anurūpaṁ appanā.

Ādito tassa nidānaṁ, vattabbaṁ tappayojanaṁ;

Piṇḍattho ceva padattho, sambandho adhippāyako;

Codanā sodhanā ceti, aṭṭhadhā vaṇṇanaṁ vade.

Tattha **sambandho** nāma pubbāparasambandho, yo “anusandhī”ti vuccati. Sesā vuttatthāva, evamādinā tattha tatthāgate saṁvaṇṇanāppakāre ñatvā sabbattha yathāraham vicetabbāti.

Evamanekatthappabhedatā payogatova ñātabbāti tabbasena taṁ samatthetuṁ **“tathā hesā”**ti-ādi vuttaṁ. Atha vā ayaṁ saddo imassatthassa vācakoti saṅketavavatthitāyeva saddā taṁ tadatthassa vācakā saṅketo ca nāma payogavasena siddhoti dassetumpi idaṁ vuttanti daṭṭhabbaṁ. Evamīdisesu. Nanu ca–

"Yathāpi (pg.1.142) puppharāsimhā, kayirā mālāguṇe bahū;
Evaṁ jātena maccena, kattabbaṁ kusalaṁ bahun"ti. (dha. pa. 53).

Ettha evaṁ-saddena upamākārasseva vuttattā ākāratthoyeva evaṁ-saddo siyāti? Na, visesasabbhāvato. "Evaṁ byā kho"ti-ādīsu (ma. ni. 234 396) hi ākāramattavācakoyeva ākāratthoti adhippeto, na pana ākāravisesavācako. Ettha hi kiñcāpi puppharāsisadisato manussūpapatti sappurisūpanissaya saddhammasavana yonisomanasikārabhogasampatti-ādidānādipuññakiriyāhetusamudāyato sobhāsugandhatādiguṇayogena mālāguṇasadisiyo bahukā puññakiriyā maritabbasabhāvatāya maccena sattena kattabbāti atthassa jotitattā puppharāsimālāguṇāva upamā nāma upamīyati etāyāti katvā, tesaṁ upamākāro ca yathāsaddena aniyamato jotito, tasmā "evaṁ-saddo niyamato upamākāranigamanattho"ti vattuṁ yuttaṁ, tathāpi so upamākāro niyamiyamāno atthato upamāva hoti nissayabhūtaṁ tamantarena nissitabhūtassa upamākārassa alabbhamānattāti adhippāyenāha **"upamāyaṁ āgato"**ti. Atha vā upamīyanaṁ sadisīkaraṇanti katvā puppharāsimālāguṇehi sadisabhāvasaṅkhāto upamākāroyeva upamā nāma. "Saddhammattaṁ siyopamā"ti hi vuttaṁ, tasmā ākāramattavācakova ākārattho evaṁ-saddo. Upamāsaṅkhāta-ākāravisesavācako pana upamātthoyevāti vuttaṁ "upamāyaṁ āgato"ti.

Tathā "evaṁ iminā ākārena abhikkamitabban"ti-ādinā upadisiyamānāya samaṇasāruppāya ākappasampattiyā upadisanākāropi atthato upadesoyevāti āha **"evaṁ …pe… upadese"**ti. **Evametan**ti ettha pana bhagavatā yathāvuttamatthaṁ aviparītato jānantehi kataṁ tattha saṁvijjamānaguṇānaṁ pakārehi haṁsanaṁ udaggatākaraṇaṁ **sampahaṁsanaṁ.** Tattha sampahaṁsanākāropi atthato sampahaṁsanamevāti vuttaṁ **"sampahaṁsane**ti. **Evameva panāyan**ti ettha ca dosavibhāvanena gārayhavacanaṁ **garahaṇaṁ,** tadākāropi atthato garahaṇaṁ nāma, tasmā **"garahaṇe"**ti (pg.1.143) vuttaṁ. So cettha garahaṇākāro "vasalī"ti-ādikhuṁsanasaddasannidhānato evaṁ-saddena pakāsitoti viññāyati, yathā cettha evaṁ upamākārādayopi upamādivasena vuttānaṁ puppharāsi-ādisaddānaṁ sannidhānatoti daṭṭhabbaṁ. Jotakamattā hi nipātāti. **Evamevā**ti ca adhunā bhāsitākāreneva. Ayaṁ vasalaguṇayogato vasalī kāḷakaṇṇī yasmiṁ vā tasmiṁ vā ṭhāne bhāsatīti sambandho. **Evaṁ bhante**ti sādhu bhante, suṭṭhu bhanteti vuttaṁ hoti. Ettha pana dhammassa sādhukaṁ savanamanasikāre sanniyojitehi bhikkhūhi tattha attano ṭhitabhāvassa paṭijānanameva **vacanasampaṭiggaho,** tadākāropi atthato vacanasampaṭiggahoyeva nāma, tenāha **"vacanasampaṭiggahe"**ti.

Evaṁ byā khoti evaṁ viya kho. Evaṁ khoti hi imesaṁ padānamantare viyasaddassa byāpadesoti neruttikā **"va**-kārassa, ba-kāraṁ, ya-kārasaṁyogañca katvā dīghavasena padasiddhī"tipi vadanti. **Ākāre**ti ākāramatte. **Appābādhan**ti visabhāgavedanābhāvaṁ. **Appātaṅkan**ti kicchajīvitakararogābhāvaṁ. **Lahuṭṭhānan**ti niggelaññatāya lahutāyuttaṁ uṭṭhānaṁ. **Balan**ti kāyabalaṁ. **Phāsuvihāran**ti catūsu iriyāpathesu sukhavihāraṁ. Vitthāro dasama **subhasuttaṭṭhakathāya** meva (dī. ni. aṭṭha. 1.445) āvi bhavissati. **Evañca vadehī**ti yathāhaṁ vadāmi, evampi samaṇaṁ ānandaṁ vadehi. **"Sādhu kira bhavan"**ti-ādikaṁ idāni vattabbavacanaṁ, so ca vadanākāro idha evaṁ-saddena nidassīyatīti vuttaṁ **"nidassane"**ti. **Kālāmā**ti kālāmagottasambandhe jane ālapati. **"Ime …pe… vā"**ti yaṁ mayā vuttaṁ, taṁ kiṁ maññathāti attho. **Samattā**ti paripūritā. **Samādinnā**ti samādiyitā. Saṁvattanti vā no vā saṁvattanti ettha vacanadvaye kathaṁ vo tumhākaṁ mati hotīti yojetabbaṁ. **Evaṁ no**ti evameva

amhākaṁ mati ettha hoti, amhākamettha mati hoti yevātipi attho. Ettha ca tesaṁ yathāvuttadhammānaṁ ahitadukkhāvahabhāve sanniṭṭhānajananatthaṁ anumatiggahaṇavasena "saṁvattanti no vā, kathaṁ vo ettha hotī"ti pucchāya katāya "evaṁ no ettha hotī"ti vuttattā tadākārasanniṭṭhānaṁ evaṁ-saddena vibhāvitaṁ, so ca tesaṁ dhammānaṁ ahitāya dukkhāya saṁvattanākāro niyamiyamāno atthato (pg.1.144) avadhāraṇamevāti vuttaṁ **"avadhāraṇe"**ti. Ākāratthamaññatra sabbattha vuttanayena codanā, sodhanā ca veditabbā.

Ādisaddena cettha idamatthapucchāparimāṇādi-atthānaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. Tathā hi "evaṁgatāni, evaṁvidho, evamākāro"ti ca ādīsu **idamatthe,** gatavidhākārasaddā pana pakārapariyāyā. Gatavidhayuttākārasadde hi lokiyā pakāratthe vadanti. "Evaṁ su te sunhātā suvilittā kappitakesamassū āmuttamaṇikuṇḍalābharaṇā odātavatthavasanā pañcahi kāmaguṇehi samappitā samaṅgībhūtā paricārenti, seyyathāpi tvaṁ etarahi sācariyakoti? No hidaṁ bho gotamā"ti-ādīsu (dī. ni. 1.286) **pucchāyaṁ**. "Evaṁ lahuparivattaṁ (a. ni. 1.48), evamāyupariyanto"ti (pārā. 12) ca ādīsu **parimāṇe.** Etthāpi "sunhātā suvilittā"ti-ādivacanaṁ pucchā, lahuparivattaṁ, āyūnaṁ pamāṇañca parimāṇaṁ, tadākāropi atthato pucchā ca parimāṇañca nāma, tasmā etesu pucchattho, parimāṇattho ca evaṁsaddo veditabboti. Idha pana so katamesu bhavati, sabbattha vā, aniyamato padese vāti codanāya **"svāyamidhā"**ti-ādi vuttaṁ.

Nanu ekasmiṁyeva atthe siyā, kasmā tīsupīti ca, hotu tibbidhesu atthesu, kena kimatthaṁ dīpetīti ca anuyogaṁ pariharanto **"tatthā"**ti-ādimāha. **Tatthā**ti tesu tīsu atthesu. Ekattanānatta-abyāpāra-evaṁdhammatāsaṅkhātā, nandiyāvattatipukkhalasīhavikkīḷita-aṅkusadisālocanasaṅkhātā vā ādhārādibhedavasena nānāvidhā nayā **nānānayā,** pāḷigatiyo vā nayā, tā ca paññatti-anupaññatti ādivasena, saṅkhepavitthārādivasena, saṁkilesabhāgiyādilokiyāditadubhayavomissakādivasena, kusalādivasena, khandhādivasena, saṅgahādivasena, samayavimuttādivasena, ṭhapanādivasena, kusalamūlādivasena, tikapaṭṭhānādivasena ca piṭakattayānurūpaṁ nānāppakārāti **nānānayā.** Tehi **nipuṇaṁ** saṇhaṁ sukhumaṁ tathā. Āsayova **ajjhāsayo,** te ca sassatādibhedena, tattha ca apparajakkhatādivasena anekā, attajjhāsayādayo eva vā samuṭṭhānamuppattihetu etassāti tathā, upanetabbābhāvato atthabyañjane (pg.1.145) hi sampannaṁ paripuṇṇaṁ tathā. Apica saṅkāsanapakāsanavivaraṇavibhajana-uttānīkaraṇapaññattivasena chahi atthapadehi, akkharapadabyañjana-ākāraniruttiniddesavasena chahi byañjanapadehi ca sampannaṁ samannāgataṁ tathā. Atha vā viññūnaṁ hadayaṅgamato, savane atittijananato, byañjanarasavasena paramagambhīrabhāvato, vicāraṇe atittijananato, attharasavasena ca sampannaṁ sādurasaṁ tathā.

Pāṭihāriyapadassa vacanatthaṁ "paṭipakkhaharaṇato rāgādikilesāpanayanato **pāṭihāriyan"**ti vadanti. Bhagavato pana paṭipakkhā rāgādayo na santi, ye haritabbā bodhimūleyeva savāsanasakalasaṁkilesānaṁ pahīnattā. Puthujjanānampi ca vigatūpakkilese aṭṭhaguṇasamannāgate citte hatapaṭipakkhe satiyeva iddhividhaṁ pavattati, tasmā puthujjanesu pavattavohārenapi na sakkā idha "pāṭihāriyan"ti vattuṁ, sace pana mahākāruṇikassa bhagavato veneyyagatāva kilesā paṭipakkhā saṁsārapaṅkanimuggassa sattanikāyassa samuddharitukāmato, tasmā tesaṁ veneyyagatakilesasaṅkhātānaṁ paṭipakkhānaṁ haraṇato pāṭihāriyanti vuttaṁ assa, evaṁ sati yuttametaṁ.

Atha vā bhagavato sāsanassa paṭipakkhā titthiyā, tesaṁ titthiyabhūtānaṁ paṭipakkhānaṁ haraṇato pāṭihāriyantipi yujjati. Kāmañcettha titthiyā haritabbā nassu,

tesaṁ pana santānagatadiṭṭhiharaṇavasena diṭṭhippakāsane asamatthatākāraṇena ca iddhi-ādesanānusāsanīsaṅkhātehi tīhipi pāṭihāriyehi te haritā apanītā nāma honti. **Paṭī**ti vā ayaṁ saddo "pacchā"ti etassa atthaṁ bodheti "tasmiṁ paṭipaviṭṭhamhi, añño āgañchi brāhmaṇo"ti-ādīsu (su. ni. 985 cūḷani. 4) viya, tasmā samāhite citte vigatūpaklese katakiccena pacchā haritabbaṁ pavattetabbanti paṭihāriyaṁ, tadeva dīghavasena, sakatthavuttipaccayavasena vā **pāṭihāriyaṁ,** attano vā upaklesesu catutthajjhānamaggehi haritesu pacchā tadaññesaṁ haraṇaṁ **pāṭihāriyaṁ** vuttanayena. Iddhi-ādesanānusāsaniyo hi vigatūpaklesena, katakiccena ca sattahitatthaṁ puna pavattetabbā, hatesu ca attano upaklesesu parasattānaṁ upaklesaharaṇāni ca hontīti tadubhayampi nibbacanaṁ yujjati.

Apica (pg.1.146) yathāvuttehi nibbacanehi iddhi-ādesanānusāsanīsaṅkhāto samudāyo paṭihāriyaṁ nāma. Ekekaṁ pana tasmiṁ bhavaṁ **"pāṭihāriyan"**ti vuccati visesatthajotakapaccayantarena saddaracanāvisesasambhavato, paṭihāriyaṁ vā catutthajjhānaṁ, maggo ca paṭipakkhaharaṇato, tattha jātaṁ, tasmiṁ vā nimittabhūte, tato vā āgatanti **pāṭihāriyaṁ.** Vicitrā hi taddhitavutti. Tassa pana iddhi-ādesanānusāsanībhedena, visayabhedena ca bahuvidhassa bhagavato desanāya labbhamānattā **"vividhapāṭihāriyan**ti vuttaṁ. Bhagavā hi kadāci iddhivasenāpi desanaṁ karoti nimmitabuddhena saha pucchāvissajjanādīsu, kadāci ādesanāvasenāpi āmagandhabrāhmaṇassa dhammadesanādīsu (su. ni. aṭṭha. 1.241), yebhuyyena pana anusāsaniyā. Anusāsanīpāṭihāriyañhi buddhānaṁ satataṁ dhammadesanā. Iti taṁtaṁdesanākārena anekavidhapāṭihāriyatā desanāya labbhati. Ayamattho upari ekādasamassa kevaṭṭasuttassa vaṇṇanāya (dī. ni. aṭṭha. 1.481) āvi bhavissati. Atha vā tassa vividhassāpi pāṭihāriyassa bhagavato desanāya saṁsūcanato **"vividhapāṭihāriyan"**ti vuttaṁ, anekavidhapāṭihāriyadassananti attho.

Dhammaniruttiyāva bhagavati dhammaṁ desente sabbesaṁ suṇantānaṁ nānābhāsitānaṁ taṁtaṁbhāsānurūpato desanā sotapathamāgacchatīti āha **"sabba …pe… māgacchantan"**ti. Sotameva **sotapatho,** savanaṁ vā **sotaṁ,** tassa patho tathā, sotadvāranti attho. **Sabbākārenā**ti yathādesitākārena. **Ko samattho viññātuṁ,** asamatthoyeva, tasmāti pāṭhaseso. **Panā**ti ekaṁsatthe tena saddhāsatidhitivīriyādibalasaṅkhātena **sabbathāmena** ekaṁseneva sotukāmatāsaṅkhātakusalacchandassa jananaṁ dasseti. **Janetvāpī**ti ettha **pi**-saddo, **api**-saddo vā sambhāvanattho "buddhopi buddhabhāvaṁ bhāvetvā"ti-ādīsu (dī. ni. aṭṭha 1 ma. ni. aṭṭha. 1 saṁ. ni. aṭṭha. 1 a. ni. aṭṭha 1aṭhamaganthārambhakathā) viya, tena "sabbathāmena ekaṁseneva sotukāmataṁ janetvāpi nāma ekenākārena sutaṁ, kimaṅgaṁ pana aññathā"ti tathāsute dhamme sambhāvanaṁ karoti. Keci pana "edisesu garahattho"ti vadanti, tadayuttameva garahatthassa avijjamānattā, vijjamānatthasseva ca upasagganipātānaṁ jotakattā. "Nānānayanipuṇan"ti-ādinā (pg.1.147) hi sabbappakārena sotumasakkuṇeyyabhāvena dhammassa idha sambhāvanameva karoti, tasmā "api dibbesu kāmesu, ratiṁ so nādhigacchatī"ti-ādīsuyeva (dha. pa. 187) garahatthasambhavesu garahattho veditabboti. **Api**-saddo ca īdisesu ṭhānesu nipātoyeva, na upasaggo. Tathā hi "api-saddo ca nipātapakkhiko kātabbo, yattha kiriyāvācakato pubbo na hotī"ti akkharacintakā vadanti. **Mayāpī**ti ettha pana na kevalaṁ mayāva, atha kho aññehipi tathārūpehīti sampiṇḍanattho gahetabbo.

Sāmaṁ bhavatīti **sayambhū,** anācariyako. **Na mayaṁ idaṁ sacchikatan**ti ettha pana "na attano ñāṇeneva attanā sacchikatan"ti pakaraṇato attho viññāyati.

Sāmaññavacanassāpi hi sampayogavippayogasahacaraṇavirodhasaddantarasannidhānaliṅga-ocityakāladesapakaraṇādivasena visesatthaggahaṇaṁ sambhavati. Evaṁ sabbattha. **Parimocento**ti "puna caparaṁ bhikkhave, idhekacco pāpabhikkhu tathāgatappaveditaṁ dhammavinayaṁ pariyāpuṇitvā attano dahatī"ti (pārā. 195) vuttadosato parimocāpanahetu. Hetvatthe hi anta-saddo "asambudhaṁ buddhanisevitan"ti-ādīsu (vi. aṭṭha. 1.ganthārambhakathā) viya. Imassa suttassa saṁvaṇṇanāppakāravicāraṇena attano ñāṇassa paccakkhataṁ sandhāya **"idāni vattabban"**ti vuttaṁ. Esā hi saṁvaṇṇanākārānaṁ pakati, yadidaṁ saṁvaṇṇetabbadhamme sabbattha "ayamimassa attho, evamidha saṁvaṇṇayissāmī"ti puretarameva saṁvaṇṇanāppakāravicāraṇā.

Etadaggapadassattho vuttova. **"Bahussutānan"**ti-ādīsu pana aññepi therā bahussutā, satimanto, gatimanto, dhitimanto, upaṭṭhākā ca atthi, ayaṁ panāyasmā buddhavacanaṁ gaṇhanto dasabalassa sāsane bhaṇḍāgārikapariyattiyaṁ ṭhatvā gaṇhi, tasmā bahussutānaṁ aggo nāma jāto. Imassa ca therassa buddhavacanaṁ uggahetvā dhāraṇasati aññehi therehi balavatarā ahosi, tasmā satimantānaṁ aggo nāma jāto. Ayamevāyasmā ekapade ṭhatvā saṭṭhipadasahassāni gaṇhanto satthārā kathitaniyāmena sabbapadāni jānāti, tasmā gatimantānaṁ aggo nāma jāto (pg.1.148) Tasseva cāyasmato buddhavacanaṁ uggaṇhanavīriyaṁ, sajjhāyanavīriyañca aññehi asadisaṁ ahosi, tasmā dhitimantānaṁ aggo nāma jāto. Tathāgataṁ upaṭṭhahanto cesa na aññesaṁ upaṭṭhākabhikkhūnaṁ upaṭṭhahanākārena upaṭṭhahati. Aññepi hi tathāgataṁ upaṭṭhahiṁsu, na ca pana buddhānaṁ manaṁ gahetvā upaṭṭhahituṁ sakkonti, ayaṁ pana thero upaṭṭhākaṭṭhānaṁ laddhadivasato paṭṭhāya āraddhavīriyo hutvā tathāgatassa manaṁ gahetvā upaṭṭhahi, tasmā upaṭṭhākānaṁ aggo nāma jāto. **Atthakusalo**ti bhāsitatthe, payojanatthe ca cheko. **Dhammo**ti pāḷidhammo, nānāvidho vā hetu. **Byañjanan**ti akkharaṁ atthassa byañjanato. Padena hi byañjitopi attho akkharamūlakattā padassa "akkharena byañjito"ti vuccati. Atthassa viyañjanato vā vākyampi idha **byañjanaṁ** nāma. Vākyena hi attho paripuṇṇaṁ byañjīyati, yato "byañjanehi vivaratī"ti āyasmatā mahākaccāyanattherena vuttaṁ. **Niruttī**ti nibbacanaṁ, pañcavidhā vā niruttinayā. Tesampi hi saddaracanāvisesena atthādhigamahetuto idha gahaṇaṁ yujjati. **Pubbāparaṁ** nāma pubbāparānusandhi, suttassa vā pubbabhāgena aparabhāgassa saṁsandanaṁ. Bhagavatā ca pañcavidha-etadaggaṭṭhānena dhammasenāpatinā ca pañcavidhakosallena pasaṭṭhabhāvānurūpanti sambandho. **Dhāraṇabalan**ti dhāraṇasaṅkhātaṁ balaṁ, dhāraṇe vā balaṁ, ubhayatthāpi dhāretuṁ sāmatthiyanti vuttaṁ hoti. **Dassento** hutvā, dassanahetūtipi attho. **Tañca kho atthato vā byañjanato vā anūnamanadhikan**ti avadhāraṇaphalamāha. **Na aññathā daṭṭhabban**ti pana nivattetabbatthaṁ. **Na aññathā**ti ca bhagavato sammukhā sutākārato na aññathā, na pana bhagavatā desitākārato. Acinteyyānubhāvā hi bhagavato desanā, evañca katvā "sabbappakārena ko samattho viññātun"ti heṭṭhā vuttavacanaṁ samatthitaṁ hoti, itarathā bhagavatā desitākāreneva sotuṁ samatthattā tadetaṁ na vattabbaṁ siyā. Yathāvuttena pana atthena dhāraṇabaladassanañca na virujjhati sutākārāvirujjhanavasena dhāraṇassa adhippetattā, aññathā bhagavatā desitākāreneva dhārituṁ samatthanato heṭṭhā vuttavacanena virujjheyya. Na hettha dvinnaṁ atthānaṁ atthantaratāparihāro yutto tesaṁ dvinnampi atthānaṁ sutabhāvadīpanena ekavisayattā, itarathā thero bhagavato desanāya sabbathā paṭiggahaṇe pacchimatthavasena samattho, purimatthavasena ca asamatthoti āpajjeyyāti.

"Yo (pg.1.149) paro na hoti, so attā"ti vuttāya niyakajjhattasaṅkhātāya santatiyā pavattanako tividhopi me-saddo, tasmā kiñcāpi niyakajjhattasantativasena ekasmiṁ yevatthe me-saddo dissati, tathāpi karaṇasampadānasāminiddesavasena vijjamānavibhattibhedaṁ sandhāya vuttaṁ **"tīsu atthesu dissatī"**ti, tīsu vibhattiyatthesu attanā saññuttavibhattito dissatīti attho **Gāthābhigītan**ti gāthāya abhigītaṁ abhimukhaṁ gāyitaṁ. **Abhojaneyyan**ti bhojanaṁ kātumanaraharūpaṁ. Abhigītapadassa kattupekkhattā mayāti attho. Evaṁ sesesupi yathāraham. Sutasaddassa kammabhāvasādhanavasena dvādhippāyikapadattā yathāyogaṁ "mayā sutan"ti ca "mama sutan"ti ca atthadvaye yujjati.

Kiñcāpi upasaggo kiriyaṁ viseseti, jotakamattabhāvato pana satipi tasmiṁ sutasaddoyeva taṁ taṁ atthaṁ vadatīti anupasaggassa sutasaddassa atthuddhāre sa-upasaggassa gahaṇaṁ na virujjhatīti āha **"sa-upasaggo ca anupasaggo cā"**ti. **Assā**ti sutasaddassa. Upasaggavasenapi dhātusaddo visesatthavācako yathā "anubhavati parābhavatī"ti vuttaṁ **"gacchantoti attho"**ti. Tathā anupasaggopi dhātusaddo sa-upasaggo viya visesatthavācakoti āha **"vissutadhammassāti attho"**ti. Evamīdisesu. **Sotaviññeyyan**ti sotadvāranissitena viññāṇena viññātabbaṁ, sasambhārakathā vā esā, sotadvārena viññātabbanti attho. **Sotadvārānusāraviññātadharo**ti sotadvārānusārena manoviññāṇena viññātadhammadharo. Na hi sotadvāranissitaviññāṇamattena dhammo viññāyati, atha kho tadanusāramanoviññāṇeneva, **sutadharo**ti ca tathā viññātadhammadharo vutto, tasmā tadatthoyeva sambhavatīti evaṁ vuttaṁ. Kammabhāvasādhanāni sutasadde sambhavantīti dassetuṁ **"idha panā"**ti-ādimāha. Pubbāparapadasambandhavasena atthassa upapannatā, anupapannatā ca viññāyati, tasmā sutasaddasseva vasena ayamattho "upapanno, anupapanno"ti vā na viññātabboti codanāya pubbāparapadasambandhavasena etadatthassa upapannataṁ dassetuṁ **"me-saddassa hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Mayāti atthe satī**ti kattutthe karaṇaniddesavasena mayāti atthe vattabbe sati, yadā me-saddassa kattuvasena karaṇaniddeso, tadāti vuttaṁ hoti. **Mamāti atthe satī**ti sambandhīyatthe sāminiddesavasena (pg.1.150) mamāti atthe vattabbe sati, yadā sambandhavasena sāmi niddeso, tadāti vuttaṁ hoti.

Evaṁ saddato ñātabbamatthaṁ viññāpetvā idāni tehi dassetabbamatthaṁ nidassento **"evametesū"**ti-ādimāha. Sutasaddasannidhāne payuttena **evaṁ**-saddena savanakiriyājotakeneva bhavitabbaṁ vijjamānatthassa jotakamattattā nipātānanti vuttaṁ **"evanti sotaviññāṇādiviññāṇakiccanidassanan"**ti. Savanāya eva hi ākāro, nidassanaṁ, avadhāraṇampi, tasmā yathāvutto evaṁ-saddassa tividhopi attho savanakiriyājotakabhāvena idhādhippetoti. **Ādi**-saddena cettha sampaṭicchanādīnaṁ sotadvārikaviññāṇānaṁ, tadabhinipātānañca manodvārika viññāṇānaṁ gahaṇaṁ veditabbaṁ, yato sotadvārānusāraviññātatthe idha sutasaddoti vutto. Avadhāraṇaphalattā saddapayogassa sabbampi vākyaṁ antogadhāvadhāraṇaṁ, tasmā **"sutan"**ti etassa sutamevāti ayamattho labbhatīti āha **"assavanabhāvapaṭikkhepato"**ti. Etena hi vacanena avadhāraṇena nirākataṁ dasseti. Yathā pana yaṁ sutaṁ sutamevāti niyametabbaṁ, tathā ca taṁ sutaṁ sammā sutaṁ hotīti avadhāraṇaphalaṁ dassetuṁ vuttaṁ **"anūnādhikāviparītaggahaṇanidassanan"**ti. Atha vā saddantaratthāpohanavasena saddo atthaṁ vadati, tasmā **"sutan"**ti etassa asutaṁ na hotīti ayamattho labbhatīti sandhāya **"assavanabhāvapaṭikkhepato"**ti vuttaṁ, iminā diṭṭhādinivattanaṁ karoti diṭṭhādīnaṁ "asutan"ti saddantaratthabhāvena nivattetabbattā. Idaṁ vuttaṁ hoti– na idaṁ mayā attano ñāṇena diṭṭhaṁ, na ca sayambhuñāṇena sacchikataṁ, atha kho sutaṁ, tañca kho sutaṁ sammadevāti. Tadeva sammā

sutabhāvaṁ sandhāyāha **“anūnā …pe… dassanan”**ti. Hoti cettha–

“Evādisattiyā ceva, aññatthāpohanena ca;
Dvidhā saddo atthantaraṁ, nivatteti yathārahan”ti.

Apica avadhāraṇatthe evaṁ-sadde ayamatthayojanā karīyatīti tadapekkhassa sutasaddassa sāvadhāraṇattho vutto **“assavanabhāvapaṭikkhepato”**ti, tadavadhāraṇaphalaṁ dasseti **“anū …pe… dassanan”**ti iminā. Savana-saddo cettha bhāvasaddena yogato kammasādhano veditabbo “suyyatī”ti. Anūnādhikatāya bhagavato sammukhā sutākārato aviparītaṁ (pg.1.151) aviparītassa vā suttassa gahaṇaṁ, tassa nidassanaṁ tathā, iti savanahetu suṇantapuggalasavanavisesavasena ayaṁ yojanā katā.

Evaṁ padattayassa ekena pakārena atthayojanaṁ dassetvā idāni pakārantarenāpi taṁ dassetuṁ **“tathā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tassā**ti yā bhagavato sammukhā dhammassavanākārena pavattā manodvārikaviññāṇavīthi, tassā. Sā hi nānappakārena ārammaṇe pavattituṁ samatthā, na sotadvārika viññāṇavīthi ekārammaṇeyeva pavattanato, tathā ceva vuttaṁ **“sotadvārānusārenā”**ti. Tena hi sotadvārikaviññāṇavīthi nivattati. **Nānappakārenā**ti vakkhamānena anekavihitena byañjanatthaggahaṇākārasaṅkhātena nānāvidhena ākārena, etena imissā yojanāya ākārattho evaṁ-saddo gahitoti dasseti. **Pavattibhāvappakāsanan**ti pavattiyā atthibhāvappakāsanaṁ. Yasmiṁ pakāre vuttappakārā viññāṇavīthi nānappakārena pavattā, tadeva ārammaṇaṁ sandhāya **“dhammappakāsanan”**ti vuttaṁ, na pana sutasaddassa dhammatthaṁ, tena vuttaṁ “ayaṁ dhammo suto”ti. Tassā hi viññāṇavīthiyā ārammaṇameva “ayaṁ dhammo suto”ti vuccati. Tañca niyamiyamānaṁ yathāvuttāya viññāṇavīthiyā ārammaṇabhūtaṁ suttameva. **Ayañhetthā**ti-ādi vuttassevatthassa pākaṭīkaraṇaṁ. Tappākaṭīkaraṇattho hettha **hi**-saddo. **Viññāṇavīthiyā** karaṇabhūtāya **mayā na aññaṁ kataṁ, idaṁ pana** ārammaṇaṁ **kataṁ.** Kiṁ pana tanti ce? **Ayaṁ dhammo suto**ti. Ayaṁ panetthādhippāyo– ākāratthe evaṁ-sadde “ekenākārenā”ti yo ākāro vutto, so atthato sotadvārānusāraviññāṇavīthiyā nānappakārena ārammaṇe pavattibhāvoyeva, tena ca tadārammaṇabhūtassa dhammasseva savanaṁ kataṁ, na aññanti. Evaṁ savanakiriyāya karaṇakattukammaviseso imissā yojanāya dassito.

Aññampi yojanamāha **“tathā”**ti-ādinā. Nidassanatthaṁ evaṁ-saddaṁ gahetvā nidassanena ca nidassitabbassāvinābhāvato **“evanti nidassitabbappakāsanan”**ti vuttaṁ. Iminā hi tadavinābhāvato evaṁsaddena sakalampi suttaṁ paccāmaṭṭhanti dasseti, sutasaddassa kiriyāparattā, savanakiriyāya ca sādhāraṇaviññāṇappabandhapaṭibaddhattā tasmiñca viññāṇappabandhe (pg.1.152) puggalavohāroti vuttaṁ **“puggalakiccappakāsanan”**ti. Sādhāraṇaviññāṇappabandho hi paṇṇattiyā idha **puggalo** nāma, savanakiriyā pana tassa **kiccaṁ** nāma. Na hi puggalavohārarahite dhammappabandhe savanakiriyā labbhati vohāravisayattā tassā kiriyāyāti daṭṭhabbaṁ. **“Idan”**ti-ādi piṇḍatthadassanaṁ **mayā**ti yathāvuttaviññāṇappabandhasaṅkhātapuggalabhūtena mayā. **Sutan**ti savanakiriyāsaṅkhātena puggalakiccena yojitaṁ, imissā pana yojanāya puggalabyāpāravisayassa puggalassa, puggalabyāpārassa ca nidassanaṁ katanti daṭṭhabbaṁ.

Ākāratthameva evaṁ-saddaṁ gahetvā purimayojanāya aññathāpi atthayojanaṁ dassetuṁ **“tathā”**ti-ādi vuttaṁ. **Cittasantānassā**ti yathāvuttaviññāṇappabandhassa. **Nānākārappavattiyā**ti nānappakārena ārammaṇe pavattiyā. Nānappakāraṁ atthabyañjanassa gahaṇaṁ, nānappakārassa vā atthabyañjanassa gahaṇaṁ tathā,

tatoyeva sā "ākārapaññattī"ti vuttāti tadevatthaṁ samattheti **"evanti hī"**ti-ādinā. **Ākārapaññattī**ti ca upādāpaññattiyeva, dhammānaṁ pana pavatti-ākāramupādāya paññattattā tadaññāya upādāpaññattiyā visesanatthaṁ **"ākārapaññattī"**ti vuttā **visayaniddeso**ti uppattiṭṭhānaniddeso. Sotabbabhūto hi dhammo savanakiriyākattubhūtassa puggalassa savanakiriyāvasena pavattiṭṭhānaṁ kiriyāya kattukammaṭṭhattā tabbasena ca tadādhārassāpi dabbassa ādhārabhāvassa icchitattā, idha pana kiriyāya kattupavattiṭṭhānabhāvo icchitoti kammameva ādhāravasena vuttaṁ, tenāha "kattu visayaggahaṇasanniṭṭhānan"ti, ārammaṇameva vā visayo. Ārammaṇañhi tadārammaṇikassa pavattiṭṭhānaṁ. Evampi hi attho suviññeyyataro hoti. Yathāvuttavacane piṇḍatthaṁ dassetuṁ **"ettāvatā"**ti-ādi vuttaṁ. Ettāvatā ettakena yathāvuttatthena padattayena, kataṁ hotīti sambandho. **Nānākārappavattenā**ti nānappakārena ārammaṇe pavattena. **Cittasantānenā**ti yathāvuttaviññāṇavīthisaṅkhātena cittappabandhena. Gahaṇasadde cetaṁ karaṇaṁ. Cittasantānavinimuttassa kassaci kattu paramatthato abhāvepi saddavohārena buddhiparikappitabhedavacanicchāya cittasantānato aññamiva taṁsamaṅgiṁ katvā abhedepi bhedavohārena **"cittasantānena taṁsamaṅgino"**ti vuttaṁ. Vohāravisayo hi saddo nekantaparamatthikoti (pg.1.153) (kārakarūpasiddhiyaṁ yo kāreti sahetusuttaṁ passitabbaṁ) savanakiriyāvisayopi sotabbadhammo savanakiriyāvasena pavattacittasantānassa idha paramatthato kattubhāvato tassa visayoyevāti vuttaṁ **"kattu visayaggahaṇasanniṭṭhānan"ti.**

Apica savanavasena cittappavattiyā eva savanakiriyābhāvato taṁvasena tadaññanāmarūpadhammasamudāyabhūtassa taṁkiriyākattu ca visayo hotīti katvā tathā vuttaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti– purimanaye savanakiriyā, takkattā ca paramatthato tathāpavattacittasantānameva, tasmā kiriyāvisayopi "kattu visayo"ti vutto. Pacchimanaye pana tathāpavattacittasantānaṁ kiriyā, tadaññadhammasamudāyo pana kattā, tasmā kāmaṁ ekantato kiriyāvisayoyevesa dhammo, tathāpi kiriyāvasena "tabbantakattu visayo"ti vuttoti. **Taṁsamaṅgino**ti tena cittasantānena samaṅgino. **Kattū**ti kattārassa. **Visayo**ti ārammaṇavasena pavattiṭṭhānaṁ, ārammaṇameva vā. Sutākārassa ca therassa sammā nicchitabhāvato "gahaṇasanniṭṭhānan"ti vuttaṁ.

Aparo nayo– **yassa …pe… ākārapaññattī**ti ākāratthena evaṁ-saddena yojanaṁ katvā tadeva avadhāraṇatthampi gahetvā imasmiṁyeva naye yojetuṁ "gahaṇaṁ kataṁ" icceva avatvā **"gahaṇasanniṭṭhānaṁ katan"**ti vuttanti daṭṭhabbaṁ. Avadhāraṇena hi sanniṭṭhānamidhādhippetaṁ, tasmā **"ettāvatā"**ti-ādinā avadhāraṇatthampi evaṁ-saddaṁ gahetvā ayameva yojanā katāti dassetīti veditabbaṁ, imissā pana yojanāya gahaṇākāragāhakatabbisayavisesanidassanaṁ katanti daṭṭhabbaṁ.

Aññampi yojanamāha **"atha vā"**ti-ādinā. Pubbe attanā sutānaṁ nānāvihitānaṁ suttasaṅkhātānaṁ atthabyañjanānaṁ upadhāritarūpassa ākārassa nidassanassa, avadhāraṇassa vā pakāsanasabhāvo **evaṁ**-saddoti tadākārādibhūtassa upadhāraṇassa puggalapaññattiyā upādānabhūtadhammappabandhabyāpāratāya **"puggalakiccaniddeso"**ti vuttaṁ attanā sutānañhi atthabyañjanānaṁ puna upadhāraṇaṁ ākārādittayaṁ, tañca evaṁ-saddassa attho. So pana yaṁ dhammappabandhaṁ upādāya puggalapaññatti pavattā, tassa byāpārabhūtaṁ kiccameva (pg.1.154) tasmā evaṁ-saddena puggalakiccaṁ niddisīyatīti. Kāmaṁ savanakiriyā puggalabyāpāropi avisesena, tathāpi visesato viññāṇabyāpārovāti vuttaṁ **"viññāṇakiccaniddeso"**ti. Tathā hi puggalavādīnampi savanakiriyā viññāṇanirapekkhā natthi savanādīnaṁ visesato viññāṇabyāpārabhāvena icchitattā. **Me**ti saddappavattiyā

ekanteneva sattavisayattā, viññāṇakiccassa ca sattaviññāṇānamabhedakaraṇavasena tattheva samodahitabbato **“ubhayakiccayuttapuggalaniddeso”**ti vuttaṁ. “Ayan”ti-ādi tappākaṭīkaraṇaṁ. Ettha hi **savanakiccaviññāṇasamaṅginā**ti **evaṁ**-saddena niddiṭṭhaṁ puggalakiccaṁ sandhāya vuttaṁ, taṁ pana puggalassa savanakiccaviññāṇasamaṅgībhāvena puggalakiccaṁ nāmāti dassetuṁ “puggalakiccasamaṅginā”ti avatvā **“savanakiccaviññāṇasamaṅginā”**ti āha, tasmā “puggalakiccan”ti niddiṭṭhasavanakiccavatā viññāṇena samaṅginā̄ti attho. **Viññāṇavasena, laddhasavanakiccavohārenā**ti ca sutasaddena niddiṭṭhaṁ viññāṇakiccaṁ sandhāya vuttaṁ. Savanameva kiccaṁ yassāti tathā. Savanakiccanti vohāro **savanakiccavohāro,** laddho so yenāti tathā. **Laddhasavanakiccavohārena** viññāṇasaṅkhātena vasena sāmatthiyenāti attho. Ayaṁ pana sambandho– savanakiccaviññāṇasamaṅginā puggalena mayā laddhasavanakiccavohārena viññāṇavasena karaṇabhūtena sutanti.

Apica **“evan”**ti saddassattho avijjamānapaññatti, **“sutan”**ti saddassattho vijjamānapaññatti, tasmā te tathārūpapaññatti upādānabhūtapuggalabyāpārabhāveneva dassento āha **“evanti puggalakiccaniddeso. Sutanti viññāṇakiccaniddeso”**ti. Na hi paramatthatoyeva niyamiyamāne sati puggalakiccaviññāṇakiccavasena ayaṁ vibhāgo labbhatīti. Imissā pana yojanāya kattubyāpārakaraṇabyāpārakattuniddeso katoti veditabbo.

Sabbassāpi saddādhigamanīyassa atthassa paññattimukheneva paṭipajjitabbattā, sabbāsañca paññattīnaṁ vijjamānādivasena chasu paññattibhedesu antogadhattā tāsu “evan”ti-ādīnaṁ paññattīnaṁ sarūpaṁ niddhāretvā dassento **“evanti cā”**ti-ādimāha. Tattha “evan”ti ca “me”ti ca vuccamānassa atthassa ākārādibhūtassa dhammānaṁ asallakkhaṇabhāvato avijjamānapaññattibhāvoti āha **“saccikaṭṭhaparamatthavasena avijjamānapaññattī”**ti. **Saccikaṭṭhaparamatthavasenā**ti (pg.1.155) ca bhūtattha-uttamatthavasenāti attho. Idaṁ vuttaṁ hoti– yo māyāmarīci-ādayo viya abhūtattho, anussavādīhi gahetabbo viya anuttamattho ca na hoti, so rūpasaddādisabhāvo, ruppanānubhavanādisabhāvo vā attho “saccikaṭṭho, paramattho”ti ca vuccati, “evaṁ me”ti padānaṁ pana attho abhūtattā, anuttamattā ca na tathā vuccati, tasmā bhūtattha-uttamatthasaṅkhātena saccikaṭṭhaparamatthavasena visesanabhūtena avijjamānapaññattiyevāti. Etena ca visesanena bālajanehi “atthī”ti parikappitaṁ paññattimattaṁ nivatteti. Tadevatthaṁ pākaṭaṁ karoti, hetunā vā sādheti **“kiñhettha tan”**ti-ādinā. Yaṁ dhammajātaṁ, atthajātaṁ vā “evan”ti vā “me”ti vā niddesaṁ labhetha, **taṁ ettha** rūpaphassādidhammasamudāye, “evaṁ me”ti padānaṁ vā atthe. Paramatthato na atthīti yojanā. Rūpaphassādibhāvena niddiṭṭho paramatthato ettha attheva, “evaṁ me”ti pana niddiṭṭho natthīti adhippāyo. **Sutan**ti pana saddāyatanaṁ sandhāyāha **“vijjamānapaññattī”**ti. “Saccikaṭṭhaparamatthavasenā”ti cettha adhikāro. **“Yañhī”**ti-ādi tappākaṭīkaraṇaṁ, hetudassanaṁ vā. **Yaṁ taṁ** saddāyatanaṁ **sotena** sotadvārena, tannissitaviññāṇena vā **upaladdhaṁ** adhigamitabbanti attho. Tena hi saddāyatanamidha gahitaṁ kammasādhanenāti dasseti.

Evaṁ aṭṭhakathānayena paññattisarūpaṁ niddhāretvā idāni aṭṭhakathāmuttakenāpi nayena vuttesu chasu paññattibhedesu “evan”ti-ādīnaṁ paññattīnaṁ sarūpaṁ niddhārento **“tathā”**ti-ādimāha. Upādāpaññatti ādayo hi porāṇaṭṭhakathāto muttā saṅgahakāreneva ācariyena vuttā. Vitthāro abhidhammaṭṭhakathāya gahetabbo. **Taṁ tan**ti taṁ taṁ dhammajātaṁ, sotapathamāgate dhamme upādāya tesaṁ upadhāritākāranidassanāvadhāraṇassa paccāmasanavasena **evanti ca**

sasantatipariyāpanne khandhe upādāya **meti ca** vattabbattāti attho. Rūpavedanādibhedehi dhamme upādāya nissāya kāraṇaṁ katvā paññatti **upādāpaññatti** yathā "tāni tāni aṅgāni upādāya ratho gehaṁ, te te rūparasādayo upādāya ghaṭo paṭo, candimasūriyaparivattādayo upādāya kālo disā"ti-ādi. Paññapetabbaṭṭhena cesā paññatti nāma, na paññāpanaṭṭhena. Yā pana tassa atthassa paññāpanā, ayaṁ avijjamānapaññattiyeva. **Diṭṭhādīni upanidhāya** (pg.1.156) **vattabbato**ti diṭṭhamutaviññāte upanidhāya upatthambhaṁ katvā apekkhitvā vattabbattā. Diṭṭhādisabhāvavirahite saddāyatane vattamānopi hi sutavohāro "dutiyaṁ tatiyan"ti-ādiko viya paṭhamādīni diṭṭhamutaviññāte apekkhitvā pavatto **"upanidhāpaññatī"**ti vuccate. Sā panesā anekavidhā tadaññapekkhūpanidhā hatthagatūpanidhā sampayuttūpanidhāsamāropitūpanidhā avidūragatūpanidhā paṭibhāgūpanidhā tabbahulūpanidhātabbisiṭṭhūpanidhā"ti-ādinā. Tāsu ayaṁ "dutiyaṁ tatiyan"ti-ādikā viya paṭhamādīnaṁ diṭṭhādīnaṁ aññamaññamapekkhitvā vuttattā tadaññapekkhūpanidhāpaññatti nāma.

Evaṁ paññattiyāpi atthādhigamanīyatāsaṅkhātaṁ dassetabbatthaṁ dassetvā idāni saddasāmatthiyena dīpetabbamatthaṁ niddhāretvā dīpento **"ettha cā"**ti-ādimāha. **Etthā**ti etasmiṁ vacanattaye. **Ca**-saddo upanyāso atthantaraṁ ārabhitukāmena yojitattā. "Sutan"ti vutte asutaṁ na hotīti pakāsitoyamattho, tasmā tathā suta-saddena pakāsitā attanā paṭividdhasuttassa pakāravisesā **"evan"**ti therena paccāmaṭṭhāti tena evaṁ-saddena asammoho dīpito nāma, tenāha **"evanti vacanena asammohaṁ dīpetī"**ti. **Asammohan**ti ca yathāsute sutte asammohaṁ. Tadeva yuttiyā, byatirekena ca samatthehi **"na hī"**ti-ādinā vakkhamānañca suttaṁ nānappakāraṁ duppaṭividdhañca. Evaṁ nānappakāre duppaṭividdhe sutte kathaṁ sammūḷho nānappakārapaṭivedhasamattho bhavissati. Imāya yuttiyā, iminā ca byatirekena therassa tattha asammūḷhabhāvasaṅkhāto dīpetabbo attho viññāyatīti vuttaṁ hoti. Evamīdisesu yathārahaṁ. Bhagavato sammukhā sutākārassa yāthāvato upari therena dassiyamānattā **"suttassa asammosaṁ dīpetī"**ti vuttaṁ. **Kālantarenā**ti sutakālato aparena kālena. **Yassa …pe… paṭijānāti,** therassa pana suvaṇṇabhājane pakkhittasīhavasā viya anassamānaṁ asammuṭṭhaṁ tiṭṭhati, tasmā so evaṁ paṭijānātīti vuttaṁ hoti. Evaṁ dīpitena pana atthena kiṁ pakāsitanti āha **"iccassā"**ti-ādi. Tattha **iccassā**ti iti assa, tasmā asammohassa, asammosassa ca dīpitattā assa therassapaññāsiddhīti-ādinā sambandho. **Asammohenā**ti sammohābhāvena. Paññāvajjitasamādhi-ādidhammajātena taṁsampayuttāya paññāya (pg.1.157) siddhi sahajātādisattiyā sijjhanato. Sammohapaṭipakkhena vā paññāsaṅkhātena dhammajātena. Savanakālasambhūtāya hi paññāya taduttarikālapaññāsiddhi upanissayādikoṭiyā sijjhanato. Itaratthāpi yathārahaṁ nayo netabbo.

Evaṁ pakāsitena pana atthena kiṁ vibhāvitanti āha **"tatthā"**ti-ādi. **Tatthā**ti tesu dubbidhesu dhammesu. Byañjanānaṁ paṭivijjhitabbo ākāro nātigambhīro, yathāsutadhāraṇameva tattha karaṇīyaṁ, tasmā tattha satiyā byāpāro adhiko, paññā pana guṇībhūtāti vuttaṁ **"paññāpubbaṅgamāyā"**ti-ādi. Paññāya pubbaṅgamā **paññāpubbaṅgamā**ti hi nibbacanaṁ, pubbaṅgamatā cettha padhānabhāvo "manopubbaṅgamā dhammā"ti-ādīsu (dha. pa. 1) viya. Apica yathā cakkhuviññāṇādīsu āvajjanādayo pubbaṅgamā samānāpi tadārammaṇassa avijānanato appadhānabhūtā, evaṁ pubbaṅgamāyapi appadhānatte sati paññāpubbaṅgamā etissāti nibbacanampi yujjati. Pubbaṅgamatā cettha purecāribhāvo. Iti sahajātapubbaṅgamo purejātapubbaṅgamoti duvidhopi pubbaṅgamo idha sambhavati, yathā cettha, evaṁ sati

“pubbaṅgamāyā”ti etthāpi yathāsambhavamesa nayo veditabbo. Evaṁ vibhāvitena samatthatāvacanena kimanubhāvitanti āha **“tadubhayasamatthatāyogenā”**ti-ādi. Tattha **atthabyañjanasampannassā**ti atthabyañjanena paripuṇṇassa, saṅkāsanādīhi vā chahi atthapadehi, akkharādīhi ca chahi byañjanapadehi samannāgatassa, atthabyañjanasaṅkhātena vā rasena sādurasassa. Pariyattidhammoyeva navalokuttararatanasannidhānato sattavidhassa, dasavidhassa vā ratanassa sannidhāno koso viyāti **dhammakoso,** tathā dhammabhaṇḍāgāro, tattha niyuttoti **dhammabhaṇḍāgāriko.** Atha vā nānārājabhaṇḍarakkhako bhaṇḍāgāriko viyāti **bhaṇḍāgāriko,** dhammassa anurakkhako bhaṇḍāgārikoti tameva sadisatākāraṇadassanena visesetvā **“dhammabhaṇḍāgāriko”**ti vutto. Yathāha–

“Bahussuto dhammadharo, sabbapāṭhī ca sāsane;
Ānando nāma nāmena, dhammārakkho tavaṁ mune”ti. (apa. 1.542).

Aññathāpi dīpetabbamatthaṁ dīpeti **“aparo nayo”**ti-ādinā, evaṁ saddena vuccamānānaṁ ākāranidassanāvadhāraṇatthānaṁ aviparītasaddhammavisayattā tabbisayehi (pg.1.158) tehi atthehi yoniso manasikārassa dīpanaṁ yuttanti vuttaṁ **“yoni …pe… dīpetī”**ti. **“Ayoniso”**ti-ādinā byatirekena ñāpakahetudassanaṁ. Tattha katthaci hi-saddo dissati, so kāraṇe, kasmāti attho, iminā vacaneneva yoniso manasikaroto nānappakārapaṭivedhasambhavato aggi viya dhūmena kāriyena kāraṇabhūto so viññāyatīti tadanvayampi atthāpattiyā dasseti. Esa nayo sabbattha yathārahaṁ. “Brahmajālaṁ āvuso kattha bhāsitan”ti-ādi pucchāvasena adhunā pakaraṇappattassa vakkhamānassa suttassa “sutan”ti padena vuccamānaṁ bhagavato sammukhā savanaṁ samādhānamantarena na sambhavatīti katvā vuttaṁ **“avikkhepaṁ dīpetī”**ti. **“Vikkhittacittassā”**ti-ādinā byatirekakāraṇena ñāpakahetuṁ dassetvā tadeva samattheti **“tathā hī”**ti-ādinā. **Sabbasampattiyā**ti sabbena atthabyañjanadesakapayojanādinā sampattiyā. Kiṁ iminā pakāsitanti āha **“yoniso manasikārena cetthā”**ti-ādi. **Etthā**ti etasmiṁ dhammadvaye. **“Na hi vikkhittacitto”**ti-ādinā kāraṇabhūtena avikkhepena, sappurisūpanissayena ca phalabhūtassa saddhammassavanassa siddhiyā eva samatthanaṁ vuttaṁ, avikkhepena pana sappurisūpanissayassa siddhiyā samatthanaṁ na vuttaṁ. Kasmāti ce? Vikkhittacittānaṁ sappurise payirupāsanābhāvassa atthato siddhattā. Atthavaseneva hi so pākaṭoti na vutto.

Etthāha– yathā yoniso manasikārena phalabhūtena attasammāpaṇidhipubbekatapuññatānaṁ kāraṇabhūtānaṁ siddhi vuttā tadavinābhāvato, evaṁ avikkhepena phalabhūtena saddhammassavanasappurisūpanissayānaṁ kāraṇabhūtānaṁ siddhi vattabbā siyā assutavato, sappurisūpanissayavirahitassa ca tadabhāvato. Evaṁ santepi “na hi vikkhittacitto”ti-ādisamatthanavacanena avikkhepena, sappurisūpanissayena ca kāraṇabhūtena saddhammassavanasseva phalabhūtassa siddhi vuttā, kasmā panevaṁ vuttāti? Vuccate– adhippāyantarasambhavato hi tathā siddhi vuttā. Ayaṁ panetthādhippāyo – saddhammassavanasappurisūpanissayā na ekantena avikkhepassa kāraṇaṁ bāhirakāraṇattā, avikkhepo pana sappurisūpanissayo viya saddhammassavanassa ekantakāraṇaṁ ajjhattikakāraṇattā, tasmā ekantakāraṇe honte kimatthiyā anekantakāraṇaṁ pati phalabhāvaparikappanāti tathāyevetassa (pg.1.159) siddhi vuttāti. Ettha ca paṭhamaṁ phalena kāraṇassa siddhidassanaṁ nadīpūrena viya upari vuṭṭhisabbhāvassa, dutiyaṁ kāraṇena phalassa siddhidassanaṁ ekantavassinā viya meghavuṭṭhānena vuṭṭhipavattiyā.

“Aparo nayo”ti-ādinā aññathāpi dīpetabbatthamāha, yasmā na hotīti sambandho. **Evanti …pe… nānākāraniddeso**ti heṭṭhā **vuttaṁ, so ca ākāro**ti sotadvārānusāraviññāṇavīthisaṅkhātassa cittasantānassa nānākārena ārammaṇe pavattiyā nānatthabyañjanaggahaṇasaṅkhāto so bhagavato vacanassa atthabyañjanappabhedaparicchedavasena sakalasāsanasampatti-ogāhanākāro. **Evaṁ bhaddako**ti niravasesaparahitapāripūribhāvakāraṇattā evaṁ yathāvuttena nānatthabyañjanaggahaṇena sundaro seṭṭho, samāsapadaṁ vā etaṁ evaṁ īdiso bhaddo yassāti katvā. Na paṇihito **appaṇihito,** sammā appaṇi hito attā yassāti tathā, tassa. **Pacchimacakkadvayasampattin**ti attasammāpaṇidhipubbekatapuññatāsaṅkhātaguṇadvayasampattiṁ. Guṇasseva hi aparāparavuttiyā pavattanaṭṭhena cakkabhāvo. Caranti vā etena sattā sampattibhavaṁ, sampattibhavesūti vā **cakkaṁ.** Yaṁ sandhāya vuttaṁ “cattārimāni bhikkhave, cakkāni, yehi samannāgatānaṁ devamanussānaṁ catucakkaṁ vattatī”ti-ādi (a. ni. 4.31) pacchimabhāvo cettha desanākkamavaseneva. **Purimacakkadvayasampattin**ti patirūpadesavāsasappurisūpanissayasaṅkhātaguṇadvayasampattiṁ. Sesaṁ vuttanayameva. **Tasmā**ti purimakāraṇaṁ purimassevāti idha kāraṇamāha **“na hī”**ti-ādinā.

Tena kiṁ pakāsitanti āha **“iccassā”**ti-ādi. **Iti** imāya catucakkasampattiyā kāraṇabhūtāya. **Assa** therassa. **Pacchimacakkadvayasiddhiyā**ti pacchimacakkadvayassa atthibhāvena siddhiyā **Āsayasuddhī**ti vipassanāñāṇasaṅkhātāya anulomikakhantiyā, kammassakatāñāṇa-maggañāṇasaṅkhātassa yathābhūtañāṇassa cāti duvidhassāpi āsayassa asuddhihetubhūtānaṁ kilesānaṁ dūrībhāvena **suddhi.** Tadeva hi dvayaṁ vivaṭṭanissitānaṁ suddhasattānaṁ āsayo. Sammāpaṇihitatto hi pubbe ca katapuñño suddhāsayo hoti. Tathā hi vuttaṁ “sammāpaṇihitaṁ cittaṁ, seyyaso naṁ tato kare”ti, (dha. pa. 43) “katapuññosi tvaṁ ānanda, padhānamanuyuñja (pg.1.160) khippaṁ hohisi anāsavo”ti (dī. ni. 2.207) ca. Keci pana “kattukamyatāchando āsayo”ti vadanti, tadayuttameva “tāya ca āsayasuddhiyā adhigamabyattisiddhī”ti vacanena virodhato. Evampi maggañāṇasaṅkhātassa āsayassa suddhi na yuttā tāya adhigamabyattisiddhiyā avattabbatoti? No na yutto purimassa maggassa, pacchimānaṁ maggānaṁ, phalānañca kāraṇabhāvato. **Payogasuddhī**ti yonisomanasikārapubbaṅgamassa dhammassavanapayogassa visadabhāvena suddhi, sabbassa vā kāyavacīpayogassa niddosabhāvena suddhi. Patirūpadesavāsī, hi sappurisasevī ca yathāvuttavisuddhapayogo hoti. Tathāvisuddhena yonisomanasikārapubbaṅgamena dhammassavanapayogena, vippaṭisārābhāvāvahena ca kāyavacīpayogena avikkhittacitto pariyattiyaṁ visārado hoti, tathābhūto ca thero, tena viññāyati purimacakkadvayasiddhiyā therassa payogasuddhi siddhāvāti. Tena kiṁ vibhāvitanti āha **“tāya cā”**ti-ādi. **Adhigamabyattisiddhī**ti paṭivedhasaṅkhāte adhigame chekabhāvasiddhi. Adhigametabbato hi paṭivijjhitabbato paṭivedho **“adhigamo”**ti aṭṭhakathāsu vutto, **āgamo**ti ca pariyatti āgacchanti attatthaparatthādayo etena, ābhuso vā gamitabbo ñātabboti katvā.

Tena kimanubhāvitanti āha **“itī”**ti-ādi. **Itī**ti evaṁ vuttanayena, tasmā siddhattāti vā kāraṇaniddeso. **Vacanan**ti nidānavacanaṁ lokato, dhammato ca siddhāya upamāya tamatthaṁ ñāpetuṁ **“aruṇuggaṁ viyā”**ti-ādimāha. “Upamāya midhekacce, atthaṁ jānanti paṇḍitā”ti (jā. 2.19.24) hi vuttaṁ. **Aruṇo**ti sūriyassa udayato pubbabhāge uṭṭhitaraṁsi, tassa **uggaṁ** uggamanaṁ **udayato** udayantassa udayāvāsamuggacchato

sūriyassa pubbaṅgamaṁ purecaraṁ **bhavituṁ arahati viyā**ti sambandho. Idaṁ vuttaṁ hoti– āgamādhigamabyattiyā īdisassa therassa vuttanidānavacanaṁ bhagavato vacanassa pubbaṅgamaṁ bhavitumarahati, nidānabhāvaṁ gataṁ hotīti idamatthajātaṁ anubhāvitanti.

Idāni aparampi pubbe vuttassa asammohāsammosasaṅkhātassa dīpetabbassatthassa dīpakehi evaṁ-sadda suta-saddehi pakāsetabbamatthaṁ pakāsento **"aparo nayo"**ti-ādimāha. Tattha hi "nānappakārapaṭivedhadīpakena sotabbappabhedapaṭivedhadīpakenā"ti ca iminā tehi saddehi pubbe (pg.1.161) dīpitaṁ asammohāsammosasaṅkhātaṁ dīpetabbatthamāha asammohena nānappakārapaṭivedhassa, asammosena ca sotabbappabhedapaṭivedhassa sijjhanato. **"Attano"**ti-ādīhi pana pakāsetabbatthaṁ. Tena vuttaṁ **ācariyadhammapālattherena** "nānappakārapaṭivedhadīpakenāti-ādinā evaṁ-sadda suta-saddānaṁ therassa atthabyañjanesu asammohāsammosadīpanato catupaṭisambhidāvasena atthayojanaṁ dassetī"ti (dī. ni. ṭī. 1.1). Hetugabbhañcetaṁ padadvayaṁ, nānappakārapaṭivedhasaṅkhātassa, sotabbappabheda-paṭivedhasaṅkhātassa ca dīpetabbatthassa dīpakattāti vuttaṁ hoti. Santassa vijjamānassa bhāvo **sabbhāvo,** atthapaṭibhānapaṭisambhidāhi sampattiyā sabbhāvo tathā. "Sambhavan"tipi pāṭho, sambhavanaṁ **sambhavo,** atthapaṭibhānapaṭisambhidāsampattīnaṁ sambhavo tathā. Evaṁ itaratthāpi. **"Sotabbappabhedapaṭivedhadīpakenā"**ti etena pana ayaṁ suta-saddo evaṁ-saddasannidhānato, vakkhamānāpekkhāya vā sāmaññeneva vuttepi sotabbadhammavisesaṁ āmasatīti dasseti. Ettha ca sotabbadhammasaṅkhātāya pāḷiyā nidassetabbānaṁ bhāsitatthapayojanatthānaṁ, tīsu ca ñāṇesu pavattañāṇassa nānappakārabhāvato tabbhāvapaṭivedhadīpakena evaṁ-saddena atthapaṭibhānapaṭisambhidāsampattisabbhāvadīpanaṁ yuttaṁ, sotabbadhammassa pana atthādhigamahetuto, taṁvasena ca tadavasesahetuppabhedassa gahitattā, niruttibhāvato ca sotabbappabhedadīpakena suta-saddena dhammaniruttipaṭisambhidāsampattisabbhāvadīpanaṁ yuttanti veditabbaṁ. Tadevatthañhi ñāpetuṁ "asammohadīpakena, asammosadīpakenā"ti ca avatvā tathā vuttanti.

Evaṁ asammohāsammosasaṅkhātassa dīpetabbassatthassa dīpakehi evaṁ-sadda suta-saddehi pakāsetabbamatthaṁ pakāsetvā idāni yonisomanasikārāvikkhepasaṅkhātassa dīpetabbassatthassa dīpakehipi tehi pakāsetabbamatthaṁ pakāsento **"evanti cā"**ti-ādimāha. Tattha hi **"evanti …pe… bhāsamāno, sutanti idaṁ …pe… bhāsamāno"**ti ca iminā tehi saddehi pubbe dīpitaṁ yonisomanasikārāvikkhepasaṅkhātaṁ dīpetabbatthamāha, **"ete mayā"**ti-ādīhi pana pakāsetabbatthaṁ **savanayogadīpakan**ti ca avikkhepavasena savanayogassa sijjhanato tadeva sandhāyāha (pg.1.162) Tathā hi **ācariyadhammapālattherena** vuttaṁ "savanadhāraṇavacīparicariyā pariyattidhammānaṁ visesena sotāvadhāraṇapaṭibaddhāti te avikkhepadīpakena sutasaddena yojetvā"ti (dī. ni. ṭī. 1.1). Manodiṭṭhīhi pariyattidhammānaṁ anupekkhanasuppaṭivedhā visesato manasikārapaṭibaddhā, tasmā taddīpakavacaneneva ete mayā dhammā manasānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhāti imamatthaṁ pakāsetīti vuttaṁ "evanti ca …pe… dīpetī"ti tattha **dhammā**ti pariyattidhammā. **Manasānupekkhitā**ti "idha sīlaṁ kathitaṁ, idha samādhi, idha paññā, ettakāva ettha anusandhayo"ti-ādibhedena manasā anupekkhitā. **Diṭṭhiyā suppaṭividdhā**ti nijjhānakkhantisaṅkhātāya, ñātapariññāsaṅkhātāya vā diṭṭhiyā tattha vuttarūpārūpadhamme "iti rūpaṁ, ettakaṁ

rūpan”ti-ādinā suṭṭhu vavatthāpetvā paṭividdhā.

Savanadhāraṇavacīparicariyā ca pariyattidhammānaṁ visesena sotāvadhāraṇapaṭibaddhā, tasmā taddīpakavacaneneva bahū mayā dhammā sutā dhātā vacasā paricitāti imamatthaṁ pakāsetīti vuttaṁ **“sutanti idaṁ …pe… dīpetī”**ti. Tattha **sutā**ti sotadvārānusārena viññātā. **Dhātā**ti suvaṇṇabhājane pakkhittasīhavasā viya manasi suppatiṭṭhitabhāvasādhanena upadhāritā. **Vacasā paricitā**ti paguṇatāsampādanena vācāya paricitā sajjhāyitā. Idāni pakāsetabbatthadvayadīpakena yathāvuttasaddadvayena vibhāvetabbamatthaṁ vibhāvento **“tadubhayenapī”**ti-ādimāha. Tattha **tadubhayenā**ti purimanaye, pacchimanaye ca yathāvuttassa pakāsetabbassatthassa pakāsakena tena dubbidhena saddena. **Atthabyañjanapāripūriṁ dīpento**ti ādarajananassa kāraṇavacanaṁ. Tadeva kāraṇaṁ byatirekena vivarati, yuttiyā vā daḷhaṁ karoti **“atthabyañjanaparipuṇṇañhī”**ti-ādinā. **Asuṇanto**ti cettha lakkhaṇe, hetumhi vā anta-saddo. **Mahatā hitā**ti mahantato hitasmā. **Paribāhiro**ti sabbato bhāgena bāhiro.

Etena pana vibhāvetabbatthadīpakena saddadvayena anubhāvetabbatthamanubhāvento **“evaṁ me sutanti iminā”**ti-ādimāha. Pubbe visuṁ visuṁ atthe yojitāyeva ete saddā idha ekassevānubhāvatthassa anubhāvakabhāvena gahitāti ñāpetuṁ **“sakalenā”**ti vuttaṁ. Kāmañca me-saddo imasmiṁ (pg.1.163) ṭhāne pubbena yojito, tadapekkhānaṁ pana evaṁ-sadda suta-saddānaṁ sahacaraṇato, avinābhāvato ca tathā vuttanti daṭṭhabbaṁ. **Tathāgatappaveditan**ti tathāgatena pakārato viditaṁ, bhāsitaṁ vā. **Attano adahanto**ti attani “mamedan”ti aṭṭhapento. Bhummatthe cetaṁ sāmivacanaṁ. **Asappurisabhūmin**ti asappurisavisayaṁ, so ca atthato apakataññutāsaṅkhātā “idhekacco pāpabhikkhu tathāgatappaveditaṁ dhammavinayaṁ pariyāpuṇitvā attano dahatī”ti (pārā. 195) evaṁ mahācoradīpakena bhagavatā vuttā anariyavohārāvatthā, tathā cāha **“tathāgata …pe… adahanto”**ti. Hutvāti cettha seso. Tathā **sāvakattaṁ paṭijānanto**ti sappurisabhūmi-okkamanasarūpakathanaṁ. Nanu ca ānandattherassa “mametaṁ vacanan”ti adhimānassa, mahākassapattherādīnañca tadāsaṅkāya abhāvato asappurisabhūmisamatikkamādivacanaṁ niratthakaṁ siyāti? Nayidamevaṁ “evaṁ me sutan”ti vadantena ayampi attho anubhāvitoti atthasseva dassanato. Tena hi anubhāvetabbamatthaṁyeva tathā dasseti, na pana ānandattherassa adhimānassa, mahākassapattherādīnañca tadāsaṅkāya sambhavanti niṭṭhamettha gantabbaṁ. Keci pana “devatānaṁ parivitakkāpekkhaṁ tathāvacanaṁ, tasmā edisī codanā anavakāsā”ti vadanti. Tasmiṁ kira samaye ekaccānaṁ devatānaṁ evaṁ cetaso parivitakko udapādi “bhagavā ca parinibbuto, ayañcāyasmā ānando desanākusalo, idāni dhammaṁ deseti, sakyakulappasuto tathāgatassa bhātā, cūḷapituputto ca, kiṁ nu kho so sayaṁ sacchikataṁ dhammaṁ deseti, udāhu bhagavatoyeva vacanaṁ yathāsutan”ti, tesameva cetoparivitakkamaññāya tadabhipariharaṇatthaṁ asappurisabhūmisamatikkamanādi-attho anubhāvitoti. Sāyeva yathāvuttā anariyavohārāvatthā **asaddhammo,** tadavatthānokkamanasaṅkhātā ca sāvakattapaṭijānanā **saddhammo.** Evaṁ sati pariyāyantarena purimatthameva dassetīti gahetabbaṁ. Apica kuhanalapanādivasena pavatto akusalarāsi **asaddhammo,** tabbirahitabhāvo ca **saddhammo. “Kevalan”**ti-ādināpi vuttassevatthassa pariyāyantarena dassanaṁ, yathāvuttāya anariyavohārāvatthāya **parimoceti.** Sāvakattaṁ paṭijānanena **satthāraṁ apadisatī**ti attho. Apica satthukappādikiriyato **attānaṁ parimoceti** takkiriyāsaṅkāya (pg.1.164) sambhavato. “Satthu bhagavatoyeva vacanaṁ mayāsutan”ti satthāraṁ **apadisatī**ti atthantaramanubhāvanaṁ hoti.

“Jinavacanan”ti-ādipi pariyāyantaradassanaṁ, atthantaramanubhāvanameva vā. **Appetī**ti nidasseti. Diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthesu yathārahaṁ satte netīti **netti,** dhammoyeva netti tathā. Vuttanayena cettha ubhayathā adhippāyo veditabbo.

Aparampi anubhāvetabbamatthamanubhāveti **“apicā”**ti-ādinā. Tattha **uppāditabhāvatan**ti desanāvasena pavattitabhāvaṁ. **Purimavacanaṁ vivaranto**ti bhagavatā desitavasena purimataraṁ saṁvijjamānaṁ bhagavatā vacanameva uttāniṁ karonto, idaṁ vacananti sambandho. Catūhi vesārajjañāṇehi visāradassa, visāradahetubhūtacatuvesārajjañāṇasampannassa vā. Dasañāṇabaladharassa. Sammāsambuddhabhāvasaṅkhāte uttamaṭṭhāne ṭhitassa, usabhassa idanti vā atthena āsabhasaṅkhāte akampanasabhāvabhūte ṭhāne ṭhitassa. “Evameva kho bhikkhave, yadā tathāgato loke uppajjati …pe… so dhammaṁ desetī”ti-ādinā (a. ni. 4.33) **sīhopamasuttādīsu** āgatena anekanayena sīhanādanadino. Sabbasattesu, sabbasattānaṁ vā uttamassa. Na cettha niddhāraṇalakkhaṇābhāvato niddhāraṇavasena samāso. Sabbattha hi sakkataganthesu, sāsanaganthesu ca evameva vuttaṁ. Dhammena sattānamissarassa. Dhammasseva issarassa taduppādanavasenātipi vadanti. Sesapadadvayaṁ tassevatthassa pariyāyantaradīpanaṁ. Dhammena lokassa padīpamiva bhūtassa, taduppādakabhāvena vā dhammasaṅkhātapadīpasampannassa. “Dhammakāyoti bhikkhave, tathāgatassetaṁ adhivacanan”ti (dī. ni. 3.118) hi vuttaṁ. Dhammena lokapaṭisaraṇabhūtassa, dhammasaṅkhātena vā paṭisaraṇena sampannassa. “Yaṁnūnāhaṁ …pe… tameva dhammaṁ sakkatvā garuṁ katvā mānetvā pūjetvā upanissāya vihareyyan”ti (a. ni. 4.21 saṁ. ni. 1.173) hi vuttaṁ. Saddhindriyādisaddhammasaṅkhātassa varacakkassa pavattino, saddhammānametassa vā āṇācakkavarassa pavattino sammāsambuddhassa tassa bhagavato idaṁ vacanaṁ sammukhāva mayā paṭiggahitanti yojetabbaṁ. **Byañjane**ti padasamudāyabhūte vākye. **Kaṅkhā vā vimati vā**ti ettha daḷhataraṁ niviṭṭhā vicikicchā **kaṅkhā.** Nātisaṁsappanaṁ matibhedamattaṁ **vimati. Sammukhā paṭiggahitamidaṁ mayā**ti tathā akattabbabhāvakāraṇavacanaṁ. **Attanā uppāditabhāvaṁ appaṭijānanto purimavacanaṁ $**1.0165 **vivaranto**ti pana assaddhiyavināsanassa, saddhāsampadamuppādanassa ca kāraṇavacanaṁ. **“Tenetan”**ti-ādinā yathāvuttamevatthaṁ udānavasena dasseti.

“Evaṁ me sutan”ti evaṁ vadanto gotamagottassa sammāsambuddhassa sāvako, gotamagottasambandho vā sāvako āyasmā ānando bhagavatā bhāsitabhāvassa, sammukhā paṭiggahitabhāvassa ca sūcanato, tathāsūcaneneva ca khalitadunniruttādigahaṇadosābhāvassa sijjhanato sāsane assaddhaṁ vināsayati, saddhaṁ vaḍḍhetīti attho. Ettha ca pañcamādayo tisso atthayojanā ākārādi-atthesu aggahitavisesameva evaṁ-saddaṁ gahetvā dassitā, tato parā tisso ākāratthameva evaṁ-saddaṁ gahetvā vibhāvitā, pacchimā pana tisso yathākkamaṁ ākāratthaṁ, nidassanatthaṁ, avadhāraṇatthañca evaṁ-saddaṁ gahetvā yojitāti daṭṭhabbaṁ. Honti cettha–

> “Dassanaṁ dīpanañcāpi, pakāsanaṁ vibhāvanaṁ;
> Anubhāvanamiccattho, kiriyāyogena pañcadhā.
> Dassito paramparāya, siddho nekatthavuttiyā;
> Evaṁ me sutamiccettha, padattaye nayaññunā”ti.

Eka-saddo pana aññaseṭṭhāsahāyasaṅkhyādīsu dissati. Tathā hesa “sassato attā ca loko ca, idameva saccaṁ moghamaññanti ittheke abhivadantī”ti-ādīsu (ma. ni. 3.27) aññatthe dissati, “cetaso ekodibhāvan”ti-ādīsu (dī. ni. 1.228 pārā. 11) seṭṭhe,

“ekovūpakaṭṭho”ti-ādīsu (dī. ni. 1.405 dī. ni. 2.215 ma. ni. 1.80 saṁ. ni. 3.63 vibha. 4.445) asahāye, “ekova kho bhikkhave, khaṇo ca samayo ca brahmacariyavāsāyā”ti-ādīsu (a. ni. 8.29) saṅkhyāyaṁ, idhāpi saṅkhyāyamevāti dassento āha **“ekanti gaṇanaparicchedaniddeso”**ti (itivu. aṭṭha. 1 dī. ni. ṭī. 1aribbājakakathāvaṇṇanā) ekoyevesa samayo, na dve vā tayo vāti ūnādhikābhāvena gaṇanassa paricchedaniddeso ekanti ayaṁ saddoti attho, tena kassa paricchindananti anuyoge sati (pg.1.166) “samayan”ti vuttanti dassento āha **“samayanti paricchinnaniddeso”**ti. Evaṁ paricchedaparicchinnavasena vuttepi “ayaṁ nāma samayo”ti sarūpato aniyamitattā aniyamitavacanamevāti dasseti **“ekaṁ …pe dīpanan”**ti iminā.

Idāni samayasaddassa anekatthavuttitaṁ atthuddhāravasena dassetvā idhādhippetamatthaṁ niyamento **“tatthā”**ti-ādimāha. **Tatthā**ti tasmiṁ “ekaṁ samayan”ti padadvaye, samabhiniviṭṭho samaya saddoti sambandho. Na pana dissatīti tesvekasmiṁyeva atthe idha pavattanato. **Samavāye**ti paccayasāmaggiyaṁ, kāraṇasamavāyeti attho. **Khaṇe**ti okāse. **Hetudiṭṭhīsū**ti hetumhi ceva laddhiyañca. **Assā**ti samayasaddassa. **Kālañca samayañca upādāyā**ti ettha **kālo** nāma upasaṅkamanassa yuttakālo. **Samayo** nāma tasseva paccayasāmaggī, atthato pana tadanurūpasarīrabalañceva tappaccayaparissayābhāvo ca. **Upādānaṁ** nāma ñāṇena tesaṁ gahaṇaṁ, tasmā yathāvuttaṁ kālañca samayañca paññāya gahetvā upadhāretvāti attho. Idaṁ vuttaṁ hoti– sace amhākaṁ sve gamanassa yuttakālo bhavissati, kāye balamattā ca pharissati, gamanapaccayā ca aññо aphāsuvihāro na bhavissati, athetaṁ kālañca gamanakāraṇasamavāyasaṅkhātaṁ samayañca upadhāretvā appeva nāma svepi āgaccheyyāmāti. **Khaṇo**ti okāso. Tathāgatuppādādiko hi maggabrahmacariyassa okāso tappaccayapaṭilābhahetuttā. Khaṇo eva ca samayo. Yo “khaṇo”ti ca “samayo”ti ca vuccati, so ekovāti adhippāyo. Diyaḍḍho māso seso gimhānaṁ **uṇhasamayo.** Vassānassa paṭhamo māso **pariḷāhasamayo. Mahāsamayo**ti mahāsamūho. Samāso vā esa, byāso vā. Pavuṭṭhaṁ vanaṁ **pavanaṁ,** tasmiṁ, kapilavatthusāmante mahāvanasaṅkhāte vanasaṇḍeti attho. **Samayopi kho**ti ettha **samayo**ti sikkhāpadapūraṇassa hetu. **Bhaddālī**ti tassa bhikkhussa nāmaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti– tayā bhaddāli paṭivijjhitabbayuttakaṁ ekaṁ kāraṇaṁ atthi, tampi te na paṭividdhaṁ na sallakkhitanti. Kiṁ taṁ kāraṇanti āha **“bhagavāpi kho”**ti-ādi.

“Uggahamāno”ti-ādīsu **māno**ti tassa paribbājakassa pakatināmaṁ, kiñci kiñci pana sippaṁ uggahetuṁ samatthatāya “uggahamāno”ti naṁ (pg.1.167) sañjānanti, tasmā **“uggahamāno”**ti vuccati. Samaṇamuṇḍikassa putto **samaṇamuṇḍikāputto.** So kira devadattassa upaṭṭhāko. Samayaṁ diṭṭhiṁ pakārena vadanti etthāti **samayappavādako,** tasmiṁ, diṭṭhippavādaketi attho. Tasmiṁ kira ṭhāne caṅkītārukkhapokkharasātippabhūtayo brāhmaṇā, nigaṇṭhācelakaparibbājakādayo ca pabbajitā sannipatitvā attano attano samayaṁ pakārena vadanti kathenti dīpenti, tasmā so ārāmo “samayappavādako”ti vuccati. Sveva tindukācīrasaṅkhātāya timbarūsakarukkhapantiyā parikkhittattā **“tindukācīro”**ti vuccati. Ekā sālā etthāti **ekasālako.** Yasmā panettha paṭhamaṁ ekā sālā ahosi, pacchā pana mahāpuññaṁ poṭṭhapādaparibbājakaṁ nissāya bahū sālā katā, tasmā tameva paṭhamaṁ kataṁ ekaṁ sālaṁ upādāya laddhapubbanāmavasena “ekasālako”ti vuccati. Mallikāya nāma pasenadirañño deviyā uyyānabhūto so pupphaphalasacchanno ārāmo, tena vuttaṁ **“mallikāya ārāme”**ti. **Paṭivasatī**ti tasmiṁ phāsutāya vasati.

Diṭṭhe dhammeti paccakkhe attabhāve. **Atthо**ti vuḍḍhi. Kammakilesavasena

samparetabbato sammā pāpuṇitabbato **samparāyo,** paraloko, tattha niyutto samparāyiko, paralokattho. **Atthābhisamayā**ti yathāvutta-ubhayatthasaṅkhātahitapaṭilābhā. Samparāyikopi hi attho kāraṇassa nipphannattā paṭiladdho nāma hotīti taṁ atthadvayamekato katvā "atthābhisamayā"ti vuttaṁ. Dhiyā paññāya taṁtadatthe rāti gaṇhāti, dhī vā paññā etassatthīti **dhīro. Paṇḍā** vuccati paññā. Sā hi sukhumesupi atthesu paḍati gacchati, dukkhādīnaṁ vā pīḷanādi-ākāraṁ jānātīti **paṇḍā.** Tāya ito gatoti **paṇḍito.** Atha vā itā sañjātā paṇḍā etassa, paḍati vā ñāṇagatiyā gacchatīti **paṇḍito. Sammā mānābhisamayā**ti mānassa sammā pahānena. **Sammā**ti cettha aggamaggañāṇena samucchedappahānaṁ vuttaṁ. **Antan**ti avasānaṁ. **Pīḷanaṁ** taṁsamaṅgino hiṁsanaṁ avipphāritākaraṇaṁ. Tadeva attho tathā ttha-kārassa ṭṭha-kāraṁ katvā. Samecca paccayehi katabhāvo **saṅkhataṭṭho.** Dukkhadukkhatādivasena santāpanaṁ paridahanaṁ **santāpaṭṭho.** Jarāya, maraṇena cāti dvidhā vipariṇāmetabbo **vipariṇāmaṭṭho** (pg.1.168) Abhisametabbo paṭivijjhitabbo **abhisamayaṭṭho,** pīḷanādīniyeva. Tāni hi abhisametabbabhāvena ekībhāvamupanetvā "abhisamayaṭṭho"ti vuttāni. Abhisamayassa vā paṭivedhassa attho gocaro abhisamayaṭṭhoti tāniyeva tabbisaya-bhāvūpagamana-sāmaññato ekattena vuttāni. Ettha ca upasaggānaṁ jotakamattattā tassa tassa atthassa vācako samayasaddo evāti samayasaddassa atthuddhārepi sa-upasaggo abhisamayo vutto.

Tesu pana atthesu ayaṁ vacanattho– sahakārīkāraṇavasena sannijjhaṁ sameti samavetīti **samayo,** samavāyo. Sameti samāgacchati maggabrahmacariyamettha tadādhārapuggalavasenāti **samayo,** khaṇo. Samenti ettha, etena vā saṁgacchanti dhammā, sattā vā sahajātādīhi, uppādādīhi cāti **samayo,** kālo. Dhammappavattimattatāya hi atthato abhūtopi kālo dhammappavattiyā adhikaraṇaṁ, karaṇaṁ viya ca parikappanāmattasiddhena rūpena voharīyati. Samaṁ, sammā vā avayavānaṁ ayanaṁ pavatti avaṭṭhānanti **samayo,** samūho yathā "samudāyo"ti. Avayavānaṁ sahāvaṭṭhānameva hi samūho, na pana avayavavinimutto samūho nāma koci paramatthato atthi. Paccayantarasamāgame eti phalaṁ uppajjati, pavattati vā etasmāti **samayo,** hetu yathā "samudayo"ti. So hi paccayantarasamāgamaneneva attano phalaṁ uppādaṭṭhitisamaṅgībhāvaṁ karoti. Sameti saṁyojanabhāvato sambandho hutvā eti attano visaye pavattati, daḷhaggaṇabhāvato vā taṁsaññuttā sattā ayanti etena yathābhinivesaṁ pavattantīti **samayo,** diṭṭhi. Diṭṭhisaṁyojanena hi sattā ativiya bajjhanti. Samiti saṅgati samodhānaṁ **samayo,** paṭilābho. Samassa nirodhassa yānaṁ pāpuṇanaṁ, sammā vā yānaṁ apagamo appavatti **samayo,** pahānaṁ. Abhimukhaṁ ñāṇena sammā etabbo abhigantabboti **abhisamayo,** dhammānaṁ aviparīto sabhāvo. Abhimukhabhāvena taṁ taṁ sabhāvaṁ sammā eti gacchati bujjhatīti **abhisamayo,** dhammānaṁ yathābhūtasabhāvāvabodho.

Nanu ca atthamattaṁ yathādhippetaṁ pati saddā abhinivisantīti na ekena saddena aneke atthā abhidhīyanti, atha kasmā idha samayasaddassa anekadhā attho vuttoti? Saccametaṁ saddavisese apekkhite saddavisese (pg.1.169) hi apekkhite na ekena saddena anekatthābhidhānaṁ sambhavati. Na hi yo kālādi-attho samaya-saddo, soyeva samūhādi-atthaṁ vadati. Ettha pana tesaṁ tesamatthānaṁ samayasaddavacanīyatāsāmaññamupādāya anekatthatā samaya-saddassa vuttāti. Evaṁ sabbattha atthuddhāre. Hoti cettha–

"Sāmaññavacanīyataṁ, upādāya anekadhā;
Atthaṁ vade na hi saddo, eko nekatthako siyā"ti.

Samavāyādi-atthānaṁ idha asambhavato, kālasseva ca apadisitabbattā **"idha panassa**

kālo attho”ti vuttaṁ. Desadesakādīnaṁ viya hi kālassa nidānabhāvena adhippetattā sopi idha apadisīyati. ‘Iminā kīdisaṁ kālaṁ dīpetīti āha **“tenā”**ti-ādi. **Tenā**ti kālatthena samaya-saddena. Aḍḍhamāso pakkhavasena vutto, pubbaṇhādiko divasabhāgavasena, paṭhamayāmādiko pahāravasena. **Ādi**-saddena khaṇalayādayo saṅgahitā, aniyamitavasena **ekaṁ kālaṁ dīpetī**ti attho.

Kasmā panettha aniyamitavasena kālo niddiṭṭho, na utusaṁvaccharādinā niyamitavasenāti āha **“tattha kiñcāpī”**ti-ādi. Kiñcāpi paññāya viditaṁ suvavatthāpitaṁ, tathāpīti sambandho. Vacasā **dhāretuṁ vā** sayaṁ **uddituṁ vā** parena **uddisāpetuṁ vā na sakkā** nānappakārabhāvato **bahu ca vattabbaṁ hoti** yāva kālappabhedo, tāva vattabbattā. **“Ekaṁ samayan”**ti vutte pana na so kālappabhedo atthi, yo etthānantogadho siyāti dasseti **“ekeneva padena tamatthaṁ samodhānetvā”**ti iminā. Evaṁ lokiyasammatakālavasena samayatthaṁ dassetvā idāni sāsane pākaṭakālavasena samayatthaṁ dassetuṁ **“ye vā ime”**ti-ādi vuttaṁ. Apica utusaṁvaccharādivasena niyamaṁ akatvā samayasaddassa vacane ayampi guṇo laddhoyevāti dassento **“ye vā ime”**ti-ādimāha. Sāmaññajotanā hi visese avatiṭṭhati tassā visesaparihāravisayattā. Tattha ye ime samayāti sambandho. Bhagavato mātukucchi-okkamanakālo cettha **gabbhokkantisamayo.** Cattāri nimittāni passitvā saṁvejanakālo **saṁvegasamayo.** Chabbassāni sambodhisamadhigamāya cariyakālo (pg.1.170) **dukkarakārikasamayo.** Devasikaṁ jhānaphalasamāpattīhi vītināmanakālo **diṭṭhadhammasukhavihārasamayo,** visesato pana sattasattāhāni jhānasamāpattivaḷañjanakālo. Pañcacattālīsavassāni taṁtaṁdhammadesanākālo **desanāsamayo. Ādi**-saddena yamakapāṭihāriyasamayādayo saṅgaṇhāti. **Pakāsā**ti dasasahassilokadhātupakampana-obhāsapātubhāvādīhi pākaṭā. “Ekaṁ samayan”ti vutte tadaññepi samayā santīti atthāpattito tesu samayesu idha desanāsamayasaṅkhāto samayaviseso “ekaṁ samayan”ti vuttoti dīpetīti adhippāyo.

Yathāvuttappabhedesuyeva samayesu ekadesaṁ pakārantarehi saṅgahetvā dassetuṁ **“yo cāyan”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha hi ñāṇakiccasamayo, attahitapaṭipattisamayo ca **abhisambodhisamayoyeva.** Ariyatuṇhībhāvasamayo **diṭṭhadhammasukhavihārasamayo.** Karuṇākiccaparahitapaṭipattidhammikathāsamayo **desanāsamayo,** tasmā tesu vuttappabhedesu samayesu ekadesova pakārantarena dassitoti daṭṭhabbaṁ. “Sannipatitānaṁ vo bhikkhave dvayaṁ karaṇīyaṁ dhammī kathā vā ariyo vā tuṇhībhāvo”ti (udā. 12) vuttasamaye sandhāya **“sannipatitānaṁ karaṇīyadvayasamayesū”**ti vuttaṁ. **Tesupi samayesū**ti karuṇākiccaparahitapaṭipattidhammikathādesanāsamayesupi. Aññataraṁ samayaṁ sandhāya “ekaṁ samayan”ti vuttaṁ atthato abhedattā.

Aññattha viya bhummavacanena ca karaṇavacanena ca niddesamakatvā idha upayogavacanena niddesapayojanaṁ niddhāretukāmo parammukhena codanaṁ samuṭṭhapeti **“kasmā panetthā”**ti-ādinā. **Etthā**ti ekaṁ samayan”ti imasmiṁ pade, karaṇavacanena niddeso kato yathāti sambandho. Bhavanti etthāti **bhummaṁ,** okāso, tattha pavattaṁ vacanaṁ vibhatti **bhummavacanaṁ.** Karoti kiriyamabhinipphādebhi etenāti **karaṇaṁ,** kiriyānipphattikāraṇaṁ. Upayujjitabbo kiriyāyāti **upayogo,** kammaṁ, tattha vacanaṁ tathā. **“Tatthā”**ti-ādinā yathāvuttacodanaṁ pariharati. **Tatthā**ti tesu abhidhammatadaññasuttapadavinayesu. **Tathā**ti bhummavacanakaraṇavacanehi atthasambhavato cāti yojetabbaṁ, adhikaraṇabhāvenabhāvalakkhaṇatthānaṁ, hetukaraṇatthānañca (pg.1.171) sambhavatoti attho. **Idhā**ti idhasmiṁ suttapade. **Aññathā**ti upayogavacanena. **Atthasambhavato**ti accantasaṁyogatthassa

sambhavato.

"Tattha hī"ti-ādi tabbivaraṇaṁ. **Ito**ti "ekaṁ samayan"ti suttapadato. **Adhikaraṇatthoti** ādhārattho. Bhavanaṁ **bhāvo,** kiriyā, kiriyāya kiriyantaralakkhaṇaṁ **bhāvenabhāvalakkhaṇaṁ,** tadevattho tathā. Kena samayatthena idaṁ atthadvayaṁ sambhavatīti anuyoge sati tadatthadvayasambhavānurūpena samayatthena, taṁ daḷhaṁ karonto **"adhikaraṇañhī"**ti-ādimāha. Padatthatoyeva hi yathāvuttamatthadvayaṁ siddhaṁ, vibhatti pana jotakamattā. Tattha kālasaṅkhāto, kālasaddassa vā attho yassāti **kālattho.** Samūhasaṅkhāto, 'samūhasaddassa vā attho yassāti **samūhattho,** ko so? Samayo. Idaṁ vuttaṁ hoti– kālattho, samūhattho ca samayo tattha abhidhamme vuttānaṁ phassādidhammānaṁ adhikaraṇaṁ ādhāroti, yasmiṁ kāle, dhammapuñje vā kāmāvacaraṁ kusalaṁ cittaṁ uppannaṁ hoti, tasmiṁyeva kāle, dhammapuñje vā phassādayopi hontīti ayañhi tattha attho. Nanu cāyaṁ upādāpaññattimatto kālo, vohāramatto ca samūho, so kathaṁ adhikaraṇaṁ siyā tattha vuttadhammānanti? Nāyaṁ doso. Yathā hi kālo sayaṁ paramatthato avijjamānopi sabhāvadhammaparicchinnattā ādhārabhāvena paññāto, sabhāvadhammaparicchinno ca taṅkhaṇappavattānaṁ tato pubbe, parato ca abhāvato "pubbaṇhejāto, sāyanhe āgacchatī"ti-ādīsu, samūho ca avayavavinimutto visuṁ avijjamānopi kappanāmattasiddhattā avayavānaṁ ādhārabhāvena paññāpīyati "rukkhe sākhā, yavarāsiyaṁ pattasambhūto"ti-ādīsu, evamidhāpi sabhāvadhammaparicchinnattā, kappanāmattasiddhattā ca tadubhayaṁ tattha vuttadhammānaṁ adhikaraṇabhāvena paññāpīyatīti.

"Khaṇasamavāyahetusaṅkhātassā"ti-ādi bhāvenabhāvalakkhaṇatthasambhavadassanaṁ. Tattha **khaṇo** nāma aṭṭhakkhaṇavinimutto navamo buddhuppādakkhaṇo, yāni vā panetāni "cattārimāni bhikkhave, cakkāni, yehi (pg.1.172) samannāgatānaṁ devamussānaṁ catucakkaṁ pavattatī"ti (a. ni. 4.31) ettha patirūpadesavāso sappurisūpanissayo attasammāpaṇīdhi pubbekatapuññatāti cattāri cakkāni vuttāni, tāni ekajjhaṁ katvā okāsaṭṭhena "khaṇo"ti veditabbāni. Tāni hi kusaluppattiyā okāsabhūtāni. **Samavāyo** nāma "cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇan"ti-ādinā (ma. ni. 1.204 3.421 425 426 saṁ. ni. 2.43 44 saṁ. ni. 3.60 kathā. 465 467) niddiṭṭhā cakkhuviññāṇādisādhāraṇaphalanipphādakattena saṇṭhitā cakkhurūpādipaccayasāmaggī. Cakkhurūpādīnañhi cakkhuviññāṇādi sādhāraṇaphalaṁ. **Hetu** nāma yonisomanasikārādijanakahetu. Yathāvuttassa khaṇasaṅkhātassa, samavāyasaṅkhātassa, hetusaṅkhātassa ca samayassa sattāsaṅkhātena bhāvena tesaṁ phassādīnaṁ dhammānaṁ sattāsaṅkhāto bhāvo lakkhīyati viññāyatīti attho. Idaṁ vuttaṁ hoti– yathā "gāvīsu duyhamānāsu gato, duddhāsu āgato"ti ettha dohanakiriyāya gamanakiriyā lakkhīyati, evamidhāpi yathāvuttassa samayassa sattākiriyāya cittassa uppādakiriyā, phassādīnaṁ bhavanakiriyā ca lakkhīyatīti. Nanu cettha sattākiriyā avijjamānāva, kathaṁ tāya lakkhīyatīti? Saccaṁ, tathāpi "yasmiṁ samaye"ti ca vutte satīti ayamattho viññāyamāno evahoti aññakiriyāsambandhābhāve padatthassa sattāvirahābhāvato, tasmā atthato gamyamānāya tāya sattākiriyāya lakkhīyatīti. Ayañhi tattha attho– yasmiṁ yathāvutte khaṇe, paccayasamavāye, hetumhi vā sati kāmāvacaraṁ kusalaṁ cittaṁ uppannaṁ hoti, tasmiṁyeva khaṇe, paccayasamavāye, hetumhi vā sati phassādayopi hontīti. Ayaṁ pana attho abhidhammeyeva (aṭṭhasā. kāmāvacarakusalapadabhājanīye) nidassanavasena vutto, yathārahamesa nayo aññesupi suttapadesūti. **Tasmā**ti adhikaraṇatthassa, bhāvenabhāvalakkhaṇatthassa ca sambhavato. **Tadatthajotanatthan**ti tadubhayatthassa samayasaddatthabhāvena vijjamānasseva

bhummavacanavasena dīpanatthaṁ. Vibhattiyo hi padīpo viya vatthuno vijjamānasseva atthassa jotakāti, ayamattho saddasatthesu pākaṭoyeva.

Hetu-attho, karaṇattho ca sambhavatīti "annena vasati, vijjāya vasatī"ti-ādīsu viya hetu-attho, "pharasunā chindati, kudālena khaṇatī"ti-ādīsu (pg.1.173) viya karaṇattho ca sambhavati. Kathaṁ pana sambhavatīti āha **"yo hi so"**ti-ādi. **Vinaye** (pārā. 20) āgatasikkhāpadapaññattiyācanavatthuvasena theraṁ mariyādaṁ katvā **"sāriputtādīhipi duviññeyyo"**ti vuttaṁ. **Tena samayena hetubhūtena karaṇabhūtenā**ti ettha pana taṁtaṁvatthuvītikkamova sikkhāpadapaññattiyā hetu ceva karaṇañca. Tathā hi yadā bhagavā sikkhāpadapaññattiyā paṭhamameva tesaṁ tesaṁ tattha tattha sikkhāpadapaññattihetubhūtaṁ taṁ taṁ vītikkamaṁ apekkhamāno viharati tadā taṁ taṁ vītikkamaṁ apekkhitvā tadatthaṁ vasatīti siddho vatthuvītikkamassa sikkhāpadapaññattihetubhāvo "annenavasatī"ti-ādīsu annamapekkhitvā tadatthaṁ vasatīti-ādinā kāraṇena annādīnaṁ hetubhāvo viya. Sikkhāpadapaññattikāle pana teneva pubbasiddhena vītikkamena sikkhāpadaṁ paññapeti, tasmā sikkhāpadapaññattiyā sādhakatamattā karaṇabhāvopi vītikkamasseva siddho "asinā chindatī"ti-ādīsu asinā chindanakiriyaṁ sādhetīti-ādinā kāraṇena asi-ādīnaṁ karaṇabhāvo viya. Evaṁ santepi vītikkamaṁ apekkhamāno teneva saddhiṁ tannissitampi kālaṁ apekkhitvā viharatīti kālassāpi idha hetubhāvo vutto, sikkhāpadaṁ paññapento ca taṁ taṁ vītikkamakālaṁ anatikkamitvā teneva kālena sikkhāpadaṁ paññapetīti vītikkamanissayassa kālassāpi karaṇabhāvo vutto, tasmā iminā pariyāyena kālassāpi hetubhāvo, karaṇabhāvo ca labbhatīti vuttaṁ "tena samayena hetubhūtena karaṇabhūtenā"ti, nippariyāyena pana vītikkamoyeva hetubhūto, karaṇabhūto ca. So hi vītikkamakkhaṇe hetu hutvā pacchā sikkhāpadapaññāpanakkhaṇe karaṇampi hotīti. **Sikkhāpadāni paññāpayanto**ti vītikkamaṁ pucchitvā bhikkhusaṅghaṁ sannipātāpetvā otiṇṇavatthuṁ taṁ puggalaṁ paṭipucchitvā, vigarahitvā ca taṁ taṁ vatthu-otiṇṇakālaṁ anatikkamitvā teneva kālena karaṇabhūtena sikkhāpadāni paññapento. **Sikkhāpadapaññattihetuñca apekkhamāno**ti tatiyapārājikādīsu (pārā. 162) viya sikkhāpadapaññattiyā hetubhūtaṁ taṁ taṁ vatthuvītikkamasamayaṁ apekkhamāno tena samayena hetubhūtena bhagavā tattha tattha vihāsīti attho.

"Sikkhāpadāni (pg.1.174) paññāpayanto, sikkhāpadapaññattihetuñca apekkhamāno"ti idaṁ yathākkamaṁ karaṇabhāvassa, hetubhāvassa ca samatthanavacanaṁ, tasmā tadanurūpaṁ "tenasamayena karaṇabhūtena hetubhūtenā"ti evaṁ vattabbepi paṭhamaṁ "hetubhūtenā"ti uppaṭipāṭivacanaṁ tattha hetubhāvassa sātisayamadhippetattā vuttanti veditabbaṁ. "Bhagavā hi verañjāyaṁ viharanto dhammasenāpatittherassa sikkhāpadapaññattiyācanahetubhūtaṁ parivitakkasamayaṁ apekkhamāno tena samayena hetubhūtena vihāsī"ti tīsupi kira **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. "Kiṁ panettha yutticintāya, ācariyassa idha kamavacanicchā natthīti evametaṁ gahetabbaṁ– aññāsupi hi aṭṭhakathāsu ayameva anukkamo vutto, na ca tāsu 'tena samayena verañjāyaṁ viharatī'ti vinayapāḷipade hetu-atthasseva sātisayaṁ adhippetabhāvadīpanatthaṁ vutto avisayattā, sikkhāpadāni paññāpayanto hetubhūtena, karaṇabhūtena ca samayena vihāsi, sikkhāpadapaññattihetuñca apekkhamāno hetubhūtena samayena vihāsīti evamettha yathālābhaṁ sambandhabhāvato evaṁ vutto"tipi vadanti. **Tasmā**ti yathāvuttassa duvidhassāpi atthassa sambhavato. **Tadatthajotanatthan**ti vuttanayena karaṇavacanena tadubhayatthassa jotanatthaṁ. **Tatthā**ti tasmiṁ vinaye. Ettha ca sikkhāpadapaññattiyā eva vītikkamasamayassa sādhakatamattā tassa karaṇabhāve "sikkhāpadāni paññāpayanto"ti ajjhāharitapadena sambandho, hetubhāve pana

tadapekkhanamattattā "viharatī"ti padenevāti daṭṭhabbaṁ. Tathāyeva hi vuttaṁ "tena samayena hetubhūtena, karaṇabhūtena ca sikkhāpadāni paññāpayanto, sikkhāpadapaññattihetuñca apekkhamāno bhagavā tattha tattha vihāsī"ti. Karaṇañhi kiriyatthaṁ, na hetu viya kiriyākāraṇaṁ. Hetu pana kiriyākāraṇaṁ, na karaṇaṁ viya kiriyatthoti.

"Idha panā"ti-ādinā upayogavacanassa accantasaṁyogatthasambhavadassanaṁ, accantameva dabbaguṇakiriyāhi saṁyogo **accantasaṁyogo,** nirantarameva tehi saṁyuttabhāvoti vuttaṁ hoti. Soyevattho tathā. **Evaṁjātike**ti evaṁsabhāve. Kathaṁ sambhavatīti āha **"yañhī"**ti-ādi. **Accantamevā**ti ārabbhato paṭṭhāya yāva desanāniṭṭhānaṁ, tāva ekaṁsameva, nirantaramevāti attho. **Karuṇāvihārenā**ti parahitapaṭipattisaṅkhātena karuṇāvihārena. Tathā hi karuṇānidānattā (pg.1.175) desanāya idha parahitapaṭipatti "karuṇāvihāro"ti vuttā, na pana karuṇāsamāpattivihāro. Na hi desanākāle desetabbadhammavisayassa desanāñāṇassa sattavisayāya mahākaruṇāya sahuppatti sambhavati bhinnavisayattā, tasmā karuṇāya pavatto vihāroti katvā parahitapaṭipattivihāro idha "karuṇāvihāro"ti veditabbo. **Tasmā**ti accantasaṁyogatthasambhavato. **Tadatthajotanatthan**ti vuttanayena upayogavibhattiyā tadatthassa jotanatthaṁ upayoganiddeso kato yathā "māsaṁ sajjhāyati, divasaṁ bhuñjatī"ti. **Tenā**ti yena kāraṇena abhidhamme, ito aññesu ca suttapadesu bhummavacanassa adhikaraṇattho, bhāvenabhāvalakkhaṇattho ca, vinaye karaṇavacanassa hetu-attho, karaṇattho ca idha upayogavacanassa accantasaṁyogattho sambhavati, tenāti attho. **Etan**ti yathā vuttassatthassa saṅgahagāthāpadaṁ **aññatrā**ti abhidhamme ito aññesu suttapadesu, vinaye ca. **Samayo**ti samayasaddo. Saddeyeva hi vibhattiparā bhavati-atthe asambhavato. **So**ti sveva samayasaddo.

Evaṁ attano matiṁ dassetvā idāni porāṇācariyamatiṁ dassetuṁ **"porāṇā panā"**ti-ādi vuttaṁ. **Porāṇā**ti ca purimā aṭṭhakathācariyā. "Tasmiṁ samaye"ti vā …pe… "ekaṁ samayan"ti vā esa bhedoti sambandho. **Abhilāpamattabhedo**ti vacanamattena bhedo viseso, na pana atthena, tenāha **"sabbattha bhummamevattho"**ti, sabbesupi atthato ādhāro eva atthoti vuttaṁ hoti Iminā ca vacanena suttavinayesu vibhattiviparināmo kato, bhummatthe vā upayogakaraṇavibhattiyo siddhāti dasseti. **"Tasmā"**ti-ādinā tesaṁ matidassane guṇamāha.

Bhāriyaṭṭhena **garu.** Tadevatthaṁ saṅketato samattheti **"garuṁ hī"**ti-ādinā saṅketavisayo hi saddo taṁvavatthitoyeva cesa atthabodhakoti. **Garun**ti garukātabbaṁ janaṁ. **"Loke"**ti iminā na kevalaṁ sāsaneyeva, lokepi garukātabbaṭṭhena **bhagavā**ti saṅketasiddhīti dasseti. Yadi garukātabbaṭṭhena bhagavā, atha ayameva sātisayaṁ bhagavā nāmāti dassento "ayañcā"ti-ādimāha. Tathā hi lokanātho aparimitanirupamappabhāvasīlādiguṇavisesasamaṅgitāya, sabbānatthaparihārapubbaṅgamāya (pg.1.176) niravasesahitasukhavidhānatapparāya niratisayāya payogasampattiyā sadevamanussāya pajāya accantupakāritāya ca aparimāṇāsu lokadhātūsu aparimāṇānaṁ sattānaṁ uttamaṁ gāravaṭṭhānanti. Na kevalaṁ lokeyeva, atha kho sāsanepīti dasseti **"porāṇehī"**ti-ādinā, **porāṇehī**ti ca aṭṭhakathācariyehīti attho. Seṭṭhavācakavacanampi seṭṭhaguṇasahacaraṇato seṭṭhamevāti vuttaṁ **"bhagavāti vacanaṁ seṭṭhan"**ti. Vuccati attho, etenāti hi **vacanaṁ,** saddo. Atha vā vuccatīti **vacanaṁ,** attho, tasmā yo "bhagavā"ti vacanena vacanīyo attho, so seṭṭhoti attho. **Bhagavāti vacanamuttaman**ti etthāpi eseva nayo. **Gāravayutto**ti garubhāvayutto garuguṇayogattā, sātisayaṁ vā garukaraṇārahatāya **gāravayutto,** gāravārahoti attho. Yena kāraṇattayena so tathāgato garu bhāriyaṭṭhena, tena

“bhagavā”ti vuccatīti sambandho. Garutākāraṇadassanañhetaṁ padattayaṁ. “Sippādisikkhāpakāpi garūyeva nāma honti, na ca gāravayuttā, ayaṁ pana tādiso na hoti, tasmā garūti katvā ‘gāravayutto’ti vuttan”ti keci. Evaṁ sati tadetaṁ visesanapadamattaṁ, purimapadadvayameva kāraṇadassanaṁ siyā.

Apicāti atthantaravikappatthe nipāto, aparo nayoti attho. Tattha–

“Vaṇṇagamo vaṇṇavipariyāyo,
Dve cāpare vaṇṇavikāranāsā.
Dhātūnamatthātisayena yogo,
Taduccate pañcavidhā niruttī”ti.–

Vuttaṁ niruttilakkhaṇaṁ gahetvā, “pisodarādīni yathopadiṭṭhan”ti vuttasaddanayena vā pisodarādi-ākatigaṇapakkhepalakkhaṇaṁ gahetvā lokiya lokuttarasukhābhinibbattakaṁ sīlādipārappattaṁ bhāgyamassa atthīti “bhāgyavā”ti vattabbe “bhagavā”ti vuttanti āha **“bhāgyavā”**ti. Tathā anekabhedabhinnakilesasatasahassāni, saṅkhepato vā pañcamāre abhañjīti “bhaggavā”ti vattabbe “bhagavā”ti vuttanti dasseti **“bhaggavā”**ti iminā. Loke (pg.1.177) ca bhaga-saddo issariyadhammayasasirīkāmapayattesu chasu dhammesu pavattati, te ca bhagasaṅkhātā dhammā assa santīti bhagavāti atthaṁ dassetuṁ **“yutto bhagehi cā”**ti vuttaṁ. Kusalādīhi anekabhedehi sabbadhamme vibhaji vibhajitvā vivaritvā desesīti “vibhattavā”ti vattabbe “bhagavā”ti vuttanti āha **“vibhattavā”**ti. Dibbabrahma-ariyavihāre, kāyacitta-upadhiviveke, suññatānimittāppaṇihitavimokkhe, aññe ca lokiyalokuttare uttarimanussadhamme bhaji sevi bahulamakāsīti “bhattavā”ti vattabbe “bhagavā”ti vuttanti dasseti **“bhattavā”**ti iminā. Tīsu bhavesu taṇhāsaṅkhātaṁ gamanamanena vantaṁ vamitanti “bhavesu vantagamano”ti vattabbe bhavasaddato bha-kāraṁ gamanasaddato ga-kāraṁ vantasaddato va-kāraṁ ādāya, tassa ca dīghaṁ katvā vaṇṇavipariyāyena “bhagavā”ti vuttanti dassetuṁ **“vantagamano bhavesū”**ti vuttaṁ. “Yato bhāgyavā, tato bhagavā”ti-ādinā paccekaṁ yojetabbaṁ. **Assa padassā**ti “bhagavā”ti padassa. **Vitthārattho**ti vitthārabhūto attho. **“So cā”**ti-ādinā ganthamahattaṁ pariharati. **Vuttoyeva,** na pana idha pana vattabbo Visuddhimaggassa imissā aṭṭhakathāya ekadesabhāvatoti adhippāyo.

Apica bhage vani, vamīti vā **bhagavā.** So hi bhage sīlādiguṇe vani bhaji sevi, te vā bhagasaṅkhāte sīlādiguṇe vineyyasantānesu “kathaṁ nu kho uppajjeyyun”ti vani yāci patthayi, evaṁ bhage vanīti **bhagavā,** bhage vā siriṁ, issariyaṁ, yasañca vami kheḷapiṇḍaṁ viya chaḍḍayi. Tathā hi bhagavā hatthagataṁ cakkavattisiriṁ, catudīpissariyaṁ, cakkavattisampattisannissayañca sattaratanasamujjalaṁ yasaṁ anapekkho chaḍḍayi. Atha vā bhāni nāma nakkhattāni, tehi samaṁ gacchanti pavattantīti **bhagā** ākārassa rassaṁ katvā, sineruyugandharādigatā bhājanalokasobhā. Tā bhagā vami tappaṭibaddhachandarāgappahānena pajahi, evaṁ bhage vamīti **bhagavā**ti evamādīhi tattha tatthāgatanayehi cassa attho vattabbo, amhehi pana so ganthabhīrujanānuggahaṇatthaṁ, ganthagarutāpariharaṇatthañca ajjhupekkhitoti.

Evametesaṁ avayavatthaṁ dassetvā idāni samudāyatthaṁ dassento purimapadattayassa samudāyatthena vuttāvasesena tesamatthānaṁ paṭiyogitāya tenāpi saha dassetuṁ **“ettāvatā”**ti-ādimāha. **Ettāvatā**ti (pg.1.178) etassa “evaṁ me sutan”ti vacanena “ekaṁ samayaṁ bhagavā” tivacanenāti imehi sambandho. **Etthā**ti etasmiṁ nidānavacane. **Yathāsutaṁ dhammaṁ desento**ti ettha **anta**-saddo hetu-attho. Tathādesitattā hi paccakkhaṁ karoti nāma. Esa nayo aparatthāpi. “Yo kho ānanda, mayā dhammo ca …pe… satthā”ti vacanato dhammassa satthubhāvapariyāyo

vijjatevāti katvā **“dhammasarīraṁ paccakkhaṁ karotī”**ti vuttaṁ. **Dhammakāyan**ti hi bhagavato sambandhībhūtaṁ dhammasaṅkhātaṁ kāyanti attho. Tathā ca vuttaṁ “dhammakāyoti bhikkhave, tathāgatassetaṁ adhivacanan”ti. Taṁ pana kimatthiyanti āha **“tenā”**ti-ādi. **Tenā**ti ca tādisena paccakkhakaraṇenāti attho. **Idaṁ** adhunā vakkhamānasuttaṁ **pāvacanaṁ** pakaṭṭhaṁ uttamaṁ buddhassa bhagavato vacanaṁ nāma. Tasmā tumhākaṁ **atikkantasatthukaṁ** atītasatthukabhāvo **na** hotīti attho. Bhāvappadhāno hi ayaṁ niddeso, bhāvalopo vā, itarathā pāvacanameva anatikkantasatthukaṁ, satthu-adassanena pana ukkaṇṭhitassa janassa atikkantasatthukabhāvoti attho āpajjeyya, evañca sati “ayaṁ vo satthāti satthu-adassanena ukkaṇṭhitaṁ janaṁ samassāsetī” tivacanena saha virodho bhaveyyāti vadanti. Idaṁ pāvacanaṁ satthukiccanipphādanena na atītasatthukanti pana attho. **Satthū**ti kammatthe chaṭṭhī, samāsapadaṁ vā etaṁ **satthu-adassanenā**ti. Ukkaṇṭhanaṁ **ukkaṇṭho,** kicchajīvitā. “Kaṭha kicchajīvane”ti hi vadanti. Tamito pattoti ukkaṇṭhito, anabhiratiyā vā pīḷito vikkhittacitto hutvā sīsaṁ ukkhipitvā uddhaṁ kaṇṭhaṁ katvā ito cito ca olokento āhiṇḍati, viharati cāti ukkaṇṭhito niruttinayena, taṁ **ukkaṇṭhitaṁ.** Saddasāmatthiyādhigatamatto cesa, vohārato pana anabhiratiyā pīḷitanti attho. Esa nayo sabbattha. **Samassāsetī**ti assāsaṁ janeti.

Tasmiṁ samayeti imassa suttassa saṅgītisamaye. Kāmaṁ vijjamānepi bhagavati evaṁ vattumarahati, idha pana avijjamāneyeva tasmiṁ evaṁ vadati, tasmā sandhāyabhāsitavasena tadatthaṁ dassetīti āha **“avijjamānabhāvaṁ dassento”**ti. **Parinibbānan**ti anupādisesanibbānadhātuvasena khandhaparinibbānaṁ. **Tenā**ti tathāsādhanena. **Evaṁvidhassā**ti evaṁpakārassa, evaṁsabhāvassātipi (pg.1.179) attho. **Nāma**-saddo garahāyaṁ nipāto “atthi nāma ānanda theraṁ bhikkhuṁ vihesiyamānaṁ ajjhupekkhissathā”ti-ādīsu (a. ni. 5.166) viya, tena ediso api bhagavā parinibbuto, kā nāma kathā aññesanti garahatthaṁ joteti. **Ariyadhammassā**ti ariyānaṁ dhammassa, ariyabhūtassa vā dhammassa. Dasavidhassa kāyabalassa, ñāṇabalassa ca vasena **dasabaladharo.** Vajirassa nāma maṇivisesassa saṅghāto samūho ekagghano, tena samāno kāyo yassāti tathā. Idaṁ vuttaṁ hoti– yathā vajirasaṅghāto nāma na aññena maṇinā vā pāsāṇena vā bhejjo, api tu soyeva aññaṁ maṇiṁ vā pāsāṇaṁ vā bhindati. Teneva vuttaṁ “vajirassa natthi koci abhejjo maṇi vā pāsāṇo vā”ti, evaṁ bhagavāpi kenaci abhejjasarīro. Na hi bhagavato rūpakāye kenaci antarāyo kātuṁ sakkāti. Nāmasaddassa garahājotakattā pi-saddo sampiṇḍanajotako “na kevalaṁ bhagavāyeva, atha kho aññepī”ti. Ettha ca evaṁguṇasamannāgatattā aparinibbutasabhāvena bhavituṁ yuttopi esa parinibbuto evāti pakaraṇānurūpamatthaṁ dassetuṁ “evan”ti-ādi vuttanti daṭṭhabbaṁ. **Āsā** patthanā kena **janetabbā,** na janetabbā evāti attho. “Ahaṁ ciraṁ jīviṁ, ciraṁ jīvāmi, ciraṁ jīvissāmi, sukhaṁ jīviṁ, sukhaṁ jīvāmi, sukhaṁ jīvissāmī”ti majjanavasena uppanno māno **jīvitamado** nāma, tena matto pamatto tathā. **Saṁvejetī**ti saṁvegaṁ janeti, tatoyeva assa janassa saddhamme ussāhaṁ janeti. Saṁvejanañhi ussāhahetu “saṁviggo yoniso padahatī”ti vacanato.

Desanāsampattiṁ niddisati vakkhamānassa sakalasuttassa “evan”ti nidassanato. **Sāvakasampattin**ti suṇantapuggalasampattiṁ niddisati paṭisambhidāppattena pañcasu ṭhānesu bhagavatā etadagge ṭhapitena, pañcasu ca kosallesu āyasmatā dhammasenāpatinā pasaṁsitena mayā mahāsāvakena sutaṁ, tañca kho sayameva sutaṁ na anussutaṁ, na ca paramparābhatanti atthassa dīpanato. **Kālasampattiṁ** niddisati bhagavātisadasannidhāne payuttassa samayasaddassa buddhuppāda-paṭimaṇḍita-samaya-bhāva-dīpanato. Buddhuppādaparamā hi

kālasampadā. Tenetaṁ vuccati–

"Kappakasāyakaliyuge (pg.1.180) buddhuppādo aho mahacchariyaṁ;
Hutavahamajjhe jātaṁ, samuditamakarandamaravindan"ti. (dī. ni. ṭī. 1.1 saṁ. ni. ṭī. 1.1).

Tassāyamattho– kappasaṅkhātakālasañcayassa lekhanavasena pavatte kaliyugasaṅkhāte sakarājasammate vassādisamūhe jāto buddhuppādakhaṇasaṅkhāto dinasamūho andhassa pabbatārohanamiva kadāci pavattanaṭṭhena, accharaṁ paharituṁ yuttaṭṭhena ca mahacchariyaṁ hoti. Kimiva jātanti ce? Hutavahasaṅkhātassa pāvakassa majjhe sammā uditamadhumantaṁ aravindasaṅkhātaṁ vārijamiva jātanti. **Desakasampattiṁ** niddisati guṇavisiṭṭhasattuttamagāravādhivacanato.

Evaṁ padachakkassa padānukkamena nānappakārato atthavaṇṇanaṁ katvā idāni "antarā ca rājagahan"ti-ādīnaṁ padānamatthavaṇṇanaṁ karonto **"antarā cā"**ti-ādimāha. **Antarā ca rājagahaṁ antarā ca nāḷandan**ti ettha samabhiniviṭṭho antarā-saddo dissati sāmaññavacanīyatthamapekkhitvā pakaraṇādisāmatthiyādigatatthamantarenāti attho. Evaṁ panassa nānatthabhāvo payogato avagamīyatīti dasseti **"tadantaran"**ti-ādinā. Tattha **tadantaran**ti taṁ kāraṇaṁ. Mañca tañca mantenti, kimantaraṁ kiṁ kāraṇanti attho. **Vijjantarikāyā**ti vijjuniccharaṇakkhaṇe. Dhovantī itthī addasāti sambandho. **Antarato**ti hadaye. **Kopā**ti cittakālussiyakaraṇato cittapakopā rāgādayo. **Antarā vosānan**ti ārambhanipphattīnaṁ vemajjhe pariyosānaṁ āpādi. **Apicā**ti tathāpi, evaṁ pabhavasampannepīti attho. **Dvinnaṁ mahānirayānan**ti lohakumbhīniraye sandhāyāha. **Antarikāyā**ti antarena. Rājagahanagaraṁ kira āvijjhitvā mahāpetaloko. Tattha dvinnaṁ mahālohakumbhīnirayānaṁ antarena ayaṁ tapodā nadī āgacchati, tasmā sā kuthitā sandatīti. **Svāyamidha vivare pavattati** tadaññesamasambhavato. Ettha ca "tadantaraṁ ko jāneyya, (a. ni. 6.44 10.75) etesaṁ antarā kappā, gaṇanāto asaṅkhiyā, (bu. vaṁ. 28.9) antarantarā kathaṁ opātetī"ti-ādīsu (ma. ni. 2.426 pahā. va. 66 cūḷava. 376) viya kāraṇavemajjhesu vattamānā antarāsaddāyeva udāharitabbā siyuṁ, na pana cittakhaṇavivaresu vattamānā antarika-antarasaddā (pg.1.181) Antarāsaddassa hi ayamatthuddhāroti. Ayaṁ panetthādhippāyo siyā– yesu atthesu antarikasaddo, antarasaddo ca pavattati, tesu antarāsaddopīti samānatthattā antarāsaddatthe vattamāno antarikasaddo, antarasaddo, ca udāhaṭoti. Atha vā antarāsaddoyeva "yassantarato"ti (udā. 20) ettha gāthābandhasukhatthaṁ rassaṁ katvā vutto–

"Yassantarato na santi kopā,
Itibhavābhavatañca vītivatto.
Taṁ vigatabhayaṁ sukhiṁ asokaṁ,
Devā nānubhavanti dassanāyā"ti. (udā. 20). –

Hi ayaṁ udāne **bhaddiyasutte** gāthā. Soyeva ika-saddena sakatthapavattena padaṁ vaḍḍhetvā "antarikāyā"ti ca vutto, tasmā udāharaṇodāharitabbānamettha virodhābhāvo veditabboti. Kimatthaṁ atthavisesaniyamo katoti āha **"tasmā"**ti-ādi. Nanu cettha upayogavacanameva, atha kasmā sambandhīyattho vutto, sambandhīyatthe vā kasmā upayogavacanaṁ katanti anuyogasambhavato taṁ pariharituṁ **"antarāsaddena panā"**ti-ādi vuttaṁ, tena sambandhīyatthe sāmivacanappasaṅge saddantarayogena laddhamidaṁ upayogavacananti dasseti, na kevalaṁ sāsaneva, lokepi evamevidaṁ laddhanti dassento **"īdisesu cā"**ti-ādimāha. Visesayogatādassanamukhena hi ayamatthopi dassito. Ekenapi antarā-saddena yuttattā dve upayogavacanāni kātabbāni. Dvīhi pana yoge kā kathāti atthassa sijjhanato. Akkharaṁ cintenti

liṅgavibhattiyādīhīti **akkharacintakā,** saddavidū. Akkhara-saddena cettha tammūlakāni padādīnipi gahetabbāni. Yadipi saddato ekameva yujjanti, atthato pana so dvikkhattuṁ yojetabbo ekassāpi padassa āvuttiyādinayena anekadhā sampajjanatoti dasseti **"dutiyapadenapī"**ti-ādinā. Ko pana doso ayojiteti āha **"ayojiyamāne upayogavacanaṁ na pāpuṇātī"**ti. Dutiyapadaṁ na pāpuṇātīti attho saddantarayogavasā saddeyeva sāmivacanappasaṅge upayogavibhattiyā icchitattā. Saddādhikāro hi vibhattipayogo.

Addhāna-saddo (pg.1.182) dīghapariyāyoti āha **"dīghamaggan"**ti. Kittāvatā pana so dīgho nāma tadatthabhūtoti codanamapaneti **"addhānagamanasamayassa hī"**ti-ādinā. **Addhānagamanasamayassa vibhaṅge**ti gaṇabhojanasikkhāpadādīsu addhānagamanasamayasaddassa padabhājanīyabhūte vibhaṅge (pāci. 217). **Aḍḍhayojanampi addhānamaggo,** pageva taduttari. Aḍḍhameva yojanassa **aḍḍhayojanaṁ,** dvigāvutamattaṁ. Idha pana catugāvutappamāṇaṁ yojanameva, tasmā "addhānamaggapaṭipanno"ti vadatīti adhippāyo.

Mahantasaddo uttamattho, bahvattho ca idhādhippetoti āha **"mahatā"**ti-ādi. **Guṇamahattenā**ti appicchatādiguṇamahantabhāvena. **Saṅkhyāmahattenā**ti gaṇanamahantabhāvena. Tadevatthaṁ samattheti **"so hī"**ti-ādinā. **So bhikkhusaṅgho**ti idha āgato tadā parivārabhūto bhikkhusaṅgho. **Mahā**ti uttamo. Vākyepi hi tamicchanti payogavasā. **Appicchatā**ti nillobhatā saddo cettha sāvaseso, attho pana niravaseso. Na hi "appalobhatāti abhitthavitumarahatī"ti **aṭṭhakathāsu** vuttaṁ. Majjhimāgamaṭīkākāro pana **ācariyadhammapālatthero** evamāha "appasaddassa parittapariyāyaṁ manasi katvā 'byañjanaṁ sāvasesaṁ viyā'ti (mahāni. aṭṭha. 85) **aṭṭhakathāyaṁ** vuttaṁ. Appasaddo panettha 'abhāvattho' tipi sakkā viññātuṁ 'appābādhatañcasañjānāmī'ti-ādīsu (ma. ni. 1.225) viyā"ti. **Saṅkhyāyapi mahā**ti gaṇanāyapi bahu ahosi, "bhikkhusaṅgho"ti padāvatthikantavacanavasena saṁvaṇṇetabbapadassa chedanamiva hotīti tadaparāmasitvā "tena bhikkhusaṅghenā"ti puna vākyāvatthikantavacanavasena saṁvaṇṇetabbapadena sadisīkaraṇaṁ. Esā hi saṁvaṇṇanakānaṁ pakati, yadidaṁ vibhattiyānapekkhāvasena yathāraham saṁvaṇṇetabbapadatthaṁ saṁvaṇṇetvā puna tattha vijjamānavibhattivasena parivattetvā nikkhipananti. Diṭṭhisīlasāmaññena saṁhatattā saṅghoti imamatthaṁ vibhāvento āha **"diṭṭhisīlasāmaññasaṅghātena samaṇagaṇenā"**ti. Ettha pana "yāyaṁ diṭṭhi ariyā niyyānikā niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāya, tathārūpāya diṭṭhiyā diṭṭhisāmaññagato viharatī"ti (dī. ni. 3.324 356 ma. ni. 1.492 3.54 pari. 274) evaṁ vuttāya diṭṭhiyā. "Yāni tāni sīlāni akhaṇḍāni acchiddāni asabalāni akammāsāni bhujissāni (pg.1.183) viññuppasatthāni aparāmaṭṭhāni samādhisaṁvattanikāni, tathārūpesu sīlesu sīlasāmaññagato viharatī"ti (dī. ni. 3.323 ma. ni. 1.492 3.54 a. ni. 6.11 pari. 274) evaṁ vuttānañca sīlānaṁ sāmaññena saṅghāto saṅghaṭito sametoti **diṭṭhisīlasāmaññasaṅghāto,** samaṇagaṇo, diṭṭhisīlasāmaññena saṁhatoti vuttaṁ hoti. **"Diṭṭhisīlasāmaññasaṅghāṭasaṅkhātenā"** tipi pāṭho. Tathā saṅkhātena katitenāti attho. Tathā hi diṭṭhisīlādīnaṁ niyatasabhāvattā sotāpannāpi aññamaññaṁ diṭṭhisīlasāmaññena saṁhatā, pageva sakadāgāmi-ādayo, tathā ca vuttaṁ "niyato sambodhiparāyaṇo"ti, (saṁ. ni. 2.41 5.198 1004) "aṭṭhānametaṁ bhikkhave, anavakāso, yaṁ diṭṭhisampanno puggalo sañciccapāṇaṁ jīvitā voropeyya, netaṁ ṭhānaṁ vijjatī"ti ca ādi. Ariyapuggalassa hi yattha katthaci dūre ṭhitāpi attano guṇasāmaggiyā saṁhatatāyeva, "tathārūpāya diṭṭhiyā diṭṭhisāmaññagato viharati, (ma. ni. 1.492) tathārūpesu sīlesu sīlasāmaññagato viharatī"ti (ma. ni. 1.492) vacanato pana puthujjanānampi

diṭṭhisīlasāmaññena saṁhatabhāvo labbhatiyeva. **Saddhiṁ**-saddo ekatoti atthe nipāto. **Pañca …pe… mattānī**ti pañca-saddena mattasaddaṁ saṅkhipitvā bāhiratthasamāso vutto. **Etesan**ti bhikkhusatānaṁ. Puna pañca mattā pamāṇāti byāso, nikāralopo cettha napuṁsakaliṅgattā.

Suppiyoti tassa nāmameva, na guṇādi. Na kevalaṁ bhikkhusaṅghena saddhiṁ bhagavāyeva, atha kho suppiyopi paribbājako brahmadattena māṇavena saddhinti puggalaṁ sampiṇḍeti, tañca kho maggapaṭipannasabhāgatāya eva, na sīlācārādisabhāgatāyāti vuttaṁ **"pi-kāro"**ti-ādi. Sukhuccāraṇavasena pubbāparapadānaṁ sambandhamattakarabhāvaṁ sandhāya **"padasandhikaro"**ti vuttaṁ, na pana sarabyañjanādisandhibhāvaṁ, tenāha **"byañjanasiliṭṭhatāvasena vutto"**ti, etena padapūraṇamattanti dasseti. Apica avadhāraṇatthopi kho-saddo yutto "assosi kho verañjo brāhmaṇo"ti-ādīsu (pārā. 1) viya, tena addhānamaggapaṭipanno ahosiyeva, nāssa maggapaṭipattiyā koci antarāyo ahosīti ayamattho dīpito hoti. **Sañjayassā**ti rājagahavāsino sañjayanāmassa paribbājakassa, yassa santike paṭhamaṁ upatissakolitāpi pabbajiṁsu channaparibbājakova (pg.1.184) na acelakaparibbājako. **"Yadā, tadā"**ti ca etena samakālameva addhānamaggapaṭipannataṁ dasseti. **Atītakālattho** pāḷiyaṁ **hotisaddo** yogavibhāgena, taṁkālāpekkhāya vā evaṁ vuttaṁ, tadā hotīti attho.

Anteti samīpe. **Vasatī**ti vattapaṭivattādikaraṇavasena sabbiriyāpathasādhāraṇavacanaṁ, avacaratīti vuttaṁ hoti, tenevāha **"samīpacāro santikāvacaro sisso"**ti. **Coditā devadūtehī**ti daharakumāro jarājiṇṇasatto gilāno kammakāraṇā, kammakāraṇikā vā matasattoti imehi pañcahi devadūtehi **coditā** ovaditā saṁvegaṁ uppāditā samānāpi. Te hi devā viya dūtā, visuddhidevānaṁ vā dūtāti **devadūtā. Hīnakāyūpagā**ti apāyakāyamupagatā. Narasaṅkhātā te māṇavāti sambandho. Sāmaññavasena cettha satto "māṇavo"ti vutto, itare pana visesavasena. Pakaraṇādhigato hesa atthuddhāroti. **Katakammehī**ti katacorakammehi. **Taruṇo**ti soḷasavassato paṭṭhāya pattavīsativasso, **udānaṭṭhakathāyañhi** "sattā jātadivasato paṭṭhāya yāva pañcadasavassakā, tāva 'kumārakā, bālā'ti ca vuccanti. Tato paraṁ vīsativassāni 'yuvāno'"ti (udā. aṭṭha. 44) vuttaṁ. Taruṇo, māṇavo, yuvāti ca atthato ekaṁ, lokiyā pana "dvādasavassato paṭṭhāya yāva jaramappatto, tāva taruṇo"tipi vadanti.

Tesu vā dvīsu janesūti niddhāraṇe bhummaṁ. Yo vā "ekaṁ samayan"ti pubbe adhigato kālo, tassa paṭiniddeso **tatrā**ti yañhi samayaṁ bhagavā antarā rājagahañca nāḷandañca addhānamaggapaṭipanno, tasmiṁyeva samaye suppiyopi taṁ addhānamaggaṁ paṭipanno avaṇṇaṁ bhāsati, brahmadatto ca vaṇṇaṁ bhāsatīti. **Nipātamattan**ti ettha **matta**saddena visesatthābhāvato padapūraṇattaṁ dasseti. **Madhupiṇḍikapariyāyo**ti madhupiṇḍikadesanā nāma iti naṁ suttantaṁ **dhārehi, rājaññā**ti pāyāsirājaññanāmakaṁ rājānamālapati. Pariyāyati parivattatīti **pariyāyo,** vāro. Pariyāyeti desetabbamatthaṁ paṭipādetīti **pariyāyo,** desanā. Pariyāyati attano phalaṁ paṭiggahetvā pavattatīti **pariyāyo,** kāraṇaṁ. Anekasaddeneva anekavidhenāti attho viññāyati adhippāyamattenāti (pg.1.185) āha **"anekavidhenā"**ti. Kāraṇañcettha kāraṇapatirūpakameva, na ekaṁsakāraṇaṁ avaṇṇakāraṇassa abhūtattā, tasmā **kāraṇenā**ti kāraṇapatirūpakenāti attho. Tathā hi vakkhati "akāraṇameva 'kāraṇan'ti vatvā"ti (dī. ni. aṭṭha. 1.1). Jātivasenidaṁ bahvatthe ekavacananti dasseti **"bahūhī"**ti-ādinā.

"Avaṇṇavirahitassa asamānavaṇṇasamannāgatassapī"ti vakkhamānakāraṇassa

akāraṇabhāvahetudassanatthaṁ vuttaṁ, dosavirahitassapi asadisaguṇasamannāgatassāpīti attho. Buddhassa bhagavato avaṇṇaṁ dosaṁ nindanti sambandho. **"Yaṁ loke"**ti-ādinā arasarūpanibbhoga-akiriyavāda-ucchedavādajegucchīvenayikatapassī-apagabbhabhāvānaṁ kāraṇapatirūpakaṁ dasseti. **Tasmā**ti hi etaṁ "arasarūpo …pe… apagabbho"ti imehi padehi sambandhitabbaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti– lokasammato abhivādanapaccuṭṭhāna-añjalīkammasāmīcikamma-āsanābhinimantanasaṅkhāto sāmaggīraso samaṇassa gotamassa natthi, tasmā so sāmaggīrasasaṅkhātena rasena asampannasabhāvo, tena sāmaggīrasasaṅkhātena paribhogena asamannāgato. Tassa akattabbatāvādo, ucchijjitabbatāvādo ca, taṁ sabbaṁ gūthaṁ viya maṇḍanajātiyo puriso jegucchī. Tassa vināsako sova tadakaraṇato vinetabbo. Tadakaraṇena vayovuḍḍhe tāpeti tadācāravirahitatāya vā kapaṇapuriso. Tadakaraṇena devalokagabbhato apagato, tadakaraṇato vā so hīnagabbho cāti evaṁ tadeva abhivādanādi-akaraṇaṁ arasarūpatādīnaṁ kāraṇapatirūpakaṁ daṭṭhabbaṁ. **"Natthi …pe… viseso"**ti etassa pana "sundarikāya nāma paribbājikāya maraṇānavabodho, saṁsārassa ādikoṭiyā apaññāyanapaṭiññā, ṭhapanīyapucchāya abyākatavatthubyākaraṇan"ti evamādīni kāraṇapatirūpakāni niddhāritabbāni, tathā **"takkapariyāhataṁ samaṇo …pe… sayampaṭibhānan"**ti etassa "anācariyakena sāmaṁ paṭivedhena tattha tattha tathā tathā dhammadesanā, katthaci paresaṁ paṭipucchākathanaṁ, mahāmoggallānādīhi ārocitanayeneva byākaraṇan"ti evamādīni, **"samaṇo …pe… na aggapuggalo"**ti etesaṁ pana "sabbadhammānaṁ kameneva (pg.1.186) anavabodho, lokantassa ajānanaṁ, attanā icchitatapacārābhāvo"ti evamādīni. Jhānavimokkhādi heṭṭhā vuttanayena **uttarimanussadhammo.** Ariyaṁ visuddhaṁ, uttamaṁ vā ñāṇasaṅkhātaṁ dassanaṁ, alaṁ kilesaviddhaṁsanasamatthaṁ ariyañāṇadassanaṁ ettha, etassāti vā **alamariyañāṇadassano.** Sveva **viseso** tathā. Ariyañāṇadassanameva vā visesaṁ vuttanayena alaṁ pariyattaṁ yassa, yasminti vā **alamariyañāṇadassanaviseso,** uttarimanussadhammova. **Takkapariyāhatan**ti kappanāmattena samantato āharitaṁ, vitakkena vā parighaṭitaṁ. **Vīmaṁsānucaritan**ti vīmaṁsanāya punappunaṁ parimajjitaṁ. **Sayampaṭibhānan**ti sayameva attano vibhūtaṁ, tādisaṁ dhammanti sambandho. **Akāraṇan**ti ayuttaṁ anupapattiṁ. Kāraṇapade cetaṁ visesanaṁ. Na hi arasarūpatādayo dosā bhagavati saṁvijjanti, dhammasaṅghesu ca durakkhātaduppaṭipannādayo **akāraṇan**ti vā yuttikāraṇarahitaṁ attanā paṭiññāmattaṁ. Pakatikammapadañcetaṁ. Imasmiñca atthe **kāraṇaṁ vatvā**ti ettha kāraṇaṁ ivāti iva-saddattho rūpakanayena yojetabbo patirūpakakāraṇassa adhippetattā. **Tathā tathā**ti jātivuḍḍhānamanabhivādanādinā tena tena ākārena. **Vaṇṇa**saddassa guṇapasaṁsāsu pavattanato yathākkamaṁ "avaṇṇaṁ dosaṁ nindan"ti vuttaṁ.

Durakkhātoti duṭṭhumākkhāto, tathā **duppaṭivedito.** Vaṭṭato niyyātīti **niyyānaṁ,** tadeva **niyyāniko,** tato vā niyyānaṁ nissaraṇaṁ, tattha niyuttoti **niyyāniko.** Vaṭṭato vā niyyātīti **niyyāniko** ya-kārassa ka-kāraṁ, ī-kārassa ca rassaṁ katvā. "Anīya-saddo hi bahulā kattu-abhidhāyako"ti saddavidū vadanti, na niyyāniko tathā. Saṁsāradukkhassa **anupasamasaṁvattaniko** vuttanayena. **Paccanīkapaṭipadan**ti sammāpaṭipattiyā viruddhapaṭipadaṁ. **Ananulomapaṭipadan**ti sappurisānaṁ ananulomapaṭipadaṁ. **Adhammānulomapaṭipadan**ti lokuttaradhammassa ananulomapaṭipadaṁ. Kasmā panettha "avaṇṇaṁ bhāsati, vaṇṇaṁ bhāsatī"ti ca vattamānakālaniddeso kato, nanu saṅgītikālato so avaṇṇavaṇṇānaṁ bhāsanakālo atītoti? Saccametaṁ,

“addhānamaggapaṭipanno hotī”ti ettha hoti-saddo viya atītakālatthattā pana bhāsati-saddassa evaṁ vuttanti daṭṭhabbaṁ. Atha vā yasmiṁ kāle tehi avaṇṇo vaṇṇo ca bhāsīyati, tamapekkhitvā (pg.1.187) evaṁ vuttaṁ, evañca katvā “tatrā”ti padassa kālapaṭiniddesavikappanaṁ aṭṭhakathāyaṁ avuttampi supapannaṁ hoti.

“Suppiyassa pana …pe… bhāsatī”ti pāḷiyā sambandhadassanaṁ **“antevāsī panassā”**ti-ādivacanaṁ. **Aparāmasitabbaṁ** ariyūpavādakammaṁ, tathā **anakkamitabbaṁ. Svāyan**ti so ācariyo. **Asidhāran**ti asinā tikhiṇabhāgaṁ. **Kakacadanta pantiyan**ti khandhakakacassa dantasaṅkhātāya visamapantiyā. Hatthena vā pādena vā yena kenaci vā aṅgapaccaṅgena paharitvā **kīḷamāno viya.** Akkhikaṇṇakosasaṅkhātaṭṭhānavasena tīhi pakārehi bhinno mado yassāti **pabhinnamado,** taṁ. **Avaṇṇaṁ bhāsamāno**ti avaṇṇaṁ bhāsanahetu. Hetu-attho hi ayaṁ māna-saddo. Na ayo vuḍḍhi **anayo.** Soyeva **byasanaṁ,** atirekabyasananti attho, taṁ **pāpuṇissati** ekantamahāsāvajjattā ratanattayopavādassa. Tenevāha –

“Yo nindiyaṁ pasaṁsati,
Taṁ vā nindati yo pasaṁsiyo.
Vicināti mukhena so kaliṁ,
Kalinā tena sukhaṁ na vindatī”ti. (su. ni. 663 saṁ ni. 1.180-181 netti. 92).

“Amhākaṁ ācariyo”ti-ādinā brahmadattassa saṁveguppattiṁ, attano ācariye ca kāruññappavattiṁ dassetvā kiñcāpi antevāsinā ācariyassa anukūlena bhavitabbaṁ, ayaṁ pana paṇḍitajātikattā na īdisesu ṭhānesu tamanuvattatīti idānissa kammassakatāñāṇappavattiṁ dassento **“ācariye kho panā”**ti-ādimāha. **Halāhalan**ti taṅkhaṇaññeva māraṇakaṁ visaṁ. Hanatīti hi **halo** na-kārassa la-kāraṁ katvā, halānampi viseso halo **halāhalo** majjhedīghavasena, etena ca aññe aṭṭhavidhe vise nivatteti. Vuttañca–

“Pume paṇḍe ca kākola, kāḷakūṭahalāhalā;
Sarotthikosuṅkike yo, brahmaputto padīpano.
Dārado vacchanābho ca, visabhedā ime navā”ti.

Kharodakanti (pg.1.188) caṇḍasotodakaṁ. **“Khārodakan”**tipi pāṭho, atiloṇatāya tittodakanti attho. **Narakapapātan**ti corapapātaṁ. **Māṇavakā**ti attānameva ovadituṁ ālapati “samayopi kho te bhaddāli appaṭividdho-ahosī”ti-ādīsu (ma. ni. 2.135) viya. “Kammassakā”ti kammameva attasantakabhāvaṁ vatvā tadeva vivarati **“attano kammānurūpameva gatiṁ gacchantī”**ti-ādinā. **Yoniso**ti upāyena ñāyena. **Ummujjitvā**ti ācariyo viya ayoniso ariyūpavāde animmujjanto yoniso ariyūpavādato ummujjitvā, uddhaṁ hutvāti attho. **Maddamāno**ti maddanto bhindanto. Ekaṁsakāraṇameva idha kāraṇanti dassetukāmena **“sammā”**ti vuttaṁ. **“Yathā tan”**ti-ādinā tassa samāraddhabhāvaṁ dasseti, nti ca nipātamattaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti– yathā añño paṇḍitasabhāvo jāti ācāravasena kulaputto anekapariyāyena tiṇṇaṁ ratanānaṁ vaṇṇaṁ bhāsitumārabhati, tathā ayampi āraddho, tañca kho api nāmāyamācariyo ettakenāpi ratanattayāvaṇṇabhāsato orameyyāti.

Sapparājavaṇṇanti ahirājavaṇṇaṁ. **Vaṇṇapokkharatāyā**ti vaṇṇasundaratāya, vaṇṇasarīrena vā. **Vārijaṁ** kamalaṁ na **paharāmi na bhañjāmi, ārā** dūratova upasiṅghāmīti attho. **Athā**ti evaṁ santepi. **Gandhatthenoti** gandhacoro. **Saññūḷhā**ti ganthitā bandhitā. **Gahapatī**ti upāligahapatiṁ nāṭaputtassa ālapanaṁ. Ettha ca vaṇṇitabbo “ayamīdiso”ti pakāsetabboti **vaṇṇo,** saṇṭhānaṁ. Vaṇṇīyati asaṅkarato vavatthāpīyatīti **vaṇṇo,** jāti. Vaṇṇeti vikāramāpajjamānaṁ hadayaṅgatabhāvaṁ pakāsetīti **vaṇṇo,** rūpāyatanaṁ. Vaṇṇīyati phalametena yathāsabhāvato vibhāvīyatīti

vaṇṇo, kāraṇaṁ. Vaṇṇīyati appamahantādivasena pamīyatīti **vaṇṇo,** pamāṇaṁ. Vaṇṇīyati pasaṁsīyatīti **vaṇṇo** guṇo. Vaṇṇanaṁ guṇasaṁkittanaṁ **vaṇṇo,** pasaṁsā. Evaṁ tattha tattha vaṇṇasaddassuppatti veditabbā. Ādisaddena jātarūpapuḷinakkharādayo saṅgaṇhāti. "Idha guṇopi pasaṁsāpī"ti vuttameva samattheti **"ayaṁ kirā"**ti-ādinā. **Kirā**ti cettha anussavanatthe, padapūraṇamatte vā. **Guṇūpasañhitan**ti guṇopasaññutaṁ. "Guṇūpasañhitaṁ pasaṁsan"ti pana vadanto pasaṁsāya eva guṇabhāsanaṁ siddhaṁ tassā tadavinābhāvato, tasmā idamatthadvayaṁ yujjatīti dasseti.

Kathaṁ (pg.1.189) bhāsatīti āha **"tatthā"**ti-ādi. Eko ca so puggalo cāti **ekapuggalo.** Kenaṭṭhena ekapuggalo? Asadisaṭṭhena, guṇavisiṭṭhaṭṭhena, asamasamaṭṭhena ca. So hi paṭhamābhinīhārakāle dasannaṁ pāramīnaṁ paṭipāṭiyā āvajjanaṁ ādiṁ katvā bodhisambhārasambharaṇaguṇehi ceva buddhaguṇehi ca sesamahājanena asadiso. Ye cassa guṇā, tepi aññasattānaṁ guṇehi visiṭṭhā, purimakā ca sammāsambuddhā sabbasattehi **asamā,** tehi pana ayameveko rūpakāyanāmakāyehi **samo. Loke**ti sattaloke. **"Uppajjamāno uppajjatī"**ti pana idaṁ ubhayampi vippakatavacanameva uppādakiriyāya vattamānakālikattā. **Uppajjamāno** bahujanahitāya **uppajjati,** na aññena kāraṇenāti evaṁ panettha attho veditabbo. Lakkhaṇe hesa māna-saddo, evarūpañcettha lakkhaṇaṁ na sakkā aññena saddalakkhaṇena paṭibāhituṁ. Apica uppajjamāno nāma, uppajjati nāma, uppanno nāmāti ayamettha bhedo veditabbo. Esa hi dīpaṅkarapādamūlato paṭṭhāya yāva anāgāmiphalaṁ, tāva uppajjamāno nāma, arahattamaggakkhaṇe uppajjati nāma, arahattaphalakkhaṇe uppanno nāma. Buddhānañhi sāvakānaṁ viya na paṭipāṭiyā iddhividhañāṇādīni uppajjanti, saheva pana arahattamaggena sakalopi sabbaññuguṇarāsi āgatova nāma hoti, tasmā nibbattasabbakiccattā arahattaphalakkhaṇe uppanno nāma, tadanibbattattā tadaññakkhaṇe yathārahaṁ "uppajjamāno uppajjati" cceva vuccati. Imasmimpi sutte arahattaphalakkhaṇaṁyeva sandhāya "uppajjatī"ti vuttaṁ. Atītakālikassāpi vattamānapayogassa katthaci diṭṭhattā uppanno hotīti ayañhettha attho. Evaṁ sati "uppajjamāno"ti cettha māna-saddo sāmatthiyattho. Yāvatā sāmatthiyena mahābodhisattānaṁ carimabhave uppatti icchitabbā, tāvatā sāmatthiyena bodhisambhārabhūtena paripuṇṇena samannāgato hutvāti attho. Tathāsāmatthiyayogena hi uppajjamāno nāmāti. Sabbasattehi **asamo,** asamehi purimabuddheheva **samo** majjhe bhinnasuvaṇṇa nikkhaṁ viya nibbisiṭṭho, "ekapuggalo"ti cetassa visesanaṁ. Ālayasaṅkhātaṁ taṇhaṁ samugghāteti samucchindatīti **ālayasamugghāto.** Vaṭṭaṁ upacchindatīti **vaṭṭupacchedo.**

Pahontenāti sakkontena. "Pañcanikāye"ti vatvāpi anekāvayavattā tesaṁ na ettakena sabbathā pariyādānanti **"navaṅgaṁ satthusāsanaṁ caturāsīti** (pg.1.190) dhammakkhandhasahassānī"ti vuttaṁ. **Atitthenā**ti anotaraṇaṭṭhānena. Na vattabbo aparimāṇavaṇṇattā buddhādīnaṁ, niravasesānañca tesaṁ idha pakāsanena pāḷisaṁvaṇṇanāya eva sampajjanato, cittasampahaṁsanakammaṭṭhānasampajjanavasena ca saphalattā. **Thāmo veditabbo** sabbathāmena pakāsitattā. Kiṁ pana so tathā ogāhetvā bhāsatīti āha. **"Brahmadatto panā"**ti-ādi. Anukkamena punappunaṁ vā savanaṁ **anussavo,** paramparasavanaṁ. **Ādi**-saddena ākāraparivitakkadiṭṭhinijjhānakkhantiyo saṅgaṇhāti. Tattha "sundaramidaṁ kāraṇan"ti evaṁ sayameva kāraṇaparivitakkanaṁ **ākāraparivitakko.** Attano diṭṭhiyā nijjhāyitvā khamanaṁ ruccanaṁ **diṭṭhinijjhānakkhantī**ti **aṭṭhakathāsu** vuttaṁ, tehiyeva sambandhitenāti attho. **Matta**-saddo hettha

visesanivatti-attho, tena yathāvuttaṁ kāraṇaṁ nivatteti. **Attano thāmenā**ti attano ñāṇabaleneva, na pana buddhādīnaṁ guṇānurūpanti adhippāyo. Asaṅkhyeyyāparimeyyappabhedā hi buddhādīnaṁ guṇā. Vuttañhetaṁ–

"Buddhopi buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṁ,
Kappampi ce aññamabhāsamāno.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha tathāgatassā"ti. (dī. ni. aṭṭha. 1.304 3.141 ma. ni. aṭṭha. 2.425 udā. aṭṭha. 53 bu. vaṁ. aṭṭha. 4.1 apa. aṭṭha. 2.91 cariyā. aṭṭha. 9 329).

Idhāpi vakkhati "appamattakaṁ kho panetan"ti-ādi.

Iti-saddo nidassanattho vuttappakāraṁ nidasseti. **Ha**-kāro nipātamattanti āha **"evaṁ te"**ti. **Aññamaññassā"**ti idaṁ ruḷhipadaṁ "eko ekāyā"ti (pārā. 444 452) padaṁ viyāti dassento **"añño-aññassā"**ti ruḷhipadeneva vivarati. **"Ujumevā"**ti sāvadhāraṇasamāsataṁ vatvā tena nivattetabbatthaṁ āha **"īsakampi apariharitvā"**ti, thokatarampi avirajjhitvāti attho. Kathanti āha **"ācariyena hī"**ti-ādi. Pubbe ekavāramiva avaṇṇavaṇṇabhāsane niddiṭṭhepi "ujuvipaccanīkavādā"ti (dī. ni. 1.1) vuttattā anekavārameva te evaṁ bhāsantīti veditabbanti dassetuṁ **"puna itaro avaṇṇaṁ itaro vaṇṇan"**ti vuttaṁ. Tena hi visaddassa vividhatthataṁ samattheti. **Sāraphalake**ti sāradāruphalake (pg.1.191) uttamaphalake vā. **Visarukkha-āṇin**ti visadārumayapaṭāṇiṁ. **Iriyāpathānubandhanena anubandhā honti,** na sammāpaṭipatti-anubandhanena.

Sīsānulokinoti sīsena anulokino, sīsaṁ ukkhipitvā maggānukkamena olokayamānāti attho. **Tasmiṁ kāle**ti yamhi saṁvacchare, utumhi, māse, pakkhe vā bhagavā taṁ addhānamaggaṁ paṭipanno, tasmiṁ kāle. Tena hi aniyamato saṁvacchara-utumāsaḍḍhamāsāva niddisitā "taṁ divasan"ti divasassa visuṁ niddiṭṭhattā, muhuttādīnañca divasapariyāpannato. "Taṁ addhānaṁ paṭipanno"ti cettha ādhāravacanametaṁ. Teneva hi kiriyāvicchedadassanavasena "rājagahe piṇḍāya caratī"ti saha pubbakālakiriyāhi vattamānaniddeso kato, itarathā tasmiṁ kāle rājagahe piṇḍāya carati, taṁ addhānamaggañca paṭipannoti anadhippetattho āpajjeyya. Na hi asamānavisayā kiriyā ekādhārā sambhavanti, yā cettha adhippetā addhānapaṭipajjanakiriyā, sā ca aniyamitā na yuttāti. **Rājagahaparivattakesū**ti rājagahaṁ parivattetvā ṭhitesu. **"Aññatarasmin"**ti iminā tesu bhagavato anibaddhavāsaṁ dasseti. **So**ti evaṁ rājagahe vasamāno so bhagavā. Piṇḍāya caraṇenapi hi tattha paṭibaddhabhāvavacanato sannivāsattameva dasseti. Yadi pana "piṇḍāya caramāno so bhagavā"ti paccāmaseyya, yathāvuttova anadhippetattho āpajjeyyāti. **Taṁ divasan**ti yaṁ divasaṁ addhānamaggaṁ paṭipanno, taṁ divasa. **Taṁ addhānaṁ paṭipannoti** ettha accantasaṁyogavacanametaṁ. Bhattabhuñjanato pacchā **pacchābhattaṁ,** tasmiṁ pacchābhattasamaye. **Piṇḍapātapaṭikkanto**ti yattha piṇḍapātatthāya caritvā bhuñjanti, tato apakkanto. **Taṁ addhānaṁ paṭipanno**ti "nāḷandāyaṁ veneyyānaṁ vividhahitasukhanipphattiṁ ākaṅkhamāno imissā aṭṭhuppattiyā tividhasīlālaṅkataṁ nānāvidhakuhanalapanādimicchājīvaviddhaṁsanaṁ dvāsaṭṭhidiṭṭhijālaviniveṭhanaṁ dasasahassilokadhātupakampanaṁ brahmajālasuttaṁ desessāmī"ti taṁ yathāvuttaṁ dīghamaggaṁ paṭipanno, idaṁ pana kāraṇaṁ pakaraṇatova pākaṭanti na vuttaṁ. Ettāvatā "kasmā pana bhagavā taṁ addhānaṁ paṭipanno"ti codanā visodhitā hoti.

Idāni itarampi codanaṁ visodhituṁ **"suppiyopī"**ti vuttaṁ. Tasmiṁ kāle, taṁ divasaṁ anubandhoti ca vuttanayena sambandho. Pāto (pg.1.192) asitabboti **pātarāso,** so bhutto

yenāti **bhuttapātarāso. Iccevā**ti evameva manasi sannidhāya, na pana "bhagavantaṁ, bhikkhusaṅghañca piṭṭhito piṭṭhito anubandhissāmī"ti. Tena vuttaṁ **"bhagavato taṁ maggaṁ paṭipannabhāvaṁ ajānantovā"**ti, tathā ajānanto eva hutvā anubandhoti attho. Na hi so bhagavantaṁ daṭṭhumeva icchati, tenāha **"sace pana jāneyya, nānubandheyyā"**ti. Ettāvatā "kasmā ca suppiyo anubandho"ti codanā visodhitā hoti. **"So"**ti-ādinā aparampi codanaṁ visodheti. Kadāci pana bhagavā aññataraveseneva gacchati aṅgulimāladamanapakkusāti-abhiggamanādīsu, kadāci buddhasiriyā, idhāpi īdisāya buddhasiriyāti dassetuṁ **"buddhasiriyā sobhamānan"**ti-ādi vuttaṁ. **Sirī**ti cettha sarīrasobhaggādisampatti, tadeva upamāvasena dasseti **"rattakambalaparikkhittamivā"**ti-ādinā. Gacchatīti jaṅgamo yathā "caṅkamo"ti. Cañcalamāno gacchanto **giri,** tādisassa kanakagirino sikharamivāti attho.

"Tasmiṁ kirā"ti-ādi tabbivaraṇaṁ, pāḷiyaṁ adassitattā, porāṇaṭṭhakathāyañca anāgatattā anussavasiddhā ayaṁ kathāti dassetuṁ **"kirā"**ti vuttanti vadanti, tathā vā hotu aññathā vā, attanā adiṭṭhaṁ, asutaṁ, amutañca anussavamevāti daṭṭhabbaṁ. Nīlapītalohitodātamañjiṭṭhapabhassaravasena **chabbaṇṇā. Samantā**ti samantato dasahi disāhi. **Asītihatthappamāṇe**ti tesaṁ rasmīnaṁ pakatiyā pavattiṭṭhānavasena vuttaṁ, tasmā samantato, upari ca paccekaṁ asītihatthamatte padese pakatiyāva ghanībhūtā rasmiyo tiṭṭhantīti daṭṭhabbaṁ, **vinayaṭīkāyaṁ** pana "tāyeva byāmappabhā nāma. Yato chabbaṇṇā rasmiyo taḷākato mātikā viya dasasu disāsu dhāvanti, sā yasmā byāmamattā viya khāyati, tasmā byāmappabhāti vuccatī"ti vuttaṁ, (vi. vi. ṭī. 1.16) **saṅgītisuttavaṇṇanāyaṁ** pana vakkhati "puratthimakāyato suvaṇṇavaṇṇā rasmi uṭṭhahitvā asītihatthaṁ ṭhānaṁ gaṇhāti. Pacchimakāyato. Dakkhiṇahatthato. Vāmahatthato suvaṇṇavaṇṇā rasmi uṭṭhahitvā asītihatthaṁ ṭhānaṁ gaṇhāti. Upari kesantato paṭṭhāya sabbakesāvaṭṭehi moragīvavaṇṇā rasmi uṭṭhahitvā gaganatale (pg.1.193) asītihatthaṁ ṭhānaṁ gaṇhāti. Heṭṭhā pādatalehi pavāḷavaṇṇā rasmi uṭṭhahitvā ghanapathaviyaṁ asītihatthaṁ ṭhānaṁ gaṇhāti. Evaṁ samantā asītihatthamattaṁ ṭhānaṁ chabbaṇṇā buddharasmiyo vijjotamānā vipphandamānā vidhāvantī"ti (dī. ni. aṭṭha. 3.299) keci pana aññathāpi parikappanāmattena vadanti, taṁ na gahetabbaṁ tathā aññattha anāgatattā, ayuttattā ca. Tāsaṁ pana buddharasmīnaṁ tadā aniggūhitabhāvadassanatthaṁ "tasmiṁ kira samaye"ti vuttaṁ. Pakkusāti-abhiggamanādīsu viya hi tadā tāsaṁ niggūhane kiñci kāraṇaṁ natthi. **Ādhāvantī**ti abhimukhaṁ disaṁ dhāvanti. **Vidhāvantī**ti vividhā hutvā vidisaṁ dhāvanti.

Tasmiṁ vanantare dissamānākārena tāsaṁ rasmīnaṁ sobhā viññāyatīti āha **"ratanāveḷā"**ti-ādi. **Ratanāveḷā** nāma ratanamayavaṭaṁsakaṁ muddhaṁ avati rakkhatīti hi **aveḷā, āveḷā** vā, muddhamālā. **Ukkā** nāma yā sajotibhūtā, tāsaṁ sataṁ, nipatanaṁ **nipāto,** tassa nipāto, tena samākulaṁ tathā. Pisitabbattā **piṭṭhaṁ,** cīnadese jātaṁ piṭṭhaṁ **cīnapiṭṭhaṁ,** rattacuṇṇaṁ, yaṁ **"sindūro"**tipi vuccati, cīnapiṭṭhameva cuṇṇaṁ. Vāyuno vegena ito cito ca khittaṁ tanti tathā. Indassa dhanu lokasaṅketavasenāti **indadhanu,** sūriyarasmivasena gagane paññāyamānākāraviseso. Kuṭilaṁ aciraṭṭhāyittā virūpaṁ hutvā javati dhāvatīti **vijju,** sāyeva **latā** taṁsadisabhāvenāti tathā, vāyuvegato valāhakaghaṭṭaneneva jātarasmi. Tāyati avijahanavasena ākāsaṁ pāletīti **tārā,** gaṇasaddo paccekaṁ yojetabbo. Tassa pabhā tathā. **Vipphuritaviccharitamivā**ti ābhāya vividhaṁ pharamānaṁ, vijjotayamānaṁ viya ca. Vanassa antaraṁ vivaraṁ **vanantaraṁ,** bhagavatā pattapattavanappadesanti vuttaṁ hoti.

Asītiyā anubyañjanehi tambanakhatādīhi anurañjitaṁ tathā. **Kamalaṁ** padumapuṇḍarīkāni, avasesaṁ nīlarattasetabhedaṁ saroruhaṁ **uppalaṁ,** iti pañcavidhā paṅkajajāti pariggahitā hoti. Vikasitaṁ phullitaṁ tadubhayaṁ yassa sarassa tathā. Sabbena pakārena parito samantato phullati vikasatīti **sabbapāliphullaṁ** a-kārassa ā-kāraṁ, ra-kārassa ca la-kāraṁ katvā yathā "pālibhaddo"ti, tārānaṁ marīci pabhā, tāya vikasitaṁ vijjotitaṁ (pg.1.194) tathā. Byāmappabhāya parikkhepo parimaṇḍalo, tena vilāsinī sobhinī tathā. Mahāpurisalakkhaṇāni aññamaññapaṭibaddhattā mālākāreneva ṭhitānīti vuttaṁ **"dvattiṁsavaralakkhaṇamālā"**ti. Dvattiṁsacandādīnaṁ mālā kenaci ganthetvā paṭipāṭiyā ca ṭhapitāti na vattabbā "yadi siyā"ti parikappanāmattena hi **"ganthetvā ṭhapitadvattiṁsacandamālāyā"**ti-ādi vuttaṁ. Parikappopamā hesā, lokepi ca dissati.

"Mayeva mukhasobhāsse, tyalaminduvikatthanā;
Yatombujepi sātthīti, parikappopamā ayan"ti.

Dvattiṁsacandamālāya siriṁ attano siriyā abhibhavantī ivāti sambandho. Esa nayo sesesupi.

Evaṁ bhagavato tadā sobhaṁ dassetvā idāni bhikkhusaṅghassāpi sobhaṁ dassento **"tañca panā"**ti-ādimāha Catubbidhāya appicchatāya **appicchā.** Dvādasahi santosehi **santuṭṭhā.** Tividhena vivekena **pavivittā.** Rājarājamahāmattādīhi **asaṁsaṭṭhā.** Duppaṭipattikānaṁ **codakā. Pāpe** akusale **garahino** paresaṁ hitapaṭipattiyā **vattāro.** Paresañca **vacanakkhamā. Vimuttiñāṇadassanaṁ** nāma paccavekkhaṇañāṇaṁ. **"Tesan"**ti-ādinā tadabhisambandhena bhagavato sobhaṁ dasseti. Rattapadumānaṁ saṇḍo samūho vanaṁ, tassa majjhe gatā tathā. "Rattaṁ **padumaṁ,** setaṁ **puṇḍarīkan"**ti pattaniyamamantarena tathā vuttaṁ, pattaniyamena pana satapattaṁ **padumaṁ,** ūnakasatapattaṁ **puṇḍarīkaṁ. Pavāḷaṁ** viddumo, tena katāya vedikāya parikkhitto viya. **Migapakkhīnampī**ti **pi**-saddo, **api**-saddo vā sambhāvanāyaṁ, tenāha **"pageva devamanussānan"**ti. **Mahātherā**ti mahāsāvake sandhāyāha. Surañjitabhāvena īsakaṁ kaṇhavaṇṇatāya **meghavaṇṇaṁ. Ekaṁsaṁ karitvā**ti ekaṁsapārupanavasena vāmaṁse karitvā. Kattarassa jiṇṇassa ālambano daṇḍo **kattaradaṇḍo,** bāhullavasenāyaṁ samaññā. **Suvammaṁ** nāma sobhaṇuracchado, tena **vammitā** sannaddhāti **suvammavammitā,** idaṁ tesaṁ paṁsukūladhāraṇanidassanaṁ. Yesaṁ kucchigataṁ sabbampi tiṇapalāsādi gandhajātameva hoti, te **gandhahatthino** nāma, ye "hemavatā"tipi vuccanti, tesampi therānaṁ sīlādiguṇagandhatāya taṁsadisatā. Antojaṭābahijaṭāsaṅkhātāya (pg.1.195) taṇhājaṭāya vijaṭitabhāvato **vijaṭitajaṭā.** Taṇhābandhanāya chinnattā **chinnabandhanā. "So"**ti-ādi yathāvuttavacanassa guṇadassanaṁ. **Anubuddhehī**ti buddhānamanubuddhehi. Tepi hi ekadesena bhagavatā paṭividdhapaṭibhāgeneva cattāri saccāni bujjhanti. **Pattaparivāritan**ti pupphadalena parivāritaṁ. **Kaṁ** vuccati kamalādi, tasmiṁ sarati virājatīti **kesaraṁ,** kiñjakkho. Kaṇṇe karīyatīti **kaṇṇikā.** Kaṇṇālaṅkāro, taṁsadisaṇṭhānatāya **kaṇṇikā,** bījakoso. Channaṁ haṁsakulānaṁ seṭṭho **dhataraṭṭho haṁsarājā viya, hārito** nāma **mahābrahmā viya.**

Evaṁ gacchantaṁ bhagavantaṁ, bhikkhū ca disvā attano parisaṁ olokesīti sambandho. **Kājadaṇḍake**ti kājasaṅkhāte bhārāvahadaṇḍake, kājasmiṁ vā bhāralaggitadaṇḍake. Khuddakaṁ pīṭhaṁ **pīṭhakaṁ.** Mūle, agge ca tidhā kato daṇḍo **tidaṇḍo.** Morahatthako **morapiñchaṁ.** Khuddakaṁ pasibbaṁ **pasibbakaṁ. Kuṇḍikā** kamaṇḍalu. Sā hi kaṁ udakaṁ udeti pasaveti, rakkhatīti vā **kuṇḍikā** niruttinayena. Gahitaṁ omakato lujjitaṁ, vividhaṁ lujjitañca pīṭhaka …pe…

kuṇḍikādi-anekaparikkhārasaṅkhātaṁ bhāraṁ bharati vahatīti **gahita …pe… bhārabharitā. Itī**ti nidassanattho. **Evan**ti idamattho. Evaṁ idaṁ vacanamādi yassa vacanassa tathā, tadeva niratthakaṁ vacanaṁ yassāti **evamādiniratthakavacanā.** Mukhaṁ etassa atthīti **mukharā,** sabbepi mukhavantā eva, ayaṁ pana pharusābhilāpamukhavatī, tasmā evaṁ vuttaṁ. Nindāyañhi ayaṁ rapaccayo. Mukhena vā amanāpaṁ kammaṁ rāti gaṇhātīti **mukharā.** Vividhā kiṇṇā vācā yassāti **vikiṇṇavācā. Tassā**ti suppiyassa paribbājakassa. Nti yathāvuttappakāraṁ parisaṁ.

Idānīti tassa tathārūpāya parisāya dassanakkhaṇe. **Panā**ti arucisaṁsūcanattho, tathāpīti attho. **Lābha …pe… hāniyā ceva** hetubhūtāya. Kathaṁ hānīti āha **"aññatitthiyānañhī"**ti-ādi. **Nissirīkatan**ti nisobhataṁ, ayamattho morajātakādīhipi dīpetabbo. **"Upatissakolitānañcā"**ti-ādinā pakkhahānitāya vitthāro. Āyasmato sāriputtassa, mahāmoggallānassa ca bhagavato santike pabbajjaṁ sandhāya **"tesu pana pakkantesū"**ti vuttaṁ. Tesaṁ pabbajitakāleyeva aḍḍhateyyasataṁ paribbājakaparisā pabbaji, tato parampi (pg.1.196) tadanupabbajitā paribbājakaparisā aparimāṇāti dasseti **"sāpi tesaṁ parisā bhinnā"**ti iminā. Yāya kāyaci hi paribbājakaparisāya pabbajitāya tassa parisā bhinnāyeva nāma samānagaṇattāti tathā vuttaṁ. **"Imehī"**ti-ādinā lābhapakkhahāniṁ nigamanavasena dasseti. Usūyasaṅkhātassa visassa uggāro uggilanaṁ **usūyavisuggāro,** taṁ. Ettha ca "yasmā panesā"ti-ādināva "kasmā ca so ratanattayassa avaṇṇaṁ bhāsatī"ti codanaṁ visodheti, **"sace"**ti-ādikaṁ pana sabbampi tapparivāravacanamevāti tehipi sā visodhitāyeva nāma. Bhagavato virodhānunayābhāvavīmaṁsanatthaṁ ete avaṇṇaṁ vaṇṇaṁ bhāsanti. "Mārena anvāviṭṭhā evaṁ bhāsantī"ti ca keci vadanti, tadayuttameva aṭṭhakathāya ujuvipaccanīkattā. Pākaṭoyevāyamatthoti.

2. Yasmā atthaṅgato sūriyo, tasmā akālo dāni gantunti sambandho.

Ambalaṭṭhikāti sāmīpikavohāro yathā "varuṇanagaraṁ, godāgāmo"ti āha **"tassa kirā"**ti-ādi. Taruṇapariyāyo **laṭṭhikā**-saddo rukkhavisaye yathā "mahāvanaṁ ajjhogāhetvā beluvalaṭṭhikāya mūle divāvihāraṁ nisīdī"ti-ādīsūti dasseti" **"taruṇambarukkho"**ti iminā. Keci pana "ambalaṭṭhikā nāma vuttanayena eko gāmo"ti vadanti, tesaṁ mate **ambalaṭṭhikāyan**ti samīpatthe bhummavacanaṁ. **Chāyūdakasampannan**ti chāyāya ceva udakena ca sampannaṁ. **Mañjusā**ti peḷā. **Paṭibhānacittavicittan**ti itthipurisasaññogādinā paṭibhānacittena vicittaṁ, etena rañño **agāraṁ,** tadeva **rājāgārakan**ti dasseti. Rājāgārakaṁ nāma vessavaṇamahārājassa devāyatananti eke.

Bahuparissayoti bahupaddavo. Kehīti vuttaṁ "core'hipī"ti-ādi. **Handā**ti vacanavossaggatthe nipāto, tadānubhāvato nipparissayatthāya idāni upagantvā sve gamissāmīti adhippāyo. **"Saddhiṁ antevāsinā brahmadattena māṇavenā"** ticceva sīhaḷaṭṭhakathāyaṁ vuttaṁ, tañca kho pāḷi-āruḷhavaseneva, na pana tadā suppiyassa parisāya abhāvatoti imamatthaṁ dassetuṁ **"saddhiṁ attano parisāyā"**ti idha vuttaṁ. Kasmā panettha brahmadattoyeva pāḷiyamāruḷho, na pana tadavasesā suppiyassa parisāti (pg.1.197) Desanānadhīnabhāvena payojanābhāvato. Yathā cetaṁ, evaṁ aññampi edisaṁ payojanābhāvato saṅgītikārakehi na saṅgītanti daṭṭhabbaṁ. Keci pana "pāḷiyaṁ vuttan"ti ādhāraṁ vatvā 'tadetaṁ na sīhaḷaṭṭhakathānayadassanaṁ, pāḷiyaṁ vuttabhāvadassanamevā'ti" vadanti, taṁ na yujjati. Pāḷi-āruḷhavaseneva pāḷiyaṁ vuttanti adhippetatthassa āpajjanato. Tasmā yathāvuttanayeneva attho gahetabboti. **"Vuttan**ti vā amhehipi idha vattabbanti attho. Evañhi tadā aññāyapi parisāya vijjamānabhāvadassanatthaṁ evaṁ vuttaṁ, pāḷiyamāruḷhavasena pana

aññathāpi idha vattabbanti adhippāyo yutto”ti vadanti.

Idāni “tatrāpi sudan”ti-ādipāḷiyā sambandhaṁ dassetuṁ **“evaṁ vāsaṁ upagato panā”**ti-ādi vuttaṁ. Parivāretvā nisinno hotīti sambandho. Kucchitaṁ kattabbanti **kukataṁ,** tassa bhāvo **kukkuccaṁ,** kucchitakiriyā, ito cito ca cañcalananti attho, hatthassa kukkuccaṁ tathā. **“Sā hī”**ti-ādinā tathābhūtatāya kāraṇaṁ dasseti. **Nivāte**ti vātavirahitaṭṭhāne. Yathāvuttadosābhāvena **niccalā. Taṁ vibhūtin**ti tādisaṁ sobhaṁ. **Vippalapantī**ti sativossaggavasena vividhā lapanti. **Nillālitajivhā**ti ito cito ca nikkhantajivhā. **Kākacchamānā**ti kākānaṁ saddasadisaṁ saddaṁ kurumānā. **Gharugharupassāsino**ti gharugharu-iti saddaṁ janetvā passasantā. **Issāvasenā**ti yathāvuttehi dvīhi kāraṇehi usūyanavasena. **“Sabbaṁ vattabban”**ti iminā “ādipeyyālanayoyan”ti dasseti.

3. Sammā pahonti taṁ taṁ kammanti **sampahulā,** bahavo, tenāha **“bahukānan”**ti. Sabbantimena paricchedena catuvaggasaṅgheneva vinayakammassa kattabbattā **“vinayapariyāyenā”**ti-ādi vuttaṁ. **Tayo janā**ti cesa upalakkhaṇaniddeso dvinnampi sampahulattā. Tattha tattha tathāyevāgatattā **“suttantapariyāyenā”**ti-ādimāha. Taṁ taṁ pāḷiyā āgatavohāravasena hi ayaṁ bhedo. Tayo janā tayo eva nāma, tato paṭṭhāya uttari catupañcajanādikā sampahulāti attho. **Tato**ti cāyaṁ mariyādāvadhi. **Maṇḍalamāḷo**ti anekatthapavattā samaññā, idha pana īdisāya evāti niyamento āha **“katthacī”**ti-ādi. **Kaṇṇikā** vuccati kūṭaṁ. **Haṁsavaṭṭakacchannenā**ti haṁsamaṇḍalākārachannena. Tadeva channaṁ aññattha (pg.1.198) “supaṇṇavaṅkacchadanan”ti vuttaṁ. Kūṭena yutto agāro, soyeva sālāti **kūṭāgārasālā. Thambhapantiṁ parikkhipitvā**ti thambhamālaṁ parivāretvā, parimaṇḍalākārena thambhapantiṁ katvāti vuttaṁ hoti. **Upaṭṭhānasālā** nāma payirupāsanasālā. Yattha upaṭṭhānamattaṁ karonti, na ekarattadirattādivasena nisīdanaṁ, idha pana tathā katā nisīdanasālāyevāti dasseti **“idha panā”**ti-ādinā. Teneva pāḷiyaṁ “sannipatitāna” ntveva avatvā “sannisinnānan”tipi vuttaṁ. Mānitabboti **māḷo,** mīyati pamīyatīti vā **māḷo.** Maṇḍalākārena paṭicchanno māḷoti **maṇḍalamāḷo,** anekakoṇavanto paṭissayaviseso. **“Sannisinnānan”**ti **nisajjanavasena** vuttaṁ, **nisajjanavasena** vā **“sannisinnānan”**ti saṁvaṇṇetabbapadamajjhāharitvā sambandho. Iminā nisīdana-iriyāpathaṁ, kāyasāmaggīvasena ca samodhānaṁ sandhāya padadvayametaṁ vuttanti dasseti. **Saṅkhiyā vuccati kathā** sammā khiyanato kathanato. **Kathādhammo**ti kathāsabhāvo, upaparikkhā vidhīti keci.

“Acchariyan”ti-ādi tassa rūpadassananti āha **“katamo pana so”**ti-ādi. **So**ti kathādhammo. “Nīyatīti **nayo,** attho, saddasatthaṁ anugato nayo **saddanayo”**ti (dī. ni. ṭī. 1.3) **ācariyadhammapālattherena** vuttaṁ. Nīyati attho etenāti vā **nayo,** upāyo, saddasatthe āgato nayo atthagahaṇūpāyo **saddanayo.** Tattha hi anabhiṇhavuttike acchariya-saddo icchito ruḷhivasena. Tenevāha **“andhassa pabbatārohaṇaṁ viyā”**ti-ādi. Tassa hi tadārohaṇaṁ na niccaṁ, kadāciyeva siyā, evamidampi. Accharāyoggaṁ **acchariyaṁ** niruttinayena yoggasaddassa lopato, taddhitavasena vā ṇiyapaccayassa vicitravuttito, so pana porāṇaṭṭhakathāyameva āgatattā **“aṭṭhakathānayo”**ti vutto. Pubbe abhūtanti **abhūtapubbaṁ,** etena na bhūtaṁ abhūtanti nibbacanaṁ, bhūta-saddassa ca atītatthaṁ dasseti. **Yāvañcidan**ti sandhivasena niggahitāgamoti āha **“yāva ca idan”**ti, etassa ca “suppaṭividitā”ti etena sambandho. **Yāva ca**yattakaṁ **idaṁ** ayaṁ nānādhimuttikatā suppaṭividitā, taṁ “ettakamevā”ti na sakkā amhehi paṭivijjhituṁ, akkhātuñcāti sapāṭhasesattho. Tenevāha **“tena suppaṭividitatāya appameyyataṁ dassetī”**ti.

“Bhagavatā”ti-ādīhi (pg.1.199) padehi samānādhikaraṇabhāvena vuttattā **tenā**ti ettha **ta**-saddo sakatthapaṭiniddeso, tasmā yena abhisambuddhabhāvena bhagavā pakato samāno supākaṭo nāma hoti, tadabhisambuddhabhāvaṁ saddhiṁ āgamanapaṭipadāya tassa atthabhāvena dassento **“yo so”**ti-ādimāha Na hettha so pubbe vutto atthi, yo attho tehi therehi ta-saddena parāmasitabbo bhaveyya. Tasmā yathāvuttaguṇasaṅkhātaṁ sakatthaṁyevesa padhānabhāvena parāmasatīti daṭṭhabbaṁ. **Anuttaraṁ sammāsambodhin**ti aggamaggañāṇapadaṭṭhānaṁ anāvaraṇañāṇaṁ, anāvaraṇañāṇapadaṭṭhānañca aggamaggañāṇaṁ. Tadubhayañhi sammā aviparītaṁ sayameva bujjhati, sammā vā pasaṭṭhā sundaraṁ bujjhatīti **sammāsambodhi.** Sā pana buddhānaṁ sabbaguṇasampattiṁ deti abhiseko viya rañño sabbalokissariyabhāvaṁ, tasmā “anuttarā sammāsambodhī”ti vuccati. **Abhisambuddho**ti abbhaññāsi paṭivijjhi, tena tādisena bhagavatāti attho. Satipi ñāṇadassanānaṁ idha paññāvevacanabhāve tena tena visesena nesaṁ visayavisesappavattiṁ dassento **“tesaṁ tesaṁ sattānan”**ti-ādimāha. Ettha hi paṭhamamatthaṁ asādhāraṇañāṇavasena dasseti. Āsayānusayañāṇena **jānatā** sabbaññutānāvaraṇañāṇehi **passatā**ti attho.

Dutiyaṁ vijjattayavasena. **Pubbenivāsādīhī**ti pubbenivāsāsavakkhayañāṇehi. Tatiyaṁ abhiññānāvaraṇañāṇavasena. Abhiññāpariyāpannepi **“tīhi vijjāhī”**ti tāsaṁ rāsibhedadassanatthaṁ vuttaṁ. Anāvaraṇañāṇasaṅkhātena **samantacakkhunā** passatāti attho. Catutthaṁ sabbaññutaññāṇamaṁsacakkhuvasena. **Paññāyā**ti sabbaññutaññāṇena. **Kuṭṭassa** bhittiyā **tiro** paraṁ, anto vā, tadādīsu gatāni. **Ativisuddhenā**ti ativiya visuddhena pañcavaṇṇasamannāgatena sunīlapāsādika-akkhilomasamalaṅkatena rattiñceva divā ca samantā yojanaṁ passantena **maṁsacakkhunā.** Pañcamaṁ paṭivedhadesanāñāṇavasena. **“Attahitasādhikāyā”**ti ekaṁsato vuttaṁ, pariyāyato panesā parahitasādhikāpi hoti. Tāya hi dhammasabhāvapaṭicchādakakilesasamugghātāya desanāñāṇādi sambhavati. **Paṭivedhapaññāyā**ti ariyamaggapaññāya. Vipassanāsahagato samādhi padaṭṭhānaṁ (pg.1.200) āsannakāraṇametissāti **samādhipadaṭṭhānā,** tāya. **Desanāpaññāyā**ti desanākiccanipphādakena sabbaññutaññāṇena. **Arīnan**ti kilesārīnaṁ, pañcamārānaṁ vā, sāsanapaccatthikānaṁ vā aññatitthiyānaṁ. Tesaṁ hananaṁ pāṭihāriyehi abhibhavanaṁ appaṭibhānatākaraṇaṁ, ajjhupekkhanañca majjhimapaṇṇāsake pañcamavagge saṅgītaṁ **caṅkīsuttañ**cettha (ma. ni. 2.422) nidassanaṁ, etena arayo hatā anenāti niruttinayena padasiddhimāha. Ato nāvacanassa tābyappadeso mahāvisayenāti daṭṭhabbaṁ. Apica arayo hanatīti antasaddena padasiddhi, ikārassa ca akāro. Paccayādīnaṁ sampadānabhūtānaṁ, tesaṁ vā paṭiggahaṇaṁ, paṭiggahituṁ vā arahatīti arahanti dasseti **“paccayādīnañca arahattā”**ti iminā. **Sammā**ti aviparītaṁ. **Sāmañcā**ti sayameva, aparaneyyo hutvāti vuttaṁ hoti. Kathaṁ panettha “sabbadhammānan”ti ayaṁ viseso labbhatīti? Sāmaññajotanāya visese avaṭṭhānato, visesatthinā ca visesassa anupayojetabbato yajjevaṁ “dhammānan”ti visesovānupayojito siyā, kasmā sabbadhammānanti ayamattho anupayojīyatīti? Ekadesassa aggahaṇato. Padesaggahaṇe hi asati gahetabbassa nippadesatā viññāyati yathā “dikkhito na dadātī”ti, esa nayo īdisesu.

Idāni ca catūhi padehi catuvesārajjavasena attanā adhippetataraṁ chaṭṭhamatthaṁ dassetuṁ **“antarāyikadhamme vā”**ti-ādi vuttaṁ. Tathā hi tadeva nigamanaṁ karoti **“evan”**ti-ādinā. Tattha antarāyakaradhammañāṇena **jānatā,** niyyānikadhammañāṇena **passatā,** āsavakkhayañāṇena **arahatā,** sabbaññutaññāṇena **sammāsambuddhena**āti yathākkamaṁ yojetabbaṁ. Anatthacaraṇena kilesā eva arayoti **kilesārayo,** tesaṁ

kilesārīnaṁ. Etthāha– yassa ñāṇassa vasena sammā sāmañca sabbadhammānaṁ buddhattā bhagavā sammāsambuddho nāma jāto, kiṁ panidaṁ ñāṇaṁ sabbadhammānaṁ bujjhanavasena pavattamānaṁ sakiṁyeva sabbasmiṁ visaye pavattati, udāhu kamenāti. Kiñcettha– yadi tāva sakiṁyeva sabbasmiṁ visaye pavattati, evaṁ sati atītānāgatapaccuppanna-ajjhattabahiddhādibhedabhinnānaṁ saṅkhatadhammānaṁ, asaṅkhatasammutidhammānañca ekajjhaṁ upaṭṭhāne dūrato cittapaṭaṁ pekkhantassa viya paṭibhāgenāvabodho na siyā, tathā ca sati "sabbe dhammā anattā"ti (pg.1.201) (a. ni. 3.137 dha. pa. 279 mahāni. 27 cūḷani. 8 10 netti. 5) vipassantānaṁ anattākārena viya sabbe dhammā anirūpitarūpena bhagavato ñāṇavisayā hontīti āpajjati. Yepi "sabbañeyyadhammānaṁ ṭhitilakkhaṇavisayaṁ vikapparahitaṁ sabbakālaṁ buddhānaṁ ñāṇaṁ pavattati, tena te 'sabbavidū'ti vuccanti. Evañca katvā–

'Gacchaṁ samāhito nāgo, ṭhito nāgo samāhito;
Seyyaṁ samāhito nāgo, nisinnopi samāhito'ti. (a. ni. 6.43).–

Idampi sabbadā ñāṇappavattidīpakaṁ aṅguttarāgame nāgopamasuttavacanaṁ suvuttaṁ nāma hotī"ti vadanti, tesampi vāde vuttadosā nātivatti. Ṭhitilakkhaṇārammaṇatāya ca atītānāgatadhammānaṁ tadabhāvato ekadesavisayameva bhagavato ñāṇaṁ siyā, tasmā sakiññeva sabbasmiṁ visaye ñāṇaṁ pavattatīti na yujjati. Atha kamena sabbasmimpi visaye ñāṇaṁ pavattati, evampi na yujjati. Na hi jātibhūmisabhāvādivasena, disādesakālādivasena ca anekabhedabhinne ñeyye kamena gayhamāne tassa anavasesapaṭivedho sambhavati apariyantabhāvato ñeyyassa. Ye pana "atthassa avisaṁvādanato ñeyyassa ekadesaṁ paccakkhaṁ katvā sesepi evanti adhimuccitvā vavatthāpanena sabbaññū nāma bhagavā jāto, tañca ñāṇaṁ na anumānikaṁ nāma saṁsayābhāvato. Saṁsayānubaddhañhi ñāṇaṁ loke anumānikan"ti vadanti, tesampi taṁ na yuttameva. Sabbassa hi appaccakkhabhāve atthāvisaṁvādanena ñeyyassa ekadesaṁ paccakkhaṁ katvā sesepi evanti adhimuccitvā vavatthāpanasseva asambhavato tathā asakkuṇeyyattā ca. Yañhi sesaṁ, tadapaccakkhameva, atha tampi paccakkhaṁ, tassa sesabhāvo eva na siyā, apariyantabhāvato ñeyyassa tathāvavatthitumeva na sakkāti? Sabbametaṁ akāraṇaṁ. Kasmā? Avisayavicāraṇabhāvato. Vuttañhetaṁ bhagavatā "buddhānaṁ bhikkhave, buddhavisayo acinteyyo na cintetabbo, yaṁ cintento ummādassa vighātassa bhāgī assā"ti (a. ni. 4.77) idaṁ panettha sanniṭṭhānaṁ– yaṁ kiñci bhagavatā ñātuṁ icchitaṁ, sakalamekadeso vā, tattha tattha appaṭihatavuttitāya paccakkhato ñāṇaṁ pavattati niccasamādhānañca vikkhepābhāvato, ñātuṁ icchitassa ca sakalassa avisayabhāve tassa ākaṅkhāpaṭibaddhavuttitā na siyā, ekanteneva (pg.1.202) sā icchitabbā, sabbe dhammā buddhassa bhagavato āvajjanapaṭibaddhā ākaṅkhāpaṭibaddhā manasikārapaṭibaddhā cittuppādapaṭibaddhāti (mahāni. 69 156 cūḷani. 85 paṭi. ma. 3.5) vacanato. Atītānāgatavisayampi bhagavato ñāṇaṁ anumānāgamatakkagahaṇavirahitattā paccakkhameva.

Nanu ca etasmimpi pakkhe yadā sakalaṁ ñātuṁ icchitaṁ, tadā sakiṁyeva sakalavisayatāya anirūpitarūpena bhagavato ñāṇaṁ pavatteyyāti vuttadosā nātivattiyevāti? Na, tassa visodhitattā. Visodhito hi so buddhavisayo acinteyyoti. Aññathā pacurajanañāṇasamānavuttitāya buddhānaṁ bhagavantānaṁ ñāṇassa acinteyyatā na siyā, tasmā sakaladhammārammaṇampi taṁ ekadhammārammaṇaṁ viya suvavatthāpiteyeva te dhamme katvā pavattatīti idamettha acinteyyaṁ, "yāvatakaṁ neyyaṁ, tāvatakaṁ ñāṇaṁ. Yāvatakaṁ ñāṇaṁ, tāvatakaṁ neyyaṁ. Neyyapariyantikaṁ ñāṇaṁ, ñāṇapariyantikaṁ neyyaṁ. Neyyaṁ atikkamitvā ñāṇaṁ nappavattati, ñāṇaṁ

atikkamitvā neyyapatho natthi. Aññamaññapariyantaṭṭhāyino te dhammā, yathā dvinnaṁ samuggapaṭalānaṁ sammā phusitānaṁ heṭṭhimaṁ samuggapaṭalaṁ uparimaṁ nātivattati, uparimaṁ samuggapaṭalaṁ heṭṭhimaṁ nātivattati. Aññamaññapariyantaṭṭhāyino, evameva buddhassa bhagavato neyyañca ñāṇañca aññamaññapariyantaṭṭhāyino …pe… te dhammā”ti (mahāni. 69 156 cūḷani. 85 paṭi. ma. 3.5) evamekajjhaṁ, visuṁ, sakiṁ, kamena vā icchānurūpaṁ pavattassa tassa ñāṇassa vasena sammā sāmañca sabbadhammānaṁ buddhattā bhagavā sammāsambuddho nāma jātoti.

Ayaṁ panettha aṭṭhakathāmuttako nayo– ṭhānāṭhānādīni chabbisayāni chahi ñāṇehi **jānatā,** yathākammūpage satte cutūpapātadibbacakkhuñāṇehi **passatā,** savāsanānamāsavānaṁ āsavakkhayañāṇena khīṇattā **arahatā,** jhānādidhamme saṁkilesavodānavasena sāmaṁyeva aviparītāvabodhato **sammāsambuddhena,** evaṁ dasabalañāṇavasena catūhākārehi thomitena. Apica tīsu kālesu appaṭihatañāṇatāya **jānatā,** tiṇṇampi kammānaṁ ñāṇānuparivattito nisammakāritāya **passatā,** davādīnaṁ channamabhāvasādhikāya pahānasampadāya **arahatā,** chandādīnaṁ channamahānihetubhūtāya aparikkhayapaṭibhānasādhikāya sabbaññutāya **sammāsambuddhena** (pg.1.203) evaṁ aṭṭhārasāveṇikabuddhadhammavasena (dī. ni. aṭṭha. 3.305) catūhākārehi thomitenāti evamādinā tesaṁ tesaṁ ñāṇadassanapahānabodhanatthehi saṅgahitānaṁ buddhaguṇānaṁ vasena yojanā kātabbāti.

Catuvesārajjaṁ sandhāya **“catūhākārehī”**ti vuttaṁ. **“Thomitenā”**ti etena imesaṁ “bhagavatā”ti padassa visesanataṁ dasseti. Yadipi hīnapaṇītabhedena duvidhāva adhimutti pāḷiyaṁ vuttā, pavatti-ākāravasena pana anekabhedabhinnāvāti āha **“nānādhimuttikatā”**ti. Sā pana adhimutti ajjhāsayadhātuyeva, tadapi tathā tathā dassanaṁ, khamanaṁ, rocanañcāti atthaṁ viññāpeti **“nānajjhāsayatā”**ti iminā. Tathā hi vakkhati “nānādhimuttikatā nānajjhāsayatā nānādiṭṭhikatā nānakkhantitā nānārucitā”ti. “Yāvañcidan”ti etassa “suppaṭividitā”ti iminā sambandho. Tattha ca **idan**ti padapūraṇamattaṁ, **“nānādhimuttikatā”**ti etena vā padena samānādhikaraṇaṁ, tassattho pana pākaṭoyevāti āha **“yāva ca suṭṭhu paṭividitā”**ti.

“Yā ca ayan”ti-ādinā dhātusaṁyuttapāḷiṁ dassento tadeva saṁyuttaṁ manasi karitvā tesaṁ avaṇṇavaṇṇabhāsanena saddhiṁ ghaṭetvā therānamayaṁ saṅkhiyadhammo udapādīti dasseti. Ato **assa** bhagavato dhātusaṁyuttadesanānayena tāsaṁ **suppaṭividitabhāvaṁ** samatthanavasena **dassetuṁ “ayaṁ hī”ti-ādimāhā**ti attho daṭṭhabbo. Suppaṭividitabhāvasamatthanañhi **“ayaṁ hī”**ti-ādivacanaṁ. Tattha yā ayaṁ nānādhimuttikatā …pe… rucitāti sambandho. **Dhātuso**ti ajjhāsayadhātuyā. **Saṁsandantī**ti sambandhenti vissāsenti. **Samentī**ti sammā, saha vā bhavanti. **“Hīnādhimuttikā”**ti-ādi tathābhāvavibhāvanaṁ. **Atītampi addhānan**ti atītasmiṁ kāle, accantasaṁyoge vā etaṁ upayogavacanaṁ. **Nānādhimuttikatā**-padassa **nānajjhāsayatā**ti atthavacanaṁ. **Nānādiṭṭhi …pe… rucitā**ti tassa sarūpadassanaṁ. Sassatādiladdhivasena **nānādiṭṭhikatā.** Pāpācārakalyāṇācārādipakativasena **nānakkhantitā**. Pāpicchā-appicchādivasena **nānārucitā. Nāḷiyā**ti tumbena, āḷhakena vā. **Tulāyā**ti mānena. **Nānādhimuttikatāñāṇan**ti cettha sabbaññutaññāṇameva adhippetaṁ, na dasabalañāṇanti āha (pg.1.204) **“sabbaññutaññāṇenā”**ti. Evaṁ **ācariyadhammapālattherena** (dī. ni. ṭī. 1.3) vuttaṁ, abhidhammaṭṭhakathāyaṁ, dasabalasuttaṭṭhakathāsu (ma. ni. aṭṭha. 1.149 a. ni. aṭṭha. 3.10.21 vibha. aṭṭha. 831) ca evamāgataṁ.

Paravādī panāha "dasabalañāṇaṁ nāma pāṭiyekkaṁ natthi, sabbaññutaññāṇassevāyaṁ pabhedo"ti, taṁ tathā na daṭṭhabbaṁ. Aññameva hi dasabalañāṇaṁ, aññaṁ sabbaññutaññāṇaṁ. Dasabalañāṇañhi sakakiccameva jānāti, sabbaññutaññāṇaṁ pana tampi tato avasesampi jānāti. Dasabalañāṇesu hi paṭhamaṁ kāraṇākāraṇameva jānāti, dutiyaṁ kammantaravipākantarameva, tatiyaṁ kammaparicchedameva, catutthaṁ dhātunānattakāraṇameva, pañcamaṁ sattānamajjhāsayādhimuttimeva, chaṭṭhaṁ indriyānaṁ tikkhamudubhāvameva, sattamaṁ jhānādīhi saddhiṁ tesaṁ saṁkilesādimeva, aṭṭhamaṁ pubbenivutthakkhandhasantatimeva, navamaṁ sattānaṁ cutipaṭisandhimeva, dasamaṁ saccaparicchedameva, sabbaññutaññāṇaṁ pana etehi jānitabbañca tato uttariñca jānāti, etesaṁ pana kiccaṁ na sabbaṁ karoti. Tañhi jhānaṁ hutvā appetuṁ na sakkoti, iddhi hutvā vikubbituṁ na sakkoti, maggo hutvā kilese khepetuṁ na sakkoti. Apica paravādī evaṁ pucchitabbo "dasabalañāṇaṁ nāma etaṁ savitakkasavicāraṁ avitakkavicāramattaṁ avitakka-avicāraṁ, kāmāvacaraṁ rūpāvacaraṁ arūpāvacaraṁ, lokiyaṁ lokuttaran"ti. Jānanto paṭipāṭiyā satta ñāṇāni "savitakkasavicārānī"ti vakkhati, tato parāni dve "avitakka-avicārānī"ti vakkhati, āsavakkhayañāṇaṁ "siyā savitakkasavicāraṁ, siyā avitakkavicāramattaṁ, siyā avitakka-avicāran"ti vakkhati, tathā paṭipāṭiyā satta kāmāvacarāni, tato paraṁ dve rūpāvacarāni, avasāne ekaṁ "lokuttaran'ti vakkhati, sabbaññutaññāṇaṁ pana savitakkasavicārameva, kāmāvacarameva, lokiyamevāti. Iti aññadeva dasabalañāṇaṁ, aññaṁ sabbaññutaññāṇanti, tasmā pañcamabalañāṇasaṅkhātena nānādhimuttikatāñāṇena ca sabbaññutaññāṇena ca viditāti attho veditabbo. Ca-kāropi hi potthakesu dissati. **Sā**ti yathāvuttā nānādhimuttikatā. **"Dvepi nāmā"**ti-ādinā yathāvuttasuttassatthaṁ saṅkhepena dassetvā **"imesu cāpī"**ti-ādinā tassa saṅkhiyadhammassa tadabhisambandhataṁ āvi karoti. **Iti ha me**ti ettha evaṁsaddatthe **iti**-saddo, **ha**-kāro nipātamattaṁ, āgamo vā. Sandhivasena (pg.1.205) ikāralopo, akārādeso vāti dasseti **"evaṁ ime"**ti iminā.

4. "Viditvā"ti ettha pakatiyatthabhūtā vijānanakiriyā sāmaññena abhedavatīpi samānā taṁtaṁkaraṇayogyatāya anekappabhedāti dassetuṁ **"bhagavā hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Vatthūnī**ti gharavatthūni. "Sabbaññutaññāṇena disvā aññāsī"ti ca vohāravacanamattametaṁ. Na hi tena dassanato aññaṁ jānanaṁ nāma natthi. Tadidaṁ ñāṇaṁ āvajjanapaṭibaddhaṁ ākaṅkhāpaṭibaddhaṁ manasikārapaṭibaddhaṁ cittuppādapaṭibaddhaṁ hutvā pavattati. Kiṁ nāma karonto bhagavā tena ñāṇena āvajjanādipaṭibaddhena aññāsīti sotūnamatthassa suviññāpanatthaṁ parammukhā viya codanaṁ samuṭṭhāpeti **"kiṁ karonto aññāsī"**ti iminā, pacchimayāmakiccaṁ karonto taṁ ñāṇaṁ āvajjanādipaṭibaddhaṁ hutvā tena tathā aññāsīti vuttaṁ hoti. Sāmaññasmiṁ sati visesavacanaṁ sātthakaṁ siyāti anuyogenāha **"kiccañcanāmetan"**ti-ādi. **Arahattamaggena samugghātaṁ kataṁ** tassa samuṭṭhāpakakilesasamugghāṭanena, yato "natthi abyāvaṭamano"ti aṭṭhārasasu buddhadhammesu vuccati. Niratthako cittasamudācāro natthīti hettha attho. Evampi vuttānuyogo tadavatthoyevāti codanamapaneti **"taṁ pañcavidhan"**ti-ādinā. Tattha purimakiccadvayaṁ divasabhāgavasena, itarattayaṁ rattibhāgavasena gahetabbaṁ tathāyeva vakkhamānattā.

"Upaṭṭhākānuggahaṇatthaṁ, sarīraphāsukatthañcā"ti etena anekakappasamupacitapuññasambhārajanitaṁ bhagavato mukhavaraṁ duggandhādidosaṁ nāma natthi, tadubhayatthameva pana mukhadhovanādīni karotīti dasseti. Sabbopi hi buddhānaṁ kāyo bāhirabbhantarehi malehi anupakkiliṭṭho

sudhotamaṇi viya hoti. **Vivittāsane**ti phalasamāpattīnamanurūpe vivekānubrūhanāsane. **Vītināmetvā**ti phalasamāpattīhi vītināmanaṁ vuttaṁ, tampi na vivekaninnatāya, paresañca diṭṭhānugati āpajjanatthaṁ. Surattadupaṭṭaṁ antaravāsakaṁ vihāranivāsanaparivattanavasena nivāsetvā vijjulatāsadisaṁ kāyabandhanaṁ bandhitvā meghavaṇṇaṁ sugatacīvaraṁ pārupitvā selamayapattaṁ ādāyāti adhippāyo. Tathāyeva hi tattha tattha vutto. **"Kadāci ekako"**ti-ādi (pg.1.206) tesaṁ tesaṁ vineyyānaṁ vinayanānukūlaṁ bhagavato upasaṅkamanadassanaṁ. **Gāmaṁ vā nigamaṁ vā**ti ettha **vā**-saddo vikappanattho, tena nagarampi vikappeti. Yathāruci vattamānehi anekehi pāṭihāriyehi pavisatīti sambandho.

"Seyyathidan"ti-ādinā pacchimapakkhaṁ vitthāreti. **Seyyathidan**ti ca taṁ katamanti atthe nipāto, idaṁ vā sappāṭihīrapavisanaṁ katamantipi vaṭṭati. **Mudugatavātā**ti mudubhūtā, mudubhāvena vā gatā vātā. **Udakaphusitānī**ti udakabindūni. **Muñcantā**ti osiñcantā. **Reṇuṁ vūpasametvā**ti rajaṁ sannisīdāpetvā upari **vitānaṁ hutvā tiṭṭhanti** caṇḍa-vātātapa-himapātādi-haraṇena vitānakiccanipphādakattā, tato tato himavantādīsu pupphūpagarukkhato upasaṁharitvāti atthassa viññāyamānattā tathā na vuttaṁ. Samabhāgakaraṇamattena **onamanti, unnamanti** ca, tatoyeva **pādanikkhepasamaye samāva bhūmi hoti**. Nidassanamattañcetaṁ sakkharakathalakaṇṭakasaṅkukalalādi-apagamanassāpi sambhavato, tañca suppatiṭṭhitapādatālakkhaṇassa nissandaphalaṁ, na iddhinimmānaṁ. **Padumapupphāni vā**ti ettha **vā**-saddo vikappanattho, tena "yadi yathāvuttanayena samā bhūmi hoti, evaṁ sati tāni na paṭiggaṇhanti, tathā pana asatiyeva paṭiggaṇhantī"ti bhagavato yathāruci pavattanaṁ dasseti. Sabbadāva bhagavato gamanaṁ paṭhamaṁ dakkhiṇapāduddharaṇasaṅkhātānubyañjanapaṭimaṇḍitanti āha **"ṭhapitamatte dakkhiṇapāde"**ti. Buddhānaṁ sabbadakkhiṇatāya tathā vuttanti **ācariyadhammapālatthero,**(dī. ni. ṭī. 1.4) **ācariyasāriputtatthero** (a. ni. aṭṭha. 1.53) ca vadati, sabbesaṁ uttamatāya evaṁ vuttanti attho. Evaṁ sati uttamapurisānaṁ tathāpakatitāyāti āpajjati. Ṭhapitamatte nikkhamitvā dhāvantīti sambandho. Idañca yāvadeva vineyyajanavinayanatthaṁ satthu pāṭihāriyanti tesaṁ dassanaṭṭhānaṁ sandhāya vuttaṁ. **"Chabbaṇṇarasmiyo"**ti vatvāpi **"suvaṇṇarasapiñjarāni viyā"**ti vacanaṁ bhagavato sarīre pītābhāya yebhuyyatāyāti daṭṭhabbaṁ. **"Rasa**-saddo cettha udakapariyāyo, **piñjara**-saddo hemavaṇṇapariyāyo, suvaṇṇajaladhārā viya suvaṇṇavaṇṇānīti attho"ti (sārattha. ṭī. 1.buddhāciṇṇakathā.22) **sāratthadīpaniyaṁ** vuttaṁ. **Pāsādakūṭāgārādīni** tesu tesu gāmanigamādīsu saṁvijjamānāni **alaṅkarontiyo** hutvā.

"Tathā"ti-ādinā (pg.1.207) sayameva dhammatāvasena tesaṁ saddakaraṇaṁ dasseti. Tadā kāyaṁ upagacchantīti **kāyūpagāni,** na yattha katthaci ṭhitāni. **"Antaravīthin"**ti iminā bhagavato piṇḍāya gamanānurūpavīthiṁ dasseti. Na hi bhagavā loluppacārapiṇḍacāriko viya yattha katthaci gacchati. Ye paṭhamaṁ gatā, ye vā tadanucchavikaṁ piṇḍapātaṁ dātuṁ samatthā, te **bhagavatopi pattaṁ** gaṇhantīti veditabbaṁ. **Paṭimānentī**ti patissamānasā pūjenti, bhagavantaṁ vā paṭimānāpenti paṭimānantaṁ karonti. Vohāramattañcetaṁ, bhagavato pana apaṭimānanā nāma natthi. **Cittasantānānī**ti atīte, etarahi ca pavattacittasantānāni. Yathā keci arahatte patiṭṭhahanti, tathā dhammaṁ desetīti sambandho. **Keci pabbajitvā**ti ca arahattasamāpannānaṁ pabbajjāsaṅkhepagatadassanatthaṁ na pana gihīnaṁ arahattasamāpannatāpaṭikkhepanatthaṁ. Ayañhi arahattappattānaṁ gihīnaṁ sabhāvo, yā tadaheva pabbajjā vā, kālaṁ kiriyāvāti. Tathā hi vuttaṁ āyasmatā **nāgasenattherena**

“visamaṁ mahārāja, gihiliṅgaṁ, visame liṅge liṅgadubbalatāya arahattaṁ patto gihī tasmiṁyeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā neso mahārāja, doso arahattassa, gihiliṅgasseveso doso yadidaṁ liṅgadubbalatā”ti (mi. pa. 5.2.2) sabbaṁ vattabbaṁ. Ettha ca sappāṭihīrappavesanasambandheneva mahājanānuggahaṇaṁ dassitaṁ, appāṭihīrappavesanena ca pana “te sunivatthā supārutā”ti-ādivacanaṁ yathārahaṁ sambandhitvā mahājanānuggahaṇaṁ atthato vibhāvetabbaṁ hoti. Tampi hi purebhattakiccamevāti. Upaṭṭhānasālā cettha **maṇḍalamāḷo. Tattha gantvā maṇḍalamāḷe**ti idha pāṭho likhito. “Gandhamaṇḍalamāḷe”tipi (a. ni. aṭṭha. 1.53) **manorathapūraṇiyā** dissati, taṭṭīkāyañca “catujjātiyagandhena paribhaṇḍe maṇḍalamāḷe”ti vuttaṁ. **Gandhakuṭiṁ pavisatī**ti ca pavisanakiriyāsambandhatāya, tassamīpatāya ca vuttaṁ, tasmā pavisituṁ gacchatīti attho daṭṭhabbo, na pana anto tiṭṭhatīti. Evañhi “atha kho bhagavā”ti-ādivacanaṁ (dī. ni. 1.4) sūpapannaṁ hoti.

Atha khoti evaṁ gandhakuṭiṁ pavituṁ gamanakāle. **Upaṭṭhāne**ti samīpapadese. **“Pāde pakkhāletvā pādapīṭhe ṭhatvā bhikkhusaṅghaṁ ovadatī”**ti ettha pāde pakkhālentova pādapīṭhe tiṭṭhanto ovadatīti veditabbaṁ. Etadatthaṁyeva (pg.1.208) hi bhikkhūnaṁ bhattakiccapariyosānaṁ āgamayamāno nisīdi. **Dullabhā sampattī**ti satipi manussattapaṭilābhe patirūpadesavāsa-indriyāvekallasaddhāpaṭilābhādayo sampattisaṅkhātā guṇā dullabhāti attho. Potthakesu pana “dullabhā saddhāsampattī”ti pāṭho dissati, so ayuttova. **Tatthā**ti tasmiṁ pādapīṭhe ṭhatvā ovadanakāle, tesu vā bhikkhūsu, rattiyā vasanaṁ ṭhānaṁ **rattiṭṭhānaṁ,** tathā **divāṭhānaṁ**. **“Kecī”**ti-ādi tabbivaraṇaṁ. **Cātumahārājikabhavanan**ti cātumahārājikadevaloke suññavimānāni sandhāya vuttaṁ. Esa nayo **tāvatiṁsabhavanādīsupi.** Tato bhagavā gandhakuṭiṁ pavisitvā pacchābhattaṁ tayo bhāge katvā paṭhamabhāge sace ākaṅkhati, dakkhiṇena passena sīhaseyyaṁ kappeti, sace nākaṅkhati, buddhāciṇṇaṁ phalasamāpattiṁ samāpajjati, atha yathākālaparicchedaṁ tato vuṭṭhahitvā dutiyabhāge pacchimayāmassa tatiyakoṭṭhāse viya lokaṁ voloketi veneyyānaṁ ñāṇaparipākaṁ passituṁ, tenāha **“sace ākaṅkhatī”**ti-ādi. **Sīhaseyyan**ti-ādīnamattho heṭṭhā vuttova. Yañhi apubbaṁ padaṁ anuttānaṁ, tadeva vaṇṇayissāma. Sammā assāsitabboti gāhāpanavasena upatthambhitabboti **samassāsito.** Tādiso kāyo yassāti tathā. Dhammassavanatthaṁ **sannipatati.** Tassā parisāya cittācāraṁ ñatvā katabhāvaṁ sandhāyāha **“sampattaparisāya-anurūpena pāṭihāriyenā”**ti. Yattha dhammaṁ saha bhāsanti, sā **dhammasabhā** nāma. **Kālayuttan**ti “imissā velāya imassa evaṁ vattabban”ti taṁtaṁkālānurūpaṁ. **Samayayuttan**ti tasseva vevacanaṁ, aṭṭhuppatti-anurūpaṁ vā **samayayuttaṁ.** Atha vā **samayayuttan**ti hetudāharaṇehi yuttaṁ. Kālena sāpadesañhi bhagavā dhammaṁ deseti. **Kālaṁ viditvā parisaṁ uyyojeti,** na yāva samandhakārā dhammaṁ desetīti adhippāyo. “Samayaṁ viditvā parisaṁ uyyojesī”tipi katthaci pariyāyavacanapāṭho dissati, so pacchā pamādalikhito.

Gattānīti kāyoyeva anekāvayavattā vutto. **“Utuṁ gaṇhāpetī”**ti iminā utugaṇhāpanatthameva osiñcanaṁ, na pana malavikkhālanatthanti dasseti. Na hi bhagavato kāye rajojallaṁ upalimpatīti. Catujjātikena gandhena paribhāvitā kuṭī **gandhakuṭī.** Tassā pariveṇaṁ tathā. Phalasamāpattīhi **muhuttaṁ paṭisallīno. Tato tato**ti attano attano (pg.1.209) rattiṭṭhānadivāṭhānato, upagantvā, samīpe vā ṭhānaṁ **upaṭṭhānaṁ,** bhajanaṁ sevananti attho. **Tatthā**ti tasmiṁ nisīdanaṭṭhāne, purimayāme vā, tesu vā bhikkhūsu.

Pañhākathanādivasena adhippāyaṁ sampādento “dasasahassilokadhātū”ti evaṁ avatvā tassā anekāvayavasaṅgahaṇatthaṁ **“sakaladasasahassilokadhātū”**ti vuttaṁ.

Purebhattapacchābhattapurimayāmesu manussaparisābāhullato okāsaṁ alabhitvā idāni majjhimayāmeyeva okāsaṁ labhamānā, bhagavatā vā katokāsatāya okāsaṁ labhamānāti adhippāyo. Kīdisaṁ pana pucchantīti āha **"yathābhisaṅkhataṁ antamaso caturakkharampī"**ti. **Yathābhisaṅkhatan**ti abhisaṅkhatānurūpaṁ, tadanatikkamma vā, etena yathā tathā attano paṭibhānānurūpaṁ pucchantīti dasseti.

Pacchābhattakālassa tīsu bhāgesu paṭhamabhāge sīhaseyyākappanaṁ ekantaṁ na hotīti āha **"purebhattato paṭṭhāya nisajjāya pīḷitassa sarīrassā"**ti. Teneva hi pubbe "sace ākaṅkhatī"ti tadā sīhaseyyākappanassa anibaddhatā vibhāvitā. **Kilāsubhāvo** kilamatho. Sarīrassa kilāsubhāvamocanatthaṁ caṅkamena vītināmeti sīhaseyyaṁ kappetīti sambandho. **Buddhacakkhunā**ti āsayānusaya-indriyaparopariyattañāṇasaṅkhātena pañcamachaṭṭhabalabhūtena buddhacakkhunā. Tena hi lokavolokanabāhullatāya taṁ "buddhacakkhū"ti vuccati, idañca pacchimayāme bhagavato bahulaṁ āciṇṇavasena vuttaṁ. Appekadā avasiṭṭhabalañāṇehi, sabbaññutaññāṇeneva ca bhagavā tamatthaṁ sādheti.

"Pacchimayāmakiccaṁ karonto aññāsī"ti pubbe vuttamatthaṁ samatthento **"tasmiṁ pana divase"**ti-ādimāha. Buddhānaṁ bhagavantānaṁ yattha katthaci vasantānaṁ idaṁ pañcavidhaṁ kiccaṁ avijahitameva hoti sabbakālaṁ suppatiṭṭhitasatisampajaññattā, tasmā tadahepi tadavijahanabhāvadassanatthaṁ idha pañcavidhakiccapayojananti daṭṭhabbaṁ. **Caṅkaman**ti tattha caṅkamanānurūpaṭṭhānaṁ. Caṅkamamāno aññāsīti yojetabbaṁ. Pubbe vutte atthadvaye pacchimatthaññeva gahetvā **"sabbaññutaññāṇaṁ ārabbhā"**ti vuttaṁ. Purimattho hi pakaraṇādhigatattā suviññeyyoti.

"Atha (pg.1.210) kho bhagavā tesaṁ bhikkhūnaṁ imaṁ saṅkhiyadhammaṁ viditvā yena maṇḍalamāḷo, tenupasaṅkamī"ti ayaṁ sāvasesapāṭho, tasmā etaṁ viditvā, evaṁ cintetvā ca upasaṅkamīti attho veditabboti dassetuṁ **"ñatvā ca panassā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **assa etadahosī**ti assa bhagavato etaṁ parivitakkanaṁ, eso vā cetaso parivitakko ahosi, liṅgavipallāsoyaṁ "etadaggan"ti-ādīsu (a. ni. 1.188ādayo) viya. **Sabbaññutaññāṇakiccaṁ na** sabbathā **pākaṭaṁ. Nirantaran**ti anupubbārocanavasena nibbivaraṁ, yathābhāsitassa vā ārocanavasena nibbisesaṁ. Bhāvanapuṁsakañcetaṁ. **Taṁ aṭṭhuppattiṁ katvā**ti taṁ yathārocitaṁ vacanaṁ imassa suttassa uppattikāraṇaṁ katvā, imassa vā suttassa desanāya uppannaṁ kāraṇaṁ katvātipi attho. **Attha**-saddo cettha kāraṇe, tena imassa suttassa aṭṭhuppattikaṁ nikkhepaṁ dasseti. **Dvāsaṭṭhiyā ṭhānesū**ti dvāsaṭṭhidiṭṭhigataṭṭhānesu. **Appaṭivattiyan**ti samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā kenaci vā lokasmiṁ anivattiyaṁ. **Sīhanādaṁ nadanto**ti seṭṭhanādasaṅkhātaṁ abhītanādaṁ nadanto. Yaṁ pana lokiyā vadanti–

"Uttarasmiṁ pade byagghapuṅgavosabhakuñjarā;
Sīhasaddūlanāgādyā, pume seṭṭhatthagocarā"ti.

Taṁ yebhuyyavasenāti daṭṭhabbaṁ. Sīhanādasadisaṁ vā nādaṁ nadanto. Ayamattho sīhanādasuttena (a. ni. 6.64 10.21) dīpetabbo. Yathā vā kesaro migarājā sahanato, hananato, ca "sīho"ti vuccati, evaṁ tathāgatopi lokadhammānaṁ sahanato, parappavādānaṁ hananato ca "sīho"ti vuccati. Tasmā sīhassa tathāgatassa nādaṁ nadantotipi attho daṭṭhabbo. Yathā hi sīho sīhabalena samannāgato sabbattha visārado vigatalomahaṁso sīhanādaṁ nadati, evaṁ tathāgatasīhopi tathāgatabalehi samannāgato aṭṭhasu parisāsu visārado vigatalomahaṁso "ime diṭṭhiṭṭhānā"ti-ādinā nayena nānāvidhadesanāvilāsasampannaṁ sīhanādaṁ nadati Yaṁ sandhāya vuttaṁ "sīhoti kho bhikkhave, tathāgatassetaṁ adhivacanaṁ arahato sammāsambuddhassa. Yaṁ kho

bhikkhave, tathāgato parisāya dhammaṁ deseti, idamassa hoti sīhanādasmin”ti (a. ni. 10.21). “Ime (pg.1.211) diṭṭhiṭṭhānā”ti-ādikā hi idha vakkhamānadesanāyeva **sīhanādo.** Tesaṁ “vedanāpaccayā taṇhā”ti-ādinā vakkhamānanayena paccayākārassa samodhānampi veditabbaṁ. **Sineruṁ …pe… viya cā**ti upamādvayena brahmajāladesanāya anaññasādhāraṇattā sudukkarataṁ dasseti. **Suvaṇṇakūṭenā**ti suvaṇṇamayapaharaṇopakaraṇavisesena. Ratananikūṭena viya agāraṁ **arahattanikūṭena** brahmajālasuttantaṁ niṭṭhapento, **nikūṭenā**ti ca niṭṭhānagatena accuggatakūṭenāti attho. Idañca arahattaphalapariyosānattā sabbaguṇānaṁ tadeva sabbesaṁ uttaritaranti vuttaṁ. Purimo pana **me**-saddo desanāpekkhoti parinibbutassāpi me sā desanā aparabhāge pañcavassasahassānīti attho yutto. Savana-uggahaṇadhāraṇavācanādivasena paricayaṁ karonte, tathā ca paṭipanne nibbānaṁ sampāpikā bhavissatīti adhippāyo.

Yadaggena **yenā**ti karaṇaniddeso, tadaggena **tenā** tipi daṭṭhabbaṁ. **Etan**ti “yena tenā”ti etaṁ padadvayaṁ. **Tatthā**ti hi tasmiṁ maṇḍalamāḷeti attho. **Yenā**ti vā bhummatthe karaṇavacanaṁ. **Tenā**ti pana upayogatthe. Tasmā **tatthā**ti taṁ maṇḍalamāḷantipi vadanti. **Upasaṅkamī**ti ca upasaṅkamantoti attho paccuppannakālassa adhippetattā, tadupasaṅkamanassa pana atītabhāvassa sūcanato “upasaṅkamī”ti takkālāpekkhanavasena atītapayogo vutto. Evañhi “upasaṅkamitvā”ti vacanaṁ sūpapannaṁ hoti. Itarathā dvinnampi vacanānaṁ atītakālikattā tathāvattabbameva na siyā. Upasaṅkamanassa ca gamanaṁ, upagamanañcāti dvidhā attho, idha pana gamanameva. Sampattukāmatāya hi yaṁ kiñci ṭhānaṁ gacchanto taṁ taṁ padesātikkamanavasena “taṁ ṭhānaṁ upasaṅkami upasaṅkamanto”ti vattabbataṁ labhati, tenāha **“tattha gato”**ti, tena upagamanatthaṁ nivatteti. Yañhi ṭhānaṁ pattumicchanto gacchati, taṁ pattatāyeva “upagamanan”ti vuccati. Yamettha na saṁvaṇṇitaṁ **“upasaṅkamitvā”**ti padaṁ, taṁ upasaṅkamanapariyosānadīpanaṁ. Atha vā **gato**ti upagato. Anupasaggopi hi saddo sa-upasaggo viya atthantaraṁ vadati sa-upasaggopi anupasaggo viyāti. Ato **“upasaṅkamitvā”**ti padassa evaṁ upagato tato āsannataraṁ bhikkhūnaṁ samīpasaṅkhātaṁ pañhaṁ vā kathetuṁ, dhammaṁ vā desetuṁ sakkuṇeyyaṭṭhānaṁ upagantvāti attho veditabbo. Apica **yenā**ti hetumhi karaṇavacanaṁ. Yena kāraṇena bhagavatā so (pg.1.212) maṇḍalamāḷo upasaṅkamitabbo, tena kāraṇena upasaṅkamīti attho. Kāraṇaṁ pana “ime bhikkhū”ti-ādinā aṭṭhakathāyaṁ vuttameva.

Paññatte āsane nisīdīti ettha kenidaṁ paññattanti anuyoge sati bhikkhūhīti dassetuṁ **“buddhakāle kirā”**ti-ādimāha. Tattha **buddhakāle**ti dharamānassa bhagavato kāle. **Visesan**ti yathāladdhato uttari jhānamaggaphalaṁ. **Athā**ti saṁsayatthe nipāto, yadi passatīti attho. Vitakkayamānaṁ naṁ bhikkhunti sambandho, tathā **tato** passanahetu dassetvā, ovaditvāti ca. **Anamatagge**ti anādimati. **Ākāsaṁ uppatitvā**ti ākāse uggantvā. Īdisesu hi bhummattho eva yujjatīti **udānaṭṭhakathāyaṁ** vuttaṁ. **Bhāro**ti taṅkhaṇeyeva bhagavato anucchavikāsanassa dullabhattā garukammaṁ. **Phalakan**ti nisīdanatthāya kataṁ phalaṁ. **Kaṭṭhakan**ti nisīdanayogyaṁ phalakato aññaṁ dārukkhandhaṁ. **Saṅkaḍḍhitvā**ti saṁharitvā. **Tatthā**ti purāṇapaṇṇesu, kevalaṁ tesu eva nisīditumananucchavikattā tathā vuttaṁ, **tatthā**ti vā tesu pīṭhādīsu. Evaṁ sati saṅkaḍḍhitvā paññapentīti atthavasā vibhattiṁ vipariṇāmetvā sambandho. **Papphoṭetvā**ti yathāṭhitaṁ rajojallādi-saṁkiṇṇamananurūpanti tabbisodhanatthaṁ sañcāletvā. “Amhākaṁ īdisā kathā aññatarissā desanāya kāraṇaṁ bhavituṁ yuttā, avassaṁ bhagavā āgamissatī”ti ñatvā yathānisīdanaṁ sandhāya evaṁ vuttaṁ. Ettha ca

“idhāgato samaṇo vā brāhmaṇo vā tāvakālikaṁ gaṇhitvā paribhuñjatū”ti raññā ṭhapitaṁ, tena ca āgatakāle paribhuttaṁ āsanaṁ **raññno nisīdanāsanan**ti veditabbaṁ. Na hi tathā aṭṭhapitaṁ bhikkhūhi paribhuñjituṁ, bhagavato ca paññapetuṁ vaṭṭati. Tasmā tādisaṁ raññno nisīdanāsanaṁ pāḷiyaṁ kathitanti dassetuṁ **“taṁ sandhāyā”**ti-ādi vuttaṁ. **Adhimuttiñāṇan**ti ca sattānaṁ nānādhimuttikatārammaṇaṁ sabbaññutaññāṇaṁ, balañāṇañca, vuttovāyamattho.

“Nisajjā”ti idaṁ nisīdanapariyosānadīpananti dasseti **“evan”**ti-ādinā. “Tesaṁ bhikkhūnaṁ ime saṅkhiyadhammaṁ viditvā”ti vuttattā jānantoyeva pucchīti ayamattho siddhoti āha **“jānantoyevā”**ti. Asati kathāvatthumhi tadanurūpā uparūpari vattabbā visesakathā na samūpabrūhatīti kathāsamuṭṭhāpanatthaṁ pucchanaṁ veditabbaṁ. **Nu**-iti pucchanatthe. **Asa**-saddo pavattanattheti vuttaṁ **“katamāya nu …pe… bhavathā”**ti. **Etthā**ti etasmiṁ ṭhāne (pg.1.213) sandhivasena ukārassa okārādesova, na paṭhamāya pāḷiyā atthato visesoti dasseti **“tassāpi purimoyeva attho”**ti iminā. **Purimoyevattho**ti ca “katamāya nu bhavathā”ti evaṁ vutto attho.

“Kā ca panā”ti ettha **ca**-saddo byatireke “yo ca buddhañca dhammañca, saṅghañca saraṇaṁ gato”ti-ādīsu viya. Byatireko ca nāma pubbe vuttatthāpekkhako visesātirekattho, so ca taṁ pubbe yathāpucchitāya kathāya vakkhamānaṁ vippakatabhāvasaṅkhātaṁ byatirekatthaṁ joteti. Pana-saddo vacanālaṅkāro Tādiso pana attho saddasatthatova suviññeyyoti katvā tadaññesameva atthaṁ dassetuṁ **“antarākathāti kammaṭṭhāna …pe… kathā”**ti-ādimāha. Kammaṭṭhānamanasikāra-uddesaparipucchādayo samaṇakaraṇīyabhūtāti antarāsaddena apekkhite karaṇīyavisese sambandhāpādānabhāvena vattabbe tesameva vattabbarūpattā **“kammaṭṭhānamanasikāra-uddesaparipucchādīnan”**ti vuttaṁ. Yāya hi kathāya te bhikkhū sannisinnā, sā eva antarākathā vippakatā visesena puna pucchīyati, na tadaññe kammaṭṭhānamanasikāra-uddesaparipucchādayoti. Antarāsaddassa aññatthamāha **“aññā, ekā”**ti ca. Pariyāyavacanañhetaṁ padadvayaṁ. Yasmā aññatthe ayaṁ antarāsaddo “bhūmantaraṁ, samayantaran”ti-ādīsu viya. Tasmā **“kammaṭṭhānamanasikāra-uddesaparipucchādīnan”**ti nissakkatthe sāmivacanaṁ daṭṭhabbaṁ. Vemajjhe vā antarāsaddo, sā pana tesaṁ vemajjhabhūtattā aññāyeva, tehi ca asammissattā visuṁ ekāyevāti adhippāyaṁ dassetuṁ **“aññā, ekā”**ti ca vuttaṁ. Pakārena karaṇaṁ **pakato,** tato vigatā, vigataṁ vā pakataṁ yassāti **vippakatā,** apariniṭṭhitā. **Sikhan**ti pariyosānaṁ. Ayaṁ pana tadabhisambandhavasena uttari kathetukamyatāpucchā, taṁ sandhāyāha **“nāhan”**ti-ādi. **Kathābhaṅgatthan**ti kathāya bhañjanatthaṁ. Atthato āpannattā **sabbaññupavāraṇaṁ pavāreti.** Aniyyānikattā saggamokkhamaggānaṁ tiracchānabhūtā kathā **tiracchānakathā. Tiracchānabhūtā**ti ca tirokaraṇabhūtā, vibandhanabhūtāti attho. **Ādi**-saddena cettha coramahāmattasenābhayakathādikaṁ anekavihitaṁ niratthakakathaṁ saṅgaṇhāti. Ayaṁ kathā evāti antogadhāvadhāraṇataṁ (pg.1.214) aññatthāpohanaṁ vā sandhāya cetaṁ vuttaṁ. **Athā**ti tassā avippakatakāleyeva. **“Taṁ no”**ti-ādinā atthato āpannamāha. Esa nayo īdisesu. Nanu ca tehi bhikkhūhi sā kathā “iti ha me”ti-ādinā yathādhippāyaṁ niṭṭhāpitāyevāti? Na niṭṭhāpitā bhagavato upasaṅkamanena upacchinnattā. Yadi hi bhagavā tasmiṁ khaṇe na upasaṅkameyya, bhiyyopi tappaṭibaddhāyeva tathā pavatteyyuṁ, bhagavato upasaṅkamanena pana na pavattesuṁ, tenevāha **“ayaṁ no …pe… anuppatto”**ti.

Idāni nidānassa, nidānavaṇṇanāya vā pariniṭṭhitabhāvaṁ dassento tassa bhagavato vacanassānukūlabhāvampi samatthetuṁ **“ettāvatā”**ti-ādimāha. **Ettāvatā**ti hi ettakena

“evaṁ me sutan”ti-ādivacanakkamena yaṁ nidānaṁ bhāsitanti vā ettakena “tattha evanti nipātapadan”ti-ādivacanakkamena atthavaṇṇanā samattāti vā dvidhā attho daṭṭhabbo. **“Kamala …pe… salilāyā”**ti-ādinā pana tassa nidānassa bhagavato vacanassānukūlabhāvaṁ dīpeti. Tattha **kamalakuvalayujjalavimalasādhurasasalilāyā**ti kamalasaṅkhātehi padumapuṇḍarīkasetuppalarattuppalehi ceva kuvalayasaṅkhātena nīluppalena ca ujjalavimalasādhurasasalilavatiyā.

Nimmalasilātalaracanavilāsasobhitaratanasopānanti nimmalena silātalena racanāya vilāsena līlāya sobhitaratanasopānavantaṁ, nimmalasilātalena vā racanavilāsena, susaṅkhatakiriyāsobhena ca sobhitaratanasopānaṁ, vilāsasobhitasaddehi vā ativiya sobhitabhāvo vutto.

Vippakiṇṇamuttātalasadisavālukācuṇṇapaṇḍarabhūmibhāganti vividhena pakiṇṇāya muttāya talasadisānaṁ vālukānaṁ cuṇṇehi paṇḍaravaṇṇabhūmibhāgavantaṁ.

Suvibhattabhittivicitravedikāparikkhittassāti suṭṭhu vibhattāhi bhittīhi vicitrassa, vedikāhi parikkhittassa ca. Uccatarena nakkhattapathaṁ ākāsaṁ phusitukāmatāya viya, vijambhitasaddena cetassa sambandho. **Vijambhitasamussayassā**ti vikkīḷanasamūhavantassa.

Dantamayasaṇhamuduphalakakañcanalatāvinaddhamaṇigaṇappabhāsamudayujjalasobhanti dantamaye ativiya siniddhaphalake kañcanamayāhi latāhi vinaddhānaṁ maṇīnaṁ gaṇappabhāsamudāyena samujjalasobhāsampannaṁ.

Suvaṇṇavalayanupurādisaṅghaṭṭanasaddasammissitakathitahasita-madhurassaragehajanavicaritassāti suvaṇṇamayaniyurapādakaṭakādīnaṁ (pg.1.215) aññamaññaṁ saṅghaṭṭanena janitasaddehi sammissitakathitasarahasitasarasaṅkhātena madhurassarena sampannānaṁ gehanivāsīnaṁ naranārīnaṁ vicaritaṭṭhānabhūtassa.

Uḷārissariyavibhavasobhitassāti uḷāratāsampannajana-issariyasampannajanavibhavasampannajanehi, tannivāsīnaṁ vā naranārīnaṁ uttamādhipaccabhogehi sobhitassa.

Suvaṇṇarajatamaṇimuttāpavāḷādijutivissaravijjotitasuppatiṭṭhitavisāla dvārabāhanti suvaṇṇarajatanānāmaṇimuttāpavāḷādīnaṁ jutīhi pabhassaravijjotitasuppatiṭṭhitavitthatadvārabāhaṁ.

Tividhasīlādidassanavasena buddhassa guṇānubhāvaṁ sammā sūcetīti **buddhaguṇānubhāvasaṁsūcakaṁ,** tassa. Kālo ca deso ca desako ca vatthu ca parisā ca, tāsaṁ apadesena nidassanena paṭimaṇḍitaṁ tathā.

Kimatthaṁ panettha dhammavinayasaṅgahe kariyamāne nidānavacanaṁ vuttaṁ, nanu bhagavatā bhāsitavacanasseva saṅgaho kātabboti? Vuccate– desanāya ṭhiti-asammosasaddheyyabhāvasampādanatthaṁ. Kāladesadesakavatthuparisāpadesehi upanibandhitvā ṭhapitā hi desanā ciraṭṭhitikā hoti, asammosadhammā, saddheyyā ca desakālavatthuhetunimittehi upanibandho viya vohāravinicchayo, teneva cāyasmatā mahākassapena “brahmajālaṁ āvuso ānanda kattha bhāsitan”ti-ādinā (cūḷava. 439) desādipucchāsu katāsu tāsaṁ vissajjanaṁ karontena dhammabhaṇḍāgārikena āyasmatā ānandattherena nidānaṁ bhāsitanti tadevidhāpi vuttaṁ **“kāladesadesakavatthuparisāpadesapaṭimaṇḍitaṁ nidānan”**ti.

Apica satthusampattipakāsanatthaṁ nidānavacanaṁ. Tathāgatassa hi bhagavato pubba-racanā-numānāgama-takkābhāvato sammāsambuddhattasiddhi. Sammāsambuddhabhāvena hissa puretaraṁ racanāya, “evampi nāma bhaveyyā”ti anumānassa, āgamantaraṁ nissāya parivitakkassa ca abhāvo sabbattha

appaṭihataññāṇacāratāya ekappamāṇattā ñeyyadhammesu. Tathā ācariyamuṭṭhidhammamacchariyasāsanasāvakānurodhabhāvato khīṇāsavattasiddhi. Khīṇāsavatāya hi ācariyamuṭṭhi-ādīnamabhāvo, visuddhā ca parānuggahappavatti. Iti desakasaṁkilesabhūtānaṁ diṭṭhisīlasampattidūsakānaṁ avijjātaṇhānaṁ abhāvasaṁsūcakehi (pg.1.216) ñāṇappahānasampadābhibyañjanakehi ca sambuddhavisuddhabhāvehi purimavesārajjadvayasiddhi. Tatoyeva ca antarāyikaniyyānikesu sammohābhāvasiddhito pacchimavesārajjadvayasiddhīti bhagavato catuvesārajjasamannāgamo, attahitaparahitapaṭipatti ca nidānavacanena pakāsitā hoti sampattaparisāya ajjhāsayānurūpaṁ ṭhānuppattikapaṭibhānena dhammadesanādīpanato, "jānatā passatā"ti-ādivacanato ca, tena vuttaṁ "satthusampattipakāsanatthaṁ nidānavacanan"ti.

Apica sāsanasampattipakāsanatthaṁ nidānavacanaṁ. Ñāṇakaruṇāpariggahitasabbakiriyassa hi bhagavato natthi niratthikā pavatti, attahitatthā vā, tasmā paresaṁyeva hitāya pavattasabbakiriyassa sammāsambuddhassa sakalampi kāyavacīmanokammaṁ yathāpavattaṁ vuccamānaṁ diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi yathāraham sattānaṁ anusāsanaṭṭhena sāsanaṁ, na kabbaracanā. Tayidaṁ satthu caritaṁ kāladesadesakavatthuparisāpadesehi saddhiṁ tattha tattha nidānavacanehi yathāsambhavaṁ pakāsīyati. Atha vā satthuno pamāṇabhāvappakāsanena sāsanassa pamāṇabhāvappakāsanatthaṁ nidānavacanaṁ, tañcassa pamāṇabhāvadassanaṁ "bhagavā"ti iminā tathāgatassa guṇavisiṭṭhasabbasattuttamabhāvadīpanena ceva "jānatā passatā"ti-ādinā āsayānusayañāṇādipayogadīpanena ca vibhāvitaṁ hoti, idamettha nidānavacanapayojanassa mukhamattanidassanaṁ. Ko hi samattho buddhānubuddhena dhammabhaṇḍāgārikena bhāsitassa nidānassa payojanāni niravasesato vibhāvitunti. Honti cettha–

"Desanāciraṭṭhitatthaṁ, asammosāya bhāsitaṁ;
Saddhāya cāpi nidānaṁ, vedehena yasassinā.
Satthusampattiyā ceva, sāsanasampadāya ca;
Tassa pamāṇabhāvassa, dassanatthampi bhāsitan"ti.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajananāya ajjavamaddavasoraccasaddhāsatidhitibuddhikhantivīriyādidhammasamaṅginā sāṭṭhakathe piṭakattaye asaṅgāsaṁhīravisāradañāṇacārinā anekappabhedasakasamayasamayantaragahanajjhogāhinā mahāgaṇinā mahāveyyākaraṇena ñāṇābhivaṁsadhammasenāpatināmatherena (pg.1.217) mahādhammarājādhirājagarunā katāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā abbhantaranidānavaṇṇanāya līnatthapakāsanā.

Nidānavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Evaṁ abbhantaranidānasaṁvaṇṇanaṁ katvā idāni yathānikkhittassa suttassa saṁvaṇṇanaṁ karonto anupubbāvirodhinī saṁvaṇṇanā kamānatikkamanena byākuladosappahāyinī, viññūnañca cittārādhinī, āgatabhāro ca avassaṁ āvahitabboti saṁvaṇṇakassa sampattabhārāvahanena paṇḍitācārasamatikkamābhāvavibhāvinī, tasmā tadāvikaraṇasādhakaṁ saṁvaṇṇanokāsavicāraṇaṁ kātumāha **"idānī"**ti-ādi.

Nikkhittassāti desitassa, "desanā nikkhepo"ti hi etaṁ atthato bhinnampi sarūpato ekameva, desanāpi hi desetabbassa sīlādi-atthassa veneyyasantānesu nikkhipanato "nikkhepo"ti vuccati. Nanu suttameva saṁvaṇṇīyatīti āha **"sā panesā"**ti-ādi. Idaṁ vuttaṁ hoti – suttanikkhepaṁ vicāretvā vuccamānā saṁvaṇṇanā "ayaṁ desanā evaṁsamuṭṭhānā"ti suttassa sammadeva nidānaparijjhānena tabbaṇṇanāya suviññeyyattā pākaṭā hoti, tasmā tadeva sādhāraṇato paṭhamaṁ vicārayissāmāti. Yā hi sā kathā suttatthasaṁvaṇṇanāpākaṭakārinī, sā sabbāpi saṁvaṇṇakena vattabbā. Tadatthavijānanupāyattā ca sā pariyāyena saṁvaṇṇanāyevāti. Idha pana tasmiṁ vicārite yassā aṭṭhuppattiyā idaṁ suttaṁ nikkhittaṁ, tassā vibhāgavasena "mamaṁ vā bhikkhave"ti-ādinā (dī. ni. 1.5), "appamattakaṁ kho panetan"ti-ādinā (dī. ni. 1.7), "atthi bhikkhave"ti-ādinā (dī. ni. 1.28) ca vuttānaṁ suttapadesānaṁ saṁvaṇṇanā vuccamānā taṁtaṁ-anusandhidassanasukhatāya suviññeyyāti daṭṭhabbaṁ. Tattha yathā anekasata-anekasahassabhedānipi suttantāni saṁkilesabhāgiyādisāsanapaṭṭhānanayena soḷasavidhabhāvaṁ nātivattanti, evaṁ attajjhāsayādi-sutta-nikkhepavasena catubbidhabhāvanti āha **"cattāro suttanikkhepā"**ti. Nanu saṁsaggabhedopi sambhavati, atha kasmā "cattāro suttanikkhepā"ti vuttanti? Saṁsaggabhedassa sabbattha alabbhamānattā. Attajjhāsayassa, hi aṭṭhuppattiyā ca parajjhāsayapucchāvasikehi saddhiṁ saṁsaggabhedo sambhavati. "Attajjhāsayo (pg.1.218) ca parajjhāsayo ca, attajjhāsayo ca pucchāvasiko ca, attajjhāsayo ca parajjhāsayo ca pucchāvasiko ca, aṭṭhuppattiko ca parajjhāsayo ca aṭṭhuppattiko ca pucchāvasiko ca, aṭṭhuppattiko ca parajjhāsayo ca pucchāvasiko cā"ti ajjhāsayapucchānusandhisabbhāvato. Attajjhāsayaṭṭhuppattīnaṁ pana aññamaññaṁ saṁsaggo natthi, tasmā niravasesaṁ patthāranayena saṁsaggabhedassa alabbhanato evaṁ vuttanti daṭṭhabbaṁ.

Atha vā aṭṭhuppattiyā attajjhāsayenapi siyā saṁsaggabhedo, tadantogadhattā pana saṁsaggavasena vuttānaṁ sesanikkhepānaṁ mūlanikkhepeyeva sandhāya "cattāro suttanikkhepā"ti vuttaṁ. Imasmiṁ pana atthavikappe yathārahaṁ ekakadukatikacatukavasena sāsanapaṭṭhānanayena suttanikkhepā vattabbāti nayamattaṁ dassetīti veditabbaṁ. Tatrāyaṁ vacanattho– nikkhipanaṁ kathanaṁ **nikkhepo,** suttassa nikkhepo **suttanikkhepo,** suttadesanāti attho. Nikkhipīyatīti vā **nikkhepo,** suttameva nikkhepo **suttanikkhepo.** Attano ajjhāsayo **attajjhāsayo,** so assa atthi kāraṇavasenāti **attajjhāsayo,** attano ajjhāsayo vā etassa yathāvuttanayenāti **attajjhāsayo.** Parajjhāsayepi eseva nayo. Pucchāya vaso **pucchāvaso,** so etassa atthi yathāvuttanayenāti **pucchāvasiko.** Araṇīyato avagantabbato **attho** vuccati suttadesanāya vatthu, tassa uppatti atthuppatti, sā eva **aṭṭhuppatti** ttha-kārassa ṭṭha-kāraṁ katvā, sā etassa atthi vuttanayenāti **aṭṭhuppattiko.** Apica nikkhipīyati suttametenāti **nikkhepo,** attajjhāsayādisuttadesanākāraṇameva. Etasmiṁ pana atthavikappe attano ajjhāsayo **attajjhāsayo.** Paresaṁ ajjhāsayo **parajjhāsayo.** Pucchīyatīti **pucchā,** pucchitabbo attho. Tassā pucchāya vasena pavattaṁ dhammapaṭiggāhakānaṁ vacanaṁ pucchāvasikaṁ. Tadeva nikkhepasaddāpekkhāya pulliṅgavasena vuttaṁ **"pucchāvasiko"**ti. Vuttanayena aṭṭhuppattiyeva **aṭṭhuppattiko**ti evaṁ attho daṭṭhabbo.

Ettha ca paresaṁ indriyaparipākādikāraṇaṁ nirapekkhitvā attano ajjhāsayeneva dhammatantiṭhapanatthaṁ pavattitadesanattā attajjhāsayassa visuṁ nikkhepabhāvo yutto. Teneva vakkhati "attano ajjhāsayeneva (pg.1.219) kathetī"ti (dī. ni. aṭṭha. 1.5). Parajjhāsayapucchāvasikānaṁ pana paresaṁ ajjhāsayapucchānaṁ

desanānimittabhūtānaṁ uppattiyaṁ pavattattā kathaṁ aṭṭhuppattike anavarodho siyā, pucchāvasikaṭṭhuppattikānaṁ vā parajjhāsayānurodhena pavattitadesanattā kathaṁ parajjhāsaye anavarodho siyāti na codetabbametaṁ. Paresañhi abhinīhāraparipucchādivinimuttasseva suttadesanākāraṇuppādassa aṭṭhuppattivasena gahitattā parajjhāsayapucchāvasikānaṁ visuṁ gahaṇaṁ. Tathā hi **dhammadāyādasuttādīnaṁ** (ma. ni. 1.29) āmisuppādādidesanānimittaṁ "aṭṭhuppattī"ti vuccati. Paresaṁ puccham vinā ajjhāsayameva nimittaṁ katvā desito **parajjhāsayo.** Pucchāvasena desito **pucchāvasiko**ti pākaṭovāyamattho.

Anajjhiṭṭhoti pucchādinā anajjhesito ayācito, **attano ajjhāsayeneva katheti** dhammatantiṭhapanatthanti adhippāyo. **Hāro**ti āvaḷi yathā "muttāhāro"ti, sveva hārako, sammappadhānasuttantānaṁ hārako tathā. Anupubbena hi saṁyuttake niddiṭṭhānaṁ sammappadhānapaṭisaṁyuttānaṁ suttantānaṁ āvaḷi **"sammappadhānasuttantahārako"**ti vuccati, tathā **iddhipādahārakādi. Iddhipāda-indriyabalabojjhaṅgamaggaṅgasuttantahārako**ti pubbapadesu parapadalopo, dvandagabbhasamāso vā eso, peyyālaniddeso vā. **Tesan**ti yathāvuttasuttānaṁ.

Paripakkāti pariṇatā. **Vimuttiparipācanīyā**ti arahattaphalaṁ paripācentā saddhindriyādayo dhammā. **Khaye**ti khayanatthaṁ, khayakāraṇabhūtāya vā dhammadesanāya. **Ajjhāsayan**ti adhimuttiṁ. **Khantin**ti diṭṭhinijjhānakkhantiṁ. **Manan**ti cittaṁ. **Abhinīhāran**ti paṇidhānaṁ. **Bujjhanabhāvan**ti bujjhanasabhāvaṁ, bujjhanākāraṁ vā. **Avekkhitvā**ti paccavekkhitvā, apekkhitvā vā.

Cattāro vaṇṇāti cattāri kulāni, cattāro vā rūpādipamāṇā sattā. **Mahārājāno**ti cattāro mahārājāno **devā**. Vuccanti kiṁ, pañcupādānakkhandhā kinti attho.

Kasmāti āha **"aṭṭhuppattiyaṁ hī"**ti-ādi. **Vaṇṇāvaṇṇe**ti nimitte bhummaṁ, vaṇṇasaddena cettha "acchariyaṁ āvuso"ti-ādinā (dī. ni. 1.4) bhikkhusaṅghena vuttopi vaṇṇo saṅgahito. Tampi hi aṭṭhuppattiṁ katvā "atthi bhikkhave aññe (pg.1.220) dhammā"ti-ādinā (dī. ni. 1.28) upari desanaṁ ārabhissati. Tadeva vivarati **"ācariyo"**ti-ādinā. "Mamaṁ vā bhikkhave, pare vaṇṇaṁ bhāseyyun"ti imissā desanāya brahmadattena vuttaṁ vaṇṇaṁ aṭṭhuppattiṁ katvā desitattā āha **"antevāsī vaṇṇan"**ti. Idāni pāḷiyā sambandhaṁ dassetuṁ **"itī"**ti-ādi vuttaṁ. **Desanākusalo**ti "imissā aṭṭhuppattiyā ayaṁ desanā sambhavatī"ti desanāya kusalo, etena pakaraṇānuguṇaṁ bhagavato thomanamakāsi. Esā hi saṁvaṇṇanakānaṁ pakati, yadidaṁ tattha tattha pakaraṇādhigataguṇena bhagavato thomanā. **Vā**-saddo cettha upamānasamuccayasaṁsayavacanavossaggapadapūraṇasadisavikappādīsu bahūsvatthesu dissati. Tathā hesa "paṇḍitovāpi tena so"ti-ādīsu upamāne dissati, sadisabhāveti attho. "Taṁ vāpi dhīrā muniṁ pavedayantī"ti-ādīsu (su. ni0213) samuccaye. "Ke vā ime kassa vā"ti-ādīsu (pārā. 296) saṁsaye. "Ayaṁ vā (ayañca) (dī. ni. 1.181) imesaṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ sabbabālo sabbamūḷho"ti-ādīsu (dī. ni. 1.181) vacanavossagge. "Na vāyaṁ kumārako mattamaññāsī"ti-ādīsu (saṁ. ni. 2.154) padapūraṇe. "Madhuṁ vā maññati bālo, yāva pāpaṁ na paccatī"ti-ādīsu (dha. pa. 69) sadise. "Ye hi keci bhikkhave, samaṇā vā brāhmaṇā vā"ti-ādīsu (ma. ni. 1.170 saṁ. ni. 5.1092) vikappe. Idhāpi vikappeyeva. Mama vā dhammassa vā saṅghassa vāti vividhā visuṁ vikappanassa jotakattāti āha **"vā-saddo vikappanattho"**ti. **Para**-saddo pana attheva aññattho "ahañceva kho pana dhammaṁ deseyyaṁ, pare ca me na ājāneyyun"ti-ādīsu (dī. ni. 2.64 ma. ni. 1.281 2.337 mahāva. 7 8) atthi adhikattho "indriyaparopariyattan"ti-ādīsu (vibha. 814 a. ni. 10.21 ma. ni. 1.148 paṭi. ma. 1.68

1.111) atthi pacchābhāgattho "parato āgamissatī"ti-ādīsu. Atthi paccanīkattho "uppannaṁ parappavādaṁ sahadhammena suniggahitaṁ niggahetvā"ti-ādīsu (dī. ni. 2.168 saṁ. ni. 5.822 a. ni. 8.70 udā. 51) idhāpi paccanīkatthoti dasseti **"paṭiviruddhā sattā"**ti iminā. Sāsanassa paccanīkabhūtā paccatthikā sattāti attho. Ta-saddo pareti vuttamatthaṁ avaṇṇabhāsanakiriyāvisiṭṭhaṁ parāmasatīti vuttaṁ **"ye avaṇṇaṁ vadanti, tesū"**ti.

Nanu (pg.1.221) tesaṁ āghāto natthi guṇamahattattā, atha kasmā evaṁ vuttanti codanālesaṁ dassetvā tadapaneti **"kiñcāpī"**ti-ādinā. Kiñcāpi natthi, atha kho tathāpīti attho. **Īdisesupī**ti ettha **pi**-saddo sambhāvanattho, tena ratanattayanimittampi akusalacittaṁ na uppādetabbaṁ, pageva vaṭṭāmisalokāmisanimittanti sambhāveti. Pariyattidhammoyeva saddhammanayanaṭṭhena nettīti **dhammanetti. Āhanatī**ti ābhuso ghaṭṭeti, hiṁsati vā, vibādhati, upatāpeti cāti attho. Katthaci "etthā"ti pāṭho dissati, so pacchālikhito porāṇapāṭhānugatāya ṭīkāya virodhattā, atthayuttiyā ca abhāvato. Yadipi domanassādayo ca āhananti, kopeyeva panāyaṁ niruḷhoti dasseti **"kopassetaṁ adhivacanan"**ti iminā. Avayavatthañhi dassetvā tattha pariyāyena atthaṁ dassento evamāha. **Adhivacanan**ti ca adhikicca pavattaṁ vacanaṁ, pasiddhaṁ vā vacanaṁ, nāmanti attho. Evamitaresupi. Ettha ca sabhāvadhammato aññassa kattu-abhāvajotanatthaṁ "āhanatī"ti kattutthe āghātasaddaṁ dasseti. Āhanati etena, āhananamattaṁ vā **āghāto**ti karaṇabhāvatthāpi sambhavantiyeva. **"Appatītā"**ti etassattho **"atuṭṭhā asomanassikā"**ti vutto, idaṁ pana pākaṭapariyāyena apaccayasaddassa nibbacanadassanaṁ, tammukhena pana na pacceti tenāti **appaccayo**ti kātabbaṁ. **Abhirādhayatī**ti sādhayati. **Etthā**ti etesu tīsu padesu. **Dvīhī**ti āghāta-anabhiraddhipadehi. **Ekenā**ti apaccayapadena. Ettakesu gahitesu taṁsampayuttā aggahitā siyuṁ, na ca sakkā tepi aggahituṁ ekuppādādisabhāvattāti codanaṁ visodhetuṁ **"tesan"**ti-ādi vuttaṁ, **tesan**ti yathāvuttānaṁ saṅkhārakkhandhavedanākkhandhekadesānaṁ. **Sesānan**ti saññāviññāṇāvasiṭṭhasaṅkhārakkhandhekadesānaṁ. **Karaṇan**ti uppādanaṁ. Āghātādīnañhi pavattiyā paccayasamavāyanaṁ idha "karaṇan"ti vuttaṁ, taṁ pana atthato uppādanameva. Tadanuppādanañhi sandhāya pāḷiyaṁ "na karaṇīyā"ti vuttaṁ. **Paṭikkhittameva** yathāraham ekuppādanirodhārammaṇavatthubhāvato.

Tatthāti tasmiṁ manopadose. **"Tesu avaṇṇabhāsakesū"**ti iminā ādhāratthe bhummaṁ dasseti. Nimittatthe, bhāvalakkhaṇe vā etaṁ bhummanti āha **"tasmiṁ vā avaṇṇe"**ti. Na hi aguṇo, nindā vā kopadomanassānaṁ ādhāro sambhavati tabbhāsakāyattattā tesaṁ. **Assathā**ti (pg.1.222) sattamiyā rūpaṁ ce-saddayogena parikappanavisayattāti dasseti **"bhaveyyāthā"**ti iminā. "Bhaveyyātha ce, yadi bhaveyyāthā'ti ca vadanto 'yathākkamaṁ pubbāparayogino ete saddā'ti ñāpetī"ti vadanti. **"Kupitā kopena anattamanā domanassenā"**ti iminā "evaṁ paṭhamena nayenā"ti-ādinā vuttavacanaṁ atthantarābhāvadassanena samattheti. **"Tumhākan"**ti iminā samānattho **"tumhan"**ti eko saddo "amhākan"ti iminā samānattho "amhan"ti saddo viya yathā "tasmā hi amhaṁ daharā na mīyare"ti (jā. 1.93) āha **"tumhākaṁyevā"**ti. Atthavasā liṅgavipariyāyoti katvā **"tāya ca anattamanatāyā"**ti vuttaṁ. "Antarāyo"ti vutte samaṇadhammavisesānanti atthassa pakaraṇato viññāyamānattā, viññāyamānatthassa ca saddassa payoge kāmacārattā **"paṭhamajjhānādīnaṁ antarāyo"**ti vuttaṁ. Ettha ca **"antarāyo"**ti idaṁ manopadosassa akaraṇīyatāya kāraṇavacanaṁ. Yasmā tumhākameva tena kopādinā paṭhamajjhānādīnamantarāyo bhaveyya, tasmā te kopādipariyāyena vuttā āghātādayo na

karaṇīyāti adhippāyo, tena "nāhaṁ sabbaññū"ti issarabhāvena tumhe tato nivāremi, atha kho imināva kāraṇenāti dasseti. Taṁ pana kāraṇavacanaṁ yasmā ādīnavavibhāvanaṁ hoti, tasmā "ādīnavaṁ dassento"ti heṭṭhā vuttanti daṭṭhabbaṁ.

So pana manopadoso na kevalaṁ kālantarabhāvinoyeva hitasukhassa antarāyakaro, atha kho taṅkhaṇapavattanārahassapi hitasukhassa antarāyakaroti manopadose ādīnavaṁ daḷhataraṁ katvā dassetuṁ **"api nū"**ti-ādimāhātipi sambandho vattabbo. **Paresan**ti ye attato aññe, tesanti attho, na pana "pare avaṇṇaṁ bhāseyyun"ti-ādīsu viya paṭiviruddhasattānanti āha **"yesaṁ kesañcī"**ti. Tadevatthaṁ samattheti **"kupito hī"**ti-ādinā. Pāḷiyaṁ subhāsitadubbhāsitavacanajānanampi tadatthajānaneneva siddhanti āha **"subhāsitadubbhāsitassa atthan"**ti.

Andhaṁtamanti andhabhāvakaraṁ tamaṁ, ativiya vā tamaṁ. Yaṁ naraṁ sahate abhibhavati, tassa andhatamanti sambandho. **Yan**ti vā bhummatthe paccattavacanaṁ, yasmiṁ kāle sahate, tadā andhatamaṁ hotīti attho (pg.1.223) kāraṇaniddeso vā, yena kāraṇena sahate, tena andhatamanti. Evaṁ sati yaṁtaṁ-saddānaṁ niccasambandhattā "yadā"ti ajjhāharitabbaṁ. Kiriyāparāmasanaṁ vā etaṁ, "kodho sahate"ti yadetaṁ kodhassa abhibhavanaṁ vuttaṁ, etaṁ andhatamanti. Tato ca kuddho atthaṁ na jānāti, kuddho dhammaṁ na passatīti yojetabbaṁ. **Atthaṁ dhamman**ti pāḷi-atthaṁ, pāḷidhammañca. **Cittappakopano**ti cittassa pakatibhāvavijahanena padūsako. **Antarato**ti abbhantarato, cittato vā kodhavasena bhayaṁ jātaṁ. Nti tathāsabhāvaṁ kodhaṁ, kodhassa vā anatthajananādippakāraṁ.

Sabbatthāpīti sabbesupi paṭhamadutiyatatiyanayesu. "Avaṇṇe paṭipajjitabbākāran"ti adhikāro. Avaṇṇabhāsakānamavisayattā **"tatrā"**ti padassa tasmiṁ avaṇṇeti atthova dassito. **Abhūtan**ti kattubhūtaṁ vacanaṁ, yaṁ vacanaṁ abhūtaṁ hotīti attho. **Abhūtato**ti pana abhūtatākiriyāva bhāvappadhānattā, bhāvalopattā cāti dasseti **"abhūtabhāvenevā"**ti iminā. "Itipetan"ti-ādi nibbeṭhanākāranidassananti dassetuṁ **"kathan"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatrā**ti tasmiṁ vacane. **Yojanā**ti adhippāyapayojanā. **Tuṇhī**ti abhāsanatthe nipāto, bhāvanapuṁsako cesa. "Itipetaṁ abhūtan"ti vatvā **"yaṁ tumhehī"**ti-ādinā tadatthaṁ vivarati. **Imināpī**ti **pi**-saddena anekavidhaṁ kāraṇaṁ sampiṇḍeti. Kāraṇasarūpamāha **"sabbaññuyevā"**ti-ādinā. **Eva**-saddo tīsupi padesu yojetabbo, sabbaññubhāvato na asabbaññū, svākkhātattā na durakkhāto, suppaṭipannattā na duppaṭipannoti imināpi kāraṇena nibbeṭhetabbanti vuttaṁ hoti. "Kasmā pana sabbaññū"ti-ādipaṭicodanāyapi taṁkāraṇadassanena nibbeṭhetabbamevāti āha **"tatra idañcidañca kāraṇan"**ti. **Tatrā**ti tesu sabbaññutādīsu. **Idañca idañca kāraṇan**ti anekavidhena kāraṇānukāraṇaṁ dassetvā "na sabbaññū"ti-ādivacanaṁ nibbeṭhetabbanti attho. Tatridaṁ kāraṇaṁ sabbaññū eva amhākaṁ satthā aviparītadhammadesanattā. Svākkhāto eva dhammo ekantaniyyānikattā. Suppaṭipanno eva saṅgho saṁkilesarahitattāti. Kāraṇānukāraṇadassanampettha asabbaññutādivacana-nibbeṭhanameva tathādassanassa tesampi kāraṇabhāvatoti daṭṭhabbaṁ. Kāraṇakāraṇampi hi "kāraṇan"tveva vuccati, patiṭṭhānapatiṭṭhānampi "patiṭṭhānan"tveva yathā "tiṇehi bhattaṁ (pg.1.224) siniddhaṁ, pāsāde dhammamajjhāyatī"ti. **Dutiyaṁ padan**ti "atacchan"ti padaṁ. **Paṭhamassa padassā**ti "abhūtan"ti padassa. **Catutthan**ti "na ca panetaṁ amhesu saṁvijjatī"ti padaṁ. **Tatiyassā**ti "natthi cetaṁ amhesū"ti padassa. Vividhamekattheyeva pavattaṁ vacanaṁ vivacanaṁ, tadeva **vevacanaṁ, vacanan**ti vā attho saddena vacanīyattā "bhagavāti vacanaṁ seṭṭhaṁ, bhagavāti vacanamuttaman"ti-ādīsu (dī. ni. aṭṭha. 1.1ma. ni. aṭṭha. 1.1 a. ni. 1.rūpādivaggavaṇṇanā; pārā. aṭṭha. 1.1) viya. Nānāsabhāvato vigataṁ

vacanaṁ yassāti **vevacanaṁ** vuttanayena, pariyāyavacananti attho.

Etthāha– kasmā panettha pariyāyavacanaṁ vuttaṁ, nanu ekekapadavaseneva adhippeto attho siddho, evaṁ siddhe sati kimete tena pariyāyavacanena. Tadetañhi ganthagāravādi-anekadosakaraṁ, yadi ca taṁ vattabbaṁ siyā, tadeva vuttaṁ assa, na tadaññanti? Vuccate– desanākāle, hi āyatiñca kassaci kathañci tadatthapaṭivedhanatthaṁ pariyāyavacanaṁ vuttaṁ. Desanāpaṭiggāhakesu hi yo tesaṁ pariyāyavacanānaṁ yaṁ pubbe saṅketaṁ karoti "idamimassatthassa vacanan"ti, tassa teneva tadatthapaṭivedho hoti. Apica tasmiṁ khaṇe vikkhittacittānaṁ aññavihitānaṁ vipariyāyānaṁ aññena pariyāyena tadatthāvabodhanatthampi pariyāyavacanaṁ vuttaṁ. Yañhi ye na suṇanti, tapparihāyanavasena tesaṁ sabbathā paripuṇṇassa yathāvuttassa atthassa anavabodho siyā, pariyāyavacane pana vutte tabbasena paripuṇṇamatthāvabodho hoti. Atha vā mandabuddhīnaṁ punappunaṁ tadatthalakkhaṇena asammohanatthaṁ pariyāyavacanaṁ vuttaṁ. Mandabuddhīnañhi ekeneva padena ekatthassa sallakkhaṇena sammoho hoti, anekena pariyāyena pana ekatthassa sallakkhaṇena tathāsammoho na hoti anekappavattinimittena ekattheyeva pavattasaddena yathādhippetassa atthassa nicchitattā.

Aparo nayo– "anekepi atthā samānabyañjanā hontī"ti yā atthantaraparikappanā siyā, tassā parivajjanatthampi pariyāyavacanaṁ vuttanti veditabbaṁ. Anekesampi hi atthānaṁ ekapadavacanīyatāvasena samānabyañjanattā yathāvuttassa padassa "ayamattho nu kho adhippeto, udāhu ayamatthovā"ti pavattaṁ sotūnamatthantaraparikappanaṁ vevacanaṁ aññamaññaṁ bhedakavasena parivajjeti. Vuttañca–

> "Nekatthavuttiyā (pg.1.225) saddo, na visesatthañāpako;
> Pariyāyena yutto tu, pariyāyo ca bhedako"ti.

Aparo nayo– anaññassāpi pariyāyavacanassa vacane anekāhi tāhi tāhi nāmapaññattīhi tesaṁ tesaṁ atthānaṁ paññāpanatthampi pariyāyavacanaṁ vattabbaṁ hoti. Tathā hi pariyāyavacane vutte "imassatthassa idamidampi nāman"ti sotūnaṁ anekadhā nāmapaññattivijānanaṁ. Tato ca taṁtaṁpaññattikosallaṁ hoti seyyathāpi nighaṇṭusatthe paricayataṁ. Apica dhammakathikānaṁ tanti-atthupanibandhanaparāvabodhanānaṁ sukhasiddhiyāpi pariyāyavacanaṁ. Tabbacanena hi dhammadesakānaṁ tanti-atthassa attano citte upanibandhanena ṭhapanena paresaṁ sotūnamavabodhanaṁ sukhasiddhaṁ hoti. Atha vā sammāsambuddhassa attano dhammaniruttipaṭisambhidāsampattiyā vibhāvanatthaṁ, veneyyānañca tattha bījavāpanatthaṁ pariyāyavacanaṁ bhagavā niddisati. Tadasampattikassa hi tathāvacanaṁ na sambhavati. Tena ca pariyāyavacanena yathāsutena tassaṁ dhammaniruttipaṭisambhidāsampattiyaṁ tapparicaraṇena, tadaññasucaritasamupabrūhanena ca puññasaṅkhātassa bījassa vapanaṁ sambhavati. Ko hi īdisāya sampattiyā viññāyamānāya tadetaṁ nābhipattheyyāti, kiṁ vā bahunā. Yassā dhammadhātuyā suppaṭividdhattā sammāsambuddho yathā sabbasmiṁ atthe appaṭihatañāṇacāro, tathā sabbasmiṁ saddavohāreti ekampi atthaṁ anekehi pariyāyehi bodheti, natthi tattha dandhāyitattaṁ vitthāritattaṁ, nāpi dhammadesanāya hāni, āveṇiko cāyaṁ buddhadhammo. Sabbaññutaññāṇassa hi suppaṭividitabhāvena paṭisambhidāñāṇehi viya tenapi ñāṇena atthe, dhamme, niruttiyā ca appaṭihatavuttitāya buddhalīḷāya ekampi atthaṁ anekehi pariyāyehi bodheti, na pana tasmiṁ saddavohāre, tathābodhane vā mandabhāvo sammābodhanassa sādhanattā, na ca tena atthassa vitthārabhāvo ekassevatthassa desetabbassa subbijānanakāraṇattā, nāpi tabbacanena

dhammadesanāhāni tassa desanāsampattibhāvato. Tasmā sātthakaṁ pariyāyavacanaṁ, na cāpi taṁ ganthagāravādi-anekadosakaranti daṭṭhabbaṁ. Yaṁ panetaṁ vuttaṁ "yadi ca taṁ vattabbaṁ siyā, tadeva vuttaṁ assa, na tadaññan"ti, tampi na yuttaṁ payojanantarasambhavato. Tadeva hi avatvā tadaññassa vacanena desanākkhaṇe samāhitacittānampi sammadeva paṭiggaṇhantānaṁ taṁtaṁpadantogadhapavattinimittamārabbha (pg.1.226) tadatthādhigamo hoti, itarathā tasmiṁyeva pade punappunaṁ vutte tesaṁ tadatthānadhigatatā siyāti. Honti cettha–

"Yena kenaci atthassa, bodhāya aññasaddato;
Vikkhittakamanānampi, pariyāyakathā katā.
Mandānañca amūḷhatthaṁ, atthantaranisedhayā;
Taṁtaṁnāmaniruḷhatthaṁ, pariyāyakathā katā.
Desakānaṁ sukaratthaṁ, tanti-atthāvabodhane;
Dhammaniruttibodhatthaṁ, pariyāyakathā katā.
Veneyyānaṁ tattha bījavāpanatthañca attano;
Dhammadhātuyā līḷāya, pariyāyakathā katā.
Tadeva tu avatvāna, tadaññehi pabodhanaṁ;
Sammāpaṭiggaṇhantānaṁ, atthādhigamāya katan"ti.

Idaṁ pana nibbeṭhanaṁ īdiseyeva, na sabbattha kātabbanti dassento **"idañcā"**ti-ādimāha. Tattha **avaṇṇeyevā**ti kāraṇapatirūpaṁ vatvā, avatvā vā dosapatiṭṭhāpanavasena nindāya eva. **Na sabbatthā**ti na kevalaṁ akkosanakhuṁsanavambhanādīsu sabbattha nibbeṭhanaṁ kātabbanti attho. Tadevatthaṁ **"yadi hī"**ti-ādinā pākaṭaṁ karoti. "Sāsaṅkanīyo hotī"ti vuttaṁ tathānibbeṭhetabbatāya kāraṇameva **"tasmā"**ti paṭiniddisati. **"Oṭṭhosī"**ti-ādi "na sabbatthā"ti etassa vivaraṇaṁ. Jātināmagottakammasippa-ābādha liṅga kilesa āpatti akkosanasaṅkhātehi **dasahi akkosavatthūhi.** Adhivāsanameva khanti, na diṭṭhinijjhānakkhamanādayoti **adhivāsanakhanti.**

6. Evaṁ avaṇṇabhūmiyā saṁvaṇṇanaṁ katvā idāni vaṇṇabhūmiyāpi saṁvaṇṇanaṁ kātumāha **"evan"**ti-ādi. Tattha **avaṇṇabhūmiyan**ti avaṇṇappakāsanaṭṭhāne. **Tādilakkhaṇan**ti ettha "pañcahākārehi tādī iṭṭhāniṭṭhe tādī, cattāvīti tādī, tiṇṇāvīti tādī, muttāvīti tādī, taṁniddesā tādī"ti (mahāni. 38) niddesanayena pañcasu atthesu idha paṭhamenatthena tādī. Tatrāyaṁ niddeso–

Kathaṁ arahā iṭṭhāniṭṭhe tādī, arahā lābhepi tādī, alābhepi tādī, yasepi, ayasepi, pasaṁsāyapi, nindāyapi, sukhepi (pg.1.227) dukkhepi tādī, ekañce bāhaṁ gandhena limpeyyuṁ, ekañce bāhaṁ vāsiyā taccheyyuṁ, amusmiṁ natthi rāgo, amusmiṁ natthi paṭigho anunayapaṭighavippahīno ugghāṭiniggghāṭivītivatto, anurodhavirodhasamatikkanto, evaṁ arahā iṭṭhāniṭṭhe tādīti (mahāni. 38).

Vacanattho pana tamiva dissatīti **tādī,** iṭṭhamiva aniṭṭhampi passatīti attho. Tassa lakkhaṇaṁ **tādilakkhaṇaṁ,** iṭṭhāniṭṭhesu samapekkhanasabhāvo. Atha vā tamiva dissate **tādī,** so eva sabhāvo, tadeva lakkhaṇaṁ **tādilakkhaṇan**ti. Vaṇṇabhūmiyaṁ tādilakkhaṇaṁ dassetunti sambandho. **Para**-saddo aññattheti āha **"ye kecī"**ti-ādi. Ānandanti bhusaṁ pamodanti taṁsamaṅgino sattā etenāti ānandasaddassa karaṇatthataṁ dasseti. Sobhanamano **sumano,** cittaṁ, sobhanaṁ vā mano yassāti **sumano,** taṁsamaṅgīpuggalo. Nanu ca cittavācakabhāve sati cetasikasukhassa bhāvatthatā yuttā, puggalavācakabhāve pana cittameva bhāvattho siyā, na cetasikasukhaṁ, sumanasaddassa dabbanimittaṁ pati pavattattā yathā "daṇḍittaṁ sikhittan"ti-ādīti? Saccametaṁ dabbe apekkhite, idha pana tadanapekkhitvā tena

dabbena yuttaṁ mūlanimittabhūtaṁ cetasikasukhameva apekkhitvā sumanasaddo pavatto, tasmā etthāpi cetasikasukhameva bhāvattho sambhavati, tenāha **"cetasikasukhassetaṁ adhivacanan"**ti. Etena hi vacanena tadaññacetasikānampi cittapaṭibaddhattā, cittakiriyattā ca yathāsambhavaṁ somanassabhāvo āpajjatīti codanaṁ nāpajjateva ruḷhisaddattā tassa yathā "paṅkajan"ti pariharati. Ubbilayatīti ubbilaṁ, bhindati purimāvatthāya visesaṁ āpajjatīti attho. Tadeva **ubbilāvitaṁ** paccayantarāgamādivasena. Uddhaṁ palavatīti vā **ubbilāvitaṁ** akārānaṁ ikāraṁ, ākārañca katvā, cittameva "cetaso"ti vuttattā. Taddhite pana siddhe taṁ abyatirittaṁ tasmiṁ pade vacanīyassa sāmaññabhāvato, tassa vā saddassa nāmapadattā, tasmā kassāti sambandhīvisesānuyoge "cetaso"ti vuttanti dassetuṁ **"kassā"**ti-ādi vuttaṁ. Esa nayo īdisesu. Yāya uppannāya kāyacittaṁ vātapūritabhastā viya uddhumāyanākārappattaṁ hoti tassā gehasitāya odagyapītiyā etaṁ adhivacananti sarūpaṁ dasseti **"uddhaccāvahāyā"**ti-ādinā. **Uddhaccāvahāyā**ti uddhatabhāvāvahāya. Uppilāpeti (pg.1.228) cittaṁ uppilāvitaṁ karotīti **ubbilāpanā,** sā eva pīti, tassā. Khandhavasena dhammavisesattaṁ āha **"idhāpī"**ti-ādinā. Avaṇṇabhūmimapekkhāya api-saddo "ayampi pārājiko"ti-ādīsu (pārā. 1.89 91 167 171 195 197) viya, idha ca kiñcāpi tesaṁ bhikkhūnaṁ ubbilāvitameva natthi, atha kho āyatiṁ kulaputtānaṁ edisesupi ṭhānesu akusaluppattiṁ paṭisedhento dhammanettiṁ ṭhapetīti. **Dvīhi padehi saṅkhārakkhandho, ekena vedanākkhandho vutto**ti etthāpi "tesaṁ vasena sesānaṁ sampayuttadhammānaṁ karaṇaṁ paṭikkhittamevā"ti ca aṭṭhakathāyaṁ vuttanayena sakkā viññātunti na vuttaṁ. "Pi-saddo sambhāvanattho"ti-ādinā vuttanayena cettha attho yathāsambhavaṁ veditabbo.

Tumhaṁyevassa tena antarāyoti etthāpi **"antarāyo"**ti idaṁ "ubbilāvitattassa akaraṇīyatākāraṇavacana"ti-ādinā heṭṭhā avaṇṇapakkhe amhehi vuttanayānusārena attho daṭṭhabbo. Ettha ca "ānandino ubbilāvitā"ti dīpitaṁ pītimeva gahetvā **"tena ubbilāvitattenā"**ti vacanaṁ somanassarahitāya pītiyā abhāvato tabbacaneneva "sumanā"ti dīpitaṁ somanassampi siddhamevāti katvā vuttaṁ. Atha vā somanassassa antarāyakaratā pākaṭā, na tathā pītiyāti evaṁ vuttanti daṭṭhabbaṁ. **Kasmā panetan**ti yathāvuttaṁ atthaṁ avibhāgato manasi katvā codeti. Ācariyo **"saccan"**ti tamatthaṁ paṭijānitvā **"taṁ panā"**ti-ādinā vibhajjabyākaraṇavasena pariharati.

Tattha **etan**ti ānandādīnamakaraṇīyatāvacanaṁ, nanu bhagavatā vaṇṇitanti sambandho. **Buddhoti kittayantassā**ti "buddho"ti vacanaṁ guṇānussaraṇavasena kathentassa sādhujanassa. **Kasiṇenā**ti kasiṇatāya sakalabhāvena. **Jambudīpassā**ti cetassa avayavabhāvena sambandhīvacanaṁ. Apare pana **"jambudīpassā**ti karaṇavacanatthe sāmivacana"ti vadanti, tesaṁ matena kasiṇajambudīpasaddānaṁ samānādhikaraṇabhāvo daṭṭhabbo, karaṇavacanañca nissakkatthe. Pageva ekadesato panāti **api**-saddo sambhāvane. **Ādi**-saddena cettha–

"Mā soci udāyi, ānando avītarāgo kālaṁ kareyya, tena cittappasādena sattakkhattuṁ devarajjaṁ kāreyya, sattakkhattuṁ (pg.1.229) imasmiṁyeva jambudīpe mahārajjaṁ kāreyya, apica udāyi ānando diṭṭheva dhamme parinibbāyissatī"ti-ādisuttaṁ (a. ni. 3.81)–

Saṅgahitaṁ. Nti suttantare vuttaṁ pītisomanassaṁ. **Nekkhammassitan**ti kāmato nikkhamane kusaladhamme nissitaṁ. **Idhā**ti imasmiṁ sutte. **Gehassitan**ti gehavāsīnaṁ samudāciṇṇato gehasaṅkhāte kāmaguṇe nissitaṁ. Kasmā tadevidhādhippetanti āha **"idañhī"**ti-ādi. "Āyasmato channassa uppannasadisan"ti vuttamatthaṁ pākaṭaṁ kātuṁ, samatthetuṁ vā **"tenevā"**ti-ādi vuttaṁ. **Visesaṁ nibbattetuṁ nāsakkhi** bhagavati,

dhamme ca pavattagehassitapematāya. **Parinibbānakāle**ti parinibbānāsannakāle bhagavatā paññattena tajjitoti vā sambandho. **Parinibbānakāle**ti vā bhagavato parinibbutakāle saṅghena tajjito nibbattetīti vā sambandho. **Brahmadaṇḍenā**ti "bhikkhūhi itthannāmo neva vattabbo, na ovaditabbo, nānusāsitabbo"ti (cūḷava. 445) katena brahmadaṇḍena. **Tajjito**ti saṁvejito. **Tasmā**ti yasmā gehassitapītisomanassaṁ jhānādīnaṁ antarāyakaraṁ, tasmā. Vuttañhetaṁ bhagavatā **sakkapañhasutte** "somanassaṁpāhaṁ devānaminda, duvidhena vadāmi sevitabbampi asevitabbampī"ti (dī. ni. 2.359).

"Ayañhī"ti-ādinā tadevatthaṁ kāraṇato samattheti. Rāgasahitattā hi sā antarāyakarāti. Ettha pana "idañhi rāgasañhitaṁ pītisomanassan"ti vattabbaṁ siyā, tathāpi pītiggahaṇena somanassampi gahitameva hoti somanassarahitāya pītiyā abhāvatoti heṭṭhā vuttanayena pītiyeva gahitā. Apica sevitabbāsevitabbavibhāgassa sutte vacanato somanassassa pākaṭo antarāyakarabhāvo, na tathā pītiyāti sāyeva rāgasahitatthena visesetvā vuttā. Avaṇṇabhūmiyā saddhiṁ sambandhitvā pākaṭaṁ kātuṁ **"lobho cā"**ti-ādi vuttaṁ. **Kodhasadisovā**ti avaṇṇabhūmiyaṁ vuttakodhasadiso eva. **"Luddho"**ti-ādigāthānaṁ "kuddho"ti-ādigāthāsu vuttanayena attho daṭṭhabbo.

"Mamaṁ vā bhikkhave pare vaṇṇaṁ bhāseyyuṁ, dhammassa vā vaṇṇaṁ bhāseyyuṁ, saṅghassa vā vaṇṇaṁ bhāseyyuṁ, tatra ce tumhe assatha ānandino sumanā ubbilāvitā (pg.1.230) api nu tumhe paresaṁ subhāsitadubbhāsitaṁ ājāneyyāthāti? No hetaṁ bhante"ti ayaṁ tatiyavāro nāma avaṇṇabhūmiyaṁ vuttanayavasena tatiyavāraṭṭhāne nīharitabbattā, so desanākāle tena vārena bodhetabbapuggalābhāvato desanāya **anāgatopi** tadatthasambhavato **atthato āgatoyeva.** Yathā taṁ vitthāravasena kathāvatthuppakaraṇanti dassetuṁ **"tatiyavāro panā"**ti-ādi vuttaṁ, etena saṁvaṇṇanākāle tathābujjhanakasattānaṁ vasena so vāro ānetvā saṁvaṇṇetabboti dasseti. **"Yatheva hī"**ti-ādinā tadevatthasambhavaṁ vibhāveti. Kuddho atthaṁ na jānāti yathevāti sambandho.

Paṭipajjitabbākāradassanavāreti yathāvuttaṁ tatiyavāraṁ upādāya vattabbe catutthavāre. "Tumhākaṁ satthā"ti vacanato pabhuti yāva "imināpi kāraṇena tacchan"ti vacanaṁ, tāva yojanā. **"So hi bhagavā"**ti-ādi tabbivaraṇaṁ. Tattha **itipī**ti imināpi kāraṇena. Vitthāro Visuddhimagge (visuddhi. 123 ādayo) "anāpatti upasampannassa bhūtaṁ ārocetī"ti (pāci. 77) vuttepi sabhāgānameva ārocanaṁ yuttanti āha **"sabhāgānaṁ bhikkhūnaṁyeva paṭijānitabban"**ti. Teyeva hi tassa atthakāmā, saddheyyavacanattañca maññanti, tato ca "sāsanassa amoghatā dīpitā hotī"ti vuttatthasamatthanaṁ siyā. **"Evañhī"**ti-ādi kāraṇavacanaṁ. Pāpicchatā ceva parivajjitā, kattubhūtā vā sā, hotīti sambandho. **Amoghatā**ti niyyānikabhāvena atucchatā. **Vuttanayenā**ti "tatra tumhehīti tasmiṁ vaṇṇe tumhehī"ti-ādinā ceva "dutiyaṁ padaṁ paṭhamassa padassa, catutthañca tatiyassa vevacanan"ti-ādinā ca vuttanayena.

Cūḷasīlavaṇṇanā

7. **Ko anusandhī**ti pucchā "nanu ettakeneva yathāvuttehi avaṇṇavaṇṇehi sambandhā desanāmatthakaṁ pattā"ti anuyogasambhavato katā. **Vaṇṇena ca avaṇṇena cā**ti tadubhayapadena. Atthaniddeso viya hi saddaniddesopīti akkharacintakā. Atha vā tathābhāsanassa kāraṇattā, koṭṭhāsattā ca **"padehī"**ti vuttaṁ. **Avaṇṇena ca vaṇṇena cā**ti pana aguṇaguṇavasena, nindāpasaṁsāvasena ca sarūpadassanaṁ. **"Nivatto**

amūlakatāya (pg.1.231) vissajjetabbatābhāvato”ti (dī. ni. ṭī. 1.7) **ācariyadhammapālattherena** vuttaṁ. Taṁ vitthāretvā desanāya bodhetabbapuggalābhāvato ettakāva sā yuttarūpāti bhagavato ajjhāsayeneva adesanābhāvena **nivatto,** yathā taṁ vaṇṇabhūmiyaṁ tatiyavārotipi daṭṭhabbaṁ. Tathā bodhetabbapuggalasambhavena vissajjetabbatāya adhigatabhāvato **anuvattatiyeva. Itipetaṁ bhūtan**ti ettha **iti**-saddo ādi-attho taduparipi anuvattakattā, tena vakkhati **“idha panā”**ti-ādi. Ettāvatā ayaṁ vaṇṇānusandhīti dassetvā duvidhesu pana tesu vaṇṇesu brahmadattassa vaṇṇānusandhīti dassento **“so panā”**ti-ādimāha. **Upari suññatāpakāsane anusandhiṁ dassessati** “atthi bhikkhave”ti-ādinā (dī. ni. 1.28).

Evaṁ pucchāvissajjanāmukhena samudāyatthataṁ vatvā idāni avayavatthataṁ dasseti **“tatthā”**ti-ādinā. Appameva parito samantato khaṇḍitattā **parittaṁ** nāmāti āha **“appamattakanti parittassa nāman”**ti. **Mattā vuccati pamāṇaṁ** mīyate parimīyateti katvā. Samāsantakakārena **appamattakaṁ** yathā “bahuputtako”ti, evaṁ **oramattake**pi. Eteneva “appā mattā **appamattā,** sā etassāti **appamattakan”**ti-ādinā kapaccayassa sātthakatampi dasseti atthato abhinnattā. Mattakasaddassa anatthakabhāvato **sīlameva sīlamattakaṁ. Anatthakabhāvo**ti ca sakatthatā purimapadattheyeva pavattanato. Na hi saddā kevalaṁ anatthakā bhavantīti akkharacintakā. Nanu ca bhagavato pāramitānubhāvena niratthakamekakkharampi mukhavaraṁ nārohati, sakalañca pariyattisāsanaṁ pade pade catusaccappakāsananti vuttaṁ, kathaṁ tassa anatthakatā sambhavatīti? Saccaṁ, tampi padantarābhihitassa atthassa visesanavasena tadabhihitaṁ atthaṁ vadati eva, so pana attho vināpi tena padantareneva sakkā viññātunti anatthakamicceva vuttanti. Nanu avocumha “anatthakabhāvo …pe… pavattanato”ti. Apica vineyyajjhāsayānurūpavasena bhagavato desanā pavattati, vineyyā ca anādimatisaṁsāre lokiyesuyeva saddesu paribhāvitacittā, loke ca asatipi atthantarāvabodhe vācāsiliṭṭhatādivasena saddapayogo dissati “labbhati palabbhati, khañjati nikhañjati, āgacchati paccāgacchatī”ti-ādinā. Tathāpariciṭānañca tathāvidheneva saddapayogena atthāvagamo (pg.1.232) sukho hotīti anatthakasaddapayogo vuttoti. Evaṁ sabbattha. Hoti cettha–

> “Padantaravacanīya-ssatthassa visesanāya.
> Bodhanāya vineyyānaṁ, tathānatthapadaṁ vade”ti.

Atha vā **sīlamattakan**ti ettha **matta**-saddo visesanivatti-attho “avitakkavicāramattā dhammā (dha. sa. tikamātikā) manomattā dhātu manodhātū”ti (dha. sa. mūlaṭī. 499) ca ādīsu viya. “Appamattakaṁ oramattakan”ti padadvayena sāmaññato vuttoyeva hi attho “sīlamattakan”ti padena visesato vutto, tena ca sīlaṁ eva sīlamattaṁ, tadeva sīlamattakanti nibbacanaṁ kātabbanti dassetuṁ **“sīlameva sīlamattakan”**ti vuttaṁ.

Ayaṁ pana aṭṭhakathāmuttako nayo– **oramattakan**ti ettha oranti apārabhāgo “orato bhogaṁ (mahāva. 66) oraṁ pāran”ti-ādīsu viya. Atha vā heṭṭhā-attho orasaddo oraṁ āgamanāya ye paccayā, te orambhāgiyāni saṁyojanānīti-ādīsu viya. Sīlañhi samādhipaññāyo apekkhitvā apārabhāge, heṭṭhābhāge ca hoti, ubhayatthāpi “ore pavattaṁ mattaṁ yassā”ti-ādinā viggaho. **Sīlamattakan**ti etthāpi **matta**saddo amahatthavācako “bhesajjamattā”ti-ādīsu viya. Atha vā sīlepi tadekadesasseva saṅgahaṇatthaṁ amahatthavācako ettha mattasaddo vutto. Tathā hi indriyasaṁvarapaccayasannissitasīlāni idha desanaṁ anāruḷhāni. Kasmāti ce? Yasmā tāni pātimokkhasaṁvara-ājīvapārisuddhisīlāni viya na sabbaputhujjanesu pākaṭānīti. **Mattan**ti cettha visesanivatti-atthe napuṁsakaliṅgaṁ. Pamāṇappakatthesu pana “mattan”ti vā “mattā”ti vā napuṁsakitthiliṅgaṁ.

“Idaṁ vuttaṁ hotī”ti-ādinā saha yojanāya piṇḍatthaṁ dasseti. Yena sīlena vadeyya, etaṁ sīlamattakaṁ nāmāti sambandho. **“Vaṇṇaṁ vadāmīti ussāhaṁ katvāpī”**ti idaṁ “vaṇṇaṁ vadamāno”ti etassa vivaraṇaṁ. Etena hi “ekapuggalo bhikkhave, loke uppajjamāno uppajjatī”ti-ādīsu (a. ni. 1.170) viya mānasaddassa sāmatthiyatthataṁ dasseti. “Ussāhaṁ kurumāno”ti (pg.1.233) avatvā “katvā”ti ca vacanaṁ tvādipaccayantapadānamiva mānantapaccayantapadānampi parakiriyāpekkhamevāti dassanatthaṁ. **“Tattha siyā”**ti-ādinā sandhāyabhāsitamatthaṁ ajānitvā nītatthameva gahetvā suttantaravirodhitaṁ maññamānassa kassaci īdisī codanā siyāti dasseti. **Tatthā**ti tasmiṁ “appamattakaṁ kho panetan”ti-ādivacane (dī. ni. 1.7). Kammaṭṭhānabhāvane yuñjati sīlenāti **yogī,** tassa.

Alaṅkaraṇaṁ vibhūsanaṁ **alaṅkāro,** pasādhanakiriyā. Alaṁ karoti etenevāti vā **alaṅkāro,** kuṇḍalādipasādhanaṁ. Maṇḍīyate **maṇḍanaṁ,** ūnaṭṭhānapūraṇaṁ. Maṇḍīyati etenāti vā **maṇḍanaṁ,** mukhacuṇṇādi-ūnapūraṇopakaraṇaṁ. Idha pana sadisavohārena, taddhitavasena vā sīlameva tathā vuttaṁ. **Maṇḍane**ti maṇḍanahetu, maṇḍanakiriyānimittaṁ gatoti attho. Atha vā maṇḍati sīlenāti **maṇḍano,** maṇḍanajātiko puriso. Bahumhi cetaṁ jātyāpekkhāya ekavacanaṁ. Ubbāhanatthepi hi ekavacanamicchanti keci, tadayuttameva saddasatthe anāgatattā, atthayuttiyā ca abhāvato. Kathañhi ekavacananiddiṭṭhato ubbāhanakaraṇaṁ yuttaṁ siyā ekasmiṁ yevatthe ubbāhitabbassa aññassatthassa abhāvato. Tasmā vipallāsavasena bahvatthe idaṁ ekavacanaṁ daṭṭhabbaṁ, maṇḍanasīlesūti attho. **Ācariyadhammapālattherenapi** hi ayamevidha vinicchayo (dī. ni. ṭī. 1.7) vutto. **Aggatan**ti uttamabhāvaṁ.

Assaṁ bhavissāmīti ākaṅkheyyāti sambandho. **Assā**ti bhaveyya. **Paripūrakārī**ti cettha **iti**-saddo ādi-attho, pakārattho vā, tena sakalampi sīlathomanasuttaṁ dasseti.

Kikīva aṇḍanti etthāpi tadatthena **iti**-saddena–

> “Kikīva aṇḍaṁ camarīva vāladhiṁ,
> Piyaṁva puttaṁ nayanaṁva ekakaṁ.
> Tatheva sīlaṁ anurakkhamānā,
> Supesalā hotha sadā sagāravā”ti. (visuddhi. 1.19).–

Gāthaṁ saṅgaṇhāti. “Pupphagandho”ti vatvā tadekadesena dassetuṁ **“na candanan”**ti-ādi vuttaṁ. Candanaṁ tagaraṁ mallikāti hi taṁsahacaraṇato tesaṁ (pg.1.234) gandhova vutto. **Pupphagandho**ti ca pupphañca tadavaseso gandho cāti attho. Tagaramallikāhi vā avasiṭṭho “pupphagandho”ti vutto. **Satañca gandho**ti ettha sīlameva sadisavohārena vā taddhitavasena vā gandho. Sīlanibandhano vā thutighoso vuttanayena “gandho”ti adhippeto. Sīlañhi kittiyā nimittaṁ. Yathāha “sīlavato kalyāṇo kittisaddo abbhuggacchatī”ti (dī. ni. 2.150 3.316 a. ni. 5.213 mahāva. 785 udā. 76). **Sappuriso pavāyati** pakārehi gandhati tassa gandhūpagarukkhapaṭibhāgattā.

Vassikīti sumanapupphaṁ, **“vassikan”**tipi pāṭho, tadatthova. Gandhā eva **gandhajātā,** gandhappakārā vā. **Yvāyan**ti yadidaṁ, uttamo gandho vātīti sambandho.

Sammadaññā vimuttānanti sammā aññāya jānitvā, aggamaggena vā vimuttānaṁ. **Maggaṁ na vindatī**ti kāraṇaṁ na labhati, na jānāti vā.

“Sīle patiṭṭhāyā”ti gāthāya paṭisandhipaññāya **sapañño ātāpī** vīriyavā pārihārikapaññāya **nipako** narasaṅkhāto **bhikkhu** sīle patiṭṭhāya **cittaṁ** tappadhānena vuttaṁ samādhiṁ bhāvayaṁ bhāvayanto bhāvanāhetu tathā **paññaṁ** vipassanañca **imaṁ** antojaṭābahijaṭāsaṅkhātaṁ **jaṭaṁ vijaṭaye** vijaṭeyya vijaṭituṁ samattheyyāti saṅkhepattho.

Pathaviṁ nissāyāti pathaviṁ rasaggahaṇavasena nissāya, sīlasmiṁ pana

paripūraṇavasena nissāya patiṭṭhānaṁ daṭṭhabbaṁ.

Appakamahantatāya pārāpārādi viya upanidhāpaññattibhāvato aññamaññaṁ upanidhāya āhāti vissajjetuṁ **"upari guṇe upanidhāyā"**ti vuttaṁ. **Sīlañhī**ti ettha **hi**-saddo kāraṇattho, tenidaṁ kāraṇaṁ dasseti "yasmā sīlaṁ kiñcāpi patiṭṭhābhāvena samādhissa bahūpakāraṁ, pabhāvādiguṇavisese panassa upanidhāya kalampi bhāgaṁ na upeti, tathā samādhi ca paññāyā"ti. Tenevāha **"tasmā"**ti-ādi. **Na pāpuṇātī**ti guṇasamabhāvena na sampāpuṇāti, na sametīti vuttaṁ hoti. **Uparimanti** samādhipaññaṁ. **Upanidhāyā**ti upatthambhaṁ katvā. Tañhi tādisāya paññattiyā upatthambhanaṁ hoti. **Heṭṭhiman**ti sīlasamādhidvayaṁ.

"Kathan"ti-ādi (pg.1.235) vitthāravacanaṁ. Kaṇḍambamūlikapāṭihāriyakathanañcettha yathākathañcipi sīlassa samādhimapāpuṇatāsiddhiyevidhādhippetāti pākaṭatarapāṭihāriyabhāvena, nidassananayena cāti daṭṭhabbaṁ. **"Abhi …pe… titthiyamaddanan"**ti idaṁ pana tassa yamakapāṭihāriyassa supākaṭabhāvadassanatthaṁ, aññehi bodhimūle ñātisamāgamādīsu ca katapāṭihāriyehi visesadassanatthañca vuttaṁ. Sambodhito hi aṭṭhamepi divase devatānaṁ "buddho vā no vā"ti uppannakaṅkhāvidhamanatthaṁ ākāse ratanacaṅkamaṁ māpetvā caṅkamanto pāṭihāriyaṁ akāsi, tato dutiyasaṁvacchare kulanagaragato kapilavatthupure nigrodhārāme ñātīnaṁ samāgamepi tesaṁ mānamadappahānatthaṁ yamakapāṭihāriyaṁ akāsi. Tattha **abhisambodhito**ti abhisambujjhanakālato. **Sāvatthinagaradvāre**ti sāvatthinagarassa dakkhiṇadvāre. **Kaṇḍambarukkhamūle**ti kaṇḍena nāma pasenadirañño uyyānapālena ropitattā kaṇḍambanāmakassa rukkhassa mūle. Yamakapāṭihāriyakaraṇatthāya bhagavato citte uppanne "tadanucchavikaṁ ṭhānaṁ icchitabban"ti ratanamaṇḍapādi sakkena devarañña āṇattena vissakammunā katanti vadanti keci. Bhagavatā nimmitanti apare. **Aṭṭhakathāsu** pana anekāsu "sakkena devānamindena āṇāpitena vissakammadevaputtena maṇḍapo kato, caṅkamo pana bhagavatā nimmito"ti vuttaṁ. **Dibbasetacchatte** devatāhi **dhāriyamāne**ti attho viññāyati aññesamasambhavato. **"Dvādasayojanāya parisāyā"**ti idaṁ catūsu disāsu paccekaṁ dvādasayojanaṁ manussaparisaṁ sandhāya vuttaṁ. Tadā kira dasasahassilokadhātuto cakkavāḷagabbhaṁ paripūretvā devabrahmānopi sannipatiṁsu. Yo koci evarūpaṁ pāṭihāriyaṁ kātuṁ samattho ce, so āgacchatūti codanāsadisattā vuttaṁ **"attādānaparidīpanan"**ti. **Attādānañ**hi anuyogo paṭipakkhassa attassa ādānaṁ gahaṇanti katvā. **Titthiyamaddanan**ti "pāṭihāriyaṁ karissāmā"ti kuhāyanavasena pubbe uṭṭhitānaṁ titthiyānaṁ maddanaṁ, tañca tathā kātuṁ asamatthatāsampādanameva. Tadetaṁ padadvayaṁ **"yamakapāṭihāriyan"**ti etena sambandhitabbaṁ. Rājagahaseṭṭhino candanaghaṭikuppattito paṭṭhāya sabbameva cettha vattabbaṁ.

Uparimakāyatoti-ādi (pg.1.236) paṭisambhidāmagge (paṭi. ma. 1.116) āgatanayadassanaṁ, tena vuttaṁ **"iti-ādinayappavattan"**ti, **"sabbaṁ vitthāretabban"**ti ca. Tatthāyaṁ pāḷiseso–

"Heṭṭhimakāyato aggikkhandho pavattati, uparimakāyato udakadhārā pavattati. Puratthimakāyato aggi, pacchimakāyato udakaṁ. Pacchimakāyato aggi, puratthimakāyato udakaṁ. Dakkhiṇa-akkhito aggi, vāma-akkhito udakaṁ. Vāma-akkhito aggi, dakkhiṇa-akkhito udakaṁ. Dakkhiṇakaṇṇasotato aggi, vāmakaṇṇasotato udakaṁ. Vāmakaṇṇasotato aggi, dakkhiṇakaṇṇasotato udakaṁ. Dakkhiṇanāsikāsotato aggi, vāmanāsikāsotato udakaṁ. Vāmanāsikāsotato aggi,

dakkhiṇanāsikāsotato udakaṁ. Dakkhiṇa-aṁsakūṭato aggi, vāma-aṁsakūṭato udakaṁ. Vāma-aṁsakūṭato aggi, dakkhiṇa-aṁsakūṭato udakaṁ. Dakkhiṇahatthato aggi, vāmahatthato udakaṁ. Vāmahatthato aggi, dakkhiṇahatthato udakaṁ. Dakkhiṇapassato aggi, vāmapassato udakaṁ. Vāmapassato aggi, dakkhiṇapassato udakaṁ. Dakkhiṇapādato aggi, vāmapādato udakaṁ. Vāmapādato aggi, dakkhiṇapādato udakaṁ. Aṅgulaṅgulehi aggi, aṅgulantarikāhi udakaṁ. Aṅgulantarikāhi aggi, aṅgulaṅgulehi udakaṁ. Ekekalomato aggi, ekekalomato udakaṁ. Lomakūpato lomakūpato aggikkhandho pavattati, lomakūpato lomakūpato udakadhārā pavattatī”ti.

Aṭṭhakathāyaṁ pana “ekekalomakūpato” icceva (paṭi. ma. aṭṭha. 2.1.116) āgataṁ.

Channaṁ vaṇṇānanti etthāpi nīlānaṁ pītakānaṁ lohitakānaṁ odātānaṁ mañjiṭṭhānaṁ pabhassarānanti ayaṁ sabbopi pāḷiseso peyyālanayena, ādi-saddena ca dassito. Ettha ca channaṁ vaṇṇānaṁ ubbāhanabhūtānaṁ yamakā yamakā vaṇṇā pavattantīti pāṭhasesena sambandho, tena vakkhati “dutiyā dutiyā rasmiyo”ti-ādi. Tattha hi tāsaṁ yamakaṁ (pg.1.237) yamakaṁ pavattanākārena saha āvajjanaparikammādhiṭṭhānānaṁ visuṁ pavatti dassitā. Keci pana “channaṁ vaṇṇānan”ti etassa “aggikkhandho udakadhārā”ti purimehi padehi sambandhaṁ vadanti, tadayuttameva aggikkhandha-udakadhārānaṁ atthāya tejokasiṇavāyokasiṇānaṁ samāpajjanassa vakkhamānattā. **Channaṁ vaṇṇānaṁ** chabbaṇṇā pavattantīti kattuvasena vā sambandho yathā “ekassa cepi bhikkhuno na paṭibhāseyya taṁ bhikkhuniṁ apasādetun”ti (pāci. 558). Kattukammesu hi bahulā sāmivacanaṁ ākhyātapayogepi icchanti neruttikā.

Evaṁ pāḷinayena yamakapāṭihāriyaṁ dassetvā idāni taṁ aṭṭhakathānayena vivaranto paccāsattinayena “channaṁ vaṇṇānan”ti padameva paṭhamaṁ vivarituṁ **“tassā”**ti-ādimāha. Tattha **tassā**ti bhagavato. **“Suvaṇṇavaṇṇā rasmiyo”**ti idaṁ tāsaṁ pītābhānaṁ yebhuyyatāya vuttaṁ, chabbaṇṇāhi rasmīhi alaṅkaraṇakālo viyāti attho. Tāpi hi cakkavāḷagabbhato uggantvā brahmalokamāhacca paṭinivattitvā cakkavāḷamukhavaṭṭimeva gaṇhiṁsu. Ekacakkavāḷagabbhaṁ vaṅkagopānasikaṁ viya bodhigharaṁ ahosi ekālokaṁ. **Dutiyā dutiyā rasmiyo**ti purimapurimato pacchā pacchā nikkhantā rasmiyo. Kasmā sadisākāravasena “viyā”ti vacanaṁ vuttanti āha **“dvinnañcā”**ti-ādi. **Dvinnañca cittānaṁ ekakkhaṇe pavatti nāma natthi,** yehi tā evaṁ siyuṁ, tathāpi iminā kāraṇadvayena evameva khāyantīti adhippāyo. **Bhavaṅgaparivāsassā**ti bhavaṅgavasena parivasanassa, bhavaṅgasaṅkhātassa parivasanassa vā, bhavaṅgapatanassāti vuttaṁ hoti. **Āciṇṇavasitāyā**ti āvajjanasamāpajjanādīhi pañcahākārehi samāciṇṇaparicayatāya. Nanu ca ekassāpi cittassa pavattiyā dve kisso rasmiyopi sambhaveyyunti anuyogamapaneti **“tassā tassā pana rasmiyā”**ti-ādinā. Cittavāranānattā **āvajjanaparikamma**cittāni, kasiṇanānattā **adhiṭṭhāna**cittavārānipi **visuṁ visuṁyeva pavattanti**. Āvajjanāvasāne tikkhattuṁ pavattajavanāni parikammanāmeneva idha vuttāni.

Kathanti āha **“nīlarasmi-atthāya hī”**ti-ādi. “Mañjiṭṭharasmi-atthāya lohitakasiṇaṁ, pabhassararasmi-atthāya pītakasiṇan”ti idaṁ lohitapītarasmīnaṁ kāraṇeyeva vutte siddhanti na vuttaṁ. Tāsameva hi mañjiṭṭhapabhassararasmiyo (pg.1.238) visesapabhedabhūtāti. **“Aggikkhandhatthāyā”**ti-ādinā **“uparimakāyato”**ti-ādīnaṁ vivaraṇaṁ. Aggikkhandha-udakakkhandhāpi aññamañña-asammissā yāva brahmalokā uggantvā cakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ patiṁsu, taṁ divasaṁ pana satthā yo yo yasmiṁ yasmiṁ dhamme ca pāṭihāriye ca pasanno, tassa tassa ajjhāsayavasena taṁ taṁ dhammañca kathesi, pāṭihāriyañca dassesi, evaṁ dhamme bhāsiyamāne, pāṭihāriye ca

kariyamāne mahājano dhammābhisamayo ahosi. Tasmiñca samāgame attano manaṁ gahetvā pañhaṁ pucchituṁ samatthaṁ adisvā nimmitaṁ buddhaṁ māpesi, tena pucchitaṁ pañhaṁ satthā vissajjesi. Satthārā pucchitaṁ pañhaṁ so vissajjesi, satthu caṅkamanakāle nimmito ṭhānādīsu aññataraṁ kappesi, tassa caṅkamanakāle satthā ṭhānādīsu aññataraṁ kappesīti etamatthaṁ dassetuṁ **"satthā caṅkamatī"**ti-ādi vuttaṁ. **"Sabbaṁ vitthāretabban"**ti etena "satthā tiṭṭhati, nimmito caṅkamati vā nisīdati vā seyyaṁ vā kappetī"ti-ādinā (paṭi. ma. 1.116) catūsu iriyāpathesu ekekamūlakā satthupakkhe cattāro nimmitapakkhe cattāroti sabbe aṭṭha vārā vitthāretvā vattabbāti dasseti. Yasmā sīlaṁ samādhissa patiṭṭhāmattameva hutvā nivattati, samādhiyeva tattha patiṭṭhāya yathāvuttaṁ sabbaṁ pāṭihāriyakiccaṁ pavatteti, tasmā tadetaṁ samādhikiccamevāti vuttaṁ **"ettha ekampī"**ti-ādi.

"Yaṁ panā"ti-ādinā samādhissa paññamapāpuṇatā vibhāvitā, yaṁ pana **paṭivijjhi, idaṁ** paṭivijjhanaṁ **paññākiccan**ti attho. Taṁ anukkamato dasseti **"bhagavā"**ti-ādinā. **"Kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyānī"**ti idaṁ dīpaṅkarapādamūle katapaṭhamābhinīhārato paṭṭhāya vuttaṁ, tato pubbepi yattakena tasmiṁ bhave icchanto sāvakabodhiṁ pattuṁ sakkuṇeyya, tattakaṁ puññasambhāraṁ samupacinīti veditabbaṁ. Tatoyeva hi "manussattaṁ liṅgasampatti, hetu satthāradassanan"ti-ādinā (bu. vaṁ. 59) vuttesu aṭṭhadhammesu hetusampannatā ahosi. Keci pana manopaṇidhānavacīpaṇidhānavasena anekadhā asaṅkhyeyyaparicchedaṁ katvā pubbasambhāraṁ vadanti, tadayuttameva saṅgahāruḷhāsu aṭṭhakathāsu tathā avuttattā. Tāsu hi yathāvuttanayena paṭhamābhinīhārato pubbe hetusampannatāyeva dassitā. Ekūnatiṁsavassakāle nikkhamma pabbajitvāti sambandho. Cakkaratanārahapuññavantatāya (pg.1.239) bodhisatto cakkavattisirisampannoti tassa nivāsabhavanaṁ **"cakkavattisirinivāsabhūtan"**ti vuttaṁ. **Bhavanā**ti rammasurammasubhasaṅkhātā niketanā. **Padhānayogan**ti dukkaracariyāya uttamavīriyānuyogaṁ.

Uruvelāyaṁ kira senānigame kuṭumbikassa dhītā sujātā nāma dārikā vayappattā nerañjarāya tīre nigrodhamūle patthanamakāsi "sacāhaṁ samajātikaṁ kulagharaṁ gantvā paṭhamagabbhe puttaṁ labhissāmi, khīrapāyāsena balikammaṁ karissāmī"ti, (ma. ni. aṭṭha. 2.284 jā. aṭṭha. 1.avidūre nidānakathā) tassā sā patthanā samijjhi. Sā satta dhenuyo laṭṭhivane khādāpetvā tāsampi dhītaro gāviyo laddhā tatheva khādāpetvā puna tāsampi dhītaro tathevāti sattaputtinattipanattiparamparāgatāhi dhenūhi khīraṁ gahetvā khīrapāyāsaṁ pacitumārabhi. Tasmiṁ khaṇe mahābrahmā tiyojanikaṁ setacchattaṁ upari dhāresi, sakko devarājā aggiṁ ujjālesi, sakalaloke vijjamānarasaṁ devatā pakkhipiṁsu, pāyāsaṁ dakkhiṇāvaṭṭaṁ hutvā pacati, taṁ sā suvaṇṇapātiyā satasahassagghanikāya saheva bodhisattassa datvā pakkāmi. Atha bodhisatto taṁ gahetvā nerañjarāya tīre suppatiṭṭhite nāma titthe ekatālaṭṭhippamāṇe ekūnapaññāsapiṇḍe karonto paribhuñji, taṁ sandhāya vuttaṁ **"visākhāpuṇṇamāyaṁ uruvelagāme sujātāya dvinnaṁ pakkhittadibbojaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā"**ti. Tattha **sujātāyā**ti āyasmato yasattherassa mātubhūtāya pacchā saraṇagamanaṭṭhāne etadaggappattāya sujātāya nāma seṭṭhibhariyāya. Aṅgamaṅgānusārino rasassa sāro upatthambhabalakaro bhūtanissito eko viseso **ojā** nāma, sā divi bhavā pakkhittā etthāti **pakkhittadibbojo,** taṁ. Pātabbo ca so asitabbo cāti **pāyāso,** rasaṁ katvā pivituṁ, ālopaṁ katvā ca bhuñjituṁ yutto bhojanaviseso, madhunā sitto pāyāso **madhupāyāso,** taṁ.

Tato nerañjarāya tīre mahāsālavane nānāsamāpattīhi divāvihārassa katattā

“sāyanhasamaye”ti-ādi vuttaṁ. Vitthāro tattha tattha gahetabbo. **Dakkhiṇuttarenā**ti divāvihārato bodhiyā pavisanamaggaṁ sandhāyāha, ujukaṁ dakkhiṇuttaragatena devatāhi alaṅkatena maggenāti attho (pg.1.240) Evampi vadanti **“dakkhiṇuttarenā**ti dakkhiṇapacchimuttarena ādi-avasānagahaṇena majjhimassāpi gahitattā, tathā luttapayogassa ca dassanato. Evañhi sati ‘dakkhiṇapacchimuttaradisābhāgena bodhimaṇḍaṁ pavisitvā tiṭṭhatī’ti (jā. aṭṭha. 1.avidūrenidānakathā) **jātakanidāne** vuttavacanena sametī”ti. Dakkhiṇadisato gantabbo uttaradisābhāgo **dakkhiṇuttaro,** tena pavisitvāti apare. Keci pana “uttarasaddo cettha maggavācako. Yadi hi disāvācako bhaveyya, ‘dakkhiṇuttarāyā’ti vadeyyā”ti, taṁ na “uttarena nadī sīdā, gambhīrā duratikkamā”ti-ādinā disāvācakassāpi enayogassa dassanato, uttarasaddassa ca maggavācakassa anāgatattā. Apica disābhāgaṁ sandhāya evaṁ vuttaṁ. Disābhāgopi hi disā evāti. Atha antarāmagge sotthiyena nāma tiṇahārakabrāhmaṇena dinnā aṭṭha kusatiṇamuṭṭhiyo gahetvā asitañcanagirisaṅkāsaṁ sabbabodhisattānamassāsajananaṭṭhāne samāviruḷhaṁ bodhiyā maṇḍanabhūtaṁ bodhimaṇḍamupagantvā tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā dakkhiṇadisābhāge aṭṭhāsi, so pana padeso paduminipatte udakabindu viya pakampittha, tato pacchimadisābhāgaṁ, uttaradisābhāgañca gantvā tiṭṭhantepi mahāpurise tatheva te akampiṁsu, tato “nāyaṁ sabbopi padeso mama guṇaṁ sandhāretuṁ samattho”ti puratthimadisābhāgamagamāsi, tattha pallaṅkappamāṇaṁ niccalamahosi, tasseva ca nippariyāyena bodhimaṇḍasamaññā, mahāpuriso “idaṁ kilesaviddhaṁsanaṭṭhānan”ti sanniṭṭhānaṁ katvā pubbuttaradisābhāge ṭhito tattha akampanappadese tāni tiṇāni agge gahetvā sañcālesi, tāvadeva cuddasahattho pallaṅko ahosi, tānipi tiṇāni vicittākārena tūlikāya lekhā gahitāni viya ahesuṁ. So tattha tisandhipallaṅkaṁ ābhujitvā caturaṅgasamannāgataṁ mettākammaṭṭhānaṁ pubbaṅgamaṁ katvā caturaṅgikaṁ vīriyaṁ adhiṭṭhahitvā nisīdi, tamatthaṁ saṅkhipitvā dassento **“bodhimaṇḍaṁ pavisitvā”**ti-ādimāha.

Tattha **bodhi** vuccati arahattamaggañāṇaṁ, sabbaññutaññāṇañca, sā maṇḍati thāmagatatāya pasīdati etthāti **bodhimaṇḍo,** nippariyāyena yathāvuttappadeso, pariyāyena pana idha dumarājā. Tathā hi **ācariyānandattherena** vuttaṁ “bodhimaṇḍasaddopaṭhamābhisambuddhaṭṭhāne eva daṭṭhabbo, na yattha katthaci bodhirukkhassa patiṭṭhitaṭṭhāne”ti, taṁ.

Māravijayasabbaññutaññāṇapaṭilābhādīhi (pg.1.241) bhagavantaṁ assāsetīti **assattho.** Āpubbañhi sāsasaddaṁ anusiṭṭhitosanesu icchanti, yaṁ tu loke “caladalo, kuñjarāsano” tipi vadanti. Accuggatabhāvena, ajeyyabhūmisīsagatabhāvena, sakalasabbaññuguṇapaṭilābhaṭṭhānaviruḷhabhāvena ca dumānaṁ rājāti **dumarājā,** assattho ca so dumarājā cāti **assatthadumarājā** taṁ. Dvinnaṁ ūrujāṇusandhīnaṁ, ūrumūlakaṭisandhissa ca vasena tayo sandhayo, saṇṭhānavasena vā tayo koṇā yassāti **tisandhi,** sveva pallaṅko ūrubaddhāsanaṁ parisamantato aṅkanaṁ āsananti atthena ra-kārassa la-kāraṁ, dvibhāvañca katvā, tīhi vā sandhīhi lakkhito pallaṅko **tisandhipallaṅko,** taṁ. **Ābhujitvā**ti ābandhitvā, ubho pāde samañchite katvāti vuttaṁ hoti. Vitthāro **sāmaññaphalasuttavaṇṇanāyaṁ** (dī. ni. aṭṭha. 1.216) āgamissati. Attā, mitto, majjhatto, verīti catūsupi samappavattanavasena **caturaṅgasamannāgataṁ mettākammaṭṭhānaṁ.** “Caturaṅgasamannāgatan”ti idaṁ pana “vīriyādhiṭṭhānan”ti etenāpi yojetabbaṁ. Tampi hi–

Kāmaṁ taco ca nhāru ca aṭṭhi ca avasissatu, upasussatu sarīre maṁsalohitaṁ, yaṁ taṁ purisathāmena purisavīriyena purisaparakkamena pattabbaṁ, na taṁ apāpuṇitvā

vīriyassa saṇṭhānaṁ bhavissatī”ti (ma. ni. 2.184 saṁ. ni. 1.266 a. ni. 3.51 a. ni. 8.13 mahāni. 17 196)–

Vuttanayena caturaṅgasamannāgatameva.

Cuddasa hatthā vitthatappamāṇabhāvena yassāti **cuddasahattho.** Parisamantato aṅkīyate lakkhīyate paricchedavasenāti **pallaṅko** ra-kārassa la-kāraṁ, tassa ca dvittaṁ katvā. Apica “idaṁ kilesaviddhaṁsanaṭṭhānan”ti aṭṭhakathāsu vacanato pallaṁ kilesaviddhaṁsanaṁ karoti etthāti **pallaṅko** niggahitāgamavasena, aluttasamāsavasena vā, cuddasahattho ca so pallaṅko ca, sveva uttamaṭṭhena patthanīyaṭṭhena ca varoti **cuddasahatthapallaṅkavaro,** tattha gato pavatto nisinno tathā. Cuddasahatthatā cettha vitthāravasena gahetabbā. Tāniyeva (pg.1.242) hi tiṇāni aparimitapuññānubhāvato cuddasahatthavitthatapallaṅkabhāvena pavattāni, na ca tāni aṭṭhamuṭṭhippamāṇāni cuddasahattha-accuggatāni sambhavanti Tatoyeva ca idha “tiṇasantharaṁ santharitvā”ti vuttaṁ, **dhammapadaṭṭhakathādīsu** ca “tiṇāni santharitvā …pe… puratthimābhimukho nisīditvā”ti (dha. sa. aṭṭha. 1.sāriputtheravaṇṇanā; dha. sa. aṭṭha. 1.nidānakathā). Aññattha ca “tiṇāsane cuddasahatthasammate”ti. Keci pana “accuggatabhāveneva cuddasahattho”ti yathā tathā parikappanāvasena vadanti, taṁ na gahetabbaṁ yathāvuttena kāraṇena, sādhakena ca viruddhattā. Kāmañca manorathapūraṇiyā **caturaṅguttaravaṇṇanāya** “tikkhattuṁ bodhiṁ padakkhiṇaṁ katvā bodhimaṇḍaṁ āruyha cuddasahatthubbedhe ṭhāne tiṇasantharaṁ santharitvā caturaṅgavīriyaṁ adhiṭṭhāya nisinnakālato”ti (a. ni. aṭṭha. 2.4.33) pāṭho dissati, tathāpi tattha ubbedhasaddo vitthāravācakoti veditabbo, yathā “tiriyaṁ soḷasubbedho, uddhamāhu sahassadhā”ti (jā. 1.3.40) **mahāpanādajātake.** Tathā hi tadaṭṭhakathāyaṁ vuttaṁ “tiriyaṁ soḷasubbedhoti vitthārato soḷasakaṇḍapātavitthāro ahosī”ti (jātaka aṭṭha. 2-302piṭṭhe). Aññathā hi ākāseyeva ukkhipitvā tiṇasantharaṇaṁ kataṁ, na acalapadeseti attho āpajjeyya santharaṇakiriyādhārabhāvato tassa, so cattho anadhippeto aññattha anāgatattāti.

Rajatakkhandhaṁ piṭṭhito katvā viyāti sambandho. **Atthan**ti pacchimapabbataṁ. **Mārabalan**ti māraṁ, mārabalañca, mārassa vā sāmatthiyaṁ. **Pubbenivāsan**ti pubbe nivutthakkhandhaṁ. **Dibbacakkhun**ti dibbacakkhuñāṇaṁ. “Kicchaṁ vatāyaṁ loko āpanno”ti-ādinā (dī. ni. 2.57 saṁ. ni. 2.4) jarāmaraṇamukhena **paccayākāre ñāṇaṁ otāretvā. Ānāpānacatutthajjhānan**ti etthāpi “sabbabuddhānaṁ āciṇṇan”ti vibhattivipariṇāmaṁ katvā yojetabbaṁ. Tampi hi buddhānamāciṇṇamevāti vadanti. **Pādakaṁ katvā**ti kāraṇaṁ, patiṭṭhānaṁ vā katvā. **“Vipassanaṁ vaḍḍhetvā**ti chattiṁsakoṭisatasahassamukhena āsavakkhayañāṇasaṅkhātamahāvajirañāṇagabbhaṁ gaṇhāpanavasena vipassanaṁ bhāvetvā. Sabbaññutaññāṇādhigamāya anupadadhammavipassanāvasena anekākāravokāre saṅkhāre sammasato chattiṁsakoṭisatasahassamukhena pavattaṁ vipassanāñāṇampi hi “mahāvajirañāṇan”ti (pg.1.243) vuccati, catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhyāya devasikaṁ vaḷañjanakasamāpattīnaṁ purecarānucarañāṇampi. Idha pana maggañāṇameva, visesato ca aggamaggañāṇaṁ, tasmā tasseva vipassanāgabbhabhāvo veditabboti. **Sabbabuddhaguṇe**ti sabbaññutādiniravasesabuddhaguṇe. Tassā pādakaṁ katvā samādhi nivattoti vuttaṁ **“idamassa paññākiccan”**ti. **Assā**ti bhagavato.

“Tattha yathā hatthe”ti-ādinā upamāya pākaṭīkaraṇaṁ. **Hatthe**ti hatthapasate, karapuṭe vā. **Pātiyan**ti sarāvake. **Ghaṭe**ti udakaharaṇaghaṭe. Dvattiṁsadoṇagaṇhanappamāṇaṁ kuṇḍaṁ **kolambo.** Tato mahatarā **cāṭi.** Tatopi mahatī **mahākumbhī.** Soṇḍī **kusobbho.** Nadībhāgo **kandaro.** Cakkavāḷapādesu

samuddo **cakkavāḷamahāsamuddo. Sinerupādake mahāsamudde**ti sīdantarasamuddaṁ sandhāyāha. **"Pātiyan"**ti-ādināpi tadevatthaṁ pakārantarena vibhāveti. Parittaṁ hoti yathāti sambandho. Yassā pāḷiyā atthavibhāvanatthāya yā saṁvaṇṇanā vuttā, tadeva tassā guṇabhāvena dassetuṁ **"tenāhā"**ti-ādi vuttaṁ. Evaṁ sabbattha.

"Duve puthujjanā"ti-ādi puthujjanesu labbhamānavibhāgadassanatthameva vuttaṁ, na pana **mūlapariyāyasaṁvaṇṇanādīsu** (ma. ni. aṭṭha. 1.2) viya puthujjanavisesaniddhāraṇatthaṁ niravasesaputhujjanasseva idha adhippetattā. Sabbopi hi puthujjano bhagavato upariguṇe vibhāvetuṁ na sakkoti, tiṭṭhatu tāva puthujjano, ariyasāvakapaccekabuddhānampi avisayā eva buddhaguṇā. Tathā hi vakkhati "sotāpanno"ti-ādi (dī. ni. aṭṭha. 1.7). Gottasambandhatāya ādiccassa sūriyadevaputtassa bandhūti **ādiccabandhu,** tena vuttaṁ **niddese**–

"Ādicco vuccati sūriyo. Sūriyo gotamo gottena, bhagavāpi gotamo gottena, bhagavā sūriyassa gottañātako gottabandhu, tasmā buddho ādiccabandhū"ti (mahāni. 150 cūḷani. 99).

Saddavidū pana "buddhassādiccabandhunā"ti pāṭhamicchanti. Ādiccassa bandhunā gottena samāno gottasaṅkhāto bandhu yassa, buddho ca so ādiccabandhu cāti katvā. Yasmā pana khandhakathādikosallenāpi upakkilesānupakkilesānaṁ jānanahetubhūtaṁ bāhusaccaṁ hoti, yathāha–

"Kittāvatā (pg.1.244) nu kho bhante bahussuto hotīti? Yato kho bhikkhu khandhakusalo hoti. Dhātu …pe… āyatana …pe… paṭiccasamuppādakusalo hoti, ettāvatā kho bhikkhu bahussuto hotī"ti.

Tasmā **"yassa khandhadhātu-āyatanādīsū"**ti-ādi vuttaṁ. **Ādi**-saddena cettha yāva paṭiccasamuppādā saṅgaṇhāti. Tattha vācuggatakaraṇaṁ **uggaho.** Atthassa paripucchanaṁ **paripucchā.** Aṭṭhakathāvasena atthassa sotadvārapaṭibaddhatākaraṇaṁ **savanaṁ.** Byañjanatthānaṁ sunikkhepasunayanena dhammassa pariharaṇaṁ **dhāraṇaṁ.** Evaṁ sutadhātaparicitānaṁ vitakkanaṁ manasānupekkhanaṁ **paccavekkhaṇaṁ**.

Evaṁ pabhedaṁ dassetvā vacanatthampi dasseti **"duvidho"**ti-ādinā. **Puthūnan**ti anekavidhānaṁ kilesādīnaṁ. **Puthujjanantogadhattā**ti bahūnaṁ janānaṁ abbhantare samavarodhabhāvato puthujjanoti sambandho. **Puthucāyaṁ jano**ti puthu eva visuṁyeva ayaṁ saṅkhyaṁ gato. **Itī**ti tasmā puthujjanoti sambandho. Evaṁ gāthābandhena saṅkhepato dassitamatthaṁ **"so hī"**ti-ādinā vivarati. **"Nānappakārānan"**ti iminā **puthu**-saddo idha bahvatthoti dasseti.

Ādi-saddena saṅgahitamatthaṁ, tadatthassa ca sādhakaṁ ambasecanagarusināananayena niddesapāḷiyā dassento **"yathāhā"**ti-ādimāha. **Avihatā** sakkāyadiṭṭhiyo, puthu bahukā tā etesanti **puthu-avihatasakkāyadiṭṭhikā,** etena avihatattā puthu sakkāyadiṭṭhiyo janenti, puthūhi vā sakkāyadiṭṭhīhi janitāti atthaṁ dasseti. Avihatatthameva vā janasaddo vadati, tasmā puthu sakkāyadiṭṭhiyo janenti na vihananti, janā vā avihatā puthu sakkāyadiṭṭhiyo etesanti atthaṁ dassetītipi vaṭṭati, visesanaparanipātanañcettha daṭṭhabbaṁ yathā "agyāhito"ti. **"Puthu satthārānaṁ mukhullokikā"**ti etena puthu bahavo janā satthāro etesanti nibbacanaṁ dassitaṁ. **Puthu sabbagatīhi avuṭṭhitā**ti ettha pana kammakilesehi janetabbā, jāyanti vā sattā etthāti **janā,** gatiyo, puthu sabbā eva janā gatiyo etesanti vacanattho. **"Puthu nānābhisaṅkhāre** (pg.1.245) **abhisaṅkharontī"**ti etena ca jāyanti etehi sattāti **janā,** puññābhisaṅkhārādayo, puthu nānāvidhā janā saṅkhārā etesaṁ vijjanti, puthu vā

nānābhisaṅkhāre janenti abhisaṅkharontīti atthamāha. Tato paraṁ pana **"puthu nānā-oghehi vuyhantī"**ti-ādi-atthattayaṁ janenti etehi sattāti **janā,** kāmoghādayo, rāgasantāpādayo, rāgapariḷāhādayo ca, sabbepi vā kilesapariḷāhā. Puthu nānappakārā te etesaṁ vijjanti, tehi vā janenti vuyhanti, santāpenti, pariḍahanti cāti nibbacanaṁ dassetuṁ vuttaṁ. **"Rattā giddhā"**ti-ādi pariyāyavacanaṁ.

Api ca **rattā**ti vatthaṁ viya raṅgajātena cittassa vipariṇāmakarena chandarāgena rattā. **Giddhā**ti abhikaṅkhanasabhāvena abhigijjhanena giddhā. **Gathitā**ti ganthitā viya dummocanīyabhāvena tattha paṭibaddhā. **Mucchitā**ti kilesāvisanavasena visaññībhūtā viya anaññakiccamohaṁ samāpannā. **Ajjhosannā**ti anaññāsādhāraṇe viya katvā gilitvā pariniṭṭhapetvā ṭhitā. **Laggā**ti gāvo kaṇṭake viya āsattā, mahāpalipe vā patanena nāsikaggapalipannapuriso viya uddharitumasakkuṇeyyabhāvena nimuggā. **Laggitā**ti makkaṭālepena viya makkaṭo pañcannaṁ indriyānaṁ vasena āsaṅgitā, **palibuddhā**ti sambaddhā, upaddutā vāti ayamattho **aṅguttaraṭīkāyaṁ** (a. ni. aṭṭha. 1.51) vutto. Etena jāyatīti **jano,** "rāgo gedho"ti evamādiko, puthu nānāvidho jano rāgādiko etesaṁ, puthūsu vā pañcasu kāmaguṇesu janā rattā giddhā …pe… palibuddhāti atthaṁ dasseti.

"Āvutā"ti-ādipi pariyāyavacanameva. Apica **"āvutā**ti āvaritā. **Nivutā**ti nivāritā. **Ophutā**ti paliguṇṭhitā, pariyonaddhā vā. **Pihitā**ti pidahitā. **Paṭicchannā**ti chāditā. **Paṭikujjitā**ti heṭṭhāmukhajātā"ti tattheva (a. ni. aṭṭha. 1.51) vuttaṁ. Ettha ca janenti etehīti **janā,** nīvaraṇā, puthu nānāvidhā janā nīvaraṇā etesaṁ, puthūhi vā nīvaraṇehi janā āvutā …pe… paṭikujjitāti nibbacanaṁ dasseti. Puthūsu nīcadhammasamācāresu jāyati, puthūnaṁ vā abbhantare jano antogadho, puthu vā bahuko janoti atthaṁ dasseti **"puthūnan"**ti-ādinā, etena ca tatiyapādaṁ vivarati, samattheti vā. **"Puthuvā"**ti-ādinā pana catutthapādaṁ. Puthu visaṁsaṭṭho eva jano puthujjanoti ayañhettha vacanattho.

Yehi (pg.1.246) guṇavisesehi nimittabhūtehi bhagavati "tathāgato"ti ayaṁ samaññā pavattā, taṁ dassanatthaṁ **"aṭṭhahi kāraṇehi bhagavā tathāgato"**ti-ādi vuttaṁ. Ekopi hi saddo anekapavattinimittamadhikicca anekadhā atthappakāsako, bhagavato ca sabbepi nāmasaddā anekaguṇanemittikāyeva. Yathāha–

"Asaṅkhyeyyāni nāmāni, saguṇena mahesino;

Guṇena nāmamuddheyyaṁ, api nāmasahassato"ti. (dha. sa. 1313 udā. aṭṭha. 57 paṭi. ma. aṭṭha. 1.76 dī. ni. ṭī. 1.413).

Kāni pana tānīti anuyoge sati paṭhamaṁ tassarūpaṁ saṅkhepato uddisitvā **"kathan"**ti-ādinā niddisati. **Tathā āgato**ti ettha ākāraniyamanavasena opammasampaṭipādanattho **tathā**-saddo. Sāmaññajotanāya visesāvaṭṭhānato, visesatthinā ca sāmaññasaddassāpi visesattheyeva anupayujjitabbato paṭipadāgamanattho **āgata** saddo daṭṭhabbo, na ñāṇagamanattho tathalakkhaṇaṁ āgato"ti-ādīsu (dī. ni. aṭṭha. 1.7 ma. ni. aṭṭha. 1.12 saṁ. ni. aṭṭha. 2.3.78 a. ni. aṭṭha. 1.170 theragā. aṭṭha. 1.43 itivu. aṭṭha. 38 paṭi. ma. aṭṭha. 1.37 bu. vaṁ. aṭṭha. 2 mahāni. aṭṭha. 14) viya nāpi kāyagamanādi attho "āgato kho mahāsamaṇo, māgadhānaṁ giribbajan"ti-ādīsu (mahāva. 53) viya. Tattha yassa ākārassa niyamanavasena opammasampaṭipādanattho tathā-saddo, tadākāraṁ karuṇāpadhānattā tassa mahākaruṇāmukhena purimabuddhānaṁ āgamanapaṭipadāya udāharaṇavasena sāmaññato dassento **"yathā sabbaloke"**ti-ādimāha. Yaṁtaṁ-saddānaṁ ekantasambandhabhāvato cettha tathā-saddassatthadassane yathā-saddena attho vibhāvito. Tadeva vitthāreti **"yathā vipassī bhagavā"**ti-ādinā, vipassī-ādīnañcettha channaṁ sammāsambuddhānaṁ mahāpadānasuttādīsu (dī. ni. 2.4)

sampahulaniddesena (dī. ni. aṭṭha. 2.sambahulaparicchedavaṇṇanā) supākaṭattā, āsannattā ca tesaṁ vasena taṁ paṭipadaṁ dassetīti daṭṭhabbaṁ. Āgato yathā, tathā āgatoti sabbatra sambandho. **"Kiṁ vuttaṁ hotī"**ti-ādināpi tadeva paṭiniddisati. Tattha **yena abhinīhārenā**ti manussattaliṅgasampattihetusatthāradassanapabbajjāguṇasampatti-adhikārachandānaṁ vasena aṭṭhaṅgasamannāgatena mahāpaṇidhānena (pg.1.247) Sabbesañhi buddhānaṁ paṭhamapaṇidhānaṁ imināva nīhārena samijjhati. Abhinīhāroti cettha mūlapaṇidhānassetaṁ adhivacananti daṭṭhabbaṁ.

Evaṁ mahābhinīhāravasena "tathāgato"ti padassa atthaṁ dassetvā idāni pāramīpūraṇavasenapi dassetuṁ **"atha vā"**ti-ādimāha. "Ettha ca suttantikānaṁ mahābodhiyānapaṭipadāya kosallajananatthaṁ pāramīsu ayaṁ vitthārakathā"ti-ādinā **ācariyadhammapālattherena** (dī. ni. ṭī. 1.7) yā pāramīsu vinicchayakathā vuttā, kiñcāpi sā amhehi idha vuccamānā ganthavitthārakarā viya bhavissati, yasmā panāyaṁ saṁvaṇṇanā etissaṁ pacchā pamādalekhavisodhanavasena, tadavasesatthapariyādānavasena ca pavattā, tasmā sāpi pāramīkathā idha vattabbāyevāti tato ceva cariyāpiṭakaṭṭhakathāto ca āharitvā yathārahaṁ gāthābandhehi samalaṅkaritvā atthamadhippāyañca visodhayamānā bhavissati. Kathaṁ?

Kā panetā pāramiyo, kenaṭṭhena katīvidhā;
Ko ca tāsaṁ kamo kāni, lakkhaṇādīni sabbathā.
Ko paccayo, saṁkileso, vodānaṁ paṭipakkhako;
Paṭipattivibhāgo ca, saṅgaho sampadā tathā.
Kittakena sampādanaṁ, ānisaṁso ca kiṁ phalaṁ;
Pañhametaṁ vissajjitvā, bhavissati vinicchayo.

Tatridaṁ vissajjanaṁ–

Kā panetā pāramiyoti–

Taṇhāmānādimaññatra, upāyakusalena yā;
Ñāṇena pariggahitā, pāramī sā vibhāvitā.

Taṇhāmānādinā hi anupahatā karuṇūpāyakosallapariggahitā dānādayo guṇasaṅkhātā etā kiriyā "pāramī"ti vibhāvitā.

Kenaṭṭhena pāramiyoti–

Paramo uttamaṭṭhena, tassāyaṁ pāramī tathā;
Kammaṁ bhāvoti dānādi, taddhitato tidhā matā.
Pūreti (pg.1.248) mavati pare, paraṁ majjati mayati;
Munāti minoti tathā, minātīti vā paramo.
Pāre majjati sodheti, mavati mayatīti vā;
Māyeti taṁ vā munāti, minoti mināti tathā.
Pāramīti mahāsatto, vuttānusārato pana;
Taddhitatthattayeneva, pāramīti ayaṁ matā.

Dānasīlādiguṇavisesayogena hi sattuttamatāya mahābodhisatto **paramo,** tassa ayaṁ, bhāvo, kammanti vā **pāramī,** dānādikiriyā. Atha vā parati pūretīti **paramo** niruttinayena, dānādiguṇānaṁ pūrako, pālako ca bodhisatto, paramassa ayaṁ, bhāvo, kammaṁ vā **pāramī.** Apica pare satte mavati attani bandhati guṇavisesayogena, paraṁ vā atirekaṁ majjati saṁkilesamalato, paraṁ vā seṭṭhaṁ nibbānaṁ visesena mayati gacchati, paraṁ vā lokaṁ pamāṇabhūtena ñāṇavisesena idhalokamiva munāti paricchindati, paraṁ vā ativiya sīlādiguṇagaṇaṁ attano santāne minoti pakkhipati, paraṁ vā attabhūtato dhammakāyato aññaṁ, paṭipakkhaṁ vā tadanatthakaraṁ

kilesacoragaṇaṁ mināti hiṁsatīti **paramo,** mahāsatto, "paramassa ayan"ti-ādinā vuttanayena **pāramī.** Pāre vā nibbāne majjati sujjhati, satte ca sodheti, tattha vā satte mavati bandhati yojeti, taṁ vā mayati gacchati, satte ca māyeti gameti, taṁ vā yāthāvato munāti paricchindati, tattha vā satte minoti pakkhipati, tattha vā sattānaṁ kilesāriṁ mināti hiṁsatīti **pāramī,** mahāsatto, "tassa ayan"ti-ādinā dānādikiriyāva **pāramī**ti. Iminā nayena pāramīnaṁ vacanattho veditabbo.

Katividhāti saṅkhepato dasavidhā, tā pana **buddhavaṁsapāḷiyaṁ** (bu. vaṁ. 1.76) sarūpato āgatāyeva. Yathāha "vicinanto tadādakkhiṁ, paṭhamaṁ dānapāramin"ti-ādi (bu. vaṁ. 2.116). Yathā cāha–

"Kati nu kho bhante buddhakārakā dhammāti? Dasa kho sāriputta buddhakārakā dhammā, katame dasa? Dānaṁ kho sāriputta buddhakārako dhammo, sīlaṁ nekkhammaṁ paññā vīriyaṁ khanti saccaṁ adhiṭṭhānaṁ (pg.1.249) mettā upekkhā buddhakārako dhammo, ime kho sāriputta dasa buddhakārakā dhammāti. Idamavoca bhagavā, idaṁ vatvāna sugato athāparaṁ etadavoca satthā–

'Dānaṁ sīlañca nekkhammaṁ, paññāvīriyena pañcamaṁ;
Khantisaccamadhiṭṭhānaṁ, mettupekkhāti te dasā'ti". (bu. vaṁ. 1.76).

Keci pana "chabbidhā"ti vadanti, taṁ etāsaṁ saṅgahavasena vuttaṁ. So pana saṅgaho parato āvi bhavissati.

Ko ca tāsaṁ kamoti ettha **kamo** nāma desanākkamo, so ca paṭhamasamādānahetuko, samādānaṁ pavicayahetukaṁ, iti yathā ādimhi paṭhamābhinīhārakāle pavicitā, samādinnā ca, tathā desitā. Yathāha "vicinanto tadādakkhiṁ, paṭhamaṁ dānapāramin"ti-ādi (bu. vaṁ. 2.116) tenetaṁ vuccati–

"Paṭhamaṁ samādānatā-vasenāyaṁ kamo ruto.
Atha vā aññamaññassa, bahūpakāratopi cā"ti.

Tattha hi dānaṁ sīlassa bahūpakāraṁ, sukarañcāti taṁ ādimhi vuttaṁ. Dānaṁ pana sīlapariggahitaṁ mahapphalaṁ hoti mahānisaṁsanti dānānantaraṁ sīlaṁ vuttaṁ. Sīlaṁ nekkhammapariggahitaṁ …pe… nekkhammaṁ paññāpariggahitaṁ …pe… paññā vīriyapariggahitā …pe… vīriyaṁ khantipariggahitaṁ …pe… khanti saccapariggahitā …pe… saccaṁ adhiṭṭhānapariggahitaṁ …pe… adhiṭṭhānaṁ mettāpariggahitaṁ …pe… mettā upekkhāpariggahitā mahapphalā hoti mahānisaṁsāti mettānantaraṁ upekkhā vuttā. Upekkhā pana karuṇāpariggahitā, karuṇā ca upekkhāpariggahitāti veditabbā. Kathaṁ pana mahākāruṇikā bodhisattā sattesu upekkhakā hontīti? Upekkhitabbayuttakesu kañci kālaṁ upekkhakā honti, na pana sabbattha, sabbadā cāti keci. Apare pana na ca sattesu upekkhakā, sattakatesu pana vippakāresu upekkhakā hontīti, idamevettha yuttaṁ.

Aparo nayo–

Sabbasādhāraṇatādi-kāraṇehipi īritaṁ.
Dānaṁ ādimhi sesā tu, purimepi apekkhakā.

Pacurajanesupi (pg.1.250) hi pavattiyā sabbasattasādhāraṇattā, appaphalattā, sukarattā ca **dānaṁ** ādimhi vuttaṁ. Sīlena dāyakapaṭiggāhakasuddhito parānuggahaṁ vatvā parapīḷānivattivacanato, kiriyadhammaṁ vatvā akiriyadhammavacanato, bhogasampattihetuṁ vatvā bhavasampattihetuvacanato ca dānassānantaraṁ **sīlaṁ** vuttaṁ. Nekkhammena sīlasampattisiddhito, kāyavacīsucaritaṁ vatvā manosucaritavacanato, visuddhasīlassa sukheneva jhānasamijjhanato, kammāparādhappahānena payogasuddhiṁ vatvā kilesāparādhappahānena āsayasuddhivacanato, vītikkamappahāne ṭhitassa pariyuṭṭhānappahānavacanato ca

sīlassānantaraṁ **nekkhammaṁ** vuttaṁ. Paññāya nekkhammassa siddhiparisuddhito, jhānābhāve paññābhāvavacanato. Samādhipadaṭṭhānā hi paññā, paññāpaccupaṭṭhāno ca samādhi. Samathanimittaṁ vatvā upekkhānimittavacanato, parahitajjhānena parahitakaraṇūpāyakosallavacanato ca nekkhammassānantaraṁ **paññā** vuttā. Vīriyārambhena paññākiccasiddhito, sattasuññatādhammanijjhānakkhantiṁ vatvā sattahitāya ārambhassa acchariyatāvacanato, upekkhānimittaṁ vatvā paggahanimittavacanato, nisammakāritaṁ vatvā uṭṭhānavacanato ca. Nisammakārino hi uṭṭhānaṁ phalavisesamāvahatīti paññāyānantaraṁ **vīriyaṁ** vuttaṁ.

Vīriyena titikkhāsiddhito. Vīriyavā hi āraddhavīriyattā sattasaṅkhārehi upanītaṁ dukkhaṁ abhibhuyya viharati. Vīriyassa titikkhālaṅkārabhāvato. Vīriyavato hi titikkhā sobhati. Paggahanimittaṁ vatvā samathanimittavacanato, accārambhena uddhaccadosappahānavacanato. Dhammanijjhānakkhantiyā hi uddhaccadoso pahīyati. Vīriyavato sātaccakaraṇavacanato. Khantibahulo hi anuddhato sātaccakārī hoti. Appamādavato parahitakiriyārambhe paccupakārataṇhābhāvavacanato. Yāthāvato dhammanijjhāne hi sati taṇhā na hoti. Parahitārambhe paramepi parakatadukkhasahanatāvacanato ca vīriyassānantaraṁ **khanti** vuttā. Saccena khantiyā cirādhiṭṭhānato, apakārino apakārakhantiṁ vatvā tadupakārakaraṇe avisaṁvādavacanato, khantiyā apavādavācāvikampanena bhūtavāditāya avijahanavacanato, sattasuññatādhamma-nijjhānakkhantiṁ vatvā tadupabrūhitaññāṇasaccassa vacanato ca khantiyānantaraṁ **saccaṁ** vuttaṁ. Adhiṭṭhānena saccasiddhito. Acalādhiṭṭhānassa hi virati sijjhati. Avisaṁvāditaṁ vatvā (pg.1.251) tattha acalabhāvavacanato. Saccasandho hi dānādīsu paṭiññānurūpaṁ niccalo pavattati. Ñāṇasaccaṁ vatvā sambhāresu pavattiniṭṭhāpanavacanato. Yathābhūtaññāṇavā hi bodhisambhāresu adhiṭṭhāti, te ca niṭṭhāpeti. Paṭipakkhehi akampiyabhāvato ca saccassānantaraṁ **adhiṭṭhānaṁ** vuttaṁ. Mettāya parahitakaraṇasamādānādhiṭṭhānasiddhito, adhiṭṭhānaṁ vatvā hitūpasaṁhāravacanato. Bodhisambhāre hi adhitiṭṭhamāno mettāvihārī hoti. Acalādhiṭṭhānassa samādānāvikopanena samādānasambhavato ca adhiṭṭhānassānantaraṁ **mettā** vuttā. Upekkhāya mettāvisuddhito, sattesu hitūpasaṁhāraṁ vatvā tadaparādhesu udāsīnatāvacanato, mettābhāvanaṁ vatvā tannissandabhāvanāvacanato, “hitakāmasattepi upekkhako”ti acchariyaguṇatāvacanato ca mettāyānantaraṁ **upekkhā** vuttāti evametāsaṁ kamo veditabbo.

Kāni lakkhaṇādīni sabbathāti ettha pana avisesena–

Paresamanuggahaṇaṁ **lakkhaṇan**ti pavuccati;
Upakāro akampo ca, **raso** hitesitāpi ca.
Buddhattaṁ **paccupaṭṭhānaṁ,** dayā ñāṇaṁ pavuccati;
Padaṭṭhānanti tāsantu, paccekaṁ tāni bhedato.

Sabbāpi hi pāramiyo parānuggahalakkhaṇā, paresaṁ upakārakaraṇarasā, avikampanarasā vā, hitesitāpaccupaṭṭhānā, buddhattapaccupaṭṭhānā vā, mahākaruṇāpadaṭṭhānā, karuṇūpāyakosallapadaṭṭhānā vā.

Visesena pana yasmā karuṇūpāyakosallapariggahitā attupakaraṇapariccāgacetanā **dānapāramī.** Karuṇūpāyakosallapariggahitaṁ kāyavacīsucaritaṁ atthato akattabbavirati, kattabbakaraṇacetanādayo ca **sīlapāramī.** Karuṇūpāyakosallapariggahito ādīnavadassanapubbaṅgamo kāmabhavehi nikkhamanacittuppādo **nekkhammapāramī.** Karuṇūpāyakosallapariggahito dhammānaṁ sāmaññavisesalakkhaṇāvabodho **paññāpāramī.**

Karuṇūpāyakosallapariggahito kāyacittehi parahitārambho **vīriyapāramī.** Karuṇūpāyakosallapariggahito sattasaṅkhārāparādhasahanasaṅkhāto adosappadhāno tadākārappavatto cittuppādo **khantipāramī.** Karuṇūpāyakosallapariggahitaṁ viraticetanādibhedaṁ avisaṁvādanaṁ **saccapāramī** (pg.1.252) Karuṇūpāyakosallapariggahito acalasamādānādhiṭṭhānasaṅkhāto tadākārappavatto cittuppādo **adhiṭṭhānapāramī.** Karuṇūpāyakosallapariggahito lokassa hitasukhūpasaṁhāro atthato abyāpādo **mettāpāramī.** Karuṇūpāyakosallapariggahitā anunayapaṭighaviddhaṁsanasaṅkhātā iṭṭhāniṭṭhesu sattasaṅkhāresu samappavatti **upekkhāpāramī.**

Tasmā pariccāgalakkhaṇaṁ **dānaṁ,** deyyadhamme lobhaviddhaṁsanarasaṁ, anāsattipaccupaṭṭhānaṁ, bhavavibhavasampattipaccupaṭṭhānaṁ vā, pariccajitabbavatthupadaṭṭhānaṁ. Sīlanalakkhaṇaṁ **sīlaṁ,** samādhānalakkhaṇaṁ, patiṭṭhānalakkhaṇaṁ vāti vuttaṁ hoti. Dussīlyaviddhaṁsanarasaṁ, anavajjarasaṁ vā, soceyyapaccupaṭṭhānaṁ, hirottappapadaṭṭhānaṁ. Kāmato, bhavato ca nikkhamanalakkhaṇaṁ **nekkhammaṁ,** tadādīnavavibhāvanarasaṁ, tatoyeva vimukhabhāvapaccupaṭṭhānaṁ, saṁvegapadaṭṭhānaṁ. Yathāsabhāvapaṭivedhalakkhaṇā **paññā,** akkhalitapaṭivedhalakkhaṇā vā kusalissāsakhitta-usupaṭivedho viya, visayobhāsanarasā padīpo viya, asammohapaccupaṭṭhānā araññagatasudesako viya, samādhipadaṭṭhānā catusaccapadaṭṭhānā vā. Ussāhalakkhaṇaṁ **vīriyaṁ,** upatthambhanarasaṁ, asaṁsīdanapaccupaṭṭhānaṁ, vīriyārambhavatthupadaṭṭhānaṁ, saṁvegapadaṭṭhānaṁ vā.

Khamanalakkhaṇā **khanti,** iṭṭhāniṭṭhasahanarasā, adhivāsanapaccupaṭṭhānā, avirodhapaccupaṭṭhānā vā, yathābhūtadassanapadaṭṭhānā. Avisaṁvādanalakkhaṇaṁ **saccaṁ,** yāthāvavibhāvanarasaṁ, sādhutāpaccupaṭṭhānaṁ, soraccapadaṭṭhānaṁ. Bodhisambhāresu adhiṭṭhānalakkhaṇaṁ **adhiṭṭhānaṁ,** tesaṁ paṭipakkhābhibhavanarasaṁ, tattha acalatāpaccupaṭṭhānaṁ, bodhisambhārapadaṭṭhānaṁ. Hitākārappavattilakkhaṇā **mettā,** hitūpasaṁhārarasā, āghātavinayanarasā vā, sommabhāvapaccupaṭṭhānā, sattānaṁ manāpabhāvadassanapadaṭṭhānā. Majjhattākārappavattilakkhaṇā **upekkhā,** samabhāvadassanarasā, paṭighānunayavūpasamapaccupaṭṭhānā, kammassakatāpaccavekkhaṇapadaṭṭhānā. Ettha ca karuṇūpāyakosallapariggahitatā dānādīnaṁ pariccāgādilakkhaṇassa visesanabhāvena vattabbā, yato tāni pāramīsaṅkhyaṁ labhanti. Na hi sammāsambodhiyādipatthanamaññatra akaruṇūpāyakosallapariggahitāni vaṭṭagāmīni dānādīni pāramīsaṅkhyaṁ labhantīti.

Ko (pg.1.253) paccayoti–

Abhinīhāro ca tāsaṁ, dayā ñāṇañca paccayo;
Ussāhummaṅgavatthānaṁ, hitācārādayo tathā.

Abhinīhāro tāva pāramīnaṁ sabbāsampi paccayo. Yo hi ayaṁ "manussattaṁ liṅgasampattī"ti-ādi (bu. vaṁ. 2.59) aṭṭhadhammasamodhānasampādito "tiṇṇo tāreyyaṁ mutto moceyyaṁ, buddho bodheyyaṁ suddho sodheyyaṁ, danto dameyyaṁ, santo sameyyaṁ, assattho assāseyyaṁ, parinibbuto parinibbāpeyyan"ti-ādinā pavatto **abhinīhāro,** so avisesena sabbapāramīnaṁ paccayo. Tappavattiyā hi uddhaṁ pāramīnaṁ pavicayupaṭṭhānasamādānādhiṭṭhānanipphattiyo mahāpurisānaṁ sambhavanti, abhinīhāro ca nāmesa atthato bhesamaṭṭhaṅgānaṁ samodhānena tathāpavatto cittuppādo, "aho vatāhaṁ anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambujjheyyaṁ, sabbasattānaṁ hitasukhaṁ nipphādeyyan"ti-ādipatthanāsaṅkhāto

acinteyyaṁ buddhabhūmiṁ, aparimāṇaṁ lokahitañca ārabbha pavattiyā sabbabuddhakārakadhammamūlabhūto paramabhaddako paramakalyāṇo aparimeyyappabhāvo puññavisesoti daṭṭhabbo.

Tassa ca uppattiyā saheva mahāpuriso mahābodhiyānapaṭipattiṁ otiṇṇo nāma hoti, niyatabhāvasamadhigamanato, tato ca anivattanasabhāvato "bodhisatto"ti samaññaṁ labhati, sabbabhāgena sammāsambodhiyaṁ sammāsattamānasatā, bodhisambhāre sikkhāsamatthatā cassa santiṭṭhati. Yathāvuttābhinīhārasamijjhanena hi mahāpurisā sabbaññutaññāṇādhigamanapubbaliṅgena sayambhuñāṇena sammadeva sabbapāramiyo vicinitvā samādāya anukkamena paripūrenti, yathā taṁ katamahābhinīhāro sumedhapaṇḍito. Yathāha–

"Handa buddhakare dhamme, vicināmi ito cito;
Uddhaṁ adho dasa disā, yāvatā dhammadhātuyā.
Vicinanto tadā dakkhiṁ, paṭhamaṁ dānapāramin"ti. (bu. vaṁ. 2.115 116).–

Vitthāro. Lakkhaṇādito panesa sammadeva sammāsambodhipaṇidhānalakkhaṇo, "aho vatāhaṁ anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambujjheyyaṁ, sabbasattānaṁ (pg.1.254) hitasukhaṁ nipphādeyyan"ti-ādipatthanāraso, bodhisambhārahetubhāvapaccupaṭṭhāno, mahākaruṇāpadaṭṭhāno, upanissayasampattipadaṭṭhāno vā.

Tassa pana abhinīhārassa cattāro paccayā, cattāro hetū, cattāri ca balāni veditabbāni. Tattha katame **cattāro paccayā** mahābhinīhārāya? Idha mahāpuriso passati tathāgataṁ mahatā buddhānubhāvena acchariyabbhutaṁ pāṭihāriyaṁ karontaṁ, tassa taṁ nissāya taṁ ārammaṇaṁ katvā mahābodhiyaṁ cittaṁ santiṭṭhati "mahānubhāvā vatāyaṁ dhammadhātu, yassā suppaṭividdhattā bhagavā evaṁ acchariyabbhutadhammo, acinteyyānubhāvo cā"ti, so tameva mahānubhāvadassanaṁ nissāya taṁ paccayaṁ katvā sambodhiyaṁ adhimuccanto tattha cittaṁ ṭhapeti, ayaṁ **paṭhamo paccayo** mahābhinīhārāya.

Na heva kho passati tathāgatassa yathāvuttaṁ mahānubhāvataṁ, apica kho suṇāti "ediso ca ediso ca bhagavā"ti, so taṁ nissāya taṁ paccayaṁ katvā sambodhiyaṁ adhimuccanto tattha cittaṁ ṭhapeti, ayaṁ **dutiyo paccayo** mahābhinīhārāya.

Na heva kho passati tathāgatassa yathāvuttaṁ mahānubhāvataṁ, nāpi taṁ parato suṇāti, apica kho tathāgatassa dhammaṁ desentassa "dasabalasamannāgato bhikkhave, tathāgato"ti-ādinā (saṁ. ni. 2.21) buddhānubhāvapaṭisaṁyuttaṁ dhammaṁ suṇāti, so taṁ nissāya …pe… ayaṁ **tatiyo paccayo** mahābhinīhārāya.

Na heva kho passati tathāgatassa yathāvuttaṁ mahānubhāvataṁ, nāpi taṁ parato suṇāti, nāpi tathāgatassa dhammaṁ suṇāti, apica kho uḷārajjhāsayo kalyāṇādhimuttiko "ahametaṁ buddhavaṁsaṁ buddhatantiṁ buddhapaveṇiṁ buddadhammataṁ paripālessāmī"ti yāvadeva dhammaññeva sakkaronto garuṁ karonto mānento pūjento dhammaṁ apacayamāno taṁ nissāya …pe… ṭhapeti, ayaṁ **catuttho paccayo** mahābhinīhārāyāti.

Katame (pg.1.255) **cattāro hetū** mahābhinīhārāya? Idha mahāpuriso pakatiyā upanissayasampanno hoti purimakesu buddhesu katādhikāro, ayaṁ **paṭhamo hetu** mahābhinīhārāya. Puna caparaṁ mahāpuriso pakatiyāpi karuṇājjhāsayo hoti karuṇādhimutto sattānaṁ dukkhaṁ apanetukāmo, apica attano kāyañca jīvitañca pariccaji, ayaṁ **dutiyo hetu** mahābhinīhārāya. Puna caparaṁ mahāpuriso sakalatopi vaṭṭadukkhato sattahitāya dukkaracariyato sucirampi kālaṁ ghaṭento vāyamanto anibbinno hoti anutrāsī, yāva icchitatthanipphatti, ayaṁ **tatiyo hetu** mahābhinīhārāya.

Puna caparaṁ mahāpuriso kalyāṇamittasannissito hoti, yo ahitato naṁ nivāreti, hite patiṭṭhāpeti, ayaṁ **catuttho hetu** mahābhinīhārāya.

Tatrāyaṁ mahāpurisassa upanissayasampadā– ekantenevassa yathā ajjhāsayo sambodhininno hoti sambodhipono sambodhipabbhāro, tathā sattānaṁ hitacariyāya, yato anena purimabuddhānaṁ santike sambodhiyā paṇidhānaṁ kataṁ hoti manasā, vācāya ca "ahampi ediso sammāsambuddho hutvā sammadeva sattānaṁ hitasukhaṁ nipphādeyyan"ti. Evaṁ sampannūpanissayassa panassa imāni upanissayasampattiyā liṅgāni sambhavanti, yehi samannāgatassa sāvakabodhisattehi, paccekabodhisattehi ca mahāviseso mahantaṁ nānākaraṇaṁ paññāyati indriyato, paṭipattito, kosallato ca. Idha hi upanissayasampanno mahāpuriso yathā visadindriyo hoti visadañāṇo, na tathā itare. Parahitāya paṭipanno hoti, no attahitāya. Tathā hi so yathā bahujanahitāya bahujanasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya devamanussānaṁ paṭipajji, na tathā itare, tattha ca kosallaṁ āvahati ṭhānuppattikapaṭibhānena, ṭhānāṭhānakusalatāya ca.

Tathā mahāpuriso pakatiyā dānajjhāsayo hoti dānābhirato, sati deyyadhamme detiyeva, na dānato saṅkocaṁ āpajjati, satataṁ samitaṁ saṁvibhāgasīlo hoti, pamuditova deti ādarajāto, na udāsīnacitto, mahantampi dānaṁ datvā neva (pg.1.256) dānena santuṭṭho hoti, pageva appaṁ. Paresañca ussāhaṁ janento dāne vaṇṇaṁ bhāsati, dānapaṭisaṁyuttaṁ dhammakathaṁ karoti, aññe ca paresaṁ dente disvā attamano hoti, bhayaṭṭhānesu ca paresaṁ abhayaṁ detīti evamādīni dānajjhāsayassa mahāpurisassa dānapāramiyā liṅgāni.

Tathā pāṇātipātādīhi pāpadhammehi hirīyati ottappati, sattānaṁ aviheṭhanajātiko hoti, sorato sukhasīlo asaṭho amāyāvī ujujātiko subbaco sovacassakaraṇīyehi dhammehi samannāgato mudujātiko athaddho anatimānī, parasantakaṁ nādiyati antamaso tiṇasalākamupādāya, attano hatthe nikkhittaṁ iṇaṁ vā gahetvā paraṁ na visaṁvādeti, parasmiṁ vā attano santake byāmūḷhe, vissarite vā taṁ saññāpetvā paṭipādeti yathā taṁ na parahatthagataṁ hoti, aloluppo hoti, paraparigghahitesu pāpakaṁ cittampi na uppādeti, itthibyasanādīni dūrato parivajjeti, saccavādī saccasandho bhinnānaṁ sandhātā sahitānaṁ anuppadātā piyavādī mihitapubbaṅgamo pubbabhāsī atthavādī dhammavādī anabhijjhālu abyāpannacitto aviparītadassano kammassakatāñāṇena, saccānulomikañāṇena ca, kataññū katavedī vuḍḍhāpacāyī suvisuddhājīvo dhammakāmo, paresampi dhamme samādapetā sabbena sabbaṁ akiccato satte nivāretā kiccesu patiṭṭhapetā attanā ca tattha kicce yogaṁ āpajjitā, katvā vā pana sayaṁ akattabbaṁ sīghaññeva tato paṭivirato hotīti evamādīni sīlajjhāsayassa mahāpurisassa sīlapāramiyā liṅgāni.

Tathā mandakileso hoti mandanīvaraṇo pavivekajjhāsayo avikkhepabahulo, na tassa pāpakā vitakkā cittamanvāssavanti, vivekagatassa cassa appakasireneva cittaṁ samādhiyati, amittapakkhepi tuvaṭaṁ mettacittatā santiṭṭhati, pageva itarasmiṁ, satimā ca hoti cirakatampi cirabhāsitampi susaritā anussaritā, medhāvī ca hoti dhammojapaññāya samannāgato, nipako ca hoti tāsu tāsu itikattabbatāsu, āraddhavīriyo ca hoti sattānaṁ hitakiriyāsu, khantibalasamannāgato ca hoti sabbasaho, acalādhiṭṭhāno ca hoti daḷhasamādāno, ajjhupekkhako ca hoti upekkhāṭhānīyesu dhammesūti evamādīni mahāpurisassa nekkhammajjhāsayādīnaṁ vasena nekkhammapāramiyādīnaṁ liṅgāni veditabbāni.

Evametehi (pg.1.257) bodhisambhāraliṅgehi samannāgatassa mahāpurisassa yaṁ vuttaṁ "mahābhinīhārāya kalyāṇamittasannissayo hetū"ti, tatridaṁ saṅkhepato

kalyāṇamittalakkhaṇaṁ– idha kalyāṇamitto saddhāsampanno hoti sīlasampanno sutasampanno cāgavīriyasatisamādhipaññāsampanno. Tattha saddhāsampattiyā saddahati tathāgatassa bodhiṁ kammaṁ, kammaphalañca, tena sammāsambodhiyā hetubhūtaṁ sattesu hitesitaṁ na pariccajati. Sīlasampattiyā sattānaṁ piyo hoti manāpo garu bhāvanīyo codako pāpagarahiko vattā vacanakkhamo. Sutasampattiyā sattānaṁ hitasukhāvahaṁ gambhīraṁ dhammakathaṁ kattā hoti. Cāgasampattiyā appiccho hoti samāhito santuṭṭho pavivitto asaṁsaṭṭho. Vīriyasampattiyā āraddhavīriyo hoti sattānaṁ hitapaṭipattiyā. Satisampattiyā upaṭṭhitassatī hoti anavajjesu dhammesu. Samādhisampattiyā avikkhitto hoti samāhitacitto. Paññāsampattiyā aviparītaṁ pajānāti. So satiyā kusalānaṁ dhammānaṁ gatiyo samanvesamāno paññāya sattānaṁ hitāhitaṁ yathābhūtaṁ jānitvā samādhinā tattha ekaggacitto hutvā vīriyena ahitā satte nisedhetvā hite niyojeti. Tenāha–

> “Piyo garu bhāvanīyo, vattā ca vacanakkhamo;
> Gambhīrañca kathaṁ kattā, no caṭṭhāne niyojako”ti. (a. ni. 7.37 netti. 113).

Evaṁ guṇasamannāgataṁva kalyāṇamittaṁ upanissāya mahāpuriso attano upanissayasampattiṁ sammadeva pariyodapeti. Suvisuddhāsayapayogova hutvā catūhi balehi samannāgato nacireneva aṭṭhaṅge samodhānetvā mahābhinīhāraṁ karonto bodhisattabhāve patiṭṭhahati anivattidhammo niyato sambodhiparāyaṇo.

Tassimāni **cattāri balāni ajjhattikabalaṁ** yā sammāsambodhiyaṁ attasannissayā dhammagāravena abhiruci ekantaninnajjhāsayatā, yāya mahāpuriso attādhipatilajjāsannissayo, abhinīhārasampanno ca hutvā pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṁ pāpuṇāti. **Bāhirabalaṁ** yā sammāsambodhiyaṁ parasannissayā abhiruci ekantaninnajjhāsayatā, yāya mahāpuriso lokādhipati-ottappanasannissayo, abhinīhārasampanno ca hutvā pāramiyo (pg.1.258) pūretvā sammāsambodhiṁ pāpuṇāti. **Upanissayabalaṁ** yā sammāsambodhiyaṁ upanissayasampattiyā abhiruci ekantaninnajjhāsayatā, yāya mahāpuriso tikkhindriyo, visadadhātuko, satisannissayo, abhinīhārasampanno ca hutvā pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṁ pāpuṇāti. **Payogabalaṁ** yā sammāsambodhiyā tajjā payogasampadā sakkaccakāritā sātaccakāritā, yāya mahāpuriso visuddhapayogo, nirantarakārī, abhinīhārasampanno ca hutvā pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṁ pāpuṇāti. Evamayaṁ catūhi paccayehi, catūhi hetūhi, catūhi ca balehi sampannasamudāgamo aṭṭhaṅgasamodhānasampādito abhinīhāro pāramīnaṁ paccayo hoti mūlakāraṇabhāvato.

Yassa ca pavattiyā mahāpurise **cattāro acchariyā abbhutā dhammā** patiṭṭhahanti, sabbaṁ sattanikāyaṁ attano orasaputtaṁ viya piyacittena parigganhāti, na cassa cittaṁ puna saṁkilesavasena saṁkilissati, sattānaṁ hitasukhāvaho cassa ajjhāsayo, payogo ca hoti, attano ca buddhakārakadhammā uparūpari vaḍḍhanti, paripaccanti ca, yato mahāpuriso uḷāratarena puññābhisandena kusalābhisandena pavaḍḍhiyā [pavattiyā (cariyā. aṭṭha. pakiṇṇakakathā)] paccayena sukhassāhārena samannāgato sattānaṁ dakkhiṇeyyo uttamaṁ gāravaṭṭhānaṁ, asadisaṁ puññakkhettañca hoti. Evamanekaguṇo anekānisaṁso mahābhinīhāro pāramīnaṁ paccayoti veditabbo.

Yathā ca mahābhinīhāro, evaṁ mahākaruṇā, upāyakosallañca. Tattha **upāyakosallaṁ** nāma dānādīnaṁ bodhisambhārabhāvassa nimittabhūtā paññā, yāhi mahākaruṇūpāyakosallatāhi mahāpurisānaṁ attasukhanirapekkhatā, nirantaraṁ parasukhakaraṇapasutatā, sudukkarehi mahābodhisattacaritehi visādābhāvo, pasādasaṁvuddhidassanasavanānussaraṇāvatthāsupi sattānaṁ hitasukhapaṭilābhahetubhāvo ca sampajjati. Tathā hi tassa paññāya buddhabhāvasiddhi,

karuṇāya buddhakammasiddhi. Paññāya sayaṁ tarati, karuṇāya pare tāreti. Paññāya paradukkhaṁ parijānāti, karuṇāya paradukkhapaṭikāraṁ ārabhati. Paññāya dukkhaṁ nibbindati, karuṇāya dukkhaṁ sampaṭicchati. Paññāya nibbānābhimukho hoti, karuṇāya (pg.1.259) taṁ na pāpuṇāti. Tathā karuṇāya saṁsārābhimukho hoti, paññāya tatra nābhiramati. Paññāya sabbattha virajjati, karuṇānugatattā na ca na sabbesamanuggahāya pavatto, karuṇāya sabbepi anukampati, paññānugatattā na ca na sabbattha virattacitto. Paññāya ahaṁkāramamaṁkārābhāvo, karuṇāya ālasiyadīnatābhāvo.

Tathā paññākaruṇāhi yathākkamaṁ attanāthaparanāthatā, dhīravīrabhāvo, anattantapāparantapatā, attahitaparahitanipphatti, nibbhayābhīsanakabhāvo, dhammādhipatilokādhipatitā, kataññupubbakāribhāvo, mohataṇhāvigamo, vijjācaraṇasiddhi, balavesārajjanipphattīti sabbassāpi pāramitāphalassa visesena upāyabhāvato paññā karuṇā pāramīnaṁ paccayo. Idaṁ pana dvayaṁ pāramīnaṁ viya paṇidhānassāpi paccayo.

Tathā ussāha-ummaṅga-avatthānahitacariyā ca pāramīnaṁ paccayoti veditabbo. Yā ca buddhabhāvassa uppattiṭṭhānatāya **"buddhabhūmiyo"**ti vuccanti. Tattha **ussāho** nāma bodhisambhārānaṁ abbhussāhanavīriyaṁ. Ummaṅgo nāma bodhisambhāresu upāyakosallabhūtā paññā. **Avatthānaṁ** nāma adhiṭṭhānaṁ, acalādhiṭṭhānatā. **Hitacariyā** nāma mettābhāvanā, karuṇābhāvanā ca. Yathāha–

"Kati pana bhante, buddhabhūmiyoti? Catasso kho sāriputta, buddhabhūmiyo. Katamā catasso? Ussāho ca hoti vīriyaṁ, ummaṅgo ca hoti paññābhāvanā, avatthānañca hoti adhiṭṭhānaṁ, hitacariyā ca hoti mettābhāvanā. Imā kho sāriputta, catasso buddhabhūmiyo"ti (su. ni. aṭṭha. 1.34).

Tathā nekkhammapaviveka-alobhādosāmohanissaraṇappabhedā ca **cha ajjhāsayā.** Vuttañhetaṁ–

"Nekkhammajjhāsayā ca bodhisattā kāmesu, gharāvāse ca dosadassāvino, pavivekajjhāsayā ca bodhisattā saṅgaṇikāya dosadassāvino. Alobha …pe… lobhe …pe… adosa …pe… dose …pe… amoha …pe… mohe …pe… nissaraṇa …pe… sabbabhavesu dosadassāvino"ti (su. ni. aṭṭha. 1.34 visuddhi. 1.49).

Tasmā (pg.1.260) ete ca cha ajjhāsayāpi pāramīnaṁ paccayāti veditabbā. Na hi lobhādīsu ādīnavadassanena, alobhādīnaṁ adhikabhāvena ca vinā dānādipāramiyo sambhavanti. Alobhādīnañhi adhikabhāvena pariccāgādininnacittatā, alobhajjhāsayāditā cāti, yathā cete, evaṁ dānajjhāsayatādayopi. Yathāha–

"Kati pana bhante bodhāya carantānaṁ bodhisattānaṁ ajjhāsayāti? Dasa kho sāriputta, bodhāya carantānaṁ bodhisattānaṁ ajjhāsayā. Katame dasa? Dānajjhāsayā sāriputta, bodhisattā macchere dosadassāvino. Sīla …pe… asaṁvare …pe… nekkhamma …pe… kāmesu …pe… yathābhūtañāṇa …pe… vicikicchāya. …Pe… vīriya …pe… kosajje …pe… khanti …pe… akkhantiyaṁ …pe… sacca …pe… visaṁvādane …pe… adhiṭṭhāna …pe… anadhiṭṭhāne …pe… mettā …pe… byāpāde …pe… upekkhā …pe… sukhadukkhesu ādīnavadassāvino"ti.

Etesu hi macchera-asaṁvarakāmavicikicchākosajja-akkhantivisaṁvādana-anadhiṭṭhāna-byāpādasukhadukkhasaṅkhātesu ādīnavadassanapubbaṅgamā dānādininnacittatāsaṅkhātā dānajjhāsayatādayo dānādipāramīnaṁ nibbattiyā paccayo. Tathā apariccāgapariccāgādīsu yathākkamaṁ ādīnavānisaṁsapaccavekkhaṇampi dānādipāramīnaṁ paccayo hoti.

Tatrāyaṁ paccavekkhaṇāvidhi– khettavatthuhiraññasuvaṇṇagomahiṁ sadāsīdāsaputtadārādipariggahabyāsattacittānaṁ sattānaṁ khettādīnaṁ vatthukāmabhāvena bahupatthanīyabhāvato, rājacorādisādhāraṇabhāvato, vivādādhiṭṭhānato, sapattakaraṇato, nissārato, paṭilābhaparipālanesu paraviheṭhanahetubhāvato, vināsanimittañcasokādi-anekavihitabyasanāvahato tadāsattinidānañca maccheramalapariyuṭṭhitacittānaṁ apāyūpapattihetubhāvatoti evaṁ vividhavipulānatthāvahāni pariggahitavatthūni nāma, tesaṁ pariccāgoyeveko sotthibhāvoti pariccāge appamādo karaṇīyo.

Apica "yācako yācamāno attano guyhassa ācikkhanato mayhaṁ vissāsiko"ti ca "pahāya gamanīyaṁ attano santakaṁ gahetvā paralokaṁ yāhīti-upadisanato mayhaṁ upadesako"ti ca "āditte viya (pg.1.261) agāre maraṇagginā āditte loke tato mayhaṁ santakassa apaharaṇato apavāhakasahāyo"ti ca "apavāhitassa cassa ajjhāpananikkhepaṭṭhānabhūto"ti ca "dānasaṅkhāte kalyāṇakammasmiṁ sahāyabhāvato, sabbasampattīnaṁ aggabhūtāya paramadullabhāya buddhabhūmiyā sampattihetubhāvato ca paramo kalyāṇamitto"ti ca paccavekkhitabbaṁ.

Tathā "uḷāre kammani anenāhaṁ sambhāvito, tasmā sā sambhāvanā avitathā kātabbā"ti ca "ekantabheditāya jīvitassa āyācitenāpi mayā dātabbaṁ, pageva yācitenā"ti ca "uḷārajjhāsayehi gavesitvāpi dātabbo, [dātabbato (cariyā. aṭṭha. pakiṇṇakakathāvaṇṇanā)] sayamevāgato mama puññenā"ti ca "yācakassa dānāpadesena mayhamevāyamanuggaho"ti ca "ahaṁ viya ayaṁ sabbopi loko mayā anuggahetabbo"ti ca "asati yācake kathaṁ mayhaṁ dānapāramī pūreyyā"ti ca "yācakānamevatthāya mayā sabbopi pariggahetabbo"ti ca "ayācitvāpi maṁ mama santakaṁ yācakā kadā sayameva gaṇheyyun"ti ca "kathamahaṁ yācakānaṁ piyo cassaṁ manāpo"ti ca "kathaṁ vā te mayhaṁ piyā cassu manāpā"ti ca "kathaṁ vāhaṁ dadamāno datvāpi ca attamano assaṁ pamudito pītisomanassajāto"ti ca "kathaṁ vā me yācakā bhaveyyuṁ, uḷāro ca dānajjhāsayo"ti ca "kathaṁ vāhamayācito eva yācakānaṁ hadayamaññāya dadeyyan"ti "sati dhane, yācake ca apariccāgo mahatī mayhaṁ vañcanā"ti ca "kathamahaṁ attano aṅgāni, jīvitañcāpi pariccajeyyan"ti ca cāganinnatā upaṭṭhapetabbā.

Apica "attho nāmāyaṁ nirapekkhaṁ dāyakamanugacchati yathā taṁ nirapekkhaṁ khepakaṁ kiṭako"ti atthe nirapekkhatāya cittaṁ uppādetabbaṁ. Yācamāno pana yadi piyapuggalo hoti "piyo maṁ yācatī"ti somanassaṁ uppādetabbaṁ. Atha udāsīnapuggalo hoti "ayaṁ maṁ yācamāno addhā iminā pariccāgena mitto hotī"ti somanassaṁ uppādetabbaṁ. Dadanto hi yācakānaṁ piyo hotīti. Atha pana verīpuggalo yācati, "paccatthiko maṁ yācati, ayaṁ maṁ yācamāno addhā iminā pariccāgena verīpi piyo mitto hotī"ti visesato somanassaṁ uppādetabbaṁ. Evaṁ (pg.1.262) piyapuggale viya majjhattaverīpuggalesupi mettāpubbaṅgamaṁ karuṇaṁ upaṭṭhapetvāva dātabbaṁ.

Sace panassa cirakālaṁ paribhāvitattā lobhassa deyyadhammavisayā lobhadhammā uppajjeyyuṁ, tena bodhisattapaṭiññena iti paṭisañcikkhitabbaṁ "nanu tayā sappurisa sambodhāya abhinīhāraṁ karontena sabbasattānamupakārāya ayaṁ kāyo nissaṭṭho, tappariccāgamayañca puññaṁ, tattha nāma te bāhirepi vatthusmiṁ abhisaṅgappavatti hatthisināsadisī hoti, tasmā tayā na katthaci abhisaṅgo uppādetabbo. Seyyathāpi nāma mahato bhesajjarukkhassa tiṭṭhato mūlaṁ mūlatthikā haranti, papaṭikaṁ, tacaṁ, khandhaṁ, viṭapaṁ, sākhaṁ, palāsaṁ, pupphaṁ, phalaṁ phalatthikā haranti, na tassa rukkhassa 'mayhaṁ santakaṁ ete harantī'ti vitakkasamudācāro hoti, evameva

sabbalokahitāya ussukkamāpajjantena mayā mahādukkhe akataññuke niccāsucimhi kāye paresaṁ upakārāya viniyujjamāne aṇumattopi micchāvitakko na uppādetabbo. Ko vā ettha viseso ajjhattikabāhiresu mahābhūtesu ekantabhedanavikiraṇaviddhaṁsanadhammesu. Kevalaṁ pana sammohavijambhitametaṁ, yadidaṁ 'etaṁ mama, esohamasmi, eso me attā'ti abhiniveso, tasmā bāhiresu mahābhūtesu viya ajjhattikesupi karacaraṇanayanādīsu, maṁsādīsu ca anapekkhena hutvā 'taṁ tadatthikā harantū'ti nissaṭṭhacittena bhavitabban"ti. Evaṁ paṭisañcikkhato cassa sambodhāya pahitattassa kāyajīvitesu nirapekkhassa appakasireneva kāyavacīmanokammāni suvisuddhāni honti, so visuddhakāyavacīmanokammanto visuddhājīvo ñāyapaṭipattiyaṁ ṭhito āyāpāyupāyakosallasamannāgamena bhiyyoso mattāya deyyadhammapariccāgena, abhayadānasaddhammadānehi ca sabbasatte anuggaṇhituṁ samattho hoti, ayaṁ tāva **dānapāramiyaṁ** paccavekkhaṇānayo.

Sīlapāramiyaṁ pana evaṁ paccavekkhitabbaṁ– "idañhi sīlaṁ nāma gaṅgodakādīhi visodhetuṁ asakkuṇeyyassa dosamalassa vikkhālanajalaṁ, haricandanādīhi vinetuṁ asakkuṇeyyassa rāgādipariḷāhassa vinayanaṁ, muttāhāramakuṭakuṇḍalādīhi pacurajanālaṅkārehi asādhāraṇo sādhūnamalaṅkāraviseso, sabbadisāvāyanako atikittimo [sabbadisāvāyanato akittimo (cariyā. aṭṭha. pakiṇṇakakathāvaṇṇanā; dī. ni. ṭī. 1.7)] sabbakālānurūpo (pg.1.263) ca surabhigandho, khattiyamahāsālādīhi, devatāhi ca vandanīyādibhāvāvahanato paramo vasīkaraṇamanto, cātumahārājikādidevalokārohaṇasopānapanti, jhānābhiññānaṁ adhigamūpāyo, nibbānamahānagarassa sampāpakamaggo, sāvakabodhipaccekabodhisammāsambodhīnaṁ patiṭṭhānabhūmi, yaṁ yaṁ vā panicchitaṁ patthitaṁ, tassa tassa samijjhanūpāyabhāvato cintāmaṇikapparukkhādike ca atiseti. Vuttañhetaṁ bhagavatā "ijjhati bhikkhave, sīlavato cetopaṇidhi visuddhattā"ti (dī. ni. 3.337 saṁ. ni. 4.352 a. ni. 8.35). Aparampi vuttaṁ "ākaṅkheyya ce bhikkhave, bhikkhu sabrahmacārīnaṁ piyo ca assaṁ manāpo ca garu ca bhāvanīyo cāti, sīlesvevassa paripūrakārī"ti-ādi (ma. ni. 1.65). Tathā "avippaṭisāratthāni kho ānanda kusalāni sīlānī"ti, (a. ni. 10.1 11.1) "pañcime gahapatayo, ānisaṁsā sīlavato sīlasampadāyā"ti-ādisuttānañca (dī. ni. 2.150 a. ni. 5.213 udā. 76 mahāva. 385) vasena sīlaguṇā paccavekkhitabbā. Tathā aggikkhandhopamasuttādīnaṁ (a. ni. 7.72) vasena sīlavirahe ādīnavā.

Apica pītisomanassanimittato, attānuvādaparānuvādadaṇḍaduggatibhayābhāvato, viññūhi pāsaṁsabhāvato, avippaṭisārahetuto, paramasotthiṭṭhānato, kulasāpateyyādhipateyyajīvitarūpaṭṭhānabandhumittasampattīnaṁ atisayanato ca sīlaṁ paccavekkhitabbaṁ. Sīlavato hi attano sīlasampadāhetu mahantaṁ pītisomanassaṁ uppajjati "kataṁ vata mayā kusalaṁ, kataṁ kalyāṇaṁ, kataṁ bhīruttāṇan"ti.

Tathā sīlavato attā na upavadati, na ca pare viññū, daṇḍaduggatibhayānañca sambhavoyeva natthi, "sīlavā purisapuggalo kalyāṇadhammo"ti viññūnaṁ pāsaṁso ca hoti. Tathā sīlavato yvāyaṁ "kataṁ vata mayā pāpaṁ, kataṁ luddaṁ, kataṁ kibbisan"ti dussīlassa vippaṭisāro uppajjati, so na hoti. Sīlañca nāmetaṁ appamādādhiṭṭhānato, bhogabyasanādiparihāramukhena mahato atthassa sādhanato, maṅgalabhāvato, paramaṁ sotthiṭṭhānaṁ. Nihīnajaccopi sīlavā khattiyamahāsālādīnaṁ pūjanīyo hotīti kulasampattiṁ atiseti sīlasampadā, "taṁ kiṁ maññasi (pg.1.264) mahārāja, idha te assa dāso kammakaro"ti-ādi (dī. ni. 1.183) vakkhamānasāmaññasuttavacanañcettha sādhakaṁ, corādīhi asādhāraṇato, paralokānugamanato, mahapphalabhāvato,

samathādiguṇādhiṭṭhānato ca bāhiradhanaṁ sāpateyyaṁ atiseti sīlaṁ. Paramassa cittissariyassa adhiṭṭhānabhāvato khattiyādīnamissariyaṁ atiseti sīlaṁ. Sīlanimittañhi taṁtaṁsattanikāyesu sattānamissariyaṁ, vassasatādidīghappamāṇato ca jīvitato ekāhampi sīlavato jīvitassa visiṭṭhatāvacanato, satipi jīvite sikkhānikkhipanassa maraṇatāvacanato ca sīlaṁ jīvitato visiṭṭhataraṁ. Verīnampi manuññabhāvāvahanato, jarārogavipattīhi anabhibhavanīyato ca rūpasampattiṁ atiseti sīlaṁ. Pāsādahammiyādiṭṭhānappabhede rājayuvarājasenāpati-ādiṭhānavisese ca sukhavisesādhiṭṭhānabhāvato atiseti sīlaṁ. Sabhāvasiniddhe santikāvacarepi bandhujane, mittajane ca ekantahitasampādanato, paralokānugamanato ca atiseti sīlaṁ. "Na taṁ mātā pitā kayirā"ti-ādi (dha. pa. 43) vacanañcettha sādhakaṁ. Tathā hatthi-assarathapattibalakāyehi, mantāgadasotthānapayogehi ca durārakkhānamanāthānaṁ attādhīnato, anaparādhīnato, mahāvisayato ca ārakkhabhāvena sīlameva visiṭṭhataraṁ. Tenevāha "dhammo have rakkhati dhammacārin"ti-ādi (theragā. 303 jā. 1.10.102). Evamanekaguṇasamannāgataṁ sīlanti paccavekkhantassa aparipuṇṇā ceva sīlasampadā pāripūriṁ gacchati, aparisuddhā ca pārisuddhiṁ.

Sace panassa dīgharattaṁ paricayena sīlapaṭipakkhadhammā dosādayo antarantarā uppajjeyyuṁ, tena bodhisattapaṭiññena evaṁ paṭisañcikkhitabbaṁ "nanu tayā bodhāya paṇidhānaṁ kataṁ, sīlavekallena ca na sakkā na ca sukarā lokiyāpi sampattiyo pāpuṇituṁ, pageva lokuttarā"ti. Sabbasampattīnamaggabhūtāya sammāsambodhiyā adhiṭṭhānabhūtena sīlena paramukkaṁsagatena bhavitabbaṁ, tasmā "kikīva aṇḍan"ti-ādinā (dī. ni. aṭṭha. 1.7 visuddhi. 1.19) vuttanayena sammadeva sīlaṁ rakkhantena suṭṭhu tayā pesalena bhavitabbaṁ.

Apica (pg.1.265) tayā dhammadesanāya yānattaye sattānamavatāraṇaparipācanāni kātabbāni, sīlavekallassa ca vacanaṁ na paccetabbaṁ hoti, asappāyāhāravicārassa viya vejjassa tikicchanaṁ, tasmā "kathāhaṁ saddheyyo hutvā sattānamavatāraṇaparipācanāni kareyyan"ti sabhāvaparisuddhasīlena bhavitabbaṁ. Kiñca jhānādiguṇavisesayogena me sattānamupakārakaraṇasamatthatā, paññāpāramī-ādiparipūraṇañca jhānādayo guṇā ca sīlapārisuddhiṁ vinā na sambhavantīti sammadeva sīlaṁ sodhetabbaṁ.

Tathā "sambādho gharāvāso rajopatho"ti-ādinā (dī. ni. 1.111 ma. ni. 1.291 371 2.10 3.13 218 saṁ. ni. 2.154 5.1002 a. ni. 10.99 netti. 94) gharāvāse, "aṭṭhikaṅkalūpamā kāmā"ti-ādinā (ma. ni. 1.234 2.42 pāci. 417 cūḷani. 147) "mātāpi puttena vivadatī"ti-ādinā (ma. ni. 1.168) ca kāmesu, "seyyathāpi puriso iṇaṁ ādāya kammante payojeyyā"ti-ādinā (ma. ni. 1.426) kāmacchandādīsu ādīnavadassanapubbaṅgamā, vuttavipariyāyena "abbhokāso pabbajjā"ti-ādinā (dī. ni. 1.191 398 ma. ni. 1.291 371 2.10 3.13 218 saṁ. ni. 1.291 saṁ. ni. 5.1002 a. ni. 10.99 netti. 98) pabbajjādīsu ānisaṁsāpaṭisaṅkhāvasena **nekkhammapāramiyaṁ** paccavekkhaṇā kātabbā. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana dukkhakkhandha-āsivisopamasuttādi (ma. ni. 1.163 175 saṁ. ni. 4.238) vasena veditabbo.

Tathā "paññāya vinā dānādayo dhammā na visujjhanti, yathāsakaṁ byāpārasamatthā ca na hontī"ti paññāya guṇā manasi kātabbā. Yatheva hi jīvitena vinā sarīrayantaṁ na sobhati, na ca attano kiriyāsu paṭipattisamatthaṁ hoti. Yathā ca cakkhādīni indriyāni viññāṇena vinā yathāsakaṁ visayesu kiccaṁ kātuṁ nappahonti, evaṁ saddhādīni indriyāni paññāya vinā sakakiccapaṭipattiyamasamatthānīti pariccāgādipaṭipattiyaṁ

paññā padhānakāraṇaṁ. Ummīlitapaññācakkhukā hi mahāsattā bodhisattā attano aṅgapaccaṅgānipi datvā anattukkaṁsakā, aparavambhakā ca honti, bhesajjarukkhā viya vikapparahitā kālattayepi somanassajātā. Paññāvasena hi upāyakosallayogato pariccāgo parahitapavattiyā dānapāramibhāvaṁ upeti. Attatthañhi dānaṁ muddhasadisaṁ [vuddhisadisaṁ (dī. ni. ṭī. 1.7)] hoti.

Tathā (pg.1.266) paññāya abhāvena taṇhādisaṁkilesāviyogato sīlassa visuddhiyeva na sambhavati, kuto sabbaññuguṇādhiṭṭhānabhāvo. Paññavā eva ca gharāvāse kāmaguṇesu saṁsāre ca ādīnavaṁ, pabbajjāya jhānasamāpattiyaṁ nibbāne ca ānisaṁsaṁ suṭṭhu sallakkhento pabbajitvā jhānasamāpattiyo nibbattetvā nibbānaninno, pare ca tattha patiṭṭhapeti.

Vīriyañca paññārahitaṁ yathicchitamatthaṁ na sādheti durārambhabhāvato. Anārambhoyeva hi durārambhato seyyo, paññāsahitena pana vīriyena na kiñci duradhigamaṁ upāyapaṭipattito. Tathā paññavā eva parāpakārādīnamadhivāsakajātiyo hoti, na duppañño. Paññāvirahitassa ca parehi upanītā apakārā khantiyā paṭipakkhameva anubrūhenti. Paññavato pana te khantisampattiyā anubrūhanavasena assā thirabhāvāya saṁvattanti. Paññavā eva tīṇipi saccāni tesaṁ kāraṇāni paṭipakkhe ca yathābhūtaṁ jānitvā paresaṁ avisaṁvādako hoti. Tathā paññābalena attānamupatthambhetvā dhitisampadāya sabbapāramīsu acalasamādānādhiṭṭhāno hoti. Paññavā eva ca piyamajjhattaverivibhāgamakatvā sabbattha hitūpasaṁhārakusalo hoti. Tathā paññāvasena lābhālābhādilokadhammasannipāte nibbikāratāya majjhatto hoti. Evaṁ sabbāsaṁ pāramīnaṁ paññāva pārisuddhihetūti **paññāguṇā** paccavekkhitabbā.

Apica paññāya vinā na dassanasampatti, antarena ca diṭṭhisampadaṁ na sīlasampadā, sīladiṭṭhisampadārahitassa ca na samādhisampadā, asamāhitena ca na sakkā attahitamattampi sādhetuṁ, pageva ukkaṁsagataṁ parahitanti. “Nanu tayā parahitāya paṭipannena sakkaccaṁ paññāpārisuddhiyā āyogo karaṇīyo”ti bodhisattena attā ovaditabbo. Paññānubhāvena hi mahāsatto caturadhiṭṭhānādhiṭṭhito catūhi saṅgahavatthūhi lokaṁ anuggaṇhanto satte niyyānamagge avatāreti, indriyāni ca nesaṁ paripāceti. Tathā paññābalena khandhāyatanādīsu pavicayabahulo pavattinivattiyo yāthāvato parijānanto dānādayo guṇavisese nibbedhabhāgiyabhāvaṁ nayanto bodhisattasikkhāya paripūrakārī hotīti evamādinā anekākāravokāre paññāguṇe vavatthapetvā paññāpāramī anubrūhetabbā.

Tathā (pg.1.267) dissamānapārānipi lokiyāni kammāni nihīnavīriyena pāpuṇitumasakkuṇeyyāni, agaṇitakhedena pana āraddhavīriyena duradhigamaṁ nāma natthi. Nihīnavīriyo hi “saṁsāramahoghato sabbasatte santāressāmī”ti ārabhitumeva na sakkuṇoti. Majjhimo pana ārabhitvāna antarāvosānamāpajjati. Ukkaṭṭhavīriyo pana attasukhanirapekkho ārabhitvā pāramadhigacchatīti vīriyasampatti paccavekkhitabbā.

Apica “yassa attano eva saṁsārapaṅkato samuddharaṇatthamārambho, tassāpi vīriyassa sithilabhāvena manorathānaṁ matthakappatti na sakkā sambhāvetuṁ, pageva sadevakassa lokassa samuddharaṇatthaṁ katābhinīhārenā”ti ca “rāgādīnaṁ dosagaṇānaṁ mattamahānāgānamiva dunnivāraṇabhāvato, tannidānānañca kammasamādānānaṁ ukkhittāsikavadhakasadisabhāvato, tannimittānañca duggatīnaṁ sabbadā vivaṭamukhabhāvato, tattha niyojakānañca pāpamittānaṁ sadā sannihitabhāvato, tadovādakāritāya ca vasalassa puthujjanabhāvassa sati sambhave yuttaṁ sayameva saṁsāradukkhato nissaritun”ti ca “micchāvitakkā vīriyānubhāvena dūrī bhavantī”ti ca “yadi pana sambodhiṁ attādhīnena vīriyena sakkā samadhigantuṁ, kimettha dukkaran”ti ca evamādinā nayena **vīriyaguṇā** paccavekkhitabbā.

Tathā "khanti nāmāyaṁ niravasesaguṇapaṭipakkhassa kodhassa vidhamanato guṇasampādane sādhūnaṁ appaṭihatamāyudhaṁ, parābhibhavane samatthānamalaṅkāro, samaṇabrāhmaṇānaṁ balasampadā, kodhaggivinayanā udakadhārā, kalyāṇakittisaddassa sañjātideso, pāpapuggalānaṁ vacīvisavūpasamakaro mantāgado, saṁvare ṭhitānaṁ paramā dhīrapakati, gambhīrāsayatāya sāgaro, dosamahāsāgarassa velā, apāyadvārassa pidhānakavāṭaṁ devabrahmalokānaṁ ārohaṇasopānaṁ, sabbaguṇānamadhivāsabhūmi, uttamā kāyavacīmanovisuddhī"ti manasi kātabbaṁ. Apica "ete sattā khantisampattiyā abhāvato idhaloke tapanti, paraloke ca tapanīyadhammānuyogato"ti ca "yadipi parāpakāranimittaṁ dukkhaṁ uppajjati, tassa pana dukkhassa khettabhūto attabhāvo, bījabhūtañca kammaṁ mayāva abhisaṅkhatan"ti ca "tassa ca dukkhassa āṇaṇyakaraṇametan"ti ca "apakārake asati kathaṁ mayhaṁ khantisampadā sambhavatī"ti ca "yadipāyaṁ etarahi apakārako (pg.1.268) ayaṁ nāma pubbe anena mayhaṁ upakāro kato"ti ca "apakāro eva vā khantinimittatāya upakāro"ti ca "sabbepime sattā mayhaṁ puttasadisā, puttakatāparādhesu ca ko kujjhissatī"ti ca "yena kodhabhūtāvesena ayaṁ mayhaṁ aparajjhati, svāyaṁ kodhabhūtāveso mayā vinetabbo"ti ca "yena apakārena idaṁ mayhaṁ dukkhaṁ uppannaṁ, tassa ahampi nimittan"ti ca "yehi dhammehi apakāro kato, yattha ca kato, sabbepi te tasmiṁyeva khaṇe niruddhā, kassidāni kena kopo kātabbo"ti ca "anattatāya sabbadhammānaṁ ko kassa aparajjhatī"ti ca paccavekkhantena khantisampadā brūhetabbā.

Yadi panassa dīgharattaṁ paricayena parāpakāranimittako kodho cittaṁ pariyādāya tiṭṭheyya, tena iti paṭisañcikkhitabbaṁ "khanti nāmesā parāpakārassa paṭipakkhapaṭipattīnaṁ paccupakārakāraṇan"ti ca "apakāro ca mayhaṁ dukkhuppādanena dukkhupanisāya saddhāya, sabbaloke anabhiratisaññāya ca paccayo"ti ca "indriyapakatiresā, yadidaṁ iṭṭhāniṭṭhavisayasamāyogo, tattha aniṭṭhavisayasamāyogo mayhaṁ na siyāti taṁ kutettha labbhā"ti ca "kodhavasiko satto kodhena ummatto vikkhittacitto, tattha kiṁ paccapakārenā"ti ca "sabbepime sattā sammāsambuddhena orasaputtā viya paripālitā, tasmā na tattha mayā cittakopo kātabbo"ti ca "aparādhake ca sati guṇe guṇavati mayā kopo na kātabbo"ti ca "asati guṇe kassacipi guṇassābhāvato visesena karuṇāyitabbo"ti ca "kopena mayhaṁ guṇayasā nihīyantī"ti ca "kujjhanena mayhaṁ dubbaṇṇadukkhaseyyādayo sapattakantā āgacchantī"ti ca "kodho ca nāmāyaṁ sabbadukkhāhitakārako sabbasukhahitavināsako balavā paccatthiko"ti ca "sati ca khantiyā na koci paccatthiko"ti ca "aparādhakena aparādhanimittaṁ yaṁ dukkhaṁ āyatiṁ laddhabbaṁ, sati ca khantiyā mayhaṁ tadabhāvo"ti ca "cintentena, kujjhantena ca mayā paccatthikoyeva anuvattito"ti ca "kodhe ca mayā khantiyā abhibhūte tassa dāsabhūto paccatthiko sammadeva abhibhūto"ti ca "kodhanimittaṁ khantiguṇapariccāgo mayhaṁ na yutto"ti ca "sati ca kodhe guṇavirodhapaccanīkadhamme kathaṁ me sīlādidhammā pāripūriṁ gaccheyyuṁ, asati ca tesu kathāhaṁ sattānaṁ upakārabahulo (pg.1.269) paṭiññānurūpaṁ uttamaṁ sampattiṁ pāpuṇissāmī"ti ca "khantiyā ca sati bahiddhā vikkhepābhāvato samāhitassa sabbe saṅkhārā aniccato dukkhato sabbe dhammā anattato nibbānaṁ asaṅkhatāmatasantapaṇītatādibhāvato nijjhānaṁ khamanti, 'buddhadhammā ca acinteyyāparimeyyappabhavā'ti", tato ca "anulomikakhantiyaṁ ṭhito 'kevalā ime attattaniyabhāvarahitā dhammamattā yathāsakaṁ paccayehi uppajjanti vinassanti, na kutoci āgacchanti, na kuhiñci gacchanti, na ca katthaci patiṭṭhitā, na cettha koci kassaci byāpāro'ti ahaṁkāramamaṁkārānadhiṭṭhānatā nijjhānaṁ khamati, yena bodhisatto

bodhiyā niyato anāvattidhammo hotī”ti evamādinā **khantipāramiyā** paccavekkhaṇā veditabbā.

Tathā “saccena vinā sīlādīnamasambhavato, paṭiññānurūpapaṭipattiyā abhāvato, saccadhammātikkame ca sabbapāpadhammānaṁ samosaraṇabhāvato, asaccasandhassa appaccayikabhāvato, āyatiñca anādeyyavacanatāvahanato, sampannasaccassa sabbaguṇādhiṭṭhānabhāvato, saccādhiṭṭhānena sabbasambodhisambhārānaṁ pārisuddhipāripūrisamanvāyato, sabhāvadhammāvisaṁvādanena sabbabodhisambhārakiccakaraṇato bodhisattapaṭipattiyā ca parinipphattito”ti-ādinā **saccapāramiyā** sampattiyo paccavekkhitabbā.

Tathā “dānādīsu daḷhasamādānaṁ, tappaṭipakkhasannipāte ca nesaṁ acalādhiṭṭhānaṁ, tattha ca dhīravīrabhāvaṁ vinā na dānādisambhārā sambodhinimittā sambhavantī”ti-ādinā **adhiṭṭhānaguṇā** paccavekkhitabbā.

Tathā “attahitamatte avatiṭṭhantenāpi sattesu hitacittataṁ vinā na sakkā idhalokaparalokasampattiyo pāpuṇituṁ, pageva sabbasatte nibbānasampattiyaṁ patiṭṭhāpetukāmenā”ti ca “pacchā sabbasattānaṁ lokuttarasampattimākaṅkhantena idāni lokiyasampattimākaṅkhā yuttarūpā”ti ca “idāni āsayamattena paresaṁ hitasukhūpasaṁhāraṁ kātumasakkonto kadā payogena taṁ sādhayissāmī”ti ca “idāni mayā hitasukhūpasaṁhārena saṁvaddhitā pacchā dhammasaṁvibhāgasahāyā mayhaṁ bhavissantī”ti ca “etehi vinā na mayhaṁ bodhisambhārā sambhavanti, tasmā sabbabuddhaguṇavibhūtinipphattikāraṇattā mayhaṁ ete paramaṁ puññakkhettaṁ anuttaraṁ kusalāyatanaṁ uttamaṁ (pg.1.270) gāravaṭṭhānan”ti ca “savisesaṁ sabbesupi sattesu hitajjhāsayatā paccupaṭṭhapetabbā, kiñca karuṇādhiṭṭhānatopi sabbasattesu mettā anubrūhetabbā. Vimariyādīkatena hi cetasā sattesu hitasukhūpasaṁhāraniratassa tesaṁ ahitadukkhāpanayanakāmatā balavatī uppajjati daḷhamūlā, karuṇā ca sabbesaṁ buddhakārakadhammānaṁ ādi caraṇaṁ patiṭṭhā mūlaṁ mukhaṁ pamukhan”ti evamādinā **mettāguṇā** paccavekkhitabbā.

Tathā “upekkhāya abhāve sattehi katā vippakārā cittassa vikāraṁ uppādeyyuṁ, sati ca cittavikāre dānādisambhārānaṁ sambhavo eva natthī”ti ca “mettāsinehena sinehite citte upekkhāya vinā sambhārānaṁ pārisuddhi na hotī”ti ca “anupekkhako saṅkhāresu puññasambhāraṁ, tabbipākañca sattahitatthaṁ pariṇāmetuṁ na sakkotī”ti ca upekkhāya abhāve deyyadhammapaṭiggāhakānaṁ vibhāgamakatvā pariccajituṁ na sakkotī”ti ca “upekkhārahitena jīvitaparikkhārānaṁ, jīvitassa vā antarāyaṁ amanasikaritvā sīlavisodhanaṁ kātuṁ na sakkā”ti ca tathā “upekkhāvasena aratiratisahasseva nekkhammabalasiddhito, upapattito ikkhanavaseneva sabbasambhārakiccanipphattito, accāraddhavīriyassa anupekkhane padhānakiccākaraṇato, upekkhato eva titikkhānijjhānasambhavato, upekkhāvasena sattasaṅkhārānaṁ avisaṁvādanato, lokadhammānaṁ ajjhupekkhanena samādinnadhammesu acalādhiṭṭhānasiddhito, parāpakārādīsu anābhogavaseneva mettāvihāranipphattitoti sabbasambodhisambhārānaṁ samādānādhiṭṭhānapāripūrinipphattiyo upekkhānubhāvena sampajjantī”ti evamādinā nayena **upekkhāpāramī** paccavekkhitabbā. Evaṁ apariccāgapariccāgādīsu yathākkamaṁ ādīnavānisaṁsapaccavekkhaṇā dānādipāramīnaṁ paccayoti daṭṭhabbaṁ.

Tathā saparikkhārā pañcadasa caraṇadhammā pañca ca abhiññāyo. Tattha **caraṇadhammā** nāma sīlasaṁvaro, indriyesu guttadvāratā, bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo, satta saddhammā, cattāri jhānāni ca. Tesu **sīlādīnaṁ** catunnaṁ terasapi dhutaṅgadhammā, appicchatādayo ca parikkhārā. Saddhammesu **saddhāya**

buddhadhammasaṅghasīlacāgadevatupasamānussati lūkhapuggalaparivajjanā, siniddhapuggalasevanā, sampasādanīyadhammapaccavekkhaṇā, tadadhimuttatā ca parikkhārā. Hirottappānaṁ akusalādīnavapaccavekkhaṇā, apāyādīnavapaccavekkhaṇā (pg.1.271) kusaladhammūpatthambhabhāvapaccavekkhaṇā, hirottapparahitapuggalaparivajjanā, hirottappasampannapuggalasevanā, tadadhimuttatā ca. **Bāhusaccassa** pubbayogo, paripucchakabhāvo, saddhammābhiyogo, anavajjavijjāṭṭhānādiparicayo, paripakkindriyatā, kilesadūrībhāvo, appassutapuggalaparivajjanā bahussutapuggalasevanā, tadadhimuttatā ca. **Vīriyassa** apāyabhayapaccavekkhaṇā, gamanavīthipaccavekkhaṇā, dhammamahattapaccavekkhaṇā, thinamiddhavinodanā, kusītapuggalaparivajjanā, āraddhavīriyapuggalasevanā, sammappadhānapaccavekkhaṇā, tadadhimuttatā ca. **Satiyā** satisampajaññaṁ, muṭṭhassatipuggalaparivajjanā upaṭṭhitassatipuggalasevanā, tadadhimuttatā ca. Paññāya paripucchakabhāvo, vatthuvisadakiriyā, indriyasamattapaṭipādanā, duppaññapuggalaparivajjanā, paññavantapuggalasevanā, gambhīrañāṇacariyasuttantapaccavekkhaṇā, dhammamahattapaccavekkhaṇā, tadadhimuttatā ca. **Catunnaṁ jhānānaṁ** sīlādicatukkaṁ, aṭṭhatiṁsāya ārammaṇesu pubbabhāgabhāvanā, āvajjanādivasībhāvakaraṇañca parikkhārā.

Tattha sīlādīhi payogasuddhiyā sattānaṁ abhayadāne, āsayasuddhiyā āmisadāne, ubhayasuddhiyā dhammadāne samatthohotīti-ādinā caraṇādīnaṁ dānādisambhārapaccayatā yathāraham niddhāretabbā. Ativitthārabhayena pana mayaṁ na vitthārayimha. Tathā sampatticakkādayopi dānādīnaṁ paccayoti veditabbā.

Ko saṁkilesoti ettha–

Taṇhādīhi parāmaṭṭha-bhāvo tāsaṁ kilissanaṁ.
Sāmaññato visesena, yathārahaṁ vikappatā.

Avisesena hi taṇhādīhi parāmaṭṭhabhāvo pāramīnaṁ saṁkileso. Visesena pana deyyadhammapaṭiggāhakavikappā dānapāramiyā saṁkileso. Sattakālavikappā sīlapāramiyā. Kāmabhavatadupasamesu abhirati-anabhirativikappā nekkhammapāramiyā. "Ahaṁ mamā"ti vikappā paññāpāramiyā. Līnuddhaccavikappā vīriyapāramiyā. Attaparavikappā khantipāramiyā. Adiṭṭhādīsu diṭṭhādivikappā saccapāramiyā. Bodhisambhāratabbipakkhesu dosaguṇavikappā adhiṭṭhānapāramiyā. Hitāhitavikappā mettāpāramiyā. Iṭṭhāniṭṭhavikappā upekkhāpāramiyā saṁkilesoti veditabbo.

Kiṁ (pg.1.272) vodānanti–

Taṇhādīhi aghātatā, rahitatā vikappānaṁ;
Vodānanti vijāniyā, sabbāsameva tāsampi.

Anupaghātā hi taṇhā māna diṭṭhi kodhu panāha makkha palāsa issāmacchariya māyā sāṭheyya thambha sārambha mada pamādādīhi kilesehi deyyapaṭiggāhakavikappādirahitā ca dānādipāramiyo parisuddhā pabhassarā bhavantīti.

Ko paṭipakkhoti–

Akusalā kilesā ca, paṭipakkhā abhedato;
Bhedato pana pubbepi, vuttā macchariyādayo.

Avisesena hi sabbepi akusalā dhammā, sabbepi kilesā ca etāsaṁ paṭipakkhā. Visesena pana pubbe vuttā macchariyādayoti veditabbā. Apica deyyapaṭiggāhakadānaphalesu alobhādosāmohaguṇayogato lobhadosamohapaṭipakkhaṁ dānaṁ, kāyādidosattayavaṅkāpagamato lobhādipaṭipakkhaṁ sīlaṁ, kāmasukhaparūpaghāta-attakilamathaparivajjanato dosattayapaṭipakkhaṁ

nekkhammaṁ, lobhādīnaṁ andhīkaraṇato, ñāṇassa ca anandhīkaraṇato lobhādipaṭipakkhā paññā, alīnānuddhatañāyārambhavasena lobhādipaṭipakkhaṁ vīriyaṁ, iṭṭhāniṭṭhasuññatānaṁ khamanato lobhādipaṭipakkhā khanti, satipi paresaṁ upakāre, apakāre ca yathābhūtappavattiyā lobhādipaṭipakkhaṁ saccaṁ, lokadhamme abhibhuyya yathāsamādinnesu sambhāresu acalanato lobhādipaṭipakkhaṁ adhiṭṭhānaṁ, nīvaraṇavivekato lobhādipaṭipakkhā mettā, iṭṭhāniṭṭhesu anunayapaṭighaviddhaṁsanato, samappavattito ca lobhādipaṭipakkhā upekkhāti daṭṭhabbaṁ.

Kā paṭipattīti–

Dānākārādayo eva, uppāditā anekadhā;
Paṭipattīti viññeyyā, pāramīpūraṇakkame.

Dānapāramiyā hi tāva sukhūpakaraṇasarīrajīvitapariccāgena, bhayāpanayanena, dhammopadesena ca bahudhā sattānaṁ anuggahakaraṇaṁ paṭipatti. Tattha (pg.1.273) āmisadānaṁ abhayadānaṁ dhammadānanti dātabbavatthuvasena tividhaṁ dānaṁ. Tesu bodhisattassa dātabbavatthu ajjhattikaṁ, bāhiranti duvidhaṁ. Tattha **bāhiraṁ** annaṁ pānaṁ vatthaṁ yānaṁ mālā gandhaṁ vilepanaṁ seyyā āvasathaṁ padīpeyyanti dasavidhaṁ. Annādīnaṁ khādanīyabhojanīyādivibhāgena anekavidhañca. Tathā rūpārammaṇaṁ yāva dhammārammaṇanti ārammaṇato chabbidhaṁ. Rūpārammaṇādīnañca nīlādivibhāgena anekavidhaṁ. Tathā maṇikanakarajatamuttāpavāḷādikhettavatthu-ārāmādi dāsīdāsagomahiṁsādinānāvidhavatthūpakaraṇavasena anekavidhaṁ.

Tattha mahāpuriso bāhiraṁ vatthuṁ dento “yo yena atthiko, taṁ tasseva deti. Dento ca tassa atthiko”ti sayameva jānanto ayācitopi deti, pageva yācito. Muttacāgo deti, no amuttacāgo. Pariyattaṁ deti, no apariyattaṁ. Sati deyyadhamme paccupakārasannissito na deti, asati deyyadhamme, pariyatte ca saṁvibhāgārahaṁ vibhajati. Na ca deti parūpaghātāvahaṁ satthavisamajjādikaṁ, nāpi kīḷanakaṁ, yaṁ anatthupasaṁhitaṁ, pamādāvahañca, na ca gilānassa yācakassa pānabhojanādi-asappāyaṁ, pamāṇarahitaṁ vā deti, pamāṇayuttaṁ pana sappāyameva deti.

Tathā yācito gahaṭṭhānaṁ gahaṭṭhānucchavikaṁ deti, pabbajitānaṁ pabbajitānucchavikaṁ deti. Mātāpitaro ñātisālohitā mittāmaccā puttadāradāsakammakarāti etesu kassaci pīḷaṁ ajanento deti, na ca uḷāraṁ deyyadhammaṁ paṭijānitvā lūkhaṁ deti, na ca lābhasakkārasilokasannissito deti, na ca paccupakārasannissito deti, na ca phalapāṭikaṅkhī deti aññatra sammāsambodhiyā, na ca yācito, deyyadhammaṁ vā jigucchanto deti, na ca asaññatānaṁ yācakānaṁ akkosakaparibhāsakānampi apaviddhā dānaṁ deti, aññadatthu pasannacitto anukampanto sakkaccameva deti, na ca kotūhalamaṅgaliko hutvā deti, kammaphalameva pana saddahanto deti, nāpi yācake payirupāsanādīhi saṁkilametvā deti, aparikilamento eva pana deti, na ca paresaṁ vañcanādhippāyo, bhedādhippāyo vā dānaṁ deti, asaṁkiliṭṭhacittova deti, nāpi pharusavāco bhākuṭikamukho dānaṁ deti, piyavādī ca pana pubbabhāsī mihitasitavacano hutvā deti, yasmiṁ ce deyyadhamme uḷāramanuññatāya vā ciraparicayena (pg.1.274) vā gedhasabhāvatāya vā lobhadhammo adhimatto hoti, jānanto bodhisatto taṁ khippameva paṭivinodayitvā yācake pariyesetvāpi deti, yañca deyyavatthu parittaṁ, yācakopi paccupaṭṭhito, taṁ acintetvā api attānaṁ dhāvitvā dento yācakaṁ sammāneti yathā taṁ akittipaṇḍito, na ca mahāpuriso attano puttadāradāsakammakaraporise yācito te asaññāpite domanassappatte yācakānaṁ deti, sammadeva pana saññāpite somanassappatte deti,

dento ca yakkharakkhasapisācādīnaṁ vā manussānaṁ vā kurūrakammantānaṁ jānanto na deti, tathā rajjampi tādisānaṁ na deti, ye lokassa ahitāya dukkhāya anatthāya paṭipajjanti, ye pana dhammikā dhammena lokaṁ pālenti, tesaṁ rajjadānaṁ deti. Evaṁ tāva bāhiradāne paṭipatti veditabbā.

Ajjhattikadānampi dvīhākārehi veditabbaṁ. Kathaṁ? Yathā nāma koci puriso ghāsacchādanahetu attānaṁ parassa nissajjati, vidheyyabhāvaṁ upagacchati dāsabyaṁ, evameva mahāpuriso sambodhihetu nirāmisacitto sattānaṁ anuttaraṁ hitasukhaṁ icchanto attano dānapāramiṁ paripūretukāmo attānaṁ parassa nissajjati, vidheyyabhāvaṁ upagacchati yathākāmakaraṇīyataṁ, karacaraṇanayanādi-aṅgapaccaṅgaṁ tena tena atthikānaṁ akampito alīno anuppadeti, na tattha sajjati, na saṅkocaṁ āpajjati yathā taṁ bāhiravatthusmiṁ. Tathā hi mahāpuriso dvīhākārehi bāhiravatthuṁ pariccajati yathāsukhaṁ paribhogāya vā yācakānaṁ, tesaṁ manorathaṁ pūrento attano vasībhāvāya vā. Tattha sabbena sabbaṁ muttacāgo evamāha "nissaṅgabhāvenāhaṁ sambodhiṁ pāpuṇissāmī"ti, evaṁ ajjhattikavatthusmimpi veditabbaṁ.

Tattha yaṁ ajjhattikavatthu diyyamānaṁ yācakassa ekanteneva hitāya saṁvattati, taṁ deti, na itaraṁ. Na ca mahāpuriso mārassa, mārakāyikānaṁ vā devatānaṁ vihiṁsādhippāyānaṁ attano attabhāvaṁ aṅgapaccaṅgāni vā jānamāno deti "mā tesaṁ anattho ahosī"ti. Yathā ca mārakāyikānaṁ, evaṁ tehi anvāviṭṭhānampi na deti, nāpi ummattakānaṁ, itaresaṁ pana yāciyamāno samanantarameva deti tādisāya yācanāya dullabhabhāvato, tādisassa ca dānassa dukkarabhāvato.

Abhayadānaṁ (pg.1.275) pana rājato corato aggito udakato verīpuggalato sīhabyagghādivāḷamigato nāgayakkharakkhasapisācādito sattānaṁ bhaye paccupaṭṭhite tato parittāṇabhāvena dātabbaṁ.

Dhammadānaṁ pana asaṁkiliṭṭhacittassa aviparītadhammadesanā. Opāyiko hi tassa upadeso diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthavasena, yena sāsane anotiṇṇānaṁ avatāraṇaṁ otiṇṇānaṁ paripācanaṁ. Tatthāyaṁ nayo– saṅkhepato tāva dānakathā sīlakathā saggakathā kāmānaṁ ādīnavo saṁkileso okāro ca nekkhamme ānisaṁso. Vitthārato pana sāvakabodhiyaṁ adhimuttacittānaṁ saraṇagamanaṁ, sīlasaṁvaro, indriyesu guttadvāratā, bhojane mattaññutā, jāgariyānuyogo, satta saddhammā, aṭṭhatiṁsāya ārammaṇesu kammakaraṇavasena samathānuyogo, rūpamukhādīsu vipassanābhinivesesu yathāraham abhinivesanamukhena vipassanānuyogo, tathā visuddhipaṭipadāya sammattagahaṇaṁ, tisso vijjā, cha abhiññā, catasso paṭisambhidā, sāvakabodhīti etesaṁ guṇasaṁkittanavasena yathāraham tattha tattha patiṭṭhāpanā, pariyodapanā ca. Tathā paccekabodhiyaṁ, sammāsambodhiyañca adhimuttacittānaṁ yathāraham dānādipāramīnaṁ sabhāvasarasalakkhaṇādisaṁkittanamukhena tīsupi avatthābhedesu tesaṁ buddhānaṁ mahānubhāvatāvibhāvanena yānadvaye patiṭṭhāpanā, pariyodapanā ca. Evaṁ mahāpuriso sattānaṁ dhammadānaṁ deti.

Tathā mahāpuriso āmisadānaṁ dento "imināhaṁ dānena sattānaṁ āyuvaṇṇasukhabalapaṭibhānādisampattiñca ramaṇīyaṁ aggaphalasampattiñca nipphādeyyan"ti **annaṁ** deti, tathā sattānaṁ kāmakilesapipāsavūpasamāya **pānaṁ** deti, tathā suvaṇṇavaṇṇatāya, hirottappālaṅkārassa ca nipphattiyā **vatthāni** deti, tathā iddhividhassa ceva nibbānasukhassa ca nipphattiyā **yānaṁ** deti, tathā sīlagandhanipphattiyā **gandhaṁ** deti, tathā buddhaguṇasobhānipphattiyā **mālāvilepanaṁ** deti, tathā bodhimaṇḍāsananipphattiyā **āsanaṁ** deti, tathāgataseyyanipphattiyā **seyyaṁ** deti, saraṇabhāvanipphattiyā **āvasathaṁ** deti,

pañcacakkhupaṭilābhāya **padīpeyyaṁ** deti.

Byāmappabhānipphattiyā **rūpadānaṁ** deti, brahmassaranipphattiyā **saddadānaṁ** deti, sabbalokassa piyabhāvāya **rasadānaṁ** deti, buddhasukhumālabhāvāya **phoṭṭhabbadānaṁ** (pg.1.276) deti, ajarāmaraṇabhāvāya bhesajjadānaṁ deti, kilesadāsabyavimocanatthaṁ dāsānaṁ bhujissatādānaṁ deti, saddhammābhiratiyā anavajjakhiḍḍāratihetudānaṁ deti, sabbepi satte ariyāya jātiyā attano puttabhāvūpanayanāya puttadānaṁ deti, sakalassāpi lokassa patibhāvūpagamanāya dāradānaṁ deti, subhalakkhaṇasampattiyā suvaṇṇamaṇimuttāpavāḷādidānaṁ, anubyañjanasampattiyā nānāvidhavibhūsanadānaṁ, saddhammakosādhigamāya vittakosadānaṁ, dhammarājabhāvāya rajjadānaṁ, dānādisampattiyā ārāmuyyānādivanadānaṁ, cakkaṅkitehi pādehi bodhimaṇḍūpasaṅkamanāya caraṇadānaṁ, caturoghanittharaṇe sattānaṁ saddhammahatthadānatthaṁ hatthadānaṁ, saddhindriyādipaṭilābhāya kaṇṇanāsādidānaṁ, samantacakkhupaṭilābhāya cakkhudānaṁ, "dassanasavanānussaraṇapāricariyādīsu sabbakālaṁ sabbasattānaṁ hitasukhāvaho sabbalokena ca upajīvitabbo me kāyo bhaveyyā"ti maṁsalohitādidānaṁ. "Sabbalokuttamo bhaveyyan"ti uttamaṅgadānaṁ deti.

Evaṁ dadanto ca na anesanāya deti, na paropaghātena, na bhayena, na lajjāya, na dakkhiṇeyyarosanena, na paṇīte sati lūkhaṁ, na attukkaṁsanena, na paravambhanena, na phalābhikaṅkhāya, na yācakajigucchāya, na acittīkārena, atha kho sakkaccaṁ deti, sahatthena deti, kālena deti, cittiṁ katvā deti, avibhāgena deti, tīsu kālesu somanassiko deti, tato eva ca datvā na pacchānutāpī hoti, na paṭiggāhakavasena mānāvamānaṁ karoti, paṭiggāhakānaṁ piyasamudācāro hoti vadaññū yācayogo saparivāradāyako. Annadānañhi dento "taṁ saparivāraṁ katvā dassāmī"ti vatthādīhi saddhiṁ deti, tathā vatthadānaṁ dento "taṁ saparivāraṁ katvā dassāmī"ti annādīhi saddhiṁ deti. Pānadānādīsupi eseva nayo, tathā rūpadānaṁ dento itarārammaṇānipi tassa parivāraṁ katvā deti, evaṁ sesesupi.

Tattha rūpadānaṁ nāma nīlapītalohitodātādivaṇṇādīsu pupphavatthadhātūsu aññataraṁ labhitvā rūpavasena ābhujitvā "rūpadānaṁ dassāmi, rūpadānaṁ mayhan"ti cintetvā tādise dakkhiṇeyye dānaṁ patiṭṭhāpeti, etaṁ **rūpadānaṁ** nāma.

Saddadānaṁ (pg.1.277) pana bherīsaddādivasena veditabbaṁ. Tattha saddaṁ kandamūlāni viya uppāṭetvā, nīluppalahatthakaṁ viya ca hatthe ṭhapetvā dātuṁ na sakkoti, savatthukaṁ pana katvā dadanto saddadānaṁ deti nāma, tasmā yadā "saddadānaṁ dassāmī"ti bherīmudiṅgādīsu aññatarena tūriyena tiṇṇaṁ ratanānaṁ upahāraṁ karoti, kāreti ca, "saddadānaṁ dassāmi, saddadānaṁ me"ti bherī-ādīni ṭhapāpeti, dhammakathikānaṁ pana saddabhesajjaṁ, telaphāṇitādīni ca deti, dhammassavanaṁ ghoseti, sarabhaññaṁ bhaṇati, dhammakathaṁ katheti, upanisinnakathaṁ, anumodanakathañca karoti, kāreti ca, tadā **saddadānaṁ** nāma hoti.

Tathā mūlagandhādīsu aññataraṁ rajanīyaṁ gandhavatthuṁ, pisitameva vā gandhaṁ yaṁ kiñci labhitvā gandhavasena ābhujitvā "gandhadānaṁ dassāmi, gandhadānaṁ mayhan"ti buddharatanādīnaṁ pūjaṁ karoti, kāreti ca, gandhapūjanatthāya agarucandanādike gandhavatthuke pariccajati, idaṁ **gandhadānaṁ.**

Tathā mūlarasādīsu yaṁ kiñci rajanīyaṁ rasavatthuṁ labhitvā rasavasena ābhujitvā "rasadānaṁ dassāmi, rasadānaṁ mayhan"ti dakkhiṇeyyānaṁ deti, rasavatthumeva vā aññaṁ gavādikaṁ pariccajati, idaṁ **rasadānaṁ.**

Tathā phoṭṭhabbadānaṁ mañcapīṭhādivasena, attharaṇapāvuraṇādivasena ca veditabbaṁ. Yadā hi mañcapīṭhabhisibibbohanādikaṁ, nivāsanapārupanādikaṁ vā

sukhasamphassaṁ rajanīyaṁ anavajjaṁ phoṭṭhabbavatthuṁ labhitvā phoṭṭhabbavasena ābhujitvā "phoṭṭhabbadānaṁ dassāmi, phoṭṭhabbadānaṁ mayhan"ti dakkhiṇeyyānaṁ deti. Yathāvuttaṁ phoṭṭhabbavatthuṁ labhitvā pariccajati, etaṁ **phoṭṭhabbadānaṁ.**

Dhammadānaṁ pana dhammārammaṇassa adhippetattā ojāpānajīvitavasena veditabbaṁ. Ojādīsu hi aññataraṁ rajanīyaṁ dhammavatthuṁ labhitvā dhammārammaṇavasena ābhujitvā "dhammadānaṁ dassāmi, dhammadānaṁ mayhan"ti sappinavanītādi **ojadānaṁ** deti, ambapānādi-aṭṭhavidhaṁ **pānadānaṁ** deti, **jīvitadānan**ti ābhujitvā salākabhattapakkhikabhattādīni deti. Aphāsukabhāvena abhibhūtānaṁ byādhikānaṁ vejjaṁ paṭṭhapeti, jālaṁ phālāpeti, kumīnaṁ viddhaṁsāpeti, sakuṇapañjaraṁ viddhaṁsāpeti, bandhanena baddhānaṁ sattānaṁ bandhanamokkhaṁ kāreti, māghātabheriṁ carāpeti, aññānipi sattānaṁ jīvitaparittāṇatthaṁ evarūpāni kammāni karoti, kārāpeti ca, idaṁ **dhammadānaṁ** nāma.

Sabbampetaṁ (pg.1.278) yathāvuttadānasampadaṁ sakalalokahitasukhāya pariṇāmeti attano ca akuppāya vimuttiyā aparikkhayassa chandassa aparikkhayassa vīriyassa aparikkhayassa samādhissa aparikkhayassa paṭibhānassa aparikkhayassa jhānassa aparikkhayāya sammāsambodhiyā pariṇāmeti imañca dānapāramiṁ paṭipajjantena mahāsattena jīvite aniccasaññā paccupaṭṭhapetabbā. Tathā bhogesu, bahusādhāraṇatā ca nesaṁ manasi kātabbā, sattesu ca mahākaruṇā satataṁ samitaṁ paccupaṭṭhapetabbā. Evañhi bhogehi gahetabbasāraṁ gaṇhanto ādittato viya agārato sabbaṁ sāpateyyaṁ, attānañca bahi nīharanto na kiñci seseti, na katthaci vibhāgaṁ karoti, aññadatthu nirapekkho nissajjati eva. Ayaṁ tāva **dānapāramiyā** paṭipattikkamo.

Sīlapāramiyā pana ayaṁ paṭipattikkamo– yasmā sabbaññusīlālaṅkārehi satte alaṅkaritukāmena mahāpurisena ādito attano eva tāva sīlaṁ visodhetabbaṁ. Tattha catūhākārehi sīlaṁ visujjhati ajjhāsayavisuddhito, samādānato, avītikkamanato, sati vītikkame puna pākaṭīkaraṇato ca. Visuddhāsayatāya hi ekacco attādhipati hutvā pāpajigucchanasabhāvo ajjhattaṁ hiridhammaṁ paccupaṭṭhapetvā suparisuddhasamācāro hoti, tathā parato samādāne sati ekacco lokādhipati hutvā pāpato uttasanto ottappadhammaṁ paccupaṭṭhapetvā suparisuddhasamācāro hoti, iti ubhayathāpi ete avītikkamanato sīle patiṭṭhahanti. Atha ca pana kadāci satisammosena sīlassa khaṇḍādibhāvo siyā, tāyayeva yathāvuttāya hirottappasampattiyā khippameva naṁ vuṭṭhānādinā paṭipākatikaṁ karontīti.

Tayidaṁ sīlaṁ vārittaṁ cārittanti duvidhaṁ. Tatthāyaṁ bodhisattassa vārittasīle paṭipattikkamo– tena sabbasattesu tathā dayāpannacittena bhavitabbaṁ, yathā supinantenapi na āghāto uppajjeyya, parūpakaraṇaviratatāya parasantako alagaddo viya na parāmasitabbo. Sace pabbajito hoti, abrahmacariyatopi ārācārī hoti sattavidhamethunasaṁyogavirato, pageva paradāragamanato. Gahaṭṭho samāno paresaṁ dāresu sadā pāpakaṁ cittampi na uppādeti. Kathento saccaṁ hitaṁ piyaṁ parimitameva ca kālena dhammiṁ kathaṁ bhāsitā hoti. Sabbattha anabhijjhālu (pg.1.279) abyāpannacitto, aviparītadassano kammassakatāñāṇena ca samannāgato. Samaggatesu sammāpaṭipannesu niviṭṭhasaddho hoti niviṭṭhapemoti.

Iti caturāpāyavaṭṭadukkhānaṁ pathabhūtehi akusalakammapathehi, akusaladhammehi ca oramitvā saggamokkhānaṁ pathabhūtesu kusalakammapathesu, kusaladhammesu ca patiṭṭhitassa mahāpurisassa parisuddhāsayapayogato yathābhipatthitā sattānaṁ hitasukhūpasañhitā manorathā sīghaṁ sīghaṁ abhinipphajjanti, pāramiyo paripūrenti. Evaṁbhūto hi ayaṁ. Tattha hiṁsānivattiyā sabbasattānaṁ abhayadānaṁ deti,

appakasireneva mettābhāvanaṁ sampādeti, ekādasa mettānisaṁse adhigacchati, appābādho hoti appātaṅko, dīghāyuko sukhabahulo, lakkhaṇavisese pāpuṇāti, dosavāsanañca samucchindati. Tathā adinnādānanivattiyā corādīhi asādhāraṇe bhoge adhigacchati, parehi anāsaṅkanīyo, piyo, manāpo, vissāsanīyo, bhavasampattīsu alaggacitto pariccāgasīlo, lobhavāsanañca samucchindati. Abrahmacariyanivattiyā alobho hoti santakāyacitto, sattānaṁ piyo hoti manāpo aparisaṅkanīyo, kalyāṇo cassa kittisaddo abbhuggacchati, alaggacitto hoti mātugāmesu aluddhāsayo, nekkhammabahulo, lakkhaṇavisese adhigacchati, lobhavāsanañca samucchindati.

Musāvādanivattiyā sattānaṁ pamāṇabhūto hoti paccayiko theto ādeyyavacano devatānaṁ piyo manāpo surabhigandhamukho asaddhammārakkhitakāyavacīsamācāro, lakkhaṇavisese adhigacchati, kilesavāsanañca samucchindati. Pesuññanivattiyā parūpakkamehi abhejjakāyo hoti abhejjaparivāro, saddhamme ca abhejjanakasaddho, daḷhamitto bhavantaraparicitānampi sattānaṁ ekantapiyo, asaṁkilesabahulo. Pharusavācānivattiyā sattānaṁ piyo hoti manāpo sukhasīlo madhuravacano sambhāvanīyo, aṭṭhaṅgasamannāgato cassa saro nibbattati. Samphappalāpanivattiyā sattānaṁ piyo hoti manāpo, garubhāvanīyo ca, ādeyyavacano parimitālāpo, mahesakkho ca hoti (pg.1.280) mahānubhāvo, ṭhānuppattikena paṭibhānena pañhābyākaraṇakusalo, buddhabhūmiyañca ekāya eva vācāya anekabhāsānaṁ sattānaṁ anekesaṁ pañhānaṁ byākaraṇasamattho hoti.

Anabhijjhālutāya akicchalābhī hoti, uḷāresu ca bhogesu ruciṁ paṭilabhati, khattiyamahāsālādīnaṁ sammato hoti, paccatthikehi anabhibhavanīyo, indriyavekallaṁ na pāpuṇāti, appaṭipuggalo ca hoti. Abyāpādena piyadassano hoti sattānaṁ sambhāvanīyo, parahitābhinanditāya ca satte appakasireneva pasādeti, alūkhasabhāvo ca hoti mettāvihārī, mahesakkho ca hoti mahānubhāvo. Micchādassanābhāvena kalyāṇe sahāye paṭilabhati, sīsacchedaṁ pāpuṇantopi pāpakammaṁ na karoti, kammassakatādassanato akotūhalamaṅgaliko ca hoti, saddhamme cassa saddhā patiṭṭhitā hoti mūlajātā, saddahati ca tathāgatānaṁ bodhiṁ, samayantaresu nābhiramati ukkāraṭṭhāne rājahaṁso viya, lakkhaṇattayavijānane kusalo hoti, ante ca anāvaraṇañāṇalābhī, yāva ca bodhiṁ na pāpuṇāti, tāva tasmiṁ tasmiṁ sattanikāye ukkaṭṭhukkaṭṭho hoti, uḷāruḷārasampattiyo pāpuṇāti.

"Iti hidaṁ sīlaṁ nāma sabbasampattīnaṁ adhiṭṭhānaṁ, sabbabuddhaguṇānaṁ pabhavabhūmi, sabbabuddhakārakadhammānaṁ ādi caraṇaṁ kāraṇaṁ mukhaṁ pamukhan"ti bahumānaṁ uppādetvā kāyavacīsaṁyame, indriyadamane, ājīvapārisuddhiyaṁ, paccayaparibhoge ca satisampajaññabalena appamatto hoti, lābhasakkārasilokaṁ ukkhittāsikapaccatthikaṁ viya sallakkhetvā "kikīva aṇḍan"ti-ādinā (visuddhi. 1.7 dī. ni. aṭṭha. 1.7) vuttanayena sakkaccaṁ sīlaṁ sampādetabbaṁ. Ayaṁ tāva **vārittasīle** paṭipattikkamo.

Cārittasīle pana paṭipatti evaṁ veditabbā– idha bodhisatto kalyāṇamittānaṁ garuṭṭhāniyānaṁ abhivādanaṁ paccuṭṭhānaṁ añjalikammaṁ sāmīcikammaṁ kālena kālaṁ kattā hoti, tathā tesaṁ kālena kālaṁ upaṭṭhānaṁ kattā hoti, gilānānaṁ kāyaveyyāvaṭikaṁ, vācāya pucchanañca kattā hoti, subhāsitapadāni sutvā sādhukāraṁ kattā (pg.1.281) hoti, guṇavantānaṁ guṇe vaṇṇetā, paresaṁ apakāre khantā, upakāre anussaritā, puññāni anumoditā, attano puññāni sammāsambodhiyā pariṇāmetā, sabbakālaṁ appamādavihārī kusalesu dhammesu, sati accaye accayato disvā tādisānaṁ sahadhammikānaṁ yathābhūtaṁ āvi kattā, uttariñca sammāpaṭipattiṁ sammadeva paripūretā.

Tathā attano anurūpāsu atthūpasaṁhitāsu sattānaṁ itikattabbatāpurekkhāro analaso sahāyabhāvaṁ upagacchati. Uppannesu ca sattānaṁ byādhi-ādidukkhesu yathārahaṁ patikāravidhāyako, ñātibhogādibyasanapatitesu sokapanodano, ullumpanasabhāvāvaṭṭhito hutvā niggahārahānaṁ dhammeneva niggaṇhanako yāvadeva akusalā vuṭṭhāpetvā kusale patiṭṭhāpanāya, paggahārahānaṁ dhammeneva paggaṇhanako. Yāni purimakānaṁ mahābodhisattānaṁ uḷāratamāni paramadukkarāni acinteyyānubhāvāni sattānaṁ ekantahitasukhāvahāni caritāni, yehi nesaṁ bodhisambhārā sammadeva paripākaṁ agamiṁsu, tāni sutvā anubbiggo anutrāso "tepi mahāpurisā manussā eva, anukkamena pana sikkhāpāripūriyā bhāvitattā tādisāya uḷāratamāya ānubhāvasampattiyā bodhisambhāresu ukkaṁsapāramippattā ahesuṁ, tasmā mayāpi sīlādisikkhāsu sammadeva tathā paṭipajjitabbaṁ, yāya paṭipattiyā ahampi anukkamena sikkhaṁ paripūretvā ekantato padaṁ anupāpuṇissāmī"ti saddhāpurecārikaṁ vīriyaṁ avissajjanto sammadeva sīlesu paripūrakārī hoti.

Tathā paṭicchannakalyāṇo hoti vivaṭāparādho, appiccho santuṭṭho pavivitto asaṁsaṭṭho dukkhasaho aviparītadassanajātiko anuddhato anunnaḷo acapalo amukharo avikiṇṇavāco saṁvutindriyo santamānaso kuhanādimicchājīvavirahito ācāragocarasampanno, aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī samādāya sikkhati sikkhāpadesu, āraddhavīriyo pahitatto kāye ca jīvite ca nirapekkho, appamattakampi kāye, jīvite vā apekkhaṁ nādhivāseti pajahati vinodeti, pageva adhimattaṁ. Sabbepi dussīlyahetubhūte kodhupanāhādike kilesupakkilese pajahati vinodeti, appamattakena visesādhigamena aparituṭṭho hoti, na saṅkocaṁ āpajjati, uparūparivisesādhigamāya vāyamati.

Yena (pg.1.282) yathāladdhā sampatti hānabhāgiyā vā ṭhitibhāgiyā vā na hoti, tathā mahāpuriso andhānaṁ pariṇāyako hoti, maggaṁ ācikkhati, badhirānaṁ hatthamuddāya saññaṁ deti, atthamanuggāheti, tathā mūgānaṁ. Pīṭhasappikānaṁ pīṭhaṁ deti, vāheti vā. Assaddhānaṁ saddhāpaṭilābhāya vāyamati, kusītānaṁ ussāhajananāya, muṭṭhassatīnaṁ satisamāyogāya. Vibbhantattānaṁ samādhisampadāya, duppaññānaṁ paññādhigamāya vāyamati. Kāmacchandapariyuṭṭhitānaṁ kāmacchandapaṭivinodanāya vāyamati. Byāpādathinamiddha-uddhaccakukkuccavicikicchāpariyuṭṭhitānaṁ vicikicchāvinodanāya vāyamati. Kāmavitakkādipakatānaṁ kāmavitakkādimicchāvitakkavinodanāya vāyamati. Pubbakārīnaṁ sattānaṁ kataññutaṁ nissāya pubbabhāsī piyavādī saṅgāhako sadisena, adhikena vā paccupakāre sammānetā hoti.

Āpadāsu sahāyakiccaṁ anutiṭṭhati, tesaṁ tesañca sattānaṁ pakatiṁ, sabhāvañca parijānitvā yehi yathā saṁvasitabbaṁ hoti, tehi tathā saṁvasati. Yesu ca yathā paṭipajjitabbaṁ hoti, tesu tathā paṭipajjati. Tañca kho akusalato vuṭṭhāpetvā kusale patiṭṭhāpanavasena, na aññathā. Paracittānurakkhaṇā hi bodhisattānaṁ yāvadeva kusalābhivaḍḍhiyā. Tathā hitajjhāsayenāpi paro na sāhasitabbo, na bhaṇḍitabbo, na maṅkubhāvamāpādetabbo, na parassa kukkuccaṁ uppādetabbaṁ, na niggahaṭṭhāne codetabbo, na nīcataraṁ paṭipannassa attā uccatare ṭhapetabbo, na ca paresu sabbena sabbaṁ asevinā bhavitabbaṁ, na atisevinā, na akālasevinā bhavitabbaṁ.

Yutte pana satte desakālānurūpaṁ sevati, na ca paresaṁ purato piyepi garahati, appiye vā pasaṁsati, na adhiṭṭhāya vissāsī hoti, na dhammikaṁ upanimantanaṁ paṭikkhipati, na paññattiṁ upagacchati, nādhikaṁ paṭiggaṇhāti, saddhāsampanne saddhānisaṁsakathāya sampahaṁseti, sīlasutacāgapaññāsampanne paññānisaṁsakathāya sampahaṁseti. Sace pana bodhisatto abhiññābalappatto hoti,

pamādāpanne satte abhiññābalena yathāraham nirayādike dassento saṁvejetvā assaddhādike saddhādīsu patiṭṭhāpeti, sāsane otāreti, saddhādiguṇasampanne paripāceti. Evamassa mahāpurisassa cārittabhūto aparimāṇo puññābhisando kusalābhisando uparūpari abhivaḍḍhatīti veditabbaṁ.

Apica (pg.1.283) yā sā "kiṁ sīlaṁ, kenaṭṭhena sīlan"ti-ādinā pucchaṁ katvā "pāṇātipātādīhi viramantassa, vattapaṭipattiṁ vā pūrentassa cetanādayo dhammā sīlan"ti-ādinā nayena nānappakārato sīlassa vitthārakathā **Visuddhimagge** (visuddhi. 1.6) vuttā, sā sabbāpi idha āharitvā vattabbā. Kevalañhi tattha sāvakabodhisattavasena sīlakathā āgatā, idha mahābodhisattavasena karuṇūpāyakosallapubbaṅgamaṁ katvā vattabbāti ayameva viseso. Yato idaṁ sīlaṁ mahāpuriso yathā na attano duggatiyaṁ parikilesavimuttiyā, sugatiyampi na rajjasampattiyā, na cakkavattī, na deva, na sakka, na māra, na brahmasampattiyā pariṇāmeti, tathā na attano tevijjatāya, na chaḷabhiññatāya, na catupaṭisambhidādhigamāya, na sāvakabodhiyā, na paccekabodhiyā pariṇāmeti, atha kho sabbaññubhāvena sabbasattānaṁ anuttarasīlālaṅkārasampādanatthameva pariṇāmetīti ayaṁ **sīlapāramiyā** paṭipattikkamo.

Tathā yasmā karuṇūpāyakosallapariggahitā ādīnavadassanapubbaṅgamā kāmehi ca bhavehi ca nikkhamanavasena pavattā kusalacittuppatti nekkhammapāramī, tasmā sakalasaṁkilesanivāsanaṭṭhānatāya, puttadārādīhi mahāsambādhatāya, kasivāṇijjādinānāvikammantādhiṭṭhānabyākulatāya ca gharāvāsassa nekkhammasukhādīnaṁ anokāsataṁ, kāmānañca "satthadhārālaggamadhubindu viya ca kadalī viya ca avaleyhamānaparittassādavipulānatthānubandhā"ti ca vijjulatobhāsena gahetabbaṁ naccaṁ viya parittakālūpalabbhā, ummattakālaṅkāro viya viparītasaññāya anubhavitabbā, karīsāvacchādanamukhaṁ viya paṭikārabhūtā, udake temitaṅguliyā nisārudakapānaṁ viya atittikarā, chātajjhattabhojanaṁ viya sābādhā, balisāmisaṁ viya byāsanupanipātakāraṇā (byasanasannipātakāraṇā– dī. ni. ṭī. 1.7), aggisantāpo viya kālattayepi dukkhuppattihetubhūtā, makkaṭālepo viya bandhananimittā, ghātakāvacchādanakimālayo viya anatthacchādanā, sapattagāmavāso viya bhayaṭṭhānabhūtā, paccatthikaposako viya kilesamārādīnaṁ āmisabhūtā, chaṇasampattiyo viya vipariṇāmadukkhā, koṭaraggi viya antodāhakā, purāṇakūpāvalambabīraṇamadhupiṇḍaṁ viya anekādīnavā, loṇūdakapānaṁ viya pipāsāhetubhūtā, surāmerayaṁ viya nīcajanasevitā (pg.1.284) appassādatāya aṭṭhikaṅkalūpamā"ti-ādinā ca nayena ādīnavaṁ sallakkhetvā tabbipariyāyena nekkhamme ānisaṁsaṁ passantena nekkhammapaviveka-upasamasukhādīsu ninnapoṇapabbhāracittena nekkhammapāramiyaṁ paṭipajjitabbaṁ.

Yasmā pana nekkhammaṁ pabbajjāmūlakaṁ, tasmā pabbajjā tāva anuṭṭhātabbā. Pabbajjamanutiṭṭhantena mahāsattena asati buddhuppāde kammavādīnaṁ kiriyavādīnaṁ tāpasaparibbājakānaṁ pabbajjā anuṭṭhātabbā. Uppannesu pana sammāsambuddhesu tesaṁ sāsane eva pabbajitabbaṁ. Pabbajitvā ca yathāvutte sīle patiṭṭhitena tassā eva sīlapāramiyā vodāpanatthaṁ dhutaguṇā samādātabbā. Samādinnadhutadhammā hi mahāpurisā sammadeva te pariharantā appicchāsantuṭṭhasallekhapaviveka-asaṁsaggavīriyārambhasubharatādiguṇasalilavikkhāli takilesamalatāya anavajjasīlavataguṇaparisuddhasamācārā porāṇe ariyavaṁsattaye patiṭṭhitā catutthaṁ bhāvanārāmatāsaṅkhātaṁ ariyavaṁsaṁ gantuṁ cattārīsāya ārammaṇesu yathāraham upacārappanābhedaṁ jhānaṁ upasampajja viharanti. Evañhissa sammadeva nekkhammapāramī pāripūritā hoti. Imasmiṁ pana ṭhāne

terasahi dhutadhammehi saddhiṁ dasa kasiṇāni dasāsubhāni dasānussatiyo cattāro brahmavihārā cattāro āruppā ekā saññā ekaṁ vavatthānanti cattārīsa samādhibhāvanākammaṭṭhānāni, bhāvanāvidhānañca vitthārato vattabbāni, taṁ panetaṁ sabbaṁ yasmā **Visuddhimagge** (visuddhi. 1.22 47) sabbākārato vitthāretvā vuttaṁ, tasmā tattha vuttanayeneva veditabbaṁ. Kevalañhi tattha sāvakabodhisattassa vasena vuttaṁ, idha mahābodhisattassa vasena karuṇūpāyakosallapubbaṅgamaṁ katvā vattabbanti ayameva viseso. Evamettha **nekkhammapāramiyā** paṭipattikkamo veditabbo.

Tathā paññāpāramiṁ sampādetukāmena yasmā paññā āloko viya andhakārena mohena saha na vattati, tasmā mohakāraṇāni tāva bodhisattena parivajjetabbāni. Tatthimāni mohakāraṇāni-arati tandī vijambhitā ālasiyaṁ gaṇasaṅgaṇikārāmatā niddāsīlatā anicchayasīlatā ñāṇasmiṁ akutūhalatā micchādhimāno aparipucchakatā kāyassa nasammāparihāro asamāhitacittatā duppaññānaṁ (pg.1.285) puggalānaṁ sevanā paññavantānaṁ apayirupāsanā attaparibhavo micchāvikappo viparītābhiniveso kāyadaḷhībahulatā asaṁvegasīlatā pañca nīvaraṇāni, saṅkhepato yevāpanadhamme āsevato anuppannā paññā nuppajjati, uppannā parihāyati iti imāni mohakāraṇāni, tāni parivajjantena bāhusacce, jhānādīsu ca yogo karaṇīyo.

Tatthāyaṁ bāhusaccassa visayavibhāgo– pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo cattāri saccāni bāvīsatindriyāni dvādasapadiko paṭiccasamuppādo, tathā satipaṭṭhānādayo kusalādidhammappabhedā ca, yāni ca loke anavajjāni vijjāṭṭhānāni, yo ca sattānaṁ hitasukhavidhānanayo byākaraṇaviseso. Iti evaṁ pakāraṁ sakalameva sutavisayaṁ upāyakosallapubbaṅgamāya paññāya, satiyā, vīriyena ca sādhukaṁ uggahaṇasavanadhāraṇaparicayaparipucchāhi ogāhetvā tattha ca paresaṁ patiṭṭhāpanena sutamayā paññā nibbattetabbā, tathā sattānaṁ itikattabbatāsu ṭhānuppattikā paṭibhānabhūtā, āyāpāya-upāyakosallabhūtā ca paññā hitesitaṁ nissāya tattha tattha yathārahaṁ pavattetabbā, tathā khandhādīnaṁ sabhāvadhammānaṁ ākāraparitakkanamukhena ceva nijjhānaṁ khamāpentena ca cintāmayā paññā nibbattetabbā.

Khandhādīnaṁyeva pana salakkhaṇasāmaññalakkhaṇapariggahaṇavasena lokiyapariññaṁ nibbattentena pubbabhāgabhāvanāpaññā sampādetabbā. Evañhi “nāmarūpamattamidaṁ, yathārahaṁ paccayehi uppajjati ceva nirujjhati ca, na ettha koci kattā vā kāretā vā, hutvā abhāvaṭṭhena aniccaṁ, udayabbayapaṭipīḷanaṭṭhena dukkhaṁ, avasavattanaṭṭhena anattā”ti ajjhattikadhamme, bāhirakadhamme ca nibbisesaṁ parijānanto tattha āsaṅgaṁ pajahanto, pare ca tattha taṁ pajahāpento kevalaṁ karuṇāvaseneva yāva na buddhaguṇā hatthatalaṁ āgacchanti, tāva yānattaye satte avatāraṇaparipācanehi patiṭṭhāpento, jhānavimokkhasamādhisamāpattiyo, abhiññāyo ca lokiyavasībhāvaṁ pāpento paññāya matthakaṁ pāpuṇāti.

Tattha yācimā iddhividhañāṇaṁ dibbasotadhātuñāṇaṁ cetopariyañāṇaṁ pubbenivāsānussatiñāṇaṁ dibbacakkhuñāṇaṁ yathākammūpagañāṇaṁ anāgataṁsañāṇanti saparibhaṇḍā pañcalokiyābhiññāsaṅkhātā bhāvanāpaññā, yā ca (pg.1.286) khandhāyatanadhātu-indriyasaccapaṭiccasamuppādādibhedesu catubhūmakesu dhammesu uggahaparipucchāvasena ñāṇaparicayaṁ katvā sīlavisuddhi cittavisuddhīti mūlabhūtāsu imāsu dvīsu visuddhīsu patiṭṭhāya diṭṭhivisuddhi kaṅkhāvitaraṇavisuddhi maggāmaggañāṇadassanavisuddhi paṭipadāñāṇadassanavisuddhi ñāṇadassanavisuddhīti sarīrabhūtā imā pañca visuddhiyo sampādentena bhāvetabbā lokiyalokuttarabhedā bhāvanāpaññā, tāsaṁ

sampādanavidhānaṁ yasmā "tattha 'ekopi hutvā bahudhā hotī'ti-ādikaṁ iddhivikubbanaṁ kātukāmena ādikammikena yoginā"ti-ādinā, (visuddhi. 2.365) "khandhāti pañcha khandhā rūpakkhandho vedanākkhandho saññākkhandho saṅkhārakkhandho viññāṇakkhandho"ti-ādinā (visuddhi. 2.431) ca visayavisayivibhāgena (visayavibhāgena– cariyā. aṭṭha. pakiṇṇakakathā) saddhiṁ Visuddhimagge sabbākārato vitthāretvā vuttaṁ, tasmā tattha vuttanayeneva veditabbaṁ. Kevalañhi tattha sāvakabodhisattassa vasena paññā āgatā, idha mahābodhisattassa vasena karuṇūpāyakosallapubbaṅgamaṁ katvā vattabbā. Ñāṇadassanavisuddhiṁ apāpetvā paṭipadāñāṇadassanavisuddhiyaṁyeva vipassanā ṭhapetabbāti ayameva visesoti. Evamettha **paññāpāramiyā** paṭipattikkamo veditabbo.

Tathā yasmā sammāsambodhiyā katābhinīhārena mahāsattena pāramīparipūraṇatthaṁ sabbakālaṁ yuttappayuttena bhavitabbaṁ ābaddhaparikaraṇena, tasmā kālena kālaṁ "ko nu kho ajja mayā puññasambhāro, ñāṇasambhāro vā upacito, kiṁ vā mayā parahitaṁ katan"ti divase divase paccavekkhantena sattahitatthaṁ ussāho karaṇīyo, sabbesampi sattānaṁ upakārāya attano pariggahabhūtaṁ vatthuṁ, kāyaṁ, jīvitañca nirapekkhanacittena ossajjitabbaṁ, yaṁ kiñci kammaṁ karoti kāyena, vācāya vā, taṁ sabbaṁ sambodhiyaṁ ninnacitteneva kātabbaṁ, bodhiyā pariṇāmetabbaṁ, uḷārehi, ittarehi ca kāmehi vinivattacitteneva bhavitabbaṁ, sabbāsu ca itikattabbatāsu upāyakosallaṁ paccupaṭṭhapetvā paṭipajjitabbaṁ.

Tasmiṁ tasmiñca sattahite āraddhavīriyena bhavitabbaṁ iṭṭhāniṭṭhādisabbasahena avisaṁvādinā. Sabbepi sattā anodhiso mettāya, karuṇāya ca pharitabbā. Yā kāci sattānaṁ dukkhuppatti, sabbā sā attani pāṭikaṅkhitabbā. Sabbesañca sattānaṁ puññaṁ abbhanumoditabbaṁ, buddhānaṁ mahantatā mahānubhāvatā (pg.1.287) abhiṇhaṁ paccavekkhitabbā, yañca kiñci kammaṁ karoti kāyena, vācāya vā, taṁ sabbaṁ bodhicittapubbaṅgamaṁ kātabbaṁ. Iminā hi upāyena dānādīsu yuttappayuttassa thāmavato daḷhaparakkamassa mahāsattassa bodhisattassa aparimeyyo puññasambhāro, ñāṇasambhāro ca divase divase upacīyati.

Apica sattānaṁ paribhogatthaṁ, paripālanatthañca attano sarīraṁ, jīvitañca pariccajitvā khuppipāsasītuṇhavātātapādidukkhapatikāro pariyesitabbo ca uppādetabbo ca, yañca yathāvuttadukkhapatikārajaṁ sukhaṁ attanā paṭilabhati, tathā ramaṇīyesu ārāmuyyānapāsādataḷākādīsu araññāyatanesu ca kāyacittasantāpābhāvena abhinibbutattā attanā sukhaṁ paṭilabhati, yañca suṇāti "buddhānubuddhapaccekabuddhā, mahābodhisattā ca nekkhammapaṭipattiyaṁ ṭhitā"ti ca "diṭṭhadhammikasukhavihārabhūtaṁ īdisaṁ nāma jhānasamāpattisukhamanubhavantī"ti ca, taṁ sabbaṁ sattesu anodhiso upasaṁharati. Ayaṁ tāva nayo asamāhitabhūmiyaṁ patiṭṭhitassa.

Samāhitabhūmiyaṁ pana patiṭṭhito attanā yathānubhūtaṁ visesādhigamanibbattaṁ pītiṁ, passaddhiṁ, sukhaṁ, samādhiṁ, yathābhūtañāṇañca sattesu adhimuccanto upasaṁharati pariṇāmeti, tathā mahati saṁsāradukkhe, tassa ca nimittabhūte kilesābhisaṅkhāradukkhe nimuggaṁ sattanikāyaṁ disvā tatrāpi khādanachedanabhedanasedanapisanahiṁsana-aggisantāpādijanitā dukkhā tibbā kharā kaṭukā vedanā nirantaraṁ cirakālaṁ vedayante narake, aññamaññaṁ kujjhanasantāsanavisodhanahiṁsanaparādhīnatādīhi mahādukkhaṁ anubhavante tiracchānagate, jotimālākulasarīre khuppipāsavātātapādīhi ḍayhamāne, visussamāne ca vantakheḷādi-āhāre, uddhabāhu viravante nijjhāmataṇhikādike mahādukkhaṁ vedayamāne pete ca pariyeṭṭhimūlakaṁ mahantaṁ anayabyasanaṁ pāpuṇante

hatthacchedādikaraṇayogena dubbaṇṇaduddasikadaliddādibhāvena khuppipāsādi-ābādhayogena balavantehi abhibhavanīyato, paresaṁ vahanato, parādhīnato ca narake, pete, tiracchānagate ca atisayante apāyadukkhanibbisesaṁ dukkhamanubhavante manusse ca tathā visayaparibhogavikkhittacittatāya rāgādipariḷāhena ḍayhamāne vātavegasamuṭṭhitajālāsamiddhasukkhakaṭṭhasannipāte aggikkhandhe viya anupasantapariḷāhavuttike anupasantanihataparādhīne (pg.1.288) (anihataparādhīne dī. ni. ṭī. 1.7) kāmāvacaradeve ca mahatā vāyāmena vidūramākāsaṁ vigāhitasakuntā viya, balavatā dūre pāṇinā khittasarā viya ca "satipi cirappavattiyaṁ anaccantikatāya pātapariyosānā anatikkantajātijarāmaraṇā evā"ti rūpāvacarārūpāvacaradeve ca passantena mahantaṁ saṁvegaṁ paccupaṭṭhāpetvā mettāya, karuṇāya ca anodhiso sattā pharitabbā. Evaṁ kāyena, vācāya, manasā ca bodhisambhāre nirantaraṁ upacinantena yathā pāramiyo paripūrenti, evaṁ sakkaccakārinā sātaccakārinā anolīnavuttinā ussāho pavattetabbo, vīriyapāramī paripūretabbā.

Apica

"acinteyyāparimeyyavipuloḷāravimalanirupamanirupakkilesaguṇagaṇanicayanidānabhūtassa buddhabhāvassa ussakkitvā sampahaṁsanayoggaṁ vīriyaṁ nāma acinteyyānubhāvameva, yaṁ na pacurajanā sotumpi sakkuṇanti, pageva paṭipajjituṁ. Tathā hi tividhā abhinīhāracittuppatti, catasso buddhabhūmiyo, (su. ni. aṭṭha. 1.34) cattāri saṅgahavatthūni (dī. ni. 3.210 a. ni. 4.32) karuṇekarasatā, buddhadhammesu sacchikaraṇena visesappaccayo, nijjhānakkhanti, sabbadhammesu nirupalepo, sabbasattesu piyaputtasaññā, saṁsāradukkhehi aparikhedo, sabbadeyyadhammapariccāgo, tena ca niratimānatā, adhisīlādi-adhiṭṭhānaṁ, tattha ca acañcalatā, kusalakiriyāsu pītipāmojjatā, vivekaninnacittatā, jhānānuyogo, anavajjadhammesu atittiyatā, yathāsutassa dhammassa paresaṁ hitajjhāsayena desanāya ārambhadaḷhatā, dhīravīrabhāvo, parāpavādaparāpakāresu vikārābhāvo, saccādhiṭṭhānaṁ, samāpattīsu vasībhāvo, abhiññāsu balappatti, lakkhaṇattayāvabodho, satipaṭṭhānādīsu abhiyogena lokuttaramaggasambhārasambharaṇaṁ, navalokuttarāvakkantī"ti evamādikā sabbāpi bodhisambhārapaṭipatti vīriyānubhāveneva samijjhatīti abhinīhārato yāva mahābodhi anossajjantena sakkaccaṁ nirantaraṁ vīriyaṁ yathā uparūpari visesāvahaṁ hoti, evaṁ sampādetabbaṁ. Sampajjamāne ca yathāvutte vīriye, khantisaccādhiṭṭhānādayo ca dānasīlādayo ca sabbepi bodhisambhārā tadadhīnavuttitāya sampannā eva hontītikhanti-ādīsupi imināva nayena paṭipatti veditabbā.

Iti (pg.1.289) sattānaṁ sukhūpakaraṇapariccāgena bahudhānuggahakaraṇaṁ dānena paṭipatti, sīlena tesaṁ jīvitasāpateyyadārarakkhābhedapiyahitavacanāvihiṁsādikaraṇāni, nekkhammena tesaṁ āmisapaṭiggahaṇadhammadānādinā anekavidhā hitacariyā, paññāya tesaṁ hitakaraṇūpāyakosallaṁ, vīriyena tattha ussāhārambha-asaṁhīrakaraṇāni, khantiyā tadaparādhasahanaṁ, saccena nesaṁ avañcanatadupakārakiriyāsamādānāvisaṁvādanādi, adhiṭṭhānena tadupakaraṇe anatthasampātepi acalanaṁ, mettāya nesaṁ hitasukhānucintanaṁ, upekkhāya nesaṁ upakārāpakāresu vikārānāpattīti evaṁ aparimāṇe satte ārabbha anukampitasabbasattassa bodhisattassa puthujjanehi asādhāraṇo aparimāṇo puññañāṇasambhārupacayo ettha paṭipattīti veditabbaṁ. Yo cetāsaṁ paccayo vutto, tattha ca sakkaccaṁ sampādanaṁ.

Ko vibhāgoti–

Sāmaññabhedato etā, dasavidhā vibhāgato;
Tidhā hutvāna paccekaṁ, samatiṁsavidhā samaṁ.

Dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti hi samatiṁsa pāramiyo. Tattha "katābhinīhārassa bodhisattassa parahitakaraṇābhininnāsayapayogassa kaṇhadhammavokiṇṇā sukkā dhammā pāramiyo, tehi avokiṇṇā sukkā dhammā upapāramiyo, akaṇhā asukkā dhammā paramatthapāramiyo"ti **keci.** "Samudāgamanakālesu pūriyamānā pāramiyo, bodhisattabhūmiyaṁ puṇṇā upapāramiyo, buddhabhūmiyaṁ sabbākāraparipuṇṇā paramatthapāramiyo. Bodhisattabhūmiyaṁ vā parahitakaraṇato pāramiyo, attahitakaraṇato upapāramiyo, buddhabhūmiyaṁ balavesārajjasamadhigamena ubhayahitaparipūraṇato paramatthapāramiyoti evaṁ ādimajjhapariyosānesu paṇidhānārambhaparinitṭhānesu tesaṁ vibhāgo"ti **apare.** "Dosupasamakaruṇāpakatikānaṁ bhavasukhavimuttisukhaparamasukhappattānaṁ puññūpacayabhedato tabbibhāgo"ti **aññe.**

"Lajjāsatimānāpassayānaṁ lokuttaradhammādhipatīnaṁ sīlasamādhipaññāgarukānaṁ tāritataritatārayitūnaṁ anubuddhapaccekabuddhasammāsambuddhānaṁ pāramī-upapāramīparamatthapāramīhi bodhittayappattito yathāvuttavibhāgo"ti **keci.** "Cittapaṇidhito yāva vacīpaṇidhi, tāva pavattā sambhārā pāramiyo (pg.1.290) vacīpaṇidhito yāva kāyapaṇidhi, tāva pavattā upapāramiyo, kāyapaṇidhito pabhuti paramatthapāramiyo"ti **apare. Aññe** pana "parapuññānumodanavasena pavattā sambhārā pāramiyo, paresaṁ kārāpanavasena pavattā upapāramiyo, sayaṁ karaṇavasena pavattā paramatthapāramiyo"ti vadanti. Tathā "bhavasukhāvaho puññañāṇasambhāro pāramī, attano nibbānasukhāvaho upapāramī, paresaṁ tadubhayasukhāvaho paramatthapāramī"ti **eke.**

Puttadāradhanādi-upakaraṇapariccāgo pana dānapāramī, attano aṅgapariccāgo dāna-upapāramī, attano jīvitapariccāgo dānaparamatthapāramī. Tathā puttadārādikassa tividhassāpi hetu avītikkamanavasena tisso sīlapāramiyo, tesu eva tividhesu vatthūsu ālayaṁ upacchinditvā nikkhamanavasena tisso nekkhammapāramiyo, upakaraṇa-aṅgajīvitataṇhaṁ samūhanitvā sattānaṁ hitāhitavinicchayakaraṇavasena tisso paññāpāramiyo, yathāvuttabhedānaṁ pariccāgādīnaṁ vāyamanavasena tisso vīriyapāramiyo, upakaraṇa-aṅgajīvitantarāyakarānaṁ khamanavasena tisso khantipāramiyo, upakaraṇa-aṅgajīvitahetu saccāpariccāgavasena tisso saccapāramiyo, dānādipāramiyo akuppādhiṭṭhānavaseneva samijjhantīti upakaraṇādivināsepi acalādhiṭṭhānavasena tisso adhiṭṭhānapāramiyo, upakaraṇādivighātakesupi sattesu mettāya avijahanavasena tisso mettāpāramiyo, yathāvuttavatthuttayassa upakārāpakāresu sattasaṅkhāresu majjhattatāpaṭilābhavasena tisso upekkhāpāramiyoti evamādinā etāsaṁ vibhāgo veditabbo.

Ko saṅgahoti ettha pana–

Yathā vibhāgato tiṁsa-vidhā saṅgahato dasa.
Chappakārāva etāsu, yugaḷādīhi sādhaye.

Yathā hi esā vibhāgato tiṁsavidhāpi dānapārami-ādibhāvato dasavidhā, evaṁ dānasīlakhantivīriyajhānapaññāsabhāvena chabbidhā. Etāsu hi nekkhammapāramī sīlapāramiyā saṅgahitā tassā pabbajjābhāve. Nīvaraṇavivekabhāve pana jhānapāramiyā, kusaladhammabhāve chahipi saṅgahitā, saccapāramī sīlapāramiyā ekadesā eva vacīsaccaviratisaccapakkhe. Ñāṇasaccapakkhe (pg.1.291) pana paññāpāramiyā saṅgahitā, mettāpāramī jhānapāramiyā eva, upekkhāpāramī jhānapaññāpāramīhi,

adhiṭṭhānapāramī sabbāhipi saṅgahitāti.

Etesañca dānādīnaṁ channaṁ guṇānaṁ aññamaññasambandhānaṁ pañcadasa yugaḷādīni pañcadasa yugaḷādisādhakāni honti. Seyyathidaṁ? Dānasīlayugaḷena parahitāhitānaṁ karaṇākaraṇayugaḷasiddhi, dānakhantiyugaḷena alobhādosayugaḷasiddhi, dānavīriyayugaḷena cāgasutayugaḷasiddhi, dānajhānayugaḷena kāmadosappahānayugaḷasiddhi, dānapaññāyugaḷena ariyayānadhurayugaḷasiddhi, sīlakhantidvayena payogāsayasuddhadvayasiddhi, sīlavīriyadvayena bhāvanādvayasiddhi, sīlajhānadvayena dussīlyapariyuṭṭhānappahānadvayasiddhi, sīlapaññādvayena dānadvayasiddhi, khantivīriyadvayena khamātejadvayasiddhi, khantijhānadukena virodhānurodhappahānadukasiddhi, khantipaññādukena suññatākhantipaṭivedhadukasiddhi, vīriyajhānadukena paggahāvikkhepadukasiddhi, vīriyapaññādukena saraṇadukasiddhi, jhānapaññādukena yānadukasiddhi. Dānasīlakhantitikena lobhadosamohappahānatikasiddhi, dānasīlavīriyatikena bhogajīvitakāyasārādānatikasiddhi, dānasīlajhānatikena puññakiriyavatthutikasiddhi, dānasīlapaññātikena āmisābhayadhammadānatikasiddhīti evaṁ itarehipi tikehi, catukkādīhi ca yathāsambhavaṁ tikāni, catukkādīni ca yojetabbāni.

Evaṁ chabbidhānampi pana imāsaṁ pāramīnaṁ catūhi adhiṭṭhānehi saṅgaho veditabbo. Sabbapāramīnaṁ samūhasaṅgahato hi cattāri adhiṭṭhānāni. Seyyathidaṁ? Saccādhiṭṭhānaṁ, cāgādhiṭṭhānaṁ, upasamādhiṭṭhānaṁ, paññādhiṭṭhānanti. Tattha adhitiṭṭhati etena, ettha vā adhitiṭṭhati, adhiṭṭhānamattameva vā tanti **adhiṭṭhānaṁ,** saccañca taṁ adhiṭṭhānañca, saccassa vā adhiṭṭhānaṁ, saccaṁ vā adhiṭṭhānametassāti **saccādhiṭṭhānaṁ.** Evaṁ sesesupi. Tattha avisesato tāva katābhinīhārassa anukampitasabbasattassa mahāsattassa paṭiññānurūpaṁ sabbapāramīpariggahato **saccādhiṭṭhānaṁ,** tesaṁ paṭipakkhapariccāgato **cāgādhiṭṭhānaṁ,** sabbapāramitāguṇehi upasamanato **upasamādhiṭṭhānaṁ.** Tehi eva parahitesu upāyakosallato **paññādhiṭṭhānaṁ.**

Visesato pana “yācakānaṁ janānaṁ avisaṁvādetvā dassāmī”ti paṭijānanato, paṭiññaṁ avisaṁvādetvā dānato, dānaṁ avisaṁvādetvā anumodanato (pg.1.292) macchariyādipaṭipakkhapariccāgato, deyyapaṭiggāhakadānadeyyadhammakkhayesu lobhadosamohabhayavūpasamanato, yathārahaṁ yathākālaṁ yathāvidhānañca dānato, paññuttarato ca kusaladhammānaṁ caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṁ dānaṁ. Tathā saṁvarasamādānassa avītikkamanato, dussīlyapariccāgato, duccaritavūpasamanato, paññuttarato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṁ sīlaṁ. Yathāpaṭiññaṁ khamanato, katāparādhavikappapariccāgato, kodhapariyuṭṭhānavūpasamanato, paññuttarato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānākhanti. Paṭiññānurūpaṁ parahitakaraṇato, visayapariccāgato, akusalavūpasamanato, paññuttarato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṁ vīriyaṁ. Paṭiññānurūpaṁ lokahitānucintanato, nīvaraṇapariccāgato, cittavūpasamanato, paññuttarato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṁ jhānaṁ. Yathāpaṭiññaṁ parahitūpāyakosallato, anupāyakiriyapariccāgato, mohajapariḷāhavūpasamanato, sabbaññutāpaṭilābhato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānā paññā.

Tattha ñeyyapaṭiññānuvidhānehi saccādhiṭṭhānaṁ, vatthukāmakilesakāmapariccāgehi cāgādhiṭṭhānaṁ, dosadukkhavūpasamehi upasamādhiṭṭhānaṁ, anubodhapaṭivedhehi paññādhiṭṭhānaṁ. Tividhasaccapariggahitaṁ dosattayavirodhi saccādhiṭṭhānaṁ, tividhacāgapariggahitaṁ dosattayavirodhi cāgādhiṭṭhānaṁ, tividhavūpasamapariggahitaṁ dosattayavirodhi upasamādhiṭṭhānaṁ, tividhañāṇapariggahitaṁ dosattayavirodhi paññādhiṭṭhānaṁ.

Saccādhiṭṭhānapariggahitāni cāgūpasamapaññādhiṭṭhānāni avisaṁvādanato, paṭiññānuvidhānato ca. Cāgādhiṭṭhānapariggahitāni saccūpasamapaññādhiṭṭhānāni paṭipakkhapariccāgato, sabbapariccāgaphalattā ca. Upasamādhiṭṭhānapariggahitāni saccacāgapaññādhiṭṭhānāni kilesapariḷāhūpasamanato, kammapariḷāhūpasamanato ca. Paññādhiṭṭhānapariggahitāni saccacāgūpasamādhiṭṭhānāni ñāṇapubbaṅgamato, ñāṇānuparivattanato cāti evaṁ sabbāpi pāramiyo saccappabhāvitā cāgaparibyañjitā upasamopabrūhitā paññāparisuddhā. Saccañhi etāsaṁ janakahetu, cāgo paṭiggāhakahetu, upasamo paribuddhihetu paññā pārisuddhihetu. Tathā ādimhi saccādhiṭṭhānaṁ saccapaṭiññattā, majjhe cāgādhiṭṭhānaṁ katapaṇidhānassa parahitāya attapariccāgato, ante upasamādhiṭṭhānaṁ sabbūpasamapariyosānattā. Ādimajjhapariyosānesu paññādhiṭṭhānaṁ tasmiṁ sati sambhavato, asati asambhavato, yathāpaṭiññañca sambhavato.

Tattha (pg.1.293) mahāpurisā satataṁ attahitaparahitakarehi garupiyabhāvakarehi saccacāgādhiṭṭhānehi gihibhūtā āmisadānena pare anuggaṇhanti. Tathā attahitaparahitakarehi, garupiyabhāvakarehi, upasamapaññādhiṭṭhānehi ca pabbajitabhūtā dhammadānena pare anuggaṇhanti.

Tattha antimabhave bodhisattassa caturadhiṭṭhānaparipūraṇaṁ. Paripuṇṇacaturadhiṭṭhānassa hi carimakabhavūpapattīti eke. Tatrāpi hi gabbhāvakkanti-abhinikkhamanesu paññādhiṭṭhānasamudāgamena sato sampajāno saccādhiṭṭhānapāripūriyā sampatijāto uttarābhimukho sattapadavītihārena gantvā sabbā disā oloketvā saccānuparivattinā vacasā “aggohamasmi lokassa, jeṭṭhohamasmi lokassa, seṭṭhohamasmi lokassā”ti (dī. ni. 2.31 ma. ni. 3.207) tikkhattuṁ sīhanādaṁ nadi, upasamādhiṭṭhānasamudāgamena jiṇṇāturamatapabbajitadassāvino catudhammappadesakovidassa yobbanārogyajīvitasampattimadānaṁ upasamo, cāgādhiṭṭhānasamudāgamena mahato ñātiparivaṭṭassa, hatthagatassa ca cakkavattirajjassa anapekkhapariccāgoti.

Dutiye ṭhāne abhisambodhiyaṁ caturadhiṭṭhānaparipūraṇanti keci. Tattha hi yathāpaṭiññaṁ saccādhiṭṭhānasamudāgamena catunnaṁ ariyasaccānaṁ abhisamayo. Tato hi saccādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ. Cāgādhiṭṭhānasamudāgamena sabbakilesupakkilesapariccāgo. Tato hi cāgādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ. Upasamādhiṭṭhānasamudāgamena paramūpasamasampatti. Tato hi upasamādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ. Paññādhiṭṭhānasamudāgamena anāvaraṇañāṇapaṭilābho. Tato hi paññādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇanti, taṁ asiddhaṁ abhisambodhiyāpi paramatthabhāvato.

Tatiye ṭhāne dhammacakkappavattane caturadhiṭṭhānaṁ paripuṇṇanti aññe. Tattha hi saccādhiṭṭhānasamudāgatassa dvādasahi ākārehi ariyasaccadesanāya saccādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ, cāgādhiṭṭhānasamudāgatassa saddhammamahāyāgakaraṇena cāgādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ, upasamādhiṭṭhānasamudāgatassa sayaṁ upasantassa paresaṁ upasamanena upasamādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ, paññādhiṭṭhānasamudāgatassa vineyyānaṁ āsayādiparijānanena paññādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇanti, tadapi asiddhaṁ apariyositattā buddhakiccassa.

Catutthe (pg.1.294) ṭhāne parinibbāne caturadhiṭṭhānaṁ paripuṇṇanti apare. Tatra hi parinibbutattā paramatthasaccasampattiyā saccādhiṭṭhānaparipūraṇaṁ, sabbūpadhipaṭinissaggena cāgādhiṭṭhānaparipūraṇaṁ, sabbasaṅkhārūpasamena upasamādhiṭṭhānaparipūraṇaṁ, paññāpayojanaparinibbānena paññādhiṭṭhānaparipūraṇanti.

Tatra mahāpurisassa visesena mettākhette abhijātiyaṁ saccādhiṭṭhānasamudāgatassa

saccādhiṭṭhānaparipūraṇamabhibyattaṁ, visesena karuṇākhette abhisambodhiyaṁ paññādhiṭṭhānasamudāgatassa paññādhiṭṭhānaparipūraṇamabhibyattaṁ, visesena muditākhette dhammacakkappavattane cāgādhiṭṭhānasamudāgatassa cāgādhiṭṭhānaparipūraṇamabhibyattaṁ, visesena upekkhākhette parinibbāne upasamādhiṭṭhānasamudāgatassa upasamādhiṭṭhānaparipūraṇamabhibyattanti daṭṭhabbaṁ.

Tatrāpi saccādhiṭṭhānasamudāgatassa saṁvāsena sīlaṁ veditabbaṁ, cāgādhiṭṭhānasamudāgatassa saṁvohārena soceyyaṁ veditabbaṁ, upasamādhiṭṭhānasamudāgatassa āpadāsu thāmo veditabbo, paññādhiṭṭhānasamudāgatassa sākacchāya paññā veditabbā. Evaṁ sīlājīvacittadiṭṭhivisuddhiyo veditabbā. Tathā saccādhiṭṭhānasamudāgamena dosāgatiṁ na gacchati avisaṁvādanato, cāgādhiṭṭhānasamudāgamena chandāgatiṁ na gacchati anabhisaṅgato, upasamādhiṭṭhānasamudāgamena bhayāgatiṁ na gacchati anuparodhato, paññādhiṭṭhānasamudāgamena mohāgatiṁ na gacchati yathābhūtāvabodhato.

Tathā paṭhamena aduṭṭho adhivāseti, dutiyena aluddho paṭisevati, tatiyena abhīto parivajjeti, catutthena asaṁmūḷho vinodeti. Paṭhamena nekkhammasukhuppatti, itarehi paviveka-upasamasambodhisukhuppattiyo honti. Tathā vivekajapītisukhasamādhijapītisukha-apītijakāyasukha satipārisuddhija-upekkhāsukhuppattiyo etehi catūhi yathākkamaṁ hontīti. Evamanekaguṇānubandhehi catūhi adhiṭṭhānehi sabbapāramisamūhasaṅgaho veditabbo. Yathā ca catūhi adhiṭṭhānehi sabbapāramisaṅgaho, evaṁ karuṇāpaññāhipīti daṭṭhabbaṁ. Sabbopi hi bodhisambhāro karuṇāpaññāhi saṅgahito. Karuṇāpaññāpariggahitā hi dānādiguṇā mahābodhisambhārā bhavanti buddhattasiddhipariyosānāti. Evametāsaṁ saṅgaho veditabbo.

Ko (pg.1.295) sampādanūpāyoti–

Sabbāsaṁ pana tāsampi, upāyoti sampādane;
Avekallādayo atta-niyyātanādayo matā.

Sakalassāpi hi puññādisambhārassa sammāsambodhiṁ uddissa **anavasesasambharaṇaṁ** avekallakāritāyogena, tattha ca **sakkaccakāritā** ādarabahumānayogena, **sātaccakāritā** nirantarapayogena, **cirakālādiyogo** ca antarā avosānāpajjanenāti. Taṁ panassa kālaparimāṇaṁ parato āvi bhavissati. Iti caturaṅgayogo etāsaṁ pāramīnaṁ sampādanūpāyo.

Tathā mahāsattena bodhāya paṭipajjantena sammāsambodhāya buddhānaṁ puretarameva attā niyyātetabbo “imāhaṁ attabhāvaṁ buddhānaṁ niyyātemī”ti. Taṁ taṁ pariggahavatthuñca paṭilābhato puretarameva dānamukhe nissajjitabbaṁ “yaṁ kiñci mayhaṁ uppajjanakaṁ jīvitaparikkhārajātaṁ, taṁ sabbaṁ sati yācake dassāmi, tesaṁ pana dinnāvasesaṁ eva mayā paribhuñjitabban”ti.

Evañhissa sammadeva pariccāgāya kate cittābhisaṅkhāre yaṁ uppajjati pariggahavatthu aviññāṇakaṁ, saviññāṇakaṁ vā, tattha ye ime pubbe dāne akataparicayo, pariggahavatthussa parittabhāvo, uḷāramanuññatā, parikkhayacintāti **cattāro dānavinibandhā.** Tesu yadā mahābodhisattassa saṁvijjamānesu deyyadhammesu, paccupaṭṭhite ca yācakajane dāne cittaṁ na pakkhandati na kamati, tena niṭṭhamettha gantabbaṁ “addhāhaṁ dāne pubbe akataparicayo, tena me etarahi dātukamyatā citte na saṇṭhātī”ti. So “evaṁ me ito paraṁ dānābhirataṁ cittaṁ bhavissati, handāhaṁ ito paṭṭhāya dānaṁ dassāmi, nanu mayā paṭikacceva pariggahavatthuṁ yācakānaṁ pariccattan”ti dānaṁ deti muttacāgo payatapāṇi vossaggarato yācayogo

dānasaṁvibhāgarato. Evaṁ mahāsattassa **paṭhamo dānavinibandho** hato hoti vihato samucchinno.

Tathā mahāsatto deyyadhammassa parittabhāve sati paccayavekalle iti paṭisañcikkhati "ahaṁ kho pubbe adānasīlatāya etarahi evaṁ paccayavekallo jāto, tasmā idāni mayā parittena vā hīnena vā yathāladdhena (pg.1.296) deyyadhammena attānaṁ pīḷetvāpi dānameva dātabbaṁ, yenāhaṁ āyatimpi dānapāramiṁ matthakaṁ pāpessāmī"ti so itarītarena dānaṁ deti muttacāgo payatapāṇi vossaggarato yācayogo dānasaṁvibhāgarato. Evaṁ mahāsattassa **dutiyo dānavinibandho** hato hoti vihato samucchinno.

Tathā mahāsatto deyyadhammassa uḷāramanuññatāya adātukamyatācitte uppajjamāne iti paṭisañcikkhati "nanu tayā sappurisa uḷāratamā sabbaseṭṭhā sammāsambodhi abhipatthitā, tasmā tadatthaṁ tayā uḷāramanuññe eva deyyadhamme dātuṁ yuttarūpan"ti. So uḷāraṁ, manuññañca dānaṁ deti muttacāgo payatapāṇi vossaggarato yācayogo dānasaṁvibhāgarato. Evaṁ mahāpurisassa **tatiyo dānavinibandho** hato hoti vihato samucchinno.

Tathā mahāsatto dānaṁ dento yadā deyyadhammassa parikkhayaṁ passati, so iti paṭisañcikkhati "ayaṁ kho bhogānaṁ sabhāvo, yadidaṁ khayadhammatā vayadhammatā, apica me pubbe tādisassa dānassa akatattā evaṁ bhogānaṁ parikkhayo dissati, handāhaṁ yathāladdhena deyyadhammena parittena vā, vipulena vā dānameva dadeyyaṁ, yenāhaṁ āyatiṁ dānapāramiyā matthakaṁ pāpuṇissāmī'ti. So yathāladdhena dānaṁ deti muttacāgo payatapāṇi vossaggarato yācayogo dānasaṁvibhāgarato. Evaṁ mahāsattassa **catuttho dānavinibandho** hato hoti vihato samucchinno. Evaṁ ye ye dānapāramiyā vinibandhabhūtā anatthā, tesaṁ tesaṁ yathārahaṁ paccavekkhitvā paṭivinodanaṁ upāyo. Yathā ca dānapāramiyā, evaṁ sīlapārami-ādīsupi daṭṭhabbaṁ.

Apica yaṁ mahāsattassa buddhānaṁ attasanniyyātanaṁ, taṁ sammadeva sabbapāramīnaṁ sampādanūpāyo, buddhānañca attānaṁ niyyātetvā ṭhito mahāpuriso tattha tattha bodhisambhārapāripūriyā ghaṭento vāyamanto sarīrassa, sukhūpakaraṇānañca upacchedakesu dussahesupi kiccesu (kicchesu cariyā. aṭṭha. pakiṇṇakakathā) durabhisambhavesupi sattasaṅkhārasamupanītesu anatthesu tibbesu pāṇaharesu "ayaṁ mayā attabhāvo buddhānaṁ pariccatto, yaṁ vā taṁ vā ettha hotū"ti (pg.1.297) tannimittaṁ na kampati na vedhati īsakampi aññathattaṁ na gacchati, kusalārambhe aññadatthu acalādhiṭṭhāno ca hoti, evaṁ **attasanniyyātanampi** etāsaṁ sampādanūpāyo.

Apica samāsato katābhinīhārassa attani sinehassa pariyādānaṁ, (parisosanaṁ cariyā. aṭṭha. pakiṇṇakakathā) paresu ca sinehassa parivaḍḍhanaṁ etāsaṁ sampādanūpāyo. Sammāsambodhisamadhigamāya hi katamahāpaṇidhānassa mahāsattassa yāthāvato parijānanena sabbesu dhammesu anupalittassa attani sineho parikkhayaṁ pariyādānaṁ gacchati, mahākaruṇāsamāyogavasena (samāsevanena cariyā. aṭṭha. pakiṇṇakakathā) pana piyaputte viya sabbasatte sampassamānassa tesu mettākaruṇāsineho parivaḍḍhati, tato ca taṁ tadāvatthānurūpaṁ attaparasantānesu lobhadosamohavigamena vidūrīkatamacchariyādibodhisambhārapaṭipakkho mahāpuriso dānapiyavacana-atthacariyā samānattatāsaṅkhātehi catūhi saṅgahavatthūhi (dī. ni. 3.313 a. ni. 4.32) caturadhiṭṭhānānugatehi accantaṁ janassa saṅgahakaraṇena upari yānattaye avatāraṇaṁ, paripācanañca karoti.

Mahāsattānañhi mahākaruṇā, mahāpaññā ca dānena alaṅkatā, dānaṁ piyavacanena,

piyavacanaṁ atthacariyāya, atthacariyā samānattatāya alaṅkatā, saṅgahitā ca. Tesañhi sabbepi satte attanā nibbisese katvā bodhisambhāresu paṭipajjantānaṁ sabbattha samānasukhadukkhatāya samānattatāsiddhi. Buddhabhūtānampi ca teheva catūhi saṅgahavatthūhi caturadhiṭṭhānena paripūritābhibuddhehi janassa accantikasaṅgahakaraṇena abhivinayanaṁ sijjhati. Dānañhi sammāsambuddhānaṁ cāgādhiṭṭhānena paripūritābhibuddhaṁ. Piyavacanaṁ saccādhiṭṭhānena, atthacariyā paññādhiṭṭhānena, samānattatā upasamādhiṭṭhānena paripūritābhibuddhā. Tathāgatānañhi sabbasāvakapaccekabuddhehi samānattatā parinibbāne. Tatra hi nesaṁ avisesato ekībhāvo. Tenevāha "natthi vimuttiyā nānatta"ti. Honti cettha–

"Sacco cāgī upasanto, paññavā anukampako;
Sambhatasabbasambhāro, kaṁ nāmatthaṁ na sādhaye.
Mahākāruṇiko (pg.1.298) satthā, hitesī ca upekkhako;
Nirapekkho ca sabbattha, aho acchariyo jino.
Viratto sabbadhammesu, sattesu ca upekkhako;
Sadā sattahite yutto, aho acchariyo jino.
Sabbadā sabbasattānaṁ, hitāya ca sukhāya ca;
Uyyutto akilāsū ca, aho acchariyo jino"ti. (cariyā. aṭṭha. pakiṇṇakakathā).

Kittakena kālena sampādananti–

Paññādhikādibhedena, ugghāṭitaññu-ādinā;
Tiṇṇampi bodhisattānaṁ, vasā kālo tidhā mato.

Heṭṭhimena hi tāva paricchedena cattāri asaṅkhyeyyāni, mahākappānaṁ satasahassañca, majjhimena aṭṭha asaṅkhyeyyāni, mahākappānaṁ satasahassañca, uparimena pana soḷasa asaṅkhyeyyāni, mahākappānaṁ satasahassañca. Ete ca bhedā yathākkamaṁ paññādhikasaddhādhikavīriyādhikavasena veditabbā. Paññādhikānañhi saddhā mandā hoti, paññā tikkhā. Saddhādhikānaṁ paññā majjhimā hoti. Vīriyādhikānaṁ paññā mandā. Paññānubhāvena ca sammāsambodhi abhigantabbāti (su. ni. aṭṭha. 1.34atthato samānaṁ) **aṭṭhakathāyaṁ** vuttaṁ.

Apare pana "vīriyassa tikkhamajjhimamudubhāvena bodhisattānaṁ ayaṁ kālavibhāgo"ti vadanti, avisesena pana vimuttiparipācanīyānaṁ dhammānaṁ tikkhamajjhimamudubhāvena yathāvuttakālabhedena bodhisambhārā tesaṁ pāripūriṁ gacchantīti tayopete kālabhedā yuttātipi vadanti. Evaṁ tividhā hi bodhisattā abhinīhārakkhaṇe bhavanti eko ugghaṭitaññū, eko vipañcitaññū, eko neyyoti. Tesu yo ugghaṭitaññū, so sammāsambuddhassa sammukhā catuppadagāthaṁ suṇanto gāthāya tatiyapade apariyosite eva chahi abhiññāhi saha paṭisambhidāhi arahattaṁ adhigantuṁ samatthupanissayo hoti, sace sāvakabodhiyaṁ adhimutto siyā.

Dutiyo bhagavato sammukhā catuppadagāthaṁ suṇanto apariyosite eva gāthāya catutthapade chahi abhiññāhi arahattaṁ adhigantuṁ samatthupanissayo hoti, yadi sāvakabodhiyaṁ adhimutto siyā.

Itaro (pg.1.299) pana bhagavato sammukhā catuppadagāthaṁ sutvā pariyositāya gāthāya chahi abhiññāhi arahattaṁ adhigantuṁ samatthupanissayo hoti.

Tayopete vinā kālabhedena katābhinīhārā, buddhānaṁ santike laddhabyākaraṇā ca anukkamena pāramiyo pūrentā yathākkamaṁ yathāvuttabhedena kālena sammāsambodhiṁ pāpuṇanti. Tesu tesu pana kālabhedesu aparipuṇṇesu te te mahāsattā divase divase vessantaradānasadisaṁ mahādānaṁ dentāpi tadanurūpe sīlādisabbapāramidhamme ācinantāpi pañca mahāpariccāge pariccajantāpi ñātatthacariyaṁ lokatthacariyaṁ buddhatthacariyaṁ paramakoṭiṁ pāpentāpi antarāva

sammāsambuddhā bhavissantīti netaṁ ṭhānaṁ vijjati. Kasmā? Ñāṇassa aparipaccanato, buddhakārakadhammānañca apariniṭṭhānato. Paricchinnakālanipphāditaṁ viya hi sassaṁ yathāvuttakālaparicchedena parinipphāditā sammāsambodhi tadantarā pana sabbussāhena vāyamantenāpi na sakkā adhigantunti pāramipāripūri yathāvuttakālavisesena sampajjatīti veditabbaṁ.

Ko ānisaṁsoti–

Ye te katābhinīhārānaṁ bodhisattānaṁ–

"Evaṁ sabbaṅgasampannā, bodhiyā niyatā narā;
Saṁsaraṁ dīghamaddhānaṁ, kappakoṭisatehipi.
Avīcimhi nuppajjanti, tathā lokantaresu ca;
Nijjhāmataṇhā khuppipāsā, na honti kālakañcikā. (kālakañcikā cariyā. aṭṭha. pakiṇṇakakathā).
Na honti khuddakā pāṇā, upapajjantāpi duggatiṁ;
Jāyamānā manussesu, jaccandhā na bhavanti te.
Sotavekallatā natthi, na bhavanti mūgapakkhikā;
Itthibhāvaṁ na gacchanti, ubhatobyañjanapaṇḍakā.
Na bhavanti pariyāpannā, bodhiyā niyatā narā;
Muttā ānantarikehi, sabbattha suddhagocarā.
Micchādiṭṭhiṁ (pg.1.300) na sevanti, kammakiriyadassanā;
Vasamānāpi saggesu, asaññaṁ nupapajjare.
Suddhāvāsesu devesu, hetu nāma na vijjati;
Nekkhammaninnā sappurisā, visaṁyuttā bhavābhave;
Caranti lokatthacariyāyo, pūrenti sabbapāramī"ti. (aṭṭhasā. nidānakathā; cariyā. pakiṇṇakakathā; apa. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; jā. aṭṭha. 1.dūrenidānakathā; bu. vaṁ. aṭṭha. 27.dūrenidānakathā).–

Evaṁ saṁvaṇṇitā ānisaṁsā, ye ca "sato sampajāno ānanda bodhisatto tusitā kāyā cavitvā mātukucchiṁ okkamatī"ti-ādinā (ma. ni. 3.204) soḷasa acchariyabbhutadhammappakārā, ye ca "sītaṁ byapagataṁ hoti, uṇhañca vūpasamatī"ti-ādinā, (khu. ni. 4-313piṭṭhe) "jāyamāne kho sāriputta, bodhisatte ayaṁ dasasahassilokadhātu saṅkampati sampakampati sampavedhatī"ti-ādinā ca dvattiṁsa pubbanimittappakārā, ye vā panaññepi bodhisattānaṁ adhippāyasamijjhanaṁ, kammādīsu ca vasibhāvoti evamādayo tattha tattha jātakabuddhavaṁsādīsu dassitappakārā ānisaṁsā, te sabbepi etāsaṁ ānisaṁsā, tathā yathānidassitabhedā alobhādosādiguṇayugaḷādayo cāti veditabbā.

Apica yasmā bodhisatto abhinīhārato paṭṭhāya sabbasattānaṁ pitusamo hoti hitesitāya, dakkhiṇeyyako garu bhāvanīyo paramañca puññakkhettaṁ hoti guṇavisesayogena, yebhuyyena ca manussānaṁ piyo hoti, amanussānaṁ piyo hoti, devatāhi anupālīyati, mettākaruṇāparibhāvitasantānatāya vāḷamigādīhi ca anabhibhavanīyo hoti, yasmiṁ yasmiñca sattanikāye paccājāyati, tasmiṁ tasmiṁ uḷārena vaṇṇena uḷārena yasena uḷārena sukhena uḷārena balena uḷārena ādhipateyyena aññe satte abhibhavati puññavisesayogato.

Appābādho hoti appātaṅko, suvisuddhā cassa saddhā hoti suvisadā, suvisuddhaṁ vīriyaṁ, sati samādhi paññā suvisadā, mandakileso hoti mandadaratho mandapariḷāho, kilesānaṁ mandabhāveneva subbaco hoti padakkhiṇaggāhī, khamo hoti sorato, sakhilo hoti paṭisandhārakusalo (pg.1.301) akodhano hoti anupanāhī, amakkhī hoti apaḷāsī, anissukī hoti amaccharī, asaṭho hoti amāyāvī, athaddho hoti anatimānī, asāraddho hoti

appamatto parato upatāpasaho hoti paresaṁ anupatāpī, yasmiñca gāmakhette paṭivasati, tattha sattānaṁ bhayādayo upaddavā yebhuyyena anuppannā nuppajjanti, uppannā ca vūpasamanti, yesu ca apāyesu uppajjati, na tattha pacurajano viya dukkhena adhimattaṁ pīḷīyati, bhiyyoso mattāya saṁvegabhayamāpajjati. Tasmā mahāpurisassa yathārahaṁ tasmiṁ tasmiṁ bhave labbhamānā ete sattānaṁ pitusamatādakkhiṇeyyatādayo guṇavisesā ānisaṁsāti veditabbā.

Tathā āyusampadā rūpasampadā kulasampadā issariyasampadā ādeyyavacanatā mahānubhāvatāti etepi mahāpurisassa pāramīnaṁ ānisaṁsāti veditabbā. Tattha **āyusampadā** nāma tassaṁ tassaṁ upapattiyaṁ dīghāyukatā ciraṭṭhitikatā, tāya yathāraddhāni kusalasamādānāni pariyosāpeti, bahuñca kusalaṁ upacinoti. **Rūpasampadā** nāma abhirūpatā dassanīyatā pāsādikatā, tāya rūpappamāṇānaṁ sattānaṁ pasādāvaho hoti sambhāvanīyo. **Kulasampadā** nāma uḷāresu kulesu abhinibbatti, tāya [jātimadādimadasattānampi (madamattānampi cariyā. aṭṭha. pakiṇṇakakathā)] upasaṅkamanīyo hoti payirupāsanīyo, tena te nibbisevane karonti. **Issariyasampadā** nāma mahāvibhavatā, mahesakkhatā, mahāparivāratā ca, tāhi saṅgahitabbe catūhi saṅgahavatthūhi (dī. ni. 3.313 a. ni. 1.256) saṅgahituṁ, niggahetabbe dhammena niggahetuñca samattho hoti. **Ādeyyavacanatā** nāma saddheyyatā paccayikatā, tāya sattānaṁ pamāṇabhūto hoti, alaṅghanīyā cassa āṇā hoti. **Mahānubhāvatā** nāma pabhāvamahantatā, tāya parehi na abhibhuyyati, sayameva pana pare aññadatthu abhibhavati dhammena, samena, yathābhūtaguṇehi ca, evametesaṁ āyusampadādayo mahāpurisassa pāramīnaṁ ānisaṁsā, sayañca aparimāṇassa puññasambhārassa parivuddhihetubhūtā yānattaye sattānaṁ avatāraṇassa paripācanassa kāraṇabhūtāti veditabbā.

Kiṁ (pg.1.302) phalanti–

Sammāsambuddhatā tāsaṁ, jaññā phalaṁ samāsato;
Vitthārato anantāpa-meyyā guṇagaṇā matā.

Samāsato hi tāva sammāsambuddhabhāvo etāsaṁ phalaṁ. Vitthārato pana bāttiṁsamahāpurisalakkhaṇa (dī. ni. 2.33ādayo; 3.198 ma. ni. 2.386) asītānubyañjana, byāmappabhādi-anekaguṇagaṇasamujjalarūpakāyasampatti-adhiṭṭhānā dasabala- (ma. ni. 4.8 a. ni. 10.21) catuvesārajja- (a. ni. 4.8) cha-asādhāraṇañāṇa-aṭṭhārasāveṇikabuddhadhamma- (dī. ni. aṭṭha. 3.305) pabhuti-anantāparimāṇaguṇasamudayopasobhinī dhammakāyasirī, yāvatā pana buddhaguṇā ye anekehipi kappehi sammāsambuddhenāpi vācāya pariyosāpetuṁ na sakkā, idameva tāsaṁ phalaṁ. Vuttañcetaṁ bhagavatā–

"Buddhopi buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṁ,
Kappampi ce aññamabhāsamāno.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha tathāgatassā"ti. (dī. ni. aṭṭha. 1.304 3.141 udā. aṭṭha. 53 cariyā. aṭṭha. nidānakathā, pakiṇṇakakathā)–

Evamettha pāramīsu pakiṇṇakakathā veditabbā.

Evaṁ yathāvuttāya paṭipadāya yathāvuttavibhāgānaṁ pāramīnaṁ pūritabhāvaṁ sandhāyāha **"samatiṁsa pāramiyo pūretvā"**ti. Satipi mahāpariccāgānaṁ dānapāramibhāve pariccāgavisesabhāvadassanatthaṁ, visesasambhāratādassanatthaṁ, sudukkarabhāvadassanatthañca tesaṁ visuṁ gahaṇaṁ, tatoyeva ca aṅgapariccāgato nayanapariccāgassa, pariggahapariccāgabhāvasāmaññepi dhanarajjapariccāgato puttadārapariccāgassa visuṁ gahaṇaṁ kataṁ, tathāyeva **ācariyadhammapālattherena**

(dī. ni. ṭī. 1.7) vuttaṁ. Ācariyasāriputtattherenapi **aṅguttaraṭīkāyaṁ,** (a. ni. ṭī. 1.ekapuggalavaggassa paṭhame) katthaci pana puttadārapariccāge visuṁ katvā nayanapariccāgamaññatra jīvitapariccāgaṁ vā pakkhipitvā rajjapariccāgamaññatra pañca mahāpariccāge vadanti.

Gatapaccāgatikavattasaṅkhātāya (pg.1.303) (dī. ni. aṭṭha. 1.9 ma. ni. aṭṭha. 1.10.9 saṁ. ni. aṭṭha. 3.5.368 vibha. aṭṭha. 523 su. ni. aṭṭha. 1.1.35) pubbabhāgapaṭipadāya saddhiṁ abhiññāsamāpattinipphādanaṁ **pubbayogo.** Dānādīsuyeva sātisayapaṭipattinipphādanaṁ **pubbacariyā.** Yā vā cariyāpiṭakasaṅgahitā, sā **pubbacariyā.** Keci pana "abhinīhāro **pubbayogo.** Dānādipaṭipatti vā kāyavivekavasena ekacariyā vā **pubbacariyā"**ti vadanti. Dānādīnañceva appicchatādīnañca saṁsāranibbānesu ādīnavānisaṁsānañca vibhāvanavasena, sattānaṁ bodhittaye patiṭṭhāpanaparipācanavasena ca pavattā kathā **dhammakkhānaṁ.** Ñātīnamatthassa cariyā **ñātatthacariyā,** sāpi karuṇāyanavaseneva. **Ādi**-saddena **lokatthacariyā**dayo saṅgaṇhāti. Kammassakatāñāṇavasena, anavajjakammāyatanasippāyatanavijjāṭṭhānaparicayavasena, khandhāyatanādiparicayavasena, lakkhaṇattayatīraṇavasena ca ñāṇacāro **buddhicariyā,** sā panatthato paññāpāramīyeva, ñāṇasambhāradassanatthaṁ pana visuṁ gahaṇaṁ. **Koṭin**ti pariyantaṁ ukkaṁsaṁ. **Tathā amhākampi bhagavā āgato**ti etthāpi "dānapāramiṁ pūretvā"ti-ādinā sambandho.

Evaṁ pāramipūraṇavasena **"tathā āgato"**ti padassatthaṁ dassetvā idāni bodhipakkhiyadhammavasenapi dassento **"cattāro satipaṭṭhāne"**ti-ādimāha. Tattha satipaṭṭhānādiggahaṇena āgamanapaṭipadaṁ matthakaṁ pāpetvā dasseti maggaphalapakkhikānaññeva gahetabbattā, vipassanāsaṅgahitā eva vā satipaṭṭhānādayo daṭṭhabbā pubbabhāgapaṭipadāya gahaṇato. **Bhāvetvā**ti uppādetvā. **Brūhetvā**ti vaḍḍhetvā. Ettha ca "yena abhinīhārenā"ti-ādinā āgamanapaṭipadāya-ādiṁ dasseti, "dānapāramiṁ pūretvā"ti-ādinā majjhe, "cattāro satipaṭṭhāne"ti-ādinā pariyosānaṁ. Tasmā "āgato"ti vuttassa āgamanassa kāraṇabhūtapaṭipadāvisesadassanaṁyeva tiṇṇaṁ nayānaṁ visesoti daṭṭhabbaṁ. Idāni yathāvuttena atthayojanattayena siddhaṁ paṭhamakāraṇameva gāthābandhavasena dassetuṁ **"yathevā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha idhalokamhi vipassi-ādayo munayo sabbaññubhāvaṁ yathāvuttena kāraṇattayena āgatā yatheva, tathā pañcahi cakkhūhi cakkhumā ayaṁ sakyamunipi yena kāraṇena āgato, tenesa tathāgato nāma vuccatīti yojanā.

Sampatijātoti (pg.1.304) manussānaṁ hatthato muccitvā muhuttajāto, na pana mātukucchito nikkhantamatto mātukucchito nikkhantamattañhi mahāsattaṁ paṭhamaṁ brahmāno suvaṇṇajālena paṭiggaṇhiṁsu, tesaṁ hatthato cattāro mahārājāno ajinappaveṇiyā, tesaṁ hatthato manussā dukūlacumbaṭakena paṭiggaṇhiṁsu, "manussānaṁ hatthato muccitvā pathaviyaṁ patiṭṭhito"ti (dī. ni. aṭṭha. 2.31) vakkhati. **"Kathañcā"**ti-ādi vitthāradassanaṁ. **Yathāha** bhagavā mahāpadānadesanāyaṁ. **Setamhi chatte**ti dibbasetacchatte. **Anuhīramāne**ti dhāriyamāne. **"Anudhāriyamāne"**tipi idāni pāṭho. "Ettha ca chattaggahaṇeneva khaggadīni pañca kakudhabhaṇḍānipi gahitānevāti daṭṭhabbaṁ. Khaggatālavaṇṭamorahatthakavālabījanī-uṇhīsapaṭṭāpi hi chattena saha tadā upaṭṭhitā ahesuṁ. Chattādīniyeva ca tadā paññāyiṁsu, na chattādigāhakā"ti (dī. ni. ṭī. 1.7) **ācariyadhammapālattherena** vuttaṁ, ācariyasāriputtattherenāpi **aṅguttaraṭīkāyaṁ** (a. ni. ṭī. 1.ekapuggalavaggassa paṭhame) evaṁ sati tālavaṇṭādīnampi kakudhabhaṇḍasamaññā. Apica khaggādīni kakudhabhaṇḍāni, tadaññānipi tālavaṇṭādīni

tadā upaṭṭhitānīti adhippāyena tathā vuttaṁ.

Sabbā ca disāti dasa disā. **Anuviloketī**ti puññānubhāvena lokavivaraṇapāṭihāriye jāte paññāyamānaṁ dasasahassilokadhātuṁ maṁsacakkhunāva oloketīti attho. Nayidaṁ sabbadisānuvilokanaṁ sattapadavītihāruttarakālaṁ paṭhamamevānuvilokanato. Mahāsatto hi manussānaṁ hatthato muccitvā puratthimaṁ disaṁ olokesi. Tattha devamanussā gandhamālādīhi pūjayamānā "mahāpurisa idha tumhehi sadisopi natthi, kuto tayā uttaritaro"ti āhaṁsu. Evaṁ catasso disā catasso anudisā heṭṭhā uparīti sabbā disā-anuviloketvā sabbattha attanā sadisamadisvā "ayaṁ uttarā disā"ti sattapadavītihārena agamāsīti **ācariyadhammapālattherena** (dī. ni. ṭī. 1.7) **ācariyasāriputtattherena** (a. ni. ṭī. 1.ekapuggalavaggassa paṭhame) ca vuttaṁ. **Mahāpadānasuttaṭṭhakathāyam**pi (dī. ni. aṭṭha. 2.31) evameva vaṇṇitaṁ. Tasmā sattapadavītihārato paṭhamaṁ sabbadisānuvilokanaṁ katvā sattapadavītihārena gantvā tadupari āsabhiṁ vācaṁ bhāsatīti daṭṭhabbaṁ. Idha, pana aññāsu ca aṭṭhakathāsu samehi (pg.1.305) pādehi patiṭṭhahanato paṭṭhāya yāva āsabhīvācābhāsanaṁ tāva yathākkamaṁ eva pubbanimittabhāvaṁ vibhāvento "sattamapadūpari ṭhatvā sabbadisānuvilokanaṁ sabbaññutānāvaraṇañāṇapaṭilābhassā"ti-ādīni vadati, evampi yathā na virujjhati, tathā eva attho gahetabbo. "Sattamapadūpari ṭhatvā"ti ca pāṭho pacchā pamādalekhavasena edisena vacanakkamena mahāpadānaṭṭhakathāyamadissamānattāti. **Āsabhin**ti uttamaṁ, akampanikaṁ vā, nibbhayanti attho. Usabhassa idanti hi **āsabhaṁ,** sūrabhāvo, tena yuttattā panāyaṁ vācā "āsabhī"ti vuccati. **Aggo**ti sabbapaṭhamo. **Jeṭṭho, seṭṭho**ti ca tasseva vevacanaṁ. Saddatthamattato pana **aggo**ti guṇehi sabbapadhāno. **Jeṭṭho**ti guṇavaseneva sabbesaṁ vuddhatamo, guṇehi mahallakatamoti vuttaṁ hoti. **Seṭṭho**ti guṇavaseneva sabbesaṁ pasaṭṭhatamo. **Lokassā**ti vibhattāvadhibhūte nissakkatthe sāmivacanaṁ. **Ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo**ti imasmiṁ attabhāve pattabbaṁ arahattaṁ byākāsi tabbaseneva punabbhavābhāvato.

Idāni tathāgamanaṁ sambhāvento **"tañcassā"**ti-ādimāha. Pubbanimittabhāvena tathaṁ avitathanti sambandho. **Visesādhigamānan**ti guṇavisesādhigamānaṁ. Tadevatthaṁ vitthārato dasseti **"yaṅhī"**ti-ādinā Tattha **yan**ti kiriyāparāmasanaṁ, tena "patiṭṭhahī"ti ettha pakatiyatthaṁpatiṭṭhānakiriyaṁ parāmasati. **Idamassā**ti idaṁ patiṭṭhahanaṁ assa bhagavato. Paṭilābhasadde sāminiddeso cesa, kattuniddeso vā. **Pubbanimittan**ti tappaṭilābhasaṅkhātassa āyatiṁ uppajjamānakassa hitassa paṭhamaṁ pavattaṁ sañjānanakāraṇaṁ. Bhagavato hi acchariyabbhutaguṇavisesādhigamane pañca mahāsupinādayo viya etāni sañjānananimittāni pātubhavanti, yathā taṁ loke puññavantānaṁ puññaphalavisesādhigamaneti.

Sabbalokuttarabhāvassāti sabbalokānamuttamabhāvassa, sabbalokātikkamanabhāvassa vā. Satta padāni **sattapadaṁ,** tassa vītihāro visesena atiharaṇaṁ **sattapadavītihāro,** sattapadanikkhepoti attho. So pana samagamane dvinnaṁ padānamantare muṭṭhiratanamattanti vuttaṁ.

"Anekasākhañca (pg.1.306) sahassamaṇḍalaṁ,
Chattaṁ marū dhārayumantalikkhe.
Suvaṇṇadaṇḍā vītipatanti cāmarā,
Na dissare cāmarachattagāhakā"ti. (su. ni. 693).–

Suttanipāte nāḷakasutte āyasmatā ānandattherena vuttaṁ nidānagāthāpadaṁ sandhāya **"suvaṇṇadaṇḍā vītipatanti cāmarāti etthā"**ti vuttaṁ. **Etthā**ti hi etasmiṁ gāthāpadeti attho. Mahāpadānasutte anāgatattā pana cāmarukkhepassa tathā vacanaṁ daṭṭhabbaṁ.

Tattha āgatānusārena hi idha pubbanimittabhāvaṁ vadati, **camaro** nāma migaviseso. Yassa vālena rājakakudhabhūtaṁ vālabījaniṁ karonti, tassa ayanti **cāmarī.** Tassā ukkhepo tathā, vutto soti **vuttacāmarukkhepo. Arahattavimuttivaravimalasetacchattapaṭilābhassā**ti arahattaphalasamāpattisaṅkhātavaravimalasetacchattapaṭilābhassa. **Sattamapadūparī**ti ettha **pada**-saddo padavaḷañjanavācako, tasmā sattamassa padavaḷañjanassa uparīti attho. Sabbaññutaññāṇameva sabbattha appaṭihatacāratāya anāvaraṇanti āha **"sabbaññutānāvaraṇañāṇapaṭilābhassā"**ti. **Tathā ayaṁ bhagavā …pe… pubbanimittabhāvanā**ti ettha "yaṅhī"ti-ādi adhikārattā, gamyamānattā ca na vuttaṁ, etena ca abhijātiyaṁ dhammatāvasena uppajjanakavisesā sabbabodhisattānaṁ sādhāraṇāti dasseti. Pāramitānissandā hi te.

Porāṇāti aṭṭhakathācariyā. Gavampati usabho samehi pādehi vasūnaṁ ratanānaṁ dhāraṇato vasundarasaṅkhātaṁ bhūmiṁ phusī yathā, tathā manussānaṁ hatthato muccitvā muhuttajāto so gotamo samehi pādehi vasundharaṁ phusīti attho. **Vikkamī**ti agamāsi. **Satta padānī**ti sattapadavaḷañjanaṭṭhānāni. Accantasaṁyoge cetaṁ upayogavacanaṁ, sattapadavārehīti vā karaṇattho uttarapadalopavasena daṭṭhabbo. **Marū**ti devā yathāmariyādaṁ maraṇasabhāvato. **Samā**ti vilokanasamatāya samā sadisiyo. Mahāpuriso hi yathā ekaṁ disaṁ vilokesi, evaṁ sesadisāpi, na katthaci vilokane vinibandho tassa ahosi, samāti vā viloketuṁ yuttāti attho. Na hi tadā bodhisattassa virūpabībhacchavisamarūpāni viloketumayuttāni disāsu upaṭṭhahanti (pg.1.307) vissaṭṭhamañjūviññeyyādivasena aṭṭhaṅgupetaṁ giraṁ abbhudīrayi pabbatamuddhaniṭṭhito sīho yathā abhinadīti attho.

Evaṁ kāyagamanatthena gatasaddena tathāgatasaddaṁ niddisitvā idāni ñāṇagamanatthena niddisituṁ **"atha vā"**ti-ādimāha. Tattha "yathā vipassī bhagavā"ti-ādīsupi "nekkhammena kāmacchandaṁ pahāyā"ti-ādinā yojetabbaṁ. **Nekkhammenā**ti alobhapadhānena kusalacittuppādena. Kusalā hi dhammā idha nekkhammaṁ tesaṁ sabbesampi kāmacchandapaṭipakkhattā, na pabbajjādayo eva. "Paṭhamajjhānenā"tipi vadanti keci, tadayuttameva paṭhamajjhānassa pubbabhāgapaṭipadāya eva idha icchitattā. **Pahāyā**ti pajahitvā. **Gato**ti uttarivisesaṁ ñāṇagamanena paṭipanno. **Pahāyā**ti vā pahānahetu, pahāne vā sati. Hetulakkhaṇatthesu hi ayaṁ tvā-saddo "sakko hutvā nibbattī"ti-ādīsu (dī. ni. aṭṭha. 2.355) viya. Kāmacchandādippahānahetukañca "gato"ti ettha vuttaṁ avabodhasaṅkhātaṁ, paṭipattisaṅkhātaṁ vā gamanaṁ kāmacchandādippahānena ca taṁ lakkhīyati, esa nayo **"padāletvā"**ti-ādīsupi. **Abyāpādenā**ti mettāya. **Ālokasaññāyā**ti vibhūtaṁ katvā manasikārena upaṭṭhitālokasañjānanena. **Avikkhepenā**ti samādhinā. **Dhammavavatthānenā**ti kusalādidhammānaṁ yāthāvanicchayena, sappaccayanāmarūpavavatthānenātipi vadanti.

Evaṁ kāmacchandādinīvaraṇappahānena "abhijjhaṁ loke pahāyā"ti-ādinā vuttāya paṭhamajjhānassa pubbabhāgapaṭipadāya bhagavato ñāṇagamanavisiṭṭhaṁ tathāgatabhāvaṁ dassetvā idāni saha upāyena aṭṭhahi samāpattīhi, aṭṭhārasahi ca mahāvipassanāhi taṁ dassetuṁ **"ñāṇenā"**ti-ādimāha. Nāmarūpapariggahakaṅkhāvitaraṇānañhi vinibandhabhūtassa mohassa dūrīkaraṇena ñātapariññāyaṁ ṭhitassa aniccasaññādayo sijjhanti, tasmā avijjāpadālanaṁ vipassanāya upāyo. Tathā jhānasamāpattīsu abhiratinimittena pāmojjena, tattha anabhiratiyā vinoditāya jhānādīnaṁ samadhigamoti samāpattiyā arativinodanaṁ upāyo. Samāpattivipassanānukkamena pana upari vakkhamānanayena niddisitabbepi

nīvaraṇasabhāvāya avijjāya heṭṭhā kāmacchandādivasena dassitanīvaraṇesupi saṅgahadassanatthaṁ uppaṭipāṭiniddeso daṭṭhabbo.

Samāpattivihārapavesananibandhanena (pg.1.308) nīvaraṇāni kavāṭasadisānīti āha **"nīvaraṇakavāṭaṁ ugghāṭetvā"**ti. "Rattiṁ anuvitakketvā anuvicāretvā divā kammante payojetī"ti majjhimāgamavare mūlapaṇṇāsake **vammikasutte** (ma. ni. 1.249) vuttaṭṭhāne viya vitakkavicārā vūpasamā [dhūmāyanā (dī. ni. ṭī. 1.7)] adhippetāti sandhāya **"vitakkavicāradhūmaṁ vūpasametvā"**ti vuttaṁ, vitakkavicārasaṅkhātaṁ dhūmaṁ vūpasametvāti attho. "Vitakkavicāra"micceva adhunā pāṭho, so na porāṇo ācariyadhammapālattherena, ācariyasāriputtattherena ca yathāvuttapāṭhasseva uddhatattā. **Virājetvā**ti jigucchitvā, samatikkamitvā vā. Tadubhayattho hesa "pītiyā ca virāgā"ti-ādīsu (dī. ni. 1.7 ma. ni. 3.155 pārā. 11 vibha. 625) viya. Kāmaṁ paṭhamajjhānūpacāre eva dukkhaṁ, catutthajjhānūpacāre eva ca sukhaṁ pahīyati, atisayappahānaṁ pana sandhāyāha **"catutthajjhānena sukhadukkhaṁ pahāyā"**ti.

Rūpasaññāti saññāsīsena rūpāvacarajjhānāni ceva tadārammaṇāni ca vuttāni. Rūpāvacarajjhānampi hi "rūpan"ti vuccati uttarapadalopena "rūpī rūpāni passatī"ti-ādīsu (dha. sa. 248) tassa ārammaṇampi kasiṇarūpaṁ purimapadalopena "bahiddhā rūpāni passati suvaṇṇadubbaṇṇānī"ti-ādīsu (dha. sa. 223ādayo) tasmā idha rūpe rūpajjhāne taṁsahagatā saññā rūpasaññāti evaṁ saññāsīsena rūpāvacarajjhānāni vuttāni, rūpaṁ saññā assāti **rūpasaññaṁ,** rūpasaññāsamannāgatanti vuttaṁ hoti. Evaṁ pathavīkasiṇādibhedassa tadārammaṇassa cetaṁ adhivacananti veditabbaṁ. **Paṭighasaññā**ti cakkhādīnaṁ vatthūnaṁ, rūpādīnaṁ ārammaṇānañca paṭighātena paṭihananena visayivisayasamodhānena samuppannā dvipañcaviññāṇasahagatā saññā. **Nānattasaññā**ti aṭṭha kāmāvacarakusalasaññā, dvādasa akusalasaññā, ekādasa kāmāvacarakusalavipākasaññā, dve akusalavipākasaññā, ekādasa kāmāvacarakiriyasaññāti etāsaṁ catucattālīsasaññānametaṁ adhivacanaṁ. Etā hi yasmā rūpasaddādibhede nānatte nānāsabhāve gocare pavattanti, yasmā ca nānattā nānāsabhāvā aññamaññaṁ asadisā, tasmā "nānattasaññā"ti vuccanti.

Aniccassa aniccanti vā anupassanā **aniccānupassanā,** tebhūmakadhammānaṁ aniccataṁ gahetvā pavattāya vipassanāyetaṁ nāmaṁ. **Niccasaññan**ti saṅkhatadhamme "niccā (pg.1.309) sassatā"ti pavattamicchāsaññaṁ, saññāsīsena cettha diṭṭhicittānampi gahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ. Esa nayo ito paresupi. **Nibbidānupassanāyā**ti saṅkhāresu nibbindanākārena pavattāya anupassanāya. **Nandin**ti sappītikataṇhaṁ. **Virāgānupassanāyā**ti saṅkhāresu virajjanākārena pavattāya anupassanāya. **Nirodhānupassanāyā**ti saṅkhārānaṁ nirodhassa anupassanāya, "te saṅkhārā nirujjhantiyeva, āyatiṁ samudayavasena na uppajjantī"ti evaṁ vā anupassanā **nirodhānupassanā.** Tenevāha "nirodhānupassanāya nirodheti, no samudetī"ti. Muñcitukamyatā hi ayaṁ balappattāti. Paṭinissajjanākārena pavattā anupassanā **paṭinissaggānupassanā.** Paṭisaṅkhāsantiṭṭhanā hi ayaṁ. **Ādānan**ti niccādivasena gahaṇaṁ. Santatisamūhakiccārammaṇānaṁ vasena ekattaggahaṇaṁ **ghanasaññā. Āyūhanaṁ** abhisaṅkharaṇaṁ. Avatthāvisesāpatti **vipariṇāmo. Dhuvasaññan**ti thirabhāvaggahaṇasaññaṁ. **Nimittan**ti samūhādighanavasena sakiccaparicchedatāya saṅkhārānaṁ saviggahataṁ. **Paṇidhin**ti rāgādipaṇidhiṁ. Sā panatthato taṇhāvasena saṅkhāresu ninnatā.

Abhinivesanti attānudiṭṭhiṁ. Aniccādivasena sabbadhammatīraṇaṁ **adhipaññādhammavipassanā. Sārādānābhinivisen**ti asāre sāraggahaṇavipallāsaṁ. Issarakuttādivasena loko samuppannoti abhiniveso **sammohābhiniveso** nāma. Keci

pana "ahosiṁ nu kho ahamatītamaddhānan'ti-ādinā pavattasaṁsayāpatti **sammohābhiniveso"**ti vadanti. Saṅkhāresu leṇatāṇabhāvaggahaṇaṁ **ālayābhiniveso.** "Ālayaratā ālayasamuditā"ti (dī. ni. 2.64 ma. ni. 1.281 2.337 mahāva. 7 8) vacanato **ālayo** vuccati taṇhā, sāyeva cakkhādīsu, rūpādīsu ca abhinivesavasena pavattiyā **ālayābhiniveso**ti keci. "Evaṁvidhā saṅkhārā paṭinissajjīyantī'ti pavattañāṇaṁ **paṭisaṅkhānupassanā.** Vaṭṭato vigatattā vivaṭṭaṁ, nibbānaṁ, tattha ārammaṇakaraṇasaṅkhātena anupassanena pavattiyā **vivaṭṭānupassanā,** gotrabhu. **Saṁyogābhinivesan**ti saṁyujjanavasena saṅkhāresu abhinivisanaṁ. **Diṭṭhekaṭṭhe**ti diṭṭhiyā sahajātekaṭṭhe, pahānekaṭṭhe ca. **Oḷārike**ti uparimaggavajjhe kilese apekkhitvā vuttaṁ, aññathā dassanapahātabbā ca dutiyamaggavajjhehipi oḷārikāti tesampi tabbacanīyatā siyā. **Aṇusahagate**ti aṇubhūte. Tabbhāvavuttiko hi ettha **sahagata**saddo. Idaṁ pana heṭṭhimamaggavajjhe apekkhitvā vuttaṁ (pg.1.310) **Sabbakilese**ti avasiṭṭhasabbakilese. Na hi paṭhamādimaggehi pahīnā kilesā puna pahīyanti. **Sabba**saddo cettha sappadesavisayo "sabbe tasanti daṇḍassā"ti-ādīsu viya (dha. pa. 129).

Kakkhaḷattaṁ kaṭhinabhāvo. **Paggharaṇaṁ** dravabhāvo. Lokiyavāyunā bhastassa viya yena taṁtaṁkalāpassa uddhumāyanaṁ, thambhabhāvo vā, taṁ **vitthambhanaṁ.** Vijjamānepi kalāpantarabhūtānaṁ kalāpantarabhūtehi phuṭṭhabhāve taṁtaṁbhūtavivittatā rūpapariyanto ākāsoti yesaṁ yo paricchedo, tehi so asamphuṭṭhova, aññathā bhūtānaṁ paricchedabhāvo na siyā byāpitabhāvāpattito. Yasmiṁ kalāpe bhūtānaṁ paricchedo, tehi tattha asamphuṭṭhabhāvo **asamphuṭṭhalakkhaṇaṁ,** tenāha bhagavā **ākāsadhātuniddese** "asamphuṭṭho catūhi mahābhūtehī"ti (dha. sa. 637).

Virodhipaccayasannipāte visadisuppatti **ruppanaṁ.** Cetanāpadhānattā saṅkhārakkhandhadhammānaṁ cetanāvasenetaṁ vuttaṁ **"saṅkhārānaṁ abhisaṅkharaṇalakkhaṇan"**ti. Tathā hi suttantabhājaniye **saṅkhārakkhandhavibhaṅge** "cakkhusamphassajā cetanā"ti-ādinā (vibha. 12) cetanāva vibhattā. Abhisaṅkhāralakkhaṇā ca cetanā. Yathāha "tattha katamo puññābhisaṅkhāro, kusalā cetanā"ti-ādi (vibha. 226) sampayuttadhammānaṁ ārammaṇe ṭhapanaṁ **abhiniropanaṁ.** Ārammaṇānamanubandhanaṁ **anumajjanaṁ.** Savipphārikatā **pharaṇaṁ.** Adhimuccanaṁ saddahanaṁ **adhimokkho. Assaddhiye**ti assaddhiyahetu. Nimittatthe cetaṁ bhummaṁ. Esa nayo **kosajjā**dīsupi. Kāyacittapariḷāhūpasamo **vūpasamalakkhaṇaṁ.** Līnuddhaccarahite adhicitte vattamāne paggahaniggahasampahaṁsanesu abyāvaṭatāya ajjhupekkhanaṁ **paṭisaṅkhānaṁ** pakkhapātupacchedato.

Musāvādādīnaṁ visaṁvādanādikiccatāya lūkhānaṁ apariggāhakānaṁ paṭipakkhabhāvato pariggāhakasabhāvā sammāvācā siniddhabhāvato sampayuttadhamme, sammāvācāpaccayasubhāsitaṁ sotāraṁca puggalaṁ pariggaṇhātīti sā **pariggahalakkhaṇā.** Kāyikakiriyā kiñci kattabbaṁ samuṭṭhāpeti, sayañca samuṭṭhānaṁ ghaṭanaṁ hotīti sammākammantasaṅkhātā virati **samuṭṭhānalakkhaṇā**ti daṭṭhabbā, sampayuttadhammānaṁ vā ukkhipanaṁ **samuṭṭhānaṁ** (pg.1.311) kāyikakiriyāya bhārukkhipanaṁ viya. Jīvamānassa sattassa, sampayuttadhammānaṁ vā jīvitindriyavuttiyā, ājīvasseva vā suddhi **vodānaṁ.**

"Saṅkhārā"ti idha cetanā adhippetā, na pana "saṅkhārā saṅkhārakkhandho"ti-ādīsu (dha. sa. 583 985 vibha. 1 20 52) viya samapaññāsacetasikāti vuttaṁ **"saṅkhārānaṁ cetanālakkhaṇan"**ti. Avijjāpaccayā hi puññābhisaṅkhārādikāva cetanā.

Ārammaṇābhimukhabhāvo **namanaṁ. Āyatanaṁ** pavattanaṁ. Saḷāyatanavasena hi cittacetasikānaṁ pavatti. **Taṇhāya hetulakkhaṇa**ti ettha vaṭṭassa janakahetubhāvo taṇhāya hetulakkhaṇaṁ, maggassa pana vakkhamānassa nibbānasampāpakattanti ayametesaṁ viseso. Ārammaṇassa **gahaṇalakkhaṇaṁ.** Puna uppattiyā **āyūhanalakkhaṇaṁ.** Sattajīvato **suññatālakkhaṇaṁ. Padahanaṁ** ussāhanaṁ. **Ijjhanaṁ** sampatti. Vaṭṭato nissaraṇaṁ **niyyānaṁ.** Aviparītabhāvo **tathalakkhaṇaṁ.** Aññamaññānativattanaṁ **ekaraso,** anūnādhikabhāvova. **Yuganaddhā** nāma samathavipassanā aññamaññopakāratāya yugaḷavasena bandhitabbato. "Saddhāpaññā paggahāvikkhepā"tipi vadanti. **Cittavisuddhi** nāma samādhi. **Diṭṭhivisuddhi** nāma paññā. **Khayo**ti kilesakkhayo maggo, tasmiṁ pavattassa sammādiṭṭhisaṅkhātassa **ñāṇassa samucchedanalakkhaṇaṁ.** Kilesānamanuppādapariyosānatāya **anuppādo,** phalaṁ. Kilesavūpasamo **passaddhi. Chandassā**ti kattukāmatāchandassa. Patiṭṭhābhāvo **mūlalakkhaṇaṁ.** Ārammaṇapaṭipādakatāya sampayutta-dhammānamuppattihetutā **samuṭṭhāpanalakkhaṇaṁ.** Visayādisannipātena gahetabbākāro **samodhānaṁ.** Yā "saṅgatī"ti vuccati "tiṇṇaṁ saṅgati phasso"ti-ādīsu. Samaṁ, sammā vā odahanti sampiṇḍitā bhavanti sampayuttadhammā anenātipi **samodhānaṁ,** phasso, tabbhāvo **samodhānalakkhaṇaṁ.** Samosaranti sannipatanti etthāti **samosaraṇaṁ,** vedanā. Tāya hi vinā appavattamānā sampayuttadhammā vedanānubhavananimittaṁ samosaṭā viya hontīti evaṁ vuttaṁ, tabbhāvo **samosaraṇalakkhaṇaṁ.** Pāsādādīsu gopānasīnaṁ kūṭaṁ viya sampayuttadhammānaṁ pāmokkhabhāvo **pamukhalakkhaṇaṁ.** Satiyā sabbatthakattā sampayuttānaṁ adhipatibhāvo **ādhipateyyalakkhaṇaṁ.** Tato sampayuttadhammato, tesaṁ vā sampayuttadhammānaṁ uttari padhānaṁ **tatuttari,** tabbhāvo **tatuttariyalakkhaṇaṁ.** Paññuttarā hi kusalā dhammā. **Vimuttī**ti phalaṁ kilesehi vimuccitthāti katvā. Taṁ (pg.1.312) pana sīlādiguṇasārassa paramukkaṁsabhāvena **sāraṁ.** Tato uttari dhammassābhāvato **pariyosānaṁ.** Ayañca lakkhaṇavibhāgo chadhātupañcajhānaṅgādivasena taṁtaṁsuttapadānusārena porāṇaṭṭhakathāyamāgatanayena vuttoti daṭṭhabbaṁ. Tathā hi pubbe vuttopi koci dhammo pariyāyantarappakāsanatthaṁ puna dassito. Tato eva ca "chandamūlakā dhammā manasikārasamuṭṭhānā phassasamodhānā vedanāsamosaraṇā"ti "paññuttarā kusalā dhammā"ti, "vimuttisāramidaṁ brahmacariyan"ti, "nibbānogadhañhi āvuso brahmacariyaṁ nibbānapariyosānan"ti [saṁ. ni. 3.512(atthato samānaṁ)] ca suttapadānaṁ vasena chandassa mūlalakkhaṇan"ti-ādi vuttaṁ. Tesaṁ tesaṁ dhammānaṁ tathaṁ avitathaṁ lakkhaṇaṁ āgatoti atthaṁ dasseti **"evan"**ti-ādinā. Taṁ pana gamanaṁ idha ñāṇagamanamevāti vuttaṁ **"ñāṇagatiyā"**ti. Satipi gatasaddassa avabodhanatthabhāve ñāṇagamanattheneveso siddhoti na vutto. Ā-saddassa cettha gatasaddānuvattimattameva. Tenāha **"patto anuppatto"**ti.

Aviparītasabhāvattā **"tathadhammā nāma cattāri ariyasaccānī"**ti vuttaṁ. Aviparītasabhāvato **tathāni.** Amusāsabhāvato **avitathāni.** Aññākārarahitato **anaññathāni.** Saccasaṁyuttādīsu āgataṁ paripuṇṇasaccacatukkakathaṁ sandhāya **"iti vitthāro"**ti āha. **"Tasmā"**ti vatvā tadaparāmasitabbameva dasseti **"tathānaṁ abhisambuddhattā"**ti iminā. Esa nayo īdisesu.

Evaṁ saccavasena catutthakāraṇaṁ dassetvā idāni paccayapaccayuppannabhāvena aviparītasabhāvattā tathabhūtānaṁ paṭiccasamuppādaṅgānaṁ vasenāpi dassento **"apicā"**ti-ādimāha. Tattha **jātipaccayasambhūtasamudāgataṭṭho**ti jātipaccayā sambhūtaṁ hutvā sahitassa attano paccayānurūpassa uddhaṁ uddhaṁ āgatasabhāvo,

anupavattaṭṭhoti **attho.** Atha vā sambhūtaṭṭho ca samudāgataṭṭho ca **sambhūtasamudāgataṭṭho** pubbapade uttarapadalopavasena. Samāhāradvandepi hi pulliṅgamicchanti neruttikā. Na cettha jātito jarāmaraṇaṁ na hoti, na ca jātiṁ vinā aññato hotīti **jātipaccayasambhūtaṭṭho.** Itthameva jātito samudāgacchatīti jāti **paccayasamudāgataṭṭho.** Idaṁ vuttaṁ hoti– yā yā jāti yathā yathā paccayo (pg.1.313) hoti, tadanurūpaṁ pātubhūtasabhāvoti. Paccayapakkhe pana **avijjāya saṅkhārānaṁ paccayaṭṭho**ti ettha na avijjā saṅkhārānaṁ paccayo na hoti, na ca avijjaṁ vinā saṅkhārā uppajjanti. Yā yā avijjā yesaṁ yesaṁ saṅkhārānaṁ yathā yathā paccayo hoti, ayaṁ avijjā saṅkhārānaṁ paccayaṭṭho paccayasabhāvoti attho. **Tathānaṁ dhammānan**ti paccayākāradhammānaṁ. "Sugato"ti-ādīsu (pārā. 1) viya gamusaddassa buddhiyatthataṁ sandhāya **"abhisambuddhattā"**ti vuttaṁ, na ñāṇagamanatthaṁ. Gatibuddhiyatthā hi saddā aññamaññapariyāyā. Tasmā "abhisambuddhattho hettha gatasaddo"ti adhikāro, gamyamānattā vā na payutto.

Yaṁ rūpārammaṇaṁ nāma atthi, taṁ bhagavā jānāti passatīti sambandho. **Sadevake …pe… pajāyā**ti ādhāro "atthī"ti padeti puna **aparimāṇāsu lokadhātūsa**ūti taṁnivāsasattāpekkhāya, āpāthagamanāpekkhāya vā vuttaṁ. Tena bhagavatā vibhajjamānaṁ taṁ rūpāyatanaṁ tathameva hotīti yojetabbaṁ. Tathāvitathabhāve kāraṇamāha **"evaṁ jānatā passatā"**ti. Sabbākārato ñātattā passitattāti hi hetvantogadhametaṁ padadvayaṁ. **Iṭṭhāniṭṭhādivasenā**ti ettha **ādi**-saddena majjhattaṁ saṅgaṇhāti. Tathā atītānāgatapaccuppannaparitta-ajjhattabahiddhātadubhayādibhedampi.

Labbhamānakapadavasenāti "rūpāyatanaṁ diṭṭhaṁ saddāyatanaṁ sutaṁ gandhāyatanaṁ rasāyatanaṁ phoṭṭhabbāyatanaṁ mutaṁ sabbaṁ rūpaṁ manasā viññātan"ti (dha. sa. 966) vacanato diṭṭhapadañca viññātapadañca rūpārammaṇe labbhati. Rūpārammaṇaṁ iṭṭhaṁ aniṭṭhaṁ majjhattaṁ parittaṁ atītaṁ anāgataṁ paccuppannaṁ ajjhattaṁ bahiddhā diṭṭhaṁ viññātaṁ rūpaṁ rūpāyatanaṁ rūpadhātu vaṇṇanibhā sanidassanaṁ sappaṭighaṁ nīlaṁ pītakanti evamādīhi **anekehi nāmehi.** "Iṭṭhāniṭṭhādivasenā"ti-ādinā hi anekanāmabhāvaṁ sarūpato nidasseti. **Terasahi vārehī**ti dhammasaṅgaṇiyaṁ rūpakaṇḍe (dha. sa. 615) āgate terasa niddesavāre sandhāyāha. Ekekasmiṁ vāre cettha catunnaṁ catunnaṁ vavatthāpananayānaṁ vasena **"dvipaññāsāya nayehī"**ti vuttaṁ. **Tathamevā**ti yathāvuttena jānanena appaṭivattiyadesanatāya, yathāvuttena ca passanena aviparītadassitāya saccameva. Tamatthaṁ caturaṅguttare **kāḷakārāmasuttena** (a. ni. 4.24) sādhento **"vuttañcetan"**ti-ādimāha. **Ca**-saddo cettha daḷhīkaraṇajotako, tena (pg.1.314) yathāvuttassatthassa daḷhīkaraṇaṁ joteti, sampiṇḍanattho vā aṭṭhānapayutto, na kevalaṁ mayā eva, atha kho bhagavatāpīti. **Anuvicaritan**ti paricaritaṁ. **Jānāmi abbhaññāsin**ti paccuppannātītakālesu ñāṇappavattidassanena anāgatepi ñāṇappavatti dassitāyeva nayato dassitattā. **Vidita**-saddo pana anāmaṭṭhakālaviseso kālattayasādhāraṇattā "diṭṭhaṁ suttaṁ mutan"ti-ādīsu (dī. ni. 3.187 ma. ni. 1.7 saṁ. ni. 2.208 a. ni. 4.23 paṭi. ma. 1.121) viya, pākaṭaṁ katvā ñātanti attho, iminā cetaṁ dasseti "aññe jānantiyeva, mayā pana pākaṭaṁ katvā viditan"ti. Bhagavatā hi imehi padehi sabbaññubhūmi nāma kathitā. **Na upaṭṭhāsī**ti taṁ chadvārikamārammaṇaṁ taṇhāya vā diṭṭhiyā vā tathāgato attattaniyavasena na upaṭṭhāsi na upagacchati, iminā pana padena khīṇāsavabhūmi kathitā. Yathā rūpārammaṇādayo dhammā yaṁsabhāvā, yaṁpakārā ca, tathā te dhamme taṁsabhāve taṁpakāre gamati passati jānātīti **tathāgato**ti imamatthaṁ sandhāya **"tathadassī-atthe"**ti vuttaṁ. Anekatthā hi

dhātusaddā. Keci pana niruttinayena, pisodarādigaṇapakkhepena (pārā. aṭṭha. 1 visuddhi. 1.142) vā dassī-saddalopaṁ, āgata-saddassa cāgamaṁ katvā "tathāgato"ti padasiddhimettha vaṇṇenti, tadayuttameva vijjamānapadaṁ chaḍḍetvā avijjamānapadassa gahaṇato. Vuttañca **buddhavaṁsaṭṭhakathāyaṁ**–

"Tathākārena yo dhamme, jānāti anupassati;

Tathadassīti sambuddho, tasmā vutto tathāgato"ti. (bu. vaṁ. aṭṭha. ratanacaṅkamanakaṇḍavaṇṇanā).

Ettha **"anupassatī"**ti āgatasaddatthaṁ vatvā tadidaṁ ñāṇapassanamevāti dassetuṁ **"jānātī"**ti, saddādhigatamatthaṁ pana vibhāvetuṁ **"tathadassī"**ti ca vuttaṁ.

Yaṁ rattinti yassa rattiyaṁ, accantasaṁyoge vā etaṁ upayogavacanaṁ rattekadesabhūtassa abhisambujjhanakkhaṇassa accantasaṁyogattā, sakalāpi vā esā ratti abhisambodhāya padahanakālattā pariyāyena accantasaṁyogabhūtāti daṭṭhabbaṁ. Pathavīpukkhalaniruttarabhūmisīsagatattā na parājito aññehi etthāti **aparājito,** sveva pallaṅkoti **aparājitapallaṅko,** tasmiṁ. **Tiṇṇaṁmārānan**ti kilesābhisaṅkhāradevaputtamārānaṁ, idañca nippariyāyato vuttaṁ, pariyāyato pana heṭṭhā vuttanayena pañcannampi mārānaṁ (pg.1.315) maddanaṁ veditabbaṁ. **Matthakan**ti sāmatthiyasaṅkhātaṁ sīsaṁ. **Etthantare**ti ubhinnaṁ rattīnamantare. **"Paṭhamabodhiyāpī"**ti-ādinā pañcacattālīsavassaparimāṇakālameva antogadhabhedena niyametvā viseseti. Tāsu pana vīsativassaparicchinnā paṭhamabodhīti **vinayagaṇṭhipade** vuttaṁ, tañca tadaṭṭhakathāyameva "bhagavato hi paṭhamabodhiyaṁ vīsativassantare nibaddhupaṭṭhāko nāma natthī"ti (pārā. aṭṭha. 1.16) kathitattā paṭhamabodhi nāma vīsativassānīti gahetvā vuttaṁ. **Ācariyadhammapālattherena** pana "pañcacattālīsāya vassesu ādito pannarasa vassāni paṭhamabodhī"ti vuttaṁ, evañca sati majjhe pannarasa vassāni majjhimabodhi, ante pannarasa vassāni pacchimabodhīti tiṇṇaṁ bodhīnaṁ samappamāṇatā siyā, tampi yuttaṁ. Pannarasatikena hi pañcacattālīsavassāni paripūrenti. Aṭṭhakathāyaṁ pana pannarasavassappamāṇāya paṭhamabodhiyā vīsativassesuyeva antogadhattā "paṭhamabodhiyaṁ vīsativassantare"ti vuttanti evampi sakkā viññātuṁ. "Yaṁ suttan"ti-ādinā sambandho.

Niddosatāya **anupavajjaṁ** anupavadanīyaṁ. Pakkhipitabbābhāvena **anūnaṁ.** Apanetabbābhāvena **anadhikaṁ.** Atthabyañjanādisampattiyā **sabbākāraparipuṇṇaṁ.** Nimmadanahetu **nimmadanaṁ. Vālaggamattampī**ti vāladhilomassa koṭippamāṇampi. **Avakkhalitan**ti virādhitaṁ musā bhaṇitaṁ. **Ekamuddikāyā**ti ekarājalañchanena. **Ekanāḷiyā**ti ekāḷhakena, ekatumbena vā. **Ekatulāyā**ti ekamānena. **"Tathamevā"**ti vuttamevatthaṁ **no aññathā**ti byatirekato dasseti, tena yadatthaṁ bhāsitaṁ, ekantena tadatthanipphādanato yathā bhāsitaṁ bhagavatā, tathāyevāti aviparītadesanataṁ dasseti. **"Gadattho"**ti etena tathaṁ gadati bhāsatīti **tathāgato da**-kārassa ta-kāraṁ, niruttinayena ca ākārāgamaṁ katvā, dhātusaddānugatena vā ākārenāti nibbacanaṁ dasseti.

Evaṁ "sugato"ti-ādīsu (pārā. 1) viya dhātusaddanipphattiparikappena niruttiṁ dassetvā bāhiratthasamāsenapi dassetuṁ **"apicā"**ti-ādi vuttaṁ. **Āgadanan**ti sabbahitanipphādanato bhusaṁ kathanaṁ vacanaṁ, tabbhāvamatto vā **ā**-saddo.

Tathā (pg.1.316) gatamassāti **tathāgato.** Yathā vācāya gataṁ pavatti, tathā kāyassa, yathā vā kāyassa gataṁ pavatti, tathā vācāya assa, tasmā tathāgatoti attho. Tadeva nibbacanaṁ dassetuṁ **"bhagavato"**ti-ādimāha. Tattha hi **"gato pavatto, gatā pavattā"**ti ca etena kāyavacīkiriyānaṁ aññamaññānulomanavacanicchāya kāyassa,

vācāya ca pavatti idha gata-saddena kathitāti dasseti, **“evaṁbhūtassā”**ti-ādinā bāhiratthasamāsaṁ, **“yathā tathā”**ti etena yaṁtaṁ-saddānaṁ abyabhicāritasambandhatāya “tathā”ti vutte “yathā”ti ayamattho upaṭṭhitoyeva hotīti tathāsaddatthaṁ, **“vādī kārī”**ti etena pavattisarūpaṁ, **“bhagavato hī”**ti etena yathāvādītathākāritādikāraṇanti. **“Evaṁbhūtassā”**ti yathāvādītathākāritādinā pakārena pavattassa, imaṁ pakāraṁ vā pattassa. **Itī**ti vuttappakāraṁ niddisati. Yasmā panettha gata-saddo vācāya pavattimpi dasseti, tasmā kāmaṁ tathāvāditāya tathāgatoti ayampi attho siddho hoti, so pana pubbe pakārantarena dassitoti pārisesanayena tathākāritā-atthameva dassetuṁ **“evaṁ tathākāritāya tathāgato”**ti vuttaṁ. Vuttañca–

“Yathā vācā gatā yassa,
Tathā kāyo gato yato.
Yathā kāyo tathā vācā,
Tato satthā tathāgato”ti.

Bhavaggaṁ pariyantaṁ katvāti sambandho. Yaṁ paneke vadanti “tiriyaṁ viya upari, adho ca santi aparimāṇā lokadhātuyo”ti, tesaṁ taṁ paṭisedhetuṁ evaṁ vuttanti daṭṭhabbaṁ. **Vimuttiyā**ti phalena. **Vimuttiñāṇadassanenā**ti paccavekkhaṇāñāṇasaṅkhātena dassanena. **Tulo**ti sadiso. **Pamāṇan**ti minanakāraṇaṁ. Pare abhibhavati guṇena ajjhottharati adhiko bhavatīti **abhibhū.** Parehi na abhibhūto ajjhotthaṭoti **anabhibhūto.** **Aññadatthū**ti ekaṁsavacane nipāto. Dassanavasena **daso,** sabbaṁ passatīti attho. Pare attano vasaṁ vattetīti **vasavattī.**

“Abhibhavanaṭṭhena tathāgato”ti ayaṁ na saddato labbhati, saddato pana evanti dassetuṁ **“tatrevan”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **agado**ti dibbāgado agaṁ rogaṁ dāti avakhaṇḍati, natthi vā gado rogo etenāti katvā (pg.1.317) tassadisaṭṭhena idha desanāvilāsassa, puññussayassa ca agadatā labbhatīti āha **“agado viyā”**ti. Yāya dhammadhātuyā desanāvijambhanappattā, sā **desanāvilāso.** **Dhammadhāta**ūti ca sabbaññutaññāṇameva. Tena hi dhammānamākārabhedaṁ ñatvā tadanurūpaṁ desanaṁ niyāmeti. Desanāvilāsoyeva **desanāvilāsamayo** yathā “dānamayaṁ sīlamayan”ti (dī. ni. 3.305 itivu. 60 netti. 34) adhunā pana potthakesu bahūsupi maya-saddo na dissati. **Puññussayo**ti ussanaṁ, atirekaṁ vā ñāṇādisambhārabhūtaṁ puññaṁ. **“Tenā”**ti-ādi opammasampādanaṁ. **Tenā**ti ca tadubhayena desanāvilāsena ceva puññussayena ca so bhagavā abhibhavatīti sambandho. **“Itī”**ti-ādinā bāhiratthasamāsaṁ dasseti. Sabbalokābhibhavanena **tatho,** na aññathāti vuttaṁ hoti.

Tathāya gatoti purimasaccattayaṁ sandhāyāha, **tathaṁ gato**ti pana pacchimasaccaṁ. Catusaccānukkamena cettha gata-saddassa atthacatukkaṁ vuttaṁ. Vācakasaddasannidhāne upasagganipātānaṁ tadatthajotanabhāvena pavattanato gata-saddoyeva anupasaggo avagatatthaṁ, atītatthañca vadatīti dasseti **“avagato atīto”**ti iminā.

“Tatthā”ti-ādi tabbivaraṇaṁ. **Lokan**ti dukkhasaccabhūtaṁ lokaṁ. Tathāya tīraṇapariññāyāti yojetabbaṁ. **Lokanirodhagāminiṁ paṭipadan**ti ariyamaggaṁ, na pana abhisambujjhanamattaṁ. Tattha kattabbakiccampi katamevāti dassetuṁ **“lokasmā tathāgato visaṁyutto”**ti-ādinā saccacatukkepi dutiyapakkhaṁ vuttaṁ, abhisambujjhanahetuṁ vā etehi dasseti. Tatoyeva hi tāni abhisambuddhoti. “Yaṁ bhikkhave, sadevakassa lokassa samārakassa sabrahmakassa sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya diṭṭhaṁ sutaṁ mutaṁ viññātaṁ pattaṁ pariyesitaṁ anuvicaritaṁ manasā, sabbaṁ taṁ tathāgatena abhisambuddhaṁ, tasmā tathāgatoti vuccatī”ti (a. ni. 4.23) aṅguttarāgame **catukkanipāte** āgataṁ pāḷimimaṁ

peyyālamukhena dasseti, tañca atthasambandhatāya eva, na imassatthassa sādhakatāya. Sā hi peyyālaniddiṭṭhā pāḷi tathadassitā atthassa sādhikāti. **"Tassapi evaṁ attho veditabbo"**ti iminā sādhyasādhakasaṁsandanaṁ karoti. **"Idampi cā"**ti-ādinā tathāgatapadassa mahāvisayataṁ (pg.1.318) aṭṭhavidhassāpi yathāvuttakāraṇassa nidassanamattañca dasseti. Tattha **idan**ti atibyāsarūpena vuttaṁ aṭṭhavidhaṁ kāraṇaṁ, **pi**-saddo, **api**-saddo vā sambhāvane "itthampi mukhamattameva, pageva aññathā"ti. **Tathāgatabhāvadīpane**ti tathāgatanāmadīpane. Guṇena hi bhagavā tathāgato nāma, nāmena ca bhagavati tathāgata-saddoti. "Asaṅkhyeyyāni nāmāni, saguṇena mahesino"ti-ādi (udā. aṭṭha. 306 paṭi. ma. aṭṭha. 1.277) hi vuttaṁ. Appamādapadaṁ viya sakalakusaladhammapaṭipattiyā sabbabuddhaguṇānaṁ tathāgatapadaṁ saṅgāhakanti dassetuṁ **"sabbākārenā"**ti-ādimāha **Vaṇṇeyyā**ti parikappavacanametaṁ "vaṇṇeyya vā, na vā vaṇṇeyyā"ti. Vuttañca–

"Buddhopi buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṁ,
Kappampi ce aññamabhāsamāno.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha tathāgatassā"ti. (dī. ni. aṭṭha. 1.304 3.141 udā. aṭṭha. 52 apa. aṭṭha. 2.7.20 bu. vaṁ. aṭṭha. koṇḍaññabuddhavaṁsavaṇṇanā; cariyā. pakiṇṇakakathā). –

Samatthane vā etaṁ "so imaṁ vijaṭaye jaṭan"ti-ādīsu (saṁ. ni. 2.23) viyātipi vadanti keci.

Ayaṁ panettha aṭṭhakathāmuttako nayo– abhinīhārato paṭṭhāya yāva sammāsambodhi, etthantare mahābodhiyānapaṭipattiyā hānaṭṭhānasaṁkilesanivattīnaṁ abhāvato yathāpaṇidhānaṁ tathāgato abhinīhārānurūpaṁ paṭipannoti **tathāgato.** Atha vā mahiddhikatāya, paṭisambhidānaṁ ukkaṁsādhigamena anāvaraṇañāṇatāya ca katthacipi paṭighātābhāvato yathāruci, tathā kāyavacīcittānaṁ gatāni gamanāni pavattiyo etassāti **tathāgato.** Apica yasmā loke vidhayuttagatapakārasaddā samānatthā dissanti, tasmā yathā vidhā vipassi-ādayo bhagavanto nikhilasabbaññuguṇasamaṅgitāya, ayampi bhagavā tathā vidhoti **tathāgato,** yathā yuttā ca te bhagavanto vuttanayena, ayampi bhagavā tathā yuttoti **tathāgato.** Aparo nayo-yasmā saccaṁ tacchaṁ tathanti ñāṇassetaṁ adhivacanaṁ, tasmā tathena ñāṇena āgatoti **tathāgato**ti.

"Pahāya (pg.1.319) kāmādimale yathā gatā,
Samādhiñāṇehi vipassi-ādayo.
Mahesino sakyamunī jutindharo,
Tathā gato tena **tathāgato** mato.
Tathañca dhātāyatanādilakkhaṇaṁ,
Sabhāvasāmaññavibhāgabhedato.
Sayambhuñāṇena jino samāgato,
Tathāgato vuccati sakyapuṅgavo.
Tathāni saccāni samantacakkhunā,
Tathā idappaccayatā ca sabbaso.
Anaññaneyyena yato vibhāvitā,
Yāthāvato tena jino **tathāgato.**
Anekabhedāsupi lokadhātūsu,
Jinassa rūpāyatanādigocare.
Vicittabhede tathameva dassanaṁ,
Tathāgato tena samantalocano.
Yato ca dhammaṁ tathameva bhāsati,

Karoti vācāyanulomamattano.
Guṇehi lokaṁ abhibhuyyirīyati,
Tathāgato tenapi lokanāyako.
Yathābhinīhāramato yathāruci,
Pavattavācātanucittabhāvato.
Yathāvidhā yena purā mahesino,
Tathāvidho tena jino **tathāgato.**
Yathā ca yuttā sugatā purātanā,
Tathāva yutto tathañāṇato ca so.
Samāgato tena samantalocano,
Tathāgato vuccati sakyapuṅgavo"ti. (itivu. aṭṭha. 38thokaṁ visadisaṁ).–
Saṅgahagāthā.

"Katamañca (pg.1.320) taṁ bhikkhave"ti ayaṁ kassa pucchāti āha **"yenā"**ti-ādi. Evaṁ sāmaññato yathāvuttassa sīlamattakassa pucchābhāvaṁ dassetvā idāni pucchāvisesabhāvañāpanatthaṁ **mahāniddese** (mahāni. 150) āgatā sabbāva pucchā atthuddhāravasena dasseti **"tattha pucchā nāmā"**ti-ādinā. Tattha **tatthā**ti "taṁ katamanti pucchatī"ti ettha yadetaṁ sāmaññato pucchāvacanaṁ vuttaṁ, tasmiṁ.

Pakatiyāti attano dhammatāya, sayamevāti vuttaṁ hoti. **Lakkhaṇan**ti yo koci ñātumicchito sabhāvo. **Aññātan**ti dassanādivisesayuttena, itarena vā yena kenacipi ñāṇena aññātaṁ. Avatthāvisesāni hi ñāṇadassanatulanatīraṇāni. **Adiṭṭhan**ti dassanabhūtena ñāṇena paccakkhamiva adiṭṭhaṁ. **Atulitan**ti "ettakametan"ti tulanabhūtena atulitaṁ. **Atīritan**ti "evamevidan"ti tīraṇabhūtena akataññāṇakiriyāsamāpanaṁ. **Avibhūtan**ti ñāṇassa apākaṭabhūtaṁ. **Avibhāvitan**ti ñāṇena apākaṭakataṁ. **Tassā**ti yathāvuttalakkhaṇassa. Adiṭṭhaṁ jotīyati pakāsīyati etāyāti **adiṭṭhajotanā. Saṁsandanatthāyā**ti sākacchāvasena vinicchayakaraṇatthāya. Saṁsandanañhi sākacchāvasena vinicchayakaraṇaṁ. Diṭṭhaṁ saṁsandīyati etāyāti **diṭṭhasaṁsandanā. "Saṁsayapakkhando"**ti-ādīsu daḷhataraṁniviṭṭhā vicikicchā **saṁsayo.** Nātisaṁsappanamatibhedamattaṁ **vimati.** Tatopi appataraṁ "evaṁ nu kho, na nu kho"ti-ādinā dvidhā viya pavattaṁ **dveḷhakaṁ.** Dvidhā elati kampati cittametenāti hi **dveḷhakaṁ** hapaccayaṁ, sakatthavuttikapaccayañca katvā, tena jāto, taṁ vā jātaṁ yassāti **dveḷhakajāto.** Vimati chijjati etāyāti **vimaticchedanā. Anattalakkhaṇasuttādīsu** (saṁ. ni. 3.59) āgataṁ khandhapañcakapaṭisaṁyuttaṁ puccharṁ sandhāyāha **"sabbaṁ vattabban"**ti. Anumatiyā pucchā **anumatipucchā. "Taṁ kiṁ maññatha bhikkhave"**ti-ādipucchāya hi "kā tumhākaṁ anumatī"ti anumati pucchitā hoti. **Kathetukamyatā**ti kathetukāmatāya. "Aññāṇatā āpajjatī"ti-ādīsu (pārā. 295) viya hi ettha ya-kāralopo, karaṇatthe vā paccattavacanaṁ, kathetukamyatāya vā pucchā **kathetukamyatāpucchā**tipi vaṭṭati. Atthato pana sabbāpi tathā pavattavacanaṁ, taduppādako vā cittuppādoti veditabbaṁ.

Yadatthaṁ (pg.1.321) panāyaṁ niddesanayo āharito, tassa pucchāvisesabhāvassa ñāpanatthaṁ **"imāsū"**ti-ādimāha. Cittābhogo **samannāhāro.** Bhusaṁ, samantato ca saṁsappanā kaṅkhā **āsappanā, parisappanā** ca. **Sabbā kaṅkhā chinnā** sabbaññutaññāṇapadaṭṭhānena aggamaggena samucchindanato. Paresaṁ anumatiyā, kathetukamyatāya ca dhammadesanāsambhavato, tathā eva tattha tattha diṭṭhattā ca vuttaṁ **"avasesā pana dve pucchā buddhānaṁ atthī"**ti. Yā panetā "sattādhiṭṭhānā pucchā dhammādhiṭṭhānā pucchā ekādhiṭṭhānā pucchā anekādhiṭṭhānā pucchā"ti-ādinā aparāpi anekadhā pucchāyo niddese āgatā, tā sabbāpi niddhāretvā idha avicayanaṁ

“alaṁ ettāvatāva, atthikehi pana iminā nayena niddhāretvā vicetabbā”ti nayadānassa sijjhanatoti daṭṭhabbaṁ.

8. Pucchā ca nāmesā vissajjanāya satiyeva yuttarūpāti codanāya **“idānī”**ti-ādi vuttaṁ. Atipātanaṁ **atipāto. Ati**-saddo cettha atirekattho. Sīghabhāvo eva ca atirekatā, tasmā saraseneva patanasabhāvassa antarā eva atirekaṁ pātanaṁ, saṇikaṁ patituṁ adatvā sīghaṁ pātananti attho, abhibhavanattho vā, atikkamma satthādīhi abhibhavitvā pātananti vuttaṁ hoti, vohāravacanametaṁ “atipāto”ti. Atthato pana pakaraṇādivasenādhigatattā **pāṇavadho pāṇaghātoti vuttaṁ hotī**ti adhippāyo. **Vohārato**ti paññattito. **Satto**ti khandhasantāno. Tattha hi sattapaññatti. Vuttañca–

“Yathā hi aṅgasambhārā, hoti saddo ratho iti;
Evaṁ khandhesu santesu, hoti sattoti sammutī”ti. (saṁ. ni. 1.171).

Jīvitindriyanti rūpārūpajīvitindriyaṁ. Rūpajīvitindriye hi vikopite itarampi taṁsambandhatāya vinassati. Kasmā panettha “pāṇassa atipāto”ti, “pāṇoti cettha vohārato satto”ti ca ekavacananiddeso kato, nanu niravasesānaṁ pāṇānaṁ atipātato virati idha adhippetā. Tathā hi vakkhati “sabbapāṇabhūtahitānukampīti sabbe pāṇabhūte”ti-ādinā (dī. ni. aṭṭha. 1.7) bahuvacananiddesanti? Saccametaṁ, pāṇabhāvasāmaññena panettha ekavacananiddeso kato, tattha pana sabbasaddasannidhānena (pg.1.322) puthuttaṁ suviññāyamānamevāti sāmaññaniddesamakatvā bhedavacanicchāvasena bahuvacananiddeso kato. Kiñca bhiyyo– sāmaññato saṁvarasamādānaṁ, tabbisesato saṁvarabhedoti imassa visesassa ñāpanatthampi ayaṁ vacanabhedo katoti veditabbo. **“Pāṇassa atipāto”**ti-ādi hi saṁvarabhedadassanaṁ. “Sabbe pāṇabhūte”ti-ādi pana saṁvarasamādānadassananti. Saddavidū pana “īdisesu ṭhānesu jātidabbāpekkhavasena vacanabhedamattaṁ, atthato samānan”ti vadanti.

Tasmiṁ pana pāṇeti yathāvutte dubbidhepi pāṇe. **Pāṇasaññino**ti pāṇasaññāsamaṅgino puggalassa Yāya pana cetanāya pavattamānassa jīvitindriyassa nissayabhūtesu mahābhūtesu upakkamakaraṇahetu taṁmahābhūtapaccayā uppajjanakamahābhūtā nuppajjissanti, sā tādisapayogasamuṭṭhāpikā cetanā pāṇātipātoti āha **“jīvitindriyupacchedaka-upakkamasamuṭṭhāpikā”**ti, jīvitindriyupacchedakassa kāyavacīpayogassa tannissayesu mahābhūtesu samuṭṭhāpikāti attho. Laddhupakkamāni hi bhūtāni purimabhūtāni viya na visadāni, tasmā samānajātiyānaṁ bhūtānaṁ kāraṇāni na hontīti tesuyeva upakkame kate tato parānaṁ asati antarāye uppajjamānānaṁ bhūtānaṁ, tannissitassa ca jīvitindriyassa upacchedo hoti. **“Kāyavacīdvārānan”**ti etena vitaṇḍavādimataṁ manodvāre pavattāya vadhakacetanāya pāṇātipātabhāvaṁ paṭikkhipati.

Payogavatthumahantatādīhi mahāsāvajjatā tehi paccayehi uppajjamānāya cetanāya balavabhāvato veditabbā. Ekassāpi hi payogassa sahasā nipphādanavasena, kiccasādhikāya bahukkhattuṁ pavattajavanehi laddhāsevanāya ca sanniṭṭhāpakacetanāya vasena payogassa mahantabhāvo. Satipi kadāci khuddake ceva mahante ca pāṇe payogassa samabhāve mahantaṁ hanantassa cetanā tibbatarā uppajjatīti vatthussa mahantabhāvo. Iti ubhayampetaṁ cetanāya balavabhāveneva hoti. Satipi ca payogavatthūnaṁ amahantabhāve hantabbassa guṇamahattenapi tattha pavatta-upakāracetanā viya khettavisesanipphattiyā apakāracetanāpi balavatī, tibbatarā ca uppajjatīti tassā mahāsāvajjatā daṭṭhabbā (pg.1.323) Tenāha **“guṇavantesū”**ti-ādi. **“Kilesānan”**ti-ādinā pana satipi payogavatthuguṇānaṁ amahantabhāve kilesupakkamānaṁ mudutibbatāya cetanāya dubbalabalavabhāvavasena

appasāvajjamahāsāvajjabhāvo veditabboti dasseti.

Sambharīyanti saharīyanti etehīti **sambhārā,** aṅgāni. Tesu pāṇasaññitā, vadhakacittañca pubbabhāgiyānipi honti. **Upakkamo** pana vadhakacetanāsamuṭṭhāpito sahajātova. Pañcasambhāravatī pana pāṇātipātacetanāti sā pañcasambhāravinimuttā daṭṭhabbā. Esa nayo adinnādānādīsupi.

Etthāha– khaṇe khaṇe nirujjhanasabhāvesu saṅkhāresu ko hanti, ko vā haññati, yadi cittacetasikasantāno, evaṁ so anupatāpanachedanabhedanādivasena na vikopanasamattho, nāpi vikopanīyo, atha rūpasantāno, evampi so acetanatāya kaṭṭhakaliṅgarūpamoti na tattha chedanādinā pāṇātipāto labbhati yathā matasarīre. Payogopi pāṇātipātassa paharaṇappakārādi-atītesu vā saṅkhāresu bhaveyya, anāgatesu vā paccuppannesu vā. Tattha na tāva atītānāgatesu sambhavati tesaṁ abhāvato. Paccuppannesu ca saṅkhārānaṁ khaṇikattā saraseneva nirujjhanasabhāvatāya vināsābhimukhesu nippayojano eva payogo siyā. Vināsassa ca kāraṇarahitattā na paharaṇappakārādipayogahetukaṁ maraṇaṁ, nirīhakatāya ca saṅkhārānaṁ kassa so payogo, khaṇikattā vadhādhippāyasamakālabhijjanakassa kiriyāpariyosānakālānavaṭṭhānato kassa vā pāṇātipātakammabaddhoti?

Vuccate– vadhakacetanāsahito saṅkhārānaṁ puñjo sattasaṅkhāto hanti, tena pavattitavadhappayoganimittāpagatusmāviññāṇajīvitindriyo matavohārappavattinibandhano yathāvuttavadhappayogākaraṇe uppajjanāraho rūpārūpadhammasamūho haññati, kevalo vā cittacetasikasantāno, vadhappayogāvisayabhāvepi tassa pañcavokārabhave rūpasantānādhīnavuttitāya rūpasantāne parena payojitajīvitindriyupacchedakapayogavasena tannibbattivibandhakavisadisarūpuppattiyā vihate vicchedo hotīti na pāṇātipātassa asambhavo, nāpi ahetuko pāṇātipāto, na ca payogo nippayojano paccuppannesu saṅkhāresu katapayogavasena tadanantaraṁ uppajjanārahassa saṅkhārakalāpassa tathā-anuppattito, khaṇikānaṁ (pg.1.324) saṅkhārānaṁ khaṇikamaraṇassa idha maraṇabhāvena anadhippetattā santatimaraṇassa ca yathāvuttanayena sahetukabhāvato na ahetukaṁ maraṇaṁ, na ca katturahito pāṇātipātappayogo nirīhakesupi saṅkhāresu sannihitatāmattena upakārakesu attano attano anurūpaphaluppādananiyatesu kāraṇesu kattuvohārasiddhito yathā "padīpo pakāseti, nisākaro candimā"ti, na ca kevalassa vadhādhippāyasahabhuno cittacetasikakalāpassa pāṇātipāto icchito santānavasena avaṭṭhitasseva paṭijānanato, santānavasena pavattamānānañca padīpādīnaṁ attakiriyāsiddhi dissatīti attheva pāṇātipātena kammabaddhoti. Ayañca vicāro adinnādānādīsupi yathāsambhavaṁ vibhāvetabbo.

Sāhatthikoti sayaṁ mārentassa kāyena vā kāyapaṭibaddhena vā paharaṇaṁ. **Āṇattiko**ti aññaṁ āṇāpentassa "evaṁ vijjhitvā vā paharitvā vā mārehī"ti āṇāpanaṁ. **Nissaggiyo**ti dūre ṭhitaṁ māretukāmassa kāyena vā kāyapaṭibaddhena vā usuyantapāsāṇādīnaṁ nissajjanaṁ. **Thāvaro**ti asañcārimena upakaraṇena māretukāmassa opātāpassena-upanikkhipanaṁ, bhesajjasaṁvidhānañca. **Vijjāmayo**ti māraṇatthaṁ mantaparijappanaṁ āthabbaṇikādīnaṁ viya. Āthabbaṇikā hi āthabbaṇaṁ payojenti nagare vā ruddhe saṅgāme vā paccupaṭṭhite paṭisenāya paccatthikesu paccāmittesu ītiṁ uppādenti upaddavaṁ uppādenti rogaṁ uppādenti pajjarakaṁ uppādenti sūcikaṁ uppādenti visūcikaṁ karonti pakkhandiyaṁ karonti. Vijjādharā ca vijjaṁ parivattetvā nagare vā ruddhe …pe… pakkhandiyaṁ karonti. **Iddhimayo**ti kammavipākajiddhimayo dāṭhākoṭanādīni viya. Piturañño kira sīhaḷanarindassa dāṭhākoṭanena cūḷasumanakuṭumbiyassa maraṇaṁ hoti. **"Imasmiṁ panatthe"**ti-ādinā

ganthagāravaṁ pariharitvā tassa anūnabhāvampi karoti **"atthikehī"**ti-ādinā. Idha avuttopi hi esa attho atidisanena vutto viya anūno paripuṇṇoti.

Dussīlassa bhāvo **dussīlyaṁ,** yathāvuttā cetanā. "Pahāyā"ti ettha tvā-saddo pubbakāleti āha **"pahīnakālato paṭṭhāyā"**ti, hetu-atthataṁ vā sandhāya evaṁ vuttaṁ. Etena hi pahānahetukā idhādhippetā samucchedanikā viratīti dasseti. Kammakkhayañāṇena hi pāṇātipātadussīlyassa (pg.1.325) pahīnattā bhagavā accantameva tato paṭiviratoti vuccati samucchedavasena pahānaviratīnamadhippetattā. Kiñcāpi "pahāya paṭivirato"ti padehi vuttānaṁ pahānaviramaṇānaṁ purimapacchimakālatā natthi, maggadhammānaṁ pana sammādiṭṭhi-ādīnaṁ, paccayabhūtānaṁ sammāvācādīnañca paccayuppannabhūtānaṁ paccayapaccayuppannabhāve apekkhite sahajātānampi paccayapaccayuppannabhāvena gahaṇaṁ purimapacchimabhāvena viya hoti. Paccayo hi purimataraṁ paccayasattiyā ṭhito, tato paraṁ paccayuppannaṁ paccayasattiṁ paṭicca pavattati, tasmā gahaṇappavatti-ākāravasena sahajātādipaccayabhūtesu sammādiṭṭhi-ādīsu pahāyakadhammesu pahānakiriyāya purimakālavohāro, tappaccayuppannāsu ca viratīsu viramaṇakiriyāya aparakālavohāro sambhavati. Tasmā "sammādiṭṭhi-ādīhi pāṇātipātaṁ pahāya sammāvācādīhi pāṇātipātā paṭivirato"ti pāḷiyaṁ attho daṭṭhabbo.

Ayaṁ panettha aṭṭhakathāmuttako nayo– pahānaṁ samucchedavasena viratipaṭippassaddhivasena yojetabbā, tasmā maggena pāṇātipātaṁ pahāya phalena pāṇātipātā paṭiviratoti attho. Apica pāṇo atipātīyati etenāti pāṇātipāto, pāṇaghātahetubhūto dhammasamūho. Ko paneso? Ahirikānottappadosamohavihiṁsādayo kilesā. Te hi bhagavā ariyamaggena pahāya samugghāṭetvā pāṇātipātadussīlyato accantameva paṭivirato kilesesu pahīnesu tannimittakammassa anuppajjanato, tasmā maggena pāṇātipātaṁ yathāvuttakilesaṁ pahāya teneva pāṇātipātā dussīlyacetanā paṭiviratoti attho. Esa nayo "adinnādānaṁ pahāyā"ti-ādīsupi.

Orato viratoti pariyāyavacanametaṁ, pati-visaddānaṁ vā paccekaṁ yojetabbato tathā vuttaṁ. **Orato**ti hi avarato abhimukhaṁ rato, tena ujukaṁ viramaṇavasena sātisayataṁ dasseti. Paṭiratassa cetaṁ atthavacanaṁ. **Virato**ti visesena rato, tena saha vāsanāya viramaṇabhāvaṁ, ubhayena pana samucchedaviratibhāvaṁ vibhāveti. **Eva**-saddo pana tassā viratiyā kālādivasena apariyantataṁ dassetuṁ vutto. So ubhayattha yojetabbo. Yathā hi aññe samādinnaviratikāpi anavaṭṭhitacittatāya lābhajīvitādihetu samādānaṁ bhinnanti, na evaṁ bhagavā, sabbaso (pg.1.326) pahīnapāṇātipātattā panesa accantavirato evāti. **"Natthi tassā"**ti-ādinā **eva**-saddena dassitaṁ yathāvuttamatthaṁ nivattetabbatthavasena samattheti. Tattha **vītikkamissāmī**ti uppajjanakā dhammāti saha pāṭhasesena sambandho. Te pana anavajjadhammehi vokiṇṇā antarantarā uppajjanakā dubbalā sāvajjā dhammā, yasmā ca "kāyavacīpayogaṁ upalabhitvā imassa kilesā uppannā"ti viññunā sakkā ñātuṁ, tasmā te imināva pariyāyena **"cakkhusotaviññeyyā"**ti vuttā, na pana cakkhusotaviññāṇārammaṇattā. Ato sasambhārakathāya cakkhusotehi, tannissitaviññāṇehi vā kāyikavācasikapayogamupalabhitvā manoviññāṇena viññeyyāti attho daṭṭhabbo. **Kāyikā**ti kāyena katā pāṇātipātādinipphādakā balavanto akusalā. "Kāḷakā" tipi ṭīkāyaṁ uddhatapāṭho, kaṇhapakkhikā balavanto akusalāti attho. **"Imināvā"**ti-ādinā nayadānaṁ karoti, tañca kho "adinnādānaṁ pahāya adinnādānā paṭivirato"ti-ādipadesu.

Pāpe sametīti **samaṇo,** gotamasamaññā, tena gottenasambandho gotamoti atthaṁ

sandhāya **“samaṇoti bhagavā”**ti-ādi vuttaṁ. Gottavasena laddhavohāroti sambandho. Brahmadattena bhāsitavaṇṇānusandhiyā imissā desanāya pavattanato, tena ca bhikkhusaṅghavaṇṇassāpi bhāsitattā bhikkhusaṅghavaṇṇopi vuttanayena desitabbo, so na desito. Kiṁ so pāṇātipātā paṭiviratabhāvo bhikkhusaṅghassa na vijjatīti anuyogamapanento **“na kevalañcā”**ti-ādimāha. Evaṁ sati kasmā na desitoti punānuyogaṁ pariharati **“desanā panā”**ti-ādinā. **Evan**ti evameva.

Etthāyamadhippāyo–“atthi bhikkhave, aññe ca dhammā”ti-ādinā anaññasādhāraṇe buddhaguṇe ārabbha upari desanaṁ vaḍḍhetukāmo bhagavā ādito paṭṭhāya “tathāgatassa vaṇṇaṁ vadamāno vadeyyā”ti-ādinā buddhaguṇavaseneva desanaṁ ārabhi, na bhikkhusaṅghaguṇavasenāpi. Esā hi bhagavato desanāya pakati, yadidaṁ ekaraseneva desanaṁ dassetuṁ labbhamānassāpi kassaci aggahaṇaṁ. Tathā hi rūpakaṇḍe dukādīsu, tanniddesesu ca hadayavatthu na gahitaṁ. Itaravatthūhi asamānagatikattā desanābhedo hotīti. Yathā hi cakkhuviññāṇādīni (pg.1.327) ekantato cakkhādinissayāni, na evaṁ manoviññāṇaṁ ekantena hadayavatthunissayaṁ āruppe tadabhāvato, nissayanissitavasena ca vatthudukādidesanā pavattā “atthi rūpaṁ cakkhuviññāṇassa vatthu, atthi rūpaṁ na cakkhuviññāṇassa vatthū”ti-ādinā. Yampi manoviññāṇaṁ ekantato hadayavatthunissayaṁ, tassa vasena “atthi rūpaṁ manoviññāṇassa vatthū”ti-ādinā dukādīsu vuccamānesupi na tadanurūpā ārammaṇadukādayo sambhavanti. Na hi “atthi rūpaṁ manoviññāṇassa ārammaṇaṁ, atthi rūpaṁ na manoviññāṇassa ārammaṇan”ti sakkā vattuṁ tadanārammaṇarūpassābhāvatoti vatthārammaṇadukā bhinnagatikā siyuṁ, tasmā na ekarasā desanā bhaveyyāti na vuttaṁ, tathā nikkhepakaṇḍe cittuppādavibhāgena visuṁ avuccamānattā avitakka-avicārapadavissajjane “vicāro cā”ti vattuṁ na sakkāti āvitakkavicāramattapadavissajane labbhamānopi vitakko na uddhato. Aññathā hi “vitakko cā”ti vattabbaṁ siyā, evamevidhāpi bhikkhusaṅghaguṇo na desitoti. Kāmaṁ saddato evaṁ na desito, atthato pana brahmadattena bhāsitavaṇṇassa anusandhidassanavasena imissā desanāya āraddhattā dīpetuṁ vaṭṭatīti āha **“atthaṁ panā”**ti-ādi.

Tatthāyaṁ dīpanā– “pāṇātipātaṁ pahāya pāṇātipātā paṭivirato samaṇassa gotamassa sāvakasaṅgho nihitadaṇḍo nihitasattho”ti vitthāretabbaṁ. Nanu dhammassāpi vaṇṇo brahmadattena bhāsitoti? Saccaṁ bhāsito, so pana sammāsambuddhapabhavattā, ariyasaṅghādhārattā ca dhammassa dhammānubhāvasiddhattā ca tesaṁ, tadubhayavaṇṇadīpaneneva dīpitoti visuṁ na uddhato. Saddhammānubhāveneva hi bhagavā, bhikkhusaṅgho ca pāṇātipātādippahānasamattho hoti. Atthāpattivasena paraviheṭhanassa parivajjitabhāvadīpanatthaṁ daṇḍasatthānaṁ nikkhepavacanti āha **“parūpaghātatthāyā”**ti-ādi. **Avattanato**ti apavattanato, asañcaraṇato vā. Nikkhitto daṇḍo yenāti **nikkhittadaṇḍo.** Tathā **nikkhittasattho.** Majjhimassa purisassa catuhatthappamāṇo cettha **daṇḍo.** Tadavaseso muggarakhaggādayo **satthaṁ,** tena vuttaṁ **“ettha cā”**ti-ādi. **Viheṭhanabhāvato**ti vihiṁ sanabhāvato, etena sasati hiṁsati anenāti **satthan**ti atthaṁ dasseti. “Parūpaghātatthāyā”ti-ādinā āpannamatthaṁ (pg.1.328) vivarituṁ **“yaṁ panā”**ti-ādi vuttaṁ. **Kataro** jiṇṇo, tassa, tenavā ālambito daṇḍo **kattaradaṇḍo.** Dantasodhanaṁ kātuṁ yoggaṁ kaṭṭhaṁ **dantakaṭṭhaṁ,** na pana dantasodhanakaṭṭhaṁ. “Dantakaṭṭhavāsiṁ vā”tipi pāṭho, dantakaṭṭhacchedanakavāsinti attho. Khuddakaṁ nakhacchedanādikiccanipphādakaṁ satthaṁ **pipphalikaṁ.** Idaṁ pana bhikkhusaṅghādhīnavacanaṁ. **“Bhikkhusaṅghavasenapi dīpetuṁ vaṭṭatī”**ti vuttatā tassāpi ekadesena dīpanatthaṁ vuttaṁ.

Lajjā-saddo hiri-atthoti āha **“pāpajigucchanalakkhaṇāyā”**ti. Dhammagarutāya hi buddhānaṁ, dhammassa ca attādhīnattā attādhipatibhūtā lajjāva vuttā, na lokādhipatibhūtaṁ ottappaṁ. Apica “lajjī”ti ettha vuttalajjāya ottappampi vuttameva, tasmā **lajjā**ti hiri-ottappānamadhivacanaṁ daṭṭhabbaṁ. Na hi pāpajigucchanaṁ pāputtāsanarahitaṁ, pāpabhayaṁ vā alajjanaṁ nāma atthīti. “Dayaṁ mettacittataṁ āpanno”ti kasmā vuttaṁ, nanu dayā-saddo “dayāpanno”ti-ādīsu karuṇāyapi vattatīti? Saccametaṁ, ayaṁ pana dayāsaddo anurakkhaṇatthaṁ antonītaṁ katvā pavattamāno mettāya, karuṇāya ca pavattatīti idha mettāya pavattamāno vutto karuṇāya, vakkhamānattā. Midati sinehatīti **mettā,** sā etassa atthīti **mettaṁ,** mettaṁ cittaṁ etassāti **mettacitto,** mettāya sampayuttaṁ cittaṁ etassāti vā, tassa bhāvo **mettacittatā** mettā eva mūlabhūtena tannimittena puggalasmiṁ buddhiyā, saddassa ca pavattanato.

“Pāṇabhūteti pāṇajāte”ti vuttaṁ. Evaṁ sati pāṇo bhūto yesanti pāṇabhūtāti nibbacanaṁ kattabbaṁ. Atha vā jīvitindriyasamaṅgitāya pāṇasaṅkhāte taṁtaṁkammānurūpaṁ pavattanato bhūtanāmake satteti attho. **Anukampako**ti karuṇāyanako. Yasmā pana mettā karuṇāya visesapaccayo hoti, tasmā purimapadatthabhūtā mettā eva paccayabhāvena **“tāya eva dayāpannatāyā”**ti vuttā. Iminā hi padena karuṇāya gahitāya yehi dhammehi pāṇātipātā paṭivirati sampajjati, tehi lajjāmettākaruṇāhi samaṅgibhāvo yathākkamaṁ padattayena dassito. Paradukkhāpanayanakāmatāpi hi hitānukampanamevāti avassaṁ ayamattho sampaṭicchitabboti. Imāya pāḷiyā, saṁvaṇṇanāya ca tassā viratiyā sattavasena apariyantataṁ dasseti.

Viharatīti (pg.1.329) ettha **vi**-saddo vicchindanatthe, **hara**-saddo nayanatthe, nayanañca nāmetaṁ idha pavattanaṁ, yāpanaṁ, pālanaṁ vāti āha **“iriyati yapeti yāpeti pāletī”**ti. **Yapeti yāpetī**ti cettha pariyāyavacanaṁ. Tasmā yathāvuttappakāro hutvā ekasmiṁ iriyāpathe uppannaṁ dukkhaṁ aññena iriyāpathena vicchinditvā harati pavatteti, attabhāvaṁ vā yāpeti pāletīti attho veditabbo. **Iti vā hī**ti ettha **hi**-saddo vacanasiliṭṭhatāmatte kassacipi tena jotitatthassa abhāvato. Tenāha **“evaṁ vā bhikkhave”**ti. Visuṁ kappanameva attho **vikappattho**ti so anekabhinnesuyeva atthesu labbhati, anekabhedā ca atthā uparivakkhamānā evāti vuttaṁ **“upari adinnā …pe… apekkhitvā”**ti. **“Evan”**ti-ādi ganthagāravaparihāraṇaṁ, nayadānaṁ vā.

Idāni sampiṇḍanatthaṁ dassento **“ayaṁ panetthā”**ti-ādimāha. Tattha **na hanatī**ti na hiṁsati. **Na ghātetī**ti na vadhati. **Tatthā**ti pāṇātipāte. **Samanuññ**oti santuṭṭho. **Aho vata re**ti bhonto ekaṁsato acchariyāti attho. **Ācārasīlamattakan**ti sādhujanācāramattakaṁ, **matta**-saddo cettha visesanivatti-attho, tena indriyasaṁvarādiguṇehipi lokiyaputhujjano tathāgatassa vaṇṇaṁ vattuṁ na sakkotīti dasseti. Tathā hi indriyasaṁvarapaccayaparibhogasīlāni idha na vibhattāni. **Eva**-saddo padapūraṇamattaṁ, matta-saddena vā yathāvuttatthassāvadhāraṇaṁ karoti, eva-saddena ācārasīlameva vattuṁ sakkotīti sanniṭṭhānaṁ. Evamīdisesu. “Iti vā hi bhikkhave puthujjano tathāgatassa vaṇṇaṁ vadamāno vadeyyā”ti vacanasāmatthiyeneva taduttari guṇaṁ vattuṁ na sakkhissati. “Taṁ vo upari vakkhāmī”ti ca atthassāpajjanato tathāpannamatthaṁ dassetuṁ **“upari asādhāraṇabhāvan”**ti-ādi vuttaṁ. **“Na kevalañcā”**ti-ādinā puggalavivecanena pana “puthujjano”ti idaṁ nidassanamattanti dassitaṁ. **“Ito paran”**ti-ādinā ganthagāravaṁ pariharati. Pubbe vuttaṁ padaṁ **pubbapadaṁ,**na pubbapadaṁ tathā, na pubbaṁ vā **apubbaṁ,** tameva padaṁ tathā.

Saddantarayogena dhātūnamatthavisesavācakattā **“ādānan”**ti etassa gahaṇanti attho daṭṭhabbo, tenāha **“haraṇan”**ti-ādi. **Parassā**ti attasantakato parabhūtassa santakassa, yo

vā attato aññо, so (pg.1.330) puggalo paro nāma, tassa idaṁ **paran**tipi yujjati, **"parasaṁharaṇan"**tipi pāṭho, **saṁ**-saddo cettha dhanattho,parasantakaharaṇanti vuttaṁ hoti. **Theno** vuccati coro, tassa bhāvo **theyyaṁ,** corakammaṁ. **Corikā**ti corassa kiriyā. Tadatthaṁ vivarati **"tatthā"**ti-ādinā. **Tatthā**ti "ādinnādānan"ti pade. Parapariggahitameva ettha **adinnaṁ,** na pana dantapoṇasikkhāpade viya appaṭiggahitakaṁ attasantakanti adhippāyo. **"Yattha paro"**ti-ādi ubhayattha sambandho āvuttiyādinayena. Tasmā "taṁ parapariggahitaṁ nāma, tasmiṁ parapariggahite"ti ca yojetabbaṁ. Yathākāmaṁ karotīti **yathākāmakārī,** tassa bhāvo **yathākāmakaritā,** taṁ. Tathārucikaraṇaṁ āpajjantoti attho. Sasantakattā **adaṇḍāraho** dhanadaṇḍarājadaṇḍavasena. **Anupavajjo ca** codanāsāraṇādivasena. Taṁ parapariggahitaṁ ādiyati etenāti **tadādāyako,** sveva upakkamo, taṁ samuṭṭhāpetīti **tadādāyaka-upakkamasamuṭṭhāpikā.** Theyyā eva cetanā **theyyacetanā.** Khuddakatā-appagghatādivasena **hīne.** Mahantatāmahagghatādivasena **paṇīte.** Kasmā? Vatthuhīnatāyāti gamyamānattā na vuttaṁ, hīne, hīnaguṇānaṁ santake ca cetanā dubbalā, paṇīte, paṇītaguṇānaṁ santake ca balavatīti heṭṭhā vuttanayena tehi kāraṇehi appasāvajjamahāsāvajjatā veditabbā. Ācariyā pana hīnapaṇītato khuddakamahante visuṁ gahetvā "idhāpi khuddake parasantake appasāvajjaṁ, mahante mahāsāvajjaṁ. Kasmā? Payogamahantatāya. Vatthuguṇānaṁ pana samabhāve sati kilesānamupakkamānañca mudutāya appasāvajjaṁ, tibbatāya mahāsāvajjanti ayampi nayo yojetabbo"ti vadanti.

Sāhatthikādayoti ettha parasantakassa sahatthā gahaṇaṁ **sāhatthiko.** Añňe āṇāpetvā gahaṇaṁ **āṇattiko.** Antosuṅkaghāte ṭhitena bahisuṅkaghātaṁ pātetvā gahaṇaṁ **nissaggiyo.** "Asukaṁ bhaṇḍaṁ yadā sakkosi, tadā avaharā"ti atthasādhakāvahāranipphādakena, āṇāpanena vā, yadā kadāci parasantakavināsakena sappitelakumbhi-ādīsu dukūlasāṭakacammakhaṇḍādipakkhipanādinā vā gahaṇaṁ **thāvaro.** Mantaparijappanena gahaṇaṁ **vijjāmayo.** Vinā mantena, kāyavacīpayogehi tādisa-iddhiyogena parasantakassa ākaḍḍhanaṁ **iddhimayo.** Kāyavacīpayogesu (pg.1.331) hi santesuyeva iddhimayo avaharaṇapayogo hoti, no asantesu. Tathā hi vuttaṁ "anāpatti bhikkhave, iddhimassa iddhivisaye"ti (pārā. 159), te ca kho payogā yathānurūpaṁ pavattāti sambandho. Tesaṁ pana payogānaṁ sabbesaṁ sabbattha avahāresu asambhavato **"yathānurūpan"**ti vuttaṁ.

Sandhicchedādīni katvā adissamānena vā, kūṭamānakūṭakahāpaṇādīhi vañcanena vā, avaharaṇaṁ **theyyāvahāro.** Pasayha balasā abhibhuyya santajjetvā, bhayaṁ dassetvā vā avaharaṇaṁ **pasayhāvahāro.** Parabhaṇḍaṁ paṭicchādetvā avaharaṇaṁ **paṭicchannāvahāro.** Bhaṇḍokāsaparikappavasena parikappetvā avaharaṇaṁ **parikappāvahāro.** Kusaṁ saṅkāmetvā avaharaṇaṁ **kusāvahāro. Iti**-saddena cettha ādi-atthena, nidassananayena vā avasesā cattāro pañcakāpi gahitāti veditabbaṁ. Pañcannañhi pañcakānaṁ samodhānabhūtā pañcavīsati avahārā sabbepi adinnādānameva, aviññattiyā vā ariyāya viññattiyā vā dinnamevāti attho. **"Dinnādāyī"**ti idaṁ payogato parisuddhabhāvadassanaṁ. **"Dinnapāṭikaṅkhī"**ti idaṁ pana āsayatoti āha **"cittenā"**ti-ādi.

Athenenāti ettha -saddo na-saddassa kāriyo, a-saddo vā eko nipāto na-saddatthoti dassetuṁ **"na thenenā"**ti vuttaṁ. Pāḷiyaṁ dissamānavākyāvatthikavibhattiyantapaṭirūpakatākaraṇena saddhiṁ samāsadassanametaṁ. Pakaraṇādhigate pana atthe viveciyamāne idha athenatoyeva sucibhūtatā adhigamīyati adinnādānādhikārattāti āha **"athenattāyeva sucibhūtenā"**ti

tena hetālaṅkāravacanametanti dasseti. Āhito ahaṁmāno etthāti **attā,** attabhāvo. Bhagavato pana so ruḷhiyā yathā taṁ nicchandarāgesu sattavohāro. Adati vā saṁsāradukkhanti **attā,** tenāha **"attabhāvenā"**ti. Padattayepi itthambhūtalakkhaṇe karaṇavacananti ñāpetuṁ **"athenaṁ …pe… katvā"**ti vuttaṁ. Athenena attanā athenattā hutvā sucibhūtena attanā sucibhūtattā hutvā viharatītipi attho.

Sesanti (pg.1.332) "pahāya paṭivirato"ti evamādikaṁ. Tañhi pubbe vuttanayaṁ. Kiñcāpi nayidha sikkhāpadavohārena virati vuttā, ito aññesu pana suttapadesesu, vinayābhidhammesu ca pavattavohārena viratiyo, cetanā ca adhisīlasikkhānamadhiṭṭhānabhāvato, tesamaññataraṭṭhāsabhāvato ca "sikkhāpadan"tveva vattabbāti āha **"paṭhamasikkhāpade"**ti. Kāmañcettha "lajjī dayāpanno"ti na vuttaṁ, adhikāravasena, pana atthato ca vuttamevāti veditabbaṁ. Yathā hi lajjādayo pāṇātipātappahānassa visesapaccayo, evaṁ adinnādānappahānassāpīti. Esa nayo ito paresupi. Atha vā **sucibhūtenā**ti hirottappādisamannāgamanaṁ, ahirikādīnañca pahānaṁ vuttamevāti "lajjī dayāpanno"ti na vuttaṁ.

Brahma-saddo idha seṭṭhavācako, abrahmānaṁ nihīnānaṁ, abrahmaṁ vā nihīnaṁ cariyaṁ vutti **abrahmacariyaṁ,** methunadhammo. **Brahmaṁ seṭṭhaṁ ācāran**ti methunaviratiṁ. Na ācaratīti **anācārī,** [ārācārī (dī. ni. 1.8)] tadācāravirahitoti attho, tenāha **"abrahmacariyato dūracārī"**ti. Dūro methunasaṅkhāto ācāro, so virahena yassatthīti **dūracārī,** methunadhammato vā dūro hutvā tabbiratiṁ ācaratīti **dūracārī**tipi vaṭṭati. Mithunānaṁ rāgapariyuṭṭhānena sadisānaṁ ubhinnaṁ ayaṁ **methuno**ti atthaṁ dasseti **"rāgapariyuṭṭhānavasenā"**ti-ādinā. Asataṁ dhammo ācāroti **asaddhammo,** tasmā. Abhedavohārena gāmasaddeneva gāmavāsino gahitāti vuttaṁ **"gāmavāsīnan"**ti, gāme vasataṁ dhammotipi yujjati. **"Dūracārī"**ti cettha vacanato, pāḷiyaṁ vā "methunā" tveva avatvā "gāmadhammā"tipi vuttattā

"Idha brāhmaṇa, ekacco samaṇo vā brāhmaṇo vā sammā brahmacārī paṭijānamāno na heva kho mātugāmena saddhiṁ dvayaṁdvayasamāpattiṁ samāpajjati, apica kho mātugāmassa ucchādanaparimaddananhāpanasambāhanaṁ sādiyati, so taṁ assādeti, taṁ nikāmeti, tena ca vittiṁ āpajjati, idampi kho brāhmaṇa brahmacariyassa khaṇḍampi chiddampi sabalampi kammāsampi, ayaṁ vuccati brāhmaṇa aparisuddhaṁ brahmacariyaṁ carati saṁyutto methunena saṁyogena, na parimuccati jātiyā jarāya maraṇena sokehi (pg.1.333) paridevehi dukkhehi domanassehi upāyāsehi, na parimuccati dukkhasmāti vadāmi.

Puna caparaṁ …pe… napi mātugāmassa ucchādanaparimandananhāpanasambāhanaṁ sādiyati, apica kho mātugāmena saddhiṁ sañjagghati saṁkīḷati saṁkelāyati …pe… napi mātugāmena saddhiṁ sañjagghati saṁkīḷati saṁkelāyati, apica kho mātugāmassa cakkhunā cakkhuṁ upanijjhāyati pekkhati …pe… napi mātugāmassa cakkhunā cakkhuṁ upanijjhāyati pekkhati, apica kho mātugāmassa saddaṁ suṇāti tirokuṭṭaṁ vā tiropākāraṁ vā hasantiyā vā bhaṇantiyā vā gāyantiyā vā rodantiyā vā …pe… napi mātugāmassa saddaṁ suṇāti tirokuṭṭaṁ vā tiropākāraṁ vā hasantiyā vā bhaṇantiyā vā gāyantiyā vā rodantiyā vā, apica kho yānissa tāni pubbe mātugāmena saddhiṁ hasitalapitakīḷitāni, tāni anussarati …pe… napi yānissa tāni pubbe mātugāmena saddhiṁ hasitalapitakīḷitāni, tāni anussarati, apica kho passati gahapatiṁ vā gahapatiputtaṁ vā pañcahi kāmaguṇehi samappitaṁ samaṅgibhūtaṁ paricārayamānaṁ …pe… napi passati gahapatiṁ vā gahapatiputtaṁ vā pañcahi kāmaguṇehi samappitaṁ samaṅgibhūtaṁ paricārayamānaṁ, apica kho aññataraṁ

devanikāyaṁ paṇidhāya brahmacariyaṁ carati "imināhaṁ sīlena vā vatena vā tapena vā brahmacariyena vā devo vā bhavissāmi devaññataro vā"ti. So taṁ assādeti, taṁ nikāmeti, tena ca vittiṁ āpajjati. Idampi kho brāhmaṇa brahmacariyassa khaṇḍampi chiddampi sabalampi kammāsampi. Ayaṁ vuccati brāhmaṇa, aparisuddhaṁ brahmacariyaṁ carati saṁyutto methunena saṁyogena, na parimuccati jātiyā jarāya maraṇena sokehi paridevehi dukkhehi domanassehi upāyāsehi, na parimuccati dukkhasmāti vadāmī"ti (a. ni. 7.50)–

Aṅguttarāgame sattakanipāte jāṇusoṇisutte āgatā sattavidhamethunasaṁyogāpi paṭivirati dassitāti daṭṭhabbā. Idhāpi asaddhammasevanādhippāyena kāyadvārappavattā maggenamaggapaṭipattisamuṭṭhāpikā cetanā abrahmacariyaṁ (pg.1.334) Pañcasikkhāpadakkame micchācāre pana agamanīyaṭṭhānavītikkamacetanā yathāvuttā kāmesu micchācāroti yojetabbaṁ.

Tattha agamanīyaṭṭhānaṁ nāma purisānaṁ tāva māturakkhitādayo dasa, dhanakkītādayo dasāti vīsati itthiyo. Itthīsu pana dasannaṁ dhanakkītādīnaṁ, sārakkhasaparidaṇḍānañca vasena dvādasannaṁ aññe purisā. Ye paneke vadanti "cattāro kāmesu micchācārā akālo, adeso, anaṅgo, adhammo cā"ti, te vippaṭipattimattaṁ pati parikappetvā vadanti. Na hi sāgamanīyaṭṭhāne pavattā vippaṭipatti micchācāro nāma sambhavati. Sā panesā duvidhāpi vippaṭipatti guṇavirahite appasāvajjā, guṇasampanne mahāsāvajjā. Guṇarahitepi ca abhibhavitvā vippaṭipatti mahāsāvajjā, ubhinnaṁ samānacchandabhāve appasāvajjā, samānacchandabhāvepi kilesānaṁ, upakkamānañca mudutāya appasāvajjā, tibbatāya mahāsāvajjāti veditabbaṁ.

Tassa pana abrahmacariyassa dve sambhārā sevetukāmatācittaṁ, maggenamaggapaṭipattīti. Micchācārassa pana cattāro sambhārā agamanīyavatthu, tasmiṁ sevanacittaṁ, sevanāpayogo, maggenamaggapaṭipatti-adhivāsananti evaṁ aṭṭhakathāsu "cattāro sambhārā"ti (dha. sa. akusalakammapathakathā; ma. ni. aṭṭha. 1.1.89 saṁ. ni. aṭṭha. 2.109-111) vuttattā abhibhavitvā vītikkamane maggenamaggapaṭipatti-adhivāsane satipi purimuppannasevanābhisandhipayogābhāvato abhibhuyyamānassa micchācāro na hotīti vadanti keci. Sevanacitte sati payogābhāvo na pamāṇaṁ itthiyā sevanapayogassa yebhuyyena abhāvato, purisasseva yebhuyyena sevanapayogo hotīti itthiyā puretaraṁ sevanacittaṁ upaṭṭhapetvā nisinnāya [nipannāya (dha. sa. anuṭī. kammakathāvaṇṇanā)] micchācāro na siyāti āpajjati. Tasmā purisassa vasena ukkaṁsato "cattāro sambhārā"ti vuttaṁ. Aññathā hi itthiyā purisakiccakaraṇakāle purisassāpi sevanāpayogābhāvato micchācāro na siyāti vadanti eke.

Idaṁ panettha sanniṭṭhānaṁ– attano ruciyā pavattitassa sevanāpayogeneva sevanacittatāsiddhito agamanīyavatthu, sevanāpayogo, maggenamaggapaṭipatti-adhivāsananti tayo, balakkārena pavattitassa purimuppannasevanābhisandhipayogābhāvato agamanīyavatthu, tasmiṁ sevanacittaṁ (pg.1.335) maggenamaggapaṭipatti-adhivāsananti tayo, anavasesaggahaṇena pana vuttanayena cattāroti, tampi keciyeva vadanti, vīmaṁsitvā gahetabbanti **abhidhammānuṭīkāyaṁ** (dha. sa. anuṭī. akusalakammapathakathāvaṇṇanā) vuttaṁ. Eko payogo sāhatthikova.

9. **Musā**ti tatiyanto, dutiyanto vā nipāto micchāpariyāyo, kiriyāpadhānoti āha **"visaṁvādanapurekkhārassā"**ti-ādi. Pure karaṇaṁ **purekkhāro,** visaṁvādanassa purekkhāro yassāti tathā, tassa kammapathappattameva dassetuṁ **"atthabhañjanako"**ti

vuttaṁ, parassa hitavināsakoti attho. Musāvādo pana sasantakassa adātukāmatāya, hasādhippāyena ca bhavati. Vacasā katā vāyāmappadhānā kiriyā **vacīpayogo.** Tathā kāyena katā **kāyapayogo. Visaṁvādanādhippāyo** pubbabhāgakkhaṇe, taṅkhaṇe ca. Vuttañhi "pubbevassa hoti 'musā bhaṇissan'ti, bhaṇantassa hoti 'musā bhaṇāmī'ti" (pārā. 200 pāci. 4) etadeva hi dvayaṁ aṅgabhūtaṁ. Itaraṁ "bhaṇitassa hoti 'musā mayā bhaṇitan'ti" (pārā. 200 pāci. 4) vuttaṁ pana hotu vā, mā vā, akāraṇametaṁ. **Assā**ti visaṁvādakassa. "Cetanā"ti etena sambandho. Visaṁ vādeti etenāti **visaṁvādanaṁ,** tadeva kāyavacīpayogo, taṁ samuṭṭhāpetīti tathā, iminā musāsaṅkhātena kāyavacīpayogena, musāsaṅkhātaṁ vā kāyavacīpayogaṁ vadati viññāpeti, samuṭṭhāpeti vā etenāti **musāvādo**ti atthamāha. "Vādo"ti vutte visaṁvādanacittaṁ, tajjo vāyāmo, parassa tadatthavijānananti lakkhaṇattayaṁ vibhāvitameva hoti.

"Atathaṁ vatthun"ti lakkhaṇaṁ pana avibhāvitameva musā-saddassa payogasaṅkhātakiriyāvācakattā. Tasmā idha naye lakkhaṇassa abyāpitatāya, musā-saddassa ca visaṁvāditabbatthavācakatāsambhavato paripuṇṇaṁ katvā musāvādalakkhaṇaṁ dassetuṁ **"aparo nayo"**ti-ādi vuttaṁ. **Lakkhaṇato**ti sabhāvato. **Tathā**ti tena tathākārena. Kāyavacīviññattiyo samuṭṭhāpetīti **viññattisamuṭṭhāpikā.** Imasmiṁ pana naye musā vatthu vadīyati vuccati etenāti **musāvādo**ti nibbacanaṁ daṭṭhabbaṁ. **"So yamatthan"**ti-ādinā kammapathappattassa vatthuvasena appasāvajjamahāsāvajjabhāvamāha. Yassa atthaṁ bhañjati, tassa appaguṇatāya appasāvajjo (pg.1.336) mahāguṇatāya mahāsāvajjoti adinnādāne viya guṇavasenāpi yojetabbaṁ. Kilesānaṁ mudutibbatāvasenāpi appasāvajjamahāsāvajjatā labbhatiyeva.

"Apicā"ti-ādinā musāvādasāmaññassāpi appasāvajjamahāsāvajjabhāvaṁ dasseti. **Attano santakaṁ adātukāmatāyā**ti, hi **hasādhippāyenā**ti ca musāvādasāmaññato vuttaṁ. Ubhayatthāpi ca visaṁvādanapurekkhāreneva musāvādo, na pana vacanamattena. Tattha pana cetanā balavatī na hotīti appasāvajjatā vuttā. **Nadī maññe**ti nadī viya. Appatāya ūnassa atthassa pūraṇavasena pavattā kathā **pūraṇakathā,** bahutarabhāvena vuttakathāti vuttaṁ hoti.

Tenākārena jāto **tajjo,** tassa visaṁvādanassa anurūpoti attho. **Vāyāmo**ti vāyāmasīsena payogamāha. Vīriyappadhānā hi kāyikavācasikakiriyā idha adhippetā, na vāyāmamattaṁ. Visaṁvādanādhippāyena payoge katepi aparena tasmiṁ atthe aviññāte visaṁvādanassa asijjhanato parassa tadatthavijānanampi ekasambhārabhāvena vuttaṁ. Keci pana "abhūtavacanaṁ, visaṁvādanacittaṁ, parassa tadatthavijānanan"ti tayo sambhāre vadanti. Kāyikova sāhatthikoti koci maññeyyāti taṁ nivāraṇatthaṁ **"so kāyena vā"**ti-ādi vuttaṁ. Tāya ce kiriyāya paro tamatthaṁ jānātīti taṅkhaṇe vā dandhatāya vicāretvā pacchā vā jānanaṁ sandhāya vuttaṁ. **Ayan**ti visaṁvādako. **Kiriyasamuṭṭhāpikacetanākkhaṇeyevā**ti kāyikavācasikakiriyasamuṭṭhāpikāya cetanāya pavattakkhaṇe eva. **Musāvādakammunā bajjhatī**ti visaṁvādanacetanāsaṅkhātena musāvādakammunā sambandhīyati, allīyatīti vā attho. Sacepi dandhatāya vicāretvā pacchā cirenāpi paro tadatthaṁ jānāti, sanniṭṭhāpakacetanāya nibbattattā taṅkhaṇeyeva bajjhatīti vuttaṁ hoti.

"Eko payogo sāhatthikovā"ti idaṁ porāṇaṭṭhakathāsu āgatanayena vuttanti idha saṅgahaṭṭhakathāya saṅgahakārassa attano matibhedaṁ dassetuṁ **"yasmā panā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **"yathā …pe… tathā"**ti etena sāhatthiko viya āṇattikādayopi gahetabbā, aggahaṇe kāraṇaṁ natthi parassa visaṁvādanabhāvena tassadisattāti dasseti (pg.1.337) **"idamassa …pe… āṇāpentopī"**ti āṇattikassa gahaṇe kāraṇaṁ, **"paṇṇaṁ …pe… nissajjantopī"**ti nissaggiyassa, **"ayamattho …pe… ṭhapentopī"**ti

thāvarassa. Yasmā visaṁvādetīti sabbattha sambandho. **Paṇṇaṁ likhitvā**ti tālādīnaṁ paṇṇaṁ akkharena likhitvā, **paṇṇan**ti vā bhummatthe upayogavacanaṁ. Tena vuttaṁ "tirokuṭṭādīsū"ti [kuḍḍādīsu (dī. ni. aṭṭha. 1.8)] paṇṇe akkharaṁ lekhaniyā likhitvāti attho. **Vīmaṁsitvā gahetabbā**ti attanomatiyā sabbadubbalattā anattukkaṁsanena vuttaṁ. Kiñhettha vicāretabbakāraṇaṁ atthi sayameva vicāritattā.

Saccanti vacīsaccaṁ, **saccena saccan**ti purimena vacīsaccena pacchimaṁ vacīsaccaṁ. Paccayavasena dhātupadantalopaṁ sandhāya **"sandahatī"**ti vuttaṁ. Saddavidū pana–

"Vipubbo dhā karotyatthe, abhipubbo tu bhāsane;
Nyāsaṁpubbo yathāyogaṁ, nyāsāropanasandhisū"ti.–

Dhā-saddameva ghaṭanatthe paṭhanti. Tasmā pariyāyavasena **"sandahatī"**ti vuttantipi daṭṭhabbaṁ. Tadadhippāyaṁ dasseti **"na antarantarā"**ti-ādinā. **"Yo hī"**ti-ādi tabbivaraṇaṁ. **Antaritattā**ti antarā paricchinnattā. **Na tādiso**ti na evaṁvadanasabhāvo. **Jīvitahetupi,** pageva aññahetūti **api**-saddo sambhāvanattho.

"Saccato thetato"ti-ādīsu (ma. ni. 1.19) viya **theta**-saddo thirapariyāyo, thirabhāvo ca saccavāditādhikārattā kathāvasena veditabboti āha **"thirakathoti attho"**ti. Thitassa bhāvoti hi **theto,** thirabhāvo, tena yuttattā puggalo idha **theto** nāma. **Haliddī**ti suvaṇṇavaṇṇakandanipphattako gacchaviseso. **Thuso** nāma dhaññattaco, dhaññapalāso ca. **Kumbhaṇḍan**ti mahāphalo sūpasampādako latāviseso. **Indakhīlo** nāma gambhīranemo esikāthambho. Yathā haliddirāgādayo anavaṭṭhitasabhāvatāya na ṭhitā, evaṁ na ṭhitā kathā etassāti **naṭhitakatho** [nathirakatho (dī. ni. aṭṭha. 1.8)] yathā pāsāṇalekhādayo avaṭṭhitasabhāvatāya ṭhitā, evaṁ ṭhitā kathā etassāti **ṭhitakatho**ti (pg.1.338) [thirakatho (dī. ni. aṭṭha. 1.8)] haliddirāgādayo yathā kathāya upamāyo honti, evaṁ yojetabbaṁ. Kathāya hi etā upamāyoti.

Pattisaṅkhātā saddhā ayati pavattati etthāti **paccayiko**ti āha **"pattiyāyitabbako"**ti. Pattiyā ayitabbā pavattetabbāti **pattiyāyitabbā** ya-kārāgamena, vācā. Sā etassāti **pattiyāyitabbako,** tenāha **"saddhāyitabbako"**ti. Tadevatthaṁ byatirekena, anvayena ca dassetuṁ **"ekacco hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Vattabbataṁ āpajjati** visaṁvādanato. Itarapakkhe ca avisaṁvādanatoti adhippāyo. **"Lokan"**ti etena **"lokassā"**ti ettha kammatthe chaṭṭhīti dasseti.

Satipi paccekaṁ pāṭhakkame aññāsu **abhidhammaṭṭhakathā** dīsu (dha. sa. aṭṭha. akusalakammapathakathā; ma. ni. 1.89) saṁvaṇṇanākkamena tiṇṇampi padānaṁ ekatthasaṁvaṇṇanaṁ kātuṁ **"yāya vācāyā"**ti-ādimāha, yāya vācāya karotīti sambandho. **Parassā**ti yaṁ bhindituṁ taṁ vācaṁ bhāsati, tassa. **Ca**-saddo aṭṭhānapayutto, so dvandagabbhabhāvaṁ jotetuṁ kammadvaye payujjitabbo. **Suññabhāvan**ti piyavirahitatāya rittabhāvaṁ. **Sā**ti yathāvuttā saddasabhāvā **vācā,** etena piyañca suññañca piyasuññaṁ, taṁ karoti etāyāti **pisuṇā** niruttinayenāti vacanatthaṁ dasseti, pisatīti vā **pisuṇā,** samagge satte avayavabhūte vaggabhinne karotīti attho.

Pharusanti sinehābhāvena lūkhaṁ. **Sayampi pharusā**ti domanassasamuṭṭhitattā sabhāvena sayampi kakkasā. Pharusasabhāvato **neva kaṇṇasukhā.** Atthavipannatāya **na hadayaṅgamā.** Ettha pana paṭhamanaye pharusaṁ karotīti vacanatthena vā phalūpacārena vā vācāya pharusasaddappavatti veditabbā. Dutiyanaye mammacchedavasena pavattiyā ekantaniṭṭhuratāya ruḷhisaddavasena sabhāvena, kāraṇūpacārena vā vācāya pharusasaddappavatti daṭṭhabbā.

Yenāti palāpasaṅkhātena niratthakavacanena. **Samphan**ti **"san"**ti vuttaṁ sukhaṁ, hitañca phalati paharati vināsetīti atthena "samphan"ti laddhanāmaṁ attano, paresañca anupakārakaṁ yaṁ kiñci atthaṁ, tenāha **"niratthakan"**ti, iminā samphaṁ palapati

etenāti **samphappalāpo**ti vacanatthaṁ dasseti.

"Tesan"ti-ādinā (pg.1.339) cetanāya phalavohārena pisuṇādisaddappavatti vuttā. **"Sā evā"**ti-ādinā pana cetanāya pavattiparikappanāya hetuṁ vibhāveti. Tattha "pahāyā"ti-ādivacanasannidhānato tassāyeva ca pahātabbatā yuttito adhippetāti attho.

Tatthāti tāsu pisuṇavācādīsu. **Saṁkiliṭṭhacittassā**ti lobhena, dosena vā vibādhitacittassa, upatāpitacittassa vā, dūsitacittassāti vuttaṁ hoti, "cetanā"ti etena sambandho. Yena saha paresaṁ bhedāya vadati, tassa attano piyakamyatāyāti attho. **Cetanā pisuṇavācā** nāma pisuṇaṁ vadanti etāyāti katvā. Samāsavisaye hi mukhyavasena attho gahetabbo, byāsavisaye upacāravasenāti daṭṭhabbaṁ. Yassa yato bhedaṁ karoti, tesu abhinnesu appasāvajjaṁ, bhinnesu mahāsāvajjaṁ. Tathā kilesānaṁ mudutibbatāvisesesupi yojetabbaṁ.

Yassa pesuññaṁ upasaṁharati, so bhijjatu vā, mā vā, tassa tadatthaviññāpanameva pamāṇanti āha **"tassa tadatthavijānanan"**ti. Bhedapurekkhāratāpiyakamyatānamekekapakkhipanena cattāro. Kammapathappatti pana bhinne eva. **Imesan**ti aniyamatāya parammukhāpavattānampi attano buddhiyaṁ parivattamāne sandhāya vuttanti dassetuṁ **"yesan"**ti-ādimāha. **Ito**ti idha padese, vuttānaṁ yesaṁ santike sutanti yojetabbaṁ.

"Dvinnan"ti nidassanavacanaṁ bahūnampi sandhānato. **"Mittānan"**ti-ādi **"sandhānan"**ti ettha kammaṁ, tena pāḷiyaṁ "bhinnānan"ti etassa kammabhāvaṁ dasseti. Sandhānakaraṇañca nāma tesamanurūpakaraṇamevāti vuttaṁ **"anukattā"**ti. **Anuppadātā**ti anubalappadātā, anuvattanavasena vā padātā. Kassa pana anubalappadānaṁ, anuvattanañcāti? "Sahitānan"ti vuttattā sandhānassāti viññāyatīti āha **"sandhānānuppadātā"**ti. Yasmā pana anubalavasena, anuvattanavasena ca sandhānassa padānaṁ ādānaṁ, rakkhaṇaṁ vā daḷhīkaraṇaṁ hoti, tasmā vuttaṁ **"daḷhīkammaṁ kattā"**ti. Āramanti etthāti **ārāmo.** Ramitabbaṭṭhānaṁ samaggoti hi tadadhiṭṭhānānaṁ vasena tabbisesanatā vuttā. "Samagge"tipi paṭhanti, tadayuttaṁ **"yatthā"**ti-ādivacanena viruddhattā. Yasmā pana ākārena vināpi ayamattho labbhati, tasmā **"ayamevettha attho"**ti vuttaṁ **samaggesū**ti samaggabhūtesu janakāyesu, tenāha **"te pahāyā"**ti-ādi. Tappakatiyatthopi kattu-atthovāti dasseti (pg.1.340) **"nandatī"**ti iminā. Tappakatiyatthena hi "disvāpi sutvāpī"ti vacanaṁ supapannaṁ hoti. Samagge karoti etāyāti **samaggakaraṇī.** Sāyeva vācā, taṁ bhāsitāti atthamāha **"yā vācā"**ti-ādinā. Tāya vācāya samaggakaraṇaṁ nāma. "Sukhā saṅghassa sāmaggī, samaggānaṁ tapo sukho"ti-ādinā (dha. pa. 194) samaggānisaṁsadassanamevāti vuttaṁ **"sāmaggiguṇaparidīpikamevā"**ti. **Itaran**ti tabbiparītaṁ bhedanikaṁ vācaṁ.

Mammānīti duṭṭhārūni, tassadisatāya pana idha akkosavatthūni "mammānī"ti vuccanti. Yathā hi duṭṭhārūsu yena kenaci vatthunā ghaṭitesu cittaṁ adhimattaṁ dukkhappattaṁ hoti, tathā tesu dasasujāti-ādīsu akkosavatthūsu pharusavācāya phusitamattesūti. Tathā hi vuttaṁ "mammāni viya mammāni, yesu pharusavācāya chupitamattesu duṭṭhārūsu viya ghaṭṭitesu cittaṁ adhimattaṁ dukkhappattaṁ hoti, kāni pana tāni? Jāti-ādīni akkosavatthūnī"ti (dī. ni. ṭī. 1.9) "yassa sarīrappadesassa satthādipaṭihanena bhusaṁ rujjanaṁ, so mammaṁ nāma. Idha pana yassa cittassa pharusavācāvasena domanassasaṅkhātaṁ bhusaṁ rujjanaṁ, taṁ mammaṁ viyāti mamman"ti apare. Tāni mammāni chijjanti bhijjanti yenāti **mammacchedako,** sveva kāyavacīpayogo, tāni samuṭṭhāpetīti tathā. **Ekantapharusacetanā pharusā vācā** pharusaṁ vadanti etāyāti katvā. "Pharusacetanā" icceva avatvā **"ekantapharusacetanā"**ti vacanaṁ duṭṭhacittatāya eva pharusacetanā adhippetā, na

pana savanapharusatāmattenāti ñāpanatthaṁ. **Tassā**ti ekantapharusacetanāya eva. **Āvibhāvatthan**ti pharusavācābhāvassa pākaṭakaraṇatthaṁ. **Tassā**ti vā ekantapharusacetanāya eva, pharusavācābhāvassāti attho. **Tathevā**ti mātuvuttākāreneva, **uṭṭhāsi** anubandhitunti attho. **Saccakiriyan**ti yaṁ "caṇḍā taṁ mahiṁsī anubandhatū"ti vacanaṁ mukhena kathesi, taṁ mātucitte natthi, tasmā "taṁ mā hotu, yaṁ pana uppalapattampi mayhaṁ upari na patatū"ti kāraṇaṁ cittena cintesi, tadeva mātucitte atthi, tasmā "tameva hotū"ti saccakaraṇaṁ, kattabbasaccaṁ vā. **Tatthevā**ti uṭṭhānaṭṭhāneyeva. **Baddhā viyā**ti yottādinā paribandhi viya. **Evaṁ mammacchedako**ti ettha savanapharusatāmattena mammacchedakatā veditabbā.

Payogoti (pg.1.341) vacīpayogo. **Cittasaṇhatāyā**ti ekantapharusacetanāya abhāvamāha. Tatoyeva hi pharusavācā na hoti kammapathappattā, kammabhāvaṁ pana na sakkā vāretunti daṭṭhabbaṁ. **"Mātāpitaro hī"**ti-ādināpi tadevatthaṁ samattheti. Evaṁ byatirekavasena cetanāpharusatāya pharusavācābhāvaṁ sādhetvā idāni tameva anvayavasena sādhetuṁ **"yathā"**ti-ādi vuttaṁ. **Apharusā vācā na hoti** pharusā vācā hotiyevāti attho **sā**ti pharusavācā. **Yan**ti puggalaṁ.

Etthāpi kammapathabhāvaṁ appattā appasāvajjā, itarā mahāsāvajjā. Tathā kilesānaṁ mudutibbatābhedepi yojetabbaṁ. Keci pana "yaṁ uddissa pharusavācā payujjati, tassa sammukhāyeva sīsaṁ etī"ti vadanti, eke pana "parammukhāpi pharusavācā hotiyevā"ti. Tatthāyamadhippāyo yutto siyā, sammukhā payoge agāravādīnaṁ balavabhāvato siyā cetanā balavatī, parassa ca tadatthavijānanaṁ, na tathā parammukhā. Yathā pana akkosite mate āḷahane katā khamanā upavādantarāyaṁ nivatteti, evaṁ parammukhā payuttāpi pharusavācā hotiyevāti sakkā ñātunti, tasmā ubhayatthāpi pharusavācā sambhavatīti daṭṭhabbaṁ. Tathā hi parassa tadatthavijānanamaññatra tayova tassā sambhārā **aṭṭhakathāsu** vuttāti. **Kupitacittan**ti akkosanādhippāyeneva vuttaṁ, na pana maraṇādhippāyena. Maraṇādhippāyena hi sati cittakope atthasiddhiyā, tadabhāve ca yathāraham pāṇātipātabyāpādāva honti.

Elaṁ vuccati doso ilati cittaṁ, puggalo vā kampati etenāti katvā. **Etthā**ti–

"Nelaṅgo setapacchādo, ekāro vattatī ratho;

Anīghaṁ passa āyantaṁ, chinnasotaṁ abandhanan"ti. (saṁ. ni. 4.347 udā. 65 peṭako. 25).–

Imissā udānagāthāya. Sīlañhettha niddosatāya "nelan"ti vuttaṁ. Tenevāha citto gahapati āyasmatā kāmabhūtherena puṭṭho saṁyuttāgamavare saḷāyatanavagge "nelaṅgan"ti kho bhante sīlānametaṁ adhivacanan"ti (saṁ. ni. 4.347) vācā nāma saddasabhāvā taṁtadatthanibandhanāti sādurasasadisattā madhurameva byañjanaṁ, attho ca tabbhāvatoti atthameva sandhāya **byañjanamadhuratāya** (pg.1.342) **atthamadhuratāyā"**ti ca vuttaṁ. Visesanaparanipātopi hi loke dissati "agyāhito"ti-ādīsu. Apica avayavāpekkhane sati "madhuraṁ byañjanaṁ yassā"ti-ādinā vattabbo. **Sukhā**ti sukhakaraṇī, sukhahetūti vuttaṁ hoti. **Kaṇṇasūlan**ti kaṇṇasaṅkuṁ. Kaṇṇasaddena cettha sotaviññāṇapaṭibaddhatadanuvattakā viññāṇavīthiyo gahitā. Vohārakathā hesā suttantadesanā, tassā vaṇṇanā ca, tathā ceva vuttaṁ **"sakalasarīre kopaṁ, peman"**ti ca. Na hi hadayavatthunissito kopo, pemo ca sakalasarīre vattati. Esa nayo īdisesu. **Sukhena cittaṁ pavisati** yathāvuttakāraṇadvayenāti attho, aluttasamāso cesa yathā "amataṅgato"ti. **Pure**ti guṇapāripure, tenāha **"guṇaparipuṇṇatāyā"**ti. Pure saṁvaḍḍhā **porī,** tādisā nārī viyāti vācāpi **porī**ti atthamāha **"pure"**ti-ādinā. **Sukumārā**ti sutaruṇā. Upameyyapakkhe pana apharusatāya mudukabhāvo eva sukumāratā. **Purassā**ti ettha **pura**-saddo

tannivāsīvācako sahacaraṇavasena "gāmo āgato"ti-ādīsu viya, tenevāha **"nagaravāsīnan"**ti. **Esā**ti taṁsambandhīniddesā vācā. **Evarūpī kathā**ti atthattayena pakāsitā kathā. **Kantā**ti kāmitā tuṭṭhā yathā "pakkanto"ti, māna-saddassa vā antabyappadeso, kāmiyamānāti attho. Yathā "anāpatti asamanubhāsantassā"ti (pārā. 416 430 441) **manaṁ** appeti vaḍḍhetīti **manāpā,** tena vuttaṁ **"cittavuḍḍhikarā"**ti. Tathākārinīti attho. Ato **bahuno janassā**ti idha sambandhe sāmivacanaṁ, na tu purimasmiṁ viya kattari.

Kāmaṁ tehi vattumicchito attho sambhavati, so pana aphalattā bhāsitatthapariyāyena atthoyeva nāma na hotīti āha **"anatthaviññāpikā"**ti. Apica payojanatthābhāvato **anatthā,** vācā, taṁ viññāpikātipi vaṭṭati. **Akusalacetanā samphappalāpo** samphaṁ palapanti etāyāti katvā. **Āsevanaṁ** bhāvanaṁ bahulīkaraṇaṁ. Yaṁ janaṁ gāhāpayituṁ pavattito, tena aggahite appasāvajjo, gahite mahāsāvajjo. Kilesānaṁ mudutibbatāvasenāpi appasāvajjamahāsāvajjatā yojetabbā. **Bhārata**nāmakānaṁ dvebhātukarājūnaṁ **yuddhakathā,** dasagiriyakkhena **sītā**ya nāma deviyā **āharaṇakathā,** rāmaraññā paccāharaṇakathā (pg.1.343) yathā taṁ adhunā bāhirakehi paricayitā sakkaṭabhāsāya gaṇṭhitā rāmapurāṇabhāratapurāṇādikathāti, evamādikā niratthakakathā samphappalāpoti vuttaṁ **"bhārata …pe… purekkhāratā"**ti.

"Kālavādī"ti-ādi samphappalāpā paṭiviratassa paṭipattisandassanaṁ yathā "pāṇātipātā paṭivirato"ti-ādi (dī. ni. 1.8 194) pāṇātipātappahānassa paṭipattidassanaṁ. "Pāṇātipātaṁ pahāya viharatī"ti hi vutte kathaṁ pāṇātipātappahānaṁ hotīti apekkhāsambhavato "pāṇātipātā paṭivirato hotī"ti vuttaṁ. Sā pana virati kathanti āha "nihitadaṇḍo nihita sattho"ti. Tañca daṇḍasatthanidhānaṁ kathanti vuttaṁ "lajjī"ti-ādi. Evaṁ uttaruttaraṁ purimassa purimassa upāyasandassanaṁ. Tathā adinnādānādīsupi yathāsambhavaṁ yojetabbaṁ. Tena vuttaṁ "kālavādīti-ādi samphappalāpā paṭiviratassa paṭipattisandassanan"ti. Atthasaṁhitāpi hi vācā ayuttakālapayogena atthāvahā na siyāti anatthaviññāpanabhāvaṁ anulometi, tasmā samphappalāpaṁ pajahantena akālavāditā parivajjetabbāti dassetuṁ **"kālavādī"**ti vuttaṁ. Kāle vadantenāpi ubhayattha asādhanato abhūtaṁ parivajjetabbanti āha **"bhūtavādī"**ti. Bhūtañca vadantena yaṁ idhalokaparalokahitasampādanakaṁ, tadeva vattabbanti vuttaṁ **"atthavādī"**ti. Atthaṁ vadantenāpi na lokiyadhammanissitameva vattabbaṁ, atha kho lokuttaradhammanissitampīti āha **"dhammavādī"**ti. Yathā ca attho lokuttaradhammanissito hoti, tathā dassanatthaṁ **"vinayavādī"**ti vuttaṁ.

Pātimokkhasaṁvaro, satiñāṇakhantivīriyasaṁvaroti hi pañcannaṁ saṁvaravinayānaṁ tadaṅgappahānaṁ, vikkhambhanasamucchedapaṭippassaddhinissaraṇappahānanti pañcannaṁ pahānavinayānañca vasena vuccamāno attho nibbānādhigamahetubhāvato lokuttaradhammasannissito hoti. Evaṁ guṇavisesayutto ca attho vuccamāno desanākosalle sati sobhati, kiccakaro ca hoti, nāññathāti dassetuṁ **"nidhānavatiṁ vācaṁ bhāsitā"**ti vuttaṁ. Idāni tameva desanākosallaṁ vibhāvetuṁ **"kālenā"**ti-ādimāha. Ajjhāsayaṭṭhuppattīnaṁ, pucchāya ca vasena otiṇṇe desanāvisaye ekaṁsādibyākaraṇavibhāgaṁ sallakkhetvā ṭhapanāhetudāharaṇasaṁsandanāni taṁtaṁkālānurūpaṁ (pg.1.344) vibhāventiyā parimitaparicchinnarūpāya gambhīrudānapahūtatthavitthārasaṅgāhikāya desanāya pare yathājjhāsayaṁ paramatthasiddhiyaṁ patiṭṭhāpento "desanākusalo"ti vuccatīti evametthāpi atthayojanā veditabbā.

Vattabbayuttakālanti vattabbavacanassa anurūpakālaṁ, tattha vā payujjitabbakālaṁ. Sabhāvavaseneva bhūtatāti āha **"sabhāvamevā"**ti. Atthaṁ vadatīti **atthavādī.**

Atthavadanañca tannissitavācākathanamevāti adhippāyena vuttaṁ "diṭṭhadhammikasamparāyikatthasannissitameva katvā"ti. **Dhammavādī"**ti-ādīsupi eseva nayo.

Nidheti sannidhānaṁ karoti etthāti **nidhānaṁ. Ṭhapanokāso.** "Ṭhānavatī"ti vutte tasmiṁ ṭhāne ṭhapetuṁ yuttātipi attho sambhavatīti āha **"hadaye"**ti-ādi. Nidhānavatīpi vācā kālayuttāva atthāvahā, tasmā "kālenā"ti idaṁ "nidhānavatiṁ" vācaṁ bhāsitā"ti etassāpekkhavacananti dasseti **"evarūpin"**ti-ādinā. Icchitatthanibbattanatthaṁ apadisitabbo, apadisīyati vā icchitattho anenāti **apadeso,** upamā, hetudāharaṇādikāraṇaṁ vā, tena saha vattatīti **sāpadesā,** vācā, tenāha **"sa-upamaṁ sakāraṇanti attho"**ti. **Paricchedaṁ dassetvā**ti yāvatā pariyosānaṁ sambhavati, tāvatā mariyādaṁ dassetvā, tena vuttaṁ **"yathā …pe… bhāsatī"**ti. Sikhamappattā hi kathā atthāvahā nāma na hoti. **Atthasaṁhitan**ti ettha **attha**-saddo bhāsitatthapariyāyoti vuttaṁ **"anekehipī"**ti-ādi. Bhāsitattho ca nāma saddānusārena adhigato sabbopi pakatyatthapaccayatthabhāvatthādiko, tatoyeva bhagavato vacanaṁ ekagāthāpadampi saṅkhepavitthārādi-ekattādinandiyāvattādinayehi anekehipi niddhāraṇakkhamatāya pariyādātumasakkuṇeyyaṁ atthamāvahatīti. Evaṁ atthasāmaññato saṁvaṇṇetvā icchitatthavisesatopi saṁvaṇṇetuṁ **"yaṁ vā"**ti-ādimāha. Atthavādinā vattumicchitatthoyeva hi idha gahito. Nanu sabbesampi vacanaṁ attanā icchitatthasahitaṁyeva, kimettha vattabbaṁ atthīti antolīnacodanaṁ parisodheti **"na aññan"**ti-ādinā. Aññamatthaṁ paṭhamaṁ nikkhipitvā ananusandhivasena pacchā aññamatthaṁ na bhāsati. Yathānikkhittānusandhivaseneva pariyosāpetvā kathetīti adhippāyo.

10. Evaṁ (pg.1.345) paṭipāṭiyā sattamūlasikkhāpadāni vibhajitvā satipi abhijjhādippahānassa saṁvarasīlasaṅgahe upariguṇasaṅgahato, lokiyaputhujjanāvisayato ca uttaridesanāya saṅgahituṁ taṁ pariharitvā pacurajanapākaṭaṁ ācārasīlameva vibhajanto bhagavā "bījagāmabhūtagāmasamārambhā"ti-ādimāhāti pāḷiyaṁ sambandho vattabbo. Tattha vijāyanti viruhanti etehīti **bījāni.** Paccayantarasamavāye sadisaphaluppattiyā visesakāraṇabhāvato viruhanasamatthānaṁ sāraphalādīnametaṁ adhivacanaṁ. Bhavanti, ahuvunti cāti **bhūtā,** jāyanti vaḍḍhanti jātā, vaḍḍhitā cāti attho. Vaḍḍhamānakānaṁ vaḍḍhitvā, ṭhitānañca rukkhagacchādīnaṁ yathākkamamadhivacanaṁ. Viruḷhamūlā hi nīlabhāvaṁ āpajjantā taruṇarukkhagacchā jāyanti vaḍḍhantīti vuccanti. Vaḍḍhitvā ṭhitā mahantā rukkhagacchā jātā vaḍḍhitāti. **Gāmo**ti samūho, so ca suddhaṭṭhakadhammarāsi, bījānaṁ, bhūtānañca tathāladdhasamaññānaṁ aṭṭhadhammānaṁ gāmo, teyeva vā gāmoti tathā. Avayavavinimuttassa hi samudāyassa abhāvato duvidhenāpi atthena teyeva tiṇarukkhalatādayo gayhanti.

Apica bhūmiyaṁ patiṭṭhahitvā haritabhāvamāpannā rukkhagacchādayo devatā pariggayhanti, tasmā bhūtānaṁ nivāsanaṭṭhānatāya gāmoti bhūtagāmotipi vadanti, te sarūpato dassetuṁ **"mūlabījan"**ti-ādimāha. Mūlameva bījaṁ **mūlabījaṁ.** Sesesupi ayaṁ nayo. **Phaḷubījan**ti pabbabījaṁ. Paccayantarasamavāye sadisaphaluppattiyā visesakāraṇabhāvato viruhanasamatthe sāraphale niruḷho bīja-saddo tadatthasiddhiyā mūlādīsupi kesuci pavattatīti mūlādito nivattanatthaṁ ekena bīja-saddena visesetvā **"bījabījan"**ti vuttaṁ yathā "rūpaṁrūpaṁ, dukkhadukkhan"ti ca. **Nīlatiṇarukkhādikassā**ti allatiṇassa ceva allarukkhādikassa ca. **Ādi**-saddena osadhigacchalatādayo veditabbā. **Samārambho** idha vikopanaṁ, tañca chedanādiyevāti

vuttaṁ **“chedanabhedanapacanādibhāvenā”**ti. Nanu ca rukkhādayo cittarahitatāya na jīvā, cittarahitatā ca paripphandanābhāvato, chinne viruhanato, visadisajātikabhāvato, catuyoni-apariyāpannato ca veditabbā. Vuḍḍhi pana pavāḷasilālavaṇādīnampi vijjatīti na tesaṁ jīvatābhāve kāraṇaṁ. Visayaggahaṇañca nesaṁ parikappanāmattaṁ supanaṁ viya ciñcādīnaṁ, tathā kaṭukambilāsādinā dohaḷādayo. Tattha kasmā bījagāmabhūtagāmasamārambhā (pg.1.346) paṭivirati icchitāti? Samaṇasāruppato, tannissitasattānukampanato ca. Tenevāha āḷavakānaṁ rukkhacchedanādivatthūsu “jīvasaññino hi moghapurisā manussā rukkhasmin”ti-ādi (pārā. 89).

Ekaṁ bhattaṁ **ekabhattaṁ,** tamassa atthi ekasmiṁ divase ekavārameva bhuñjanatoti **ekabhattiko.** Tayidaṁ ekabhattaṁ kadā bhuñjitabbanti sandhāya vuttaṁ **“pātarāsabhattan”**ti-ādi, dvīsu bhattesu pātarāsabhattaṁ sandhāyāhāti adhippāyo. Pāto asitabbanti **pātarāsaṁ.** Sāyaṁ asitabbanti **sāyamāsaṁ,** tadeva bhattaṁ tathā. Eka-saddo cettha majjhanhikakālaparicchedabhāvena payutto, na tadantogadhavārabhāvenāti dasseti **“tasmā”**ti-ādinā.

Rattiyā bhojanaṁ uttarapadalopato rattisaddena vuttaṁ, taddhitavasena vā tathāyevādhippāyasambhavato, tenāha **“rattiyā”**ti-ādi. Aruṇuggamanato paṭṭhāya yāva majjhanhikā ayaṁ buddhādīnaṁ ariyānaṁ āciṇṇasamāciṇṇo bhojanassa kālo nāma, tadañño vikālo. Tattha dutiyapadena rattibhojanassa paṭikkhittattā aparanhova idha vikāloti pārisesanayena tatiyapadassa atthaṁ dīpetuṁ **“atikkante majjhanhike”**ti-ādi vuttaṁ. Bhāvasādhano cettha bhojana-saddo ajjhoharaṇatthavācakoti dīpeti **“yāva sūriyatthaṅgamanā bhojanan”**ti iminā. Kassa pana tadajjhoharaṇanti? Yāmakālikādīnamanuññātattā, vikālabhojanasaddassa ca yāvakālikajjhoharaṇeyeva niruḷhattā “yāvakālikassā”ti viññāyati. Ayaṁ panettha aṭṭhakathāvaseso ācariyānaṁ nayo– bhuñjitabbaṭṭhena **bhojanaṁ,** yāgubhattādi sabbaṁ yāvakālikavatthu Yathā ca “rattūparato”ti ettha rattibhojanaṁ rattisaddena vuccati, evamettha bhojanajjhoharaṇaṁ bhojanasaddena. Vikāle bhojanaṁ **vikālabhojanaṁ,** tato **vikālabhojanā.** Vikāle yāvakālikavatthussa ajjhoharaṇāti atthoti. Īdisā guṇavibhūti na buddhakāleyevāti āha **“anomānadītīre”**ti-ādi. Ayaṁ pana pāḷiyaṁ anusandhikkamo– ekasmiṁ divase ekavārameva bhuñjanato “ekabhattiko”ti vutte rattibhojanopi siyāti (pg.1.347) tannivāraṇatthaṁ **“rattūparato”**ti vuttaṁ. Evaṁ sati sāyanhabhojīpi ekabhattiko siyāti tadāsaṅkānivattanatthaṁ **“virato vikālabhojanā”**ti vuttanti.

Saṅkhepato “sabbapāpassa akaraṇan”ti-ādi (dī. ni. 2.90 dha. pa. 183 netti. 30 50 116 124) nayappavattaṁ bhagavato sāsanaṁ sachandarāgappavattito naccādīnaṁ dassanaṁ nānulometīti āha **“sāsanassa ananulomattā”**ti. Visucati sāsanaṁ vijjhati ananulomikabhāvenāti **visūkaṁ,** paṭiviruddhanti vuttaṁ hoti. Tatra upamaṁ dasseti **“paṭāṇībhūtan”**ti iminā, paṭāṇīsaṅkhātaṁ kīlaṁ viya bhūtanti attho. “Visūkan”ti etassa **paṭāṇībhūtan**ti atthamāhātipi vadanti. Attanā payojiyamānaṁ, parehi payojāpiyamānañca naccaṁ naccabhāvasāmaññato pāḷiyaṁ ekeneva naccasaddena sāmaññaniddesanayena gahitaṁ, ekasesanayena vā. Tathā gītavāditasaddehi gāyanagāyāpanavādanavādāpanānīti āha **“naccananaccāpanādivasenā”**ti. Suddhahetutājotanavasena hi dvādhippāyikā ete saddā. Naccañca gītañca vāditañca visūkadassanañca **naccagītavāditavisūkadassanaṁ,** samāhāravasenettha ekattaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana yathāpāṭhaṁ vākyāvatthikantavacanena saha samuccayasamāsadassanatthaṁ **“naccā cā”**ti-ādi vuttaṁ. Evaṁ sabbattha īdisesu. (dassanavisaye mayūranaccādipaṭikkhipanena naccāpanavisayepi paṭikkhipanaṁ daṭṭhabbaṁ) **“naccādīni hī”**ti-ādinā yathāvuttatthasamatthanaṁ. Dassanena cettha

savanampi saṅgahitaṁ virūpekasesanayena, yathāsakaṁ vā visayassa ālocanasabhāvatāya pañcannaṁ viññāṇānaṁ savanakiriyāyapi dassanasaṅkhepasambhavato **“dassanā”** icceva vuttaṁ. Tenevāha “pañcahi viññāṇehi na kiñci dhammaṁ paṭijānāti aññatra atinipātamattā”ti.

“Visūkabhūtā dassanā cā”ti etena avisūkabhūtassa pana gītassa savanaṁ kadāci vaṭṭatīti dasseti. Tathā hi vuttaṁ paramatthajotikāya **khuddakapāṭhaṭṭhakathāya** “dhammūpasaṁhitampi cettha gītaṁ na vaṭṭati, gītūpasaṁhito pana dhammo vaṭṭatī”ti (khu. pā. aṭṭha. pacchimapañcasikkhāpadavaṇṇanā) katthaci pana na-kāravipariyāyena pāṭho dissati. Ubhayatthāpi ca gīto ce dhammānulomatthapaṭisaṁyuttopi na vaṭṭati, dhammo ce gītasaddapaṭisaṁyuttopi vaṭṭatīti adhippāyo veditabbo. “Na bhikkhave, gītassarena (pg.1.348) dhammo gāyitabbo, yo gāyeyya, āpatti dukkaṭassā”ti (cūḷava. 149) hi desanāya eva paṭikkhepo, na savanāya. Imassa ca sikkhāpadassa visuṁ paññāpanato viññāyati “gītassarena desitopi dhammo na gīto”ti. Yañca **sakkapañhasuttavaṇṇanāyaṁ** sevitabbāsevitabbasaddaṁ niddharantena “yaṁ pana atthanissitaṁ dhammanissitaṁ kumbhadāsigītampi suṇantassa pasādo vā uppajjati, nibbidā vā saṇṭhāti, evarūpo saddo sevitabbo”ti (dī. ni. aṭṭha. 2.365) vuttaṁ, taṁ asamādānasikkhāpadassa sevitabbatāmattapariyāyena vuttaṁ. Samādānasikkhāpadassa hi evarūpaṁ suṇantassa sikkhāpadasaṁvaraṁ bhijjati gītasaddabhāvatoti veditabbaṁ. Tathā hi **vinayaṭṭhakathāsu** vuttaṁ “gītanti naṭādīnaṁ vā gītaṁ hotu, ariyānaṁ parinibbānakāle ratanattayaguṇūpasaṁhitaṁ sādhukīḷanagītaṁ vā, asaṁyatabhikkhūnaṁ dhammabhāṇakagītaṁ vā, antamaso dantagītampi, yaṁ “gāyissāmā”ti pubbabhāge okūjitaṁ karonti, sabbametaṁ gītaṁ nāmā”ti (pāci. aṭṭha. 835 vi. saṅga. aṭṭha. 34.25).

Kiñcāpi **mālā**-saddo loke baddhapupphavācako, sāsane pana ruḷhiyā abaddhapupphesupi vaṭṭati, tasmā yaṁ kiñci puppharṁ baddhamabaddhaṁ vā, taṁ sabbaṁ “mālā” tveva daṭṭhabbanti āha **“yaṁ kiñci pupphan”**ti. “Yaṁ kiñci gandhan”ti cettha vāsacuṇṇadhūpādikaṁ vilepanato aññaṁ **yaṁ kiñci gandhajātaṁ.** Vuttatthaṁ viya hi vuccamānatthamantarenāpi saddo atthavisesavācako. **Chavirāgakaraṇan**ti vilepanena chaviyā rañjanatthaṁ pisitvā paṭiyattaṁ yaṁ kiñci gandhacuṇṇaṁ. Piḷandhanaṁ **dhāraṇaṁ.** Ūnaṭṭhānapūraṇaṁ **maṇḍanaṁ.** Gandhavasena, chavirāgavasena ca sādiyanaṁ **vibhūsanaṁ.** Tadevatthaṁ puggalādhiṭṭhānena dīpeti **“tattha piḷandhanto”**ti-ādinā. Tathā ceva **majjhimaṭṭhakathāyampi** (ma. ni. aṭṭha. 3.147) vuttaṁ, paramatthajotikāyaṁ pana **khuddakapāṭhaṭṭhakathāyaṁ** “mālādīsu dhāraṇādīni yathāsaṅkhyaṁ yojetabbānī”ti (khu. pā. aṭṭha. pacchimapañcasikkhāpadavaṇṇanā) ettakameva vuttaṁ. Tatthāpi yojentena yathāvuttanayeneva yojetabbāni. Kiṁ panetaṁ kāraṇanti āha **“yāyā”**ti-ādi. Yāya dussīlyacetanāya karoti, sā idha **kāraṇaṁ.** “Tato paṭivirato”ti hi ubhayattha sambandhitabbaṁ, eteneva “mālā …pe… vibhūsanānaṁ ṭhānaṁ, mālā …pe… vibhūsanāneva vā ṭhānan”ti samāsampi dasseti. Tadākārappavatto (pg.1.349) cetanādidhammoyeva hi dhāraṇādikiriyā. Tattha ca cetanāsampayuttadhammānaṁ kāraṇaṁ sahajātādopakārakato, padhānato ca. “Cetayitvā kammaṁ karoti kāyena vācāya manasā”ti (a. ni. 6.63) hi vuttaṁ. Dhāraṇādibhūtā eva ca cetanā ṭhānanti. Ṭhāna-saddo paccekaṁ yojetabbo dvandapadato suyyamānattā.

Uccāti uccasaddena akārantena samānatthaṁ ākārantaṁ ekaṁ saddantaraṁ accuggatavācakanti āha **“pamāṇātikkantan”**ti. Seti etthāti **sayanaṁ,** mañcādi. Samaṇasārupparahitattā, gahaṭṭhehi ca seṭṭhasammatattā akappiyapaccattharaṇaṁ

“mahāsayanan”ti idhādhippetanti dassetuṁ **“akappiyattharaṇan”**ti vuttaṁ. Nisīdanaṁ panettha sayaneneva saṅgahitanti daṭṭhabbaṁ. Yasmā pana ādhāre paṭikkhitte tadādhārakiriyāpi paṭikkhittāva hoti, tasmā “uccāsayanamahāsayanā” icceva vuttaṁ. Atthato pana tadupabhogabhūtanisajjānipajjanehi virati dassitāti veditabbaṁ. Atha vā “uccāsayanamahāsayanā”ti esa niddeso ekasesanayena yathā “nāmarūpapaccayā saḷāyatanan”ti (ma. ni. 3.126 saṁ. ni. 2.1 udā. 1) etasmimpi vikappe āsanapubbakattā sayanakiriyāya sayanaggahaṇeneva āsanampi gahitanti veditabbaṁ. Kiriyāvācaka-āsanasayanasaddalopato uttarapadalopaniddesotipi **vinayaṭīkāyaṁ** (vi. vi. ṭī. 2.106) vuttaṁ.

Jātameva rūpamassa na vippakāranti **jātarūpaṁ,** satthuvaṇṇaṁ. Rañjīyati setavaṇṇatāya, rañjanti vā ettha sattāti **rajataṁ** yathā “nesaṁ padakkantan”ti. “Cattāro vīhayo guñjā, dve guñjā māsako bhave”ti vuttalakkhaṇena vīsatimāsako nīlakahāpaṇo vā dudradāmakādiko vā taṁtaṁdesavohārānurūpaṁ kato **kahāpaṇo.** Lohādīhi kato **lohamāsakā**diko. **Ye vohāraṁ gacchantī**ti pariyādānavacanaṁ. **Vohāran**ti ca kayavikkayavasena sabbohāraṁ. Aññehi gāhāpane, upanikkhittasādiyane ca paṭiggahaṇattho labbhatīti āha **“na uggaṇhāpeti na upanikkhittaṁ sādiyatī”**ti. Atha vā tividhaṁ paṭiggahaṇaṁ kāyena vācāya manasā. Tattha kāyena paṭiggahaṇaṁ uggahaṇaṁ. Vācāya paṭiggahaṇaṁ uggahāpanaṁ. Manasā paṭiggahaṇaṁ sādiyanaṁ. Tividhampetaṁ paṭiggahaṇaṁ sāmaññaniddesena, ekasesanayena vā gahetvā paṭiggahaṇāti vuttanti āha (pg.1.350) **“neva naṁ uggaṇhātī”**ti-ādi. Esa nayo **āmakadhaññapaṭiggahaṇā**ti-ādīsupi.

Nīvārādi-upadhaññassa sāliyādimūladhaññantogadhattā **“sattavidhassāpī”**ti vuttaṁ. Saṭṭhidinaparipāko sukadhaññaviseso **sāli** nāma salīyate sīlāghateti katvā. **Dabbaguṇapakāse** pana–

“Atha dhaññaṁ tidhā sāli-saṭṭhikavīhibhedato.
Sālayo hemantā tatra, saṭṭhikā gimhajā api.
Vīhayo tvāsaḷhākhyātā, vassakālasamubbha vā”ti. –

Vuttaṁ. Vahati, brūheti vā sattānaṁ jīvitanti **vīhi,** sassaṁ. Yuvitabbo missitabboti **yavo.** So hi atilūkhatāya aññena missetvā paribhuñjīyati. Gudhati parivedhati palibuddhatīti **godhūmo,** yaṁ “milakkhabhojanan”tipi vadanti. Sobhanattā kamanīyabhāvaṁ gacchatīti **kaṅgu,** atisukhumadhaññaviseso. Varīyati atilūkhatāya nivārīyati, khuddāpaṭivinayanato vā bhajīyatīti **varako.** Koraṁ rudhiraṁ dūsatīti **kudrūsako,** vaṇṇasaṅkamanena yo “govaḍḍhano”tipi vuccati. Tāni sattapi sappabhedā nidhāne posane sādhuttena “dhaññānī”ti vuccanti. **“Na kevalañcā”**ti-ādinā sampaṭicchanaṁ, parāmasanañca idha paṭiggahaṇasaddena vuttanti dasseti. Evamīdisesu. “Anujānāmi bhikkhave, vasāni bhesajjāni acchavasaṁ macchavasaṁ susukāvasaṁ sūkaravasaṁ gadrabhavasan”ti (mahāva. 262) vuttattā idaṁ pañcavidhampi bhesajjaṁ odissa anuññātaṁ nāma. Tassa pana “kāle paṭiggahitan”ti vuttattā paṭiggahaṇaṁ vaṭṭatīti āha **“aññatra odissa anuññātā”**ti. Maṁsa-saddena macchānampi maṁsaṁ gahitaṁ evāti dassetuṁ **“āmakamaṁsamacchānan”**ti vuttaṁ, tikoṭiparisuddhaṁ macchamaṁsaṁ anuññātaṁ adiṭṭhaṁ, asutaṁ, aparisaṅkitanti vā payogassa dassanato virūpekasesanayo dassito anenāti veditabbaṁ.

Kāmaṁ lokiyā–

“Aṭṭhavassā bhave gorī, dasavassā tu kaññakā;
Sampatte dvādasavasse, kumārītibhidhīyate”ti.–

Vadanti (pg.1.351) Idha pana purisantaragatāgatavasena itthikumārikābhedoti āha

“itthīti purisantaragatā”ti-ādi. **Dāsidāsavasenevā**ti dāsidāsavohāravaseneva. **Evaṁ vutte**ti tādisena kappiyavacanena vutte. Vinayaṭṭhakathāsu āgatavinicchayaṁ sandhāya **“vinayavasenā”**ti vuttaṁ. So **kuṭikārasikkhāpadavaṇṇanā**dīsu (pārā. aṭṭha. 364) gahetabbo.

Bījaṁ khipanti ettha, khittaṁ vā bījaṁ tāyatīti **khettaṁ,** kedāroti āha **“yasmiṁ pubbaṇṇaṁ ruhatī”**ti. Aparaṇṇassa pubbe pavattamannaṁ **pubbaṇṇaṁ na**-kārassa ṇa-kāraṁ katvā, sāli-ādi Vasanti patiṭṭhahanti aparaṇṇāni etthāti **vatthū**ti atthaṁ dasseti **“vatthu nāmā”**ti-ādinā. Pubbaṇṇassa aparaṁ pavattamannaṁ **aparaṇṇaṁ** vuttanayena. Evaṁ aṭṭhakathānayānurūpaṁ atthaṁ dassetvā idāni “khettaṁ nāma yattha pubbaṇṇaṁ vā aparaṇṇaṁ vā jāyatī”ti (pārā. 104) vuttavinayapāḷinayānurūpampi atthaṁ dassento **“yattha vā”**ti-ādimāha. **Tadatthāyā**ti khettatthāya. **Akatabhūmibhāgo**ti aparisaṅkhato taduddesiko bhūmibhāgo. **“Khettavatthu sīsenā”**ti-ādinā nidassanamattametanti dasseti. **Ādi**-saddena pokkharaṇīkūpādayo saṅgahitā.

Dūtassa idaṁ, dūtena vā kātumarahatīti **dūteyyaṁ. Paṇṇan**ti lekhasāsanaṁ. **Sāsanan**ti mukhasāsanaṁ. **Gharā gharan**ti aññasmā gharā aññaṁ gharaṁ. **Khuddakagamanan**ti dūteyyagamanato appataragamanaṁ, anaddhānagamanaṁ rassagamananti attho. Tadubhayesaṁ anuyuñjanaṁ anuyogoti āha **“tadubhayakaraṇan”**ti. **Tasmā**ti tadubhayakaraṇasseva anuyogabhāvato.

Kayanaṁ **kayo,** paramparā gahetvā attano dhanassa dānaṁ. Kī-saddañhi dabbavinimaye paṭhanti vikkayanaṁ **vikkayo,** paṭhamameva attano dhanassa paresaṁ dānanti vadanti. **Sāratthadīpaniyā**dīsu pana **“kayan”**ti parabhaṇḍassa gahaṇaṁ. **Vikkayan**ti attano bhaṇḍassa dānan”ti (sārattha. ṭī. 2.594) vuttaṁ. Tadeva “kayitañca hoti parabhaṇḍaṁ attano hatthagataṁ karontena, vikkītañca attano bhaṇḍaṁ parahatthagataṁ karontenā”ti (pārā. aṭṭha. 515) vinayaṭṭhakathāvacanena sameti. **Vañcanaṁ** māyākaraṇaṁ, paṭibhānakaraṇavasena upāyakusalatāya parasantakaggahaṇanti vuttaṁ hoti. Tulā nāma yāya tulīyati pamīyati, tāya (pg.1.352) kūṭaṁ **“tulākūṭan”**ti vuccati. Taṁ pana karonto tulāya rūpa-aṅgagahaṇākārapaṭicchannasaṇṭhānavasena karotīti catubbidhatā vuttā. Attanā gahetabbaṁ bhaṇḍaṁ pacchābhāge, paresaṁ dātabbaṁ pubbabhāge katvā minentīti āha **“gaṇhanto pacchābhāge”**ti-ādi. **Akkamati** nippīḷati, pubbabhāge akkamatīti sambandho. **Mūle rajjun**ti tulāya mūle yojitaṁ rajjuṁ. Tathā **agge. Tan**ti ayacuṇṇaṁ.

Kanati dibbatīti **kaṁso,** suvaṇṇarajatādimayā bhojanapānapattā. Idha pana sovaṇṇamaye pānapatteti āha **“suvaṇṇapātī”**ti. **Tāya vañcanan**ti nikativasena vañcanaṁ. “Patirūpakaṁ dassetvā parasantakagahaṇañhi nikati, paṭibhānakaraṇavasena pana upāyakusalatāya vañcanan”ti nikativañcanaṁ bhedato **kaṇhajātakaṭṭhakathā**dīsu (jā. aṭṭha. 4.10.19 dī. ni. aṭṭha. 1.10 ma. ni. aṭṭha. 2.149 saṁ. ni. aṭṭha. 3.5.1165 a. ni. aṭṭha. 2.4.198atthato samānaṁ) vuttaṁ idha pana tadubhayampi “vañcana”micceva. **“Kathan”**ti-ādinā hi patirūpakaṁ dassetvā parasantakagahaṇameva vibhāveti. **Samagghataran**ti tāsaṁ pātīnaṁ aññamaññaṁ samakaṁ agghavisesaṁ. **Pāsāṇe**ti bhūtābhūtabhāvasañjānanake pāsāṇe. Ghaṁsaneneva suvaṇṇabhāvasaññāpanaṁ siddhanti **“ghaṁsitvā”**tveva vuttaṁ.

Hadayanti nāḷi-ādiminanabhājanānaṁ abbhantaraṁ, tasmiṁ bhedo chiddakaraṇaṁ **hadayabhedo.** Tilādīnaṁ nāḷi-ādīhi minanakāle ussāpitā sikhāyeva sikhā, tassā bhedo hāpanaṁ **sikhābhedo.**

Rajjuyā bhedo visamakaraṇaṁ **rajjubhedo. Tānī**ti sappitelādīni. **Antobhājane**ti paṭhamaṁ nikkhittabhājane. **Ussāpetvā**ti uggamāpetvā, uddhaṁ rāsiṁ katvāti vuttaṁ hoti. **Chindanto**ti apanento.

Kattabbakammato uddhaṁ koṭanaṁ paṭihananaṁ **ukkoṭanaṁ.** Abhūtakārīnaṁ **lañjaggahaṇaṁ,** na pana puna kammāya ukkoṭanamattanti āha **"assāmike …pe… ggahaṇan"**ti. **Upāyehī**ti kāraṇapatirūpakehi. **Tatrā**ti tasmiṁ vañcane. "Vatthun"ti avatvā **"ekaṁ vatthun"**ti vadanto aññānipi atthi bahūnīti dasseti. Aññānipi hi sasavatthu-ādīni tattha tattha vuttāni. **Migan**ti mahantaṁ migaṁ. **Tena hī**ti migaggahaṇe uyyojanaṁ, yena vā kāraṇena "migaṁ me dehī"ti āha, tena kāraṇenāti attho. **Hi**-saddo (pg.1.353) nipātamattaṁ. **Yogavasenā**ti vijjājappanādipayogavasena. **Māyāvasenā**ti mantajappanaṁ vinā abhūtassāpi bhūtākārasaññāpanāya cakkhumohanamāyāya vasena. Yāya hi amaṇi-ādayopi maṇi-ādi-ākārena dissanti. **Pāmaṅgo** nāma kulācārayutto ābharaṇaviseso, yaṁ loke "yaññopavittan"ti vadanti. **Vakkalittherāpadāne**pi vuttaṁ–

"Passathetaṁ māṇavakaṁ, pītamaṭṭhanivāsanaṁ;
Hemayaññopavittaṅgaṁ, jananettamanoharan"ti. (apa. 2.54.40).

Tadaṭṭhakathāyampi **"pītamaṭṭhanivāsanan**ti siliṭṭhasuvaṇṇavaṇṇavatthe nivatthanti attho. **Hemayaññopavittaṅgan**ti suvaṇṇapāmaṅgalaggitagattanti attho"ti (apa. aṭṭha. 2.54.40) savanaṁ saṭhanaṁ **sāvi,** anujukatā, tenāha **"kuṭilayogo"**ti, jimhatāyogoti attho. **"Etesaṁyevā"**ti-ādinā tulyādhikaraṇataṁ dasseti. **"Tasmā"**ti-ādi laddhaguṇadassanaṁ. Ye pana catunnampi padānaṁ bhinnādhikaraṇataṁ vadanti, tesaṁ vādamāha **"kecī"**ti-ādinā. Tattha **"kecī"**ti sārasamāsakārakā ācariyā, uttaravihāravāsino ca, tesaṁ taṁ na yuttaṁ vañcanena saṅgahitasseva puna gahitattāti dasseti **"taṁ panā"**ti-ādinā.

Māraṇanti muṭṭhipahārakasātāḷanādīhi hiṁsanaṁ viheṭhanaṁ sandhāya vuttaṁ, na tu pāṇātipātaṁ. Viheṭhanatthepi hi **vadha**-saddo dissati "attānaṁ vadhitvā vadhitvā rodeyyā"ti-ādīsu (pāci. 880) **māraṇa**-saddopi idha viheṭhaneyeva vattatīti daṭṭhabbo. Keci pana "pubbe pāṇātipātaṁ pahāyā'ti-ādīsu sayaṁkāro, idha paraṁkāro"ti vadanti, taṁ na sakkā tathā vattuṁ "kāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā, cha payogā"ti ca vuttattā. Yathā hi appaṭiggāhabhāvasāmaññepi sati pabbajitehi appaṭiggahitabbavatthuvisesabhāvasandassanatthaṁ itthikumāridāsidāsādayo vibhāgena vuttā. Yathā ca parasantakassa haraṇabhāvato adinnādānabhāvasāmaññepi sati tulākūṭādayo adinnādānavisesabhāvasandassanatthaṁ vibhāgena vuttā, na evaṁ pāṇātipātapariyāyassa vadhassa puna gahaṇe payojanaṁ atthi tathāvibhajitabbassābhāvato, tasmā yathāvuttoyevattho sundarataroti.

Viparāmosoti (pg.1.354) visesena samantato bhusaṁ mosāpanaṁ muyhanakaraṇaṁ, thenanaṁ vā. Theyyaṁ corikā mosoti hi pariyāyo. So kāraṇavasena duvidhoti āha **"himaviparāmoso"**ti-ādi. **Musantī**ti corenti, mosenti vā muyhanaṁ karonti, mosetvā tesaṁ santakaṁ gaṇhantīti vuttaṁ hoti. **Yan**ti ca tassā kiriyāya parāmasanaṁ. **Maggappaṭipannaṁ janan**ti parapakkhepi adhikāro. Ālopanaṁ vilumpanaṁ **ālopo.** Sahasā karaṇaṁ **sahasākāro.** Sahasā pavattitā **sāhasikā,** sāva kiriyā tathā.

Ettāvatāti "pāṇātipātaṁ pahāyā"ti-ādinā "sahasākārā paṭivirato"ti pariyosānena etapparimāṇena pāṭhena. Antarabhedaṁ aggahetvā pāḷiyaṁ yathārutamāgatavaseneva chabbīsatisikkhāpadasaṅgahametaṁ sīlaṁ yebhuyyena sikkhāpadānamavibhattattā **cūḷasīlaṁ** nāmāti attho. Desanāvasena hi idha cūḷamajjhimādibhāvo veditabbo, na dhammavasena. Tathā hi idhasaṅkhittena uddiṭṭhānaṁ sikkhāpadānaṁ avibhattānaṁ

vibhajanavasena majjhimasīladesanā pavattā, tenevāha **"majjhimasīlaṁ vitthārento"**ti.Cūḷasīlavaṇṇanā niṭṭhitā.

Majjhimasīlavaṇṇanā

11. "Yathā vā paneke bhonto"ti-ādidesanāya sambandhamāha **"idānī"**ti-ādinā. Tatthāyamaṭṭhakathāmuttako nayo– **yathā**ti opammatthe nipāto. **Vā**ti vikappanatthe, tena imamatthaṁ vikappeti "ussāhaṁ katvā mama vaṇṇaṁ vadamānopi puthujjano pāṇātipātaṁ pahāya pāṇātipātā paṭivirato"ti-ādinā parānuddesikanayena vā sabbathāpi ācārasīlamattameva vadeyya, na taduttariṁ. "Yathāpaneke bhonto samaṇabrāhmaṇabhāvaṁ paṭijānamānā, parehi ca tathā sambhāviyamānā tadanurūpapaṭipattiṁ ajānanato, asamatthanato ca na abhisambhuṇanti, na evamayaṁ. Ayaṁ pana samaṇo gotamo sabbathāpi samaṇasāruppapaṭipattiṁ pūresiyevā"ti evaṁ aññuddesikanayena vā sabbathāpi ācārasīlamattameva vadeyya, na taduttarinti. **Panā**ti (pg.1.355) vacanālaṅkāre vikappanattheneva upanyāsādi-atthassa sijjhanato. **Eke**ti aññe. "Ekacce"tipi vadanti. **Bhonto**ti sādhūnaṁ piyasamudāhāro. Sādhavo hi pare "bhonto"ti vā "devānaṁ piyā"ti vā "āyasmanto"ti vā samālapanti. **Samaṇabrāhmaṇā**ti yaṁ kiñci pabbajjaṁ upagatatāya **samaṇā**. Jātimattena ca **brāhmaṇā**ti.

Saddhā nāma idha catubbidhesu ṭhānesūti āha **"kammañcā"**ti-ādi. Kammakammaphalasambandheneva idhalokaparalokasaddahanaṁ daṭṭhabbaṁ "ettha kammaṁ vipaccati, kammaphalañca anubhavitabban"ti. Tadatthaṁ byatirekato ñāpeti **"ayaṁ me"**ti-ādinā. **Paṭikarissatī**ti paccupakāraṁ karissati. Tadeva samatthetuṁ **"evaṁdinnāni hī"**ti-ādimāha. Desanāsīsamattaṁ padhānaṁ katvā nidassanato. Tena catubbidhampi paccayaṁ nidassetīti vuttaṁ **"atthato panā"**ti-ādi.

"Seyyathidan"ti ayaṁ saddo "so katamo"ti atthe eko **nipāto,** nipātasamudāyo vā, tena ca bījagāmabhūtagāmasamārambhapade saddakkamena appadhānabhūtopi bījagāmabhūtagāmo vibhajjitabbaṭṭhāne padhānabhūto viya paṭiniddisīyati. Añño hi saddakkamo añño atthakkamoti āha **"katamo so bījagāmabhūtagāmo"**ti. Tasmiñhi vibhatte tabbisayasamārambhopi vibhattova hoti. Imamatthañhi dassetuṁ **"yassa samārambhaṁ anuyuttā viharantī"**ti vuttaṁ. Teneva ca pāḷiyaṁ "mūlabījan"ti-ādinā so niddiṭṭhoti. Mūlameva bījaṁ **mūlabījaṁ,** mūlaṁ bījaṁ etassātipi **mūlabījan**ti idha dvidhā attho. Sesapadesupi eseva nayo. Ato na codetabbametaṁ "kasmā panettha bījagāmabhūtagāmaṁ pucchitvā bījagāmo eva vibhatto"ti. Tattha hi paṭhamena atthena bījagāmo niddiṭṭho, dutiyena bhūtagāmo, duvidhopesa sāmaññaniddesena vā mūlabījañca mūlabījañca mūlabījanti ekasesanayena vā niddiṭṭhoti veditabbo, teneva vakkhati **"sabbañhetan"**ti-ādiṁ. Atīva visati bhesajjapayogesūti **ativisaṁ, ativisā** vā, yā "mahosadhan"tipi vuccati **kacchako**ti kāḷakacchako, yaṁ "pilakkho"tipi vadanti. **Kapitthano**ti ambilaṅkuraphalo setarukkho. So hi kampati calatīti **kapithano** thanapaccayena, **kapī**ti vā makkaṭo, tassa (pg.1.356) thanasadisaṁ phalaṁ yassāti **kapitthano. "Kapitthano**ti pippalirukkho"ti (visuddhi. ṭī. 1.108) hi **Visuddhimaggaṭīkāyaṁ** vuttaṁ. **Phaḷubījaṁ** nāma pabbabījaṁ. **Ajjakan**ti setapaṇṇāsaṁ. **Phaṇijjakan**ti samīraṇaṁ. **Hiriveran**ti vāraṁ. Paccayantarasamavāye sadisaphaluppattiyā visesakāraṇabhāvato viruhanasamatthe sāraphale niruḷho bījasaddoti dasseti **"viruhanasamatthamevā"**ti iminā. Itarañhi abījasaṅkhyaṁ gataṁ, tañca kho rukkhato viyojitameva. Aviyojitaṁ pana tathā vā hotu, aññathā vā

“bhūtagāmo”tveva vuccati yathāvuttena dutiyaṭṭhena. Vinayā (pāci. 91) nurūpato tesaṁ visesaṁ dasseti **“tatthā”**ti-ādinā. Yamettha vattabbaṁ, taṁ heṭṭhā vuttameva.

12. Sannidhānaṁ **sannidhi,** tāya karīyateti **sannidhikāro,** annapānādi. Evaṁ kāra-saddassa kammatthataṁ sandhāya **“sannidhikāraparibhogan”**ti vuttaṁ. Ayamaparo nayo – yathā “ācayaṁ gāmino”ti vattabbe anunāsikalopena “ācayagāmino”ti (dha. sa. 10) niddeso kato, evamidhāpi “sannidhikāraṁ paribhogan”ti vattabbe anunāsikalopena “sannidhikāraparibhogan”ti vuttaṁ, sannidhiṁ katvā paribhoganti attho. **Vinayavasenā**ti vinayāgatācāravasena. Vinayāgatācāro hi uttaralopena “vinayo”ti vutto, kāyavācānaṁ vā vinayanaṁ vinayo. Suttantanayapaṭipattiyā visuṁ gahitattā vinayācāroyeva idha labbhati. Sammā kilese likhatīti **sallekho**ti ca vinayācārassa visuṁ gahitattā suttantanayapaṭipatti eva. **Paṭiggahitan**ti kāyena vā kāyapaṭibaddhena vā paṭiggahitaṁ. **Aparajjūti** aparasmiṁ divase. **Datvā**ti parivattanavasena datvā. **Ṭhapāpetvā**ti ca attano santakakaraṇena ṭhapāpetvā. Tesampi santakaṁ vissāsaggāhādivasena paribhuñjituṁ vaṭṭati. Suttantanayavasena sallekho eva na hoti.

Yāni ca tesaṁ anulomānīti ettha sānulomadhaññarasaṁ, madhukapuppharasaṁ, pakkaḍākarasañca ṭhapetvā avasesā sabbepi phalapupphapattarasā anulomapānānīti daṭṭhabbaṁ, yathāparicchedakālaṁ anadhiṭṭhitaṁ avikappitanti attho.

Sannidhīyateti (pg.1.357) **sannidhi,** vatthameva. Pariyāyati kappīyatīti **pariyāyo,** kappiyavācānusārena paṭipatti, tassa kathāti **pariyāyakathā.** Tabbiparīto **nippariyāyo,** kappiyampi anupaggamma santuṭṭhivasena paṭipatti, **pariyāya**-saddo vā kāraṇe, tasmā kappiyakāraṇavasena vuttā kathā **pariyāyakathā.** Tadapi avatvā santuṭṭhivasena vuttā **nippariyāyo. “Sace”**ti-ādi aññassa dānākāradassanaṁ. Pāḷiyā uddisanaṁ **uddeso.** Atthassa pucchā **paripucchanaṁ. “Adātuṁ na vaṭṭatī”**ti iminā adāne sallekhakopanaṁ dasseti. **Appahonte**ti kātuṁ appahonake sati. **Paccāsāyā**ti cīvarapaṭilābhāsāya. **Anuññātakāle**ti anatthate kathine eko pacchimakattikamāso, atthate kathine pacchimakattikamāsena saha hemantikā cattāro māsā, piṭṭhisamaye yo koci eko māsoti evaṁ tatiyakathinasikkhāpadādīsu anuññātasamaye. **Suttan**ti cīvarasibbanasuttaṁ. **Vinayakammaṁ katvā**ti mūlacīvaraṁ parikkhāracoḷaṁ adhiṭṭhahitvā paccāsācīvarameva mūlacīvaraṁ katvā ṭhapetabbaṁ, taṁ puna māsaparihāraṁ labhati, etena upāyena yāva icchati, tāva aññamaññaṁ mūlacīvaraṁ katvā ṭhapetuṁ labbhatīti vuttanayena, vikappanāvasena vā vinayakammaṁ katvā. Kasmā na vaṭṭatīti āha **“sannidhi ca hoti sallekhañca kopetī”**ti.

Upari maṇḍapasadisaṁ padaracchannaṁ, sabbapaliguṇṭhimaṁ vā chādetvā kataṁ **vayhaṁ.** Ubhosu passesu suvaṇṇarajatādimayā gopānasiyo datvā garuḷapakkhakanayena katā **sandamānitā.** Phalakādinā kataṁ pīṭhakayānaṁ **sivikā.** Antolikāsaṅkhātā paṭapoṭalikā **pāṭaṅkī. “Ekabhikkhussa hī”**ti-ādi tadatthassa samatthanaṁ. **Araññatthāyā**ti araññagamanatthāya. **Dhotapādakatthāyā**ti dhovitapādānamanurakkhaṇatthāya. Saṁhanitabbā bandhitabbāti **saṅghāṭā,** upāhanāyeva saṅghāṭā tathā, yugaḷabhūtā upāhanāti attho. **Aññassa dātabbā**ti ettha vuttanayena dānaṁ veditabbaṁ.

Mañcoti nidassanamattaṁ. Sabbepi hi pīṭhabhisādayo nisīdanasayanayoggā gahetabbā tesupi tathāpaṭipajjitabbato.

Ābādhapaccayā eva attanā paribhuñjitabbā gandhā vaṭṭantīti dasseti **“kaṇḍukacchuchavidosādi-ābādhe satī”**ti iminā. “Lakkhaṇe hi sati hetutthopi katthaci sambhavatī”ti heṭṭhā vuttoyeva. Tattha **kaṇḍū**ti (pg.1.358) khajju. **Kacchū**ti

vitacchikā. **Chavidoso**ti kilāsādi. **Āharāpetvā**ti ñātipavāritato bhikkhācāravattena vā na yena kenaci vā ākārena harāpetvā. Bhesajjapaccayehi gilānassa viññattipi vaṭṭati. "Anujānāmi bhikkhave gandhaṁ gahetvā kavāṭe pañcaṅgulikaṁ dātuṁ, pupphaṁ gahetvā vihāre ekamantaṁ nikkhipitun"ti (cūḷava. 264) vacanato **"dvāre"**ti-ādi vuttaṁ. **Gharadhūpanaṁ** vihāravāsanā, cetiyagharavāsanā vā. **Ādi**-saddena cetiyapaṭimāpūjādīni saṅgaṇhāti.

Kilesehi āmasitabbato **āmisaṁ,** yaṁ kiñci upabhogāraharaṁ vatthu, tasmā yathāvuttānampi pasaṅgaṁ nivāretuṁ **"vuttāvasesaṁ daṭṭhabban"**ti āha, pārisesanayato gahitattā vuttāvasesaṁ daṭṭhabbanti adhippāyo. Kiṁ panetanti vuttaṁ **"seyyathidan"**ti-ādi. **Tathārūpe kāleti** gāmaṁ pavisituṁ dukkarādikāle. **Vallūro**ti sukkhamaṁsaṁ. **Bhājana**-saddo sappitelaguḷasaddehi yojetabbo tadavinābhāvittā. **Kālassevā**ti pageva. **Udakakaddame**ti udake ca kaddame ca. Nimitte cetaṁ bhummaṁ, bhāvalakkhaṇe vā. **Acchathā**ti nisīdatha. **Bhuñjantassevā**ti bhuñjato eva bhikkhuno, sampadānavacanaṁ, anādaratthe vā sāmivacanaṁ. Kiriyantarāvacchedanayogena hettha anādaratā. **Gīvāyāmakan**ti bhāvanapuṁsakavacanaṁ, gīvaṁ āyametvā āyataṁ katvāti attho, yathā vā bhutte atibhuttatāya gīvā āyamitabbā hoti, tathātipi vaṭṭati. **Catumāsampī**ti vassānassa cattāro māsepi. **Kuṭumbaṁ** vuccati dhanaṁ, tadassatthīti **kuṭumbiko,** muṇḍo ca so kuṭumbiko cāti **muṇḍakuṭumbiko,** tassa jīvikaṁ tathā, taṁ katvā jīvatīti attho. Nayadassanamattañcetaṁ āmisapadena dassitānaṁ sannidhivatthūnanti daṭṭhabbaṁ.

Tabbirahitaṁ samaṇapaṭipattiṁ dassento **"bhikkhuno panā"**ti-ādimāha. Tattha "guḷapiṇḍo tālapakkappamāṇan"ti **sāratthadīpaniyaṁ** vuttaṁ. **Catubhāgamattan**ti kuṭumbamattanti vuttaṁ. **"Ekā taṇḍulanāḷī"**ti vuttattā pana tassā catubhāgo ekapatthoti vadanti. Vuttañca–

> "Kuḍuvo pasato eko, pattho te caturo siyuṁ;
> Āḷhako caturo patthā, doṇaṁ vā caturāḷhakan"ti.

Kasmāti (pg.1.359) vuttaṁ **"te hī"**ti-ādi. **Āharāpetvāpi ṭhapetuṁ vaṭṭati,** pageva yathāladdhaṁ. **"Aphāsukakāle"**ti-ādinā suddhacittena ṭhapitassa paribhogo sallekhaṁ na kopetīti dasseti. Sammutikuṭikādayo catasso, avāsāgārabhūtena vā uposathāgārādinā saha pañcakuṭiyo sandhāya **"kappiyakuṭiyan"**ti-ādi vuttaṁ. **Sannidhi nāma natthi** tattha antovuttha-antopakkassa anuññātattā. **"Tathāgatassā"**ti-ādinā adhikārānurūpaṁ atthaṁ payojeti. **Pilotikakhaṇḍan**ti jiṇṇacoḷakhaṇḍaṁ.

13. **"Gīvaṁ pasāretvā"**ti etena sayameva āpāthagamane doso natthīti dasseti. **Ettakampī**ti vinicchayavicāraṇā vatthukittanampi. **Payojanamattamevā**ti padatthayojanamattameva. Yassa pana padassa vitthārakathaṁ vinā na sakkā attho viññātuṁ, tattha vitthārakathāpi padatthasaṅgahameva gacchati.

Kutūhalavasena pekkhitabbato **pekkhaṁ,** naṭasatthavidhinā payogo. Naṭasamūhena pana janasamūhe kattabbavasena **"naṭasammajjan"**ti vuttaṁ. Janānaṁ sammadde samūhe katanti hi **sammajjaṁ. Sārasamāse** pana "pekkhāmahan"tipi vadanti, "sammajjadassanussavan"ti tesaṁ mate attho. Bhāratanāmakānaṁ dvebhātukarājūnaṁ, rāmarañño ca yujjhanādikaṁ tappasutehi ācikkhitabbato **akkhānaṁ. Gantumpi na vaṭṭati,** pageva taṁ sotuṁ. Pāṇinā tāḷitabbaṁ saraṁ **pāṇissaran**ti āha **"kaṁsatāḷan"**ti, lohamayo tūriyajātiviseso kaṁso, lohamayapatto vā, tassa tāḷanasaddanti attho. Pāṇīnaṁ tāḷanasaranti atthaṁ sandhāya **pāṇitāḷantipi vadanti.** Ghanasaṅkhātānaṁ tūriyavisesānaṁ tāḷanaṁ **ghanatāḷaṁ** nāma, daṇḍamayasammatāḷaṁ silātalākatāḷaṁ vā. **Mantenā**ti bhūtāvisanamantena. **Eke**ti

sārasamāsācariyā, uttaravihāravāsino ca, yathā cettha, evamito paresupi "eke"ti āgataṭṭhānesu. Te kira dīghanikāyassatthavisesavādino. **Caturassa-ambaṇakatāḷaṁ** nāma rukkhasāradaṇḍādīsu yena kenaci caturassa-ambaṇaṁ katvā catūsu passesu dhammena onaddhitvā vāditabhaṇḍassa tāḷanaṁ. Tañhi ekādasadoṇappamāṇamānavisesasaṇṭhānattā **"ambaṇakan"**ti vuccati, bimbisakantipi tasseva nāmaṁ. Tathā kumbhasaṇṭhānatāya **kumbho,** ghaṭoyeva vā, tassa dhunananti khuddakabhāṇakā. **Abbhokkiraṇaṁ** raṅgabalikaraṇaṁ. Te hi naccaṭṭhāne devatānaṁ balikaraṇaṁ nāma katvā kīḷanti, yaṁ "nandī"tipi vuccati (pg.1.360) Itthipurisasaṁyogādikilesajanakaṁ paṭibhānacittaṁ sobhanakaraṇato **sobhanakaraṁ** nāma. "Sobhanagharakan"ti **sārasamāse** vuttaṁ. Caṇḍāya alanti **caṇḍālaṁ, ayoguḷakīḷā. Caṇḍālā** nāma hīnajātikā sunakhamaṁsabhojino, tesaṁ idanti **caṇḍālaṁ**. Sāṇe udakena temetvā aññamaññaṁ ākoṭanakīḷā **sāṇadhovanakīḷā**. Vaṁsena kataṁ kīḷanaṁ **vaṁsan**ti āha **"veḷuṁ ussāpetvā kīḷanan"**ti.

Nikhaṇitvāti bhūmiyaṁ nikhātaṁ katvā. **Nakkhattakāle**ti nakkhattayogachaṇakāle. Tamatthaṁ aṅguttarāgame dasakanipātapāḷiyā (a. ni. 10.106) sādhento **"vuttampicetan"**ti-ādimāha. **Tatthā**ti tasmiṁ aṭṭhidhovane. **Indajālenā**ti aṭṭhidhovanamantaṁ parijappetvā yathā pare aṭṭhīniyeva passanti, na maṁsādīni, evaṁ maṁsādīnamantaradhāpanamāyāya. Indassa jālamiva hi paṭicchādituṁ samatthanato "indajālan"ti māyā vuccati indacāpādayo viya. **Aṭṭhidhovanan**ti aṭṭhidhovanakīḷā.

Hatthi-ādīhi saddhiṁ yujjhitunti hatthi-ādīsu abhiruhitvā aññehi saddhiṁ yujjhanaṁ, hatthi-ādīhi ca saddhiṁ sayameva yujjhanaṁ sandhāya vuttaṁ, hatthi-ādīhi saddhiṁ aññehi yujjhituṁ, sayaṁ vā yujjhitunti hi attho. **Te**ti hatthi-ādayo. Aññamaññaṁ mathenti vilothentīti **mallā,** bāhuyuddhakārakā, tesaṁ yuddhaṁ. **Sampahāro**ti saṅgāmo. Balassa senāya aggaṁ gaṇanakoṭṭhāsaṁ karonti etthāti **balaggaṁ,** "ettakā hatthī, ettakā assā"ti-ādinā **balagaṇanaṭṭhānaṁ.** Senaṁ viyūhanti ettha vibhajitvā ṭhapenti, senāya vā ettha byūhanaṁ vinyāsoti **senābyūho,** "ito hatthī hontu, ito assā hontū"ti-ādinā yuddhatthaṁ caturaṅgabalāya senāya desavisesesu vicāraṇaṭṭhānaṁ, taṁ pana bhedato **sakaṭabyūhādivasena. Ādi**-saddena cakkapadumabyūhānaṁ daṇḍabhogamaṇḍalāsaṁhatabyūhānañca gahaṇaṁ, "tayo hatthī pacchimaṁ hatthānīkaṁ, tayo assā pacchimaṁ assānīkaṁ, tayo rathā pacchimaṁ rathānīkaṁ, cattāro purisā sarahatthā pattī pacchimaṁ pattānīkan"ti (pāci. 324uyyodhikasikkhāpade) kaṇḍaviddhasikkhāpadassa padabhājanaṁ sandhāya **"tayo …pe…ādinā nayena vuttassā"**ti āha. Tañca kho "dvādasapuriso hatthī, tipuriso asso, catupuriso (pg.1.361) ratho, cattāro purisā sarahatthā pattī"ti (pāci. 314 uyyuttasenāsikkhāpade) vuttalakkhaṇato hatthi-ādigaṇanenāti daṭṭhabbaṁ, etena ca "cha hatthiniyo, eko ca hatthī idamekan"ti (mahāva. aṭṭha. 245) **cammakkhandhakavaṇṇanāyaṁ** vuttamanīkaṁ paṭikkhipati.

14. Kāraṇaṁ nāma phalassa ṭhānanti vuttaṁ **"pamādo …pe… ṭhānan"**ti. **Padānī**ti sārī-ādīnaṁ patiṭṭhānāni. **Aṭṭhāpadan**ti saññāya dīghatā. **"Aṭṭhapadan"**tipi paṭhanti. **Dasapadaṁ** nāma dvīhi pantīti vīsatiyā padehi kīḷanajūtaṁ. **Aṭṭhapadadasapadesū**ti aṭṭhapadadasapadaphalakesu. **Ākāseyeva kīḷanan**ti "ayaṁ sārī asukapadaṁ mayā nītā, ayaṁ asukapadan"ti kevalaṁ mukheneva vadantānaṁ ākāseyeva jūtassa kīḷanaṁ. **Nānāpathamaṇḍalan**ti anekavihitasārīmaggaparivaṭṭaṁ. **Pariharitabban**ti sāriyo pariharituṁ yuttakaṁ. Ito cito ca saranti parivattantīti **sāriyo,** yena kenaci katāni akkhabījāni. **Tatthā**ti tāsu sārīsu, tasmiṁ vā apanayanupanayane. **Jūtakhalike**ti jūtamaṇḍale. "Jūtaphalake"tipi adhunā pāṭho. **Pāsakaṁ** vuccati chasu passesu ekekaṁ

yāva chakkaṁ dassetvā katakīḷanakaṁ, taṁ vaḍḍhetvā yathāladdhaṁ ekakādivasena sāriyo apanento, upanento ca kīḷanti, pasati aṭṭhapadādīsu bādhati, phusati cāti hi **pāsako,** catubbīsatividho akkho. Yaṁ sandhāya vuttaṁ–

"Aṭṭhakaṁ mālikaṁ vuttaṁ, sāvaṭṭañca chakaṁ mataṁ;
Catukkaṁ bahulaṁ ñeyyaṁ, dvi bindusantibhadrakaṁ.
Catuvīsati āyā ca, munindena pakāsitā"ti.

Tena kīḷanamidha **pāsakakīḷanaṁ. Ghaṭanaṁ** paharaṇaṁ, tena kīḷā **ghaṭikā**ti āha **"dīghadaṇḍakenā"**ti-ādi. Ghaṭena kumbhena kīḷā **ghaṭikā**ti eke. **Mañjiṭṭhikāya vā**ti mañjiṭṭhisaṅkhātassa yojanavallirukkhassa sāraṁ gahetvā pakkakasāvaṁ sandhāya vadati. **Sitthodakena vā**ti [piṭṭhodakena vā (aṭṭhakathāyaṁ)] ca pakkamadhusitthodakaṁ. **Salākahatthan**ti tālahīrādīnaṁ kalāpassetaṁ adhivacanaṁ. Bahūsu salākāsu visesarahitaṁ ekaṁ salākaṁ gahetvā tāsu pakkhipitvā puna taññeva uddharantā salākahatthena kīḷantīti keci. **Guḷakīḷā**ti guḷaphalakīḷā, yena kenaci vā kataguḷakīḷā. Paṇṇena vaṁsākārena katā nāḷikā **paṇṇanāḷikā,** tenevāha **"taṁdhamantā"**ti. Khuddake ka-paccayoti (pg.1.362) dasseti **"khuddakanaṅgalan"**ti iminā. Hatthapādānaṁ mokkhena mocanena cayati parivattati etāyāti **mokkhacikā,** tenāha **"ākāse vā"**ti-ādi. Paribbhamanattāyeva taṁ cakkaṁ nāmāti dassetuṁ **"paribbhamanacakkan"**ti vuttaṁ.

Paṇṇena katā nāḷi **paṇṇanāḷi,** iminā pattāḷhakapadadvayassa yathākkamaṁ pariyāyaṁ dasseti. Tena katā pana kīḷā **pattāḷhakā**ti vuttaṁ **"tāyā"**ti-ādi. Khuddako ratho **rathako ka**-saddassa khuddakatthavacanato. Esa nayo sesapadesupi. Ākāse vā yaṁ ñāpeti, tassa piṭṭhiyaṁ vā yathā vā tathā vā akkharaṁ likhitvā "evamidan"ti jānanena kīḷā **akkharikā,** pucchantassa mukhāgataṁ akkharaṁ gahetvā naṭṭhamuttilābhādijānanakīḷātipi vadanti. **Vajja**-saddo aparādhatthoti āha **"yathāvajjaṁ nāmā"**ti-ādi. Vāditānurūpaṁ naccanaṁ, gāyanaṁ vā yathāvajjantipi vadanti. "Evaṁ kate jayo bhavissati, evaṁ kate parājayo"ti jayaparājayaṁ purakkhatvā payogakaraṇavasena parihārapathādīnampi jūtappamādaṭṭhānabhāvo veditabbo, paṅgacīrādīhi ca vaṁsādīhi kattabbā kiccasiddhi, asiddhi cāti jayaparājayāvaho payogo vutto, yathāvajjanti ca kāṇādīhi sadisākāradassanehi jayaparājayavasena jūtakīḷikabhāvena vuttaṁ. Sabbepi hete jotenti pakāsenti etehi tappayogikā jayaparājayavasena, javanti ca gacchanti jayaparājayaṁ etehīti vā atthena jūtasaddavacanīyataṁ nātivattanti.

15. **Pamāṇātikkantāsanan**ti "aṭṭhaṅgulapādakaṁ kāretabbaṁ sugataṅgulenā"ti vuttappamāṇato atikkantāsanaṁ. Kammavasena payojanato **"anuyuttā viharantīti padaṁ apekkhitvā"**ti vuttaṁ. **Vāḷarūpānī**ti āharimāni sīhabyagghādivāḷarūpāni. Vuttañhi bhikkhunivibhaṅge "pallaṅko nāma āharimehi vāḷehi kato"ti (pāci. 984) "akappiyarūpākulo akappiyamañco pallaṅko"ti **sārasamāse** vuttaṁ. **Dīghalomako mahākojavo**ti caturaṅgulādhikalomo kāḷavaṇṇo mahākojavo. **Ku**vuccati pathavī, tassaṁ javati sobhanavitthaṭavasenāti **kojavo. "Caturaṅgulādhikāni kira tassa lomānī"**ti vacanato caturaṅgulato heṭṭhā (pg.1.363) vaṭṭatīti vadanti. **Uddalomī ekantalomī**ti visesadassanametaṁ, tasmā yadi tāsu na pavisati, vaṭṭatīti gahetabbaṁ. **Vānavicittan**ti bhitticchadādi-ākārena vānena sibbanena vicitraṁ. **Uṇṇāmayattharaṇan**ti migalomapakatamattharaṇaṁ. **Setattharaṇo**ti dhavalattharaṇo. Sītatthikehi sevitabbattā **setattharaṇo,** "bahumudulomako"tipi vadanti. **Ghanapupphako**ti sabbathā pupphākārasampanno. **"Uṇṇāmayattharaṇo**ti uṇṇāmayo lohitattharaṇo"ti (sārattha. ṭī. 258) **sāratthadīpaniyaṁ** vuttaṁ. Āmalakapattākārāhi

pupphapantīhi yebhuyyato katattā **āmalakapattotipi vuccati.**

Tiṇṇaṁ tūlānanti rukkhatūlalatātūlapoṭakītūlasaṅkhātānaṁ tiṇṇaṁ tūlānaṁ. Uditaṁ dvīsu lomaṁ dasā yassāti **uddalomī** i-kārassa akāraṁ, ta-kārassa lopaṁ, dvibhāvañca katvā. Ekasmiṁ ante lomaṁ dasā yassāti **ekantalomī.** Ubhayattha **kecī**ti sārasamāsācariyā, uttaravihāravāsino ca. Tesaṁ vāde pana uditamekato uggataṁ lomamayaṁ puppharṁ yassāti **uddalomī** vuttanayena. Ubhato antato ekaṁ sadisaṁ lomamayaṁ puppharṁ yassāti **ekantalomī**ti vacanattho. **Vinayaṭṭhakathāyaṁ** pana "uddalomīti ekato uggatalomaṁ uṇṇāmayattharaṇaṁ. 'Uddhalomī'tipi pāṭho. Ekantalomīti ubhato uggatalomaṁ uṇṇāmayattharaṇan"ti (mahāva. aṭṭha. 254) vuttaṁ, nāmamattamesa viseso. Atthato pana aggahitāvaseso aṭṭhakathādvayepi natthīti daṭṭhabbo.

Koseyyañca kaṭṭissañca **kaṭṭissāni** virūpekasesavasena. Tehi pakatamattharaṇaṁ **kaṭṭissaṁ.** Etadevatthaṁ dassetuṁ **"koseyyakaṭṭissamayapaccattharaṇan"**ti vuttaṁ, koseyyasuttānamantarantaraṁ suvaṇṇamayasuttāni pavesetvā vītamattharaṇanti vuttaṁ hoti. Suvaṇṇasuttaṁ kira "kaṭṭissaṁ, kassaṭan"ti ca vadanti. Teneva "koseyyakassaṭamayan"ti **ācariyadhammapālattherena** (dī. ni. ṭī. 1.15) vuttaṁ. **Kaṭṭissaṁ** nāma vākavisesotipi vadanti. **Ratanaparisibbitan**ti ratanehi saṁsibbitaṁ, suvaṇṇalittanti keci. **Suddhakoseyyan**ti ratanaparisibbanarahitaṁ. **Vinaye**ti vinayaṭṭhakathaṁ, vinayapariyāyaṁ vā sandhāya vuttaṁ. Idha hi suttantikapariyāye "ṭhapetvā tūlikaṁ sabbāneva gonakādīni ratanaparisibbitāni vaṭṭantī"ti vuttaṁ. Vinayapariyāyaṁ pana patvā garuke (pg.1.364) ṭhātabbattā suddhakoseyyameva vaṭṭati, netarānīti vinicchayo veditabbo, suttantikapariyāye pana ratanaparisibbanarahitāpi tūlikā na vaṭṭati, itarāni vaṭṭanti, sacepi tāni ratanaparisibbitāni, bhūmattharaṇavasena yathānurūpaṁ mañcapīṭhādīsu ca upanetuṁ vaṭṭantīti. Suttantadesanāya gahaṭṭhānampi vasena vuttattā tesaṁ saṅgaṇhanatthaṁ **"ṭhapetvā …pe… na vaṭṭantīti vuttan"**ti apare. **Dīghanikāyaṭṭhakathāyan**ti katthaci pāṭho, porāṇadīghanikāyaṭṭhakathāyanti attho. **Naccayoggan**ti naccituṁ pahonakaṁ. Karonti ettha naccanti **kuttakaṁ,** taṁ pana uddalomī-ekantalomīvisesameva. Vuttañca–

"Dvidasekadasānyudda-lomī-ekantalomino.
Tadeva soḷasitthīnaṁ, naccayoggañhi kuttakan"ti.

Hatthino piṭṭhiyaṁ attharaṁ **hatthattharaṁ.** Evaṁ sesapadesupi. **Ajinacammehī**ti ajinamigacammehi, tāni kira cammāni sukhumatarāni, tasmā dupaṭṭatipaṭṭāni katvā sibbanti. Tena vuttaṁ "ajinappaveṇī"ti, uparūpari ṭhapetvā sibbanavasena hi santatibhūtā "paveṇī"ti vuccati. **Kadalīmigo**ti mañjārākāramigo, tassa dhammena kataṁ pavarapaccattharaṇaṁ tathā. **"Taṁ kirā"**ti-ādi tadākāradassanaṁ, tasmā suddhameva kadalīmigacammaṁ vaṭṭatīti vadanti. Uttaraṁ uparibhāgaṁ chādetīti **uttaracchado,** vitānaṁ. Tampi lohitameva idhādhippetanti āha **"rattavitānenā"**ti. "Yaṁ vattati, taṁ sa-uttaracchedan"ti ettha seso, saṁsibbitabhāvena saddhiṁ vattatīti attho. Rattavitānesu ca kāsāvaṁ vaṭṭati, kusumbhādirattameva na vaṭṭati, tañca kho sabbarattameva. Yaṁ pana nānāvaṇṇaṁ vānacittaṁ vā lepacittaṁ vā, taṁ vaṭṭati. Paccattharaṇasseva padhānattā tappaṭibaddhaṁ setavitānampi na vaṭṭatīti vuttaṁ. **Ubhato**ti ubhayattha mañcassa sīsabhāge, pādabhāge cāti attho. Etthāpi sa-uttaracchade viya vinicchayo. **Padumavaṇṇaṁ vā**ti nātirattaṁ sandhāyāha. **Vicitraṁ vā**ti pana sabbathā kappiyattā vuttaṁ, na pana ubhato upadhānesu akappiyattā. Na hi **lohitaka**-saddo citte vaṭṭati. Paṭalikaggahaṇeneva cittakassāpi attharaṇassa saṅgahetabbappasaṅgato. **Sace pamāṇayuttan**ti vuttamevatthaṁ byatirekato

samatthetuṁ āha **“mahā-upadhānaṁ pana paṭikkhittan”**ti. **Mahā-upadhānan**ti ca pamāṇātikkantaṁ upadhānaṁ. Sīsappamāṇameva hi tassa pamāṇaṁ. Vuttañca “anujānāmi bhikkhave, sīsappamāṇaṁ (pg.1.365) bibbohanaṁ kātun”ti (cūḷava. 297) **sīsappamāṇañ**ca nāma yassa vitthārato tīsu kaṇṇesu dvinnaṁ kaṇṇānaṁ antaraṁ miniyamānaṁ vidatthi ceva caturaṅgulañca hoti. Bibbohanassa majjhaṭṭhānaṁ tiriyato muṭṭhiratanaṁ hoti, dīghato pana diyaḍḍharatanaṁ vā dviratanaṁ vā. Taṁ pana akappiyattāyeva paṭikkhittaṁ, na tu uccāsayanamahāsayanapariyāpannattā. **Dvepī**ti sīsūpadhānaṁ, pādūpadhānañca. **Paccattharaṇaṁ datvā**ti paccattharaṇaṁ katvā attharitvāti attho, idañca gilānameva sandhāya vuttaṁ. Tenāha **senāsanakkhandhakavaṇṇanāyaṁ** “agilānassāpi sīsūpadhānañca pādūpadhānañcāti dvayameva vaṭṭati. Gilānassa bibbohanāni santharitvā upari paccattharaṇaṁ katvā nipajjitumpi vaṭṭatī”ti (cūḷava. aṭṭha. 297) **vuttanayenevā**ti vinaye bhagavatā vuttanayeneva. Kathaṁ pana vuttanti āha **“vuttañhetan”**ti-ādi. Yathā aṭṭhaṅgulapādakaṁ hoti, evaṁ āsandiyā pādacchindanaṁ veditabbaṁ. Pallaṅkassa pana āharimāni vāḷarūpāni āharitvā puna appaṭibaddhatākāraṇampi bhedanameva. **Vijaṭetvā**ti jaṭaṁ nibbedhetvā. **Bibbohanaṁ kātun**ti tāni vijaṭitatūlāni anto pakkhipitvā bibbohanaṁ kātuṁ.

16. **“Mātukucchito nikkhantadārakānan”**ti etena aṇḍajajalābujānameva gahaṇaṁ, mātukucchito nikkhantattāti ca kāraṇaṁ dasseti, tenevāyamattho sijjhati “anekadivasāni antosayanahetu esa gandho”ti. **Ucchādenti** ubbaṭṭenti. **Saṇṭhānasampādanatthan**ti susaṇṭhānatāsampādanatthaṁ. **Parimaddantī**ti samantato maddanti.

Tesaṁyeva dārakānanti puññavantānameva dārakānaṁ. Tesameva hi pakaraṇānurūpatāya gahaṇaṁ. **Mahāmallānan**ti mahataṁ bāhuyuddhakārakānaṁ. **Ādāso** nāma maṇḍanakapakatikānaṁ manussānaṁ attano mukhachāyāpassanatthaṁ kaṁsalohādīhi kato bhaṇḍaviseso. Tādisaṁ sandhāya **“yaṁ kiñci …pe… na vaṭṭatī”**ti vuttaṁ. **Alaṅkārañjanameva** na bhesajjañjanaṁ. Maṇḍanānuyogassa hi adhippetattā tamidhānadhippetaṁ. Loke **mālā**-saddo baddhamālāyameva “mālā mālyaṁ pupphadāme”ti vacanato. Sāsane pana suddhapupphesupi niruḷhoti āha **“abaddhamālā vā”**ti. **Kāḷapīḷakādīnan**ti kāḷavaṇṇapīḷakādīnaṁ. **Mattikakakkan**ti osadhehi abhisaṅkhataṁ yogamattikācuṇṇaṁ. **Dentī**ti vilepenti. **Calite**ti vikārāpajjanavasena calanaṁ patte (pg.1.366) kupiteti attho. **Tenā**ti sāsapakakkena. **Dose**ti kāḷapīḷakādīnaṁ hetubhūte lohitadose. **Khādite**ti apanayanavasena khādite. **Sannisinne**ti tādise duṭṭhalohite parikkhīṇe. **Mukhacuṇṇakenā**ti mukhavilepanena **Cuṇṇentī**ti vilimpenti. **Taṁ sabban**ti mattikākakkasāsapatilahaliddikakkadānasaṅkhātaṁ mukhacuṇṇaṁ, mukhavilepanañca na vaṭṭati. Atthānukkamasambhavato hi ayaṁ padadvayassa vaṇṇanā. Mukhacuṇṇasaṅkhātaṁ mukhavilepananti vā padadvayassa tulyādhikaraṇavasena atthavibhāvanā.

Hatthabandhanti hatthe bandhitabbamābharaṇaṁ, taṁ pana saṅkhakapālādayoti āha **“hatthe”**ti-ādi. Saṅkho eva kapālaṁ tathā. **“Apare”**ti-ādinā yathākkamaṁ “sikhābandhan”ti-ādi padānamatthaṁ saṁvaṇṇeti. Tattha **sikhan**ti cūḷaṁ. Cīrakaṁ nāma yena cūḷāya thirakaraṇatthaṁ, sobhanatthañca vijjhati. Muttāya, muttā eva vā latā **muttālatā,** muttāvaḷi. **Daṇḍo** nāma catuhatthoti vuttaṁ **“catuhatthadaṇḍaṁ vā”**ti. **Alaṅkatadaṇḍakan**ti pana tato omakaṁ rathayaṭṭhi-ādikaṁ sandhāyāha. **Bhesajjanāḷikan**ti bhesajjatumbaṁ. Pattādi-olambanaṁ vāmaṁseyeva aciṇṇanti vuttaṁ **“vāmapasse olaggitan”**ti. **Kaṇṇikā** nāma kūṭaṁ, tāya ca ratanena ca

parikkhitto koso yassa tathā. **Pañcavaṇṇasuttasibbitan**ti nīlapītalohitodātamañjiṭṭhavasena pañcavaṇṇehi suttehi sibbitaṁ tividhampi chattaṁ. **Ratanamattāyāmaṁ caturaṅgulavitthatan**ti tesaṁ paricayaniyāmena vā nalāṭe bandhituṁ pahonakappamāṇena vā vuttaṁ. **"Kesantaparicchedaṁ dassetvā"**ti etena tadanajjhottharaṇavasena bandhanākāraṁ dasseti. **Meghamukhe**ti abbhantare. **"Maṇin"**ti idaṁ siromaṇiṁ sandhāya vuttanti āha **"cūḷāmaṇin"**ti, cūḷāyaṁ maṇinti attho. Camarassa ayaṁ cāmaro, sveva vālo, tena katā bījanī **cāmaravālabījanī.** Aññāsaṁ pana makasabījanīvākamayabījanī-usīramayabījanīmorapiñchamayabījanīnaṁ, vidhūpanatālavaṇṭānañca kappiyattā tassāyeva gahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ.

17. Duggatito, saṁsārato ca niyyāti etenāti **niyyānaṁ,** saggamaggo, mokkhamaggo ca. Taṁ niyyānamarahati, tasmiṁ vā niyyāne niyuttā, taṁ vā niyyānaṁ phalabhūtaṁ etissāti **niyyānikā,** vacīduccaritakilesato niyyātīti vā **niyyānikā** ī-kārassa rassattaṁ, ya-kārassa ca ka-kāraṁ (pg.1.367) katvā. Anīya-saddo hi bahulā katvatthābhidhāyako. Cetanāya saddhiṁ samphappalāpavirati idha adhippetā. Tappaṭipakkhato **aniyyānikā,** samphappalāpo, tassā bhāvo **aniyyānikattaṁ,** tasmā **aniyyānikattā. Tiracchānabhūtā**ti tirokaraṇabhūtā vibandhanabhūtā. **Sopi nāmā**ti ettha **nāma**-saddo garahāyaṁ. **Kammaṭṭhānabhāve**ti aniccatāpaṭisaṁyuttattā catusaccakammaṭṭhānabhāve. **Kāmassādavasenā**ti kāmasaṅkhāta-assādavasena. Saha atthenāti **sātthakaṁ,** hitapaṭisaṁyuttanti attho. **Upāhanā**ti yānakathāsambandhaṁ sandhāya vuttaṁ. Suṭṭhu nivesitabboti **suniviṭṭho.** Tathā **dunniviṭṭho. Gāma**-saddena gāmavāsī janopi gahitoti āha **"asukagāmavāsino"**ti-ādi.

Sūrakathāti ettha **sūra**-saddo vīravācakoti dasseti **"sūro ahosī"**ti iminā. **Visikhā** nāma maggasanniveso, idha pana visikhāgahaṇena tannivāsinopi gahitā "sabbo gāmo āgato"ti-ādīsu viya, tenevāha **"saddhā pasannā"**ti-ādi.

Kumbhassa ṭhānaṁ nāma udakaṭṭhānanti vuttaṁ **"udakaṭṭhānakathā"**ti. **Udakatitthakathātipi vuccati** tattheva samavarodhato. Apica kumbhassa karaṇaṭṭhānaṁ **kumbhaṭṭhānaṁ.** Tadapadesena pana kumbhadāsiyo vuttāti dasseti **"kumbhadāsikathā vā"**ti iminā. Pubbe petā kālaṅkatāti **pubbapetā.** "Peto pareto kālaṅkato"ti hi pariyāyavacanaṁ. Heṭṭhā vuttanayamatidisituṁ **"tatthā"**ti-ādi vuttaṁ.

Purimapacchimakathāhi vimuttāti idhāgatāhi purimāhi, pacchimāhi ca kathāhi vimuttā. **Nānāsabhāvā**ti atta-saddassa sabhāvapariyāyabhāvamāha. **Asukena nāmā**ti pajāpatinā brahmunā, issarena vā. Uppattiṭhitisambhārādivasena lokaṁ akkhāyati etāyāti **lokakkhāyikā,** sā pana lokāyatasamaññe vitaṇḍasatthe nissitā sallāpakathāti dasseti **"lokāyatavitaṇḍasallāpakathā"**ti iminā. Lokā bālajanā āyatanti ettha ussahanti vādassādenāti **lokāyataṁ,** loko vā hitaṁ na yatati na īhati tenāti **lokāyataṁ.** Tañhi ganthaṁ nissāya sattā puññakiriyāya cittampi na uppādenti (pg.1.368) Aññamaññaviruddhaṁ, saggamokkhaviruddhaṁ vā kathaṁ tanonti etthāti **vitaṇḍo,** viruddhena vā vādadaṇḍena tāḷenti ettha vādinoti **vitaṇḍo,** sabbattha niruttinayena padasiddhi.

Sāgaradevena khatoti ettha sāgararañño puttehi khatotipi vadanti. Vijjati pavedanahetubhūtā muddhā yassāti **samuddo** dha-kārassa da-kāraṁ katvā, **saha**-saddo cettha vijjamānatthavācako "salomakosapakkhako"ti-ādīsu viya. **Bhavo**ti vuddhi bhavati vaḍḍhatīti katvā. **Vibhavo**ti hāni tabbirahato. Dvandato pubbe suyyamāno itisaddo paccekaṁ yojetabboti āha **"iti bhavo iti abhavo"**ti. **Yaṁ vā taṁ vā**ti yaṁ kiñci, atha taṁ aniyamanti attho. Abhūtañhi aniyamatthaṁ saha vikappena

yaṁtaṁ-saddehi dīpenti ācariyā. Apica **bhavo**ti sassato. **Abhavo**ti ucchedo. **Bhavo**ti vā kāmasukhaṁ. **Abhavo**ti attakilamatho.

Iti imāya chabbidhāya itibhavābhavakathāya saddhiṁ bāttiṁsa tiracchānakathā nāma honti. Atha vā pāḷiyaṁ sarūpato anāgatāpi araññapabbatanadīdīpakathā **iti**-saddena saṅgahetvā battiṁsa tiracchānakathāti vuccanti. Pāḷiyañhi **"iti vā"**ti **ettha iti**-saddo pakārattho, **vā**-saddo vikappanattho. Idaṁ vuttaṁ hoti "evaṁpakāraṁ, ito aññaṁ vā tādisaṁ niratthakakathaṁ anuyuttā viharantī"ti, ādi-attho vā **iti**-saddo iti vā iti evarūpā "naccagītavāditavisūkadassanā paṭivirato"ti-ādīsu (dī. ni. 1.10 164 ma. ni. 1.293 411 2.11 418 3.14 102 a. ni. 10.99) viya, iti evamādiṁ aññampi tādisaṁ kathamanuyuttā viharantīti attho.

18. Viruddhassa gahaṇaṁ **viggaho,** so yesanti **viggāhikā,** tesaṁ tathā, viruddhaṁ vā gaṇhāti etāyāti **viggāhikā,** sāyeva kathā tathā. **Sārambhakathā**ti upārambhakathā. **Sahitan**ti pubbāparāviruddhaṁ. Tatoyeva **siliṭṭhaṁ**. Taṁ pana atthakāraṇayuttatāyāti dassetuṁ **"atthayuttaṁ kāraṇayuttanti attho"**ti vuttaṁ. Nti vacanaṁ. **Parivattitvā ṭhitaṁ** sapattagato asamattho yodho viya na kiñci jānāsi, kintu sayameva parājesīti adhippāyo. **Vādo doso**ti pariyāyavacanaṁ. Tathā **cara** (pg.1.369) **vicarā**ti. **Tattha tatthā**ti tasmiṁ tasmiṁ ācariyakule. **Nibbedhehī**ti mayā ropitaṁ vādaṁ vissajjehi.

19. Dūtassa kammaṁ **dūteyyaṁ,** tassa kathā tathā, tassaṁ. **Idha, amutrā**ti upayogatthe bhummavacanaṁ, tenāha **"asukaṁ nāma ṭhānan"**ti. Vitthārato vinicchayo vinayaṭṭhakathāyaṁ (pārā. aṭṭha. 436-437) vuttoti saṅkhepato idha dassetuṁ **"saṅkhepato panā"**ti-ādi vuttaṁ. **Gihisāsanan**ti yathāvuttaviparītaṁ sāsanaṁ. **Aññesan**ti gihīnaññeva.

20. **Tividhenā**ti sāmantajappana-iriyāpathasannissitapaccayapaṭisevanabhedato tividhena. **Vimhāpayantī**ti "ayamacchariyapuriso"ti attani paresaṁ vimhayaṁ sampahaṁsanaṁ acchariyaṁ uppādenti. Vipubbañhi mhi-saddaṁ sampahaṁsane vadanti saddavidū. Sampahaṁsanākāro ca acchariyaṁ. **Lapantī**ti attānaṁ vā dāyakaṁ vā ukkhipitvā yathā so kiñci dadāti, evaṁ ukkācetvā ukkhipanavasena dīpetvā kathenti. **Nimittaṁ sīlametesanti nemittikā**ti taddhitavasena tassīlattho yathā "paṁsukūliko"ti (mahāni. 52) apica nimittena vadanti, nimittaṁ vā karontīti **nemittikā. Nimittan**ti ca paresaṁ paccayadānasaññuppādakaṁ kāyavacīkammaṁ vuccati. **Nippeso** nippisanaṁ cuṇṇaṁ viya karaṇaṁ. Nippisantīti vā **nippesā,** nippesāyeva **nippesikā,** nippisanaṁ vā **nippeso,** taṁ karontītipi **nippesikā. Nippeso** ca nāma bhaṭapuriso viya lābhasakkārattharaṁ akkosanakhuṁsanuppaṇḍanaparapiṭṭhimaṁsikatā. **Lābhena lābhan**ti ito lābhena amutra lābhaṁ. **Nijigīsanti magganti pariyesantī**ti pariyāyavacanaṁ. Kuhakādayo saddā kuhānādīni nimittaṁ katvā taṁsamaṅgipuggalesu pavattāti āha **"kuhanā …pe… adhivacanan"**ti. **Aṭṭhakathañcā**ti taṁtaṁpāḷisaṁvaṇṇanābhūtaṁ porāṇaṭṭhakathañca.

Majjhimasīlavaṇṇanā niṭṭhitā.

Mahāsīlavaṇṇanā

21. Aṅgāni (pg.1.370) ārabbha pavattattā aṅgasahacaritaṁ satthaṁ **"aṅgan"**ti vuttaṁ uttarapadalopena vā. **Nimittan**ti etthāpi eseva nayo, tenāha **"hatthapādādīsū"**ti-ādi.

Keci pana "aṅganti aṅgavikāraṁ paresaṁ aṅgavikāradassanenāpi lābhālābhādivijānanan"ti vadanti. **Nimittasatthan**ti nimittena sañjānanappakāradīpakaṁ satthaṁ, taṁ vatthunā vibhāvetuṁ **"paṇḍurājā"**ti-ādimāha. **Paṇḍurājā**ti ca "dakkhiṇārāmādhipati" icceva vuttaṁ. Sīhaḷadīpe dakkhiṇārāmanāmakassa saṅghārāmassa kārakoti vadanti. "Dakkhiṇamadhurādhipatī"ti ca katthaci likhitaṁ, dakkhiṇamadhuranagarassa adhipatīti attho. **Muttāyo**ti muttikā. **Muṭṭhiyā**ti hatthamuddāya. **Gharagolikāyā**ti sarabunā. So **"muttā"**ti saññānimittenāha, saṅkhyānimittena pana **"tisso"**ti.

"Mahantānan"ti etena appakaṁ nimittameva, mahantaṁ pana uppādoti nimittuppādānaṁ visesaṁ dasseti. **Uppatitan**ti uppatanaṁ. Subhāsubhaphalaṁ pakāsento uppajjati gacchatīti **uppādo, uppātopi,** subhāsubhasūcikā bhūtavikati. So hi dhūmo viya aggissa kammaphalassa pakāsanamattameva karoti, na tu tamuppādetīti. **Idan**ti idaṁ nāma phalaṁ. **Evan**ti iminā nāma ākārena. **Ādisantī**ti niddisanti. **Pubbaṇhasamaye**ti kālavasena. **Idaṁ nāmā**ti vatthuvasena vadati. Yo vasabhaṁ, kuñjaraṁ, pāsādaṁ, pabbataṁ vā āruḷhamattānaṁ supine passati, tassa "idaṁ nāma phalan"ti-ādinā hi vatthukittanaṁ hoti. **Supinakan**ti supinasatthaṁ. Aṅgasampattivipattidassanamattena pubbe "aṅgan"ti vuttaṁ, idha pana mahānubhāvatādinipphādakalakkhaṇavisesadassanena "lakkhaṇan"ti ayametesaṁ viseso, tenāha **"iminā lakkhaṇenā"**ti-ādi. Lakkhaṇanti hi aṅgapaccaṅgesu dissamānākāravisesaṁ sattisirivacchagadāpāsādādikamadhippetaṁ taṁ taṁ phalaṁ lakkhīyati anenāti katvā, satthaṁ pana tappakāsanato **lakkhaṇaṁ. Āhate**ti purāṇe. **Anāhate**ti nave. **Ahate**ti pana pāṭhe vuttavipariyāyena attho. **Ito paṭṭhāyā**ti devarakkhasamanussādibhedena yathāphalaṁ parikappitena vividhavatthabhāge ito vā etto vā sañchinne idaṁ nāma bhogādiphalaṁ hoti. **Evarūpena dārunā**ti palāsasiriphalādidārunā, tathā dabbiyā. Yadi dabbihomādīnipi aggihomāneva (pg.1.371) atha kasmā visuṁ vuttānīti āha **"evarūpāyā"**ti-ādi. **Dabbihomā**dīni homopakaraṇādivisesehi phalavisesadassanavasena vuttāni, **aggihomaṁ** pana vuttāvasesasādhanavasena vuttanti adhippāyo. Tenāha **"dabbihomādīnī"**ti-ādi.

Kuṇḍakoti taṇḍulakhaṇḍaṁ, tilassa idanti **telaṁ,** samāsataddhitapadāni pasiddhesu sāmaññabhūtānīti visesakaraṇatthaṁ **"tilatelādikan"**ti vuttaṁ. **Pakkhipanan**ti pakkhipanatthaṁ. "Pakkhipanavijjan"tipi pāṭho, pakkhipanahetubhūtaṁ vijjanti attho. **Dakkhiṇakkhakajaṇṇulohitādīhī**ti dakkhiṇakkhakalohitadakkhiṇajaṇṇulohitādīhi. **"Pubbe"**ti-ādinā aṅga-aṅgavijjānaṁ visesadassanena punaruttabhāvamapaneti. **Aṅgulaṭṭhiṁ disvā**ti aṅgulibhūtaṁ, aṅguliyā vā jātaṁ aṭṭhiṁ passitvā, aṅgulicchavimattaṁ apassitvā tadaṭṭhivipassanavaseneva byākarontīti vuttaṁ hoti. "Aṅgalaṭṭhinti sarīran"ti (dī. ni. ṭī. 1.21) pana **ācariyadhammapālattherena** vuttaṁ, evaṁ sati aṅgapaccaṅgānaṁ viruhanabhāvena laṭṭhisadisattā sarīrameva aṅgalaṭṭhīti viññāyati. **Kulaputto**ti jātikulaputto, ācārakulaputto ca. **Disvāpī**ti ettha **api**-saddo adisvāpīti sampiṇḍanattho. Abbhino satthaṁ **abbheyyaṁ**. Māsurakkhena kato gantho **māsurakkho**. Rājūhi paribhūttaṁ satthaṁ **rājasatthaṁ.** Sabbānipetāni khattavijjāpakaraṇāni. **Siva**-saddo santi-atthoti āha **"santikaraṇavijjā"**ti, upasaggūpasamanavijjāti attho. Sivā-saddameva rassaṁ katvā evamahāti sandhāya **"siṅgālarutavijjā"**ti vadanti, siṅgālānaṁ rute subhāsubhasañjānanavijjāti attho. **"Bhūtavejjamanto**ti bhūtavasīkaraṇamanto. **Bhūrighare**ti antopathaviyaṁ kataghare, mattikāmayaghare vā. "Bhūrivijjā sassabuddhikaraṇavijjā"ti **sārasamāse. Sappāvhāyanavijjā**ti sappāgamanavijjā. **Visavantameva vā**ti visavamānameva vā.

Bhāvaniddesassa hi māna-saddassa antabyappadeso. Yāya karonti, sā visavijjāti yojanā. "Visatantrameva vā"tipi pāṭho. Evaṁ sati sarūpadassanaṁ hoti, visavicāraṇaganthoyevāti attho. Tantranti hi ganthassa parasamaññā. **Sapakkhaka-apakkhakadvipadacatuppadānan**ti piṅgalamakkhikādisapakkhakagharagolikādi-apakkhakadevamanussacaṅgorādidvipada-kaṇṭasasajambukādicatuppadānaṁ **Rutaṁ** vassitaṁ. **Gataṁ** gamanaṁ, etena **"sakuṇavijjā"**ti idha migasaddassa (pg.1.372) lopaṁ, nidassanamattaṁ vā dasseti. **Sakuṇañāṇan**ti sakuṇavasena subhāsubhaphalassa jānanaṁ. Nanu sakuṇavijjāya eva vāyasavijjāpaviṭṭhāti āha **"taṁ visuññeva satthan"**ti. Taṁtaṁpakāsakasatthānurūpavasena hi idha tassa tassa vacananti daṭṭhabbaṁ.

Paripakkagatabhāvo attabhāvassa, jīvitakālassa ca vasena gahetabboti dasseti **"idānī"**ti-ādinā. **Ādiṭṭhañānan**ti ādisitabbassa ñāṇaṁ. **Sararakkhaṇan**ti sarato attānaṁ, attato vā sarassa rakkhaṇaṁ. **"Sabbasaṅgāhikan"**ti iminā miga-saddassa sabbasakuṇacatuppadesu pavattiṁ dasseti, ekasesaniddeso vā esa catuppadesveva miga-saddassa niruḷhattā. Sabbesampi sakuṇacatuppadānaṁ rutajānanasatthassa migacakkasamaññā, yathā taṁ subhāsubhajānanappakāre sabbato bhadraṁ cakkādisamaññāti āha **"sabba …pe… vuttan"**ti.

22. **"Sāmino"**ti-ādi pasaṭṭhāpasaṭṭhakāraṇavacanaṁ. **Lakkhaṇan**ti tesaṁ lakkhaṇappakāsakasatthaṁ. Pārisesanayena avasesaṁ **āvudhaṁ. "Yamhi kule"**ti-ādinā imasmiṁ ṭhāne tathājānanahetu eva sesaṁ lakkhaṇanti dasseti. **Ayaṁ viseso**ti "lakkhaṇan"ti heṭṭhā vuttā lakkhaṇato viseso. Tadatthāvikaraṇatthaṁ **"idañcettha vatthū"**ti vuttaṁ **aggiṁ dhamamānan**ti aggiṁ mukhavātena jālentaṁ. **Makkhesī**ti vināseti. **Piḷandhanakaṇṇikāyā**ti kaṇṇālaṅkārassa. **Gehakaṇṇikāyā**ti gehakūṭassa, etena ekasesanayaṁ, sāmaññaniddesaṁ vā upetaṁ. **Kacchapalakkhaṇan**ti kummalakkhaṇaṁ. **Sabbacatuppadānan**ti miga-saddassa catuppadavācakattamāha.

23. **Asukadivase**ti dutiyātatiyādititthivasena vuttaṁ. **Asukanakkhattenā**ti assayujabharaṇīkattikārohaṇī-ādinakkhattayogavasena. **Vippavutthānan**ti vippavasitānaṁ sadesato nikkhantānaṁ. Upasaṅkamanaṁ **upayānaṁ. Apayānaṁ** paṭikkamanaṁ. **Dutiyapadepī**ti "bāhirānaṁ raññaṁ …pe… bhavissatī"ti vutte dutiyavākyepi. "Abbhantarānaṁ raññaṁ jayo"ti-ādīhi dvīhi vākyehi vuttā **jayaparājayā pākaṭāyeva.**

24. **Rāhū**ti rāhu nāma asurissaro asurarājā. Tathā hi **mahāsamayasutte** asuranikāye vuttaṁ–

> "Satañca (pg.1.373) baliputtānaṁ, sabbe verocanāmakā;
> Sannayhitvā balisenaṁ, rāhubhaddamupāgamun"ti. (dī. ni. 2.339).

Tassa candimasūriyānaṁ gahaṇaṁ saṁyuttanikāye **candimasuttasūriyasuttehi** dīpetabbaṁ. **Iti**-saddo cettha ādi-attho "candaggāhādayo"ti vuttattā, tena sūriyaggāhanakkhattaggāhā saṅgayhanti. Tasmā candimasūriyānamiva nakkhattānampi rāhunā gahaṇaṁ veditabbaṁ. Tato eva hi **"api cā"**ti-ādinā nakkhattagāhe dutiyanayo vutto. **Aṅgārakādigāhasamāyogopī**ti aggahitaggahaṇena aṅgārakasasiputtasūragarusukkaravisutaketusaṅkhātānaṁ gāhānaṁ samāyogo api nakkhattagāhoyeva saha payogena gahaṇato. Sahapayogopi hi vedasamayena gahaṇanti vuccati. **Ukkānaṁ patanan**ti ukkobhāsānaṁ patanaṁ. Vātasaṅghātesu hi vegena aññamaññaṁ saṅghaṭṭentesu dīpikobhāso viya obhāso uppajjitvā ākāsato patati, tatrāyaṁ ukkāpātavohāro. **Jotisatthe**pi vuttaṁ–

"Mahāsikhā ca sukkhaggā-rattānilasikhojjalā.
Porisī ca pamāṇena, ukkā nānāvidhā matā"ti.

Disākālusiyanti disāsu khobhanaṁ, **taṁ** sarūpato dasseti **"aggisikhadhūmasikhādīhi ākulabhāvo viyā"**ti iminā, aggisikhadhūmasikhādīnaṁ bahudhā pātubhāvo eva **disādāho** nāmāti vuttaṁ hoti. Tadeva "dhūmaketū"ti lokiyā vadanti. Vuttañca **jotisatthe**–

"Ketu viya sikhāvatī, joti uppātarūpinī"ti.

Sukkhavalāhakagajjananti vuṭṭhimantarena vāyuvegacalitassa valāhakassa nadanaṁ. Yaṁ lokiyā "nighāto"ti vadanti. Vuttañca **jotisatthe**–

"Yadāntalikkhe balavā, māruto mārutāhato;
Patatyadho sa nīghāto, jāyate vāyusambhavo"ti.

Udayananti lagganamāyūhanaṁ.

"Yadodeti tadā laganaṁ, rāsīnamanvayaṁ kamā"ti–

Hi (pg.1.374) vuttaṁ. **Atthaṅgamanam**pi tato sattamarāsippamāṇavasena veditabbaṁ. Abbhā dhūmo rajo rāhūti imehi catūhi kāraṇehi **avisuddhatā.** Tabbinimuttatā **vodānaṁ.** Vuttañca "cattārome bhikkhave, candimasūriyānaṁ upakkilesā, yehi upakkilesehi upakkiliṭṭhā candimasūriyā na tapanti na bhāsanti na virocanti. Katame cattāro? Abbhā bhikkhave, candimasūriyānaṁ upakkilesā, yena …pe… dhūmo …pe… rajo …pe… rāhu bhikkhave …pe… ime kho …pe… na virocantī"ti (a. ni. 4.50).

25. **Devassā**ti meghassa. **Dhārānuppavecchanaṁ** vassanaṁ. **Avaggāho**ti dhārāya avaggahaṇaṁ duggahaṇaṁ, tenāha **"vassavibandho"**ti. **Hatthamuddā**ti hatthena adhippetaviññāpanaṁ, taṁ pana aṅgulisaṅkocanena gaṇanāyevāti **ācariyadhammapālattherena** (dī. ni. ṭī. 1.21) vuttaṁ. Ācariyasāriputtattherena pana "hatthamuddā nāma aṅgulipabbesu saññaṁ ṭhapetvā gaṇanā"ti dassitā. **Gaṇanā vuccati acchiddakagaṇanā** parisesañāyena, sā pana pādasikamilakkhakādayo viya "ekaṁ dve"ti-ādinā navantavidhinā nirantaragaṇanāti veditabbā. Samūhanaṁ **saṅkalanaṁ** visuṁ uppādanaṁ apanayanaṁ **paṭuppādanaṁ** [saṭuppādanaṁ (aṭṭhakathāyaṁ)] "saduppādanan"tipi paṭhanti, sammā uppādananti attho. **Ādi**-saddena vokalanabhāgahārādike saṅgaṇhāti. Tattha **vokalanaṁ** visuṁ samūhakaraṇaṁ, vomissananti attho. Bhāgakaraṇaṁ **bhāgo.** Bhuñjanaṁ vibhajanaṁ **hāro. Sā**ti yathāvuttā piṇḍagaṇanā **disvāti** ettha diṭṭhamattena gaṇetvāti attho gahetabbo.

Paṭibhānakavīti ettha aṅguttarāgame (a. ni. 4.231) vuttānanti seso, kavīnaṁ kabyakaraṇanti sambandho, etena kavīhi kataṁ, kavīnaṁ vā idaṁ **kāveyyan**ti atthaṁ dasseti. **"Attano cintāvasenā"**ti-ādi tesaṁ sabhāvadassanaṁ. Tathā hi vatthuṁ, anusandhiñca sayameva cirena cintetvā karaṇavasena **cintākavi** veditabbo. Kiñci sutvā sutena asutaṁ anusandhetvā karaṇavasena **sutakavi,** kiñci atthaṁ upadhāretvā tassa saṅkhipanavitthāraṇādivasena **atthakavi,** yaṁ kiñci parena kataṁ kabbaṁ vā nāṭakaṁ vā disvā taṁsadisameva aññaṁ attano ṭhānuppattikapaṭibhānena karaṇavasena **paṭibhānakavī**ti. Nti tamatthaṁ. **Tappaṭibhāgan**ti (pg.1.375) tena diṭṭhena sadisaṁ. "Kattaban"ti ettha visesanaṁ, "karissāmī"ti ettha vā bhāvanapuṁsakaṁ. **Ṭhānuppattikapaṭibhānavasenā**ti kāraṇānurūpaṁ pavattanakañāṇavasena. **Jīvikatthāyā**ti pakaraṇādhigatavaseneva vuttaṁ. Kavīnaṁ idanti **kabyaṁ,** yaṁ "gītan"ti vuccati.

26. Pariggahabhāvena dārikāya gaṇhanaṁ **āvāhanaṁ.** Tathā dānaṁ **vivāhanaṁ.** Idha pana tathākaraṇassa uttarapadalopena niddeso, hetugabbhavasena vā, tenāha

“imassa dārakassā”ti-ādi. **Itī**ti evaṁhontesu, evaṁbhāvato vā. **Uṭṭhānan**ti khettādito uppannamāyaṁ. **Iṇan**ti dhanavaḍḍhanatthaṁ parassa dinnaṁ pariyudañcanaṁ. Pubbe paricchinnakāle asampattepi uddharitamiṇaṁ **uṭṭhānaṁ,** yathāpariccchinnakāle pana sampatte **iṇan**ti keci, tadayuttameva iṇagahaṇeneva sijjhanato. Paresaṁ dinnaṁ iṇaṁ vā dhananti sambandho. **Thāvaran**ti ciraṭṭhitikaṁ. Desantare diguṇatiguṇādigahaṇavasena bhaṇḍappayojanaṁ **payogo.** Tattha vā aññattha vā yathākālaparicchedaṁ vaḍḍhigahaṇavasena payojanaṁ **uddhāro.** “Bhaṇḍamūlarahitānaṁ vāṇijaṁ katvā ettakena udayena saha mūlaṁ dethā’ti dhanadānaṁ **payogo,** tāvakālikadānaṁ **uddhāro”**tipi vadanti. **Ajja payojitaṁ diguṇaṁ catuguṇaṁ hotī**ti yadi ajja payojitaṁ bhaṇḍaṁ, evaṁ aparajja diguṇaṁ, ajja catuguṇaṁ hotīti attho. Subhassa, subhena vā gamanaṁ pavattanaṁ **subhago,** tassa karaṇaṁ **subhagakaraṇaṁ,** taṁ pana piyamanāpassa, sassirīkassa vā karaṇamevāti āha **“piyamanāpakaraṇan”**ti-ādi. **Sassirīkakaraṇan**ti sarīrasobhaggakaraṇaṁ. **Vilīnassā**ti patiṭṭhahitvāpi paripakkamapāpuṇitvā vilopassa. Tathā paripakkabhāvena **aṭṭhitassa.** Pariyāyavacanametaṁ padacatukkaṁ. **Bhesajjadānan**ti gabbhasaṇṭhāpanabhesajjassa dānaṁ. **Tīhi kāraṇehī**ti ettha vātena, pāṇakehi vā gabbhe vinassante na purimakammunā okāso kato, tappaccayā eva kammaṁ vipaccati, sayameva pana kammunā okāse kate na ekantena vātā, pāṇakā vā apekkhitabbāti kammassa visuṁ kāraṇabhāvo vuttoti daṭṭhabbaṁ. **Vinayaṭṭhakathāyaṁ** (vi. aṭṭha. 2.185) pana vātena pāṇakehi vā gabbho vinassanto kammaṁ vinā na vinassatīti adhippāyena tamaññātra dvīhi kāraṇehīti vuttaṁ. **Nibbāpanīyan**ti upasamakaraṁ. **Paṭikamman**ti yathā te na khādanti, tathā paṭikaraṇaṁ.

Bandhakaraṇanti (pg.1.376) yathā jiṁ cāletuṁ na sakkoti, evaṁ anāloḷitakaraṇaṁ. **Parivattanatthan**ti āvudhādinā saha ukkhittahatthānaṁ aññattha parivattanatthaṁ, attanā gopitaṭṭhāne akhipetvā parattha khipanatthanti vuttaṁ hoti. **Khipatī**ti ca aññattha khipatīti attho. **Vinicchayaṭṭhāne**ti aḍḍavinicchayaṭṭhāne. Icchitatthassa devatāya kaṇṇe kathanavasena jappanaṁ **kaṇṇajappanan**ti ca vadanti. **Devataṁ otāretvā**ti ettha mantajappanena devatāya otāraṇaṁ. **Jīvikatthāyā**ti yathā pāricariyaṁ katvā jīvitavutti hoti, tathā jīvitavuttikaraṇatthāya. **Ādiccapāricariyā**ti karamālāhi pūjaṁ katvā sakaladivasaṁ ādiccābhimukhāvaṭṭhānena ādiccassa paricaraṇaṁ. **“Tathevā”**ti iminā “jīvikatthāyā”ti padamākaḍḍhati. **Sirivhāyanan**ti ī-kārato a-kāralopena sandhiniddeso, tenāha **“siriyā avhāyanan”**ti. **“Sirenā”**ti pana ṭhānavasena avhāyanākāraṁ dasseti. Ye tu a-kārato **a**-kārassa lopaṁ katvā “siravhāyanan”ti paṭhanti, tesaṁ pāṭhe ayamattho “mantaṁ jappetvā sirasā icchitassa atthassa avhāyanan”ti.

27. **Devaṭṭhānan**ti devāyatanaṁ. **Upahāran**ti pūjaṁ. **Samiddhikāle**ti āyācitassa atthassa siddhakāle. **Santipaṭissavakamman**ti devatāyācanāya yā santi paṭikattabbā, tassā paṭissavakaraṇaṁ. **Santī**ti cettha mantajappanena pūjākaraṇaṁ, tāya santiyā āyācanappayogoti attho. **Tasmin**ti yaṁ “sace me idaṁ nāma samijjhissatī”ti vuttaṁ, tasmiṁ paṭissavaphalabhūte yathābhipatthitakammasmiṁ. **Tassā**ti yo “paṇidhī”ti ca vutto, tassa paṭissavassa. Yathāpaṭissavañhi upahāre kate paṇidhi-āyācanā katā niyyātitā hotīti. **Gahitamantassā**ti uggahitamantassa. **Payogakaraṇan**ti upacārakammakaraṇaṁ. **Itī**ti kāraṇatthe nipāto, tena vassavossa-saddānaṁ purisapaṇḍakesu pavattiṁ kāraṇabhāvena dasseti, paṇḍakato visesena asati bhavatīti **vasso.** Purisaliṅgato virahena ava-asati hīḷito hutvā bhavatīti **vosso.** Viseso rāgassavo yassāti **vasso.** Vigato rāgassavo yassāti **vosso**ti niruttinayena padasiddhītipi vadanti.

Vassakaraṇaṁ tadanurūpabhesajjena. **Vossakaraṇaṁ** pana uddhatabījatādināpi, teneva **jātakaṭṭhakathāyaṁ** "vossavarāti uddhatabījā orodhapālakā"ti vuttaṁ (pg.1.377) **Acchandikabhāvamattan**ti itthiyā akāmabhāvamattaṁ. **Liṅgan**ti purisanimittaṁ.

Vatthubalikammakaraṇanti gharavatthusmiṁ balikammassa karaṇaṁ, taṁ pana upaddavapaṭibāhanatthaṁ, vaḍḍhanatthañca karonti, mantajappanena attano, aññesañca **mukhasuddhikaraṇaṁ. Tesan**ti aññesaṁ. **Yogan**ti bhesajjapayogaṁ. **Vamanan**ti pacchindanaṁ. **Uddhaṁvirecanan**ti vamanabhedameva "uddhaṁ dosānaṁ nīharaṇan"ti vuttattā. **Virecanan**ti pakativirecanameva. **Adhovirecanan**ti suddhavatthikasāvavatthi-ādivatthikiriyā "adho dosānaṁ nīharaṇan"ti vuttattā. Atho vamanaṁ uggiraṇameva, uddhaṁvirecanaṁ dosanīharaṇaṁ. Tathā virecanaṁ virekova, adhovirecanaṁ dosanīharaṇanti ayametesaṁ viseso pākaṭo hoti. **Dosānan**ti ca pittādidosānanti attho. Semhanīharaṇādi **sirovirecanaṁ. Kaṇṇabandhanatthan**ti chinnakaṇṇānaṁ saṅghaṭanatthaṁ. **Vaṇaharaṇatthan**ti arupanayanatthaṁ. **Akkhitappanatelan**ti akkhīsu usumassa nīharaṇatelaṁ. Yena akkhimhi añjite uṇhaṁ usumaṁ nikkhamati. Yaṁ nāsikāya gaṇhīyati, taṁ **natthu. Paṭalānī**ti akkhipaṭalāni. **Nīharaṇasamatthan**ti apanayanasamatthaṁ. **Khārañjanan**ti khārakamañjanaṁ. Sītameva saccaṁ niruttinayena, tassa kāraṇaṁ añjanaṁ **saccañjanan**ti āha **"sītalabhesajjañjanan"**ti. **Salākavejjakamman**ti akkhirogavejjakammaṁ. Salākasadisattā salākasaṅkhātassa akkhirogassa vejjakammanti hi **sālākiyaṁ.** Idaṁ pana vuttāvasesassa akkhirogapaṭikammassa saṅgahaṇatthaṁ vuttaṁ "tappanādayopi hi sālākiyānevā"ti. Paṭividdhassa salākassa nikkhamanatthaṁ vejjakammaṁ salākavejjakammanti keci, taṁ pana sallakattiyapadeneva saṅgahitanti daṭṭhabbaṁ.

Sallassa paṭividdhassa kattanaṁ ubbāhanaṁ **sallakattaṁ,** tadatthāya vejjakammaṁ **sallakattavejjakammaṁ.** Kumāraṁ bharatīti **kumārabhato,** tassa bhāvo **komārabhaccaṁ,** kumāro eva vā **komāro,** bhatanaṁ **bhaccaṁ,** tassa bhaccaṁ tathā, tadabhinipphādakaṁ vejjakammanti attho. Mūlāni padhānāni rogūpasamane samatthāni bhesajjāni **mūlabhesajjāni,** mūlānaṁ vā byādhīnaṁ bhesajjāni tathā. Mūlānubandhavasena hi duvidho byādhi. Tatra mūlabyādhimhi tikicchite yebhuyyena itaraṁ vūpasamati, tenāha **"kāyatikicchataṁ dassetī"**ti-ādi (pg.1.378) Tattha **kāyatikicchatan**ti mūlabhāvato sarīrabhūtehi bhesajjehi, sarīrabhūtānaṁ vā rogānaṁ tikicchakabhāvaṁ. **Khārādīnī**ti khārodakādīni. **Tadanurūpe vaṇe**ti vūpasamitassa mūlabyādhino anucchavike arumhi. **Tesan**ti mūlabhesajjānaṁ. **Apanayanaṁ** apaharaṇaṁ, tehi atikicchananti vuttaṁ hoti. Idañca komārabhaccasallakattasālākiyādivisesabhūtānaṁ tantīnaṁ pubbe vuttattā pārisesavasena vuttaṁ, tasmā tadavasesāya tantiyā idha saṅgaho daṭṭhabbo, sabbāni cetāni ājīvahetukāniyeva idhādhippetāni "micchājīvena jīvikaṁ kappentī"ti (dī. ni. 1.21) vuttattā. Yaṁ pana tattha tattha pāḷiyaṁ "iti vā"ti vuttaṁ. Tattha **itī**-ti pakāratthe nipāto, **vā**-ti vikappanatthe. Idaṁ vuttaṁ hoti– iminā pakārena, ito aññena vāti. Tena yāni ito bāhirakapabbajitā sippāyatanavijjāṭṭhānādīni jīvikopāyabhūtāni ājīvikapakatā upajīvanti, tesaṁ pariggaho katoti veditabbaṁ.

Mahāsīlavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pubbantakappikasassatavādavaṇṇanā

28. Idāni suññatāpakāsanavārassatthaṁ vaṇṇento anusandhiṁ pakāsetuṁ **"evan"**ti-ādimāha. Tattha **vuttavaṇṇassā**ti sahatthe chaṭṭhivacanaṁ, sāmi-atthe vā anusandhi-saddassa bhāvakammavasena kiriyādesanāsu pavattanato. **Bhikkhusaṅghena vuttavaṇṇassā**ti "yāvañcidaṁ tena bhagavatā"ti-ādinā vuttavaṇṇassa. Tatra pāḷiyaṁ ayaṁ sambandho– na bhikkhave, ettakā eva buddhaguṇā ye tumhākaṁ pākaṭā, apākaṭā pana "atthi bhikkhave, aññe dhammā"ti vitthāro. "Ime diṭṭhiṭṭhānā evaṁ gahitā"ti-ādinā sassatādidiṭṭhiṭṭhānānaṁ yathāgahitākārassa suññabhāvappakāsanato, "tañca pajānanaṁ na parāmasatī"ti sīlādīnañca aparāmasanīyabhāvadīpanena niccasārādivirahappakāsanato, yāsu vedanāsu avītarāgatāya bāhirānaṁ etāni diṭṭhivibandhakāni sambhavanti, tāsaṁ paccayabhūtānañca sammohādīnaṁ vedakakārakasabhāvābhāvadassanamukhena sabbadhammānaṁ attattaniyatāvirahadīpanato, anupādāparinibbānadīpanato ca ayaṁ desanā (pg.1.379) suññatāvibhāvanappadhānāti āha **"suññatāpakāsanaṁ ārabhī"**ti.

Pariyattīti vinayādibhedabhinnā manasā vavatthāpitā tanti. **Desanā**ti tassā tantiyā manasā vavatthāpitāya vibhāvanā, yathādhammaṁ dhammābhilāpabhūtā vā paññāpanā, anulomādivasena vā kathananti pariyattidesanānaṁ viseso pubbeyeva vavatthāpitoti imamatthaṁ sandhāya **"desanāya, pariyattiyan"**ti ca vuttaṁ. **Evamādīsū**ti ettha **ādi**-saddena saccasabhāvasamādhipaññāpakatipuññāpattiñeyyādayo saṅgayhanti. Tathā hi ayaṁ **dhamma**-saddo "catunnaṁ bhikkhave, dhammānaṁ ananubodhā"ti-ādīsu (a. ni. 4.1) sacce pavattati, "kusalā dhammā akusalā dhammā"ti-ādīsu (dha. sa. tikamātikā 1) sabhāve, "evaṁdhammā te bhagavanto ahesun"ti-ādīsu (dī. ni. 2.13 94 145 3.142 ma. ni. 3.167 saṁ. ni. 5.378) samādhimhi, "saccaṁ dhammo dhiti cāgo, sa ve pecca na socati"ti-ādīsu (saṁ. ni. 1.246 su. ni. 190) paññāyaṁ, "jātidhammānaṁ bhikkhave, sattānaṁ evaṁ icchā uppajjatī"ti-ādīsu (ma. ni. 1.131 3.373 paṭi. ma. 1.33) pakatiyaṁ, "dhammo suciṇṇo sukhamāvahātī"ti-ādīsu (su. ni. 184 theragā. 303 jā. 1.10.102 15.385) puññe, "cattāro pārājikā dhammā"ti-ādīsu (pārā. 233) āpattiyaṁ, "sabbe dhammā sabbākārena buddhassa bhagavato ñāṇamukhe āpāthamāgacchantī"ti-ādīsu (mahāni. 156 cūḷani. 85 paṭi. ma. 3.5) ñeyye pavattati. **Dhammā hontī**ti sattajīvato suññā dhammamattā hontīti attho. Kimatthiyaṁ guṇe pavattananti āha **"tasmā"**ti-ādi.

Makasatuṇḍasūciyāti sūcimukhamakkhikāya tuṇḍasaṅkhātāya sūciyā. Alabbhaneyyapatiṭṭho viyāti sambandho. **Aññatra tathāgatā**ti ṭhapetvā tathāgataṁ. **"Duddasā"**ti padeneva tesaṁ dhammānaṁ dukkhogāhatā pakāsitāti **"alabbhaneyyapatiṭṭhā"** icceva vuttaṁ. Labhitabbāti **labbhanīyā,** sā eva **labbhaneyyā,** labhīyate vā **labbhanaṁ,** tamarahatīti **labbhaneyyā,** na labbhaneyyā **alabbhaneyyā,** patiṭṭhahanti etthāti **patiṭṭhā,** patiṭṭhahanaṁ vā **patiṭṭhā,** alabbhaneyyā patiṭṭhā etthāti **alabbhaneyyapatiṭṭhā**. Idaṁ vuttaṁ hoti– sace koci attano pamāṇaṁ ajānanto ñāṇena (pg.1.380) te dhamme ogāhituṁ ussāhaṁ kareyya, tassa taṁ ñāṇaṁ appatiṭṭhameva makasatuṇḍasūci viya mahāsamuddeti. Ogāhitumasakkuṇeyyatāya "ettakā ete īdisā vā"ti te passituṁ na sakkāti vuttaṁ **"gambhīrattā eva duddasā"**ti. Ye pana daṭṭhumeva na sakkā, tesaṁ ogāhitvā anu anu bujjhane kathā eva natthīti āha **"duddasattā eva duranubodhā**ti. Sabbakilesapariḷāhapaṭippassaddhisaṅkhāta-aggaphalamatthake samuppannatā,

purecarānucaravasena nibbutasabbakilesapariḷāhasamāpattisamokiṇṇattā ca **nibbutasabbapariḷāhā.** Tabbhāvato **santā**ti attho. **Santārammaṇāni** maggaphalanibbānāni anupasantasabhāvānaṁ kilesānaṁ, saṅkhārānañca abhāvato.

Atha vā kasiṇugghāṭimākāsatabbisayaviññāṇānaṁ anantabhāvo viya susamūhatavikkhepatāya niccasamāhitassa manasikārassa vasena tadārammaṇadhammānaṁ santabhāvo veditabbo. Avirajjhitvā nimittapaṭivedho viya issāsānaṁ avirajjhitvā dhammānaṁ yathābhūtasabhāvāvabodho sāduraso mahārasova hotīti āha **"atittikaraṇaṭṭhenā"**ti, atappanakaraṇasabhāvenāti attho. Sohiccaṁ titti tappananti hi pariyāyo. **Atittikaraṇaṭṭhenā**ti patthetvā sādurasakaraṇaṭṭhenātipi atthaṁ vadanti. Paṭivedhappattānaṁ tesu ca buddhānameva sabbākārena visayabhāvūpagamanato na takkabuddhiyā gocarāti āha **"uttamañāṇavisayattā"**ti-ādi. **Nipuṇā**ti ñeyyesu tikkhappavattiyā chekā. Yasmā pana so chekabhāvo ārammaṇe appaṭihatavuttitāya, sukhumañeyyaggahaṇasamatthatāya ca supākaṭo hoti, tasmā vuttaṁ **"saṇhasukhumasabhāvattā"**ti. **Paṇḍitehiyevā**ti avadhāraṇaṁ samatthetuṁ **"bālānaṁ avisayattā"**ti āha.

Ayaṁ aṭṭhakathānayato aparo nayo– vinayapaṇṇatti-ādigambhīraneyyavibhāvanato **gambhīrā.** Kadāciyeva asaṅkhyeyye mahākappe atikkamitvāpi dullabhadassanatāya **duddasā.** Dassanañcettha paññācakkhuvaseneva veditabbaṁ. Dhammanvayasaṅkhātassa anubodhassa kassacideva sambhavato **duranubodhā.** Santasabhāvato, veneyyānañca sabbaguṇasampadānaṁ pariyosānattā **santā.** Attano paccayehi padhānabhāvaṁ nītatāya **paṇītā.** Samadhigatasaccalakkhaṇatāya atakkehi puggalehi, atakkena (pg.1.381) vā ñāṇena avacaritabbato **atakkāvacarā.** Nipuṇaṁ, nipuṇe vā atthe saccapaccayākārādivasena vibhāvanato **nipuṇā.** Loke aggapaṇḍitena sammāsambuddhena veditabbato pakāsitabbato **paṇḍitavedanīyā.**

Anāvaraṇañāṇapaṭilābhato hi bhagavā "sabbavidūhamasmi, (ma. ni. 1.178 2.342 dha. pa. 353 mahāva. 11) dasabalasamannāgato bhikkhave, tathāgato"ti-ādinā (saṁ. ni. 2.21 2.22) attano sabbaññutādiguṇe pakāsesi, tenevāha **"sayaṁ abhiññā sacchikatvā pavedetī"**ti. **Sayaṁ**-saddena, niddhāritāvadhāraṇena vā nivattetabbamatthaṁ dassetuṁ **"anaññaneyyo hutvā"**ti vuttaṁ, aññehi abodhito hutvāti attho. **Abhiññā**ti ya-kāralopo "aññāṇatā āpajjatī"ti-ādīsu (pari. 296) viyāti dasseti **"abhivisiṭṭhena ñāṇenā"**ti iminā. Apica **"sayaṁ abhiññā"**ti padassa **anaññaneyyo hutvā**ti atthavacanaṁ, **"sacchikatvā"**ti padassa pana **sayameva …pe… katvā**ti. Sayaṁ-saddā hi sacchikatvāti etthāpi sambajjhitabbo. **Abhivisiṭṭhena ñāṇenā**ti ca tassa hetuvacanaṁ, karaṇavacanaṁ vā.

Tattha kiñcāpi sabbaññutaññāṇaṁ phalanibbānāni viya sacchikātabbasabhāvaṁ na hoti, āsavakkhayañāṇe pana adhigate adhigatameva hoti, tasmā tassa paccakkhakaraṇaṁ sacchikiriyāti āha **"abhivisiṭṭhena ñāṇena paccakkhaṁ katvā"**ti. Hetu-atthe cetaṁ karaṇavacanaṁ, aggamaggañāṇasaṅkhātassa abhivisiṭṭhañāṇassādhigamahetūti attho. Abhivisiṭṭhañāṇanti vā paccavekkhaṇāñāṇe adhippete karaṇatthe karaṇavacanampi yujjateva. Pavedanañcettha aññāvisayānaṁ saccādīnaṁ desanākiccasādhanato, "ekomhi sammāsambuddho"ti-ādinā (mahāva. 11 kathā. 405) paṭijānanato ca veditabbaṁ. **Guṇadhammehī**ti guṇasaṅkhātehi dhammehi. Yathābhūtameva **yathābhuccaṁ** sakatthe ṇyapaccayavasena.

Vadamānāti ettha satti-attho mānasaddo yathā "ekapuggalo bhikkhave, loke uppajjamāno uppajjatī"ti, (a. ni. 1.170 kathā. 405) tasmā vattuṁ ussāhaṁ karontoti attho. Evaṁbhūtā hi vattukāmā nāma honti, tenāha **"tathāgatassā"**ti-ādi (pg.1.382)

Sāvasesaṁ vadantāpi viparītavadantā viya sammā vadantīti na vattabbāti yathā sammā vadanti, tathā dassetuṁ **“ahāpetvā”**ti-ādi vuttaṁ. Tena hi anavasesavadanameva sammā vadananti dasseti. **“Vattuṁ sakkuṇeyyun”**ti iminā ca “vadeyyun”ti etassa samatthanatthabhāvamāha yathā “so imaṁ vijaṭaye jaṭan”ti (saṁ. ni. 1.23 peṭako. 22 mi. pa. 1.1.9) ye evaṁ bhagavatā thomitā, te dhammā katameti yojanā. “Atthi bhikkhave, aññeva dhammā”ti-ādipāḷiyā “sabbaññutaññāṇan”ti vuttavacanassa virodhibhāvaṁ codento **“yadi evan”**ti-ādimāha. Tattha **yadi evan**ti evaṁ “sabbaññutaññāṇan”ti vuttavacanaṁ yadi siyāti attho. **Bahuvacananiddeso**ti “atthi bhikkhave”ti-ādīni sandhāya vuttaṁ. **Atthi**-saddopi hi idha bahuvacanoyeva “atthi khīrā, atthi gāvo”ti-ādīsu viya nipātabhāvasseva icchitattā. Yadipi tadidaṁ ñāṇaṁ ekameva sabhāvato, tathāpi sampayogato, ārammaṇato ca puthuvacanappayogamarahatīti vissajjeti **“puthucitta …pe… rammaṇato”**ti iminā. **Puthucittasamāyogato**ti puthūhi cittehi sampayogato. Puthūni ārammaṇāni etassāti **puthu-ārammaṇaṁ,** tabbhāvato sabbārammaṇattāti vuttaṁ hoti.

Apica puthu ārammaṇaṁ ārammaṇametassāti puthu-ārammaṇārammaṇanti etasmiṁ atthe “oṭṭhamukho, kāmāvacaran”ti-ādīsu viya ekassa ārammaṇasaddassa lopaṁ katvā **“puthu-ārammaṇato”**ti vuttaṁ, tenassa puthuñāṇakiccasādhakattaṁ dasseti. Tathā hetaṁ ñāṇaṁ tīsu kālesu appaṭihataññāṇaṁ, catuyoniparicchedakañāṇaṁ, pañcagatiparicchedakañāṇaṁ, chasu asādhāraṇañāṇesu sesāsādhāraṇañāṇāni, sattāriyapuggalavibhāvanakañāṇaṁ, aṭṭhasu parisāsu akampanañāṇaṁ, navasattāvāsaparijānanañāṇaṁ, dasabalañāṇanti evamādīnaṁ anekasatasahassabhedānaṁ ñāṇānaṁ yathāsambhavaṁ kiccaṁ sādheti, tesaṁ ārammaṇabhūtānaṁ anekesampi dhammānaṁ tadārammaṇabhāvatoti daṭṭhabbaṁ. **“Tañhī”**ti-ādi yathākkamaṁ tabbivaraṇaṁ. **“Yathāhā”**ti-ādinā paṭisambhidāmaggapāḷiṁ sādhakabhāvena dasseti. **Tatthā**ti atītadhamme. Ekavāravasena puthu-ārammaṇabhāvaṁ nivattetvā anekavāravasena kamappavattiyā taṁ dassetuṁ **“punappunaṁ uppattivasenā”**ti vuttaṁ. Kamenāpi hi sabbaññutaññāṇaṁ visayesu pavattati, na tathā sakiṁyeva (pg.1.383) Yathā bāhirakā vadanti “sakiṁyeva sabbaññū sabbaṁ jānāti, na kamenā”ti.

Yadi evaṁ acinteyyāparimeyyappabhedassa ñeyyassa paricchedavatā ekena ñāṇena niravasesato kathaṁ paṭivedhoti, ko vā evamāha “paricchedavantaṁ sabbaññutaññāṇan”ti. Aparicchedañhi taṁ ñāṇaṁ ñeyyamiva. Vuttañhetaṁ “yāvatakaṁ ñāṇaṁ, tāvatakaṁ ñeyyaṁ. Yāvatakaṁ ñeyyaṁ, tāvatakaṁ ñāṇan”ti (mahāni. 69 156 cūḷani. 85 paṭi. ma. 3.5adhippāyatthameva gahitaṁ viya dissati) evampi jātibhūmisabhāvādivasena, disādesakālādivasena ca anekabhedabhinne ñeyye kamena gayhamāne anavasesapaṭivedho na sambhavatiyevāti? Nayidamevaṁ. Yañhi kiñci bhagavatā ñātumicchitaṁ sakalamekadeso vā, tattha appaṭihatacāritāya paccakkhato ñāṇaṁ pavattati. Vikkhepābhāvato ca bhagavā sabbakālaṁ samāhitoti ñātumicchitassa paccakkhabhāvo na sakkā nivāretuṁ. Vuttañhi “ākaṅkhāpaṭibaddhaṁ buddhassa bhagavato ñāṇan”ti-ādi, (mahāni. 69 156 cūḷani. 85 paṭi. ma. 3.5) nanu cettha dūrato cittapaṭaṁ passantānaṁ viya, “sabbe dhammā anattā”ti vipassantānaṁ viya ca anekadhammāvabodhakāle anirūpitarūpena bhagavato ñāṇaṁ pavattatīti gahetabbanti? Gahetabbaṁ acinteyyānubhāvatāya buddhañāṇassa. Tenevāha “buddhavisayo acinteyyo”ti, (a. ni. 4.77) idaṁ panettha sanniṭṭhānaṁ– sabbākārena sabbadhammāvabodhanasamatthassa ākaṅkhāpaṭibaddhavuttino anāvaraṇañāṇassa paṭilābhena bhagavā santānena sabbadhammapaṭivedhasamattho ahosi

sabbaneyyāvaraṇassa pahānato, tasmā sabbaññū, na sakiṁyeva sabbadhammāvabodhato yathāsantānena sabbassa indhanassa dahanasamatthatāya pāvako "sabbabhū"ti vuccatīti.

Kāmañcāyamattho pubbe vitthāritoyeva, pakārantarena pana sotujanānuggahakāmatāya, imissā ca porāṇasaṁvaṇṇanāvisodhanavasena pavattattā puna vibhāvitoti na cettha punaruttidoso pariyesitabbo, evamīdisesu. Ettha ca kiñcāpi bhagavato dasabalādiñāṇānipi anaññasādhāraṇāni, sabbadesavisayattā pana tesaṁ ñāṇānaṁ na tehi buddhaguṇā ahāpetvā gahitā nāma honti. Sabbaññutaññāṇassa pana nippadesavisayattā (pg.1.384) tasmiṁ gahite sabbepi buddhaguṇā gahitā eva nāma honti, tasmā pāḷi-atthānusārena tadeva ñāṇaṁ gahitanti veditabbaṁ. Pāḷiyampi hi "yehi tathāgatassa yathābhuccaṁ vaṇṇaṁ sammā vadamānā vadeyyun"ti tameva pakāsitaṁ tamantarena aññassa nippadesavisayassa abhāvato, nippadesavisayeneva ca yathābhuccaṁ sammā vadanasambhavatoti.

Aññevāti ettha **eva**-saddo sanniṭṭhāpanatthoti dassetuṁ **"aññevāti idaṁ panettha vavatthāpanavacanan"**ti vuttaṁ, **vavatthāpanavacanan**ti ca sanniṭṭhāpanavacananti attho, **sanniṭṭhāpanañ**ca avadhāraṇameva. Kathanti āha **"aññevā"**ti-ādi. **"Na pāṇātipātā veramaṇi-ādayo"**ti iminā avadhāraṇena nivattitaṁ dasseti. Ayañca **eva**-saddo aniyatadesatāya ca-saddo viya yattha vutto, tato aññatthāpi vacanicchāvasena upatiṭṭhatīti āha **"gambhīrāvā"**ti-ādi. **Iti**-saddena ca ādi-atthena duddasāva na sudasā, duranubodhāva na suranubodhā, santāva na darathā, paṇītāva na hīnā, atakkāvacarāva na takkāvacarā, nipuṇāva na lūkhā, paṇḍitavedanīyāva na bālavedanīyāti nivattitaṁ dasseti. **Sabbapadehī**ti yāva "paṇḍitavedanīyā"ti idaṁ padaṁ, tāva sabbapadehi.

Evaṁ nivattetabbataṁ yuttiyā daḷhīkaronto **"sāvakapāramiñāṇan"**ti-ādimāha. Tattha **sāvakapāramiñāṇan**ti sāvakānaṁ dānādipāramipāripūriyā nipphannaṁ vijjattayachaḷabhiññācatupaṭisambhidābhedaṁ ñāṇaṁ, tathā paccekabuddhānaṁ **paccekabodhiñāṇaṁ. Tato**ti sāvakapāramiñāṇato. **Tatthā**ti sāvakapāramiñāṇe. **Tatopī**ti anantaraniddiṭṭhato paccekabodhiñāṇatopi. **Api**-saddena, **pi**-saddena vā ko pana vādo sāvakapāramiñāṇatoti sambhāveti. **Tatthāpī**ti paccekabodhiñāṇepi. **Ito panā**ti sabbaññutaññāṇato pana, tasmā ettha sabbaññutaññāṇe vavatthānaṁ labbhatīti adhippāyo. Gambhīresu visesā, gambhīrānaṁ vā visesena **gambhīrā.** Ayañca gambhīro ayañca gambhīro ime imesaṁ visesena gambhīrāti vā **gambhīratarā.** Tarasaddenevettha byavacchedanaṁ siddhaṁ.

Etthāyaṁ yojanā– kiñcāpi sāvakapāramiñāṇaṁ heṭṭhimaṁ heṭṭhimaṁ sekkhañāṇaṁ puthujjanañāṇañca upādāya gambhīraṁ, paccekabodhiñāṇaṁ pana upādāya na tathā gambhīranti "gambhīramevā"ti na sakkā byavacchijjituṁ, tathā paccekabodhiñāṇampi (pg.1.385) yathāvuttaṁ ñāṇamupādāya gambhīraṁ, sabbaññutaññāṇaṁ pana upādāya na evaṁ gambhīranti "gambhīramevā"ti na sakkā byavacchijjituṁ, tasmā tattha vavatthānaṁ na labbhati. Sabbaññutaññāṇadhammā pana sāvakapāramiñāṇādīnamiva kiñci upādāya gambhīrābhāvābhāvato "gambhīrā evā"ti vavatthānaṁ labbhatīti. Yathā cettha vavatthānaṁ dassitaṁ, evaṁ sāvakapāramiñāṇaṁ duddasaṁ. "Paccekabodhiñāṇaṁ pana tato duddasataranti tattha vavatthānaṁ natthī"ti-ādinā vavatthānasambhavo netabbo, tenevāha **"tathā duddasāva …pe… veditabban"**ti.

Pucchāvissajjanantipi pāṭho, tassā pucchāya vissajjananti attho. **Etan**ti yathāvuttaṁ vissajjanavacanaṁ. **Evan**ti iminā diṭṭhīnaṁ vibhajanākārena. Etthāyamadhippāyo– bhavatu tāva niravasesabuddhaguṇavibhāvanupāyabhāvato sabbaññutaññāṇameva

ekampi puthunissayārammaṇañāṇakiccasiddhiyā "atthi bhikkhave, aññeva dhammā"ti-ādinā (dī. ni. 1.18) bahuvacanena uddiṭṭhaṁ, tassa pana vissajjanaṁ saccapaccayākārādivisayavisesavasena anaññasādhāraṇena vibhajananayena anārabhitvā sanissayānaṁ diṭṭhigatānaṁ vibhajananayena kasmā āraddhanti? Tattha yathā saccapaccayākārādīnaṁ vibhajanaṁ anaññasādhāraṇaṁ sabbaññutaññāṇasseva visayo, evaṁ niravasesadiṭṭhigatavibhajanampīti dassetuṁ **"buddhānañhī"**ti-ādi āraddhaṁ, tattha **ṭhānānī**ti kāraṇāni. **Gajjitaṁ mahantaṁ hotī**ti desetabbassa atthassa anekavidhatāya, dubbiññeyyatāya ca nānānayehi pavattamānaṁ desanāgajjitaṁ mahantaṁ vipulaṁ, bahuppabhedañca hoti **Ñāṇaṁ anupavisatī**ti tato eva ca desanāñāṇaṁ desetabbadhamme vibhāgaso kurumānaṁ anupavisati, te anupavisitvā ṭhitaṁ viya hotīti attho.

Buddhañāṇassa mahantabhāvo paññāyatīti evaṁvidhassa nāma dhammassa desakaṁ, paṭivedhakañcāti buddhānaṁ desanāñāṇassa, paṭivedhañāṇassa ca uḷārabhāvo pākaṭo hoti. **Desanā gambhīrā hotī**ti sabhāvena gambhīrānaṁ tesaṁ catubbidhānampi desanā desetabbavasena gambhīrāva hoti, sā pana buddhānaṁ desanā sabbattha, sabbadā ca yānattayamukhenevāti vuttaṁ **"tilakkhaṇāhatā suññatāpaṭisaṁyuttā"**ti, tīhi lakkhaṇehi āhatā, attattaniyato suññabhāvapaṭisaññuttā cāti attho. Ettha ca kiñcāpi (pg.1.386) "sabbaṁ vacīkammaṁ buddhassa bhagavato ñāṇapubbaṅgamaṁ ñāṇānuparivattī"ti (mahāni. 69 156 cūḷani. 85 paṭi. ma. 3.5 netti. 15) vacanato sabbāpi bhagavato desanā ñāṇarahitā nāma natthi, samasamaparakkamanavasena sīhasamānavuttitāya ca sabbattha samānussāhappavatti, desetabbadhammavasena pana desanā visesato ñāṇena anupaviṭṭhā, gambhīratarā ca hotīti daṭṭhabbaṁ.

Kathaṁ pana vinayapaṇṇattiṁ patvā desanā tilakkhaṇāhatā, suññatāpaṭisaññuttā ca hoti, nanu tattha vinayapaṇṇattimattamevāti? Na tattha vinayapaṇṇattimattameva. Tatthāpi hi sannisinnaparisāya ajjhāsayānurūpaṁ pavattamānā desanā saṅkhārānaṁ aniccatādivibhāvinī sabbadhammānaṁ attattaniyatā, suññabhāvappakāsinī ca hoti, tenevāha **"anekapariyāyena dhammiṁ kathaṁ katvā"**ti-ādi. **Vinayapaññattin**ti vinayassa paññāpanaṁ. Ñña-kārassa pana ṇṇa-kāre kate vinayapaṇṇattintipi pāṭho. **Bhūmantaran**ti dhammānaṁ avatthāvisesañca ṭhānavisesañca. Bhavanti dhammā etthāti **bhūmī**ti hi avatthāviseso, ṭhānañca vuccati. Tattha **avatthāviseso** sati-ādidhammānaṁ satipaṭṭhānindriyabalabojjhaṅgamaggaṅgādibhedo "vaccho, dammo, balībaddo"ti ādayo viya. **Ṭhānaviseso** kāmāvacarādibhedo. **Paccayākāra**-saddassa attho heṭṭhā vuttoyeva. **Samayantaran**ti diṭṭhivisesaṁ, nānāvihitā diṭṭhiyoti attho, aññasamayaṁ vā, bāhirakasamayanti vuttaṁ hoti. Vinayapaññattiṁ patvā mahantaṁ gajjitaṁ hotīti-ādinā sambandho. **Tasmā**ti yasmā gajjitaṁ mahantaṁ …pe… paṭisaṁyuttā, tasmā. **Chejjagāminī**ti atekicchagāminī.

Evaṁ otiṇṇe vatthusminti yathāvuttanayena lahukagarukādivasena tadanurūpe vatthumhi otarante. Yaṁ sikkhāpadapaññāpanaṁ nāma atthi, tatthāti sambandho. **Thāmo**ti ñāṇasāmatthiyaṁ. **Balan**ti akampanasaṅkhāto vīrabhāvo. **Thāmo balan**ti vā sāmatthiyavacanameva paccavekkhaṇādesanāñāṇavasena yojetabbaṁ. Paccavekkhaṇāñāṇapubbaṅgamañhi desanāñāṇaṁ. **Esā**ti sikkhāpadapaññāpanameva vuccamānapadamapekkhitvā pulliṅgena niddisati, eso sikkhāpadapaññāpanasaṅkhāto visayo aññesaṁ avisayoti attho. **Itī**ti tathāvisayāvisayabhāvassa hetubhāvena paṭiniddesavacanaṁ (pg.1.387) nidassanattho vā **iti**-saddo, tena "idaṁ lahukaṁ, idaṁ garukan"ti-ādinayaṁ niddisati. Evamaparatthāpi yathāsambhavaṁ.

Yadipi kāyānupassanādivasena satipaṭṭhānādayo suttantapiṭake (dī. ni. 2.374 ma. ni.

1.107) vibhattā, tathāpi suttantabhājanīyādivasena abhidhammeyeva te visesato vibhattāti āha **“ime cattāro satipaṭṭhānā …pe… abhidhammapiṭakaṁ vibhajitvā”**ti. Tattha **satta phassā**ti sattaviññāṇadhātusampayogavasena vuttaṁ. Tathā **“satta vedanā”**ti-ādipi. **Lokuttarā dhammā nāmā**ti **ettha iti**-saddo ādi-attho, pakārattho vā, tena vuttāvasesaṁ abhidhamme āgataṁ dhammānaṁ vibhajitabbākāraṁ saṅgaṇhāti. Catuvīsatisamantapaṭṭhānāni etthāti **catuvīsatisamantapaṭṭhānan**ti bāhiratthasamāso. **“Abhidhammapiṭakan”**ti etassa hi idaṁ visesanaṁ. Ettha ca paccayanayaṁ aggahetvā dhammavaseneva samantapaṭṭhānassa catuvīsatividhatā vuttā. Yathāha–

“Tikañca paṭṭhānavaraṁ dukuttamaṁ,
Dukatikañceva tikadukañca.
Tikatikañceva dukadukañca,
Cha anulomamhi nayā sugambhīrā …pe…
Cha paccanīyamhi …pe… anulomapaccanīyamhi …pe…
Paccanīyānulomamhi nayā sugambhīrā”ti. [Paṭṭhā. 1.1.41ka), 44kha), 48ga), 52gha)].

Evaṁ dhammavasena catuvīsatibhedesu tikapaṭṭhānādīsu ekekaṁ paccayanayena anulomādivasena catubbidhaṁ hotīti channavutisamantapaṭṭhānāni. Tattha pana dhammānulome tikapaṭṭhāne kusalattike paṭiccavāre paccayānulome hetumūlake hetupaccayavasena ekūnapaññāsa pucchānayā satta vissajjananayāti-ādinā dassiyamānā anantabhedā nayāti āha **“anantanayan”**ti.

Navahākārehīti uppādādīhi navahi paccayākārehi. Taṁ sarūpato dassetuṁ **“uppādo hutvā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha uppajjati etasmā phalanti **uppādo,** phaluppattiyā kāraṇabhāvo. Sati ca avijjāya saṅkhārā uppajjanti, nāsati. Tasmā avijjā saṅkhārānaṁ uppādo hutvā paccayo hoti, tathā pavattati dharati etasmiṁ phalanti **pavattaṁ.** Nimīyati phalametasminti **nimittaṁ.** (pg.1.388) (nidadāti phalaṁ attano paccayuppannaṁ etenāti nidānaṁ.) (etthantare aṭṭhakathāya na sameti) āyūhati phalaṁ attano paccayuppannuppattiyā ghaṭeti etenāti **āyūhanaṁ.** Saṁyujjati phalaṁ attano paccayuppannena etasminti **saṁyogo.** Yattha sayaṁ uppajjati, taṁ palibuddhati phalametenāti **palibodho.** Paccayantarasamavāye sati phalamudayati etenāti **samudayo.** Hinoti kāraṇabhāvaṁ gacchatīti **hetu.** Avijjāya hi sati saṅkhārā pavattanti, dharanti ca, te avijjāya sati attano phalaṁ (nidadanti) (paṭi. ma. 1.45 dī. ni. ṭī. 1.28 passitabbaṁ) bhavādīsu khipanti, āyūhanti attano phaluppattiyā ghaṭenti, attano phalena saṁyujjanti, yasmiṁ santāne sayaṁ uppannā taṁ palibuddhanti, paccayantarasamavāye udayanti uppajjanti, hinoti ca saṅkhārānaṁ kāraṇabhāvaṁ gacchati, tasmā avijjā saṅkhārānaṁ pavattaṁ hutvā …pe… paccayo hutvā paccayo hoti. Evaṁ avijjāya saṅkhārānaṁ kāraṇabhāvūpagamanavisesā uppādādayo veditabbā. Saṅkhārādīnaṁ viññāṇādīsupi eseva nayo.

Tamatthaṁ paṭisambhidāmaggapāḷiyā sādhentena **“yathāhā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha tiṭṭhati etenāti **ṭhiti,** paccayo, uppādo eva ṭhiti **uppādaṭṭhiti.** Evaṁ sesesupi. Yasmā pana “āsavasamudayā avijjāsamudayo”ti (ma. ni. 1.103) vuttattā āsavāva avijjāya paccayo, tasmā vuttaṁ **“ubhopete dhammā “paccayasamuppannā”**ti, avijjā ca saṅkhārā ca ubhopete dhammā paccayato eva samuppannā, na vinā paccayenāti attho. **Paccayapariggahe paññā**ti saṅkhārānaṁ, avijjāya ca uppādādike paccayākāre paricchinditvā gahaṇavasena pavattā paññā. **Dhammaṭṭhitiñāṇan**ti paccayuppannadhammānaṁ paccayabhāvato dhammaṭṭhitisaṅkhāte paṭiccasamuppāde

ñāṇaṁ. "Dvādasa paṭiccasamuppādā"ti vacanato hi dvādasa paccayā eva paṭiccasamuppādo. Ayañca nayo na paccuppanne eva, atha kho atītānāgatesupi, na ca avijjāya eva saṅkhāresu, atha kho saṅkhārādīnaṁ viññāṇādīsupi labbhatīti paripuṇṇaṁ katvā paccayākārassa vibhattabhāvaṁ dassetuṁ **"atītampi addhānan"**ti-ādi pāḷimāhari. **Paṭṭhāne** (paṭṭhā. 1.1) pana dassitā hetādipaccayā-evettha uppādādipaccayākārehi gahitāti tepi yathāsambhavaṁ nīharitvā yojetabbā. Ativitthārabhayena pana na yojayimha, atthikehi ca Visuddhimaggādito (visuddhi. 2.594) gahetabbā.

Tassa (pg.1.389) **tassa dhammassā**ti saṅkhārādipaccayuppannadhammassa. **Tathā tathā paccayabhāvenā**ti uppādādihetādipaccayasattiyā Kammakilesavipākavasena tīṇi vaṭṭāni yassāti **tivaṭṭaṁ.** Atītapaccuppannānāgatavasena tayo addhā kālā etassāti **tiyaddhaṁ.** Hetuphalaphalahetuhetuphalavasena tayo sandhayo etassāti **tisandhi.** Saṅkhippanti ettha avijjādayo, viññāṇādayo cāti **saṅkhepā,** hetu, vipāko ca. Atha vā hetu vipākoti saṅkhippantīti **saṅkhepā.** Avijjādayo, viññāṇādayo ca koṭṭhāsapariyāyo vā **saṅkhepa**saddo. Atītahetusaṅkhepādivasena cattāro saṅkhepā yassāti **catusaṅkhepaṁ.** Sarūpato avuttāpi tasmiṁ tasmiṁ saṅkhepe ākirīyanti avijjāsaṅkhārādiggahaṇehi pakāsīyantīti **ākārā,** atītahetu-ādīnaṁ pakārā. Te saṅkhepe pañca pañca katvā vīsati ākārā etassāti **vīsatākāraṁ.**

Khattiyādibhedena anekabhedabhinnāpi sassatavādino jātisatasahassānussaraṇādikassa abhinivesahetuno vasena cattārova honti, na tato uddhaṁ, adho vāti sassatavādīnaṁ parimāṇaparicchedassa anaññavisayataṁ dassetuṁ **"cattāro janā"**ti-ādimāha. Esa nayo itaresupi. Tattha **cattāro janā**ti cattāro janasamūhāti attho gahetabbo tesu ekekassāpi anekappabhedato. **Te**ti dvāsaṭṭhidiṭṭhigatavādino. **Idaṁ nissāyā**ti idappaccayatāya sammā aggahaṇaṁ. Tatthāpi ca hetuphalabhāvena sambandhānaṁ dhammānaṁ santatighanassa abheditattā paramatthato vijjamānampi bhedanibandhanaṁ nānattanayaṁ anupadhāretvā gahitaṁ ekattaggahaṇaṁ nissāya. **Idaṁ gaṇhantī**ti idaṁ sassataggahaṇaṁ abhinivissa voharanti, iminā nayena ekaccasassatavādādayopi yathāsambhavaṁ yojetvā vattabbā. **Bhinditvā**ti "ātappamanvāyā"ti-ādinā vibhajitvā, "tayidaṁ bhikkhave tathāgato pajānātī"ti-ādinā (dī. ni. 1.36) vā vidhamitvā. **Nijjaṭan**ti anonaddhaṁ. **Nigumban**ti anāvuṭaṁ. Apica veḷu-ādīnaṁ heṭṭhupariyasaṁsibbanaṭṭhena **jaṭā.** Kusādīnaṁ ovaraṇaṭṭhena **gumbo.** Tassadisatāya diṭṭhigatānaṁ byākulā pākaṭatā "jaṭā, gumbo"ti ca vuccati, diṭṭhijaṭāvijaṭanena, diṭṭhigumbavivaraṇena ca nijjaṭaṁ nigumbaṁ katvāti attho.

"Tasmā"ti-ādinā (pg.1.390) buddhaguṇe ārabbha desanāya samuṭṭhitattā sabbaññutaññāṇaṁ uddisitvā desanākusalo bhagavā samayantaraṁ viggahaṇavasena sabbaññutaññāṇameva vissajjetīti dasseti.

29. Atthi pariyāyo **santi**-saddo, so ca saṁvijjantipariyāyo, saṁvijjamānatā ca ñāṇena upalabbhamānatāti āha **"santī"**ti-ādi. Saṁvijjamānaparidīpanena pana **"santī"**ti iminā padena tesaṁ diṭṭhigatikānaṁ vijjamānatāya avicchinnataṁ, tato ca nesaṁ micchāgāhato sithilakaraṇavivecanehi attano desanāya kiccakāritaṁ, avitathatañca dīpeti dhammarājā. **Atthī**ti ca santipadena samānattho puthuvacanavisayo eko nipāto "atthi imasmiṁ kāye kesā"ti-ādīsu (dī. ni. 2.377 ma. ni. 1.110 3.154 saṁ. ni. 4.127) viya. **Ālapanavacanan**ti buddhālapanavacanaṁ. Bhagavāyeva hi "bhikkhave, bhikkhavo"ti ca ālapati, na sāvakā. Sāvakā pana "āvuso, āyasmā"ti-ādisambandhaneneva. "Eke"ti vutte **ekacce**ti attho eva saṅkhyāvācakassa eka-saddassa niyatekavacanattā, na samitabahitapāpatāya samaṇabrāhmaṇāti āha **"pabbajjūpagatabhāvenā"**ti-ādi. Tathā vā hontu, aññathā vā, sammutimatteneva

idhādhippetāti dasseti **“lokenā”**ti-ādinā. Sassatādivasena pubbantaṁ kappentīti **pubbantakappikā.** Yasmā pana tesaṁ **pubbantaṁ** purimasiddhehi taṇhādiṭṭhikappehi **kappetvā** āsevanabalavatāya, vicitravuttitāya ca **vikappetvā** aparabhāgasiddhehi abhinivesabhūtehi taṇhādiṭṭhigāhehi **gaṇhanti** abhinivisanti parāmasanti, tasmā vuttaṁ **“pubbantaṁ kappetvā vikappetvā gaṇhantī”**ti. Purimabhāgapacchimabhāgasiddhānaṁ vā taṇhā-upādānānaṁ vasena yathākkamaṁ kappanagahaṇāni veditabbāni. Taṇhāpaccayā hi upādānaṁ sambhavati. Pahutapasaṁsānindātisayasaṁsagganiccayogādivisayesu idha niccayogavasena vijjamānattho sambhavatīti vuttaṁ **“pubbanta kappo vā”**ti-ādi vuttañca–

“Pahute ca pasaṁsāyaṁ, nindāyañcātisayane;
Niccayoge ca saṁsagge, hontime mantu-ādayo”ti.

Koṭṭhāsesūti (pg.1.391) ettha koṭṭhāsādīsūti attho veditabbo ādi-saddalopena, nidassananayena ca vuttattā. Padapūraṇasamīpa-ummaggādīsupi hi **anta**-saddo dissati. Tathā hi “iṅgha tāva suttante vā gāthāyo vā abhidhammaṁ vā pariyāpuṇassu (pāci. 442), suttante okāsaṁ kārāpetvā”ti-ādīsu (pāci. 1221) ca padapūraṇe anta-saddo vattati, “gāmantasenāsanan”ti-ādīsu (visuddhi. 1.31) samīpe, “kāmasukhallikānuyogo eko anto, atthīti kho kaccāna ayameko anto”ti-ādīsu (saṁ. ni. 1.258 saṁ. ni. 2.110) ca ummaggeti.

Antapūroti mahā-anta-antaguṇehi pūro. “Sā haritantaṁ vā panthantaṁ vā”ti (ma. ni. 1.304) majjhimanikāye mahāhatthipadopamasuttantapāḷi. Tattha **sā**ti tejodhātu. **Haritantan**ti haritatiṇarukkhamariyādaṁ **Panthantan**ti maggamariyādaṁ. Āgamma anāhārā nibbāyatīti seso. “Antamidaṁ bhikkhave, jīvikānaṁ yadidaṁ piṇḍolyan”ti (saṁ. ni. 3.80 itivu. 91) piṇḍiyālopasuttantapāḷi. Tattha piṇḍaṁ ulati gavesatīti **piṇḍolo,** piṇḍācāriko, tassa bhāvo **piṇḍolyaṁ,** piṇḍacaraṇena jīvikatāti attho. **Esevā**ti sabbapaccayasaṅkhayabhūto nibbānadhammo eva, tenāha **“sabba …pe… vuccatī”**ti. Etena sabbapaccayasaṅkhayanato asaṅkhataṁ nibbānaṁ saṅkhatabhūtassa vaṭṭadukkhassa parabhāgaṁ pariyosānabhūtaṁ, tasmā ettha parabhāgova attho yuttoti dasseti. **Sakkāyo**ti sakkāyagāho.

Kappoti leso. **Kappakatenā**ti tiṇṇaṁ dubbaṇṇakaraṇānaṁ aññataradubbaṇṇakatena. **Ādi**-saddena cettha kappa-saddo mahākappasamantabhāvakilesakāmavitakkakālapaññattisadisabhāvādīsupi vattatīti dasseti. Tathā hesa “cattārimāni bhikkhave, kappassa asaṅkhyeyyānī”ti-ādīsu (a. ni. 4.156) mahākappe vattati, “kevalakappaṁ veḷuvanaṁ obhāsetvā”ti-ādīsu (saṁ. ni. 1.94) samantabhāve, “saṅkappo kāmo rāgo kāmo saṅkapparāgo kāmo”ti-ādīsu (mahāni. 1 cūḷani. 8) kilesakāme, “takko vitakko saṅkappo”ti-ādīsu vitakke, “yena sudaṁ niccakappaṁ viharāmī”ti-ādīsu (ma. ni. 1.387) kāle (pg.1.392) “iccāyasmā kappo”ti-ādīsu (su. ni. 1018) paññattiyaṁ, “satthukappena vata kira bho sāvakena saddhiṁ mantayamānā na jānimhā”ti-ādīsu (ma. ni. 1.260) sadisabhāveti.

Taṇhādiṭṭhīsu pavattiṁ **mahāniddesapāḷiyā** (mahāni. 28) sādhento **“vuttampi cetan”**ti-ādimāha. Tattha **uddānato**ti saṅkhepato. **“Tasmā”**ti-ādi yathāvuttāya atthavaṇṇanāya guṇavacanaṁ. **Taṇhādiṭṭhivasenā**ti upanissayasahajātabhūtāya abhinandanasaṅkhātāya taṇhāya ceva sassatādi-ākārena abhinivisantassa micchāgāhassa ca vasena. Pubbe nivutthadhammavisayāya kappanāya idha adhippetattā atītakālavācakoyeva pubba-saddo, na pana “manopubbaṅgamā dhammā”ti-ādīsu viya padhānādivācako, rūpādikhandhavinimuttassa kappanavatthuno abhāvā anta-saddo ca koṭṭhāsavācako, na pana abbhantarādivācakoti dassetuṁ **“atītaṁ**

khandhakoṭṭhāsan”ti vuttaṁ. **Kappetvā**ti ca tasmiṁ pubbante taṇhāyanābhinivesanānaṁ samatthanaṁ pariniṭṭhāpanamāha. **Ṭhitā**ti tassā laddhiyā avijahanaṁ, pubbantameva anugatā diṭṭhi tesamatthīti yojanā. Atthitā, anugatatā ca nāma punappunaṁ pavattiyāti dasseti **“punappunaṁ uppajjanavasenā”**ti iminā. **“Te evan”**ti-ādinā **“pubbantaṁ ārabbhā”**ti-ādipāḷiyā atthaṁ saṁvaṇṇeti. Tattha **ārabbhā**ti ālambitvā. Visayo hi tassā diṭṭhiyā pubbanto. Visayabhāvato hesa tassā āgamanaṭṭhānaṁ ārammaṇapaccayo cāti vuttaṁ **“āgamma paṭiccā”**ti. Tadetaṁ aññesaṁ patiṭṭhāpanadassananti āha **“aññampi janaṁ diṭṭhigatitaṁ karontā”**ti.

Adhivacanapathānīti [adhivacanapa-adāni (aṭṭhakathāyaṁ)] ruḷhimattena paññattipathāni. Dāsādīsu hi sirivaḍḍhakādisaddā viya vacanamattameva adhikāraṁ katvā pavattiyā tathā paṇṇattiyeva **adhivacanaṁ,** sā ca vohārassa pathoti. Atha vā **adhi**-saddo uparibhāge, vuccatīti **vacanaṁ.** Adhi uparibhāge vacanaṁ **adhivacanaṁ.** Upādāniyabhūtānaṁ rūpādīnaṁ [upādābhūtarūpādīnaṁ (dī. ni. ṭī. 1.29)] upari paññāpiyamānā upādāpaññatti, tasmā paññattidīpakapathānīti attho daṭṭhabbo. Paññattimattañhetaṁ vuccati, yadidaṁ “attā, loko”ti ca, na rūpavedanādayo viya (pg.1.393) paramatthoti. **Adhimutti**-saddo cettha adhivacana-saddena samānattho “niruttipatho”ti-ādīsu (dha. sa. 107dukamātikā) viya uttisaddassa vacanapariyāyattā. **“Bhūtaṁ atthan”**ti-ādinā pana bhūtasabhāvato atirekaṁ. Tamatidhāvitvā vā muccantīti **adhimuttiyo,** tāsaṁ pathāni taddīpakattāti atthaṁ dasseti, adhikaṁ vā sassatādikaṁ muccantīti **adhimuttiyo.** Adhikañhi sassatādiṁ, pakati-ādiṁ, dabbādiṁ, jīvādiṁ, kāyādiñca abhūtaṁ atthaṁ sabhāvadhammesu ajjhāropetvā diṭṭhiyo pavattanti.

30. **Abhivadantī**ti “idameva saccaṁ, moghamaññan”ti abhinivisitvā vadanti. “Ayameva dhammo, nāyaṁ dhammo”ti-ādinā abhibhavitvāpi vadanti. Abhivadanakiriyāya ajjāpi avicchedabhāvadassanatthaṁ vattamānavacanaṁ katanti ayamettha pāḷivaṇṇanā. Kathetukamyatāya hetubhūtāya pucchitvāti sambandho. Micchā passatīti **diṭṭhi,** diṭṭhi eva **diṭṭhigataṁ** “muttagataṁ, (a. ni. 9.11) saṅkhāragatan”ti-ādīsu (mahāni. 41) viya gata-saddassa tabbhāvavuttito, gantabbābhāvato vā diṭṭhiyā gatamattanti **diṭṭhigataṁ.** Diṭṭhiyā gahaṇamattameva, natthaññaṁ avagantabbanti attho, diṭṭhipakāro vā **diṭṭhigataṁ.** Lokiyā hi vidhayuttagatapakārasadde samānatthe icchanti. Ekasmiṁyeva khandhe “attā”ti ca “loko”ti ca gahaṇavisesaṁ upādāya paññāpanaṁ hotīti āha **“rūpādīsu aññataraṁ attāti ca lokoti ca gahetvā”**ti. **Amaraṁ niccaṁ dhuvan**ti sassatavevacanāni, maraṇābhāvena vā **amaraṁ.** Uppādābhāvena sabbadāpi atthitāya **niccaṁ.** Thiraṭṭhena vikārābhāvena **dhuvaṁ. “Yathāhā”**ti-ādinā mahāniddesa paṭisambhidāmaggapāḷīhi yathāvuttamatthaṁ vibhāveti. Tattha “rūpaṁ gahetvā”ti pāṭhasesena sambandho. Ayaṁ panattho– “rūpaṁ attato samanupassati. Vedanaṁ, saññaṁ, saṅkhāre, viññāṇaṁ attato samanupassatī”ti imissā pañcavidhāya sakkāyadiṭṭhiyā vasena vutto, “rūpavantaṁ attānan”ti-ādikāya pana pañcadasavidhāyapi tadavasesāya sakkāyadiṭṭhiyā vasena cattāro khandhe “attā”ti gahetvā tadañño “loko”ti paññapentīti ayampi attho labbhateva. Tathā ekaṁ khandhaṁ “attā”ti gahetvā añño attano upabhogabhūto “loko”ti ca. Sasantatipatite khandhe “attā”ti gahetvā tadañño parasantatipatito “loko”ti ca paññapetīti evampettha attho daṭṭhabbo. Etthāha (pg.1.394) “sassato vādo etesan”ti kasmā heṭṭhā vuttaṁ, nanu tesaṁ attā ca loko ca sassatoti adhippeto, na vādoti? Saccametaṁ, sassatasahacaritatāya pana vādopi sassatoti vutto yathā “kuntā pacarantī”ti, sassato iti vādo etesanti vā tattha iti-saddalopo daṭṭhabbo. Sassataṁ vadanti “idameva saccaṁ, moghamaññan”ti abhinivissa voharantīti **sassatavādā** tipi

yujjati.

31. **Ātāpanabhāvenā**ti vibādhanassa bhāvena, vibādhanaṭṭhena vā. Pahānañcettha vibādhanaṁ. **Padahanavasenā**ti samādahanavasena. **Samādahanaṁ** pana kosajjapakkhe patitumadatvā cittassa ussāhanaṁ. Yathā samādhi visesabhāgiyataṁ pāpuṇāti, evaṁ vīriyassa bahulīkaraṇaṁ **anuyogo.** Iti padattayena vīriyameva vuttanti āha **"evaṁ tippabhedaṁ vīriyan"**ti. Yathākkamañhiha tīhi padehi upacārappanācittaparidamanavīriyāni dasseti. Na pamajjati etenāti **appamādo,** satiyā avippavāso. So pana satipaṭṭhānā cattāro khandhā eva. Sammā upāyena manasi karoti kammaṭṭhānametenāti **sammāmanasikāro,** so pana ñāṇameva, na ārammaṇavīthijavanapaṭipādakā, tenāha **"atthato ñāṇan"**ti. **Pathamanasikāro**ti kāraṇamanasikāro. Tadevatthaṁ samattheti **"yasmiñhī"**ti-ādinā. Tattha **yasmiṁ manasikāre**ti kammaṭṭhānamanasikaraṇūpāyabhūte ñāṇasaṅkhāte manasikāre. **"Imasmiṁ ṭhāne"**ti iminā saddantarasampayogādinā viya pakaraṇavasenāpi saddo visesavisayoti dīpeti. **Vīriyañcā**ti yathāvuttehi tīhi padehi vuttaṁ tippabhedaṁ vīriyañca. **Etthā**ti "ātappa …pe… manasikāramanvāyā"ti imasmiṁ pāṭhe, sīlavisuddhiyā saddhiṁ catunnaṁ rūpāvacarajjhānānaṁ adhigamanapaṭipadā idha vattabbā, sā pana **Visuddhimagge** (visuddhi. 2.401) vitthārato vuttāti āha **"saṅkhepattho"**ti. **Tathājātikan**ti tathāsabhāvaṁ, etena cuddasavidhehi cittaparidamanehi rūpāvacaracatutthajjhānassa paguṇatāpādanena damitataṁ dasseti. Cetaso samādhi **cetosamādhi,** so pana aṭṭhaṅgasamannāgatarūpāvacaracatutthajjhānasseva samādhi. **Yathā**-saddo **"yenā"**ti atthe nipātoti āha **"yena samādhinā"**ti.

Vijambhanabhūtehi (pg.1.395) lokiyābhiññāsaṅkhātehi jhānānubhāvehi sampannoti **jhānānubhāvasampanno. So diṭṭhigatiko evaṁ vadatī**ti vattamānavacanaṁ, tathāvadanassa avicchedabhāvena sabbakālikatādassanatthanti veditabbaṁ. Aniyamite hi kālavisese vippakatakālavacananti. Vanati yācati puttanti **vañjhā jha**-paccayaṁ, na-kārassa ca niggahitaṁ katvā, vadhati puttaṁ, phalaṁ vā hanatītipi **vañjhā** sapaccayaghya-kārassa jha-kāraṁ, niggahitāgamañca katvā. Sā viya kassaci phalassa ajanenāti **vañjho,** tenāha **"vañjhapasū"**ti-ādi. Evaṁ padatthavatā iminā kīdisaṁ sāmatthiyatthaṁ dassetīti antolīnacodanaṁ pariharituṁ **"etenā"**ti-ādimāha. Jhānalābhissa visesena jhānadhammā āpāthamāgacchanti, tammukhena pana sesadhammāpīti imamatthaṁ sandhāya **"jhānādīnan"**ti vuttaṁ. **Rūpādijanakabhāvan**ti rūpādīnaṁ janakasāmatthiyaṁ. **Paṭikkhipatī**ti "nayime kiñci janentī"ti paṭikkhipati. Kasmāti ce? Sati hi janakabhāve rūpādidhammānaṁ viya, sukhādidhammānaṁ viya ca paccayāyattavuttitāya uppādavantatā viññāyati, uppāde ca sati avassaṁbhāvī nirodhoti anavakāsāva niccatā siyā, tasmā taṁ paṭikkhipatīti.

Ṭhitoti niccalaṁ patiṭṭhito, **kūṭaṭṭha**-saddoyeva vā loke accantaṁ nicce niruḷho daṭṭhabbo. Tiṭṭhatīti **ṭhāyī,** esikā ca sā ṭhāyī cāti **esikaṭṭhāyī,** visesanaparanipāto cesa, tasmā gambhīranemo niccalaṭṭhitiko indakhīlo viyāti attho, tenāha **"yathā"**ti-ādi. "Kūṭaṭṭho"ti iminā cettha aniccatābhāvamāha. "Esikaṭṭhāyī ṭhito"ti iminā pana yathā esikā vātappahārādīhi na calati, evaṁ na kenaci vikāramāpajjatīti vikārābhāvaṁ, vikāropi atthato vināsoyevāti vuttaṁ **"ubhayenāpi lokassa vināsābhāvaṁ dassetī"**ti.

Evamaṭṭhakathāvādaṁ dassetvā idāni kecivādaṁ dassetuṁ **"keci panā"**ti-ādi vuttaṁ. **Muñjato**ti [muñje (aṭṭhakathāyaṁ)] muñjatiṇato. **Īsikā**ti kaḷīro. **Yadidaṁ** attasaṅkhātaṁ dhammajātaṁ **jāyatīti vuccati,** taṁ sattirūpavasena pubbe **vijjamānameva** byattirūpavasena **nikkhamati,** abhibyattiṁ gacchatīti attho.

“Vijjamānamevā”ti hi etena kāraṇe phalassa atthibhāvadassanena byattirūpavasena (pg.1.396) abhibyattivādaṁ dasseti. Sāligabbhe saṁvijjamānaṁ sālisīsaṁ viya hi sattirūpaṁ, tadabhinikkhantaṁ viya byattirūpanti. Kathaṁ pana sattirūpavasena vijjamānoyeva pubbe anabhibyatto byattirūpavasena abhibyattiṁ gacchatīti? Yathā andhakārena paṭicchanno ghaṭo ālokena abhibyattiṁ gacchati, evamayampīti.

Idamettha vicāretabbaṁ– kiṁ karonto āloko ghaṭaṁ pakāsetīti vuccati, yadi ghaṭavisayaṁ buddhiṁ karonto pakāseti, anuppannāya eva buddhiyā uppattidīpanato abhibyattivādo hāyati. Atha ghaṭavisayāya buddhiyā āvaraṇabhūtaṁ andhakāraṁ vidhamanto pakāseti, evampi abhibyattivādo hāyateva. Sati hi ghaṭavisayāya buddhiyā kathaṁ andhakāro tassā āvaraṇaṁ hotīti. Yathā ca ghaṭassa abhibyatti na yujjati, evaṁ diṭṭhigatikaparikappitassa attanopi abhibyatti na yujjatiyeva. Tatthāpi hi yadi indriyavisayādisannipātena anuppannā eva buddhi uppannā, uppattivacaneneva abhibyattivādo hāyati abhibyattimattamatikkamma anuppannāya eva buddhiyā uppattidīpanato. Tathā sassatavādopi teneva kāraṇena. Atha buddhippavattiyā āvaraṇabhūtassa andhakāraṭṭhāniyassa mohassa vidhamanena buddhi uppannā. Evampi sati atthavisayāya buddhiyā kathaṁ moho tassā āvaraṇaṁ hotīti, hāyateva abhibyattivādo, kiñca bhiyyo– bhedasabbhāvatopi abhibyattivādo hāyati. Na hi abhibyañjanakānaṁ candimasūriyamaṇipadīpādīnaṁ bhedena abhibyañjitabbānaṁ ghaṭādīnaṁ bhedo hoti, hoti ca visayabhedena buddhibhedo yathāvisayaṁ buddhiyā sambhavatoti bhiyyopi abhibyatti na yujjatiyeva, na cettha vijjamānatābhibyattivasena vuttikappanā yuttā vijjamānatābhibyattikiriyāsaṅkhātāya vuttiyā vuttimato ca anaññathānujānanato. Anaññāyeva hi tathā vuttisaṅkhātā kiriyā tabbantavatthuto, yathā phassādīhi phusanādibhāvo, tasmā vuttimato anaññāya eva vijjamānatābhibyattisaṅkhātāya vuttiyā parikappito kesañci abhibyattivādo na yutto evāti. Ye pana “īsikaṭṭhāyī ṭhito”ti paṭhitvā yathāvuttamatthamicchanti, te tadidaṁ kāraṇabhāvena gahetvā “te ca sattā sandhāvanti saṁsaranti cavanti upapajjantī”ti padehi atthasambandhampi karonti, na aṭṭhakathāyamiva asambandhanti dassento **“yasmā cā”**ti-ādimāha. **Te ca sattā sandhāvantī**ti ettha ye (pg.1.397) idha manussabhāvena avaṭṭhitā, teyeva devabhāvādi-upagamanena ito aññattha gacchantīti attho. Aññathā katassa kammassa vināso, akatassa ca abbhāgamo āpajjeyyāti adhippāyo.

Aparāparanti aparasmā bhavā aparaṁ bhavaṁ, aparamaparaṁ vā, punappunanti attho. **“Cavantī”**ti padamulliṅgetvā **“evaṁ saṅkhyaṁ gacchantī”**ti atthaṁ vivarati, attano tathāgahitassa niccasabhāvattā na cutūpapattiyo. Sabbabyāpitāya nāpi sandhāvanasaṁsaraṇāni, dhammānaṁyeva pana pavattivisesena evaṁ saṅkhyaṁ gacchanti evaṁ voharīyantīti adhippāyo. Etena “avaṭṭhitasabhāvassa attano, dhammino ca dhammamattaṁ uppajjati ceva vinassati cā”ti imaṁ vipariṇāmavādaṁ dasseti. Yaṁ panettha vattabbaṁ, taṁ imissaṁ sassatavādavicāraṇāyameva “evaṁgatikā”ti padatthavibhāvane vakkhāma. Idāni aṭṭhakathāyaṁ vuttaṁ asambandhamattaṁ dassetuṁ **“aṭṭhakathāyaṁ panā”**ti-ādi vuttaṁ. **Sandhāvantīti-ādinā vacanena attano vādaṁ bhindati** vināseti sandhāvanādivacanasiddhāya aniccatāya pubbe attanā paṭiññātassa sassatavādassa viruddhabhāvatoti attho. **“Diṭṭhigatikassā”**ti-ādi tadatthasamatthanaṁ. **Na nibaddhan**ti na thiraṁ. “Sandhāvantī”ti-ādivacanaṁ, sassatavādañca sandhāya **“sundarampi asundarampi hotiyevā”ti vuttaṁ.** Sabbadā saranti pavattantīti **sassatiyo** ra-kārassa sa-kāraṁ, dvibhāvañca katvā, pathavīsinerucandimasūriyā, sassatīhi samaṁ sadisaṁ tathā,

bhāvanapuṁsakavacanañcetaṁ. “Attā ca loko cā”ti hi kattu-adhikāro. **Sassatisaman**ti vā liṅgabyattayena kattuniddeso. Sassatisamo attā ca loko ca atthi evāti attho, **iti**-saddo cettha padapūraṇamattaṁ. Eva-saddassa hi e-kāre pare iti-sadde i-kārassa va-kāramicchanti saddavidū. **Sassatisaman**ti sassataṁ thāvaraṁ niccakālantipi attho, sassatisama-saddassa sassatapadena samānatthataṁ sandhāya **ṭīkāyaṁ** (dī. ni. ṭī. 1.31) vutto.

Hetuṁ dassentoti yesaṁ “sassato”ti attānañca lokañca paññapeti, tesaṁ hetuṁ dassento ayaṁ diṭṭhigatiko āhāti sambandho. Na hi attano diṭṭhiyā paccakkhakatamatthaṁ attanoyeva sādheti, attano pana paccakkhakatena atthena attano appaccakkhabhūtampi atthaṁ sādheti, attanā ca yathānicchitaṁ atthaṁ parepi viññāpeti, na anicchitaṁ (pg.1.398) idaṁ pana hetudassanaṁ etesu anekesu jātisatasahassesu ekovāyaṁ me attā ca loko ca anussaraṇasambhavato. Yo hi yamatthaṁ anubhavati, so eva taṁ anussarati, na añño. Na hi aññena anubhūtamatthaṁ añño anussarituṁ sakkoti yathā taṁ buddharakkhitena anubhūtaṁ dhammarakkhito. Yathā cetāsu, evaṁ ito purimatarāsupi jātīsu, tasmā “sassato me attā ca loko ca, yathā ca me, evaṁ aññesampi sattānaṁ sassato attā ca loko cā”ti sassatavasena diṭṭhigahaṇaṁ pakkhandanto diṭṭhigatiko parepi tattha patiṭṭhapeti. Pāḷiyaṁ pana “anekavihitāni adhimuttipathāni abhivadanti, so evamāhā”ti vacanato parānugāhāpanavasena idha hetudassanaṁ adhippetanti viññāyati. **Etan**ti attano ca lokassa ca sassatabhāvaṁ. **“Na kevalan”**ti-ādi atthato āpannadassanaṁ. **Ṭhāna**-saddo kāraṇe, tañca kho idha pubbenivāsānussatiyevāti āha **“idan”**ti-ādi. Kāraṇañca nāmetaṁ tividhaṁ sampāpakaṁ nibbattakaṁ ñāpakanti. Tattha ariyamaggo nibbānassa sampāpakakāraṇaṁ, bījaṁ aṅkurassa nibbattakakāraṇaṁ, paccayuppannatādayo aniccatādīnaṁ ñāpakakāraṇaṁ, idhāpi ñāpakakāraṇameva adhippetaṁ. Ñāpako hi attho ñāpetabbatthavisayassa ñāṇassa hetubhāvato kāraṇaṁ. Tadāyattavuttitāya taṁ ñāṇaṁ tiṭṭhati etthāti **ṭhānaṁ,** vasati taṁ ñāṇamettha tiṭṭhatīti **“vatthū”**ti ca vuccati. Tathā hi bhagavatā vatthu-saddena uddisitvāpi ṭhāna-saddena niddiṭṭhanti.

32-33. Dutiyatatiyavārānaṁ paṭhamavārato viseso natthi ṭhapetvā kālabhedanti āha **“upari vāradvayepi eseva nayo”**ti. Tadetaṁ kālabhedaṁ yathāpāḷiṁ dassetuṁ **“kevalañhī”**ti-ādi vuttaṁ. Itarena dutiyatatiyavārā yāva dasasaṁvaṭṭavivaṭṭakappā, yāva cattālīsasaṁvaṭṭavivaṭṭakappā ca anussaraṇavasena vuttāti adhippāyo. Yadevaṁ kasmā sassatavādo catudhā vibhatto, nanu tidhā kālabhedamakatvā adhiccasamuppattikavādo viya duvidheneva vibhajitabbo siyāti codanaṁ sodhetuṁ **“mandapañño hī”**ti-ādimāha. Mandapaññādīnaṁ tiṇṇaṁ pubbenivāsānussatiñāṇalābhīnaṁ vasena tidhā kālabhedaṁ katvā takkanena saha catudhā vibhattoti adhippāyo. Nanu ca anussavādivasena takkikānaṁ viya mandapaññādīnampi visesalābhīnaṁ hīnādivasena anekabhedasambhavato (pg.1.399) bahudhā bhedo siyā, atha kasmā sabbepi visesalābhino tayo eva rāsī katvā vuttāti? Ukkaṭṭhaparicchedena dassetukāmattā. Tīsu hi rāsīsu ye hīnamajjhimapaññā, te vuttaparicchedato ūnakameva anussaranti. Ye pana ukkaṭṭhapaññā, te vuttaparicchedaṁ atikkamitvā nānussarantīti tattha tattha ukkaṭṭhaparicchedena dassetukāmato anekajātisatasahassadasacattārīsasaṁvaṭṭavivaṭṭānussaraṇavasena tayo eva rāsī katvā vuttāti. **Na tato uddhan**ti yathāvuttakālattayato, cattārīsasaṁvaṭṭavivaṭṭakappato vā uddhaṁ nānussarati, kasmā? Dubbalapaññattā. Tesañhi nāmarūpaparicchedavirahato dubbalā paññā hotīti aṭṭhakathāsu vuttaṁ.

34. Tappakatiyattopi kattutthoyevāti āha **“takkayatī”**ti. Tappakatiyattattā eva hi

dutiyanayopi upapanno hoti. Tattha **takkayatī**ti ūhayati, sassatādi-ākārena tasmiṁ tasmiṁ ārammaṇe cittaṁ abhiniropayatīti attho. **Takko**ti ākoṭanalakkhaṇo, vinicchayalakkhaṇo vā diṭṭhiṭṭhānabhūto vitakko. Tena tena pariyāyena takkanaṁ sandhāya **"takketvā vitakketvā"**ti vuttaṁ **vīmaṁsāya samannāgato**ti atthavacanamattaṁ. Nibbacanaṁ pana takkipade viya dvidhā vattabbaṁ. **Vīmaṁsā** nāma vicāraṇā, sā ca duvidhā paññā ceva paññāpatirūpikā ca. Idha pana paññāpatirūpikāva, sā catthato lobhasahagatacittuppādo, micchābhinivesasaṅkhāto vā ayonisomanasikāro. Pubbabhāge vā micchādassanabhūtaṁ diṭṭhivipphanditaṁ, tadetamatthattayaṁ dassetuṁ **"tulanā ruccanā khamanā"**ti vuttaṁ. **"Tulayitvā"**ti-ādīsupi yathākkamaṁ "lobhasahagatacittuppādenā"ti-ādinā yojetabbaṁ. Samantato, punappunaṁ vā āhananaṁ **pariyāhataṁ,** taṁ pana vitakkassa ārammaṇaṁ ūhanameva, bhāvanapuṁsakañcetaṁ padanti dasseti **"tena tena pariyāyena takketvā"**ti iminā. **Pariyāyenā**ti ca kāraṇenāti attho. **Vuttappakārāyā**ti tidhā vuttappabhedāya. **Anuvicaritan**ti anupavattitaṁ, vīmaṁsānugatena vā vicārena anumajjitaṁ. Tadanugatadhammakiccampi hi padhānadhamme āropetvā tathā vuccati. Paṭibhāti dissatīti **paṭibhānaṁ,** yathāsamāhitākāravisesavibhāvako diṭṭhigatasampayuttacittuppādo, tato jātanti **paṭibhānaṁ,** tathā paññāyanaṁ, sayaṁ attano paṭibhānaṁ **sayaṁpaṭibhānaṁ** (pg.1.400) tenevāha **"attano paṭibhānamattasañjātan"**ti. **Matta**-saddena cettha visesādhigamādayo nivatteti. Anāmaṭṭhakālavacane vattamānavaseneva atthaniddeso upapannoti āha **"evaṁ vadatī"**ti.

Pāḷiyaṁ "takkī hoti vīmaṁsī"ti sāmaññaniddesena, ekasesena vā vuttaṁ takkībhedaṁ vibhajanto **"tattha catubbidho"**ti-ādimāha. Parehi puna savanaṁ **anussuti,** sā yassāyaṁ **anussutiko.** Purimaṁ anubhūtapubbaṁ jātiṁ saratīti **jātissaro.** Labbhateti **lābho,** yaṁ kiñci attanā paṭiladdhaṁ rūpādi, sukhādi ca, na pana jhānādiviseso, tenevāha pāḷiyaṁ "so takkapariyāhataṁ vīmaṁsānuvicaritaṁ sayaṁpaṭibhānaṁ evamāhā"ti. Aṭṭhakathāyampi vuttaṁ "attano paṭibhānamattasañjātan"ti. **Ācariyadhammapālattheropi** vadati "matta-saddena visesādhigamādayo nivattetī"ti (dī. ni. ṭī. 1.34) so etassāti **lābhī.** Suddhena purimehi asammissena, suddhaṁ vā takkanaṁ **suddhatakko,** so yassāyaṁ **suddhatakkiko. Tena hī**ti uyyojanatthe nipāto, tena tathā vessantararaññova bhagavati samāneti diṭṭhiggāhaṁ uyyojeti. **Lābhitāyā**ti rūpādisukhādilābhībhāvato. **"Anāgatepi evaṁ bhavissatī"**ti idaṁ lābhītakkino evampi sambhavatīti sambhavadassanavasena idhādhippetaṁ takkanaṁ sandhāya vuttaṁ. Anāgataṁsatakkaneneva hi sassataggāhī bhavati. **"Atītepi evaṁ ahosī"**ti idaṁ pana anāgataṁsatakkanassa upanissayanidassanamattaṁ. So hi "yathā me idāni attā sukhī hoti, evaṁ atītepīti paṭhamaṁ atītaṁsānutakkanaṁ upanissāya anāgatepi evaṁ bhavissatī"ti takkayanto diṭṭhiṁ gaṇhāti. **"Evaṁ sati idaṁ hotī"**ti iminā aniccesu bhāvesu añño karoti, añño paṭisaṁvedetīti doso āpajjati, tathā ca sati katassa vināso akatassa ca ajjhāgamo siyā. Niccesu pana bhāvesu añño karoti, añño paṭisaṁvedetīti doso nāpajjati. Evañca sati katassa avināso, akatassa ca anajjhāgamo siyāti takkikassa yuttigavesanākāraṁ dasseti.

Takkamattenevāti suddhatakkaneneva. **Matta**-saddena hi āgamādīnaṁ, anussavādīnañca abhāvaṁ dasseti. "Nanu ca visesalābhinopi sassatavādino (pg.1.401) visesādhigamahetu anekesu jātisatasahassesu, dasasu saṁvaṭṭavivaṭṭesu, cattālīsāya ca saṁvaṭṭavivaṭṭesu yathānubhūtaṁ attano santānaṁ, tappaṭibaddhañca dhammajātaṁ "attā, loko"ti ca anussaritvā tato purimatarāsupi jātīsu tathābhūtassa

atthitānuvitakkanamukhena anāgatepi evaṁ bhavissatīti attano bhavissamānānutakkanaṁ, sabbesampi sattānaṁ tathābhāvānutakkanañca katvā sassatābhinivesino jātā, evañca sati sabbopi sassatavādī anussutikajātissaralābhītakkikā viya attano upaladdhavatthunimittena takkanena pavattavādattā takkīpakkheyeva tiṭṭheyya, tathā ca sati visesabhedarahitattā ekovāyaṁ sassatavādo vavatthito bhaveyya, avassañca vuttappakāraṁ takkanamicchitabbaṁ, aññathā visesalābhī sassatavādī ekaccasassatikapakkhaṁ, adhiccasamuppannikapakkhaṁ vā bhajeyyāti? Na kho panetaṁ evaṁ daṭṭhabbaṁ. Visesalābhīnañhi khandhasantānassa dīghadīghataraṁ dīghatamakālānussaraṇaṁ sassataggāhassa asādhāraṇakāraṇaṁ. Tathā hi "anekavihitaṁ pubbenivāsaṁ anussarāmi. Imināmahaṁ etaṁ jānāmī"ti anussaraṇameva padhānakāraṇabhāvena dassitaṁ. Yaṁ pana tassa "imināmahaṁ etaṁ jānāmī"ti pavattaṁ takkanaṁ, na taṁ idha padhānaṁ anussaraṇaṁ paṭicca tassa apadhānabhāvato, padhānakāraṇena ca asādhāraṇena niddeso sāsane, lokepi ca niruḷho yathā "cakkhuviññāṇaṁ yavaṅkuro"ti-ādi.

Evaṁ panāyaṁ desanā padhānakāraṇavibhāvinī, tasmā satipi anussavādivasena, takkikānaṁ hīnādivasena ca mandapaññādīnaṁ visesalābhīnaṁ bahudhā bhede aññatarabhedasaṅgahavasena bhagavatā cattāriṭṭhānāni vibhajitvā vavatthitā sassatavādānaṁ catubbidhatā. Na hi, idha sāvasesaṁ dhammaṁ deseti dhammarājāti. Yadevaṁ anussutikādīsupi anussavādīnaṁ padhānabhāvo āpajjatīti? Na tesaṁ aññāya sacchikiriyāya abhāvena takkapadhānattā, "padhānakāraṇena ca asādhāraṇena niddeso sāsane, lokepi ca niruḷho"ti vuttovāyamatthoti. Atha vā visesādhigamanimittarahitassa takkanassa sassataggāhe visuṁ kāraṇabhāvadassanatthaṁ visesādhigamo visuṁ sassataggāhakāraṇabhāvena vattabbo, so ca mandamajjhimatikkhapaññāvasena tividhoti tidhā vibhajitvā, sabbatakkino (pg.1.402) ca takkībhāvasāmaññato ekajjhaṁ gahetvā catudhā eva vavatthāpito sassatavādo bhagavatāti.

35. "Aññatarenā"ti etassa atthaṁ dassetuṁ **"ekenā"**ti vuttaṁ. Aṭṭhānapayuttassa pana **vā**-saddassa aniyamatthataṁ sandhāyāha **"dvīhi vā tīhi vā"**ti, tena catūsu vatthūsu yathārahamekaccaṁ ekaccassa paññāpane sahakārīkāraṇanti dasseti. "Bahiddhā"ti bāhyatthavācako kattuniddiṭṭho nipātoti dassetuṁ **"bahī"**ti-ādi vuttaṁ. Etthāha– kiṁ panetāni vatthūni attano abhinivesassa hetu, udāhu paresaṁ patiṭṭhāpanassāti. Kiñcettha, yadi tāva attano abhinivesassa hetu, atha kasmā anussaraṇatakkanāniyeva gahitāni, na saññāvipallāsādayo. Tathā hi viparītasaññā-ayonisomanasikāra-asappurisūpanissaya-asaddhammassavanādīnipi diṭṭhiyā pavattanaṭṭhena diṭṭhiṭṭhānāni. Atha pana paresaṁ patiṭṭhāpanassa hetu, anussaraṇahetubhūto adhigamo viya, takkanapariyeṭṭhibhūtā yutti viya ca āgamopi vatthubhāvena vattabbo, ubhayathāpi ca yathāvuttassa avasesakāraṇassa sambhavato "natthi ito bahiddhā"ti vacanaṁ na yujjatevāti? No na yujjati, kasmā? Abhinivesapakkhe tāva ayaṁ diṭṭhigatiko asappurisūpanissaya-asaddhammassavanehi ayoniso ummujjitvā vipallāsasaññо rūpādidhammānaṁ khaṇe khaṇe bhijjanasabhāvassa anavabodhato dhammayuttiṁ atidhāvanto ekattanayaṁ micchā gahetvā yathāvuttānussaraṇatakkanehi khandhesu "sassato attā ca loko cā"ti (dī. ni. 31) abhinivesaṁ upanesi, iti āsannakāraṇattā, padhānakāraṇattā ca taggahaṇeneva ca itaresampi gahitattā anussaraṇatakkanāniyeva idha gahitāni. Patiṭṭhāpanapakkhe pana āgamopi yuttiyameva ṭhito visesena nirāgamānaṁ bāhirakānaṁ takkaggāhibhāvato, tasmā anussaraṇatakkanāniyeva sassataggāhassa vatthubhāvena gahitāni.

Kiñca bhiyyo– duvidhaṁ paramatthadhammānaṁ lakkhaṇaṁ sabhāvalakkhaṇaṁ,

sāmaññalakkhaṇañca. Tattha sabhāvalakkhaṇāvabodho paccakkhañāṇaṁ, sāmaññalakkhaṇāvabodho anumānañāṇaṁ. Āgamo ca sutamayāya paññāya sādhanato (pg.1.403) anumānañāṇameva āvahati, sutānaṁ pana dhammānaṁ ākāraparivitakkanena nijjhānakkhantiyaṁ ṭhito cintāmayapaññaṁ nibbattetvā anukkamena bhāvanāya paccakkhañāṇaṁ adhigacchatīti evaṁ āgamopi takkanavisayaṁ nātikkamati, tasmā cesa takkaggahaṇena gahitovāti veditabbo. So aṭṭhakathāyaṁ anussutitakkaggahaṇena vibhāvito, evaṁ anussaraṇatakkanehi asaṅgahitassa avasiṭṭhassa kāraṇassa asambhavato yuttamevidaṁ "natthi ito bahiddhā"ti vacananti veditabbaṁ. "Anekavihitāni adhimuttipadāni abhivadantī"ti (dī. ni. 1.29), "sassataṁ attānañca lokañca paññapentī"ti (dī. ni. 1.30) ca vacanato pana patiṭṭhāpanavatthūniyeva idha desitāni taṁdesanāya eva abhinivesassāpi sijjhanato. Anekabhedesu hi desitesu yasmiṁ desite tadaññepi desitā siddhā honti, tameva desetīti daṭṭhabbaṁ. Abhinivesapatiṭṭhāpanesu ca abhinivese desitepi patiṭṭhāpanaṁ na sijjhati abhinivesassa patiṭṭhāpane aniyamato. Abhinivesinopi hi keci patiṭṭhāpenti keci na patiṭṭhāpenti. Patiṭṭhāpane pana desite abhinivesopi sijjhati patiṭṭhāpanassa abhinivese niyamato. Yo hi yattha pare patiṭṭhāpeti, sopi tamabhinivisatīti.

36. **Tayidan**ti ettha **ta**-saddena "sassataṁ attānañca lokañca paññapentī"ti etassa parāmasananti āha **"taṁ idaṁ catubbidhampi diṭṭhigatan"**ti. **Tato**ti tasmā pakārato jānanattā. Paramavajjatāya anekavihitānaṁ anatthānaṁ kāraṇabhāvato diṭṭhiyo eva ṭhānā **diṭṭhiṭṭhānā.** Yathāha "micchādiṭṭhiparamāhaṁ bhikkhave, vajjaṁ vadāmī"ti tadevatthaṁ sandhāya **"diṭṭhiyova diṭṭhiṭṭhānā"**ti vuttaṁ. **Diṭṭhīnaṁ kāraṇampi diṭṭhiṭṭhānameva** diṭṭhīnaṁ uppādāya samuṭṭhānaṭṭhena. **"Yathāhā"**ti-ādi paṭisambhidāpāḷiyā (paṭi. ma. 1.124) sādhanaṁ. Tattha **khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṁ** ārammaṇaṭṭhena. Vuttañhi "rūpaṁ attato samanupassatī"ti-ādi, (saṁ. ni. 3.81) **avijjāpi** upanissayādibhāvena. Yathāha "assutavā bhikkhave, puthujjano ariyānaṁ adassāvī ariyadhammassa akovido"ti-ādi (ma. ni. 1.2 paṭi. ma. 1.131) **phassopi** phusitvā gahaṇūpāyaṭṭhena. Tathā hi vuttaṁ "tadapi phassapaccayā (pg.1.404) (dī. ni. 1.118) phussa phussa paṭisaṁvedentī"ti (dī. ni. 1.144) **saññāpi** ākāramattaggahaṇaṭṭhena. Vuttañhetaṁ "saññānidānā hi papañcasaṅkhā"ti (su. ni. 880 mahā. ni. 109) pathaviṁ pathavito saññatvā"ti (ma. ni. 1.2) ca ādi. **Vitakkopi** ākāraparivitakkanaṭṭhena. Tena vuttaṁ "takkañca diṭṭhīsu pakappayitvā, saccaṁ musāti dvayadhammamāhū"ti, (su. ni. 892 mahāni. 121) "takkī hoti vīmaṁsī"ti (dī. ni. 1.34) ca ādi. **Ayoniso manasikāropi** akusalānaṁ sādhāraṇakāraṇaṭṭhena. Tenāha "tassa evaṁ ayoniso manasi karoto channaṁ diṭṭhīnaṁ aññatarā diṭṭhi uppajjati. Atthi me attā'ti vā assa saccato thetato diṭṭhi-uppajjatī"ti-ādi (ma. ni. 1.19) **pāpamittopi** diṭṭhānugati āpajjanaṭṭhena. Vuttampi ca "bāhiraṁ bhikkhave, aṅganti karitvā nāññaṁ ekaṅgampi samanupasssāmi, yaṁ evaṁ mahato anatthāya saṁvattati, yathayidaṁ bhikkhave, pāpamittatā"ti-ādi (a. ni. 1.110) **paratoghosopi** durakkhātadhammassavanaṭṭhena. Tathā ceva vuttaṁ "dveme bhikkhave, paccayā micchādiṭṭhiyā uppādāya. Katame dve? Parato ca ghoso, ayoniso ca manasikāro"ti-ādi (a. ni. 2.126) parehi sutā, desitā vā desanā **paratoghoso.**

"Khandhā hetū"ti-ādipāḷi tadatthavibhāvinī. Tattha janakaṭṭhena **hetu,** upatthambhakaṭṭhena **paccayo. Upādāyā**ti upādiyitvā, paṭiccāti attho. **"Uppādāyā"**tipi pāṭho, uppajjanāyāti attho. Samuṭṭhāti etenāti **samuṭṭhānaṁ,** khandhādayo eva. Idha pana samuṭṭhānabhāvoyeva samuṭṭhāna-saddena vutto bhāvalopattā, bhāvappadhānattā ca. **Ādinnā** sakasantāne. **Pavattitā** saparasantānesu. **Para**-saddo abhiṇhatthoti vuttaṁ

“punappunan”ti. **Pariniṭṭhāpitā**ti “idameva dassanaṁ saccaṁ, aññaṁ pana moghaṁ tucchaṁ musā”ti abhinivesassa pariyosānaṁ matthakaṁ pāpitāti attho. **Ārammaṇavasenā**ti aṭṭhasu diṭṭhiṭṭhānesu khandhe sandhāyāha. **Pavattanavasenā**ti avijjāphassasaññāvitakkāyonisomanasikāre. **Āsevanavasenā**ti pāpamittaparatoghose. Yadipi sarūpatthavasena vevacanaṁ, saṅketatthavasena pana evaṁ vattabboti dassetuṁ **“evaṁvidhaparalokā”**ti vuttaṁ. Yena kenaci hi visesaneneva vevacanaṁ sātthakaṁ siyā. Paraloko (pg.1.405) ca kammavasena abhimukho sampareti gacchati pavattati etthāti **abhisamparāyo**ti vuccati. “Iti kho ānanda, kusalāni sīlāni anupubbena aggāya parentī”ti-ādīsu (a. ni. 10.2) viya hi curādigaṇavasena **para**-saddaṁ gatiyamicchanti saddavidū, ayamettha aṭṭhakathāto aparo nayo.

Evaṁgatikāti evaṁgamanā evaṁniṭṭhā, evamanuyuñjanena bhijjananassanapariyosānāti attho. **Gati**-saddo cettha “yehi samannāgatassa mahāpurisassa dveva gatiyo bhavantī”ti-ādīsu (dī. ni. 1.258 2.33 35 3.199 200 ma. ni. 2.384 397) viya niṭṭhānattho. Idaṁ vuttaṁ hoti– ime diṭṭhisaṅkhātā diṭṭhiṭṭhānā evaṁ paramatthato asantaṁ attānaṁ, sassatabhāvañca tasmiṁ ajjhāropetvā gahitā, parāmaṭṭhā ca samānā bālalapanāyeva hutvā yāva paṇḍitā na samanuyuñjanti, tāva gacchanti, pātubhavanti ca, paṇḍitehi samanuyuñjiyamānā pana anavaṭṭhitavatthukā avimaddakkhamā sūriyuggamane ussāvabindū viya, khajjopanakā viya ca bhijjanti, vinassanti cāti.

Tatthāyaṁ anuyuñjane saṅkhepakathā– yadi hi parehi kappito attā loko vā sassato siyā, tassa nibbikāratāya purimarūpāvijahanato kassaci visesādhānassa kātumasakkuṇeyyatāya ahitato nivattanatthaṁ, hite ca paṭipajjanatthaṁ upadeso eva sassatavādino nippayojano siyā, kathaṁ vā tena so upadeso pavattīyati vikārābhāvato. Evañca sati parikappitassa attano ajaṭākāsassa viya dānādikiriyā, hiṁsādikiriyā ca na sambhavati, tathā sukhassa, dukkhassa ca anubhavananibandho eva sassatavādino na yujjati kammabaddhābhāvato. Jāti-ādīnañca asambhavato vimokkho na bhaveyya, atha pana dhammamattaṁ tassa uppajjati ceva vinassati ca, yassa vasenāyaṁ kiriyādivohāroti vadeyya, evampi purimarūpāvijahanena avaṭṭhitassa attano dhammamattanti na sakkā sambhāvetuṁ, te vā panassa dhammā avatthābhūtā, tasmā tassa uppannā añño vā siyuṁ anañño vā, yadi añño, na tāhi avatthāhi tassa uppannāhipi koci viseso atthi, yāhi karoti paṭisaṁvedeti cavati uppajjati cāti icchitaṁ, evañca dhammakappanāpi (pg.1.406) niratthakā siyā, tasmā tadavattho eva yathāvuttadoso, athānañño, uppādavināsavantīhi avatthāhi anaññassa attano tāsaṁ viya uppādavināsasabbhāvato kuto bhaveyya niccatāvakāso, tāsampi vā attano viya niccatāpavatti, tasmā bandhavimokkhānaṁ asambhavo evāti na yujjatiyeva sassatavādo, na cettha koci vādī dhammānaṁ sassatabhāve parisuddaṁ yuttiṁ vattuṁ samattho bhaveyya, yuttirahitañca vacanaṁ na paṇḍitānaṁ cittaṁ ārādheti, tenāvocumha “yāva paṇḍitā na samanuyuñjanti, tāva gacchanti, pātubhavanti cā”ti.

Sakāraṇaṁ sagatikanti ettha **saha**-saddo vijjamānattho “salomako sapakkhako”ti-ādīsu viya, na pana samavāyattho **ca**-saddena “tayidaṁ bhikkhave, tathāgato pajānātī”ti vuttassa diṭṭhigatassa samuccinitattā, “tañca tathāgato pajānātī”ti iminā ca kāraṇagatīnameva pajānanabhāvena vuttattā. Idaṁ vuttaṁ hoti– tayidaṁ bhikkhave, kāraṇavantaṁ gativantaṁ diṭṭhigataṁ tathāgato pajānāti, na kevalañca tadeva, atha kho tassa kāraṇagatisaṅkhātaṁ tañca sabbanti. **“Tato …pe… pajānātī”**ti vuttavākyassa atthaṁ vuttanayena saṁvaṇṇeti **“tato cā”**ti-ādinā. Sabbaññutaññāṇassevidha vibhajananti pakaraṇānurūpamatthaṁ āha

“sabbaññutaññāṇañcā”ti, tasmiṁ vā vutte tadadhiṭṭhānato āsavakkhayañāṇaṁ, tadavinābhāvato vā sabbampi dasabalādiñāṇaṁ gahitamevātipi tadeva vuttaṁ.

Evaṁvidhanti “sīlañcā”ti-ādinā evaṁvuttappakāraṁ. **Pajānantopī**ti ettha **pi**-saddena, **api**-saddena vā “tañcā”ti vutta ca-saddassa sambhāvanatthabhāvaṁ dasseti, tena tato diṭṭigatato uttaritaraṁ sārabhūtaṁ sīlādiguṇavisesampi tathāgato nābhinivisati, ko pana vādo vaṭṭāmiseti sambhāveti. **“Ahan”**ti diṭṭimānavasena parāmasanākāradassanaṁ. **Pajānāmī**ti ettha **iti**-saddena pakāratthena, nidassanatthena vā. **“Maman”**ti taṇhāvasena parāmasanākāraṁ dasseti. **Taṇhādiṭṭhimānaparāmāsavasenā**ti taṇhādiṭṭhimānasaṅkhātaparāmāsavasena. Dhammasabhāvamatikkamitvā “ahaṁ maman”ti parato abhūtato āmasanaṁ **parāmāso,** taṇhādayo eva. Na hi taṁ atthi, yaṁ khandhesu “ahan”ti vā “maman”ti vā gahetabbaṁ siyā, aparāmasato (pg.1.407) aparāmasantassa assa tathāgatassa nibbuti viditāti sambandho. **“Aparāmasato”**ti cedaṁ nibbutipavedanāya (nibbutivedanassa dī. ni. ṭī. 1.36) hetugabbhavisesanaṁ “Viditā”ti padamapekkhitvā kattari sāmivacanaṁ. **Aparāmasato** parāmāsarahitapaṭipattihetu assa tathāgatassa kattubhūtassa nibbuti asaṅkhatadhātu viditā, adhigatāti vā attho. “Aparāmasato”ti hedaṁ hetumhi nissakkavacanaṁ.

“Aparāmāsapaccayā”ti paccattaññeva pavedanāya kāraṇadassanaṁ. **Assā**ti kattāraṁ vatvāpi paccattaññevāti visesadassanatthaṁ puna kattuvacananti āha **“sayameva attanāyevā”**ti. **Sayaṁ, attanā**ti vā bhāvanapuṁsakaṁ. Nipātapadañhetaṁ. “Aparāmasato”ti vacanato parāmāsānameva nibbuti idha desitā, taṁdesanāya eva tadaññesampi nibbutiyā sijjhanatoti dasseti **“tesaṁ parāmāsakilesānan”**ti iminā, parāmāsasaṅkhātānaṁ kilesānanti attho. Apica kāmaṁ “aparāmasato”ti vacanato parāmāsānameva nibbuti idha desitāti viññāyati, taṁdesanāya pana tadavasesānampi kilesānaṁ nibbuti desitā nāma bhavati pahānekaṭṭhatādibhāvato, tasmā tesampi nibbuti niddhāretvā dassetabbāti vuttaṁ **“tesaṁ parāmāsakilesānan”**ti, taṇhādiṭṭhimānasaṅkhātānaṁ parāmāsānaṁ, tadaññesañca kilesānanti attho. Gobalībaddanayo hesa. **Nibbutī**ti ca nibbāyanabhūtā asaṅkhatadhātu, tañca bhagavā bodhimūleyeva patto, tasmā sā paccattaññeva viditāti.

Yathāpaṭipannenāti yena paṭipannena. Tappaṭipattiṁ dassetuṁ **“tāsaṁyeva …pe… ādimāhā”**ti anusandhidassanaṁ. Kasmā pana vedanānaññeva kammaṭṭhānamācikkhatīti āha **“yāsū”**ti-ādi, iminā desanāvilāsaṁ dasseti. Desanāvilāsappatto hi bhagavā desanākusalo khandhāyatanādivasena anekavidhāsu catusaccadesanāsu sambhavantīsupi diṭṭhigatikā vedanāsu micchāpaṭipattiyā diṭṭhigahanaṁ pakkhandāti dassanatthaṁ tathāpakkhandanamūlabhūtā vedanāyeva pariññābhūmibhāvena uddharatīti. **Idhā**ti imasmiṁ vāde. Evaṁ **etthā**tipi. **Kammaṭṭhānan**ti catusaccakammaṭṭhānaṁ. Ettha hi (pg.1.408) vedanāgahaṇena gahitā pañcupādānakkhandhā dukkhasaccaṁ. Vedanānaṁ samudayaggahaṇena gahito avijjāsamudayo samudayasaccaṁ, atthaṅgamanissaraṇapariyāyehi nirodhasaccaṁ, “yathābhūtaṁ viditvā”ti etena maggasaccanti evaṁ cattāri saccāni veditabbāni. “Yathābhūtaṁ viditvā”ti idaṁ vibhajjabyākaraṇatthapadanti tadatthaṁ vibhajja dassetuṁ **“tatthā”**ti-ādi vuttaṁ. Visesato hi “avijjāsamudayā vedanāsamudayo”ti-ādilakkhaṇānaṁ vasena samudayādīsu attho yathāraham vibhajja dassetabbo. Avisesato pana vedanāya samudayādīni vipassanāpaññāya ārammaṇapaṭivedhavasena, maggapaññāya asammohapaṭivedhavasena jānitvā paṭivijjhitvāti attho. **Paccayasamudayaṭṭhenā**ti “imasmiṁ sati idaṁ hoti, imassuppādā idaṁ uppajjatī”ti (ma. ni. 1.404 saṁ. ni. 2.21 udā. 1) vuttalakkhaṇena avijjādīnaṁ

paccayānaṁ uppādena ceva maggena asamugghāṭena ca. Yāva hi maggena na samugghāṭīyati, tāva paccayoti vuccati. **Nibbattilakkhaṇan**ti uppādalakkhaṇaṁ, jātinti attho. **Pañcannaṁ lakkhaṇānan**ti ettha ca catunnampi paccayānaṁ uppādalakkhaṇameva aggahetvā paccayalakkhaṇampi gahetabbaṁ samudayaṁ paṭicca tesaṁ yathāraham upakārakattā. Tathā ceva saṁvaṇṇitaṁ "maggena asamugghāṭena cā"ti. **Paccayanirodhaṭṭhenā**ti "imasmiṁ niruddhe idaṁ niruddhaṁ hoti, imassa nirodhā idaṁ nirujjhatī"ti (ma. ni. 1.406 udā. 3 saṁ. ni. 2.41) vuttalakkhaṇena avijjādīnaṁ paccayānaṁ nirodhena ceva maggena samugghāṭena ca. **Vipariṇāmalakkhaṇan**ti nirodhalakkhaṇaṁ, bhaṅganti attho. **Vayan**ti nirodhaṁ. **Yan**ti yasmā paccayabhāvasaṅkhātahetuto. **Vedanaṁ paṭiccā**ti purimuppannaṁ ārammaṇādipaccayabhūtaṁ vedanaṁ labhitvā. **Sukhaṁ somanassan**ti sukhañceva somanassañca. **Ayan**ti purimavedanāya yathārahaṁ pacchimuppannānaṁ sukhasomanassānaṁ paccayabhāvo. **Assādo** nāma assāditabboti katvā.

Aparo nayo– **yan**ti sukhaṁ, somanassañca. **Ayan**ti ca napuṁsakaliṅgena niddiṭṭhaṁ sukhasomanassameva assādapadamapekkhitvā pulliṅgena niddisīyati, imasmiṁ pana vikappe sukhasomanassānaṁ uppādoyeva tehi uppādavantehi niddiṭṭho, sattiyā, sattimato ca abhinnattā. Na hi sukhasomanassamantarena tesaṁ uppādo labbhati. Iti purimavedanaṁ paṭicca sukhasomanassuppādopi purimavedanāya **assādo** nāma assādīyateti katvā (pg.1.409) Ayañhettha saṅkhepattho– purimamuppannaṁ vedanaṁ ārabbha somanassuppattiyaṁ yo purimavedanāya paccayabhāvasaṅkhāto assādetabbākāro, somanassassa vā uppādasaṅkhāto tadassādanākāro, ayaṁ purimavedanāya assādoti. Kathaṁ pana vedanaṁ ārabbha sukhaṁ uppajjati, nanu phoṭṭhabbārammaṇanti? Cetasikasukhasseva ārabbha pavattiyamadhippetattā nāyaṁ doso. Ārabbha pavattiyañhi visesanameva somanassaggahaṇaṁ somanassaṁ sukhanti yathā "rukkho sīsapā"ti aññapaccayavasena uppattiyaṁ pana kāyikasukhampi assādoyeva, yathālābhakathā vā esāti daṭṭhabbaṁ.

"Yā vedanā aniccā"ti-ādinā sattimatā satti nidassitā. Tatrāyamattho– yā vedanā hutvā abhāvaṭṭhena aniccā, udayabbayapaṭipīḷanaṭṭhena dukkhā, jarāya, maraṇena cāti dvidhā vipariṇāmetabbaṭṭhena vipariṇāmadhammā. Tassā evaṁbhūtāya ayaṁ aniccadukkhavipariṇāmabhāvo vedanāya sabbāyapi-ādīnavoti. Ādīnaṁ paramakāruññaṁ vāti pavattati etasmāti hi ādīnavo. Apica-ādīnaṁ ativiya kapaṇaṁ pavattanaṭṭhena kapaṇamanusso **ādīnavo,** ayampi evaṁsabhāvoti tathā vuccati. Sattimatā hi satti abhinnā tadavinābhāvato.

Ettha ca **"aniccā"**ti iminā saṅkhāradukkhatāvasena upekkhāvedanāya, sabbāsu vā vedanāsu-ādīnavamāha, **"dukkhā"**ti iminā dukkhadukkhatāvasenadukkhavedanāya, **"vipariṇāmadhammā"**ti iminā vipariṇāmadukkhatāvasena sukhavedanāya. Avisesena vā tīṇipi padāni tissannampi vedanānaṁ vasena yojetabbāni. **Chandarāgavinayo**ti chandasaṅkhātarāgavinayanaṁ vināso. "Atthavasā liṅgavibhattivipariṇāmo"ti vacanato yaṁ chandarāgappahānanti yojetabbaṁ. Pariyāyavacanamevidaṁ padadvayaṁ. **Yathābhūtaṁ viditvā**ti maggassa vuttattā magganibbānavasena vā yathākkamaṁ yojanāpi vaṭṭati. **Vedanāyā**ti nissakkavacanaṁ. **Nissaraṇan**ti nekkhammaṁ. Yāva hi vedanāpaṭibaddhaṁ chandarāgaṁ nappajahati, tāvāyaṁ puriso vedanāya allīnoyeva hoti. Yadā pana taṁ chandarāgaṁ pajahati, tadāyaṁ puriso vedanāya nissaṭo visaṁyutto hoti, tasmā chandarāgappahānaṁ vedanāya nissaraṇaṁ vuttaṁ. Tabbacanena (pg.1.410) pana vedanāsahajātanissayārammaṇabhūtā rūpārūpadhammā gahitā eva hontītipi pañcahi upādānakkhandhehi nissaraṇavacanaṁ siddhameva.

Vedanāsīsena hi desanā āgatā, tattha pana kāraṇaṁ heṭṭhā vuttameva. Lakkhaṇahāravasenāpi ayamattho vibhāvetabbo. Vuttañhi āyasmatā **mahākaccānattherena**–

"Vuttamhi ekadhamme, ye dhammā ekalakkhaṇā keci;
Vuttā bhavanti sabbo, so hāro lakkhaṇo nāmā"ti. (netti. 485).

Kāmupādānamūlakattā sesupādānānaṁ pahīne ca kāmupādāne upādānasesābhāvato **"vigatachandarāgatāya anupādāno"**ti vuttaṁ, etena **"anupādāvimutto"**ti etassatthaṁ saṅkhepena dasseti. Idaṁ vuttaṁ hoti– vigatachandarāgatāya anupādāno, anupādānattā ca anupādāvimuttoti. Tamatthaṁ vitthāretuṁ, samatthetuṁ vā **"yasmin"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **yasmiṁ upādāne**ti sesupādānamūlabhūte kāmupādāne. **Tassā**ti kāmupādānassa. **Anupādiyitvā**ti chandarāgavasena anādiyitvā, etena "anupādāvimutto"ti padassa ya-kāralopena samāsabhāvaṁ, byāsabhāvaṁ vā dasseti.

37. **"Ime kho"**ti-ādi yathāpuṭṭhassa dhammassa vissajjitabhāvena nigamanavacanaṁ, "pajānātī"ti vuttapajānanameva ca ima-saddena niddiṭṭhanti dassetuṁ **"ye te"**ti-ādimāha. **Ye te** sabbaññutaññāṇadhamme …pe… apucchiṁ, yehi sabbaññutaññāṇadhammehi …pe… vadeyyuṁ, tañca …pe… pajānātīti evaṁ niddiṭṭhā ime sabbaññutaññāṇadhammā gambhīrā …pe… paṇḍitavedanīyā cāti veditabbāti yojanā. **"Evan"**ti-ādi piṇḍatthadassanaṁ. Tattha kiñcāpi "anupādāvimutto bhikkhave, tathāgato"ti iminā aggamaggaphaluppattiṁ dasseti, "vedanānaṁ, samudayañcā"ti-ādinā ca catusaccakammaṭṭhānaṁ. Tathāpi yassā dhammadhātuyā suppaṭividdhattā imaṁ diṭṭhigataṁ sakāraṇaṁ sagatikaṁ pabhedato vibhajituṁ samattho hoti, tassā padaṭṭhānena ceva saddhiṁ pubbabhāgapaṭipadāya uppattibhūmiyā ca tadeva pākaṭataraṁ kattukāmo dhammarājā evaṁ dassetīti vuttaṁ **"tadeva niyyātitan"**ti, nigamitaṁ niṭṭhāpitanti attho (pg.1.411) **Antarā**ti pucchitavissajjitadhammadassanavacanānamantarā diṭṭhiyo vibhattā tassa pajānanākāradassanavasenāti attho.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanāya līnatthappakāsanā.

Ekaccasassatavādavaṇṇanā

38. "Ekaccasassatikā"ti taddhitapadaṁ samāsapadena vibhāvetuṁ **"ekaccasassatavādā"**ti vuttaṁ. Sattesu, saṅkhāresu ca ekaccaṁ sassatametassāti **ekaccasassato,** vādo, so etesanti **ekaccasassatikā** taddhitavasena, samāsavasena pana ekaccasassato vādo etesanti **ekaccasassatavādā**. Esa nayo **ekacca-asassatika**padepi. Nanu ca "ekaccasassatikā"ti vutte tadaññesaṁ ekacca-asassatikabhāvasanniṭṭhānaṁ siddhamevāti? Saccaṁ atthato, saddato pana asiddhameva tasmā saddato pākaṭataraṁ katvā dassetuṁ tathā vuttaṁ. Na hi idha sāvasesaṁ katvā dhammaṁ deseti dhammassāmī. "Issaro nicco, aññe sattā aniccā"ti evaṁpavattavādā **sattekaccasassatikā** seyyathāpi issaravādā. Tathā "nicco brahmā, aññe aniccā"ti evaṁpavattavādāpi. "Paramāṇavo niccā, dvi-aṇukādayo aniccā"ti (visisikadassane sattamaparicchede paṭhamakaṇḍe passitabbaṁ) evaṁpavattavādā **saṅkhārekaccasassatikā** seyyathāpi kāṇādā. Tathā "cakkhādayo aniccā, viññāṇaṁ niccan"ti (nyāyadassane, visesikadassane ca passitabbaṁ) evaṁpavattavādāpi **Idhā**ti

“ekaccasassatikā”ti imasmiṁ pade, imissā vā desanāya. **Gahitā**ti vuttā, desitabbabhāvena vā desanāñāṇena samādinnā tathā ceva desitattā. Tathā hi idha purimakā tayo vādā sattavasena, catuttho saṅkhāravasena desito. **“Saṅkhārekaccasassatikā”**ti idaṁ pana tehi sassatabhāvena gayhamānānaṁ dhammānaṁ yāthāvasabhāvadassanavasena vuttaṁ, na pana ekaccasassatikamatadassanavasena. Tassa hi sassatābhimataṁ asaṅkhatamevāti laddhi. Tenevāha pāḷiyaṁ “cittanti vā …pe… ṭhassatī”ti. Na hi yassa sabhāvassa paccayehi abhisaṅkhatabhāvaṁ paṭijānāti, tasseva niccadhuvādibhāvo anummattakena sakkā paṭijānituṁ, etena ca “uppādavayadhuvatāyuttā sabhāvā siyā niccā, siyā aniccā, siyā (pg.1.412) na vattabbā”ti-ādinā (dī. ni. ṭī. 1.38) pavattasattabhaṅgavādassa ayuttatā vibhāvitā hoti.

Tatrāyaṁ ayuttatāvibhāvanā– yadi hi “yena sabhāvena yo dhammo atthīti vuccati, teneva sabhāvena so dhammo natthī”ti vucceyya, siyā anekantavādo. Atha aññena, na siyā anekantavādo. Na cettha desantarādisambandhabhāvo yutto vattuṁ tassa sabbalokasiddhattā, vivādābhāvato ca. Ye pana vadanti “yathā suvaṇṇaghaṭena makuṭe kate ghaṭabhāvo nassati, makuṭabhāvo uppajjati, suvaṇṇabhāvo tiṭṭhatiyeva, evaṁ sabbasabhāvānaṁ koci dhammo nassati, koci dhammo uppajjati, sabhāvo eva tiṭṭhatī”ti. Te vattabbā “kiṁ taṁ suvaṇṇaṁ, yaṁ ghaṭe, makuṭe ca avaṭṭhitaṁ, yadi rūpādi, so saddo viya anicco. Atha rūpādisamūho sammutimattaṁ, na tassa atthitā vā natthitā vā niccatā vā labbhatī”ti, tasmā anekantavādo na siyā. Dhammānañca dhammino aññathānaññathā ca pavattiyaṁ doso vuttoyeva sassatavādavicāraṇāyaṁ. Tasmā so tattha vuttanayena veditabbo. Apica na niccāniccanavattabbarūpo attā, loko ca paramatthato vijjamānatāparijānanato yathā niccādīnaṁ aññataraṁ rūpaṁ, yathā vā dīpādayo. Na hi rūpādīnaṁ udayabbayasabhāvānaṁ niccāniccanavattabbasabhāvatā sakkā viññātuṁ, jīvassa ca niccādīsu aññataraṁ rūpaṁ siyāti, evaṁ sattabhaṅgo viya sesabhaṅgānampi asambhavoyevāti sattabhaṅgavādassa ayuttatā veditabbā (dī. ni. ṭī. 1.38).

Nanu ca “ekacce dhammā sassatā, ekacce asassatā”ti etasmiṁ vāde cakkhādīnaṁ asassatabhāvasanniṭṭhānaṁ yathāsabhāvāvabodho eva, atha evaṁvādīnaṁ kathaṁ micchādassanaṁ siyāti, ko vā evamāha “cakkhādīnaṁ asassatabhāvasanniṭṭhānaṁ micchādassanan”ti? Asassatesuyeva pana kesañci dhammānaṁ sassatabhāvasanniṭṭhānaṁ idha micchādassananti gahetabbaṁ, tena pana ekavāde pavattamānena cakkhādīnaṁ asassatabhāvāvabodho vidūsito saṁsaṭṭhabhāvato visasaṁsaṭṭho viya sappipiṇḍo, tato ca tassa sakiccakaraṇāsamatthatāya sammādassanapakkhe ṭhapetabbataṁ nārahatīti. Asassatabhāvena nicchitāpi vā cakkhu-ādayo (pg.1.413) samāropitajīvasabhāvā eva diṭṭhigatikehi gayhantīti tadavabodhassa micchādassanabhāvo na sakkā nivāretuṁ. Tenevāha pāḷiyaṁ “cakkhuṁ itipi …pe… kāyo itipi ayaṁ attā”ti-ādi. Evañca katvā asaṅkhatāya, saṅkhatāya ca dhātuyā vasena yathākkamaṁ “ekacce dhammā sassatā, ekacce asassatā”ti evaṁpavatto vibhajjavādopi ekaccasassatavādoyeva bhaveyyāti evampakārā codanā anavakāsā hoti aviparītadhammasabhāvapaṭipattibhāvato. Aviparītadhammasabhāvapaṭipattiyeva hesa vuttanayena asaṁsaṭṭhattā, anāropitajīvasabhāvattā ca.

Etthāha– purimasmimpisassatavāde asassatānaṁ dhammānaṁ “sassatā”ti gahaṇaṁ visesato micchādassanaṁ bhavati. Sassatānaṁ pana “sassatā”ti gāho na micchādassanaṁ yathāsabhāvaggāhabhāvato. Evañca sati imassa vādassa vādantaratā na vattabbā, idha viya purimepi ekaccesveva dhammesu sassataggāhasambhavatoti,

vattabbāyeva asassatesveva "kecideva dhammā sassatā, keci asassatā"ti parikappanāvasena gahetabbadhammesu vibhāgappavattiyā imassa vādassa dassitattā. Nanu ca ekadesassa samudāyantogadhattā ayaṁ sappadesasassataggāho purimasmiṁ nippadesasassataggāhe samodhānaṁ gaccheyyātī? Tathāpi na sakkā vattuṁ vādī tabbisayavisesavasena vādadvayassa pavattattā. Aññe eva hi diṭṭhigatikā "sabbe dhammā sassatā"ti abhiniviṭṭhā, aññe "ekacceva sassatā, ekacce asassatā"ti. Saṅkhārānaṁ anavasesapariyādānaṁ, ekadesapariggaho ca vādadvayassa paribyattoyeva. Kiñca bhiyyo– anekavidhasamussaye, ekavidhasamussaye ca khandhapabandhena abhinivesabhāvato tathā na sakkā vattuṁ. Catubbidhopi hi sassatavādī jātivisesavasena nānāvidharūpakāyasannissaye eva arūpadhammapuñje sassatābhinivesī jāto abhiññāṇena, anussavādīhi ca rūpakāyabhedagahaṇato. Tathā ca vuttaṁ "tato cuto amutra udapādin"ti, (dī. ni. 1.244 ma. ni. 1.148 pārā. 12) "cavanti upapajjantī"ti (dī. ni. 1.255 ma. ni. 1.148 pārā. 12) ca ādi. Visesalābhī pana ekaccasassatiko anupadhāritabhedasamussaye dhammapabandhe sassatākāragahaṇena abhinivesaṁ janesi ekabhavapariyāpannakhandhasantānavisayattā tadabhinivesassa. Tathā hi tīsupi vādesu "taṁ pubbenivāsaṁ anussarati (pg.1.414) tato paraṁ nānussaratī"ti ettakameva vuttaṁ. Takkīnaṁ pana ubhinnampi sassatekaccasassatavādīnaṁ sassatābhinivesaviseso rūpārūpadhammavisayatāya supākaṭoyevāti.

39. Saṁvaṭṭaṭṭhāyīvivaṭṭavivaṭṭaṭṭhāyīsaṅkhātānaṁ tiṇṇampi asaṅkhyeyyakappānamatikkamena puna saṁvaṭṭanato, addhā-saddassa ca kālapariyāyattā evaṁ vuttanti āha **"dīghassā"**ti-ādi. Atikkamma ayanaṁ pavattanaṁ **accayo.** Anekatthattā dhātūnaṁ, upasaggavasena ca atthavisesavācakattā **saṁ**-saddena yutto **vaṭṭa**-saddo vināsavācīti vuttaṁ **"vinassatī"**ti, **vatu**-saddo vā gatiyameva. Saṅkhayatthajotakena pana **saṁ**-saddena yuttattā tadatthasambandhanena vināsattho labbhatīti dasseti **"vinassatī"**ti iminā. Saṅkhayavasena vattatīti hi saddato attho, ta-kārassa cettha ṭa-kārādeso. Vipattikaramahāmeghasamuppattitto hi paṭṭhāya yāva aṇusahagatopi saṅkhāro na hoti, tāva loko saṁvaṭṭatīti vuccati. Pāḷiyaṁ **loko**ti pathavī-ādibhājanaloko adhippeto tadavasesassa bāhullato, tadeva sandhāya "yebhuyyenā"ti vuttanti dasseti **"ye"**ti-ādinā. **Uparibrahmalokesū**ti ābhassarabhūmito uparibhūmīsu. Agginā kappavuṭṭhānañhi idhādhippetaṁ, tenevāha pāḷiyaṁ "ābhassarasaṁvattanikā hontī"ti. Kasmā tadeva vuttanti ce? Tasseva bahulaṁ pavattanato. Ayañhi vāraniyamo–

"Sattasattagginā vārā, aṭṭhame aṭṭhame dakā;

Catusaṭṭhi yadā puṇṇā, eko vāyuvaro siyā"ti. (abhidhammatthavibhāvanīṭīkāya pañcamaparicchedavaṇṇanāyampi).

Āruppesu vāti ettha vikappanatthena **vā**-saddena saṁvaṭṭamānalokadhātūhi aññalokadhātūsu vāti vikappeti. Na hi sabbe apāyasattā tadā rūpārūpabhavesu uppajjantīti sakkā viññātuṁ apāyesu dīghatarāyukānaṁ manussalokūpapattiyā asambhavato, manussalokūpapattiñca vinā tadā tesaṁ tatrūpapattiyā anupapattito. Niyatamicchādiṭṭhikopi hi saṁvaṭṭhamāne kappe nirayato na muccati, piṭṭhicakkavāḷeyeva nibbattatīti **aṭṭhakathāsu** (a. ni. aṭṭha. 1.311) vuttaṁ. Satipi sabbasattānaṁ puññāpuññābhisaṅkhāramanasā nibbattabhāve bāhirapaccayehi vinā manasāva nibbattattā (pg.1.415) rūpāvacarasattā eva "manomayā"ti vuccanti, na pana bāhirapaccayapaṭiyattā tadaññeti dassetuṁ **"manena nibbattattā manomayā"**ti āha. Yadevaṁ kāmāvacarasattānampi opapātikānaṁ manomayabhāvo āpajjatīti? Nāpajjati,

adhicittabhūtena atisayamanasā nibbattasattesuyeva manomayavohāratoti dassentena jhāna-saddena visesetvā **"jhānamanenā"**ti vuttaṁ. Evampi arūpāvacarasattānaṁ manomayabhāvo āpajjatīti? Na tattha bāhirapaccayehi nibbattetabbatāsaṅkāya abhāvena manasā eva nibbattāti avadhāraṇāsambhavato. Niruḷhovāyaṁ loke manomayavohāro rūpāvacarasattesu. Tathā hi annamayo pānamayo manomayo ānandamayo viññāṇamayoti pañcadhā attānaṁ vedavādino parikappenti. Ucchedavādepi vakkhati "dibbo rūpī manomayo"ti, (dī. ni. 1.87) te pana jhānānubhāvato pītibhakkhā sayaṁpabhā antalikkhacarāti āha **"pīti tesan"**ti-ādi, tesaṁ attanova pabhā atthīti attho. Sobhanā vā ṭhāyī sabhā etesanti **subhaṭṭhāyino**tipi yujjati. **Ukkaṁsenā**ti ābhassare sandhāya vuttaṁ. Parittābhāppamāṇābhā pana dve, cattāro ca kappe tiṭṭhanti. **Aṭṭha kappe**ti catunnamasaṅkhyeyyakappānaṁ samudāyabhūte aṭṭha mahākappe.

40. Vināsavācīyeva **vaṭṭa**-saddo paṭisedhajotakena upasaggena yuttattā saṇṭhāhanatthañāpakoti āha **"saṇṭhātī"**ti, anekatthattā vā dhātūnaṁ nibbattati, vaḍḍhatīti vā attho. Sampattimahāmeghasamuppattito hi paṭṭhāya pathavīsandhārakudakataṁsandhārakavāyu-ādīnaṁ samuppattivasena yāva candimasūriyānaṁ pātubhāvo, tāva loko vivaṭṭatīti vuccati. **Pakatiyā**ti sabhāvena, tassa "suññan"ti iminā sambandho. Tathāsuññatāya kāraṇamāha **"nibbattasattānaṁ natthitāyā"**ti. Purimataraṁ aññesaṁ sattānamanuppannattāti bhāvo, tena yathā ekaccāni vimānāni tattha nibbattasattānaṁ chaḍḍitattā suññāni, na evamidanti dasseti.

Aparo nayo– sakakammassa paṭhamaṁ karaṇaṁ **pakati,** tāya nibbattasattānanti sambandho, tena yathā etassa attano kammabalena paṭhamaṁ nibbatti, na evaṁ aññesaṁ tassa purimataraṁ, samānakāle vā nibbatti atthi, tathā (pg.1.416) nibbattasattānaṁ natthitāya suññamidanti dasseti. Brahmapārisajjabrahmapurohitamahābrahmāno idha **brahmakāyikā,** tesaṁ nivāsatāya bhūmipi **"brahmakāyikā"**ti vuttā, **brahmakāyikabhūmī**ti pana pāṭhebrahmakāyikānaṁ sambandhinī bhūmīti attho. **Kattā** sayaṁ kārako. **Kāretā** paresaṁ āṇāpako. **Visuddhimagge** pubbenivāsañāṇakathāyaṁ (visuddhi. 2.408) **vuttanayena,** etena nibbattakkamaṁ kammapaccaya-utusamuṭṭhānabhāve ca kāraṇaṁ dasseti. Kammaṁ upanissayabhāvena paccayo etissāti **kammapaccayā.** Atha vā tattha nibbattasattānaṁ vipaccanakakammassa sahakārīkārakabhāvato kammassa paccayāti **kammapaccayā.** Utu samuṭṭhānametissāti **utusamuṭṭhānā.** "Kammapaccaya-utusamuṭṭhānā"tipi samāsavasena pāṭho kammasahāyo paccayo, vuttanayena vā kammassa sahāyabhūto paccayoti **kammapaccayo,** so eva utu tathā, sova samuṭṭhānametissāti **kammapaccaya-utusamu-ānā. Ratanabhūmī**ti ukkaṁsagatapuññakammānubhāvato ratanabhūtā bhūmi, na kevalaṁ bhūmiyeva, atha kho tapparivārāpīti āha **"pakatī"**ti-ādi. **Pakatinibbattaṭṭhāne**ti purimakappesu purimakānaṁ nibbattaṭṭhāne. **Etthā**ti "brahmavimānan"ti vuttāya brahmakāyikabhūmiyā. Sāmaññavisesavasena cetaṁ ādhāradvayaṁ. Kathaṁ paṇītāya dutiyajjhānabhūmiyā ṭhitānaṁ hīnāya paṭhamajjhānabhūmiyā upapatti hotīti āha **"atha sattānan"**ti-ādi, nikantivasena paṭhamajjhānaṁ bhāvetvāti vuttaṁ hoti, pakatiyā sabhāvena nikanti taṇhā uppajjatīti sambandho. **Vasitaṭṭhāne**ti vutthapubbaṭṭhāne. **Tato otarantī**ti upapattivasena dutiyajjhānabhūmito paṭhamajjhānabhūmiṁ apasakkanti, gacchantīti attho. **Appāyuke**ti yaṁ uḷārapuññakammaṁ kataṁ, tassa upajjanārahavipākapabandhato appaparimāṇāyuke. **Tassa devalokassā**ti tasmiṁ devaloke, nissayavasena vā sambandhaniddeso. **Āyuppamāṇenevā**ti paramāyuppamāṇeneva. **Parittan**ti appakaṁ. **Antarāva cavantī**ti rājakoṭṭhāgāre

pakkhittataṇḍulanāḷi viya puññakkhayā hutvā sakakammappamāṇena tassa devalokassa paramāyu-antarā eva cavanti.

Kiṁ panetaṁ paramāyu nāma, kathaṁ vā taṁ paricchinnappamāṇanti? Vuccate– yo tesaṁ tesaṁ sattānaṁ tasmiṁ tasmiṁ bhavavisese vipākappabandhassa ṭhitikālaniyamo (pg.1.417) purimasiddhabhavapatthanūpanissayavasena sarīrāvayavavaṇṇasaṇṭhānappamāṇādivisesā viya taṁtaṁgatinikāyādīsu yebhuyyena niyatapariccheḍo hoti, gabbhaseyyakakāmāvacaradevarūpāvacarasattānaṁ sukkasoṇitādi-utubhojanādi-utu-ādipaccayuppannapaccayūpatthambhito ca, so āyuhetukattā kāraṇūpacārena āyu, ukkaṁsapariccheḍavasena paramāyūti ca vuccati. Yathāsakaṁ khaṇamattāvaṭṭhāyīnampi hi attanā sahajātānaṁ rūpārūpadhammānaṁ ṭhapanākāravuttitāya pavattakāni rūpārūpajīvitindriyāni na kevalaṁ nesaṁ khaṇaṭṭhitiyā eva kāraṇabhāvena anupālakāni, atha kho yāva bhaṅgupaccheḍā [bhavaṅgupaccheḍā (dī. ni. ṭī. 1.40)] anupabandhassa avicchedahetubhāvenāpi. Tasmā cesa āyuhetukoyeva, taṁ pana devānaṁ, nerayikānañca yebhuyyena niyatapariccheḍaṁ, uttarakurukānaṁ pana ekantaniyatapariccheḍameva. Avasiṭṭhamanussapetatiracchānagatānaṁ pana ciraṭṭhitisaṁvattanikakammabahule kāle taṁkammasahitasantānajanitasukkasoṇitapaccayānaṁ, tammūlakānañca candimasūriyasamavisamaparivattanādijanita-utu-āhārādisamavisamapaccayānaṁ vasena cirācirakālatāya aniyatapariccheḍaṁ, tassa ca yathā purimasiddhabhavapatthanāvasena taṁtaṁgatinikāyādīsu vaṇṇasaṇṭhānādivisesaniyamo siddho, dassanānussavādīhi tathāyeva ādito gahaṇasiddhiyā, evaṁ tāsu tāsu upapattīsu nibbattasattānaṁ yebhuyyena samappamāṇaṁ ṭhitikālaṁ dassanānussavehi labhitvā taṁ paramataṁ ajjhosāya pavattitabhavapatthanāvasena ādito pariccheḍaniyamo veditabbo.

Yasmā pana kammaṁ tāsu tāsu upapattīsu yathā taṁtaṁ-upapattinissitavaṇṇādinibbattane samatthaṁ, evaṁ niyatāyupariccheḍāsu upapattīsu pariccheḍātikkamena vipākanibbattane samatthaṁ na hoti, tasmā vuttaṁ **"āyuppamāṇeneva cavantī"**ti. Yasmā pana upatthambhakapaccayasahāyehi anupālakapaccayehi upādinnakakkhandhānaṁ pavattetabbākāro atthato paramāyukassa hoti yathāvuttapariccheḍānatikkamanato, tasmā satipi kammāvasese ṭhānaṁ na sambhavati, tena vuttaṁ **"attano puññabalena ṭhātuṁ na sakkontī"**ti. "Āyukkhayā vā puññakkhayā vā ābhassarakāyā cavitvā"ti vacanato panettha kāmāvacaradevānaṁ viya (pg.1.418) brahmakāyikānampi yebhuyyeneva niyatāyupariccheḍabhāvo veditabbo. Tathā hi devalokato devaputtā āyukkhayena puññakkhayena āhārakkhayena kopenāti catūhi kāraṇehi cavantīti **aṭṭhakathāsu** (dha. pa. aṭṭha. 1.appamādavagge) vuttaṁ. **Kappaṁ vā upaḍḍhakappaṁ vā**ti ettha asaṅkhyeyyakappo adhippeto, so ca tathārūpo kāloyeva, **vā**-saddo pana kappassa tatiyabhāgaṁ vā tato ūnamadhikaṁ vāti vikappanattho.

41. **Anabhiratī**ti ekakavihārena anabhiramaṇasaṅkhātā aññehi samāgamicchāyeva. Tattha "ekakassa dīgharattaṁ nivasitattā"ti pāḷiyaṁ vacanatoti vuttaṁ **"aparassāpī"**ti-ādi. Evamanvayamatthaṁ dassetvā nanu ukkaṇṭhitāpi siyāti codanāsodhanavasena byatirekaṁ dasseti **"yā panā"**ti-ādinā. Piyavatthuvirahena, piyavatthu-alābhena vā cittavigghāto **ukkaṇṭhitā,** sā panatthato domanassacittuppādova, tenāha **"paṭighasampayuttā"**ti. **Sā brahmaloke natthi** jhānānubhāvapahīnattā. Taṇhādiṭṭhisaṅkhātā cittassa purimāvatthāya ubbijjanā phandanā eva idha **paritassanā.** Sā hi dīgharattaṁ jhānaratiyā ṭhitassa

yathāvuttānabhiratinimittaṁ uppannā "ahaṁ maman"ti gahaṇassa ca kāraṇabhūtā. Tena vakkhati "taṇhātassa nāpi diṭṭhitassanāpi vaṭṭatī"ti (dī. ni. aṭṭha. 1.41) nanu vuttaṁ atthuddhāre imaṁyeva pāḷiṁ nīharitvā "aho vata aññepi sattā itthattaṁ āgaccheyyunti ayaṁ taṇhātassanā nāmā"ti? Saccaṁ, taṁ pana diṭṭhitassanāya visuṁ udāharaṇaṁ dassentena taṇhātassanameva tato niddhāretvā vuttaṁ, na pana ettha diṭṭhitassanāya alabbhamānattāti na doso. Idāni samānasaddavacanīyānaṁ atthānamuddharaṇaṁ katvā idhādhippetaṁ vibhāvetuṁ **"sā panesā"**ti-ādimāha. Paṭighasaṅkhāto cittutrāso eva **tāsatassanā.** Evamaññatthāpi yathārahaṁ. **"Jātiṁ paṭiccā"**ti-ādi vibhaṅgapāḷi, (vibha. 921) tatrāyamatthakathā **jātiṁ paṭicca bhayan**ti jātipaccayā uppannabhayaṁ. **Bhayānakan**ti ākāraniddeso. **Chambhitattan**ti bhayavasena gattakampo, visesato hadayamaṁsacalanaṁ. **Lomahaṁso**ti lomānaṁ haṁsanaṁ, bhittiyaṁ nāgadantānamiva uddhaggabhāvo, iminā padadvayena kiccato bhayaṁ dassetvā puna **cetaso utrāso**ti sabhāvato dassitanti. **Ṭīkāyaṁ pana** "bhayānakanti bheravārammaṇanimittaṁ balavabhayaṁ, tena sarīrassa thaddhabhāvo chambhitattan"ti (pg.1.419) (dī. ni. ṭī. 1.41) vuttaṁ, aneneva bhayanti ettha khuddakabhayaṁ dassitaṁ, **iti** ettha payoge **ayaṁ** tassanāti evaṁ sabbattha attho. **Paritassitavipphanditamevā**ti ettha "diṭṭhisaṅkhātena ceva taṇhāsaṅkhātena ca paritassitena vipphanditameva calitameva kampitamevā"ti (dī. ni. aṭṭha. 1.105-117) aṭṭhakathāyamatthaṁ vakkhati. Tena viññāyati labbhamānampi taṇhātassanamantarena diṭṭhitassanāyeva nihaṭāti. **"Tepī"**ti-ādi sīhopamasuttantapāḷi (a. ni. 4.33) tattha **tepī**ti dīghāyukā devāpi. **Bhayan**ti bhaṅgānupassanāpariciṇṇante sabbasaṅkhārato bhāyanavasena uppannaṁ bhayañāṇaṁ. **Saṁvegan**ti sahottappañāṇaṁ, ottappameva vā. **Santāsan**ti ādīnavanibbidānupassanāhi saṅkhārehi santāsanañāṇaṁ. **Upapattivasenā**ti paṭisandhivaseneva.

Sahabyatanti sahāyabhāvamiccheva saddato attho sahabya-saddassa sahāyatthe pavattanato. So hi saha byāyati pavattati, dosaṁ vā paṭicchādetīti **sahabyo**ti vuccati, tassa bhāvo **sahabyatā.** Sahāyabhāvo pana sahabhāvoyeva nāmāti adhippāyato atthaṁ dassetuṁ **"sahabhāvan"**ti vuttaṁ. Sasādhanasamavāyattho vā **saha**-saddo adhikiccapade adhisaddo viya, tasmā saha ekato vattamānassa bhāvo **sahabyaṁ** yathā "dāsabyan"ti tadeva sahabyatā, sakatthavuttivasena imamevatthaṁ sandhāyāha **"sahabhāvan"**ti. Apica saha vāti pavattatīti **sahavo,** tassa bhāvo **sahabyaṁ** yathā "vīrassa bhāvo vīriyan"ti, tadeva **sahabyatā**ti evaṁ vimānaṭṭhakathāyaṁ (vi. va. aṭṭha. 172) vuttaṁ, tasmā tadatthaṁ dassetuṁ evaṁ vuttantipi daṭṭhabbaṁ.

42. Ime satte abhibhavitvāti seso. Abhibhavanā cettha pāpasabhāvena jeṭṭhabhāvena "te satte abhibhavitvā ṭhito"ti attano maññanāyevāti vuttaṁ **"jeṭṭhakohamasmī"**ti. **Aññadatthū**ti dassane antarāyābhāvavacanena, **daso**ti ettha dassaneyyavisesapariggahābhāvena ca anāvaraṇadassāvitaṁ paṭijānātīti āha **"sabbaṁ passāmīti attho"**ti. Dassaneyyavisesassa hi padesabhūtassa aggahaṇe sati gahetabbassa nippadesatā viññāyati yathā "dikkhito na (pg.1.420) dadātī"ti, deyyadhammavisesassa cettha padesabhūtassa aggahaṇato pabbajito sabbampi na dadātīti gahetabbassa deyyadhammassa nippadesatā viññāyati. Evamīdisesu. Vase vattemīti **vasavattī.** Ahaṁ-saddayogato hi sabbattha amhayogena vacanattho. Sattabhājanabhūtassa lokassa nimmātā cāti sambandho. **"Pathavī"**ti-ādi cettha bhājanalokavasena adhippāyakathanaṁ. **Sajitā**ti racitā, vibhajitā vā, tenāha **"tvaṁ khattiyo nāmā"**ti-ādi. **Ciṇṇavasitāyā**ti samāciṇṇapañcavidhavasibhāvato. **Tatthā**ti bhūtabhabyesu. **Antovatthimhī**ti antogabbhāsaye. **Paṭhamacittakkhaṇe**ti paṭisandhicittakkhaṇe.

Dutiyatoti paṭhamabhavaṅgacittakkhaṇato. **Paṭhama-iriyāpathe**ti yena paṭisandhiṁ gaṇhāti, tasmiṁ iriyāpathe. Iti atītavasena, bhūta-saddassa vattamānavasena ca bhabya-saddassa attho dassito. **Ṭīkāyaṁ** (dī. ni. ṭī. 1.42) pana bhabya-saddattho anāgatavasenāpi vutto. Ahesunti hi bhūtā. Bhavanti, bhavissanti cāti bhabyā tabbānīyā viya ṇyapaccayassa kattaripi pavattanato.

"Issaro kattā nimmātā"ti vatvāpi puna "mayā ime sattā nimmitā"ti vacanaṁ kimatthiyanti āha **"idāni kāraṇavasenā"**ti-ādi [kāraṇato (aṭṭhakathāyaṁ)] kāraṇavasena sādhetukāmatāya paṭiññākaraṇatthanti vuttaṁ hoti. Nanu cesa brahmā anavaṭṭhitadassanattā puthujjanassa purimatarajātiparicitampi kammassakatāñāṇaṁ vissajjetvā vikubbaniddhivasena cittuppādamattapaṭibaddhena sattanimmānena vipallaṭṭho "mayā ime sattā nimmitā"ti-ādinā issarakuttadassanaṁ pakkhandamāno abhinivisanavasena patiṭṭhito, na pana patiṭṭhāpanavasena. Atha kasmā kāraṇavasena sādhetukāmo paṭiññaṁ karotīti vuttanti? Na cevaṁ daṭṭhabbaṁ. Tesampi hi "evaṁ hotī"ti-ādinā pacchā uppajjantānampi tathā-abhinivesassa vakkhamānattā paresaṁ patiṭṭhāpanakkameneva tassa so abhiniveso jāto, na tu abhinivisanamattena, tasmā evaṁ vuttanti daṭṭhabbaṁ. Tenevāha "taṁ kissa hetū"ti-ādi. Pāḷiyaṁ **manaso paṇidhī**ti manaso patthanā, tathā cittuppattimattamevāti vuttaṁ hoti.

Itthabhāvanti idappakārabhāvaṁ. Yasmā pana so pakāro brahmattabhāvoyevidhādhippeto, tasmā **"brahmabhāvan"**ti vuttaṁ. Ayaṁ pakāro **itthaṁ,** tassa (pg.1.421) bhāvo **itthattan**ti hi nibbacanaṁ. **Kevalan**ti kammassakatāñāṇena asammissaṁ suddhaṁ. **Maññanāmattenevā**ti diṭṭhimaññanāmatteneva, na adhimānavasena. **Vaṅkachiddena vaṅka-āṇī viya onamitvā** vaṅkaladdhikena vaṅkaladdhikā onamitvā **tasseva** brahmuno **pādamūlaṁ gacchanti,** taṁpakkhakā bhavantīti attho. Nanu ca devānaṁ upapattisamanantaraṁ "imāya nāma gatiyā cavitvā iminā nāma kammunā idhūpapannā"ti paccavekkhaṇā hoti, atha kasmā tesaṁ evaṁ maññanā siyāti? Purimajātīsu kammassakatāñāṇe sammadeva niviṭṭhajjhāsayānameva tathāpaccavekkhaṇāya pavattito. Tādisānameva hi tathāpaccavekkhaṇā sambhavati, sā ca kho yebhuyyavasena, ime pana purimāsupi jātīsu issarakuttadiṭṭhivasena nibaddhābhinivesā evameva maññamānā ahesunti. Tathā hi pāḷiyaṁ vuttaṁ "iminā mayan"ti-ādi.

43. Īsati abhibhavatīti **īso,** mahanto īso **maheso,** suppatiṭṭhitamahesatāya parehi "maheso" iti akkhāyatīti **mahesakkho,** mahesakkhānaṁ atisayena mahesakkhoti **mahesakkhataro**ti vacanattho. So pana mahesakkhatarabhāvo ādhipateyyaparivārasampattiyā kāraṇabhūtāya viññāyatīti vuttaṁ **"issariyaparivāravasena mahāyasataro"**ti.

44. Kiṁ panetaṁ kāraṇanti anuyogenāha **"so tato"**ti-ādi, tena "itthattaṁ āgacchatī"ti vuttaṁ idhāgamanameva kāraṇanti dasseti. **Idheva āgacchatī**ti imasmiṁ manussaloke eva paṭisandhivasena āgacchati. **Etan**ti "ṭhānaṁ kho panetaṁ bhikkhave, vijjatī"ti vacanaṁ. Pāḷiyaṁ **yaṁ aññataro satto**ti ettha **yan**ti nipātamattaṁ, kāraṇatthe vā esa nipāto, hetumhi vā paccattaniddeso, yena ṭhānenāti attho, kiriyāparāmasanaṁ vā etaṁ. "Itthattaṁ āgacchatī"ti ettha yadetaṁ itthattassa āgamanasaṅkhātaṁ ṭhānaṁ, tadetaṁ vijjatīti attho. Esa na so **pabbajati, cetosamādhiṁ phusati, pubbenivāsaṁ anussatī**ti etesupi padesu. "Ṭhānaṁ kho panetaṁ bhikkhave, vijjati, yaṁ aññataro satto"ti hi imāni padāni "pabbajatī"ti-ādīhipi padehi paccekaṁ yojetabbāni. Na gacchatīti **agāraṁ,** gehaṁ, agārassa hitaṁ **āgāriyaṁ,** kasigorakkhādikammaṁ, tamettha natthīti **anāgāriyaṁ,** pabbajjā, tenāha **"agārasmā"**ti-ādi. **Pa**-saddena visiṭṭho **vaja**-saddo

upasaṅkamaneti vuttaṁ **“upagacchatī”**ti. **Paran**ti (pg.1.422) pacchā, atisayaṁ vā, aññaṁ pubbenivāsantipi attho. “Na saratī”ti vutteyeva ayamattho āpajjatīti dasseti **“saritun”**ti-ādinā. **Apassanto**ti pubbenivāsānussatiñāṇena apassanahetu, passituṁ asakkonto hutvātipi vaṭṭati. Māna-saddo viya hi anta-saddo idha sāmatthiyattho. **Sadābhāvato**ti sabbadā vijjamānattā. **Jarāvasenāpī**ti ettha **pi**-saddena maraṇavasenāpīti sampiṇḍeti.

45. Khiḍḍāpadosinoti kattuvasena padasiddhi, khiḍḍāpadosikāti pana sakatthavuttivasena, saddamanapekkhitvā pana atthameva dassetuṁ **“khiḍḍāyā”**ti-ādi vuttaṁ. “Khiḍḍāpadosakā”ti vā vattabbe i-kārāgamavasena evaṁ vuttaṁ. Padussanaṁ vā **padoso,** khiḍḍāya padoso **khiḍḍāpadoso,** so etesanti **khiḍḍāpadosikā. “Padūsikātipi pāḷiṁ likhantī”**ti aññanikāyikānaṁ pamādalekhataṁ dasseti Mahāvihāravāsīnikāyikānañhi vācanāmaggavasena ayaṁ saṁvaṇṇanā pavattā. Apica tena potthakāruḷhakāle pamādalekhaṁ dasseti. Tampi hi padatthasodhanāya aṭṭhakathāya sodhitaniyāmeneva gahetabbaṁ, tenāha **“sā aṭṭhakathāyaṁ natthī”**ti. Velaṁ atikkantaṁ **ativelaṁ,** taṁ. Bhāvanapuṁsakañcetaṁ, tenāha **“aticiran”**ti, āhārūpabhogakālaṁ atikkamitvāti vuttaṁ hoti. **Ratidhamma**-saddo hassakhiḍḍā-saddehi paccekaṁ yojetabbo “hassakhiḍḍāsu ratidhammo ramaṇasabhāvo”ti. Hasanaṁ **hasso,** keḷihasso. Kheḍanaṁ kīḷanaṁ **khiḍḍā,** kāyikavācasikakīḷā. Anuyogavasena taṁsamāpannāti dassento āha **“hassaratidhammañcevā”**ti-ādi. Kīḷā yesaṁ te **keḷino,** tesaṁ hasso tathā. Kīḷāhassapayogena uppajjanakasukhañcettha **keḷihassasukhaṁ.** Tadavasiṭṭhakīḷāpayogena uppajjanakaṁ **kāyikavācasikakīḷāsukhaṁ.**

“Te kirā”ti-ādi vitthāradassanaṁ. **Kira**-saddo hettha vitthārajotakoyeva, na tu anussavanāruciyādijotako tathāyeva pāḷiyaṁ, aṭṭhakathāsu ca vuttattā. **Sirivibhavenā**ti sarīrasobhaggādisiriyā, parivārādisampattiyā ca. **Nakkhattan**ti chaṇaṁ. Yebhuyyena hi nakkhattayogena katattā tathāyogo vā hotu, mā vā, nakkhattamicceva vuccati. **Āhāran**ti ettha ko devānamāhāro, kā ca tesamāhāravelāti? Sabbesampi kāmāvacaradevānaṁ sudhāhāro. Dvādasapāpadhammavigghātena (pg.1.423) hi sukhassa dhāraṇato devānaṁ bhojanaṁ “sudhā”ti vuccati. Sā pana setā saṅkhūpamā atulyadassanā suci sugandhā piyarūpā. Yaṁ sandhāya **sudhābhojanajātake** vuttaṁ–

“Saṅkhūpamaṁ seta’matulyadassanaṁ,
Suciṁ sugandhaṁ piyarūpa’mabbhutaṁ.
Adiṭṭhapubbaṁ mama jātu cakkhubhi,
Kā devatā pāṇisu kiṁ sudho’dahī”ti. (jā. 2.21.227).
“Bhuttā ca sā dvādasahanti pāpake,
Khuddaṁ pipāsaṁ aratiṁ daraklamaṁ.
Kodhūpanāhañca vivādapesuṇaṁ,
Sītuṇha tandiñca rasuttamaṁ idan”ti ca. (jā. 2.21.229).

Sā ca heṭṭhimehi heṭṭhimehi uparimānaṁ uparimānaṁ paṇītatamā hoti, taṁ yathāsakaṁ parimitadivasavasena divase divase bhuñjanti. Keci pana vadanti “biḷārapadappamāṇaṁ sudhāhāraṁ te bhuñjanti, so jivhāya ṭhapitamatto yāva kesagganakhaggā kāyaṁ pharati, yathāsakaṁ gaṇitadivasavasena satta divase yāpanasamattho hotī”ti. Kecivāde panettha **biḷārapada**-saddo suvaṇṇasaṅkhātassa saṅkhyāvisesassa vācako. Pamāṇato pana udumbaraphalappamāṇaṁ, yaṁ pāṇitalaṁ kabaḷaggahantipi vuccati. Vuttañhi **madhukose**–

“Pāṇirakkho picu cāpi, suvaṇṇakamudumbaraṁ;

Biḷārapadakaṁ pāṇi-talaṁ taṁ kabaḷaggahan”ti.

“Nirantaraṁ khādantāpi pivantāpī”ti idaṁ parikappanāvasena vuttaṁ, na pana evaṁ niyamavasena tathā khādanapivanānamaniyamabhāvato. **Kammajatejassa balavabhāvo** uḷārapuññanibbattattā, uḷāragarusiniddhasudhāhārajīraṇato ca. **Karajakāyassa mandabhāvo** pana sukhumālabhāvato. Teneva hi bhagavā indasālaguhāyaṁ pakatipathaviyaṁ pati-ātuṁ asakkontaṁ sakkaṁ devarājānaṁ “oḷārikaṁ kāyaṁ adhiṭṭhehī”ti avoca. Manussānaṁ pana kammajatejassa mandabhāvo, karajakāyassa balavabhāvo ca vuttaviparītena veditabbo. **Karajakāyo**ti ettha **ko** vuccati sarīraṁ, tattha pavatto. Rajo (pg.1.424) **karajo,** kiṁ taṁ? Sukkasoṇitaṁ. Tañhi “rāgo rajo na ca pana reṇu vuccatī”ti (mahāni. 209 cūḷani. 74) evaṁ vuttarāgarajaphalattā sarīravācakena ka-saddena visesetvā kāraṇavohārena “karajo”ti vuccati. Tena sukkasoṇitasaṅkhātena karajena sambhūto kāyo karajakāyoti ācariyā. Tathā hi kāyo mātāpettikasambhavoti vutto. **Mahā-assapūrasuttantaṭīkāyaṁ** pana “karīyati gabbhāsaye khipīyatīti karo, sambhavo, karato jātoti karajo, mātāpettikasambhavoti attho. Mātu-ādīnaṁ saṇṭhāpanavasena karato hatthato jātoti karajoti apare. Ubhayathāpi karajakāyanti catusantatirūpamāhā”ti vuttaṁ. Karoti putte nibbattetīti karo, sukkasoṇitaṁ, tena jāto karajotipi vadanti. Tathā asambhūtopi ca devādīnaṁ kāyo tabbohārena **“karajakāyo”**ti vuccati yathā “pūtikāyo, jarasiṅgālo”ti. **Tesan**ti manussānaṁ. **Acchayāgu** nāma pasannā akasaṭā yāgu. **Vatthun**ti karajakāyaṁ. **Ekaṁ āhāravelan**ti ekadivasamattaṁ, kesañci matena pana sattāhaṁ.

Evaṁ anvayato byatirekato ca dassetvā upamāvasenapi tamāvikaronto **“yathā nāmā”**ti-ādimāha. **Tattapāsāṇe**ti accuṇhapāsāṇe. Rattasetapadumato avasiṭṭhaṁ **uppalaṁ. Akathāyan**ti mahā-aṭṭhakathāyaṁ. **Avisesenā**ti “devānan”ti avisesena, devānaṁ kammajatejo balavā hoti, karajaṁ mandanti vā kammajatejakarajakāyānaṁ balavamandatāsaṅkhāta kāraṇasāmaññena. Tadetañhi kāraṇaṁ sabbesampi devānaṁ samānameva, tasmā sabbepi devā gahetabbāti vuttaṁ hoti. Kabaḷīkārabhūtaṁ sudhāhāraṁ upanissāya jīvantīti **kabaḷīkārāhārūpajīvino. Kecī**ti abhayagirivāsino. **“Khiḍḍāpadussanamatteneva hete khiḍḍāpadosikāti vuttā”**ti ayaṁ pāṭho **“teyeva cavantīti veditabbā”**ti etassānantare paṭhitabbo tadanusandhikattā. Ayañhetthānusandhi– yadi sabbepi evaṁ karontā kāmāvacaradevā caveyyuṁ, atha kasmā “khiḍḍāpadosikā”ti nāmavisesena bhagavatā vuttāti? Vicāraṇāya evamāhāti, etena imamatthaṁ dasseti “sabbepi devā evaṁ cavantāpi khiḍḍāya padussanasabhāvamattaṁ pati nāmavisesena (pg.1.425) tathā vuttā”ti. Yadeke vadeyyuṁ “kecivādapatiṭṭhāpakoyaṁ pāṭho”ti, tadayuttameva iti-saddantarikattā, ante ca tassa avijjamānattā. Atthikehi pana tassa kecivādasamavarodhanaṁ ante itisaddo yojetabboti.

47-48. Manopadosinoti kattuvasena padasiddhi, manopadosikāti ca sakatthavuttivasena, atthamattaṁ pana dassetuṁ **“manenā”**ti-ādi vuttaṁ. **“Manopadosakā”**ti vā vattabbe i-kārāgamavasena evaṁ vuttaṁ. **Manenā**ti issāpakatattā paduṭṭhena manasā. Aparo nayo– usūyanavasena manasā padoso **manopadoso,** vināsabhūto so etesamatthīti **manopadosikā**ti. “Te aññamaññamhi paduṭṭhacittā kilantakāyā kilantacittā te devā tamhā kāyā cavantī”ti vacanato **“ete cātumahārājikā”**ti āha. Manena padussanamatteneva hete manopadosikāti vuttā. **“Tesu kirā”**ti-ādi vitthāro. **Rathena vīthiṁ paṭipajjatī**ti upalakkhaṇamattaṁ aññehi aññatthāpi paṭipajjanasambhavato. **Etan**ti attano sampattiṁ. **Uddhumāto viyā**ti pītiyā karaṇabhūtāya unnato viya. **Bhijjamāno viyā**ti tāya bhijjanto viya, pītiyā vā

kattubhūtāya bhañjito viya. **Kuddhā nāma suvijānanā honti,** tasmā **kuddhabhāvamassa ñatvā**ti attho.

Akuddho rakkhatīti kuddhassa so kodho itarasmiṁ akujjhante anupādāno ceva ekavāramattaṁ uppattiyā anāsevano ca hutvā cāvetuṁ na sakkoti, udakantaṁ patvā aggi viya nibbāyati, tasmā akuddho itaraṁ cavanato rakkhati. Ubhosu pana kuddhesu bhiyyo bhiyyo aññamaññamhi parivaḍḍhanavasena tikhiṇasamudācāro nissayadahanaraso kodho uppajjamāno hadayavatthuṁ nidahanto accantasukhumālakarajakāyaṁ vināseti, tato sakalopi attabhāvo antaradhāyati tamatthaṁ dassetumāha **"ubhosu panā"**ti-ādi. Tathā cāha pāḷiyaṁ "te aññamaññamhi paduṭṭhacittā kilantakāyā kilantacittā te devā tamhā kāyā cavantī"ti. **Ekassa kodho itarassa paccayo hoti, tassapi kodho itarassa paccayo hotī**ti ettha kodhassa bhiyyo bhiyyo parivaḍḍhanāya eva paccayabhāvo veditabbo, na cavanāya nissayadahanarasena attanoyeva kodhena hadayavatthuṁ nidahantena accantasukhumālassa (pg.1.426) karajakāyassa cavanato. **Kandantānaṁyeva orodhānan**ti anādaratthe sāmivacanaṁ. **Ayamettha dhammatā**ti ayaṁ tesaṁ karajakāyamandatāya, tathā-uppajjanakassa ca kodhassa balavatāya ṭhānaso cavanabhāvo etesu devesu rūpārūpadhammānaṁ dhammaniyāmo sabhāvoti attho.

49-52. **Cakkhādīnaṁ bhedaṁ passatī**ti virodhipaccayasannipāte vikārāpattidassanato, ante ca adassanūpagamanato vināsaṁ passati oḷārikattā rūpadhammabhedassa. **Paccayaṁ datvā**ti anantarapaccayādivasena paccayasattiṁ datvā, paccayo hutvāti vuttaṁ hoti, tasmā na passatīti sambandho, balavatarampi samānaṁ iminā kāraṇena na passatīti adhippāyo. **Balavataran**ti ca cittassa lahutarabhedaṁ sandhāya vuttaṁ. Tathā hi ekasmiṁ rūpe dharanteyeva soḷasa cittāni bhijjanti. **Cittassa bhedaṁ na passatī**ti ettha khaṇe khaṇe bhijjantampi cittaṁ parassa anantarapaccayabhāveneva bhijjati, tasmā purimacittassa abhāvaṁ paṭicchādetvā viya pacchimacittassa uppattito bhāvapakkho balavataro pākaṭova hoti, na abhāvapakkhoti idaṁ kāraṇaṁ dassetuṁ "cittaṁ panā"ti-ādi vuttanti daṭṭhabbaṁ. Ayañcattho alābhacakkanidassanena dīpetabbo. Yasmā pana takkīvādī nānattanayassa duravadhānatāya, ekattanayassa ca micchāgahitattā "yadevidaṁ viññāṇaṁ sabbadāpi evarūpena pavattati, ayaṁ me attā nicco"ti-ādinā abhinivesaṁ janesi, tasmā tamatthaṁ **"so taṁ apassanto"**ti-ādinā saha upamāya vibhāveti.

Antānantavādavaṇṇanā

53. Antānantasahacarito vādo **antānanto** yathā "kuntā pacarantī"ti, antānantasannissayo vā yathā "mañcā ukkuṭṭhiṁ karontī"ti, so etesanti **antānantikā**ti atthaṁ dassetuṁ **"antānantavādā"**ti vuttaṁ. Vuttanayena antānantasahacarito, tannissayo vā, antānantesu vā pavatto vādo etesanti **antānantavādā.** Idāni "antavā ayaṁ loko"ti-ādinā vakkhamānapāṭhānurūpaṁ atthaṁ vibhajanto **"antaṁ vā"**ti-ādimāha. Amati gacchati bhāvo osānametthāti hi **anto,** mariyādā (pg.1.427) tappaṭisedhanena **ananto.** Anto ca ananto ca antānanto ca nevantanānanto ca **antānanto** tveva vutto sāmaññaniddesena, ekasesenavā "nāmarūpapaccayā saḷāyatanan"ti-ādīsu (ma. ni. 3.126 saṁ. ni. 2.1 udā. 1) viya. Catutthapadañhettha tatiyapadena samānatthanti antānantapadeneva yathāvuttanayadvayena catudhā attho viññāyati. Kassa panāyaṁ antānantoti? Lokīyati saṁsāranissaraṇatthikehi

diṭṭhigatikehi avapassīyati, lokiyanti vā ettha tehi puññāpuññāni, tabbipāko cāti "loko"ti saṅkhyaṁ gatassa attano. Tenāha pāḷiyaṁ "antānantaṁ lokassa paññapentī"ti. Ko paneso attāti? Jhānavisayabhūtaṁ kasiṇanimittaṁ. Ayañhi diṭṭhigatiko paṭibhāganimittaṁ cakkavāḷapariyantaṁ, apariyantaṁ vā vaḍḍhanavasena, tadanussavādivasena ca tattha lokasaññī viharati, tathā ca aṭṭhakathāyaṁ vakkhati "taṁ 'loko'ti gahetvā"ti (dī. ni. aṭṭha. 1.54-60) keci pana vadanti "jhānaṁ, taṁsampayuttadhammā ca idha attā, lokoti ca gahitā"ti, taṁ aṭṭhakathāya na sameti.

Etthāha– yuttaṁ tāva purimānaṁ tiṇṇampi vādīnaṁ antānantikattaṁ antañca anantañca antānantañca ārabbha pavattavādattā, pacchimassa pana takkikassa tadubhayapaṭisedhanavasena pavattavādattā kathaṁ antānantikattanti? Tadubhayapaṭisedhanavasena pavattavādattā eva. Antānantapaṭisedhanavādopi hi so antānantavisayoyeva tamārabbha pavattattā. Etadatthameva hi sandhāya aṭṭhakathāyaṁ **"antaṁ vā antantaṁ vā antānantaṁ vā nevantānānantaṁ vā ārabbha pavattavādā"**ti vuttaṁ. Atha vā yathā tatiyavāde desapabhedavasena ekasseva lokassa antavatā, anantavatā ca sambhavati, evamettha takkīvādepi kālapabhedavasena ekasseva tadubhayasambhavato aññamaññapaṭisedhena tadubhayaññeva vuccati, dvinnampi ca paṭisedhānaṁ pariyudāsatā. Kathaṁ? Antavantapaṭisedhena hi anantavā vuccati, anantavantapaṭisedhena ca antavā. Dvipaṭisedho hi pakatiyatthañāpako. Iti paṭisedhanavasena antānantasaṅkhātassa ubhayassa vuttattā yuttoyeva tabbisayassa pacchimassāpi antānantikabhāvoti. Yadevaṁ so antānantikavādabhāvato tatiyavādasamavarodheyeva siyāti? Na, kālapabhedassa adhippetattā. Desapabhedavasena hi antānantiko tatiyavādī viya pacchimopi (pg.1.428) takkiko kālapabhedavasena antānantiko hoti. Kathaṁ? Yasmā ayaṁ lokasaññito attā ananto kadā ci sakkhidiṭṭhoti adhigatavisesehi mahesīhi anusuyyati, tasmā nevantavā. Yasmā panāyaṁ antavā kadāci, sakkhidiṭṭhoti tehiyeva anusuyyati, tasmā nānantavāti. Ayaṁ takkiko avaḍḍhitabhāvapubbakattā paṭibhāganimittānaṁ vaḍḍhitabhāvassa ubhayathā labbhamānassa parikappitassa attano appaccakkhakāritāya anussavādimatte ṭhatvā vaḍḍhitakālavasena "nevantavā"ti paṭikkhipati, avaḍḍhitakālavasena pana "nānantavā"ti, na pana antatānantatānaṁ accantamabhāvena yathā taṁ "nevasaññānāsaññā"ti. Yathā cānussutikatakkino, evaṁ jātissaratakki-ādīnampi vasena yathāsambhavaṁ yojetabbaṁ.

Keci pana yadi panāyaṁ attā antavā, evaṁ sati dūradese upapajjanānussaraṇādikiccanibbatti na siyā. Atha anantavā, evañca idha ṭhitasseva devalokanirayādīsu sukhadukkhānubhavanaṁ siyā. Sace pana antavā ceva anantavā ca, evampi tadubhayadosasamāyogo siyā. Tasmā "antavā, anantavā"ti ca abyākaraṇīyo attāti evaṁ takkanavasena catutthavādappavattiṁ vaṇṇenti. Yadi panesa vuttanayena antānantiko bhaveyya, atha kasmā "ye te samaṇabrāhmaṇā evamāhaṁsu 'antavā ayaṁ loko parivaṭumo'ti, tesaṁ musā"ti-ādinā (dī. ni. 1.57) tassa purimavādattayapaṭikkhepo vuttoti? Purimavādattayassa tena yathādhippetappakāravilakkhaṇabhāvato. Teneva hi kāraṇena tathā paṭikkhepo vutto, na pana tassa antānantikattābhāvena, na ca pariyantarahitadiṭṭhivācāhi paṭikkhepena, avassañcetaṁ evameva ñātabbaṁ. Aññathā hesa amarāvikkhepapakkhaññeva bhajeyya catutthavādo. Na hi antatā-anantatātadubhayavinimutto attano pakāro atthi, takkīvādī ca yuttimaggakoyeva. Kālabhedavasena ca ekasmimpi loke tadubhayaṁ no na yujjatīti. Bhavatu tāva pacchimavādīdvayassa antānantikabhāvo yutto antānantānaṁ vasena ubhayavisayattā tesaṁ vādassa. Kathaṁ pana purimavādīdvayassa paccekaṁ antānantikabhāvo yutto siyā (pg.1.429) ekekavisayattā tesaṁ vādassāti? Vuccate– samudāye

pavattamāna-saddassa avayavepi upacāravuttito. Samuditesu hi antānantavādīsu pavattamāno antānanti ka-saddo tattha niruḷhatāya tadavayavesupi paccekaṁ antānantikavādīsu pavattati yathā "arūpajjhānesu paccekaṁ aṭṭhavimokkhapariyāyo", yathā ca "loke sattāsayo"ti. Atha vā abhinivesato purimakāle pavattavitakkavasena ayaṁ tattha vohāro kato. Tesañhi diṭṭhigatikānaṁ tathārūpacetosamādhisamadhigamato pubbakāle "antavā nu kho ayaṁ loko, udāhu anantavā"ti ubhayākārāvalambino vitakkassa vasena niruḷho antānantikabhāvo pacchā visesalābhena tesu antānantavādesu ekasseva vādassa saṅgahe uppannepi purimasiddharuḷhiyā vohārīyati yathā "sabbe sattā maraṇadhammā"ti-ādīsu (saṁ. ni. 1.133) arahati sattapariyāyo, yathā ca bhavantaragatepi maṇḍūkādivohāroti.

54-60. Paṭibhāganimittavaḍḍhanāya heṭṭhā, upari, tiriyañca cakkavāḷapariyantagatāgatavasena antānantabhāvoti dassetuṁ **"paṭibhāganimittan"**ti-ādi vuttaṁ. Nti paṭibhāganimittaṁ. **Uddhamadho avaḍḍhetvā tiriyaṁ vaḍḍhetvā**ti etthāpi "cakkavāḷapariyantaṁ katvā"ti adhikāravasena yojetabbaṁ. **Vuttanayenā**ti "takkayatīti takkī"ti-ādinā (dī. ni. aṭṭha. 1.34) saddato, "catubbidho takkī"ti-ādinā (dī. ni. aṭṭha. 1.34) atthato ca sassatavāde vuttanayena. **Diṭṭhapubbānusārenā**ti dassanabhūtena viññāṇena upaladdhapubbassa antavantādino anussaraṇena, evañca katvā anussutitakkīsuddhatakkīnampi idha saṅgaho siddho hoti. Atha vā diṭṭhaggahaṇeneva "naccagītavāditavisūkadassanā"ti-ādīsu (dī. ni. 1.10 194) viya sutādīnampi gahitabhāvo veditabbo. "Antavā"ti-ādinā icchitassa attano sabbadābhāvaparāmasanavaseneva imesaṁ vādānaṁ pavattanato sassatadiṭṭhisaṅgaho daṭṭhabbo. Tathā hi vakkhati "satteva ucchedadiṭṭhiyo, sesā sassatadiṭṭhiyo"ti (dī. ni. aṭṭha. 1.97 98).

Amarāvikkhepavādavaṇṇanā

61. **Na** (pg.1.430) **maratī**ti "evamevā"ti sanniṭṭhānābhāvena na upacchijjati, anekantikāyeva hotīti vuttaṁ hoti. **Pariyantarahitā**ti osānavigatā, aniṭṭhaṅgatāti attho. **Vividho**ti "evampi me no"ti-ādinā nānappakāro. **Khepo**ti sakavādena paravādānaṁ khipanaṁ. Ko paneso amarāvikkhepoti? Tathāpavatto diṭṭhippadhāno tādisāya vācāya samuṭṭhāpako cittuppādoyeva. Amarāya diṭṭhiyā, vācāya ca vikkhipanti, vividhamapanentīti vā **amarāvikkhepino,** teyeva "amarāvikkhepikā"tipi yujjati. **"Macchajāti"** cceva avatvā **"ekā"**ti vadanto macchajātiviseso esoti dasseti. **Ito cito ca sandhāvati** ekasmiṁ sabhāve anavaṭṭhānato. Yathā **gāhaṁ na upagacchati,** tathā sandhāvanato, etena amarāya vikkhepo tathā, so viyāti **amarāvikkhepo**ti atthamāha "sā ummujjananimujjanādivasenā"ti-ādinā vikkhepapadatthena upamitattā. Ayameva hi attho ācariyasāriputtattherenāpi **sāratthadīpaniyaṁ** (sārattha. ṭī. 1.tatiyasaṅgītikathāvaṇṇanā) vutto. Amarā viya vikkhepo amarāvikkhepoti keci. Atha vā amarā viya vikkhipantīti **amarāvikkhepino,** teyeva **amarāvikkhepikā.**

62. Vikkhepavādino uttarimanussadhamme, abyākatadhamme ca (akusaladhammepi dī. ni. ṭī. 1.62) sabhāvabhedavasena paṭivijjhituṁ ñāṇaṁ natthīti kusalākusalapadānaṁ kusalākusalakammapathavaseneva attho vutto. **Vighāto** vihesā kāyikadukkhaṁ "vippaṭisāruppattiyā"ti domanassassa hetubhāvena vacanato, tenāha **"dukkhaṁ bhaveyyā"**ti. **Musāvāde**ti nimitte bhummavacanaṁ, nissakkatthe vā. Musāvādahetu, musāvādato vā ottappena ceva hiriyā cāti attho. Kīdisaṁ amarāvikkhepamāpajjatīti

āha **“apariyantavikkhepan”**ti, tena amarāsadisavikkhepasaṅkhātaṁ dutiyanayaṁ nivatteti. Yathāvutte hi nayadvaye paṭhamanayavasenāyamattho dassito, dutiyanayavasena pana amarāsadisavikkhepaṁ dassetuṁ “idaṁ kusalanti puṭṭho”ti-ādivacanaṁ vakkhati.

“Evantipi me no”ti yaṁ tayā puṭṭhaṁ, taṁ evantipi me laddhi no hotīti attho. Evaṁ sabbattha yathārahaṁ. **Aniyamitavikkhepo**ti sassatādīsu ekasmimpi (pg.1.431) pakāre aṭṭhatvā vikkhepakaraṇaṁ, paravādinā yasmiṁ kismiñci pakāre pucchite tassa paṭikkhepavikkhepoti vuttaṁ hoti. Atha vā apariyantavikkhepadassanaṁyeva aṭṭhakathāyaṁ kataṁ “evantipi me noti aniyamitavikkhepo”ti-ādinā, “idaṁ kusalanti vā akusalanti vā puṭṭho”ti-ādinā ca. “Evantipi me no”ti-ādinā hi aniyametvā, niyametvā ca sassatekaccasassatucchedatakkīvādānaṁ paṭisedhanena taṁ taṁ vādaṁ paṭikkhipateva apariyantavikkhepavādattā. “Amarāvikkhepino”ti dassetvā attanā pana anavaṭṭhitavādattā na kismiñci pakkhe avatiṭṭhatīti imamatthaṁ dassetuṁ **“sayaṁ pana idaṁ …pe… na byākarotī”**ti āha. Idāni kusalādīnaṁ abyākaraṇena tadeva anavaṭṭhānaṁ vibhāveti **“idaṁ kusalanti puṭṭho”**ti-ādinā. Tenevāha **“ekasmimpi pakkhe na tiṭṭhatī”**ti. **Kiṁ no noti te laddhī**ti neva na hotīti tava laddhi hoti kinti attho. **No notipi me no**ti neva na hotītipi me laddhi no hoti.

63. Attano paṇḍitabhāvavisayānaññeva rāgādīnaṁ vasena yojanaṁ kātuṁ **“ajānantopī”**ti-ādimāha. **Sahasā**ti anupadhāretvā vegena. **“Bhadramukhā**ti paṇḍitānaṁ samudāciṇṇamālapanaṁ, sundaramukhāti attho. **Tatthā**ti tasmiṁ byākaraṇe, nimitte cetaṁ bhummaṁ. Chandarāgapadānaṁ samānatthabhāvepi vikappanajotakena **vā**-saddena yogyattā gobalībaddādinayena bhinnatthatāva yuttāti āha **“chando dubbalarāgo, rāgo balavarāgo”**ti. **Dosapaṭighesu**pi eseva nayo. **Ettakampi nāmā**ti ettha **api**-saddo sampiṇḍane vattati, **nāma**-saddo garahāyaṁ. Na kevalaṁ ito uttaritarameva, atha kho ettakampi na jānāmi nāma, pageva taduttarijānaneti attho. Parehi katasakkārasamānavisayānaṁ pana rāgādīnaṁ vasena ayaṁ yojanā– kusalākusalaṁ yathābhūtaṁ apajānantopi yesamahaṁ samavāyena kusalameva “kusalan”ti, akusalameva “akusalan”ti ca byākareyyaṁ, tesu tathā byākaraṇahetu “aho vata re paṇḍito”ti sakkārasammānaṁ karontesu mama chando vā rāgo vā assāti. **Dosapaṭighesu**pi vuttavipariyāyena yojetabbaṁ. “Taṁ mamassa upādānaṁ, so mamassa vighāto”ti idaṁ abhidhammanayena (dha. sa. 1219ādayo) yathālābhavacanaṁ yathāsambhavaṁ yojetabbanti āha **“chandarāgadvayan”**ti-ādi. Taṇhādiṭṭhiyo (pg.1.432) eva hi “upādānan”ti abhidhamme vuttā (dha. sa. 1219ādayo) idāni suttantanayena avisesayojanaṁ dasseti **“ubhayampi vā”**ti-ādinā. Suttante hi dosopi “upādānan”ti vutto “kodhupādānavinibandhā vighātaṁ āpajjantī”ti-ādīsu (dī. ni. ṭī. 1.63) **“ubhayampī”**ti ca atthato vuttaṁ, na saddato catunnampi saddānamatthadvayavācakattā. **Daḷhaggahaṇan**ti amuñcanaggahaṇaṁ. Paṭighopi hi ārammaṇaṁ na muñcati upanāhādivasena pavattanato, lobhasseva upādānabhāvena pākaṭattā dosassāpi upādānabhāvaṁ dassetuṁ idaṁ vuttaṁ. **Vihananaṁ** vihiṁsanaṁ vibādhanaṁ. Rāgopi hi pariḷāhavasena sāraddhavuttitāya nissayaṁ vihanati. **“Rāgo hī”**ti-ādinā rāgadosānaṁ upādānabhāve visesadassanamukhena tadatthasamatthanaṁ. Vināsetukāmatāya ārammaṇaṁ gaṇhātīti sambandho. **Itī**ti tasmā gahaṇavihananato.

64. Paḍati sabhāvadhamme jānāti, yathāsabhāvaṁ vā gacchatīti **paṇḍā,** sā yesaṁ te paṇḍitāti atthaṁ dasseti **“paṇḍiccenā”**ti-ādinā. Paṇḍitassa bhāvo **paṇḍiccaṁ,** paññā. Yena hi dhammena pavattinimittabhūtena yutto “paṇḍito”ti vuccati, soyeva dhammo **paṇḍiccaṁ.** Tena sutacintāmayapaññā vuttā tāsameva visayabhāvato. Samāpattilābhino

hi bhāvanāmayapaññā. "Nipuṇā"ti iminā pana kammanibbattaṁ paṭisandhipaññāsaṅkhātaṁ sābhāvikañāṇaṁ vuttanti āha **"saṇhasukhumabuddhino"**ti. **Atthantaran**ti atthanānattaṁ, atthameva vā. **"Viññātaparappavādā"**ti etena **kata**-saddassa kiriyāsāmaññavācakattā "katavijjo"ti-ādīsu viya kata-saddo ñāṇānuyuttataṁ vadatīti dasseti. **"Katavādaparicayā"**ti etena pana "katasippo"ti-ādīsu viya samudāciṇṇavādataṁ. Ubhinnamantarā pana samuccayadvayena sāmaññaniddesaṁ, ekasesaṁ vāti daṭṭhabbaṁ. Vālavedhīnaṁ rūpaṁ sabhāvo viya rūpametesanti **vālavedhirūpā**ti āha **"vālavedhidhanuggahasadisā"**ti. Satadhā bhinnassa vālaggassa aṁsukoṭivedhakadhanuggahasadisāti attho. Tādisoyeva hi **"vālavedhī"**ti adhippeto. **Maññe**-saddo upamājotakoti vuttaṁ **"bhindantā viyā"**ti. **Paññāgatenā**ti paññāpabhedena, paññāya eva vā. Samanuyuñjanā laddhiyā pucchā. Samanugāhanā taṁkāraṇassāti dasseti **"kiṁ kusalan"**ti-ādinā. Samanubhāsanāpi ovādavasena samanuyuñjanāyevāti āha (pg.1.433) **"samanuyuñjeyyun"**ti. "Na sampāyeyyan"ti ettha da-kārassa ya-kārādesataṁ, eyya-saddassa ca sāmatthiyatthataṁ dassetuṁ **"na sampādeyyan"**ti-ādi vuttaṁ.

65-66. Mandā atikkhā paññā yassāti **mandapañño,** tenāha "apaññassevetaṁ nāman"ti. "Mohamūho"ti vattabbe ha-kāralopena **"momūho"**ti vuttaṁ, tañca atisayatthadīpakaṁ pariyāyadvayassa atirekatthabhāvatoti yathā "padaṭṭhānan"ti vuttaṁ **"atisammūḷho"**ti. Siddhe hi sati punārambho niyamāya vā hoti, atthantaraviññāpanāya vā. Yathā pubbe kammunā āgato, tathā idhāpīti **tathāgato,** satto. Ettha ca kāmaṁ purimānampi tiṇṇaṁ kusalādidhammasabhāvānavabodhato attheva mandabhāvo, tesaṁ pana attano kusalādidhammānavabodhassa avabodhanato viseso atthīti. Pacchimoyeva tadabhāvato mandamomūhabhāvena vutto. Nanu ca pacchimassāpi attano dhammānavabodhassa avabodho atthiyeva "atthi paro loko'ti iti ce me assa, 'atthi paro loko'ti iti te naṁ byākareyyaṁ, evantipi me no"ti-ādivacanatoti? Kiñcāpi atthi, na pana tassa purimānaṁ viya apariññātadhammabyākaraṇanimittamusāvādādibhāyanajigucchanākāro atthi, atha kho mahāmūḷhoyevāti tathāvesa vutto. Atha vā "evantipi me no"ti-ādinā pucchāya vikkhepakaraṇatthaṁ "atthi paro loko"ti iti ce maṁ pucchasīti pucchāṭhapanameva tena dassīyati, na attano dhammānavabodhāvabodhoti ayameva visesena "mando momūho"ti vutto. Teneva hi tathāvādīnaṁ sañcayaṁ belaṭṭhaputtaṁ ārabbha "ayañca imesaṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ sabbabālo sabbamūḷho"ti (dī. ni. 1.181) vuttaṁ. Tattha "atthi paro loko"ti sassatadassanavasena, sammādiṭṭhivasena vā pucchā. Yadi hi diṭṭhigatiko sassatadassanavasena puccheyya, yadi ca sammādiṭṭhiko sammādassanavasenāti dvidhāpi attho vaṭṭati. "Natthi paro loko"ti natthikadassanavasena, sammādiṭṭhivasena vā, "atthi ca natthi ca paro loko"ti ucchedadassanavasena, sammādiṭṭhivasena vā, "nevatthi na natthi paro loko"ti vuttapakārattayapaṭikkhepe sati pakārantarassa asambhavato atthitānatthitāhi na vattabbākāro paro lokoti vikkhepaññeva purakkhārena (pg.1.434) sammādiṭṭhivasena vā pucchā. Sesacatukkattayepi vuttanayānusārena attho veditabbo. Puññasaṅkhārattiko viya hi kāyasaṅkhārattikena purimacatukkasaṅgahito eva attho sesacatukkattayena sattaparāmāsapuññādisaphalatācodanānayena (attaparāmāsapuññādiphalatācodanānayena dī. ni. ṭī. 1.65 66) saṅgahito. Ettha hi tatiyacatukkena puññādikammasaphalatāya, sesacatukkattayena ca sattaparāmāsatāya codanānayo vuttoti daṭṭhabbaṁ.

Amarāvikkhepiko pana sassatādīnaṁ attano aruccanatāya sabbattha "evantipi me

no”ti-ādinā vikkhepaññeva karoti. Tattha “evantipi me no”ti-ādi tattha tattha pucchitākārapaṭisedhanavasena vikkhepākāradassanaṁ. Kasmā pana vikkhepavādino paṭikkhepova sabbattha vutto. Nanu vikkhepapakkhassa “evamevan”ti anujānanampi vikkhepapakkhe avaṭṭhānato yuttarūpaṁ siyāti? Na, tatthāpi tassa sammūḷhattā, paṭikkhepavaseneva ca vikkhepavādassa pavattanato. Tathā hi sañcayo belaṭṭhaputto raññā ajātasattunā sandiṭṭhikaṁ sāmaññaphalaṁ puṭṭho paralokatthitādīnaṁ paṭisedhanamukheneva vikkhepaṁ byākāsi.

Etthāha– nanu cāyaṁ sabbopi amarāvikkhepiko kusalādayo dhamme, paralokatthitādīni ca yathābhūtaṁ anavabujjhamāno tattha tattha pañhaṁ puṭṭho pucchāya vikkhepanamattaṁ āpajjati, atha tassa kathaṁ diṭṭhigatikabhāvo siyā. Na hi avattukāmassa viya pucchitatthamajānantassa vikkhepakaraṇamattena diṭṭhigatikatā yuttāti? Vuccate– na heva kho pucchāya vikkhepakaraṇamattena tassa diṭṭhigatikatā, atha kho micchābhinivesavasena. Sassatābhinivesavasena hi micchābhiniviṭṭhoyeva puggalo mandabuddhitāya kusalādidhamme, paralokatthitādīni ca yāthāvato appaṭibujjhamāno attanā aviññātassa atthassa paraṁ viññāpetumasakkuṇeyyatāya musāvādabhayena ca vikkhepamāpajjatīti. Tathā hi vakkhati “yāsaṁ satteva ucchedadiṭṭhiyo, sesā sassatadiṭṭhiyo”ti (dī. ni. aṭṭha. 1.97 98) atha vā puññapāpānaṁ, tabbipākānañca anavabodhena, asaddahanena ca tabbisayāya pucchāya vikkhepakaraṇameva sundaranti khantiṁ ruciṁ uppādetvā abhinivisantassa uppannā visuṁyevesā ekā diṭṭhi sattabhaṅgadiṭṭhi viyāti daṭṭhabbaṁ. Tathā ca vuttaṁ (pg.1.435) “pariyantarahitā diṭṭhigatikassa diṭṭhi ceva vācā” cāti (dī. ni. aṭṭha. 1.61). Yaṁ panetaṁ vuttaṁ “imepi cattāro pubbe pavattadhammānusāreneva diṭṭhiyā gahitattā pubbantakappikesu paviṭṭhā”ti, tadetassa amarāvikkhepavādassa sassatadiṭṭhisaṅgahavaseneva vuttaṁ. Kathaṁ panassa sassatadiṭṭhisaṅgahoti? Ucchedavasena anabhinivesanato. Natthi hi koci dhammānaṁ yathābhūtavedī vivādabahulattā lokassa. “Evamevan”ti pana saddantarena dhammanijjhānanā anādikālikā loke, tasmā sassatalesassa ettha labbhanato sassatadiṭṭhiyā etassa saṅgaho daṭṭhabbo.

Adhiccasamuppannavādavaṇṇanā

67. Adhicca yadicchakaṁ yaṁ kiñci kāraṇaṁ kassaci buddhipubbaṁ vinā samuppannoti attalokasaññitānaṁ khandhānaṁ adhiccuppatti-ākārārammaṇadassanaṁ **adhiccasamuppannaṁ** tadākārasannissayeneva pavattito, tadākārasahacaritato ca yathā “mañcā ghosanti, kuntā pacarantī”ti, adhiccasamuppannadassanaṁ vā antapadalopena **adhiccasamuppannaṁ** yathā “rūpabhavo rūpan”ti, imamatthaṁ sandhāya **“adhiccasamuppanno”**ti-ādi vuttaṁ. **Akāraṇasamuppannan**ti kāraṇamantarena yadicchakaṁ samuppannaṁ.

68-73. **Asaññasattā**ti ettha **etaṁ** asaññāvacananti attho. **Desanāsīsan**ti desanāya jeṭṭhakaṁ padhānabhāvena gahitattā, tena saññaṁ dhuraṁ katvā bhagavatā ayaṁ desanā katā, na pana tattha aññesaṁ arūpadhammānampi atthitāyāti dasseti, tenevāha **“acittuppādā”**ti-ādi. Bhagavā hi yathā lokuttaradhammaṁ desento samādhiṁ, paññaṁ vā dhuraṁ katvā deseti, evaṁ lokiyadhammaṁ desento cittaṁ, saññaṁ vā. Tattha “yasmiṁ samaye lokuttaraṁ jhānaṁ bhāveti (dha. sa. 277), pañcaṅgiko sammāsamādhi (dī. ni. 3.355) pañcaṅāṇiko sammāsamādhi, (dī. ni. 3.355 vibha. 804) paññāya cassa

disvā āsavā parikkhīṇā hontī”ti, tathā “yasmiṁ samaye kāmāvacaraṁ kusalaṁ cittaṁ uppannaṁ hoti, (dha. sa. 1) kiṁ citto tvaṁ bhikkhu (pārā. 146 180) manopubbaṅgamā dhammā, (dha. pa. 1 netti. 90 peṭako. 83 84) santi bhikkhave, sattā (pg.1.436) nānattakāyā nānattasaññino, (dī. ni. 3.332 341 357 a. ni. 7.44 a. ni. 9.24 cūḷani. 83) nevasaññānāsaññāyatanan”ti (dī. ni. 3.358) ca evamādīni suttāni etassatthassa sādhakāni. **Titthaṁ** vuccati micchāladdhi tattheva bāhullena paribbhamanato taranti bālā etthāti katvā, tadeva anappakānamanatthānaṁ titthiyānañca sañjātidesaṭṭhena, nivāsaṭṭhena vā āyatananti **titthāyatanaṁ,** tasmiṁ, aññatitthiyasamayeti attho. Titthiyā hi upapattivisese vimuttisaññino, saññāvirāgāvirāgesu ādīnavānisaṁsadassāvino ca hutvā asaññasamāpattiṁ nibbattetvā akkhaṇabhūmiyaṁ upapajjanti, na sāsanikā, tena vuttaṁ **“ekacco titthāyatane pabbajitvā”**ti. **Vāyokasiṇe parikammaṁ katvā**ti catutthe bhūtakasiṇe paṭhamādīni tīṇi jhānāni nibbattetvā tatiyajjhāne ciṇṇavasī hutvā tato vuṭṭhāya catutthajjhānādhigamāya parikammaṁ katvā, tenevāha **“catutthajjhānaṁ nibbattetvā”**ti.

Kasmā panettha vāyokasiṇeyeva parikammaṁ vuttanti? Vuccate– yatheva hi rūpapaṭibhāgabhūtesu kasiṇavisesesu rūpavibhāvanena rūpavirāgabhāvanāsaṅkhāto arūpasamāpattiviseso sacchikarīyati, evaṁ aparibyattaviggahatāya arūpapaṭibhāgabhūte kasiṇavisese arūpavibhāvanena arūpavirāgabhāvanāsaṅkhāto rūpasamāpattiviseso adhigamīyati, tasmā ettha “saññā rogo saññā gaṇḍo”ti-ādinā, (ma. ni. 3.24) “dhi cittaṁ, dhibbate taṁ cittan”ti-ādinā (dī. ni. ṭī. 1.68-73) ca nayena arūpapavattiyā ādīnavadassanena, tadabhāve ca santapaṇītabhāvasanniṭṭhānena rūpasamāpattiyā abhisaṅkharaṇaṁ, rūpavirāgabhāvanā pana saddhiṁ upacārena arūpasamāpattiyo visesena paṭhamāruppajjhānaṁ. Yadi evaṁ “paricchinnākāsakasiṇepī”ti vattabbaṁ. Tassāpi hi arūpapaṭibhāgatā labbhatīti? Vattabbamevetaṁ kesañci, avacanaṁ pana pubbācariyehi aggahitabhāvena. Yathā hi rūpavirāgabhāvanā virajjanīyadhammabhāvamatte parinibbindā (virajjanīyadhamma bhāvamattena parinipphannā dī. ni. ṭī. 1.6-73) virajjanīyadhammapaṭibhāgabhūte ca visayavisese pātubhavati, evaṁ arūpavirāgabhāvanāpīti vuccamāne na koci virodho. Titthiyeheva pana tassā samāpattiyā paṭipajjitabbatāya, tesañca visayapadesanimittasseva tassa jhānassa paṭipattito taṁ kāraṇaṁ passantehi (pg.1.437) pubbācariyehi catuttheyeva bhūtakasiṇe arūpavirāgabhāvanāparikammaṁ vuttanti daṭṭhabbaṁ. Kiñca bhiyyo– vaṇṇakasiṇesu viya purimabhūtakasiṇattayepi vaṇṇapaṭicchāyāva paṇṇatti-ārammaṇaṁ jhānassa lokavohārānurodheneva pavattito, evañca katvā **Visuddhimagge** (visuddhi. 1.96) pathavīkasiṇassa ādāsacandamaṇḍalūpamāvacanañca samatthitaṁ hoti. Catutthe pana bhūtakasiṇe bhūtapaṭicchāyā eva jhānassa gocarabhāvaṁ gacchatīti tasseva arūpapaṭibhāgatā yuttā, tasmā vāyokasiṇeyeva parikammaṁ vuttanti veditabbaṁ.

Kathaṁ passatīti āha **“citte satī”**ti-ādi. **Santo**ti nibbuto, diṭṭhadhammanibbānametanti vuttaṁ hoti. **Kālaṁ katvā**ti maraṇaṁ katvā, yo vā manussaloke jīvanakālo upatthambhakapaccayehi karīyati, taṁ karitvātipi attho. **Asaññasattesu nibbattatī**ti asaññasattasaṅkhāte sattanikāye rūpapaṭisandhivaseneva upapajjati, aññesu vā cakkavāḷesu tassā bhūmiyā atthitāya anekavidhabhāvaṁ sandhāya puthuvacananiddesotipi daṭṭhabbaṁ. **Idhevā**ti pañcavokārabhaveyeva. **Tatthā**ti asaññībhave. Yadi rūpakkhandhamattameva asaññībhave pātubhavati, kathaṁ arūpasannissayena vinā tattha rūpaṁ pavattati, nanu siyā arūpasannissitāyeva rūpakkhandhassa uppatti idheva pañcavokārabhave tathā uppattiyā adassanatoti Nāyamanuyogo aññatthāpi appaviṭṭho, kathaṁ pana rūpasannissayena vinā

arūpadhātuyā arūpaṁ pavattatīti. Idampi hi tena samānajātiyameva. Kasmā? Idheva adassanato, kathañca kabaḷīkārāhārena vinā rūpadhātuyā rūpaṁ pavattatīti. Idampi ca taṁsabhāvameva, kiṁ kāraṇā? Idha adassanatoyeva. Iti aññatthāpi tathā pavattidassanato, kimetena aññanidassanena idheva anuyogena. Apica yathā yassa cittasantānassa nibbattikāraṇaṁ rūpe avigatataṇhaṁ, tassa saha rūpena sambhavato rūpaṁ nissāya pavatti rūpasāpekkhatāya kāraṇassa. Yassa pana nibbattikāraṇaṁ rūpe vigatataṇhaṁ, tassa vinā rūpena pavatti rūpanirapekkhatāya kāraṇassa, evaṁ yassa rūpappabandhassa nibbattikāraṇaṁ arūpe vigatataṇhaṁ, tassa vinā arūpena pavatti arūpanirapekkhatāya kāraṇassa, evaṁ bhāvanābalābhāvato pañcavokārabhave rūpārūpasambhavo viya, bhāvanābalena catuvokārabhave arūpasseva (pg.1.438) sambhavo viya ca. Asaññībhavepi bhāvanābalena rūpasseva sambhavo daṭṭhabboti.

Kathaṁ pana tattha kevalo rūpappabandho paccuppannapaccayarahito cirakālaṁ pavattatīti paccetabbaṁ, kittakaṁ vā kālaṁ pavattatīti codanaṁ manasi katvā **"yathā nāmā"**ti-ādimāha. Tena na kevalaṁ idha ceva aññattha ca vutto āgamoyeva etadatthañāpane, atha kho ayaṁ panettha yuttīti dasseti. **Jiyāvegukkhitto**ti dhanujiyāya vegena khipito. **Jhānavego** nāma jhānānubhāvo phaladāne samatthatā. **Tattakameva kālan**ti ukkaṁsato pañca mahākappasatāni. **Tiṭṭhantī**ti yathānibbatta-iriyāpathameva cittakammarūpakasadisā hutvā tiṭṭhanti. **Jhānavege**ti asaññasamāpattiparikkhitte catutthajjhānakammavege, pañcamajjhānakammavege vā. **Antaradhāyatī**ti paccayanirodhena nirujjhati na pavattati. **Idhā**ti kāmāvacarabhaveti attho aññattha tesamanuppattito. **Paṭisandhisaññā**ti paṭisandhicittuppādoyeva saññāsīsena vutto. Kathaṁ pana anekakappasatamatikkamena ciraniruddhato viññāṇato idha viññāṇamuppajjati. Na hi niruddhe cakkhupasāde cakkhuviññāṇamuppajjamānaṁ diṭṭhanti? Nayidamekantato daṭṭhabbaṁ. Niruddhampi hi cittaṁ samānajātikassa antarā anuppajjanato samanantarapaccayamattaṁ hotiyeva, na bījaṁ. Bījaṁ pana kammameva, tasmā kammato bījabhūtato ārammaṇādīhi paccayehi asaññībhavato cutānaṁ kāmadhātuyā upapattiviññāṇaṁ hotiyeva, tenāha **"idha paṭisandhisaññā uppajjatī"**ti. Ettha ca yathā nāma utuniyāmena pupphaggahaṇe niyatakālānaṁ rukkhānaṁ vidāraṇasaṅkhāte vekhe dinne vekhabalena aniyamatā hoti pupphaggahaṇassa, evameva pañcavokārabhave avippayogena vattamānesu rūpārūpadhammesu rūpārūpavirāgabhāvanāsaṅkhāte vekhe dinne tassa samāpattivekhabalassa anurūpato arūpabhave, asaññabhave ca yathākkamaṁ rūparahitā, arūparahitā ca khandhānaṁ pavatti hotīti veditabbaṁ.

Kasmā panettha puna saññuppādā ca pana "te devā tamhā kāyā cavantī"ti saññuppādo tesaṁ cavanassa kāraṇabhāvena vutto, "saññuppādā"ti vacanaṁ vā kimatthadassananti codanāya **"yasmā panā"**ti-ādimāha. Idha paṭisandhisaññuppādena tesaṁ cavanassa paññāyanato ñāpakahetubhāvena vutto, "saññuppādā"ti vacanaṁ vā tesaṁ cavanassa (pg.1.439) paññāyanabhāvadassananti adhippāyo. "Saññuppādā"ti hi etassa saññuppādena hetubhūtena cavanti, saññuppādā vā uppādasaññā te devāti sambandho. **Santabhāvāyā**ti nibbānāya. Nanu cettha jātisatasahassadasasaṁvaṭṭādīnamatthake, tadabbhantare vā pavattāya asaññūpapattiyā vasena lābhī-adhiccasamuppannikavādopi lābhīsassatavādo viya anekabhedo sambhavatīti? Saccameva, anantarattā pana āsannāya asaññūpapattiyā vasena lābhī-adhiccasamuppannikavādo nayadassanavasena ekova dassitoti daṭṭhabbaṁ. Atha vā sassatadiṭṭhisaṅgahato adhiccasamuppannikavādassa sassatavāde āgato sabbopi desanānayo yathāsambhavaṁ adhiccasamuppannikavādepi gahetabboti imassa visesassa dassanatthaṁ bhagavatā lābhī-adhiccasamuppannikavādo

avibhajitvā dassito, avassañcassa sassatadiṭṭhisaṅgaho icchitabbo saṁkilesapakkhe sattānamajjhāsayassa sassatucchedavaseneva duvidhattā, tesu ca ucchedappasaṅgābhāvato. Tathā hi aṭṭhakathāyaṁ āsaya-saddassa atthuddhāravasena vuttaṁ "sassatucchedadiṭṭhi cā"ti, tathā ca vakkhati "yāsaṁ satteva ucchedadiṭṭhiyo, sesā sassatadiṭṭhiyo"ti (dī. ni. aṭṭha. 1.97 98).

Nanu ca adhiccasamuppannikavādassa sassatadiṭṭhisaṅgaho na yutto "ahañhi pubbe nāhosin"ti-ādivasena pavattanato apubbasattapātubhāvagāhakattā. Sassatadiṭṭhi pana attano, lokassa ca sadābhāvagāhinī "atthitveva sassatisaman"ti pavattanatoti? No na yutto anāgatakoṭi-adassanena sassataggāhasamavarodhattā. Yadipi hi ayaṁ vādo "somhi etarahi ahutvā santatāya pariṇato"ti (dī. ni. 1.68) attano, lokassa ca atītakoṭiparāmasanavasena pavatto, tathāpi vattamānakālato paṭṭhāya na tesaṁ katthaci anāgate pariyantaṁ passati, visesena ca paccuppannānāgatakālesu apariyantadassanapabhāvito sassatavādo, yathāha "sassatisamaṁ tatheva ṭhassatī"ti (dī. ni. 1.31atthato samānaṁ) yadevaṁ siyā imassa ca vādassa, sassatavādādīnañca pubbantakappikesu saṅgaho na yuttoyeva anāgatakālaparāmasanavasena pavattattāti? Yutto eva samudāgamassa atītakoṭṭhāsikattā. Tathā hi nesaṁ samudāgamo (pg.1.440) atītaṁsapubbenivāsañāṇehi, tappatirūpakānussavādipabhāvitehi ca takkanehi saṅgahitoti, tathā ceva saṁvaṇṇitaṁ. Atha vā sabbattha appaṭihatañāṇacārena dhammassāminā niravasesato agatiṁ, gatiñca yathābhūtaṁ sayaṁ abhiññā sacchikatvā paveditā etā diṭṭhiyo, tasmā yāvatikā diṭṭhiyo bhagavatā desitā, yathā ca desitā, tāvatikā tathā ceva sanniṭṭhānato sampaṭicchitabbā, na cettha yuttivicāraṇā kātabbā buddhavisayattā. Acinteyyo hi buddhānaṁ buddhavisayo, tathā ca vakkhati "tattha na ekantena kāraṇaṁ pariyesitabban"ti (dī. ni. aṭṭha. 1.78-82).

Dutiyabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Aparantakappikavādavaṇṇanā

74. "Aparanteñāṇaṁ (dha. sa. 1067), aparantānudiṭṭhino"ti-ādīsu (dī. ni. 1.74) viya **aparanta**–saddānaṁ yathākkamaṁ anāgatakālakoṭṭhāsavācakataṁ sandhāyāha **"anāgatakoṭṭhāsasaṅkhātan"**ti. "Pubbantaṁ kappetvā"ti-ādīsu vuttanayena **"aparantaṁ kappetvā"**ti-ādīsupi attho veditabbo. Visesamattameva cettha vakkhāma.

Saññīvādavaṇṇanā

75. Āghātanā uddhanti **uddhamāghātanaṁ,** maraṇato uddhaṁ pavatto attāti attho. "Uddhamāghātanan"ti pavatto vādo **uddhamāghātano** sahacaraṇavasena, taddhitavasena ca, antalopaniddeso vā esa. So etesanti **uddhamāghātanikā.** Evaṁ saddato nipphannaṁ atthato eva dassetuṁ **"uddhamāghātanā attānaṁ vadantī"**ti vuttaṁ, āghātanā uddhaṁ uparibhūtaṁ attabhāvanti attho. Te hi diṭṭhigatikā "uddhaṁ maraṇato attā nibbikāro"ti vadanti. **"So etesan"**ti-ādinā assatthiyatthaṁ dasseti yathā "buddhamassa atthīti buddho"ti. Ayaṁ aṭṭhakathāto aparo nayo– saññīti pavatto vādo **saññī** sahacaraṇādinayena, saññī vādo etesanti **saññīvādā** samāsavasena. Saññīvādo

eva vādo etesanti hi attho.

76-77. **Rūpī** (pg.1.441) **attā**ti ettha kasiṇarūpaṁ "attā"ti kasmā vuttaṁ, nanu rūpavinimuttena attanā bhavitabbaṁ "rūpamassa atthī"ti vutte saññāya viya rūpassāpi attaniyattā. Na hi "saññī attā"ti ettha saññā eva attā, atha kho "saññā assa atthī"ti atthena attaniyāva, tathā ca vuttaṁ **"tattha pavattasaññañcassa 'saññā'ti gahetvā"**ti? Na kho panetamevaṁ daṭṭhabbaṁ "rūpamassa atthīti rūpī"ti, atha kho "ruppanasīlo rūpī"ti. Ruppanañcettha rūpasarikkhatāya kasiṇarūpassa vaḍḍhitāvaḍḍhitakālavasena visesāpatti. Sā hi "natthī"ti na sakkā vattuṁ parittavipulatādivisesasabbhāvato. Yadevaṁ siyā "ruppanasīlo rūpī"ti, atha imassa vādassa sassatadiṭṭhisaṅgaho na yujjati ruppanasīlassa bhedasabbhāvatoti? Yujjateva kāyabhedato uddhaṁ parikappitassa attano nibbikāratāya tena adhippetattā. Tathā hi vuttaṁ "arogo paraṁ maraṇā"ti. Atha vā "rūpamassa atthīti rūpī"ti vuttepi na koci doso kappanāsiddhena bhedena abhedassāpi niddesadassanato yathā "silāputtakassa sarīran"ti.

Apica avayavavasena avayavino tathāniddesanidassanato yathā "kāye kāyānupassī"ti (saṁ. ni. 5.390), ruppanaṁ vā rūpaṁ, rūpasabhāvo, tadassa atthīti **rūpī,** attā "rūpino dhammā"ti-ādīsu (dha. sa. 11.dukamātikā) viya, evañca katvā attano rūpasabhāvattā "rūpī attā"ti vacanaṁ ñāyāgatamevāti vuttaṁ **"kasiṇarūpaṁ attā"**ti. **"Gahetvā"**ti etena cetassa sambandho. **Tatthā**ti kasiṇarūpe. **Assā**ti parikappitassa attano, ājīvakādayo takkamattena paññapenti viyāti attho. Ājīvakā hi takkikāyeva, na lābhino. Niyatavāditāya hi kammaphalapaṭikkhepato natthi tesaṁ jhānasamāpattilābho. Tathā hikaṇhābhijāti-ādīsu kāḷakādirūpaṁ "attā"ti ekacce ājīvakā paṭijānanti. Purimanayena cettha lābhīnaṁ dasseti, pacchimanayena pana takkikaṁ. Evamīdisesu. **Roga**-saddo bhaṅgapariyāyo bhaṅgassāpi rujjanabhāvato, evañca katvā aroga-saddassa niccapariyāyatā upapannā hoti, tenāha **"nicco"**ti. **Roga**-saddo vā byādhipariyāyo. **Arogo**ti pana rogarahitatāsīsena nibbikāratāya niccataṁ diṭṭhigatiko paṭijānātīti dassetuṁ **"nicco"**ti vuttaṁ (pg.1.442) Kasiṇugghāṭimākāsapaṭhamāruppaviññāṇanatthibhāvākiñcaññāyatanāni yathārahamarūpasamāpattinimittaṁ nāma. Nimbapaṇṇe tapparimāṇo tittakaraso viya sarīrapparimāṇo arūpī attā sarīre tiṭṭhatīti takkamatteneva nigaṇṭhā "arūpī attā saññī"ti paññapentīti āha **"nigaṇṭhādayo viyā"**ti.

Tatiyā panāti "rūpī ca arūpī ca attā"ti laddhi. **Missakagāhavasenā**ti rūpārūpasamāpattīnaṁ yathāvuttāni nimittāni ekajjhaṁ katvā ekova "attā"ti, tattha pavattasaññañcassa "saññā"ti gahaṇavasena. Ayañhi diṭṭhigatiko rūpārūpasamāpattilābhī tāsaṁ nimittaṁ rūpabhāvena, arūpabhāvena ca "attā"ti gahetvā "rūpī ca arūpī cā"ti abhinivesaṁ janesi athetavādino viya, takkamatteneva vā rūpārūpadhammānaṁ missakagahaṇavasena "rūpī ca arūpī ca attā"ti abhinivissa aṭṭhāsi. **Catutthā**ti "neva arūpī ca nārūpī ca attā"ti laddhi. **Takkagāhenevā**ti saṅkhārasesasukhumabhāvappattadhammā viya accantasukhumabhāvappattiyā sakiccasādhanāsamatthatāya khambhakucchi [thambhakuṭṭa (dī. ni. ṭī. 176-77)] hatthapādādisaṅghāto viya neva rūpī, rūpasabhāvānativattanato na ca arūpīti evaṁ pavattatakkagāheneva.

Ayaṁ aṭṭhakathāmuttako nayo– nevarūpī nārūpīti ettha hi antānantikacatutthavāde viya aññamaññapaṭikkhepavasena attho veditabbo. Satipi ca tatiyavādena imassa samānatthabhāve tattha desakālabhedavasena viya idha kālavatthubhedavasena tatiyacatutthavādānaṁ viseso daṭṭhabbo. Kālabhedavasena hi idha tatiyavādassa pavatti rūpārūpanimittānaṁ saha-anupaṭṭhānato. Catutthavādassa pana vatthubhedavasena

pavatti rūpārūpadhammasamūhabhāvatoti. Dutiyacatukkaṁ antānantikavāde vuttanayena veditabbaṁ sabbathā saddatthato samānatthattā. Yaṁ panettha vattabbaṁ, tampi "amati gacchati bhāvo osānametthā"ti-ādinā amhehi vuttameva, kevalaṁ pana tattha pubbantakappanāvasena pavatto, idha aparantakappanāvasenāti ayaṁ viseso pākaṭoyeva. Kāmañca nānattasaññī attāti ayampi vādo samāpannakavasena labbhati. Aṭṭhasamāpattilābhino diṭṭhigatikassa vasena saññābhedasambhavato. Tathāpi samāpattiyaṁ (pg.1.443) ekarūpeneva saññāya upaṭṭhānato lābhīvasena ekattasaññitā sātisayaṁ yuttāti āha **"samāpannakavasena ekattasaññī"**ti. Ekasamāpattilābhino eva vā vasena attho veditabbo. Satipi ca samāpattibhedato saññābhedasambhave bahiddhā puthuttārammaṇeyeva saññānānattassa oḷārikassa sambhavato takkīvaseneva nānattasaññitaṁ dassetuṁ **"asamāpannakavasena nānattasaññī"**ti vuttaṁ. **Parittakasiṇavasenā**ti avaḍḍhitattā appakakasiṇavasena, **kasiṇa**ggahaṇañcettha saññāya visayadassanaṁ. Visayavasena hi saññāya parittatā, iminā ca satipi saññāvinimuttadhamme "saññāyeva attā"ti vadatīti dasseti. Esa nayo **vipulakasiṇavasenā**ti etthāpi. Evañca katvā antānantikavāde ceva idha ca antānantacatukke paṭhamadutiyavādesu saddatthamattato samānesupi sabhāvato tehi dvīhi vādehi imesaṁ dvinnaṁ vādānaṁ viseso siddho hoti, aññathā vuttappakāresu vādesu satipi pubbantāparantakappanabhedamattena kehici visese kehici avisesoyeva siyāti.

Ayaṁ pana aṭṭhakathāmuttako nayo– "aṅguṭṭhappamāṇo attā, aṇumatto attā"ti-ādiladdhivasena paritto ca so saññī cāti **parittasaññī** kāpilakāṇādapabhutayo [kapilakaṇādādayo (dī. ni. ṭī. 1.76-77)] viya. Attano sabbagatabhāvapaṭijānanavasena appamāṇo ca so saññī cāti **appamāṇasaññī**ti.

Dibbacakkhuparibhaṇḍattā yathākammūpagañāṇassa dibbacakkhupabhāvajanitena yathākammūpagañāṇena dissamānāpi sattānaṁ sukhādisamaṅgitā dibbacakkhunāva diṭṭhā nāmāti āha **"dibbena cakkhunā"**ti-ādi. Catukkanayaṁ, pañcakanayañca sandhāya **tikacatukkajjhānabhūmiyan"**ti vuttaṁ. Diṭṭhigatikavisayāsu hi pañcavokārajhānabhūmīsu vehapphalabhūmiṁ ṭhapetvā avasesā yathārahaṁ catukkanaye tikajjhānassa, pañcakanaye ca catukkajjhānassa vipākaṭṭhānattā **tikacatukkajjhānabhūmiyo** nāma. Suddhāvāsā pana tesamavisayā. **Nibbattamānan**ti uppajjamānaṁ. Nanu ca "ekantasukhī attā"ti-ādinā pavattavādānaṁ aparantadiṭṭhibhāvato "nibbattamānaṁ disvā"ti paccuppannavacanaṁ anupapannameva siyā. Anāgatavisayā hi ete vādāti? Upapannameva anāgatassa ekantasukhībhāvādikassa pakappanāya (pg.1.444) paccuppannanibbattidassanena adhippetattā. Tenevāha "nibbattamānaṁ disvā 'ekantasukhī'ti gaṇhātī"ti. Ettha ca tassaṁ tassaṁ bhūmiyaṁ bāhullena sukhādisahitadhammappavattidassanaṁ paṭicca tesaṁ "ekantasukhī"ti-ādigahaṇato tadanurūpāyeva bhūmi vuttāti daṭṭhabbaṁ. Saddantarābhisambandhavasena viya hi atthapakaraṇādivasenapi atthaviseso labbhati. "Ekantasukhī"ti-ādīsu ca ekantabhāvo bahulaṁ pavattimattaṁ pati payutto. Tathāpavattimattadassanena tesaṁ evaṁ gahaṇato. Atha vā hatthidassaka-andhā viya diṭṭhigatikā yaṁ yadeva passanti, taṁ tadeva abhinivissa voharanti. Vuttañhetaṁ bhagavatā **udāne** "aññatitthiyā bhikkhave, paribbājakā andhā acakkhukā"ti-ādi, (udā. 55) tasmā alamettha yuttimagganāti. "Dibbena cakkhunā disvā"ti vuttamatthaṁ samatthetuṁ **"visesato hī"**ti-ādi vuttaṁ.

Asaññīnevasaññīnāsaññīvādavaṇṇanā

78-83. Atha na koci viseso atthīti codanaṁ sodheti **"kevalañhī"**ti-ādinā. "Asaññī"ti ca "nevasaññīnāsaññī"ti ca gaṇhantānaṁ tā diṭṭhiyoti sambandho. **Kāraṇan**ti visesakāraṇaṁ, diṭṭhisamudāgamakāraṇaṁ vā. Satipi kiñci kāraṇapariyesanasambhave diṭṭhigatikavādānaṁ anādariyabhāvaṁ dassetuṁ **"na ekantena kāraṇaṁ pariyesitabban"**ti vuttaṁ. Kasmāti āha **"diṭṭhigatikassā"**ti-ādi, etena pariyesanakkhamābhāvatoti apariyesitabbakāraṇaṁ dasseti. Idaṁ vuttaṁ hoti– asaññīvāde asaññībhave nibbattasattavasena pavatto paṭhamavādo, "saññaṁ attato samanupassatī"ti ettha vuttanayena saññaṁyeva "attā"ti gahetvā tassa kiñcanabhāvena ṭhitāya aññāya saññāya abhāvato "asaññī"ti pavatto dutiyavādo, tathā saññāya saha rūpadhamme, sabbe eva vā rūpārūpadhamme "attā"ti gahetvā pavatto tatiyavādo, takkagāhavaseneva catutthavādo pavatto.

Dutiyacatukkepi kasiṇarūpassa asañjānanasabhāvatāya asaññīti katvā antānantikavāde vuttanayena cattāro vikappā pavattā. Nevasaññīnāsaññīvāde pana nevasaññīnāsaññībhave nibbattasattasseva cutipaṭisandhīsu (pg.1.445) sabbattha vā paṭusaññākiccaṁ kātuṁ asamatthāya sukhumāya saññāya atthibhāvapaṭijānanavasena paṭhamavādo, asaññīvāde vuttanayena sukhumāya saññāya vasena, sañjānanasabhāvatāpaṭijānanavasena ca dutiyavādādayo pavattāti. Evaṁ kenaci pakārena satipi kāraṇapariyesanasambhave diṭṭhigatikavādānaṁ pariyesanakkhamābhāvato ādaraṁ katvā mahussāhena tesaṁ kāraṇaṁ na pariyesitabbanti. Etesaṁ pana saññī-asaññīnevasaññīnāsaññīvādānaṁ sassatadiṭṭhisaṅgaho "arogo paraṁ maraṇā"ti vacanato pākaṭoyeva.

Ucchedavādavaṇṇanā

84. Avijjamānassa vināsāsambhavato atthibhāvahetuko ucchedoti dassetuṁ vijjamānavācakena santa-saddena **"sato"**ti pāḷiyaṁ vuttanti āha **"vijjamānassā"**ti. Vijjamānatāpayutto cesa diṭṭhigatikavādavisayo sattoyeva idha adhippetoti dassanatthaṁ pāḷiyaṁ **"sattassā"**ti vuttaṁ, tena imamatthaṁ dasseti– yathā hetuphalabhāvena pavattamānānaṁ sabhāvadhammānaṁ satipi ekasantānapariyāpannānaṁ bhinnasantatipatitehi visese hetuphalabhūtānaṁ paramatthato bhinnasabhāvattā bhinnasantānapatitānaṁ viya accantaṁ bhedasanniṭṭhānena nānattanayassa micchāgahaṇaṁ ucchedābhinivesassa kāraṇaṁ, evaṁ hetuphalabhūtānaṁ vijjamānepi sabhāvabhede ekasantatipariyāpannatāya ekattanayena accantamabhedagahaṇampi kāraṇamevāti. Santānavasena hi pavattamānesu khandhesu ghanavinibbhogābhāvena tesaṁ idha sattagāho, sattassa ca atthibhāvagāhahetuko ucchedavādo, anupubbanirodhavasena pana nirantaravināso idha "ucchedo"ti adhippeto yāvāyaṁ attā ucchijjamāno bhavati, tāvāyaṁ vijjatiyevāti gahaṇatoti āha **"upacchedan"**ti. **U**-saddo hi upa-saddapariyāyo, so ca upasaṅkamanattho, upasaṅkamanañcettha anupubbamuppajjitvā aparāparaṁ nirodhavasena nirantaratā. Apica punānuppajjamānavasena nirudayavināsoyeva **ucchedo** nāma yathāvuttanayena gahaṇatoti āha **"upacchedan"**ti. **U**-saddo, hi upa-saddo ca ettha uparibhāgattho. Niruddhato parabhāgo ca idha uparibhāgoti vuccati.

Nirantaravasena (pg.1.446) nirudayavasena vā visesena nāso **vināso,** so pana maṁsacakkhupaññācakkhūnaṁ dassanapathātikkamanato adassanamevāti āha **"adassanan"**ti. Adassane hi **nāsa**-saddo loke niruḷho "dve cāpare vaṇṇavikāranāsā"ti-ādīsu (kāsikā 6-3-109suttaṁ passitabbaṁ) viya. **Bhāvavigaman**ti sabhāvāpagamaṁ. Yathādhammaṁ bhavanaṁ bhāvoti hi atthena idha **bhāva**-saddo sabhāvavācako. Yo pana nirantaraṁ nirudayavināsavasena ucchijjati, so attano sabhāvena ṭhātumasakkuṇeyyatāya "bhāvāpagamo"ti vuccati. **"Tatthā"**ti-ādinā ucchedavādassa yathāpāṭhaṁ samudāgamaṁ nidassanamattena dasseti, tena vakkhati "tathā ca aññathā ca vikappetvāvā"ti. **Tatthā**ti "sato sattassa ucchedaṁ vināsaṁ vibhavaṁ paññapentī"ti vacane. **Lābhī**ti dibbacakkhuñāṇalābhī. Tadavasesalābhī ceva sabbaso alābhī ca idha aparantakappikaṭṭhāne **"alābhī"** tveva vuccati.

Cutinti sekkhaputhujjanānampi cutimeva. Esa nayo **cutimattamevā**ti etthāpi. **Upapattiṁ apassanto**ti daṭṭhuṁ samatthepi sati anolokanavasena apassanto. **Na upapātan**ti pubbayogābhāvena, parikammākaraṇena vā upapattiṁ daṭṭhuṁ na sakkoti, evañca katvā nayadvaye viseso pākaṭo hoti. Ko paralokaṁ jānāti, na jānātiyevāti natthikavādavasena ucchedaṁ gaṇhātīti saha pāṭhasesena sambandho, natthikavādavasena mahāmūḷhabhāveneva "ito añño paraloko atthī"ti anavabodhanato imaṁ diṭṭhiṁ gaṇhātīti adhippāyo. "Ettakoyeva visayo, yvāyaṁ indriyagocaro"ti attano dhītuyā hatthaggaṇhanakarājā viya kāmasukhābhirattatāyapi gaṇhātīti āha **"kāmasukhagiddhatāya vā"**ti. Vaṇṭato patitapaṇṇānaṁ vaṇṭena apaṭisandhikabhāvaṁ sandhāya **"na puna viruhantī"**ti vuttaṁ. **Evameva sattā**ti yathā paṇḍupalāso bandhanā pavutto puna na paṭisandhīyati, evameva sabbepi sattā appaṭisandhikā maraṇapariyosānā aponobbhavikā appaṭisandhikamaraṇameva nigacchantīti attho. Udakapubbuḷakūpamā hi sattā puna anuppajjamānatoti tassa laddhi. **Tathā**ti "lābhī anussaranto"ti-ādinā [arahato (aṭṭha)] nidassanavasena vuttappakārena. **Aññathā**ti takkanassa anekappakārasambhavato tato aññenapi pakārena. Lābhinopi cutito (pg.1.447) uddhaṁ upapātassa adassanamattaṁ pati takkaneneva imā diṭṭhiyo uppajjantīti vuttaṁ **"vikappetvāvā"**ti. Tathā ca vikappetvāva uppannā aññathā ca vikappetvāva uppannāti hi sambandho. Tattha "dve janā"ti-ādinā ucchedaggāhakappabhedadassanena imamatthaṁ dasseti. Yathā amarāvikkhepikavādā ekanta-alābhīvaseneva desitā, yathā ca uddhamāghātanikasaññīvāde catutthacatukke saññīvādā ekantalābhīvaseneva desitā, nayime. Ime pana sassatekaccasassatavādādayo viya lābhī-alābhīvaseneva desitāti. Yadevaṁ kasmā sassatavādādīsu viya lābhīvasena, takkīvasena ca paccekaṁ desanamakatvā sassatavādādidesanāhi aññathā idha desanā katāti? Vuccate– desanāvilāsappattito. Desanāvilāsappattā hi buddhā bhagavanto, te veneyyajjhāsayānurūpaṁ vividhenākārena dhammaṁ desenti, na aññathā. Yadi hi idhāpi ca tathādesanāya nibandhanabhūto veneyyajjhāsayo bhaveyya, tathārūpameva bhagavā vadeyya, kathaṁ? "Idha bhikkhave, ekacco samaṇo vā brāhmaṇo vā ātappamanvāya …pe… yathā samāhite citte sattānaṁ cutūpapātañāṇāya cittaṁ abhininnāmeti, so dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena arahato cuticittaṁ passati, puthūnaṁ vā parasattānaṁ, na heva kho taduddhaṁ upapattiṁ. So evamāha 'yato kho bho ayaṁ attā rūpī cātumahābhūtiko mātāpettikasambhavo kāyassa bhado ucchijjati vinassati, na hoti paraṁ maraṇā'ti-ādinā" visesalābhino, takkino ca visuṁ katvā. Yasmā pana tathādesanāya nibandhanabhūto veneyyajjhāsayo na idha bhavati, tasmā desanāvilāsena veneyyajjhāsayānurūpaṁ sassatavādādidesanāhi aññathāyevāyaṁ desanā katāti daṭṭhabbaṁ.

Atha vā sassatekaccasassatavādādīsu viya na idha takkīvādato visesalābhīvādo bhinnākāro, atha kho samānappakāratāya samānākāroyevāti imassa visesassa pakāsanatthaṁ ayamucchedavādo bhagavatā purimavādehi visiṭṭhākārabhāvena desito. Sambhavati hi idha takkinopi anussavādivasena adhigamavato viya abhiniveso. Apica na imā diṭṭhiyo bhagavatā anāgate evaṁbhāvīvasena (pg.1.448) desitā, nāpi evamete bhaveyyunti parikappanāvasena, atha kho yathā yathā diṭṭhigatikehi "idameva saccaṁ, moghamaññan"ti (ma. ni. 2.187 203 427 3.27 28 udā. 55) maññitā, tathā tathāyeva ime diṭṭhigatā yathābhuccaṁ sabbaññutaññāṇena paricchinditvā pakāsitā, yehi gambhīrādippakārā aputhujjanagocarā buddhadhammā pakāsanti, yesañca parikittanena tathāgatā sammadeva thomitā honti.

Aparo nayo– yathā ucchedavādīhi diṭṭhigatikehi uttaruttarabhavadassīhi aparabhavadassīnaṁ tesaṁ vādapaṭisedhavasena sakasakavādā patiṭṭhāpitā, tathāyevāyaṁ desanā katāti purimadesanāhi imissā desanāya pavattibhedo na codetabbo, evañca katvā arūpabhavabhedavasena ucchedavādo catudhā vibhajitvā viya kāmarūpabhavabhedavasenāpi anekadhā vibhajitvāyeva vattabbo, evaṁ sati bhagavatā vuttasattakato bahutarabhedo ucchedavādo āpajjatīti, atha vā paccekaṁ kāmarūpabhavabhedavasena viya arūpabhavavasenāpi na vibhajitvā vattabbo, evampi sati bhagavatā vuttasattakato appatarabhedova ucchedavādo āpajjatīti ca evaṁpakārāpi codanā anavakāsā eva hoti. Diṭṭhigatikānañhi yathābhimataṁ desanā pavattāti.

85. **Mātāpitūnaṁ etan**ti taṁsambandhanato etaṁ mātāpitūnaṁ santakanti attho. **Sukkasoṇitan**ti pitu sukkaṁ, mātu soṇitañca, ubhinnaṁ vā sukkasaṅkhātaṁ soṇitaṁ. **Mātāpettike**ti nimitte cetaṁ bhummaṁ. **Itī**ti imehi tīhi padehi. "Rūpakāyavasenā"ti avatvā **"rūpakāyasīsenā"**ti vadanto arūpampi tesaṁ "attā"ti gahaṇaṁ ñāpeti. Iminā pakārena **itthan**ti āha **"evameke"**ti. **Evaṁ**-saddo hettha idamattho, iminā pakārenāti attho. **Eke**ti ekacce, aññe vā.

86. Manussānaṁ pubbe gahitattā, aññesañca asambhavato "kāmāvacaro"ti ettha **chakāmāvacaradevapariyāpanno**ti attho. **Kabaḷīkāro** cettha yathāvuttasudhāhāro.

87. **Jhānamanena** (pg.1.449) **nibbatto**ti ettha yaṁ vattabbaṁ, taṁ heṭṭhā vuttameva. Mahāvayavo **aṅgo,** tattha visuṁ pavatto **paccaṅgo,** sabbehi aṅgapaccaṅgehi yutto tathā. **Tesan**ti cakkhusotindriyānaṁ. **Itaresan**ti ghānajivhākāyindriyānaṁ. Tesampi indriyānaṁ saṇṭhānaṁ purisavesavaseneva veditabbaṁ. Tathā hi **aṭṭhakathāsu** vuttaṁ "samānepi tattha ubhayaliṅgābhāve purisasaṇṭhānāva tattha brahmāno, na itthisaṇṭhānā"ti.

88-92. **Ākāsānañcāyatana**-saddo idha bhaveyevāti āha **"ākāsānañcāyatanabhavan"**ti. Etthāha– yuttaṁ tāva purimesu tīsu vādesu "kāyassa bhedā"ti vattuṁ pañcavokārabhavapariyāpannaṁ attabhāvamārabbha pavattattā tesaṁ vādānaṁ, catuvokārabhavapariyāpannaṁ pana attabhāvaṁ nissāya pavattesu catutthādīsu catūsu vādesu kasmā "kāyassa bhedā"ti vuttaṁ. Na hi arūpīnaṁ kāyo vijjati. Yo bhedoti vucceyyāti? Saccametaṁ, rūpattabhāve pana pavattavohāreneva diṭṭhigatiko arūpattabhāvepi kāyavohāraṁ āropetvā evamāha. Lokasmiñhi dissati aññatthabhūtopi vohāro tadaññatthasamāropito yathā taṁ "sasavisāṇaṁ, khaṁ pupphan"ti. Yathā ca diṭṭhigatikā diṭṭhiyo paññapenti, tathāyeva bhagavāpi desetīti. Apica nāmakāyabhāvato phassādidhammasamūhabhūte arūpattabhāve kāyaniddeso daṭṭhabbo. Samūhaṭṭhenapi hi "kāyo"ti vuccati "hatthikāyo assakāyo"ti-ādīsu viya. Ettha ca kāmāvacaradevattabhāvādiniravasesavibhavapatiṭṭhāpakānaṁ dutiyādivādānaṁ aparantakappikabhāvo yutto hotu anāgataddhavisayattā tesaṁ

vādānaṁ, kathaṁ pana diṭṭhigatikassa paccakkhabhūtamanussattabhāvāpagamapatiṭṭhāpakassa paṭhamavādassa aparantakappikabhāvo yujjeyya paccuppannaddhavisayattā tassa vādassa. Dutiyavādādīnañhi purimapurimavādasaṅgahitasseva attano anāgate taduttaribhavūpapannassa samucchedabodhanato yujjati aparantakappikatā, tathā ceva vuttaṁ "no ca kho bho ayaṁ attā ettāvatā sammā samucchinno hotī"ti-ādi (dī. ni. 1.85) yaṁ pana tattha vuttaṁ "atthi kho bho añño attā"ti, (dī. ni. 1.87) taṁ manussattabhāvādiheṭṭhimattabhāvavisesāpekkhāya vuttaṁ, na sabbathā aññabhāvato. Paṭhamavādassa pana anāgate taduttaribhavūpapannassa attano samucchedabodhanābhāvato (pg.1.450) "atthi kho bho añño attā"ti ettha aññabhāvena aggahaṇato ca na yujjateva aparantakappikatāti? No na yujjati idhalokapariyāpannattepi paṭhamavādavisayassa anāgatakālikasseva tena adhippetattā. Paṭhamavādināpi hi idhalokapariyāpannassa attano paraṁ maraṇā ucchedo anāgatakālavaseneva adhippeto, tasmā cassa aparantakappikatāya na koci virodhoti.

Diṭṭhadhammanibbānavādavaṇṇanā

93. Ñāṇena daṭṭhabboti **diṭṭho,** diṭṭho ca so sabhāvaṭṭhena dhammo cāti **diṭṭhadhammo,** dassanabhūtena ñāṇena upaladdhasabhāvoti attho. So pana akkhānamindriyānaṁ abhimukhībhūto visayoyevāti vuttaṁ **"paccakkhadhammo vuccatī"**ti. Tattha yo anindriyavisayo, sopi supākaṭabhāvena indriyavisayo viya hotīti katvā tathā vuttanti daṭṭhabbaṁ, tenevāha **"tattha tattha paṭiladdhattabhāvassetaṁ adhivacanan"**ti, tasmiṁ tasmiṁ bhave yathākammaṁ paṭilabhitabbattabhāvassa vācakaṁ padaṁ, nāmanti vā attho. **Nibbānañ**cettha dukkhavūpasamanameva, na aggaphalaṁ, na ca asaṅkhatadhātu tesamavisayattāti āha **"dukkhavūpasamanan"**ti. Diṭṭhadhammanibbāne pavatto vādo etesanti **diṭṭhadhammanibbānavādā**tipi yujjati.

94. Kāmanīyattā kāmā ca te anekāvayavānaṁ samūhabhāvato sattānañca bandhanato guṇā cāti **kāmaguṇā**ti atthaṁ sandhāyāha **"manāpiyarūpādīhī"**ti-ādi. Yāva phoṭṭhabbārammaṇañcettha **ādi**-saddena saṅgaṇhāti. **Suṭṭhu appito**ti sammā ṭhapito. Ṭhapanā cettha allīyanāti āha **"allīno"**ti. Parito tattha tattha kāmaguṇesu yathāsakaṁ indriyāni cāreti gocaraṁ gaṇhāpetīti atthaṁ dassetuṁ **"tesū"**ti-ādi vuttaṁ, tenāha **"ito cito ca upanetī"**ti. **Pari**-saddavisiṭṭho vā idha **cara**-saddo kīḷāyanti vuttaṁ **"palaḷatī"**ti-ādi [laḷati (aṭṭhakathāyaṁ)]. **Palaḷatī**ti hi pakārena laḷati, vilāsaṁ karotīti attho. **"Ettha cā"**ti-ādinā uttamakāmaguṇikānameva diṭṭhadhammanibbānaṁ paññapentīti dasseti. Mandhātumahārājavasavattīdevarājakāmaguṇā hi uttamatāya nidassitā, kasmāti āha **"evarūpe"**ti-ādi.

95. **Aññathābhāvā**ti (pg.1.451) kāraṇe nissakkavacanaṁ. **Vuttanayenā**ti suttapadesu desitanayena, etena sokādīnamuppajjanākāraṁ dasseti. Ñātibhogarogasīladiṭṭhibyasanehi phuṭṭhassa cetaso abbhantaraṁ nijjhāyanaṁ socanaṁ **antonijjhāyanaṁ,** tadeva lakkhaṇametassāti **antonijjhāyanalakkhaṇo.** Tasmiṁ soke samuṭṭhānahetubhūte nissitaṁ **tannissitaṁ.** Bhusaṁ vilapanaṁ **lālappanaṁ,** tannissitameva lālappanaṁ, tadeva lakkhaṇamassāti **tannissitalālappanalakkhaṇo.** Pasādasaṅkhāte kāye nissitassa dukkhasahagatakāyaviññāṇassa paṭipīḷanaṁ **kāyapaṭipīḷanaṁ,** sasambhārakathanaṁ vā etaṁ yathā "dhanunā vijjhatī"ti tadupanissayassa vā aniṭṭharūpassa pacchā pavattanato "rūpakāyassa paṭipīḷanan"tipi

vaṭṭati. Paṭighasampayuttassa manaso vihesanaṁ **manovighātaṁ.** Tadeva lakkhaṇamassāti sabbattha yojetabbaṁ. Ñātibyasanādinā phuṭṭhassa paridevanāyapi asakkuṇantassa antogatasokasamuṭṭhito bhuso āyāso **upāyāso.** So pana cetaso appasannākāro evāti āha **"visādalakkhaṇo"**ti. Sādanaṁ pasādanaṁ **sādo,** pasannatā. Anupasaggopi hi saddo sa-upasaggo viya yathāvuttassa atthassa bodhako yathā "gotrabhū"ti. Evaṁ sabbattha. Tato vigamanaṁ **visādo,** appasannabhāvo.

96. Vitakkanaṁ **vitakkitaṁ,** taṁ panatthato vitakkova, tathā **vicāritan**ti etthāpi, tena vuttaṁ **"abhiniropanavasena pavatto vitakko"**ti-ādi. **Etenā**ti vitakkavicāre parāmasitvā karaṇaniddeso, hetuniddeso vā. Tenetamatthaṁ dīpeti "khobhakarasabhāvattā vitakkavicārānaṁ taṁsahitampi jhānaṁ tehi sa-uppīḷanaṁ viya hotī"ti, tenāha **"sakaṇṭakaṁ** [bhakaṇḍakaṁ (aṭṭhakathāyaṁ)] **viya khāyatī"**ti. Oḷārikabhāvo hi vitakkavicārasaṅkhātena kaṇṭakena saha pavattakathā. Kaṇṭakasahitabhāvo ca sa-uppīḷanatā eva, loke hi sakaṇṭakaṁ pharusakaṁ oḷārikanti vadanti.

97. Pītigataṁ **pītiyeva** "diṭṭhigatan"ti-ādīsu (dha. sa. 381 mahāni. 12) viya gata-saddassa tabbhāvavuttito. Ayañhi saṁvaṇṇakānaṁ pakati, yadidaṁ anatthakapadaṁ, tulyādhikaraṇapadañca ṭhapetvā atthavaṇṇanā. Tathā hi tattha tattha dissati. "Yopanāti (pg.1.452) yo yādiso, (pārā. 45) nibbānadhātūti nibbāyanamattan"ti ca ādi. Yāya nimittabhūtāya ubbilāvanapītiyā uppannāya cittaṁ **ubbilāvitaṁ** nāma, sāyeva **ubbilāvitattaṁ** bhāvavācakassa nimitte pavattanato. Iti pītiyā uppannāya eva cittassa ubbilāvanato tassa ubbilāvitabhāvo pītiyā kato nāmāti āha **"ubbilabhāvakaraṇan"**ti.

98. Ābhujanaṁ manasikaraṇaṁ **ābhogo.** Sammā anukkamena, punappunaṁ vā ārammaṇassa āhāro **samannāhāro.** Ayaṁ pana **ṭīkāyaṁ** (dī. ni. ṭī. 1.98) vuttanayo– cittassa ābhuggabhāvo ārammaṇe abhinatabhāvo **ābhogo.** Sukhena hi cittaṁ ārammaṇe abhinataṁ hoti, na dukkhena viya apanataṁ, nāpi adukkhamasukhena viya anabhinataṁ, anapanatañcāti. Ettha ca "manuññabhojanādīsu khuppipāsādi-abhibhūtassa viya kāmehi viveciyamānassa upādārammaṇapatthanāvisesato abhivaḍḍhati, manuññabhojanaṁ bhuttāvino viya pana uḷārakāmarasassa yāvadatthaṁ nicitassa sahitassa bhuttakāmatāya kāmesu pātabyatā na hoti, visayānabhigiddhanato visayehi dummociyehi jalūkā viya sayameva muccatī"ti ca ayoniso ummujjitvā kāmaguṇasantappitatāya saṁsāradukkhavūpasamaṁ byākāsi paṭhamavādī. Kāmādīnaṁ ādīnavadassitāya, paṭhamādijhānasukhassa santabhāvadassitāya ca paṭhamādijhānasukhatittiyā saṁsāradukkhupacchedaṁ byākaṁsu dutiyādivādino. Idhāpi ucchedavādeva vuttappakāro vicāro yathāsambhavaṁ ānetvā vattabbo. Ayaṁ panettha viseso– ekasmimpi attabhāve pañca vādā labbhanti. Paṭhamavāde yadi kāmaguṇasamappito attā, evaṁ so diṭṭhadhammanibbānappatto. Dutiyādivādesu yadi paṭhamavādasaṅgahito soyeva attā paṭhamajjhānādisamaṅgī evaṁ sati diṭṭhadhammanibbānappattoti. Teneva hi ucchedavāde viya idha pāḷiyaṁ "añño attā"ti aññaggahaṇaṁ na kataṁ. Kathaṁ pana accantanibbānapaññāpakassa attano diṭṭhadhammanibbānavādassa sassatadiṭṭhiyā saṅgaho, na ucchedadiṭṭhiyāti? Taṁtaṁsukhavisesasamaṅgitāpaṭiladdhena bandhavimokkhena suddhassa attano sakarūpeneva avaṭṭhānadīpanato. Tesañhi tathāpaṭiladdhena kammabandhavimokkhena suddho hutvā diṭṭhadhammanibbānappatto attā sakarūpeneva avaṭṭhāsīti laddhi. Tathā hi **pāḷiyaṁ** "ettāvatā kho bho (pg.1.453) ayaṁ attā paramadiṭṭhadhammanibbānaṁ patto hotī"ti

sassatabhāvañāpakacchāyāya eva tesaṁ vādadassanaṁ katanti.

"Ettāvatā"ti-ādinā pāḷiyatthasampiṇḍanaṁ. Tattha **yāsan**ti yathāvuttānaṁ diṭṭhīnaṁ aniyamaniddesavacanaṁ. Tassa imā dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo kathitāti niyamanaṁ, niyatānapekkhavacanaṁ vā etaṁ "yaṁ sandhāya vuttan"ti āgataṭṭhāne viya. **Sesā**ti pañcapaññāsa diṭṭhiyo. Tāsu antānantikavādādīnaṁ sassatadiṭṭhisaṅgahabhāvo tattha tattha pakāsitoyeva. Kiṁ panettha kāraṇaṁ, pubbantāparantā eva diṭṭhābhinivesassa visayabhāvena dassitā, na pana tadubhayamekajjhanti? Asambhavo evettha kāraṇaṁ. Na hi pubbantāparantesu viya tadubhayavinimutte majjhante diṭṭhikappanā sambhavati tadubhayantaramattena ittarakālattā. Atha pana paccuppannattabhāvo tadubhayavemajjhaṁ, evaṁ sati diṭṭhikappanākkhamo tassa ubhayasabhāvo pubbantāparantesuyeva antogadhoti kathaṁ tadubhayamekajjhaṁ adassitaṁ siyā. Atha vā pubbantāparantavantatāya "pubbantāparanto"ti majjhanto vuccati, sopi "pubbantakappikā ca aparantakappikā ca pubbantāparantakappikā cā"ti upari vadantena bhagavatā pubbantāparantehi visuṁ katvā vuttoyevāti daṭṭhabbo. Aṭṭhakathāyampi "sabbepi te pubbantāparantakappike"ti etena sāmaññaniddesena, ekasesena vā saṅgahitoti veditabbaṁ. Aññathā hi saṅkaḍḍhitvā vuttavacanassa niravasesasaṅkaḍḍhanābhāvato anatthakatā āpajjeyyāti. Ke pana te pubbantāparantakappikāti? Ye antānantikā hutvā diṭṭhadhammanibbānavādāti evamādinā ubhayasambandhābhinivesino veditabbā.

100-104. **"Idānī"**ti-ādinā appanāvacanadvayassa visesaṁ dasseti. Tattha **ekajjhan**ti rāsikaraṇatthe nipāto. Ekadhā karotīti **ekajjhan**tipi neruttikā, bhāvanapuṁsakañcetaṁ. **Iti**-saddo idamattho, iminā pakārena pucchitvā vissajjesīti attho. **Ajjhāsayan**ti sassatucchedavasena diṭṭhijjhāsayaṁ. Tadubhayavasena hi sattānaṁ saṁkilesapakkhe duvidho ajjhāsayo. Tathā hi vuttaṁ–

"Sassatucchedadiṭṭhi ca, khanti cevānulomikā;
Yathābhūtañca yaṁ ñāṇaṁ, etaṁ āsayasadditan"ti. (visuddhi. ṭī. 1.136 dī. ni. ṭī. 1aṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā; sārattha. ṭī. 1aṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā, verajjakaṇḍavaṇṇanā; vi. vi. ṭī. 1.verañjakaṇḍavaṇṇanāpi passitabbaṁ).

Tañca (pg.1.454) bhagavā aparimāṇāsu lokadhātūsu aparimāṇānaṁ sattānaṁ aparimāṇe eva ñeyyavisese uppajjanavasena anekabhedabhinnampi "cattāro janā sassatavādā"ti-ādinā dvāsaṭṭhiyā pabhedehi saṅgaṇhanavasena sabbaññutaññāṇena paricchinditvā dassento pamāṇabhūtāya tulāya dhārayamāno viya hotīti āha **"tulāya tulayanto viyā"**ti. Tathā hi vakkhati "antojālīkatā"ti-ādi (dī. ni. aṭṭha. 1.146) **"sinerupādato vālukaṁ uddharanto viyā"**ti pana etena sabbaññutaññāṇato aññassa ñāṇassa imissā desanāya asakkuṇeyyataṁ dasseti paramagambhīratāvacanato.

Ettha ca "sabbe te imeheva dvāsaṭṭhiyā vatthūhi, etesaṁ vā aññatarena, natthi ito bahiddhā"ti vacanato, pubbantakappikādittayavinimuttassa ca kassaci diṭṭhigatikassa abhāvato yāni tāni sāmaññaphalādisuttantaresu vuttappakārāni akiriyāhetukanatthikavādādīni, yāni ca issarapakatipajāpatipurisakālasabhāvaniyatiyadicchāvādādippabhedāni diṭṭhigatāni (visuddhi. 1.160-162 vibha. anuṭī. 2.194-195vākyakhandhesu passitabbaṁ) bahiddhāpi dissamānāni, tesaṁ ettheva saṅgahato antogadhatā veditabbā. Kathaṁ? Akiriyavādo tāva "vañjho kūṭaṭṭho"ti-ādinā kiriyābhāvadīpanato sassatavāde antogadho, tathā "sattime kāyā"ti-ādi (dī. ni. 1.174) nayappavatto pakudhavādo, "natthi hetu natthi paccayo sattānaṁ saṁkilesāyā"ti-ādi (dī. ni. 1.168) nayappavatto ahetukavādo ca adhiccasamuppannavāde. "Natthi paro loko"ti-ādi (dī. ni. 1.171) nayappavatto

natthikavādo ucchedavāde. Tathā hi tattha "kāyassa bhedā ucchijjatī"ti-ādi (dī. ni. 1.85) vuttaṁ. Paṭhamena **ādi**-saddena niganṭhavādādayo saṅgahitā.

Yadipi pāḷiyaṁ (dī. ni. 1.177) nāṭaputtavādabhāvena cātuyāmasaṁvaro āgato, tathāpi sattavatātikkamena vikkhepavāditāya nāṭaputtavādopi sañcayavādo viya amarāvikkhepavādesu antogadho. "Taṁ jīvaṁ taṁ sarīraṁ, aññaṁ jīvaṁ aññaṁ sarīran"ti (dī. ni. 1.377 ma. ni. 2.122 saṁ. ni. 2.35) evaṁpakārā vādā pana "rūpī attā hoti arogo (pg.1.455) paraṁ maraṇā"ti-ādivādesu saṅgahaṁ gacchanti. "Hoti tathāgato paraṁ maraṇā, atthi sattā opapātikā"ti evaṁpakārā sassatavāde. "Na hoti tathāgato paraṁ maraṇā, natthi sattā opapātikā"ti evaṁpakārā ucchedavāde. "Hoti ca na hoti ca tathāgato paraṁ maraṇā, atthi ca natthi ca sattā opapātikā"ti evaṁpakārā ekaccasassatavāde. "Neva hoti na na hoti tathāgato paraṁ maraṇā, nevatthi na natthi sattā opapātikā"ti evaṁpakārā amarāvikkhepavāde. Issarapakatipajāpatipurisakālavādā ekaccasassatavāde. Kaṇādavādo, sabhāvaniyatiyadicchāvādā ca adhiccasamuppannavāde saṅgahaṁ gacchanti. Iminā nayena suttantaresu, bahiddhā ca aññatitthiyasamaye dissamānānaṁ diṭṭhigatānaṁ imāsuyeva dvāsaṭṭhiyā diṭṭhīsu antogadhatā veditabbā. Te pana tattha tatthāgatanayena vuccamānā ganthavitthārakarā, atitthe ca pakkhandanamiva hotīti na vitthārayimha. Idha pāḷiyaṁ atthavicāraṇāya aṭṭhakathāyaṁ anuttānatthapakāsanameva hi amhākaṁ bhāroti.

"Evamayaṁ yathānusandhivasena desanā āgatā"ti vacanappasaṅgena suttassānusandhayo vibhajituṁ **"tayo hī"**ti-ādimāha. Atthantaranisedhanatthañhi visesaniddhāraṇaṁ. Tattha anusandhanaṁ **anusandhi,** sambandhamattaṁ, yaṁ desanāya kāraṇaṭṭhena "samuṭṭhānan"tipi vuccati. Pucchādayo hi desanāya bāhirakāraṇaṁ tadanurūpena desanāpavattanato. Taṁsambandhopi tannissitattā kāraṇameva. Abbhantarakāraṇaṁ pana mahākaruṇādesanāñāṇādayo. Ayamattho upari āvi bhavissati. Pucchāya kato anusandhi **pucchānusandhi,** pucchaṁ anusandhiṁ katvā desitattā suttassa sambandho pucchāya kato nāma hoti. Pucchāsaṅkhāto anusandhi **pucchānusandhī**tipi yujjati. Pucchānissitena hi anusandhinā tannissayabhūtā pucchāpi gahitāti. Atha vā anusandhahatīti **anusandhi,** pucchāsaṅkhāto anusandhi etassāti **pucchānusandhi,** taṁtaṁsuttapadeso. Pucchāya vā anusandhīyatīti **pucchānusandhi,** pucchaṁ vacanasambandhaṁ katvā desito taṁsamuṭṭhāniko taṁtaṁsuttapadesova. **Ajjhāsayānusandhim**hipi eseva nayo. Anusandhīyatīti anusandhi, yo yo anusandhi, anusandhino anurūpaṁ vā **yathānusandhi.**

Pucchāya, ajjhāsayena ca ananusandhiko ādimhi desitadhammassa anurūpadhammavasena vā tappaṭipakkhadhammavasena vā pavatto uparisuttapadeso. Tathā (pg.1.456) hi so "yena pana dhammena …pe… kakacūpamā āgatā"ti-ādinā (dī. ni. aṭṭha. 1.100-104) aṭṭhakathāyaṁ vutto, yathāpāḷimayaṁ vibhāgoti dasseti **"tatthā"**ti-ādinā. Tattha "evaṁ vutte nando gopālako bhagavantaṁ etadavocā"ti paṭhanti, taṁ na sundaraṁ sutte tathā abhāvato. "Evaṁ vutte nandagopālakasutte bhagavantaṁ etadavocā"ti pana paṭhitabbaṁ tasmiṁ sutte "aññataro bhikkhu bhagavantaṁ etadavocā"ti atthassa upapattito. Idañhi saṁyuttāgamavare **saḷāyatanavagge** saṅgītasuttaṁ. Gaṅgāya vuyhamānaṁ dārukkhandhaṁ upamaṁ katvā saddhāpabbajite kulaputte desite nando gopālako "ahamimaṁ paṭipattiṁ pūressāmī"ti bhagavato santike pabbajjaṁ, upasampadañca gahetvā tathāpaṭipajjamāno nacirasseva arahattaṁ patto. Tasmā "nandagopālakasuttan"ti paññāyittha. "Kiṁ nu kho bhante"ti-ādīni pana aññataroyeva bhikkhu avoca. Vuttañhi tattha "evaṁ vutte aññataro

bhikkhu bhagavantaṁ etadavoca ‘kiṁ nu kho bhante, orimaṁ tīran’ti-ādi”.

Tatrāyamattho– **evaṁ vutte**ti “sace kho bhikkhave, dārukkhandho na orimaṁ tīraṁ upagacchatī”ti-ādinā gaṅgāya vuyhamānaṁ dārukkhandhaṁ upamaṁ katvā saddhāpabbajite kulaputte desite. **Bhagavantaṁ etadavocā**ti anusandhikusalatāya “kiṁ nu kho bhante”ti-ādivacanamavoca. Tathāgato hi “imissaṁ parisati nisinno anusandhi kusalo atthi, so maṁ pañhaṁ pucchissatī”ti ettakeneva desanaṁ niṭṭhāpesi. **Orimaṁ tīran**ti orimabhūtaṁ tīraṁ. Tathā **pārimaṁ tīran**ti. **Majjhe saṁsīdo**ti vemajjhe saṁsīdanaṁ nimmujjanaṁ. **Thale ussādo**ti jalamajjhe uṭṭhite thalasmiṁ ussārito āruḷho. **Manussaggāho**ti manussānaṁ sambandhībhūtānaṁ, manussehi vā gahaṇaṁ. Tathā **amanussaggāho**ti **āvaṭṭaggāho**ti udakāvaṭṭena gahaṇaṁ. **Antopūtī**ti vakkahadayādīsu apūtikassāpi guṇānaṁ pūtibhāvena abbhantaraṁpūtīti.

“Atha kho aññatarassa bhikkhuno”ti-ādi majjhimāgamavare uparipaṇṇāsake **mahāpuṇṇamasuttaṁ** (ma. ni. 3.88-90) tatrāyamattho– **iti kirā**ti ettha **kira**-saddo aruciyaṁ, tena bhagavato yathādesitāya attasuññatāya attano aruciyabhāvaṁ dīpeti. **Bho**ti dhammālapanaṁ, ambho sabhāvadhammāti attho. Yadi rūpaṁ anattā …pe… viññāṇaṁ anattā. Evaṁ satīti (pg.1.457) sapāṭhasesayojanā. **Anattakatānī**ti attanā na katāni, anattabhūtehi vā khandhehi katāni. **Kamattānaṁ phusissantī**ti kīdisamattabhāvaṁ phusissanti. Asati attani khandhānañca khaṇikattā tāni kammāni kaṁ nāma attānaṁ attano phalena phusissanti, ko kammaphalaṁ paṭisaṁvedissatīti vuttaṁ hoti. Tassa bhikkhuno cetoparivitakkaṁ attano cetasā ceto–pariyañāṇasampayuttena sabbaññutaññāṇasampayuttena vā aññāya jānitvāti sambandho.

Avidvāti sutādivirahena ariyadhammassa akovidatāya apaṇḍito. **Vidvā**ti hi paṇḍitādhivacanaṁ vidati jānātīti katvā. **Avijjāgato**ti avijjāya upagato, ariyadhamme avinītatāya appahīnāvijjoti attho. **Taṇhādhipateyyena cetasā**ti “yadi ahaṁ nāma koci natthi, evaṁ sati mayā katassa kammassa phalaṁ ko paṭisaṁvedeti, sati pana tasmiṁ siyā kammaphalūpabhogo”ti taṇhādhipatito āgatena attavādupādānasahagatena cetasā. **Atidhāvitabban**ti atikkamitvā dhāvitabbaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti– khaṇikattepi saṅkhārānaṁ yasmiṁ santāne kammaṁ kataṁ, tattheva phalūpapattito dhammapuñjamattasseva siddhe kammaphalasambandhe ekattanayaṁ micchā gahetvā ekena kārakavedakabhūtena bhavitabbaṁ, aññathā kammakammaphalānamasambandho siyāti attattaniyasuññatāpakāsanaṁ satthusāsanaṁ atikkamitabbaṁ maññeyyāti. Idāni anatidhāvitabbataṁ vibhāvetuṁ **“taṁ kiṁ maññathā”**ti-ādimāha.

Upari desanāti desanāsamuṭṭhānadhammadīpikāya heṭṭhimadesanāya upari pavattitā desanā. Desanāsamuṭṭhānadhammassa anurūpapaṭipakkhadhammappakāsanavasena duvidhesu yathānusandhīsu anurūpadhammappakāsanavasena yathānusandhidassanametaṁ **“upari cha abhiññā āgatā”**ti. Tadavasesaṁ pana sabbampi paṭipakkhadhammappakāsanavasena. Majjhimāgamavare mūlapaṇṇāsakeyeva cetāni suttāni. **Kilesenā**ti “lobho cittassa upakkileso”ti-ādinā kilesavasena. **Bhaṇḍanenā**ti vivādena. **Akkhantiyā**ti kopena. **Kakacūpamā**ti kharapanti-upamā. **Imasmimpī**ti **pi**-saddo apekkhāyaṁ “ayampi pārājiko”ti-ādīsu (vi. 1.72-73 167 171 195 197) viya, sampiṇḍane vā, tena yathā vatthasuttādīsu paṭipakkhadhammappakāsanavasena yathānusandhi (pg.1.458) evaṁ imasmimpi brahmajāleti apekkhanaṁ, sampiṇḍanaṁ vā karoti. Tathā hi niccasārādipaññāpakānaṁ diṭṭhigatānaṁ vasena uṭṭhitāyaṁ desanā niccasārādisuññatāpakāsanena niṭṭhāpitāti.

“Tenā”ti-ādinā yathāvuttasaṁvaṇṇanāya guṇaṁ dasseti.

Paritassitavipphanditavāravaṇṇanā

105-117. **Mariyādavibhāgadassanatthan**ti diṭṭhigatikānaṁ taṇhādiṭṭhiparāmāsassa tathāgatānaṁ jānanapassanena, sassatādimicchādassanassa ca sammādassanena saṅkarābhāva-vibhāgappakāsanatthaṁ. Taṇhādiṭṭhiparāmāsoyeva tesaṁ, na tu tathāgatānamiva yathābhūtaṁ jānanapassanaṁ. Taṇhādiṭṭhivipphandanamevetaṁ micchādassanavedayitaṁ, na tu sotāpannassa sammādassanavedayitamiva niccalanti ca hi imāya desanāya mariyādavibhāgaṁ dasseti. Tena vakkhati “yena diṭṭhi-assādena …pe… taṁ vedayitan”ti, “diṭṭhisaṅkhātena ceva …pe… dassetī”ti ca. “Tadapī”ti vuttattā yena somanassajātā paññapentīti attho labbhatīti dassetuṁ **“yenā”**ti-ādi vuttaṁ. Sāmatthiyato hi avagatatthassevettha ta-saddena parāmasanaṁ. **Diṭṭhi-assādenā**ti diṭṭhiyā paccayabhūtena assādena. **“Diṭṭhisukhenā”**ti-ādi tasseva vevacanaṁ. Ajānantānaṁ apassantānaṁ tesaṁ bhavantānaṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ tadapi vedayitaṁ taṇhāgatānaṁ vedayitanti sambandho.

“Yathābhūtadhammānaṁ sabhāvan”ti ca avisesena vuttaṁ. Na hi saṅkhatadhammasabhāvaṁ ajānanamattena micchā abhinivisanti. Sāmaññajotanā ca visese avatiṭṭhati. Tasmāyamettha visesayojanā kātabbā– “sassato attā ca loko cā”ti idaṁ diṭṭhiṭṭhānaṁ evaṁgahitaṁ evaṁparāmaṭṭhaṁ evaṁgatikaṁ hoti evaṁ-abhisamparāyanti yathābhūtamajānantānaṁ apassantānaṁ atha vā yasmiṁ vedayite avītataṇhatāya evaṁdiṭṭhigataṁ upādīyati, taṁ vedayitaṁ samudaya-atthaṅgamādito yathābhūtamajānantānaṁ apassantānanti. Evaṁ visesayojanāya hi yathā anāvaraṇañāṇasamantacakkhūhi tathāgatānaṁ yathābhūtamettha jānanaṁ, passanañca hoti, na evaṁ diṭṭhigatikānaṁ, atha kho tesaṁ taṇhādiṭṭhiparāmāsoyevāti imamatthaṁ imāya desanāya dassetīti pākaṭaṁ hoti. Evampi cāyaṁ desanā mariyādavibhāgadassanatthaṁ jātā.

Vedayitanti (pg.1.459) “sassato attā ca loko cā”ti (dī. ni. 1.31) diṭṭhipaññāpanavasena pavattaṁ diṭṭhissādasukhapariyāyena vuttaṁ, tadapi anubhavanaṁ. **Taṇhāgatānan**ti taṇhāya upagatānaṁ, pavattānaṁ vā tadeva vuttinayena vivarati **“kevalaṁ …pe… vedayitan”**ti. **Tañca kho panetan**ti ca yathāvuttaṁ vedayitameva paccāmasati, tenetaṁ dīpeti– “tadapi vedayitaṁ taṇhāgatānaṁ vedayitamevā”ti vacchinditvā “tadapi vedayitaṁ paritassitavipphanditamevā”ti puna sambandho kātabboti. Tadapi tāva na sampāpuṇātīti heṭṭhimaparicchedena mariyādavibhāgaṁ dassetuṁ **“na sotāpannassa dassanamiva niccalan”**ti vuttaṁ. **Dassanan**ti ca sammādassanasukhaṁ, maggaphalasukhanti vuttaṁ hoti. Kuto cāyamattho labbhatīti eva-saddasāmatthiyato. “Paritassitavipphanditamevā”ti hi vuttena maggaphalasukhaṁ viya avipphanditaṁ hutvā ekarūpe avatiṭṭhati, atha kho taṁ vaṭṭāmisabhūtaṁ diṭṭhitaṇhāsallānuviddhatāya sa-uppīḷattā vipphanditamevāti attho āpanno hoti, tenevāha **“paritassitenā”**ti-ādi. Ayamettha aṭṭhakathāmuttako sasambandhanayo.

Evaṁ visesakāraṇato dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni vibhajitvā idāni avisesakāraṇato tāni dassetuṁ **“tatra bhikkhave”**ti-ādikā desanā āraddhā. Sabbesañhi diṭṭhigatānaṁ vedanā, avijjā, taṇhā ca avisiṭṭhakāraṇaṁ. Tattha **tadapī**ti “sassataṁ attānañca lokañca paññapentī”ti ettha yadetaṁ “sassato attā ca loko cā”ti paññāpanahetubhūtaṁ sukhādibhedaṁ tividhampi vedayitaṁ, tadapi yathākkamaṁ dukkhasallāniccato,

avisesena samudayatthaṅgamassādādīnavanissaraṇato vā yathābhūtamajānantānaṁ apassantānaṁ hoti, tato eva ca sukhādipatthanāsambhavato, taṇhāya ca upagatattā taṇhāgatānaṁ taṇhāparitassitena diṭṭhivipphanditameva diṭṭhicalanameva. "Asati attani ko vedanaṁ anubhavatī"ti kāyavacīdvāresu diṭṭhiyā copanappattimattameva, na pana diṭṭhiyā paññapetabbo koci dhammo sassato atthīti adhippāyoti. Ekaccasassatādīsupi esa nayo.

Phassapaccayavāravaṇṇanā

118. **Paramparapaccayadassanatthan**ti yaṁ diṭṭhiyā mūlakāraṇaṁ, tassāpi kāraṇaṁ, puna tassapi kāraṇanti evaṁ paccayaparamparadassanatthaṁ. Yena hi taṇhāparitassitena (pg.1.460) etāni diṭṭhigatāni pavattanti, tassa vedayitaṁ paccayo, vedayitassāpi phasso paccayoti evaṁ paccayaparamparavibhāvinī ayaṁ desanā. Kimatthiyaṁ pana paccayaparamparadassananti ce? Atthantaraviññāpanatthaṁ. Tena hi yathā diṭṭhisaṅkhāto paññāpanadhammo, tappaccayadhammā ca yathāsakaṁ paccayavaseneva uppajjanti, na paccayehi vinā, evaṁ paññapetabbadhammāpi rūpavedanādayo, na ettha koci sassato attā vā loko vāti evamatthantaraṁ viññāpitaṁ hoti. Taṇhādiṭṭhipariphanditaṁ tadapi vedayitaṁ diṭṭhikāraṇabhūtāya taṇhāya paccayabhūtaṁ phassapaccayā hotīti attho.

131. **Tassa paccayassā**ti tassa phassasaṅkhātassa paccayassa. **Diṭṭhivedayite** diṭṭhiyā paccayabhūte vedayite, phassapadhānehi attano paccayehi nipphādetabbe. Sādhetabbe cetaṁ bhummaṁ. **Balavabhāvadassanatthan**ti balavakāraṇabhāvadassanatthaṁ. Tathā hi vināpi cakkhādivatthūhi, sampayuttadhammehi ca kehici vedanā uppajjati, na pana kadācipi phassena vinā, tasmā phasso vedanāya balavakāraṇaṁ. Na kevalaṁ vedanāya eva, atha kho sesasampayuttadhammānampi. Sannihitopi hi visayo sace cittuppādo phusanākāravirahito hoti, na tassa ārammaṇapaccayo bhavatīti phasso sabbesampi sampayuttadhammānaṁ visesapaccayo. Tathā hi bhagavatā **dhammasaṅgaṇīpakaraṇe** cittuppādaṁ vibhajantena "phasso hotī"ti phassasseva paṭhamamuddharaṇaṁ kataṁ, vedanāya pana sātisayamadhiṭṭhānapaccayo eva. "Paṭisaṁvedissantī"ti vuttattā "tadapī"ti etthādhikāroti āha **"taṁ vedayitan"**ti. Gamyamānatthassa vā-saddassa payogaṁ pati kāmacārattā, lopattā, sesattāpi ca esa na payutto. Evamīdisesu. Hoti cettha–

> "Gamyamānādhikārato, lopato sesato cāti;
> Kāraṇehi catūhipi, na katthaci ravo yutto"ti.

"Yathā hī"ti-ādinā phassassa balavakāraṇatādassanena tadatthaṁ samattheti. Tattha **patato**ti patantassa. **Thūṇā**ti upatthambhakadārussetaṁ adhivacanaṁ.

Diṭṭhigatikādhiṭṭhānavaṭṭakathāvaṇṇanā

144. Kiñcāpi (pg.1.461) imasmiṁ ṭhāne pāḷiyaṁ vedayitamanāgataṁ, heṭṭhā pana tīsupi vāresu adhikatattā, upari ca "phussa phussa paṭisaṁvedentī"ti vakkhamānattā vedayitamevettha padhānanti āha **"sabbadiṭṭhivedayitāni sampiṇḍetī"**ti. "Yepi te"ti tattha tattha āgatassa ca pi-saddassa atthaṁ sandhāya **"sampiṇḍetī"**ti vuttaṁ. Ye te

samaṇabrāhmaṇā sassatavādā …pe… sabbepi te chahi phassāyatanehi phussa phussa paṭisaṁvedentīti hi vedayitakiriyāvasena taṁtaṁdiṭṭhigatikānaṁ sampiṇḍitattā vedayitasampiṇḍanameva jātaṁ. Sabbampi hi vākyaṁ kiriyāpadhānanti. **Upari phasse pakkhipanatthāyā**ti "chahi phassāyatanehī"ti vutte upari phasse pakkhipanatthaṁ, pakkhipanañcettha vedayitassa phassapaccayatādassanameva. "Chahi phassāyatanehi phussa phussa paṭisaṁvedentī"ti iminā hi chahi ajjhattikāyatanehi chaḷārammaṇapaṭisaṁvedanaṁ ekantato chaphassahetukamevāti dassitaṁ hoti, tena vuttaṁ **"sabbe te"**ti-ādi.

Kambojoti evaṁnāmakaṁ raṭṭhaṁ. Tathā **dakkhiṇāpatho. "Sañjātiṭṭhāne"**ti iminā sañjāyanti etthāti adhikaraṇattho **sañjāti**-saddoti dasseti. Evaṁ **samosaraṇa**-saddo. **Āyatana**-saddopi tadubhayatthe. **Āyatane**ti samosaraṇabhūte catumahāpathe. **Nan**ti mahānigrodharukkhaṁ. Idañhi aṅguttarāgame pañcanipāte saddhānisaṁsasuttapadaṁ. Tattha ca seyyathāpi bhikkhave subhūmiyaṁ catumahāpathe mahānigrodho samantā pakkhīnaṁ paṭisaraṇaṁ hotī"ti (a. ni. 5.38) tanniddeso vutto. **Sati sati-āyatane**ti satisaṅkhāte kāraṇe vijjamāne, tatra tatreva sakkhitabbataṁ pāpuṇātīti attho. Āyatanti ettha phalāni tadāyattavuttitāya pavattanti, āyabhūtaṁ vā attano phalaṁ tanoti pavattetīti **āyatanaṁ,** kāraṇaṁ. **Sammantī**ti upasammanti assāsaṁ janenti. **Āyatana**-saddo aññesu viya na ettha atthantarāvabodhakoti āha **"paṇṇattimatte"**ti, tathā tathā paññattimatteti attho. Rukkhagacchasamūhe paṇṇattimatte hi araññavohāro, araññameva ca araññāyatananti. **Atthattayepī**ti ettha **pi**-saddena ākaranivāsādhiṭṭhānatthe sampiṇḍeti. "Hiraññāyatanaṁ suvaṇṇāyatanan"ti-ādīsu (pg.1.462) hi ākare, "issarāyatanaṁ vāsudevāyatanan"ti-ādīsu nivāse, "kammāyatanaṁ sippāyatanan"ti-ādīsu adhiṭṭhāne pavattati, nissayeti attho.

Āyatanti ettha ākaronti, nivasanti, adhiṭṭhahantīti yathākkamaṁ vacanattho. Cakkhādīsu ca phassādayo ākiṇṇā, tāni ca nesaṁ vāso, adhiṭṭhānañca nissayapaccayabhāvato. Tasmā tadetampi atthattayamidha yujjatiyeva. Kathaṁ yujjatīti āha **"cakkhādīsu hī"**ti-ādi. Phasso vedanā saññā cetanā cittanti ime phassapañcamakā dhammā upalakkhaṇavasena vuttā aññesampi taṁsampayuttadhammānaṁ āyatanabhāvato, padhānavasena vā. Tathā hi cittuppādaṁ vibhajantena bhagavatā teyeva "phasso hoti, vedanā, saññā, cetanā, cittaṁ hotī"ti paṭhamaṁ vibhattā. **Sañjāyan**ti tannissayārammaṇabhāvena tattheva uppattito. **Samosaran**ti tattha tattha vatthudvārārammaṇabhāvena samosaraṇato. Tāni ca nesaṁ kāraṇaṁ tesamabhāve abhāvato. Ayaṁ pana yathāvutto sañjātidesādi-attho ruḷhivaseneva tattha tattha niruḷhatāya eva pavattattāti **ācariya-ānandattherena** vuttaṁ. Ayaṁ pana padatthavivaraṇamukhena pavatto attho– āyatanato, āyānaṁ tananato, āyatassa ca nayanato **āyatanaṁ.** Cakkhādīsu hi taṁtaṁdvārārammaṇā cittacetasikā dhammā sena sena anubhavanādikiccena āyatanti uṭṭhahanti ghaṭenti vāyamanti, āyabhūte ca dhamme etāni tanonti vitthārenti, āyatañca saṁsāradukkhaṁ nayanti pavattentīti. **Iti iminā nayenā**ti ettha ādi-atthena **iti** saddena "sotaṁ paṭiccā"ti-ādipāḷiṁ saṅgaṇhāti.

Tattha **tiṇṇan**ti cakkhupasādarūpārammaṇacakkhuviññāṇādīnaṁ tiṇṇaṁ visayindriyaviññāṇānaṁ. Tesaṁ samāgamanabhāvena gahetabbato **"phasso saṅgatī"**ti vutto. Tathā hi so "sannipātapaccupaṭṭhāno"ti vuccati. Iminā nayena āropetvāti sambandho. Tena imamatthaṁ dasseti– yathā "cakkhuṁpaṭicca …pe… phasso"ti (ma. ni. 1.204 3.421 425 426 saṁ. ni. 2.43 45 2.4.61 kathā. 465) etasmiṁ sutte vijjamānesupi saññādīsu sampayuttadhammesu vedanāya

padhānakāraṇabhāvadassanatthaṁ phassasīsena desanā katā, evamidhāpi "phassapaccayā vedanā"ti-ādinā phassaṁ ādiṁ katvā (pg.1.463) aparantapaṭisandhānena paccayaparamparaṁ dassetuṁ "chahi phassāyatanehī"ti ca "phussa phussā"ti ca phassasīsena desanā katāti. **Phassāyatanādīnī**ti **ādi**-saddena "phussa phussā"ti vacanaṁ saṅgaṇhāti.

"Kiñcāpī"ti-ādinā saddamattato codanālesaṁ dassetvā **"tathāpī"**ti-ādinā atthato taṁ pariharati. Na āyatanāni phusanti rūpānamanārammaṇabhāvato. Phasso arūpadhammo visamāno ekadesena ārammaṇaṁ analliyamānopi phusanākārena pavatto phusanto viya hotīti āha **"phassova taṁ taṁ ārammaṇaṁ phusatī"**ti. Teneva so "phusanalakkhaṇo, saṅghaṭṭanaraso"ti ca vuccati. "Chahi phassāyatanehi phussa phussā"ti aphusanakiccānipi nissitavohārena phusanakiccāni katvā dassanameva phasse upanikkhipanaṁ nāma yathā "mañcā ghosantī"ti. **Upanikkhipitvā**ti hi phusanakiccāropanavasena phassasmiṁ pavesetvāti attho. Phassagatikāni katvā phassupacāraṁ āropetvāti vuttaṁ hoti. Upacāro nāma vohāramattaṁ, na tena atthasiddhi ataṁsabhāvato. Atthasijjhanako pana taṁsabhāvoyeva attho gahetabboti dassetuṁ **"tasmā"**ti-ādimāha. Yathāhu–

"Atthañhi nātho saraṇaṁ avoca,
Na byañjanaṁ lokahito mahesī"ti.

Attano paccayabhūtānaṁ channaṁ phassānaṁ vasena cakkhusamphassajā yāva manosamphassajāti saṅkhepato chabbidhaṁ sandhāya **"chaphassāyatanasambhavā vedanā"**ti vuttaṁ. Vitthārato pana–

"Phassato chabbidhāpetā, upavicārabhedato;
Tidhā nissitato dvīhi, tidhā kālena vaḍḍhitā"ti. –

Aṭṭhasatapariyāye vuttanayena aṭṭhasatappabhedā. Mahāvihāravāsino cettha yathā viññāṇaṁ nāmarūpaṁ saḷāyatanaṁ evaṁ phassaṁ, vedanañca paccayapaccayuppannampi sasantatipariyāpannaṁ dīpento vipākameva icchanti, aññe pana yathā tathā vā paccayabhāvo sati na sakkā vajjetunti sabbameva icchanti. **Sā**ti yathāvuttappabhedā vedanā. **Rūpataṇhādibhedāyā**ti "seṭṭhiputto (pg.1.464) brāhmaṇaputto"ti pitunāmavasena viya ārammaṇanāmavasena vuttāya rūpataṇhā yāva dhammataṇhāti saṅkhepato chabbidhāya. Vitthārato pana–

"Rūpataṇhādikā kāma-taṇhādīhi tidhā puna.
Santānato dvidhā kāla-bhedena guṇitā siyun"ti. –

Evaṁ vutta-aṭṭhasatappabhedāya. **Upanissayakoṭiyā**ti upanissayasīsena. Kasmā panettha upanissayapaccayova uddhaṭo, nanu sukhā vedanā, adukkhamasukhā ca taṇhāya ārammaṇamatta-ārammaṇādhipati-ārammaṇūpanissayapakatūpanissayavasena catudhā paccayo, dukkhā ca ārammaṇamattapakatūpanissayavasena dvidhāti? Saccametaṁ, upanissaye eva pana taṁ sabbampi antogadhanti evamuddhaṭo. Yuttaṁ tāva ārammaṇūpanissayassa upanissayasāmaññato upanissaye antogadhatā, kathaṁ pana ārammaṇamatta-ārammaṇādhipatīnaṁ tattha antogadhabhāvo siyāti? Tesampi ārammaṇasāmaññato ārammaṇūpanissayena saṅgahitattā ārammaṇūpanissayavasamodhānabhūteva upanissaye eva antogadhatā hoti. Etadatthameva hi sandhāya "upanissayenā"ti avatvā "upanissayakoṭiyā"ti vuttaṁ. Siddhe hi satyārambho niyamāya vā hoti atthantaraviññāpanāya vāti. Evamīdisesu.

Catubbidhassāti kāmupādānaṁ yāva attavādupādānanti catubbidhassa. Nanu ca taṇhāva kāmupādānaṁ, kathaṁ sāyeva tassa paccayo siyāti? Saccaṁ, purimataṇhāya pana upanissayapaccayena pacchimataṇhāya daḷhabhāvato purimāyeva taṇhā

pacchimāya paccayo bhavati. Taṇhādaḷhattameva hi "kāmupādānaṁ upāyāso upakaṭṭhā"ti-ādīsu viya **upa**-saddassa daḷhatthe pavattanato. Apica dubbalā taṇhā taṇhāyeva, balavatī taṇhā kāmupādānaṁ. Atha vā apattavisayapatthanā taṇhā tamasi corānaṁ hatthapasāraṇaṁ viya, sampattavisayaggahaṇaṁ kāmupādānaṁ corānaṁ hatthagatabhaṇḍaggahaṇaṁ viya. Appicchatāpaṭipakkhā taṇhā. Santuṭṭhitāpaṭipakkhaṁ kāmupādānaṁ. Pariyesanadukkhamūlaṁ taṇhā, ārakkhadukkhamūlaṁ kāmupādānaṁ. Ayampi tesaṁ viseso kecivādavasena ācariyadhammapālattherena (dī. ni. ṭī. 1.144) dassito purimanayasseva Visuddhimagge (visuddhi. 1.144) sakavādabhāvena vuttattā.

Asahajātassa (pg.1.465) upādānassa upanissayakoṭiyā, sahajātassa pana sahajātakoṭiyāti yathālābhamattho gahetabbo. Tattha asahajātā anantaraniruddhā anantarasamanantara-anantarūpanissayanatthivigatāsevanapaccayehi chadhā paccayo. Ārammaṇabhūtā pana ārammaṇamatta-ārammaṇādhipati-ārammaṇūpanissayehi tidhā, taṁ sabbampi vuttanayena upanissayeneva saṅgahetvā **"upanissayakoṭiyā"**ti vuttaṁ. Yasmā ca taṇhāya rūpādīni assādetvā kāmesu pātabyataṁ āpajjati, tasmā taṇhā kāmupādānassa upanissayakoṭiyā paccayo. Tathā rūpādibhede sammūḷho "natthi dinnan"ti-ādinā (dī. ni. 1.171 ma. ni. 1.445 2.94-95 225 3.91 116 136 saṁ. ni. 3.210 a. ni. 10.176 217 dha. sa. 1221 vibha. 907 925 971) micchādassanaṁ, saṁsārato muccitukāmo asuddhimagge suddhimaggaparāmasanaṁ, khandhesu attattaniyagāhabhūtaṁ sakkāyadassanañca gaṇhāti. Tasmā itaresampi tiṇṇaṁ taṇhā upanissayakoṭiyā paccayoti daṭṭhabbaṁ. Sahajātā pana sahajāta-aññamaññanissayasampayutta-atthi-avigatahetuvasena sattadhā sahajātānaṁ paccayo. Tampi sabbaṁ sahajātapaccayeneva saṅgahetvā **"sahajātakoṭiyā"**ti vuttaṁ.

Bhavassāti kammabhavassa ceva upapattibhavassa ca. Tattha cetanādisaṅkhātaṁ sabbaṁ bhavagāmikammaṁ kammabhavo. Kāmabhavādinavavidho upapattibhavo. Tesu upapattibhavassa catubbidhampi upādānaṁ upapattibhavahetubhūtassa kammabhavassa kāraṇabhāvato, tassa ca sahāyabhāvūpagamanato pakatūpanissayavasena paccayo. Kammārammaṇakaraṇakāle pana kammasahajātamupādānaṁ upapattibhavassa ārammaṇavasena paccayo. Kammabhavassa pana sahajātassa sahajātamupādānaṁ sahajāta-aññamaññanissayasampayutta-atthi-avigatavasena ceva hetumaggavasena ca anekadhā paccayo. Asahajātassa pana anantarassa asahajātamupādānaṁ anantarasamanantara-anantarūpanissayanatthivigatāsevanavasena, itarassa ca nānantarassa pakatūpanissayavasena, sammasanādikālesu ārammaṇādivasena ca paccayo. Tattha anantarādike upanissayapaccaye, sahajātādike ca sahajātapaccaye pakkhipitvā tathāti vuttaṁ, rūpūpahārattho vā hesa anukaḍḍhanattho vā. Tena hi upanissayakoṭiyā ceva sahajātakoṭiyā cāti atthaṁ dasseti.

Bhavo (pg.1.466) **jātiyā**ti ettha **bhavo**ti kammabhavo adhippeto. So hi jātiyā paccayo, na upapattibhavo. Jātiyeva hi upapattibhavoti, sā ca paṭhamābhinibbattakhandhā. Tena vuttaṁ **"jātīti panettha savikārā pañcakkhandhā daṭṭhabbā"**ti, tenāyaṁ codanā nivattitā "nanu jātipi bhavoyeva, kathaṁ so jātiyā paccayo"ti, kathaṁ panetaṁ jānitabbaṁ "kammabhavo jātiyā paccayo"ti ce? Bāhirapaccayasamattepi kammavaseneva hīnapaṇītādivisesadassanato. Yathāha bhagavā "kammaṁ satte vibhajati yadidaṁ hīnapaṇītatāyā"ti (ma. ni. 3.289) **savikārā**ti nibbattivikārena savikārā, na aññehi, te ca atthato upapattibhavoyeva, so eva ca tassa kāraṇaṁ bhavitumayutto taṇhāya kāmupādānassa paccayabhāve viya purimapacchimādivisesānamasambhavato, tasmā kammabhavoyeva upapattibhavasaṅkhātāya jātiyā kammapaccayena ceva

pakatūpanissayapaccayena ca paccayoti atthaṁ dassetuṁ "kammapaccayaṁ upanissayeneva saṅgahetvā upanissayakoṭiyā paccayo"ti vuttaṁ. Yasmā pana jātiyā sati jarāmaraṇaṁ, jarāmaraṇādinā phuṭṭhassa ca bālassa sokādayo sambhavanti, nāsati, tasmā jātijarāmaraṇādīnaṁ upanissayavasena paccayoti āha **"jāti …pe… paccayo"**ti vitthārato atthavinicchayassa akatattā, sahajātūpanissayasīseneva paccayavicāraṇāya ca, dassitattā, aṅgādividhānassa ca anāmaṭṭhattā **"ayamettha saṅkhepo"**ti-ādi vuttaṁ. Mahāvisayattā paṭiccasamuppādavicāraṇāya niravasesā ayaṁ kuto laddhabbāti codanamapaneti **"vitthārato"**ti-ādinā. **"Idha panassā"**ti-ādinā pāḷiyampi paṭiccasamuppādakathā ekadeseneva kathitāti dasseti. Tattha **idhā**ti imasmiṁ brahmajāle. **Assā**ti paṭiccasamuppādassa. **Payojanamattamevā**ti diṭṭhiyā kāraṇabhūtavedanāvasena ekadesamattaṁ payojanameva. "Mattamevā"ti hi avadhāraṇatthe pariyāyavacanaṁ "appaṁ vassasataṁ āyu, idānetarahi vijjatī"ti-ādīsu viya aññamaññatthāvabodhanavasena sapayojanattā, **matta**-saddo vā pamāṇe, payojanasaṅkhātaṁ pamāṇameva, na taduttarīti attho. **"Matta**-saddo avadhāraṇe **eva**-saddo sanniṭṭhāne"tipi vadanti. Evaṁ sabbattha. Hoti cettha–

"Mattamevāti (pg.1.467) ekatthaṁ, mattapadaṁ pamāṇake;
Mattāvadhāraṇe vā, sanniṭṭhānamhi cetaran"ti.

Ekadesenevidha pāḷiyaṁ kathitattā paṭiccasamuppādassa tathā kathane saddhiṁ udāharaṇena kāraṇaṁ dassento **"bhagavā hī"**ti-ādimāha. Tena imamadhippāyaṁ dasseti "vaṭṭakathaṁ kathento bhagavā avijjā-taṇhā-diṭṭhīnamaññatarasīsena kathesi, tesu idha diṭṭhisīseneva kathento vedanāya diṭṭhiyā balavakāraṇattā vedanāmūlakaṁ ekadesameva paṭiccasamuppādaṁ kathesī"ti. Etāni ca suttāni aṅguttaranikāye dasanipāte (a. ni. 10.61vākyakhandhe) tattha **purimakoṭi na paññāyatī**ti asukassa nāma sammāsambuddhassa, cakkavattino vā kāle avijjā uppannā, na tato pubbeti evaṁ avijjāya purimo ādimariyādo appaṭihatassa mama sabbaññutaññāṇassāpi na paññāyati tatā mariyādassa avijjamānattāti attho. **Evañcetan**ti iminā mariyādābhāvena ayaṁ avijjā kāmaṁ vuccati. **Atha ca panā**ti evaṁ kālaniyamena mariyādābhāvena vuccamānāpi. **Idappaccayā**ti imasmā pañcanīvaraṇasaṅkhātapaccayā **avijjā** sambhavatīti evaṁ dhammaniyāmena avijjāya koṭi **paññāyatī**ti attho. "Ko cāhāro avijjāya, 'pañca nīvaraṇā' tissa vacanīyan"ti (a. ni. 10.61) hi tattheva vuttaṁ, ṭīkāyaṁ pana "āsavapaccayā"ti (dī. ni. ṭī. 1.144) āha, taṁ udāharaṇasuttena na sameti. Ayaṁ paccayo **idappaccayo** ma-kārassa da-kārādesavasena. Saddavidū pana "īdisassa payogassa dissanato ida-saddoyeva pakatī"ti vadanti, ayuttamevetaṁ vaṇṇavikārādivasena nānāpayogassa dissamānattā. Yathā hi vaṇṇavikārena "amū"ti vuttepi "asū"ti dissati, "imesū"ti vuttepi "esū"ti, evamidhāpi vaṇṇavikāro ca vākye viya samāsepi labbhateva yathā "jānipati tudampatī"ti. Kimettha vattabbaṁ, pabhinnapaṭisambhidena āyasmatā mahākaccāyanattherena vuttameva pamāṇanti daṭṭhabbaṁ.

Bhavataṇhāyāti bhavasaññojanabhūtāya taṇhāya. **Idappaccayā**ti imasmā avijjāpaccayā. "Ko cāhāro bhavataṇhāya, 'avijjā' tissa vacanīyan"ti hi vuttaṁ. **Bhavadiṭṭhiyā**ti sassatadiṭṭhiyā. **Idappaccayā**ti idha pana (pg.1.468) vedanāpaccayātveva attho. Nanu diṭṭhiyo eva kathetabbā, kimatthiyaṁ pana paṭiccasamuppādakathananti anuyogenāha **"tenā"**ti-ādi. Idaṁ vuttaṁ hoti– anulomena paṭiccasamuppādakathā nāma vaṭṭakathā, taṁ kathaneneva bhagavā ete diṭṭhigatikā yāvidaṁ micchādassanaṁ na paṭinissajjanti, tāva iminā paccayaparamparena vaṭṭeyeva nimujjantīti dassesīti. **Ito** bhavādito. **Ettha** bhavādīsu. Esa nayo sesapadadvayepi.

Iminā apariyantaṁ aparāparuppattiṁ dasseti. **Vipannaṭṭhā**ti vividhena nāsitā.

Vivaṭṭakathādivaṇṇanā

145. **Diṭṭhigatikādhiṭṭhānan**ti diṭṭhigatikānaṁ micchāgāhadassanavasena adhiṭṭhānabhūtaṁ, diṭṭhigatikavasena puggalādhiṭṭhānanti vuttaṁ hoti. Puggalādhiṭṭhānadhammadesanā hesā. **Yuttayogabhikkhu-adhiṭṭhānan**ti yuttayogānaṁ bhikkhūnamadhiṭṭhānabhūtaṁ, bhikkhuvasena puggalādhiṭṭhānanti vuttaṁ hoti. **Vivaṭṭan**ti vaṭṭato vigataṁ. **"Yehī"**ti-ādinā diṭṭhigatikānaṁ micchādassanassa kāraṇabhūtāya vedanāya paccayabhūtaṁ heṭṭhā vuttameva phassāyatanamidha gahitaṁ desanākusalena bhagavatāti dasseti. **Vedanākammaṭṭhāne**ti "vedanānaṁ samudayan"ti-ādikaṁ imaṁ pāḷiṁ sandhāya vuttaṁ. Kiñcimattameva visesoti āha **"yathā panā"**ti-ādi. Nti "phassasamudayā, phassanirodhā"ti vuttaṁ kāraṇaṁ. **"Āhārasamudayā"**ti-ādīsu kabaḷīkāro āhāro veditabbo. So hi "kabaḷīkāro āhāro imassa kāyassa āhārapaccayena paccayo"ti (paṭṭhā. 429) **paṭṭhāne** vacanato kammasamuṭṭhānānampi cakkhādīnaṁ upatthambhakapaccayo hotiyeva. **"Nāmarūpasamudayā"**ti-ādīsu vedanādikkhandhattayameva nāmaṁ. Nanu ca "nāmarūpapaccayā saḷāyatanan"ti vacanato sabbesu chasu phassāyatanesu "nāmarūpasamudayā nāmarūpanirodhā" icceva vattabbaṁ, atha kasmā cakkhāyatanādīsu "āhārasamudayā āhāranirodhā"ti vuttanti? Saccametaṁ avisesena, idha pana evampi cakkhādīsu sambhavatīti visesato dassetuṁ tathā vuttanti daṭṭhabbaṁ. Uttaritarajānaneneva diṭṭhigatassa jānanampi siddhanti katvā pāḷiyamanāgatepi **"diṭṭhiñca jānātī"**ti vuttaṁ. **Sīlasamādhipaññāyo** lokiyalokuttaramissakā, **vimutti** pana ida heṭṭhimā phalasamāpattiyo "yāva arahattā"ti (pg.1.469) aggaphalassa visuṁ vacanato. Paccakkhānumānena cettha pajānanā, tenevāha **"bahussuto ganthadharo bhikkhu jānātī"**ti-ādi, yathālābhaṁ vā yojetabbaṁ. **Desanā panā**ti ettha **pana**-saddo aruciyattho, tenimaṁ dīpeti– yadipi anāgāmi-ādayo yathābhūtaṁ pajānanti, tathāpi arahato ukkaṁsagativijānanavasena desanā arahattanikūṭena niṭṭhāpitāti. Suvaṇṇageho viya ratanamayakaṇṇikāya desanā arahattakaṇṇikāya niṭṭhāpitāti attho. Ettha ca "yato kho …pe… pajānātī"ti etena dhammassa niyyānikabhāvena saddhiṁ saṅghassa suppaṭipattiṁ dasseti, teneva aṭṭhakathāyaṁ "ko evaṁ jānātīti? Khīṇāsavo jānāti, yāva āraddhavipassako jānātī"ti paripuṇṇaṁ katvā bhikkhusaṅgho dassito, tena yadetaṁ heṭṭhā vuttaṁ "bhikkhusaṅghavasenāpi dīpetun"ti (dī. ni. aṭṭha. 1.8), taṁ yathārutavaseneva dīpitaṁ hotīti daṭṭhabbaṁ.

146. **"Desanājālavimutto diṭṭigatiko nāma natthī"**ti dassanaṁ desanāya kevalaparipuṇṇataṁ ñāpetunti veditabbaṁ. Anto jālassāti **antojālaṁ,** dabbapavesanavasena antojāle akatāpi tannissitavādappavesanavasena katāti **antojālīkatā,** anto jālassa tiṭṭhantīti vā **antojālā,** dabbavasena anantojālāpi tannissitavādavasena antojālā katāti **antojālīkatā.** Abhūtatabbhāve karāsabhūyoge vikāravācakato īpaccayo, antasarassa vā īkārādesoti saddavidū yathā "dhavalīkāro, kabaḷīkāro"ti (saṁ. ni. 1.181), imamatthaṁ dassetuṁ **"imassā"**ti-ādi vuttaṁ. Nissitā avasitāva hutvā ummujjamānā ummujjantīti attho. **Māna**-saddo cettha bhāvenabhāvalakkhaṇattho appahīnena ummujjanabhāvena puna ummujjanabhāvassa lakkhitattā, tathā **"osīdantā"**ti-ādīsupi **anta**-saddo. Ummujjaneneva avuttassāpi nimujjanassa gahaṇanti dasseti **"osīdantā"**ti-ādinā. Tattha apāyūpapattivasena adho

osīdanaṁ, sampattibhavavasena uddhamuggamanaṁ. Tathā parittabhūmimahaggatabhūmivasena, diṭṭhiyā olīnatātidhāvanavasena, pubbantānudiṭṭhi-aparantānudiṭṭhivasena ca yathākkamaṁ yojetabbaṁ. **Pariyāpannā**ti antogadhā. Tabbhāvo ca tadābaddhenāti vuttaṁ **"etena ābaddhā"**ti. **"Na hetthā"**ti-ādinā yathāvuttapāḷiyā āpannatthaṁ dasseti.

Idāni (pg.1.470) upamāsaṁsandanamāha **"kevaṭṭo viyā"**ti-ādinā. Ke udake vaṭṭati paricaratīti **kevaṭṭo,** macchabandho. Kāmaṁ kevaṭṭantevāsīpi pāḷiyaṁ vutto, so pana tadanugatikovāti tathā vuttaṁ. **Dasasahassilokadhātū**ti jātikkhettaṁ sandhāyāha tattheva paṭivedhasambhavato, aññesañca taggahaṇeneva gahitattā. Aññatthāpi hi diṭṭhigatikā ettha pariyāpannā antojālīkatāva. **Oḷārikā**ti pākaṭabhāvena thūlā. **Tassā**ti parittodakassa.

147. **"Sabbadiṭṭhīnaṁ saṅgahitattā"**ti etena vādasaṅgahaṇena puggalasaṅgahoti dasseti. **Attano …pe… dassento**ti desanākusalatāya yathāvuttesu diṭṭhigatikānaṁ ummujjananimujjanaṭṭhānabhūtesu katthacipi bhavādīsu attano anavarodhabhāvaṁ dassento. **Nayantī**ti satte icchitaṭṭhānamāvahanti, taṁ pana tathā-ākaḍḍhanavasenāti āha **"gīvāyā"**ti-ādi. **"Nettisadisatāyā"**ti iminā sadisavohāraṁ, upamātaddhitaṁ vā dasseti. **"Sā hī"**ti-ādi sadisatāvibhāvanā. **Gīvāyā**ti ettha mahājanānanti sambandhīniddeso **netī**ti etthāpi kammabhāvena sambajjhitabbo nī-saddassa dvikammikattā, ākhyātapayoge ca bahulaṁ sāmivacanassa kattukammatthajotakattā. **Assā**ti anena bhagavatā, sā bhavanetti ucchinnāti sambandho. **Puna appaṭisandhikabhāvā**ti sāmatthiyatthamāha. Jīvitapariyādāne vutteyeva hi puna appaṭisandhikabhāvo vutto nāma tasseva adassanassa padhānakāraṇattā. **"Na dakkhantī"**ti ettha anāgatavacanavasena padasiddhi "yatra hi nāma sāvako evarūpaṁ ñassati vā dakkhati vā sakkhiṁ vā karissatī"ti-ādīsu (pārā. 228 saṁ. ni. 2.202) viyāti dasseti **"na dakkhissantī"**ti iminā. Kiṁ vuttaṁ hotīti āha **"apaṇṇattikabhāvaṁ gamissantī"**ti. **Apaṇṇattikabhāvan**ti ca dharamānakapaṇṇattiyā eva apaṇṇattikabhāvaṁ, atītapaṇṇattiyā pana tathāgatapaṇṇatti yāva sāsanantaradhānā, tato uddhampi aññabuddhuppādesu pavattati eva yathā adhunā vipassi-ādīnaṁ. Tathā hi vakkhati "vohāramattameva bhavissatī"ti (dī. ni. aṭṭha. 1.147) paññāya cettha paṇṇādesoti neruttikā.

Kāyoti attabhāvo, yo rūpārūpadhammasamūho. Evañhissa ambarukkhasadisatā, tadavayavānañca rūpakkhandhacakkhāyatanacakkhudhātādīnaṁ ambapakkasadisatā (pg.1.471) yujjati. **Tan**ti kāyaṁ. **Pañcapakkadvādasapakka-aṭṭhārasapakkaparimāṇā**ti pañcapakkaparimāṇā ekā, dvādasapakkaparimāṇā ekā, aṭṭhārasapakkaparimāṇā ekāti tividhā pakkambaphalapiṇḍī viya. Piṇḍo etassāti **piṇḍī,** thavako. **Tadanvayānī**ti vaṇṭānugatāni, tenāha **"taṁyeva vaṇṭaṁ anugatānī"**ti.

Maṇḍūkakaṇṭakavisasamphassanti visavantassa bhekavisesassa kaṇṭakena, tadaññena ca visena samphassaṁ, maṇḍūkakaṇṭake vijjamānassa visassa samphassaṁ vā. Sakaṇṭako jalacārī satto idha maṇḍūko nāma, yo "pāsāṇakacchapo"ti voharanti, tassa naṅguṭṭhe aggakoṭiyaṁ ṭhito kaṇṭakotipi vadanti. Ekaṁ visamacchakaṇṭakantipi eke. **Kirā**ti anussavanatthe nipāto. Ettha ca vaṇṭacchede vaṇṭūpanibandhānaṁ ambapakkānaṁ ambarukkhato vicchedo viya bhavanetticchede tadupanibandhānaṁ khandhādīnaṁ santānato vicchedoti ettāvatāva pāḷiyamāgataṁ opammaṁ, tadavasesaṁ pana atthato laddhamevāti daṭṭhabbaṁ.

148. **Buddhabalan**ti buddhānaṁ ñāṇabalaṁ. **Kathitasuttassa nāmā**ti ettha

nāma-saddo sambhāvane nipāto, tena "evampi nāma kathitasuttassā"ti vuttanayena suttassa guṇaṁ sambhāveti. **Handā**ti vossaggatthe. Tena hi adhunāva gaṇhāpessāmi. Na papañcaṁ karissāmīti vossaggaṁ karoti.

Dhammapariyāyeti dhammadesanāsaṅkhātāya pāḷiyā. **Idhattho**ti diṭṭhadhammahitaṁ. **Parattho**ti samparāyahitaṁ, tadubhayattho vā. Bhāsitatthopi yujjati "dhammajālan"ti ettha tantidhammassa gahitattā. **Ihāti** idha sāsane. **Nan**ti nipātamattaṁ "na naṁ suto samaṇo gotamo"ti-ādīsu viya. Nti **dhammā**ti pāḷidhammā. Sabbena sabbaṁ saṅgaṇhanato atthasaṅkhātaṁ jālametthāti **atthajālaṁ.** Tathā **dhammajālaṁ brahmajālaṁ diṭṭhijālan**ti etthāpi. Saṅgāmaṁ vijināti etenāti **saṅgāmavijayo,** saṅgāmo cettha pañcahi mārehi samāgamanaṁ abhiyujjhananti āha **"devaputtamārampī"**ti-ādi. Atthasampattiyā hi **atthajālaṁ.** Byañjanasampattiyā, sīlādi-anavajjadhammaniddesato ca **dhammajālaṁ.** Seṭṭhaṭṭhena brahmabhūtānaṁ maggaphalanibbānānaṁ vibhattattā **brahmajālaṁ.** Diṭṭivivecanamukhena suññatāpakāsanena sammādiṭṭhiyā vibhattattā **diṭṭhijālaṁ.** Titthiyavādanimmaddanupāyattā **anuttaro saṅgāmavijayo**ti evampettha atthayojanā veditabbā.

Nidānāvasānatoti (pg.1.472) "atha bhagavā anuppatto"ti vacanasaṅkhātanidānapariyosānato. Mariyādāvadhivacanañhetaṁ. Apica **nidānāvasānato**ti nidānapariyosāne vuttattā nidānāvasānabhūtato "mamaṁ vā bhikkhave, pare avaṇṇaṁ bhāseyyun"ti-ādi (dī. ni. 1.5 6) vacanato. Ābhividhi-avadhivacanañhetaṁ. Idañca **"avocā"**ti kiriyāsambandhanena vuttaṁ. "Nidānena ādikalyāṇan"ti vacanato pana nidānampi nigamanaṁ viya suttapariyāpannameva. **Alabbha …pe… gambhīranti** sabbaññutaññāṇassa visesanaṁ.

149. Yathā anattamanā attano anatthacaratāya paramanā verimanā nāma honti, yathāha dhammarājā **dhammapade, udāne** ca–

"Diso disaṁ yaṁ taṁ kayirā, verī vā pana verinaṁ;
Micchāpaṇihitaṁ cittaṁ, pāpiyo naṁ tato kare"ti. (dha. pa. 42 udā. 33).

Na evamime anattamanā, ime pana attano atthacaratāya **attamanā** nāma hontīti āha **"sakamanā"**ti. Sakamanatā ca pītiyā gahitacittattāti dasseti **"buddhagatāyā"**ti-ādinā.

Ayaṁ pana aṭṭhakathāto aparo nayo– **attamanā**ti samattamanā, imāya desanāya paripuṇṇamanasaṅkappāti attho. **Desanāvilāso** desanāya vijambhanaṁ, tañca desanākiccanipphādakaṁ sabbaññutaññāṇameva. Karavīkassa rutamiva mañjumadhurassaro yassāti **karavīkarutamañjū,** tena. **Amatābhisekasadisenā**ti kāyacittadarathavūpasamakaṁ sabbasambhārābhisaṅkhataṁ udakaṁ dīghāyukatāsaṁvattanato **amataṁ** nāma. Tenābhisekasadisena. Brahmuno saro viya aṭṭhaṅgasamannāgato saro yassāti**brahmassaro,** tena. **Abhinandatī**ti taṇhāyati, tenāha **"taṇhāyampi āgato"**ti. Anekatthattā dhātūnaṁ **abhinandantī**ti upagacchanti sevantīti atthoti āha **"upagamanepī"**ti.

Tathā **abhinandantī**ti sampaṭicchantīti atthamāha **"sampaṭicchanepī"**ti. **Abhinanditvā**ti vuttoyevattho **"anumoditvā"**ti iminā pakāsitoti sandhāya **"anumodanepī"**ti vuttaṁ.

Imamevatthaṁ (pg.1.473) gāthābandhavasena dassetuṁ **"subhāsitan"**ti-ādimāha. Tattha saddato **subhāsitaṁ,** atthato **sulapitaṁ.** Sīlappakāsanena vā subhāsitaṁ, suññatāpakāsanena **sulapitaṁ.** Diṭṭhivibhajanena vā **subhāsitaṁ,** tannibbedhakasabbaññutaññāṇavibhajanena **sulapitaṁ.** Evaṁ avaṇṇavaṇṇanisedhanādīhipi idha dassitappakārehi yojetabbaṁ. **Tādino**ti iṭṭhāniṭṭhesu

samapekkhanādīhi pañcahi kāraṇehi tādibhūtassa. Imassa padassa vitthāro "iṭṭhāniṭṭhe tādī, cattāvīti tādī, vantāvīti tādī"ti-ādinā (mahāni. 38) **mahāniddese** vutto, so upari aṭṭhakathāyampi āvibhavissati. Kiñcāpi "katamañca taṁ bhikkhave"ti-ādinā (dī. ni. 1.7) tattha tattha pavattāya kathetukamyatāpucchāya vissajjanavasena vuttattā idaṁ suttaṁ veyyākaraṇaṁ nāma bhavati. Byākaraṇameva hi veyyākaraṇaṁ, tathāpi pucchāvissajjanāvasena pavattaṁ suttaṁ sagāthakaṁ ce, geyyaṁ nāma bhavati. Niggāthakaṁ, ce aṅgantaraheturahitañca, veyyākaraṇaṁ nāma. Iti pucchāvissajjanāvasena pavattassāpi geyyasādhāraṇato, aṅgantaraheturahitassa ca niggāthakabhāvasseva anaññasādhāraṇato pucchāvissajjanabhāvamanapekkhitvā niggāthakabhāvameva veyyākaraṇahetutāya dassento **"niggāthakattā hi idaṁ veyyākaraṇan"**ti āha.

Kasmāti codanaṁ sodheti **"bhaññamāneti hi vuttan"**ti iminā. Ubhayasambandhapadañhetaṁ heṭṭhā, upari ca sambajjhanato. Idaṁ vuttaṁ hoti– "bhaññamāne"ti vattamānakālavasena vuttattā na kevalaṁ suttapariyosāneyeva, atha kho dvāsaṭṭhiyā ṭhānesu akampitthāti veditabbāti. Yadevaṁ sakalepi imasmiṁ sutte bhaññamāne akampitthāti atthoyeva sambhavati, na pana tassa tassa diṭṭhigatassa pariyosāne pariyosāneti atthoti? Nāyamanuyogo katthacipi na pavisati sambhavamatteneva anuyuñjanato, ayaṁ pana attho na sambhavamatteneva vutto, atha kho desanākāle kampanākāreneva ācariyaparamparābhatena. Teneva hi ākārenāyamattho saṅgītimāruḷho, tathāruḷhanayeneva ca saṅgahakārena vuttoti niṭṭhamettha gantabbaṁ, itarathā atakkāvacarassa imassatthassa takkapariyāhatakathanaṁ anupapannaṁ siyāti. Evamīdisesu. **"Dhātukkhobhenā"**ti-ādīsu attho **mahāparinibbānasuttavaṇṇanāya** (dī. ni. aṭṭha. 2.171) gahetabbo.

Aparesupīti (pg.1.474) ettha **pi**-saddena pāramipavicayanaṁ sampiṇḍeti. Vuttañhi **buddhavaṁse**–

"Ime dhamme sammasato, sabhāvasarasalakkhaṇe;
Dhammatejena vasudhā, dasasahassī pakampathā"ti. (bu. vaṁ. 166).

Tathā sāsanapatiṭṭhānantaradhānādayopi. Tattha sāsanapatiṭṭhāne tāva bhagavato veḷuvanapaṭiggahaṇe, mahāmahindattherassa mahāmeghavanapaṭiggahaṇe, mahā-ariṭṭhattherassa vinayapiṭakasajjhāyaneti evamādīsu sāsanassa mūlāni otiṇṇānīti pītivasaṁ gatā naccantā viya ayaṁ mahāpathavī kampittha. Sāsanantaradhāne pana "aho īdisassa saddhammassa antaradhānan"ti domanassappattā viya yathā taṁ kassapassa bhagavato sāsanantaradhāne. Vuttañhetama**padāne**–

"Tadāyaṁ pathavī sabbā, acalā sā calācalā;
Sāgaro ca sasokova, vinadī karuṇaṁ giran"ti. (apa. 2.54.131).

Bodhimaṇḍūpasaṅkamaneti visākhāpuṇṇamadivase paṭhamaṁ bodhimaṇḍūpasaṅkamane. **Paṁsukūlaggahaṇe**ti puṇṇaṁ nāma dāsiṁ pārupitvā āmakasusāne chaḍḍitassa sāṇamayapaṁsukūlassa tumbamatte pāṇe vidhunitvā mahā-ariyavaṁse ṭhatvā gahaṇe. **Paṁsukūladhovane**ti tasseva paṁsukūlassa dhovane. **Kāḷakārāmasuttaṁ** (a. ni. 4.24) aṅguttarāgame catukkanipāte. **Gotamakasuttam**pi (a. ni. 3.176) tattheva tikanipāte. **Vīriyabalenā**ti mahābhinikkhamane cakkavattisiripariccāgahetubhūtavīriyappabhāvena. **Bodhimaṇḍūpasaṅkamane**–

"Kāmaṁ taco ca nhāru ca, aṭṭhi ca avasissatu;
Upasussatu nissesaṁ, sarīre maṁsalohitan"ti. (ma. ni. 2.184 saṁ. ni. 2.22 237 a. ni. 2.5 8.13 mahāni. 196 avidūrenidānakathā).

Vuttacaturaṅgasamannāgatavīriyānubhāvenāti yathārahamattho veditabbo. **Acchariyavegābhihatā**ti vimhayāvahakiriyānubhāvaghaṭṭitā. Paṁsukūladhovane bhagavato puññatejenāti vadanti. Paṁsukūlaggahaṇe yathā acchariyavegābhihatāti yuttaṁ viya dissati, taṁ pana kadāci pavattattā (pg.1.475) **"akālakampanenā"**ti vuttaṁ. Vessantarajātake (jā. 2.22.1655) pana pāramīpūraṇapuññatejena anekakkhattuṁ kampitattā akālakampanaṁ nāma bhavati. Sakkhinidassane kathetabbassa atthassānurūpato sakkhi viya bhavatīti vuttaṁ **"sakkhibhāvenā"**ti yathā taṁ māravijayakāle (jā. aṭṭha. 1.avidūrenidānakathā). **Sādhukāradānenā**ti pakaraṇānurūpavasena vuttaṁ yathā taṁ dhammacakkappavattanasaṅgītikālādīsu (saṁ. ni. 5.1081 mahāva. 13 paṭi. ma. 3.301).

"Na kevalan"ti-ādinā anekatthapathavīkampanadassanamukhena imassa suttassa mahānubhāvatāyeva dassitā. Tattha **jotivane**ti nandavane. Tañhi sāsanassa ñāṇālokasaṅkhātāya jotiyā pātubhūtaṭṭhānattā jotivananti vuccatīti **vinayasaṁvaṇṇanāyaṁ** vuttaṁ. **Dhamman**ti anamataggasuttādidhammaṁ. **Pācīna-ambalaṭṭhikaṭṭhānan**ti pācīnadisābhāge taruṇambarukkhena lakkhitaṭṭhānaṁ.

Evanti bhagavatā desitakālādīsu pathavīkampanamatidisati. **Anekaso**ti anekadhā. Sayambhunā desitassa brahmajālassa yassa suttaseṭṭhassāti yojanā. **Idhā**ti imasmiṁ sāsane. **Yoniso**ti micchādiṭṭhippahānasammādiṭṭhisamādānādinā ñāyena upāyena paṭipajjantūti attho. Ayaṁ tāvettha aṭṭhakathāya līnatthavibhāvanā.

Pakaraṇanayavaṇṇanā

"Ito paraṁ ācariya-dhammapālena yā katā.
Samuṭṭhānādihārādi-vividhatthavibhāvanā.
Na sā amhehupekkheyyā, ayañhi tabbisodhanā;
Tasmā tampi pavakkhāma, sotūnaṁ ñāṇavuḍḍhiyā.

Ayañhi pakaraṇanayena pāḷiyā atthavaṇṇanā– pakaraṇanayoti ca tambapaṇṇibhāsāya vaṇṇanānayo. "Nettipeṭakappakaraṇe dhammakathikānaṁ yojanānayotipi vadantī"ti **abhidhammaṭīkāyaṁ** vuttaṁ. Yasmā panāyaṁ desanāya samuṭṭhānapayojanabhājanesu, piṇḍatthesu ca paṭhamaṁ niddhāritesu sukarā, hoti suviññeyyā ca, tasmā–

Samuṭṭhānaṁ (pg.1.476) payojanaṁ, bhājanañcāpi piṇḍatthaṁ;
Niddhāretvāna paṇḍito, tato hārādayo saṁse.

Tattha **samuṭṭhānaṁ** nāma desanānidānaṁ, taṁ sādhāraṇamasādhāraṇanti duvidhaṁ, tathā sādhāraṇampi ajjhattikabāhirato. Tattha sādhāraṇaṁ ajjhattikasamuṭṭhānaṁ nāma bhagavato mahākaruṇā. Tāya hi samussāhitassa lokanāthassa veneyyānaṁ dhammadesanāya cittaṁ udapādi, taṁ sandhāya vuttaṁ "sattesu kāruññataṁ paṭicca buddhacakkhunā lokaṁ volokesī"ti-ādi. Ettha ca tividhāvatthāyapi mahākaruṇāya saṅgaho daṭṭhabbo yāvadeva saddhammadesanāhatthadānehi saṁsāramahoghato sattasantāraṇatthaṁ taduppattito. Yathā ca mahākaruṇā, evaṁ sabbaññutaññāṇadasabalañāṇādayopi desanāya sādhāraṇamajjhattikasamuṭṭhānaṁ nāma. Sabbañhi ñeyyadhammaṁ tesaṁ desetabbākāraṁ, sattānaṁ āsayānusayādikañca yāthāvato jānanto bhagavā ṭhānāṭṭhānādīsu kosallena veneyyajjhāsayānurūpaṁ vicitranayadesanaṁ pavattesi. Bāhiraṁ pana sādhāraṇasamuṭṭhānaṁ dasasahassimahābrahmaparivārassa sahampatibrahmuno ajjhesanaṁ. Tadajjhesanañhi pati dhammagambhīratāpaccavekkhaṇājanitaṁ appossukkataṁ paṭippassambhetvā

dhammassāmī dhammadesanāya ussāhajāto ahosi.

Asādhāraṇampi ajjhattikabāhirato duvidhameva. Tattha ajjhattikaṁ yāya mahākaruṇāya, yena ca desanāñāṇena idaṁ suttaṁ pavattitaṁ, tadubhayameva. Sāmaññāvatthāya hi sādhāraṇampi samānaṁ mahākaruṇādivisesāvatthāya asādhāraṇaṁ bhavati, bāhiraṁ pana asādhāraṇasamuṭṭhānaṁ vaṇṇāvaṇṇabhaṇananti aṭṭhakathāyaṁ vuttaṁ. Apica nindāpasaṁsāsu sattānaṁ veneyyāghātānandādibhāvamanāpatti. Tattha ca anādīnavadassanaṁ bāhiramasādhāraṇasamuṭṭhānameva, tathā nindāpasaṁsāsu paṭipajjanakkamassa, pasaṁsāvisayassa ca khuddakādivasena anekavidhassa sīlassa, sabbaññutaññāṇassa ca sassatādidiṭṭhiṭṭhāne, taduttari ca appaṭihatacāratāya, tathāgatassa ca katthacipi bhavādīsu apariyāpannatāya sattānamanavabodhopi bāhiramasādhāraṇasamuṭṭhānaṁ.

Payojanampi sādhāraṇāsādhāraṇato duvidhaṁ. Tattha sādhāraṇaṁ anupādāparinibbānaṁ vimuttirasattā sabbāyapi bhagavato desanāya, tenevāha (pg.1.477) "etadatthā kathā, etadatthā mantanā"ti-ādi (pari. 366) asādhāraṇaṁ pana bāhirasamuṭṭhānato vipariyāyena veditabbaṁ. Nindāpasaṁsāsu hi sattānanveneyyāghātānandādibhāvappatti-ādikaṁ imissā desanāya phalabhūtaṁ kāraṇabhāvena imaṁ desanaṁ payojeti. Phalañhi taduppādakasattiyā kāraṇaṁ payojeti nāma phale satiyeva tāya sattiyā kāraṇabhāvappattito. Atha vā yathāvuttaṁ phalaṁ imāya desanāya bhagavantaṁ payojetīti **ācariyasāriputtattherena** vuttaṁ. Yañhi desanāya sādhetabbaṁ phalaṁ, taṁ ākaṅkhitabbattā desanāya desakaṁ payojeti nāma. Apica kuhanalapanādinānāvidhamicchājīvaviddhaṁsanaṁ, dvāsaṭṭhidiṭṭhijālaviniveṭhanaṁ, diṭṭhisīsena paccayākāravibhāvanaṁ, chaphassāyatanavasena catusaccakammaṭṭhānaniddeso, sabbadiṭṭhigatānaṁ anavasesapariyādānaṁ, attano anupādāparinibbānadīpanañca payojanameva.

Bhājanaṁ pana desanādhiṭṭhānaṁ. Ye hi vaṇṇāvaṇṇanimitta-anurodhavirodhavantacittā kuhanādividhamicchājīvaniratā sassatādidiṭṭhipaṅkanimuggā sīlakkhandhādīsu aparipūrakārino abuddhaguṇavisesañāṇā veneyyā, te imissā desanāya bhājanaṁ.

Piṇḍattho pana idha labbhamānapadehi, samudāyena ca suttapadena yathāsambhavaṁ saṅgahito attho. Āghātādīnaṁ akaraṇīyatāvacanena hi dassitaṁ paṭiññānurūpaṁ samaṇasaññāya niyojanaṁ, tathā khantisoraccānuṭṭhānaṁ, brahmavihārabhāvanānuyogo, saddhāpaññāsamāyogo, satisampajaññādhiṭṭhānaṁ, paṭisaṅkhānabhāvanābalasiddhi, pariyuṭṭhānānusayappahānaṁ, ubhayahitapaṭipatti, lokadhammehi anupalepo ca–

Pāṇātipātādīhi paṭivirativacanena dassitā sīlavisuddhi, tāya ca hirottappasampatti, mettākaruṇāsamaṅgitā, vītikkamappahānaṁ, tadaṅgappahānaṁ, duccaritasaṁkilesappahānaṁ, viratittayasiddhi, piyamanāpagarubhāvanīyatānipphatti, lābhasakkārasilokasamudāgamo, samathavipassanānaṁ adhiṭṭhānabhāvo, akusalamūlatanukaraṇaṁ, kusalamūlaropanaṁ, ubhayānatthadūrīkaraṇaṁ, parisāsu visāradatā, appamādavihāro, parehi duppadhaṁsiyatā, avippaṭisārādisamaṅgitā ca –

"Gambhīrā"ti-ādivacanehi (pg.1.478) dassitaṁ gambhīradhammavibhāvanaṁ, alabbhaneyyapatiṭṭhatā, kappānamasaṅkhyeyyenāpi dullabhapātubhāvatā, sukhumenapi ñāṇena paccakkhato paṭivijjhitumasakkuṇeyyatā, dhammanvayasaṅkhātena anumānañāṇenāpi duradhigamanīyatā, passaddhasabbadarathatā, santadhammavibhāvanaṁ, sobhanapariyosānatā, atittikarabhāvo, padhānabhāvappatti, yathābhūtañāṇagocaratā, sukhumasabhāvatā, mahāpaññāvibhāvanā ca.

Diṭṭhidīpakapadehi dassitā samāsato sassata-ucchedadiṭṭhiyo līnatātidhāvanavibhāvanaṁ, ubhayavinibandhaniddeso micchābhinivesakittanaṁ, kummaggapaṭipattippakāsanaṁ, vipariyesaggāhañāpanaṁ, parāmāsapariggaho, pubbantāparantānudiṭṭhipatiṭṭhāpanā, bhavavibhavadiṭṭhivibhāgā, taṇhāvijjāpavatti, antavānantavādiṭṭhiniddeso, antadvayāvatāraṇaṁ, āsavoghayogakilesaganthasaṁyojanupādānavisesavibhajanañca–

Tathā "vedanānaṁ samudayan"ti-ādivacanehi dassitā catunnamariyasaccānaṁ anubodhapaṭibodhasiddhi, vikkhambhanasamucchedappahānaṁ taṇhāvijjāvigamo, saddhammaṭṭhitinimittapariggaho, āgamādhigamasampatti, ubhayahitapaṭipatti, tividhapaññāpariggaho, satisampajaññānuṭṭhānaṁ, saddhāpaññāsamāyogo, vīriyasamatānuyojanaṁ, samathavipassanānipphatti ca–

"Ajānataṁ apassatan"ti padehi dassitā avijjāsiddhi, tathā "taṇhāgatānaṁ paritassitavipphanditan"ti padehi taṇhāsiddhi, tadubhayena ca nīvaraṇasaññojanadvayasiddhi, anamataggasaṁsāravaṭṭānupacchedo, pubbantāharaṇāparantānusandhānāni, atītapaccuppannakālavasena hetuvibhāgo, avijjātaṇhānaṁ aññamaññānativattanaṁ, aññamaññūpakāritā, paññāvimutticetovimuttīnaṁ paṭipakkhaniddeso ca–

"Tadapi phassapaccayā"ti padena dassitā sassatādipaññāpanassa paccayādhīnavuttitā, tena ca dhammānaṁ niccatāpaṭisedho, aniccatāpatiṭṭhāpanaṁ, paramatthato kārakādipaṭikkhepo, evaṁdhammatāniddeso, suññatāpakāsanaṁ samatthanirīha paccayalakkhaṇavibhāvanañca–

"Ucchinnabhavanettiko"ti-ādinā (pg.1.479) dassitā bhagavato pahānasampatti, vijjāvimuttivasībhāvo, sikkhattayanipphatti, nibbānadhātudvayavibhāgo, caturadhiṭṭhānaparipūraṇaṁ, bhavayoni-ādīsu apariyāpannatā ca–

Sakalena pana suttapadena dassito iṭṭhāniṭṭhesu bhagavato tādibhāvo, tattha ca paresaṁ patiṭṭhāpanaṁ, kusaladhammānaṁ ādibhūtadhammadvayaniddeso sikkhattayūpadeso, attantapādipuggalacatukkasiddhi, kaṇhakaṇhavipākādikammacatukkavibhāgo, caturappamaññāvisayaniddeso, samudayatthaṅgamādipañcakassa yathābhūtāvabodho, chasāraṇīyadhammavibhāvanā, dasanāthakadhammapatiṭṭhāpananti evamādayo yathāsambhavaṁ saṅgahetvā dassetabbā atthā piṇḍattho.

Soḷasahāravaṇṇanā

Desanāhāravaṇṇanā

Idāni nettiyā, peṭakopadese ca vuttanayavasena hārādīnaṁ niddhāraṇaṁ. Tattha "attā, loko"ti ca diṭṭhiyā adhiṭṭhānabhāvena, vedanāphassāyatanādimukhena ca gahitesu pañcasu upādānakkhandhesu taṇhāvajjitā pañcupādānakkhandhā **dukkhasaccaṁ.** Taṇhā **samudayasaccaṁ.** Taṁ pana "paritassanāgahaṇena taṇhāgatānan"ti, "vedanāpaccayā taṇhā"ti ca padehi samudayaggahaṇenañca pāḷiyaṁ sarūpena gahitameva. Ayaṁ tāva suttantanayo.

Abhidhamme pana vibhaṅgappakaraṇe āgatanayena āghātānandādivacanehi, "ātappamanvāyā"ti-ādipadehi, cittapadosavacanena, sabbadiṭṭhigatikapadehi, kusalākusalaggahaṇena, bhavaggahaṇena, sokādiggahaṇena, diṭṭhiggahaṇena, tattha

tattha samudayaggahaṇena cāti saṅkhepato sabbalokiyakusalākusaladhammavibhāvanapadehi gahitā dhammakilesā **samudayasaccaṁ.** Tadubhayesamappavatti **nirodhasaccaṁ.** Tassa pana tattha tattha vedanānaṁ atthaṅgamanissaraṇapariyāyehi paccattaṁ nibbutivacanena, anupādāvimuttivacanena ca pāḷiyaṁ gahaṇaṁ veditabbaṁ. Nirodhapajānanā paṭipadā **maggasaccaṁ.** Tassapi tattha tattha vedanānaṁ samudayādīni yathābhūtapaṭivedhanāpadesena channaṁ phassāyatanānaṁ samudayādīni yathābhūtapajānanapariyāyena, bhavanettiyā ucchedavacanena ca gahaṇaṁ veditabbaṁ.

Tattha (pg.1.480) samudayena **assādo,** dukkhena **ādīnavo,** magganirodhehi **nissaraṇan**ti evaṁ catusaccavasena, yāni pāḷiyaṁ sarūpeneva āgatāni assādādīnavanissaraṇāni, tesañca vasena idha assādādayo veditabbā. Veneyyānaṁ tādibhāvāpatti-ādi **phalaṁ.** Yañhi desanāya sādhetabbaṁ heṭṭhā vuttaṁ payojanaṁ. Tadeva phalanti vuttovāyamattho. Tadatthañhi idaṁ suttaṁ bhagavatā desitaṁ. Āghātādīnamakaraṇīyatā, āghātādiphalassa ca anaññasantānabhāvitā nindāpasaṁsāsu yathāsabhāvaṁ paṭijānananibbeṭhanānīti evaṁ taṁtaṁpayojanādhigamahetu **upāyo.** Āghātādīnaṁ karaṇapaṭisedhanādi-apadesena atthakāmehi tato cittaṁ sādhukaṁ rakkhitabbanti ayaṁ āṇārahassa dhammarājassa **āṇattī**ti. Ayaṁ assādādīnavanissaraṇaphalūpāyāṇattivasena chabbidhadhammasandassanalakkhaṇo **desanāhāro** nāma. Vuttañca–

"Assādādīnavatā nissaraṇampi ca phalaṁ upāyo ca;
Āṇattī ca bhagavato, yogīnaṁ desanāhāro"ti.

Vicayahāravaṇṇanā

Kappanābhāvepi vohāravasena, anuvādavasena ca "maman"ti vuttaṁ. Niyamābhāvato vikappanatthaṁ vāggahaṇaṁ. Taṁguṇasamaṅgitāya, abhimukhīkaraṇāya ca "bhikkhave"ti āmantanaṁ. Aññabhāvato, paṭiviruddhabhāvato ca "pare"ti vuttaṁ, vaṇṇapaṭipakkhato, avaṇṇanīyato ca "avaṇṇan"ti, byattivasena, vitthāravasena ca "bhāseyyun"ti, dhāraṇasabhāvato, adhammapaṭipakkhato ca "dhammassā"ti, diṭṭhisīlehi saṁhatabhāvato, kilesānaṁ saṅghātakaraṇato ca "saṅghassā"ti, vuttapaṭiniddesato, vacanupanyāsato ca "tatrā"ti, sammukhībhāvato, puthubhāvato ca "tumhehī"ti, cittassa hananato, ārammaṇābhighātato ca "āghāto"ti, ārammaṇe saṅkocavuttiyā anabhimukhatāya, atuṭṭhākāratāya ca "appaccayo"ti, ārammaṇacintanato, nissayato ca "cetaso"ti, atthassa asādhanato, anu anu anatthasādhanato ca "anabhiraddhī"ti, kāraṇānarahattā, satthusāsane

Ṭhitehi (pg.1.481) kātumasakkuṇeyyattā ca "na karaṇīyā"ti vuttaṁ. Evaṁ tasmiṁ tasmiṁ adhippetatthe pavattatānidassanena, atthaso ca–

Mamanti sāminiddiṭṭhaṁ sabbanāmapadaṁ. Vāti vikappananiddiṭṭhaṁ nipātapadaṁ. Bhikkhaveti ālapananiddiṭṭhaṁ nāmapadaṁ. Pareti kattuniddiṭṭhaṁ nāmapadaṁ. Avaṇṇanti kammaniddiṭṭhaṁ nāmapadaṁ. Bhāseyyunti kiriyāniddiṭṭhaṁ ākhyātapadaṁ. Dhammassa, saṅghassāti ca sāminiddiṭṭhaṁ nāmapadaṁ. Tatrāti ādhāraniddiṭṭhaṁ sabbanāmapadaṁ. Tumhehīti kattuniddiṭṭhaṁ sabbanāmapadaṁ. **Na**-iti paṭisedhaniddiṭṭhaṁ nipātapadaṁ. Āghāto, appaccayo, anabhiraddhīti ca kammaniddiṭṭhaṁ nāmapadaṁ. Cetasoti sāminiddiṭṭhaṁ nāmapadaṁ. Karaṇīyāti kiriyāniddiṭṭhaṁ nāmapadanti. Evaṁ tassa tassa padassa visesatānidassanena,

byañjanaso ca vicayanaṁ **padavicayo.** Ativitthārabhayena pana sakkāyeva aṭṭhakathaṁ, tassā ca līnatthavibhāvanaṁ anugantvā ayamattho viññunā vibhāvetunti na vitthārayimha.

"Tatra ce tumhe assatha kupitā vā anattamanā vā, api nu tumhe paresaṁ subhāsitaṁ dubbhāsitaṁ ājāneyyāthā"ti ayaṁ **anumatipucchā.** Sattādhiṭṭhānā, anekādhiṭṭhānā, paramatthavisayā, paccuppannavisayāti evaṁ sabbattha yathāsambhavaṁ pucchāvicayanaṁ **pucchāvicayo.** "No hetaṁ bhante"ti idaṁ vissajjanaṁ ekaṁsabyākaraṇaṁ, niravasesaṁ, sa-uttaraṁ, lokiyanti evaṁ sabbassāpi vissajjanassa yathārahaṁ vicayanaṁ **vissajjanāvicayo.**

"Mamaṁ vā bhikkhave pare avaṇṇaṁ bhāseyyuṁ …pe… na cetaso anabhiraddhi karaṇīyā"ti imāya paṭhamadesanāya "mamaṁ vā …pe… tumhaṁyevassa tena antarāyo"ti ayaṁ dutiyadesanā saṁsandati. Kasmā? Paṭhamāya manopadosaṁ nivāretvā dutiyāya tatthādīnavassa dassitattā. Tathā imāya dutiyadesanāya "mamaṁ vā …pe… api nu tumhe paresaṁ subhāsitaṁ dubbhāsitaṁ ājāneyyāthā"ti ayaṁ tatiyadesanā saṁsandati. Kasmā? Dutiyāya tatthādīnavaṁ dassetvā tatiyāya vacanatthasallakkhaṇamattepi asamatthabhāvassa dassitattā. Tathā imāya tatiyadesanāya "mamaṁ vā …pe… na ca panetaṁ amhesu saṁvijjatī"ti ayaṁ catutthadesanā saṁsandati. Kasmā? Tatiyāya manopadosaṁ sabbathā nivāretvā catutthāya avaṇṇaṭṭhāne paṭipajjitabbākārassa dassitattāti iminā nayena pubbena aparaṁ saṁsanditvā vicayanaṁ **pubbāparavicayo.** Assādavicayādayo vuttanayāva. Tesaṁ lakkhaṇasandassanamattameva hettha viseso.

"Api (pg.1.482) nu tumhe paresaṁ subhāsitaṁ dubbhāsitaṁ ājāneyyāthā"ti imāya pucchāya "no hetaṁ bhante"ti ayaṁ vissajjanā sameti. Kupito hi neva buddhapaccekabuddha-ariyasāvakānaṁ na mātāpitūnaṁ na paccatthikānaṁ subhāsitadubbhāsitassa atthaṁ ājānāti. "Katamañca taṁ bhikkhave, appamattakaṁ …pe… tathāgatassa vaṇṇaṁ vadamāno vadeyyā"ti imāya pucchāya "pāṇātipātaṁ pahāya pāṇātipātā paṭivirato"ti-ādikā ayaṁ vissajjanā sameti. Bhagavā hi anuttarena pāṇātipātaviramaṇādiguṇena samannāgato, tañca kho samādhiṁ, paññañca upanidhāya appamattakaṁ oramattakaṁ sīlamattakaṁ. "Katame ca te bhikkhave, dhammā gambhīrā duddasā"ti-ādikāya pucchāya "santi bhikkhave, eke samaṇabrāhmaṇā pubbantakappikā"ti-ādikā vissajjanā sameti. Sabbaññutaññāṇaguṇā hi aññatra tathāgatā aññesaṁ ñāṇena alabbhaneyyapatiṭṭhattā gambhīrā duddasā duranubodhā santā paṇītā atakkāvacarā nipuṇā paṇḍitavedanīyāti iminā nayena vissajjanāya pucchānurūpatāvicayanameva idha saṅgahagāthāya abhāvato **anugītivicayo**ti. Ayaṁ padapañhādi-ekādasadhammavicayanalakkhaṇo **vicayahāro** nāma. Vuttañca "yaṁ pucchitañca vissajjitañcā"ti-ādi (netti. 4.2).

Yuttihārasaṁvaṇṇanā

Mamanti sāminiddeso yujjati sabhāvaniruttiyā tathāpayogadissanato, avaṇṇassa ca tadapekkhattā. Vāti vikappanatthaniddeso yujjati nepātikānamanekatthattā, ettha ca niyamābhāvato. Bhikkhaveti āmantananiddeso yujjati tadattheyeva etassa payogassa dissanato, desakassa ca paṭiggāhakāpekkhatoti evamādinā byañjanato ca–

Sabbena sabbaṁ āghātādīnamakaraṇaṁ tādibhāvāya saṁvattatīti yujjati iṭṭhāniṭṭhesu samappavattisabbhāvato. Yasmiṁ santāne āghātādayo uppannā, tannimittakā antarāyā tasseva sampattivibandhāya saṁvattantīti yujjati kammānaṁ santānantaresu

asaṅkamanato. Cittamabhibhavitvā uppannā āghātādayo subhāsitadubbhāsitasallakkhaṇepi asamatthatāya (pg.1.483) saṁvattantīti yujjati kodhalobhānaṁ andhatamasabhāvato. Pāṇātipātādidussīlyato veramaṇī sabbasattānaṁ pāmojjapāsaṁsāya saṁvattatīti yujjati sīlasampattiyā mahato kittisaddassa abbhuggatattā. Gambhīratādivisesayuttena guṇena tathāgatassa vaṇṇanā ekadesabhūtāpi sakalasabbaññuguṇaggahaṇāya saṁvattatīti yujjati anaññasādhāraṇattā. Tajjā-ayonisomanasikāraparikkhatāni adhigamatakkanāni sassatavādādi-abhinivesāya saṁvattantīti yujjati kappanajālassa asamugghāṭitattā. Vedanādīnaṁ anavabodhena vedanāpaccayā taṇhā vaḍḍhatīti yujjati assādānupassanāsabbhāvato, sati ca vedayitabhāve (vedayitarāge (dī. ni. ṭī. 1.149) tattha attattaniyagāho, sassatādigāho ca viparipphandatīti yujjati kāraṇassa sannihitattā. Taṇhāpaccayā hi upādānaṁ sambhavati. Sassatādivāde paññapentānaṁ, tadanucchavikañca vedanaṁ vedayantānaṁ phasso hetūti yujjati visayindriyaviññāṇasaṅgatiyā vinā tadabhāvato. Chaphassāyatananimittaṁ vaṭṭassa anupacchedoti yujjati tattha avijjātaṇhānaṁ appahīnattā. Channaṁ phassāyatanānaṁ samudayatthaṅgamādipajānanā sabbadiṭṭhigatikasaññaṁ aticca tiṭṭhatīti yujjati catusaccapaṭivedhabhāvato. Imāhiyeva dvāsaṭṭhiyā sabbadiṭṭhigatānaṁ antojālīkatabhāvoti yujjati akiriyavādādīnaṁ, issaravādādīnañca tadantogadhattā, tathā ceva heṭṭhā saṁvaṇṇitaṁ. Ucchinnabhavanettiko tathāgatassa kāyoti yujjati bhagavato abhinīhārasampattiyā catūsu satipaṭṭhānesu ṭhatvā sattannaṁ bojjhaṅgānaṁ yathābhūtaṁ bhāvitattā. Kāyassa bhedā parinibbutaṁ na dakkhantīti yujjati anupādisesanibbānappattiyaṁ rūpādīsu kassacipi anavasesatoti iminā nayena atthato ca sutte byañjanatthānaṁ yuttitāvibhāvanalakkhaṇo **yuttihāro** nāma yathāha “sabbesaṁ hārānaṁ, yā bhūmī”ti-ādi (netti. 4.3).

Padaṭṭhānahāravaṇṇanā

Vaṇṇārahāvaṇṇadubbaṇṇatānādeyyavacanatādi vipattīnaṁ padaṭṭhānaṁ. Vaṇṇārahavaṇṇasubbaṇṇatāsaddheyyavacanatādi sampattīnaṁ padaṭṭhānaṁ. Tathā āghātādayo nirayādidukkhassa padaṭṭhānaṁ. Āghātādīnamakaraṇaṁ saggasampattiyādisabbasampattīnaṁ padaṭṭhānaṁ. Pāṇātipātādipaṭivirati ariyassa sīlakkhandhassa (pg.1.484) padaṭṭhānaṁ, ariyo sīlakkhandho ariyassa samādhikkhandhassa padaṭṭhānaṁ. Ariyo samādhikkhandho ariyassa paññākkhandhassa padaṭṭhānaṁ. Gambhīratādivisesayuttaṁ bhagavato paṭivedhappakārañāṇaṁ desanāñāṇassa padaṭṭhānaṁ. Desanāñāṇaṁ veneyyānaṁ sakalavaṭṭadukkhanissaraṇassa padaṭṭhānaṁ. Sabbāyapi diṭṭhiyā diṭṭhupādānabhāvato sā yathāraham navavidhassapi bhavassa padaṭṭhānaṁ. Bhavo jātiyā. Jāti jarāmaraṇassa, sokādīnañca padaṭṭhānaṁ. Vedanānaṁ yathābhūtaṁ samudayatthaṅgamādipaṭivedhanā catunnaṁ ariyasaccānaṁ anubodhapaṭivedho hoti. Tattha anubodho paṭivedhassa padaṭṭhānaṁ. Paṭivedho catubbidhassa sāmaññaphalassa padaṭṭhānaṁ. “Ajānataṁ apassatan”ti avijjāgahaṇaṁ. Tattha avijjā saṅkhārānaṁ padaṭṭhānaṁ, saṅkhārā viññāṇassa. Yāva vedanā taṇhāya padaṭṭhānanti netvā tesaṁ “vedanāpaccayā taṇhā”ti-ādinā pāḷiyamāgatanayena sambajjhitabbaṁ. “Taṇhāgatānaṁ paritassitavipphanditan”ti ettha taṇhā upādānassa padaṭṭhānaṁ. “Tadapi phassapaccayā”ti ettha sassatādipaññāpanaṁ paresaṁ micchābhinivesassa padaṭṭhānaṁ. Micchābhiniveso

saddhammassavanasappurisūpanissayayonisomanasikāradhammānudhammapaṭipattīhi vimukhatāya asaddhammassavanādīnañca padaṭṭhānaṁ. “Aññatra phassā”ti-ādīsu phasso vedanāya padaṭṭhānaṁ. Cha phassāyatanāni phassassa, sakalassa ca vaṭṭadukkhassa padaṭṭhānaṁ. Channaṁ phassāyatanānaṁ yathābhūtaṁ samudayādipajānanaṁ nibbidāya padaṭṭhānaṁ, nibbidā virāgassāti-ādinā yāva anupādāparinibbānaṁ netabbaṁ. Bhagavato bhavanettisamucchedo sabbaññutāya padaṭṭhānaṁ, tathā anupādāparinibbānassa cāti. Ayaṁ sutte āgatadhammānaṁ padaṭṭhānadhammā, tesañca padaṭṭhānadhammāti yathāsambhavaṁ padaṭṭhānadhammaniddhāraṇalakkhaṇo **padaṭṭhānahāro** nāma. Vuttañhi “dhammaṁ deseti jino, tassa ca dhammassa yaṁ padaṭṭhānan”ti-ādi (netti. 4.4).

Lakkhaṇahāravaṇṇanā

Āghātādiggahaṇena kodhūpanāhamakkhapalāsa-issāmacchariyasārambhaparavambhanādīnaṁ saṅgaho paṭighacittuppādapariyāpannatāya ekalakkhaṇattā. Ānandādiggahaṇena abhijjhāvisamalobhamānātimānamadappamādānaṁ saṅgaho lobhacittuppādapariyāpannatāya ekalakkhaṇattā. Tathā (pg.1.485) āghātaggahaṇena avasiṭṭhaganthanīvaraṇānaṁ saṅgaho kāyaganthanīvaraṇalakkhaṇena ekalakkhaṇattā. Ānandaggahaṇena phassādīnaṁ saṅgaho saṅkhārakkhandhalakkhaṇena ekalakkhaṇattā. Sīlaggahaṇena adhicittādhipaññāsikkhānaṁ saṅgaho sikkhālakkhaṇena ekalakkhaṇattā. Diṭṭhiggahaṇena avasiṭṭha-upādānānaṁ saṅgaho upādānalakkhaṇena ekalakkhaṇattā. “Vedanānan”ti ettha vedanāggahaṇena avasiṭṭha-upādānakkhandhānaṁ saṅgaho upādānakkhandhalakkhaṇena ekalakkhaṇattā. Tathā dhammāyatanadhammadhātupariyāpannavedanāggahaṇena sammasanupagānaṁ sabbesampi āyatanānaṁ, dhātūnañca saṅgaho āyatanalakkhaṇena, dhātulakkhaṇena ca ekalakkhaṇattā. “Ajānataṁ apassatan”ti ettha avijjāggahaṇena hetu-āsavoghayoganīvaraṇādīnaṁ saṅgaho hetādilakkhaṇena ekalakkhaṇattā, tathā “taṇhāgatānaṁ paritassitavipphanditan”ti ettha taṇhāggahaṇenapi. “Tadapi phassapaccayā”ti ettha phassaggahaṇena saññāsaṅkhāraviññāṇānaṁ saṅgaho vipallāsahetubhāvena, khandhalakkhaṇena ca ekalakkhaṇattā. Chaphassāyatanaggahaṇena avasiṭṭhakhandhāyatanadhātindriyādīnaṁ saṅgaho phassuppattinimittatāya, sammasanīyabhāvena ca ekalakkhaṇattā. Bhavanettiggahaṇena avijjādīnaṁ saṁkilesadhammānaṁ saṅgaho vaṭṭahetubhāvena ekalakkhaṇattāti. Ayaṁ sutte anāgatepi dhamme ekalakkhaṇatādinā āgate viya niddhāraṇalakkhaṇo **lakkhaṇahāro** nāma. Tathā hi vuttaṁ “vuttamhi ekadhamme, ye dhammā ekalakkhaṇā”ti-ādi (netti. 4.5).

Catubyūhahāravaṇṇanā

Mamanti aneruttapadaṁ, tathā vāti ca. Bhikkhanasīlā bhikkhū. Parentiviruddhabhāvamupagacchantīti parā, aññatthe panetaṁ aneruttapadanti evamādinā **neruttaṁ,** taṁ pana “evan”ti-ādinidānapadānaṁ, “maman”ti-ādipāḷipadānañca aṭṭhakathāvasena, tassā līnatthavibhāvanīvasena ca suviññeyyattā ativitthārabhayena na vitthārayimha. Ye te nindāpasaṁsāhi

sammākampitacetasā micchājīvato anoratā sassatādimicchābhinivesino sīlādidhammakkhandhesu appatiṭṭhitā sammāsambuddhaguṇarasassādavimukhā veneyyā, te kathaṁ nu kho yathāvuttadosavinimuttā sammāpaṭipattiyā ubhayahitaparā (pg.1.486) bhaveyyunti ayamettha bhagavato **adhippāyo.** Evamadhippetā puggalā, desanābhājanaṭṭhāne ca dassitā imissā desanāya **nidānaṁ**.

Pubbāparānusandhi pana padasandhipadatthaniddesanikkhepasuttadesanāsandhivasena chabbidhā. Tattha "maman"ti etassa "avaṇṇan"ti iminā sambandhoti-ādinā padassa padantarena sambandho **padasandhi.** "Maman"ti vuttassa bhagavato "avaṇṇan"ti vuttena parehi upavaditena aguṇenasambandhoti-ādinā padatthassa padatthantarena sambandho **padatthasandhi.** "Mamaṁ vā bhikkhave, pare avaṇṇaṁ bhāseyyun"ti-ādidesanā suppiyena paribbājakena vutta-avaṇṇānusandhivasena pavattā. "Mamaṁ vā bhikkhave, pare vaṇṇaṁ bhāseyyun"ti-ādidesanā brahmadattena māṇavena vuttavaṇṇānusandhivasena pavattā. "Atthi bhikkhave, aññeva dhammā gambhīrā duddasā duranubodhā"ti-ādidesanā bhikkhūhi vuttavaṇṇānusandhivasena pavattāti evaṁ nānānusandhikassa suttassa taṁtadanusandhīhi, ekānusandhikassa ca pubbāparabhāgehi sambandho **niddesasandhi.** **Nikkhepasandhi** pana catubbidhasuttanikkhepavasena. **Suttasandhi** ca tividhasuttānusandhivasena aṭṭhakathāyaṁ eva vicāritā, amhehi ca pubbe saṁvaṇṇitā. Ekissā desanāya desanāntarehi saddhiṁ saṁsandanaṁ **desanāsandhi,** sā panevaṁ veditabbā– "mamaṁ vā bhikkhave …pe… na cetaso anabhiraddhi karaṇīyā"ti ayaṁ desanā "ubhatodaṇḍakena cepi bhikkhave, kakacena corā ocarakā aṅgamaṅgāni okanteyyuṁ, tatrapi yo mano padūseñña, na me so tena sāsanakaro"ti (ma. ni. 1.232) imāya desanāya saddhiṁ saṁsandati. "Tumhaṁyevassa tena anantarāyo"ti ayaṁ "kammassakā māṇava sattā kammadāyādā kammayonī kammabandhū kammapaṭisaraṇā kammaṁ satte vibhajati, yadidaṁ hīnapaṇītatāyā"ti (ma. ni. 3.289-297) imāya, "api nu tumhe …pe… ājāneyyāthā"ti ayaṁ–

"Kuddho atthaṁ na jānāti, kuddho dhammaṁ na passati;
Andhaṁ tamaṁ tadā hoti, yaṁ kodho sahate naran"ti. (a. ni. 7.64 mahāni. 5 156 195).–

Imāya, "mamaṁ vā bhikkhave, pare vaṇṇaṁ …pe… na cetaso ubbilāvitattaṁ karaṇīyan"ti ayaṁ "dhammāpi vo bhikkhave, pahātabbā, pageva adhammā"ti (pg.1.487) (ma. ni. 1.240), "kullūpamaṁ vo bhikkhave, dhammaṁ desessāmi nittharaṇatthāya, no gahaṇatthāyā"ti (ma. ni. 1.240) ca imāya, "tatra ce tumhe …pe… tumhaṁyevassa tena antarāyo"ti ayaṁ–

"Luddho atthaṁ na jānāti, luddho dhammaṁ na passati;
Andhaṁ tamaṁ tadā hoti, yaṁ lobho sahate naran"ti. (itivu. 88 mahāni. 5 156 cūḷani. 128) ca–

"Kāmandhā jālasañchannā, taṇhāchadanachāditā;
Pamattabandhunābaddhā, macchāva kumīnāmukhe.
Jarāmaraṇamanventi, vaccho khīrapakova mātaran"ti. (udā. 64 netti. 27 90 peṭako. 14) ca–

Imāya, "appamattakaṁ kho panetaṁ sīlamattakan"ti ayaṁ "vivicceva kāmehi …pe… paṭhamaṁ jhānaṁ upasampajja viharati, ayampi kho brāhmaṇa yañño purimehi yaññehi appaṭṭhataro ca appasamārambhataro ca mahapphalataro ca mahānisaṁsataro cā"ti (dī. ni. 1.353) imāya paṭhamajjhānassa sīlato

mahapphalamahānisaṁsataratāvacanena jhānato sīlassa appaphala-appānisaṁsatarabhāvadīpanato.

"Pāṇātipātaṁ pahāyā"ti-ādidesanā "samaṇo khalu bho gotamo sīlavā ariyasīlena samannāgato"ti-ādidesanāya (dī. ni. 1.304), "aññeva dhammā gambhīrā"ti-ādidesanā "adhigato kho myāyaṁ dhammo gambhīro duddaso duranubodho"ti-ādidesanāya, (dī. ni. 2.67 ma. ni. 1.281 2.337 saṁ. ni. 1.172 mahāva. 7 8) gambhīratādivisesayuttadhammapaṭivedhena hi ñāṇassa gambhīrādibhāvo viññāyati.

"Santi bhikkhave, eke samaṇabrāhmaṇā pubbantakappikā"ti-ādidesanā "santi bhikkhave, eke samaṇabrāhmaṇā pubbantakappikā …pe… abhivadanti sassato attā ca loko ca, idameva saccaṁ, moghamaññanti ittheke abhivadanti, asassato, sassato ca asassato ca, nevasassato ca nāsassato ca, antavā, anantavā, antavā ca anantavā ca, nevantavā ca nānantavā ca attā ca loko ca, idameva saccaṁ, moghamaññanti ittheke abhivadantī"ti-ādidesanāya (ma. ni. 3.27).

Tathā (pg.1.488) "santi bhikkhave, eke samaṇabrāhmaṇā aparantakappikā"ti-ādidesanā "santi bhikkhave …pe… abhivadanti saññī attā hoti arogo paraṁ maraṇā. Ittheke abhivadanti asaññī, saññī ca asaññī ca, nevasaññī ca nāsaññī ca attā hoti arogo paraṁ maraṇā. Ittheke abhivadanti sato vā pana sattassa ucchedaṁ vināsaṁ vibhavaṁ paññapenti, diṭṭhadhammanibbānaṁ vā paneke abhivadantīn"ti-ādidesanāya (ma. ni. 3.21), "vedanānaṁ samudayañca …pe… tathāgato"ti-ādidesanā "tadidaṁ saṅkhataṁ oḷārikaṁ, atthi kho pana saṅkhārānaṁ nirodho, atthetanti iti viditvā tassa nissaraṇadassāvī tathāgato tadupātivatto"ti-ādidesanāya (ma. ni. 3.29), "tadapi tesaṁ …pe… vipphanditamevā"ti ayaṁ "idaṁ tesaṁ vata aññatreva saddhāya aññatra ruciyā aññatra anussavā aññatra ākāraparivitakkā aññatra diṭṭhinijjhānakkhantiyā paccattaṁyeva ñāṇaṁ bhavissati parisuddhaṁ pariyodātan'ti netaṁ ṭhānaṁ vijjati. Paccattaṁ kho pana bhikkhave, ñāṇe asati parisuddhe pariyodāte yadapi te bhonto samaṇabrāhmaṇā tattha ñāṇabhāvamattameva pariyodāpenti, tadapi tesaṁ bhavataṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ upādānamakkhāyatī"ti-ādidesanāya (saṁ. ni. 2.43), "tadapi phassapaccayā"ti ayaṁ "cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṁ, tiṇṇaṁ saṅgati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānan"ti (saṁ. ni. 2.45), "chandamūlakā ime āvuso dhammā manasikārasamuṭṭhānā phassasamodhānā vedanāsamosaraṇā"ti (pariyesitabbaṁ) ca ādidesanāya, "yato kho bhikkhave, bhikkhu channaṁ phassāyatanānan"ti-ādidesanā "yato kho bhikkhave, bhikkhu neva vedanaṁ attato samanupassati, na saññaṁ, na saṅkhāre, na viññāṇaṁ attato samanupassati, so evaṁ asamanupassanto na kiñci loke upādiyati, anupādiyaṁ na paritassati, aparitassaṁ paccattaṁyeva parinibbāyatī"ti-ādidesanāya, "sabbete imeheva dvāsaṭṭhiyā vatthūhi antojālīkatā"ti-ādidesanā "ye hi keci bhikkhave …pe… abhivadanti, sabbete imāneva pañca kāyāni abhivadanti etesaṁ vā aññataran"ti-ādidesanāya (ma. ni. 3.26), "kāyassa bhedā …pe… devamanussā"ti ayaṁ–

"Accī (pg.1.489) yathā vātavegena khittā (upasivāti bhagavā),
Atthaṁ paleti na upeti saṅkhaṁ.
Evaṁ munī nāmakāyā vimutto,
Atthaṁ paleti na upeti saṅkhan"ti. (su. ni. 1080)–

Ādidesanāya saddhiṁ saṁsandatīti. Ayaṁ neruttamadhippāyadesanānidānapubbāparānusandhīnaṁ catunnaṁ vibhāvanalakkhaṇo **catubyūhahāro** nāma. Vuttampi cetaṁ "neruttamadhippāyo"ti-ādi (netti. 4.6).

Āvattahāravaṇṇanā

Āghātādīnamakaraṇīyatāvacanena khantisoraccānuṭṭhānaṁ. Tattha khantiyā saddhāpaññāparāpakāradukkhasahagatānaṁ saṅgaho, tathā soraccena sīlassa. Saddhādiggahaṇena ca saddhindriyādisakalabodhipakkhiyadhammā āvattanti. Sīlaggahaṇena avippaṭisārādayo sabbepi sīlānisaṁsadhammā āvattanti. Pāṇātipātādīhi paṭivirativacanena appamādavihāro, tena sakalaṁ sāsanabrahmacariyaṁ āvattati. Gambhīratādivisesayuttadhammaggahaṇena mahābodhipakittanaṁ. Anāvaraṇañāṇapadaṭṭhānañhi āsavakkhayañāṇaṁ, āsavakkhayañāṇapadaṭṭhānañca anāvaraṇañāṇaṁ mahābodhīti vuccati, tena dasabalādayo sabbe buddhaguṇā āvattanti. Sassatādidiṭṭhiggahaṇena taṇhāvijjānaṁ saṅgaho, tāhi anamataggaṁ saṁsāravaṭṭaṁ āvattati. Vedanānaṁ yathābhūtaṁ samudayādipaṭivedhanena bhagavato pariññāttayavisuddhi, tāya paññāpāramimukhena sabbāpi pāramiyo āvattanti. "Ajānataṁ apassatan"ti ettha avijjāggahaṇena ayonisomanasikārapariggaho, tena ca nava ayonisomanasikāramūlakā dhammā āvattanti. "Taṇhāgatānaṁ paritassitavipphanditan"ti ettha taṇhāggahaṇena nava taṇhāmūlakā dhammā āvattanti. "Tadapi phassapaccayā"ti-ādi sassatādipaññāpanassa paccayādhīnavuttidassanaṁ, tena aniccatādilakkhaṇattayaṁ āvattati. Channaṁ phassāyatanānaṁ yathābhūtaṁ pajānanena vimuttisampadāniddeso, tena sattapi visuddhiyo āvattanti. "Ucchinnabhavanettiko tathāgatassa kāyo"ti taṇhāpahānaṁ vuttaṁ, tena bhagavato sakalasaṁkilesappahānaṁ āvattatīti ayaṁ desanāya gahitadhammānaṁ sabhāgavisabhāgadhammavasena (pg.1.490) āvattanalakkhaṇo **āvattahāro** nāma. Yathāha "ekamhi padaṭṭhāne, pariyesati sesakaṁ padaṭṭhānan"ti-ādi (netti. 4.7).

Vibhattihāravaṇṇanā

Āghātānandādayo akusalā dhammā, tesaṁ ayonisomanasikārādi padaṭṭhānaṁ. Yehi pana dhammehi āghātānandādīnaṁ akaraṇaṁ appavatti, te abyāpādādayo kusalā dhammā, tesaṁ yonisomanasikārādi padaṭṭhānaṁ. Tesu āghātādayokāmāvacarāva, abyāpādādayo catubhūmakā, tathā pāṇātipātādīhi paṭivirati kusalā vā abyākatā vā, tassā hirottappādayo dhammā padaṭṭhānaṁ. Tattha kusalā siyā kāmāvacarā, siyā lokuttarā. Abyākatā lokuttarāva. "Atthi bhikkhave, aññeva dhammā gambhīrā"ti vuttadhammā siyā kusalā, siyā abyākatā. Tattha kusalānaṁ vuṭṭhānagāminivipassanā padaṭṭhānaṁ. Abyākatānaṁ maggadhammā, vipassanā, āvajjanā vā padaṭṭhānaṁ. Tesu kusalā lokuttarāva, abyākatā siyā kāmāvacarā, siyā lokuttarā, sabbāpi diṭṭhiyo akusalāva kāmāvacarāva, tāsaṁ avisesena micchābhinivese ayonisomanasikāro padaṭṭhānaṁ. Visesato pana santatighanavinibbhogābhāvato ekattanayassa micchāgāho atītajāti-anussaraṇatakkasahito sassatadiṭṭhiyā padaṭṭhānaṁ. Hetuphalabhāvena sambandhabhāvassa aggahaṇato nānattanayassa micchāgāho tajjāsamannāhārasahito ucchedadiṭṭhiyā padaṭṭhānaṁ. Evaṁ sesadiṭṭhīnampi yathāsambhavaṁ vattabbaṁ.

"Vedanānan"ti ettha vedanā siyā kusalā, siyā akusalā, siyā abyākatā, siyā kāmāvacarā, siyā rūpāvacarā, siyā arūpāvacarā, tāsaṁ phasso padaṭṭhānaṁ. Vedanānaṁ yathābhūtaṁ vedanānaṁ samudayādipaṭivedhanaṁ maggañāṇaṁ, anupādāvimutti ca phalañāṇaṁ, tesaṁ "aññeva dhammā gambhīrā"ti ettha vuttanayena dhammādivibhāgo

netabbo. “Ajānataṁ apassatan”ti-ādīsu avijjātaṇhā akusalā kāmāvacarā, tāsu avijjāya āsavā, ayonisomanasikāro eva vā padaṭṭhānaṁ. Taṇhāya saṁyojaniyesu dhammesu assādadassanaṁ padaṭṭhānaṁ. “Tadapi phassapaccayā”ti (pg.1.491) ettha phassassa vedanāya viya dhammādivibhāgo veditabbo. Iminā nayena phassāyatanādīnampi yathārahaṁ dhammādivibhāgo netabboti ayaṁ saṁkilesadhamme, vodānadhamme ca sādhāraṇāsādhāraṇato, padaṭṭhānato, bhūmito ca vibhajanalakkhaṇo **vibhattihāro** nāma. Yathāha “dhammañca padaṭṭhānaṁ, bhūmiñca vibhajjate ayaṁ hāro”ti-ādi (netti. 4.8).

Parivattanahāravaṇṇanā

Āghātādīnamakaraṇaṁ khantisoraccāni anubrūhetvā paṭisaṅkhānabhāvanābalasiddhiyā ubhayahitapaṭipattimāvahati. Āghātādayo pana pavattiyamānā dubbaṇṇataṁ, dukkhaseyyaṁ, bhogahāniṁ, akittiṁ, parehi durupasaṅkamanatañca nipphādentā nirayādīsu mahādukkhamāvahanti. Pāṇātipātādipaṭivirati avippaṭisārādikalyāṇaṁ paramparamāvahati. Pāṇātipātādi pana vippaṭisārādi-akalyāṇaṁ paramparamāvahati. Gambhīratādivisesayuttaṁ ñāṇaṁ veneyyānaṁ yathārahaṁ vijjābhiññādiguṇavisesamāvahati sabbaññeyyassa yathāsabhāvāvabodhato. Tathā gambhīratādivisesarahitaṁ pana ñāṇaṁ ñeyyesu sādhāraṇabhāvato yathāvuttaguṇavisesaṁ nāvahati. Sabbāpi cetā diṭṭhiyo yathārahaṁ sassatucchedabhāvato antadvayabhūtā sakkāyatīraṁ nātivattanti aniyyānikasabhāvattā. Sammādiṭṭhi pana saparikkhārā majjhimapaṭipadābhūtā sakkāyatīramatikkamma pāraṁ gacchati niyyānikasabhāvattā. Vedanānaṁ yathābhūtaṁ samudayādipaṭivedhanā anupādāvimuttimāvahati maggabhāvato. Vedanānaṁ yathābhūtaṁ samudayādi-asampaṭivedho saṁsāracārakāvarodhamāvahati saṅkhārānaṁ paccayabhāvato. Vedayitasabhāvapaṭicchādako sammoho tadabhinandanamāvahati, yathābhūtāvabodho pana tattha nibbedhaṁ, virāgañca āvahati. Micchābhinivese ayonisomanasikārasahitā taṇhā anekavihitaṁ diṭṭhijālaṁ pasāreti. Yathāvuttataṇhāsamucchedo paṭhamamaggo taṁ diṭṭhijālaṁ saṅkoceti. Sassatavādādipaññāpanassa phasso paccayo asati phasse tadabhāvato. Diṭṭhibandhanabaddhānaṁ phassāyatanādīnamanirodhanena phassādi-anirodho saṁsāradukkhassa anivattiyeva yāthāvato phassāyatanādipariññā sabbadiṭṭhidassanāni ativattati, tesaṁ pana tathā apariññā (pg.1.492) diṭṭhidassanaṁ nātivattati. Bhavanettisamucchedo āyatiṁ attabhāvassa anibbattiyā saṁvattati, asamucchinnāya bhavanettiyā anāgate bhavappabandho parivattatiyevāti ayaṁ sutte niddiṭṭhānaṁ dhammānaṁ paṭipakkhato parivattanalakkhaṇo **parivattanahāro** nāma. Kimāha “kusalākusale dhamme, niddiṭṭhe bhāvite pahīne cā”ti-ādi.

Vevacanahāravaṇṇanā

“Mamaṁ mama me”ti pariyāyavacanaṁ. ‘Vā yadi cā”ti pariyāyavacanaṁ. “Bhikkhave samaṇā tapassino”ti pariyāyavacanaṁ. “Pare aññe paṭiviruddhā”ti …pe… naṁ. “Avaṇṇaṁ akittiṁ nindan”ti …pe… naṁ. “Bhāseyyuṁ bhaṇeyyuṁ katheyyun”ti …pe… naṁ. “Dhammassa vinayassa satthusāsanassā”ti …pe… naṁ. “Saṅghassa samūhassa gaṇassā”ti …pe… naṁ. “Tatra tattha tesū”ti …pe… naṁ. “Tumhehi vo bhavantehī”ti …pe… naṁ. “Āghāto doso byāpādo”ti …pe… naṁ

“appaccayo domanassaṁ cetasikadukkhan”ti …pe… naṁ. “Cetaso cittassa manaso”ti …pe… naṁ. “Anabhiraddhi byāpatti manopadoso”ti …pe… naṁ. “Na no a mā”ti …pe… naṁ. “Karaṇīyā uppādetabbā pavattetabbā”ti pariyāyavacanaṁ. Iminā nayena sabbapadesu vevacanaṁ vattabbanti ayaṁ tassa tassa atthassa taṁtaṁpariyāyasaddayojanālakkhaṇo **vevacanahāro** nāma. Vuttañhetaṁ “vevacanāni bahūni tu, sutte vuttāni ekadhammassā”ti-ādi (netti. 4.10).

Paññattihāravaṇṇanā

Āghāto vatthuvasena dasavidhena, ekūnavīsatividhena vā paññatto. Apaccayo upavicāravasena chadhā paññatto. Ānando pīti-ādivasena vevacanena navadhā paññatto. Pīti sāmaññato pana khuddikādivasena pañcadhā paññatto. Somanassaṁ upavicāravasena chadhā, sīlaṁ vārittacārittādivasena anekadhā, gambhīratādivisesayuttaṁ ñāṇaṁ cittuppādavasena catudhā, dvādasadhā vā, visayabhedato anekadhā ca, diṭṭhisassatādivasena dvāsaṭṭhiyā bhedehi, tadantogadhavibhāgena anekadhā ca, vedanā chadhā, aṭṭhasatadhā, anekadhā ca, tassā samudayo pañcadhā, tathā atthaṅgamopi, assādo duvidhena, ādīnavo tividhena, nissaraṇaṁ ekadhā (pg.1.493) catudhā ca, anupādāvimutti duvidhena, “ajānataṁ apassatan”ti vuttā avijjā visayabhedena catudhā, aṭṭhadhā ca, “taṇhāgatānan”ti-ādinā vuttā taṇhā chadhā, aṭṭhasatadhā, anekadhā ca, phasso nissayavasena chadhā, upādānaṁ catudhā, bhavo dvidhā, anekadhā ca, jāti vevacanavasena chadhā, tathā jarā sattadhā, maraṇaṁ aṭṭhadhā, navadhā ca, soko pañcadhā, paridevo chadhā, dukkhaṁ catudhā, tathā domanassaṁ, upāyāso catudhā paññattoti ayaṁ pabhedapaññatti, samūhapaññatti ca.

“Samudayo hotī”ti pabhavapaññatti, “yathābhūtaṁ pajānātī”ti dukkhassa pariññāpaññatti, samudayassa pahānapaññatti, nirodhassa sacchikiriyāpaññatti, maggassa bhāvanāpaññatti. “Antojālīkatā”ti-ādisabbadiṭṭhīnaṁ saṅgahapaññatti. “Ucchinnabhavanettiko”ti-ādi duvidhena parinibbānapaññattīti evaṁ āghātādīnaṁ pabhavapaññattipariññāpaññatti-ādivasena. Tathā “āghāto”ti byāpādassa vevacanapaññatti. “Appaccayo”ti domanassassavevacanapaññattīti-ādivasena ca paññattibhedo vibhajjitabboti ayaṁ ekekassa dhammassa anekāhi paññattīhi paññapetabbākāravibhāvanalakkhaṇo **paññattihāro** nāma, tena vuttaṁ “ekaṁ bhagavā dhammaṁ, paṇṇattīhi vividhāhi desetī”ti-ādi (netti. 4.11).

Otaraṇahāravaṇṇanā

Āghātaggahaṇena saṅkhārakkhandhasaṅgaho, tathā anabhiraddhiggahaṇena. Appaccayaggahaṇena vedanākkhandhasaṅgahoti idaṁ **khandhamukhena otaraṇaṁ.** Tathā āghātādiggahaṇena dhammāyatanaṁ, dhammadhātu, dukkhasaccaṁ, samudayasaccaṁ vā gahitanti idaṁ **āyatanamukhena, dhātumukhena, saccamukhena** ca **otaraṇaṁ** Tathā āghātādīnaṁ sahajātā avijjā hetusahajāta-aññamaññanissasampayutta-atthi-avigatapaccayehi paccayo, asahajātā pana anantaraniruddhā anantarasamanantara-anantarūpanissayanatthivigatāsevanapaccayehi paccayo. Ananantarā pana upanissayavaseneva paccayo. Taṇhā-upādānādi phassādīnampi tesaṁ

sahajātānaṁ, asahajātānañca yathārahaṁ paccayabhāvo vattabbo. Koci panettha adhipativasena, koci kammavasena, koci āhāravasena, koci indriyavasena, koci jhānavasena koci (pg.1.494) maggavasenāpi paccayoti ayampi viseso veditabboti idaṁ **paṭiccasamuppādamukhena otaraṇaṁ.** Imināva nayena ānandādīnampi khandhādimukhena otaraṇaṁ vibhāvetabbaṁ.

Tathā sīlaṁ pāṇātipātādīhi viraticetanā, abyāpādādicetasikadhammā ca, pāṇātipātādayo cetanāva, tesaṁ, tadupakārakadhammānañca lajjādayādīnaṁ saṅkhārakkhandhadhammāyatanādīsu saṅgahato purimanayeneva khandhādimukhena otaraṇaṁ vibhāvetabbaṁ. Esa nayo ñāṇadiṭṭhivedanā-avijjātaṇhādiggahaṇesupi. Nissaraṇānupādāvimuttiggahaṇesu pana asaṅkhatadhātuvasenapi dhātumukhena otaraṇaṁ vibhāvetabbaṁ, tathā "vedanānaṁ …pe… anupādāvimutto"ti etena bhagavato sīlādayo pañcadhammakkhandhā, satipaṭṭhānādayo ca bodhipakkhiyadhammā pakāsitā hontīti taṁmukhenapi otaraṇaṁ veditabbaṁ. "Tadapi phassapaccayā"ti sassatādipaññāpanassa paccayādhīnavuttitādīpanena aniccatāmukhena otaraṇaṁ, tathā evaṁdhammatāya **paṭiccasamuppādamukhena otaraṇaṁ.** Aniccassa dukkhānattabhāvato **appaṇihitamukhena, suññatāmukhena otaraṇaṁ.** Sesapadesupi eseva nayo. Ayaṁ paṭiccasamuppādādimukhehi suttatthassa otaraṇalakkhaṇo **otaraṇahāro** nāma. Tathā hi vuttaṁ "yo ca paṭiccuppādo, indriyakhandhā ca dhātu-āyatanā"ti-ādi (netti. 4.12).

Sodhanahāravaṇṇanā

"Mamaṁ vā bhikkhave, pare avaṇṇaṁ bhāseyyun"ti ārambho. "Dhammassa vā avaṇṇaṁ bhāseyyuṁ saṅghassa vā avaṇṇaṁ bhāseyyun"ti padasuddhi, no ārambhasuddhi. "Tatra tumhehi na āghāto, na appaccayo, na cetaso anabhiraddhi karaṇīyā"ti padasuddhi ceva ārambhasuddhi ca. Dutiyanayādīsupi eseva nayo, tathā "appamattakaṁ kho panetan"ti-ādi ārambho. "Kataman"ti-ādi pucchā. "Pāṇātipātaṁ pahāyā"ti-ādi padasuddhi, no ārambhasuddhi. No ca pucchāsuddhi. "Idaṁ kho"ti-ādi pucchāsuddhi ceva padasuddhi ca, ārambhasuddhi.

Tathā "atthi bhikkhave"ti-ādi ārambho. "Katame ca te"ti-ādi pucchā. "Santi bhikkhave"ti-ādi ārambho. "Kimāgammā"ti-ādi ārambhapucchā (pg.1.495) "Yathā samāhite"ti-ādi padasuddhi, no ārambhasuddhi, no ca pucchāsuddhi. "Ime kho"ti-ādi padasuddhi ceva pucchāsuddhi ca ārambhasuddhi ca. Iminā nayena sabbattha ārambhādayo veditabbā. Ayaṁ padārambhānaṁ sodhitāsodhitabhāvavicāraṇalakkhaṇo **sodhanahāro** nāma, vuttampi ca "vissajjitamhi pañhe, gāthāyaṁ pucchitāyamārabbhā"ti-ādi (netti. 4.13).

Adhiṭṭhānahāravaṇṇanā

"Avaṇṇan"ti sāmaññato adhiṭṭhānaṁ. Tamavikappetvā visesavacanaṁ "mamaṁ vā"ti. Dhammassa vā saṅghassa vāti pakkhepi esa nayo. Tathā "sīlan"ti sāmaññato adhiṭṭhānaṁ. Tamavikappetvā visesavacanaṁ "pāṇātipātā paṭivirato"ti-ādi. "Aññeva dhammā"ti-ādi sāmaññato adhiṭṭhānaṁ, tamavikappetvā visesavacanaṁ "tayidaṁ bhikkhave, tathāgato pajānātī"ti-ādi, tathā "pubbantakappikā"ti-ādi sāmaññato adhiṭṭhānaṁ. Tamavikappetvā visesavacanaṁ "sassatavādā"ti-ādi. Iminā nayena

sabbattha yathādesitameva sāmaññavisesā niddhāretabbā. Ayaṁ suttāgatānaṁ dhammānaṁ avikappanāvasena yathādesitameva sāmaññavisesaniddhāraṇalakkhaṇo **adhiṭṭhānahāro** nāma, yathāha "ekattatāya dhammā, yepi ca vemattatāya niddiṭṭhā"ti-ādi (netti. 4.14).

Parikkhārahāravaṇṇanā

Āghātādīnaṁ "anatthaṁ me acarī"ti-ādīni (dha. sa. 1237 vibha. 909) ekūnavīsati āghātavatthūni hetu. Ānandādīnaṁ ārammaṇābhisineho hetu. Sīlassa hiri-ottappaṁ, appicchatādayo ca hetu. "Gambhīrā"ti-ādinā vuttadhammassa sabbāpi pāramiyo hetu. Visesena paññāpāramī. Diṭṭhīnaṁ asappurisūpanissayo, asaddhammassavanaṁ micchābhinivesena ayonisomanasikāro ca avisesena hetu. Visesena pana sassatavādādīnaṁ atītajāti-anussaraṇādi hetu. Vedanānaṁ avijjā, taṇhā, kammādiphasso ca hetu. Anupādāvimuttiyā ariyamaggo hetu. Aññāṇassa ayonisomanasikāro hetu. Taṇhāya saṁyojaniyesu assādānupassanā hetu. Phassassa saḷāyatanāni hetu. Saḷāyatanassa nāmarūpaṁ hetu (pg.1.496) Bhavanettisamucchedassa visuddhibhāvanā hetūti ayaṁ parikkhārasaṅkhāte hetupaccaye niddhāretvā saṁvaṇṇanālakkhaṇo **parikkhārahāro** nāma, tena vuttaṁ "ye dhammā yaṁ dhammaṁ, janayantippaccayā paramparato"ti-ādi.

Samāropanahāravaṇṇanā

Āghātādīnamakaraṇīyatāvacanena khantisampadā dassitā hoti. "Appamattakaṁ kho panetan"ti-ādinā soraccasampadā. "Atthi bhikkhave"ti-ādinā ñāṇasampadā. "Aparāmasato cassa paccattaññeva nibbuti viditā"ti, "vedanānaṁ …pe… yathābhūtaṁ viditvā anupādāvimutto"ti ca etehi samādhisampadāya saddhiṁ vijjāvimuttivasībhāvasampadā dassitā. Tattha khantisampadā paṭisaṅkhānabalasiddhito soraccasampadāya padaṭṭhānaṁ, soraccasampadā pana atthato sīlameva, sīlaṁ samādhisampadāya padaṭṭhānaṁ. Samādhi ñāṇasampadāya padaṭṭhānanti ayaṁ **padaṭṭhānasamāropanā.**

Pāṇātipātādīhi paṭivirativacanaṁ sīlassa pariyāyavibhāgadassanaṁ. Sassatavādādivibhāgadassanaṁ pana diṭṭhiyā pariyāyavacananti ayaṁ **vevacanasamāropanā.**

Sīlena vītikkamappahānaṁ, tadaṅgappahānaṁ, duccaritasaṁkilesappahānañca sijjhati. Samādhinā pariyuṭṭhānappahānaṁ, vikkhambhanappahānaṁ, taṇhāsaṁkilesappahānañca sijjhati. Paññāya diṭṭhisaṁkilesappahānaṁ, samucchedappahānaṁ, anusayappahānañca sijjhatīti ayaṁ **pahānasamāropanā.**

Sīlādidhammakkhandhehi samathavipassanābhāvanāpāripūriṁ gacchati pahānattayasiddhitoti ayaṁ **bhāvanāsamāropanā.** Ayaṁ sutte āgatadhammānaṁ padaṭṭhānavevacanapahānabhāvanāsamāropanavicāraṇalakkhaṇo **samāropanahāro** nāma. Vuttañhetaṁ "ye dhammā yaṁ mūlā, ye cekatthā pakāsitā muninā"ti-ādi, (netti. 4.16) ayaṁ soḷasahārayojanā.

Soḷasahāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcavidhanayavaṇṇanā

Nandiyāvaṭṭanayavaṇṇanā

Āghātādīnamakaraṇavacanena (pg.1.497) taṇhāvijjāsaṅkoco dassito. Sati hi attattaniyavatthūsu sinehe, sammohe ca "anatthaṁ me acarī"ti-ādinā āghāto jāyati, nāsati. Tathā "pāṇātipātā paṭivirato"ti-ādivacanehi "paccattaññeva nibbuti viditā, anupādāvimutto, channaṁ phassāyatanānaṁ …pe… yathābhūtaṁ pajānātī"ti-ādivacanehi ca taṇhāvijjānaṁ accantappahānaṁ dassitaṁ hoti. Tāsaṁ pana pubbantakappikādipadehi, "ajānataṁ apassatan"ti-ādipadehi ca sarūpatopi dassitānaṁ taṇhāvijjānaṁ rūpadhammā, arūpadhammā ca adhiṭṭhānaṁ. Yathākkamaṁ samatho ca vipassanā ca paṭipakkho, tesaṁ pana cetovimutti, paññāvimutti ca phalaṁ. Tattha taṇhā samudayasaccaṁ, taṇhāvijjā vā, tadadhiṭṭhānabhūtā rūpārūpadhammā dukkhasaccaṁ, tesamappavatti nirodhasaccaṁ, nirodhapajānanā samathavipassanā maggasaccanti evaṁ, catusaccayojanā veditabbā.

Taṇhāggahaṇena cettha māyāsāṭheyyamānātimānamadapamādapāpicchatāpāpamittatā-ahirikānottappādivasena sabbopi akusalapakkho netabbo. Tathā avijjāggahaṇenapi viparītamanasikārakodhupanāhamakkhapaḷāsa-issāmacchariyasārambha dovacassatā bhavadiṭṭhivibhavadiṭṭhādivasena. Vuttavipariyāyena pana amāyā-asāṭheyyādivasena, aviparītamanasikārādivasena ca sabbopi kusalapakkho netabbo. Tathā samathapakkhiyānaṁ saddhindriyādīnaṁ, vipassanāpakkhiyānañca aniccasaññādīnaṁ vasenāti ayaṁ taṇhāvijjāhi saṁkilesapakkhaṁ suttatthaṁ samathavipassanāhi ca vodānapakkhaṁ catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇassa **nandiyāvaṭṭanayassa bhūmi.** Vuttañhi "taṇhañca avijjampi ca, samathena vipassanāya yo netī"ti-ādi.

Tipukkhalanayavaṇṇanā

Āghātādīnamakaraṇavacanena adosasiddhi, tathā pāṇātipātapharusavācāhi paṭivirativacanenāpi. Ānandādīnamakaraṇavacanena pana alobhasiddhi (pg.1.498) tathā abrahmacariyato paṭivirativacanenāpi. Adinnādānādīhi pana paṭivirativacanena tadubhayasiddhi. "Tayidaṁ bhikkhave tathāgato pajānātī"ti-ādinā amohasiddhi. Iti tīhi akusalamūlehi gahitehi tappaṭipakkhato āghātādīnamakaraṇavacanena ca tīṇi kusalamūlāni siddhāniyeva honti. Tattha tīhi akusalamūlehi tividhaduccaritasaṁkilesamalavisamākusalasaññāvitakkapañcādivasena sabbopi akusalapakkho vitthāretabbo. Tathā tīhi kusalamūlehi tividhasucaritavodānasamakusalasaññāvitakkapaññāsaddhammasamādhi-vimokkhamukhavimokkhādivasena sabbopi kusalapakkho vibhāvetabbo.

Ettha cāyaṁ saccayojanā– lobho **samudayasaccaṁ,** sabbāni vā kusalākusalamūlāni, tehi pana nibbattā tesamadhiṭṭhānagocarabhūtā upādānakkhandhā **dukkhasaccaṁ,** tesamappavatti **nirodhasaccaṁ,** nirodhapajānanā vimokkhādikā **maggasaccan**ti. Ayaṁ akusalamūlehi saṁkilesapakkhaṁ, kusalamūlehi ca vodānapakkhaṁ catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇassa **tipukkhalanayassa bhūmi.** Tathā hi vuttaṁ–

"Yo akusale samūlehi,
Neti kusale ca kusalamūlehī"ti-ādi. (netti. 4.18).

Sīhavikkīḷitanayavaṇṇanā

Āghātānandādīnamakaraṇa-vacanena satisiddhi. Micchājīvāpaṭivirativacanena vīriyasiddhi. Vīriyena hi kāmabyāpādavihiṁsāvitakke vinodeti, vīriyasādhanañca ājīvapārisuddhisīlanti. Pāṇātipātādīhi paṭivirativacanena satisiddhi. Satiyā hi sāvajjānavajjo diṭṭho hoti. Tattha ca ādīnavānisaṁse sallakkhetvā sāvajjaṁ pahāya anavajjaṁ samādāya vattati. Tathā hi sā "niyyātanapaccupaṭṭhānā"ti vuccati. "Tayidaṁ bhikkhave, tathāgato pajānātī"ti-ādinā samādhipaññāsiddhi. Paññavā hi yathābhūtāvabodho samāhito ca yathābhūtaṁ pajānātīti.

Tathā "nicco dhuvo"ti-ādinā anicce "niccan"ti vipallāso, "arogo paraṁ maraṇā, ekantasukhī attā, diṭṭhadhammanibbānappatto"ti ca evamādīhi asukhe "sukhan"ti vipallāso. "Pañcahi kāmaguṇehi samappito"ti-ādinā (pg.1.499) asubhe "subhan"ti vipallāso. Sabbeheva diṭṭhippakāsanapadehi anattani "attā"ti vipallāsoti evamettha cattāro vipallāsā siddhā honti, tesaṁ paṭipakkhato cattāri satipaṭṭhānāni siddhāneva. Tattha catūhi yathāvuttehi indriyehi cattāro puggalā niddisitabbā. Kathaṁ duvidho hi taṇhācarito mudindriyo tikkhindriyoti, tathā diṭṭhicaritopi. Tesu paṭhamo asubhe "subhan"ti vipallatthadiṭṭhiko satibalena yathābhūtaṁ kāyasabhāvaṁ sallakkhetvā sammattaniyāmaṁ okkamati. Dutiyo asukhe "sukhan"ti vipallatthadiṭṭhiko "uppannaṁ kāmavitakkaṁ nādhivāsetī"ti-ādinā (ma. ni. 1.26 a. ni. 4.14 6.58) vuttena vīriyasaṁvarasaṅkhātena vīriyabalena taṁ vipallāsaṁ vidhamati. Tatiyo anicce "niccan"ti vipallatthadiṭṭhiko samādhibalena samāhitabhāvato saṅkhārānaṁ khaṇikabhāvaṁ yathābhūtaṁ paṭivijjhati. Catuttho santatisamūhakiccārammaṇaghanavicittattā phassādidhammapuñjamatte anattani "attā"ti vipallatthadiṭṭhiko catukoṭikasuññatāmanasikārena taṁ micchābhinivesaṁ viddhaṁseti. Catūhi cettha vipallāsehi caturāsavoghayogagantha-agatitaṇhuppādupādānasattaviññāṇaṭṭhiti-apariññādivasena sabbopi akusalapakkho netabbo. Tathā catūhi satipaṭṭhānehi catubbidhajhānavihārādhiṭṭhānasukhabhāgiyadhamma-appamaññāsammappadhāna-iddhi pādādivasena sabbopi vodānapakkho netabbo.

Ettha cāyaṁ saccayojanā– subhasaññāsukhasaññāhi, catūhipi vā vipallāsehi **samudayasaccaṁ,** tesamadhiṭṭhānārammaṇabhūtā pañcupādānakkhandhā **dukkhasaccaṁ,** tesamappavatti **nirodhasaccaṁ,** nirodhapajānanā satipaṭṭhānādikā **maggasaccan**ti. Ayaṁ vipallāsehi saṁkilesapakkhaṁ, saddhindriyādīhi vodānapakkhaṁ catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇassa **sīhavikkīḷitanayassa bhūmi,** yathāha "yo neti vipallāsehi, kilese indriyehi saddhamme"ti-ādi (netti. 4.19).

Disālocana-aṅkusanayadvayavaṇṇanā

Iti tiṇṇaṁ atthanayānaṁ siddhiyā vohāranayadvayampi siddhameva hoti. Tathā hi atthanayattayadisābhūtadhammānaṁ samālocanameva **disālocananayo.** Tesaṁ samānayanameva **aṅkusanayo.** Tasmā yathāvuttanayena (pg.1.500) atthanayānaṁ disābhūtadhammasamālokananayanavasena tampi nayadvayaṁ yojetabbanti, tena

vuttaṁ “veyyākaraṇesu hi ye, kusalākusalā”ti-ādi (netti. 4.20). Ayaṁ pañcanayayojanā.

Pañcavidhanayavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāsanapaṭṭhānavaṇṇanā

Idaṁ pana suttaṁ soḷasavidhe sāsanapaṭṭhāne saṁkilesavāsanāsekkhabhāgiyaṁ taṇhādiṭṭhādisaṁkilesānaṁ sīlādipuññakiriyassa, asekkhasīlādikkhandhassa ca vibhattattā, saṁkilesavāsanānibbedhāsekkhabhāgiyameva vā yathāvuttatthānaṁ sekkhasīlakkhandhādikassa ca vibhattattā. Aṭṭhavīsatividhe pana sāsanapaṭṭhāne lokiyalokuttaraṁ sattadhammādhiṭṭhānaṁ ñāṇañeyyaṁ dassanabhāvanaṁ sakavacanaparavacanaṁ vissajjanīyāvissajjanīyaṁ kammavipākaṁ kusalākusalaṁ anuññātapaṭikkhittaṁ bhavo ca lokiyalokuttarādīnamatthānaṁ idha vibhattattāti. Ayaṁ sāsanapaṭṭhānayojanā.

Pakaraṇanayavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajananāya ajjavamaddavasoraccasaddhāsatidhitibuddhikhantivīriyādidhammasamaṅginā sāṭṭhakathe piṭakattaye asaṅgāsaṁhīravisāradañāṇacārinā anekappabhedasakasamayasamayantaragahanajjhogāhinā mahāgaṇinā mahāveyyākaraṇena **ñāṇābhivaṁsadhammasenāpati**nāmatherena mahādhammarājādhirājagarunā katāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā brahmajālasuttavaṇṇanāya līnatthavibhāvanā.

~Brahmajālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

~Paṭhamo bhāgo niṭṭhito.~

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa.

Dīghanikāye

Sīlakkhandhavagga-abhinavaṭīkā

《長部》戒蘊品新抄

(dutiyo bhāgo第二分)

(pg.2.1~**pg.** 2.0437)

2. Sāmaññaphalasuttavaṇṇanā

Rājāmaccakathāṇṇanā

150. Idāni (pg.2.1) sāmaññaphalasuttassa saṁvaṇṇanākkamo anuppattoti dassetuṁ **"evaṁ …pe… suttan"**ti-ādimāha. Tattha **anupubbapadavaṇṇanā**ti anukkamena padavaṇṇanā, padaṁ padaṁ pati anukkamena vaṇṇanāti vuttaṁ hoti. Pubbe vuttañhi, uttānaṁ vā padamaññatra vaṇṇanāpi "anupubbapadavaṇṇanā" tveva vuccati. Evañca katvā **"apubbapadavaṇṇanā"**tipi paṭhanti, pubbe avaṇṇitapadavaṇṇanāti attho. Duggajanapadaṭṭhānavisesasampadādiyogato padhānabhāvena rājūhi gahitaṭṭhena evaṁnāmakaṁ, na pana nāmamattenāti āha **"taṅhī"**ti-ādi. Nanu mahāvagge **mahāgovindasutte** āgato esa purohito eva, na rājā, kasmā so rājasaddavacanīyabhāvena gahitoti? Mahāgovindena purohitena pariggahitampi cetaṁ reṇunā nāma magadharājena pariggahitamevāti atthasambhavato evaṁ vuttaṁ, na pana so rājasaddavacanīyabhāvena gahito tassa rājābhāvato. Mahāgovindapariggahitabhāvakittanañhi tadā reṇurañnā pariggahitabhāvūpalakkhaṇaṁ. So hi tassa sabbakiccakārako purohito, idampi ca loke samudāciṇṇaṁ (pg.2.2) "rājakammapasutena katampi raññā katan"ti. Idaṁ vuttaṁ hoti– mandhāturañnā ceva mahāgovindaṁ bodhisattaṁ purohitamāṇāpetvā reṇurañnā ca aññehi ca rājūhi pariggahitattā rājagahanti. Keci pana "mahāgovindo"ti mahānubhāvo eko purātano rājāti vadanti. **Pariggahitattā**ti rājadhānībhāvena pariggahitattā. Gayhatīti hi **gahaṁ,** rājūnaṁ, rājūhi vā gahanti **rājagahaṁ.** Nagarasaddāpekkhāya napuṁsakaniddeso.

Aññepettha pakāreti nagaramāpanena raññā kāritasabbagehattā **rājagahaṁ,** gijjhakūṭādīhi pañcahi pabbatehi parikkhittattā pabbatarājehi parikkhittagehasadisantipi **rājagahaṁ,** sampannabhavanatāya rājamānaṁ gehantipi **rājagahaṁ,** susaṁvihitārakkhatāya anatthāvahitukāmena upagatānaṁ paṭirājūnaṁ gahaṁ gahaṇabhūtantipi **rājagahaṁ,** rājūhi disvā sammā patiṭṭhāpitattā tesaṁ gahaṁ gehabhūtantipi **rājagahaṁ,** ārāmarāmaṇeyyatādīhi rājati, nivāsasukhatādinā ca sattehi mamattavasena gayhati pariggayhatītipi **rājagahan**ti edise pakāre. Nāmamattameva pubbe vuttanayenāti attho. So pana padeso visesaṭṭhānabhāvena uḷārasattaparibhogoti āha **"taṁ panetan"**ti-ādi. Tattha **"buddhakāle, cakkavattikāle cā"**ti idaṁ yebhuyyavasena vuttaṁ aññadāpi kadāci sambhavato, **"nagaraṁ hotī"**ti ca idaṁ upalakkhaṇameva manussāvāsasseva asambhavato. Tathā hi vuttaṁ **"sesakāle suññaṁ**

hotī”ti-ādi. **Tesan**ti yakkhānaṁ. **Vasanavanan**ti āpānabhūmibhūtaṁ upavanaṁ.

Avisesenāti vihārabhāvasāmaññena, saddantarasannidhānasiddhaṁ visesaparāmasanamantarenāti attho. Idaṁ vuttaṁ hoti– “pātimokkhasaṁvarasaṁvuto viharati, (a. ni. 5.101 pāci. 147 pari. 441) paṭhamaṁ jhānaṁ upasampajja viharati, (dha. sa. 160) mettāsahagatena cetasā ekaṁ disaṁ pharitvā viharati, (dī. ni. 3.71 308 ma. ni. 1.77 459 509 2.309 315 3.230 vibha. 642) sabbanimittānaṁ amanasikārā animittaṁ cetosamādhiṁ upasampajja viharatī”ti-ādīsu (ma. ni. 1.459) saddantarasannidhānasiddhena visesaparāmasanena yathākkamaṁ iriyāpathavihārādivisesavihārasamaṅgīparidīpanaṁ (pg.2.3) na evamidaṁ, idaṁ pana tathā visesaparāmasanamantarena aññataravihārasamaṅgīparidīpananti.

Satipi ca vuttanayena aññataravihārasamaṅgīparidīpane idha iriyāpathasaṅkhātavisesavihārasamaṅgīparidīpanameva sambhavatīti dasseti **“idha panā”**ti-ādinā. Kasmā pana saddantarasannidhānasiddhassa visesaparāmasanassābhāvepi idha visesavihārasamaṅgīparidīpanaṁ sambhavatīti? Visesavihārasamaṅgīparidīpanassa saddantarasaṅkhātavisesavacanassa abhāvato eva. Visesavacane hi asati visesamicchatā viseso payojitabboti. Apica iriyāpathasamāyogaparidīpanassa atthato siddhattā tathādīpanameva sambhavatīti. Kasmā cāyamattho siddhoti? Dibbavihārādīnampi sādhāraṇato. Kadācipi hi iriyāpathavihārena vinā na bhavati tamantarena attabhāvaparihāraṇābhāvatoti.

Iriyanaṁ pavattanaṁ **iriyā,** kāyikakiriyā, tassā pavattanupāyabhāvato pathoti **iriyāpatho,** ṭhānanisajjādayo. Na hi ṭhānanisajjādi-avatthāhi vinā kañci kāyikaṁ kiriyaṁ pavattetuṁ sakkā, tasmā so tāya pavattanupāyoti vuccati. Viharati pavattati etena, viharaṇamattaṁ vā tanti **vihāro,** so eva vihāro tathā, atthato panesa ṭhānanisajjādi-ākārappavatto catusantatirūpappabandhova. Divi bhavo **dibbo,** tattha bahulaṁ pavattiyā brahmapārisajjādidevaloke bhavoti attho, yo vā tattha dibbānubhāvo, tadatthāya saṁvattatīti **dibbo,** abhiññābhinīhārādivasena vā mahāgatikattā **dibbo,** sova vihāro, dibbabhāvāvaho vā vihāro **dibbavihāro,** mahaggatajjhānāni. **Nettiyaṁ** [netti. 86 (atthato samānaṁ)] pana catasso āruppasamāpattiyo āneñjavihārāti visuṁ vuttaṁ, taṁ pana mettājjhānādīnaṁ brahmavihāratā viya tāsaṁ bhāvanāvisesabhāvaṁ sandhāya vuttaṁ. **Aṭṭhakathāsu** pana dibbabhāvāvahasāmaññato tāpi “dibbavihārā” tveva vuttā. Brahmānaṁ, brahmabhūtā vā hitūpasaṁhārādivasena pavattiyā seṭṭhabhūtā vihārāti **brahmavihārā,** mettājjhānādivasena pavattā catasso appamaññāyo. Ariyā uttamā, anaññasādhāraṇattā vā ariyānaṁ vihārāti **ariyavihārā,** catassopi phalasamāpattiyo. Idha pana rūpāvacaracatutthajjhānaṁ, tabbasena pavattā appamaññāyo (pg.2.4) catutthajjhānika-aggaphalasamāpatti ca bhagavato dibbabrahma-ariyavihārā.

Aññataravihārasamaṅgīparidīpananti tāsamekato appavattattā ekena vā dvīhi vā samaṅgībhāvaparidīpanaṁ, bhāvalopenāyaṁ bhāvappadhānena vā niddeso. Bhagavā hi lobhadosamohussanne loke sakapaṭipattiyā veneyyānaṁ vinayanatthaṁ taṁ taṁ vihāre upasampajja viharati. Tathā hi yadā sattā kāmesu vippaṭipajjanti, tadā kira bhagavā dibbena vihārena viharati tesaṁ alobhakusalamūluppādanatthaṁ “appeva nāma imaṁ paṭipattiṁ disvā ettha rucimuppādetvā kāmesu virajjeyyun”ti. Yadā pana issariyatthaṁ sattesu vippaṭipajjanti, tadā brahmavihārena viharati tesaṁ adosakusalamūluppādanatthaṁ “appeva nāma imaṁ paṭipattiṁ disvā ettha rucimuppādetvā adosena dosaṁ vūpasameyyun”ti. Yadā pana pabbajitā dhammādhikaraṇaṁ vivadanti, tadā ariyavihārena viharati tesaṁ amohakusalamūluppādanatthaṁ “appeva nāma imaṁ paṭipattiṁ disvā ettha

rucimuppādetvā amohena mohaṁ vūpasameyyun”ti. Evañca katvā imehi dibbabrahma-ariyavihārehi sattānaṁ vividhaṁ hitasukhaṁ harati, iriyāpathavihārena ca ekaṁ iriyāpathabādhanaṁ aññena iriyāpathena vicchinditvā aparipatantaṁ attabhāvaṁ haratīti vuttaṁ “aññataravihārasamaṅgīparidīpanan”ti.

“Tenā”ti-ādi yathāvuttasaṁvaṇṇanāya guṇadassanaṁ, tasmāti attho, yathāvuttatthasamatthanaṁ vā. Tena iriyāpathavihārena viharatīti sambandho. Tathā vadamāno pana **viharatī**ti ettha **vi**-saddo vicchedanatthajotako, **“haratī”**ti etassa ca neti pavattetīti atthoti ñāpeti **“ṭhitopī”**ti-ādinā vicchedanayanākārena vuttattā. Evañhi sati tattha kassa kena vicchindanaṁ, kathaṁ kassa nayananti antolīnacodanaṁ sandhāyāha. **“So hī”**ti-ādīti ayampi sambandho upapanno hoti. Yadipi bhagavā ekeneva iriyāpathena ciratarаṁ kālaṁ pavattetuṁ sakkoti, tathāpi upādinnakassa nāma sarīrassa ayaṁ sabhāvoti dassetuṁ **“ekaṁ iriyāpathabādhanan”**ti-ādi vuttaṁ. **Aparipatantan**ti bhāvanapuṁsakaniddeso, apatamānaṁ katvāti attho. Yasmā pana bhagavā yattha katthaci vasanto veneyyānaṁ dhammaṁ desento, nānāsamāpattīhi ca kālaṁ (pg.2.5) vītināmento vasati, sattānaṁ, attano ca vividhaṁ sukhaṁ harati, tasmā vividhaṁ haratīti viharatīti evampettha attho veditabbo.

Gocaragāmanidassanatthaṁ “rājagahe”ti vatvā buddhānamanurūpanivāsaṭṭhānadassanatthaṁ puna “ambavane”ti vuttanti dassento **“idamassā”**ti-ādimāha. **Assā**ti bhagavato. **Tassā**ti rājagahasaṅkhātassa gocaragāmassa. Yassa samīpavasena “rājagahe”ti bhummavacanaṁ pavattati, sopi tassa samīpavasena vattabboti dasseti **“rājagahasamīpe ambavane”**ti iminā. **Samīpatthe**ti ambavanassa samīpatthe. **Etan**ti “rājagahe”ti vacanaṁ. **Bhummavacanan**ti ādhāravacanaṁ. Bhavanti etthāti hi **bhummaṁ,** ādhāro, tadeva vacanaṁ tathā, bhumme pavattaṁ vā vacanaṁ vibhatti **bhummavacanaṁ** tena yuttaṁ tathā, sattamīvibhattiyuttapadanti attho. Idaṁ vuttaṁ hoti– kāmaṁ bhagavā ambavaneyeva viharati. Tassamīpattā pana gocaragāmadassanatthaṁ bhummavacanavasena “rājagahe”tipi vuttaṁ yathā taṁ “gaṅgāyaṁ gāvo caranti, kūpe gaggakulan”ti cāti. Aneneva yadi bhagavā rājagahe viharati, atha na vattabbaṁ “ambavane”ti. Yadi ca ambavane, evampi na vattabbaṁ “rājagahe”ti. Na hi “pāṭaliputte pāsāde vasatī”ti-ādīsu viya idha adhikaraṇādhikaraṇassa abhāvato adhikaraṇassa dvayaniddeso yutto siyāti codanā anavakāsā katāti daṭṭhabbaṁ. Kumārabhato eva **komārabhacco** sakatthavuttipaccayena, niruttinayena vā yathā “bhisaggameva bhesajjan”ti. **“Yathāhā”**ti-ādinā khandhakapāḷivasena tadatthaṁ sādheti. Kasmā ca ambavanaṁ jīvakasambandhaṁ katvā vuttanti anuyogena mūlato paṭṭhāya tamatthaṁ dassento **“ayaṁ panā”**ti-ādimāha.

Dosābhisannanti vātapittādivasena ussannadosaṁ. **Virecetvā**ti dosappakopato vivecetvā. **Siveyyakaṁ dussayugan**ti siviraṭṭhe jātaṁ mahagghaṁ dussayugaṁ. **Divasassa dvattikkhattun**ti ekasseva divasassa dvivāre vā tivāre vā bhāge, bhummatthe vā etaṁ sāmivacanaṁ, ekasmiṁyeva divase dvivāraṁ vā tivāraṁ vāti attho. **Tambapaṭṭavaṇṇenā**ti tambalohapaṭṭavaṇṇena. **Sacīvarabhattenā**ti cīvarena, bhattena ca. **“Taṁ sandhāyā”**ti iminā na bhagavā ambavanamatteyeva viharati, atha kho evaṁ kate vihāre. So pana tadadhikaraṇatāya visuṁ adhikaraṇabhāvena na vuttoti sandhāyabhāsitamatthaṁ (pg.2.6) dasseti. Sāmaññe hi sati sandhāyabhāsitaniddhāraṇaṁ.

Aḍḍhena teḷasa **aḍḍhateḷasa.** Tādisehi **bhikkhusatehi.** Aḍḍho panettha satasseva. Yena hi payutto tabbhāgavācako aḍḍhasaddo, so ca kho paṇṇāsāva, tasmā paññāsāya ūnāni teḷasa bhikkhusatānīti atthaṁ viññāpetuṁ **“aḍḍhasatenā”**ti-ādi

vuttaṁ. Aḍḍhameva sataṁ satassa vā aḍḍhaṁ tathā.

Rājatīti attano issariyasampattiyā dibbati sobhati ca. **Rañjetī**ti dānādinā, sassamedhādinā ca catūhi saṅgahavatthūhi rameti, attani vā rāgaṁ karotīti attho. **Ca**-saddo cettha vikappanattho. Janapadavācino puthuvacanaparattā **"magadhānan"**ti vuttaṁ, janappadāpadesena vā tabbāsikānaṁ gahitattā. **Rañño**ti pitu bimbisāraraññho. Sasati hiṁsatīti **sattu,** verī, ajātoyeva sattu **ajātasattu. "Nemittakehi niddiṭṭho"**ti vacanena ca ajātassa tassa sattubhāvo na tāva hoti, sattubhāvassa pana tathā niddiṭṭhattā evaṁ voharīyatīti dasseti. Ajātasseva pana tassa "raññho lohitaṁ piveyyan"ti deviyā dohaḷassa pavattattā ajātoyevesa raññho sattūtipi vadanti.

"Tasmin"ti-ādinā tadatthaṁ vivarati, samattheti ca. **Dohaḷo**ti abhilāso. **Bhāriye**ti garuke, aññesaṁ asakkuṇeyye vā. **Asakkontī**ti asakkuṇamānā. **Akathentī**ti akathayamānā samānā. **Nibandhitvā**ti vacasā bandhitvā. **Suvaṇṇasatthakenā**ti suvaṇṇamayena satthakena, ghanasuvaṇṇakatenāti attho. Ayomayañhi raññho sarīraṁ upanetuṁ ayuttanti vadanti. Suvaṇṇaparikkhatena vā ayomayasatthenāti atthepi ayamevādhippāyo. **Bāhuṁ phālāpetvā**ti lohitasirāvedhavasena bāhuṁ phālāpetvā. Kevalassa lohitassa gabbhiniyā dujjīrabhāvato udakena sambhinditvā pāyesi. **Haññissatī**ti haññissate, āyatiṁ hanīyateti attho. Nemittakānaṁ vacanaṁ tathaṁ vā siyā, vitathaṁ vāti adhippāyena **"puttoti vā dhītāti vā na paññāyatī"**ti vuttaṁ. **"Attano"**ti-ādinā aññampi kāraṇaṁ dassetvā nivāresi. Raññho bhāvo **rajjaṁ,** rajjassa samīpe pavattatīti **oparajjaṁ,** ṭhānantaraṁ.

Mahāti (pg.2.7) mahatī. Samāse viya hi vākyepi mahantasaddassa mahādeso. **Dhurā**ti gaṇassa dhurabhūtā, dhorayhā jeṭṭhakāti attho. **Dhuraṁ nīharāmī**ti gaṇadhuramāvahāmi, gaṇabandhiyaṁ nibbattessāmīti vuttaṁ hoti. **"So na sakkā"**ti-ādinā puna cintanākāraṁ dasseti. **Iddhipāṭihāriyenā**ti ahimekhalikakumāravaṇṇavikubbaniddhinā. **Tenā**ti appāyukabhāvena. **Hī**ti nipātamattaṁ. **Tena hī**ti vā uyyojanatthe nipāto. Tena vuttaṁ "kumāraṁ …pe… uyyojesī"ti. **Buddho bhavissāmī**ti ettha **iti**-saddo idamattho, iminā khandhake āgatanayenāti attho. **Pubbe kho**ti-ādīhipi khandhakapāḷiyeva (cūḷava. 339).

Potthaniyanti churikaṁ. Yaṁ "nakharan"tipi vuccati, **divā divase**ti (dī. ni. ṭī. 1.150) divasassapi divā. Sāmyatthe hetaṁ bhummavacanaṁ "divā divasassā"ti aññattha dassanato. Divassa divasetipi vaṭṭati akārantassapi divasaddassa vijjamānattā. Nepātikampi divāsaddamicchanti saddavidū, majjhanhikavelāyanti attho. Sā hi divasassa viseso divasoti. **"Bhīto"**ti-ādi pariyāyo, kāyathambhanena vā **bhīto.** Hadayamaṁsacalanena **ubbiggo.** "Jāneyyuṁ vā, mā vā"ti parisaṅkāya **ussaṅkī.** Ñāte sati attano āgacchamānabhayavasena **utrasto. Vuttappakāran**ti devadattena vuttākāraṁ **vippakāran**ti apakāraṁ anupakāraṁ, viparītakiccaṁ vā. **Sabbe bhikkhū**ti devadattaparisaṁ sandhāyāha.

Acchinditvāti apanayanavasena vilumpitvā. **Rajjenā**ti vijitena. Ekassa raññho āṇāpavattiṭṭhānaṁ "rajjan"ti hi vuttaṁ, rājabhāvena vā.

Manaso attho icchā **manoratho** ra-kārāgamaṁ, ta-kāralopañca katvā, cittassa vā nānārammaṇesu vibbhamakaraṇato manaso ratho iva **manoratho,** mano eva ratho viyāti vā **manoratho**tipi neruttikā vadanti. **Sukiccakārimhī**ti sukiccakārī amhi. **Avamānan**ti avamaññanaṁ anādaraṁ. **Mūlaghaccan**ti jīvitā voropanaṁ sandhāyāha, bhāvanapuṁsakametaṁ. Rājakulānaṁ kira satthena ghātanaṁ rājūnamanāciṇṇaṁ, tasmā so **"nanu bhante"**ti-ādimāha. **Tāpanagehaṁ** nāma uṇhagahāpanagehaṁ, taṁ pana dhūmeneva acchinnā. Tena vuttaṁ **"dhūmagharan"**ti. **Kammakaraṇatthāyā**ti

tāpana kammakaraṇatthameva. Kenaci chāditattā ucco aṅgoti **uccaṅgo** (pg.2.8) yassa kassaci gahaṇatthaṁ paṭicchanno unataṅgoti idha adhippeto. Tena vuttaṁ **"uccaṅgaṁ katvā pavisituṁ mā dethā"**ti. **"Ucchaṅge katvā"**tipi pāṭho, evaṁ sati majjhimaṅgova, ucchaṅge kiñci gahetabbaṁ katvāti attho. **Moḷiyan**ti cūḷāyaṁ "chetvāna moḷiṁ varagandhavāsitan"ti-ādīsu (ma. ni. aṭṭha. 2.1 saṁ. ni. aṭṭha. 2.2.55 apa. aṭṭha. 1.avidūrenidānakathā; bu. vaṁ. aṭṭha. 27.avidūrenidānakathā; jā. aṭṭha. 1.avidūrenidānakathā) viya. Tenāha **"moḷiṁ bandhitvā"**ti. **Catumadhurenā**ti sappisakkaramadhunāḷikerasnehasaṅkhātehi catūhi madhurehi abhisaṅkhatapānavisesenāti vadanti, taṁ mahādhammasamādānasuttapāḷiyā (ma. ni. 1.473) na sameti. Vuttañhi tattha "dadhi ca madhu ca sappi ca phāṇitañca ekajjhaṁ saṁsaṭṭhan"ti, (ma. ni. 1.485) **tadaṭṭhakathāyañ**ca vuttaṁ **"dadhi ca madhu cā**ti suparisuddhaṁ dadhi ca sumadhuraṁ madhu ca. **Ekajjhaṁ saṁsaṭṭhan**ti ekato katvā missitaṁ āluḷitaṁ. **Tassa tan**ti tassa taṁ catumadhurabhesajjaṁ pivato"ti "attupakkamena maraṇaṁ na yuttan"ti manasi katvā **rājā tassā sarīraṁ lehitvā yāpeti.** Na hi ariyā attānaṁ vinipātenti.

Maggaphalasukhenāti maggaphalasukhavatā, sotāpattimaggaphalasukhūpasañhitena caṅkamena yāpetīti attho. **Hāressāmī**ti apanessāmi. **Vītaccitehī**ti vigata-accitehi jālavigatehi suddhaṅgārehi. **Kenaci saññatto**ti kenaci sammā ñāpito, ovaditoti vuttaṁ hoti. **Massukaraṇatthāyā**ti massuvisodhanatthāya. **Manaṁ karothā**ti yathā rañño manaṁ hoti, tathā karotha. **Pubbe**ti purimabhave. **Cetiyaṅgaṇe**ti gandhapupphādīhi pūjanaṭṭhānabhūte cetiyassa bhūmitale. **Nisajjanatthāyā**ti bhikkhusaṅghassa nisīdanatthāya. **Paññattakaṭasārakan**ti paññapetabba-uttamakilañjaṁ. Tathāvidho kilañjo hi "kaṭasārako"ti vuccati. **Tassā**ti yathāvuttassa kammadvayassa. Taṁ pana manopadosavaseneva tena katanti daṭṭhabbaṁ. Yathāha–

"Manopubbaṅgamā dhammā, manoseṭṭhā manomayā;
Manasā ce paduṭṭhena, bhāsati vā karoti vā.
Tato naṁ dukkhamanveti, cakkaṁva vahato padan"ti. (dha. pa. 1 netti. 90).

Paricārakoti sahāyako. Abhedepi bhedamiva vohāro loke pākaṭoti vuttaṁ **"yakkho hutvā nibbattī"**ti. Ekāyapi hi uppādakiriyāya (pg.2.9) idha bhedavohāro, paṭisandhivasena hutvā, pavattivasena nibbattīti vā paccekaṁ yojetabbaṁ, paṭisandhivasena vā pavattanasaṅkhātaṁ sātisayanibbattanaṁ ñāpetuṁ ekāyeva kiriyā padadvayena vuttā. Tathāvacanañhi paṭisandhivasena nibbattaneyeva dissati "makkaṭako nāma devaputto hutvā nibbatti (dha. pa. aṭṭha. 1.5) kaṇṭako nāma …pe… nibbatti, (jā. aṭṭha. 1.avidūrenidānakathā) maṇḍūko nāma …pe… nibbattī"ti-ādīsu viya. Dvinnaṁ vā padānaṁ bhāvatthamapekkhitvā "yakkho"ti-ādīsu sāmi-atthe paccattavacanaṁ kataṁ purimāya pacchimavisesanato, paricārakassa …pe… yakkhassa bhāvena nibbattīti attho, hetvatthe vā ettha tvā-saddo yakkhassa bhāvato pavattanahetūti. Assa pana rañño mahāpuññassapi samānassa tattha bahulaṁ nibbattapubbatāya ciraparicitanikanti vasena tattheva nibbatti veditabbā.

Taṁ divasamevāti rañño maraṇadivaseyeva. **Khobhetvā**ti puttasnehassa balavabhāvato, taṁsahajātapīti vegassa ca savipphāratāya taṁ samuṭṭhānarūpadhammehi pharaṇavasena sakalasarīraṁ āloḷetvā. Tenāha **"aṭṭhimiñjaṁ āhacca aṭṭhāsī"**ti. **Pituguṇan**ti pituno attani sinehaguṇaṁ. Tena vuttaṁ **"mayi jātepī"**ti-ādi. **Vissajjetha vissajjethā**ti turitavasena, sokavasena ca vuttaṁ.

Anuṭṭhubhitvāti achaḍḍetvā.

Nāḷāgirihatthiṁ muñcāpetvāti ettha **iti**-saddo pakārattho, tena "abhimārakapurisapesenādippakārenā"ti pubbe vuttappakārattayaṁ paccāmasati, katthaci pana so na diṭṭho. **Pañca vatthūnī**ti "sādhu bhante bhikkhū yāvajīvaṁ āraññikā assū"ti-ādinā (pārā. 409 cūḷava. 343) vinaye vuttāni pañca vatthūni. **Yācitvā**ti ettha yācanaṁ viya katvāti attho. Na hi so paṭipajjitukāmo yācatīti ayamattho **vinaye** (pārā. aṭṭha. 2.410) vuttoyeva. **Saññāpessāmī**ti cintetvā saṅghabhedaṁ katvāti sambandho. Idañca tassa anikkhittadhuratādassanavasena vuttaṁ, so pana akatepi saṅghabhede tehi saññāpetiyeva. **Uṇhalohitan**ti balavasokasamuṭṭhitaṁ uṇhabhūtaṁ lohitaṁ. **Mahānirayeti** avīciniraye. **Vitthārakathānayo**ti ajātasattupasādanādivasena vitthārato vattabbāya kathāya nayamattaṁ. Kasmā panettha (pg.2.10) sā na vuttā, nanu saṅgītikathā viya **khandhake** (cūḷava. 343) āgatāpi sā vattabbāti codanāya āha **"āgatattā pana sabbaṁ na vuttan"**ti, khandhake āgatattā, kiñcimattassa ca vacanakkamassa vuttattā na ettha koci virodhoti adhippāyo. **"Evan"**ti-ādi yathānusandhinā nigamanaṁ.

Kosalaraññoti pasenadikosalassa pitu mahākosalarañño. Nanu videhassa rañño dhītā vedehīti attho sambhavatīti codanamapaneti **"na videharañño"**ti iminā. Atha kenaṭṭhenāti āha **"paṇḍitādhivacanametan"**ti, paṇḍitavevacanaṁ, paṇḍitanāmanti vā attho. Ayaṁ pana padattho kena nibbacanenāti vuttaṁ **"tatrāyan"**ti-ādi. **Vidantī**ti jānanti. **Vedenā**ti karaṇabhūtena ñāṇena. **"Īhatī"**ti etassa pavattatītipi attho **ṭīkāyaṁ** vutto. **Vedehī**ti idha nadādigaṇoti āha **"vedehiyā"**ti.

Soyeva aho **tadaho,** sattamīvacanena pana **"tadahū"**ti padasiddhi. **Etthā**ti etasmiṁ divase. Upasaddena visiṭṭho vasasaddo upavasaneyeva, na vasanamatte, upavasanañca samādānamevāti dassetuṁ **"sīlenā"**ti-ādi vuttaṁ. Ettha ca **sīlenā**ti sāsane ariyuposathaṁ sandhāya vuttaṁ. **Anasanenā**ti abhuñjanamattasaṅkhātaṁ bāhiruposathaṁ. **Vā**-saddo cettha aniyamattho, tena ekaccaṁ manoduccaritaṁ, dussīlyādiñca saṅgaṇhāti. Tathā hi gopālakuposatho abhijjhāsahagatassa cittassa vasena vutto, niganṭhuposatho mosavajjādivasena. Yathāha visākhuposathe "so tena abhijjhāsahagatena cetasā divasaṁ atināmetī"ti, (a. ni. 3.71) "iti yasmiṁ samaye sacce samādapetabbā, musāvāde tasmiṁ samaye samādapetī"ti (a. ni. 3.71) ca ādi.

Evaṁ adhippetatthānurūpaṁ nibbacanaṁ dassetvā idāni atthuddhāravasena nibbacanānurūpaṁ adhippetatthaṁ dassetuṁ **"ayaṁ panā"**ti-ādimāha. **Etthā**ti uposathasadde. Samānasaddavacanīyānaṁ anekappabhedānaṁ atthānamuddharaṇaṁ **atthuddhāro** samānasaddavacanīyesu vā atthesu adhippetasseva atthassa uddharaṇaṁ **atthuddhāro**tipi vaṭṭati. Anekatthadassanañhi adhippetatthassa uddharaṇatthameva. Nanu ca "atthamattaṁ pati saddā abhinivisantī"ti-ādinā atthuddhāre (pg.2.11) codanā, sodhanā ca heṭṭhā vuttāyeva. Apica visesasaddassa avācakabhāvato pātimokkhuddesādivisayopi uposathasaddo sāmaññarūpo eva, atha kasmā pātimokkhuddesādivisesavisayo vuttoti? Saccametaṁ, ayaṁ panattho tādisaṁ saddasāmaññamanādiyitvā tattha tattha sambhavatthadassanavaseneva vuttoti, evaṁ sabbattha. Sīladiṭṭhivasena (sīlasuddhivasena dī. ni. ṭī. 1.150) upetehi samaggehi vasīyati na uṭṭhīyatīti **uposatho,** pātimokkhuddeso. Samādānavasena, adhiṭṭhānavasena vā upecca ariyavāsādi-atthāya vasitabbo āvasitabboti **uposatho,** sīlaṁ. Anasanādivasena upecca vasitabbo anuvasitabboti **uposatho,** vatasamādānasaṅkhāto upavāso. Navamahatthikulapariyāpanne hatthināge kiñci kiriyamanapekkhitvā taṁkulasambhūtatāmattaṁ pati ruḷhivaseneva **uposatho**ti samaññā, tasmā tattha

nāmapaññatti veditabbā. Arayo upagantvā useti dāhetīti **uposatho,** usasaddo dāhetipi saddavidū vadanti. Divase pana uposatha saddapavatti aṭṭhakathāyaṁ vuttāyeva. **"Suddhassa ve sadāphaggū"**ti-ādīsu **suddhassā**ti sabbaso kilesamalābhāvena parisuddhassa. **Ve**ti nipātamattaṁ, byattanti vā attho. **Sadā**ti niccakālampi. **Phaggū**ti phagguṇīnakkhattameva yuttaṁ bhavati, niruttinayena cetassa siddhi. Yassa hi sundarikabhāradvājassa nāma brāhmaṇassa phagguṇamāse uttaraphagguṇīyuttadivase titthanhānaṁ karontassa saṁvaccharampi katapāpapavāhanaṁ hotīti laddhi. Tato taṁ vivecetuṁ idaṁ majjhimāgamāvare mūlapaṇṇāsake vatthasutte bhagavatā vuttaṁ. **Suddhassuposatho sadā**ti yathāvuttakilesamalasuddhiyā parisuddhassa uposathaṅgāni, vatasamādānāni ca asamādiyatopi niccakālaṁ uposathavāso eva bhavatīti attho. **"Na bhikkhave"**ti-ādīsu "abhikkhuko āvāso na gantabbo"ti nīharitvā sambandho. **Upavasitabbadivaso**ti upavasanakaraṇadivaso, adhikaraṇe vā tabbasaddo daṭṭhabbo. Evañhi aṭṭhakathāyaṁ vuttanibbacanena sameti. Antogadhāvadhāraṇena, aññatthāpohanena ca nivāraṇaṁ sandhāya **"sesadvayanivāraṇatthan"**ti vuttaṁ. "Pannarase"ti padamārabbha divasavasena yathāvuttanibbacanaṁ katanti (pg.2.12) dassento **"teneva vuttan"**ti-ādimāha. Pañcadasannaṁ tithīnaṁ pūraṇavasena "pannaraso"ti hi divaso vutto.

"Tāni ettha santī"ti ettakeyeva vutte nanvetāni aññatthāpi santīti codanā siyāti taṁ nivāretuṁ **"tadā kirā"**ti-ādi vuttaṁ. Anena bahuso, atisayato vā ettha taddhitavisayo payuttoti dasseti. Cātumāsī, cātumāsinīti ca paccayavisesena itthiliṅgeyeva pariyāyavacanaṁ. **Pariyosānabhūtā**ti ca pūraṇabhāvameva sandhāya vadati tāya saheva catumāsaparipuṇṇabhāvato. **Idhā**ti pāḷiyaṁ. Tīhi ākārehi pūretīti **puṇṇā**ti atthaṁ dasseti **"māsapuṇṇatāyā"**ti-ādinā. Tattha tadā kattikamāsassa puṇṇatāya **māsapuṇṇatā.** Purimapuṇṇamito hi paṭṭhāya yāva aparā puṇṇamī, tāva eko māsoti tattha vohāro. Vassānassa utuno puṇṇatāya **utupuṇṇatā.** Kattikamāsalakkhitassa saṁvaccharassa puṇṇatāya **saṁvaccharapuṇṇatā.** Purimakattikamāsato pabhuti yāva aparakattikamāso, tāva eko kattikasaṁvaccharoti evaṁ saṁvaccharapuṇṇatāyāti vuttaṁ hoti. Lokikānaṁ matena pana māsavasena saṁvaccharasamaññā lakkhitā. Tathā ca lakkhaṇaṁ garusaṅkantivasena. Vuttañhi **jotisatthe**–

"Nakkhattena sahodaya-matthaṁ yāti sūramanti.
Tassa saṅkaṁ tatra vattabbaṁ, vassaṁ māsakamenevā"ti.

Minīyati divaso etenāti **mā.** Tassa hi gatiyā divaso minitabbo "pāṭipado dutiyā, tatiyā"ti-ādinā. **Ettha puṇṇo**ti etissā rattiyā sabbakalāpāripūriyā puṇṇo. Candassa hi soḷasamo bhāgo "kalā"ti vuccati, tadā ca cando sabbāsampi soḷasannaṁ kalānaṁ vasena paripuṇṇo hutvā dissati. Ettha ca "tadahuposathe pannarase"ti padāni divasavasena vuttāni, "komudiyā"ti-ādīni tadekadesarattivasena.

Kasmā pana rājā amaccaparivuto nisinno, na ekakovāti codanāya sodhanālesaṁ dassetuṁ pāḷipadatthameva avatvā **"evarūpāyā"**ti-ādīnipi vadati. Etehi cāyaṁ sodhanāleso dassito "evaṁ ruciyamānāya rattiyā tadā pavattattā tathā parivuto nisinno"ti. **Dhoviyamānadisābhāgāyā**ti (pg.2.13) etthāpi viyasaddo yojetabbo. **Rajatavimānaniccharitehī**ti rajatavimānato nikkhantehi, rajatavimānappabhāya vā vipphuritehi. **"Visaro"**ti idaṁ muttāvaḷi-ādīnampi visesanapadaṁ. Abbhaṁ dhūmo rajo rāhūti ime cattāro upakkilesā pāḷinayena (a. ni. 4.50 pāci. 447). **Rājāmaccehī**ti rājakulasamudāgatehi amaccehi. Atha vā anuyuttakarājūhi ceva amaccehi cāti attho. **Kañcanāsane**ti sīhāsane. "Raññaṁ tu hemamāsanaṁ, sīhāsanamatho vāḷabījanitthī ca

cāmaran”ti hi vuttaṁ. **Kasmā nisinno**ti nisīdanamatte codanā. **Eta** nti kandanaṁ, pabodhanaṁ vā. **Itī**ti iminā hetunā. **Nakkhatta** nti kattikānakkhattachaṇaṁ. Sammā ghositabbaṁ etarahi nakkhattanti **saṅghuṭṭhaṁ.** Pañcavaṇṇakusumehi lājena, puṇṇaghaṭehi ca paṭimaṇḍitaṁ gharesu dvāraṁ yassa tadetaṁ nagaraṁ **pañca …pe… dvāraṁ. Dhajo** vaṭo. **Paṭāko** paṭṭoti sīhaḷiyā vadanti. Tadā kira padīpujjalanasīsena katanakkhattaṁ. Tathā hi **ummādantijātakā**dīsupi (jā. 2.18.57) kattikamāse evameva vuttaṁ. Tenāha **“samujjalitadīpamālālaṅkatasabbadisābhāgan”**ti. **Vīthi** nāma rathikā mahāmaggo. **Racchā** nāma anibbiddhā khuddakamaggo. Tattha tattha nisinnavasena samānabhāgena pāṭiyekkaṁ nakkhattakīḷaṁ anubhavamānena samabhikiṇṇanti vuttaṁ hoti. **Mahā-aṭṭhakathāyaṁ** evaṁ vatvāpi tattheva iti sanniṭṭhānaṁ katanti attho.

Udānaṁ udāhāroti atthato ekaṁ. **Mānan**ti mānapattaṁ kattubhūtaṁ. Chaḍḍanavasena **avaseko.** Sotavasena **ogho. Pītivacanan**ti pītisamuṭṭhānavacanaṁ kammabhūtaṁ. **Hadayan**ti cittaṁ kattubhūtaṁ. **Gahetun**ti bahi aniccharaṇavasena gaṇhituṁ, hadayantoyeva ṭhapetuṁ na sakkotīti adhippāyo. Tena vuttaṁ **“adhikaṁ hutvā”**ti-ādi. Idaṁ vuttaṁ hoti– yaṁ vacanaṁ paṭiggāhaka nirapekkhaṁ kevalaṁ uḷārāya pītiyā vasena sarasato sahasāva mukhato niccharati, tadevidha “udānan”ti adhippetanti.

Dosehi itā gatā apagatāti **dosinā** ta-kārassa na-kāraṁ katvā yathā “kilese jito vijitāvīti jino”ti āha **“dosāpagatā”**ti. Yadipi sutte vuttaṁ “cattārome bhikkhave candimasūriyānaṁ upakkilesā, yehi upakkilesehi upakkiliṭṭhā candimasūriyā na (pg.2.14) tapanti na bhāsanti na virocanti. Katame cattāro? Abbhā bhikkhave …pe… mahikā. Dhūmo rajo. Rāhu bhikkhave candimasūriyānaṁ upakkileso”ti, (cūḷava. 447) tathāpi tatiyupakkilesassa pabhedadassana vasena aṭṭhakathānayena dassetuṁ **“pañcahi upakkilesehī”**ti vuttaṁ. Ayamattho ca ramaṇīyādisaddayogato ñāyatīti āha **“tasmā”**ti-ādi. Anīya-saddopi bahulā katvatthābhidhāyako yathā “niyyānikā dhammā”ti (dha. sa. dukamātikā 96) dasseti **“ramayatī”**ti iminā. Juṇhāvasena rattiyā surūpattamāha **“vuttadosavimuttāyā”**ti-ādinā. Abbhādayo cettha vuttadosā. Ayañca hetu **“dassituṁ yuttā”**ti etthāpi sambajjhitabbo. Tena kāraṇena, utusampattiyā ca pāsādikatā daṭṭhabbā. Īdisāya rattiyā yutto divaso māso utu saṁvaccharoti evaṁ divasamāsādīnaṁ **lakkhaṇā** sallakkhaṇupāyā **bhavituṁ yuttā,** tasmā lakkhitabbāti **lakkhaṇiyā,** sā eva **lakkhaññā** ya-vato ṇa-kārassa ña-kārādesavasena yathā “pokkharañño sumāpitā”ti āha **“divasamāsādīnan”**ti-ādi.

“Yaṁ no payirupāsato cittaṁ pasīdeyyā”ti vacanato **samaṇaṁ vā brāhmaṇaṁ vā**ti ettha paramatthasamaṇo, paramatthabrāhmaṇo ca adhippeto, na pana pabbajjāmattasamaṇo, na ca jātimattabrāhmaṇoti vuttaṁ **“samitapāpatāyā”**ti-ādi. Bahati pāpe bahi karotīti **brāhmaṇo** niruttinayena. Bahuvacane vattabbe ekavacanaṁ, ekavacane vā vattabbe bahuvacanaṁ vacanabyattayo vacanavipallāsoti attho. Idha pana “payirupāsatan”ti vattabbe “payirupāsato”ti vuttattā bahuvacane vattabbe ekavacanavasena vacanabyattayo dassito. Attani, garuṭṭhāniye ca hi ekasmimpi bahuvacanappayogo niruḷho. **Payirupāsato**ti ca vaṇṇavipariyāyaniddeso esa yathā “payirudāhāsī”ti. Ayañhi bahulaṁ diṭṭhapayogo, yadidaṁ parisadde ya-kārapare vaṇṇavipariyāyo. Tathā hi akkharacintakā vadanti “pariyādīnaṁ rayādivaṇṇassa yarādīhi vipariyāyo”ti. **Yan**ti samaṇaṁ vā brāhmaṇaṁ vā. **Iminā sabbenapi vacanenā**ti “ramaṇīyā vatā”ti-ādivacanena. **Obhāsanimittakamman**ti obhāsabhūtaṁ nimittakammaṁ (pg.2.15) paribyattaṁ nimittakaraṇanti attho. **Mahāparādhatāyā**ti

mahādosatāya.

"Tena hī"ti-ādi tadatthavivaraṇaṁ. **Devadatto cā**ti ettha **ca**-saddo samuccayavasena atthupanayane, tena yathā rājā ajātasattu attano pitu ariyasāvakassa satthu upaṭṭhākassa ghātanena mahāparādho, evaṁ bhagavato mahānatthakarassa devadattassa apassayabhāvenāpīti imamatthaṁ upaneti. **Tassa piṭṭhichāyāyā**ti vohāramattaṁ, tassa jīvakassa piṭṭhi-apassayena, taṁ pamukhaṁ katvā apassāyāti vuttaṁ hoti. **Vikkhepapacchedanatthan**ti vakkhamānāya attano kathāya uppajjanakavikkhepassa pacchindanatthaṁ, anuppajjanatthanti adhippāyo. Tenāha **"tassaṁ hī"**ti-ādi. **Asikkhitānan**ti kāyavacīsaṁyamane vigatasikkhānaṁ. **Kulūpake**ti kulamupagate satthāre. **Gahitāsāratāyā**ti gahetabbaguṇasāravigatatāya. **Nibbikkhepan**ti aññesamapanayanavirahitaṁ.

Bhaddanti avassayasampannatāya sundaraṁ.

151. Ayañcattho imāya pāḷicchāyāya adhigato, imamatthameva vā antogadhaṁ katvā pāḷiyamevaṁ vuttanti dasseti **"tenāhā"**ti-ādinā. Asatthāpi samāno satthā paṭiññāto yenāti **satthupaṭiññāto,** tassa abuddhassāpi samānassa buddhapaṭiññātassa "ahameko loke atthadhammānusāsako"ti ācariyapaṭiññātabhāvaṁ vā sandhāya evaṁ vuttaṁ. **"So kirā"**ti-ādinā anussutimattaṁ pati porāṇaṭṭhakathānayova kirasaddena vutto. Esa nayo parato makkhalipadanibbacanepi **Ekūnadāsasataṁ pūrayamāno**ti ekenūnadāsasataṁ attanā saddhiṁ anūnadāsasataṁ katvā pūrayamāno. Evaṁ jāyamāno cesa maṅgaladāso jāto. **Jātarūpenevā**ti mātukucchito vijātaveseneva, yathā vā sattā anivatthā apārutā jāyanti, tathā jātarūpeneva. **Upasaṅkamantī**ti upagatā bhajantā honti. **Tadeva pabbajjaṁ aggahesī**ti tadeva naggarūpaṁ "ayameva pabbajjā nāma siyā"ti pabbajjaṁ katvā aggahesi. **Pabbajiṁsū**ti taṁ pabbajitamanupabbajiṁsu.

"Pabbajitasamūhasaṅkhāto"ti etena pabbajitasamūhatāmattena saṅgho, na niyyānikadiṭṭhivisuddhasīlasāmaññavasena saṁhatattāti dasseti. **Assa atthī**ti (pg.2.16) assa satthupaṭiññātassa parivārabhāvena atthi. **"Saṅghī gaṇī"**ti cedaṁ pariyāyavacanaṁ, saṅketamattato nānanti āha **"svevā"**ti-ādi. **Svevā**ti ca pabbajitasamūhasaṅkhāto eva. Keci pana "pabbajitasamūhavasena **saṅghī,** gahaṭṭhasamūhavasena **gaṇī"**ti vadanti, taṁ tesaṁ matimattaṁ gaṇe eva loke saṅgha-saddassa niruḷhattā. Acelakavatacariyādi attanā parikappitamattaṁ **ācāro. Paññāto pākaṭo** saṅghī-ādibhāvena. **Appiccho santuṭṭho**ti atthato ekaṁ. Tattha labbhamānāppicchataṁ dassetuṁ **"appicchatāya vatthampi na nivāsetī"**ti vuttaṁ. Na hi tasmiṁ sāsanike viya santaguṇaniggūhaṇalakkhaṇā appicchatā labbhati. **Yaso**ti kittisaddo. Taranti etena saṁsāroghanti evaṁ sammatatāya laddhi **titthaṁ** nāma "sādhū"ti sammato, na ca sādhūhi sammatoti atthamāha **"ayan"**ti-ādinā. Na hi tassa sādhūhi sammatatā labbhati. **Sundaro sappuriso**ti dvidhā attho. **Assutavato**ti assutāriyadhammassa, kattutthe cetaṁ sāmivacanaṁ. "Imāni me vatasamādānāni ettakaṁ kālaṁ suciṇṇānī"ti bahū rattiyo jānāti. Tā panassa rattiyo cirakālabhūtāti katvā **"ciraṁ pabbajitassā"**ti-ādi vuttaṁ, antattha-aññapadatthasamāso cesa yathā "māsajāto"ti. Atha tassa padadvayassa ko visesoti ce? Cirapabbajitaggahaṇenassa buddhisīlatā, rattaññūgahaṇena tattha sampajānatā dassitā, ayametassa visesoti. Kiṁ pana atthaṁ sandhāya so amacco āhāti vuttaṁ **"acirapabbajitassā"**ti-ādi. **Okappanīyā**ti saddahanīyā. **Addhānan**ti dīghakālaṁ. Kittako pana soti āha **"dve tayo rājaparivaṭṭe"**ti, dvinnaṁ, tiṇṇaṁ vā rājūnaṁ rajjānusāsanapaṭipāṭiyoti attho. "Addhagato"ti vatvāpi puna kataṁ vayaggahaṇaṁ osānavayāpekkhaṁ padadvayassa

atthavisesasambhavatoti dasseti **“pacchimavayan”**ti iminā. **Ubhayan**ti “addhagato, vayo-anuppatto”ti padadvayaṁ.

Kājaro nāma eko rukkhaviseso, yo “paṇṇakarukkho”tipi vuccati. Disvā viya anattamanoti sambandho. Pubbe pitarā saddhiṁ satthu santikaṁ gantvā desanāya sutapubbataṁ sandhāyāha **“jhānā …pe… kāmo”**ti. **Tilakkhaṇabbhāhatan**ti tīhi lakkhaṇehi abhighaṭitaṁ. **Dassanenā**ti nidassanamattaṁ. So hi disvā tena saddhiṁ allāpasallāpaṁ katvā (pg.2.17) tato akiriyavādaṁ sutvā ca anattamano ahosi. **Guṇakathāyā**ti abhūtaguṇakathāya. Tenāha **“suṭṭhutaraṁ anattamano”**ti. Yadi anattamano, kasmā tuṇhī ahosīti codanaṁ visodheti **“anattamano samānopī”**ti-ādinā.

152. **Gosālāyā**ti evaṁnāmake gāmeti vuttaṁ. Vassānakāle gunnaṁ patiṭṭhitasālāyāti pana atthe tabbasena tassa nāmaṁ sātisayamupapannaṁ hoti bahulamanaññasādhāraṇattā, tathāpi so porāṇehi ananussutoti ekaccavādo nāma kato. **“Mā khalīti sāmiko āhā”**ti iminā tathāvacanamupādāya tassa ākhyātapadena samaññāti dasseti. Saññāya hi vattumicchāya ākhyātapadampi nāmikaṁ bhavati yathā “aññāsikoṇḍañño”ti (mahāva. 17). **Sesan**ti “so paṇṇena vā”ti-ādivacanaṁ.

153. Dāsādīsu sirivaḍḍhakādināmamiva **ajito**ti tassa nāmamattaṁ. Kesehi vāyito kambalo yassātipi yujjati. **Paṭikiṭṭhataran**ti nihīnataraṁ. **“Yathāhā”**ti-ādinā aṅguttarāgame tikanipāte makkhalisutta (a. ni. 3.138) māhari. **Tantāvutānī**ti tante vītāni. **“Sīte sīto”**ti-ādinā chahākārehi tassa paṭikiṭṭhataraṁ dasseti.

154. Pakujjhati sammādiṭṭhikesu byāpajjatīti **pakudho. Vaccaṁ katvāpī**ti ettha **pi**-saddena bhojanaṁ bhuñjitvāpi kenaci asucinā makkhitvāpīti imamatthaṁ sampiṇḍeti. **Vālikāthūpaṁ katvā**ti vatasamādānasīsena vālikāsañcayaṁ katvā, tathārūpe anupagamanīyaṭṭhāne puna vataṁ samādāya gacchatīti vuttaṁ hoti.

156. **“Gaṇṭhanakileso”**ti etassa “palibundhanakileso”ti atthavacanaṁ, saṁsāre paribundhanakicco khettavatthuputtadārādivisayo rāgādikilesoti attho. **“Evaṁvāditāyā”**ti iminā laddhivasenassa nāmaṁ, na panatthatoti dasseti. Yāva hi so maggena samugghāṭito, tāva atthiyeva. Ayaṁ pana vacanattho– “natthi mayhaṁ gaṇṭho”ti gaṇhātīti **nigaṇṭho**ti. **Nāṭassā**ti evaṁnāmakassa.

Komārabhaccajīvakakathāvaṇṇanā

157. Sabbathā (pg.2.18) tuṇhībhūtabhāvaṁ sandhāya **“esa nāga …pe… viyā”**ti vuttaṁ. **Supaṇṇo**ti garuḷo, garuḍo vā sakkaṭamatena. “Ḍa-ḷāna’maviseso”ti hi tattha vadanti. Yathādhippāyaṁ na vattatīti katvā **“anattho vata me”**ti vuttaṁ. **Upasantassā**ti sabbathā saññamena upasamaṁ gatassa. Jīvakassa tuṇhībhāvo mama adhippāyassa maddanasadiso, tasmā tadeva tuṇhībhāvaṁ pucchitvā kathāpanena mama adhippāyo sampādetabboti ayamettha rañño adhippāyoti dassento **“hatthimhi kho panā”**ti-ādimāha. **Kin**ti kāraṇapucchāyaṁ nipātoti dasseti **“kena kāraṇenā”**ti iminā, yena tuvaṁ tuṇhī, kiṁ taṁ kāraṇanti vā atthaṁ dasseti. Tattha yathāsambhavaṁ kāraṇaṁ uddharitvā adhippāyaṁ dassetuṁ **“imesan”**ti-ādi vuttaṁ. **Yathā etesan**ti etesaṁ kulūpako atthi yathā, imesaṁ nu kho tiṇṇaṁ kāraṇānaṁ aññatarena kāraṇena tuṇhī bhavasīti pucchatīti adhippāyo.

Kathāpetīti kathāpetukāmo hoti. **Pañcapatiṭṭhitenā**ti ettha pañcahi aṅgehi abhimukhaṁ ṭhitenāti attho, pādajāṇu kappara hattha sīsasaṅkhātāni pañca aṅgāni samaṁ katvā onāmetvā abhimukhaṁ ṭhitena paṭhamaṁ vanditvāti vuttaṁ hoti.

Yampi vadanti "navakatarenupāli bhikkhunā vuḍḍhatarassa bhikkhuno pāde vandantena ime pañca dhamme ajjhattaṁ upaṭṭhāpetvā pādā vanditabbā'ti-ādikaṁ (pari. 469) vinayapāḷimāharitvā ekaṁsakaraṇa-añjalipaggahaṇapādasambāhanapemagāravupaṭṭhāpanavasena pañcapatiṭṭhitavandanā"ti, tametthānadhippetaṁ dūrato vandane yathāvuttapañcaṅgassa aparipuṇṇattā. Vandanā cettha paṇamanā añjalipaggahaṇakarapuṭasamāyogo. **"Pañcapatiṭṭhitena vanditvā"**ti ca kāyapaṇāmo vutto, **"mama satthuno"**ti-ādinā pana vacīpaṇāmo, tadubhayapurecarānucaravasena manopaṇāmoti. Kāmaṁ sabbāpi tathāgatassa paṭipatti anaññasādhāraṇā acchariyabbhutarūpāva, tathāpi gabbhokkanti abhijāti abhinikkhamana abhisambodhi dhammacakkappavattana (saṁ. ni. 5.1081 paṭi. ma. 3.30) yamakapāṭihāriyadevorohanāni sadevake loke ativiya supākaṭāni, na sakkā kenaci paṭibāhitunti tāniyevettha uddhaṭāni.

Itthaṁ (pg.2.19) imaṁ pakāraṁ bhūto pattoti **itthambhūto,** tassa ākhyānaṁ **itthambhūtākhyānaṁ,** soyevattho **itthambhūtākhyānattho.** Atha vā itthaṁ evaṁpakāro bhūto jātoti **itthambhūto,** tādisoti ākhyānaṁ **itthambhūtākhyānaṁ,** tadevattho **itthambhūtākhyānattho,** tasmiṁ upayogavacananti attho. **Abbhuggato**ti ettha hi **abhi**saddo padhānavasena itthambhūtākhyānatthajotako kammappavacanīyo abhibhavitvā uggamanakiriyāpakārassa dīpanato, tena payogato "taṁ kho pana bhagavantan"ti idaṁ upayogavacanaṁ sāmi-atthe samānampi appadhānavasena itthambhūtākhyānatthadīpanato "itthambhūtākhyānatthe"ti vuttaṁ. Tenevāha **"tassa kho pana bhagavatoti attho"**ti. Nanu ca "sādhu devadatto mātaramabhī"ti ettha viya "taṁ kho pana bhagavantan"ti ettha abhisaddo appayutto, kathamettha taṁpayogato upayogavacanaṁ siyāti? Atthato payuttattā. Atthasaddapayogesu hi atthapayogoyeva padhānoti. Idaṁ vuttaṁ hoti– yathā "sādhu devadatto mātaramabhī"ti ettha abhisaddapayogato itthambhūtākhyāne upayogavacanaṁ kataṁ, evamidhāpi "taṁ kho pana bhagavantaṁ abhi evaṁ kalyāṇo kittisaddo uggato"ti abhisaddapayogato itthambhūtākhyāne upayogavacanaṁ katanti. Yathā hi "sādhu devadatto mātaramabhī"ti ettha "devadatto mātaramabhi mātuvisaye, mātuyā vā sādhū"ti evaṁ adhikaraṇatthe, sāmi-atthe vā bhummavacanassa, sāmivacanassa vā pasaṅge itthambhūtākhyānajotakena kammappavacanīyena abhisaddena payogato upayogavacanaṁ kataṁ, evamidhāpi sāmi-atthe sāmivacanappasaṅge yathā ca tattha "devadatto mātuvisaye, mātu sambandhī vā sādhuttappakārappatto"ti ayamattho viññāyati, evamidhāpi "bhagavato sambandhī kittisaddo abbhuggato abhibhavitvā uggamanappakārappatto"ti ayamattho viññāyati. Tattha hi devadattaggahaṇaṁ viya idha kittisaddaggahaṇaṁ, "mātaran"ti vacanaṁ viya "bhagavantan"ti vacanaṁ, sādhusaddo viya uggatasaddo veditabbo.

Kalyāṇoti bhaddako. Kalyāṇabhāvo cassa kalyāṇaguṇavisayatāyāti āha **"kalyāṇaguṇasamannāgato"**ti, kalyāṇehi guṇehi samannāgato tabbisayatāya yuttoti attho. Taṁ visayatā hettha samannāgamo, kalyāṇaguṇavisayatāya tannissitoti (pg.2.20) adhippāyo. **Seṭṭho**ti pariyāyavacanepi eseva nayo. Seṭṭhaguṇavisayatā eva hi kittisaddassa seṭṭhatā "bhagavāti vacanaṁ seṭṭhaṁ, bhagavāti vacanamuttaman"ti-ādīsu (visuddhi. 1.142 pārā. aṭṭha. 1.verañjakaṇḍavaṇṇanā; udā. aṭṭha. 1 itivu. aṭṭha. nidānavaṇṇanā; mahāni. aṭṭha. 49) viya. "Arahaṁ sammāsambuddho"ti-ādinā guṇānaṁ saṁkittanato, saddanīyato ca vaṇṇoyeva kittisaddo nāmāti āha **"kittiyevā"**ti. Vaṇṇo eva hi kittetabbato **kitti,** saddanīyato **saddo**ti ca vuccati. Kittipariyāyo hi saddasaddo yathā "uḷārasaddā isayo, guṇavanto tapassino"ti. Kittivasena pavatto saddo

kittisaddoti bhinnādhikaraṇataṁ dasseti **“thutighoso”**ti iminā. Kittisaddo hettha thutipariyāyo kittanamabhitthavanaṁ kittīti. Thutivasena pavatto ghoso **thutighoso,** abhitthavudāhāroti attho. Abhisaddo abhibhavane, abhibhavanañcettha ajjhottharaṇamevāti vuttaṁ **“ajjhottharitvā”**ti, anaññasādhāraṇe guṇe ārabbha pavattattā abhibyāpetvāti attho. Kinti-saddo abbhuggatoti codanāya “itipi so bhagavā”ti-ādimāhāti anusandhiṁ dassetuṁ **“kintī”**ti vuttaṁ.

Padānaṁ sambajjhanaṁ **padasambandho. So bhagavā**ti yo so samatiṁsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambuddho devānamatidevo sakkānamatisakko brahmānamatibrahmā lokanātho bhāgyavantatādīhi kāraṇehi sadevake loke “bhagavā”ti patthaṭakittisaddo, so bhagavā. Yaṁ taṁ-saddā hi niccasambandhā. “Bhagavā”ti ca idamādipadaṁ satthu nāmakittanaṁ. Tenāha āyasmā dhammasenāpati “bhagavāti netaṁ nāmaṁ mātarā kataṁ, na pitarā katan”ti-ādi (mahāni. 6 cūḷani. 2). Parato pana “bhagavā”ti padaṁ guṇakittanaṁ. Yathā kammaṭṭhānikena“arahan”ti-ādīsu navasu ṭhānesu paccekaṁ itipisaddaṁ yojetvā buddhaguṇā anussarīyanti, evamidha buddhaguṇasaṁkittakenāpīti dassento **“itipi arahaṁ …pe… itipi bhagavā”**ti āha. Evañhi sati“arahan”ti-ādīhi navahi padehi ye sadevake loke ativiya pākaṭā paññātā buddhaguṇā, te nānappakārato vibhāvitā honti “itipī”ti padadvayena tesaṁ nānappakāratādīpanato. “Itipetaṁ bhūtaṁ, itipetaṁ (pg.2.21) tacchan”ti-ādīsu (dī. ni. 1.6) viya hi **iti**-saddo idha āsannapaccakkhakaraṇattho, **pi**-saddo sampiṇḍanattho, tena ca nesaṁ nānappakārabhāvo dīpito, tāni ca guṇasallakkhaṇakāraṇāni saddhāsampannānaṁ viññujātikānaṁ paccakkhāni honti, tasmā tāni saṁkittentena viññunā cittassa sammukhībhūtāneva katvā saṁkittetabbānīti dassento **“iminā ca iminā ca kāraṇenāti vuttaṁ hotī”**ti āha. Evañhi nirūpetvā kittente yassa saṁkitteti, tassa bhagavati ativiya pasādo hoti.

Ārakattāti kilesehi suvidūrattā. **Arīnan**ti kilesārīnaṁ. **Arānan**ti saṁsāracakkassa arānaṁ. **Hatattā**ti viddhaṁsitattā. **Paccayādīnan**ti cīvarādipaccayānañceva pūjā visesānañca. **Rahābhāvā**ti cakkhurahādīnamabhāvato. Rahopāpakaraṇābhāvo hi padamanatikkamma rahābhāvoti vuttaṁ. Evampi hi yathādhippetamattho labbhatīti. **Tato**ti Visuddhimaggato (visuddhi. 1.123). Yathā ca Visuddhimaggato, evaṁ taṁsaṁvaṇṇanāya **paramatthamañjūsāyaṁ** (visuddhi. ṭī. 1.124) nesaṁ vitthāro gahetabbo.

Yasmā jīvako bahuso satthu santike buddhaguṇe sutvā ṭhito, diṭṭhasaccatāya ca satthusāsane vigatakathaṁkatho, satthuguṇakathane ca vesārajjappatto, tasmā so evaṁ vitthārato eva āhāti vuttaṁ **“jīvako panā”**ti-ādi. **“Ettha cā”**ti-ādinā sāmatthiyatthamāha. **Thāmo** desanāñāṇameva, **balaṁ** pana dasabalañāṇaṁ. **Vissatthan**ti bhāvanapuṁsakapadaṁ, anāsaṅkanti attho.

Pañcavaṇṇāyāti khuddikādivasena pañcapakārāya. **Nirantaraṁ phuṭaṁ ahosi** katādhikārabhāvato. Kammantarāyavasena hissa rañño guṇasarīraṁ khatūpahataṁ hoti. Kasmā panesa jīvakameva gamanasajjāya āṇāpetīti āha **“imāyā”**ti-ādi.

158. “Uttaman”ti vatvā na kevalaṁ uttamabhāvoyevettha kāraṇaṁ, atha kho appasaddatāpīti dassetuṁ **“assayānarathayānānī”**ti-ādi vuttaṁ. Hatthiyānesu ca nibbisevanameva gaṇhanto hatthiniyopi kappāpesi. **Padānupadan**ti padamanugataṁ padaṁ purato gacchantassa hatthiyānassa pade tesaṁ padaṁ katvā, padasaddo cettha padavaḷañje. **Nibbutassā**ti sabbakilesadarathavūpasamassa (pg.2.22) **Nibbutehevā**ti

appasaddatāya saddasaṅkhobhanavūpasameheva.

Kareṇūti hatthinipariyāyavacanaṁ. Kaṇati saddaṁ karotīti hi **kareṇu,** karova yassā, na dīgho dantoti vā **kareṇu, "kareṇukā"**tipi pāṭho, niruttinayena padasiddhi. **Ārohanasajjanaṁ** kuthādīnaṁ bandhanameva. **Opavayhan**ti rājānamupavahituṁ samatthaṁ. **"Opaguyhan"**tipi paṭhanti, rājānamupagūhituṁ gopituṁ samatthanti attho. **"Evaṁ kirassā"**ti-ādi paṇḍitabhāvavibhāvanaṁ. **Kathā vattatī**ti laddhokāsabhāvena dhammakathā pavattati. "Rañño āsaṅkānivattanatthaṁ āsannacārībhāvena hatthinīsu itthiyo nisajjāpitā"ti (dī. ni. ṭī. 1.158) **ācariyadhammapālattherena** vuttaṁ. Aṭṭhakathāyaṁ pana "itthiyo nissāya purisānaṁ bhayaṁ nāma natthi, sukhaṁ itthiparivuto gamissāmī"ti tattha kāraṇaṁ vuttameva. Imināpi kāraṇena bhavitabbanti pana ācariyena evaṁ vuttaṁ siyā. Rañño paresaṁ dūrupasaṅkamanabhāvadassanatthaṁ tā purisavesaṁ gāhāpetvā āvudhahatthā kāritā. **Hatthinikāsatānī**ti ettha hatthiniyo eva hatthinikā. "Pañca hatthiniyā satānī"tipi katthaci pāṭho, so ayuttova "pañcamattehi bhikkhusatehī"ti-ādīsu (pārā. 1) viya īdisesu pacchimapadassa samāsasseva dassanato. **Kassacidevā**ti sannipatite mahājane yassa kassaci eva, tadaññesampi āyatiṁ maggaphalānamupanissayoti āha **"sā mahājanassa upakārāya bhavissatī"**ti.

Paṭivedesīti ñāpesi. **Upacāravacanan**ti vohāravacanamattaṁ teneva adhippetatthassa apariyosānato Tenāha **"tadeva attano ruciyā karohī"**ti. Imināyeva hi tadatthapariyosānaṁ. **Maññasī**ti pakatiyāva jānāsi. **Tadevā**ti gamanāgamanameva. Yadi gantukāmo, gaccha, atha na gantukāmo, mā gaccha, attano ruciyevettha pamāṇanti vuttaṁ hoti.

159. Pāṭi-ekkāyeva sandhivasena **paccekā.** "Mahañcan"ti pade karaṇatthe paccattavacananti āha **"mahatā"**ti. Mahantassa bhāvo **mahañcaṁ. Na** kevalaṁ niggahītantavaseneva pāṭho, atha kho ākārantavasenāpīti āha (pg.2.23) **"mahaccātipi pāḷī"**ti. Yathā "khattiyā"ti vattabbe "khatyā"ti, evaṁ "mahatiyā"ti vattabbe mahatyā. Puna ca-kāraṁ katvā mahaccāti sandhivasena padasiddhi. Pulliṅgavasena vattabbe itthiliṅgavasena vipallāso **liṅgavipariyāyo.** Visesanañhi bhiyyo visesyaliṅgādigāhakaṁ. **Tiyojanasatānan**ti paccekaṁ tiyojanasataparimaṇḍalānaṁ. **Dvinnaṁ mahāraṭṭhānaṁ issariyasirī**ti aṅgamagadharaṭṭhānamādhipaccamāha. Tadatthaṁ vivarati **"tassā"**ti-ādinā. **Paṭimukkaveṭhanānī**ti ābandhasiroveṭhanāni. **Āsattakhaggānī**ti aṁse olambanavasena sannaddhāsīni. **Maṇidaṇḍatomare**ti maṇidaṇḍaṅkuse.

"Aparāpī"ti-ādinā padasā parivārā vuttā. Khujjavāmanakā vesavasena, kirātasavara-andhakādayo jātivasena tāsaṁ paricārakiniyo dassitā. **Vissāsikapurisā**ti vassavare sandhāyāha. Kulabhoga-issariyādivasena mahatī mattā pamāṇametesanti **mahāmattā,** mahānubhāvā rājāmaccā. **Vijjādharataruṇā viyā**ti mantānubhāvena vijjāmayiddhisampannā vijjādharakumārakā viya. **Raṭṭhiyaputtā**ti bhojaputtā. Raṭṭhe paricarantīti hi luddakā **raṭṭhiyā,** tesaṁ nānāvudhaparicayatāya rājabhaṭabhūtā puttāti attho, antararaṭṭhabhojakānaṁ vā puttā **raṭṭhiyaputtā,** khattiyā bhojarājāno. "Anuyuttā bhavantu te"ti-ādīsu viya hi **ṭīkāyaṁ** (dī. ni. ṭī. 1.159) vutto bhojasaddo bhojakavācakoti daṭṭhabbaṁ. **Ussāpetvā**ti uddhaṁ pasāretvā. **Jayasaddan**ti "jayatu mahārājā"ti-ādijayapaṭibaddhaṁ saddaṁ. **Dhanupantiparikkhepo**ti dhanupantiparivāro. Sabbattha taṁgāhakavasena veditabbo. **Hatthighaṭā**ti hatthisamūhā. **Paharamānā**ti phusamānā. **Aññamaññasaṅghaṭṭanā**ti avicchedagamanena aññamaññasambandhā. **Seṇiyo**ti gandhikaseṇīdussikaseṇī-ādayo "anapaloketvā rājānaṁ vā saṅghaṁ vā gaṇaṁ vā pūgaṁ vā seṇiṁ vā aññatra kappā

vuṭṭhāpeyyā”ti-ādīsu (pāci. 682) viya. “Aṭṭhārasa akkhobhiṇī seniyo”ti katthaci likhanti, so anekesupi potthakesu na diṭṭho. Anekasaṅkhyā ca senā heṭṭhā gaṇitāti ayuttoyeva. Tadā sabbāvudhato sarova dūragāmīti katvā sarapatanātikkamappamāṇena rañño parisaṁ saṁvidahati. Kimatthanti āha **“sace”**ti-ādi.

Sayaṁ (pg.2.24) bhāyanaṭṭhena **cittutrāso bhayaṁ** yathā tathā bhāyatīti katvā. Bhāyitabbe eva vatthusmiṁ bhayato upaṭṭhite “bhāyitabbamidan”ti bhāyitabbākārena tīraṇato **ñāṇaṁ bhayaṁ** bhayato tīretīti katvā. Tenevāha **Visuddhimagge** (visuddhi. 2.751) “bhayatupaṭṭhānañāṇaṁ pana bhāyati, na bhāyatīti? Na bhāyati. Tañhi ‘atītā saṅkhārā niruddhā, paccuppannā nirujjhanti, anāgatā nirujjhissantī’ti tīraṇamattameva hotī”ti. Bhāyanaṭṭhānaṭṭhena **ārammaṇaṁ bhayaṁ** bhāyati etasmāti katvā. Bhāyanahetuṭṭhena **ottappaṁ bhayaṁ** pāpato bhāyati etenāti katvā. **Bhayānakan**ti bhāyanākāro. **Tepī**ti dīghāyukā devāpi. **Dhammadesanan**ti pañcasu khandhesu pannarasalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṁ dhammadesanaṁ. **Yebhuyyenā**ti ṭhapetvā khīṇāsavadeve tadaññesaṁ vasena bāhullato. Khīṇāsavattā hi tesaṁ cittutrāsabhayampi na uppajjati. Kāmaṁ **sīhopamasuttaṭṭhakathāyaṁ** (a. ni. aṭṭha. 2.4.33) cittutrāsabhayampi tadatthabhāvena vuttaṁ, idha pana pakaraṇānurūpato ñāṇabhayameva gahitaṁ. **Saṁvegan**ti sahottappañāṇaṁ. **Santāsan**ti sabbaso ubbijjanaṁ. Bhāyitabbaṭṭhena bhayameva bhīmabhāvena bheravanti **bhayabheravaṁ,** bhītabbavatthu. Tenāha **“āgacchatī”**ti, etaṁ naraṁ taṁ bhayabheravaṁ āgacchati nūnāti attho.

Bhīruṁ pasaṁsantīti pāpato bhāyanato utrāsanato bhīruṁ pasaṁsanti paṇḍitā. **Na hi tattha sūran**ti tasmiṁ pāpakaraṇe sūraṁ pagabbhadhaṁsinaṁ na hi pasaṁsanti. Tenāha **“bhayā hi santo na karonti pāpan”**ti. Tattha **bhayā**ti pāputrāsato, ottappahetūti attho.

Chambhitassāti thambhitassa, tha-kārassa cha-kārādeso. Tadatthamāha **“sakalasarīracalanan”**ti, bhayavasena sakalakāyapakampananti attho. Uyyodhanaṁ **sampahāro.**

Eketi uttaravihāravāsino. **“Rājagahe”**ti-ādi tesamadhippāyavivaraṇaṁ. Ekekasmiṁ mahādvāre dve dve katvā **catusaṭṭhi khuddakadvārāni. “Tadā”**ti-ādinā akāraṇabhāve hetuṁ dasseti.

Idāni sakavādaṁ dassetuṁ **“ayaṁ panā”**ti-ādi vuttaṁ. **“Jīvako kirā”**ti-ādi āsaṅkanākāradassanaṁ. **Assā**ti ajātasatturañño. **Ukkaṇṭhito**ti anabhirato. Chattaṁ ussāpetukāmo maññeti sambandho (pg.2.25) **Bhāyitvā**ti bhāyanahetu. **Tassā**ti jīvakassa. Sammasaddo samānattho, samānabhāvo ca vayenāti āha **“vayassābhilāpo”**ti. Vayena samāno **vayasso** yathā “ekarājā harissavaṇṇo”ti (jā. 1.2.17). Samānasaddassa hi sādesamicchanti saddavidū, tena abhilāpo ālapanaṁ tathā, ruḷhīniddeso esa, “mārisā”ti ālapanamiva. Yathā hi mārisāti niddukkhatābhilāpo sadukkhepi nerayike vuccati “yadā kho te mārisa saṅkunā saṅku hadaye samāgaccheyyā”ti-ādīsu, (ma. ni. 1.512) evaṁ yo koci sahāyo asamānavayopi “sammā”ti vuccatīti, tasmā sahāyābhilāpo icceva attho. Kacci na vañcesīti pāḷiyā sambandho. “Na palambhesī”ti vuttepi idha parikappatthova sambhavatīti vuttaṁ **“na vippalambheyyāsī”**ti, na palobheyyāsīti attho. Kathāya sallāpo, so eva nigghoso tathā.

Vinasseyyāti cittavighātena vihaññeyya. “Na taṁ devā”ti-ādivacanaṁ sandhāya **“daḷhaṁ katvā”**ti vuttaṁ. Turitavasenidamāmeḍitanti dasseti **“taramānovā”**ti iminā. “Abhikkama mahārājā”ti vatvā tattha kāraṇaṁ dassetuṁ “ete”ti-ādi vuttanti sasambandhamatthaṁ dassento **“mahārāja corabalaṁ**

nāmā”ti-ādimāha.

Sāmaññaphalapucchāvaṇṇanā

160. Ayaṁ bahidvārakoṭṭhakokāso **nāgassa bhūmi nāma.** Tenāha **“vihārassā”**ti-ādi. **Bhagavato tejo**ti buddhānubhāvo. **Rañño sarīraṁ phari** yathā taṁ soṇadaṇḍassa brāhmaṇassa bhagavato santikaṁ āgacchantassa antovanasaṇḍagatassa. **“Attano aparādhaṁ saritvā mahābhayaṁ uppajjī”**ti idaṁ sedamuñcanassa kāraṇadassanaṁ. Na hi buddhānubhāvato sedamuñcanaṁ sambhavati kāyacittapassaddhihetubhāvato.

Eketi uttaravihāravāsinoyeva. Tadayuttamevāti dasseti **“iminā”**ti-ādinā. **Abhimāre**ti dhanuggahe. **Dhanapālan**ti nāḷāgiriṁ. So hi tadā nāgarehi pūjitadhanarāsino labbhanato “dhanapālo”ti voharīyati. Na kevalaṁ diṭṭhapubbatoyeva, atha kho pakatiyāpi bhagavā saññātoti (pg.2.26) dassetuṁ **“bhagavā hī”**ti-ādimāha. **Ākiṇṇavaralakkhaṇo**ti battiṁsa mahāpurisalakkhaṇe sandhāyāha. **Anubyañjanapaṭimaṇḍito**ti asītānubyañjane (jināladhkāraṭīkāya vijātamaṅgalavaṇṇanāyaṁ vitthāro). **Chabbaṇṇāhi rasmīhī**ti tadā vattamānā rasmiyo. **Issariyalīḷāyā**ti issariyavilāsena. Nanu ca bhagavato santike issariyalīlāya pucchā agāravoyeva siyāti codanāya **“pakati hesā”**ti-ādimāha, pakatiyā pucchanato na agāravoti adhippāyo. Parivāretvā nisinnena bhikkhusaṅghena pure katepi atthato tassa **purato nisinno** nāma. Tenāha **“parivāretvā”**ti-ādi.

161. **Yena, tenā**ti ca bhummatthe karaṇavacananti dasseti **“yattha, tatthā”**ti iminā. Yena maṇḍalassa dvāraṁ, tenūpasaṅkamīti sampattabhāvassa vuttattā idha upagamanameva yuttanti āha **“upagato”**ti. **Anucchavike ekasmiṁ padese**ti yattha viññujātikā aṭṭhaṁsu, tasmiṁ. Ko panesa anucchavikapadeso nāma? Atidūratādichanisajjadosavirahito padeso, napacchatādi-aṭṭhanisajjadosavirahito vā. Yathāhu aṭṭhakathācariyā–

“Na pacchato na purato, nāpi āsannadūrato;
Na kacche no paṭivāte, na cāpi onatunnate.
Ime dose vissajjetvā, ekamantaṁ ṭhitā ahū”ti. (khu. pā. aṭṭha. evamiccādipāṭhavaṇṇanā; su. ni. aṭṭha. 2.261).

Tadā bhikkhusaṅghe tuṇhībhāvassa anavasesato byāpitabhāvaṁ dassetuṁ **“tuṇhībhūtaṁ tuṇhībhūtan”**ti vicchāvacanaṁ vuttanti āha **“yato …pe… mevā”**ti, yato yato bhikkhutoti attho. Hatthena, hatthassa vā kukatabhāvo **hatthakukkuccaṁ,** asaññamo, asampajaññakiriyā ca. Tathā **pādakukkuccan**ti etthāpi. **Vā**-saddo avuttavikappane, tena tadaññopi cakkhusotādi-asaññamo natthīti vibhāvito. Tattha pana cakkhu-asaṁyamo sabbapaṭhamo dunnivārito cāti tadabhāvaṁ dassetuṁ **“sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitan”**ti-ādi vuttaṁ.

Vippasannarahadamivāti anāvilodakasaramiva. Yenetarahi …pe… iminā me …pe… hotūti sambandho. Añño hi atthakkamo, añño saddakkamoti (pg.2.27) āha **“yenā”**ti-ādi. Tattha kāyika-vācasikena upasamena laddhena mānasikopi upasamo anumānato laddho evāti katvā **“mānasikena cā”**ti vuttaṁ. **Sīlūpasamenā**ti sīlasaññamena. Vuttamatthaṁ lokapakatiyā sādhento **“dullabhañhī”**ti-ādimāha. **Laddhā**ti labhitvā.

Upasamanti ācārasampattisaṅkhātaṁ saṁyamaṁ. **“Evan”**ti-ādinā tathā

icchāya kāraṇaṁ dasseti **So**ti ayyako, udayabhaddo vā. **"Kiñcāpī"**ti-ādi tadattha-samatthanaṁ. **Ghātessatiyevā**ti taṁkālāpekkhāya vuttaṁ. Tenāha **"ghātesī"**ti. Idañhi sampatipekkhavacanaṁ. **Pañcaparivaṭṭo**ti pañcarājaparivaṭṭo.

Kasmā evamāha, nanu bhagavantamuddissa rājā na kiñci vadatīti adhippāyo. **Vacībhede**ti yathāvutta-udānavacībhede. **Tuṇhī niravo**ti pariyāyavacanametaṁ. **"Ayan"**ti-ādi cittajānanākāradassanaṁ. Ayaṁ …pe… na sakkhissatīti ñatvāti sambandho. **Vacanānantaran**ti udānavacanānantaraṁ. **Yenā**ti yattha padese, yena vā sotapathena. **Yena peman**ti etthāpi yathārahamesa nayo.

Katāparādhassa ālapanaṁ nāma dukkaranti sandhāya **"mukhaṁ nappahotī"**ti vuttaṁ. "Āgamā kho tvaṁ mahārāja yathāpeman"ti vacananiddiṭṭhaṁ vā tadā tadatthadīpanākārena pavattaṁ nānānayavicittaṁ bhagavato madhuravacanampi sandhāya evaṁ vuttanti daṭṭhabbaṁ. Ekampi hi atthaṁ bhagavā yathā sotūnaṁ ñāṇaṁ pavattati, tathā deseti. Yaṁ sandhāya aṭṭhakathāsu vuttaṁ "bhagavatā abyākataṁ tantipadaṁ nāma natthi, sabbesaññeva atthopi bhāsito"ti. **Pañcahākārehī**ti iṭṭhāniṭṭhesu samabhāvādisaṅkhātehi pañcahi kāraṇehi. Vuttañhetaṁ **mahāniddese** (mahāni. 38 162)–

> "Pañcahākārehi tādī iṭṭhāniṭṭhe tādī, cattāvīti tādī, tiṇṇāvīti tādī, muttāvīti tādī, taṁniddesā tādī.
>
> Kathaṁ arahā iṭṭhāniṭṭhe tādī? Arahā lābhepi tādī, alābhepi, yasepi, ayasepi, pasaṁsāyapi, nindāyapi, sukhepi, dukkhepi tādī, ekaṁ ce bāhaṁ gandhena limpeyyuṁ, ekaṁ ce bāhaṁ vāsiyā (pg.2.28) taccheyyuṁ, amusmiṁ natthi rāgo, amusmiṁ natthi paṭighaṁ, anunayapaṭighavippahīno, ugghātinighātivītivatto, anurodhavirodhasamatikkanto, evaṁ arahā iṭṭhāniṭṭhe tādī.
>
> Kathaṁ arahā cattāvīti tādī? Arahato …pe… thambho, sārambho, māno, atimāno, mado, pamādo, sabbe kilesā, sabbe duccaritā, sabbe darathā, sabbe pariḷāhā sabbe santāpā, sabbā kusalābhisaṅkhārā cattā vantā muttā pahīnā paṭinissaṭṭhā, evaṁ arahā cattāvīti tādī.
>
> Kathaṁ arahā tiṇṇāvīti tādī? Arahā kāmoghaṁ tiṇṇo, bhavoghaṁ tiṇṇo, diṭṭhoghaṁ tiṇṇo, avijjoghaṁ tiṇṇo, sabbaṁ saṁsārapathaṁ tiṇṇo uttiṇṇo nittiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivatto, so vuṭṭhavāso ciṇṇacaraṇo jātimaraṇasaṅkhayo, jātimaraṇasaṁsāro (mahāni. 38) natthi tassa punabbhavoti, evaṁ arahā tiṇṇāvīti tādī.
>
> Kathaṁ arahā muttāvīti tādī? Arahato rāgā cittaṁ muttaṁ vimuttaṁ suvimuttaṁ, dosā, mohā, kodhā, upanāhā, makkhā, paḷāsā, issāya, macchariyā, māyāya, sāṭheyyā, thambhā, sārambhā, mānā, atimānā, madā, pamādā, sabbakilesehi, sabbaduccaritehi, sabbadarathehi, sabbapariḷāhehi, sabbasantāpehi, sabbākusalābhisaṅkhārehi cittaṁ muttaṁ vimuttaṁ suvimuttaṁ; evaṁ arahā muttāvīti tādī.
>
> Kathaṁ arahā taṁniddesā tādī? Arahā 'sīle sati sīlavā'ti taṁniddesā tādī, 'saddhāya sati saddho'ti, 'vīriye sati vīriyavā'ti, 'satiyā sati satimā'ti, 'samādhimhi sati samāhito'ti, 'paññāya sati paññavā'ti, 'vijjāya sati tevijjo'ti, 'abhiññāya sati chaḷabhiñño'ti taṁniddesā tādī, evaṁ arahā taṁniddesā tādī"ti.

Bhagavā pana sabbesampi tādīnamatisayo **tādī.** Tenāha **"suppatiṭṭhito"**ti. Vuttampi cetaṁ bhagavatā **kāḷakārāmasuttante** "iti kho bhikkhave (pg.2.29) tathāgato

diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu tādīyeva tādī, tamhā ca pana tādimhā añño tādī uttaritaro vā paṇītataro vā natthīti vadāmī”ti (a. ni. 4.24). Atha vā pañcavidhāriyiddhisiddhehi pañcahākārehi tādilakkhaṇe suppatiṭṭhitoti attho. Vuttañhetaṁ āyasmatā dhammasenāpatinā **paṭisambhidāmagge –**

> “Katamā ariyā iddhi? Idha bhikkhu sace ākaṅkhati ‘paṭikūle appaṭikūlasaññī vihareyyan’ti, appaṭikūlasaññī tattha viharati, sace ākaṅkhati ‘appaṭikūle paṭikūlasaññī vihareyyan’ti, paṭikūlasaññī tattha viharati, sace ākaṅkhati ‘paṭikūle ca appaṭikūle ca appaṭikūlasaññī vihareyyan’ti, appaṭikūlasaññī tattha viharati, sace ākaṅkhati ‘appaṭikūle ca paṭikūle ca paṭikūlasaññī vihareyyan’ti, paṭikūlasaññī tattha viharati, sace ākaṅkhati ‘paṭikūle ca appaṭikūle ca tadubhayaṁ abhinivajjetvā upekkhako vihareyyaṁ sato sampajāno’ti, upekkhako tattha viharati sato sampajāno”ti (paṭi. ma. 3.17).

Bahiddhāti sāsanato bahisamaye.

162. **Esā**ti bhikkhusaṅghassa vandanākāro. Tamatthaṁ lokasiddhāya upamāya sādhetuṁ **“rājānan”**ti-ādi vuttaṁ. **Okāsan**ti pucchitabbaṭṭhānaṁ.

Na me pañhavissajjane bhāro atthīti satthu sabbattha appaṭihatañāṇacāratāya atthato āpannāya dassanaṁ. “Yadi ākaṅkhasī”ti vutteyeva hi esa attho āpanno hoti. **Sabbaṁ te vissajjessāmī**ti etthāpi ayaṁ nayo. “Yaṁ ākaṅkhasi, taṁ pucchā”ti vacaneneva hi ayamattho sijjhati. Asādhāraṇaṁ sabbaññupavāraṇanti sambandho. Yadi “yadākaṅkhasī”ti na vadanti, atha kathaṁ vadantīti āha **“sutvā”**ti-ādi. Padesañāṇeyeva ṭhitattā tathā vadantīti veditabbaṁ. Buddhā pana sabbaññupavāraṇaṁ pavārentīti sambandho.

“Pucchāvuso yadākaṅkhasī”ti-ādīni suttapadāni yesaṁ puggalānaṁ vasena āgatāni, taṁ dassanatthaṁ **“yakkhanarindadevasamaṇabrāhmaṇaparibbājakānan”**ti vuttaṁ. Tattha hi **“pucchāvuso yadākaṅkhasī”**ti āḷavakassa yakkhassa (pg.2.30) okāsakaraṇaṁ, **“puccha mahārājā”**ti narindānaṁ, **“puccha vāsavā”**ti-ādi devānamindassa, **“tena hī”**ti-ādi samaṇānaṁ, **“bāvarissa cā”**ti-ādi brāhmaṇānaṁ, **“puccha maṁ sabhiyā”**ti-ādi paribbājakānaṁ okāsakaraṇanti daṭṭhabbaṁ. **Vāsavā**ti devānamindālapanaṁ. Tadetañhi **sakkapañhasutte.** **Manasicchasī**ti manasā icchasi.

Katāvakāsāti yasmā tumhe mayā katokāsā, tasmā bāvarissa ca tuyhaṁ ajitassa ca sabbesañca sesānaṁ yaṁ kiñci sabbaṁ saṁsayaṁ yathā manasā icchatha, tathā pucchavho pucchathāti yojanā. Ettha ca bāvarissa saṁsayaṁ manasā pucchavho, tumhākaṁ pana sabbesaṁ saṁsayaṁ manasā ca aññathā ca yathā icchatha, tathā pucchavhoti adhippāyo. Bāvarī hi “attano saṁsayaṁ manasāva pucchathā”ti antevāsike āṇāpesi. Vuttañhi–

> “Anāvaraṇadassāvī, yadi buddho bhavissati;
> Manasā pucchite pañhe, vācāya vissajessatī”ti. (su. ni. 1011).

Tadetaṁ **pārāyanavagge.** Tathā “puccha maṁ sabhiyā”ti-ādipi.

Buddhabhūminti buddhaṭṭhānaṁ, āsavakkhayañāṇaṁ, sabbaññutaññāṇañca. **Bodhisattabhūmi** nāma bodhisattaṭṭhānaṁ pāramīsambharaṇañāṇaṁ, bhūmisaddo vā avatthāvācako, buddhāvatthaṁ, bodhisattāvatthāyanti ca attho. Ekattanayena hi pavattesu khandhesu avatthāyeva taṁ tadākāranissitā.

Yo bhagavā bodhisattabhūmiyaṁ padesañāṇe ṭhito sabbaññupavāraṇaṁ pavāresi, tassa tadeva acchariyanti sambandho. Kathanti āha **“koṇḍañña**

pañhānī”ti-ādi. Tattha **koṇḍaññā**ti gottavasena sarabhaṅgamālapanti. **Viyākarohī**ti byākarohi. **Sādhurūpā**ti sādhusabhāvā. **Dhammo**ti sanantano paveṇīdhammo. **Yan**ti āgamanakiriyāparāmasanaṁ, yena vā kāraṇena āgacchati, tena viyākarohīti sambandho. **Vuddhan**ti sīlapaññādīhi vuddhippattaṁ, garunti attho. **Esa bhāro**ti saṁsayupacchedanasaṅkhāto eso bhāro, āgato bhāro tayā avassaṁ vahitabboti adhippāyo.

Mayā (pg.2.31) katāvakāsā bhonto pucchantu. Kasmāti ce? Ahañhi taṁ taṁ vo byākarissaṁ ñatvā sayaṁ lokamimaṁ, parañcāti. **Sayan**ti ca sayameva parūpadesena vinā. Evaṁ sarabhaṅgakāle sabbaññupavāraṇaṁ pavāresīti sambandho.

Pañhānanti dhammayāgapañhānaṁ. **Antakaran**ti niṭṭhānakaraṁ. **Suciratenā**ti evaṁ nāmakena brāhmaṇena. **Puṭṭhun**ti pucchituṁ. **Jātiyā**ti paṭisandhiyā, “vijātiyā”tipi vadanti. Paṁsuṁ kīḷanto sambhavakumāro nisinnova hutvā pavāresīti yojetabbaṁ.

Tagghāti ekaṁsatthe nipāto. **Yathāpi kusalo tathā**ti yathā sabbadhammakusalo sabbadhammavidū buddho jānāti katheti, tathā te ahamakkhissanti attho. **Jānāti**-saddo hi idha sambandhamupagacchati Yathāha “yena yassa hi sambandho, dūraṭṭhampi ca tassa tan”ti (sārattha. ṭī. 1aṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā). Jānanā cettha kathanā. Yathā “iminā imaṁ jānātī”ti vuttovāyamattho ācariyena. **Rājā ca kho taṁ yadi kāhati vā, na vā**ti yo taṁ idha pucchituṁ pesesi, so korabyarājā taṁ tayā pucchitamatthaṁ, tayā vā puṭṭhena mayā akkhātamatthaṁ yadi karotu vā, na vā karotu, ahaṁ pana yathādhammaṁ te akkhissaṁ ācikkhissāmīti vuttaṁ hoti. **Jātakaṭṭhakathāyaṁ** pana–

> **“Rājā ca kho tan**ti ahaṁ taṁ pañhaṁ yathā tumhākaṁ rājā jānāti jānituṁ sakkoti, tathā akkhissaṁ. Tato uttari rājā yathā jānāti, tathā yadi karissati vā, na vā karissati, karontassa vā akarontassa vā tassevetaṁ bhavissati, mayhaṁ pana doso natthīti dīpetī”ti (jā. aṭṭha. 5.16.172)–

Jānāti-saddo vākyadvayasādhāraṇavasena vutto.

163. **Sippameva sippāyatanaṁ** āyatanasaddassa tabbhāvavuttittā. Apica sikkhitabbatāya sippañca taṁ sattānaṁ jīvitavuttiyā kāraṇabhāvato, nissayabhāvato vā āyatanañcāti **sippāyatanaṁ. Seyyathidan**ti ekova nipāto, nipātasamudāyo vā. Tassa te katameti (pg.2.32) idha atthoti āha **“katame pana te”**ti. Ime katametipi paccekamattho yujjati. Evaṁ sabbattha. Idañca vattabbāpekkhanavasena vuttaṁ, tasmā te sippāyatanikā katameti attho. “Puthusippāyatanānī”ti hi sādhāraṇato sippāni uddisitvā upari taṁtaṁsippūpajīvinova niddiṭṭhā puggalādhiṭṭhānāya kathāya. Kasmāti ce? Papañcaṁ pariharitukāmattā. Aññathā hi yathādhippetāni tāva sippāyatanāni dassetvā puna taṁtaṁsippūpajīvinopi dassetabbā siyuṁ tesamevettha padhānato adhippetattā. Evañca sati kathāpapañco bhaveyya, tasmā taṁ papañcaṁ pariharituṁ sippūpajīvīhi taṁtaṁsippāyatanāni saṅgahetvā evamāhāti tamatthaṁ dassetuṁ “**hatthārohāti-ādīhi ye taṁ taṁ sippaṁ nissāya jīvanti, te dassetī”**ti vuttaṁ. Kasmāti āha **“ayañhī”**ti-ādi. Sippaṁ upanissāya jīvantīti **sippūpajīvino.**

Hatthimārohantīti **hatthārohā,** hatthāruḷhayodhā. Hatthiṁ ārohāpayantīti **hatthārohā,** hatthācariya hatthivejja hatthimeṇḍādayo. Yena hi payogena puriso hatthino ārohanayoggo hoti, taṁ hatthissa payogaṁ vidhāyantānaṁ sabbesampetesaṁ gahaṇaṁ. Tenāha **“sabbepī”**ti-ādi. Tattha **hatthācariyā** nāma ye hatthino, hatthārohakānañca sikkhāpakā. **Hatthivejjā** nāma hatthibhisakkā. **Hatthimeṇḍā** nāma hatthīnaṁ pādarakkhakā. Hatthiṁ maṇḍayanti rakkhantīti hatthimaṇḍā, teyeva

hatthimeṇḍā, hatthiṁ minenti sammā vidahanena hiṁsantīti vā **hatthimeṇḍā. Ādi**-saddena hatthīnaṁ yavapadāyakādayo saṅgaṇhāti. **Assārohā**ti etthāpi suddhahetukattuvasena yathāvuttova attho. Rathe niyuttā **rathikā. Ratharakkhā** nāma rathassa āṇirakkhakā. Dhanuṁ gaṇhantīti **dhanuggahā,** issāsā, dhanuṁ gaṇhāpentīti **dhanuggahā,** dhanusippasikkhāpakā dhanvācariyā.

Celena celapaṭākāya yuddhe akanti gacchantīti **celakā,** jayaddhajagāhakāti āha **"ye yuddhe"**ti-ādi. **Jayadhajan**ti jayanatthaṁ, jayakāle vā paggahitadhajaṁ. **Purato**ti senāya pubbe. Yathā tathā ṭhite senike byūhavicāraṇavasena tato tato calayanti uccālentīti **calakā**ti vuttaṁ **"idha rañño"**ti-ādi. Sakuṇagghi-ādayo viya maṁsapiṇḍaṁ parasenāsamūhasaṅkhātaṁ piṇḍaṁ sāhasikatāya chetvā chetvā (pg.2.33) dayanti uppatitvā uppatitvā niggacchantīti **piṇḍadāyakā.** Tenāha **"te kirā"**ti-ādi. Sāhasaṁ karontīti **sāhasikā,** teyeva mahāyodhā. **Piṇḍamivā**ti tālaphalapiṇḍamivāti vadanti, "maṁsapiṇḍamivā"ti (dī. ni. ṭī. 1.163) ācariyena vuttaṁ. Sabbattha "ācariyenā"ti vutte **ācariyadhammapālathero**va gahetabbo. Dutiyavikappe piṇḍe janasamūhasaṅkhāte sammadde dayanti uppatantā viya gacchantīti **piṇḍadāyakā, daya**-saddo gatiyaṁ, aya-saddassa vā da-kārāgamena nipphatti.

Uggatuggatāti saṅgāmaṁ patvā javaparakkamādivasena ativiya uggatā. **Tadevā**ti parehi vuttaṁ tameva sīsaṁ vā āvudhaṁ vā. **Pakkhandantī**ti vīrasūrabhāvena asajjamānā parasenamanupavisanti. Thāmajavabalaparakkamādisampattiyā mahānāgasadisatā. Tenāha **"hatthi-ādīsupī"**ti-ādi. **Ekantasūrā**ti ekacarasūrā antasaddassa tabbhāvavuttito, sūrabhāvena ekākino hutvā yujjhanakāti attho. **Sajālikā**ti savammikā. Sannāho kaṅkaṭo vammaṁ kavaco uracchado jālikāti hi atthato ekaṁ. **Sacammikā**ti jālikā viya sarīraparittāṇena cammena sacammikā. **Cammakañcukan**ti cammamayakañcukaṁ. **Pavisitvā**ti tassa anto hutvā, paṭimuñcitvāti vuttaṁ hoti. **Saraparittāṇaṁ camman**ti cammapaṭisibbitaṁ celakaṁ, cammamayaṁ vā phalakaṁ. **Balavasinehā**ti sāmini atisayapemā. **Gharadāsayodhā**ti antojātadāsapariyāpannā yodhā, **"gharadāsikaputtā"**tipi pāṭho, antojātadāsīnaṁ puttāti attho.

Āḷāraṁ vuccati mahānasaṁ, tattha niyuttā **āḷārikā. Pūvikā**ti pūvasampādakā, ye pūvameva nānappakārato sampādetvā vikkiṇantā jīvanti. Kesanakhasaṇṭhapanādivasena manussānaṁ alaṅkāravidhiṁ kappenti saṁvidahantīti **kappakā.** Cuṇṇavilepanādīhi malaharaṇavaṇṇasampādanavidhinā nhāpenti nahānaṁ karontīti **nhāpikā.** Navantādividhinā pavatto gaṇanagantho antarā chiddābhāvena **acchiddako**ti vuccati, tadeva paṭhentīti **acchiddakapāṭhakā.** Hatthena adhippāyaviññāpanaṁ, gaṇanaṁ vā **hatthamuddā.** Aṅgulisaṅkocanañhi **muddā**ti vuccati, tena ca viññāpanaṁ, gaṇanaṁ vā hoti. **Hattha**saddo cettha tadekadesesu aṅgulīsu daṭṭhabbo "na bhuñjamāno sabbaṁ (pg.2.34) hatthaṁ mukhe pakkhipissāmī"ti-ādīsu (pāci. 618) viya, tamupanissāya jīvantīti **muddikā.** Tenāha **"hatthamuddāyā"**ti-ādi.

Ayakāro kammārakārako. **Dantakāro** bhamakāro. **Cittakāro** lepacittakāro. **Ādi**-saddena koṭṭakalekhakavilīvakāra-iṭṭhakakāradārukārādīnaṁ saṅgaho. **Diṭṭheva dhamme**ti imasmiṁyeva attabhāve. Karaṇanipphādanavasena **dassetvā. Sandiṭṭhikamevā**ti asamparāyikatāya sāmaṁ daṭṭhabbaṁ, sayamanubhavitabbaṁ attapaccakkhanti attho. **Upajīvantī**ti upanissāya jīvanti. **Sukhitan**ti sukhappattaṁ. Thāmabalūpetabhāvova pīṇananti āha **"pīṇitaṁ thāmabalūpetan"**ti. **Uparī**ti devaloke. Tathā **uddhan**tipi. So hi manussalokato uparimo. Aggaṁ viyāti **aggaṁ,** phalaṁ.

“Kammassa katattā phalassa nibbattanato taṁ kammassa aggisikhā viya hotī”ti ācariyena vuttaṁ. Apica **saggan**ti uttamaṁ, phalaṁ. **Saggan**ti suṭṭhu aggaṁ, rūpasaddādidasavidhaṁ attano phalaṁ nipphādetuṁ arahatīti attho. Su-aggikāva niruttinayena **sovaggikā,** dakkhiṇāsaddāpekkhāya ca sabbattha itthiliṅganiddeso. **Sukho**ti sukhūpāyo iṭṭho kanto. **Agge**ti uḷāre. Attanā paribhuñjitabbaṁ bāhiraṁ **rūpaṁ,** attano vaṇṇapokkharatā **vaṇṇo**ti ayametesaṁ viseso. Dakkhanti vaḍḍhanti etāyāti **dakkhiṇā,** pariccāgamayaṁ puññanti āha **“dakkhiṇaṁ dānan”**ti.

Maggo sāmaññaṁ samitapāpasaṅkhātassa samaṇassa bhāvoti katvā, tassa vipākattā ariyaphalaṁ **sāmaññaphalaṁ. “Yathāhā”**ti-ādinā mahāvaggasaṁyuttapāḷivasena tadatthaṁ sādheti. **Taṁ esa rājā na jānāti** ariyadhammassa akovidatāya. Yasmā panesa “dāsakassakādibhūtānaṁ pabbajitānaṁ lokato abhivādanādilābho sandiṭṭhikaṁ sāmaññaphalaṁ nāmā”ti cintetvā “atthi nu kho koci samaṇo vā brāhmaṇo vā īdisamatthaṁ jānanto”ti vīmaṁsanto pūraṇādike pucchitvā tesaṁ kathāya anadhigatavitto bhagavantampi etamatthaṁ pucchi. Tasmā vuttaṁ **“dāsakassakopamaṁ sandhāya pucchatī”**ti.

Rājāmaccāti (pg.2.35) rājakulasamudāgatā amaccā, anuyuttakarājāno ceva amaccā cātipi attho. **Kaṇhapakkhan**ti yathāpucchite atthe labbhamānadiṭṭhigatūpasaṁhitaṁ saṁkilesapakkhaṁ. **Sukkapakkhan**ti tabbidhuraṁ upari suttāgataṁ vodānapakkhaṁ. **Samaṇakolāhalan**ti samaṇakotūhalaṁ taṁ taṁ samaṇavādānaṁ aññamaññavirodhaṁ. **Samaṇabhaṇḍanan**ti teneva virodhena “evaṁvādīnaṁ tesaṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ ayaṁ doso, evaṁvādīnaṁ tesaṁ ayaṁ doso”ti evaṁ taṁ taṁ vādassa paribhāsanaṁ. **Issarānuvattako hi loko**ti dhammatādassanena tadatthasamatthanaṁ. Attano desanākosallena **raññо bhāraṁ karonto,** na tadaññena paravambhanādikāraṇena.

164. Nu-saddo viya no-saddopi pucchāyaṁ nipātoti āha **“abhijānāsi nū”**ti. **Ayañcā**ti ettha **ca**-saddo na kevalaṁ abhijānāsipadeneva, atha kho “pucchitā”ti padena cāti samuccayattho. Kathaṁ yojetabboti anuyogamapaneti **“idañhī”**ti-ādinā. **Pucchitā nū**ti pubbe pucchaṁ kattā nu. **Naṁ puṭṭhabhāvan**ti tādisaṁ pucchitabhāvaṁ abhijānāsi nu. **Na te sammuṭṭhan**ti tava na pamuṭṭhaṁ vatāti attho. **Aphāsukabhāvo**ti tathā bhāsanena asukhabhāvo. **Paṇḍitapatirūpakānan**ti (sāmaṁ viya attano sakkārānaṁ paṇḍitabhāsānaṁ) āmaṁ viya pakkānaṁ paṇḍitā bhāsānaṁ. (dī. ni. ṭī. 1.163) **pāḷipada-atthabyañjanesū**ti pāḷisaṅkhāte pade, tadatthe tappariyāpannakkhare ca, vākyapariyāyo vā byañjanasaddo “akkharaṁ padaṁ byañjanan”ti-ādīsu (netti. 28) viya. Bhagavato rūpaṁ sabhāvo viya rūpamassāti **bhagavantarūpo,** bhagavā viya ekantapaṇḍitoti attho.

Pūraṇakassapavādavaṇṇanā

165. **Ekamidāhan**ti ettha **idan**ti nipātamattaṁ, ekaṁ samayamicceva attho. Sammodeti sammodanaṁ karotīti **sammodanīyaṁ**. Anīyasaddo hi bahulā katvatthābhidhāyako yathā “niyyānikā”ti, (dha. sa. suttantadukamātikā 97) sammodanaṁ vā janetīti **sammodaniyaṁ** taddhitavasena. Saritabbanti **sāraṇīyaṁ,** saraṇassa anucchavikanti vā **sāraṇiyaṁ,** etamatthaṁ dassetuṁ **“sammodajanakaṁ saritabbayuttakan”**ti vuttaṁ, saritabbayuttakanti ca saraṇānucchavikanti attho.

166. **Sahatthā**ti (pg.2.36) sahattheneva, tena suddhakattāraṁ dasseti,

āṇattiyāti pana hetukattāraṁ, nissaggiyathāvarādayopi idha sahattha karaṇeneva saṅgahitā. **Hatthādīnī**ti hatthapādakaṇṇanāsādīni. Pacanaṁ dahanaṁ vibādhananti āha **"daṇḍena uppīḷentassā"**ti. **Papañcasūdaniyaṁ** nāma **majjhimāgamaṭṭhakathāyaṁ** pana **"pacato"**ti etassa "tajjentassa vā"ti (ma. ni. aṭṭha. 3.97) dutiyopi attho vutto, idha pana tajjanaṁ, paribhāsanañca daṇḍena saṅgahetvā "daṇḍena uppīḷentassa icceva vuttan"ti (dī. ni. ṭī. 1.166) ācariyena vuttaṁ, adhunā pana potthakesu "tajjentassa vā"ti pāṭhopi bahuso dissati. **Sokan**ti sokakāraṇaṁ, socanantipi yujjati kāraṇasampādanena phalassapi kattabbato. **Parehī**ti attano vacanakarehi kammabhūtehi. **Phandato**ti ettha parassa phandanavasena suddhakattuttho na labbhati, atha kho attano phandanavasenevāti āha **"paraṁ phandantaṁ phandanakāle sayampi phandato"**ti, attanā katena parassa vibādhanapayogena sayampi phandatoti attho. **"Atipātāpayato"**ti padaṁ suddhakattari, hetukattari ca pavattatīti dasseti **"hanantassāpi hanāpentassāpī"**ti iminā. **Sabbatthā**ti "ādiyato"ti-ādīsu. **Karaṇakāraṇavasenā**ti sayaṁkāraparaṁkāravasena.

Gharabhittiyā anto ca bahi ca sandhi **gharasandhi.** Kiñcipi asesetvā niravaseso lopo vilumpanaṁ **nillopo**ti āha **"mahāvilopan"**ti. Ekāgāre niyutto vilopo **ekāgāriko.** Tenāha **"ekamevā"**ti-ādi. "Paripanthe tiṭṭhato"ti ettha acchindanatthameva tiṭṭhatīti ayamattho pakaraṇato siddhoti dasseti **"āgatāgatānan"**ti-ādinā. **"Parito sabbaso panthe hananaṁ paripantho"**ti (dī. ni. ṭī. 1.166) ayamatthopi ācariyena vutto. **Karomī**ti **saññāyā**ti sañcetanikabhāvamāha, tenetaṁ dasseti "sañcicca karotopi na karīyati nāma, pageva asañciccā"ti. **Pāpaṁ na karīyatī**ti pubbe asato uppādetuṁ asakkuṇeyyattā pāpaṁ akatameva nāma. Tenāha **"natthi pāpan"**ti.

Yadi evaṁ kathaṁ sattā pāpe pavattantīti attano vāde parehi āropitaṁ dosamapanetukāmo pūraṇo imamatthampi dassetīti āha **"sattā panā"**ti-ādi. Saññāmattametaṁ "pāpaṁ karontī"ti, pāpaṁ (pg.2.37) pana natthevāti vuttaṁ hoti. Evaṁ kirassa hoti– imesaṁ sattānaṁ hiṁsādikiriyā attānaṁ na pāpuṇāti tassa niccatāya nibbikārattā, sarīraṁ pana acetanaṁ kaṭṭhakaliṅgarūpamaṁ, tasmiṁ vikopitepi na kiñci pāpanti. Pariyanto vuccati **nemi** pariyosāne ṭhitattā. Tena vuttaṁ ācariyena "nisitakhuramayaneminā"ti (dī. ni. ṭī. 1.166). Dutiyavikappe cakkapariyosānameva pariyanto, khurena sadiso pariyanto yassāti **khurapariyanto.** Khuraggahaṇena cettha khuradhārā gahitā tadavarodhato. Pāḷiyaṁ **cakkenā**ti cakkākārakatena āvudhavisesena. Taṁ maṁsakhalakaraṇasaṅkhātaṁ nidānaṁ kāraṇaṁ yassāti **tatonidānaṁ,** "paccattavacanassa to-ādeso, samāse cassa lopābhāvo"ti (pārā. aṭṭha. 1.21) aṭṭhakathāsu vutto. "Paccattatthe nissakkavacanampi yujjatī"ti (sārattha. ṭī. paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) **ācariyasāriputtatthero.** "Kāraṇatthe nipātasamudāyo"tipi akkharacintakā.

Gaṅgāya dakkhiṇadisā appatirūpadeso, uttaradisā pana patirūpadesoti adhippāyena **"dakkhiṇañce"**ti-ādi vuttaṁ, tañca desadisāpadesena tannivāsino sandhāyāti dassetuṁ **"dakkhiṇatīre"**ti-ādimāha. Hananadānakiriyā hi tadāyattā. **Mahāyāgan**ti mahāvijitaraññho yaññasadisampi mahāyāgaṁ. Damasaddo indriyasaṁvarassa, uposathasīlassa ca vācakoti āha **"indriyadamena uposathakammenā"**ti. Keci pana uposathakammenā'ti idaṁ indriyadamassa visesanaṁ, tasmā 'uposathakammabhūtena indriyadamenā'ti" atthaṁ vadanti, tadayuttameva tadubhayatthavācakattā damasaddassa, atthadvayassa ca visesavuttito. Adhunā hi katthaci potthake vā-saddo, ca-saddopi dissati. **Sīlasaṁyamenā**ti tadaññena kāyikavācasikasaṁvarena. **Saccavacanenā**ti amosavajjena. Tassa visuṁ vacanaṁ loke

garutarapuññasammatabhāvato. Yathā hi pāpadhammesu musāvādo garutaro, evaṁ puññadhammesu amosavajjo. Tenāha bhagavā **itivuttake**–

"Ekadhammaṁ (pg.2.38) atītassa, musāvādissa jantuno;
Vitiṇṇaparalokassa, natthi pāpaṁ akāriyan"ti. (itivu. 27).

Pavattīti yo karoti, tassa santāne phaluppādapaccayabhāvena uppatti. Evañhi "natthi kammaṁ, natthi kammaphalan"ti akiriyavādassa paripuṇṇatā. Sati hi kammaphale kammānamakiriyabhāvo kathaṁ bhavissati. **Sabbathāpī**ti "karoto"ti-ādinā vuttena sabbappakārenapi.

Labujanti likucaṁ. **Pāpapuññānaṁ kiriyameva paṭikkhipati,** na raññā puṭṭhaṁ sandiṭṭhikaṁ sāmaññaphalaṁ byākarotīti adhippāyo. Idañhi avadhāraṇaṁ vipākapaṭikkhepanivattanatthaṁ. Yo hi kammaṁ paṭikkhipati, tena atthato vipākopi paṭikkhittoyeva nāma hoti. Tathā hi vakkhati "kammaṁ paṭibāhantenāpī"ti-ādi (dī. ni. aṭṭha. 1.170-172).

Paṭirājūhi anabhibhavanīyabhāvena visesato jitanti **vijitaṁ,** ekassa raññо āṇāpavattideso. "Mā mayhaṁ vijite vasathā"ti apasādanā pabbajitassa pabbājanasaṅkhātā viheṭhanāyevāti vuttaṁ **"viheṭhetabban"**ti. Tena vuttassa atthassa "evametan"ti upadhāraṇaṁ sallakkhaṇaṁ **uggaṇhanaṁ,** tadaminā paṭikkhipatīti āha **"sārato aggaṇhanto"**ti. Tassa pana atthassa addhaniyabhāvāpādanavasena cittena sandhāraṇaṁ **nikkujjanaṁ,** tadaminā paṭikkhipatīti dasseti **"sāravaseneva …pe… aṭṭhapento"**ti iminā. **Sāravasenevā**ti uttamavaseneva, avitathattā vā parehi anuccālito thirabhūto attho apheggubhāvena sāroti vuccati, taṁvasenevāti attho. **Nissaraṇan**ti vaṭṭato niyyānaṁ. **Paramattho**ti aviparītattho, uttamassa vā ñāṇassārammaṇabhūto attho. **Byañjanaṁ pana tena uggahitañceva nikkujjitañca** tathāyeva bhagavato santike bhāsitattā.

Makkhaligosālavādavaṇṇanā

168. **Ubhayenā**ti hetupaccayapaṭisedhavacanena. **"Vijjamānamevā"**ti iminā sabhāvato vijjamānasseva paṭikkhipane tassa aññāṇameva kāraṇanti dasseti. **Saṁkilesapaccayan**ti saṁkilissanassa malīnassa kāraṇaṁ (pg.2.39) **Visuddhipaccayan**ti saṁkilesato visuddhiyā vodānassa paccayaṁ. **Attakāre**ti paccattavacanassa e-kāravasena padasiddhi yathā "vanappagumbe yathā phusitagge"ti, (khu. pā. 13 su. ni. 236) paccattatthe vā bhummavacanaṁ yathā "idampissa hoti sīlasmin"ti (dī. ni. 1.194), tadevatthaṁ dasseti **"attakāro"**ti iminā. So ca tena tena sattena attanā kātabbakammaṁ, attanā nipphādetabbapayogo vā. Tenāha **"yenā"**ti-ādi. **Sabbaññutan**ti sammāsambodhiṁ. **Tan**ti attanā katakammaṁ. **Dutiyapadenā**ti "natthi parakāre"ti padena. **Parakāro ca nāma** parassa vāhasā ijjhanakapayogo. Tena vuttaṁ **"yaṁ parakāran"**ti-ādi. **Ovādānusāsanin**ti ovādabhūtamanusāsaniṁ, paṭhamaṁ vā ovādo, pacchā anusāsanī. "Parakāran"ti padassa upalakkhaṇavasena atthadassanañcetaṁ, lokuttaradhamme parakārāvassayo natthīti āha **"ṭhapetvā mahāsattan"**ti. Atthevesa lokiyadhamme yathā taṁ amhākaṁ bodhisattassa āḷārudake nissāya pañcābhiññālokiyasamāpattilābho, tañca pacchimabhavikamahāsattaṁ sandhāya vuttaṁ, paccekabodhisattassapi ettheva saṅgaho tesampi tadabhāvato. **Manussasobhagyatan**ti manussesu subhagabhāvaṁ. **Evan**ti vuttappakārena kammavādassa, kiriyavādassa ca paṭikkhipanena. **Jinacakke**ti "atthi bhikkhave

kammaṁ kaṇhaṁ kaṇhavipākan”ti-ādi (a. ni. 4.232) nayappavatte kammānaṁ, kammaphalānañca atthitāparidīpane buddhasāsane. Paccanīkakathanaṁ pahāradānasadisanti **“pahāraṁ deti nāmā”**ti.

Yathāvutta-attakāraparakārābhāvato eva sattānaṁ paccattapurisakāro nāma koci natthīti sandhāya **“natthipurisakāre”**ti tassa paṭikkhipanaṁ dassetuṁ **“yenā”**ti-ādi vuttaṁ. “Devattampī”ti-ādinā, “manussasobhagyatan”ti-ādinā ca **vuttappakārā.** “Bale patiṭṭhitā”ti vatvā vīriyamevidha balanti dassetuṁ **“vīriyaṁ katvā”**ti vuttaṁ. Sattānañhi diṭṭhadhammikasamparāyika nibbānasampatti-āvahaṁ vīriyabalaṁ natthīti so paṭikkhipati, nidassanamattañcetaṁ vodāniyabalassa paṭikkhipanaṁ saṁkilesikassāpi balassa tena paṭikkhipanato. Yadi vīriyādīni purisakāravevacanāni, atha kasmā tesaṁ visuṁ gahaṇanti āha **“idaṁ no vīriyenā”**ti-ādi. **Idaṁ no vīriyenā**ti idaṁ phalaṁ amhākaṁ vīriyena pavattaṁ. **Pavattavacanapaṭikkhepakaraṇavasenā**ti aññesaṁ pavattavohāravacanassa paṭikkhepakaraṇavasena (pg.2.40) Vīriyathāmaparakkamasambandhanena pavattabalavādīnaṁ vādassa paṭikkhepakaraṇavasena “natthi balan”ti padamiva sabbānipetāni tena ādīyantīti adhippāyo. Tañca vacanīyatthato vuttaṁ, vacanatthato pana tassā tassā kiriyāya ussannaṭṭhena **balaṁ.** Sūravīrabhāvāvahaṭṭhena **vīriyaṁ.** Tadeva daḷhabhāvato, porisadhuraṁ vahantena pavattetabbato ca **purisathāmo.** Paraṁ paraṁ ṭhānaṁ akkamanavasena pavattiyā **purisaparakkamo**ti veditabbaṁ.

Rūpādīsu sattavisattatāya **sattā.** Assasanapassasanavasena pavattiyā pāṇanato **pāṇā**ti iminā atthena samānepi padadvaye ekindriyādivasena pāṇe vibhajitvā sattato visesaṁ katvā esa vadatīti āha **“ekindriyo”**ti-ādi. Bhavantīti **bhūtā**ti sattapāṇapariyāyepi sati aṇḍakosādīsu sambhavanaṭṭhena tato visesāva, tena vuttāti dasseti **“aṇḍa …pe… vadatī”**ti iminā. **Vatthikoso** gabbhāsayo. Jīvanato pāṇaṁ dhārento viya vaḍḍhanato **jīvā.** Tenāha **“sāliyavā”**ti-ādi. **Ādi**saddena viruḷhadhammā tiṇarukkhā gahitā. Natthi etesaṁ saṁkilesavisuddhīsu vaso sāmatthiyanti **avasā.** Tathā **abalā avīriyā.** Tenāha **“tesan”**ti-ādi. **Niyatā**ti niyamanā, achejjasuttāvutassa abhejjamaṇino viya niyatappavattitāya gatijātibandhāpavaggavasena niyāmoti attho. **Tattha tatthā**ti tāsu tāsu jātīsu. **Channaṁ abhijātīnaṁ** sambandhībhūtānaṁ **gamanaṁ** samavāyena samāgamo. Sambandhīnirapekkhopi bhāvasaddo sambandhīsahito viya pakatiyatthavācakoti āha **“sabhāvoyevā”**ti, yathā kaṇṭakassa tikkhatā, kapitthaphalādīnaṁ parimaṇḍalatā, migapakkhīnaṁ vicittākāratā ca, evaṁ sabbassāpi lokassa hetupaccayamantarena tathā tathā pariṇāmo akuttimo sabhāvoyevāti attho. Tena vuttaṁ **“yenā”**ti-ādi. Pariṇamanaṁ nānappakāratāpatti. **Yenā**ti sattapāṇādinā. Yathā bhavitabbaṁ, tathevāti sambandho.

Chaḷabhijātiyo parato vitthārīyissanti. “Sukhañca dukkhañca paṭisaṁvedentī”ti vadanto makkhali adukkhamasukhabhūmiṁ sabbena sabbaṁ na jānātīti vuttaṁ **“aññā adukkhamasukhabhūmi natthīti dassetī”**ti. Ayaṁ “sukhañca dukkhañca paṭisaṁvedentī”ti (pg.2.41) vacanaṁ karaṇabhāvena gahetvā vuttā ācariyassa mati. Potthakesu pana **“aññā sukhadukkhabhūmi natthīti dassetī”**ti ayameva pāṭho diṭṭho, na “adukkhamasukhabhūmī”ti. Evaṁ sati “chasvevābhijātīsū”ti vacanaṁ adhikaraṇabhāvena gahetvā chasu eva abhijātīsu sukhadukkhapaṭisaṁvedanaṁ, na tehi aññattha, tāyeva sukhadukkhabhūmi, na tadaññāti dassetīti vuttanti veditabbaṁ. Ayameva ca yuttataro paṭikkhepitabbassa atthassa bhūmivasena vuttattā. Yadi hi “sukhañca dukkhañca paṭisaṁvedentī”ti vacanena paṭikkhepitabbassa dassanaṁ siyā, atha “aññā adukkhamasukhā natthī”ti dasseyya, na “adukkhamasukhabhūmī”ti

dassanahetuvacanassa bhūmi-atthābhāvato. Dasseti cetaṁ tāsaṁ bhūmiyā abhāvameva, tena viññāyati ayaṁ pāṭho, ayañcattho yuttataroti.

Pamukhayonīnanti manussesu khattiyabrāhmaṇādivasena, tiracchānādīsu sīhabyagghādivasena padhānayonīnaṁ, padhānatā cettha uttamatā. Tenāha **"uttamayonīnan"**ti. **Saṭṭhi satānī**ti cha sahassāni. "Pañca ca kammuno satānī"ti padassa atthadassanaṁ **"pañca kammasatāni cā"**ti. **"Eseva nayo"**ti iminā "kevalaṁ takkamattakena niratthakaṁ diṭṭhiṁ dīpetī"ti imamevatthamatidisati. Ettha ca **"takkamattakenā"**ti vadanto yasmā takkikā avassayabhūtatathatthaggahaṇa-aṅkusanayamantarena niraṅkusatāya parikappanassa yaṁ kiñci attanā parikappitaṁ sārato maññamānā tatheva abhinivissa tattha ca diṭṭhigāhaṁ gaṇhanti, tasmā na tesaṁ diṭṭhivatthusmiṁ viññūhi vicāraṇā kātabbāti imamadhippāyaṁ vibhāveti. **Kecī**ti uttaravihāravāsino. **Pañcindriyavasenā**ti cakkhādipañcindriyavasena. Te hi "cakkhusotaghānajivhākāyasaṅkhātāni imāni pañcindriyāni 'pañca kammānī'ti titthiyā paññapentī"ti vadanti "kāyavacīmanokammāni ca 'tīṇi kammānī'ti". **Kammanti laddhī**ti tadubhayaṁ oḷārikattā paripuṇṇakammanti laddhi. Manokammaṁ anoḷārikattā upaḍḍhakammanti laddhīti yojanā. "Dvāsaṭṭhi paṭipadā"ti vattabbe sabhāvaniruttiṁ ajānanto "dvaṭṭhipaṭipadā"ti vadatīti āha **"dvāsaṭṭhi paṭipadā"**ti. Saddaracakā pana "dvāsaṭṭhiyā salopo, attamā"ti vadanti, tadayuttameva sabhāvaniruttiyā yogato asiddhattā (pg.2.42) Yadi hi sā yogena siddhā assa, evaṁ sabhāvaniruttiyeva siyā, tathā ca sati ācariyānaṁ matena virujjhatīti vadanti. "Cullāsīti sahassānī"ti-ādikā pana aññatra diṭṭhapayogā sabhāvaniruttiyeva. Dissati hi **Visuddhimaggādīsu–**

"Cullāsīti sahassāni, kappā tiṭṭhanti ye marū;
Na tveva tepi tiṭṭhanti, dvīhi cittehi samohitā"ti. (visuddhi. 2.715 mahāni. 10 39).

Ekasmiṁ kappeti catunnamasaṅkhyeyyakappānaṁ aññatarabhūte ekasmiṁ asaṅkhyeyyakappe. Tatthāpi ca vivaṭṭaṭṭhāyīsaññitaṁ ekameva sandhāya **"dvaṭṭhantarakappā"**ti vuttaṁ. Na hi so assutasāsanadhammo itare jānāti bāhirakānamavisayattā, ajānanto evamāhāti attho.

Urabbhe hananti, hantvā vā jīvitaṁ kappentīti **orabbhikā**. Esa nayo **sākuṇikā**dīsupi. **Luddā**ti vuttāvasesakā ye keci cātuppadajīvikā nesādā. Māgavikapadasmiñhi rohitādimigajātiyeva gahitā. Bandhanāgāre niyojentīti **bandhanāgārikā. Kurūrakammantā**ti dāruṇakammantā. **Ayaṁ** sabbopi kaṇhakammapasutatāya **kaṇhābhijātīti vadati** kaṇhassa dhammassa abhijāti abbhuppatti yassāti katvā. **Bhikkhū**ti buddhasāsane bhikkhū. **Kaṇṭake**ti chandarāge. Saññogavasena tesaṁ pakkhipanaṁ. Kaṇṭakasadisachandarāgena saññuttā bhuñjantīti hi adhippāyena **"kaṇṭake pakkhipitvā"**ti vuttaṁ. Kasmāti ce? Yasmā "te paṇītapaṇīte paccaye paṭisevantī"ti tassa micchāgāho, tasmā ñāyaladdhepi paccaye bhuñjamānā ājīvakasamayassa vilomagāhitāya paccayesu kaṇṭake pakkhipitvā khādanti nāmāti vadati **kaṇṭakavuttikā**ti kaṇṭakena yathāvuttena saha jīvikā. **Ayañhissa pāḷiyevā**ti ayaṁ makkhalissa vādadīpanā attanā racitā pāḷiyevāti yathāvuttamatthaṁ samattheti. Kaṇṭakavuttikā eva nāma **eke** apare **pabbajitā** bāhirakā santi, te nīlābhijātīti **vadatī**ti attho. Te hi savisesaṁ attakilamathānuyogamanuyuttā. Tathā hi te kaṇṭake vattantā viya bhavantīti **kaṇṭakavuttikā**ti vuttā. Nīlassa dhammassa abhijāti yassāti **nīlābhijāti.** Evamitaresupi.

Amhākaṁ (pg.2.43) saññojanagaṇṭho natthīti vādino bāhirakapabbajitā

nigaṇṭhā. Ekameva sāṭakaṁ paridahantā **ekasāṭakā.** Kaṇhato parisuddho nīlo, tato pana lohitoti-ādinā yathākkamaṁ tassa parisuddhaṁ vādaṁ dassetuṁ **"ime kirā"**ti-ādi vuttaṁ. **Paṇḍaratarā**ti bhuñjananahānapaṭikkhepādivatasamāyogena parisuddhatarā kaṇhanīlamupādāya lohitassāpi parisuddhabhāvena vattabbato. **Odātavasanā**ti odātavatthaparidahanā. **Acelakasāvakā**ti ājīvakasāvakabhūtā. **Te kira** ājīvakaladdhiyā visuddhacittatāya nigaṇṭhehipi **paṇḍaratarā** haliddābhānampi purime upādāya parisuddhabhāvappattito. **"Evan"**ti-ādinā tassa chandāgamanaṁ dasseti. Nandādīnaṁ sāvakabhūtā pabbajitā **ājīvakā.** Tathā **ājīvakiniyo.** Nandādayo kira tathārūpaṁ ājīvakapaṭipattiṁ ukkaṁsaṁ pāpetvā ṭhitā, tasmā nigaṇṭhehi ājīvakasāvakehi pabbajitehi paṇḍaratarā vuttā paramasukkābhijātīti ayaṁ tassa laddhi.

Purisabhūmiyoti padhānaniddeso. Itthīnampi hetā bhūmiyo esa icchateva. **Satta divase**ti accantasaññogavacanaṁ, ettakampi mandā momūhāti. **Sambādhaṭṭhānato**ti mātukucchiṁ sandhāyāha. **Rodanti ceva viravanti ca** tamanussaritvā. Khedanaṁ, kīḷanañca khiḍḍāsaddeneva saṅgahetvā **khiḍḍābhūmi** vuttā. Padassa nikkhipanaṁ **padanikkhipanaṁ.** Yadā tathā padaṁ nikkhipituṁ samattho, tadā **padavīmaṁsabhūmi nāmā**ti bhāvo. Vatāvatassa **jānanakāle. Bhikkhu ca pannako**ti-ādipi tesaṁ bāhirakānaṁ pāḷiyeva. Tattha **pannako**ti bhikkhāya vicaraṇako, tesaṁ vā paṭipattiyā paṭipannako. **Jino**ti jiṇṇo jarāvasena hīnadhātuko, attano vā paṭipattiyā paṭipakkhaṁ jinitvā ṭhito. So kira tathābhūto dhammampi kassaci na kathesi. Tenāha **"na kiñci āhā"**ti. Oṭṭhavadanādivippakāre katepi khamanavasena na kiñci kathetītipi vadanti. **Alābhin**ti "so na kumbhimukhā paṭiggaṇhātī"ti-ādinā nayena mahāsīhanādasutte (dī. ni. 1.394 ma. ni. 1.155) vutta-alābhahetusamāyogena alābhiṁ. Tatoyeva jighacchādubbalaparetatāya sayanaparāyanaṭṭhena **samaṇaṁ pannabhūmīti vadati.**

Ājīvavuttisatānīti sattānamājīvabhūtāni jīvikāvuttisatāni. "Paribbājakasatānī"ti vuccamānepi cesa sabhāvaliṅgamajānanto **"paribbājakasate"**ti (pg.2.44) vadati. Evamaññesupi. Tenāha **"paribbājakapabbajjāsatānī"**ti. Nāgabhavanaṁ **nāgamaṇḍalaṁ** yathā "mahiṁsakamaṇḍalan"ti. Paramāṇu-ādi **rajo. Pasu**ggahaṇena eḷakajāti gahitā. **Miga**ggahaṇena rurugavayādi migajāti. **Gaṇṭhimhī**ti phaḷumhi, pabbeti attho. Cātumahārājikādibrahmakāyikādivasena, tesañca antarabhedavasena **bahū devā.** Tattha cātumahārājikānaṁ ekacca-antarabhedo **mahāsamayasuttena** (dī. ni. 2.331) dīpetabbo. **"So panā"**ti-ādinā ajānanto panesa bahū devepi satta eva vadatīti tassa appamāṇataṁ dasseti. **Manussāpi anantā**ti dīpadesakulavaṁsājīvādivibhāgavasena. Pisācā eva **pesācā,** te aparapetādivasena **mahantamahantā,** bahutarāti attho. Bāhirakasamaye pana "chaddantadahamandākiniyo kuvāḷiyamucalindanāmena voharitā"ti (dī. ni. ṭī. 1.168) ācariyena vuttaṁ.

Gaṇṭhikāti pabbagaṇṭhikā. Pabbagaṇṭhimhi hi pavuṭasaddo. **Mahāpapātā**ti mahātaṭā. Pārisesanayena **khuddakapapātasatāni.** Evaṁ supinesupi. **"Mahākappino"**ti idaṁ "mahākappānan"ti atthato veditabbaṁ. Saddato panesa ajānanto evaṁ vadatīti na vicāraṇakkhamaṁ. Tathā **"cullāsīti satasahassānī"**ti idampi. So hi "caturāsīti satasahassānī"ti vattumasakkonto evaṁ vadati. Saddaracakā pana "caturāsītiyā tulopo, cassa cu, rassa lo, dvittañcā"ti vadanti. **Ettakā mahāsarā**ti etappamāṇavatā mahāsarato, sattamahāsaratoti vuttaṁ hoti. **Kirā**ti tassa vādānussavane nipāto. **Paṇḍitopi …pe… na gacchati,** kasmā? Sattānaṁ saṁsaraṇakālassa niyatabhāvato.

"Acelakavatena vā aññena vā yena kenacī"ti vuttamatidisati **"tādisenevā"**ti iminā. **Tapokammenā**ti tapakaraṇena. Etthāpi "tādisenevā"ti adhikāro. Yo …pe… visujjhati, so aparipakkaṁ kammaṁ paripāceti nāmāti yojanā. **Antarā**ti caturāsītimahākappasatasahassānamabbhantare. **Phussa phussā**ti patvā patvā. **Vuttaparimāṇaṁ kālan**ti caturāsītimahākappasatasahassapamāṇaṁ kālaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti– **aparipakkaṁ** saṁsaraṇanimittaṁ kammaṁ sīlādinā sīghaṁyeva visuddhappattiyā (pg.2.45) **paripāceti nāma. Paripakkaṁ** kammaṁ phussa phussa kālena paripakkabhāvānāpādanena **byantiṁ** vigamanaṁ **karoti nāmā**ti. **Doṇenā**ti pariminanadoṇatumbena. Rūpakavasenattho labbhatīti vuttaṁ **"mitaṁ viyā"**ti. Na hāpanavaḍḍhanaṁ paṇḍitabālavasenāti dasseti **"na saṁsāro"**ti-ādinā. Vaḍḍhanaṁ **ukkaṁso.** Hāpanaṁ **avakaṁso.**

Katasuttaguḷeti katasuttavaṭṭiyaṁ. **Paletī**ti pareti yathā "abhisamparāyo"ti, (mahāni. 69 cūḷani. 85 paṭi. ma. 3.4) ra-kārassa pana la-kāraṁ katvā evaṁ vuttaṁ yathā "palibuddho"ti (cūḷani. 15 mi. pa. 3.6). So ca curādigaṇavasena gatiyanti vuttaṁ **"gacchatī"**ti. Imāya upamāya cesa sattānaṁ saṁsāro anukkamena khīyateva, na vaḍḍhati paricchinnarūpattāti imamatthaṁ vibhāvetīti āha **"sutte khīṇe"**ti-ādi. **Tatthevā**ti khīyanaṭṭhāneyeva.

Ajitakesakambalavādavaṇṇanā

171. **Dinnan**ti deyyadhammasīsena dānacetanāyeva vuttā. Taṁmukhena ca phalanti dasseti **"dinnassa phalābhāvan"**ti iminā. Dinnañhi mukhyato annādivatthu, taṁ kathamesa paṭikkhipissati Esa nayo **yiṭṭhaṁ hutan**ti etthāpi. Sabbasādhāraṇaṁ mahādānaṁ **mahāyāgo.** Pāhunabhāvena kattabbasakkāro **pāhunakasakkāro. Phalan**ti ānisaṁsaphalaṁ, nissandaphalañca. **Vipāko**ti sadisaphalaṁ. Caturaṅgasamannāgate dāne ṭhānantarādipatti viya hi ānisaṁso, **saṅkhabrāhmaṇassa** dāne (jā. 1.10.39) tāṇalābhamattaṁ viya nissando, paṭisandhisaṅkhātaṁ sadisaphalaṁ vipāko. **Ayaṁ loko, paralokoti** ca kammunā laddhabbo vutto phalābhāvameva sandhāya paṭikkhipanato. Paccakkhadiṭṭho hi loko kathaṁ tena paṭikkhitto siyā. **"Sabbe tattha tattheva ucchijjantī"**ti iminā kāraṇamāha, yattha yattha bhavayoni-ādīsu ṭhitā ime sattā, tattha tattheva ucchijjanti, nirudayavināsavasena vinassantīti attho. **Tesū**ti mātāpitūsu. **Phalābhāvavaseneva vadati,** na mātāpitūnaṁ, nāpi tesu idāni kariyamānasakkārāsakkārānamabhāvavasena tesaṁ loke paccakkhattā. Pubbuḷassa viya imesaṁ sattānaṁ uppādo nāma kevalo, na cavitvā āgamanapubbako atthīti dassanatthaṁ (pg.2.46) "natthi sattā opapātikā"ti vuttanti āha **"cavitvā upapajjanakā sattā nāma natthī"**ti. Samaṇena nāma yāthāvato jānantena kassaci akathetvā saññatena bhavitabbaṁ, aññathā ahopurisikā nāma siyā. Kiñhi paro parassa karissati, tathā ca attano sampādanassa kassaci avassayo eva na siyā tattha tattheva ucchijjanatoti imamatthaṁ sandhāya **"ye imañca …pe… pavedentī"**ti āha. Ayaṁ aṭṭhakathāvasesako attho.

Catūsu mahābhūtesu niyutto **cātumahābhūtiko,** atthamattato pana dassetuṁ **"catumahābhūtamayo"**ti vuttaṁ. Yathā hi mattikāya nibbattaṁ bhājanaṁ mattikāmayaṁ, evamayampi catūhi mahābhūtehi nibbatto catumahābhūtamayoti vuccati. **Ajjhattikapathavīdhātū**ti sattasantānagatā pathavīdhātu. **Bāhirapathavīdhātun**ti bahiddhā mahāpathaviṁ, tena pathavīyeva kāyoti dasseti.

Anugacchatīti anubandhati. **Ubhayenāpī**ti padadvayenapi. **Upeti upagacchatī**ti bāhirapathavikāyato tadekadesabhūtā pathavī āgantvā ajjhattikabhāvappatti hutvā sattabhāvena saṇṭhitā, sā ca mahāpathavī ghaṭādigatapathavī viya idāni tameva bāhiraṁ pathavikāyaṁ samudāyabhūtaṁ puna upeti upagacchati, sabbaso tena bāhirapathavikāyena nibbisesataṁ ekībhāvameva gacchatīti attho. **Āpādīsupi eseva nayo**ti ettha pajjunnena mahāsamuddato gahita-āpo viya vassodakabhāvena punapi mahāsamuddaṁ, sūriyaraṁsito gahita-indaggisaṅkhātatejo viya punapi sūriyaraṁsiṁ, mahāvāyukkhandhato niggatamahāvāto viya punapi mahāvāyukkhandhaṁ upeti upagacchatīti parikappanāmattena diṭṭhigatikassa adhippāyo.

Manacchaṭṭhāni indriyānīti manameva chaṭṭhaṁ yesaṁ cakkhusotaghānajivhākāyānaṁ, tāni indriyāni. **Ākāsaṁ pakkhandanti** tesaṁ visayabhāvāti vadanti. Visayīgahaṇena hi visayāpi gahitā eva honti. Kathaṁ gaṇitā mañcapañcamāti āha **"mañco ceva …pe… attho"**ti. Āḷāhanaṁ susānanti atthato ekaṁ. **Guṇāguṇapadānī**ti guṇadosakoṭṭhāsāni. **Sarīrameva vā padāni** taṁtaṁkiriyāya pajjitabbato. **Pārāvatapakkhivaṇṇānī**ti pārāvatassa nāma pakkhino vaṇṇāni. **"Pārāvatapakkhavaṇṇānī"**ti pāṭho, pārāvatasakuṇassa pattavaṇṇānīti attho. **Bhasmantā**ti (pg.2.47) chārikāpariyantā. Tenāha **"chārikāvasānamevā"**ti. Āhutisaddenettha "dinnaṁ yiṭṭhaṁ hutan"ti vuttappakāraṁ dānaṁ sabbampi gahitanti dasseti **"pāhunakasakkārādibhedaṁ dinnadānan"**ti iminā, virūpekasesaniddeso vā esa. **Attho**ti adhippāyato attho saddato tassa anadhigamitattā. Evamīdisesu. Dabbanti muyhantīti dattū, bālapuggalā, tehi **dattūhi.** Kiṁ vuttaṁ hotīti āha **"bālā dentī"**ti-ādi. Pāḷiyaṁ "loko atthī"ti mati yesaṁ te **atthikā,** "atthī"ti cedaṁ nepātikapadaṁ, tesaṁ vādo atthikavādo, taṁ **atthikavādaṁ.**

Tatthāti tesu yathāvuttesu tīsu micchāvādīsu. **Kammaṁ paṭibāhati** akiriyavādibhāvato. **Vipākaṁ paṭibāhati** sabbena sabbaṁ āyatiṁ upapattiyā paṭikkhipanato. **Vipākan**ti ca ānisaṁsanissandasadisaphalavasena tividhampi vipākaṁ. **Ubhayaṁ paṭibāhati** sabbaso hetupaṭisedhaneneva phalassāpi paṭisedhitattā. **Ubhayan**ti ca kammaṁ vipākampi. So hi "ahetū appaccayā sattā saṁkilissanti, visujjhanti cā"ti vadanto kammassa viya vipākassāpi saṁkilesavisuddhīnaṁ paccayattābhāvajotanato tadubhayaṁ paṭibāhati nāma. **Vipāko paṭibāhito hoti** asati kammasmiṁ vipākābhāvato. **Kammaṁ paṭibāhitaṁ hoti** asati vipāke kammassa niratthakatāpattito. **Itī**ti vuttatthanidassanaṁ. **Atthato**ti sarūpato, visuṁ visuṁ taṁtaṁdiṭṭhidīpakabhāvena pāḷiyaṁ āgatāpi tadubhayapaṭibāhakāvāti attho. Paccekaṁ tividhadiṭṭhikā eva te ubhayapaṭibāhakattā. **"Ubhayappaṭibāhakā"**ti hi hetuvacanaṁ hetugabbhattā tassa visesanassa. **Ahetukavādā cevā**ti-ādi paṭiññāvacanaṁ tapphalabhāvena nicchitattā. Tasmā vipākapaṭibāhakattā **natthikavādā,** kammapaṭibāhakattā **akiriyavādā,** tadubhayapaṭibāhakattā **ahetukavādā**ti yathālābhaṁ hetuphalatāsambandho veditabbo. Yo hi vipākapaṭibāhanena natthikadiṭṭhiko ucchedavādī, so atthato kammapaṭibāhanena akiriyadiṭṭhiko, ubhayapaṭibāhanena ahetukadiṭṭhiko ca hoti. Sesadvayepi eseva nayo.

"Ye vā panā"ti-ādinā tesamanudiṭṭhikānaṁ niyāmokkantivinicchayo vutto. Tattha **tesan**ti pūraṇādīnaṁ. **Sajjhāyantī**ti taṁ diṭṭhidīpakaṁ ganthaṁ yathā (pg.2.48) tathā tehi kataṁ uggahetvā paṭhanti. **Vīmaṁsantī**ti tassa atthaṁ vicārenti. **"Tesan"**ti-ādi vīmaṁsanākāradassanaṁ. "Karoto …pe… ucchijjatī"ti evaṁ vīmaṁsantānaṁ tesanti sambandho. **Tasmiṁ ārammaṇe**ti yathāparikappite kammaphalābhāvādike "karoto na karīyati pāpan"ti-ādi nayappavattāya

micchādassanasaṅkhātāya laddhiyā ārammaṇe. **Micchāsati santiṭṭhatī**ti micchāsatisaṅkhātā laddhisahagatā taṇhā santiṭṭhati. "Karoto na karīyati pāpan"ti-ādivasena hi anussavūpaladdhe atthe tadākāraparivitakkanehi saviggahe viya sarūpato cittassa paccupaṭṭhite cirakālaparicayena "evametan"ti nijjhānakkhamabhāvūpagamane, nijjhānakkhantiyā ca tathā tathā gahite punappunaṁ tatheva āsevantassa bahulīkarontassa micchāvitakkena samānīyamānā micchāvāyāmupatthambhitā ataṁsabhāvampi "taṁsabhāvan"ti gaṇhantī micchāladdhisahagatā taṇhā musā vitathaṁ saraṇato pavattanato micchāsatīti vuccati. **Caturaṅguttaraṭīkāyam**pi (a. ni. aṭṭha. 2.4.30) cesa attho vuttoyeva. Micchāsaṅkappādayo viya hi micchāsati nāma pāṭiyekko koci dhammo natthi, taṇhāsīsena gahitānaṁ catunnampi akusalakkhandhānametaṁ adhivacananti **majjhimāgamaṭṭhakathāyam**pi **sallekhasuttavaṇṇanāyaṁ** (ma. ni. aṭṭha. 1.83) vuttaṁ.

Cittaṁ ekaggaṁ hotīti yathāsakaṁ vitakkādipaccayalābhena tasmiṁ ārammaṇe avaṭṭhitatāya anekaggataṁ pahāya ekaggaṁ appitaṁ viya hoti, cittasīsena cettha micchāsamādhi eva vutto. So hi paccayavisesehi laddhabhāvanābalo īdise ṭhāne samādhānapatirūpakakiccakaroyeva hoti vālavijjhanādīsu viyāti daṭṭhabbaṁ. **Javanāni javantī**ti anekakkhattuṁ tenākārena pubbabhāgiyesu javanavāresu pavattesu sanniṭṭhānabhūte sabbapacchime javanavāre satta javanāni javanti. **"Paṭhamajavane satekicchā honti, tathā dutiyādīsū"**ti idaṁ dhammasabhāvadassanameva, na pana tasmiṁ khaṇe tesaṁ tikicchā kenaci sakkā kātunti dassanaṁ tesveva ṭhatvā sattamajavanassa avassamuppajjamānassa nivattituṁ asakkuṇeyyattā, evaṁ lahuparivatte ca cittavāre ovādānusāsana vasena tikicchāya asambhavato. Tenāha **"buddhānampi atekicchā anivattino"**ti (pg.2.49) **Ariṭṭhakaṇṭakasadisā**ti ariṭṭhabhikkhukaṇṭakasāmaṇerasadisā, te viya atekicchā anivattino micchādiṭṭhigatikāyeva jātāti vuttaṁ hoti.

Tatthāti tesu tīsu micchādassanesu. **Koci ekaṁ dassanaṁ okkamatī**ti yassa ekasmiṁyeva abhiniveso, āsevanā ca pavattā, so ekameva dassanaṁ okkamati. **Koci dve, koci tīṇipī**ti yassa dvīsu, tīsupi vā abhiniveso, āsevanā ca pavattā, so dve tīṇipi okkamati, etena pana vacanena yā pubbe "iti sabbepete atthato ubhayappaṭibāhakā"ti-ādinā ubhayappaṭibāhakatāmukhena dīpitā atthato siddhā sabbadiṭṭhikatā, sā pubbabhāgiyā. Yā pana micchattaniyāmokkantibhūtā, sā yathāsakaṁ paccayasamudāgamasiddhito bhinnārammaṇānaṁ viya visesādhigamānaṁ ekajjhaṁ anuppattiyā aññamaññaṁ abbokiṇṇā evāti dasseti. **"Ekasmiṁ okkantepī"**ti-ādinā tissannampi diṭṭhīnaṁ samānasāmatthiyataṁ, samānaphalatañca vibhāveti. Saggāvaraṇādinā hetā samānasāmatthiyā ceva samānaphalā ca, tasmā tissopi cetā ekassa uppannāpi abbokiṇṇā eva, ekāya vipāke dinne itarā tassā anubalappadāyikāyoti daṭṭhabbaṁ. **"Patto saggamaggāvaraṇañcevā"**ti-ādiṁ vatvā **"abhabbo"**ti-ādinā tadevatthaṁ āvikaroti. **Mokkhamaggāvaraṇan**ti nibbānapathabhūtassa ariyamaggassa nivāraṇaṁ. **Pagevā**ti paṭikkhepatthe nipāto, mokkhasaṅkhātaṁ pana nibbānaṁ gantuṁ kā nāma kathāti attho. Apica **pagevā**ti pā eva, paṭhamatarameva mokkhaṁ gantumabhabbo, mokkhagamanatopi dūrataramevāti vuttaṁ hoti. Evamaññatthāpi yathāraham.

"Vaṭṭakhāṇu nāmesa satto"ti idaṁ vacanaṁ neyyatthameva, na nītatthaṁ. Tathā hi vuttaṁ **papañcasūdaniyaṁ** nāma **majjhimāgamaṭṭhakathāyaṁ** "kiṁ panesa ekasmiṁyeva attabhāve niyato hoti, udāhu aññasmimpīti? Ekasmiṁyeva niyato,

āsevanavasena pana bhavantarepi taṁ taṁ diṭṭhiṁ rocetiyevā”ti (ma. ni. aṭṭha. 3.103). Akusalañhi nāmetaṁ abalaṁ dubbalaṁ, na kusalaṁ viya sabalaṁ mahābalaṁ, tasmā “ekasmiṁyeva attabhāve niyato”ti tattha vuttaṁ. Aññathā sammattaniyāmo viya micchattaniyāmopi accantiko siyā, na ca accantiko. Yadevaṁ vaṭṭakhāṇujotanā kathaṁ yujjeyyāti āha (pg.2.50) “āsevanavasenā”ti-ādi, tasmā yathā **sattaṅguttarapāḷiyaṁ** “sakiṁ nimuggopi nimuggo eva bālo”ti [a. ni. 7.15 (atthato samānaṁ)] vuttaṁ, evaṁ vaṭṭakhāṇujotanāpi vuttā. Yādise hi paccaye paṭicca ayaṁ taṁ taṁ dassanaṁ okkanto, puna kadāci tappaṭipakkhe paccaye paṭicca tato sīsukkhipanamassa na hotīti na vattabbaṁ. Tasmā tattha, (ma. ni. aṭṭha. 3.102) idha ca aṭṭhakathāyaṁ **“evarūpassa hi yebhuyyena bhavato vuṭṭhānaṁ nāma natthī”**ti yebhuyyaggahaṇaṁ kataṁ, iti āsevanavasena bhavantarepi taṁtaṁdiṭṭhiyā rocanato yebhuyyenassa bhavato vuṭṭhānaṁ natthīti katvā vaṭṭakhāṇuko nāmesa jāto, na pana micchattaniyāmassa accantikatāyāti nīharitvā ñātabbatthatāya neyyatthamidaṁ, na nītatthanti veditabbaṁ. Yaṁ sandhāya **abhidhamme**pi “arahā, ye ca puthujjanā maggaṁ na paṭilabhissanti, te rūpakkhandhañca na parijānanti, vedanākkhandhañca na parijānissantī”ti-ādi (yama. 1.khandhayamaka 210) vuttaṁ. **Pathavigopako**ti yathāvuttakāraṇena pathavipālako. Tadatthaṁ samatthetuṁ **“yebhuyyenā”**ti-ādi vuttaṁ.

Evaṁ micchādiṭṭhiyā paramasāvajjānusārena sotūnaṁ satimuppādento **“tasmā”**ti-ādimāha. Tattha **tasmā**ti yasmā evaṁ saṁsārakhāṇubhāvassāpi paccayo apaṇṇakajāto, tasmā parivajjeyyāti sambandho. **Akalyāṇajanan**ti kalyāṇadhammavirahitajanaṁ asādhujanaṁ. **Āsīvisan**ti āsumāgatahalāhalaṁ. **Bhūtikāmo**ti diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthānaṁ vasena attano guṇehi vuḍḍhikāmo. **Vicakkhaṇo**ti paññācakkhunā vividhatthassa passako, dhīroti attho.

Pakudhakaccāyanavādavaṇṇanā

174. “Akaṭā”ti ettha ta-kārassa ṭa-kārādesoti āha **“akatā”**ti, samena, visamena vā kenacipi hetunā akatā, na vihitāti attho. Tathā **akaṭavidhā**ti etthāpi. Natthi katavidho karaṇavidhi etesanti **akaṭavidhā.** Padadvayenāpi loke kenaci hetupaccayena nesaṁ anibbattabhāvaṁ dasseti. Tenāha **“evaṁ karohī”**ti-ādi. **Iddhiyāpi na nimmitā**ti kassaci iddhimato cetovasippattassa puggalassa, devassa, issarādino ca iddhiyāpi na nimmitā. **Animmāpitā**ti kassaci (pg.2.51) animmāpitā. Kāmaṁ saddato yuttaṁ, atthato ca purimena samānaṁ, tathāpi pāḷiyamaṭṭhakathāyañca anāgatameva agahetabbabhāve kāraṇanti dasseti **“taṁ neva pāḷiyan”**ti-ādinā.

Brahmajālasuttasaṁvaṇṇanāyaṁ (dī. ni. aṭṭha. 1.30) **vuttatthameva.** Idamettha yojanāmattaṁ– vañjhāti hi vañjhapasuvañjhatālādayo viya aphalā kassaci ajanakā, tena pathavikāyādīnaṁ rūpādijanakabhāvaṁ paṭikkhipati. Rūpasaddādayo hi pathavikāyādīhi appaṭibaddhavuttikāti tassa laddhi. Pabbatassa kūṭamiva ṭhitāti **kūṭaṭṭhā,** yathā pabbatakūṭaṁ kenaci anibbattitaṁ kassaci ca anibbattakaṁ, evametepi sattakāyāti adhippāyo. Yamidaṁ “bījato aṅkurādi jāyatī”ti vuccati, taṁ vijjamānameva tato nikkhamati, na avijjamānaṁ, itarathā aññatopi aññassa upaladdhi siyā, evametepi sattakāyā, tasmā **esikaṭṭhāyiṭṭhitā**ti. **Ṭhitattā**ti nibbikārabhāvena suppatiṭṭhitattā. **Na calantī**ti na vikāramāpajjanti. Vikārābhāvato hi tesaṁ sattannaṁ kāyānaṁ esikaṭṭhāyiṭṭhitatā, aniñjanañca attano pakatiyā avaṭṭhānameva. Tenāha **“na vipariṇamantī”**ti. **Pakatin**ti sabhāvaṁ Avipariṇāmadhammattā eva **na**

aññamaññaṁ upahananti. Sati hi vikāramāpādetabbabhāve upaghātakatā siyā, tathā anuggahetabbabhāve sati anuggāhakatāpīti tadabhāvaṁ dassetuṁ pāḷiyaṁ **"nālan"**ti-ādi vuttaṁ. Pathavīyeva kāyekadesattā **pathavikāyo** yathā "samuddo diṭṭho"ti, **pathavisamūho vā** kāyasaddassa samūhavācakattā yathā "hatthikāyo"ti. Jīvasattamānaṁ kāyānaṁ niccatāya nibbikārabhāvato na hantabbatā, na ghātetabbatā ca, tasmā neva koci hantā, ghātetā vā atthīti dassetuṁ pāḷiyaṁ **"sattannaṁ tveva kāyānan"**ti-ādi vuttaṁ. Yadi koci hantā natthi, kathaṁ tesaṁ satthappahāroti tattha codanāyāha **"yathā"**ti-ādi. Tattha **sattannaṁ tvevā**ti sattannameva. **Iti**saddo hettha nipātamattaṁ. **Pahatan**ti paharitaṁ. Ekatodhārādikaṁ **satthaṁ.** Antareneva pavisati, na tesu. Idaṁ vuttaṁ hoti– **kevalaṁ** "ahaṁ imaṁ jīvitā voropemī"ti tesaṁ tathā **saññāmattameva,** hananaghātanādi pana paramatthato nattheva kāyānaṁ avikopanīyabhāvatoti.

Nigaṇṭhanāṭaputtavādavaṇṇanā

177. Cattāro (pg.2.52) yāmā bhāgā catuyāmaṁ, catuyāmaṁ eva **cātuyāmaṁ.** Bhāgattho hi idha **yāma**-saddo yathā "rattiyā paṭhamo yāmo"ti (saṁ. ni. aṭṭha. 3.368). So panettha bhāgo saṁvaralakkhitoti āha **"catukoṭṭhāsena saṁvarena saṁvuto"**ti, saṁyamattho vā **yāma**saddo yamanaṁ saññamanaṁ yāmoti katvā. "Yatatto"ti-ādīsu viya hi anupasaggopi sa-upasaggo viya saññamatthavācako, so pana catūhi ākārehīti āha **"catukoṭṭhāsena saṁvarenā"**ti. Ākāro koṭṭhāsoti hi atthato ekaṁ. Vārito sabbavāri yassāyaṁ **sabbavārivārito** yathā "agyāhito"ti. Tenāha **"vāritasabba-udako"**ti. Vārisaddena cettha vāriparibhogo vutto yathā "rattūparato"ti. Paṭikkhitto sabbasītodako tapparibhogo yassāti tathā. **Tan**ti sītodakaṁ. **Sabbavāriyutto**ti saṁvaralakkhaṇamattaṁ kathitaṁ. **Sabbavāridhuto**ti pāpanijjaralakkhaṇaṁ. **Sabbavāriphuṭo**ti kammakkhayalakkhaṇanti imamatthaṁ dassento **"sabbenā"**ti-ādimāha, **sabbena pāpavāraṇena yutto**ti hi sabbappakārena saṁvaralakkhaṇena pāpavāraṇena samannāgato. **Dhutapāpo**ti sabbena nijjaralakkhaṇena pāpavāraṇena vidhutapāpo. **Phuṭṭho**ti aṭṭhannampi kammānaṁ khepanena mokkhappattiyā kammakkhayalakkhaṇena sabbena pāpavāraṇena phuṭṭho, taṁ patvā ṭhitoti attho. "Dveyeva gatiyo bhavanti, anaññā"ti-ādīsu (dī. ni. 1.258 2.34 3.199 200 ma. ni. 2.384 398) viya gamusaddo niṭṭhānatthoti vuttaṁ **"koṭippattacitto"**ti, mokkhādhigamena uttamamariyādappattacittoti attho. Kāyādīsu indriyesu saṁyametabbassa abhāvato **saṁyatacitto.** Atīte hettha ta-saddo. Saṁyametabbassa avasesassa abhāvato **suppatiṭṭhitacitto.** **Kiñci sāsanānuloman**ti pāpavāraṇaṁ sandhāya vuttaṁ. **Asuddhaladdhitāyā**ti "atthi jīvo, so ca siyā nicco, siyā anicco"ti (dī. ni. ṭī. 1.177). Evamādimalīnaladdhitāya. **Sabbā**ti kammapakativibhāgādivisayāpi sabbā nijjhānakkhantiyo. **Diṭṭhiyevā**ti micchādiṭṭhiyo eva jātā.

Sañcayabelaṭṭhaputtavādavaṇṇanā

179-181. **Amarāvikkhepe** (pg.2.53) **vuttanayo evā**ti brahmajāle amarāvikkhepavādavaṇṇanāyaṁ (dī. ni. aṭṭha. 1.61) vuttanayo eva. Kasmā? Vikkhepabyākaraṇabhāvato, tatheva ca tattha vikkhepavādassa āgatattā.

Paṭhamasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā

182. **Pīḷetvā**ti telayantena uppīḷetvā, iminā rañño ābhogamāha. Vadato hi ābhogavasena sabbattha atthanicchayo. Aṭṭhakathācariyā ca tadābhogaññū, paramparābhatatthassāvirodhino ca, tasmā sabbattha yathā tathā vacanokāsaladdhabhāvamattena attho na vutto, atha kho tesaṁ vattumicchitavasenāti gahetabbaṁ, evañca katvā tattha tattha atthuddhārādivasena atthavivecanā katāti.

183. **Yathā te rucceyyā**ti idāni mayā pucchiyamāno attho yathā tava citte rucceyya, tayā citte ruccethāti attho. Kammatthe hetaṁ kiriyāpadaṁ. Mayā vā dāni pucchiyamānamatthaṁ tava sampadānabhūtassa roceyyātipi vaṭṭati. Gharadāsiyā kucchismiṁ jāto **antojāto.** Dhanena kīto **dhanakkīto.** Bandhaggāhagahito **karamarānīto.** Sāmameva yena kenaci hetunā dāsabhāvamupagato **sāmaṁdāsabyopagato. Sāman**ti hi sayameva. **Dāsabyan**ti dāsabhāvaṁ. Koci dāsopi samāno alaso kammaṁ akaronto "kammakāro"ti na vuccati, so pana na tathābhūtoti visesanametanti āha **"analaso"**ti-ādi. **Dūrato**ti dūradesato āgataṁ. **Paṭhamamevā**ti attano āsannataraṭṭhānupasaṅkamanato pageva puretarameva. **Uṭṭhahatī**ti gāravavasena uṭṭhahitvā tiṭṭhati, paccuṭṭhātīti vā attho. **Pacchā**ti sāmikassa nipajjāya pacchā. **Sayanato avuṭṭhite**ti rattiyā vibhāyanavelāya seyyato avuṭṭhite. **Paccūsakālato**ti atītarattiyā paccūsakālato **Yāva sāmino rattiṁ niddokkamanan**ti aparāya bhāviniyā rattiyā padosavelāyaṁ yāva niddokkamanaṁ. Yā atītarattiyā paccūsavelā, bhāviniyā ca padosavelā, etthantare sabbakiccaṁ katvā pacchā nipatatīti vuttaṁ (pg.2.54) hoti. **Kiṁ kāramevā**ti kiṁ karaṇīyameva kinti pucchāya kātabbato, pucchitvā kātabbaveyyāvaccanti attho. Paṭissaveneva samīpacāritā vuttāti āha **"paṭisuṇanto vicaratī"**ti. Paṭikuddhaṁ mukhaṁ oloketuṁ na visahatītipi dasseti **"tuṭṭhapahaṭṭhan"**ti iminā.

Devo viyāti ādhipaccaparivārādisamannāgato padhānadevo viya, tena maññe-saddo idha upamatthoti ñāpeti yathā "akkhāhataṁ maññe aṭṭhāsi rañño mahāsudassanassa antepuraṁ upasobhayamānan"ti (dī. ni. 2.245). **So vatassāhan**ti ettha so vata assaṁ ahanti padacchedo, so rājā viya ahampi bhaveyyaṁ. Kenāti ce? Yadi puññāni kareyyaṁ, tenāti atthoti āha **"so vata ahan"**ti-ādi. **Vata**saddo upamāyaṁ. Tenāha **"evarūpo"**ti. **Puññānī**ti uḷārataraṁ puññaṁ sandhāya vuttaṁ aññadā katapuññato uḷārāya pabbajjāya adhippetattā. **"So vatassāyan"**tipi pāṭhe so rājā viya ayaṁ ahampi assaṁ. Kathaṁ? "Yadi puññāni kareyyan"ti atthasambhavato **"ayamevattho"**ti vuttaṁ. **Assan**ti hi uttamapurisayoge ahaṁ-saddo appayuttopi ayaṁ-saddena parāmasanato payutto viya hoti. So ahaṁ evarūpo assaṁ vata, yadi puññāni kareyyanti paṭhamapāṭhassa atthamicchanti keci. Evaṁ sati dutiyapāṭhe "ayamevattho"ti avattabbo siyā tattha ayaṁ-saddena ahaṁ-saddassa parāmasanato, "so"ti ca parāmasitabbassa aññassa sambhavato. **Yan**ti dānaṁ. **Satabhāgampī**ti satabhūtaṁ bhāgampi, raññā dinnadānaṁ satadhā katvā tattha ekabhāgampīti vuttaṁ hoti. **Yāvajīvaṁ na sakkhissāmi dātun**ti yāvajīvaṁ dānatthāya ussāhaṁ karontopi satabhāgamattampi dātuṁ na sakkhissāmi, tasmā pabbajissāmīti pabbajjāyaṁ ussāhaṁ katvāti attho. **"Yaṁnūnā"**ti nipāto parivitakkanattheti vuttaṁ **"evaṁ cintanabhāvan"**ti.

Kāyena pihitoti kāyena saṁvaritabbassa kāyadvārena pavattanakassa

pāpadhammassa saṁvaraṇavasena pidahito. Ussukkavacanavasena panattho vihareyya-padena sambajjhitabbattāti āha **"akusalapavesanadvāraṁ thaketvā"**ti. Hutvāti hi seso. **Akusalapavesanadvāran**ti ca kāyakammabhūtānamakusalānaṁ pavesanabhūtaṁ kāyaviññattisaṅkhātaṁ dvāraṁ. **Sesapadadvayepī**ti (pg.2.55) "vācāya saṁvuto, manasā saṁvuto"ti padadvayepi. **Ghāsacchādanena paramatāyā**ti ghāsacchādanapariyesane sallekhavasena paramatāya, ukkaṭṭhabhāve vā saṇṭhito ghāsacchādanamattameva paramaṁ pamāṇaṁ koṭi etassa na tato paraṁ kiñci āmisajātaṁ pariyesati, paccāsisati cāti **ghāsacchādanaparamo,** tassa bhāvo **ghāsacchādanaparamatā**tipi aṭṭhakathāmuttako nayo. Ghasitabbo asitabboti ghāso, āhāro, ābhuso chādeti paridahati etenāti **acchādanaṁ,** nivāsanaṁ, apica ghasanaṁ **ghāso,** ābhuso chādīyate **acchādanan**tipi yujjati. **Etadatthampī**ti ghāsacchādanatthāyāpi. **Anesanan**ti ekavīsatividhampi ananurūpamesanaṁ.

Vivekaṭṭhakāyānanti gaṇasaṅgaṇikato pavivitte ṭhitakāyānaṁ, sambandhībhūtānaṁ kāyavivekoti sambandho. **Nekkhammābhiratānan**ti jhānābhiratānaṁ. **Paramavodānappattānan**ti tāya eva jhānābhiratiyā paramaṁ uttamaṁ vodānaṁ cittavisuddhiṁ pattānaṁ. **Nirupadhīnan**ti kilesūpadhi-abhisaṅkhārūpadhīhi accantavigatānaṁ. Visaṅkhāraṁ vuccati nibbānaṁ, tadadhigamanetā **visaṅkhāragatā,** arahanto, tesaṁ. **"Evaṁ vutte"**ti iminā **mahāniddese** (mahāni. 7 9) āgatabhāvaṁ dasseti. Ettha ca paṭhamo viveko itarehi dvīhi vivekehi sahāpi vattabbo itaresu siddhesu tassāpi sijjhanato, vinā ca tasmiṁ siddhepi itare samasijjhanato. Tathā dutiyopi. Tatiyo pana itarehi saheva vattabbo. Na vinā itaresu siddhesuyeva tassa sijjhanatoti daṭṭhabbaṁ. **"Gaṇasaṅgaṇikaṁ pahāyā"**ti-ādi tadadhippāyavibhāvanaṁ. Tattha gaṇe janasamāgame sannipatanaṁ **gaṇasaṅgaṇikā,** taṁ **pahāya. Kāyena eko viharati** vicarati puggalavasena asahāyattā. Citte kilesānaṁ sannipatanaṁ **cittakilesasaṅgaṇikā,** taṁ **pahāya. Eko viharati** kilesavasena asahāyattā. Maggassa ekacittakkhaṇikattā, gotrabhu-ādīnañca ārammaṇakaraṇamattattā na tesaṁ vasena sātisayā nibbutisukhasamphusanā, phalasamāpattinirodhasamāpattivasena pana sātisayāti āha **"phalasamāpattiṁ vā nirodhasamāpattiṁ vā"**ti. Phalapariyosāno hi nirodho. **Pavisitvā**ti samāpajjanavasena antokatvā. **Nibbānaṁ patvā**ti ettha ussukkavacanametaṁ ārammaṇakaraṇena, cittacetasikānaṁ nirodhena ca (pg.2.56) nibbutipajjanassa adhippetattā. **Codanatthe**ti jānāpetuṁ ussāhakaraṇatthe.

184. **Abhiharitvā**ti abhimukhabhāvena netvā. **Nan**ti tathā pabbajjāya viharantaṁ. **Abhihāro**ti nimantanavasena abhiharaṇaṁ. "Cīvarādīhi payojanaṁ sādhessāmī"ti vacanasesena yojanā. Tathā "yenattho, taṁ vadeyyāthā"ti. **Cīvarādivekallan**ti cīvarādīnaṁ lūkhatāya vikalabhāvaṁ. **Tadubhayampī**ti tadeva abhihāradvayampi. **Sappāyan**ti sabbagelaññāpaharaṇavasena upakārāvahaṁ. Bhāvino anatthassa ajananavasena paripālanaṁ rakkhāgutti. Paccuppannassa pana anatthassa nisedhavasena paripālanaṁ āvaraṇagutti. Kimatthiyaṁ "dhammikan'ti visesananti āha **"sā panesā"**ti-ādi. **Vihārasīmāyā**ti upacārasīmāya, lābhasīmāya vā.

185. Kevalo yadi-evaṁ-saddo pubbe vuttatthāpekkhakoti vuttaṁ **"yadi tava dāso"**ti-ādi. **Evaṁ sante**ti evaṁ labbhamāne sati. Dutiyaṁ upādāya paṭhamabhāvo, tasmā "paṭhaman"ti bhaṇanto aññassāpi atthitaṁ dīpeti. Tadeva ca kāraṇaṁ katvā rājāpi evamāhāti dassetuṁ **"paṭhamanti bhaṇanto"**ti-ādi vuttaṁ. **Tenevā**ti paṭhamasaddena aññassāpi atthitādīpaneneva.

Dutiyasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā

186. **Kasatī**ti vilekhati kasiṁ karoti. **Gahapatiko**ti ettha **ka**-saddo appatthoti vuttaṁ **"ekagehamatte jeṭṭhako"**ti. Idaṁ vuttaṁ hoti– gahassa pati **gahapati,** khuddako gahapati **gahapatiko** ekasmiññeva gehamatte jeṭṭhakattāti, khuddakabhāvo panassa gehavasenevāti katvā "ekagehamatte"ti vuttaṁ. Tena hi anekakulajeṭṭhakabhāvaṁ paṭikkhipati, gahaṁ, gehanti ca atthato samānameva. **Kara**saddo balimhīti vuttaṁ **"balisaṅkhātan"**ti. **Karotī**ti abhinipphādeti sampādeti. **Vaḍḍhetī**ti uparūpari uppādanena mahantaṁ sannicayaṁ karoti.

Kasmā tadubhayampi vuttanti āha **"yathā hī"**ti-ādi. Appampi pahāya pabbajituṁ dukkaranti dassanañca pageva mahantanti viññāpanatthaṁ. Esā hi kathikānaṁ (pg.2.57) pakati, yadidaṁ yena kenaci pakārena atthantaraviññāpananti. Appampi pahāya pabbajituṁ dukkarabhāvo pana majjhimanikāye majjhimapaṇṇāsake **laṭukikopamasuttena** (ma. ni. 2.148ādayo) dīpetabbo. Vuttañhi tattha "seyyathāpi udāyi puriso daliddo assako anāḷhiyo, tassa'ssa ekaṁ agārakaṁ oluggaviluggaṁ kākātidāyiṁ naparamarūpaṁ, ekā khaṭopikā oluggaviluggā naparamarūpā"ti vitthāro. Yadi appampi bhogaṁ pahāya pabbajituṁ dukkaraṁ, kasmā dāsavārepi bhogaggahaṇaṁ na katanti āha **"dāsavāre panā"**ti-ādi. **Attanopi anissaro**ti attānampi sayamanissaro. Yathā ca dāsassa bhogāpi abhogāyeva parāyattabhāvato, evaṁ ñātayopīti dāsavāre ñātiparivaṭṭaggahaṇampi na katanti daṭṭhabbaṁ. Parivaṭṭati paramparabhāvena samantato āvaṭṭatīti **parivaṭṭo,** ñātiyeva. Tenāha **"ñātiyeva ñātiparivaṭṭo"**ti.

Paṇītatarasāmaññaphalavaṇṇanā

189. **Tan**ti yathā dāsavāre "evamevā"ti vuttaṁ, na tathā idha kassakavāre, tadavacanaṁ kasmāti anuyuñjeyya ceti attho. **Evamevāti vuccamāne**ti yathā paṭhamadutiyāni sāmaññaphalāni paññattāni, tathāyeva paññapetuṁ sakkā nu khoti vutte. **Evarūpāhī**ti yathāvuttadāsakassakūpamāsadisāhi upamāhi. **Sāmaññaphalaṁ dīpetuṁ pahoti** anantapaṭibhānatāya vicittanayadesanabhāvato. **Tatthā**ti evaṁ dīpane. **Pariyantaṁ nāma natthi** anantanayadesanabhāvato, savane vā asantosanena bhiyyo bhiyyo sotukāmatājananato sotukāmatāya pariyantaṁ nāma natthīti attho. **Tathāpī**ti "desanāya uttaruttarādhikanānānayavicittabhāve satipī"ti (dī. ni. ṭī. 1.189) ācariyena vuttaṁ, satipi evaṁ apariyantabhāvetipi yujjati. Anumānañāṇena **cintetvā. Upari visesan**ti taṁ ṭhapetvā tadupari visesameva sāmaññaphalaṁ **pucchanto.** Kasmāti āha **"savane"**ti-ādi. Etena imamatthaṁ dīpeti– anekatthā samānāpi saddā vatticchānupubbikāyeva taṁtadatthadīpakāti.

Sādhukaṁ sādhūti ekatthametaṁ sādhusaddasseva ka-kārena vaḍḍhetvā vuttattā. Teneva hi sādhukasaddassatthaṁ vadantena sādhusaddo atthuddhāravasena (pg.2.58) udāhaṭo. Tena ca nanu sādhukasaddasseva atthuddhāro vattabbo, na sādhusaddassāti codanā nisedhitā. **Āyācane**ti abhimukhaṁ yācane, abhipatthanāyanti attho. **Sampaṭicchane**ti paṭiggahaṇe. **Sampahaṁsane**ti saṁvijjamānaguṇavasena haṁsane tosane, udaggatākaraṇeti attho.

Sādhu dhammarucīti gāthā ummādantījātake (jā. 2.18.101).

Tatthāyamaṭṭhakathāvinicchayapaveṇī– sucaritadhamme rocetīti **dhammaruci,** dhammaratoti attho. Tādiso hi jīvitaṁ jahantopi akattabbaṁ na karoti. **Paññāṇavā**ti paññavā ñāṇasampanno. **Mittānamaddubbho**ti mittānaṁ adussanabhāvo. "Adūsako anupaghātako"ti (dī. ni. ṭī. 1.189) ācariyena vuttaṁ. "Adrubbho"tipi pāṭho da-kārassa dra-kāraṁ katvā.

Daḷhīkammeti sātaccakiriyāyaṁ. **Āṇattiyan**ti āṇāpane. **Idhāpī**ti sāmaññaphalepi. **Assā**ti sādhukasaddassa. "Suṇohi sādhukaṁ manasi karohī"ti hi sādhukasaddena savanamanasikārānaṁ sātaccakiriyāpi tadāṇāpanampi jotitaṁ hoti. Āyācaneneva ca uyyojanasāmaññato āṇatti saṅgahitāti na sā visuṁ atthuddhāre vuttā. Āṇārahassa hi āṇatti tadanarahassa āyācananti viseso. **Sundarepī**ti sundaratthepi. Idāni yathāvuttena sādhukasaddassa atthattayena pakāsitaṁ visesaṁ dassetuṁ, tassa vā atthattayassa idha yogyataṁ vibhāvetuṁ **"daḷhīkammatthena hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Suggahitaṁ gaṇhanto**ti suggahitaṁ katvā gaṇhanto. **Sundaran**ti bhāvanapuṁsakaṁ. **Bhaddakan**ti pasatthaṁ, **"dhamman"**ti iminā sambandho. **Sundaraṁ bhaddakan**ti vā savanānuggahaṇe pariyāyavacanaṁ.

Manasi karohīti ettha na ārammaṇapaṭipādanalakkhaṇo manasikāro, atha kho vīthipaṭipādanajavanapaṭipādanamanasikārapubbake citte ṭhapanalakkhaṇoti dassento **"āvajja, samannāharā"**ti āha. **Avikkhittacitto**ti yathāvuttamanasikāradvayapubbakāya cittapaṭipāṭiyā ekārammaṇe ṭhapanavasena anuddhatacitto hutvā. **Nisāmehī**ti suṇāhi, anaggharatanamiva vā suvaṇṇamañjusāya dullabhadhammaratanaṁ citte paṭisāmehītipi attho (pg.2.59) Tena vuttaṁ **"citte karohī"**ti. Evaṁ padadvayassa paccekaṁ yojanāvasena atthaṁ dassetvā idāni paṭiyogīvasena dassetuṁ **"apicā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **sotindriyavikkhepavāraṇaṁ** savane niyojanavasena kiriyantarapaṭisedhanato, tena sotaṁ odahāti atthaṁ dasseti. **Manindriyavikkhepavāraṇaṁ** manasikārena daḷhīkammaniyojanena aññacintāpaṭisedhanato. **Byañjanavipallāsaggāhavāraṇaṁ** "sādhukan"ti visesetvā vuttattā. **Atthavipallāsaggāhavāraṇe**pi esa nayo.

Dhāraṇūpaparikkhādīsūti ettha **ādi**-saddena tulanatīraṇādike, diṭṭhiyā suppaṭivedhe ca saṅgaṇhāti. Yathādhippetamatthaṁ byañjeti pakāseti, sayametenāti vā **byañjanaṁ,** sabhāvanirutti, saha byañjanenāti **sabyañjano,** byañjanasampannoti attho. Sahappavatti hi "sampannatā samavāyatā vijjamānatā"ti-ādinā anekavidhā, idha pana sampannatāyeva tadaññassa asambhavato, tasmā "saha byañjanenā"ti nibbacanaṁ katvāpi "byañjanasampanno"ti (dī. ni. ṭī. 1.189) attho ācariyena vuttoti daṭṭhabbaṁ, yathā taṁ "na kusalā akusalā, kusalapaṭipakkhā"ti (dha. sa. 1) araṇīyato upagantabbato anudhātabbato **attho,** catupārisuddhisīlādi, saha atthenāti **sāttho,** vuttanayena atthasampannoti attho. Sādhukapadaṁ ekameva samānaṁ āvuttinayādivasena ubhayattha yojetabbaṁ. Kathanti āha **"yasmā"**ti-ādi. **Dhammo** nāma tanti. **Desanā** nāma tassā manasā vavatthāpitāya tantiyā desanā. **Attho** nāma tantiyā attho. **Paṭivedho** nāma tantiyā, tanti-atthassa ca yathābhūtāvabodho. Yasmā cete dhammadesanātthapaṭivedhā sasādīhi viya mahāsamuddo mandabuddhīhi dukkhogāhā, alabbhaneyyapatiṭṭhā ca, tasmā gambhīrā. Tena vuttaṁ **"yasmā …pe… manasi karohī"**ti. Ettha ca paṭivedhassa dukkarabhāvato dhammatthānaṁ dukkhogāhatā, desanāñāṇassa dukkarabhāvato desanāya, uppādetumasakkuṇeyyatāya, tabbisayañāṇuppattiyā ca dukkarabhāvato paṭivedhassa dukkhogāhatā veditabbā. Yamettha vattabbaṁ, taṁ **nidānavaṇṇanāyaṁ** vuttameva.

"Suṇāhi sādhukan"ti **"sādhukaṁ manasi karohī"**ti vadanto na kevalaṁ

atthakkamato eva ayaṁ yojanā, atha kho saddakkamatopi ubhayattha sambandhattāti dasseti. **“Sakkā mahārājā”**ti idhāpi “aññampi diṭṭheva (pg.2.60) dhamme sandiṭṭhikaṁ sāmaññaphalaṁ …pe… paṇītatarañcā”ti idamanuvattatīti āha **“evaṁ paṭiññātaṁ sāmaññaphaladesanan”**ti. Vitthārato bhāsananti atthameva daḷhaṁ karoti **“desessāmīti saṁkhittadīpanan”**ti-ādinā. Hi-saddo cettha luttaniddiṭṭho. Idaṁ vuttaṁ hoti– **desanaṁ** nāma uddisanaṁ. **Bhāsanaṁ** nāma niddisanaṁ paribyattakathanaṁ. Tenāyamattho sambhavatīti yathāvuttamatthaṁ sagāthāvaggasaṁyutte **vaṅgīsasutte** (saṁ. ni. 1.214) gāthāpadena sādhetuṁ **“tenāhā”**ti-ādi vuttaṁ.

Sāḷikāyiva nigghosoti sāḷikāya nigghoso viya, yathā sāḷikāya ālāpo madhuro kaṇṇasukho pemanīyo, evanti attho. **Paṭibhānan**ti cetassa visesanaṁ liṅgabhedassapi visesanassa dissanato yathā “guṇo pamāṇan”ti. **Paṭibhānan**ti ca saddo vuccati paṭibhāti taṁtadākārena dissatīti katvā. **Udīrayī**ti uccārayi, vuccati vā, kammagabbhañcetaṁ kiriyāpadaṁ. Iminā cetaṁ dīpeti– āyasmantaṁ dhammasenāpatiṁ thometukāmena desanābhāsanānaṁ visesaṁ dassentena pabhinnapaṭisambhidena **āyasmatā vaṅgīsattherena** “saṅkhittena, vitthārenā”ti ca visesanaṁ kataṁ, tenāyamattho viññāyatīti.

Evaṁ vutteti “bhāsissāmī”ti vutte. “Na kira bhagavā saṅkhepeneva desessati, atha kho vitthārenapi bhāsissatī”ti hi taṁ padaṁ sutvāva **ussāhajāto** sañjātussāho, haṭṭhatuṭṭhoti attho. Ayamācariyassa adhippāyo. Apica “tena hi mahārāja suṇohi sādhukaṁ manasi karohi, bhāsissāmī”ti vuttaṁ sabbampi uyyojanapaṭiññākaraṇappakāraṁ ussāhajananakāraṇaṁ sabbeneva ussāhasambhavato, tasmā **evaṁ vutte**ti “suṇohi, sādhukaṁ manasi karohi, bhāsissāmī”ti vutte sabbeheva tīhipi padehi ussāhajātoti attho daṭṭhabbo. **Paccassosī**ti pati assosi bhagavato vacanasamanantarameva pacchā assosi, “sakkā pana bhante”ti-ādinā vā pucchitvā puna “evaṁ bhante”ti assosīti attho. Taṁ pana patissavanaṁ atthato sampaṭicchanamevāti āha **“sampaṭicchi, paṭiggahesī”**ti. Teneva hi “iti attho”ti avatvā **“iti vuttaṁ hotī”**ti vuttaṁ.

190. “Athassa (pg.2.61) bhagavā etadavocā”ti vacanasambandhamattaṁ dassetvā “etaṁ avocā”ti padaṁ vibhajitvā atthaṁ dassento **“idānī”**ti-ādimāha. **“Idhā”**ti iminā vuccamānaṁ adhikaraṇaṁ tathāgatassa uppattiṭṭhānabhūtaṁ lokamevādhippetanti dasseti **“desopadese nipāto”**ti iminā. Desassa upadisanaṁ **desopadeso,** tasmiṁ. Yadi sabbattha desopadese, athāyamattho na vattabbo avuttepi labbhamānattāti codanāyāha **“svāyan”**ti-ādi. Sāmaññabhūtaṁ idhasaddaṁ gaṇhitvā “svāyan”ti vuttaṁ, na tu yathāvisesitabbaṁ. Tathā hi vakkhati “katthaci padapūraṇamattamevā”ti (dī. ni. aṭṭha. 1.190). **Lokaṁ upādāya vuccati** lokasaddena samānādhikaraṇabhāvato. **Idha loke**ti ca jātikkhettaṁ, tatthāpi ayaṁ cakkavāḷo adhippeto. **Sāsanamupādāya vuccati** “samaṇo”ti saddantarasannidhānato. Ayañhi catukaṅguttarapāḷi. Tattha **paṭhamo samaṇo**ti sotāpanno. **Dutiyo samaṇo**ti sakadāgāmī. Vuttañhetaṁ tattheva–

> “Katamo ca bhikkhave paṭhamo samaṇo? Idha bhikkhave bhikkhu tiṇṇaṁ saṁyojanānaṁ parikkhayā sotāpanno hotī”ti, (a. ni. 4.241) “katamo ca bhikkhave dutiyo samaṇo? Idha bhikkhave bhikkhu tiṇṇaṁ saṁyojanānaṁ parikkhayā rāgadosamohānaṁ tanuttā sakadāgāmī hotī”ti (a. ni. 4.241) ca ādi.

Okāsanti kañci padesamupādāya vuccati “tiṭṭhamānassā”ti saddantarasannidhānato.

Idheva tiṭṭhamānassāti imissaṁyeva indasālaguhāyaṁ patiṭṭhamānassa, **devabhūtassa me sato**ti devabhāvena, devo hutvā vā bhūtassa samānassa. **Me**ti anādarayoge sāmivacanaṁ. Puna **me**ti kattutthe. Idañhi sakkapañhato udāhaṭaṁ.

Padapūraṇamattameva okāsāpadisanassāpi asambhavena atthantarassa abodhanato. Pubbe vuttaṁ tathāgatassa uppattiṭṭhānabhūtameva sandhāya **"lokan"**ti vuttaṁ. Purimaṁ uyyojanapaṭiññākaraṇavisaye ālapananti (pg.2.62) puna **"mahārājā"**ti ālapati. "Arahan"ti ādayo saddā vitthāritāti yojanā. Atthato hi vitthāraṇaṁ saddamukheneva hotīti ubhayattha saddaggahaṇaṁ kataṁ. Yasmā pana "aparehipi aṭṭhahi kāraṇehi bhagavā tathāgato"ti-ādinā (udā. aṭṭha. 18 itivu. aṭṭha. 38) tathāgata-saddo **udānaṭṭhakathādīsu,** "arahan"ti ādayo ca **Visuddhimaggaṭīkāyaṁ** (visuddhi. ṭī. 1.130) aparehipi pakārehi vitthāritā ācariyena, tasmā tesu vuttanayenapi tesamattho veditabbo. Tathāgatassa sattanikāyantogadhatāya "idha pana sattaloko adhippeto"ti vatvā tatthāyaṁ yasmiṁ sattanikāye, yasmiñca okāse uppajjati, taṁ dassetuṁ **"sattaloke uppajjamānopi cā"**ti-ādi vuttaṁ. **Na devaloke, na brahmaloke**ti ettha yaṁ vattabbaṁ, taṁ parato āgamissati.

Tassāparenāti tassa nigamassa aparena, tato bahīti vuttaṁ hoti. **Tato**ti mahāsālato. **Orato majjhe**ti abbhantaraṁ majjhimapadeso. **Evaṁ paricchinne**ti pañcanimittabaddhā sīmā viya pañcahi yathāvuttanimittehi paricchinne. **Aḍḍhateyyayojanasate**ti paṇṇāsayojanehi ūnatiyojanasate. Ayañhi majjhimajanapado mudiṅgasaṇṭhāno, na samaparivaṭṭo, na ca samacaturasso, ujukena katthaci asītiyojano hoti, katthaci yojanasatiko, tathāpi cesa kuṭilaparicchedena miniyamāno pariyanta parikkhepato navayojanasatiko hoti. Tena vuttaṁ **"navayojanasate"**ti. **Asītimahātherā**ti yebhuyyavasena vuttaṁ sunāparantakassa puṇṇattherassāpi mahāsāvakesu pariyāpannattā. Sunāparantajanapado hi paccantavisayo. Tathā hi "candanamaṇḍalamāḷapaṭiggahaṇe bhagavā na tattha aruṇaṁ uṭṭhapetī"ti **majjhimāgama-** (ma. ni. aṭṭha. 4.397) **saṁyuttāgamaṭṭhakathāsu** (saṁ. ni. aṭṭha. 3.4.88-89) vuttaṁ. **Sārappattā**ti kulabhogissariyādivasena, sīlasārādivasena ca sārabhūtā. **Brāhmaṇagahapatikā**tibrahmāyupokkharasāti-ādibrāhmaṇā ceva anāthapiṇḍikādigahapatikā ca.

Tatthāti majjhimapadese, tasmiṁyeva "uppajjatī"ti vacane vā. **Sujātāyā**ti evaṁnāmikāya paṭhamaṁ saraṇagamanikāya **yasatthera**mātuyā. Catūsu panetesu vikappesu paṭhamo buddhabhāvāya āsannatarapaṭipattidassanavasena (pg.2.63) vutto. Āsannatarāya hi paṭipattiyā ṭhitopi "uppajjatī"ti vuccati uppādassa ekantikattā, pageva paṭipattiyā matthake ṭhito. Dutiyo buddhabhāvāvahapabbajjato paṭṭhāya āsannamattapaṭipattidassanavasena, tatiyo buddhakaradhammapāripūrito paṭṭhāya buddhabhāvāya paṭipattidassanavasena. Na hi mahāsattānaṁ antimabhavūpapattito paṭṭhāya bodhisambhārasambharaṇaṁ nāma atthi buddhatthāya kālamāgamayamāneneva tattha patiṭṭhanato. Catuttho buddhabhāvakaradhammasamārambhato paṭṭhāya bodhiyā niyatabhāvadassanena. Bodhiyā hi niyatabhāvappattito pabhuti "buddho uppajjatī"ti viññūhi vattuṁ sakkā uppādassa ekantikattā. Yathā pana "sandanti nadiyo"ti sandanakiriyāya avicchedamupādāya vattamānappayogo evaṁ uppādatthāya paṭipajjanakiriyāya avicchedamupādāya catūsupi vikappesu **"uppajjati nāmā"**ti vuttaṁ, pavattāparatavattamānavacanañcetaṁ. Catubbidhañhi vattamānalakkhaṇaṁ saddasatthe pakāsitaṁ–

"Niccapavatti samīpo, pavattuparato tathā;

Pavattāparato ceva, vattamāno catubbidho”ti.

Yasmā pana buddhānaṁ sāvakānaṁ viya na paṭipāṭiyā iddhividhañāṇādīni uppajjanti, saheva pana arahattamaggena sakalopi sabbaññutaññāṇādiguṇarāsi āgato nāma hoti, tasmā tesaṁ nipphattasabbakiccattā arahattaphalakkhaṇe uppanno nāmāti **ekaṅguttaravaṇṇanāyaṁ** (a. ni. aṭṭha. 1.1.170) vuttaṁ. Asati hi nipphattasabbakiccatte na tāvatā “uppanno”ti vattumarahati. **Sabbapaṭhamaṁ uppannabhāvan**ti catūsu vikappesu sabbapaṭhamaṁ “tathāgato sujātāya …pe… uppajjati nāmā”ti vuttaṁ tathāgatassa uppannatāsaṅkhātaṁ atthibhāvaṁ. Tadeva **sandhāya uppajjatīti vuttaṁ** buddhabhāvāya āsannatarapaṭipattiyaṁ ṭhitasseva adhippetattā. Ayameva hi attho mukhyato uppajjatīti vattabbo. Tenāha **“tathāgato …pe… attho”**ti.

Ettha ca “uppanno”ti vutte atītakālavasena koci atthaṁ gaṇheyyāti tannivattanatthaṁ “uppanno hotī”ti vuttaṁ. “Uppannā dhammā”ti-ādīsu (dha. sa. tikamātikā 17) viya hi idha uppannasaddo paccuppannakāliko. Nanu ca arahattaphalasamaṅgīsaṅkhāto uppannoyeva tathāgato pavedanadesanādīni sādheti, atha kasmā (pg.2.64) yathāvutto arahattamaggapariyosāno uppajjamānoyeva tathāgato adhippeto. Na hi so pavedanadesanādīni sādheti madhupāyāsabhojanato yāva arahattamaggo, tāva tesaṁ kiccānamasādhanatoti? Na hevaṁ daṭṭhabbaṁ, buddhabhāvāya āsannatarapaṭipattiyaṁ ṭhitassa uppajjamānassa gahaṇeneva arahattaphalasamaṅgīsaṅkhātassa uppannassāpi gahitattā. Kāraṇaggahaṇeneva hi phalampi gahitaṁ tadavinābhāvittā. Iti pavedanadesanādisādhakassa arahattaphalasamaṅginopi tathāgatassa gahetabbattā neyyatthamidaṁ “uppajjatī”ti vacanaṁ daṭṭhabbanti. Tathā hi **aṅguttaraṭṭhakathāyaṁ** (a. ni. aṭṭha. 1.1.170) uppajjamāno, uppajjati, uppannoti tīhi kālehi atthavibhajane “dīpaṅkarapādamūle laddhabyākaraṇato yāva anāgāmiphalā uppajjamāno nāma, arahattamaggakkhaṇe pana uppajjati nāma, arahattaphalakkhaṇe uppanno nāmā”ti vuttaṁ. Ayamettha **ācariyadhammapālattherassa** mati. Yasmā pana **ekaṅguttaraṭṭhakathāyaṁ** “ekapuggalo bhikkhave loke uppajjamāno uppajjatī”ti (a. ni. 1.170) suttapadavaṇṇanāyaṁ “imasmimpi sutte arahattaphalakkhaṇaṁyeva sandhāya uppajjatī”ti vuttaṁ, “uppanno hotīti ayañhettha attho”ti (a. ni. aṭṭha. 1.1.170) āgataṁ, tasmā idhāpi arahattaphalakkhaṇameva sandhāya uppajjatīti vuttanti dasseti “sabbapaṭhamaṁ uppannabhāvaṁ sandhāyā”ti iminā. Tenāha **“uppanno hotīti ayañhettha attho”**ti. **Sabbapaṭhamaṁ uppannabhāvan**ti ca sabbaveneyyānaṁ paṭhamataraṁ arahattaphalavasena uppannabhāvanti attho. **“Uppanno hotī”**ti ca iminā arahattaphalakkhaṇavasena atītakālaṁ dassetīti. Ayameva ca nayo aṅguttaraṭīkākārena **ācariyasāriputtattherena** adhippetoti.

So bhagavāti yo so tathāgato “arahan”ti-ādinā pakittitaguṇo, so bhagavā. Idāni vattabbaṁ imasaddena nidasseti vuccamānatthassa parāmasanato. Idaṁ vuttaṁ hoti– nayidaṁ mahājanassa sammukhamattaṁ sandhāya “imaṁ lokan”ti vuttaṁ, atha kho “sadevakan”ti-ādinā vakkhamānaṁ anavasesapariyādānaṁ sandhāyāti. **“Saha devehi sadevakan”**ti-ādinā yathāvākyaṁ padanibbacanaṁ vuttaṁ, yathāpadaṁ pana “sadevako”ti-ādinā vattabbaṁ, ime ca tagguṇasaṁviññāṇabāhiratthasamāsā. Ettha hi avayavena viggaho, samudāyo samāsattho hoti lokāvayavena (pg.2.65) kataviggahena lokasamudāyassa yathāraham labbhamānattā. Samavāyajotakasahasaddayoge hi ayameva samāso viññāyati. **Devehī**ti ca pañcakāmāvacaradevehi, arūpāvacaradevehi vā. **Brahmunā**ti rūpāvacarārūpāvacarabrahmunā, rūpāvacarabrahmunā eva vā,

bahukattukādīnamiva nesaṁ siddhi. **Pajātattā**ti yathāsakaṁ kammakilesehi pakārena nibbattakattā.

Evaṁ vacanatthato atthaṁ dassetvā vacanīyatthato dassetuṁ **"tatthā"**ti-ādi vuttaṁ. **Pañcakāmāvacaradevaggahaṇaṁ** pārisesañāyena itaresaṁ padantarehi visuṁ gahitattā. **Chaṭṭhakāmāvacaradevaggahaṇaṁ** paccāsattiñāyena. Tattha hi māro jāto, tannivāsī ca. Yasmā cesa dāmarikarājaputto viya tattha vasitattā pākaṭo, tasmā santesupi aññesu vasavattimahārājādīsu pākaṭatarena teneva visesetvā vuttoti, ayañca nayo **majjhimāgamaṭṭhakathāyaṁ** (ma. ni. aṭṭha. 2.290) pakāsitova. Māraggahaṇena cettha taṁsambandhino devāpi gahitā okāsalokena saddhiṁ sattalokassa gahaṇato. Evañhi vasavattisattalokassa anavasesapariyādānaṁ hoti. **Brahmakāyikādibrahmaggahaṇam**pi paccāsattiñāyena. **Paccatthikapaccāmittasamaṇabrāhmaṇaggahaṇan**ti paccatthikā eva paccāmittā, teyeva samaṇabrāhmaṇā, tesaṁ gahaṇaṁ tathā, tena bāhirakasamaṇabrāhmaṇaggahaṇaṁ vuttaṁ, nidassanamattañcetaṁ apaccatthikapaccāmittānampi tesaṁ iminā gahaṇato. **Samitapāpabāhitapāpasamaṇabrāhmaṇaggahaṇan**ti pana sāsanikasamaṇabrāhmaṇānaṁ gahaṇaṁ veditabbaṁ. Kāmaṁ "sadevakan"ti-ādivisesanānaṁ vaseneva sattavisayopi lokasaddo viññāyati samavāyatthavasena tulyayogavisayattā tesaṁ, "salomako sapakkhako"ti-ādīsu pana vijjamānatthavasena atulyayogavisayepi ayaṁ samāso labbhatīti byabhicāradassanato abyabhicārenatthañāpakaṁ pajāgahaṇanti āha **"pajāvacanena sattalokaggahaṇan"**ti, na pana lokasaddena sattalokassa aggahitattā evaṁ vuttaṁ. Tenāha **"tīhi padehi okāsalokena saddhiṁ sattaloko"**ti. Sadevakādivacanena upapattidevānaṁ, sassamaṇabrāhmaṇīvacanena visuddhidevānañca gahitattā vuttaṁ **"sadeva …pe… manussaggahaṇan"**ti. Tattha **sammutidevā** rājāno (pg.2.66) **Avasesamanussaggahaṇan**ti sammutidevehi, samaṇabrāhmaṇehi ca avasiṭṭhamanussānaṁ gahaṇaṁ. **Etthā**ti etesu padesu. **Tīhi padehī**ti sadevakasamārakasabrahmakapadehi. **Dvīhī**ti sassamaṇabrāhmaṇīsadevamanussapadehi. Samāsapadatthesu sattalokassapi vuttanayena gahitattā **"okāsalokena saddhiṁ sattaloko"**ti vuttaṁ.

"Aparo nayo"ti-ādinā aparampi vacanīyatthamāha. Arūpinopi sattā attano āneñjavihārena viharanto "dibbantīti devā"ti idaṁ nibbacanaṁ laddhumarahantīti āha **"sadevakaggahaṇena arūpāvacaraloko gahito"**ti. Tenevāha bhagavā **brahmajālādīsu** "ākāsānañcāyatanūpagānaṁ devānaṁ sahabyatan"ti-ādi, (a. ni. 3.197) arūpāvacarabhūto okāsaloko, sattaloko ca gahitoti attho. Evaṁ **chakāmāvacaradevaloko, rūpī brahmaloko**ti etthāpi. Chakāmāvacaradevalokassa savisesaṁ māravase pavattanato vuttaṁ **"samārakaggahaṇena chakāmāvacaradevaloko"**ti. So hi tassa dāmarikassa viya vasapavattanokāso. **Rūpī brahmaloko gahito** pārisesañāyena arūpībrahmalokassa visuṁ gahitattā. **Catuparisavasenā**ti khattiyabrāhmaṇagahapatisamaṇacātumahārājikatāvatiṁsamārabrahmasaṅkhātāsu aṭṭhasu parisāsu khattiyādicatuparisavaseneva tadaññāsaṁ sadevakādiggahaṇena gahitattā. Kathaṁ panettha catuparisavasena manussaloko gahitoti? "Sassamaṇabrāhmaṇin"ti iminā samaṇaparisā, brāhmaṇaparisā ca gahitā, "sadevamanussan"ti iminā khattiyaparisā, gahapatiparisā cāti. "Pajan"ti iminā pana imāyeva catasso parisā vuttā. Catuparisasaṅkhātaṁ pajanti hi idha attho.

Aññathā gahetabbamāha **“sammutidevehi vā saha manussaloko”**ti. Kathaṁ pana gahitoti? “Sassamaṇabrāhmaṇin”ti iminā samaṇabrāhmaṇā gahitā, “sadevamanussan”ti iminā sammutidevasaṅkhātā khattiyā, gahapatisuddasaṅkhātā ca avasesamanussāti. Ito pana aññesaṁ manussasattānamabhāvato “pajan”ti iminā eteyeva catūhi pakārehi ṭhitā manussasattā vuttā. Catukulappabhedaṁ pajanti hi idha attho. Evaṁ vikappadvayepi pajāgahaṇena catuparisādivasena manussānaññeva gahitattā (pg.2.67) idāni avasesasattepi saṅgahetvā dassetuṁ **“avasesasabbasattaloko vā”**ti vuttaṁ. Etthāpi catuparisavasena gahitena manussalokena saha avasesasabbasattaloko gahito, sammutidevehi vā saha avasesasabbasattalokoti yojetabbaṁ. Nāgagaruḷādivasena ca avasesasabbasattaloko. Idaṁ vuttaṁ hoti– catuparisasahito avasesasuddanāgasupaṇṇanerayikādisattaloko, catukulappabhedamanussasahito vā avasesanāgasupaṇṇanerayikādisattaloko gahitoti.

Ettāvatā bhāgaso lokaṁ gahetvā yojanaṁ dassetvā idāni tena tena visesena abhāgaso lokaṁ gahetvā yojanaṁ dassetuṁ **“apicetthā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **ukkaṭṭhaparicchedato**ti ukkaṁsagatiparicchedato, tabbijānanenāti vuttaṁ hoti. Paṭhamanayena hi pañcasu gatīsu devagatipariyāpannāva pañcakāmaguṇasamaṅgitāya, dīghāyukatāyāti evamādīhi visesehi seṭṭhā. Dutiyanayena pana arūpino dūrasamugghāṭitakilesadukkhatāya, santapaṇīta-āneñjavihārasamaṅgitāya, ativiya dīghāyukatāyāti evamādīhi visesehi ativiya ukkaṭṭhā. Ācariyehi pana dutiyanayameva sandhāya vuttaṁ. Evaṁ paṭhamapadeneva padhānanayena sabbalokassa sacchikatabhāve siddhepi iminā kāraṇavisesena sesapadāni vuttānīti dasseti **“tato yesan”**ti-ādinā. **Tato**ti paṭhamapadato paraṁ āhāti sambandho. “Chakāmāvacarissaro” tiyeva vutte sakkādīnampi tassa ādhipaccaṁ siyāti āsaṅkānivattanatthaṁ **“vasavattī”**ti vuttaṁ, tena sāhasikakaraṇena vasavattāpanameva tassādhipaccanti dasseti. So hi chaṭṭhadevalokepi anissaro tattha vasavattidevarājasseva issarattā. Tenāha bhagavā **aṅguttarāgama**vare aṭṭhanipāte **dānānisaṁsasutte** “tatra bhikkhave vasavattī devaputto dānamayaṁ puññakiriyavatthuṁ atirekaṁ karitvā …pe… paranimmitavasavattī deve dasahi ṭhānehi adhigaṇhātī”ti (a. ni. 8.36) vitthāro. **Majjhimāgamaṭṭhakathāyam**pi vuttaṁ “tatra hi vasavattirājā rajjaṁ kāreti, māro pana ekasmiṁ padese attano parisāya issariyaṁ pavattento rajjapaccante dāmarikarājaputto viya vasatī”ti (ma. ni. 1.60) **“brahmā mahānubhāvo”**ti-ādi (pg.2.68) dasasahassiyaṁ mahābrahmuno vasena vadati. “Ukkaṭṭhaparicchedato”ti hi heṭṭhā vuttameva. **“Ekaṅguliyā”**ti-ādi ekadesena mahānubhāvatādassanaṁ. **Anuttaran**ti seṭṭhaṁ navalokuttaraṁ. **Puthū**ti bahukā, visuṁ bhūtā vā. **Ukkaṭṭhaṭṭhānānan**ti ukkaṁsagatikānaṁ. **Bhāvānukkamo**ti bhāvavasena paresamajjhāsayānurūpaṁ “sadevakan”ti-ādipadānaṁ anukkamo, bhāvavasena anusandhikkamo vā **bhāvānukkamo,** atthānañceva padānañca anusandhānapaṭipāṭīti attho, ayameva vā pāṭho tathāyeva **samantapāsādikāyaṁ** (pārā. aṭṭha. verañjakaṇḍavaṇṇanā 1) diṭṭhattā, **ācariyasāriputtattherena** (sārattha. ṭī. 1.verañjakaṇḍavaṇṇanā) ca vaṇṇitattā. “Vibhāvanānukkamo”tipi pāṭho dissati, so pana tesu adiṭṭhattā na sundaro.

Idāni porāṇakānaṁ saṁvaṇṇanānayaṁ dassetuṁ **“porāṇā panāhū”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha aññapadena niravasesasattalokassa gahitattā sabbattha **avasesalokan**ti anavasesapariyādānaṁ vuttaṁ. Tenāha **“tibhavūpage satte”**ti, tedhātukasaṅkhāte tayo bhave upagatasatteti attho. **Tīhākārehī**ti devamārabrahmasahitatāsaṅkhātehi tīhi ākārehi. **Tīsu padesū**ti “sadevakan”ti-ādīsu tīsu padesu. **Pakkhipitvā**ti atthavasena saṅgahetvā. Teyeva tibhavūpage satte “sassamaṇabrāhmaṇiṁ, sadevamanussan”ti

padadvaye pakkhipatīti ñāpetuṁ **"punā"**ti vuttaṁ. **Tena tenākārenā**ti sadevakattādinā, sassamaṇabrāhmaṇībhāvādinā ca tena tena pakārena. "Tibhavūpage satte"ti vatvā **"tedhātukamevā"**ti vadantā okāsalokena saddhiṁ sattaloko gahitoti dassenti. Tedhātukameva pariyādinnanti porāṇā panāhūti yojanā.

Sāmanti attanā. Aññatthāpohanena, antogadhāvadhāraṇena vā tappaṭisedhanamāha **"aparaneyyo hutvā"**ti, aparehi anabhijānāpetabbo hutvāti attho. **Abhiññā**ti ya-kāralopaniddeso yathā "paṭisaṅkhā yoniso"ti (ma. ni. 1.23 422 2.24 3.75 saṁ. ni. 4.120 a. ni. 6.58 mahāni. 206) vuttaṁ **"abhiññāyā"**ti. Abhisaddena na visesanamattaṁ jotitaṁ, atha kho visesanamukhena karaṇampīti dasseti **"adhikena ñāṇenā"**ti iminā. **Anumānādipaṭikkhepo**ti ettha **ādi**saddena (pg.2.69) upamāna-atthāpattisaddantarasannidhānasampayogavippayogasahacaraṇādinā kāraṇalesamattena pavedanaṁ saṅgaṇhāti ekappamāṇattā. Sabbattha appaṭihatañāṇacāratāya hi sabbadhammapaccakkhā buddhā bhagavanto. **Bodheti viññāpetī**ti saddato atthavacanaṁ. **Pakāsetī**ti adhippāyato. Evaṁ sabbattha vivecitabbo.

Anuttaraṁ vivekasukhanti phalasamāpattisukhaṁ. **Hitvāpī**ti **pi**-saddaggahaṇaṁ phalasamāpattiyā antarā ṭhitikāpi kadāci bhagavato desanā hotīti katvā kataṁ. Bhagavā hi dhammaṁ desento yasmiṁ khaṇe parisā sādhukāraṁ vā deti, yathāsutaṁ vā dhammaṁ paccavekkhati, taṁ khaṇampi pubbābhogena paricchinditvā phalasamāpattiṁ samāpajjati, yathāpariccheda ñca samāpattito vuṭṭhāya pubbe ṭhitaṭṭhānato paṭṭhāya dhammaṁ desetīti aṭṭhakathāsu (ma. ni. aṭṭha. 2.387) vuttovāyamattho. **Appaṁ vā bahuṁ vā desento**ti ugghaṭitaññussa vasena appaṁ vā vipañcitaññussa, neyyassa ca vasena bahuṁ vā desento. Kathaṁ desetīti āha **"ādimhipī"**ti-ādi. Dhammassa kalyāṇatā niyyānikatāya, niyyānikatā ca sabbaso anavajjabhāvenevāti vuttaṁ **"anavajjameva katvā"**ti. **Desanāyā**ti pariyattidhammassa desakāyattena hi āṇādividhinā atisajjanaṁ pabodhanaṁ desanāti pariyattidhammo vuccati. Kiñcāpi avayavavinimutto samudāyo nāma paramatthato koci natthi, yesu pana avayavesu samudāyarūpena avekkhitesu gāthādisamaññā, taṁ tato bhinnaṁ viya katvā saṁsāmivohāramāropetvā dassento **"atthi desanāya ādimajjhapariyosānan"**ti āha. **Sāsanassā**ti paṭipattidhammassa. Sāsitabbapuggalagatena hi yathāparādhādinā sāsitabbabhāvena anusāsanaṁ, tadaṅgavinayādivasena vinayananti katvā paṭipattidhammo "sāsanan"ti vuccati. Atthi sāsanassa ādimajjhapariyosānanti sambandho. **Catuppadikāyapī**ti ettha **pi**-saddo sambhāvane, tena evaṁ appakatarāyapi ādimajjhapariyosānesu kalyāṇatā, pageva bahutarāyāti sambhāveti. Padañcettha gāthāya catutthaṁso, yaṁ "pādo"tipi vuccati, eteneva tipādikachapādikāsupi yathāsambhavaṁ vibhāgaṁ dasseti. Evaṁ suttāvayave kalyāṇattayaṁ dassetvā sakalepi sutte dassetuṁ **"ekānusandhikassā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha nātibahuvibhāgaṁ yathānusandhinā ekānusandhikaṁ (pg.2.70) sandhāya "ekānusandhikassā"ti āha. Itarasmiṁ pana teneva dhammavibhāgena ādimajjhapariyosānā labbhantīti **"anekānusandhikassā"**ti-ādi vuttaṁ. **Nidānan**ti **ānandattherena** ṭhapitaṁ kāladesadesakaparisādi-apadisanalakkhaṇaṁ nidānaganthaṁ. **Idamavocā**ti nigamanaṁ upalakkhaṇameva "iti yaṁ taṁ vuttaṁ, idametaṁ paṭicca vuttan"ti nigamanassapi gahetabbato. Saṅgītikārakehi ṭhapitānipi hi nidānanigamanāni satthu desanāya anuvidhānato tadantogadhānevāti veditabbaṁ. **Ante anusandhī**ti sabbapacchimo anusandhi.

"**Sīlasamādhivipassanā"**ti-ādinā sāsanassa idha paṭipattidhammataṁ

vibhāveti. **Vinayaṭṭhakathāyaṁ** pana "sāsanadhammo"ti vuttattā–

"Sabbapāpassa akaraṇaṁ, kusalassa upasampadā;
Sacittapariyodapanaṁ, etaṁ buddhāna sāsanan"ti. (dī. ni. 2.90 dha. pa. 183 netti. 30 50 116 124).

Evaṁ vuttassa satthusāsanassa pakāsako pariyattidhammo eva sīlādi-atthavasena kalyāṇattayavibhāvane vutto. Idha pana paṭipattiyeva. Tena vakkhati "idha desanāya ādimajjhapariyosānaṁ adhippetan"ti. **Sīlasamādhivipassanā ādi nāma** sāsanasampattibhūtānaṁ uttarimanussadhammānaṁ mūlabhāvato. **Kusalānaṁ dhammānan**ti anavajjadhammānaṁ. **Diṭṭhī**ti vipassanā, avinābhāvato panettha samādhiggahaṇaṁ. Mahāvaggasaṁyutte **bāhiyasuttapada**midaṁ (saṁ. ni. 5.381). Kāmaṁ sutte ariyamaggassa antadvayavigamena tesaṁ majjhimapaṭipadābhāvo vutto, majjhimabhāvasāmaññato pana sammāpaṭipattiyā ārambhanipphattīnaṁ majjhimabhāvassāpi sādhakabhāve yuttanti āha **"atthi bhikkhave, majjhimā paṭipadā tathāgatena abhisambuddhāti evaṁ vutto ariyamaggo majjhaṁ nāmā"**ti, sīlasamādhivipassanāsaṅkhātānaṁ ārambhānaṁ, phalanibbānasaṅkhātānañca nipphattīnaṁ vemajjhabhāvato ariyamaggo majjhaṁ nāmāti adhippāyo. Sa-upādisesanibbānadhātuvasena **phalaṁ pariyosānaṁ nāma,** anupādisesanibbānadhātuvasena pana **nibbānaṁ.** Sāsanapariyosānā hi nibbānadhātu. Maggassa nipphatti phalavasena, nibbānasacchikiriyāya ca hoti tato paraṁ kattabbābhāvatoti vā evaṁ vuttaṁ. Idāni tesaṁ dvinnampi sāsanassa pariyosānataṁ āgamena sādhetuṁ **"etadatthaṁ idan"**ti-ādimāha. Etadeva (pg.2.71) phalaṁ attho yassāti **etadatthaṁ. Brāhmaṇā**ti piṅgalakocchabrāhmaṇaṁ bhagavā ālapati. Idañhi majjhimāgame mūlapaṇṇāsake **cūḷasāropamasutta** (ma. ni. 1.312ādayo) padaṁ. Etadeva phalaṁ sāraṁ yassāti **etaṁsāraṁ** niggahitāgamena. Tathā **etaṁpariyosānaṁ. Nibbānogadhan**ti nibbānantogadhaṁ. **Āvuso visākhā**ti dhammadinnāya theriyā visākhagahapatimālapanaṁ. Idañhi **cūḷavedallasutte** (ma. ni. 1.460ādayo) **"sātthaṁ sabyañjanan"**ti-ādisaddantarasannidhānato **"idha desanāya ādimajjhapariyosānaṁ adhippetan"**ti vuttaṁ.

Evaṁ saddapabandhavasena desanāya kalyāṇattayavibhāgaṁ dassetvā tadatthavasenapi dassento **"bhagavā hī"**ti-ādimāha. Atthatopi hi tassādhippetabhāvaṁ **hi**-saddena samattheti. Tathā samatthanamukhena ca atthavasena kalyāṇattayavibhāgaṁ dassetīti. Atthato panetaṁ dassento yo tasmiṁ tasmiṁ atthe katavidhi saddapabandho gāthāsuttavasena vavatthito pariyattidhammoyeva idha desanāti vutto, tassa cattho visesato sīlādi evāti āha **"ādimhi sīlan"**ti-ādi. Visesakathanañhetaṁ. Sāmaññato pana sīlaggahaṇena sasambhārasīlaṁ gahitaṁ, tathā maggaggahaṇena sasambhāramaggoti atthattayavasena anavasesato pariyatti-atthaṁ pariyādāya tiṭṭhati. Itarathā hi kalyāṇattayavibhāgo asabbasādhāraṇo siyā. Ettha ca sīlamūlakattā sāsanassa sīlena ādikalyāṇatā vuttā, sāsanasampattiyā vemajjhabhāvato maggena majjhekalyāṇatā. Nibbānādhigamato uttari karaṇīyābhāvato nibbānena pariyosānakalyāṇatā. **Tenā**ti sīlādidassanena. Atthavasena hi idha desanāya ādikalyāṇādibhāvo vutto. **"Tasmā"**ti-ādi yathāvuttānusārena sotūnamanusāsanīdassanaṁ.

Esāti yathāvuttākārena kathanā. **Kathikasaṇṭhitī**ti dhammakathikassa saṇṭhānaṁ kathanavasena samavaṭṭhānaṁ.

Vaṇṇanā atthavivaraṇā, pasaṁsanā vā. **Na so sātthaṁ deseti** niyyānatthavirahato tassā desanāya. **Tasmā**ti catusatipaṭṭhānādiniyyānatthadesanato. **Ekabyañjanādiyuttā**ti sithiladhanitādibhedesu dasasu (pg.2.72) byañjanesu

ekappakāreneva, dvippakāreneva vā byañjanena yuttā **damiḷa**bhāsā viya. **Sabbaniroṭṭhabyañjanā**ti vivaṭakaraṇatāya oṭṭhe aphusāpetvā uccāretabbato sabbathā oṭṭhaphusanarahitavimuttabyañjanā **kirāta**bhāsā viya. **Sabbavissaṭṭhabyañjanā**ti sabbasseva vissajjanīyayuttatāya sabbathā vissaggabyañjanā **savara**bhāsā viya. **Sabbaniggahitabyañjanā**ti sabbasseva sānusāratāya sabbathā bindusahitabyañjanā pārasikādi**milakkhu**bhāsā viya. Evaṁ "damiḷakirātasavaramilakkhūnaṁ bhāsā viyā"ti idaṁ paccekaṁ yojetabbaṁ. **Milakkhū**ti ca pārasikādayo. Sabbāpesā byañjanekadesavaseneva pavattiyā aparipuṇṇabyañjanāti vuttaṁ **"byañjanapāripūriyā abhāvato abyañjanā nāmā"**ti.

Ṭhānakaraṇāni sithilāni katvā uccāretabbamakkharaṁ pañcasu vaggesu paṭhamatatiyaṁ **sithilaṁ.** Tāni asithilāni katvā uccāretabbamakkharaṁ tesveva dutiyacatutthaṁ **dhanitaṁ.** Dvimattakālamakkharaṁ **dīghaṁ.** Ekamattakālaṁ **rassaṁ.**

Pamāṇaṁ ekamattassa, nimīsumīsato' bravuṁ;
Aṅguliphoṭakālassa, pamāṇenāpi abravuṁ.

Saññogaparaṁ, dīghañca **garukaṁ.** Asaṁyogaparaṁ rassaṁ **lahukaṁ.** Ṭhānakaraṇāni niggahetvā avivaṭena mukhena uccāretabbaṁ **niggahitaṁ.** Parapadena sambajjhitvā uccāretabbaṁ **sambandhaṁ.** Tathā asambajjhitabbaṁ **vavatthitaṁ.** Ṭhānakaraṇāni vissaṭṭhāni katvā vivaṭena mukhena uccāretabbaṁ **vimuttaṁ. Dasadhā**ti-ādīsu evaṁ sithilādivasena byañjanabuddhisaṅkhātassa akkharuppādakacittassa dasahi pakārehi byañjanānaṁ pabhedoti attho. Sabbāni hi akkharāni cittasamuṭṭhānāni, yathādhippetatthassa ca byañjanato pakāsanato **byañjanānī**ti, byañjanabuddhiyā vā karaṇabhūtāya byañjanānaṁ dasadhā pabhedotipi yujjati.

Amakkhetvāti amilecchetvā avināsetvā, ahāpetvāti attho. Tadatthamāha **"paripuṇṇabyañjanameva katvā"**ti, yamatthaṁ bhagavā ñāpetuṁ ekagāthaṁ, ekavākyampi deseti, tamatthaṁ parimaṇḍalapadabyañjanāya eva desanāya desetīti vuttaṁ hoti. **Tasmā**ti paripuṇṇabyañjanadhammadesanato (pg.2.73) **Kevala**saddo idha anavasesavācako. Na avomissatādivācakoti āha **"sakalādhivacanan"**ti. **Paripuṇṇan**ti sabbaso puṇṇaṁ. Taṁ panatthato ūnādhikanisedhananti vuttaṁ **"anūnādhikavacanan"**ti. Tattha yadatthaṁ desito, tassa sādhakattā anūnatā veditabbā, tabbidhurassa pana asādhakattā anadhikatā. Upanetabbassa vā vodānatthassa avuttassa abhāvato anūnatā, apanetabbassa saṁkilesatthassa vuttassa abhāvato anadhikatā. **Sakalan**ti sabbabhāgavantaṁ. **Paripuṇṇan**ti sabbaso puṇṇameva. Tenāha **"ekadesenāpi aparipuṇṇā natthī"**ti. **Aparisuddhā desanā hoti** taṇhāya saṁkiliṭṭhattā. Lokehi taṇhāya āmasitabbato **lokāmisā,** cīvarādayo paccayā, tesu agadhitacittatāya **lokāmisanirapekkho. Hitapharaṇenā**ti hitato pharaṇena hitūpasaṁhārena visesanabhūtena. **Mettābhāvanāya** karaṇabhūtāya **muduhadayo. Ullumpanasabhāvasaṇṭhitenā**ti sakalasaṁkilesato, vaṭṭadukkhato ca uddharaṇākārasaṇṭhitena, kāruññādhippāyenāti vuttaṁ hoti.

"Ito paṭṭhāya dassāmi, evañca dassāmī"ti samādātabbaṭṭhena dānaṁ **vataṁ.** Paṇḍitapaññattatāya seṭṭhaṭṭhena brahmaṁ, brahmānaṁ vā seṭṭhānaṁ cariyanti dānameva **brahmacariyaṁ.** Macchariyalobhādiniggahaṇena samāciṇṇattā dānameva **suciṇṇaṁ. Iddhī**ti deviddhi. **Jutī**ti pabhā, ānubhāvo vā. **Balavīriyūpapattī**ti mahatā balena, vīriyena ca samannāgamo. **Nāgā**ti varuṇanāgarājānaṁ vidhurapaṇḍitassa ālapanaṁ.

Dānapatīti dānasāmino. **Opānabhūtan**ti udakatitthamiva bhūtaṁ.

Dhīrāti so vidhurapaṇḍitamālapati.

Madhussavoti madhurasasandanaṁ. **Puññan**ti puññaphalaṁ, kāraṇavohārena vuttaṁ. Brahmaṁ, brahmānaṁ vā cariyanti **brahmacariyaṁ,** veyyāvaccaṁ. Esa nayo sesesupi.

Tittiriyanti tittirasakuṇarājena bhāsitaṁ.

Aññatra tāhīti paradārabhūtāhi vajjetvā. **Amhan**ti amhākaṁ.

Tapassī (pg.2.74) lūkho, jegucchī, pavivittoti catubbidhassa dukkarassa katattā **caturaṅgasamannāgataṁ. Sudan**ti nipātamattaṁ. **Lomahaṁsanasuttaṁ majjhimāgame mūlapaṇṇāsake, "mahāsīhanādasuttan"**tipi (ma. ni. 1.146) taṁ vadanti.

Iddhanti samiddhaṁ. **Phītan**ti phullitaṁ. **Vitthārikan**ti vitthārabhūtaṁ. **Bāhujaññan**ti bahūhi janehi niyyānikabhāvena ñātaṁ. **Puthubhūtan**ti bahubhūtaṁ. **Yāva devamanussehī**ti ettha devalokato yāva manussalokā supakāsitanti adhippāyavasena **pāsādikasuttaṭṭhakathāyaṁ** (dī. ni. aṭṭha. 3.170) vuttaṁ, yāva devā ca manussā cāti attho. **Tasmā**ti yasmā sikkhattayasaṅgahaṁ sakalasāsanaṁ idha "brahmacariyan"ti adhippetaṁ, tasmā. "Brahmacariyan"ti iminā samānādhikaraṇāni sabbapadāni yojetvā atthaṁ dassento **"so dhammaṁ desetī"**ti-ādimāha. **"Evaṁ desento cā"**ti hi iminā brahmacariyasaddena dhammasaddādīnaṁ samānatthataṁ dasseti, "dhammaṁ desetī"ti vatvāpi "brahmacariyaṁ pakāsetī"ti vacanaṁ sarūpato atthappakāsanatthanti ca vibhāveti.

191. **Vuttappakārasampadan**ti yathāvutta-ādikalyāṇatādippabhedaguṇasampadaṁ. Dūrasamussāritamānasseva sāsane sammāpaṭipatti sambhavati, na mānajātikassāti vuttaṁ **"nihatamānattā"**ti. **Ussannattā**ti bahulabhāvato. Bhogarūpādivatthukā madā suppaheyyā honti nimittassa anavaṭṭhānato, na tathā kulavijjādimadā nimittassa samavaṭṭhānato. Tasmā khattiyabrāhmaṇakulīnānaṁ pabbajitānampi jātivijjaṁ nissāya mānajappanaṁ duppajahanti āha **"yebhuyyena …pe… mānaṁ karontī"**ti. **Vijātitāyā**ti viparītajātitāya, hīnajātitāyāti attho. Yebhuyyena upanissayasampannā sujātikā eva, na dujjātikāti evaṁ vuttaṁ. **Patiṭṭhātuṁ na sakkontī**ti sīle patiṭṭhahituṁ na ussahanti, suvisuddhaṁ katvā sīlaṁ rakkhituṁ na sakkontīti vuttaṁ hoti. Sīlameva hi sāsane patiṭṭhā, **patiṭṭhātun**ti vā saccapaṭivedhena lokuttarāya patiṭṭhāya patiṭṭhātuṁ. Sā hi nippariyāyato sāsane patiṭṭhā nāma.

Evaṁ byatirekato atthaṁ vatvā anvayatopi vadati **"gahapatidārakā panā"**ti-ādinā. **Kacchehi sedaṁ muñcantehī**ti itthambhūtalakkhaṇe karaṇavacanaṁ. Tathā **piṭṭhiyā loṇaṁ pupphamānāyā**ti, sedaṁ muñcantakacchā (pg.2.75) loṇaṁ pupphamānapiṭṭhikā hutvā, tehi vā pakārehi lakkhitāti attho. **Bhūmiṁ kasitvā**ti bhūmiyā kassanato, khettūpajīvanatoti vuttaṁ hoti. **Tādisassā**ti jātimantūpanissayassa. Dubbalaṁ **mānaṁ.** Balavaṁ **dappaṁ. Kamman**ti parikammaṁ. **"Itarehī"**ti-ādinā "ussannattā"ti hetupadaṁ vivarati. **"Itī"**ti vatvā tadaparāmasitabbaṁ dasseti **"nihatamānattā"**ti-ādinā, **iti**saddo vā nidassane, evaṁ yathāvuttanayenāti attho. Esa nayo īdisesu.

Paccājātoti ettha ākāro upasaggamattanti āha **"patijāto"**ti. **Parisuddhan**ti rāgādīnaṁ accantameva pahānadīpanato nirupakkilesatāya sabbathā suddhaṁ. Dhammassa sāmī taduppādakaṭṭhena, dhammena vā sadevakassa lokassa sāmīti **dhammassāmī. Saddhan**ti pothujjanikasaddhāvasena saddahanaṁ. Viññūjātikānañhi dhammasampattigahaṇapubbikā saddhāsiddhi catūsu puggalesu

dhammappamāṇadhammappasannapuggalabhāvato. “Yo evaṁ svākkhātadhammo, sammāsambuddho vata so bhagavā”ti saddhaṁ paṭilabhati. **Yojanasatantarepi vā** padese. **Jāyampatikā**ti jānipatikā. Kāmaṁ “jāyampatikā”ti vutteyeva gharasāmikagharasāminīvasena dvinnameva gahaṇaṁ viññāyati, yassa pana purisassa anekā pajāpatiyo, tassa vattabbameva natthi. Ekāyapi tāva saṁvāso sambādhoyevāti dassanatthaṁ **“dve”**ti vuttaṁ. Rāgādinā **kiñcanaṁ,** khettavatthādinā **palibodhanaṁ,** tadubhayena saha vattatīti **sakiñcanapalibodhano,** soyevattho tathā. Rāgo eva rajo, tadādikā dosamoharajā. Vuttañhi “rāgo rajo na ca pana reṇu vuccatī”ti-ādi (mahāni. 209 cūḷani. 74) āgamanapathatāpi uṭṭhānaṭṭhānatā evāti dvepi saṁvaṇṇanā ekatthā, byañjanameva nānaṁ. **Alagganaṭṭhenā**ti asajjanaṭṭhena appaṭibandhasabhāvena. Rūpakavasena, taddhitavasena vā abbhokāsoti dassetuṁ **viya**-saddaggahaṇaṁ. Evaṁ akusalakusalappavattīnaṁ ṭhānāṭhānabhāvena gharāvāsapabbajjānaṁ sambādhabbhokāsataṁ dassetvā idāni kusalappavattiyā eva aṭṭhānaṭṭhānabhāvena tesaṁ tabbhāvaṁ dassetuṁ **“apicā”**ti-ādi vuttaṁ. Rajānaṁ sannipātaṭṭhānaṁ viyāti sambandho.

Visuṁ visuṁ paduddhāramakatvā samāsato atthavaṇṇanā **saṅkhepakathā. Ekampi divasan**ti ekadivasamattampi. **Akhaṇḍaṁ katvā**ti dukkaṭamattassāpi anāpajjanena (pg.2.76) achiddaṁ katvā. **Carimakacittan**ti cuticittaṁ. **Kilesamalenā**ti taṇhāsaṁkilesādimalena. **Amalīnan**ti asaṁkiliṭṭhaṁ. Pariyodātaṭṭhena nimmalabhāvena saṅkhaṁ viya likhitaṁ dhotanti **saṅkhalikhitaṁ.** Atthamattaṁ pana dassetuṁ **“likhitasaṅkhasadisan”**ti vuttaṁ. **Dhotasaṅkhasappaṭibhāgan**ti tadatthasseva vivaraṇaṁ. Apica likhitaṁ saṅkhaṁ **saṅkhalikhitaṁ** yathā “agyāhito”ti, tassadisattā pana idaṁ saṅkhalikhitantipi dasseti, bhāvanapuṁsakañcetaṁ. **Ajjhāvasatā**ti ettha **adhi**-saddena kammappavacanīyena yogato **“agāran”**ti etaṁ bhummatthe upayogavacananti āha **“agāramajjhe”**ti. Yaṁ nūna yadi pana pabbajeyyaṁ, sādhu vatāti sambandho. Kasāyena rattāni **kāsāyānī**ti dasseti **“kasāyarasapītatāyā”**ti iminā. Kasmā cetāni gahitānīti āha **“brahmacariyaṁ carantānaṁ anucchavikānī”**ti. **Acchādetvā**ti vohāravacanamattaṁ, paridahitvāti attho, tañca kho nivāsanapārupanavasena. Agāravāso **agāraṁ** uttarapadalopena, tassa **hitaṁ** vuḍḍhi-āvahaṁ **kasivāṇijjādikammaṁ. Taṁ anagāriyan**ti tasmiṁ anagāriye.

192. **Sahassato**ti kahāpaṇasahassato. **Bhogakkhandho** bhogarāsi. **Ābandhanaṭṭhenā**ti “putto nattā panattā”ti-ādinā pemavasena paricchedaṁ katvā bandhanaṭṭhena, etena ābandhanattho **parivaṭṭa**-saddoti dasseti. Atha vā pitāmahapituputtādivasena parivattanaṭṭhena **parivaṭṭo**tipi yujjati. “Amhākamete”ti ñāyantīti **ñātayo.**

193. Pātimokkhasaṁvarena pihitakāyavacīdvāro samāno tena saṁvarena upeto nāmāti katvā **“pātimokkhasaṁvarena samannāgato”**ti vuttaṁ. Ācāragocarānaṁ vitthāro **vibhaṅgaṭṭhakathādīsu** (vibha. aṭṭha. 503) gahetabbo. **“Ācāragocarasampanno”**ti-ādi ca tasseva pātimokkhasaṁvarasaṁvutabhāvassa paccayadassanaṁ. Aṇusadisatāya appamattakaṁ “aṇū”ti vuttanti āha **“appamattakesū”**ti. Asañcicca āpanna-anukhuddakāpattivasena, sahasā uppanna-akusalacittuppādavasena ca appamattakatā. **Bhayadassī**ti bhayadassanasīlo. **Sammā**ti aviparītaṁ, sundaraṁ vā, tabbhāvo ca sakkaccaṁ yāvajīvaṁ avītikkamavasena. “Sikkhāpadesū”ti vutteyeva tadavayavabhūtaṁ (pg.2.77) “sikkhāpadaṁ samādāya sikkhatī”ti atthassa gamyamānattā kammapadaṁ na vuttanti āha **“taṁ taṁ sikkhāpadan”**ti, taṁ taṁ sikkhākoṭṭhāsaṁ, sikkhāya vā

adhigamupāyaṁ, tassā vā nissayanti attho.

Etthāti etasmiṁ "pātimokkhasaṁvarasaṁvuto"ti-ādivacane. **Ācāragocaraggahaṇenevā**ti "ācāragocarasampanno"ti vacaneneva. Tenāha **"kusale kāyakammavacīkamme gahitepī"**ti. Na hi ācāragocarasaddamattena kusalakāyavacīkammaggahaṇaṁ sambhavati, iminā punaruttitāya codanālesaṁ dasseti. **Tassā**ti ājīvapārisuddhisīlassa. **Uppattidvāradassanatthan**ti uppattiyā kāyavacīviññattisaṅkhātassa dvārassa kammāpadesena dassanatthaṁ, etena yathāvuttacodanāya sodhanaṁ dasseti. Idaṁ vuttaṁ hoti– siddhepi sati punārambho niyamāya vā hoti, atthantarabodhanāya vā, idha pana atthantaraṁ bodheti, tasmā uppattidvāradassanatthaṁ vuttanti. **Kusalenā**ti ca sabbaso anesanapahānato anavajjena. Kathaṁ tena uppattidvāradassananti āha **"yasmā panā"**ti-ādi. Kāyavacīdvāresu uppannena anavajjena kāyakammavacīkammena samannāgatattā **parisuddhājīvo**ti adhippāyo. Tadubhayameva hi ājīvahetukaṁ ājīvapārisuddhisīlaṁ.

Idāni suttantarena saṁsandituṁ **"muṇḍikaputtasuttantavasena vā evaṁ vuttan"**ti āha. **Vā**-saddo cettha suttantarasaṁsandanāsaṅkhāta-atthantaravikappanattho. **Muṇḍikaputtasuttantaṁ** nāma majjhimāgamavare majjhimapaṇṇāsake, yaṁ "samaṇamuṇḍikaputtasuttan"tipi vadanti. Tattha **thapatī**ti pañcakaṅgaṁ nāma vaḍḍhakiṁ bhagavā ālapati. **Thapati**-saddo hi vaḍḍhakipariyāyo. Idaṁ vuttaṁ hoti– yasmā "katame ca thapati kusalā sīlā? Kusalaṁ kāyakammaṁ kusalaṁ vacīkamman"ti sīlassa kusalakāyakammavacīkammabhāvaṁ dassetvā "ājīvapārisuddhampi kho ahaṁ thapati sīlasmiṁ vadāmī"ti (ma. ni. 2.265) evaṁ pavattāya muṇḍikaputtasuttadesanāya "kāyakammavacīkammena samannāgato kusalenā"ti sīlassa kusalakāyakammavacīkammabhāvaṁ dassetvā "parisuddhājīvo"ti evaṁ pavattā ayaṁ sāmaññaphalasuttadesanā ekasaṅgahā aññadatthu saṁsandati sameti yathā taṁ gaṅgodakena yamunodakaṁ, tasmā īdisīpi bhagavato desanāvibhūti atthevāti (pg.2.78) **Sīlasmiṁ vadāmī**ti sīlanti vadāmi, sīlasmiṁ vā ādhārabhūte antogadhaṁ pariyāpannaṁ, niddhāraṇasamudāyabhūte vā ekaṁ sīlanti vadāmi.

Tividhenāti cūḷasīlamajjhimasīlamahāsīlato tividhena. **"Manacchaṭṭhesū"**ti iminā kāyapañcamānameva gahaṇaṁ nivatteti. Upari niddese vakkhamānesu **sattasu ṭhānesu. Tividhenā**ti catūsu paccekaṁ yathālābhayathābalayathāsāruppatāvasena tibbidhena.

Cūḷamajjhimamahāsīlavaṇṇanā

194-211. **Evan**ti "so evaṁ pabbajito samāno pātimokkhasaṁvarasaṁvuto viharatī"ti-ādinā nayena. **"Sīlasmin"**ti idaṁ niddhāraṇe bhummaṁ tato ekassa niddhāraṇīyattāti āha **"ekaṁ sīlan"**ti. Apica iminā ādhāre bhummaṁ dasseti samudāyassa avayavādhiṭṭhānattā yathā "rukkhe sākhā"ti. **"Idan"**ti padena katvatthavasena samānādhikaraṇaṁ bhummavacanassa katvatthe pavattanato yathā "vanappagumbe yatha phusitagge"ti (khu. pā. 6.13 su. ni. 236) dasseti **"paccattavacanatthe vā etaṁ bhumman"**ti iminā. **Ayamevattho**ti paccattavacanattho eva. **Brahmajāle**ti brahmajālasuttavaṇṇanāyaṁ, (dī. ni. aṭṭha. 1.7) brahmajālasuttapade vā. Saṁvaṇṇanāvasena **vuttanayenā**ti attho. "Idamassa hoti sīlasmin"ti ettha mahāsīlapariyosānena niddhāriyamānassa abhāvato paccattavacanatthoyeva sambhavatīti āha **"idaṁ assa sīlaṁ hotīti attho"**ti, tatoyeva ca pāḷiyaṁ

apiggahaṇamakatanti daṭṭhabbaṁ.

212. Attānuvādaparānuvādadaṇḍabhayādīni **asaṁvaramūlakāni bhayāni. "Sīlassāsaṁvarato**ti sīlassa asaṁvaraṇato, sīlasaṁvarābhāvatoti attho"ti (dī. ni. ṭī. 1.280) ācariyena vuttaṁ, "yadidaṁ sīlasaṁvarato"ti pana padassa "yaṁ idaṁ bhayaṁ sīlasaṁvarato bhaveyyā"ti atthavacanato, "sīlasaṁvarahetu bhayaṁ na samanupassatī"ti ca atthassa upapattito sīlasaṁvarato sīlasaṁvarahetūti atthoyeva sambhavati. "Yaṁ idaṁ bhayaṁ sīlasaṁvarato bhaveyyā"ti hi pāṭhopi dissati. **"Saṁvarato"**ti hetuṁ vatvā tadadhigamita-atthavasena **"asaṁvaramūlakassa bhayassa abhāvā"**tipi hetuṁ (pg.2.79) vadati. **Yathāvidhānavihitenā**ti yathāvidhānaṁ sampāditena. **Khattiyābhisekenā**ti khattiyabhāvāvahena abhisekena. **Muddhani avasitto**ti matthakeyeva abhisitto. Ettha ca "yathāvidhānavihitenā"ti iminā porāṇakāciṇṇavidhānasamaṅgitāsaṅkhātaṁ ekaṁ aṅgaṁ dasseti, "khattiyābhisekenā"ti iminā khattiyabhāvāvahatāsaṅkhātaṁ, "muddhani avasitto"ti iminā muddhaniyeva abhisiñcitabhāvasaṅkhātaṁ. Iti tivaṅgasamannāgato khattiyābhiseko vutto hoti. Yena abhisittarājūnaṁ rājānubhāvo samijjhati. Kena panāyamattho viññāyatīti? Porāṇakasatthāgatanayena. Vuttañhi **aggaññasuttaṭṭhakathāyaṁ** mahāsammatābhisekavibhāvanāya "te panassa khettasāmino tīhi saṅkhehi abhisekampi akaṁsū"ti (dī. ni. aṭṭha. 3.131) **majjhimāgamaṭṭhakathāyañ**ca mahāsīhanādasuttavaṇṇanāyaṁ vuttaṁ **"muddhāvasittenā**ti tīhi saṅkhehi khattiyābhisekena muddhani abhisittenā"ti (ma. ni. aṭṭha. 1.160) **sīhaḷaṭṭhakathāyampi** cūḷasīhanādasuttavaṇṇanāyaṁ "paṭhamaṁ tāva abhisekaṁ gaṇhantānaṁ rājūnaṁ suvaṇṇamayādīni tīṇi saṅkhāni ca gaṅgodakañca khattiyakaññañca laddhuṁ vaṭṭatī"ti-ādi vuttaṁ.

Ayaṁ pana tatthāgatanayena **abhisekavidhānavinicchayo –** abhisekamaṅgalatthañhi alaṅkatapaṭiyattassa maṇḍapassa antokatassa udumbarasākhamaṇḍapassa majjhe suppatiṭṭhite udumbarabhaddapīṭhamhi abhisekārahaṁ abhijaccaṁ khattiyaṁ nisīdāpetvā paṭhamaṁ tāva maṅgalābharaṇabhūsitā jātisampannā khattiyakaññā gaṅgodakapuṇṇaṁ suvaṇṇamayasāmuddikadakkhiṇāvaṭṭasaṅkhaṁ ubhohi hatthehi sakkaccaṁ gahetvā sīsopari ussāpetvā tena tassa muddhani abhisekodakaṁ abhisiñcati, evañca vadeti "deva taṁ sabbepi khattiyagaṇā attānamārakkhatthaṁ iminā abhisekena abhisekikaṁ mahārājaṁ karonti, tvaṁ rājadhammesu ṭhito dhammena samena rajjaṁ kārehi, etesu khattiyagaṇesu tvaṁ puttasinehānukampāya sahitacitto, hitasamamettacitto ca bhava, rakkhāvaraṇaguttiyā tesaṁ rakkhito ca bhavāhī"ti. Tato puna purohitopi porohiccaṭhānānurūpālaṅkārehi alaṅkatapaṭiyatto gaṅgodakapuṇṇaṁ rajatamayaṁ saṅkhaṁ ubhohi hatthehi sakkaccaṁ gahetvā tassa sīsopari ussāpetvā tena tassa muddhani abhisekodakaṁ abhisiñcati, evañca vadeti "deva taṁ sabbepi brāhmaṇagaṇā (pg.2.80) attānamārakkhatthaṁ iminā abhisekena abhisekikaṁ mahārājaṁ karonti, tvaṁ rājadhammesu ṭhito dhammena samena rajjaṁ kārehi, etesu brāhmaṇagaṇesu tvaṁ puttasinehānukampāya sahitacitto, hitasamamettacitto ca bhava, rakkhāvaraṇaguttiyā tesaṁ rakkhito ca bhavāhī"ti. Tato puna seṭṭhipi seṭṭhiṭṭhānabhūsanabhūsito gaṅgodakapuṇṇaṁ ratanamayaṁ saṅkhaṁ ubhohi hatthehi sakkaccaṁ gahetvā tassa sīsopari ussāpetvā tena tassa muddhani abhisekodakaṁ abhisiñcati, evañca vadeti "deva taṁ sabbepi gahapatigaṇā attānamārakkhatthaṁ iminā abhisekena abhisekikaṁ mahārājaṁ karonti, tvaṁ rājadhammesu ṭhito dhammena samena rajjaṁ kārehi, etesu gahapatigaṇesu tvaṁ puttasinehānukampāya sahitacitto,

hitasamamettacitto ca bhava, rakkhāvaraṇaguttiyā tesaṁ rakkhito ca bhavāhī”ti. Te pana tassa evaṁ vadantā “sace tvaṁ amhākaṁ vacanānurūpaṁ rajjaṁ karissasi, iccetaṁ kusalaṁ. No ce karissasi, tava muddhā sattadhā phalatū”ti evaṁ rañño abhisapanti viyāti daṭṭhabbanti. **Vaḍḍhakīsūkarajātakādīhi** cāyamattho vibhāvetabbo, abhisekopakaraṇānipi **samantapāsādikādīsu** (pārā. aṭṭha. 1.tatiyasaṅgītikathā) gahetabbānīti.

Yasmā nihatapaccāmitto, tasmā na samanupassatīti sambandho. Anavajjatā kusalabhāvenāti āha **“kusalaṁ sīlapadaṭṭhānehī”**ti-ādi. Idaṁ vuttaṁ hoti– kusalasīlapadaṭṭhānā avippaṭisārapāmojjapītipassaddhidhammā, avippaṭisārādinimittañca uppannaṁ cetasikasukhaṁ paṭisaṁvedeti, cetasikasukhasamuṭṭhānehi ca paṇītarūpehi phuṭṭhasarīrassa uppannaṁ kāyikasukhanti.

Indriyasaṁvarakathāvaṇṇanā

213. Sāmaññassa visesāpekkhatāya idhādhippetopi viseso tena apariccatto eva hotīti āha **“cakkhusaddo katthaci buddhacakkhumhi vattatī”**ti-ādi. Vijjamānameva hi abhidheyyabhāvena visesatthaṁ visesantaranivattanena visesasaddo vibhāveti, na avijjamānaṁ. Sesapadesupi eseva nayo. Aññehi asādhāraṇaṁ buddhānameva cakkhu dassananti (pg.2.81) **buddhacakkhu,** āsayānusayañāṇaṁ, indriyaparopariyattañāṇañca. Samantato sabbaso dassanaṭṭhena cakkhūti **samantacakkhu,** sabbaññutaññāṇaṁ. **Tathūpaman**ti pabbatamuddhūpamaṁ, dhammamayaṁ pāsādanti sambandho. Sumedha samantacakkhu tvaṁ janatamavekkhassūti attho. **Ariyamaggattayapaññā**ti heṭṭhimāriyamaggattayapaññā. “Dhammacakkhu nāma heṭṭhimā tayo maggā, tīṇi ca phalānī”ti **saḷāyatanavaggaṭṭhakathāyaṁ** (saṁ. ni. aṭṭha. 3.4.418) vuttaṁ, idha pana maggeheva phalāni saṅgahetvā dasseti. Catusaccasaṅkhāte dhamme cakkhūti hi **dhammacakkhu.** Paññāyeva dassanaṭṭhena cakkhūti **paññācakkhu,** pubbenivāsāsavakkhayañāṇaṁ. **Dibbacakkhumhī**ti dutiyavijjāya. **Idhā**ti “cakkhunā rūpaṁ disvā”ti imasmiṁ pāṭhe. **Ayan**ti cakkhusaddo. **“Pasādacakkhuvohārenā”**ti iminā idha cakkhusaddo cakkhupasādeyeva nippariyāyato vattati, pariyāyato pana nissayavohārena nissitassa vattabbato cakkhuviññāṇepi yathā “mañcā ukkuṭṭhiṁ karontī”ti dasseti. Idhāpi sasambhārakathā avasiṭṭhāti katvā **sesapadesupī**ti **pi**-saddaggahaṇaṁ, “na nimittaggāhī”ti-ādipadesupīti attho. Vividhaṁ asanaṁ khedanaṁ **byāseko,** kileso eva byāseko, tena virahito tathā, virahitatā ca asammissatā, asammissabhāvo ca sampayogābhāvato parisuddhatāti āha **“asammissaṁ parisuddhan”**ti, kilesadukkhena avomissaṁ, tato ca suvisuddhanti attho. Sati ca suvisuddhe indriyasaṁvare nīvaraṇesu padhānabhūtapāpadhammavigamena adhicittānuyogo hatthagato eva hoti, tasmā adhicittasukhameva “abyāsekasukhan”ti vuccatīti dasseti **“adhicittasukhan”**ti iminā.

Satisampajaññakathāvaṇṇanā

214. Samantato pakārehi, pakaṭṭhaṁ vā savisesaṁ jānātīti **sampajāno,** tassa bhāvo **sampajaññaṁ,** tathāpavattañāṇaṁ, tassa vibhajanaṁ sampajaññabhājanīyaṁ, tasmiṁ **sampajaññabhājanīyamhi. “Gamanan”**ti iminā abhikkamanaṁ

abhikkantanti bhāvasādhanamāha. Tathā paṭikkamanaṁ **paṭikkantan**ti vuttaṁ **"nivattanan"**ti. Gamanañcettha nivattetvā, anivattetvā ca gamanaṁ, nivattanaṁ pana nivattimattameva, aññamaññamupādānakiriyāmattañcetaṁ dvayaṁ. Kathaṁ labbhatīti āha **"gamane"**ti-ādi. **Abhiharanto**ti gamanavasena kāyaṁ upanento. **Paṭinivattento**ti (pg.2.82) tato puna nivattento. **Apanāmento**ti apakkamanavasena pariṇāmento. **Āsanassā**ti pīṭhakādi-āsanassa. **Purima-aṅgābhimukho**ti aṭanikādipurimāvayavābhimukho. **Saṁsaranto**ti saṁsappanto. **Pacchima-aṅgapadesan**ti aṭanikādipacchimāyavappadesaṁ. **Paccāsaṁsaranto**ti paṭi-āsappanto. **"Eseva nayo"**ti iminā nipannasseva abhimukhaṁ saṁsappanapaṭi-āsappanāni dasseti. Ṭhānanisajjāsayanesu hi yo gamanavidhuro kāyassa purato abhihāro, so **abhikkamo**. Pacchato apahāro **paṭikkamo**ti lakkhaṇaṁ.

Sampajānanaṁ **sampajānaṁ,** tena attanā kattabbakiccassa karaṇasīlo **sampajānakārī**ti āha **"sampajaññena sabbakiccakārī"**ti. **"Sampajaññameva vā kārī"**ti iminā sampajānassa karaṇasīlo **sampajānakārī**ti dasseti. **"So hī"**ti-ādi dutiyavikappassa samatthanaṁ. **"Sampajaññan"**ti ca iminā **sampajāna**-saddassa sampajaññapariyāyatā vuttā. Tathā hi **ācariyānandattherena** vuttaṁ "samantato, sammā, samaṁ vā pajānanaṁ sampajānaṁ, tadeva sampajaññan"ti (vibha. mūlaṭī. 2.523) ayaṁ aṭṭhakathāto aparo nayo– yathā atikkantādīsu asammohaṁ uppādeti, tathā sampajānassa kāro karaṇaṁ sampajānakāro, so etassa atthīti **sampajānakārī**ti.

Dhammato vaḍḍhisaṅkhātena atthena saha vattatīti **sātthakaṁ,** abhikkantādi, sātthakassa sampajānanaṁ **sātthakasampajaññaṁ.** Sappāyassa attano patirūpassa sampajānanaṁ **sappāyasampajaññaṁ.** Abhikkamādīsu bhikkhācāragocare, aññattha ca pavattesu avijahitakammaṭṭhānasaṅkhāte gocare sampajānanaṁ **gocarasampajaññaṁ.** Sāmaññaniddesena, hi ekasesanayena vā gocarasaddo tadatthadvayepi pavattati. Atikkamādīsu asammuyhanasaṅkhātaṁ asammohameva sampajaññaṁ **asammohasampajaññaṁ. Cittavasenevā**ti cittassa vaseneva, cittavasamanugatenevāti attho. **Pariggahetvā**ti tulayitvā tīretvā, paṭisaṅkhāyāti attho. Saṅghadassaneneva uposathapavāraṇādi-atthāya gamanaṁ saṅgahitaṁ. **Ādi**saddena kasiṇaparikammādīnaṁ saṅgaho. Saṅkhepato vuttaṁ tadatthameva vivarituṁ **"cetiyaṁ vā"**ti-ādi vuttaṁ. **Arahattaṁ pāpuṇātī**ti ukkaṭṭhaniddeso esa. Samathavipassanuppādanampi hi bhikkhuno vaḍḍhiyeva. **Tatthā**ti asubhārammaṇe. **Kecī**ti abhayagirivāsino. **Āmisato**ti (pg.2.83) cīvarādi-āmisapaccayato. Kasmāti āha **"taṁ nissāyā"**ti-ādi.

Tasminti sātthakasampajaññavasena pariggahita-atthe. Yasmā pana dhammato vaḍḍhiyeva attho nāma, tasmā yaṁ "sātthakan"ti adhippetaṁ gamanaṁ, taṁ sabbampi sappāyamevāti siyā avisesena kassaci āsaṅkāti tannivattanatthaṁ **"cetiyadassanaṁ tāvā"**ti-ādi āraddhaṁ. **Mahāpūjāyā**ti mahatiyā pūjāya, bahūnaṁ pūjādivaseti vuttaṁ hoti. **Cittakammarūpakānī viyā**ti cittakammakatapaṭimāyo viya, yantapayogena vā nānappakāravicittakiriyā paṭimāyo viya. **Tatrā**ti tāsu parisāsu. **Assā**ti bhikkhuno. **Asamapekkhanaṁ** nāma gehassita-aññāṇupekkhāvasena ārammaṇassa ayoniso gahaṇaṁ. Yaṁ sandhāya vuttaṁ "cakkhunā rūpaṁ disvā uppajjati upekkhā bālassa mūḷhassa puthujjanassā"ti-ādi (ma. ni. 3.308) mātugāmasamphassavasena **kāyasaṁsaggāpatti.** Hatthi-ādisammaddena **jīvitantarāyo.** Visabhāgarūpadassanādinā **brahmacariyantarāyo.** "Dasadvādasayojanantare parisā sannipatantī"ti-ādinā **vuttappakāreneva. Mahāparisaparivārānan**ti kadāci dhammassavanādi-atthāya itthipurisasammissaparivāre sandhāya vuttaṁ.

Tadatthadīpanatthanti asubhadassanassa sātthakabhāvasaṅkhātassa atthassa dīpanatthaṁ. **Pabbajitadivasato paṭṭhāya** paṭivacanadānavasena bhikkhūnaṁ anuvattanakathā āciṇṇā, tasmā paṭivacanassa adānavasena ananuvattanakathā tassa dutiyā nāma hotīti āha **"dve kathā nāma na kathitapubbā"**ti. **Dve kathā**ti hi vacanakaraṇākaraṇakathā. Tattha vacanakaraṇakathāyeva kathitapubbā, dutiyā na kathitapubbā. Tasmā subbacattā paṭivacanamadāsīti attho.

Evanti iminā. "Sace pana cetiyassa mahāpūjāyā"ti-ādikaṁ sabbampi vuttappakāraṁ paccāmasati, na "purisassa mātugāmāsubhan"ti-ādikameva. Pariggahitaṁ sātthakaṁ, sappāyañca yena so **pariggahitasātthakasappāyo,** tassa, tena yathānupubbikaṁ sampajaññapariggahaṇaṁ dasseti. Vuccamānayogakammassa pavattiṭṭhānatāya bhāvanāya ārammaṇaṁ **kammaṭṭhānaṁ,** tadeva bhāvanāya (pg.2.84) visayabhāvato **gocaran**ti āha **"kammaṭṭhānasaṅkhātaṁ gocaran"**ti. **Uggahetvā**ti yathā uggahanimittaṁ uppajjati, evaṁ uggahakosallassa sampādanavasena uggahaṇaṁ katvā. **Bhikkhācāragocare**ti bhikkhācārasaṅkhāte gocare, anena kammaṭṭhāne, bhikkhācāre ca gocarasaddoti dasseti.

Idhāti sāsane. **Haratī**ti kammaṭṭhānaṁ pavattanavasena neti, yāva piṇḍapātapaṭikkamā anuyuñjatīti attho. **Na paccāharatī**ti āhārūpayogato yāva divāṭhānupasaṅkamanā kammaṭṭhānaṁ na paṭineti. **Tatthā**ti tesu catūsu bhikkhūsu. **Āvaraṇīyehī**ti nīvaraṇehi. **Pagevā**ti pātoyeva **Sarīraparikamman**ti mukhadhovanādisarīrapaṭijagganaṁ. **Dve tayo pallaṅke**ti dve tayo nisajjāvāre. Ūrubaddhāsanañhettha pallaṅko. **Usuman**ti dve tīṇi uṇhāpanāni sandhāya vuttaṁ. **Kammaṭṭhānaṁ anuyuñjitvā**ti tadahe mūlabhūtaṁ kammaṭṭhānaṁ anuyuñjitvā. **Kammaṭṭhānasīsenevā**ti kammaṭṭhānamukheneva, kammaṭṭhānamavijahanto evāti vuttaṁ hoti, tena "patopi acetano"ti-ādinā (dī. ni. aṭṭha. 1.214 ma. ni. aṭṭha. 1.209 saṁ. ni. aṭṭha. 3.5.168 vibha. aṭṭha. 523) vakkhamānaṁ kammaṭṭhānaṁ, yathāpariharīyamānaṁ vā avijahitvāti dasseti.

Gantvāti pāpuṇitvā. Buddhānussatikammaṭṭhānaṁ ce, tadeva nipaccakārasādhanaṁ. Aññañce, anipaccakārakaraṇamiva hotīti dassetuṁ **"sace"**ti-ādi vuttaṁ. Atabbisayena **taṁ ṭhapetvā. "Mahantaṁ cetiyaṁ ce"**ti-ādinā kammaṭṭhānikassa mūlakammaṭṭhānamanasikārassa papañcābhāvadassanaṁ. Aññena pana tathāpi aññathāpi vanditabbameva. **Tathevā**ti tikkhattumeva. Paribhogacetiyato sārīrikacetiyaṁ garutaranti katvā **"cetiyaṁ vanditvā"**ti pubbakālakiriyāvasena vuttaṁ. Yathāha aṭṭhakathāyaṁ "cetiyaṁ bādhayamānā bodhisākhā haritabbā"ti, (ma. ni. aṭṭha. 4.128 a. ni. aṭṭha. 1.1.275 vibha. aṭṭha. 809) ayaṁ ācariyassa mati, **"bodhiyaṅgaṇaṁ pattenāpī"**ti pana vacanato yadi cetiyaṅgaṇato gate bhikkhācāramagge bodhiyaṅgaṇaṁ bhaveyya, sāpi vanditabbāti maggānukkameneva "cetiyaṁ vanditvā"ti pubbakālakiriyāvacanaṁ, na tu garukātabbatānukkamena. Evañhi sati bodhiyaṅgaṇaṁ paṭhamaṁ pattenāpi bodhiṁ vanditvā cetiyaṁ vanditabbaṁ, ekameva pattenāpi tadeva vanditabbaṁ, tadubhayampi (pg.2.85) appattena na vanditabbanti ayamattho suviññāto hoti. Bhikkhācāragatamaggena hi pattaṭṭhāne kattabba-antarāvattadassanametaṁ, na pana dhuvavattadassanaṁ. Pubbe hesa katavattoyeva. Tenāha "pageva cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇavattaṁ katvā"ti-ādi. Buddhaguṇānussaraṇavaseneva bodhi-ādiparibhogacetiyepi nipaccakaraṇaṁ upapannanti dasseti **"buddhassa bhagavato sammukhā viya nipaccakāraṁ dassetvā"**ti iminā. **Paṭisāmitaṭṭhānan**ti sopānamūlabhāvasāmaññena vuttaṁ, buddhārammaṇapītivisayabhūtacetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇato bāhiraṭṭhānaṁ patvāti

vuttaṁ hoti.

Gāmasamīpeti gāmūpacāre. Tāva pañhaṁ vā pucchanti, dhammaṁ vā sotukāmā hontīti sambandho. **Janasaṅgahatthan**ti "mayi akathente etesaṁ ko kathessatī"ti dhammānuggahena mahājanassa saṅgahaṇatthaṁ. Aṭṭhakathācariyānaṁ vacanaṁ samatthetuṁ **"dhammakathā hi kammaṭṭhānavinimuttā nāma natthī"**ti vuttaṁ. **Tasmā**ti yasmā "dhammakathā nāma kātabbāyevā"ti aṭṭhakathācariyā vadanti, yasmā vā dhammakathā kammaṭṭhānavinimuttā nāma natthi, tasmā dhammakathaṁ kathetvāti sambandho. **Ācariyānandattherena** (vibha. mūlaṭī. 523) pana "tasmā"ti etassa "kathetabbāyevāti vadantī"ti etena sambandho vutto. **Kammaṭṭhānasīsenevā**ti attanā parihariyamānaṁ kammaṭṭhānaṁ avijahanavasena, tadanuguṇaṁyeva dhammakathaṁ kathetvāti attho, dutiyapadepi eseva nayo. **Anumodanaṁ katvā**ti etthāpi "kammaṭṭhānasīsenevā"ti adhikāro. **Tatthā**ti gāmato nikkhamanaṭṭhāneyeva.

"Porāṇakabhikkhū"ti-ādinā porāṇakāciṇṇadassanena yathāvuttamatthaṁ daḷhaṁ karoti. **Sampattaparicchedenevā**ti "paricito aparicito"ti-ādivibhāgaṁ akatvā sampattakoṭiyā eva, samāgamamattenevāti attho. **Ānubhāvenā**ti anuggahabalena. **Bhaye**ti paracakkādibhaye. **Chātake**ti dubbhikkhe.

"Pacchimayāmepi nisajjācaṅkamehi vītināmetvā"ti-ādinā **vuttappakāraṁ. Karontassā**ti karamānasseva, anādare cetaṁ sāmivacanaṁ. **Kammajatejo**ti gahaṇiṁ sandhāyāha. **Pajjalatī**ti uṇhabhāvaṁ janeti. Tatoyeva upādinnakaṁ gaṇhāti, sedā muccanti. **Kammaṭṭhānaṁ vīthiṁ nārohati** (pg.2.86) khudāparissamena kilantakāyassa samādhānābhāvato. **Anupādinnaṁ** odanādivatthu. **Upādinnaṁ** udarapaṭalaṁ. Antokucchiyañhi odanādivatthusmiṁ asati kammajatejo uṭṭhahitvā udarapaṭalaṁ gaṇhāti, "chātosmi, āhāraṁ me dethā"ti vadāpeti, bhuttakāle udarapaṭalaṁ muñcitvā vatthuṁ gaṇhāti, atha satto ekaggo hoti, yato "chāyārakkhaso viya kammajatejo"ti aṭṭhakathāsu vutto. **So pagevā**ti ettha "tasmā"ti seso. **Gorūpānan**ti gunnaṁ, gosamūhānaṁ vā, vajato gocaratthāya nikkhamanavelāyamevāti attho. Vuttaviparītanayena **upādinnakaṁ muñcitvā anupādinnakaṁ gaṇhāti. Antarābhatte**ti bhattassa antare, yāva bhattaṁ na bhuñjati, tāvāti attho. Tenāha **"kammaṭṭhānasīsena āhārañca paribhuñjitvā"**ti. **Avasesaṭṭhāne**ti yāguyā aggahitaṭṭhāne. **Tato**ti bhuñjanato. **Poṅkhānupoṅkhan**ti kammaṭṭhānānupaṭṭhānassa anavacchedadassanametaṁ, uttaruttarinti attho, yathā poṅkhānupoṅkhaṁ pavattāya sarapaṭipāṭiyā anavacchedo, evametassāpi kammaṭṭhānupaṭṭhānassāti vuttaṁ hoti. **"Edisā cā"**ti-ādinā tathā kammaṭṭhānamanasikārassāpi sātthakabhāvaṁ dasseti. **Āsanan**ti nisajjāsanaṁ.

Nikkhittadhuroti bhāvanānuyoge anukkhittadhuro anāraddhavīriyo. Vattapaṭipattiyā aparipūraṇena sabbavattāni bhinditvā. **Pañcavidhacetokhīlavinibandhacitto**ti pañcavidhena cetokhīlena, vinibandhena ca sampayuttacitto. Vuttañhi **majjhimāgame cetokhīlasutte–**

> "Katamassa pañca cetokhīlā appahīnā honti? Idha bhikkhave bhikkhu satthari kaṅkhati, dhamme kaṅkhati, saṅghe kaṅkhati, sikkhāya kaṅkhati, sabrahmacārīsu kupito hotī"ti, (ma. ni. 1.185)
>
> "Katamassa pañca cetaso vinibandhā asamucchinnā honti? Idha bhikkhave bhikkhu kāme avītarāgo hoti, kāye avītarāgo hoti, rūpe avītarāgo hoti, yāvadatthaṁ udarāvadehakaṁ bhuñjitvā seyyasukhaṁ passasukhaṁ middhasukhaṁ anuyutto viharati, aññataraṁ devanikāyaṁ paṇidhāya brahmacariyaṁ caratī"ti (ma. ni. 1.186). Ca–

Vitthāro (pg.2.87) Ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.215) pana pañcavidhacetovinibandhacittabhāvoyeva padekadesamulliṅgetvā dassito. Cittassa kacavarakhāṇukabhāvo hi cetokhīlo, cittaṁ bandhitvā muṭṭhiyaṁ viya katvā gaṇhanabhāvo cetaso vinibandho. Paṭhamo cettha vicikicchādosavasena, dutiyo lobhavasenāti ayametesaṁ viseso. **Caritvā**ti vicaritvā. Kammaṭṭhānavirahavasena **tuccho.**

Bhāvanāsahitameva bhikkhāya gataṁ, paccāgatañca yassāti **gatapaccāgatikaṁ,** tadeva vattaṁ, tassa vasena. **Attakāmā**ti attano hitasukhamicchantā, dhammacchandavantoti attho. Dhammo hi hitaṁ, sukhañca tannimittakanti. Atha vā viññūnaṁ attato nibbisesattā, attabhāvapariyāpannattā ca dhammo attā nāma, taṁ kāmenti icchantīti **attakāmā.** Adhunā pana **atthakāmā**ti hitavācakena atthasaddena pāṭho dissati, dhammasaññuttaṁ hitamicchantā, hitabhūtaṁ vā dhammamicchantāti tassattho. **Iṇaṭṭā**ti iṇena pīḷitā. Tathā sesapadadvayepi. **Etthā**ti sāsane.

Usabhaṁ nāma vīsati yaṭṭhiyo, **gāvutaṁ** nāma asīti usabhā. **Tāya saññāyā**ti tādisāya pāsāṇasaññāya, kammaṭṭhānamanasikārena "ettakaṁ ṭhānamāgatā"ti jānantā gacchantīti adhippāyo. **Nan**ti kilesaṁ. Kammaṭṭhānavippayuttacittena pāduddhāraṇamakatthukāmato tiṭṭhati, pacchāgato pana ṭhitimanatikkamitukāmato. **So**ti uppannakileso bhikkhu. **Ayan**ti pacchāgato **Etan**ti parassa jānanaṁ. **Tatthevā**ti patiṭṭhitaṭṭhāneyeva. **Soyeva nayo**ti "ayaṁ bhikkhū"ti-ādikā yo patiṭṭhāne vutto, so eva nisajjāyapi nayo. Pacchato āgacchantānaṁ chinnabhattabhāvabhayenāpi yonisomanasikāraṁ paribrūhetīti idampi parassa jānaneneva saṅgahitanti daṭṭhabbaṁ. **Purimapādeyevā**ti paṭhamaṁ kammaṭṭhānavippayuttacittena uddharitapādavaḷañjeyeva. **Etī**ti gacchati. **"Ālindakavāsī mahāphussadevatthero viyā"**ti-ādinā aṭṭhāneyevetaṁ kathitaṁ. "Kvāyaṁ evaṁ paṭipannapubbo"ti āsaṅkaṁ nivatteti.

Maddantāti dhaññakaraṇaṭṭhāne sālisīsādīni maddantā. **Assā**ti therassa, ubhayāpekkhavacanametaṁ. Assa arahattappattadivase caṅkamanakoṭiyanti ca (pg.2.88) Adhigamappicchatāya vikkhepaṁ katvā, nibandhitvā ca paṭijānitvāyeva **ārocesi.**

Paṭhamaṁ tāvāti padasobhanatthaṁ pariyāyavacanaṁ. **Mahāpadhānan**ti bhagavato dukkaracariyaṁ, amhākaṁ atthāya lokanāthena chabbassāni kataṁ dukkaracariyaṁ "evāhaṁ yathābalaṁ pūjessāmī"ti attho. Paṭipattipūjāyeva hi pasatthatarā satthupūjā, na tathā āmisapūjā. **Ṭhānacaṅkamamevā**ti adhiṭṭhātabba-iriyāpathavasena vuttaṁ, na bhojanakālādīsu avassaṁ kattabbanisajjāya paṭikkhepavasena. **Eva**saddena hi itarāya nisajjāya, sayanassa ca nivattanaṁ karoti. **Vippayuttena uddhaṭe paṭinivattento**ti sampayuttena uddharitapādeyeva puna ṭhapanaṁ sandhāyāha. **"Gāmasamīpaṁ gantvā"**ti vatvā tadatthaṁ vivarati **"gāvī nū"**ti-ādinā. **Kacchakantarato**ti upakacchantarato, upakacche laggitakamaṇḍalutoti vuttaṁ hoti. **Udakagaṇḍūsan**ti udakāvagaṇḍakārakaṁ. Katinaṁ tithīnaṁ pūraṇī **katimī,** "pañcamī nu kho pakkhassa, aṭṭhamī"ti-ādinā divasaṁ vā pucchitoti attho. Anārocanassa akattabbattā **āroceti.** Tathā hi vuttaṁ "anujānāmi bhikkhave sabbeheva pakkhagaṇanaṁ uggahetun"ti-ādi (mahāva. 156).

"Udakaṁ gilitvā ārocetī"ti **vuttanayena.** **Tatthā**ti gāmadvāre. **Niṭṭhubhanan**ti udakaniṭṭhubhanaṭṭhānaṁ. **Tesū**ti manussesu. Ñāṇacakkhusampannattā **cakkhumā.** **Īdiso**ti susammaṭṭhacetiyaṅgaṇādiko. **Visuddhipavāraṇan**ti khīṇāsavabhāvena pavāraṇaṁ.

Vīthiṁ otaritvā ito cito ca anoloketvā paṭhamameva vīthiyo sallakkhetabbāti āha **“vīthiyo sallakkhetvā”**ti. Yaṁ sandhāya vuttaṁ “pāsādikena abhikkantena paṭikkantenā”ti-ādi (pārā. 432). Taṁ gamanaṁ dassetuṁ **“tattha cā”**ti-ādimāha. **“Na hi javena piṇḍapātiyadhutaṅgaṁ nāma kiñci atthī”**ti iminā javena gamane loluppacāritā viya asāruppataṁ dasseti. **Udakasakaṭan**ti udakasārasakaṭaṁ. Tañhi visamabhūmibhāgappattaṁ niccalameva kātuṁ vaṭṭati. **Tadanurūpan**ti bhikkhādānānurūpaṁ. **“Āhāre paṭikūlasaññaṁ upaṭṭhapetvā”**ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ parato āgamissati. Rathassa akkhānaṁ telena abbhañjanaṁ, vaṇassa lepanaṁ, puttamaṁsassa khādanañca tidhā upamā yassa āharaṇassāti tathā. **Aṭṭhaṅgasamannāgatan**ti “yāvadeva (pg.2.89) imassa kāyassa ṭhitiyā, yāpanāyā”ti-ādinā (ma. ni. 1.23 2.24 387 saṁ. ni. 4.120 a. ni. 6.58 5.9 vibha. 518 mahāni. 206) vuttehi aṭṭhahi aṅgehi samannāgataṁ katvā. **“Neva davāyā”**ti-ādi pana paṭikkhepamattadassanaṁ. **Bhattakilamathan**ti bhattavasena uppannakilamathaṁ. **Purebhattā**di divāvasena vuttaṁ. **Purimayāmā**di rattivasena.

Gatapaccāgatesu kammaṭṭhānassa haraṇaṁ vattanti atthaṁ dassento **“haraṇapaccāharaṇasaṅkhātan”**ti āha. **“Yadi upanissayasampanno hotī”**ti idaṁ “devaputto hutvā”ti-ādīsupi sabbattha sambajjhitabbaṁ. Tattha paccekabodhiyā upanissayasampadā kappānaṁ dve asaṅkhyeyyāni, satasahassañca tajjā puññañāṇasambhārasambharaṇaṁ, sāvakabodhiyā aggasāvakānaṁ ekamasaṅkhyeyyaṁ, kappasatasahassañca, mahāsāvakānaṁ (theragā. aṭṭha. 2.vaṅgīsattheragāthāvaṇṇanā vitthāro) kappasatasahassameva, itaresaṁ pana atītāsu jātīsu vivaṭṭupanissayavasena kālaniyamamantarena nibbattitaṁ nibbedhabhāgiyakusalaṁ. **“Seyyathāpī”**ti-ādinā tasmiṁ tasmiṁ ṭhānantare etadaggaṭṭhapitānaṁ therānaṁ sakkhidassanaṁ. Tattha **thero bāhiyo dārucīriyo**ti bāhiyavisaye sañjātasaṁvaḍḍhatāya bāhiyo, dārucīrapariharaṇato dārucīriyoti ca samaññito thero. So hāyasmā–

> “Tasmā tiha te bāhiya evaṁ sikkhitabbaṁ ‘diṭṭhe diṭṭhamattaṁ bhavissati, sute, mute, viññāte viññātamattaṁ bhavissatī’ti, evañhi te bāhiya sikkhitabbaṁ. Yato kho te bāhiya diṭṭhe diṭṭhamattaṁ bhavissati, sute, mute, viññāte viññātamattaṁ bhavissati, tato tvaṁ bāhiya na tena. Yato tvaṁ bāhiya na tena, tato bāhiya na tattha. Yato tvaṁ bāhiya na tattha, tato tvaṁ bāhiya nevidha na huraṁ na ubhayamantarena, esevanto dukkhassā’ti” (udā. 10).

Ettakāya desanāya arahattaṁ sacchākāsi. Evaṁ sāriputtattherādīnampi mahāpaññatādidīpanāni suttapadāni vitthārato vattabbāni. Visesato pana aṅguttarāgame etadaggasuttapadāni (a. ni. 1.188) **sikhāpattan**ti koṭippattaṁ niṭṭhānappattaṁ sabbathā paripuṇṇato.

Tanti (pg.2.90) asammuyhanaṁ. **Evan**ti idāni vuccamānākārena veditabbaṁ. “Attā abhikkamatī”ti iminā diṭṭhigāhavasena, **“ahaṁ abhikkamāmī”**ti iminā mānagāhavasena, tadubhayassa pana vinā taṇhāya appavattanato taṇhāgāhavasenāti tīhipi maññanāhi andhabālaputhujjanassa abhikkame sammuyhanaṁ dasseti. **“Tathā asammuyhanto”**ti vatvā tadeva asammuyhanaṁ yena ghanavinibbhogena hoti, taṁ dassento **“abhikkamāmī”**ti-ādimāha. **Cittasamuṭṭhānavāyodhātū**ti teneva abhikkamanacittena samuṭṭhānā, taṁcittasamuṭṭhānikā vā vāyodhātu. **Viññattin**ti kāyaviññattiṁ. **Janayamānā uppajjati** tassā vikārabhāvato. **Itī**ti tasmā uppajjanato. **Cittakiriyavāyodhātuvipphāravasenā**ti kiriyamayacittasamuṭṭhānavāyodhātuyā vicalanākārasaṅkhātakāyaviññattivasena. **Tassā**ti aṭṭhisaṅghāṭassa. **Abhikkamato**ti abhikkamantassa. **Omattā**ti avamattā lāmakappamāṇā. Vāyodhātutejodhātuvasena

itarā dve dhātuyo.

Idaṁ vuttaṁ hoti– yasmā cettha vāyodhātuyā anugatā tejodhātu uddharaṇassa paccayo. Uddharaṇagatikā hi tejodhātu, tena tassā uddharaṇe vāyodhātuyā anugatabhāvo hoti, tasmā imāsaṁ dvinnamettha sāmatthiyato adhimattatā, tathā abhāvato pana itarāsaṁ omattatāti. Yasmā pana tejodhātuyā anugatā vāyodhātu atiharaṇavītiharaṇānaṁ paccayo. Kiriyagatikāya hi vāyodhātuyā atiharaṇavītiharaṇesu sātisayo byāpāro, tena tassā tattha tejodhātuyā anugatabhāvo hoti, tasmā imāsaṁ dvinnamettha sāmatthiyato adhimattatā, itarāsañca tadabhāvato omattatāti dasseti **"tathā atiharaṇavītiharaṇesū"**ti iminā. Satipi cettha anugamakānugantabbatāvisese tejodhātuvāyodhātubhāvamattaṁ sandhāya tathāsaddaggahaṇaṁ kataṁ. Paṭhame hi naye tejodhātuyā anugamakatā, vāyodhātuyā anugantabbatā, dutiye pana vāyodhātuyā anugamakatā, tejodhātuyā anugantabbatāti. Tattha akkantaṭṭhānato pādassa ukkhipanaṁ **uddharaṇaṁ,** ṭhitaṭṭhānaṁ atikkamitvā purato haraṇaṁ **atiharaṇaṁ.** Khāṇu-ādipariharaṇatthaṁ, patiṭṭhitapādaghaṭṭanāpariharaṇatthaṁ vā passena haraṇaṁ (pg.2.91) **vītiharaṇaṁ,** yāva patiṭṭhitapādo, tāva haraṇaṁ **atiharaṇaṁ,** tato paraṁ haraṇaṁ **vītiharaṇan**ti vā ayametesaṁ viseso.

Yasmā pathavīdhātuyā anugatā āpodhātu vossajjane paccayo. Garutarasabhāvā hi āpodhātu, tena tassā vossajjane pathavīdhātuyā anugatabhāvo hoti, tasmā tāsaṁ dvinnamettha sāmatthiyato adhimattatā, itarāsañca tadabhāvato omattatāti dassento āha **"vossajjane …pe… balavatiyo"**ti. Yasmā pana āpodhātuyā anugatā pathavīdhātu sannikkhepanassa paccayo. Patiṭṭhābhāve viya patiṭṭhāpanepi tassā sātisayakiccattā āpodhātuyā tassā anugatabhāvo hoti, tathā ghaṭṭanakiriyāya pathavīdhātuyā vasena sannirujjhanassa sijjhanato tassā sannirujjhanepi āpodhātuyā anugatabhāvo hoti, tasmā vuttaṁ **"tathā sannikkhepanasannirujjhanesū"**ti.

Anugamakānugantabbatāvisesepi sati pathavīdhātu-āpodhātubhāvamattaṁ sandhāya tathāsaddaggahaṇaṁ kataṁ. Paṭhame hi naye pathavīdhātuyā anugamakatā, āpodhātuyā anugantabbatā, dutiye pana āpodhātuyā anugamakatā, pathavīdhātuyā anugantabbatāti. **Vossajjanañ**cettha pādassa onāmanavasena vossaggo, tato paraṁ bhūmi-ādīsu patiṭṭhāpanaṁ **sannikkhepanaṁ,** patiṭṭhāpetvā nimmaddanavasena gamanassa sannirodho **sannirujjhanaṁ.**

Tatthāti tasmiṁ atikkamane, tesu vā yathāvuttesu uddharaṇātiharaṇavītiharaṇavossajjanasannikkhepanasannirujjhanasaṅkhātesu chasu koṭṭhāsesu. **Uddharaṇe**ti uddharaṇakkhaṇe. **Rūpārūpadhammā**ti uddharaṇākārena pavattā rūpadhammā, taṁsamuṭṭhāpakā ca arūpadhammā. **Atiharaṇaṁ na pāpuṇanti** khaṇamattāvaṭṭhānato. Sabbattha esa nayo. **Tattha tatthevā**ti yattha yattha uddharaṇādike uppannā, tattha tattheva. Na hi dhammānaṁ desantarasaṅkamanaṁ atthi lahuparivattanato. **Pabbaṁ pabban**ti paricchedaṁ paricchedaṁ. **Sandhi sandhī**ti gaṇṭhi gaṇṭhi. **Odhi odhī**ti bhāgaṁ bhāgaṁ. Sabbañcetaṁ uddharaṇādikoṭṭhāse sandhāya sabhāgasantativasena vuttanti veditabbaṁ. Itaro eva hi rūpadhammānampi pavattikkhaṇo gamanayogagamanassādānaṁ devaputtānaṁ heṭṭhupariyena paṭimukhaṁ dhāvantānaṁ sirasi, pāde ca bandhakhuradhārāsamāgamatopi sīghataro, yathā tilānaṁ bhijjayamānānaṁ paṭapaṭāyanena (pg.2.92) bhedo lakkhīyati, evaṁ saṅkhatadhammānaṁ uppādenāti dassanatthaṁ **"paṭapaṭāyantā"**ti vuttaṁ, uppādavasena paṭapaṭa-saddaṁ akarontāpi karontā viyāti attho. Tilabhedalakkhaṇaṁ paṭapaṭāyanaṁ viya hi saṅkhatabhedalakkhaṇaṁ uppādo uppannānamekantato bhinnattā. **Tatthā**ti abhikkamane. **Ko eko abhikkamati** nābhikkamatiyeva. **Kassa vā**

ekassa abhikkamanaṁ siyā, na siyā eva. Kasmā? **Paramatthato hi …pe… dhātūnaṁ sayanaṁ,** tasmāti attho. Andhabālaputhujjanasammūḷhassa attano abhikkamananivattanañhetaṁ vacanaṁ. Atha vā **"ko eko …pe… abhikkamanan"**ti codanāya "paramatthato hī"ti-ādinā sodhanā vuttā.

Tasmiṁ tasmiṁ koṭṭhāseti yathāvutte chabbidhepi koṭṭhāse gamanādikassa apaccāmaṭṭhattā. "Saddhiṁ rūpena uppajjate, nirujjhatī"ti ca silokapadena saha sambandho. Tattha paṭhamapadasambandhe **rūpenā**ti yena kenaci sahuppajjanakena rūpena. Dutiyapadasambandhe pana **"rūpenā"**ti idaṁ yaṁ tato nirujjhamānacittato upari sattarasamacittassa uppādakkhaṇe uppannaṁ, tadeva tassa nirujjhamānacittassa nirodhena saddhiṁ nirujjhanakaṁ sattarasacittakkhaṇāyukaṁ rūpaṁ sandhāya vuttaṁ, aññathā rūpārūpadhammā samānāyukā siyuṁ. Yadi ca siyuṁ, atha "rūpaṁ garupariṇāmaṁ dandhanirodhan"ti-ādi (vibha. aṭṭha. pakiṇṇakakathā) aṭṭhakathāvacanehi, "nāhaṁ bhikkhave aññaṁ ekadhammampi samanupassāmi, yaṁ evaṁ lahuparivattaṁ, yathayidaṁ cittan"ti (a. ni. 1.38) evamādipāḷivacanehi ca virodho siyā. Cittacetasikā hi sārammaṇasabhāvā yathābalaṁ attano ārammaṇapaccayabhūtamatthaṁ vibhāvento eva uppajjanti, tasmā tesaṁ taṁsabhāvanipphatti-anantaraṁ nirodho, rūpadhammā pana anārammaṇā pakāsetabbā, evaṁ tesaṁ pakāsetabbabhāvanipphatti soḷasahi cittehi hoti, tasmā ekacittakkhaṇātītena saha sattarasacittakkhaṇāyukatā rūpadhammānamicchitāti. Lahuparivattanaviññāṇavisesassa saṅgatimattapaccayatāya tiṇṇaṁ khandhānaṁ, visayasaṅgatimattatāya ca viññāṇassa lahuparivattitā, dandhamahābhūtapaccayatāya rūpassa garuparivattitā. Yathābhūtaṁ nānādhātuñāṇaṁ kho pana tathāgatasseva, tena ca purejātapaccayo rūpadhammova vutto, pacchājātapaccayo ca tathevāti rūpārūpadhammānaṁ samānakkhaṇatā na yujjateva, tasmā vuttanayenevettha attho veditabboti **ācariyena** (dī. ni. ṭī. 1.214) vuttaṁ (pg.2.93) tadetaṁ cittānuparivattiyā viññattiyā ekanirodhabhāvassa suviññeyyattā evaṁ vuttaṁ. Tato saviññattikena puretaraṁ sattarasamacittassa uppādakkhaṇe uppannena **rūpena** saddhiṁ **aññaṁ cittaṁ nirujjhatī**ti attho veditabbo. Aññaṁ cittaṁ nirujjhati, aññaṁ uppajjate cittanti yojetabbaṁ. Añño hi saddakkamo, añño atthakkamoti. Yañhi purimuppannaṁ cittaṁ, taṁ nirujjhantaṁ aññassa pacchā uppajjamānassa anantarādipaccayabhāveneva nirujjhati, tathā laddhapaccayameva aññampi uppajjate cittaṁ, avatthāvisesato cettha aññathā. Yadi evaṁ tesamubhinnaṁ antaro labbheyyāti codanaṁ "no"ti apanetumāha **"avīci manusambandho"**ti, yathā vīci antaro na labbhati, tadevedanti avisesaṁ vidū maññanti, evaṁ anu anu sambandho cittasantāno, rūpasantāno ca **nadīsotova** nadiyaṁ udakappavāho viya **vattatī**ti attho. **Avīcī**ti hi nirantaratāvasena bhāvanapuṁsakavacanaṁ.

Abhimukhaṁ lokitaṁ **ālokitan**ti āha **"puratopekkhanan"**ti. Yaṁdisābhimukho gacchati, tiṭṭhati, nisīdati, sayati vā, tadabhimukhaṁ pekkhananti vuttaṁ hoti. Yasmā ca tādisamālokitaṁ nāma hoti, tasmā tadanugatadisālokanaṁ vilokitanti āha **"anudisāpekkhanan"**ti, abhimukhadisānurūpagatesu vāmadakkhiṇapassesu vividhā pekkhananti vuttaṁ hoti. Heṭṭhā-uparipacchāpekkhanañhi **"olokita-ullokitāpalokitānī"**ti gahitāni. **Sāruppavasenā**ti samaṇapatirūpavasena, imināva asāruppavasena itaresamaggahaṇanti sijjhati. Sammajjanaparibhaṇḍādikaraṇe olokitassa, ullokaharaṇādīsu ullokitassa, pacchato āgacchantaparissayaparivajjanādīsu apalokitassa ca siyā sambhavoti āha **"iminā vā"**ti-ādi, etena upalakkhaṇamattañcetanti dasseti.

Kāyasakkhinti kāyena sacchikataṁ paccakkhakārinaṁ, sādhakanti attho. So hi āyasmā vipassanākāle "yamevāhaṁ indriyesu aguttadvārataṁ nissāya sāsane anabhirati-ādivippakāraṁ patto, tameva suṭṭhu niggahessāmī"ti ussāhajāto balavahirottappo, tattha ca katādhikārattā indriyasaṁvare ukkaṁsapāramippatto, teneva naṁ satthā "etadaggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ indriyesu guttadvārānaṁ, yadidaṁ nando"ti (a. ni. 1.230) etadagge ṭhapesi. **Nandassā**ti kattutthe sāmivacanaṁ. **Itī**ti iminā ālokanena.

Sātthakatā (pg.2.94) **ca sappāyatā ca veditabbā** ālokitavilokitassāti ajjhāharitvā sambandho. **Tasmā**ti kammaṭṭhānāvijahanasseva ālokitavilokite. Gocarasampajaññabhāvato **etthā**ti ālokitavilokite. **Attano kammaṭṭhānavasenevā**ti khandhādikammaṭṭhānavaseneva ālokanavilokanaṁ kātabbaṁ, na añño upāyo gavesitabboti adhippāyo. **Kammaṭṭhānasīsenevā**ti vakkhamānakammaṭṭhānamukheneva. Yasmā pana ālokitādi nāma dhammamattasseva pavattiviseso, tasmā tassa yāthāvato jānanaṁ asammohasampajaññanti dassetuṁ **"abbhantare"**ti-ādi vuttaṁ. **Āloketā**ti ālokento. Tathā **viloketā. Viññattin**ti kāyaviññattiṁ. **Itī**ti tasmā uppajjanato. **Cittakiriyavāyodhātuvipphāravasenā**ti kiriyamayacittasamuṭṭhānāya vāyodhātuyā vicalanākārasaṅkhātakāyaviññattivasena. **Akkhidalan**ti akkhipaṭalaṁ. **Adho sīdatī**ti osīdantaṁ viya heṭṭhā gacchati. **Uddhaṁ laṅghetī**ti laṅghentaṁ viya upari gacchati. **Yantakenā**ti akkhidalesu yojitarajjuyo gahetvā paribbhamanakacakkena. **Tato**ti tathā akkhidalānamosīdanullaṅghanato. Manodvārikajavanassa mūlakāraṇaparijānanaṁ **mūlapariññā.** Āgantukassa abbhāgatassa, tāvakālikassa ca taṅkhaṇamattapavattakassa bhāvo **āgantukatāvakālikabhāvo,** tesaṁ vasena.

Tatthāti tesu gāthāya dassitesu sattasu cittesu. **Aṅgakiccaṁ sādhayamānan**ti padhānabhūta-aṅgakiccaṁ nipphādentaṁ, sarīraṁ hutvāti vuttaṁ hoti. Bhavaṅgañhi paṭisandhisadisattā padhānamaṅgaṁ, padhānañca "sarīran"ti vuccati, avicchedappavattihetubhāvena vā kāraṇakiccaṁ sādhayamānanti attho. **Taṁ āvaṭṭetvā**ti bhavaṅgasāmaññavasena vuttaṁ, pavattākāravisesavasena pana atītādinā tibbidhaṁ, tattha ca bhavaṅgupacchedasseva āvaṭṭanaṁ. **Tannirodhā**ti tassa nirujjhanato, anantarapaccayavasena hetuvacanaṁ. **"Paṭhamajavanepi …pe… sattamajavanepī"**ti idaṁ pañcadvārikavīthiyaṁ "ayaṁ itthī, ayaṁ puriso"ti rajjanadussanamuyhanānamabhāvaṁ sandhāya vuttaṁ. Tattha hi āvajjanavoṭṭhabbanānaṁ puretaraṁ pavattāyonisomanasikāravasena ayoniso āvajjanavoṭṭhabbanākārena pavattanato iṭṭhe itthirūpādimhi lobhasahagatamattaṁ javanaṁ uppajjati, aniṭṭhe ca dosasahagatamattaṁ, na panekantarajjanadussanādi, manodvāre (pg.2.95) eva ekantarajjanadussanādi hoti, tassa pana manodvārikassa rajjanadussanādino pañcadvārikajavanaṁ mūlaṁ, yathāvuttaṁ vā sabbampi bhavaṅgādi, evaṁ manodvārikajavanassa mūlakāraṇavasena mūlapariññā vuttā, āgantukatāvakālikatā pana pañcadvārika javanasseva apubbabhāvavasena, ittaratāvasena ca. **Yuddhamaṇḍale**ti saṅgāmappadese. **Heṭṭhupariyavasenā**ti heṭṭhā ca upari ca parivattamānavasena, aparāparaṁ bhavaṅguppattivasenāti attho. Tathā bhavaṅguppādavasena hi tesaṁ bhijjitvā patanaṁ, iminā pana heṭṭhimassa, uparimassa ca bhavaṅgassa aparāparuppattivasena pañcadvārikajavanato visadisassa manodvārikajavanassa uppādaṁ dasseti tassa vaseneva rajjanādipavattanato. Tenevāha **"rajjanādivasena ālokitavilokitaṁ hotī"**ti.

Āpāthanti gocarabhāvaṁ. **Sakakiccanipphādanavasenā**ti

āvajjanādikiccanipphādanavasena. **Tan**ti javanaṁ. Cakkhudvāre rūpassa āpāthagamanena āvajjanādīnaṁ pavattanato pavattikāraṇavaseneva **"gehabhūte"**ti vuttaṁ, na nissayavasena. **Āgantukapuriso viyā**ti abbhāgatapuriso viya. Duvidhā hi āgantukā atithi-abbhāgatavasena. Tattha kataparicayo **"atithī"**ti vuccati, akataparicayo **"abbhāgato"**ti, ayamevidhādhippeto. Tenāha **"yathā paragehe"**ti-ādi **Tassā**ti javanassa rajjanadussanamuyhanaṁ ayuttanti sambandho. **Āsinesū**ti nisinnesu. **Āṇākaraṇan**ti attano vasakaraṇaṁ.

Saddhiṁ sampayuttadhammehi phassādīhi. **Tattha tattheva** sakakiccanipphādanaṭṭhāne **bhijjanti. Itī**ti tasmā āvajjanādivoṭṭhabbanapariyosānānaṁ bhijjanato. **Ittarānī**ti aciraṭṭhitikāni. **Tatthā**ti tasmiṁ vacane ayaṁ upamāti attho. Udayabbayaparicchinno tāva tattako kālo etesanti **tāvakālikāni,** tassa bhāvo, taṁvasena.

Etanti asammohasampajaññaṁ. **Etthā**ti etasmiṁ yathāvuttadhammasamudāye. **Dassanaṁ** cakkhuviññāṇaṁ, tassa vaseneva ālokanavilokanapaññāyanato āvajjanādīnamaggahaṇaṁ.

Samavāyeti sāmaggiyaṁ. **Tatthā**ti pañcakkhandhavasena ālokanavilokana paññāyamāne. Nimittatthe cetaṁ bhummaṁ, tabbinimuttako **ko eko** (pg.2.96) **āloketi** na tveva āloketi. **Ko** ca eko **viloketi** natveva viloketīti attho.

"Tathā"ti-ādi āyatanavasena, dhātuvasena ca dassanaṁ. Cakkhurūpāni yathāraham dassanassa nissayārammaṇapaccayo, tathā āvajjanā anantarādipaccayo, āloko upanissayapaccayoti dassanassa suttantanayena pariyāyato paccayatā vuttā. **Sahajātapaccayo**pi dassanasseva, nidassanamattañcetaṁ aññamaññasampayutta-atthi-avigatādipaccayānampi labbhanato, "sahajātādipaccayā"tipi adhunā pāṭho dissati. **"Evan"**ti-ādi nigamanaṁ.

Idāni yathāpāṭhaṁ samiñjanapasāraṇesu sampajānaṁ vibhāvento **"samiñjite pasārite"**ti-ādimāha. Tattha **pabbānan**ti pabbabhūtānaṁ. Taṁsamiñjanapasāraṇeneva hi sabbesaṁ hatthapādānaṁ samiñjanapasāraṇaṁ hoti, pabbametesanti vā **pabbā** yathā "saddho"ti, pabbavantānanti attho. **Cittavasenevā**ti cittaruciyā eva, cittasāmatthiyā vā. Yaṁ yaṁ cittaṁ uppajjati sātthepi anatthepi samiñjituṁ, pasārituṁ vā, taṁtaṁcittānugateneva samiñjanapasāraṇamakatvāti vuttaṁ hoti. **Tatthā**ti samiñjanapasāraṇesu atthānatthapariggaṇhanaṁ veditabbanti sambandho. **Khaṇe khaṇe**ti tathā ṭhitakkhaṇassa byāpanicchāvacanaṁ. **Vedanā**ti santhambhanādīhi rujjanā. **"Vedanā uppajjatī"**ti-ādinā paramparapayojanaṁ dasseti. Tathā **"tā vedanā nuppajjantī"**ti-ādināpi. Purimaṁ purimañhi pacchimassa pacchimassa kāraṇavacanaṁ. **Kāle**ti samiñjituṁ, pasārituṁ vā yuttakāle. **Phātin**ti vuddhiṁ. Jhānādi pana **viseso.**

Tatrāyaṁ nayoti sappāyāsappāya-apariggaṇhane vatthusandassanasaṁṅkhāto nayo. Tadapariggahaṇe ādīnavadassaneneva pariggahaṇepi ānisaṁso vibhāvitoti tesamidha udāharaṇaṁ veditabbaṁ. **Mahācetiyaṅgaṇe**ti duṭṭhagāmaṇiraññā katassa hemamālīnāmakassa mahācetiyassa aṅgaṇe. Vuttañhi–

"Dīpappasādako thero, rājino ayyakassa me;
Evaṁ kirāha nattā te, duṭṭhagāmaṇi bhūpati.
Mahāpuñño (pg.2.97) mahāthūpaṁ, soṇṇamāliṁ manoramaṁ;
Vīsaṁ hatthasataṁ uccaṁ, kāressati anāgate"ti.

Bhūmippadeso cettha **aṅgaṇaṁ** "udaṅgaṇe tattha papaṁ avindun"ti-ādisu (jā. 1.1.2) viya, tasmā upacārabhūte susaṅkhate bhūmippadeseti attho. **Teneva kāraṇena gihī jāto**ti kāyasaṁsaggasamāpajjanahetunā ukkaṇṭhito hutvā hīnāyāvatto. **Jhāyī**ti

jhāyanaṁ ḍayhanamāpajji. Mahācetiyaṅgaṇepi cīvarakuṭiṁ katvā tattha sajjhāyaṁ gaṇhantīti vuttaṁ **"cīvarakuṭidaṇḍake"**ti, cīvarakuṭiyā cīvarachadanatthāya katadaṇḍaketi attho. **"Maṇisappo** nāma sīhaḷadīpe vijjamānā ekā sappajātīti vadantī"ti ācariyānandattherena, (vibha. mūlaṭī. 242) **ācariyadhammapālattherena** (dī. ni. ṭī. 1.214) ca vuttaṁ. "Keci, apare, aññe"ti vā avatvā "vadanti"cceva vacanañca sārato gahetabbatāviññāpanatthaṁ aññathā gahetabbassa avacanato, tasmā na nīlasappādi idha "maṇisappo"ti veditabbo.

Mahātheravatthunāti evaṁnāmakassa therassa vatthunā. **Antevāsikehī**ti tattha nisinnesu bahūsu antevāsikesu ekena antevāsikena. Tenāha **"taṁ antevāsikā pucchiṁsū"**ti. **Kammaṭṭhānan**ti "abbhantare attā nāmā"ti-ādinā (dī. ni. aṭṭha. 1.214) vakkhamānappakāraṁ dhātukammaṭṭhānaṁ. Pakaraṇatopi hi attho viññāyatīti. Tattha ṭhitānaṁ pucchantānaṁ saṅgahaṇavasena "tumhehī"ti puna puthuvacanakaraṇaṁ. Evaṁ rūpaṁ sabhāvo yassāti **evarūpo** niggahitalopavasena tena kammaṭṭhānamanasikārasabhāvenāti attho. **Evametthāpī**ti **api**-saddena heṭṭhā vuttaṁ ālokitavilokitapakkhamapekkhanaṁ karoti. Ayaṁ nayo uparipi.

Suttākaḍḍhanavasenāti yante yojitasuttānaṁ āviñchanavasena. **Dāruyantassā**ti dārunā katayantarūpassa. Taṁ taṁ kiriyaṁ yāti pāpuṇāti, hatthapādādīhi vā taṁ taṁ ākāraṁ kurumānaṁ yāti gacchatīti **yantaṁ,** naṭakādipañcālikārūpaṁ, dārunā kataṁ yantaṁ tathā, nidassanamattañcetaṁ. Tathā hi naṁ potthena vatthena alaṅkariyattā **potthalikā,** pañca aṅgāni yassā sajīvassevāti **pañcālikā**ti ca voharanti. **Hatthapādalaḷanan**ti hatthapādānaṁ kampanaṁ, hatthapādehi vā līḷākaraṇaṁ.

Saṅghāṭipattacīvaradhāraṇeti (pg.2.98) ettha saṅghāṭicīvarānaṁ samānadhāraṇatāya ekatodassanaṁ ganthagarutāpanayanatthaṁ, antaravāsakassa **nivāsanavasena,** sesānaṁ **pārupanavasenā**ti yathārahamattho. **Tatthā**ti saṅghāṭicīvaradhāraṇapattadhāraṇesu. **Vuttappakāro**ti paccavekkhaṇavidhinā sutte vuttappabhedo.

Uṇhapakatikassāti uṇhālukassa pariḷāhabahulakāyassa. **Sītālukassā**ti sītabahulakāyassa. **Ghanan**ti appitaṁ. **Dupaṭṭan**ti nidassanamattaṁ. "Utuddhaṭānaṁ dussānaṁ catugguṇaṁ saṅghāṭiṁ, diguṇaṁ uttarāsaṅgaṁ, diguṇaṁ antaravāsakaṁ, paṁsukūle yāvadatthan"ti (mahāva. 348) hi vuttaṁ. **Viparītan**ti tadubhayato viparītaṁ, tesaṁ tiṇṇampi **asappāyaṁ**. Kasmāti āha **"aggaḷādidānenā"**ti-ādi. Uddharitvā allīyāpanakhaṇḍaṁ **aggaḷaṁ. Ādi**saddena tunnakammādīni saṅgaṇhāti. **Tathā**-saddo anukaḍḍhanattho, asappāyamevāti. Paṭṭuṇṇadese pāṇakehi sañjātavatthaṁ **paṭṭuṇṇaṁ.** Vākavisesamayaṁ setavaṇṇaṁ **dukūlaṁ. Ādi**saddena koseyyakambalādikaṁ sānulomaṁ kappiyacīvaraṁ saṅgaṇhāti. Kasmāti vuttaṁ **"tādisañhī"**ti-ādi. **Araññe ekakassa nivāsantarāyakaran**ti brahmacariyantarāyekadesamāha. Corādisādhāraṇato ca tathā vuttaṁ. Nippariyāyena taṁ asappāyanti sambandho. Aneneva yathāvuttamasappāyaṁ anekantaṁ tathārūpapaccayena kassaci kadāci sappāyasambhavato. Idaṁ pana dvayaṁ ekantameva asappāyaṁ kassaci kadācipi sappāyābhāvatoti dasseti. Micchā ājīvanti etenāti **micchājīvo,** anesanavasena paccayapariyesanapayogo. Nimittakammādīhi pavatto micchājīvo tathā, etena ekavīsatividhaṁ anesanapayogamāha. Vuttañhi **suttanipātaṭṭhakathāyaṁ khuddakapāṭhaṭṭhakathāyañca mettasuttavaṇṇanāyaṁ**–

"Yo imasmiṁ sāsane pabbajitvā attānaṁ na sammā payojeti, khaṇḍasīlo hoti ekavīsatividhaṁ anesanaṁ nissāya jīvikaṁ kappeti.

Seyyathidaṁ? Veḷudānaṁ, pattadānaṁ, puppha, phala, dantakaṭṭha, mukhodaka, sināna, cuṇṇa, mattikādānaṁ, cāṭukamyataṁ, muggasūpyataṁ, pāribhaṭutaṁ, jaṅghapesanikaṁ, vejjakammaṁ, dūtakammaṁ, pahiṇagamanaṁ, piṇḍapaṭipiṇḍaṁ, dānānuppadānaṁ, vatthuvijjaṁ, nakkhattavijjaṁ, aṅgavijjan"ti.

Abhidhammaṭīkākārena pana (pg.2.99) **ācariyānandattherena** evaṁ vuttaṁ –

"Ekavīsati anesanā nāma vejjakammaṁ karoti, dūtakammaṁ karoti, pahiṇakammaṁ karoti, gaṇḍaṁ phāleti, arumakkhanaṁ deti, uddhaṁvirecanaṁ deti, adhovirecanaṁ deti, natthutelaṁ pacati, vaṇatelaṁ pacati, veḷudānaṁ deti, patta, puppha, phala, sināna, dantakaṭṭha, mukhodaka, cuṇṇa, mattikādānaṁ deti, cāṭukammaṁ karoti, muggasūpiyaṁ, pāribhaṭuṁ, jaṅghapesanikaṁ dvāvīsatimaṁ dūtakammena sadisaṁ, tasmā ekavīsatī"ti (dha. sa. mūlaṭī. 150-51).

Aṭṭhakathāvacanañcettha **brahmajālādisuttanta**nayena vuttaṁ, ṭīkāvacanaṁ pana **khuddakavatthuvibhaṅgā**di-abhidhammanayena, ato cettha kesañci visamatāti vadanti, vīmaṁsitvā gahetabbaṁ. Apica **"nimittakammādī"**ti iminā nimittobhāsaparikathāyo vuttā. **"Micchājīvo"**ti pana yathāvuttapayogo, tasmā nimittakammañca micchājīvo ca, tabbasena **uppannaṁ asappāyaṁ** sīlavināsanena anatthāvahattāti attho. Samāhāradvandepi hi katthaci pulliṅgapayogo dissati yathā "cittuppādo"ti. Atiruciye rāgādayo, ati-aruciye ca dosādayoti āha **"akusalā dhammā abhivaḍḍhantī"**ti. Tanti tadubhayaṁ. **Kammaṭṭhānāvijahanavasenā**ti vakkhamānakammaṭṭhānassa avijahanavasena.

"Abbhantare attā nāmā"ti-ādinā saṅkhepato asammohasampajaññaṁ dassetvā **"tattha cīvarampi acetanan"**ti-ādinā cīvarassa viya **"kāyopi acetano"**ti kāyassa attasuññatāvibhāvanena tamatthaṁ paridīpento **"tasmā neva sundaraṁ cīvaraṁ labhitvā"**ti-ādinā vuttassa itarītarasantosassa kāraṇaṁ vibhāvetīti daṭṭhabbaṁ. Evañhi sambandho vattabbo– asammohasampajaññaṁ dassento **"abbhantare"**ti-ādimāha. Attasuññatāvibhāvanena pana tadatthaṁ paridīpituṁ vuttaṁ **"tattha cīvaran"**ti-ādi. Idāni attasuññatāvibhāvanassa payojanabhūtaṁ itarītarasantosasaṅkhātaṁ laddhaguṇaṁ pakāsento āha **"tasmā neva sundaran"**ti-ādīti.

Tattha (pg.2.100) **abbhantare**ti attano santāne. **Tatthā**ti tasmiṁ cīvarapārupane. Tesu vā pārupakattapārupitabbacīvaresu. **Kāyopī**ti attapaññattimatto kāyopi. "Tasmā"ti ajjhāharitabbaṁ, acetanattāti attho. **Ahan**ti kammabhūto kāyo. **Dhātuyo**ti cīvarasaṅkhāto bāhirā dhātuyo. **Dhātusamūhan**ti kāyasaṅkhātaṁ ajjhattikaṁ dhātusamūhaṁ. Potthakarūpapaṭicchādane dhātuyo dhātusamūhaṁ paṭicchādenti viyāti sambandho. Pusanaṁ snehasecanaṁ, pūraṇaṁ vā **potthaṁ,** lepanakhananakiriyā, tena katanti **potthakaṁ,** tameva rūpaṁ tathā, khananakammanibbattaṁ dārumattikādirūpamidhādhippetaṁ. **Tasmā**ti acetanattā, attasuññabhāvato vā.

Nāgānaṁ nivāso vammiko **nāgavammiko.** Cittīkaraṇaṭṭhānabhūto rukkho **cetiyarukkho.** Kehici sakkatassāpi kehici asakkatassa kāyassa upamānabhāvena yogyattā tesamidha kathanaṁ. **Tehī**ti mālāgandhagūthamuttādīhi. Attasuññatāya nāgavammikacetiyarukkhādīhi viya kāyasaṅkhātena attanā somanassaṁ vā domanassaṁ vā na kātabbanti vuttaṁ hoti.

"Labhissāmi vā, no vā"ti paccavekkhaṇapubbakena "labhissāmī"ti atthasampassaneneva gahetabbaṁ. Evañhi sātthakasampajaññaṁ bhavatīti āha

“sahasāva aggahetvā”ti-ādi.

Garupattoti atibhārabhūto patto. Cattāro vā pañca vā gaṇṭhikā **catupañcagaṇṭhikā** yathā “dvattipattā (pāci. 232), chappañcavācā”ti (pāci. 61) aññapadabhūtassa hi vā-saddasseva attho idha padhāno catugaṇṭhikāhato vā pañcagaṇṭhikāhato vā patto dubbisodhanīyoti vikappanavasena atthassa gayhamānattā. Āhatā catupañcagaṇṭhikā yassāti **catupañcagaṇṭhikāhato** yathā “agyāhito”ti, catupañcagaṇṭhikāhi vā āhato tathā, dubbisodhanīyabhāvassa hetugabbhavacanañcetaṁ. Kāmañca**ūnapañcabandhanasikkhāpade** (pārā. 612) pañcagaṇṭhikāhatopi patto paribhuñjitabbabhāvena vutto, dubbisodhanīyatāmattena pana palibodhakaraṇato idha asappāyoti daṭṭhabbaṁ. **Duddhotapatto**ti agaṇṭhikāhatampi pakatiyāva dubbisodhanīyapattaṁ sandhāyāha. **“Taṁ dhovantassevā”**ti-ādi tadubhayassāpi (pg.2.101) asappāyabhāve kāraṇaṁ. **“Maṇivaṇṇapatto pana lobhanīyo”**ti iminā kiñcāpi so vinayapariyāyena kappiyo, suttantapariyāyena pana antarāyakaraṇato asappāyoti dasseti. “Pattaṁ bhamaṁ āropetvā majjitvā pacanti ‘maṇivaṇṇaṁ karissāmā’ti, na vaṭṭatī”ti (pārā. aṭṭha. 1āḷimuttakavinicchayo) hi **vinayaṭṭhakathāsu** pacanakiriyāmattameva paṭikkhittaṁ. Tathā hi vadanti “maṇivaṇṇaṁ pana pattaṁ aññena kataṁ labhitvā paribhuñjituṁ vaṭṭatī”ti (sārattha. ṭī. 2.85) “tādisañhi araññe ekakassa nivāsantarāyakaran”ti-ādinā cīvare vuttanayena “nimittakammādivasena laddho pana ekanta-akappiyo sīlavināsanena anatthāvahattā”ti-ādinā amhehi vuttanayopi yathārahaṁ netabbo. **Sevamānassā**ti hetvanto gadhavacanaṁ abhivaḍḍhanaparihāyanassa.

“Abbhantare”ti-ādi saṅkhepo. **“Tatthā”**ti-ādi attasuññatāvibhāvanena vitthāro. **Saṇḍāsenā**ti kammārānaṁ ayogahaṇavisesena. **Aggivaṇṇapattaggahaṇe**ti agginā jhāpitattā aggivaṇṇabhūtapattassa gahaṇe. Rāgādipariḷāhajanakapattassa īdisameva upamānaṁ yuttanti evaṁ vuttaṁ.

“Apicā”ti-ādinā saṅghāṭicīvarapattadhāraṇesu ekato asammohasampajaññaṁ dasseti. Chinnahatthapāde anāthamanusseti sambandho. **Nīlamakkhikā** nāma āsāṭikakārikā. Gavādīnañhi vaṇesu nīlamakkhikāhi katā anayabyasanahetubhūtā aṇḍakā **āsāṭikā** nāma vuccati. **Anāthasālāyan**ti anāthānaṁ nivāsasālāyaṁ. **Dayālukā**ti karuṇābahulā. **Vaṇamattacoḷakānī**ti vaṇappamāṇena paṭicchādanatthāya chinnacoḷakhaṇḍakāni. **Kesañcī**ti bahūsu kesañci anāthamanussānaṁ. **Thūlānī**ti thaddhāni. **Tatthā**ti tasmiṁ pāpuṇane, bhāvalakkhaṇe, nimitte vā etaṁ bhummaṁ. Kasmāti vuttaṁ **“vaṇapaṭicchādanamattenevā”**ti-ādi. **Coḷakena, kapālenā**ti ca atthayoge kammatthe tatiyā, karaṇatthe vā. Vaṇapaṭicchādanamatteneva bhesajjakaraṇamattenevāti pana visesanaṁ, na pana maṇḍanānubhavanādippakārena atthoti. Saṅkhāradukkhatādīhi niccāturassa kāyassa paribhogabhūtānaṁ pattacīvarānaṁ edisameva upamānamupapannanti tathā vacanaṁ daṭṭhabbaṁ. Sukhumattasallakkhaṇena uttamassa sampajānassa karaṇasīlattā, purimehi ca sampajānakārīhi uttamattā **uttamasampajānakārī.**

Asanādikiriyāya (pg.2.102) kammavisesayogato asitādipadeheva kammavisesasahito kiriyāviseso viññāyatīti vuttaṁ **“asiteti piṇḍapātabhojane”**ti-ādi. **Aṭṭhavidhopi attho**ti aṭṭhappakāropi payojanaviseso.

Tattha piṇḍapātabhojanādīsu attho nāma iminā **mahāsivatthera**vādavasena “imassa kāyassa ṭhitiyā”ti-ādinā (saṁ. ni. 4.120 a. ni. 6.58 8.9 dha. sa. 1355 mahāni. 206) sutte vuttaṁ aṭṭhavidhampi payojanaṁ dasseti. **Mahāsivatthero** (dha. sa. 1.1355) hi “heṭṭhā cattāri aṅgāni paṭikkhepo nāma, upari pana aṭṭhaṅgāni

payojanavasena samodhānetabbānī”ti vadati. Tattha “yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā”ti ekamaṅgaṁ, “yāpanāyā”ti ekaṁ, “vihiṁsūparatiyā”ti ekaṁ, “brahmacariyānuggahāyā”ti ekaṁ, “iti purāṇañca vedanaṁ paṭihaṅkhāmī”ti ekaṁ, “navañca vedanaṁ na uppādessāmī”ti ekaṁ, “yātrā ca me bhavissatī”ti ekaṁ, “anavajjatā cā”ti ekaṁ, phāsuvihāro pana bhojanānisaṁsamattanti evaṁ aṭṭha aṅgāni payojanavasena samodhānetabbāni. Aññathā pana “neva davāyā”ti ekamaṅgaṁ, “na madāyā”ti ekaṁ, “na maṇḍanāyā”ti ekaṁ, “na vibhūsanāyā”ti ekaṁ, “yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāyā”ti ekaṁ, “vihiṁsūparatiyā brahmacariyānuggahāyā”ti ekaṁ, “iti purāṇañca vedanaṁ paṭihaṅkhāmi, navañca vedanaṁ na uppādessāmī”ti ekaṁ, “yātrā ca me bhavissatī”ti ekaṁ, “anavajjatā ca phāsuvihāro cā”ti pana bhojanānisaṁsamattanti vuttāni aṭṭhaṅgāni idhānadhippetāni. Kasmāti ce? Payojanānameva abhāvato, tesameva ca idha atthasaddena vuttattā. Nanu ca **“nevadavāyāti-ādinā nayena vutto”**ti mariyādavacanena dutiyanayasseva idhādhippetabhāvo viññāyatīti? Na, “neva davāyā”ti-ādinā paṭikkhepaṅgadassanamukhena paccavekkhaṇapāḷiyā desitattā, yathādesitatantikkamasseva mariyādabhāvena dassanato. Pāṭhakkameneva hi “neva davāyāti-ādinā nayenā”ti vuttaṁ, na atthakkamena, tena pana “imassa kāyassa ṭhitiyāti-ādinā nayenā”ti vattabbanti.

Tidhā (pg.2.103) dente dvidhā gāhaṁ sandhāya **“paṭiggahaṇaṁ nāmā”**ti vuttaṁ, bhojanādigahaṇatthāya hattha-otāraṇaṁ bhuñjanādi-atthāya ālopakaraṇanti-ādinā anukkamena bhuñjanādipayogo vāyodhātuvaseneva vibhāvito. **Vāyodhātuvipphārenevā**ti ettha **eva**-saddena nivattetabbaṁ dasseti **“na kocī”**ti-ādinā. **Kuñcikā** nāma avāpuraṇaṁ, yaṁ “tāḷo”tipi vadanti. **Yantakenā**ti cakkayantakena. Yatati ugghāṭananigghāṭana-ukkhipananikkhipanādīsu vāyamati etenāti hi **yantakaṁ.** Sañcuṇṇakaraṇaṁ **musalakiccaṁ.** Antokatvā patiṭṭhāpanaṁ **udukkhalakiccaṁ.** Āloḷitaviloḷitavasena parivattanaṁ **hatthakiccaṁ. Itīti** evaṁ. **Tatthā**ti hatthakiccasādhane, bhāvalakkhaṇe, nimitte vā bhummaṁ. **Tanukakheḷo**ti pasannakheḷo. **Bahalakheḷo**ti āvilakheḷo. Jivhāsaṅkhātena hatthena āloḷitaviloḷitavasena ito cito ca parivattakaṁ **jivhāhatthaparivattakaṁ. Kaṭacchu, dabbī**ti katthaci pariyāyavacanaṁ. “Pume kaṭacchu dabbitthī”ti hi vuttaṁ. Idha pana yena bhojanādīni antokatvā gaṇhāti, so **kaṭacchu,** yāya pana tesamuddharaṇādīni karoti, sā **dabbī**ti veditabbaṁ. **Palālasanthāran**ti patiṭṭhānabhūtaṁ palālādisanthāraṁ. Nidassanamattañhetaṁ. **Dhārento**ti patiṭṭhānabhāvena sampaṭicchanto. Pathavīsandhārakajalassa taṁsandhārakavāyunā viya paribhuttāhārassa vāyodhātunāva āmāsaye avaṭṭhānanti dasseti **“vāyodhātuvaseneva tiṭṭhatī”**ti iminā. Tathā paribhuttañhi āhāraṁ vāyodhātu heṭṭhā ca tiriyañca ghanaṁ parivaṭumaṁ katvā yāva pakkā sannirujjhanavasena āmāsaye patiṭṭhitaṁ karotīti. **Uddhanaṁ** nāma yattha ukkhaliyādīni patiṭṭhāpetvā pacanti, yā “cullī”tipi vuccati. Rassadaṇḍo **daṇḍako.** Patodo **yaṭṭhi. Itī**ti vuttappakāramatidisati. Vuttappakārasseva hi dhātuvasena vibhāvanā. Tattha **atiharatīti** yāva mukhā abhiharati. **Vītiharatī**ti tato kucchiyaṁ vimissaṁ karonto haratī”ti (dī. ni. ṭī. 1.214) **ācariyadhammapālatthero, ācariyānandatthero** pana “tato yāva kucchi, tāva haratī”ti (vibha. mūlaṭī. 523) āha. Tadubhayampi atthato ekameva ubhayatthāpi kucchisambandhamattaṁ haraṇasseva adhippetattā.

Apica **atiharatī**ti mukhadvāraṁ atikkāmento harati. **Vītiharatī**ti kucchigataṁ passato harati. **Dhāretīti** āmāsaye patiṭṭhitaṁ karoti (pg.2.104) **Parivattetī**ti

aparāparaṁ parivattanaṁ karoti. **Sañcuṇṇetīti** musalena viya sañcuṇṇanaṁ karoti. **Visosetī**ti visosanaṁ nātisukkhaṁ karoti. **Nīharatī**ti kucchito bahi niddhāreti. Pathavīdhātukiccesupi yathāvuttoyeva attho. Tāni pana āhārassa dhāraṇaparivattanasañcuṇṇanavisosanāni pathavīsahitā eva vāyodhātu kātuṁ sakkoti, na kevalā, tasmā tāni pathavīdhātuyāpi kiccabhāvena vuttāni. **Sinehetī**ti temeti. **Allattañca anupāletī**ti yathā vāyodhātu-ādīhi ativiya sosanaṁ na hoti, tathā allabhāvañca nāti-allatākaraṇavasena anupāleti. **Añjaso**ti āhārassa pavisanaparivattananikkhamanādīnaṁ maggo. **Viññāṇadhātūti** manoviññāṇadhātu pariyesanajjhoharaṇādivijānanassa adhippetattā. **Tattha tatthā**ti tasmiṁ tasmiṁ pariyesanajjhoharaṇādikicce. Taṁtaṁvijānanassa paccayabhūto taṁnipphādakoyeva payogo **sammāpayogo** nāma. Yena hi payogena pariyesanādi nipphajjati,. So tabbisayavijānanampi nipphādeti nāma tadavinābhāvato. **Tamanvāya** āgammāti attho. **Ābhujatīti** pariyesanavasena, ajjhāharaṇajiṇṇājiṇṇatādipaṭisaṁvedanavasena ca tāni pariyesanajjhoharaṇajiṇṇājiṇṇatādīni āvajjeti vijānāti. Āvajjanapubbakattā vijānanassa vijānanampettha gahitanti veditabbaṁ. Atha vā **sammāpayogo** nāma sammāpaṭipatti. **Tamanvāya** āgamma. "Abbhantare attā nāma koci bhuñjanako natthī"ti-ādinā **ābhujati** samannāharati, vijānātīti attho. Ābhogapubbako hi sabbo viññāṇabyāpāroti "ābhujati"cceva vuttaṁ.

Gamanatoti bhikkhācāravasena gocaragāmaṁ uddissa gamanato. Paccāgamanampi gamanasabhāvattā imināva saṅgahitaṁ. **Pariyesanato**ti gocaragāme bhikkhāya āhiṇḍanato. Pariyesanasabhāvattā imināva paṭikkamanasālādi-upasaṅkamanampi saṅgahitaṁ. **Paribhogato**ti dantamusalehi sañcuṇṇetvā jivhāya samparivattanakkhaṇeyeva antarahitavaṇṇagandhasaṅkhāravisesaṁ suvānadoṇiyaṁ suvānavamathu viya paramajegucchaṁ āhāraṁ paribhuñjanato. **Āsayato**ti evaṁ paribhuttassa āhārassa pittasemhapubbalohitāsayabhāvūpagamanena paramajigucchanahetubhūtato āmāsayassa upari patiṭṭhānakapittādicatubbidhāsayato. Āsayati ekajjhaṁ pavattamānopi (pg.2.105) kammabalavavatthito hutvā mariyādavasena aññamaññaṁ asaṅkarato tiṭṭhati pavattati etthāti hi **āsayo,** āmāsayassa upari patiṭṭhānako pittādi catubbidhāsayo. Mariyādattho hi ayamākāro. **Nidhānato**ti āmāsayato. Nidheti yathābhutto āhāro nicito hutvā tiṭṭhati etthāti hi āmāsayo **"nidhānan"**ti vuccati. **Aparipakkato**ti bhuttāhāraparipācanena gahaṇīsaṅkhātena kammajatejasā aparipākato. **Paripakkato**ti yathāvuttakammajatejasāva paripākato. **Phalato**ti nipphattito, sammāparipaccamānassa, asammāparipaccamānassa ca bhuttāhārassa yathākkamaṁ kesādikuṇapadaddu-ādirogābhinipphattisaṅkhātapayojanatoti vā attho. "Idamassa phalan"ti hi vuttaṁ. **Nissandanato**ti akkhikaṇṇādīsu anekadvāresu ito cito ca vissandanato. Vuttañhi–

"Annaṁ pānaṁ khādanīyaṁ, bhojanañca mahāraham;
Ekadvārena pavisitvā, navadvārehi sandatī"ti. (visuddhi. 1.303).

Sammakkhanatoti hattha-oṭṭhādi-aṅgesu navasu dvāresu paribhogakāle, paribhuttakāle ca yathāraham sabbaso makkhanato. Sabbattha āhāre paṭikkūlatā paccavekkhitabbāti saha pāṭhasesena yojanā. Taṁtaṁkiriyānipphattipaṭipāṭivasena cāyaṁ "gamanato"ti-ādikā anupubbī ṭhapitā. Sammakkhanaṁ pana paribhogādīsu labbhamānampi nissandavasena visesato paṭikkūlanti sabbapacchā ṭhapitanti daṭṭhabbaṁ.

Pattakāleti yuttakāle, yathāvuttena vā tejena paripaccanato

uccārapassāvabhāvaṁ pattakāle. Vegasandhāraṇena uppannapariḷāhattā **sakalasarīrato sedā muccanti.** Tatoyeva **akkhīni** paribbhamanti, **cittañca ekaggaṁ na hoti. Aññe ca** sūlabhagandarādayo **rogā uppajjanti. Sabbaṁ tan**ti sedamuccanādikaṁ.

Aṭṭhāneti manussāmanussapariggahite khettadevāyatanādike ayuttaṭṭhāne. Tādise hi karontaṁ kuddhā manussā, amanussā vā jīvitakkhayampi pāpenti. **Āpattī**ti pana bhikkhubhikkhunīnaṁ yathāraham dukkaṭapācittiyā. **Patirūpe ṭhāne**ti vuttaviparīte ṭhāne. **Sabbaṁ tan**ti āpatti-ādikaṁ.

Nikkhamāpetā (pg.2.106) attā nāma atthi, tassa kāmatāya nikkhamananti bālamaññanaṁ nivattetuṁ **"akāmatāyā"**ti vuttaṁ, attano anicchāya apayogena vāyodhātuvipphāreneva nikkhamatīti vuttaṁ hoti. **Sannicitā**ti samuccayena ṭhitā. **Vāyuvegasamuppīḷitā**ti vāyodhātuyā vegena samantato avapīḷitā, nikkhamanassa cetaṁ hetuvacanaṁ. **"Sannicitā uccārapassāvā"**ti vatvā **"so panāyaṁ uccārapassāvo"**ti puna vacanaṁ samāhāradvandepi pulliṅgapayogassa sambhavatādassanatthaṁ. Ekattameva hi tassa niyatalakkhaṇanti. Attanā nirapekkhaṁ nissaṭṭhattā neva attano atthāya santakaṁ vā hoti, kassacipi dīyanavasena anissajjitattā, jigucchanīyattā ca na parassapīti attho. **Sarīranissandovā**ti sarīrato vissandanameva nikkhamanamattaṁ. Sarīre sati so hoti, nāsatīti sarīrassa ānisaṁsamattantipi vadanti. Tadayuttameva nidassanena visamabhāvato. Tattha hi **"paṭijagganamattamevā"**ti vuttaṁ, paṭisodhanamattaṁ evāti cassa attho. Veḷunāḷi-ādi-udakabhājanaṁ **udakatumbo. Tan**ti chaḍḍita-udakaṁ.

"Gateti gamane"ti pubbe abhikkamapaṭikkamagahaṇena gamanepi purato, pacchato ca kāyassa atiharaṇaṁ vuttanti idha gamanameva gahitan"ti (vibha. mūlaṭī. 525) **ācariyānandattherena** vuttaṁ, taṁ kecivādo nāma **ācariyadhammapālattherena** kataṁ. Kasmāti ce? Gamane pavattassa purato, pacchato ca kāyātiharaṇassa tadavinābhāvato padavītihāraniyamitāya gamanakiriyāya eva saṅgahitattā, vibhaṅgaṭṭhakathādīhi (abhi. aṭṭha. 2.523) ca virodhanato. Vuttañhi tattha gamanassa ubhayattha samavarodhattaṁ, bhedattañca–

> "Ettha ca eko iriyāpatho dvīsu ṭhānesu āgato. So heṭṭhā 'abhikkante paṭikkante'ti ettha bhikkhācāragāmaṁ gacchato ca āgacchato ca addhānagamanavasena kathito. 'Gate ṭhite nisinne'ti ettha vihāre cuṇṇikapāduddhāra-iriyāpathavasena kathitoti veditabbo"ti.

"Gate"ti-ādīsu avatthābhedena kiriyābhedoyeva, na pana atthabhedoti dassetuṁ **"gacchanto vā"**ti-ādi vuttaṁ. Tenāha **"tasmā"**ti-ādi (pg.2.107) Tattha **sutte**ti dīghanikāye, majjhimanikāye ca saṅgīte satipaṭṭhānasutte (dī. ni. 2.372 ma. ni. 1.105) **addhāna-iriyāpathā**ti cirapavattakā dīghakālikā iriyāpathā addhānasaddassa cirakālavacanato "addhaniyaṁ assa ciraṭṭhitikan"ti-ādīsu (dī. ni. 2.184 3.177 pārā. 21) viya, addhānagamanapavattakā vā dīghamaggikā iriyāpathā. Addhānasaddo hi dīghamaggapariyāyo "addhānagamanasamayo"ti-ādīsu (pāci. 213 217) viya. **Majjhimā**ti bhikkhācārādivasena pavattā nāticirakālikā, nātidīghamaggikā vā iriyāpathā. **Cuṇṇiya-iriyāpathā**ti vihāre, aññattha vā ito cito ca parivattanādivasena pavattā appamattakabhāvena cuṇṇavicuṇṇiyabhūtā iriyāpathā. Appamattakampi hi "cuṇṇavicuṇṇan"ti loke vadanti. **"Khuddakacuṇṇika-iriyāpathā"**tipi pāṭho, khuddakā hutvā vuttanayena cuṇṇikā iriyāpathāti attho. **Tasmā**ti evaṁ avatthābhedena iriyāpathabhedamattassa kathanato. **Tesupī**ti "gate ṭhite"ti-ādīsupi. **Vuttanayenā**ti "abhikkante"ti-ādīsu vuttanayena.

Aparabhāgeti gamana-iriyāpathato aparabhāge. **Ṭhito**ti

ṭhita-iriyāpathasampanno. **Etthevā**ti caṅkamaneyeva. Evaṁ sabbattha yathāraharaṁ.

Gamanaṭhānanisajjānaṁ viya nisīdanasayanassa kamavacanamayuttaṁ yebhuyyena tathā kamābhāvatoti **"uṭṭhāya"** micceva vuttaṁ.

Jāgaritasaddasannidhānato cettha bhavaṅgotaraṇavasena niddokkamanameva sayanaṁ, na pana piṭṭhipasāraṇamattanti dasseti **"kiriyāmayapavattānan"**ti-ādinā. Divāseyyasikkhāpade (pārā. 77) viya piṭṭhipasāraṇassāpi sayana-iriyāpathabhāvena ekalakkhaṇattā etthāvarodhanaṁ daṭṭhabbaṁ. Karaṇaṁ **kiriyā,** kāyādikiccaṁ, taṁ nibbattentīti **kiriyāmayāni** taddhitasaddānamanekatthavuttito. Atha vā āvajjanadvayakiccaṁ **kiriyā,** tāya pakatāni, nibbattāni vā **kiriyāmayāni**. Āvajjanavasena hi bhavaṅgupacchede sati vīthicittāni uppajjantīti. Aparāparuppattiyā nānappakārato vattanti parivattantīti **pavattāni.** Katthaci pana "cittānan"ti pāṭho, so abhidhammaṭṭhakathādīhi, (vibha. aṭṭha. 523) taṭṭīkāhi ca viruddhattā na porāṇapāṭhoti veditabbo. Kiriyāmayāni eva pavattāni tathā, javanaṁ, sabbampi vā chadvārikavīthicittaṁ. Tenāha **abhidhammaṭīkāyaṁ** (vibha. mūlaṭī. 525) "kāyādikiriyāmayattā (pg.2.108) āvajjanakiriyāsamuṭṭhitattā ca javanaṁ, sabbampi vā chadvārappavattaṁ kiriyāmayapavattaṁ nāmā"ti. **Appavattan**ti niddokkamanakāle anuppajjanaṁ **suttaṁ nāmā**ti attho gahetabbo. Neyyatthavacanañhi idaṁ, itarathā chadvārikacittānaṁ purecarānucaravasena uppajjantānaṁ sabbesampi dvāravimuttacittānaṁ pavattaṁ suttaṁ nāma siyā, evañca katvā niddokkamanakālato aññasmiṁ kāle uppajjantānaṁ dvāravimuttacittānampi pavattaṁ jāgarite saṅgayhatīti veditabbaṁ.

Cittassa payogakāraṇabhūte oṭṭhādike paṭicca yathāsakaṁ ṭhāne saddo jāyatīti āha **"oṭṭhe ca paṭiccā"**ti-ādi. Kiñcāpi saddo yathāṭhānaṁ jāyati, oṭṭhālanādinā pana payogeneva jāyati, na vinā tena payogenāti adhippāyo. Keci pana vadanti "oṭṭhe cāti-ādi sadduppattiṭṭhānanidassanan"ti, tadayuttameva tathā avacanato. Na hi "oṭṭhe ca paṭiccā"ti-ādinā sasamuccayena kammavacanena ṭhānavacanaṁ sambhavatīti. **Tadanurūpan**ti tassa saddassa anurūpaṁ. Bhāsanassa paṭisañcikkhanavirodhato tuṇhībhāvapakkhe "aparabhāge bhāsito iti paṭisañcikkhatī"ti na vuttaṁ, tena ca viññāyati "tuṇhībhūtova paṭisañcikkhatīti attho"ti.

Bhāsanatuṇhībhāvānaṁ sabhāvato bhede sati ayaṁ vibhāgo yutto siyā, nāsatīti anuyogenāha **"upādārūpapavattiyañhī"**ti-ādi. Upādārūpassa saddāyatanassa pavatti tathā, saddāyatanassa pavattanaṁ bhāsanaṁ, appavattanaṁ tuṇhīti vuttaṁ hoti.

Yasmā pana mahāsivattheravāde anantare anantare iriyāpathe pavattarūpārūpadhammānaṁ tattha tattheva nirodhadassanavasena sampajānakāritā gahitā, tasmā taṁ mahāsatipaṭṭhānasutte (dī. ni. 2.376 ma. ni. 1.109) āgata-asammohasampajaññavipassanāvāravasena veditabbaṁ, na catubbidhasampajaññavibhāgavasena, ato tattheva tamadhippetaṁ, na idhāti dassento **"tayidan"**ti-ādimāha. Asammohasaṅkhātaṁ dhuraṁ jeṭṭhakaṁ yassa vacanassāti **asammohadhuraṁ,** mahāsatipaṭṭhānasutteyeva tassa vacanassa adhippetabhāvassa hetugabbhamidaṁ vacanaṁ. Yasmā panettha sabbampi catubbidhaṁ sampajaññaṁ labbhati yāvadeva sāmaññaphalavisesadassanapadhānattā (pg.2.109) imissā desanāya, tasmā taṁ idha adhippetanti dassetuṁ **"imasmiṁ panā"**ti-ādi vuttaṁ. **Vuttanayenevā**ti abhikkantādīsu vuttanayeneva. Nanu "satisampajaññena samannāgato"ti etassa uddesassāyaṁ niddeso, atha kasmā sampajaññavaseneva vitthāro katoti codanaṁ sodhento "**sampajānakārīti cā"**ti-ādimāha, satisampayuttasseva sampajānassa vasena atthassa viditabbattā evaṁ vitthāro katoti vuttaṁ hoti.

“Satisampayuttassevā”ti ca iminā yathā sampajaññassa kiccato padhānatā gahitā, evaṁ satiyāpīti atthaṁ dasseti, na panetaṁ satiyā sampajaññena saha bhāvamattadassanaṁ. Na hi kadāci satirahitā ñāṇappavatti atthīti.

Nanu ca sampajaññavasenevāyaṁ vitthāro, atha kasmā satisampayuttassa sampajaññassa vasena attho veditabboti codanampi sodheti “**satisampajaññena samannāgatoti etassa hi padassa ayaṁ vitthāro”**ti iminā. Idaṁ vuttaṁ hoti– “satisampajaññena samannāgato”ti evaṁ ekato uddiṭṭhassa atthassa vitthārattā uddese viya niddesepi tadubhayaṁ samadhurabhāveneva gahitanti. Imināpi hi satiyā sampajaññena samadhurataṁyeva vibhāveti ekato uddiṭṭhassa atthassa vitthārabhāvadassanena tadatthassa siddhattā. Idāni **vibhaṅganaye**nāpi tadatthaṁ samatthetuṁ **“vibhaṅgappakaraṇe panā”**ti-ādi vuttaṁ. Imināpi hi sampajaññassa viya satiyāpettha padhānataṁyeva vibhāveti. Tattha **etāni padānī**ti “abhikkante paṭikkante sampajānakārī hotī”ti-ādīni uddesapadāni. **Vibhattānevā**ti satiyā sampajaññena sampayogamakatvā sabbaṭṭhānesu visuṁ visuṁ vibhattāniyeva.

Majjhimabhāṇakā, pana ābhidhammikā (vibha. aṭṭha. 523) ca evaṁ vadanti– eko bhikkhu gacchanto aññaṁ cintento aññaṁ vitakkento gacchati, eko kammaṭṭhānaṁ avissajjetvāva gacchati. Tathā eko tiṭṭhanto aññaṁ cintento aññaṁ vitakkento tiṭṭhati, eko kammaṭṭhānaṁ avissajjetvāva tiṭṭhati. Eko nisīdanto aññaṁ cintento aññaṁ vitakkento nisīdati, eko kammaṭṭhānaṁ avissajjetvāva nisīdati. Eko sayanto aññaṁ cintento aññaṁ vitakkento sayati, eko kammaṭṭhānaṁ avissajjetvāva sayati. Ettakena pana gocarasampajaññaṁ na pākaṭaṁ hotīti caṅkamanena dīpenti. Yo hi bhikkhu caṅkamaṁ otaritvā caṅkamanakoṭiyaṁ ṭhito pariggaṇhāti “pācīnacaṅkamanakoṭiyaṁ pavattā rūpārūpadhammā (pg.2.110) pacchimacaṅkamanakoṭiṁ appatvā ettheva niruddhā, pacchimacaṅkamanakoṭiyaṁ pavattāpi pācīnacaṅkamanakoṭiṁ appatvā ettheva niruddhā, caṅkamanavemajjhe pavattā ubho koṭiyo appatvā ettheva niruddhā, caṅkamane pavattā rūpārūpadhammā ṭhānaṁ appatvā ettheva niruddhā, ṭhāne pavattā nisajjaṁ, nisajjāya pavattā sayanaṁ appatvā ettheva niruddhā”ti evaṁ pariggaṇhanto pariggaṇhantoyeva bhavaṅgaṁ otāreti, uṭṭhahanto kammaṭṭhānaṁ gahetvāva uṭṭhahati. Ayaṁ bhikkhu **gatādīsu sampajānakārī** nāma hoti.

Evaṁ pana sutte kammaṭṭhānaṁ avibhūtaṁ hoti, kammaṭṭhānaṁ avibhūtaṁ na kātabbaṁ, tasmā yo bhikkhu yāva sakkoti, tāva caṅkamitvā ṭhatvā nisīditvā sayamāno evaṁ pariggahetvā sayati “kāyo acetano, mañco acetano, kāyo na jānāti ‘ahaṁ mañce sayito’ti, mañcopi na jānāti ‘mayi kāyo sayito’ti. Acetano kāyo acetane mañce sayito”ti. Evaṁ pariggaṇhanto pariggaṇhantoyeva cittaṁ bhavaṅgaṁ otāreti, pabujjhanto kammaṭṭhānaṁ gahetvāva pabujjhati, ayaṁ **sutte sampajānakārī** nāma hoti.

“Kāyādikiriyānipphattanena tammayattā, āvajjanakiriyāsamuṭṭhitattā ca javanaṁ, sabbampi vā chadvārappavattaṁ kiriyāmayapavattaṁ nāma, tasmiṁ sati jāgaritaṁ nāma hotī”ti pariggaṇhanto bhikkhu **jāgarite sampajānakārī** nāma. Apica rattindivaṁ cha koṭṭhāse katvā pañca koṭṭhāse jaggantopi **jāgarite sampajānakārī** nāma hoti.

Vimuttāyatanasīsena dhammaṁ desentopi, bāttiṁsa tiracchānakathā pahāya dasakathāvatthunissitaṁ sappāyakathaṁ kathentopi **bhāsite sampajānakārī** nāma.

Aṭṭhatiṁsāya ārammaṇesu cittaruciyaṁ manasikāraṁ pavattentopi dutiyajjhānaṁ samāpannopi **tuṇhībhāve sampajānakārī** nāma. Dutiyañhi jhānaṁ vacīsaṅkhāravirahato visesato tuṇhībhāvo nāmāti. Ayampi nayo purimanayato

visesanayattā idhāpi āharitvā vattabbo. Tathā hesa abhidhammaṭṭhakathādīsu (vibha. aṭṭha. 523) "ayaṁ panettha aparopi nayo"ti ārabhitvā (pg.2.111) yathāvuttanayo vibhāvitoti. "Evaṁ kho mahārājā"ti-ādi yathāniddiṭṭhassa atthassa nigamanaṁ, tasmā tattha niddesānurūpaṁ atthaṁ dassento **"evan"**ti-ādimāha. **Satisampayuttassa sampajaññassā**ti hi niddesānurūpaṁ atthavacanaṁ. Tattha vinicchayo vuttoyeva. **Evan**ti iminā vuttappakārena abhikkantapaṭikkantādīsu sattasu ṭhānesu paccekaṁ catubbidhena pakārenāti attho.

Santosakathāvaṇṇanā

215. Atthadassanena padassapi viññāyamānattā padamanapekkhitvā santosassa attani atthitāya bhikkhu santuṭṭhoti pavuccatīti atthamattaṁ dassetuṁ **"itarītarapaccayasantosena samannāgato"**ti vuttaṁ. Santussati na luddho bhavatīti hi padanibbacanaṁ. Apica padanibbacanavasena atthe vutte yassa santosassa attani atthibhāvato santuṭṭho nāma, so apākaṭoti taṁ pākaṭakaraṇatthaṁ **"itarītarapaccayasantosena samannāgato"**ti atthamattamāha, cīvarādike yattha katthaci kappiyapaccaye santosena samaṅgībhūtoti attho. Itara-saddo hi aniyamavacano dvikkhattuṁ vuccamāno yaṁ kiñci-saddena samānattho hoti. Tena vuttaṁ "yattha katthaci kappiyapaccaye"ti. Atha vā itaraṁ vuccati hīnaṁ paṇītato aññattā, tathā paṇītampi hīnato aññattā. Aññamaññāpekkhāsiddhā hi itaratā, tasmā hīnena vā paṇītena vā cīvarādikappiyapaccayena santosena samaṅgībhūtoti attho daṭṭhabbo. Santussati tena, santussanamattanti vā **santoso,** tathā pavatto alobho, alobhapadhānā vā cattāro khandhā. Labhanaṁ **lābho,** attano lābhassa anurūpaṁ santoso **yathālābhasantoso. Balan**ti kāyabalaṁ, attano balassa anurūpaṁ santoso **yathābalasantoso. Sāruppan**ti sappāyaṁ patirūpaṁ bhikkhuno anucchavikatā, attano sāruppassa anurūpaṁ santoso **yathāsāruppasantoso.**

Aparo nayo– labbhateti **lābho,** yo yo lābho **yathālābhaṁ,** itarītarapaccayo, yathālābhena santoso **yathālābhasantoso.** Balassa anurūpaṁ pavattatīti **yathābalaṁ,** attano balānucchavikapaccayo, yathā-saddo cettha sasādhanaṁ anurūpakiriyaṁ (pg.2.112) vadati, yathā taṁ "adhicittan"ti ettha adhi-saddo sasādhanaṁ adhikaraṇakiriyanti. Yathābalena santoso **yathābalasantoso.** Sāruppati patirūpaṁ bhavati, sobhanaṁ vā āropetīti **sāruppaṁ,** yaṁ yaṁ sāruppaṁ **yathāsāruppaṁ,** bhikkhuno sappāyapaccayo, yathāsāruppena santoso **yathāsāruppasantoso.** Yathāvuttaṁ pabhedamanugatā vaṇṇanā **pabhedavaṇṇanā.**

Idhāti sāsane. **Aññaṁ na patthetīti** appattapatthanabhāvamāha, **labhantopi na gaṇhātī**ti pattapatthanābhāvaṁ. Paṭhamena appattapatthanābhāveyeva vutte yathāladdhato aññassa apatthanā nāma appicchatāyapi siyā pavatti-ākāroti appicchatāpasaṅgabhāvato tatopi nivattameva santosassa sarūpaṁ dassetuṁ dutiyena pattapatthanābhāvo vuttoti daṭṭhabbaṁ. Evamuparipi. **Pakatidubbalo**ti ābādhādivirahepi sabhāvadubbalo. Samāno sīlādibhāgo yassāti **sabhāgo,** saha vā sīlādīhi guṇabhāgehi vattatīti **sabhāgo,** lajjīpesalo bhikkhu, tena. **Taṁ parivattetvā**ti pakatidubbalādīnaṁ garucīvaraṁ na phāsubhāvāvahaṁ, sarīrakhedāvahañca hotīti payojanavasena parivattanaṁ vuttaṁ, na atricchatādivasena. Atricchatādippakārena hi parivattetvā lahukacīvaraparibhogo santosavirodhī hoti, tassa pana tadabhāvato yathāvuttappayojanavasena parivattetvā lahukacīvaraparibhogopi na santosavirodhīti

āha **“lahukena yāpentopi santuṭṭhova hotī”**ti. Payojanavasena parivattetvā lahukacīvaraparibhogopi na tāva santosavirodhī, pageva tathā aparivattetvā paribhogeti sambhāvitassa atthassa dassanatthañhettha api-saddaggahaṇaṁ. Cīvaraniddesepi **“pattacīvarādīnaṁ aññataran”**ti vacanaṁ yathārutaṁ gahitāvasesapaccayasantosassa cīvarasantose samavarodhitādassanatthaṁ. “Therako ayamāyasmā mallako”ti-ādīsu theravohārassa paññattimattepi pavattito dasavassato pabhuti ciravassapabbajitesveva idha pavattiñāpanatthaṁ **“therānaṁ cirapabbajitānan”**ti vuttaṁ, **therānan**ti vā saṅghattheraṁ vadati. **Cirapabbajitānan**ti pana tadavasese vuḍḍhabhikkhū. **Saṅkārakūṭādito**ti kacavararāsi-ādito. **Anantakānī**ti nantakāni pilotikāni. “A-kāro (pg.2.113) cettha nipātamattan”ti (vi. va. aṭṭha. 1165) **vimānaṭṭhakathāyaṁ** vuttaṁ. Tathā cāhu “nantakaṁ kappaṭo jiṇṇavasanaṁ tu paṭaccaran”ti natthi dasāsaṅkhāto anto koṭi yesanti hi **nantakāni,** na-saddassa tu anādese **anantakānī**tipi yujjati. Saṅketakovidānaṁ pana ācariyānaṁ tathā avuttattā vīmaṁsitvā gahetabbaṁ. **“Sanantakānī”**tipi pāṭho, nantakena saha saṁsibbitāni paṁsukūlāni cīvarānīti attho. **Saṅghāṭin**ti tiṇṇaṁ cīvarānaṁ aññataraṁ cīvaraṁ. Tīṇipi hi cīvarāni saṅghaṭitattā “saṅghāṭī”ti vuccanti. Mahagghaṁ cīvaraṁ, bahūni vā cīvarāni labhitvā tāni vissajjetvā tadaññassa gahaṇampi mahicchatādinaye aṭṭhatvā yathāsāruppanaye eva ṭhitattā na santosavirodhīti āha **“tesaṁ …pe… dhārentopi santuṭṭhova hotī”**ti. Yathāsāruppanayena yathāladdhaṁ vissajjetvā tadaññagahaṇampi na tāva santosavirodhī, pageva anaññagahaṇena yathāladdhasseva yathāsāruppaṁ paribhogeti sambhāvitassa atthassa dassanatthañhettha **api**-saddaggahaṇaṁ, evaṁ sesapaccayesupi yathābalayathāsāruppaniddesesu api-saddaggahaṇe adhippāyo veditabbo.

Pakativiruddhanti sabhāveneva asappāyaṁ. Samaṇadhammakaraṇasīsena sappāyapaccayapariyesanaṁ, paribhuñjanañca visesato yuttataranti atthantaraṁ viññāpetuṁ “yāpentopī”ti avatvā **“samaṇadhammaṁ karontopī”**ti vuttaṁ. **Missakāhāran**ti taṇḍulamuggādīhi nānāvidhapubbaṇṇāparaṇṇehi missetvā kataṁ āhāraṁ.

Aññampi senāsane yathāsāruppasantosaṁ dassento āha **“yo hī”**ti-ādi. Paṭhame hi naye yathāladdhassa vissajjanena, dutiye pana yathāpattassa asampaṭicchanena yathāsāruppasantoso vuttoti ayametesaṁ viseso. **Hi**-saddo cettha pakkhantarajotako. **Majjhimāgamaṭṭhakathāyaṁ** pana pi-saddo dissati. **“Uttamasenāsanaṁ nāma pamādaṭṭhānan”**ti vatvā tabbhāvameva dassetuṁ **“tattha nisinnassā”**ti-ādi vuttaṁ. **Niddābhibhūtassā**ti thinamiddokkamanena cittacetasikagelaññabhāvato bhavaṅgasantatisaṅkhātāya niddāya abhibhūtassa, niddāyantassāti attho. **Paṭibujjhato**ti tathārūpena ārammaṇantarena paṭibujjhantassa paṭibujjhanahetu (pg.2.114) kāmavitakkā pātubhavantīti vuttaṁ hoti. **“Paṭibujjhanato”**tipi hi katthaci pāṭho dissati. **Ayampī**ti paṭhamanayaṁ upādāya vuttaṁ.

Tesaṁ ābhatenāti tehi therādīhi ābhatena, tesaṁ vā yena kenaci santakenāti ajjhāharitvā sambandho. **Muttaharītakan**ti gomuttaparibhāvitaṁ, pūtibhāvena vā mocitaṁ chaḍḍitaṁ harītakaṁ, idāni pana potthakesu “gomuttaharītakan”ti pāṭho, so na porāṇapāṭho tabbaṇṇanāya (dī. ni. ṭī. 1.215) viruddhattā. **Catumadhuranti majjhimāgama**vare **mahādhammasamādānasutte** (ma. ni. 1.484ādayo) vuttaṁ dadhimadhusappiphāṇitasaṅkhātaṁ catumadhuraṁ, ekasmiñca bhājane catumadhuraṁ ṭhapetvā tesu yadicchasi, taṁ gaṇhāhi bhanteti attho. **“Sacassā”**ti-ādinā tadubhayassa rogavūpasamanabhāvaṁ dasseti. **Buddhādīhi vaṇṇitan**ti “pūtimuttabhesajjaṁ nissāya pabbajjā”ti-ādinā (mahāva. 73 128) sammāsambuddhādīhi pasatthaṁ.

Appicchatāvisiṭṭhāya santuṭṭhiyā niyojanato paramena ukkaṁsagatena santosena santussatīti **paramasantuṭṭho.**

Kāmañca santosappabhedā yathāvuttatopi adhikatarā cīvare vīsati santosā, piṇḍapāte pannarasa, senāsane ca pannarasa, gilānapaccaye vīsatīti, idha pana saṅkhepena dvādasavidhoyeva santoso vutto. Tadadhikatarappabhedo pana caturaṅguttare **mahā-ariyavaṁsasuttaṭṭhakathāya** (a. ni. aṭṭha. 2.4.28) gahetabbo. Tenāha **"iminā panā"**ti-ādi. Evaṁ "idha mahārāja bhikkhu santuṭṭho hotī"ti ettha puggalādhiṭṭhānaniddiṭṭhena santuṭṭhapadeneva santosappabhedaṁ dassetvā idāni "kāyaparihārikena cīvarena kucchiparihārikena piṇḍapātenā"ti-ādi desanānurūpaṁ tena santosena santuṭṭhassa anucchavikaṁ paccayappabhedaṁ, tassa ca kāyakucchiparihāriyabhāvaṁ vibhāvento evamāhāti ayamettha sambandho. Kāmañcassa cīvarapiṇḍapāteheva yathākkamaṁ kāyakucchiparihāriyehi santuṭṭhatā pāḷiyaṁ vuttā, tathāpi sesaparikkhāracatukkena ca vinā vicaraṇamayuttaṁ, sabbattha ca kāyakucchiparihāriyatā laddhabbāti aṭṭhakathāyaṁ ayaṁ vinicchayo vuttoti daṭṭhabbaṁ. **Dantakaṭṭhacchedanavāsī**ti lakkhaṇamattaṁ tadaññakiccassāpi tāya sādhetabbattā, tena vakkhati "mañcapīṭhānaṁ aṅgapādacīvarakuṭidaṇḍakasajjanakāle cā"ti-ādi. Vuttampi cetaṁ porāṇaṭṭhakathāsu "na hetaṁ katthacipi pāḷiyamāgatan"ti.

Bandhananti (pg.2.115) kāyabandhanaṁ. **Parissāvanena** parissāvanañca, tena sahāti vā attho. Yutto kammaṭṭhānabhāvanāsaṅkhāto yogo yassa, tasmiṁ vā yogo yuttoti **yuttayogo,** tassa.

Kāyaṁ pariharanti posenti, kāyassa vā parihāro posanamattaṁ payojanametehīti **kāyaparihāriyā** ka-kārassa ya-kāraṁ katvā. Posanañcettha vaḍḍhanaṁ, bharaṇaṁ vā, tathā **kucchiparihāriyāpi** veditabbā. Bahiddhāva kāyassa upakārakabhāvena kāyaparihāriyatā, ajjhoharaṇavasena sarīraṭṭhitiyā upakārakabhāvena kucchiparihāriyatāti ayametesaṁ viseso. Tenāha **"ticīvaraṁ tāvā"**ti-ādi. **"Pariharatī"**ti etassa **posetī**ti atthavacanaṁ. **Itī**ti nidassane nipāto, evaṁ vuttanayena kāyaparihāriyaṁ hotīti kāraṇajotane vā, tasmā posanato kāyaparihāriyaṁ hotīti. Evamuparipi. **Cīvarakaṇṇenā**ti cīvarapariyantena.

Kuṭiparibhaṇḍakaraṇakāleti kuṭiyā samantato vilimpanena sammaṭṭhakaraṇakāle.

Aṅgaṁ nāma mañcapīṭhānaṁ pādūpari ṭhapito padhānasambhāraviseso. Yattha padarasañcinanapiṭṭhi-apassayanādīni karonti, yo "aṭanī"tipi vuccati.

Madhuddumapupphaṁ **madhukaṁ** nāma, makkhikāmadhūhi katapūvaṁ vā. **Parikkhāramattā** parikkhārapamāṇaṁ. **Seyyaṁ pavisantassā**ti paccattharaṇakuñcikānaṁ tādise kāle paribhuttabhāvaṁ sandhāya vuttaṁ. Tenāha **"tatraṭṭhakaṁ paccattharaṇan"**ti. Attano santakabhāvena paccattharaṇādhiṭṭhānena adhiṭṭhahitvā tattheva senāsane tiṭṭhanakañhi "tatraṭṭhakan"ti vuccati. Vikappanavacanato pana tesamaññatarassa navamatā, yathāvuttapaṭipāṭiyā cettha navamabhāvo, na tu tesaṁ tathāpatiniyatabhāvena. Kasmāti ce? Tathāyeva tesamadhāraṇato. Esa nayo dasamādīsupi. Telaṁ paṭisāmetvā haritā veḷunāḷi-ādikā **telanāḷi.** Nanu santuṭṭhapuggaladassane santuṭṭhova aṭṭhaparikkhāriko dassetabboti anuyoge yathārahaṁ tesampi santuṭṭhabhāvaṁ dassento **"etesu cā"**ti-ādimāha. Mahanto parikkhārasaṅkhāto bhāro etesanti **mahābhārā,** ayaṁ adhunā pāṭho, **ācariyadhammapālattherena** pana **"mahāgajā"**ti pāṭhassa diṭṭhattā "dupposabhāvena (pg.2.116) mahāgajā viyāti mahāgajā"ti (dī. ni. ṭī. 1.215) vuttaṁ, na te ettakehi parikkhārehi "mahicchā, asantuṭṭhā, dubbharā, bāhullavuttino"ti ca vattabbāti

adhippāyo. Yadi itarepi santuṭṭhā appicchatādisabhāvā, kimetesampi vasena ayaṁ desanā icchitāti codanaṁ sodhetuṁ **"bhagavā panā"**ti-ādi vuttaṁ. Aṭṭhaparikkhārikassa vasena imissā desanāya icchitabhāvo kathaṁ viññāyatīti anuyogampi apaneti **"so hī"**ti-ādinā, tasseva tathā pakkantabhāvena "kāyaparihārikena cīvarenā"ti-ādi pāḷiyā yogyato tassa vasena icchitabhāvo viññāyatīti vuttaṁ hoti. Vacanīyassa hetubhāvadassanena hi vācakassāpi hetubhāvo dassitoti Evañca katvā **"iti imassā"**ti-ādi laddhaguṇavacanampi upapannaṁ hoti. Sallahukā vutti jīvikā yassāti **sallahukavutti,** tassa bhāvo **sallahukavuttitā,** taṁ. **Kāyapārihāriyenā**ti bhāvappadhānaniddeso, bhāvalopaniddeso vāti dasseti **"kāyaṁ pariharaṇamattakenā"**ti iminā, kāyaposanappamāṇenāti attho. Tathā **kucchiparihāriyenā**ti etthāpi. Vuttanayena cettha dvidhā vacanattho, **ṭīkāyaṁ** (dī. ni. ṭī. 1.215) pana paṭhamassa vacanatthassa heṭṭhā vuttattā dutiyova idha vuttoti daṭṭhabbaṁ. Mamāyanataṇhāya **āsaṅgo.** Pariggahataṇhāya **bandho. Jiyāmutto**ti dhanujiyāya mutto. **Yūthā**ti hatthigaṇato. Tidhā pabhinnamado **madahatthī. Vanapabbhāran**ti vane pabbhāraṁ.

Catūsu disāsu sukhavihāritāya sukhavihāraṭṭhānabhūtā, "ekaṁ disaṁ pharitvā"ti-ādinā (dī. ni. 3.308 ma. ni. 1.77 459 509 2.309) vā nayena brahmavihārabhāvanāpharaṇaṭṭhānabhūtā catasso disā etassāti **catuddiso,** so eva **cātuddiso,** catasso vā disā **catuddisaṁ,** vuttanayena tamassāti **cātuddiso** yathā "saddho"ti. Tāsveva disāsu katthacipi satte vā saṅkhāre vā bhayena na paṭihanati, sayaṁ vā tehi na paṭihaññateti **appaṭigho. Santussamāno**ti sakena, santena vā, samameva vā tussanako. **Itarītarenā**ti yena kenaci paccayena, uccāvacena vā. Paricca sayanti pavattanti kāyacittāni, tāni vā parisayanti abhibhavantīti **parissayā,** sīhabyagghādayo bāhirā, kāmacchandādayo ca ajjhattikā kāyacittupaddavā, upayogatthe (pg.2.117) cetaṁ sāmivacanaṁ. **Sahitā**ti adhivāsanakhantiyā, vīriyādidhammehi ca yathāraham khantā, gahantā cāti attho. Thaddhabhāvakarabhayābhāvena **achambhī. Eko care**ti asahāyo ekākī hutvā carituṁ viharituṁ sakkuṇeyya. Samatthane hi **eyya**-saddo yathā "ko imaṁ vijaṭaye jaṭan"ti (saṁ. ni. 1.23) khaggavisāṇakappatāya ekavihārīti dasseti **"khaggavisāṇakappo"**ti iminā. Saṇṭhānena khaggasadisaṁ ekameva matthake uṭṭhitaṁ visāṇaṁ yassāti **khaggo;** khaggasaddena taṁsadisavisāṇassa gahitattā, mahiṁsappamāṇo migaviseso, yo loke "palāsādo, gaṇṭhako"ti ca vuccati, tassa visāṇena ekībhāvena sadisoti attho. Apica ekavihāritāya khaggavisāṇakappoti dassetumpi evaṁ vuttaṁ. Vitthāro panassā attho **khaggavisāṇasuttavaṇṇanāyaṁ,** (su. ni. aṭṭha. 1.42) **cūḷaniddese** (cūḷani. 128) ca vuttanayena veditabbo.

Evaṁ vaṇṇitanti khaggavisāṇasutte bhagavatā tathā desanāya vivaritaṁ, thomitaṁ vā. Khaggassa nāma migassa visāṇena kappo sadiso tathā. Kappa-saddo hettha "satthukappena vata bho kira sāvakena saddhiṁ mantayamānā"ti-ādīsu (ma. ni. 1.260) viya paṭibhāge vattati, tassa bhāvo **khaggavisāṇakappatā,** taṁ so āpajjatīti sambandho.

Vātābhighātādīhi siyā sakuṇo chinnapakkho, asañjātapakkho vā, idha pana ḍetuṁ samattho sapakkhikova adhippetoti visesadassanatthaṁ pāḷiyaṁ **"pakkhī sakuṇo"**ti vuttaṁ, na tu "ākāse antalikkhe caṅkamatī"ti-ādīsu (paṭi. ma. 3.11) viya pariyāyamattadassanatthanti āha **"pakkhayutto sakuṇo"**ti. **Uppatatī**ti uddhaṁ patati gacchati, pakkhandatīti attho. **Vidhunantā**ti vibhindantā, vicālentā vā. **Ajjatanāyā**ti ajjabhāvatthāya. Tathā **svātanāyā**ti etthāpi. Attano pattaṁ eva bhāro yassāti

sapattabhāro. Mamāyanataṇhābhāvena **nissaṅgo.** Pariggahataṇhābhāvena **nirapekkho. Yena kāman**ti yattha attano ruci, tattha. Bhāvanapuṁsakaṁ vā etaṁ. Yena yathā pavatto kāmoti hi **yenakāmo,** taṁ, yathākāmanti attho.

Nīvaraṇappahānakathāvaṇṇanā

216. Pubbe (pg.2.118) vuttasseva atthacatukkassa puna sampiṇḍetvā kathanaṁ kimatthanti adhippāyena anuyogaṁ uddharitvā sodheti **"so …pe… kiṁ dassetī"**ti-ādinā. **Paccayasampattin**ti sambhārapāripūriṁ. **Ime cattāro**ti sīlasaṁvaro indriyasaṁvaro sampajaññaṁ santosoti pubbe vuttā cattāro āraññikassa sambhārā. **Na ijjhatī**ti na sampajjati na saphalo bhavati. Na kevalaṁ anijjhanamattaṁ, atha kho ayampi dosoti dasseti **"tiracchānagatehi vā"**ti-ādinā. **Vattabbataṁ āpajjatī**ti "asukassa bhikkhuno arañňe tiracchānagatānaṁ viya, vanacarakānaṁ viya ca nivāsanamattameva, na pana arañňavāsānucchavikā kāci sammāpaṭipatti atthī"ti apavādavasena vacanīyabhāvamāpajjati, imassatthassa pana dassanena virujjhanato saddhiṁ-saddo na porāṇoti daṭṭhabbaṁ. Atha vā ārañňakehi tiracchānagatehi, vanacaravisabhāgajanehi vā saddhiṁ vippaṭipattivasena vasanīyabhāvaṁ āpajjati. "Na bhikkhave paṇidhāya arañňe vatthabbaṁ, yo vaseyya, āpatti dukkaṭassā"ti-ādīsu (pārā. 223) viya hi **vatthabba**-saddo vasitabbapariyāyo. Tathā hi **vibhaṅgaṭṭhakathāyampi** vuttaṁ "evarūpassa hi arañňavāso kāḷamakkaṭa-acchataracchadīpimigānaṁ aṭavivāsasadiso hotī"ti (vibha. aṭṭha. 526) **adhivatthā**ti adhivasantā. Paṭhamaṁ **bheravasaddaṁ sāventi**. Tāvatā apalāyantassa **hatthehi**pi sīsaṁ paharitvā palāpanākāraṁ karontīti ācariyasāriputtattherena kathitaṁ. Evaṁ byatirekato paccayasampattiyā dassitabhāvaṁ pakāsetvā idāni anvayatopi pakāsetuṁ **"yassa panete"**ti-ādi vuttaṁ. Kathaṁ ijjhatīti āha **"so hī"**ti-ādi. **Kāḷako tilako**ti vaṇṇavikārāpanarogavasena aññattha pariyāyavacanaṁ. Vuttañhi–

"Dunnāmakañca arisaṁ, chaddiko vamathūrito;
Davathu paritāpotha, tilako tilakāḷako"ti.

Tilasaṇṭhānaṁ viya jāyatīti hi **tilako,** kāḷo hutvā jāyatīti **kāḷako.** Idha pana paṇṇattivītikkamasaṅkhātaṁ thullavajjaṁ kāḷakasadisattā **kāḷakaṁ,** micchāvītikkamasaṅkhātaṁ aṇumattavajjaṁ tilakasadisattā **tilakan**ti (pg.2.119) ayaṁ viseso. **Tan**ti tathā uppāditaṁ pītiṁ. Vigatabhāvena upaṭṭhānato khayavayavasena sammasanaṁ. Khīyanaṭṭhena hi **khayo**va vigato, viparīto vā hutvā ayanaṭṭhena **vayo**tipi vuccati. **Ariyabhūmi** nāma lokuttarabhūmi. **Itī**ti ariyabhūmi-okkamanato, devatānaṁ vaṇṇabhaṇanato vā, tattha tattha devatānaṁ vacanaṁ sutvā tassa yaso patthaṭoti vuttaṁ hoti, evañca katvā heṭṭhā vuttaṁ ayasapattharaṇampi devatānamārocanavasenāti gahetabbaṁ.

Vivitta-saddo janaviveketi āha **"suññan"**ti. Taṁ pana janasaddanigghosābhāvena veditabbaṁ saddakaṇṭakattā jhānassāti dassetuṁ **"appasaddaṁ appanigghosanti attho"**ti vuttaṁ. Janakaggahaṇeneva hi idha jaññaṁ gahitaṁ. Tathā hi vuttaṁ **vibhaṅge** "yadeva taṁ appanigghosaṁ, tadeva taṁ vijanavātan"ti (vibha. 533). **Appasaddan**ti ca pakatisaddābhāvamāha. **Appanigghosan**ti nagaranigghosādisaddābhāvaṁ. Īdisesu hi byañjanaṁ sāvasesaṁ viya, attho pana niravasesoti aṭṭhakathāsu vuttaṁ. **Majjhimāgamaṭṭhakathāvaṇṇanāyaṁ** (ma. ni. aṭṭha. 3.364) pana

ācariyadhammapālatthero evamāha "appasaddassa parittapariyāyaṁ manasi katvā vuttaṁ 'byañjanaṁ sāvasesaṁ siyā'ti. Tenāha 'na hi tassā'ti-ādi. **Appa**saddo panettha abhāvatthotipi sakkā viññātuṁ 'appābādhatañca sañjānāmī'ti-ādīsu (ma. ni. 1.225) viyā"ti. Tamatthaṁ **vibhaṅgapāḷiyā** (vibha. 528) saṁsandanto **"etadevā"**ti-ādimāha. **Etadevā**ti ca mayā saṁvaṇṇiyamānaṁ nissaddataṁ evāti attho. **Santikepī**ti gāmādīnaṁ samīpepi edisaṁ vivittaṁ nāma, pageva dūreti attho. **Anākiṇṇan**ti asaṅkiṇṇaṁ asambādhaṁ. Yassa senāsanassa samantā gāvutampi aḍḍhayojanampi pabbatagahanaṁ vanagahanaṁ nadīgahanaṁ hoti, na koci avelāya upasaṅkamituṁ sakkoti, idaṁ santikepi anākiṇṇaṁ nāma. **Setī**ti sayati. **Āsatī**ti nisīdati. **"Etthā"**ti iminā **sena**-saddassa, **āsana**-saddassa ca adhikaraṇatthabhāvaṁ dasseti, **ca**-saddena ca tadubhayapadassa catthasamāsabhāvaṁ. **"Tenāhā"**ti-ādinā **vibhaṅgapāḷi**meva āharati.

Idāni tassāyevatthaṁ senāsanappabhedadassanavasena vibhāvetuṁ **"apicā"**ti-ādi vuttaṁ. Vibhaṅgapāḷiyaṁ nidassananayena sarūpato dassitasenāsanasseva hi ayaṁ vibhāgo. Tattha **vihāro** pākāraparicchinno sakalo (pg.2.120) āvāso. **Aḍḍhayogo** dīghapāsādo, "garuḷasaṇṭhānapāsādo"tipi vadanti. **Pāsādo** caturassapāsādo. **Hammiyaṁ** muṇḍacchadanapāsādo. **Aṭṭo** paṭirājūnaṁ paṭibāhanayoggo catupañcabhūmako patissayaviseso. **Māḷo** ekakūṭasaṅgahito anekakoṇavanto patissayaviseso. Aparo nayo– **vihāro** dīghamukhapāsādo. **Aḍḍhayogo** ekapassachadanakagehaṁ. Tassa kira ekapasse bhitti uccatarā hoti, itarapasse nīcā, tena taṁ ekachadanakaṁ hoti. **Pāsādo** āyatacaturassapāsādo. **Hammiyaṁ** muṇḍacchadanakaṁ candikaṅgaṇayuttaṁ. **Guhā** kevalā pabbataguhā. **Leṇaṁ** dvārabandhaṁ pabbhāraṁ. Sesaṁ vuttanayameva. "Maṇḍapoti sākhāmaṇḍapo"ti (dī. ni. ṭī. 1.216) evaṁ **ācariyadhammapālattherena,** aṅguttaraṭīkākārena ca **ācariyasāriputtattherena** vuttaṁ.

Vibhaṅgaṭṭhakathāyaṁ (vibha. aṭṭha. 527) pana **vihāro**ti samantā parihārapathaṁ, antoyeva ca rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni dassetvā katasenāsanaṁ. **Aḍḍhayogo**ti supaṇṇavaṅkagehaṁ. **Pāsādo**ti dve kaṇṇikāni gahetvā kato dīghapāsādo. **Aṭṭo**ti paṭirājādipaṭibāhanatthaṁ iṭṭhakāhi kato bahalabhittiko catupañcabhūmako patissayaviseso. **Māḷo**ti bhojanasālāsadiso maṇḍalamāḷo. **Vinayaṭṭhakathāyaṁ** pana "ekakūṭasaṅgahito caturassapāsādo"ti (pārā. aṭṭha. 2.482-487) vuttaṁ. **Leṇan**ti pabbataṁ khaṇitvā vā pabbhārassa appahonakaṭṭhāne kuṭṭaṁ uṭṭhāpetvā vā katasenāsanaṁ. **Guhā**ti bhūmidari vā yattha rattindivaṁ dīpaṁ laddhuṁ vaṭṭati, pabbataguhā vā bhūmiguhā vāti vuttaṁ.

Taṁ āvasathabhūtaṁ patissayasenāsanaṁ viharitabbaṭṭhena, vihāraṭṭhānaṭṭhena ca **vihārasenāsanaṁ nāma.** Masārakādicatubbidho **mañco.** Tathā **pīṭhaṁ.** Uṇṇabhisi-ādipañcavidhā **bhisi.** Sīsappamāṇaṁ **bimbohanaṁ.** Vitthārato vidatthicaturaṅgulatā, dīghato mañcavitthārappamāṇatā cettha sīsappamāṇaṁ. Masārakādīni mañcapīṭhabhāvato, bhisi-upadhānañca mañcapīṭhasambandhato **mañcapīṭhasenāsanaṁ.** Mañcapīṭhabhūtañhi senāsanaṁ, mañcapīṭhasambandhañca sāmaññaniddesena, ekasesena vā "mañcapīṭhasenāsanan"ti vuccati. **Ācariyasāriputtattheropi** evameva vadati. **Ācariyadhammapālattherena** pana **"mañcapīṭhasenāsanan**ti mañcapīṭhañceva mañcapīṭhasambandhasenāsanañcā"ti (dī. ni. ṭī. 1.216) vuttaṁ. **Cimilikā** (pg.2.121) nāma sudhāparikammakatāya bhūmiyā vaṇṇānurakkhaṇatthaṁ paṭakhaṇḍādīhi sibbetvā katā. **Cammakhaṇḍo** nāma sīhabyagghadīpitaracchacammādīsupi yaṁ kiñci cammaṁ. **Aṭṭhakathāsu** (pāci. aṭṭha. 112 vi. saṅga. aṭṭha. 82) hi senāsanaparibhoge paṭikkhittacammaṁ na dissati.

Tiṇasanthāroti yesaṁ kesañci tiṇānaṁ santhāro. Eseva nayo **paṇṇasanthāre**pi. Cimilikādi bhūmiyaṁ santharitabbatāya **santhatasenāsanaṁ. Yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantī**ti ṭhapetvā vā etāni mañcādīni yattha bhikkhū sannipatanti, **sabbametaṁ senāsanaṁ** nāmāti evaṁ vuttaṁ avasesaṁ rukkhamūlādipaṭikkamitabbaṭṭhānaṁ abhisaṅkharaṇābhāvato kevalaṁ sayanassa, nissajjāya ca okāsabhūtattā **okāsasenāsanaṁ. Senāsanaggahaṇenā**ti "vivittaṁ senāsanan"ti iminā senāsanasaddena vivittasenāsanassa vā ādānena, vacanena vā gahitameva sāmaññajotanāya visese avaṭṭhānato, visesatthinā ca visesassa payujjitabbato.

Yadevaṁ kasmā "araññan"ti-ādi puna vuttanti anuyogena **"idha panassā"**ti-ādimāha. Evaṁ gahitesupi senāsanesu yathāvuttassa bhikkhuno anucchavikameva senāsanaṁ dassetukāmattā puna evaṁ vuttanti adhippāyo. **"Bhikkhunīnaṁ vasena āgatan"**ti idaṁ vinaye āgatameva sandhāya vuttaṁ, na abhidhamme. Vinaye hi **gaṇamhā-ohīyanasikkhāpade** (pāci. 691) bhikkhunīnaṁ āraññakadhutaṅgassa paṭikkhittattā idampi ca tāsaṁ araññaṁ nāma, na pana pañcadhanusatikaṁ pacchimaṁ araññameva senāsanaṁ, idampi ca tāsaṁ gaṇamhā-ohīyanāpattikaraṁ, na tu pañcadhanusatikādimeva araññaṁ. Vuttañhi tattha–

> "Ekā vā gaṇamhā ohīyeyyāti agāmake araññe dutiyikāya bhikkhuniyā dassanūpacāraṁ vā savanūpacāraṁ vā vijahantiyā āpatti thullaccayassa, vijahite āpatti saṅghādisesassā"ti.

Vinayaṭṭhakathāsupi (pāci. aṭṭha. 692) hi tathāva attho vuttoti. Abhidhamme pana "araññanti nikkhamitvā bahi indakhīlā sabbametaṁ araññan"ti (vibha. 529) āgataṁ. Vinayasuttantā hi ubhopi pariyāyadesanā nāma, abhidhammo pana nippariyāyadesanā, tasmā yaṁ na gāmapadesantogadhaṁ, taṁ araññanti nippariyāyena dassetuṁ tathā vuttaṁ. Indakhīlā bahi nikkhamitvā yaṁ ṭhānaṁ pavattaṁ (pg.2.122) sabbametaṁ araññaṁ nāmāti cettha attho. **Āraññakaṁ nāma …pe… pacchimanti idaṁ pana** suttantanayena **āraññakasikkhāpade** (pārā. 652) āraññikaṁ bhikkhuṁ sandhāya vuttaṁ **imassa bhikkhuno anurūpaṁ,** tasmā **Visuddhimagge dhutaṅganiddese** (visuddhi. 1.19) yaṁ **tassa lakkhaṇaṁ vuttaṁ,** taṁ yuttameva, ato tattha vuttanayena gahetabbanti adhippāyo.

Sandacchāyanti sītacchāyaṁ. Tenāha **"tattha hī"**ti-ādi. **Rukkhamūlan**ti rukkhasamīpaṁ. Vuttañhetaṁ "yāvatā majjhanhike kāle samantā chāyā pharati, nivāte paṇṇāni nipatanti, ettāvatā rukkhamūlan"ti. **Pabbatan**ti suddhapāsāṇasuddhapaṁsu-ubhayamissakavasena tividhopi pabbato adhippeto, na silāmayo eva. **Sela**-saddo pana avisesato pabbatapariyāyoti katvā evaṁ vuttaṁ. **"Tattha hī"**ti-ādinā tadubhayassa anurūpataṁ dasseti. **Disāsu khāyamānāsū**ti dasasu disāsu abhimukhībhāvena dissamānāsu. Tathārūpenapi kāraṇena siyā cittassa ekaggatāti etaṁ vuttaṁ, sabbadisāhi āgatena vātena bījiyamānabhāvahetudassanatthanti keci. **Kaṁ vuccati udakaṁ** pipāsavinodanassa kārakattā. **"Yaṁ nadītumbantipi nadīkuñjantipi vadanti,** taṁ kandaranti apabbatapadesepi vidugganadīnivattanapadesaṁ kandaranti dassetī"ti (vibha. mūlaṭī. 530) **ācariyānandatthero,** teneva viññāyati "nadītumbanadīkuñjasaddā nadīnivattanapadesavācakā"ti. Nadīnivattanapadeso ca nāma nadiyā nikkhamana-udakena puna nivattitvā gato viduggapadeso. "Apabbatapadesepī"ti vadanto pana aṭṭhakathāyaṁ nidassanamattena paṭhamaṁ pabbatapadesanti vuttaṁ, yathāvutto pana nadīpadesopi kandaro evāti dasseti.

“Tattha hī”ti-ādināpi nidassanamatteneva tassānurūpabhāvamāha. **Ussāpetvā**ti puñjaṁ katvā. “Dvinnaṁ pabbatānampi āsannatare ṭhitānaṁ ovarakādisadisaṁ vivaraṁ hoti, ekasmiṁyeva pana pabbate umaṅgasadisan”ti vadanti ācariyā. Ekasmiṁyeva hi umaṅgasadisaṁ antoleṇaṁ hoti upari paṭicchannattā, na dvīsu tathā appaṭicchannattā, tasmā “umaṅgasadisan”ti idaṁ “ekasmiṁ yevā”ti iminā sambandhanīyaṁ. “Mahāvivaran”ti idaṁ pana ubhayehipi. **Umaṅgasadisan**ti ca “suduṅgāsadisan”ti (dī. ni. ṭī. 1.216) **ācariyena** vuttaṁ. **Suduṅgā**ti hi bhūmigharassetaṁ (pg.2.123) adhivacanaṁ, “taṁ gahetvā suduṅgāya ravantaṁ yakkhinī khipī”ti-ādīsu viya. **Manussānaṁ anupacāraṭṭhānan**ti pakatisañcāravasena manussehi na sañcaritabbaṭṭhānaṁ. Kassanavappanādivasena hi pakatisañcārapaṭikkhepo idhādhippeto. Tenāha **“yattha na kasanti na vapantī”**ti. **Ādi**saddena pana “vanapatthanti vanasaṇṭhānametaṁ senāsanānaṁ adhivacanaṁ, vanapatthanti bhīsanakānametaṁ, vanapatthanti salomahaṁsānametaṁ, vanapatthanti pariyantānametaṁ, vanapatthanti na manussūpacārānametaṁ senāsanānaṁ adhivacanan”ti (vibha. 531) imaṁ **vibhaṅgapāḷisesaṁ** saṅgaṇhāti. **Pattho**ti hi pabbatassa samānabhūmi, yo “sānū”tipi vuccati, tassadisattā pana manussānamasañcaraṇabhūtaṁ vanaṁ, tasmā patthasadisaṁ vanaṁ **vanapattho**ti visesanaparanipāto daṭṭhabbo. Sabbesaṁ sabbāsu disāsu abhimukho okāso **abbhokāso**ti āha **“acchannan”**ti, kenaci chadanena antamaso rukkhasākhāyapi na chāditanti attho. Daṇḍakānaṁ upari cīvaraṁ chādetvā katā **cīvarakuṭi. Nikkaḍḍhitvā**ti nīharitvā. Antopabbhāraleṇasadiso palālarāsiyeva adhippeto, itarathā tiṇapaṇṇasanthārasaṅgopi siyāti vuttaṁ **“pabbhāraleṇasadise ālaye”**ti, pabbhārasadise, leṇasadise vāti attho. **Gacchagumbādīnampī**ti **pi**-saddena purimanayaṁ sampiṇḍeti.

Piṇḍapātassa pariyesanaṁ **piṇḍapāto** uttarapadalopena, tato paṭikkanto **piṇḍapātapaṭikkanto**ti āha **“piṇḍapātapariyesanato paṭikkanto”**ti. **Pallaṅkan**ti ettha **pari**-saddo “samantato”ti etasmiṁ atthe, tasmā parisamantato aṅkanaṁ āsanaṁ **pallaṅko** ra-kārassa la-kāraṁ, dvibhāvañca katvā yathā “palibuddho”ti, (mi. pa. 6.3.6) samantabhāvo ca vāmoruṁ, dakkhiṇoruñca samaṁ ṭhapetvā ubhinnaṁ pādānaṁ aññamaññasambandhanakaraṇaṁ. Tenāha **“samantato ūrubaddhāsanan”**ti. Ūrūnaṁ bandhanavasena nisajjāva idha pallaṅko, na āharimehi vāḷehi katoti vuttaṁ hoti. **Ābhujitvā**ti ca yathā pallaṅkavasena nisajjā hoti, tathā ubho pāde ābhugge samiñjite katvā, taṁ pana ubhinnaṁ pādānaṁ tathābandhatākaraṇamevāti āha **“bandhitvā”**ti. **Ujuṁ kāyan**ti ettha **kāya**-saddo uparimakāyavisayo heṭṭhimakāyassa anujukaṁ ṭhapanassa nisajjāvacaneneva viññāpitattāti vuttaṁ **“uparimaṁ sarīraṁ ujuṁ ṭhapetvā”**ti. Taṁ pana uparimakāyassa (pg.2.124) ujukaṁ ṭhapanaṁ sarūpato dasseti **“aṭṭhārasā”**ti-ādinā, aṭṭhārasannaṁ piṭṭhikaṇṭakaṭṭhikānaṁ koṭiyā koṭiṁ paṭipādanameva tathā ṭhapananti adhippāyo.

Idāni tathā ṭhapanassa payojanaṁ dassento **“evañhī”**ti-ādimāha. Tattha **evan**ti tathā ṭhapane sati, iminā vā tathāṭhapanahetunā. **Na paṇamantī**ti na onamanti. **“Athassā”**ti-ādi pana paramparapayojanadassanaṁ. **Athā**ti evaṁ anonamane. **Vedanā**ti piṭṭhigilānādivedanā. **Na paripatatī**ti na vigacchati vīthiṁ na vilaṅgheti. Tato eva pubbenāparaṁ visesappattiyā kammaṭṭhānaṁ **vuddhiṁ phātiṁ vepullaṁ upagacchati**. Parisaddo cettha abhisaddapariyāyo abhimukhatthoti vuttaṁ **“kammaṭṭhānābhimukhan”**ti, bahiddhā puthuttārammaṇato nivāretvā kammaṭṭhānaṁyeva purakkhatvāti attho. Parisaddassa samīpatthataṁ dasseti **“mukhasamīpe vā katvā”**ti iminā, mukhassa samīpe viya citte nibaddhaṁ

upaṭṭhāpanavasena katvāti vuttaṁ hoti. Parisaddassa samīpatthataṁ **vibhaṅgapāḷiyā** (vibha. 537) sādhetuṁ **"tenevā"**ti-ādi vuttaṁ. **Nāsikagge**ti nāsapuṭagge. **Mukhanimittaṁ** nāma uttaroṭṭhassa vemajjhappadeso, yattha nāsikavāto paṭihaññati.

Ettha ca yathā "vivittaṁ senāsanaṁ bhajatī"ti-ādinā (vibha. 508) bhāvanānurūpaṁ senāsanaṁ dassitaṁ, evaṁ "nisīdatī"ti iminā alīnānuddhaccapakkhiko santo iriyāpatho dassito, "pallaṅkaṁ ābhujitvā"ti iminā nisajjāya daḷhabhāvo, "parimukhaṁ satiṁ upaṭṭhapetvā"ti iminā ārammaṇapariggahaṇūpāyoti. **Pari**-saddo pariggahaṭṭho "pariṇāyikā"ti-ādīsu (dha. sa. 16) viya. **Mukha**-saddo niyyānaṭṭho "suññatavimokkhamukhan"ti-ādīsu viya. Paṭipakkhato nikkhamanameva hi niyyānaṁ. Asammosanabhāvo **upaṭṭhānaṭṭho. Tatrā**ti paṭisambhidānaye. **Pariggahitaniyyānan**ti sabbathā gahitāsammosatāya pariggahitaṁ, pariccattasammosapaṭipakkhatāya ca niyyānaṁ **satiṁ katvā,** paramaṁ satinepakkaṁ upaṭṭhapetvāti vuttaṁ hoti. Ayaṁ **ācariyadhammapālattherassa, ācariyasāriputtattherassa** ca mati. Atha vā "kāyādīsu suṭṭhupavattiyā pariggahitaṁ, tato eva ca niyyānabhāvayuttaṁ, kāyādipariggahaṇañāṇasampayuttatāya vā pariggahitaṁ, tatoyeva ca niyyānabhūtaṁ (pg.2.125) upaṭṭhānaṁ katvāti attho"ti ayaṁ **ācariyānandattherassa** (vibha. mūlaṭī. 537) mati.

217. Abhijjhāyati gijjhati abhikaṅkhati etāyāti **abhijjhā,** kāmacchandanīvaraṇaṁ. **Luccanaṭṭhenā**ti bhijjanaṭṭhena, khaṇe khaṇe bhijjanaṭṭhenāti atthoti **ācariyadhammapālattherena,** (dī. ni. ṭī. 1.217) **aṅguttaraṭīkākārena** ca **ācariyasāriputtattherena** vuttaṁ. Suttesu ca dissati "luccatīti kho bhikkhu lokoti vuccati. Kiñca luccati? Cakkhu kho bhikkhu luccati, rūpā luccanti, cakkhuviññāṇaṁ luccatī"ti-ādi. (saṁ. ni. 4.82) **abhidhammaṭṭhakathāyaṁ,** (dha. sa. aṭṭha. 7-13) pana idha ca adhunā potthake "luccanapaluccanaṭṭhenā"ti likhitaṁ. Tattha luccanameva paluccanapariyāyena visesetvā vuttaṁ. Lucasaddo hi apekkhanādi-atthopi bhavati "oloketī"ti-ādīsu, bhijjanapabhijjanaṭṭhenāti attho. **Vaṁsatthapakāsiniyaṁ** pana vuttaṁ "khaṇabhaṅgavasena luccanasabhāvato, cutibhaṅgavasena ca paluccanasabhāvato loko nāmā"ti (vaṁsatthapakāsiniyaṁ nāma mahāvaṁsaṭīkāyaṁ paṭhamaparicchede pañcamagāthā vaṇṇanāyaṁ) keci pana "bhijjana-uppajjanaṭṭhenā"ti atthaṁ vadanti. Āhaccabhāsitavacanatthena virujjhanato, lucasaddassa ca anuppādavācakattā ayuttamevetaṁ. Apica ācariyehipi "luccanapaluccanaṭṭhenā"ti pāṭhameva ulliṅgetvā tathā attho vutto siyā, pacchā pana paramparābhatavasena pamādalekhattā tattha tattha na diṭṭhoti daṭṭhabbaṁ, na luccati na paluccatīti yo gahitopi tathā na hoti, sveva loko, aniccānupassanāya vā luccati bhijjati vinassatīti gahetabbova lokoti taṁgahaṇarahitānaṁ lokuttarānaṁ natthi lokatā, dukkhasaccaṁ vā lokoti vuttaṁ **"pañcupādānakkhandhā loko"**ti. Evaṁ tattha tattha vacanatopi yathāvutto kesañci attho na yuttoti.

Tasmāti pañcupādānakkhandhānameva lokabhāvato. **Vikkhambhanavasenā**ti ettha **vikkhambhanaṁ** tadaṅgappahānavaseneva anuppādanaṁ appavattanaṁ, na pana vikkhambhanappahānavasena paṭipakkhānaṁ suṭṭhupahīnaṁ. **"Pahīnattā"**ti hi tathāpahīnasadisataṁ eva sandhāya vuttaṁ. Kasmāti ce? Jhānassa anadhigatattā. Evaṁ pana pubbabhāgabhāvanāya tathā pahānatoyevetaṁ cittaṁ **vigatābhijjhaṁ** nāma, na (pg.2.126) tu cakkhuviññāṇamiva sabhāvato abhijjhāvirahitattāti dassetuṁ **"na cakkhuviññāṇasadisenā"**ti vuttaṁ. **Yathā tan**ti ettha **tan**ti nipātamattaṁ, **taṁ** cittaṁ vā. Adhunā muñcanassa, anāgate ca puna anādānassa karaṇaṁ parisodhanaṁ nāmāti vuttaṁ hoti. Yathā ca imassa cittassa

pubbabhāgabhāvanāya parisodhitattā vigatābhijjhatā, evaṁ abyāpannatā, vigatathinamiddhatā, anuddhatatā, nibbicikicchatā ca veditabbāti nidassento **"byāpādapadosaṁ pahāyāti-ādīsupi eseva nayo"**ti āha. **Pūtikummāsādayo**ti ābhidosikayavakummāsādayo. **Purimapakatin**ti parisuddhapaṇḍarasabhāvaṁ, iminā vikāramāpajjatīti atthaṁ dasseti. **Vikārāpattiyā**ti purimapakativijahanasaṅkhātena vikāramāpajjanena. **"Ubhayan"**ti-ādinā tulyatthasamāsabhāvamāha. "Yā tasmiṁ samaye cittassa akallatā"ti-ādinā (dha. sa. 1162 vibha. 546) thinassa, "yā tasmiṁ samaye kāyassa akallatā"ti-ādinā ca middhassa **abhidhamme** niddiṭṭhattā **"thinaṁ cittagelaññaṁ, middhaṁ cetasikagelaññan"**ti vuttaṁ. Satipi hi thinamiddhassa aññamaññaṁ avippayoge cittakāyalahutādīnaṁ viya cittacetasikānaṁ yathākkamaṁ taṁtaṁvisesassa yā tesaṁ akallatādīnaṁ visesapaccayatā, ayametesaṁ sabhāvoti daṭṭhabbaṁ. **Diṭṭhāloko** nāma passito rattiṁ candālokadīpāloka-ukkālokādi, divā ca sūriyālokādi. Rattimpi divāpi tassa sañjānanasamatthā saññā **ālokasaññā,** tassā ca vigatanīvaraṇāya parisuddhāya atthitā idha adhippetā. Atisayatthavisiṭṭhassa hi atthi-atthassa avabodhako ayamīkāroti dassento **"rattimpī"**ti-ādimāha, vigatathinamiddhabhāvassa kāraṇattā cetaṁ vuttaṁ. Suttesu pākaṭovāyamattho.

Saratīti **sato,** sampajānātīti **sampajāno**ti evaṁ puggalaniddesoti dasseti **"satiyā ca ñāṇena ca samannāgato"**ti iminā. Santesupi aññesu vīriyasamādhi-ādīsu kasmā idameva ubhayaṁ vuttaṁ, vigatābhijjhādīsu vā idaṁ ubhayaṁ avatvā kasmā idheva vuttanti anuyogamapanetuṁ **"idaṁ ubhayan"**ti-ādi vuttaṁ, puggalādhiṭṭhānena niddiṭṭhasatisampajaññasaṅkhātaṁ idaṁ ubhayanti attho. **Atikkamitvā ṭhito**ti ta-saddassa atītatthataṁ āha, pubbabhāgabhāvanāya pajahanameva ca atikkamanaṁ. "Kathaṁ idaṁ (pg.2.127) kathaṁ idan"ti pavattatīti **kathaṁkathā,** vicikicchā, sā etassa atthīti **kathaṁkathī,** na kathaṁkathī **akathaṁkathī,** nibbicikicchoti vacanattho, atthamattaṁ pana dassetuṁ **"kathaṁ idaṁ kathaṁ idan'ti evaṁ nappavattatīti akathaṁkathī"**ti vuttaṁ. "Kusalesu dhammesū"ti idaṁ "akathaṁkathī"ti iminā sambajjhitabbanti āha **"na vicikicchati, na kaṅkhatīti attho"**ti. **Vacanatthalakkhaṇādibhedato**ti ettha **ādi**saddena paccayapahānapahāyakādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo. Tepi hi pabhedato vattabbāti.

218. Vaḍḍhiyā gahitaṁ dhanaṁ iṇaṁ nāmāti vuttaṁ **"vaḍḍhiyā dhanaṁ gahetvā"**ti. Vigato anto **byanto,** so yassāti **byantī.** Tenāha **"vigatantan"**ti, virahitadātabba-iṇapariyantaṁ kareyyāti cetassa attho. **Tesan**ti vaḍḍhiyā gahitānaṁ iṇadhanānaṁ. **Pariyanto nāma** taduttari dātabba-iṇaseso. Natthi iṇamassāti **aṇaṇo.** Tassa bhāvo **āṇaṇyaṁ.** Tameva nidānaṁ **āṇaṇyanidānaṁ,** āṇaṇyahetu āṇaṇyakāraṇāti attho. Āṇaṇyameva hi nidānaṁ kāraṇamassāti vā **āṇaṇyanidānaṁ,** "pāmojjaṁ somanassan"ti imehi sambandho. "Iṇapalibodhato muttomhī"ti **balavapāmojjaṁ labhati.** "Jīvikānimittampi me avasiṭṭhaṁ atthī"ti **somanassaṁ adhigacchati.**

219. **Visabhāgavedanā** nāma dukkhavedanā. Sā hi kusalavipākasantānassa virodhibhāvato sukhavedanāya visabhāgā, tassā **uppattiyā** karaṇabhūtāya. **Kakacenevā**ti kakacena iva. **Catu-iriyāpathan**ti catubbidhampi iriyāpathaṁ. Byādhito hi yathā ṭhānagamanesu asamattho, evaṁ nisajjādīsupi. **Ābādhetī**ti pīḷeti. Vātādīnaṁ vikārabhūtā visamāvatthāyeva **"ābādho"**ti vuccati. Tenāha **"taṁsamuṭṭhānena dukkhena dukkhito"**ti, ābādhasamuṭṭhānena dukkhavedanāsaṅkhātena dukkhena dukkhito dukkhasamannāgatoti attho. Dukkhavedanāya pana ābādhabhāvena ādimhi bādhatīti **ābādho**ti katvā ābādhasaṅkhātena mūlabyādhinā **ābādhiko,** aparāparaṁ

sañjātadukkhasaṅkhātena anubandhabyādhinā **dukkhito**ti attho gahetabbo. Evañhi sati dukkhavedanāvasena vuttassa dukkhitapadassa ābādhikapadena visesitabbatā pākaṭā hotīti ayamettha (pg.2.128) **ācariyadhammapālattherena** (dī. ni. ṭī. 1.219) vuttanayo. Adhikaṁ mattaṁ pamāṇaṁ **adhimattaṁ,** bāḷhaṁ, adhimattaṁ gilāno dhātusaṅkhayena parikkhīṇasarīroti **adhimattagilāno. Adhimattabyādhiparetatāyā**ti adhimattabyādhipīḷitatāya. **Na rucceyyā**ti na ruccetha, kammatthapadañcetaṁ "bhattañcassā"ti ettha "assā"ti kattudassanato. Mattāsaddo anatthakoti vuttaṁ **"balamattāti balamevā"**ti, appamattakaṁ vā balaṁ **balamattā. Tadubhayan**ti pāmojjaṁ, somanassañca. **Labhetha pāmojjaṁ** "rogato muttomhī"ti. **Adhigaccheyya somanassaṁ** "atthi me kāyabalan"ti pāḷiyā attho.

220. **Kākaṇikamattaṁ** nāma "ekaguñjamattan"ti vadanti. "Diyaḍḍhavīhimattan"ti **vinayaṭīkāyaṁ** vuttaṁ. Apica **kaṇa**-saddo kuṇḍake–

"Akaṇaṁ athusaṁ suddhaṁ, sugandhaṁ taṇḍulapphalaṁ;
Tuṇḍikīre pacitvāna, tato bhuñjanti bhojanan"ti. (dī. ni. 3.281) ādīsu viya.

"Kaṇo tu kuṇḍako bhave"ti (abhidhāne bhakaṇḍe catubbaṇṇavagge 454gāthā) hi vuttaṁ. Appako pana kaṇo **kākaṇo**ti vuccati yathā "kālavaṇan"ti, tasmā kākaṇova pamāṇamassāti **kākaṇikaṁ,** kākaṇikameva **kākaṇikamattaṁ,** khuddakakuṇḍakappamāṇamevāti attho daṭṭhabbo. Evañhi sati "rājadāyo nāma kākaṇikamattaṁ na vaṭṭati, aḍḍhamāsagghanikaṁ maṁsaṁ detī"ti (jā. aṭṭha. 6.umaṅgajātakavaṇṇanāya) vuttena **umaṅgajātakavacanena** ca aviruddhaṁ hoti. **Vayo**ti khayo bhaṅgo, tassa "bandhanā muttomhī"ti āvajjayato tadubhayaṁ hoti. Tena vuttaṁ "labhetha pāmojjaṁ, adhigaccheyya somanassan"ti. Vacanāvasesaṁ sandhāya **"sesaṁ vuttanayenevā"**ti-ādi vuttaṁ. **Vuttanayenevā**ti ca paṭhamadutiyapadesu vuttanayeneva. **Sabbapadesū**ti tatiyādīsu tīsu koṭṭhāsesu. Ekeko hi upamāpakkho "padan"ti vutto.

221-222. **Adhīno**ti āyatto, na seribhāvayutto. Tenāha **"attano ruciyā kiñci kātuṁ na labhatī"**ti. Evamitarasmimpi. Yena gantukāmo, tena kāmaṁ gamo na hotīti sapāṭhasesayojanaṁ dassetuṁ **"yenā"**ti-ādi vuttaṁ. **Kāman**ti cetaṁ bhāvanapuṁsakavacanaṁ, kāmena vā icchāya gamo **kāmaṁgamo** niggahītāgamena. **Dāsabyā**ti (pg.2.129) ettha **bya**-saddassa bhāvatthataṁ dasseti **"dāsabhāvā"**ti iminā. Aparādhīnatāya attano bhujo viya sakicce esitabbo pesitabboti **bhujisso,** sayaṁvasīti nibbacanaṁ. "Bhujo nāma attano yathāsukhaṁ viniyogo, so isso icchitabbo etthāti **bhujisso,** assāmiko"ti **mūlapaṇṇāsakaṭīkāyaṁ** vuttaṁ. Atthamattaṁ pana dassento **"attano santako"**ti āha, attāva attano santako, na parassāti vuttaṁ hoti. Anudakatāya kaṁ pānīyaṁ tārenti etthāti **kantāro,** addhānasaddo ca dīghapariyāyoti vuttaṁ **"nirudakaṁ dīghamaggan"**ti.

223. **Sesānī**ti byāpādādīni. **Tatrā**ti dassane. **Ayan**ti idāni vuccamānā **sadisatā,** yena iṇādīnaṁ upamābhāvo, kāmacchandādīnañca upameyyabhāvo hoti, so nesaṁ upamopameyyasambandho sadisatāti daṭṭhabbaṁ. **Tehī**ti parehi iṇasāmikehi. **Kiñci paṭibāhitun**ti pharusavacanādikaṁ kiñcipi paṭisedhetuṁ na sakkoti iṇaṁ dātumasakkuṇattā. Kasmāti vuttaṁ **"titikkhākāraṇan"**ti-ādi, iṇassa titikkhākāraṇattāti attho. **Yo yamhi kāmacchandena rajjatī**ti yo puggalo yamhi kāmacchandassa vatthubhūte puggale kāmacchandena rajjati. **Taṇhāsahagatena taṁ vatthuṁ gaṇhātī**ti taṇhābhūtena kāmacchandena taṁ kāmacchandassa vatthubhūtaṁ puggalaṁ "mametan"ti gaṇhāti. Sahagatasaddo hettha tabbhāvamatto "yāyaṁ taṇhā ponobhavikā

nandīrāgasahagatā”ti-ādīsu (dī. ni. 2.400 ma. ni. 1.133 480 3.373 saṁ. ni. 5.1081 mahāva. 15 paṭi. ma. 2.30) viya. **Tenā**ti kāmacchandassa vatthubhūtena puggalena. Kasmāti āha **“titikkhākāraṇan”**ti-ādi, kāmacchandassa titikkhākāraṇattāti attho. Titikkhāsadiso cettha rāgapadhāno akusalacittuppādo “titikkhā”ti vutto, na tu **“khantī** paramaṁ tapo titikkhā”ti-ādīsu (dī. ni. 2.91 dha. pa. 184) viya tapabhūto adosapadhāno cittuppādo. **Gharasāmikehī**ti gharassa sāmikabhūtehi sassusasurasāmikehi. Itthīnaṁ kāmacchando titikkhākāraṇaṁ hoti viyāti sambandho.

“Yathā panā”ti-ādinā sesānaṁ rogādisadisatā vuttā. Tattha pittadosakopanavasena **pittarogāturo.** Tassa pittakopanato sabbampi (pg.2.130) madhusakkarādikaṁ amadhurabhāvena sampajjatīti vuttaṁ **“tittakaṁ tittakanti uggiratiyevā”**ti. **Tumhe upaddavethā**ti ṭīkāyaṁ (dī. ni. ṭī. 1.223) uddhaṭapāṭho, “upaddavaṁ karothā”ti nāmadhātuvasena attho, idāni pana “tumhehi upaddutā”ti pāṭho dissati. **Vibbhamatī**ti ito cito ca āhiṇḍati, hīnāya vā āvattati. Madhusakkarādīnaṁ rasaṁ **na vindati** nānubhavati na jānāti na labhati ca viyāti sambandho. **Sāsanarasan**ti sāsanassa rasaṁ, sāsanameva vā rasaṁ.

Nakkhattachaṇaṁ **nakkhattaṁ.** Tenāha **“aho naccaṁ, aho gītan”**ti. **Mutto**ti bandhanato pamutto. **Dhammassavanassā**ti sotabbadhammassa.

Sīghaṁ pavattetabbakiccaṁ **accāyikaṁ.** Sīghattho hi **ati**saddo “pāṇātipāto”ti-ādīsu (ma. ni. 2.193 vibha. 968) viya. **Vinaye apakataññunā**ti vinayakkame akusalena. Pakataṁ niṭṭhānaṁ vinicchayaṁ jānātīti **pakataññū,** na pakataññū tathā. So hi kappiyākappiyaṁ yāthāvato na jānāti. Tenāha **“kismiñcidevā”**ti-ādi. **Kappiyamaṁsepī**ti sūkaramaṁsādikepi. **Akappiyamaṁsasaññāyā**ti acchamaṁsādisaññāya.

Daṇḍakasaddenāpīti sākhādaṇḍakasaddenapi. **Ussaṅkitaparisaṅkito**ti avasaṅkito ceva samantato saṅkito ca, ativiya saṅkitoti vuttaṁ hoti. Tadākāradassanaṁ **“gacchatipī”**ti-ādi. So hi thokaṁ gacchatipi. Gacchanto pana tāya ussaṅkitaparisaṅkitatāya tattha tattha **tiṭṭhatipi.** Īdise kantāre gate “ko jānāti, kiṁ bhavissatī”ti **nivattatipi,** tasmā ca **gataṭṭhānato agataṭṭhānameva bahutaraṁ hoti,** tato eva ca **so kicchena kasirena khemantabhūmiṁ pāpuṇāti vā, na vā pāpuṇāti. Kicchena kasirenā**ti pariyāyavacanaṁ, kāyikadukkhena khedanaṁ vā **kicchaṁ,** cetasikadukkhena pīḷanaṁ **kasiraṁ. Khemantabhūmin**ti khemabhūtaṁ bhūmiṁ antasaddassa tabbhāvattā, bhayassa khīyanaṁ vā **khemo,** sova anto paricchedo yassā tathā, sā eva bhūmīti **khemantabhūmi,** taṁ nibbhayappadesanti attho. **Aṭṭhasu ṭhānesū**ti “tattha katamā vicikicchā? Satthari kaṅkhati vicikicchati. Dhamme. Saṅghe. Sikkhāya. Pubbante. Aparante. Pubbantāparante. Idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu kaṅkhati vicikicchatī”ti (vibha. 915) **vibhaṅge** (pg.2.131) vuttesu aṭṭhasu ṭhānesu. **Adhimuccitvā**ti vinicchinitvā, saddahitvā vā. **Saddhāya gaṇhitun**ti saddheyyavatthuṁ “idamevan”ti saddahanavasena gaṇhituṁ, saddahituṁ na sakkotīti attho. **Itī**ti tasmā vuttanayena asakkuṇanato antarāyaṁ karotīti sambandho. “Atthi nu kho, natthi nu kho”ti araññaṁ paviṭṭhassa ādimhi eva sappanaṁ saṁsayo **āsappanaṁ.** Tato paraṁ samantato, uparūpari vā sappanaṁ **parisappanaṁ.** Ubhayenapi tattheva saṁsayavasena paribbhamanaṁ dasseti. Tenāha **“apariyogāhanan”**ti, “evamidan”ti samantato anogāhananti attho. **Chambhitattan**ti araññasaññāya uppannaṁ chambhitabhāvaṁ hadayamaṁsacalanaṁ, utrāsanti vuttaṁ hoti. Upameyyapakkhepi yathārahamesamattho.

224. **Tatrāyaṁ sadisatā**ti ettha pana appahīnapakkhe vuttanayānusārena

sadisatā veditabbā Yadaggena hi kāmacchandādayo iṇādisadisā, tadaggena ca tesaṁ pahānaṁ āṇaṇyādisadisatāti. Idaṁ pana anuttānapadatthamattaṁ– **samiddhatan**ti aḍḍhataṁ. Pubbe paṇṇamāropitāya vaḍḍhiyā saha vattatīti **savaḍḍhikaṁ. Paṇṇan**ti iṇadānaggahaṇe sallakkhaṇavasena likhitapaṇṇaṁ. Puna **paṇṇan**ti iṇayācanavasena sāsanalikhitapaṇṇaṁ. **Nillepatāyā**ti dhanasambandhābhāvena avilimpanatāya. Tathā **alaggatāya.** Pariyāyavacanañhetaṁ dvayaṁ. Atha vā **nillepatāyā**ti vuttanayena avilimpanabhāvena visesanabhūtena **alaggatāyā**ti attho. **Cha dhamme**ti asubhanimittassa uggaho, asubhabhāvanānuyogo, indriyesu guttadvāratā, bhojane mattaññutā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti ime cha dhamme. **Bhāvetvā**ti brūhetvā, attani vā uppādetvā. Anuppanna-anuppādana-uppannappahānādivibhāvanavasena mahāsatipaṭṭhānasutte savisesaṁ pāḷiyā āgatattā **"mahāsatipaṭṭhāne vaṇṇayissāmā"**ti vuttaṁ. **"Mahāsatipaṭṭhāne"**ti ca imasmiṁ dīghāgame (dī. ni. 2.372ādayo) saṅgītamāha, na majjhimāgame nikāyantarattā. Nikāyantarāgatopi hi attho ācariyehi aññattha yebhuyyena vuttoti vadanti. Esa nayo byāpādādippahānabhāgepi. **Paravatthumhī**ti ārammaṇabhūte parasmiṁ vatthusmiṁ. Mamāyanābhāvena **neva saṅgo.** Pariggahābhāvena **na baddho. Dibbānipi rūpāni passato kileso na samudācarati,** pageva mānusiyānīti sambhāvane **api**-saddo.

Anatthakaroti (pg.2.132) attano, parassa ca ahitakaro. **Cha dhamme**ti mettānimittassa uggaho, mettābhāvanānuyogo, kammassakatā, paṭisaṅkhānabahulatā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti ime cha dhamme. **Tatthevā**ti mahāsatipaṭṭhāneyeva. Cārittasīlameva uddissa paññattasikkhāpadaṁ **"ācārapaṇṇattī"**ti vuttaṁ. **Ādi**-saddena vārittapaṇṇattisikkhāpadaṁ saṅgaṇhāti.

Pavesitoti pavesāpito. Bandhanāgāraṁ pavesāpitattā aladdhanakkhattānubhavano puriso hi **"nakkhattadivase bandhanāgāraṁ pavesito puriso"**ti vutto, nakkhattadivase eva vā tadananubhavanatthaṁ tathā kato puriso evaṁ vuttotipi vaṭṭati. **Aparasmin**ti tato pacchime, aññasmiṁ vā nakkhattadivase. **Okāsan**ti kammakāraṇākāraṇaṁ, kammakāraṇakkhaṇaṁ vā. **Mahānatthakaran**ti diṭṭhadhammikādi-atthahāpanamukhena mahato anatthassa kārakaṁ. **Cha dhamme**ti atibhojane nimittaggāho, iriyāpathasamparivattanatā, ālokasaññāmanasikāro, abbhokāsavāso, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti ime cha dhamme, **dhammanakkhattassā**ti yathāvuttasotabbadhammasaṅkhātassa mahassa. Sādhūnaṁ ratijananato hi dhammopi chaṇasadisaṭṭhena "nakkhattan"ti vutto.

Uddhaccakukkucce **mahānatthakaran**ti parāyattatāpādanena vuttanayena mahato anatthassa kārakaṁ. **Cha dhamme**ti bahussutatā, paripucchakatā, vinaye pakataññutā, vuḍḍhasevitā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti ime cha dhamme. Balassa, balena vā attanā icchitassa karaṇaṁ **balakkāro,** tena. **Nekkhammapaṭipadan**ti nīvaraṇato nikkhamanapaṭipadaṁ upacārabhāvanameva, na paṭhamaṁ jhānaṁ. Ayañhi upacārabhāvanādhikāro.

Balavāti paccatthikavidhamanasamatthena balena balavā vantu-saddassa abhisayatthavisiṭṭhassa atthiyatthassa bodhanato. **Hatthasāran**ti hatthagatadhanasāraṁ. **Sajjāvudho**ti sajjitadhanvādi-āvudho, sannaddhapañcāvudhoti attho. Sūravīrasevakajanavasena **saparivāro. Tan**ti yathāvuttaṁ purisaṁ. Balavantatāya, sajjāvudhatāya, saparivāratāya ca **corā dūratova disvā palāyeyyuṁ. Anatthakārikā**ti sammāpaṭipattiyā vibandhakaraṇato vuttanayena ahitakārikā. **Cha dhamme**ti bahussutatā, paripucchakatā (pg.2.133) vinaye pakataññutā, adhimokkhabahulatā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti ime cha dhamme. Yathā bāhusaccādīni

uddhaccakukkuccassa pahānāya saṁvattanti, evaṁ vicikicchāyapīti idhāpi bahussutatādayo tayopi dhammā gahitā, kalyāṇamittatā, pana sappāyakathā ca pañcannampi pahānāya saṁvattanti, tasmā tāsu tassa tassa nīvaraṇassa anucchavikasevanatā daṭṭhabbā. **Tiṇaṁ viyā**ti tiṇaṁ bhayavasena na gaṇeti viya. **Duccaritakantāraṁ nittharitvā**ti duccaritacaraṇūpāyabhūtāya vicikicchāya nittharaṇavasena duccaritasaṅkhātaṁ kantāraṁ nittharitvā. Vicikicchā hi sammāpaṭipattiyā appaṭipajjananimittatāmukhena micchāpaṭipattimeva paribrūhetīti tassā appahānaṁ duccaritacaraṇūpāyo, pahānañca duccaritavidhūnanūpāyoti.

225. **"Tuṭṭhākāro"**ti iminā pāmojjaṁ nāma taruṇapītiṁ dasseti. Sā hi taruṇatāya kathañcipi tuṭṭhāvatthā tuṭṭhākāramattaṁ. **"Tuṭṭhassā"**ti idaṁ "pamuditassā"ti etassa atthavacanaṁ, tassattho "okkantikabhāvappattāya pītiyā vasena tuṭṭhassā"ti **ṭīkāyaṁ** vutto, evaṁ sati pāmojjapadena okkantikā pītiyeva gahitā siyā. **"Sakalasarīraṁ khobhayamānā pīti jāyatī"**ti etassā cattho "attano savipphārikatāya, attasamuṭṭhānapaṇītarūpuppattiyā ca sakalasarīraṁ khobhayamānā pharaṇalakkhaṇā pīti jāyatī"ti vutto, evañca sati pītipadena pharaṇā pītiyeva gahitā siyā, kāraṇaṁ panettha gavesitabbaṁ. Idha, pana aññattha ca taruṇabalavatāmattasāmaññena padadvayassa atthadīpanato yā kāci taruṇā pīti **pāmojjaṁ,** balavatī **pīti,** pañcavidhāya vā pītiyā yathākkamaṁ taruṇabalavatāsambhavato purimā purimā **pāmojjaṁ** pacchimā pacchimā **pītī**tipi vadanti, ayamettha tadanucchaviko attho. **Tuṭṭhassā**ti pāmojjasaṅkhātāya taruṇapītiyā vasena tuṭṭhassa. Ta-saddo hi atītattho, itarathā hetuphalasambandhābhāvāpattito, hetuphalasambandhabhāvassa ca vuttattā. **"Sakalasarīraṁ khobhayamānā"**ti iminā pīti nāma ettha balavapītīti dasseti. Sā hi attano savipphārikatāya, attasamuṭṭhānapaṇītarūpuppattiyā ca sakalasarīraṁ saṅkhobhayamānā jāyati. Sakalasarīre pītivegassa pītivipphārassa uppādanañcettha saṅkhobhanaṁ.

Pītisahitaṁ (pg.2.134) **pīti** uttarapadalopena. Kiṁ pana taṁ? Mano, pīti mano etassāti samāso. Pītiyā sampayuttaṁ mano yassātipi vaṭṭati, tassa. Atthamattaṁ pana dassetuṁ **"pītisampayuttacittassa puggalassā"**ti vuttaṁ. **Kāyo**ti idha sabbopi arūpakalāpo adhippeto, na pana kāyalahutādīsu viya vedanādikkhandhattayameva, na ca kāyāyatanādīsu viya rūpakāyampīti dasseti **"nāmakāyo"**ti iminā. Passaddhidvayavaseneva hettha passambhanamadhippetaṁ, passambhanaṁ pana vigatakilesadarathatāti āha **"vigatadaratho hotī"**ti, pahīna-uddhaccādikilesadarathoti attho. Vuttappakārāya pubbabhāgabhāvanāya vasena cetasikasukhaṁ paṭisaṁvedentoyeva taṁsamuṭṭhānapaṇītarūpaphuṭasarīratāya kāyikampi sukhaṁ paṭisaṁvedetīti vuttaṁ **"kāyikampi cetasikampi sukhaṁ vedayatī"**ti. **Iminā nekkhammasukhenā**ti "sukhaṁ vedetī"ti evaṁ vuttena saṁkilesanīvaraṇapakkhato nikkhantattā, paṭhamajjhānapakkhikattā ca yathāraham nekkhammasaṅkhātena upacārasukhena appanāsukhena ca. Samādhānampettha tadubhayenevāti vuttaṁ **"upacāravasenāpi appanāvasenāpī"**ti.

Ettha panāyamadhippāyo– kāmacchandappahānato paṭṭhāya yāva passaddhakāyassa sukhapaṭisaṁvedanā, tāva yathā pubbe, tathā idhāpi pubbabhāgabhāvanāyeva vuttā, na appanā. Tathā hi kāmacchandappahāne **ācariyadhammapālattherena** vuttaṁ "vikkhambhanavasenāti ettha vikkhambhanaṁ anuppādanaṁ appavattanaṁ, na paṭipakkhānaṁ suppahīnatā, pahīnattāti ca pahīnasadisataṁ sandhāya vuttaṁ jhānassa anadhigatattā"ti (dī. ni. ṭī. 1.261). Passaddhakāyassa sukhapaṭisaṁvedanāya ca vuttappakārāya pubbabhāgabhāvanāya

vasena cetasikasukhaṁ paṭisaṁvedentoyeva taṁsamuṭṭhānapaṇītarūpaphuṭasarīratāya kāyikampi sukhaṁ paṭisaṁvedetīti. Apica kā nāma kathā aññehi vattabbā aṭṭhakathāyameva "cha dhamme bhāvetvā"ti tattha tattha pubbabhāgabhāvanāya vuttattā. Sukhino cittasamādhāne pana sukhassa upacārabhāvanāya viya appanāyapi kāraṇattā, "so vivicceva kāmehī"ti-ādinā ca vakkhamānāya appanāya hetuphalavasena sambajjhanato pubbabhāgasamādhi appanāsamādhi ca vutto, pubbabhāgasukhamiva vā appanāsukhampi appanāsamādhissa kāraṇamevāti tampi appanāsukhaṁ appanāsamādhino (pg.2.135) kāraṇabhāvena **ācariyadhammapālattherena** gahitanti imamatthamasallakkhentā nekkhammapadatthaṁ yathātathaṁ aggahetvā pāḷiyaṁ, aṭṭhakathāyampi saṁkiṇṇākulaṁ keci karontīti.

Paṭhamajjhānakathāvaṇṇanā

226. Yadevaṁ "sukhino cittaṁ samādhiyatī"ti eteneva upacāravasenapi appanāvasenapi cittassa samādhānaṁ kathitaṁ siyā, evaṁ sante "so vivicceva kāmehī"ti-ādikā desanā kimatthiyāti codanāya **"so vivicceva …pe… vuttanti veditabban"**ti vuttaṁ. Tattha "samāhite"ti padadvayaṁ "dassanatthaṁ vuttan"ti imehi sambandhitvā samāhitattā tathā dassanatthaṁ vuttanti adhippāyo veditabbo. **Uparivisesadassanatthan**ti upacārasamādhito, paṭhamajjhānādisamādhito ca upari pattabbassa paṭhamadutiyajjhānādivisesassa dassanatthaṁ. Upacārasamādhisamadhigameneva hi paṭhamajjhānādiviseso samadhigantuṁ sakkā, na pana tena vinā, dutiyajjhānādisamadhigamepi pāmojjuppādādikāraṇaparamparā icchitabbā, dutiyamaggādisamadhigame paṭipadāñāṇadassanavisuddhi viyāti daṭṭhabbaṁ. **Appanāsamādhinā**ti paṭhamajjhānādi-appanāsamādhinā. **Tassa samādhino**ti yo appanālakkhaṇo samādhi "sukhino cittaṁ samādhiyatī"ti sabbasādhāraṇavasena vutto, tassa samādhino. **Pabhedadassanatthan**ti dutiyajjhānādivibhāgassa ceva paṭhamābhiññādivibhāgassa ca pabhedadassanatthaṁ. **Karajakāyan**ti catusantatirūpasamudāyabhūtaṁ cātumahābhūtikakāyaṁ. So hi gabbhāsaye karīyatīti katvā karasaṅkhātato pupphasambhavato jātattā **karajo**ti vuccati. **Karo**ti hi mātu soṇitasaṅkhātapupphassa, pitu sukkasaṅkhātasambhavassa ca nāmaṁ, tato jāto pana aṇḍajajalābujavasena gabbhaseyyakakāyova. Kāmaṁ opapātikādīnampi hetusampannānaṁ yathāvuttasamādhisamadhigamo sambhavati, tathāpi yebhuyyattā, pākaṭattā ca sveva kāyo vuttoti. Karoti putte nibbattetīti **karo,** sukkasoṇitaṁ, karena jāto **karajo**tipi vadanti.

Nanu ca nāmakāyopi vivekajena pītisukhena tathā laddhūpakārova siyā, atha kasmā yathāvutto rūpakāyova idha gahitoti? Saddantarābhisambandhena adhigatattā. "Abhisandetī"ti-ādisaddantarābhisambandhato hi rūpakāyo (pg.2.136) eva idha bhagavatā vuttoti adhigamīyati tasseva abhisandanādikiriyāyogyattāti. **Abhisandetī**ti abhisandanaṁ karoti, so imameva kāyaṁ vivekajena pītisukhenāti hi bhedavasena, samudāyāvayavavasena ca parikappanāmattasiddhā hetukiriyā ettha labbhati, abhisandanaṁ panetaṁ jhānamayena pītisukhena karajakāyassa tintabhāvāpādanaṁ, sabbatthakameva ca lūkhabhāvassāpanayananti āha **"temeti snehetī"**ti, avassutabhāvaṁ, allabhāvañca karotīti attho. Atthato pana abhisandanaṁ nāma yathāvuttapītisukhasamuṭṭhānehi paṇītarūpehi kāyassa parippharaṇaṁ daṭṭhabbaṁ. Tenevāha **"sabbattha pavattapīti sukhaṁ karotī"**ti.

Taṁsamuṭṭhānarūpapharaṇavaseneva hi sabbattha pavattapītisukhatā. **Parisandetī**ti-ādīsupi eseva nayo. **Bhastaṁ** nāma cammapasibbakaṁ. **Paripphar**atī**ti** suddhakiriyāpadaṁ. Tena vuttaṁ **"samantato phusatī"**ti, so imameva kāyaṁ vivekajena pītisukhena samantato phuṭṭho bhavatīti attho. Phusanakiriyāyevettha upapannā, na byāpanakiriyā bhikkhusseva suddhakattubhāvato. Sabbaṁ etassa atthīti **sabbavā** yathā "guṇavā"ti, tassa **sabbavato,** "avayavāvayavīsambandhe avayavini sāmivacanan"ti saddalakkhaṇena panetassa "kiñcī"ti avayavena sambajjhanato avayavīvisayoyevesa sabbasaddoti mantvā chavimaṁsādikoṭṭhāsasaṅkhātena avayavena avayavībhāvaṁ dassento āha **"sabbakoṭṭhāsavato kāyassā"**ti. **"Kiñcī"**ti etassa **"upā …pe… ṭhānan"**ti atthavacanaṁ. **Upādinnakasantatipavattiṭṭhāne**ti kammajarūpasantatiyā pavattiṭṭhāne aphuṭaṁ nāma na hotīti sambandho. **Chavimaṁsalohitānugatan**ti chavimaṁsalohitādikammajarūpamanugataṁ. Yattha yattha kammajarūpaṁ, tattha tattha cittajarūpassāpi byāpanato tena tassa kāyassa phuṭabhāvaṁ sandhāya **"aphuṭaṁ nāma na hotī"**ti vuttaṁ.

227. **Cheko**ti kusalo, taṁ pana kosallaṁ "kaṁsathāle nhāniyacuṇṇāni ākiritvā"ti-ādisaddantarasannidhānato, pakaraṇato ca nhāniyacuṇṇānaṁ karaṇe, payojane, piṇḍane ca samatthatāvasena veditabbanti dasseti **"paṭibalo"**ti-ādinā. **Kaṁsa**saddo pana "mahatiyā kaṁsapātiyā"ti-ādīsu (pg.2.137) (ma. ni. 1.61) suvaṇṇe āgato, "kaṁso upahato yathā"ti-ādīsu (dha. pa. 134) kittimalohe, "upakaṁso nāma rājā mahākaṁsassa atrajo"ti-ādīsu [jā. aṭṭha. 4.10.164(atthato samānaṁ)] paṇṇattimatte. Idha pana yattha katthaci loheti āha **"yena kenaci lohena katabhājane"**ti. Nanu upamākaraṇamattamevidaṁ, atha kasmā kaṁsathālakassa savisesassa gahaṇaṁ katanti anuyogaṁ pariharati **"mattikābhājanan"**ti-ādinā. **"Sandentassā"**ti parimaddetvā piṇḍaṁ karontasseva bhijjati, na pana sandanakkhamaṁ hoti, anādaralakkhaṇe cetaṁ sāmivacanaṁ. Kiriyantarassa pavattanakkhaṇeyeva kiriyantarassa pavattanañhi anādaralakkhaṇaṁ. "Paripphosakaṁ paripphosakan"ti idaṁ bhāvanapuṁsakanti dasseti **"siñcitvā siñcitvā"**ti iminā. Phusasaddo cettha parisiñcane yathā taṁ vātavuṭṭhisamaye "devo ca thokaṁ thokaṁ phusāyatī"ti, (pāci. 362) tasmā tato tato nhāniyacuṇṇato upari udakena byāpanakaraṇavasena parisiñcitvā parisiñcitvāti attho. Anupasaggopi hi saddo sa-upasaggo viya pakaraṇādhigatassa atthassa dīpako, "siñcitvā siñcitvā"ti pana vacanaṁ "paripphosakaṁ paripphosakan"ti etassa "sandeyyā"ti ettha visesanabhāvaviññāpanatthaṁ. Evamīdisesu. "Sandeyyā"ti ettha sanda-saddo piṇḍakaraṇeti vuttaṁ **"piṇḍaṁ kareyyā"**ti. **Anugatā**ti anupavisanavasena gatā upagatā. **Pariggahitā**ti parito gahitā samantato phuṭṭhā.

Antaro ca bāhiro ca padeso, tehi saha pavattatīti **santarabāhirā,** nhāniyapiṇḍi, **"samantarabāhirā"**tipi pāṭho, ma-kāro padasandhivasena āgamo. Yathāvuttena pariggahitatākāraṇeneva santarabāhiro nhāniyapiṇḍi phuṭā udakasnehenāti āha **"sabbatthakameva udakasinehena phuṭā"**ti. Sabbattha pavattanaṁ **sabbatthakaṁ,** bhāvanapuṁsakañcetaṁ, sabbapadese hutvā eva phuṭāti attho. "Santarabāhirā phuṭā"ti ca iminā nhāniyapiṇḍiyā sabbaso udakena temitabhāvamāha, "na ca paggharaṇī"ti pana iminā tintāyapi tāya ghanathaddhabhāvaṁ. Tenāha **"na ca binduṁ bindun"**ti-ādi. Udakassa phusitaṁ phusitaṁ, (pg.2.138) na ca paggharaṇī sūdanīti attho, "binduṁ udakaṁ" tipi katthaci pāṭho, udakasaṅkhātaṁ bindunti tassattho. Bindusaddo hi "byālambambudharabindū"ti-ādīsu viya dhārāvayave. Evaṁ pana apaggharaṇato hatthenapi dvīhipi tīhipi aṅgulehi gahetuṁ, ovaṭṭikāya vā kātuṁ sakkā. Yadi hi sā paggharaṇī assa, evaṁ sati snehavigamanena sukkhattā thaddhā hutvā tathā gahetuṁ,

kātuṁ vā na sakkāti vuttaṁ hoti. **Ovaṭṭikāyā**ti parivaṭṭulavasena, guḷikāvasena sā piṇḍi kātuṁ sakkāti attho.

Dutiyajjhānakathāvaṇṇanā

229. Tāhi tāhi udakasirāhi ubbhijjati uddhaṁ nikkhamatīti **ubbhidaṁ,** tādisaṁ udakaṁ yassāti **ubbhidodako,** da-kārassa pana ta-kāre kate **ubbhitodako,** imamatthaṁ dassetuṁ **"ubbhinna-udako"**ti vuttaṁ, nadītīre khatakūpako viya ubbhijjanaka-udakoti attho. Ubbhijjanakampi udakaṁ katthaci heṭṭhā ubbhijjitvā dhārāvasena uṭṭhahitvā bahi gacchati, na taṁ koci antoyeva patiṭṭhitaṁ kātuṁ sakkoti dhārāvasena uṭṭhahanato, idha pana vālikātaṭe viya udakarahadassa antoyeva ubbhijjitvā tattheva tiṭṭhati, na dhārāvasena uṭṭhahitvā bahi gacchatīti viññāyati akhobhakassa sannisinnasseva udakassa adhippetattāti imamatthaṁ sandhāyāha **"na heṭṭhā"**ti-ādi. **Heṭṭhā**ti udakarahadassa heṭṭhā mahā-udakasirā, lohitānugatā lohitasirā viya udakānugato pathavipadeso "udakasirā"ti vuccati. **Uggacchanaka-udako**ti dhārāvasena uṭṭhahanaka-udako. **Antoyevā**ti udakarahadassa anto samatalapadese eva. **Ubbhijjanaka-udako**ti ubbhijjitvā tattheva tiṭṭhanaka-udako. **Āgamanamaggo**ti bāhirato udakarahadābhimukhaṁ āgamanamaggo. **Kālena kālan**ti ruḷhīpadaṁ "eko ekāyā"ti-ādi (pārā. 443 444 452) viyāti vuttaṁ **"kāle kāle"**ti. **Anvaddhamāsan**ti ettha **anu**saddo byāpane. Vassānassa addhamāsaṁ addhamāsanti attho. Evaṁ **anudasāhan**ti etthāpi. **Vuṭṭhin**ti vassanaṁ. **Anuppavaccheyyā**ti na upavaccheyya. Vassasaddato cassa siddhīti dasseti **"na vasseyyā"**ti iminā.

"Sītā (pg.2.139) vāridhārā"ti itthiliṅgapadassa **"sītaṁ dhāran"**ti napuṁsakaliṅgena atthavacanaṁ dhārasaddassa dviliṅgikabhāvaviññāpanatthaṁ. **Sītan**ti khobhanābhāvena sītalaṁ, purāṇapaṇṇatiṇakaṭṭhādisaṁkiṇṇābhāvena vā **setaṁ** parisuddhaṁ. Setaṁ sītanti hi pariyāyo. Kasmā panettha ubbhidodakoyeva rahado gahito, na itareti anuyogamapaneti **"heṭṭhā uggacchana-udakañhī"**ti-ādinā. **Uggantvā uggantvā bhijjantan**ti uṭṭhahitvā uṭṭhahitvā dhārākiraṇavasena ubbhijjantaṁ, vinassantaṁ vā. **Khobhetī**ti āloḷeti. **Vuṭṭhī**ti vassanaṁ. **Dhārānipātapubbuḷakehī**ti udakadhārānipātehi ca tatoyeva uṭṭhita-udakapubbuḷakasaṅkhātehi pheṇapaṭalehi ca. Evaṁ yathākkamaṁ tiṇṇampi rahadānamagahetabbataṁ vatvā ubbhidodakasseva gahetabbataṁ vadati **"sannisinnamevā"**ti-ādinā. Tattha **sannisinnamevā**ti sammā, samaṁ vā nisinnameva, aparikkhobhatāya niccalameva, suppasannamevāti adhippāyo. **Iddhinimmitamivā**ti iddhimatā iddhiyā tathā nimmitaṁ iva. **Tatthā**ti tasmiṁ upamopameyyavacane. **Sesan**ti "abhisandetī"ti-ādikaṁ.

Tatiyajjhānakathāvaṇṇanā

231. **"Uppalinī"**ti-ādi gacchassapi vanassapi adhivacanaṁ. Idha pana "yāva aggā, yāva ca mūlā"ti vacanayogena "appekaccānī"ti-ādinā uppalagacchādīnameva gahetabbatāya vanamevādhippetaṁ, tasmā **"uppalānī**ti uppalagacchāni. **Etthā**ti uppalavane"ti-ādinā attho veditabbo. Avayavena hi samudāyassa nibbacanaṁ kataṁ. Ekañhi uppalagacchādi uppalādiyeva, catupañcamattampi pana uppalādivananti voharīyati, **sāratthadīpaniyaṁ** pana jalāsayopi uppalini-ādibhāvena vutto. **Ettha cā**ti

etasmiṁ padattaye, etesu vā tīsu uppalapadumapuṇḍarīkasaṅkhātesu atthesu. **"Setarattanīlesū"**ti uppalameva vuttaṁ, setuppalarattuppalanīluppalesūti attho. **Yaṁ kiñci uppalaṁ uppalameva** uppalasaddassa sāmaññanāmavasena tesu sabbesupi pavattanato. **Satapattan**ti ettha **sata**saddo bahupariyāyo "satagghī sataraṁsi sūriyo"ti-ādīsu viya anekasaṅkhyābhāvato. Evañca katvā anekapattassāpi padumabhāve saṅgaho siddho hoti. **Pattan**ti ca pupphadalamadhippetaṁ. Vaṇṇaniyamena **setaṁ padumaṁ, rattaṁ** (pg.2.140) **puṇḍarīkan**ti sāsanavohāro, loke pana "rattaṁ padumaṁ, setaṁ puṇḍarīkan"ti vadanti. Vuttañhi "puṇḍarīkaṁ sitaṁ rattaṁ, kokanadaṁ kokāsako"ti. Rattavaṇṇatāya hi kokanāmakānaṁ sunakhānaṁ nādayato saddāpayato, tehi ca asitabbato **"kokanadaṁ, kokāsako"**ti ca padumaṁ vuccati. Yathāha "padmaṁ yathā kokanadaṁ sugandhan"ti. Ayaṁ panettha vacanattho udakaṁ pāti, udake vā plavatīti **uppalaṁ.** Paṅke davati gacchati, pakārena vā davati viruhatīti **padumaṁ.** Paṇḍaraṁ vaṇṇamassa, mahantatāya vā muḍitabbaṁkhaṇḍetabbanti **puṇḍarīkaṁ** ma-kārassa pa-kārādivasena. Muḍisaddañhi muḍarisaddaṁ vā khaṇḍanatthamicchanti saddavidū, saddasatthato cettha padasiddhi. Yāva aggā, yāva ca mūlā udakena abhisandanādibhāvadassanatthaṁ pāḷiyaṁ "udakānuggatānī"ti vacanaṁ, tasmā udakato na uggatānicceva attho, na tu udake anurūpagatānīti āha **"udakā …pe… gatānī"**ti. Idha pana uppalādīni viya karajakāyo, udakaṁ viya tatiyajjhānasukhaṁ daṭṭhabbaṁ.

Catutthajjhānakathāvaṇṇanā

233. Yasmā pana catutthajjhānacittameva "cetasā"ti vuttaṁ, tañca rāgādi-upakkilesamalāpagamato nirupakkilesaṁ nimmalaṁ, tasmā upakkilesavigamanameva parisuddhabhāvoti āha **"nirupakkilesaṭṭhena parisuddhan"**ti. Yasmā ca parisuddhasseva paccayavisesena pavattiviseso pariyodātatā suddhantasuvaṇṇassa nighaṁsanena pabhassaratā viya, tasmā pabhassaratāyeva pariyodātatāti āha **"pabhassaraṭṭhena pariyodātan"**ti. Vijju viya pabhāya ito cito ca niccharaṇaṁ **pabhassaraṁ** yathā "ābhassarā"ti. **Odātena vatthenā**ti ettha "odātenā"ti guṇavacanaṁ sandhāya **"odātena …pe… idan"**ti vuttaṁ. **Utupharaṇatthan**ti uṇhassa utuno pharaṇadassanatthaṁ. Kasmāti āha **"kiliṭṭhavatthenā"**ti-ādi. **Utupharaṇaṁ na hotī**ti odātavatthena viya savisesaṁ utupharaṇaṁ na hoti, appakamattameva hotīti adhippāyo Tenāha **"taṅkhaṇa …pe… balavaṁ hotī"**ti. **"Taṅkhaṇadhotaparisuddhenā"**ti ca etena odātasaddo ettha parisuddhavacano eva "gihī odātavatthavasano"ti-ādīsu viya (pg.2.141) na setavacano yena kenaci taṅkhaṇadhotaparisuddheneva utupharaṇasambhavatoti dasseti.

Nanu ca pāḷiyaṁ "nāssa kiñci sabbāvato kāyassa odātena vatthena aphuṭaṁ assā"ti kāyassa odātavatthapharaṇaṁ vuttaṁ, na pana vatthassa utupharaṇaṁ, atha kasmā utupharaṇaṁ idha vuttanti anuyogenāha **"imissāya hī"**ti-ādi. Yasmā vatthaṁ viya karajakāyo, utupharaṇaṁ viya catutthajjhānasukhaṁ, tasmā evamattho veditabboti vuttaṁ hoti, etena ca odātena vatthena sabbāvato kāyassa pharaṇāsambhavato, upameyyena ca ayuttattā kāyaggahaṇena tannissitavatthaṁ gahetabbaṁ, vatthaggahaṇena ca tappaccayaṁ utupharaṇanti dasseti. Neyyatthato hi ayaṁ upamā vuttā. Vicitradesanā hi buddhā bhagavantoti. Yogino hi karajakāyo vatthaṁ viya daṭṭhabbo utupharaṇasadisena catutthajjhānasukhena pharitabbattā,

utupharaṇaṁ viya catutthajjhānasukhaṁ vatthassa viya tena karajakāyassa pharaṇato, purisassa sarīraṁ viya catutthajjhānaṁ utupharaṇaṭṭhāniyassa sukhassa nissayabhāvato. Tenāha **"tasmā"**ti-ādi. Idañhi yathāvuttavacanassa guṇadassanaṁ. Ettha ca pāḷiyaṁ "parisuddhena cetasā"ti cetogahaṇena catutthajjhānasukhaṁ bhagavatā vuttanti ñāpetuṁ "catutthajjhānasukhaṁ, catutthajjhānasukhenā"ti ca vuttanti daṭṭhabbaṁ. Nanu ca catutthajjhānasukhaṁ nāma sātalakkhaṇaṁ natthīti? Saccaṁ, santasabhāvattā panettha upekkhāyeva "sukhan"ti adhippetā. Tena vuttaṁ **sammohavinodaniyaṁ** "upekkhā pana santattā, sukhamicceva bhāsitā"ti (vibha. aṭṭha. 232 visuddhi. 2.644 mahāni. aṭṭha. 27 paṭi. ma. aṭṭha. 1.105).

Ettāvatāti paṭhamajjhānādhigamaparidīpanato paṭṭhāya yāva catutthajjhānādhigamaparidīpanā, tāvatā vacanakkamena. Labhanaṁ **lābho,** so etassāti **lābhī,** rūpajjhānānaṁ lābhī **rūpajjhānalābhī** yathā "lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānan"ti, (saṁ. ni. 2.70 udā. 38) labhanasīlo vā **lābhī.** Kiṁ labhanasīlo? Rūpajjhānānītipi yujjati. Evamitarasmimpi. Na arūpajjhānalābhīti na veditabboti yojetabbaṁ. Kasmāti vuttaṁ **"na hī"**ti-ādi, aṭṭhannampi samāpattīnaṁ upari abhiññādhigame avinābhāvatoti (pg.2.142) vuttaṁ hoti. **Cuddasahākārehī**ti "kasiṇānulomato, kasiṇapaṭilomato kasiṇānulomapaṭilomato, jhānānulomato, jhānapaṭilomato, jhānānulomapaṭilomato, jhānukkantikato, kasiṇukkantikato, jhānakasiṇukkantikato, aṅgasaṅkantito, ārammaṇasaṅkantito aṅgārammaṇasaṅkantito aṅgavavatthānato, ārammaṇavavatthānato"ti (visuddhi. 2.365) **Visuddhimagge** vuttehi imehi cuddasahākārehi. Satipi jhānesu āvajjanādipañcavidhavasībhāve ayameva cuddasavidho vasībhāvo abhiññā nibbattane ekantena icchitabboti dassentena **"cuddasahākārehi ciṇṇavasībhāvan"**ti vuttaṁ, iminā ca arūpasamāpattīsu ciṇṇavasībhāvaṁ vinā rūpasamāpattīsu eva ciṇṇavasībhāvena samāpatti na ijjhatīti tāsaṁ abhiññādhigame avinābhāvaṁ dassetīti veditabbaṁ.

Nanu yathāpāṭhameva vinicchayo vattabboti codanaṁ sodheti **"pāḷiyaṁ panā"**ti-ādinā, sāvasesapāṭhabhāvato nīharitvā esa vinicchayo vattabboti vuttaṁ hoti. Yajjevaṁ arūpajjhānānipi pāḷiyaṁ gahetabbāni, atha kasmā tāni aggahetvā sāvasesapāṭho bhagavatā katoti? Sabbābhiññānaṁ visesato rūpāvacaracatutthajjhānapādakattā. Satipi hi tāsaṁ tathā avinābhāve visesato panetā rūpāvacaracatutthajjhānapādakā, tasmā tāsaṁ tappādakabhāvaviññāpanatthaṁ tattheva ṭhatvā desanā katā, na pana arūpāvacarajjhānānaṁ idha ananupayogato. Tenāha **"arūpajjhānāni āharitvā kathetabbānī"**ti.

Vipassanāñāṇakathāvaṇṇanā

234. "Puna caparaṁ mahārāja (pāḷiyaṁ natthi) bhikkhū"ti vatvāpi kimatthaṁ dassetuṁ "so"ti padaṁ puna vuttanti codanāyāha **"so …pe… dassetī"**ti, yathārutavasena, neyyatthavasena ca vuttāsu aṭṭhasu samāpattīsu ciṇṇavasitāvisiṭṭhaṁ bhikkhuṁ dassetuṁ evaṁ vuttanti adhippāyo. **Sesan**ti "so"ti padatthato sesaṁ "evaṁ samāhite"ti-ādīsu vattabbaṁ sādhippāyamatthajātaṁ. Ñeyyaṁ jānātīti **ñāṇaṁ,** tadeva paccakkhaṁ katvā passatīti **dassanaṁ,** ñāṇameva dassanaṁ na cakkhādikanti **ñāṇadassanaṁ,** pañcavidhampi ñāṇaṁ, tayidaṁ pana ñāṇadassanapadaṁ (pg.2.143) sāsane yesu ñāṇavisesesu niruḷhaṁ, taṁ sabbaṁ atthuddhāravasena dassento

“ñāṇadassananti maggañāṇampi vuccatī”ti-ādimāha. **Ñāṇadassanavisuddhatthan**ti ñāṇadassanassa visuddhipayojanāya. **Phāsuvihāro**ti ariyavihārabhūto sukhavihāro. **Bhagavatopī**ti na kevalaṁ devatārocanameva, atha kho tadā bhagavatopi ñāṇadassanaṁ udapādīti attho. Sattāhaṁ kālaṅkatassa assāti **sattāhakālaṅkato. “Kālāmo”**ti gottavasena vuttaṁ. **Cetovimutti** [vimutti (aṭṭhakathāyaṁ)] nāma arahattaphalasamāpatti. Yasmā vipassanāñāṇaṁ ñeyyasaṅkhāte tebhūmakasaṅkhāre aniccādito jānāti, bhaṅgānupassanato ca paṭṭhāya paccakkhato te passati, tasmā yathāvuttaṭṭhena ñāṇadassanaṁ nāma jātanti dasseti **“idha panā”**ti-ādinā.

Abhinīharatīti vipassanābhimukhaṁ cittaṁ tadaññakaraṇīyato nīharitvā haratīti ayaṁ saddato attho, adhippāyato pana taṁ dassetuṁ **“vipassanāñāṇassā”**ti-ādi vuttaṁ. Tadabhimukhabhāvoyeva hissa tanninnatādikaraṇaṁ, taṁ pana vuttanayena aṭṭhaṅgasamannāgate tasmiṁ citte vipassanākkamena jāte vipassanābhimukhaṁ cittapesanamevāti daṭṭhabbaṁ. **Tanninnan**ti tassaṁ vipassanāyaṁ ninnaṁ. Itaradvayaṁ tasseva vevacanaṁ. Tassaṁ **poṇaṁ** vaṅkaṁ **pabbhāraṁ** nīcanti attho. Brahmajāle **vuttoyeva.** Odanakummāsehi upacīyati vaḍḍhāpīyati, upacayati vā vaḍḍhatīti atthaṁ sandhāya **“odanenā”**ti-ādi vuttaṁ. **Aniccucchādanaparimaddanabhedanaviddhaṁsanadhammo**ti ettha “aniccadhammo”ti-ādinā **dhamma**saddo paccekaṁ yojetabbo. Tattha **aniccadhammo**ti pabhaṅgutāya addhuvasabhāvo. **Duggandhavighātatthāyā**ti sarīre duggandhassa vigamāya. **Ucchādanadhammo**ti ucchādetabbatāsabhāvo, imassa pūtikāyassa duggandhabhāvato gandhodakādīhi ubbaṭṭanavilimpanajātikoti attho. Ucchādanena hi pūtikāye sedavātapittasemhādīhi garubhāvaduggandhānamapagamo hoti. Mahāsambāhanaṁ mallādīnaṁ bāhuvaḍḍhanādi-atthaṁva hoti, aṅgapaccaṅgābādhavinodanatthaṁ pana khuddakasambāhanameva yuttanti āha **“khuddakasambāhanenā”**ti, mandasambāhanenāti attho. **Parimaddanadhammo**ti parimadditabbatāsabhāvo.

Evaṁ (pg.2.144) aniyamitakālavasena atthaṁ vatvā idāni niyamitakālavasena atthaṁ vadati **“daharakāle”**ti-ādinā. **Vā**-saddo cettha atthadassanavaseneva atthantaravikappanassa viññāyamānattā na payutto, luttaniddiṭṭho vā. **Daharakāle**ti aciravijātakāle. Sayāpetvā añchanapīḷanādivasena parimaddanadhammoti sambandho. **Mitan**ti bhāvanapuṁsakaniddeso, tena yathāpamāṇaṁ, mandaṁ vā añchanapīḷanādīni dasseti. **Añchanañ**cettha ākaḍḍhanaṁ. **Pīḷanaṁ** sambāhanaṁ. **Ādi**saddena samiñjana-uggamanādīni saṅgaṇhāti. **Evaṁ pariharitopī**ti ucchādanādinā sukhedhitopi. **Bhijjati cevā**ti aniccatādivasena nassati ca. **Vikirati cā**ti evaṁ bhindanto ca kiñci payojanaṁ asādhento vippakiṇṇova hoti. Evaṁ navahi padehi yathārahaṁ kāye samudayavayadhammānupassitā dassitāti imamatthaṁ vibhāvento **“tatthā”**ti-ādimāha. Tattha **chahi padehī**ti “rūpī, cātumahābhūtiko, mātāpettikasambhavo, odanakummāsūpacayo, ucchādanadhammo, parimaddanadhammo”ti imehi chahi padehi. Yuttaṁ tāva hotu majjhe tīhipi padehi kāyassa samudayakathanaṁ tesaṁ tadatthadīpanato, “rūpī, ucchādanadhammo, parimaddanadhammo”ti pana tīhi tpadehi kathaṁ tassa tathākathanaṁ yuttaṁ siyā tesaṁ tadatthassa adīpanatoti? Yuttameva tesampi tadatthassa dīpitattā. **“Rūpī”**ti hi idaṁ attano paccayabhūtena utu-āhāralakkhaṇena rūpena rūpavāti atthassa dīpakaṁ. Paccayasaṅgamavisiṭṭhe hi tadassatthi-atthe ayamīkāro. “Ucchādanadhammo, parimaddanadhammo”ti ca idaṁ padadvayaṁ tathāvidharūpuppādanena saṇṭhānasampādanatthassa dīpakanti. **Dvīhī**ti “bhedanadhammo, viddhaṁsanadhammo”ti dvīhi padehi. **Nissitañca** kāyapariyāpanne

hadayavatthumhi nissitattā vipassanācittassa. Tadā pavattañhi vipassanācittameva "idañca me viññāṇan"ti āsannapaccakkhavasena vuttaṁ. **Paṭibaddhañca** kāyena vinā appavattanato, kāyasaññitānañca rūpadhammānaṁ ārammaṇakaraṇato.

235. Suṭṭhu obhāsatīti **subho,** pabhāsampanno maṇi, tāya eva pabhāsampattiyā maṇino bhadratāti atthamattaṁ dassetuṁ **"subhoti sundaro"**ti vuttaṁ. Parisuddhākarasamuṭṭhānameva maṇino suvisuddhajātitāti āha **"jātimāti parisuddhākarasamuṭṭhito"**ti. Suvisuddharatanākarato samuṭṭhitoti attho. Ākaraparivisuddhimūlako eva hi (pg.2.145) maṇino kuruvindajāti-ādijātivisesoti. Idhādhippetassa pana veḷuriyamaṇino viḷūra (vi. va. aṭṭha. 34ādayo vākyakkhkhndhesu passitabbaṁ) pabbatassa, viḷūra gāmassa ca avidūre parisuddhākaro. Yebhuyyena hi so tato samuṭṭhito. Tathā hesa viḷūranāmakassa pabbatassa, gāmassa ca avidūre samuṭṭhitattā veḷuriyoti paññāyittha, devaloke pavattassapi ca taṁsadisavaṇṇanibhatāya tadeva nāmaṁ jātaṁ yathā taṁ manussaloke laddhanāmavasena devaloke devatānaṁ, so pana mayūragīvāvaṇṇo vā hoti vāyasapattavaṇṇo vā siniddhaveṇupattavaṇṇo vāti **ācariyadhammapālattherena paramatthadīpaniyaṁ** (vi. va. aṭṭha. 34) vuttaṁ. **Vinayasaṁvaṇṇanāsu** (vi. vi. ṭī. 1.281) pana "allaveḷuvaṇṇo"ti vadanti. Tathā hissa "vaṁsavaṇṇo"tipi nāmaṁ jātaṁ. "Mañjārakkhimaṇḍalavaṇṇo"ti ca vutto, tatoyeva so idha padese mañjāramaṇīti pākaṭo hoti. Cakkavattiparibhogārahapaṇītataramaṇibhāvato pana tasseva pāḷiyaṁ vacanaṁ daṭṭhabbaṁ. Yathāha "puna caparaṁ ānanda rañño mahāsudassanassa maṇiratanaṁ pāturahosi, so ahosi maṇi veḷuriyo subho jātimā aṭṭhaṁso"ti-ādi (dī. ni. 2.248). Pāsāṇasakkharādidosanīharaṇavaseneva parikammanipphattīti dasseti **"apanītapāsāṇasakkharo"**ti iminā.

Chaviyā eva saṇhabhāvena acchatā, na saṅghātassāti āha **"acchoti tanucchavī"**ti. Tato ceva visesena pasannoti dassetuṁ **"suṭṭhu pasanno"**ti vuttaṁ. Paribhogamaṇiratanākārasampatti sabbākārasampannatā Tenāha **"dhovanavedhanādīhī"**ti-ādi. Pāsāṇādīsu dhotatā **dhovanaṁ,** kāḷakādi-apaharaṇatthāya ceva suttena āvunatthāya ca vijjhitabbatā **vedhanaṁ. Ādi**saddena tāpasaṇhakaraṇādīnaṁ saṅgaho. **Vaṇṇasampattin**ti āvunitasuttassa vaṇṇasampattiṁ. Kasmāti vuttaṁ **"tādisan"**ti-ādi, tādisasseva āvutassa pākaṭabhāvatoti vuttaṁ hoti.

Maṇi viya karajakāyo paccavekkhitabbato. **Āvutasuttaṁ viya viññāṇaṁ** anupavisitvā ṭhitattā. **Cakkhumā puriso viya vipassanālābhī bhikkhu** (pg.2.146) sammadeva tassa dassanato, tassa purisassa maṇino āvibhūtakālo viya tassa bhikkhuno kāyassa āvibhūtakālo tannissayassa pākaṭabhāvato. Suttassāvibhūtakālo viya tesaṁ dhammānamāvibhūtakālo tannissitassa pākaṭabhāvatoti ayamettha upamāsampādane kāraṇavibhāvanā, **"āvutasuttaṁ viya vipassanāñāṇan"**ti katthaci pāṭho, "idañca viññāṇan"ti vacanato pana "viññāṇan"ti pāṭhova sundarataro, "vipassanāviññāṇan"ti vā bhavitabbaṁ. **Vipassanāñāṇaṁ abhinīharitvā**ti vipassanāñāṇābhimukhaṁ cittaṁ nīharitvā.

Tatrāti veḷuriyamaṇimhi. **Tadārammaṇānan**ti kāyasaññitarūpadhammārammaṇānaṁ. "Phassapañcamakānan"ti-ādipadattayassetaṁ visesanaṁ atthavasā liṅgavibhattivacanavipariṇāmoti katvā pacchimapadassāpi visesanabhāvato. Phassapañcamakaggahaṇena, sabbacittacetasikaggahaṇena ca gahitadhammā vipassanācittuppādapariyāpannā evāti daṭṭhabbaṁ. Evañhi tesaṁ vipassanāviññāṇagatikattā āvutasuttaṁ viya "vipassanāviññāṇan"ti heṭṭhā

vuttavacanaṁ avirodhitaṁ hoti. Kasmā pana vipassanāviññāṇasseva gahaṇanti? "Idañca me viññāṇaṁ ettha sitaṁ ettha paṭibaddhan"ti iminā tasseva vacanato. "Ayaṁ kho me kāyo"ti-ādinā hi vipassanāñāṇena vipassitvā "tadeva vipassanāñāṇasampayuttaṁ viññāṇaṁ ettha sitaṁ ettha paṭibaddhan"ti nissayavisayādivasena manasi karoti, tasmā tasseva idha gahaṇaṁ sambhavati, nāññassāti daṭṭhabbaṁ. Tenāha **"vipassanāviññāṇasseva vā āvibhūtakālo"**ti. Dhammasaṅgahādīsu (dha. sa. 2ādayo) desitanayena pākaṭabhāvato cettha phassapañcamakānaṁ gahaṇaṁ, niravasesapariggahaṇato sabbacittacetasikānaṁ, yathārutaṁ desitavasena padhānabhāvato vipassanāviññāṇassāti veditabbaṁ. Kiṁ panete paccavekkhaṇañāṇassa āvibhavanti, udāhu puggalassāti? Paccavekkhaṇañāṇasseva, tassa pana āvibhūtattā puggalassāpi āvibhūtā nāma honti, tasmā **"bhikkhuno āvibhūtakālo"**ti vuttanti.

Yasmā panidaṁ vipassanāñāṇaṁ maggañāṇānantaraṁ hoti, tasmā lokiyābhiññānaṁ parato, chaṭṭhabhiññāya ca purato vattabbaṁ, atha kasmā sabbābhiññānaṁ puratova vuttanti codanālesaṁ dassetvā pariharanto (pg.2.147) **"idañca vipassanāñāṇan"**ti-ādimāha. "Idañca maggañāṇānantaran"ti hi iminā yathāvuttaṁ codanālesaṁ dasseti. Tattha **"maggañāṇānantaran"**ti sikhāppattavipassanābhūtaṁ gotrabhuñāṇaṁ sandhāya vuttaṁ. Tadeva hi arahattamaggassa, sabbesaṁ vā maggaphalānamanantaraṁ hoti, padhānato pana tabbacaneneva sabbassapi vipassanāñāṇassa gahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ avisesato tassa idha vuttattā. Maggasaddena ca arahattamaggasseva gahaṇaṁ tassevābhiññāpariyāpannattā, abhiññāsambandhena ca codanāsambhavato. Lokiyābhiññānaṁ purato vuttaṁ vipassanāñāṇaṁ tāsaṁ nānantaratāya anupakāraṁ, āsavakkhayañāṇasaṅkhātāya pana lokuttarābhiññāya purato vuttaṁ tassā anantaratāya upakāraṁ, tasmā idaṁ lokiyābhiññānaṁ parato, chaṭṭhābhiññāya ca purato vattabbaṁ. Kasmā pana upakāraṭṭhāne tathā avatvā anupakāraṭṭhāneva bhagavatā vuttanti hi codanā sambhavati. **"Evaṁ santepī"**ti-ādi parihāradassanaṁ. Tattha **evaṁ santepī**ti yadipi ñāṇānupubbiyā maggañāṇassa anantaratāya upakāraṁ hoti, evaṁ satipīti attho.

Abhiññāvāreti chaḷabhiññāvasena vutte desanāvāre. **Etassa antarā vāro natthī**ti pañcasu lokiyābhiññāsu kathitāsu ākaṅkheyyasuttādīsu (ma. ni. 1.65) viya chaṭṭhābhiññāpi avassaṁ kathetabbā abhiññālakkhaṇabhāvena tappariyāpannato, na ca vipassanāñāṇaṁ lokiyābhiññānaṁ, chaṭṭhābhiññāya ca antarā pavesetvā kathetabbaṁ anabhiññālakkhaṇabhāvena tadapariyāpannato. Iti etassa vipassanāñāṇassa tāsamabhiññānaṁ antarā vāro natthi, tasmā tattha avasarābhāvato idheva rūpāvacaracatutthajjhānānantaraṁ vipassanāñāṇaṁ kathitanti adhippāyo. **"Yasmā cā"**ti-ādinā atthantaramāha. Tattha **ca**-saddo samuccayattho, tena na kevalaṁ vipassanāñāṇassa idha dassane tadeva kāraṇaṁ, atha kho idampīti imamatthaṁ samuccinātīti **ācariyena** (dī. ni. ṭī. 1.235) vuttaṁ. Saddavidū pana īdise ṭhāne ca-saddo vā-saddattho, so ca vikappatthoti vadanti, tampi yuttameva atthantaradassane payuttattā. Attanā payujjitabbassa hi vijjamānatthasseva jotakā upasagganipātā yathā magganidassane sākhābhaṅgā, yathā ca adissamānā jotane padīpāti evamīdisesu. Hoti cettha–

"Atthantaradassanamhi (pg.2.148) ca saddo yadi dissati;
Samuccaye vikappe so, gahetabbo vibhāvinā"ti.

Akatasammasanassāti hetugabbhapadaṁ. Tathā **katasammasanassā**ti ca. **"Dibbena cakkhunā bheravampi rūpaṁ passato**ti ettha iddhividhañāṇena bheravaṁ

rūpaṁ nimminitvā maṁsacakkhunā passatotipi vattabbaṁ. Evampi hi abhiññālābhino apariññātavatthukassa bhayaṁ santāso uppajjati uccavālikavāsimahānāgattherassa viyā"ti ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.235) vuttaṁ. Yathā cettha, evaṁ **dibbāya sotadhātuyā bheravaṁ saddaṁ suṇato**ti etthāpi iddhividhañāṇena bheravaṁ saddaṁ nimminitvā maṁsasotena suṇatopīti vattabbameva. Evampi hi abhiññālābhino apariññātavatthukassa bhayaṁ santāso uppajjati uccavālikavāsimahānāgattherassa viya. Thero hi koñcanādasahitaṁ sabbasetaṁ hatthināgaṁ māpetvā disvā, sutvā ca sañjātabhayasantāsoti **aṭṭhakathāsu** (vibha. aṭṭha. 2.882 ma. ni. aṭṭha. 1.81 visuddhi. 2.733) vutto. Aniccādivasena katasammasanassa dibbāya …pe… bhayaṁ santāso na uppajjatīti sambandho. **Bhayavinodanahetu** nāma vipassanāñāṇena katasammasanatā, tassa, tena vā sampādanatthanti attho. **Idhevā**ti catutthajjhānānantarameva. **"Apicā"**ti-ādinā yathāpāṭhaṁ yuttataranayaṁ dasseti. Vipassanāya pavattaṁ pāmojjapītipassaddhiparamparāgatasukhaṁ **vipassanāsukhaṁ. Pāṭiyekkan**ti jhānābhiññādīhi asammissaṁ visuṁ bhūtaṁ **sandiṭṭhikaṁ sāmaññaphalaṁ.** Tenāha bhagavā **dhammapade**–

"Yato yato sammasati, khandhānaṁ udayabbayaṁ;
Labhatī pītipāmojjaṁ, amataṁ taṁ vijānatan"ti-ādi. (dha. pa. 374).

Idhāpi vuttaṁ "idampi kho mahārāja sandiṭṭhikaṁ sāmaññaphalaṁ …pe… paṇītatarañcā"ti, tasmā pāḷiyā saṁsandanato imameva nayaṁ yuttataranti vadanti. **Āditovā**ti abhiññānamādimhiyeva.

Manomayiddhiñāṇakathāvaṇṇanā

236-7. **Manomayan**ti ettha pana **maya**saddo aparapaññattivikārapadapūraṇanibbatti-ādīsu anekesvatthesu āgato. Idha pana nibbatti-attheti dassetuṁ (pg.2.149) **"manena nibbattitan"**ti vuttaṁ. "Abhiññāmanena nibbattitan"ti atthoti ācariyenāti (dī. ni. ṭī. 1.236 237) vuttaṁ. Visuddhimagge (visuddhi. 2.397) pana "adhiṭṭhānamanena nimmitattā manomayan"ti āgataṁ, abhiññāmanena, adhiṭṭhānamanena cāti ubhayathāpi nibbattattā ubhayampetaṁ yuttameva **Aṅgaṁ** nāma hatthapādāditaṁtaṁsamudāyaṁ, **paccaṅgaṁ** nāma kapparajaṇṇu-ādi tasmiṁ tasmiṁ samudāye avayavaṁ. "Ahīnindriyan"ti ettha paripuṇṇatāyeva ahīnatā, na tu appaṇītatā, paripuṇṇabhāvo ca cakkhusotādīnaṁ saṇṭhānavaseneva. Nimmitarūpe hi pasādo nāma natthīti dassetuṁ **"saṇṭhānavasena avikalindriyan"**ti vuttaṁ, imināva tassa jīvitindriyādīnampi abhāvo vuttoti daṭṭhabbaṁ. **Saṇṭhānavasenā**ti ca kamaladalādisadisasaṇṭhānamattavasena, na rūpābhighātārahabhūtappasādādi-indriyavasena. "Sabbaṅgapaccaṅgiṁ ahīnindriyan"ti vuttamevatthaṁ samatthento **"iddhimatā"**ti-ādimāha. **Aviddhakaṇṇo**ti kulacārittavasena kaṇṇālaṅkārapiḷandhanatthaṁ avijjhitakaṇṇo, nidassanamattametaṁ. Tenāha **"sabbākārehī"**ti, vaṇṇasaṇṭhānāvayavavisesādisabbākārehīti attho. **Tenā**ti iddhimatā.

Ayamevattho pāḷiyampi vibhāvitoti āha **"muñjamhā īsikanti-ādi-upamāttayampi hi …pe… vuttan"**ti. Katthaci pana **"muñjamhā īsikanti-ādi upamāmattaṁ**. **Yampi hi sadisabhāvadassanatthameva vuttan"**ti pāṭho dissati. Tattha **"upamāmattan"**ti iminā atthantaradassanaṁ nivatteti, **"yampi hī"**ti-ādinā pana tassa upamābhāvaṁ samattheti. Niyatānapekkhena ca yaṁ-saddena

“muñjamhā īsikan”ti-ādivacanameva paccāmasati. **Sadisabhāvadassanatthamevā**ti saṇṭhānatopi vaṇṇatopi avayavavisesatopi sadisabhāvadassanatthaṁyeva. Kathaṁ sadisabhāvoti vuttaṁ **“muñjasadisā eva hī”**ti-ādi. **Muñjaṁ** nāma tiṇaviseso, yena kocchādīni karonti. “Pavāheyyā”ti vacanato anto ṭhitā eva īsikā adhippetāti dasseti **“anto īsikā hotī”**ti iminā. **Īsikā**ti ca kaḷīro. **Visuddhimaggaṭīkāyaṁ** pana “kaṇḍan”ti (visuddhi. ṭī. 2.399) vuttaṁ. **Vaṭṭāya kosiyā**ti parivaṭṭulāya asikosiyā. **Patthaṭāyā**ti paṭṭikāya. Karaḍitabbo bhājetabboti **karaṇḍo,** peḷā. Karaḍitabbo jigucchitabboti **karaṇḍo,** nimmokaṁ. Idhāpi (pg.2.150) nimmokamevāti āha **“karaṇḍāti idampī”**ti-ādi. **Vilīvakaraṇḍo** nāma peḷā. Kasmā ahikañcukasseva nāmaṁ, na vilīvakaraṇḍakassāti codanaṁ sodheti **“ahikañcuko hī”**ti-ādinā, sveva ahinā sadiso, tasmā tasseva nāmanti vuttaṁ hoti. **Visuddhimaggaṭīkāyaṁ** pana **“karaṇḍāyā**ti peḷāya, nimmokatoti ca vadantī”ti (visuddhi. ṭī. 2.399) vuttaṁ. Tattha peḷāgahaṇaṁ ahinā asadisatāya vicāretabbaṁ.

Yajjevaṁ “seyyathāpi pana mahārāja puriso ahiṁ karaṇḍā uddhareyyā”ti purisassa karaṇḍato ahi-uddharaṇūpamāya ayamattho virujjheyya. Na hi so hatthena tato uddharituṁ sakkāti anuyogenāha **“tatthā”**ti-ādi. “Uddhareyyā”ti hi aniyamavacanepi hatthena uddharaṇasseva pākaṭattā taṁdassanamiva jātaṁ. Tenāha **“hatthena uddharamāno viya dassito”**ti. **“Ayañhī”**ti-ādi cittena uddharaṇassa hetudassanaṁ. Ahino nāma pañcasu ṭhānesu sajātiṁ nātivattanti upapattiyaṁ, cutiyaṁ, vissaṭṭhaniddokkamane, samānajātiyā methunapaṭisevane, jiṇṇatacāpanayaneti vuttaṁ **“sajātiyaṁ ṭhito”**ti. Uragajātiyameva ṭhito pajahati, na nāgiddhiyā aññajātirūpoti attho. Idañhi mahiddhike nāge sandhāya vuttaṁ. **Sarīraṁ khādayamānaṁ viyā**ti attanoyeva tacaṁ attano sarīraṁ khādayamānaṁ viya. **Purāṇatacaṁ jigucchanto**ti jiṇṇatāya katthaci muttaṁ katthaci olambitaṁ jiṇṇatacaṁ jigucchanto. **Catūhī**ti “sajātiyaṁ ṭhito, nissāya, thāmena, jigucchanto”ti yathāvuttehi catūhi kāraṇehi. **Tato**ti kañcukato. **Aññenā**ti attato aññena. **Cittenā**ti purisassa citteneva, na hatthena. Seyyathāpi nāma puriso ahiṁ passitvā “aho vatāhaṁ imaṁ ahiṁ kañcukato uddhareyyan”ti ahiṁ karaṇḍā cittena uddhareyya, tassa evamassa “ayaṁ ahi, ayaṁ karaṇḍo, añño ahi, añño karaṇḍo, karaṇḍā tveva ahi ubbhato”ti, evameva …pe… so imamhā kāyā aññaṁ kāyaṁ abhinimminātī …pe… ahīnindriyanti ayamettha adhippāyo.

Iddhividhañāṇādikathāvaṇṇanā

239. Bhājanādivikatikiriyānissayabhūtā (pg.2.151) **suparikammakatamattikādayo viya** vikubbanakiriyānissayabhāvato **iddhividhañāṇaṁ daṭṭhabbaṁ.**

241. Pubbe nīvaraṇappahānavāre viya kantāraggahaṇaṁ akatvā kevalaṁ addhānamaggaggahaṇaṁ khemamaggadassanatthaṁ. Kasmā pana khemamaggasseva dassanaṁ, na kantāramaggassa, nanu upamādassanamattametanti codanaṁ pariharanto **“yasmā”**ti-ādimāha. **“Appaṭibhayañhī”**ti-ādi pana khemamaggasseva gahaṇakāraṇadassanaṁ. Vātātapādinivāraṇatthaṁ **sīse sāṭakaṁ katvā.** Tathā tathā pana paripuṇṇavacanaṁ upamāsampattiyā upameyyasampādanatthaṁ, adhippetassa ca upameyyatthassa suviññāpanatthaṁ, hetudāharaṇabhedyabhedakādisampannavacanena ca viññūjātikānaṁ cittārādhanatthanti veditabbaṁ. Evaṁ sabbattha. **Sukhaṁ**

vavatthapetīti akiccham akasirena sallakkheti, paricchindati ca.

243. Mando uttānaseyyakadārakopi "daharo"ti vuccatīti tato visesanattham "yuvā"ti vuttanti mantvā yuvasaddena visesitabbameva daharasaddassa attham dassetum **"taruṇo"**ti vuttam. Tathā yuvāpi koci anicchanako, anicchanato ca amaṇḍanajātikoti tato visesanattham "maṇḍanajātiko"ti-ādi vuttanti mantvā maṇḍanajātikādisaddena visesitabbameva yuvasaddassa attham dassetum **"yobbannena samannāgato"**ti vuttam. Pāḷiyañhi yathākkamam padattayassa visesitabbavisesakabhāvena vacanato tathā saṁvaṇṇanā katā, itarathā ekakenāpi padena adhippetatthādhigamikā saparivārā saṁvaṇṇanāva kātabbā siyāti. "Maṇḍanapakatiko"ti vuttameva vivarituṁ **"divasassā"**ti-ādimāha. **Kaṇika**saddo dosapariyāyo, doso ca nāma kāḷatilakādīti dasseti **"kāḷatilakā"**ti-ādinā. Kāḷatilappamāṇā bindavo **kāḷatilakāni, kāḷā** vā kammāsā, ye "sāsapabījikā"tipi vuccanti. Tilappamāṇā bindavo **tilakāni. Vaṅgaṁ** nāma viyaṅgaṁ vipariṇāmitamaṅgaṁ. Yobbannapīḷakādayo **mukhadūsipīḷakā,** ye "kharapīḷakā" tipi vuccanti. **Mukhanimittan**ti mukhacchāyaṁ. Mukhe gato doso **mukhadoso** (pg.2.152) Lakkhaṇavacanamattametaṁ mukhe adosassapi pākaṭabhāvassa adhippetattā, yathā vā mukhe doso, evaṁ mukhe adosopi **mukhadoso**ti saralopena vutto sāmaññaniddesatopi anekatthassa viññātabbattā, pisaddalopena vā ayamattho veditabbo. Avuttopi hi attho sampiṇḍanavasena vutto viya viññāyati, mukhadoso ca mukha-adoso ca **mukhadoso**ti ekadesasarūpekasesanayenapettha attho daṭṭhabbo. Evañhi atthassa paripuṇṇatāya "paresaṁ soḷasavidhaṁ cittaṁ pākaṭaṁ hotī"ti vacanaṁ samatthitaṁ hoti. Tenetaṁ vuccati–

"Vattabbassāvasiṭṭhassa, gāho nidassanādinā;
Apisaddādilopena, ekasesanayena vā.
Asamāne sadde tidhā, catudhā ca samānake;
Sāmaññaniddesatopi, veditabbo vibhāvinā"ti.

"Sarāgaṁ vā cittan"ti-ādinā pāḷiyaṁ vuttaṁ **soḷasavidhaṁ cittaṁ.**

245. **Pubbenivāsañāṇūpamāyan**ti pubbenivāsañāṇassa, pubbenivāsañāṇe vā dassitāya upamāya. Kasmā pana pāḷiyaṁ gāmattayameva upamāne gahitanti codanaṁ sodhetuṁ **"taṁ divasan"**ti-ādi vuttaṁ. Taṁ divasaṁ katakiriyā nāma pākatikasattassāpi yebhuyyena pākaṭā hoti. Tasmā taṁ divasaṁ gantuṁ sakkuṇeyyaṁ gāmattayameva bhagavatā gahitaṁ, na taduttarīti adhippāyo Kiñcāpi pāḷiyaṁ taṁdivasaggahaṇaṁ natthi, gāmattayaggahaṇena pana tadaheva katakiriyā adhippetāti mantvā aṭṭhakathāyaṁ taṁdivasaggahaṇaṁ katanti daṭṭhabbaṁ. Taṁdivasagatagāmattayaggahaṇeneva ca mahābhinīhārehi aññesampi pubbenivāsañāṇalābhīnaṁ tīsupi bhavesu katakiriyā yebhuyyena pākaṭā hotīti dīpitanti daṭṭhabbaṁ. Etadatthampi hi gāmattayaggahaṇanti. **Tīsu bhavesu katakiriyāyā**ti abhisamparāyesu pubbe diṭṭhadhamme pana idāni, pubbe ca katakiccassa.

247. Pāḷiyaṁ **rathikāya vīthiṁ sañcarante**ti aññāya rathikāya aññaṁ rathiṁ sañcaranteti attho, tena aparāparaṁ sañcaraṇaṁ dassitanti āha **"aparāparaṁ sañcarante"**ti, taṁtaṁkiccavasena ito cito ca sañcaranteti vuttaṁ hoti, ayamevattho rathivīthisaddānamekatthattā. **Siṅghāṭakamhī**ti vīthicatukke. **Pāsādo viya bhikkhussa karajakāyo daṭṭhabbo** (pg.2.153) tattha patiṭṭhitassa daṭṭhabbadassanasiddhito. Maṁsacakkhumato hi dibbacakkhusamadhigamo. Yathāha "maṁsacakkhussa uppādo, maggo dibbassa cakkhuno"ti (itivu. 61). **Cakkhumā puriso viya ayameva dibbacakkhuṁ patvā ṭhito bhikkhu** daṭṭhabbassa dassanato. Gehaṁ pavisanto, tato

nikkhamanto viya ca mātukucchiṁ paṭisandhivasena pavisanto, tato ca vijātivasena nikkhamanto mātukucchiyā gehasadisattā. Tathā hi vuttaṁ "mātaraṁ kuṭikaṁ brūsi, bhariyaṁ brūsi kulāvakan"ti (saṁ. ni. 1.19). Ayaṁ aṭṭhakathāmuttako nayo– gehaṁ pavisanto viya attabhāvaṁ upapajjanavasena okkamanto, gehā nikkhamanto viya ca attabhāvato cavanavasena apakkamanto attabhāvassa gehasadisattā. Vuttañhi "gahakāraka diṭṭhosi, puna gehaṁ na kāhasī"ti (dha. pa. 154).

Aparāparaṁ sañcaraṇakasattāti punappunaṁ saṁsāre paribbhamanakasattā. **Abbhokāsaṭṭhāne**ti ajjhokāsadesabhūte. **Majjhe**ti nagarassa majjhabhūte **siṅghāṭake. Tattha tatthā**ti tasmiṁ tasmiṁ bhavekadese. **Nibbattasattā**ti uppajjamānakasattā. Iminā hi tasmiṁ tasmiṁ bhave jātasaṁvaddhe satte vadati, "aparāparaṁ sañcaraṇakasattā"ti pana etena tathā aniyamitakālike sādhāraṇasatte. Evañhi tesaṁ yathākkamaṁ sañcaraṇakasannisinnakajanopamatā upapannā hotīti. **Tīsu bhavesu nibbattasattānaṁ āvibhūtakālo**ti ettha pana vuttappakārānaṁ sabbesampi sattānaṁ aniyamato gahaṇaṁ veditabbaṁ.

Nanu cāyaṁ dibbacakkhukathā, atha kasmā "tīsu bhavesū"ti catuvokārabhavassāpi saṅgaho kato. Na hi so arūpadhammārammaṇoti anuyogaṁ pariharanto **"idañcā"**ti-ādimāha. Tattha **"idan**ti tīsu bhavesu nibbattasattānanti idaṁ vacanan"ti (dī. ni. ṭī. 1.247) ayamettha ācariyassa mati, evaṁ sati aṭṭhakathācariyehi aṭṭhakathāyameva yathāvutto anuyogo pariharitoti. Ayaṁ panettha amhākaṁ khanti– nanu cāyaṁ dibbacakkhukathā, atha kasmā "dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne"ti-ādinā avisesato catuvokārabhavūpagassāpi saṅgaho kato. Na hi (pg.2.154) so arūpadhammārammaṇoti anuyogaṁ pariharanto **"idañcā"**ti-ādimāha. Tattha **idan**ti "satte passati cavamāne upapajjamāne"ti-ādivacanaṁ. Evañhi sati aṭṭhakathācariyehi pāḷiyameva yathāvutto anuyogo pariharitoti. Yadaggena so pāḷiyaṁ pariharito, tadaggena aṭṭhakathāyampi tassā atthavaṇṇanābhāvato. **Desanāsukhatthamevā**ti kevalaṁ desanāsukhatthaṁ eva avisesena vuttaṁ, na pana catuvokārabhavūpagānaṁ dibbacakkhussa āvibhāvasabbhāvato. "Ṭhapetvā arūpabhavan"ti vā "dvīsu bhavesū"ti vā satte passati kāmāvacarabhavato, rūpāvacarabhavato ca cavamāneti vā kāmāvacarabhave, rūpāvacarabhave ca upapajjamāneti vā vuccamānā hi desanā yathāraḥaṁ bhedyabhedakādivibhāvanena sukhāsukhāvabodhā ca na hoti, avisesena pana evameva vuccamānā sukhāsukhāvabodhā ca. Desetuṁ, avabodhetuñca sukaratāpayojanañhi "desanāsukhatthan"ti vuttaṁ. Kasmāti āha **"āruppe …pe… natthī"**ti, dibbacakkhugocarabhūtānaṁ rūpadhammānamabhāvatoti vuttaṁ hoti.

Āsavakkhayañāṇakathāvaṇṇanā

248. **Idha vipassanāpādakaṁ catutthajjhānacittaṁ veditabbaṁ,** na lokiyābhiññāsu viya abhiññāpādakaṁ. **Vipassanāpādakan**ti ca vipassanāya padaṭṭhānabhūtaṁ, vipassanā ca nāmesā tividhā vipassakapuggalabhedena mahābodhisattānaṁ vipassanā, paccekabodhisattānaṁ vipassanā, sāvakānaṁ vipassanā cāti. Tattha mahābodhisattānaṁ, paccekabodhisattānañca vipassanā cintāmayañāṇasambandhikā sayambhuñāṇabhūtā, sāvakānaṁ pana sutamayañāṇasambandhikā paropadesasambhūtā. Sā "ṭhapetvā nevasaññānāsaññāyatanaṁ avasesarūpārūpajjhānānaṁ aññatarato vuṭṭhāyā"ti-ādinā

anekadhā, arūpamukhavasena catudhātuvavatthāne vuttānaṁ tesaṁ tesaṁ dhātupariggahamukhānañca aññataramukhavasena anekadhā ca **Visuddhimagge** (visuddhi. 2.664) nānānayato vibhāvitā, mahābodhisattānaṁ pana catuvīsatikoṭisatasahassamukhena pabhedagamanato nānānayaṁ sabbaññutaññāṇasannissayassa ariyamaggañāṇassa adhiṭṭhānabhūtaṁ pubbabhāgañāṇagabbhaṁ gaṇhāpentaṁ (pg.2.155) paripākaṁ gacchantaṁ paramagambhīraṁ saṇhasukhumataraṁ anaññasādhāraṇaṁ vipassanāñāṇaṁ hoti yaṁ aṭṭhakathāsu "mahāvajirañāṇan"ti vuccati, yassa ca pavattivibhāgena catuvīsatikoṭisatasahassappabhedassa pādakabhāvena samāpajjiyamānā catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhyā devasikaṁ satthu vaḷañjanasamāpattiyo vuccanti. Svāyaṁ buddhānaṁ vipassanācāro **paramatthamañjusāyaṁ Visuddhimaggavaṇṇanāyaṁ** (visuddhi. ṭī. 1.144) uddesato ācariyena dassito, tato so atthikehi gahetabbo. Idha pana sāvakānaṁ vipassanāva adhippetā.

"Āsavānaṁ khayañāṇāyā"ti idaṁ kiriyāpayojanabhūte tadatthe sampadānavacanaṁ, tasmā asatipi payojanavācake payojanavaseneva attho veditabboti āha **"khayañāṇanibbattanatthāyā"**ti. Evamīdisesu. Nibbānaṁ, arahattamaggo ca ukkaṭṭhaniddesena idha **khayo** nāma, tattha ñāṇaṁ **khayañāṇaṁ,** tassa nibbattanasaṅkhāto attho payojanaṁ, tadatthāyāti attho. Khepeti pāpadhamme samucchindatīti **khayo,** maggo. So pana pāpakkhayo āsavakkhayena vinā natthi, tasmā "khaye ñāṇan"ti (dha. sa. suttantadukamātikā 148) ettha khayaggahaṇena āsavakkhayova vuttoti dasseti **"āsavānaṁ khayo"**ti iminā. **Anuppāde ñāṇan**ti āsavānamanuppādabhūte ariyaphale ñāṇaṁ. Khīyiṁsu āsavā etthāti **khayo,** phalaṁ. Samitapāpatāya **samaṇo,** samitapāpatā ca nippariyāyato arahattaphalenevāti āha **"āsavānaṁ khayā samaṇo hotīti ettha phalan"**ti. **Khayā**ti ca khīṇattāti attho. Khīyanti āsavā etthāti **khayo,** nibbānaṁ. "Āsavakkhayā"ti pana samāsavasena dvibhāvaṁ katvā vuttattā "āsavānaṁ khayo"ti padassa atthuddhāre āsavakkhayapadaggahaṇaṁ.

"Paravajjānupassissā"ti-ādigāthā dhammapade (dha. pa. 253). Tattha **ujjhānasaññino**ti garahasaññino. **Arā**ti dūrā. "Arā siṅghāmi vārijan"ti-ādīsu (saṁ. ni. 1.234 jā. 1.6.116) viya hi dūratthoyaṁ nipāto. "Ārā"tipi pāṭho. Arāsaddo viya ārāsaddopi dūratthe eko nipātoti veditabbo. Tadeva hi padaṁ saddasatthe udāhaṭaṁ. Kāmañca **dhammapadaṭṭhakathāyaṁ** "arahattamaggasaṅkhātā ārā dūraṁ gatova hotī"ti (dha. pa. aṭṭha. 2.253) vuttaṁ, tathāpi āsavavaḍḍhiyā saṅkhāre vaḍḍhento (pg.2.156) visaṅkhārato suvidūradūro, tasmā "ārā so āsavakkhayā"ti ettha āsavakkhayapadaṁ visaṅkhārādhivacanampi sambhavatīti āha **"nibbānan"**ti. Khayanaṁ **khayo,** āsavānaṁ khaṇanirodho. Sesaṁ tassa pariyāyavacanaṁ. Bhaṅgo āsavānaṁ khayoti vuttoti yojanā. Idha pana nibbānampi maggopi avinābhāvato. Na hi nibbānamanārabbha maggeneva āsavānaṁ khayo hotīti.

Tanninnanti tasmiṁ āsavānaṁ khayañāṇe ninnaṁ. Sesaṁ tasseva vevacanaṁ. Pāḷiyaṁ **idaṁ dukkhan**ti dukkhassa ariyasaccassa paricchinditvā, anavasesetvā ca tadā tassa bhikkhuno paccakkhato gahitabhāvadassananti dassetuṁ **"ettakan"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha hi **ettakaṁ dukkhan**ti tassa paricchijja gahitabhāvadassanaṁ. **Na ito bhiyyo**ti anavasesetvā gahitabhāvadassanaṁ. Tenāha **"sabbampi dukkhasaccan"**ti-ādi. Sarasalakkhaṇapaṭivedhavasena pajānanameva yathābhūtaṁ pajānanaṁ nāmāti dasseti **"sarasalakkhaṇapaṭivedhenā"**ti iminā. **Raso**ti sabhāvo rasitabbo jānitabboti katvā, attano raso **saraso,** so eva lakkhaṇaṁ, tassa asammohato paṭivijjhanenāti attho.

Asammohato paṭivijjhanañca nāma yathā tasmiṁ ñāṇe pavatte pacchā dukkhasaccassa sarūpādiparicchede sammoho na hoti, tathā tassa pavattiyeva. Tena vuttaṁ **"yathābhūtaṁ pajānātī"**ti. **"Nibbattikan"**ti iminā "dukkhaṁ samudeti etasmāti **dukkhasamudayo"**ti nibbacanaṁ dasseti. **Tadubhayan**ti dukkhaṁ, dukkhasamudayo ca. **Yaṁ ṭhānaṁ patvā**ti yaṁ nibbānaṁ maggassa ārammaṇapaccayaṭṭhena kāraṇabhūtaṁ āgamma. **Ṭhānan**ti hi kāraṇaṁ vuccati tiṭṭhati ettha phalaṁ tadāyattatāyāti katvā. **Tadubhayaṁ patvā**ti ca tadubhayavato puggalassa tadubhayassa patti viya vuttā. Puggalasseva hi ārammaṇakaraṇavasena nibbānappatti, na tadubhayassa. Apica **patvā**ti pāpuṇanahetu, puggalassa ārammaṇakaraṇavasena samāpajjanatoti attho. Asamānakattuke viya hi samānakattukepi tvāpaccayassa hetvatthe pavatti saddasatthesu pākaṭā. **Appavattī**ti appavattinimittaṁ "na pavattati tadubhayametenā"ti katvā, appavattiṭṭhānaṁ vā "na pavattati tadubhayametthā"ti katvā, anena ca "dukkhaṁ nirujjhati ettha, etenāti vā **dukkhanirodho"**ti nibbacanaṁ dasseti, dukkhasamudayassa pana gahaṇaṁ taṁnibbattakassa nirujjhanato tassāpi nirujjhanadassanatthanti daṭṭhabbaṁ. Nibbānapadeyeva (pg.2.157) ta-saddo nivattatīti ayaṁ-saddo puna vutto. Sabbanāmikañhi padaṁ vuttassa vā liṅgassa gāhakaṁ, vuccamānassa vā. **Tassā**ti dukkhanirodhassa. **Sampāpakan**ti sacchikaraṇavasena sammadeva pāpakaṁ, etena ca "dukkhanirodhaṁ gamayati, gacchati vā etāyāti **dukkhanirodhagāminī,** sāyeva paṭipadā **dukkhanirodhagāminipaṭipadā"**ti nibbacanaṁ dasseti.

Kilesavasenāti āsavasaṅkhātakilesavasena. Tadeva āsavapariyāyena dassento puna āha, tasmā na ettha punaruttidosoti adhippāyo. Pariyāyadesanābhāvo nāma hi āveṇiko buddhadhammoti heṭṭhā vuttovāyamattho. Nanu ca āsavānaṁ dukkhasaccapariyāyova atthi, na sesasaccapariyāyo, atha kasmā sarūpato dassitasaccāniyeva kilesavasena pariyāyato puna dassento evamāhāti vuttanti? Saccaṁ, taṁsambandhattā pana sesasaccānaṁ taṁsamudayādipariyāyopi labbhatīti katvā evaṁ vuttanti veditabbaṁ. Dukkhasaccapariyāyabhūta-āsavasambandhāni hi āsavasamudayādīnīti, saccāni dassentotipi yojetabbaṁ. "Āsavānaṁ khayañāṇāyā"ti āraddhattā cettha āsavānameva gahaṇaṁ, na sesakilesānaṁ tathā anāraddhattāti daṭṭhabbaṁ. Tathā hi "kāmāsavāpi cittaṁ vimuccatī"ti-ādinā (dī. ni. 1.248 ma. ni. 1.433 3.19) āsavavimuttasīseneva sabbakilesavimutti vuttā. "Idaṁ dukkhanti yathābhūtaṁ pajānātī"ti-ādinā missakamaggova idha kathito lokiyavipassanāya lokuttaramaggassa missakattāti vuttaṁ **"saha vipassanāya koṭippattaṁ maggaṁ kathesī"**ti. "Jānato passato"ti iminā tayopi pariññāsacchikiriyābhāvanābhisamayā vuttā catusaccapajānanāya eva catukiccasiddhito, pahānābhisamayo pana pārisesato "vimuccatī"ti iminā vuttoti āha **"maggakkhaṇaṁ dassetī"**ti. Cattāri hi kiccāni catusaccapajānanāya eva siddhāni. Yathāha "taṁ kho panidaṁ dukkhaṁ ariyasaccaṁ pariññātanti me bhikkhave pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādī"ti-ādi (saṁ. ni. 5.1081 mahāva. 15 paṭi. ma. 2.29). Ayaṁ **aṭṭhakathā**muttako nayo– **jānato passato**ti ca hetuniddeso, "jānanahetu passanahetu kāmāsavāpi cittaṁ vimuccatī"ti-ādinā yojanā. Kāmañcettha jānanapassanakiriyānaṁ, vimuccanakiriyāya ca samānakālatā, tathāpi (pg.2.158) dhammānaṁ samānakālikānampi paccayapaccayuppannatā sahajātādikoṭiyā labbhatīti, hetugabbhavisesanatādassanametantipi vadanti.

Bhavāsavaggahaṇena cettha bhavarāgassa viya bhavadiṭṭhiyāpi samavarodhoti diṭṭhāsavassāpi saṅgaho daṭṭhabbo, adhunā pana "diṭṭhāsavāpi cittaṁ vimuccatī"ti

katthaci pāṭho dissati, so na porāṇo, pacchā pamādalikhitoti veditabbo. **Bhayabheravasuttasaṁvaṇṇanā**dīsu (ma. ni. aṭṭha. 1.54) anekāsupi tatheva saṁvaṇṇitattā. Ettha ca kiñcāpi pāḷiyaṁ saccapaṭivedho aniyamitapuggalassa aniyamitakālavasena vutto, tathāpi abhisamayakāle tassa paccuppannataṁ upādāya "evaṁ jānato evaṁ passato"ti vattamānakālaniddeso kato, so ca kāmaṁ kassaci maggakkhaṇato paraṁ yāvajjatanā atītakāliko eva, sabbapaṭhamaṁ panassa atītakālikattaṁ phalakkhaṇena veditabbanti āha **"vimuttasminti iminā phalakkhaṇan"**ti. **Paccavekkhaṇañāṇan**ti phalapaccavekkhaṇañāṇaṁ tathā ceva vuttattā. Taggahaṇena pana tadavinābhāvato sesāni niravasesāni gahetabbāni, ekadesāni vā aparipuṇṇāyapi paccavekkhaṇāya sambhavato. **"Khīṇā jātī"**ti-ādīhi padehi "nāparaṁ itthattāyā"ti padapariyosānehi. **Tassā**ti paccavekkhaṇañāṇassa. **Bhūmin**ti pavattiṭṭhānaṁ. Nanu ca "vimuttasmiṁ vimuttan"ti vuttaṁ phalameva tassa ārammaṇasaṅkhātā bhūmi, atha kathaṁ "khīṇā jātī"ti-ādīhi tassa bhūmidassananti codanaṁ sodhetuṁ **"tena hī"**ti-ādi vuttaṁ. Yasmā pana pahīnakilesapaccavekkhaṇena vijjamānassāpi kammassa āyatiṁ appaṭisandhikabhāvato "khīṇā jātī"ti pajānāti, yasmā ca maggapaccavekkhaṇādīhi "vusitaṁ brahmacariyan"ti-ādīni pajānāti, tasmā "khīṇā jātī"ti-ādīhi tassa bhūmidassananti vuttaṁ hoti. "Tena ñāṇenā"ti hi yathārutato, avinābhāvato ca gahitena pañcavidhena paccavekkhaṇañāṇenāti attho.

"Khīṇā jātī"ti ettha sotujanānaṁ suviññāpanatthaṁ parammukhā viya codanaṁ samuṭṭhāpeti **"katamā panā"**ti-ādinā. Yena panādhippāyena codanā katā, tadadhippāyaṁ pakāsetvā parihāraṁ vattukāmo **"na tāvassā"**ti-ādimāha. "Na tāva …pe… vijjamānattā"ti vakkhamānameva hi atthaṁ manasi katvā ayaṁ codanā samuṭṭhāpitā, tattha **na tāvassa atītā** (pg.2.159) **jāti khīṇā**ti assa bhikkhuno atītā jāti, na tāva maggabhāvanāya khīṇā. Tattha kāraṇamāha **"pubbeva khīṇattā"**ti, maggabhāvanāya purimatarameva nirujjhanavasena khīṇattāti adhippāyo. Na anāgatā assa jāti khīṇā maggabhāvanāyāti yojanā. Tattha kāraṇamāha **"anāgate vāyāmābhāvato"**ti, idañca anāgatabhāvasāmaññameva gahetvā lesena codanādhippāyavibhāvanatthaṁ vadati, na anāgatavisesaṁ anāgate maggabhāvanāya khepanapayogābhāvatoti attho. Vijjamāneyeva hi payogo sambhavati, na avijjamāneti vuttaṁ hoti. Anāgataviseso panettha adhippeto, tassa ca khepane vāyāmopi labbhateva. Tenāha **"yā pana maggassā"**ti-ādi. **Anāgatavisesoti** ca abhāvite magge uppajjanāraho anantarajātibhedo vuccati. Na paccuppannā assa jāti khīṇā maggabhāvanāyāti yojanā. Tattha kāraṇamāha **"vijjamānattā"**ti, ekabhavapariyāpannatāya vijjamānattāti attho. Tattha tattha bhave paṭhamābhinibbattilakkhaṇā hi jāti. "Yā panā"ti-ādinā pana maggabhāvanāya kilesahetuvināsanamukhena anāgatajātiyā eva khīṇabhāvo pakāsitoti daṭṭhabbaṁ. **Ekacatupañcavokārabhavesū**ti bhavattayaggahaṇaṁ vuttanayena anavasesato jātiyā khīṇabhāvadassanatthaṁ, pubbapadadvayepettha uttarapadalopo. **Ekacatupañcakkhandhappabhedā**ti etthāpi eseva nayo. **"Taṁ so"**ti-ādi "kathañca naṁ pajānātī"ti codanāya sodhanāvacanaṁ. Tattha **tan**ti yathāvuttaṁ jātiṁ. **So**ti khīṇāsavo bhikkhu. **Paccavekkhitvā**ti pajānanāya pubbabhāge pahīnakilesapaccavekkhaṇadassanaṁ. Evañca katvā paccavekkhaṇaparamparāya tathā pajānanā siddhāti daṭṭhabbaṁ. Paccavekkhaṇantaravibhāvanatthameva hi **"jānanto pajānātī"**ti vattamānavacanadvayaṁ vuttaṁ, jānanto hutvā, jānanahetu vā pajānāti nāmāti attho.

Brahmacariyavāso nāma ukkaṭṭhaniddesato maggabrahmacariyassa

nibbattanamevāti āha **“parivutthan”**ti, samantato niravasesena vasitaṁ pariciṇṇanti attho. Kasmā panidaṁ so atītakālavasena pajānātīti anuyogenāha **“puthujjanakalyāṇakena hi saddhin”**ti-ādi. Puthujjanakalyāṇakopi hi heṭṭhā vuttalakkhaṇo sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanno (pg.2.160) nāma **dakkhiṇavibhaṅgasuttā**dīsu (ma. ni. 3.379) tathā eva vuttattā. **Vasanti nāmā**ti vasantā eva nāma honti, na vutthavāsā. **Tasmā**ti vutthavāsattā. Nanu ca “so ‘idaṁ dukkhan”ti yathābhūtaṁ pajānātī”ti-ādinā pāḷiyaṁ sammādiṭṭhiyeva vuttā, na sammāsaṅkappādayo, atha kasmā **“catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchikiriyābhāvanāvasena soḷasavidhaṁ kiccaṁ niṭṭhāpitan”**ti aṭṭhaṅgikassa maggassa sādhāraṇato vuttanti? Sammāsaṅkappādīnampi catukiccasādhanavasena pavattito. Sammādiṭṭhiyā hi catūsu saccesu pariññādikiccasādhanavasena pavattamānāya sammāsaṅkappādīnampi sesānaṁ dukkhasacce pariññābhisamayānuguṇāva pavatti, itarasaccesu ca nesaṁ pahānābhisamayādivasena pavatti pākaṭā evāti. Dukkhanirodhamaggesu yathākkamaṁ pariññāsacchikiriyābhāvanāpi yāvadeva samudayapahānatthāti katvā tadattheyeva tāsaṁ pakkhipanena “kataṁ karaṇīyan”ti padassa adhippāyaṁ vibhāvetuṁ **“tenā”**ti-ādi vuttaṁ. **“Dukkhamūlaṁ samucchinnan”**ti imināpi tadeva pakārantarena vibhāveti.

Kasmā panettha “kataṁ karaṇīyan”ti atītaniddeso katoti āha **“puthujjanakalyāṇakādayo”**ti-ādi. Ime pakārā **itthaṁ,** tabbhāvo **itthattan**ti dasseti **“itthabhāvāyā”**ti iminā, **āya**-saddo ca sampadānatthe, tadatthāyāti attho. Te pana pakārā ariyamaggabyāpārabhūtā pariññādayo idhādhippetāti vuttaṁ **“evaṁ soḷasakiccabhāvāyā”**ti. Te hi maggaṁ paccavekkhato maggānubhāvena pākaṭā hutvā upaṭṭhahanti magge paccavekkhite taṁkiccapaccavekkhaṇāyapi sukhena siddhito. Evaṁ sādhāraṇato catūsu maggesu paccekaṁ catukiccavasena soḷasakiccabhāvaṁ pakāsetvā tesupi kiccesu pahānameva padhānaṁ tadatthattā itaresaṁ pariññādīnanti tadeva visesato pakāsetuṁ **“kilesakkhayabhāvāya vā”**ti āha.

Apica purimanayena paccavekkhaṇaparamparāya paccavekkhaṇavidhiṁ dassetvā idāni padhānattā pahīnakilesapaccavekkhaṇavidhimeva dassetuṁ evaṁ vuttantipi daṭṭhabbaṁ. Dutiyavikappe ayaṁ pakāro **itthaṁ,** tabbhāvo **itthattaṁ, āya**saddo cettha sampadānavacanassa kāriyabhūto nissakkattheti dasseti **“itthabhāvato”**ti iminā. “Imasmā evaṁ pakārā”ti pana vadanto pakāro nāma (pg.2.161) pakāravantato atthato bhedo natthi. Yadi hi so bhedo assa, tasseva so pakāro na siyā, tasmā itthaṁ-saddo pakāravantavācako, atthato pana abhedepi sati avayavāvayavitādinā bhedaparikappanāvasena siyā kiñci bhedamatthaṁ, tasmā itthattasaddo pakāravācakoti dasseti. Ayamidha **ṭīkāyaṁ,** (dī. ni. ṭī. 1.248) **majjhimāgamaṭīkāvinayaṭīkā**dīsu (sārattha. ṭī. 1.14) ca āgatanayo.

Saddavidū pana pavattinimittānusārena evamicchanti– ayaṁ pakāro assāti **itthaṁ,** pakāravanto. Vicitrā hi taddhitavutti. Tassa bhāvo **itthattaṁ,** pakāro, imamatthaṁ dassento **“itthabhāvato imasmā evaṁ pakārā”**ti āhāti. Paṭhamavikappepi yathārahaṁ esa nayo. **Idāni vattamānakhandhasantāna**ti sarūpakathanaṁ. **Aparan**ti anāgataṁ. **“Ime pana pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhantī”**ti idāni pāṭho, “ime pana carimakattabhāvasaṅkhātā pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhantī”ti pana **majjhimāgamavinayaṭīkā**dīsu, (sārattha. ṭī. 1.14) idha ca **ṭīkāyaṁ** (dī. ni. ṭī. 1.248) ulliṅgitapāṭho. Tattha **carimakattabhāvasaṅkhātā**ti ekasantatipariyāpannabhāvena pacchimakattabhāvakathitā. **Pariññātā**ti maggena

paricchijja ñātā. **Tiṭṭhantī**ti appatiṭṭhā anokāsā tiṭṭhanti. Etena hi tesaṁ khandhānaṁ apariññāmūlābhāvena apatiṭṭhābhāvaṁ dasseti. Apariññāmūlikā hi patiṭṭhā, tadabhāvato pana appatiṭṭhābhāvo. Yathāha "kabaḷīkāre ce bhikkhave āhāre atthi rāgo, atthi nandī, atthi taṇhā, patiṭṭhitaṁ tattha viññāṇaṁ viruḷhan"ti-ādi (saṁ. ni. 2.64 kathā. 296 mahāni. 7). Tadupamaṁ vibhāveti **"chinnamūlakā rukkhā viyā"**ti iminā, yathā chinnamūlakā rukkhā mūlābhāvato appatiṭṭhā anokāsā tiṭṭhanti, evametepi apariññāmūlābhāvatoti. Ayamettha opammasaṁsandanā. **Carimakacittanirodhenā**ti parinibbānacittanirodhena. **Anupādāno**ti anindhano. **Apaṇṇattikabhāvan**ti yesu khandhesu vijjamānesu tathā tathā parikappanāsiddhā paññatti, tadabhāvato tassāpi dharamānakapaññattiyā abhāvena apaññattikabhāvaṁ gamissanti. Paṇṇatti paññattīti hi atthato ekaṁ yathā "paññāsa paṇṇāsā"ti. Paññāsa paṇṇādesoti hi akkharacintakā vadanti.

249. Yebhuyyena (pg.2.162) saṁkhipati saṅkucito bhavatīti **saṅkhepo,** pabbatamatthakaṁ. Tañhi pabbatapādato anukkamena bahulaṁ saṁkhittaṁ saṅkucitaṁ hoti. Tenāha **"pabbatamatthake"**ti, pabbatasikhareti attho. Ayaṁ **aṭṭhakathā**muttako nayo– saṅkhipīyati pabbatabhāvena gaṇīyatīti saṅkhepo, pabbatapariyāpanno padeso, tasmiṁ pabbatapariyāpanne padeseti atthoti. **Anāvilo**ti akālusiyo, sā cassa anāvilatā kaddamābhāvena hotīti āha **"nikkaddamo"**ti. Sapati apadāpi samānā gacchatīti **sippi,** khuddakā sippi **sippiyo** kā-kārassa ya-kāraṁ katvā, yo "muttiko"tipi vuccati. Savati pasavatīti **sambuko,** yaṁ "jalasutti, saṅkhalikā"ti ca voharanti. Samāhāre yebhuyyato napuṁsakapayogoti vuttaṁ **"sippiyasambukan"**ti. Evamīdisesu. **Sakkharā**ti muṭṭhippamāṇā pāsāṇā. **Kathalānī**ti kapālakhaṇḍāni. Samūhavācakassa ghaṭāsaddassa itthi liṅgassāpi dissanato "gumban"ti padassatthaṁ dasseti **"ghaṭā"**ti iminā.

Kāmañca "sippiyasambukampi sakkharakathalampi macchagumbampi tiṭṭhantampi carantampī"ti ettha sakkharakathalaṁ tiṭṭhatiyeva, sippiyasambukamacchagumbāni carantipi tiṭṭhantipi, tathāpi sahacaraṇanayena sabbāneva caranti viya evaṁ vuttanti atthaṁ dassento **"tiṭṭhantampi carantampīti etthā"**ti-ādimāha. Tattha hi **"sakkharakathalaṁ tiṭṭhatiyevā"**ti-ādinā yathāsambhavamatthaṁ dasseti, **"yathā panā"**ti-ādinā pana sahacaraṇanayaṁ. **Pana**-saddo arucisaṁsūcane, tathāpīti attho. **Antarantarā**ti bahūnaṁ gāvīnamantarantarā ṭhitāsu gāvīsu vijjamānāsupi. **Gāvo**ti gāviyo. **Itarāpī**ti ṭhitāpi nisinnāpi. **Carantīti vuccanti** sahacaraṇanayena. **Tiṭṭhantamevā**ti-ādīsu ayamadhippāyo– sippiyasambukamacchagumbānaṁ caraṇakiriyāyapi yogato ṭhānakiriyāya anekantattā ekantato tiṭṭhantameva na kadācipi carantaṁ sakkharakathalaṁ upādāya sippiyasambukampi macchagumbampi tiṭṭhantanti vuttaṁ, na tu tesaṁ ṭhānakiriyamupādāya. Tesaṁ pana caraṇakiriyamupādāya "carantampī"ti pi-saddalopo hettha daṭṭhabbo. **Itarampi dvayan**ti sippiyasambukamacchagumbaṁ padavasena evaṁ vuttaṁ. **Itarañca dvayan**ti sippiyasambukamacchagumbameva. **Carantanti vuttan**ti etthāpi tesaṁ ṭhānakiriyamupādāya "tiṭṭhantampī"ti pi-saddalopo, evamettha aṭṭhakathācariyehi sahacaraṇanayo dassito, ācariyadhammapālattherena pana yathālābhanayopi. Tathā (pg.2.163) hi vuttaṁ "kiṁ vā imāya sahacariyāya, yathālābhaggahaṇaṁ panettha daṭṭhabbaṁ. Sakkharakathalassa hi vasena tiṭṭhantanti, sippisambukassa macchagumbassa ca vasena tiṭṭhantampi carantampīti evaṁ yojanā kātabbā"ti (dī. ni. ṭī. 1.249). Alabbhamānassāpi atthassa sahayogīvasena desanāmattaṁ pati sahacaraṇanayo, sādhāraṇato desitassāpi atthassa sambhavavasena vivecanaṁ

pati yathālābhanayoti ubhayathāpi yujjati.

Evampettha vadanti– **aṭṭhakathāyaṁ** "sakkharakathalaṁ tiṭṭhatiyeva, itarāni carantipi tiṭṭhantipī"ti iminā yathālābhanayo dassito yathāsambhavaṁ atthassa vivecitattā, "yathā panā"ti-ādinā pana sahacaraṇanayo alabbhamānassāpi atthassa sahayogīvasena desanāmattassa vibhāvitattāti tadetampi anupavajjameva atthassa yuttattā, **aṭṭhakathāyañ**ca tathā dassanassāpi sambhavatoti daṭṭhabbaṁ. **"Tatthā"**ti-ādi upamāsaṁsandanaṁ. **Tīre**ti udakarahadassa tīre. **Udakarahado** ca nāma katthaci samuddopi vuccati "rahadopi tattha gambhīro, samuddo saritodako"ti-ādīsu (dī. ni. 3.278). Katthaci jalāsayopi "rahadopi tattha dharaṇī nāma, yato meghā pavassanti, vassā yato patāyantī"ti-ādīsu, (dī. ni. 3.281) idhāpi jalāsayoyeva. So hi udakavasena raho cakkhurahādikaṁ dadātīti **udakarahado** o-kārassa a-kāraṁ katvā. Saddavidū pana "udakaṁ haratīti **udakarahado** niruttinayenā"ti vadanti.

"Ettāvatā"ti-ādinā catutthajjhānāntaraṁ dassitavipassanāñāṇato paṭṭhāya yathāvuttatthassa sampiṇḍanaṁ. Tattha **ettāvatā**ti "puna caparaṁ mahārāja bhikkhu evaṁ samāhite citte …pe… ñāṇadassanāya cittaṁ abhinīharatī"ti-ādinā ettakena, etaparimāṇavantena vā vacanakkamena. **Vipassanāñāṇan**ti ñāṇadassananāmena dassitaṁ vipassanāñāṇaṁ, tassa ca visuṁ gaṇanadassanena heṭṭhā catutthajjhānānantaraṁ vattabbatākāraṇesu tīsu nayesu tatiyanayasseva yuttatarabhāvopi dīpitoti daṭṭhabbaṁ. Manomayañāṇassa iddhividhasamavarodhitabhāve **Visuddhimagge** (visuddhi. 2.379 ādayo) vuttepi idha pāḷiyaṁ visuṁ desitattā visuṁ eva gahaṇaṁ, tathā desanā ca pāṭiyekkasandiṭṭhikasāmaññaphalatthāti daṭṭhabbaṁ. Anāgataṁsañāṇayathākammūpagañāṇadvayassa (pg.2.164) pāḷiyaṁ anāgatattā **"dibbacakkhuvasena nipphannan"**ti vuttaṁ, tabbasena nipphannattā taggahaṇeneva gahitaṁ taṁ ñāṇadvayanti vuttaṁ hoti. Dibbacakkhussa hi anāgataṁsañāṇaṁ, yathākammūpagañāṇañcāti dvepi ñāṇāni paribhaṇḍāni hontīti. **Dibbacakkhuñāṇan**ti cutūpapātañāṇanāmena dassitaṁ dibbacakkhuñāṇaṁ.

Sabbesaṁ pana dasannaṁ ñāṇānaṁ ārammaṇavibhāgassa **Visuddhimagge** anāgatattā tatthānāgatañāṇānaṁ ārammaṇavibhāgaṁ dassetuṁ **"tesan"**ti-ādi vuttaṁ. **Tesan**ti dasannaṁ ñāṇānaṁ. **Tatthā**ti tasmiṁ ārammaṇavibhāge, tesu vā dasasu ñāṇesu. Bhūmibhedato parittamahaggataṁ, kālabhedato atītānāgatapaccuppannaṁ, santānabhedato ajjhattabahiddhā cāti **vipassanāñāṇaṁ sattavidhārammaṇaṁ.** Parittārammaṇāditikattayeneva hi tassa ārammaṇavibhāgo, na maggārammaṇatikena. **Nimmitarūpāyatanamattamevā**ti attanā nimmitaṁ rūpārammaṇameva, attanā vā nimmite manomaye kāye vijjamānaṁ rūpāyatanamevātipi yujjati. Idañhi tassa ñāṇassa abhinimmiyamāne manomaye kāye rūpāyatanamevārabbha pavattanato vuttaṁ, na pana tattha gandhāyatanādīnamabhāvato Na hi rūpakalāpo gandhāyatanādivirahito atthīti sabbathā parinipphannameva nimmitarūpaṁ. Tenāha **"parittapaccuppannabahiddhārammaṇan"**ti, yathākkamaṁ bhūmikālasantānabhedato tibbidhārammaṇanti attho. Nibbānavasena ekadhammārammaṇampi samānaṁ āsavakkhayañāṇaṁ parittārammaṇāditikavasena tividhārammaṇaṁ dassetuṁ **"appamāṇabahiddhānavattabbārammaṇan"**ti vuttaṁ. Tañhi parittatikavasena appamāṇārammaṇaṁ, ajjhattikavasena bahiddhārammaṇaṁ, atītatikavasena navattabbārammaṇañca hoti.

Uttaritarasaddo, paṇītatarasaddo ca pariyāyoti dasseti **"seṭṭhataran"**ti iminā. Ratanakūṭaṁ viya kūṭāgārassa arahattaṁ kūṭaṁ uttamaṅgabhūtaṁ bhagavato desanāya

arahattapariyosānattāti āha **“arahattanikūṭenā”**ti. **Desanaṁ niṭṭhāpesī**ti titthakaramataharavibhāviniṁ nānāvidhakuhanalapanādimicchājīvaviddhaṁsiniṁ tividhasīlālaṅkataparamasallekhapaṭipattiparidīpiniṁ jhānābhiññādi-uttarimanussadhammavibhūsiniṁ cuddasavidhamahāsāmaññphalapaṭimaṇḍitaṁ anaññasādhāraṇaṁ sāmaññaphaladesanaṁ ratanāgāraṁ (pg.2.165) viya ratanakūṭena arahattakūṭena niṭṭhāpesi “vimuttasmin”ti iminā, arahattaphalassa desitattāti attho.

Ajātasattu-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā

250. Ettāvatā bhagavatā desitassa sāmaññaphalasuttassa atthavaṇṇanaṁ katvā idāni dhammasaṅgāhakehi saṅgītassa “evaṁ vutte”ti-ādipāṭhassapi atthavaṇṇanaṁ karonto paṭhamaṁ sambandhaṁ dassetuṁ **“rājā”**ti-ādimāha. **Tattha tatthā**ti tasmiṁ tasmiṁ sāmaññaphale, suttapadese vā. Karaṇaṁ **kāro,** sādhu iti kāro tathā, “sādhu bhagavā, sādhu sugatā”ti-ādinā taṁ pavattento. **Ādimajjhapariyosānan**ti desanāya ādiñca majjhañca pariyosānañca. **Sakkaccaṁ** sādaraṁ gāravaṁ **sutvā,** “cintetvā”ti ettha idaṁ pubbakālakiriyāvacanaṁ. Ime pañhe puthū samaṇabrāhmaṇe pucchanto ahaṁ ciraṁ vata amhi, evaṁ pucchantopi ahaṁ thuse koṭṭento viya kañci sāraṁ nālatthanti yojanā. Tathā yo …pe… vissajjesi, tassa bhagavato guṇasampadā aho vata. Dasabalassa guṇānubhāvaṁ ajānanto ahaṁ vañcito suciraṁ vata amhīti. **Vañcito**ti ca aññāṇena vañcito āvaṭṭito, mohena paṭicchādito amhīti vuttaṁ hoti. Tenāha **“dasabalassa guṇānubhāvaṁ ajānanto”**ti. Sāmaññajotanā hi visese avatiṭṭhati. Cintetvā āvikarontoti sambandho. Ullaṅghanasamatthāyapi ubbegapītiyā anullaṅghanampi siyāti āha **“pañcavidhāya pītiyā phuṭasarīro”**ti. **Phuṭasarīro**ti ca phusitasarīroti attho, na byāpitasarīroti sabbāya pītiyā abyāpitattā. **Tan**ti attano pasādassa āvikaraṇaṁ, upāsakattapavedanañca. **Āraddhaṁ** dhammasaṅgāhakehi.

Abhikkantāti atikkantā vigatā, vigatabhāvo ca khayo evāti āha **“khaye dissatī”**ti. Tathā hi vuttaṁ **“nikkhanto paṭhamo yāmo”**ti. **Abhikkantataro**ti ativiya kantataro manoramo, tādiso ca sundaro bhaddako nāmāti vuttaṁ **“sundare”**ti.

“Ko me”ti-ādi gāthā **vimānavatthumhi** (vi. va. 857). Tattha **ko**ti devanāgayakkhagandhabbādīsu katamo. **Me**ti mama. **Pādānī**ti pāde, liṅgavipariyāyoyaṁ. **Iddhiyā**ti īdisāya deviddhiyā. **Yasasā**ti īdisena parivārena, parijanena (pg.2.166) ca. **Jalan**ti jalanto vijjotamāno. **Abhikkantenā**ti ativiya kantena kamanīyena, abhirūpenāti vuttaṁ hoti. **Vaṇṇenā**ti chavivaṇṇena sarīravaṇṇanibhāya. **Sabbā obhāsayaṁ disā**ti sabbā dasapi disā obhāsayanto. Cando viya, sūriyo viya ca ekobhāsaṁ ekālokaṁ karonto ko vandatīti sambandho.

Abhirūpeti atirekarūpe uḷāravaṇṇena sampannarūpe. **Abbhānumodane**ti abhi-anumodane abhippamoditabhāve. Kimatthiyaṁ “abbhānumodane”ti vacananti āha **“tasmā”**ti-ādi. Yuttaṁ tāva hotu abbhānumodane, kasmā panāyaṁ dvikkhattuṁ vuttoti codanāya sodhanāmukhena āmeḍitavisayaṁ niddhāreti **“bhaye kodhe”**ti-ādinā, iminā saddalakkhaṇena hetubhūtena evaṁ vutto, iminā ca iminā ca visayenāti vuttaṁ hoti. “Sādhu sādhu bhante”ti āmeḍitavasena atthaṁ dassetvā tassa visayaṁ niddhārento evamāhātipi sambandhaṁ vadanti. Tattha “coro coro, sappo sappo”ti-ādīsu **bhaye āmeḍitaṁ,** “vijjha vijjha, pahara paharā”ti-ādīsu **kodhe,** “sādhu sādhū”ti-ādīsu (saṁ. ni. 2.127 3.35 5.1085) **pasaṁsāyaṁ,** “gaccha gaccha, lunāhi lunāhī”ti-ādīsu **turite,**

“āgaccha āgacchā”ti-ādīsu **kotūhale,** “buddho buddhoti cintento”ti-ādīsu (bu. vaṁ. 2.44) **acchare,** “abhikkamathāyasmanto abhikkamathāyasmanto”ti-ādīsu (dī. ni. 3.20 a. ni. 9.11) **hāse,** “kahaṁ ekaputtaka, kahaṁ ekaputtakā”ti-ādīsu (saṁ. ni. 2.63) **soke,** “aho sukhaṁ, aho sukhan”ti-ādīsu (udā. 20 dī. ni. 3.305) **pasāde. Ca**saddo avuttasamuccayattho, tena garahā asammānādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. “Pāpo pāpo”ti-ādīsu hi **garahāyaṁ,** “abhirūpaka abhirūpakā”ti-ādīsu **asammāne.** Evametesu navasu, aññesu ca visayesu āmeḍitavacanaṁ budho kareyya, yojeyyāti attho. Āmeḍanaṁ punappunamuccāraṇaṁ, āmeḍīyati vā punappunamuccārīyatīti **āmeḍitaṁ,** ekassevatthassa dvattikkhattuṁ vacanaṁ. **Meḍi**saddo hi ummādane, āpubbo tu dvattikkhattumuccāraṇe vattati yathā “etadeva yadā vākya-māmeḍayati vāsavo”ti.

Evaṁ (pg.2.167) āmeḍitavasena dvikkhattuṁ vuttabhāvaṁ dassetvā idāni nayidaṁ āmeḍitavaseneva dvikkhattuṁ vuttaṁ, atha kho paccekamatthadvayavasenapīti dassento **“atha vā”**ti-ādimāha. Āmeḍitavasena atthaṁ dassetvā vicchāvasenāpi dassento evamāhātipi vadanti, tadayuttameva byāpetabbassa dvikkhattumavuttattā. Byāpetabbassa hi byāpakena guṇakiriyādabbena byāpanicchāya dvattikkhattuṁ vacanaṁ vicchā yathā “gāmo gāmo ramaṇīyo”ti. Tattha **abhikkantan**ti abhikkamanīyaṁ, tabbhāvo ca ati-iṭṭhatāyāti vuttaṁ **“ati-iṭṭhan”**ti-ādi, padattayañcetaṁ pariyāyavacanaṁ. **Etthā**ti dvīsu abhikkantasaddesu. “Abhikkantan”ti vacanaṁ apekkhitvā napuṁsakaliṅgena vuttaṁ, taṁ pana bhagavato vacanaṁ dhammadesanāyevāti katvā **“yadidaṁ bhagavato dhammadesanā”**ti āha, yāyaṁ bhagavato dhammadesanā mayā sutā, tadidaṁ bhagavato dhammadesanāsaṅkhātaṁ vacanaṁ abhikkantanti attho. Evaṁ paṭiniddesopi hi atthato abhedattā yutto eva “yattha ca dinnaṁ mahapphalamāhū”ti-ādīsu (vi. va. 888) viya. “Abhikkantan”ti vuttassa vā atthamattadassanaṁ etaṁ, tasmā atthavasena liṅgavibhattivipariṇāmo veditabbo, kāriyavipariṇāmavasena cettha vibhattivipariṇāmatā. Vacananti hettha seso, abhikkantaṁ bhagavato vacanaṁ, yāyaṁ bhagavato dhammadesanā mayā sutā, sā abhikkantaṁ abhikkantāti attho. Dutiyapadepi “abhikkantanti pasādanaṁ apekkhitvā napuṁsakaliṅgena vuttan”ti-ādinā yathārahamesa nayo netabbo.

“Bhagavato vacanan”ti-ādinā atthadvayasarūpaṁ dasseti. Tattha **dosanāsanato**ti rāgādikilesadosaviddhaṁsanato. **Guṇādhigamanato**ti sīlādiguṇānaṁ sampādanavasena adhigamāpanato. Ye guṇe desanā adhigameti, tesu “guṇādhigamanato”ti vuttesuyeva guṇesu padhānabhūtā guṇā dassetabbāti te padhānabhūte guṇe tāva dassetuṁ **“saddhājananato paññājananato”**ti vuttaṁ. Saddhāpadhānā hi lokiyā guṇā, paññāpadhānā lokuttarāti, padhānaniddeso cesa desanāya adhigametabbehi sīlasamādhidukādīhipi yojanāsambhavato. Aññampi atthadvayaṁ dasseti **“sātthato”**ti-ādinā. Sīlādi-atthasampattiyā (pg.2.168) **sātthato.** Sabhāvaniruttisampattiyā **sabyañjanato.** Suviññeyyasaddapayogatāya **uttānapadato.** Saṇhasukhumabhāvena dubbiññeyyatthatāya **gambhīratthato.** Siniddhamudumadhurasaddapayogatāya **kaṇṇasukhato.** Vipulavisuddhapemanīyatthatāya **hadayaṅgamato.** Mānātimānavidhamanena **anattukkaṁsanato.** Thambhasārambhanimmaddanena **aparavambhanato.** Hitādhippāyappavattiyā paresaṁ rāgapariḷāhādivūpasamanena **karuṇāsītalato.** Kilesandhakāravidhamanena **paññāvadātato.** Avadātaṁ, odātanti ca atthato ekaṁ. Karavīkarutamañjutāya **āpātharamaṇīyato.** Pubbāparāviruddhasuvisuddhatāya **vimaddakkhamato.** Āpātharamaṇīyatāya eva **suyyamānasukhato.** Vimaddakkhamatāya, hitajjhāsayappavattitāya ca **vīmaṁsiyamānahitato**ti evamettha

attho veditabbo. **Ādi**saddena pana saṁsāracakkanivattanato, saddhammacakkappavattanato, micchāvādaviddhaṁsanato, sammāvādapatiṭṭhāpanato, akusalamūlasamuddharaṇato, kusalamūlasaṁropanato, apāyadvāravidhānato, saggamaggadvāravivaraṇato, pariyuṭṭhānavūpasamanato, anusayasamugghāṭanatoti evamādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo.

Na kevalaṁ padadvayeneva, **tato parampi catūhi upamāhī**ti **pi**-saddo sampiṇḍanattho. "Cakkhumanto rūpāni dakkhantī"ti idaṁ "telapajjotaṁ dhāreyyā"ti catuttha-upamāya ākāramattadassanaṁ, na pana upamantaradassananti āha **"catūhi upamāhī"**ti. **Adhomukhaṭṭhapitan**ti kenaci adhomukhaṁ ṭhapitaṁ. **Heṭṭhāmukhajātan**ti sabhāveneva heṭṭhāmukhaṁ jātaṁ. **Ugghāṭeyyā**ti vivaṭaṁ kareyya. **"Hatthe gahetvā"**ti samācikkhaṇadassanatthaṁ vuttaṁ, "puratthābhimukho, uttarābhimukho vā gacchā"ti-ādinā vacanamattaṁ avatvā "esa maggo, evaṁ gacchā"ti hatthe gahetvā nissandehaṁ dasseyyāti vuttaṁ hoti. Kāḷapakkhe cātuddasī **kāḷapakkhacātuddasī.** Nirantararukkhagahanena ekagghano vanasaṇḍo **ghanavanasaṇḍo.** Meghassa paṭalaṁ **meghapaṭalaṁ,** meghacchannatāti vuttaṁ hoti. **Nikkujjitaṁ ukkujjeyyā**ti kassacipi ādheyyassa anādhārabhūtaṁ kiñci bhājanaṁ ādhārabhāvāpādanavasena ukkujjeyya upari mukhaṁ ṭhapeyya. Heṭṭhāmukhajātatāya **vimukhaṁ,** adhomukhaṭṭhapitatāya asaddhamme **patitan**ti evaṁ padadvayaṁ nikkujjitapadassa yathādassitena (pg.2.169) atthadvayena yathāraham yojetabbaṁ, na yathāsaṅkhyaṁ. Attano sabhāveneva hi esa rājā saddhammavimukho, pāpamittena pana devadattena pitughātādīsu uyyojitattā asaddhamme patitoti. Vuṭṭhāpentena bhagavatāti sambandho.

"Kassapassa bhagavato"ti-ādinā tadā raññā avuttassāpi atthāpattimattadassanaṁ. Kāmañca kāmacchandādayopi paṭicchādakā nīvaraṇabhāvato, micchādiṭṭhi pana savisesaṁ paṭicchādikā satte micchābhinivesavasenāti āha **"micchādiṭṭhigahanapaṭicchannan"**ti. Tenāha bhagavā "micchādiṭṭhiparamāhaṁ bhikkhave vajjaṁ vadāmī"ti, [a. ni. 1.310(atthato samānaṁ)] micchādiṭṭhisaṅkhātagumbapaṭicchannanti attho. "Micchādiṭṭhigahanapaṭicchannaṁ sāsanaṁ vivarantenā"ti vadanto sabbabuddhānaṁ ekāva anusandhi, ekaṁva sāsananti katvā kassapassa bhagavato sāsanampi iminā saddhiṁ ekasāsanaṁ karotīti daṭṭhabbaṁ. **Aṅguttaraṭṭhakathādīsu**pi hi tathā ceva vuttaṁ, evañca katvā micchādiṭṭhigahanapaṭicchannassa sāsanassa vivaraṇavacanaṁ upapannaṁ hotīti.

Sabbo akusaladhammasaṅkhāto apāyagāmimaggo **kummaggo** kucchito maggoti katvā. Sammādiṭṭhi-ādīnaṁ ujupaṭipakkhatāya micchādiṭṭhi-ādayo aṭṭha micchattadhammā **micchāmaggo** mokkhamaggato micchā vitatho maggoti katvā. Teneva hi tadubhayassa paṭipakkhataṁ sandhāya **"saggamokkhamaggaṁ āvikarontenā"**ti vuttaṁ. Sabbo hi kusaladhammo **saggamaggo.** Sammādiṭṭhi-ādayo aṭṭha sammattadhammā **mokkhamaggo.** Sappi-ādisannissayo padīpo na tathā ujjalo, yathā telasannissayoti **telapajjota**ggahaṇaṁ. **Dhāreyyā**ti dhareyya, samāhareyya samādaheyyāti attho. **Buddhādiratanarūpānī**ti buddhādīnaṁ tiṇṇaṁ ratanānaṁ vaṇṇāyatanāni. Tesaṁ buddhādiratanarūpānaṁ paṭicchādakassa mohandhakārassa viddhaṁsakaṁ tathā. Desanāsaṅkhātaṁ pajjotaṁ tathā. Tadubhayaṁ tulyādhikaraṇavasena viyūhitvā tassa dhārako samādahakoti atthena **"tappaṭicchādakamohandhakāraviddhaṁsakadesanāpajjotadhārakenā"**ti vuttaṁ. **Etehi pariyāyehī**ti yathāvuttehi nikkujjitukkujjanapaṭicchannavivaraṇamaggācikkhaṇatelapajjotadhāraṇa saṅkhāta

catubbidhopamopamitabbappakārehi, yathāvuttehi (pg.2.170) vā nānāvidhakuhanalapanādimicchājīvavidhamanādivibhāvanapariyāyehi. Tenāha **"anekapariyāyena dhammo pakāsito"**ti.

"Evan"ti-ādinā "esāhan"ti-ādipāṭhassa sambandhaṁ dasseti. Pasannacittatāyapasannākāraṁ karoti. Pasannacittatā ca imaṁ desanaṁ sutvā evāti atthaṁ ñāpetuṁ **"imāya desanāyā"**ti-ādi vuttaṁ. **Imāya desanāya** hetubhūtāya. **Pasannākāran**ti pasannehi sādhujanehi kattabbasakkāraṁ. **Saraṇan**ti paṭisaraṇaṁ. Tenāha **"parāyaṇan"**ti. Parāyaṇatā pana anatthanisedhanena, atthasampādanena cāti vuttaṁ **"aghassa tātā, hitassa ca vidhātā"**ti. **Aghassā**ti nissakke sāmivacanaṁ, pāpatoti attho. Dukkhatotipi vadanti keci. Tāyati avassayaṁ karotīti **tātā. Hitassā**ti upayogatthe sāmivacanaṁ. Vidahati saṁvidhānaṁ karotīti **vidhātā. "Iti iminā adhippāyenā"**ti vadanto "itisaddo cettha luttaniddiṭṭho, so ca ākārattho"ti dasseti. **Saraṇan**ti gamanaṁ. Hitādhippāyena bhajanaṁ, jānanaṁ vā, evañca katvā **vinayaṭṭhakathādīsu** "saraṇanti gacchāmī"ti saheva itisaddena attho vuttoti. Ettha hi nāyaṁ gami-saddo nī-saddādayo viya dvikammiko, tasmā yathā "ajaṁ gāmaṁ netī"ti vuccati, evaṁ "bhagavantaṁ saraṇaṁ gacchāmī"ti vattuṁ na sakkā, "saraṇanti gacchāmī"ti pana vattabbaṁ, tasmā ettha itisaddo luttaniddiṭṭhoti veditabbaṁ, evañca katvā "yo buddhaṁ saraṇaṁ gacchati, so buddhaṁ vā gaccheyya saraṇaṁ vā"ti (khu. pā. aṭṭha. 1.gamatīyadīpanā) **khuddakanikāyaṭṭhakathāya** uddhaṭā codanā anavakāsā. Na hi gami-saddaṁ duhādinyādigaṇikaṁ karonti akkharacintakāti. Hotu tāva gami-saddassa ekakammabhāvo, tathāpi "gacchateva pubbaṁ disaṁ, gacchati pacchimaṁ disan"ti-ādīsu (saṁ. ni. 1.159 3.87) viya "bhagavantaṁ, saraṇan"ti padadvayassa samānādhikaraṇatā yuttāti? Na, tassa padadvayassa samānādhikaraṇabhāvānupapattito. Tassa hi samānādhikaraṇabhāve adhippete paṭihatacittopi bhagavantaṁ upasaṅkamanto buddhaṁ saraṇaṁ gato nāma siyā. Yañhi taṁ "buddho"ti visesitaṁ saraṇaṁ, tamevesa gatoti, na cettha anupapattikena atthena attho, tasmā "bhagavantan"ti gamanīyatthassa dīpanaṁ, "saraṇan"ti pana gamanākārassāti vuttanayena (pg.2.171) itilopavaseneva attho gahetabboti. **Dhammañca saṅghañcā**ti etthāpi eseva nayo. Honti cettha–

"Gamissa ekakammattā, itilopaṁ vijāniyā;
Paṭighātappasaṅgattā, na ca tulyatthatā siyā.
Tasmā gamanīyatthassa, pubbapadaṁva jotakaṁ;
Gamanākārassa paraṁ, ityuttaṁ saraṇattaye"ti.

"Iti iminā adhippāyena bhagavantaṁ gacchāmī"ti pana vadanto aneneva adhippāyena bhajanaṁ, jānanaṁ vā saraṇagamanaṁ nāmāti niyameti. Tattha **"gacchāmī"**ti-ādīsu purimassa purimassa pacchimaṁ pacchimaṁ atthavacanaṁ, **"gacchāmī"**ti etassa vā anaññasādhāraṇatādassanavasena pāṭiyekkameva atthavacanaṁ **"bhajāmī"**ti-ādipadattayaṁ. **Bhajanañ**hi saraṇādhippāyena upasaṅkamanaṁ, **sevanaṁ** santikāvacarabhāvo, **payirupāsanaṁ** vattapaṭivattakaraṇena upaṭṭhānanti evaṁ sabbathāpi anaññasādhāraṇataṁyeva dasseti. Evaṁ "gacchāmī"ti padassa gati-atthaṁ dassetvā buddhi-atthampi dassetuṁ **"evaṁ vā"**ti-ādimāha, tattha **evan**ti "bhagavā me saraṇan"ti-ādinā adhippāyena. Kasmā pana "gacchāmī"ti padassa "bujjhāmī"ti ayamattho labbhatīti codanaṁ sodheti **"yesañhī"**ti-ādinā, anena ca niruttinayamantarena sabhāvatova gamudhātussa buddhi-atthoti dīpeti. **Dhātūnan**ti mūlasaddasaṅkhātānaṁ i, yā, kamu, gamu-iccādīnaṁ.

"Adhigatamagge sacchikatanirodhe"ti padadvayenāpi phalaṭṭhā eva

dassitā, na maggaṭṭhāti te dassento **“yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjamāne cā”**ti āha. Nanu ca kalyāṇaputhujjanopi “yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjatī”ti vuccatīti? Kiñcāpi vuccati, nippariyāyena pana maggaṭṭhā eva tathā vattabbā, na itaro niyāmokkamanābhāvato. Tathā hi te eva **“apāyesu apatamāne dhāretī”**ti vuttā. Sammattaniyāmokkamanena hi apāyavinimuttisambhavoti. Evaṁ anekehipi vinaya- (sārattha. ṭī. 1.verañjakaṇḍavaṇṇanā) suttantaṭīkākārehī (dī. ni. ṭī. 1.250) vuttaṁ, tadetaṁ sammattaniyāmokkamanavasena nippariyāyato apāyavinimuttake sandhāya vuttaṁ, tadanupapattivasena pana pariyāyato apāyavinimuttakaṁ kalyāṇaputhujjanampi “yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjamāne”ti padena dassetīti daṭṭhabbaṁ. Tathā (pg.2.172) hesa **dakkhiṇavibhaṅgasuttā**dīsu (ma. ni. 3.379) sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannabhāvena vuttoti, **chattavimāne** (vi. va. 886ādayo) chattamāṇavako cettha nidassanaṁ. Adhigatamagge, sacchikatanirodhe ca yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjamāne ca puggale apāyesu apatamāne katvā dhāretīti sapāṭhasesayojanā. Atītakālikena hi purimapadadvayena phalaṭṭhānameva gahaṇaṁ, vattamānakālikena ca pacchimena padena saha kalyāṇaputhujjanena maggaṭṭhānameva. **“Apatamāne”**ti pana padena dhāraṇākāradassanaṁ apatanakaraṇavaseneva dhāretīti, dhāraṇasarūpadassanaṁ vā. Dhāraṇaṁ nāma apatanakaraṇamevāti, apatanakaraṇañca apāyādinibbattakakilesaviddhaṁsanavasena vaṭṭato niyyānameva. “Apāyesū”ti hi dukkhabahulaṭṭhānatāya padhānavasena vuttaṁ, vaṭṭadukkhesu pana sabbesupi apatamāne katvā dhāretīti attho veditabbo. Tathā hi **abhidhammaṭṭhakathāyaṁ** vuttaṁ “sotāpattimaggo cettha apāyabhavato vuṭṭhāti, sakadāgāmimaggo sugatikāmabhavekadesato, anāgāmimaggo kāmabhavato, arahattamaggo rūpārūpabhavato, sabbabhavehipi vuṭṭhāti evāti vadantī”ti (dha. sa. aṭṭha. 350) evañca katvā ariyamaggo niyyānikatāya, nibbānañca tassa tadatthasiddhihetutāyāti ubhayameva nippariyāyena dhammo nāmāti sarūpato dassetuṁ **“so atthato ariyamaggo ceva nibbānañcā”**ti vuttaṁ. Nibbānañhi ārammaṇaṁ labhitvā ariyamaggassa tadatthasiddhi, svāyamattho ca pāḷiyā eva siddhoti āha **“vuttañcetan”**ti-ādi. **Yāvatā**ti yattakā. **Tesan**ti tattakānaṁ dhammānaṁ. “Aggo akkhāyatī”ti vattabbe o-kārassa a-kāraṁ, ma-kārāgamañca katvā **“aggamakkhāyatī”**ti vuttaṁ. **“Akkhāyatī”**ti cettha itisaddo ādi-attho, pakārattho vā, tena “yāvatā bhikkhave dhammā saṅkhatā vā asaṅkhatā vā, virāgo tesaṁ aggamakkhāyatī”ti-ādi (itivu. 90 a. ni. 4.34) suttapadaṁ saṅgaṇhāti, **“vitthāro”**ti iminā vā tadavasesasaṅgaho.

Yasmā pana ariyaphalānaṁ “tāya saddhāya avūpasantāyā”ti-ādi vacanato maggena samucchinnānaṁ kilesānaṁ paṭippassaddhippahānakiccatāya niyyānānuguṇatā, niyyānapariyosānatā ca, pariyattiyā pana niyyānadhammasamadhigamahetutāya (pg.2.173) niyyānānuguṇatāti iminā pariyāyena vuttanayena dhammabhāvo labbhati, tasmā tadubhayampi saṅgaṇhanto **“na kevalañcā”**ti-ādimāha. Svāyamattho ca pāṭhāruḷho evāti dasseti **“vuttañhetan”**ti-ādinā. Tattha **chattamāṇavakavimāne**ti chatto kira nāma setabyāyaṁ brāhmaṇamāṇavako, so ukkaṭṭhāyaṁ pokkharasātibrāhmaṇassa santike sippaṁ uggahetvā “garudakkhiṇaṁ dassāmī”ti ukkaṭṭhābhimukho gacchati, athassa bhagavā antarāmagge corantarāyaṁ, tāvatiṁsabhavane nibbattamānañca disvā gāthābandhavasena saraṇagamanavidhiṁ desesi, tassa tāvatiṁsabhavanupagassa tiṁsayojanikaṁ vimānaṁ chattamāṇavakavimānaṁ. Devalokepi hi tassa manussakāle samaññā yathā “maṇḍūko devaputto, (vi. va. 858ādayo) kuvero devarājā”ti, idha pana chattamāṇavakavimānaṁ vatthu kāraṇaṁ etassāti katvā uttarapadalopena “na tathā

tapati nabhe sūriyo, cando ca na bhāsati na phusso, yathā"ti-ādikā (vi. va. 889) desanā **"chattamāṇavakavimānan"**ti vuccati, tatrāyaṁ gāthā pariyāpannā, tasmā chattamāṇavakavimānavatthudesanāyanti attho veditabbo.

Kāmarāgo bhavarāgoti evamādibhedo anādikālavibhāvito sabbopi rāgo virajjati pahīyati etenāti **rāgavirāgo,** maggo. Ejāsaṅkhātāya taṇhāya, antonijjhānalakkhaṇassa ca sokassa taduppattiyaṁ sabbaso parikkhīṇattā natthi ejā, soko ca etasminti **anejaṁ, asokañca,** phalaṁ. **Tadaṭṭhakathāyaṁ** (vi. va. aṭṭha. 887) pana "taṇhāvasiṭṭhānaṁ sokanimittānaṁ kilesānaṁ paṭippassambhanato asokan"ti vuttaṁ. **Dhammamasaṅkhatan**ti sampajja sambhūya paccayehi appaṭisaṅkhatattā asaṅkhataṁ attano sabhāvadhāraṇato paramatthadhammabhūtaṁ nibbānaṁ. **Tadaṭṭhakathāyaṁ** pana "dhammanti sabhāvadhammaṁ. Sabhāvato gahetabbadhammo hesa, yadidaṁ maggaphalanibbānāni, na pariyattidhammo viya paññattidhammavasenā"ti (vi. va. aṭṭha. 887) vuttaṁ, evaṁ sati dhammasaddo tīsupi ṭhānesu yojetabbo. **Appaṭikūla**saddena ca tattha nibbānameva gahitaṁ "natthi ettha kiñcipi paṭikūlan"ti katvā, **appaṭikūlan**ti ca avirodhadīpanato kiñci aviruddhaṁ, iṭṭhaṁ paṇītanti vā attho. Paguṇarūpena (pg.2.174) pavattitattā, pakaṭṭhaguṇavibhāvanato vā **paguṇaṁ.** Yathāha "vihiṁsasaññī paguṇaṁ na bhāsiṁ, dhammaṁ paṇītaṁ manujesu brahme"ti (ma. ni. 1.283 2.339 mahāva. 9).

Dhammakkhandhā kathitāti yojanā. Evaṁ idha catūhipi padehi pariyattidhammoyeva gahito, **tadaṭṭhakathāyaṁ** pana "savanavelāyaṁ, upaparikkhaṇavelāyaṁ, paṭipajjanavelāyanti sabbadāpi iṭṭhamevāti **madhuraṁ,** sabbaññutaññāṇasannissayāya paṭibhānasampadāya pavattitattā suppavattibhāvato, nipuṇabhāvato ca **paguṇaṁ,** vibhajitabbassa atthassa khandhādivasena, kusalādivasena, uddesādivasena ca suṭṭhu vibhajanato **suvibhattan**ti tīhipi padehi pariyattidhammameva vadatī"ti (vi. va. aṭṭha. 887) vuttaṁ. Āpāthakāle viya majjanakālepi, kathentassa viya suṇantassāpi sammukhībhāvato ubhatopaccakkhatādassanatthaṁ idheva "iman"ti āsannapaccakkhavacanamāha. Puna **"dhamman"**ti idaṁ yathāvuttassa catubbidhassāpi dhammassa sādhāraṇavacanaṁ. Pariyattidhammopi hi saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhānamattāyapi yāthāvapaṭipattiyā apāyapatanato dhāreti, imassa ca atthassa idameva chattamāṇavakavimānaṁ sādhakanti daṭṭhabbaṁ. Sādhāraṇabhāvena yathāvuttaṁ dhammaṁ paccakkhaṁ katvā dassento puna **"iman"**ti āha. Yasmā cesā bha-kārattayena ca paṭimaṇḍitā dodhakagāthā, tasmā tatiyapāde madhurasadde ma-kāro adhikopi ariyacariyādipadehi viya anekakkharapadena yuttattā anupavajjoti daṭṭhabbaṁ.

Diṭṭhisīlasaṅghātenāti "yāyaṁ diṭṭhi ariyā niyyānikā niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāya, tathārūpāya diṭṭhiyā diṭṭhisāmaññagato viharatī"ti (dī. ni. 3.324 356 a. ni. 6.11 pari. 274) evaṁ vuttāya diṭṭhiyā ceva "yāni tāni sīlāni akhaṇḍāni acchiddāni asabalāni akammāsāni bhujissāni viññupasatthāni aparāmaṭṭhāni samādhisaṁvattanikāni, tathārūpehi sīlehi sīlasāmaññagato viharatī"ti (dī. ni. 3.324 356 ma. ni. 1.492 3.54 a. ni. 6.92 pari. 274) evaṁ vuttānaṁ sīlānañca saṁhatabhāvena, diṭṭhisīlasāmaññenāti attho. **Saṁhato**ti saṅghaṭito, sametoti vuttaṁ hoti. Ariyapuggalā (pg.2.175) hi yattha katthaci dūre ṭhitāpi attano guṇasāmaggiyā saṁhatā eva. **"Vuttañhetan"**ti-ādinā āhaccapāṭhena samattheti.

Yatthāti yasmiṁ saṅghe. **Dinnan**ti pariccattaṁ annādideyyadhammaṁ, gāthābandhattā cettha anunāsikalopo. Dodhakagāthā hesā. **Mahapphalamāhū**ti "mahapphalan"ti buddhādayo āhu. **Catūsū**ti cettha ca-kāro adhikopi vuttanayena

anupavajjo. Accantameva kilesāsucito visuddhattā **sucīsu.** "Sotāpanno sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanno"ti-ādinā (saṁ. ni. 5.488) vuttesu catūsu **purisayugesu.** Catusaccadhammassa, nibbānadhammassa ca paccakkhato dassanena, ariyadhammassa paccakkhadassāvitāya vā **dhammadasā. Te puggalā** maggaṭṭhaphalaṭṭhe yugale akatvā visuṁ visuṁ puggalagaṇanena **aṭṭha ca** honti. **Imaṁ saṅghaṁ saraṇatthaṁ** saraṇāya parāyaṇāya apāyadukkhavaṭṭadukkhaparitāṇāya **upehi** upagaccha bhaja seva, evaṁ vā jānāhi bujjhassūti saha yojanāya attho. Yattha yesu sucīsu catūsu purisayugesu dinnaṁ mahapphalamāhu, dhammadasā te puggalā aṭṭha ca, imaṁ saṅghaṁ saraṇatthamupehīti vā sambandho. Evampi hi paṭiniddeso yutto eva atthato abhinnattāti daṭṭhabbaṁ. Gāthāsukhatthañcettha purisapade īkāraṁ, puggalāpade ca rassaṁ katvā niddeso.

Ettāvatāti "esāhan"ti-ādivacanakkamena. Tīṇi vatthūni "saraṇan"ti gamanāni, tikkhattuṁ vā "saraṇan"ti gamanānīti **saraṇagamanāni. Paṭivedesī**ti attano hadayagataṁ vācāya pavedesi.

Saraṇagamanakathāvaṇṇanā

Saraṇagamanassa visayappabhedaphalasaṁkilesabhedānaṁ viya, kattu ca vibhāvanā tattha kosallāya hoti yevāti saha kattunā taṁ vidhiṁ dassetuṁ **"idāni tesu saraṇagamanesu kosallatthaṁ …pe… veditabbo"**ti vuttaṁ. **"Yo ca saraṇaṁ gacchatī"**ti iminā hi kattāraṁ vibhāveti tena vinā saraṇagamanasseva asambhavato, **"saraṇagamanan"**ti iminā ca saraṇagamanameva, **"saraṇan"**ti-ādīhi pana yathākkamaṁ visayādayo. Kasmā panettha vodānaṁ na gahitaṁ, nanu vodānavibhāvanāpi tattha kosallāya hotīti? Saccametaṁ, taṁ pana saṁkilesaggahaṇeneva atthato (pg.2.176) vibhāvitaṁ hotīti na gahitaṁ. Yāni hi nesaṁ saṁkilesakāraṇāni aññāṇādīni, tesaṁ sabbena sabbaṁ anuppannānaṁ anuppādanena, uppannānañca pahānena vodānaṁ hotīti. **Atthato**ti saraṇasaddatthato, "saraṇatthato"tipi pāṭho, ayamevattho. Hiṁsatthassa sarasaddassa vasenetaṁ siddhanti dassento dhātvatthavasena **"hiṁsatīti saraṇan"**ti vatvā taṁ pana hiṁsanaṁ kesaṁ, kathaṁ, kassa vāti codanaṁ sodheti **"saraṇagatānan"**ti-ādinā. **Kesan**ti hi saraṇagatānaṁ. **Kathan**ti teneva saraṇagamanena. **Kassā**ti bhayādīnanti yathākkamaṁ sodhanā. Tattha **saraṇagatānan**ti "saraṇan"ti gatānaṁ. **Saraṇagamanenā**ti "saraṇan"ti gamanena kusaladhammena. **Bhayan**ti vaṭṭabhayaṁ. **Santāsan**ti cittutrāsaṁ teneva cetasikadukkhassa saṅgahitattā. **Dukkhan**ti kāyikadukkhaggahaṇaṁ. **Duggatiparikilesan**ti duggatipariyāpannaṁ sabbampi dukkhaṁ "duggatiyaṁ parikilissanaṁ saṁvibādhanaṁ, samupatāpanaṁ vā"ti katvā, tayidaṁ sabbaṁ parato phalakathāyaṁ āvi bhavissati. Hiṁsanañcettha vināsanameva, na pana sattahiṁsanamivāti dasseti **"hanati vināsetī"**ti iminā. **Etan**ti saraṇapadaṁ. **Adhivacanan**ti nāmaṁ, pasiddhavacanaṁ vā, yathābhuccaṁ vā guṇaṁ adhikicca pavattavacanaṁ. Tenāha **"ratanattayassevā"**ti.

Evaṁ hiṁsanatthavasena avisesato saraṇasaddatthaṁ dassetvā idāni tadatthavaseneva visesato dassetuṁ **"atha vā"**ti-ādi vuttaṁ. Ratanattayassa paccekaṁ hiṁsanakāraṇadassanameva hi purimanayato imassa visesoti. Tattha **hite pavattanenā**ti "sampannasīlā bhikkhave viharathā"ti-ādinā (ma. ni. 1.64 69) atthe sattānaṁ niyojanena. **Ahitā ca nivattanenā**ti "pāṇātipātassa kho pāpako vipāko,

pāpakaṁ abhisamparāyan”ti-ādinā ādīnavadassanādimukhena anatthato ca sattānaṁ nivattanena. **Bhayaṁ hiṁsatī**ti hitāhitesu appavattipavattihetukaṁ byasanaṁ appavattikaraṇena vināseti. Bhavakantārā uttāraṇena maggasaṅkhāto dhammo, phalanibbānasaṅkhāto pana assāsadānena sattānaṁ bhayaṁ hiṁsatīti yojanā. **Kārānan**ti dānavasena, pūjāvasena ca upanītānaṁ sakkārānaṁ. Anupasaggopi hi saddo sa-upasaggo viya atthavisesavācako “appakampi kataṁ kāraṁ, puññaṁ hoti mahapphalan”ti-ādīsu viya. Anuttaradakkhiṇeyyabhāvato (pg.2.177) vipulaphalapaṭilābhakaraṇena sattānaṁ bhayaṁ hiṁ satīti yojetabbaṁ. **Imināpi pariyāyenā**ti ratanattayassa paccekaṁ hiṁsakabhāvakāraṇadassanavasena vibhajitvā vuttena imināpi kāraṇena. Yasmā panidaṁ saraṇapadaṁ nāthapadaṁ viya suddhanāmapadattā dhātvatthaṁ antonītaṁ katvā saṅketatthampi vadati, tasmā heṭṭhā saraṇaṁ parāyaṇanti attho vuttoti daṭṭhabbaṁ.

Evaṁ saraṇatthaṁ dassetvā idāni saraṇagamanatthaṁ dassento **“tappasādā”**ti-ādimāha. Tattha “sammāsambuddho bhagavā, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṅgho”ti evamādinā tasmiṁ ratanattaye pasādo **tappasādo,** tadeva ratanattayaṁ garu etassāti **taggaru,** tassa bhāvo **taggarutā,** tappasādo ca taggarutā ca **tappasādataggarutā,** tāhi. **Vihatakileso** vidhutavicikicchāsammohāsaddhiyādipāpadhammattā, tadeva ratanattayaṁ parāyaṇaṁ parāgati tāṇaṁ leṇaṁ etassāti **tapparāyaṇo,** tassa bhāvo **tapparāyaṇatā,** sāyeva ākāro **tapparāyaṇatākāro,** tena pavatto **tapparāyaṇatākārappavatto.** Ettha ca **pasāda**ggahaṇena lokiyaṁ saraṇagamanamāha. Tañhi saddhāpadhānaṁ, na ñāṇapadhānaṁ, **garutā**gahaṇena pana lokuttaraṁ. Ariyā hi ratanattayaṁ guṇābhiññatāya pāsāṇacchattaṁ viya garuṁ katvā passanti, tasmā tappasādena tadaṅgappahānavasena vihatakileso, taggarutāya ca agāravakaraṇahetūnaṁ samucchedavasenāti yojetabbaṁ. Tapparāyaṇatā panettha taggatikatāti tāya catubbidhampi vakkhamānaṁ saraṇagamanaṁ gahitanti daṭṭhabbaṁ. Avisesena vā pasādagarutā jotitāti pasādaggahaṇena anaveccappasādassa lokiyassa, aveccappasādassa ca lokuttarassa gahaṇaṁ, tathā **garutā**gahaṇena lokiyassa garukaraṇassa, lokuttarassa cāti ubhayenapi padena ubhayampi lokiyalokuttarasaraṇagamanaṁ yojetabbaṁ. Uppajjati cittametenāti **uppādo,** sampayuttadhammasamūho, cittañca taṁ uppādo cāti **cittuppādo.** Samāhāradvandepi hi katthaci pulliṅgamicchanti saddavidū, tadākārappavattaṁ saddhāpaññādisampayuttadhammasahitaṁ cittaṁ **saraṇagamanaṁ** nāma “saraṇanti gacchati etenāti katvā”ti vuttaṁ hoti. **“Taṁsamaṅgī”**ti-ādi kattuvibhāvanā. Tena yathāvuttacittuppādena samaṅgīti **taṁsamaṅgī.** Tenāha **“vuttappakārena cittuppādenā”**ti (pg.2.178) **Upetī**ti bhajati sevati payirupāsati, jānāti vā, bujjhatīti attho.

Lokuttaraṁ saraṇagamanaṁ kesanti āha **“diṭṭhasaccānan”**ti, aṭṭhannaṁ ariyapuggalānanti attho. Kadā taṁ ijjhatīti āha **“maggakkhaṇe”**ti, “ijjhatī”ti padena cetassa sambandho. Maggakkhaṇe ijjhamāneneva hi catusaccādhigamena phalaṭṭhānampi saraṇagamakatā sijjhati lokuttarasaraṇagamanassa bhedābhāvato, tesañca ekasantānattā. Kathaṁ taṁ ijjhatīti āha **“saraṇagamanupakkilesasamucchedenā”**ti-ādi, upapakkilesasamucchedato, ārammaṇato, kiccato ca sakalepi ratanattaye ijjhatīti vuttaṁ hoti. **Saraṇagamanupakkilesasamucchedenā**ti cettha pahānābhisamayaṁ sandhāya vuttaṁ, **ārammaṇato**ti sacchikiriyābhisamayaṁ. Nibbānārammaṇaṁ hutvā ārammaṇato

ijjhatīti hi yojetabbaṁ, tvā-saddo ca hetutthavācako yathā "sakko hutvā nibbattī"ti (dha. pa. aṭṭha. 1.2.29). Apica "ārammaṇato"ti vuttamevatthaṁ sarūpato niyameti **"nibbānārammaṇaṁ hutvā"**ti iminā. **"Kiccato"**ti tadavasesaṁ bhāvanābhisamayaṁ pariññābhisamayañca sandhāya vuttaṁ. **"Ārammaṇato nibbānārammaṇaṁ hutvā"**ti etena vā maggakkhaṇānurūpaṁ ekārammaṇataṁ dassetvā **"kiccato"**ti iminā pahānato avasesaṁ kiccattayaṁ dassitanti daṭṭhabbaṁ. "Maggakkhaṇe, nibbānārammaṇaṁ hutvā"ti ca vuttattā atthato maggañāṇasaṅkhāto catusaccādhigamo eva lokuttarasaraṇagamananti viññāyati. Tattha hi catusaccādhigamane saraṇagamanupakkilesassa pahānābhisamayavasena samucchindanaṁ bhavati, nibbānadhammo pana sacchikiriyābhisamayavasena, maggadhammo ca bhāvanābhisamayavasena paṭivijjhiyamānoyeva saraṇagamanatthaṁ sādheti, buddhaguṇā pana sāvakagocarabhūtā pariññābhisamayavasena paṭivijjhiyamānā saraṇagamanatthaṁ sādhenti, tathā ariyasaṅghaguṇā. Tenāha **"sakalepi ratanattaye ijjhatī"**ti.

Phalapariyattīnampettha vuttanayena maggānuguṇappavattiyā gahaṇaṁ, apariññeyyabhūtānañca buddhasaṅghaguṇānaṁ tagguṇasāmaññatāyāti daṭṭhabbaṁ. Evañhi sakalabhāvavisiṭṭhavacanaṁ upapannaṁ hotīti. Ijjhantañca saheva ijjhati, na lokiyaṁ viya paṭipāṭiyā asammohapaṭivedhena paṭividdhattāti gahetabbaṁ. Padīpassa (pg.2.179) viya hi ekakkhaṇeyeva maggassa catukiccasādhananti. Ye pana vadanti "saraṇagamanaṁ nibbānārammaṇaṁ hutvā na pavattati, maggassa adhigatattā pana adhigatameva taṁ hoti ekaccānaṁ tevijjādīnaṁ lokiyavijjādayo viyā"ti, tesaṁ pana vacane lokiyameva saraṇagamanaṁ siyā, na lokuttaraṁ, tañca ayuttameva duvidhassāpi tassa icchitabbattā. Tadaṅgappahānena **saraṇagamanupakkilesavikkhambhanaṁ. Ārammaṇato buddhādiguṇārammaṇaṁ hutvā**ti etthāpi vuttanayena attho, saraṇagamanupakkilesavikkhambhanato, ārammaṇato ca sakalepi ratanattaye ijjhatīti vuttaṁ hoti.

Tanti lokiyasaraṇagamanaṁ. "Sammāsambuddho bhagavā"ti-ādinā **saddhāpaṭilābho. Saddhāmūlikā**ti yathāvuttasaddhāpubbaṅgamā. Sahajātavasena pubbaṅgamatāyeva hi tammūlikatā saddhāvirahitassa buddhādīsu sammādassanassa asambhavato. **Sammādiṭṭhi** nāma buddhasubuddhataṁ, dhammasudhammataṁ saṅghasuppaṭipannatañca lokiyāvabodhavasena sammā ñāyena dassanato. **"Saddhāpaṭilābho"**ti iminā sammādiṭṭhivirahitāpi saddhā lokiyasaraṇagamananti dasseti, **"saddhāmūlikā ca sammādiṭṭhī"**ti pana etena saddhūpanissayā yathāvuttā paññāti. Lokiyampi hi saraṇagamanaṁ duvidhaṁ ñāṇasampayuttaṁ, ñāṇavippayuttañca. Tattha paṭhamena padena mātādīhi ussāhitadārakādīnaṁ viya ñāṇavippayuttaṁ saraṇagamanaṁ gahitaṁ, dutiyena pana ñāṇasampayuttaṁ. Tadubhayameva puññakiriyavatthu visesabhāvena dassetuṁ **"dasasu puññakiriyavatthūsu diṭṭhijukammanti vuccatī"**ti āha. Diṭṭhi eva attano paccayehi ujuṁ karīyatīti hi atthena sammādiṭṭhiyā diṭṭhijukammabhāvo, diṭṭhi ujuṁ karīyati etenāti atthena pana saddhāyapi. Saddhāsammādiṭṭhiggahaṇena cettha tappadhānassāpi cittuppādassa gahaṇaṁ, diṭṭhijukammapadena ca yathāvuttena karaṇasādhanena, evañca katvā "tapparāyaṇatākārappavatto cittuppādo"ti heṭṭhā vuttavacanaṁ samatthitaṁ hoti, saddhāsammādiṭṭhīnaṁ pana visuṁ gahaṇaṁ taṁsampayuttacittuppādassa tappadhānatāyāti daṭṭhabbaṁ.

Tayidanti lokiyaṁ saraṇagamanameva paccāmasati lokuttarassa tathā bhedābhāvato. Tassa hi maggakkhaṇeyeva vuttanayena ijjhanato tathāvidhassa

samādānassa avijjamānattā esa bhedo na (pg.2.180) sambhavatīti. Attā sanniyyātīyati appīyati pariccajīyati etenāti **attasanniyyātanaṁ,** yathāvuttaṁ saraṇagamanasaṅkhātaṁ diṭṭhijukammaṁ. Taṁ ratanattayaṁ parāyaṇaṁ paṭisaraṇametassāti **tapparāyaṇo** puggalo, cittuppādo vā, tassa bhāvo **tapparāyaṇatā,** tadeva diṭṭhijukammaṁ. "Saraṇan"ti adhippāyena sissabhāvaṁ antevāsikabhāvasaṅkhātaṁ vattapaṭivattādikaraṇaṁ upagacchati etenāti **sissabhāvūpagamanaṁ.** Saraṇagamanādhippāyeneva paṇipatati etenāti **paṇipāto,** paṇipatanañcettha abhivādanapaccuṭṭhāna-añjalikammasāmīcikammameva, sabbattha ca atthato yathāvuttadiṭṭhijukammameva veditabbaṁ.

Saṁsāradukkhanittharaṇatthaṁ attano attabhāvassa pariccajanaṁ **attapariccajanaṁ. Tapparāyaṇatā**dīsupi eseva nayo. Hitopadesakathāpariyāyena dhammassāpi ācariyabhāvo samudācarīyati "phalo ambo aphalo ca, te satthāro ubho mamā"ti-ādīsu viyāti āha **"dhammassa antevāsiko"**ti. **"Abhivādanā"**ti-ādi paṇipātassa atthadassanaṁ. **Buddhādīnaṁyevā**ti avadhāraṇassa attasanniyyātanādīsupi sīhagatikavasena adhikāro veditabbo. Evañhi tadaññanivattanaṁ kataṁ hotīti. **"Imesañhī"**ti-ādi catudhā pavattanassa samatthanaṁ, kāraṇadassanaṁ vā.

Evaṁ attasanniyyātanādīni ekena pakārena dassetvā idāni aparehipi pakārehi dassetuṁ **"apicā"**ti-ādi āraddhaṁ, etena attasanniyyātanatapparāyaṇatādīnaṁ catunnaṁ pariyāyantarehipi attasanniyyātanatapparāyaṇatādi katameva hoti atthassa abhinnattā yathā taṁ "sikkhāpaccakkhāna-abhūtārocanānī"ti dasseti. **Jīvitapariyantikan**ti bhāvanapuṁsakavacanaṁ, yāvajīvaṁ gacchāmīti attho. **Mahākassapo** kira sayameva pabbajitavesaṁ gahetvā **mahātittha**brāhmaṇagāmato nikkhamitvā gacchanto tigāvutamaggaṁ paccuggamanaṁ katvā antarā ca rājagahaṁ, antarā ca nāḷandaṁ bahuputtakanigrodharukkhamūle ekakameva nisinnaṁ bhagavantaṁ passitvā "ayaṁ bhagavā arahaṁ sammāsambuddho"ti ajānantoyeva "satthārañca vatāhaṁ passeyyaṁ, bhagavantameva (pg.2.181) passeyyan"ti-ādinā (saṁ. ni. 2.154) saraṇagamanamakāsi. Tena vuttaṁ **"mahākassapassa saraṇagamanaṁ viyā"**ti. Vitthāro **kassapasaṁyuttaṭṭhakathāyaṁ** (saṁ. ni. aṭṭha. 2.2.154) gahetabbo. Tattha **satthārañcavatāhaṁ passeyyaṁ, bhagavantameva passeyyan**ti sace ahaṁ satthāraṁ passeyyaṁ, imaṁ bhagavantaṁyeva passeyyaṁ. Na hi me ito aññena satthārā bhavituṁ sakkā. **Sugatañca vatāhaṁ passeyyaṁ, bhagavantameva passeyyan**ti sace ahaṁ sammāpaṭipattiyā suṭṭhu gatattā sugataṁ nāma passeyyaṁ, imaṁ bhagavantaṁyeva passeyyaṁ. Na hi me ito aññena sugatena bhavituṁ sakkā. **Sammāsambuddhañca vatāhaṁ passeyyaṁ, bhagavantameva passeyyan**ti sace ahaṁ sammā sāmañca saccāni buddhattā sammāsambuddhaṁ nāma passeyyaṁ, imaṁ bhagavantaṁyeva passeyyaṁ, na hi me ito aññena sammāsambuddhena bhavituṁ sakkāti ayamettha aṭṭhakathā. Sabbattha **ca**-saddo, **vata**-saddo ca padapūraṇamattaṁ, ce-saddena vā bhavitabbaṁ "sace"ti **aṭṭhakathāyaṁ** (saṁ. ni. aṭṭha. 2.2.154) vuttattā. **Vata**-saddo ca passitukāmatāya ekaṁsatthaṁ dīpetītipi yujjati.

"So ahan"ti-ādi **suttanipāte āḷavakasutte.** Tattha kiñcāpi maggeneva tassa saraṇagamanamāgataṁ, sotāpannabhāvadassanatthaṁ, pana pasādānurūpadassanatthañca evaṁ vācaṁ bhindatīti **tadaṭṭhakathāyaṁ** (su. ni. aṭṭha. 1.181) vuttaṁ. **Gāmā gāman**ti aññasmā devagāmā aññaṁ devagāmaṁ, devatānaṁ vā khuddakaṁ, mahantañca gāmantipi attho. **Purā puran**ti etthāpi eseva nayo. **Dhammassa ca sudhammatan**ti buddhassa subuddhataṁ, dhammassa sudhammataṁ, saṅghassa suppaṭipannatañca abhitthavitvāti saha samuccayena, pāṭhasesena ca attho,

sambuddhaṁ namassamāno dhammaghosako hutvā vicarissāmīti vuttaṁ hoti.

Āḷavakādīnanti **ādi**-saddena sātāgirahemavatādīnampi saṅgaho. Nanu ca ete āḷavakādayo adhigatamaggattā maggeneva āgatasaraṇagamanā, kasmā tesaṁ tapparāyaṇatāsaraṇagamanaṁ vuttanti? Maggenāgatasaraṇagamanehipi tehi tapparāyaṇatākārassa paveditattā. "So ahaṁ vicarissāmi …pe… sudhammataṁ, (saṁ. ni. 1.246 su. ni. 194) te mayaṁ vicarissāma, gāmā gāmaṁ nagā nagaṁ …pe… sudhammatan"ti (su. ni. 182) ca hi etehi tapparāyaṇatākāro pavedito. Tasmā saraṇagamanavisesamanapekkhitvā pavedanākāramattaṁ upadisantena evaṁ vuttanti daṭṭhabbaṁ. **Athā**ti "kathaṁ kho brāhmaṇo hotī"ti-ādinā puṭṭhassa aṭṭhavidhapañhassa "pubbenivāsaṁ yo vedī"ti-ādinā byākaraṇapariyosānakāle. Idañhi **majjhimapaṇṇāsake brahmāyusutte** (ma. ni. 2.394) **paricumbatī**ti pariphusati (pg.2.182) **Parisambāhatī**ti parimajjati. **Evampi paṇipāto daṭṭhabbo**ti evampi paramanipaccakārena paṇipāto daṭṭhabbo.

So panesāti paṇipāto. **Ñāti …pe… vasenā**ti ettha ñātivasena, bhayavasena, ācariyavasena, dakkhiṇeyyavasenāti paccekaṁ yojetabbaṁ dvandaparato suyyamānattā. Tattha **ñātivasenā**ti ñātibhāvavasena. Bhāvappadhānaniddeso hi ayaṁ, bhāvalopaniddeso vā tabbhāvasseva adhippetattā. Evaṁ sesesupi paṇipātapadena cetesaṁ sambandho tabbasena paṇipātassa catubbidhattā. Tenāha **"dakkhiṇeyyapaṇipātenā"**ti, dakkhiṇeyyatāhetukena paṇipātenevāti attho. **Itarehī**ti ñātibhāvādihetukehi paṇipātehi. **"Seṭṭhavasenevā"**ti-ādi tassevatthassa samatthanaṁ Idāni "na itarehī"ti-ādinā vuttameva atthattayaṁ yathākkamaṁ vitthārato dassetuṁ **"tasmā"**ti-ādi vuttaṁ. **"Sākiyo vā"**ti pitupakkhato ñātikuladassanaṁ, **"koliyo vā"**ti pana mātupakkhato. **Vandatī**ti paṇipātassa upalakkhaṇavacanaṁ. **Rājapūjito**ti rājūhi, rājūnaṁ vā pūjito yathā "gāmapūjito"ti. Pūjāvacanapayoge hi kattari sāmivacanamicchanti saddavidū. **Bhagavato**ti bodhisattabhūtassa, buddhabhūtassa vā bhagavato. **Uggahitan**ti sikkhitasippaṁ.

"Catudhā"ti-ādi **siṅgālovādasutte** (dī. ni. 3.265) **gharamāvasan**ti ghare vasanto, kammappavacanīyayogato cettha bhummatthe upayogavacanaṁ. **Kammaṁ payojaye**ti kasivāṇijjādikammaṁ payojeyya. Kulānañhi na sabbakālaṁ ekasadisaṁ vattati, kadāci rājādivasena āpadāpi uppajjati, tasmā "āpadāsu uppannāsu bhavissatī"ti evaṁ manasi katvā nidhāpeyyāti āha **"āpadāsu bhavissatī"**ti. Imesu pana catūsu koṭṭhāsesu "ekena bhoge bhuñjeyyā"ti vuttakoṭṭhāsatoyeva gahetvā bhikkhūnampi kapaṇaddhikādīnampi dānaṁ dātabbaṁ, pesakāranhāpitakādīnampi vetanaṁ dātabbanti ayaṁ bhogapariggahaṇānusāsanī, evarūpaṁ anusāsaniṁ uggahetvāti attho. Idañhi diṭṭhadhammikaṁyeva sandhāya vadati, samparāyikaṁ, pana niyyānikaṁ vā anusāsaniṁ paccāsisantopi dakkhiṇeyyapaṇipātameva karoti nāmāti daṭṭhabbaṁ. **"Yo panā"**ti-ādi "seṭṭhavaseneva …pe… gaṇhātī"ti vuttassatthassa vitthāravacanaṁ.

"Evan"ti-ādi (pg.2.183) pana "seṭṭhavasena ca bhijjatī"ti vuttassa byatirekadassanaṁ. Atthavasā liṅgavibhattivipariṇāmoti katvā gahitasaraṇāya upāsikāya vātipi yojetabbaṁ. Evamīdisesu. **Pabbajitampī**ti **pi**-saddo sambhāvanatthoti vuttaṁ **"pageva apabbajitan"**ti. **Saraṇagamanaṁ na bhijjati** seṭṭhavasena avanditattā. **Tathā**ti anukaḍḍhanatthe nipāto "saraṇagamanaṁ na bhijjatī"ti. **Raṭṭhapūjitattā**ti raṭṭhe, raṭṭhavāsīnaṁ vā pūjitattā. Tayidaṁ bhayavasena vanditabbabhāvasseva samatthanaṁ, na tu abhedassa kāraṇadassanaṁ, tassa pana kāraṇaṁ seṭṭhavasena avanditattāti veditabbaṁ. Vuttañhi "seṭṭhavasena ca bhijjatī"ti. **Seṭṭhavasenā**ti loke aggadakkhiṇeyyatāya seṭṭhabhāvavasenāti attho. Tenāha "ayaṁ

loke aggadakkhiṇeyyoti vandatī”ti. **Titthiyampi vandato na bhijjati,** pageva itaraṁ. **Saraṇagamanappabhedo**ti saraṇagamanavibhāgo, tabbibhāgasambandhato cettha sakkā abhedopi sukhena dassetunti abhedadassanaṁ kataṁ.

Ariyamaggo eva lokuttarasaraṇagamananti cattāri sāmaññaphalāni vipākaphalabhāvena vuttāni. **Sabbadukkhakkhayo**ti sakalassa vaṭṭadukkhassa anuppādanirodho nibbānaṁ. Ettha ca kammasadisaṁ **vipākaphalaṁ,** tabbiparītaṁ **ānisaṁsaphalan**ti daṭṭhabbaṁ. Yathā hi sālibījādīnaṁ phalāni taṁsadisāni vipakkāni nāma honti, vipākaniruttiñca labhanti, na mūlaṅkurapattakkhandhanāḷāni, evaṁ kusalākusalānaṁ phalāni arūpadhammabhāvena, sārammaṇabhāvena ca sadisāni vipakkāni nāma honti, vipākaniruttiñca labhanti, na tadaññāni kammanibbattānipi kamma-asadisāni, tāni pana ānisaṁsāni nāma honti, ānisaṁsaniruttimattañca labhantīti. **“Vuttañhetan”**ti-ādinā **dhammapade aggidattabrāhmaṇavatthupāḷi**māharitvā dasseti.

Yo cāti ettha **ca**-saddo byatireke, yo panāti attho. Tatrāyamadhippāyo– byatirekatthadīpane yadi “bahuṁ ve saraṇaṁ yanti, pabbatāni vanāni cā”ti-ādinā (dha. pa. 188) vuttaṁ khemaṁ saraṇaṁ na hoti, na uttamaṁ saraṇaṁ, etañca saraṇamāgamma sabbadukkhā na pamuccati, evaṁ sati kiṁ nāma vatthu khemaṁ saraṇaṁ hoti, uttamaṁ saraṇaṁ, kiṁ nāma vatthuṁ saraṇamāgamma sabbadukkhā pamuccatīti ce?

Yo (pg.2.184) ca buddhañca dhammañca, saṅghañca saraṇaṁ gato …pe…

Etaṁ kho saraṇaṁ khemaṁ, etaṁ saraṇamuttamaṁ.
Etaṁ saraṇamāgamma, sabbadukkhā pamuccatīti. (dha. pa. 190-92).

Evamīdisesu. Lokiyassa saraṇagamanassa aññatitthiyāvandanādinā kuppanato, calanato ca akuppaṁ acalaṁ lokuttarameva saraṇagamanaṁ pakāsetuṁ **“cattāri ariyasaccāni, sammappaññāya passatī”**ti vuttaṁ. Vācāsiliṭṭhatthañcettha sammāsaddassa rassattaṁ. **“Dukkhan”**ti-ādi “cattāri ariyasaccānī”ti vuttassa sarūpadassanaṁ. **Dukkhassa ca atikkaman**ti dukkhanirodhaṁ. **Dukkhūpasamagāminan**ti dukkhanirodhagāmiṁ. **“Etan”**ti “cattāri …pe… passatī”ti (dha. pa. 190) evaṁ vuttaṁ lokuttarasaraṇagamanasaṅkhātaṁ ariyasaccadassanaṁ. **Kho**-saddo avadhāraṇattho padattayepi yojetabbo.

Niccato anupagamanādivasenāti “niccan”ti aggahaṇādivasena, itinā niddisitabbehi to-saddamicchanti saddavidū. **“Vuttañhetan”**ti-ādinā **ñāṇavibhaṅgādīsu** (ma. ni. 3.126 a. ni. 1.268) āgataṁ pāḷiṁ sādhakabhāvena āharati. **Aṭṭhānan**ti janakahetupaṭikkhepo. **Anavakāso**ti paccayahetupaṭikkhepo. Ubhayenāpi kāraṇameva paṭikkhipati. **Yan**ti yena kāraṇena. **Diṭṭhisampanno**ti maggadiṭṭhiyā sampanno sotāpanno. **Kañci saṅkhāran**ti catubhūmakesu saṅkhatasaṅkhāresu ekampi saṅkhāraṁ. **Niccato upagaccheyyā**ti “nicco”ti gaṇheyya. **Sukhato upagaccheyyā**ti “ekantasukhī attā hoti arogo paraṁ maraṇā”ti (dī. ni. 1.76) evaṁ attadiṭṭhivasena “sukho”ti gaṇheyya, diṭṭhivippayuttacittena pana ariyasāvako pariḷāhavūpasamatthaṁ mattahatthiparittāsito cokkhabrāhmaṇo viya ukkārabhūmiṁ kañci saṅkhāraṁ sukhato upagacchati. Attavāre kasiṇādipaṇṇattisaṅgahaṇatthaṁ “saṅkhāran”ti avatvā **“dhamman”**ti vuttaṁ. Yathāha **parivāre–**

“Aniccā sabbe saṅkhārā, dukkhānattā ca saṅkhatā;
Nibbānañceva paññatti, anattā iti nicchayā”ti. (pari. 257).

Imesu pana tīsupi vāresu ariyasāvakassa catubhūmakavaseneva paricchedo

veditabbo, tebhūmakavaseneva vā. Yaṁ yañhi puthujjano "niccaṁ (pg.2.185) sukhaṁ attā"ti gāhaṁ gaṇhāti, taṁ taṁ ariyasāvako "aniccaṁ dukkhaṁ anattā"ti gaṇhanto gāhaṁ viniveṭheti.

"Mātaran"ti-ādīsu janikā **mātā,** janako **pitā,** manussabhūto khīṇāsavo **arahā**ti adhippeto. Kiṁ pana ariyasāvako tehi aññampi pāṇaṁ jīvitā voropeyyāti? Etampi aṭṭhānameva. Cakkavattirajjasakajīvitahetupi hi so taṁ jīvitā na voropeyya, tathāpi puthujjanabhāvassa mahāsāvajjatādassanatthaṁ ariyabhāvassa ca balavatāpakāsanatthaṁ evaṁ vuttanti daṭṭhabbaṁ. **Paduṭṭhacitto**ti vadhakacittena padūsanacitto, padūsitacitto vā. **Lohitaṁ uppādeyyā**ti jīvamānakasarīre khuddakamakkhikāya pivanamattampi lohitaṁ uppādeyya. **Saṅghaṁ bhindeyyā**ti samānasaṁvāsakaṁ samānasīmāyaṁ ṭhitaṁ saṅghaṁ pañcahi kāraṇehi bhindeyya, vuttañhetaṁ "pañcahupāli ākārehi saṅgho bhijjati kammena, uddesena, voharanto, anussāvanena, salākaggāhenā"ti (pari. 458) **aññaṁ satthāran**ti ito aññaṁ titthakaraṁ "ayaṁ me satthā"ti evaṁ gaṇheyya, netaṁ ṭhānaṁ vijjatīti attho. **Bhavasampadā**ti sugatibhavena sampadā, idaṁ vipākaphalaṁ. **Bhogasampadā**ti manussabhogadevabhogehi sampadā, idaṁ pana ānisaṁsaphalaṁ. **"Vuttañhetan"**ti-ādinā **devatāsaṁyuttādipāḷiṁ** (saṁ. ni. 1.37) sādhakabhāvena dasseti.

Gatā seti ettha **se**-iti nipātamattaṁ. **Na te gamissanti apāyabhūmin**ti te buddhaṁ saraṇaṁ gatā tannimittaṁ apāyaṁ na gamissanti. **Mānusan**ti ca gāthābandhavasena visaññoganiddeso, manussesu jātanti attho. **Devakāyan**ti devasaṅghaṁ, devapuraṁ vā "devānaṁ kāyo samūho etthā"ti katvā.

"Aparampī"ti-ādinā saḷāyatanavagge **moggallānasaṁyutte** (saṁ. ni. 4.341) āgataṁ aññampi phalamāha, aparampi phalaṁ **mahāmoggallānattherena** vuttanti attho. **Aññe deve**ti asaraṇaṅgate deve. **Dasahi ṭhānehī**ti dasahi kāraṇehi. **"Dibbenā"**ti-ādi tassarūpadassanaṁ. **Adhigaṇhantī**ti abhibhavanti atikkamitvā tiṭṭhanti. **"Esa nayo"**ti iminā "sādhu kho devānaminda dhammasaraṇagamanaṁ hotī"ti (saṁ. ni. 4.341) suttapadaṁ atidisati. **Velāmasuttaṁ** (pg.2.186) nāma **aṅguttaranikāye** navanipāte jātigottarūpabhogasaddhāpaññādīhi mariyādavelātikkantehi uḷārehi guṇehi samannāgatattā **velāma**nāmakassa bodhisattabhūtassa caturāsītisahassarājūnaṁ ācariyabrāhmaṇassa dānakathāpaṭisaññuttaṁ suttaṁ (a. ni. 9.20) tattha hi karīsassa catutthabhāgappamāṇānaṁ caturāsītisahassasaṅkhyānaṁ suvaṇṇapātirūpiyapātikaṁsapātīnaṁ yathākkamaṁ rūpiyasuvaṇṇa hiraññapūrānaṁ, sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitānaṁ, caturāsītiyā hatthisahassānaṁ caturāsītiyā assasahassānaṁ, caturāsītiyā rathasahassānaṁ, caturāsītiyā dhenusahassānaṁ, caturāsītiyā kaññāsahassānaṁ, caturāsītiyā pallaṅkasahassānaṁ, caturāsītiyā vatthakoṭisahassānaṁ, aparimāṇassa ca khajjabhojjādibhedassa āhārassa pariccajanavasena sattamāsādhikāni sattasaṁvaccharāni nirantaraṁ pavattavelāmamahādānato ekassa sotāpannassa dinnadānaṁ mahapphalataraṁ, tato sataṁsotāpannānaṁ dinnadānato ekassa sakadāgāmino, tato ekassa anāgāmino, tato ekassa arahato, tato ekassa paccekabuddhassa, tato sammāsambuddhassa, tato buddhappamukhassa saṅghassa dinnadānaṁ mahapphalataraṁ, tato cātuddisaṁ saṅghaṁ uddissa vihārakaraṇaṁ, tato saraṇagamanaṁ mahapphalataranti ayamattho pakāsito. Vuttañhetaṁ–

"Yaṁ gahapati velāmo brāhmaṇo dānaṁ adāsi mahādānaṁ, yo

cekaṁ diṭṭhisampannaṁ bhojeyya, idaṁ tato mahapphalataraṁ, yo ca sataṁ diṭṭhisampannānaṁ bhojeyya, yo cekaṁ sakadāgāmiṁ bhojeyya, idaṁ tato mahapphalataran”ti-ādi (a. ni. 9.20).

Iminā ca ukkaṭṭhaparicchedato lokuttarasseva saraṇagamanassa phalaṁ dassitanti veditabbaṁ. Tathā hi **velāmasuttaṭṭhakathāyaṁ** vuttaṁ “saraṇaṁ gaccheyyāti ettha maggenāgataṁ anivattanasaraṇaṁ adhippetaṁ, apare panāhu ‘attānaṁ niyyātetvā dinnattā saraṇagamanaṁ tato mahapphalataran’ti vuttan”ti (a. ni. aṭṭha. 3.9.20) **kūṭadantasuttaṭṭhakathāyaṁ** pana vakkhati “yasmā ca saraṇagamanaṁ nāma tiṇṇaṁ ratanānaṁ jīvitapariccāgamayaṁ puññakammaṁ saggasampattiṁ deti, tasmā mahapphalatarañca mahānisaṁsatarañcāti veditabban”ti (dī. ni. aṭṭha. 1.350 351) iminā pana (pg.2.187) nayena lokiyassāpi saraṇagamanassa phalaṁ idha dassitamevāti gahetabbaṁ. **Ācariyadhammapālattherena**pi (dī. ni. ṭī. 1.250) hi ayamevattho icchitoti viññāyati idha ceva aññāsu ca **majjhimāgamaṭīkā**dīsu avisesatoyeva vuttattā, **ācariyasāriputtattherenā**pi ayamattho abhimato siyā **sāratthadīpaniyaṁ,** (sārattha. ṭī. verañjaka-aṇḍavaṇṇanā.15) **aṅguttaraṭīkāyañ**ca tadubhayasādhāraṇavacanato. Apare pana vadanti **“kūṭadantasuttaṭṭhakathāyampi** (dī. ni. ṭī. 1.249) lokuttarasseva saraṇagamanassa phalaṁ vuttan”ti, tadayuttameva tathā avuttattā. “Yasmā …pe… detī”ti hi tadubhayasādhāraṇakāraṇavasena tadubhayassāpi phalaṁ tattha vuttanti. **Velāmasuttādīnan**ti ettha **ādi**saddena (a. ni. 4.34 itivu. 90) **aggappasādasuttachattamāṇavakavimānā**dīnaṁ (vi. va. 886 ādayo) saṅgaho daṭṭhabbo.

Aññāṇaṁ nāma vatthuttayassa guṇānamajānanaṁ tattha sammoho. **Saṁsayo** nāma “buddho nu kho, na nu kho”ti-ādinā (dī. ni. aṭṭha. 2.216) vicikicchā. **Micchāñāṇaṁ** nāma vatthuttayassa guṇānaṁ aguṇabhāvaparikappanena viparītaggāho. **Ādi**saddena anādarāgāravādīnaṁ saṅgaho. **Saṁkilissatī**ti saṁkiliṭṭhaṁ malīnaṁ bhavati. **Na mahājutikan**ti-ādipi saṁkilesapariyāyo eva. Tattha **na mahājutikan**ti na mahujjalaṁ, aparisuddhaṁ apariyodātanti attho. **Na mahāvipphāran**ti na mahānubhāvaṁ, apaṇītaṁ anuḷāranti attho. **Sāvajjo**ti taṇhādiṭṭhādivasena sadoso. Tadeva phalavasena vibhāvetuṁ **“aniṭṭhaphalo”**ti vuttaṁ, sāvajjattā akantiphalo hotīti attho. Lokiyasaraṇagamanaṁ sikkhāsamādānaṁ viya agahitakālaparicchedaṁ jīvitapariyantameva hoti, tasmā tassa khandhabhedena bhedo, so ca taṇhādiṭṭhādivirahitattā adosoti āha **“anavajjo kālakiriyāya hotī”**ti. **So**ti anavajjo saraṇagamanabhedo. Satipi anavajjatte iṭṭhaphalopi na hoti, pageva aniṭṭhaphalo avipākattā. Na hi taṁ akusalaṁ hoti, atha kho bhedanamattanti adhippāyo. **Bhavantarepī**ti aññasmimpi bhave.

Dharasaddassa dvikammikattā “upāsakan”ti idampi kammameva, tañca kho ākāraṭṭhāneti atthamattaṁ dassetuṁ **“upāsako ayanti evaṁ dhāretū”**ti (pg.2.188) vuttaṁ. **Dhāretū**ti ca upadhāretūti attho. Upadhāraṇañcettha jānanamevāti dasseti **“jānātū”**ti iminā. **Upāsakavidhikosallatthan**ti upāsakabhāvavidhānakosallatthaṁ. **Ko upāsako**ti sarūpapucchā, kiṁ lakkhaṇo upāsako nāmāti vuttaṁ hoti. **Kasmā**ti hetupucchā, kena pavattinimittena upāsakasaddo tasmiṁ puggale niruḷhoti adhippāyo. Tenāha **“kasmā upāsakoti vuccatī”**ti. Saddassa hi abhidheyye pavattinimittameva tadatthassa tabbhāvakāraṇaṁ. **Kimassa sīlan**ti vatasamādānapucchā, kīdisaṁ assa upāsakassa sīlaṁ, kittakena vatasamādānenāyaṁ sīlasampanno nāma hotīti attho. **Ko ājīvo**ti kammasamādānapucchā, ko assa sammā-ājīvo, kena kammasamādānena assa ājīvo sambhavatīti pucchati, so pana micchājīvassa parivajjanena hotīti micchājīvopi

vibhajīyati. **Kā vipattī**ti tadubhayesaṁ vippaṭipattipucchā, kā assa upāsakassa sīlassa, ājīvassa ca vipattīti attho. Sāmaññaniddiṭṭhe hi sati anantarasseva vidhi vā paṭisedho vāti anantarassa gahaṇaṁ. **Kā sampattī**ti tadubhayesameva sammāpaṭipattipucchā, kā assa upāsakassa sīlassa, ājīvassa ca sampattīti vuttanayena attho. Sarūpavacanatthādisaṅkhātena pakārena kiratīti **pakiṇṇaṁ,** tadeva **pakiṇṇakaṁ,** anekākārena pavattaṁ atthavinicchayanti attho.

Yo kocīti khattiyabrāhmaṇādīsu yo koci, iminā padena akāraṇamettha jāti-ādivisesoti dasseti, **"saraṇagato"**ti iminā pana saraṇagamanamevettha pamāṇanti. **"Gahaṭṭho"**ti ca iminā āgārikesveva upāsakasaddo niruḷho, na pabbajjūpagatesūti. Tamatthaṁ mahāvaggasaṁyutte **mahānāmasuttena** (saṁ. ni. 5.1033) sādhento **"vuttañhetan"**ti-ādimāha. Tattha **yato**ti buddhādisaraṇagamanato. **Mahānāmā**ti attano cūḷapituno sukkodanassa puttaṁ mahānāmaṁ nāma sakyarājānaṁ bhagavā ālapati. **Ettāvatā**ti ettakena buddhādisaraṇagamanena upāsako nāma hoti, na jāti-ādīhi kāraṇehīti adhippāyo. Kāmañca tapussabhallikānaṁ viya dvevācika-upāsakabhāvopi atthi, so pana tadā vatthuttayābhāvato kadāciyeva hotīti sabbadā pavattaṁ tevācika-upāsakabhāvaṁ (pg.2.189) dassetuṁ "saraṇagato"ti vuttaṁ. Tepi hi pacchā tisaraṇagatā eva, na cettha sambhavati aññaṁ paṭikkhipitvā ekaṁ vā dve vā saraṇagato upāsako nāmāti imamatthampi ñāpetuṁ evaṁ vuttanti daṭṭhabbaṁ.

Upāsanatoti teneva saraṇagamanena, tattha ca sakkaccakāritāya gāravabahumānādiyogena payirupāsanato, iminā katvatthaṁ dasseti. Tenāha **"so hī"**ti-ādi.

Veramaṇiyoti ettha veraṁ vuccati pāṇātipātādidussīlyaṁ, tassa maṇanato hananato vināsanato veramaṇiyo nāma, pañca viratiyo viratipadhānattā tassa sīlassa. Tathā hi udāhaṭe **mahānāmasutte** vuttaṁ **"pāṇātipātā paṭivirato hotī"**ti-ādi (saṁ. ni. 5.1033) **"yathāhā"**ti-ādinā sādhakaṁ, sarūpañca dasseti yathā taṁ uyyānapālassa ekeneva udakapatiṭṭhānapayogena ambasecanaṁ, garusinānañca. Yathāha **ambavimāne** (vi. va. 1151 ādayo)–

"Ambo ca sitto samaṇo ca nhāpito,
Mayā ca puññaṁ pasutaṁ anappakaṁ.
Iti so pītiyā kāyaṁ, sabbaṁ pharati attano"ti.
["Ambo ca siñcato āsi, samaṇo ca nahāpito;
Bahuñca puññaṁ pasutaṁ, aho saphalaṁ jīvitan"ti. (idha ṭīkāyaṁ mūlapāṭho)]

Evamīdisesu. **Ettāvatā**ti ettakena pañcaveraviratimattena.

Micchāvaṇijjāti ayuttavaṇijjā, na sammāvaṇijjā, asāruppavaṇijjakammānīti attho. **Pahāyā**ti akaraṇeneva pajahitvā. **Dhammenā**ti dhammato anapetena, tena micchāvaṇijjakammena ājīvanato aññampi adhammikaṁ ājīvanaṁ paṭikkhipati. **Samenā**ti avisamena, tena kāyavisamādiduccaritaṁ vajjetvā kāyasamādinā sucaritena ājīvanaṁ dasseti. **"Vuttañhetan"**ti-ādinā **pañcaṅguttarapāḷi**māharitvā sādhakaṁ, sarūpañca dasseti. Vāṇijānaṁ ayanti **vaṇijjā,** yassa kassaci vikkayo, itthiliṅgapadametaṁ. **Satthavaṇijjā**ti āvudhabhaṇḍaṁ katvā vā kāretvā vā (pg.2.190) yathākataṁ paṭilabhitvā vā tassa vikkayo. **Sattavaṇijjā**ti manussavikkayo. **Maṁsavaṇijjā**ti sūnakārādayo viya migasūkarādike posetvā maṁsaṁ sampādetvā vikkayo. **Majjavaṇijjā**ti yaṁ kiñci majjaṁ yojetvā tassa vikkayo. **Visavaṇijjā**ti visaṁ yojetvā, saṅgahetvā vā tassa vikkayo. Tattha satthavaṇijjā paroparodhanimittatāya **akaraṇīyā**ti vuttā, sattavaṇijjā abhujissabhāvakaraṇato,

maṁsavaṇijjā vadhahetuto, majjavaṇijjā pamādaṭṭhānato, visavaṇijjā parūpaghātakāraṇato.

Tassevāti yathāvuttassa pañcaveramaṇilakkhaṇassa sīlassa ceva pañcamicchāvaṇijjādippahānalakkhaṇassa ājīvassa ca paṭiniddeso. **Vipattī**ti bhedo, pakopo ca Evaṁ sīla-ājīvavipattivasena upāsakassa vipattiṁ dassetvā assaddhiyādivasenapi dassento **"apicā"**ti-ādimāha. **Yāyā**ti assaddhiyādivippaṭipattiyā. **Caṇḍālo**ti nīcadhammajātikaṭṭhena upāsakacaṇḍālo. **Malan**ti malīnaṭṭhena upāsakamalaṁ. **Patikiṭṭho**ti lāmakaṭṭhena upāsakanihīno. **Sāpissā**ti sāpi assaddhiyādivippaṭipatti assa upāsakassa vipattīti veditabbā. Kā panāyanti vuttaṁ **"te cā"**ti-ādi. Upāsakacaṇḍālasuttaṁ, (a. ni. 5.175) upāsakaratanasuttañca pañcaṅguttare. Tattha buddhādīsu, kammakammaphalesu ca saddhāvipariyāyo micchāvimokkho assaddhiyaṁ, tena samannāgato **assaddho**. Yathāvuttasīlavipatti-ājīvavipattivasena **dussīlo**. "Iminā diṭṭhādinā idaṁ nāma maṅgalaṁ hotī"ti evaṁ bālajanaparikappitena kotūhalasaṅkhātena diṭṭhasutamutamaṅgalena samannāgato **kotūhalamaṅgaliko. Maṅgalaṁ paccetī**ti diṭṭhamaṅgalādibhedaṁ maṅgalameva pattiyāyati **no kamman**ti kammassakataṁ no pattiyāyati. **Ito ca bahiddhā**ti ito sabbaññubuddhasāsanato bahiddhā bāhirakasamaye. **Ca**-saddo aṭṭhānapayutto, sabbattha "assaddho"ti-ādīsu yojetabbo. **Dakkhiṇeyyaṁ pariyesatī**ti duppaṭipannaṁ dakkhiṇārahasaññī gavesati. **Tatthā**ti bahiddhā bāhirakasamaye. **Pubbakāraṁ karotī**ti paṭhamataraṁ dānamānanādikaṁ kusalakiriyaṁ karoti, bāhirakasamaye paṭhamataraṁ kusalakiriyaṁ katvā pacchā sāsane karotīti vuttaṁ hotīti (pg.2.191) **Tatthā**ti vā tesaṁ bāhirakānaṁ titthiyānantipi vadanti. Ettha ca dakkhiṇeyyapariyesanapubbakāre ekaṁ katvā pañca dhammā veditabbā.

Assāti upāsakassa. **Sīlasampadā**ti yathāvuttena pañcaveramaṇilakkhaṇena sīlena sampadā. **Ājīvasampadā**ti pañcamicchāvaṇijjādippahānalakkhaṇena ājīvena sampadā. Evaṁ sīlasampadā-ājīvasampadāvasena upāsakassa sampattiṁ dassetvā saddhādivasenapi dassento **"ye cassā"**ti-ādimāha. Ye ca pañca dhammā, tepi assa sampattīti yojanā. **Dhammehī**ti guṇehi. Catunnaṁ parisānaṁ ratijananaṭṭhena upāsakova ratanaṁ **upāsakaratanaṁ.** Guṇasobhākittisaddasugandhatādīhi upāsakova padumaṁ **upāsakapadumaṁ.** Tathā **upāsakapuṇḍarīkaṁ.** Sesaṁ vipattiyaṁ vuttavipariyāyena veditabbaṁ.

Nigaṇṭhīnanti nigaṇṭhasamaṇīnaṁ. **Ādimhī**ti paṭhamatthe. **Ucchaggan**ti ucchu-aggaṁ ucchukoṭi. Tathā **veḷaggan**ti etthāpi. **Koṭiyan**ti pariyantakoṭiyaṁ, pariyantattheti attho. **Ambilaggan**ti ambilakoṭṭhāsaṁ. Tathā **tittakaggan**ti etthāpi. **Vihāraggenā**ti ovarakakoṭṭhāsena "imasmiṁ gabbhe vasantānaṁ idaṁ nāma phalaṁ pāpuṇātī"ti-ādinā taṁtaṁvasanaṭṭhānakoṭṭhāsenāti attho **Pariveṇaggenā**ti etthāpi eseva nayo. **Agge**ti ettha upayogavacanassa ekārādeso, vacanavipallāso vā, katvā-saddo ca sesoti vuttaṁ **"ādiṁ katvā"**ti. Bhāvatthe tā-saddoti dasseti **"ajjabhāvan"**ti iminā, ajjabhāvo ca nāma tasmiṁ dhammassavanasamaye dharamānakatāpāpuṇakabhāvo. Tadā hi taṁ nissayavasena dharamānataṁ nimittaṁ katvā taṁdivasanissita-aruṇuggamanato paṭṭhāya yāva puna aruṇuggamanā etthantare ajjasaddo pavattati, tasmā tasmiṁ samaye dharamānakatāsaṅkhātaṁ ajjabhāvaṁ ādiṁ katvāti attho daṭṭhabbo. **Ajjatan**ti vā ajja-icceva attho tā-saddassa sakatthavuttito yathā "devatā"ti, ayaṁ ācariyānaṁ mati. Evaṁ paṭhamakkharena dissamānapāṭhānurūpaṁ atthaṁ dassetvā idāni tatiyakkharena dissamānapāṭhānurūpaṁ atthaṁ dassetuṁ

“ajjadaggeti vā pāṭho”ti-ādi vuttaṁ. Āgamamattattā **dakāro padasandhikaro. Ajjā**ti hi nepātikamidaṁ padaṁ. Tenāha **“ajja agganti attho”**ti.

“Pāṇo”ti idaṁ paramatthato jīvitindriye eva, **“pāṇupetan”**ti ca karaṇattheneva samāsoti ñāpetuṁ **“yāva me jīvitaṁ pavattati, tāva** (pg.2.192) **upetan”**ti āha. Upeti upagacchatīti hi **upeto,** pāṇehi karaṇabhūtehi upeto **pāṇupeto**ti attho ācariyehi abhimato. Iminā ca “pāṇupetanti idaṁ padaṁ tassa saraṇagamanassa āpāṇakoṭikatādassanan”ti imamatthaṁ vibhāveti. “Pāṇupetan”ti hi iminā yāva me pāṇā dharanti, tāva saraṇaṁ upeto, upento ca na vācāmattena, na ca ekavāraṁ cittuppādamattena, atha kho pāṇānaṁ pariccajanavasena yāvajīvaṁ upetoti āpāṇakoṭikatā dassitā. **“Tīhi …pe… gatan”**ti idaṁ “saraṇaṁ gatan”ti etassa atthavacanaṁ. **“Anaññasatthukan”**ti idaṁ pana antogadhāvadhāraṇena, aññatthāpohanena ca nivattetabbatthadassanaṁ. Ekacco kappiyakārakasaddassa attho upāsakasaddassa vacanīyopi bhavatīti vuttaṁ **“upāsakaṁ kappiyakārakan”**ti, attasanniyyātanasaraṇagamanaṁ vā sandhāya evaṁ vuttanti daṭṭhabbaṁ. Evaṁ “pāṇupetan”ti iminā nītatthato dassitaṁ tassa saraṇagamanassa āpāṇakoṭikataṁ dassetvā evaṁ vadanto panesa rājā “jīvitena saha vatthuttayaṁ paṭipūjento saraṇagamanaṁ rakkhāmī”ti adhippāyaṁ vibhāvetīti neyyatthato vibhāvitaṁ tassa rañño adhippāyaṁ vibhāvento **“ahañhī”**ti-ādimāha. Tattha **hi**-saddo samatthane, kāraṇatthe vā, tena imāya yuttiyā, iminā vā kāraṇena upāsakaṁ maṁ bhagavā dhāretūti ayamattho pakāsito.

Accayanaṁ sādhumariyādaṁ atikkamma madditvā pavattanaṁ **accayo,** kāyikādi-ajjhācārasaṅkhāto dosoti āha **“aparādho”**ti, acceti abhibhavitvā pavattati etenāti vā **accayo,** kāyikādivītikkamassa pavattanako akusaladhammasaṅkhāto doso eva, so ca aparajjhati etenāti **aparādho**ti vuccati. So hi aparajjhantaṁ purisaṁ abhibhavitvā pavattati. Tenāha **“atikkamma abhibhavitvā pavatto”**ti. **Dhamman**ti dasarājadhammaṁ. Vitthāro panetassa **mahāhaṁsajātakādīhi** vibhāvetabbo. **Caratī**ti ācarati karoti. **Dhammenevā**ti dhammato anapeteneva, anapetakusaladhammenevāti attho. Tenāha **“na pitughātanādinā adhammenā”**ti. **“Paṭiggaṇhātū”**ti etassa adhivāsanaṁ sampaṭicchatūti saddato attho, adhippāyato pana (pg.2.193) atthaṁ dassetuṁ **“khamatū”**ti vuttaṁ. Puna akaraṇamettha saṁvaroti dasseti **“puna evarūpassā”**ti-ādinā. **“Aparādhassā”**ti-ādi aññamaññaṁ vevacanaṁ.

251. **“Yathādhammo ṭhito, tathevā”**ti imināpi yathā-saddassa anurūpatthamāha, sādhusamāciṇṇakusaladhammānurūpanti attho. Paṭisaddassa anatthakataṁ dasseti **“karosī”**ti iminā. Paṭikammaṁ karosītipi vadanti. Yathādhammaṁ paṭikaraṇaṁ nāma katāparādhassa khamāpanamevāti āha **“khamāpesīti vuttaṁ hotī”**ti. “Paṭiggaṇhāmā”ti etassa adhivāsanaṁ sampaṭicchāmāti atthaṁ dasseti **“khamāmā”**ti iminā. **Vuddhi hesā**ti ettha **ha**-kāro padasiliṭṭhatāya āgamo, **hi**-saddo vā nipātamattaṁ. **Esā**ti yathādhammaṁ paṭikiriyā, āyatiṁ saṁvarāpajjanā ca. Tenāha “yo accayaṁ …pe… āpajjatī”ti. Sadevakena lokena “saraṇan”ti araṇīyato upagantabbato tathāgato **ariyo** nāmāti vuttaṁ **“buddhassa bhagavato”**ti. Vineti satte etenāti **vinayo,** sāsanaṁ. Vaddhati saggamokkhasampatti etāyāti **vuddhi.** Katamā pana sā, yā “esā”ti niddiṭṭhā vuddhīti codanamapanetuṁ “yo accayan”ti-ādi vuttanti sambandhaṁ dasseti **“katamā”**ti-ādinā, yā ayaṁ saṁvarāpajjanā, sā “esā”ti niddiṭṭhā vuddhi nāmāti attho. “Yathādhammaṁ paṭikarotī”ti idaṁ āyatiṁ saṁvarāpajjanāya pubbakiriyādassananti viññāpanatthaṁ **“yathādhammaṁ paṭikaritvā āyatiṁ saṁvarāpajjanā”**ti vuttaṁ. Esā hi ācariyānaṁ

pakati, yadidaṁ yena kenaci pakārena adhippāyantaraviññāpanaṁ, etapadena pana tassāpi paṭiniddeso sambhavati "yathādhammaṁ paṭikarotī" tipi paṭiniddisitabbassa dassanato. Keci pana "yathādhammaṁ paṭikarotī'ti idaṁ pubbakiriyāmattasseva dassanaṁ, na paṭiniddisitabbassa. 'Āyatiñca saṁvaraṁ āpajjatī'ti idaṁ pana paṭiniddisitabbassevāti viññāpanatthaṁ evaṁ vuttan"ti vadanti, tadayuttameva khamāpanassāpi vuddhihetubhāvena ariyūpavāde vuttattā. Itarathā hi khamāpanābhāvepi āyatiṁ saṁvarāpajjanāya eva ariyūpavādāpagamanaṁ vuttaṁ siyā, na ca pana vuttaṁ, tasmā vuttanayeneva attho veditabboti.

Kasmā pana "yāyan"ti-ādinā dhammaniddeso dassito, nanu pāḷiyaṁ "yo accayan"ti-ādinā puggalaniddeso katoti codanaṁ sodhetuṁ **"desanaṁ panā"**ti-ādi āraddhaṁ. **Puggalādhiṭṭhānaṁ karonto**ti puggalādhiṭṭhānadhammadesanaṁ (pg.2.194) karonto. Puggalādhiṭṭhānāpi hi puggalādhiṭṭhānadhammadesanā, puggalādhiṭṭhānapuggaladesanāti duvidhā hoti. Ayametthādhippāyo– kiñcāpi "vuddhi hesā"ti-ādinā dhammādhiṭṭhānadesanā āraddhā, tathāpi puna puggalādhiṭṭhānaṁ karontena "yo accayan"ti-ādinā puggalādhiṭṭhānadesanā āraddhā desanāvilāsavasena, veneyyajjhāsayavasena cāti. Tadubhayavaseneva hi dhammādhiṭṭhānādibhedena catubbidhā desanā.

252. **Vacasāyatte**ti vacasā āyatte. Vācāpaṭibandhatteti vadanti, taṁ "so hī"ti-ādinā viruddhaṁ viya dissati. **Vacasāyatthe**ti pana vācāpariyosānattheti attho yutto osānakaraṇatthassa sāsaddassa vasena sāyasaddanipphattito yathā "dāyo"ti. Evañhi samatthanavacanampi upapannaṁ hoti. Gamanāya kataṁ vācāpariyosānaṁ katvā vuttattā tasmiṁyeva atthe vattatīti. **Handa**saddañhi codanatthe, vacasaggatthe ca icchanti. "Handa dāni bhikkhave āmantayāmī"ti-ādīsu (dī. ni. 2.218 saṁ. ni. 1.186) hi codanatthe, "handa dāni apāyāmī"ti-ādīsu (jā. 2.22.843) vacasaggatthe, **vacasaggo** ca nāma vācāvissajjanaṁ, tañca vācāpariyosānamevāti daṭṭhabbaṁ. Dukkarakiccavasena bahukiccatāti āha **"balavakiccā"**ti. "Avassaṁ kattabbaṁ **kiccaṁ,** itaraṁ **karaṇīyaṁ.** Paṭhamaṁ vā kattabbaṁ **kiccaṁ,** pacchā kattabbaṁ **karaṇīyaṁ.** Khuddakaṁ vā **kiccaṁ,** mahantaṁ **karaṇīyan"**tipi **udānaṭṭhakathādīsu** (udā. aṭṭha. 15) vuttaṁ. Yaṁ-taṁ-saddānaṁ niccasambandhattā, gamanakālajānanato, aññakiriyāya ca anupayuttattā **"tassa kālaṁ tvameva jānāsī"**ti vuttaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti "tayā ñātaṁ gamanakālaṁ tvameva ñatvā gacchāhī"ti. Atha vā yathā kattabbakiccaniyojane "imaṁ jāna, imaṁ dehi, imaṁ āharā"ti (pāci. 88 93) vuttaṁ, tathā idhāpi tayā ñātaṁ kālaṁ tvameva jānāsi, gamanavasena karohīti gamane niyojetīti dassetuṁ **"tvameva jānāsī"**ti pāṭhaseso vuttoti daṭṭhabbaṁ. **"Tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā"**ti-ādi yathāsamāciṇṇaṁ pakaraṇādhigatamattaṁ dassetuṁ vuttaṁ. Tattha **padakkhiṇan**ti pakārato kataṁ dakkhiṇaṁ. Tenāha **"tikkhattun"**ti. **Dasanakhasamodhānasamujjalan**ti dvīsu hatthesu jātānaṁ dasannaṁ nakhānaṁ samodhānena ekībhāvena samujjalantaṁ, tena dvinnaṁ karatalānaṁ samaṭṭhapanaṁ (pg.2.195) dasseti. **Añjalin**ti hatthapuṭaṁ. Añjati byattiṁ pakāseti etāyāti **añjali.** Añju-saddañhi byattiyaṁ, alipaccayañca icchanti saddavidū. **Abhimukhovā**ti sammukho eva, na bhagavato piṭṭhiṁ dassetvāti attho. Pañcappatiṭṭhitavandanānayo vutto eva.

253. Imasmiṁyeva attabhāve vipaccanakānaṁ attano pubbe katakusalamūlānaṁ khaṇanena **khato,** tesameva upahananena **upahato,** padadvayenapi tassa kammāparādhameva dasseti pariyāyavacanattā padadvayassa. Kusalamūlasaṅkhātapatiṭṭhābhedanena khatūpahatabhāvaṁ dassetuṁ **"bhinnapatiṭṭho**

jāto”ti vuttaṁ. Patiṭṭhā, mūlanti ca atthato ekaṁ. Patiṭṭhahati sammattaniyāmokkamanaṁ etāyāti hi **patiṭṭhā,** tassa kusalūpanissayasampadā, sā kiriyāparādhena bhinnā vināsitā etenāti **bhinnapatiṭṭho.** Tadeva vitthārento **“tathā”**ti-ādimāha. Yathā kusalamūlasaṅkhātā attano patiṭṭhānajātā, tathā anena raññā attanāva attā khato khanitoti yojanā. **Khato**ti hi idaṁ idha kammavasena siddhaṁ, pāḷiyaṁ pana kattuvasenāti daṭṭhabbaṁ. Padadvayassa pariyāyattā “upahato”ti idha na vuttaṁ.

“Rāgo rajo na ca pana reṇu vuccatī”ti-ādi (mahāni. 209 cūḷani. 74) vacanato rāgadosamohāva idha rajo nāmāti vuttaṁ **“rāgarajādivirahitan”**ti. Vītasaddassa vigatapariyāyataṁ dasseti **“vigatattā”**ti iminā. **Dhammesu cakkhun**ti catusaccadhammesu pavattaṁ tesaṁ dassanaṭṭhena cakkhuṁ. **Dhammesū**ti vā heṭṭhimesu tīsu maggadhammesu. **Cakkhun**ti sotāpattimaggasaṅkhātaṁ ekaṁ cakkhuṁ, samudāyekadesavasena ādhāratthasamāsoyaṁ, na tu niddhāraṇatthasamāso. So hi sāsanaganthesu, sakkataganthesu ca sabbattha paṭisiddhoti. **Dhammamayan**ti samathavipassanādhammena nibbattaṁ, iminā “dhammena nibbattaṁ cakkhu **dhammacakkhū”**ti atthamāha. Apica **dhammamayan**ti sīlāditividhadhammakkhandhoyeva **maya**-saddassa sakatthe pavattanato, anena “dhammoyeva cakkhu **dhammacakkhū”**ti atthamāha. **Aññesu ṭhānesū**ti aññesu suttapadesesu, etena yathāpāṭhaṁ tividhatthataṁ dasseti. Idha pana sotāpattimaggassevetaṁ adhivacanaṁ, tasmimpi anadhigate aññesaṁ vattabbatāyeva abhāvatoti adhippāyo.

Idāni (pg.2.196) “khatāyaṁ bhikkhave rājā”ti-ādipāṭhassa suviññeyyamadhippāyaṁ dassento **“idaṁ vuttaṁ hotī”**ti-ādimāha. Tattha **nābhavissā**ti sace na abhavissatha, evaṁ satīti attho. Atīte hi idaṁ kālātipattivacanaṁ, na anāgateti daṭṭhabbaṁ. Esa nayo **sotāpattimaggaṁ patto abhavissā**ti etthāpi. Nanu ca maggapāpuṇanavacanaṁ bhavissamānattā anāgatakālikanti? Saccaṁ aniyamite, idha pana **“idhevāsane nisinno”**ti niyamitattā atītakālikamevāti veditabbaṁ. Idañhi bhagavā rañño āsanā vuṭṭhāya acirapakkantasseva avocāti. **Pāpamittasaṁsaggenā**ti devadattena, devadattaparisāsaṅkhātena ca pāpamittena saṁsaggato. **Assā**ti sotāpattimaggassa. **“Evaṁ santepī”**ti-ādinā pāṭhānāruḷhaṁ vacanāvasesaṁ dasseti. **Tasmā**ti saraṇaṁ gatattā muccissatīti sambandho. **“Mama ca sāsanamahantatāyā”**ti pāṭho yutto, katthaci pana **ca**-saddo na dissati, tattha so luttaniddiṭṭhoti daṭṭhabbaṁ. Na kevalaṁ saraṇaṁ gatattāyeva muccissati, atha kho yattha esa pasanno, pasannākārañca karoti, tassa ca tividhassapi sāsanassa uttamatāyāti hi saha samuccayena attho adhippetoti.

“Yathā nāmā”ti-ādi dukkarakammavipākato sukarena muccanena upamādassanaṁ. **Kocī**ti koci puriso. **Kassacī**ti kassaci purisassa, “vadhan”ti ettha bhāvayoge kammatthe sāmivacanaṁ. **Pupphamuṭṭhimattena daṇḍenā**ti pupphamuṭṭhimattasaṅkhātena dhanadaṇḍena. **Mucceyyā**ti vadhakammadaṇḍato mucceyya, **daṇḍenā**ti vā nissakkatthe karaṇavacanaṁ “sumuttā mayaṁ tena mahāsamaṇenā”ti-ādīsu (dī. ni. 2.232 cūḷava. 437) viya, pupphamuṭṭhimattena dhanadaṇḍato, vadhadaṇḍato ca mucceyyāti attho. **Lohakumbhiyan**ti lohakumbhinarake. Tattha hi tadanubhavanakānaṁ sattānaṁ kammabalena lohamayā mahatī kumbhī nibbattā, tasmā taṁ **“lohakumbhī”**ti vuccati. Uparimatalato **adho patanto,** heṭṭhimatalato **uddhaṁ gacchanto,** ubhayathā pana saṭṭhivassasahassāni honti. Vuttañca–

"Saṭṭhivassasahassāni, paripuṇṇāni sabbaso;
Niraye paccamānānaṁ, kadā anto bhavissatī"ti. (pe. va. 802 jā. 1.4.54).

"Heṭṭhimatalaṁ (pg.2.197) patvā, uparimatalaṁ pāpuṇitvā muccissatī"ti vadanto imamatthaṁ dīpeti– yathā aññe seṭṭhiputtādayo aparāparaṁ adho patantā, uddhaṁ gacchantā ca anekāni vassasatasahassāni tattha paccanti, na tathā ayaṁ, ayaṁ pana rājā yathāvuttakāraṇena ekavārameva adho patanto, uddhañca gacchanto saṭṭhivassasahassāniyeva paccitvā muccissatīti. Ayaṁ pana attho kuto laddhoti anuyogaṁ pariharanto **"idampi kira bhagavatā vuttamevā"**ti āha. **Kira**saddo cettha anussavanattho, tena bhagavatā vuttabhāvassa ācariyaparamparato suyyamānataṁ, imassa ca atthassa ācariyaparamparābhatabhāvaṁ dīpeti. Atha pāḷiyaṁ saṅgītaṁ siyāti codanamapaneti **"pāḷiyaṁ pana na āruḷhan"**ti iminā, pakiṇṇakadesanābhāvena pāḷiyamanāruḷhattā pāṭhabhāvena na saṅgītanti adhippāyo. Pakiṇṇakadesanā hi pāḷiyamanāruḷhāti aṭṭhakathāsu vuttaṁ.

Yadi anantare attabhāve narake paccati, evaṁ sati imaṁ desanaṁ sutvā ko rañño ānisaṁso laddhoti kassaci āsaṅkā siyāti tadāsaṅkānivattanatthaṁ codanaṁ uddharitvā pariharituṁ **"idaṁ panā"**ti-ādi vuttaṁ. **"Ayañhī"**ti-ādinā niddālābhādikaṁ diṭṭhadhammikasamparāyikaṁ anekavidhaṁ mahānisaṁsaṁ sarūpato niyametvā dasseti. Ettha hi **"ayaṁ …pe… niddaṁ labhatī"**ti iminā niddālābhaṁ dasseti, tadā kāyikacetasikadukkhāpagatabhāvañca niddālābhasīsena, **"tiṇṇaṁ …pe… akāsī"**ti iminā tiṇṇaṁ ratanānaṁ mahāsakkārakiriyaṁ, **"pothujjanikāya …pe… nāhosī"**ti iminā sātisayaṁ pothujjanikasaddhāpaṭilābhaṁ dassetīti evamādi diṭṭhadhammiko, **"anāgate …pe… parinibbāyissatī"**ti iminā pana ukkaṁsato samparāyiko dassito, anavasesato pana aparāparesu bhavesu aparimāṇoyeva samparāyiko veditabbo.

Tattha **madhurāyā**ti madhurarasabhūtāya. **Ojavantiyā**ti madhurarasassāpi sārabhūtāya ojāya ojavatiyā. Puthujjane bhavā **pothujjanikā.** Pañca māre visesato jitavāti **vijitāvī,** parūpadesavirahatā cettha visesabhāvo. Paccekaṁ abhisambuddhoti **paccekabuddho,** anācariyako hutvā sāmaññeva sambodhiṁ abhisambuddhoti attho. Tathā hi "paccekabuddhā sayameva bujjhanti, na pare bodhenti, attharasameva (pg.2.198) paṭivijjhanti, na dhammarasaṁ. Na hi te lokuttaradhammaṁ paññattiṁ āropetvā desetuṁ sakkonti, mūgena diṭṭhasupino viya, vanacarakena nagare sāyitabyañjanaraso viya ca nesaṁ dhammābhisamayo hoti, sabbaṁ iddhisamāpattipaṭisambhidāpabhedaṁ pāpuṇantī"ti (su. ni. aṭṭha. 1.khaggavisāṇasuttavaṇṇanā; apa. aṭṭha. 1.90 91) aṭṭhakathāsu vuttaṁ.

Etthāha– yadi rañño kammantarāyābhāve tasmiṁyeva āsane dhammacakkhu uppajjissatha, atha kathaṁ anāgate paccekabuddho hutvā parinibbāyissati. Yadi ca anāgate paccekabuddho hutvā parinibbāyissati, atha kathaṁ tasmiṁyeva āsane dhammacakkhu uppajjissatha, nanu ime sāvakabodhipaccekabodhi-upanissayā bhinnanissayā dvinnaṁ bodhīnaṁ asādhāraṇabhāvato. Asādhāraṇā hi etā dve yathākkamaṁ pañcaṅgadvayaṅgasampattiyā, abhinīhārasamiddhivasena, pāramīsambharaṇakālavasena, abhisambujjhanavasena cāti? Nāyaṁ virodho ito paratoyevassa paccekabodhisambhārānaṁ sambharaṇīyattā. Sāvakabodhiyā bujjhanakasattāpi hi asati tassā samavāye kālantare paccekabodhiyā bujjhissanti tathābhinīhārassa sambhavatoti. Apare pana bhaṇanti– "paccekabodhiyāyevāyaṁ rājā katābhinīhāro. Katābhinīhārāpi hi tattha niyatimappattā tassa ñāṇassa paripākaṁ anupagatattā satthu sammukhībhāve sāvakabodhiṁ pāpuṇissantīti bhagavā 'sacāyaṁ bhikkhave rājā'ti-ādimavoca, mahābodhisattānameva ca ānantariyaparimutti hoti, na

itaresaṁ bodhisattānaṁ. Tathā hi paccekabodhiyaṁ niyato samāno devadatto cirakālasambhūtena lokanāthe āghātena garutarāni ānantariyakammāni pasavi, tasmā kammantarāyena ayaṁ idāni asamavetadassanābhisamayo rājā paccekabodhiniyāmena anāgate vijitāvī nāma paccekabuddho hutvā parinibbāyissatī"ti daṭṭhabbaṁ, yuttataramettha vīmaṁsitvā gahetabbaṁ.

Yathāvuttaṁ pāḷimeva saṁvaṇṇanāya nigamavasena dassento **"idamavocā"**ti-ādimāha. Tassattho hi heṭṭhā vuttoti. Apica pāḷiyamanāruḷhampi atthaṁ saṅgahetuṁ **"idamavocā"**ti-ādinā nigamanaṁ karotīti daṭṭhabbaṁ.

Iti (pg.2.199) sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajananāya ajjavamaddavasoraccasaddhāsatidhitibuddhikhantivīriyādidhammasamaṅginā sāṭṭhakathe piṭakattaye asaṅgāsaṁhiravisāradañāṇacārinā anekappabhedasakasamayasamayantaragahanajjhogāhinā mahāgaṇinā mahāveyyākaraṇena ñāṇābhivaṁsadhammasenāpatināmatherena mahādhammarājādhirājagarunā katāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthappakāsaniyā sāmaññaphalasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā.

Sāmaññaphalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Ambaṭṭhasuttavaṇṇanā

Addhānagamanavaṇṇanā

254. Evaṁ (pg.2.200) sāmaññaphalasuttaṁ saṁvaṇṇetvā idāni ambaṭṭhasuttaṁ saṁvaṇṇento yathānupubbaṁ saṁvaṇṇokāsassa pattabhāvaṁ vibhāvetuṁ, sāmaññaphalasuttassānantaraṁ saṅgītassa suttassa ambaṭṭhasuttabhāvaṁ pakāsetuṁ **"evaṁ me sutaṁ …pe… kosalesūti ambaṭṭhasuttan"**ti āha. Evamīdisesu. **Iti**saddo cettha ādi-attho, padatthavipallāsajotako pana itisaddo luttaniddiṭṭho, ādisaddalopo vā esa, upalakkhaṇaniddeso vā. **Apubbapadavaṇṇanā** nāma heṭṭhā aggahitatāya apubbassa padassa atthavibhajanā. "Hitvā punappunāgata-matthaṁ atthaṁ pakāsayissāmī"ti (dī. ni. aṭṭha. 1.ganthārambhakathā) hi vuttaṁ, "anupubbapadavaṇṇanā"ti katthaci pāṭho, so ayuttova ṭīkāya anuddhaṭattā, tathā asaṁvaṇṇitattā ca.

"Rājakumārā **gottavasena** kosalā nāmā"ti (dī. ni. ṭī. 1.254) ācariyena vuttaṁ. Akkharacintakā pana vadanti "kosaṁ lanti gaṇhanti, kusalaṁ vā pucchantīti **kosalā"**ti. **Janapadino**ti janapadavanto, janapadassa vā issarā. "Kosalā nāma rājakumārā"ti vutteyeva siddhepi "janapadino"ti vacanaṁ santesupi aññesu taṁtaṁnāmapaññātesu tattha nivasantesu janapadibhāvato tesameva nivasanamupādāya janapadassāyaṁ samaññāti dassanatthaṁ. **"Tesaṁ nivāso"**ti iminā "kosalānaṁ nivāsā kosalā"ti taddhitaṁ dasseti. **"Ekopi janapado"**ti iminā pana saddatoyevetaṁ puthuvacanaṁ, atthato panesa eko evāti vibhāveti. **Api**-saddo cettha anuggahe, tena kāmaṁ ekoyevesa janapado, tathāpi iminā kāraṇena puthuvacanamupapannanti anuggaṇhāti. Yadi ekova janapado, kathaṁ tattha bahuvacananti āha **"ruḷhisaddenā"**ti-ādi,

ruḷhisaddattā bahuvacanamupapannanti vuttaṁ hoti. Nissitesu payuttassa puthuvacanassa, puthubhāvassa vā nissaye abhiniropanā idha ruḷhi, tena vuttaṁ ācariyena idha ceva aññattha ca **majjhimāgamaṭīkādīsu** "akkharacintakā hi īdisesu ṭhānesu yutte viya īdisaliṅgavacanāni icchanti, ayamettha ruḷhi yathā 'aññatthāpi kurūsu viharati, aṅgesu viharatī'ti (pg.2.201) cā"ti. Keci pana kosalanāmābhiniropanamicchanti, ayuttametaṁ puthuvacanassa appayujjitabbattā. Nāmābhiniropanāya hi ekavacanampi bhavati yathā "sīho gāyatī"ti. Tabbisesitepi janapadasadde jātisaddattā ekavacanameva. Tenāha **"tasmiṁ kosalesu janapade"**ti, kosalanāmake tasmiṁ janapadeti attho. Abhūtato hi vohāramattaṁ ruḷhi, bhūtatoyeva attho vinicchinitabbo. Yathā hi–

"Santi puttā videhānaṁ, dīghāvu raṭṭhavaḍḍhano;
Te rajjaṁ kārayissanti, mithilāyaṁ pajāpatī"ti. (jā. 2.22.276) ādīsu–

Taṁputtasaṅkhātassa ekatthassa ruḷhivasena "puttā"ti bahuvacanapayogo, tathā idhāpi tannivāsasaṅkhātassa ekatthassa ruḷhivasena "kosalesū"ti bahuvacanapayogo hoti. Yathā ca "pāṇaṁ na haññe, na ca'dinnamādiye"ti-ādīsu (a. ni. 8.42 43 45) jātivasena bahvatthānamekavacanapayogo, tathā idhāpi jātivasena avayavappabhedena bahvatthassa "janapade"ti ekavacanapayogo hoti. Vuttañca ācariyena **majjhimāgamaṭīkāyaṁ** "tabbisesanepi janapadasadde jātisadde ekavacanameva. Tenāha 'tasmiṁ aṅgesu janapade'ti".

Evaṁ ruḷhivasena bahumhi viya vattabbe bahuvacanaṁ dassetvā idāni bahvatthavasena bahumpi eva vattabbe bahuvacanaṁ dassento **"porāṇā panāhū"**ti-ādimāha. **Pana**-saddo cettha visesatthajotano, tena puthu-atthavisayatāya evetaṁ puthuvacanaṁ, na ruḷhivasenāti vakkhamānaṁ visesaṁ joteti. So hi padeso tiyojanasataparimāṇatāya bahuppabhedoti, imasmiṁ pana naye tesu kosalesu janapadesūti attho veditabbo. **Mahāpanādan**ti mahāpanādajātaka (jā. 1.3.40 41 42) surucijātakesu (jā. 1.14.102ādayo) āgataṁ surucino nāma videharañño puttaṁ mahāpanādanāmakaṁ rājakumāraṁ. **Nānānāṭakānī**ti bhaṇḍukaṇḍapaṇḍukaṇḍapamukhāni chasatasahassāni nānāvidhanāṭakāni, katthaci pana ādisaddopi diṭṭho, so jātakaṭṭhakathāyaṁ na dissati, yadi ca dissati, tena naṭalaṅghakādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. **Sitamattampī**ti mihitamattampi. Tassa (pg.2.202) kira dibbanāṭakānaṁ anantarabhaveyeva diṭṭhattā manussanāṭakānaṁ naccaṁ amanuññaṁ ahosi. **Naṅgalānipi chaḍḍetvā**ti kasikammappahānavasena naṅgalāni pahāya, nidassanamattañcetaṁ. Na hi kevalaṁ kassakā eva, atha kho aññepi ubhayaraṭṭhavāsino manussā attano attano kiccaṁ pahāya tasmiṁ maṅgalaṭṭhāne sannipatiṁsu. Tadā kira mahāpanādakumārassa pāsādamaṅgalaṁ, chattamaṅgalaṁ, āvāhamaṅgalanti tīṇi maṅgalāni ekato akaṁsu, kāsivideharaṭṭhavāsinopi tattha sannipatitvā atirekasattavassāni chaṇamanubhaviṁsūti, adhunā pana "naṅgalādīnī"ti pāṭho dissati, so na porāṇapāṭho ṭīkāyamanuddhaṭattā.

Mahājanakāye sannipatiteti keci "pahaṁsanavidhiṁ dassetvā rājakumāraṁ hāsāpessāmā"ti, keci "taṁ kīḷanaṁ passissāmā"ti evaṁ mahājanasamūhe sannipatite. Atulambābhiruhanadārucitakapavesanādi **nānākīḷāyo dassetvā.** Sakkapesito kira dibbanāṭako rājaṅgaṇe ākāse ṭhatvā upaḍḍhabhāgaṁ nāma dasseti, ekova hattho, eko pādo, ekaṁ akkhi, ekā dāṭhā naccati calati, upaḍḍhaṁ phandati, sesaṁ niccalamahosi, taṁ disvā mahāpanādo thokaṁ hasitamakāsi, imamatthaṁ sandhāya **"so dibbanāṭakaṁ dassetvā hasāpesī"**ti vuttaṁ. **Suhajjā** nāma vissāsikā "suṭṭhu hadayametesan"ti katvā. **Ādi**saddena ñātakaparijanādīnaṁ saṅgaho. **Tasmā**ti tathā

vacanato. **Taṁ kusalanti vacanaṁ upādāyā**ti ettha "kacci kusalaṁ? Āma kusalan"ti vacanapaṭivacanavasena pavattakusalavāditāya te manussā ādito **"kusalā"**ti samaññaṁ labhiṁsu, tesaṁ kusalānaṁ issarāti rājakumārā **kosalā** nāma jātā, tesaṁ nivāsaṭṭhānatāya pana padeso **kosalā**ti pubbe vuttanayameva. Tenāha **"so padeso kosalāti vuccatī"**ti. Evaṁ **majjhimāgamaṭīkāyaṁ** ācariyeneva vuttaṁ. Tatrāyamadhippāyo siyā – "so padeso kosalāti vuccatī"ti saññīsaññā yathākkamaṁ ekavacanabahuvacanavasena vuttattā purimanaye viya idhāpi ruḷhivaseneva bahuvacanaṁ hoti. Rājakumārānaṁ nāmalābhahetumattañhettha visesoti. Idha pana ācariyena evaṁ vuttaṁ **so padeso**ti padesasāmaññato vuttaṁ, vacanavipallāsena vā, te padesāti attho. **Kosalāti vuccati** kusalā (pg.2.203) eva kosalāti katvā"ti (dī. ni. ṭī. 1.254) tatrāyamadhippāyo siyā– **so padeso**ti jātisaddavasena, vacanavipallāsena vā vuttattā puthu-atthavisayatāya eva bahuvacanaṁ hoti. Padesassa nāmalābhahetu hettha visesoti. "Kusalan"ti hi vacanamupādāya ruḷhināmavasena vuttanayena kosalā yathā "yevāpanakaṁ, natumhākavaggo"ti. Apica vacanapaṭivacanavasena "kusalan"ti vadanti etthāti **kosalā.** Vicitrā hi taddhitavuttīti. **Kusalan**ti ca ārogyaṁ "kacci nu bhoto kusalaṁ, kacci bhoto anāmayan"ti-ādīsu (jā. 1.15.145 jā. 2.20.129) viya, kacci tumhākaṁ ārogyaṁ hotīti attho, chekaṁ vā "kusalā naccagītassa sikkhitā cāturitthiyo"ti-ādīsu (jā. 2.22.94) viya, kacci tesaṁ nāṭakānaṁ chekatā hotīti attho.

Caraṇaṁ **cārikā,** caraṇaṁ vā cāro, so **eva cārikā,** tayidaṁ maggagamanameva idhādhippetaṁ, na cuṇṇikagamanamattanti dassetuṁ **"addhānagamanan"**ti vuttaṁ, bhāvanapuṁsakañcetaṁ, addhānagamanasaṅkhātāya cārikāya caramānoti vuttaṁ hoti, abhedepi vā bhedavohārena vuttaṁ yathā "divāvihāraṁ nisīdī"ti, (ma. ni. 1.256) addhānagamanasaṅkhātaṁ **cārikaṁ caramāno,** caraṇaṁ karontoti attho. Sabbatthako hi karabhūdhātūnamatthoti. "Addhānamaggan"tipi katthaci pāṭho, so na sundaro. Na hi cārikāsaddo maggavācakoti. Idāni taṁ vibhāgena dassetvā idhādhippetaṁ niyamento **"cārikā ca nāmesā"**ti-ādimāha. Sāvakānampi ruḷhivasena cārikāya sambhavato tato viseseti **"bhagavato"**ti iminā. Tathā hi **majjhimāgamaṭṭhakathāyaṁ** vuttaṁ "cārikaṁ caramānoti ettha kiñcāpi ayaṁ cārikā nāma mahājanasaṅgahatthaṁ buddhānaṁyeva labbhati, buddhe upādāya pana ruḷhisaddena sāvakānampi vuccati kilañjādīhi katabījanīpi tālavaṇṭaṁ viyā"ti. **Dūrepī**ti ettha **pi**-saddena, **api**-saddena vā nātidūrepīti sampiṇḍanaṁ tatthāpi cārikāsambhavato. **Bodhaneyyapuggalan**ti catusaccapaṭivedhavasena bodhanārahapuggalaṁ. **Sahasā gamanan**ti sīghagamanaṁ. "Mahākassapassa paccuggamanādīsū"ti vuttameva sarūpato dasseti **"bhagavā hī"**ti-ādinā. **Paccuggacchanto**ti paṭimukhaṁ gacchanto, paccuṭṭhahantoti attho. **"Tathā"**ti iminā "tiṁsayojanan"ti padamanukaḍḍhati. **Pakkusāti** nāma **gandhārarājā. Mahākappino** (pg.2.204) nāma kukkuṭavatīrājā. **Dhaniyo** nāma koraṇḍaseṭṭhiputto gopo.

Evaṁ dhammagarutākittanamukhena mahākassapapaccuggamanādīni (saṁ. ni. aṭṭha. 2.154) ekadesena dassetvā idāni vanavāsitissasāmaṇerassa vatthuṁ vitthāretvā cārikaṁ dassetuṁ **"ekadivasan"**ti-ādi āraddhaṁ. Ko panesa tissasāmaṇero nāma? Sāvatthiyaṁ dhammasenāpatino upaṭṭhākakule jāto mahāpuñño "piṇḍapātadāyakatisso, kambaladāyakatisso"ti ca pubbe laddhanāmo pacchā "vanavāsitisso"ti pākaṭo khīṇāsavasāmaṇero. Vitthāro **dhammapade** (dha. pa. aṭṭha. 1.74vanavāsītissasāmaṇeravatthu). Ākāsagāmīhi saddhiṁ ākāseneva gantukāmo bhagavā **"chaḷabhiññānaṁ ārocehī"**ti avoca. **Tassā**ti tissasāmaṇerassa. **Tan**ti bhagavantaṁ saddhiṁ bhikkhusaṅghena cīvaraṁ pārupantaṁ. No thero no oramattako

vatāti sambandho, guṇena lāmakappamāṇiko no hotīti attho.

Attano pattāsaneti bhikkhūnaṁ āsanapariyante. Tesaṁ gāmikānaṁ dānapaṭisaṁyuttaṁ **maṅgalaṁ vatvā.** Kasmā pana sadevakassa lokassa maggadesakopi samāno bhagavā evamāhāti codanaṁ sodhetuṁ **"bhagavā kirā"**ti-ādi vuttaṁ. **Maggadesako**ti nibbānamaggassa, sugatimaggassa vā desako.

Tāyāti araññasaññāya. Saṅghakammavasena sijjhamānāpi upasampadā satthu āṇāvasena sijjhanato **"buddhadāyajjaṁ te dassāmī"**ti vuttanti vadanti. Apare pana "aparipuṇṇavīsativassasseva tassa upasampadaṁ anujānanto satthā **'buddhadāyajjaṁ te dassāmīti avocā"ti vadanti. Dhammasenāpatinā upajjhāyena** upasampādetvā, tatoyevesa dhammasenāpatino saddhivihārikoti aṭṭhakathāsu vutto. **Dhammapadaṭṭhakathāyaṁ** pana dhammasenāpati-āditherānaṁ cattālīsabhikkhusahassaparivārānaṁ attano attano parivārehi saddhiṁ paccekaṁ gamanaṁ, bhagavato ca ekakasseva gamanaṁ **khuddakabhāṇakānaṁ** matena vuttaṁ, idha, pana **majjhimāgamaṭṭhakathāyañ**ca (ma. ni. aṭṭha. 2.65) aññathā gamanaṁ **dīghabhāṇakamajjhimabhāṇakānaṁ** matenāti daṭṭhabbaṁ. **Ayan**ti mahākassapādīnamatthāya cārikā. Yaṁ pana anuggaṇhantassa bhagavato gamanaṁ, ayaṁ aturitacārikā nāmāti sambandho.

Imaṁ (pg.2.205) **pana cārikan**ti aturitacārikaṁ. **Mahāmaṇḍalan**ti majjhimadesapariyāpanneneva bāhirimena pamāṇena paricchinnattā mahantataraṁ maṇḍalaṁ. **Majjhimamaṇḍalan**ti itaresaṁ ubhinnaṁ vemajjhe pavattaṁ maṇḍalaṁ. **Antomaṇḍalan**ti itarehi khuddakaṁ maṇḍalaṁ, itaresaṁ vā antogadhattā antimaṁ maṇḍalaṁ, abbhantarimaṁ maṇḍalanti vuttaṁ hoti. Kiṁ panimesaṁ pamāṇanti āha **"katthā"**ti-ādi. Tattha navayojanasatikatā majjhimadesapariyāpannavaseneva gahetabbā tato paraṁ aturitacārikāya agamanato. Taduttari hi turitacārikāya eva tathāgato gacchati, na aturitacārikāya. Pavāretvāva cārikācaraṇaṁ buddhāciṇṇanti vuttaṁ **"mahāpavāraṇāya pavāretvā"**ti-ādi. **Pāṭipadadivase**ti paṭhamakattikapuṇṇamiyā anantare pāṭipadavase. **Samantā**ti gatagataṭṭhānassa catūsu passesu samantato. Mahājanakāyassa sannipatanato **purimaṁ purimaṁ āgatā nimantetuṁ labhanti**. Tathā sannipatanameva dassetuṁ **"itaresū"**ti-ādi vuttaṁ. **Samathavipassanā taruṇā hontī**ti ettha samathassa taruṇabhāvo upacārasamādhivasena, vipassanāya pana saṅkhārapariccheddañāṇaṁ, kaṅkhāvitaraṇañāṇaṁ, sammasanañāṇaṁ, maggāmaggañāṇanti catunnaṁ ñāṇānaṁ vasena veditabbo. **Taruṇavipassanā**ti hi tesaṁ catunnaṁ ñāṇānamadhivacanaṁ. **Pavāraṇāsaṅgahaṁ datvā**ti anumatidānavasena datvā. **Kattikapuṇṇamāyan**ti pacchimakattikapuṇṇamiyaṁ. **"Migasirassa paṭhamapāṭipadadivase"**ti idaṁ majjhimadesavohāravasena migasiramāsassa paṭhamaṁ pāṭipadadivasaṁ sandhāya vuttaṁ, etarahi pavattavohāravasena pana pacchimakattikamāsassa kāḷapakkhapāṭipadadivaso veditabbo.

Aññenapi kāraṇenāti bhikkhūnaṁ samathavipassanātaruṇabhāvato aññenapi majjhimamaṇḍale veneyyānaṁ ñāṇaparipākādikāraṇena. **Catumāsan**ti āsaḷhīpuṇṇamiyā pāṭipadato yāva pacchimakattikapuṇṇamī, tāva catumāsaṁ. "Samantā yojanasatan"ti-ādinā **vuttanayeneva. Vasanaṁ vassaṁ,** vasanakiriyā, vutthaṁ vasitaṁ vassamassāti **vutthavasso,** tassa. Tathāgatena vinetabbattā **"bhagavato veneyyasattā"**ti sāminiddeso vutto, kattuniddeso vā esa. **Veneyyasattā**ti ca caritānurūpaṁ vinetabbasattā. **Indriyaparipākaṁ āgamayamāno**ti saddhādi-indriyānaṁ vimuttiparipācanabhāvena paripakkaṁ paṭimānento.

Phussamāghaphagguṇacittamāsānaṁ (pg.2.206) aññataramāsassa paṭhamadivase nikkhamanato māsaniyamo ettha na katoti daṭṭhabbaṁ. Tenāha **"ekamāsaṁ vā dviticatumāsaṁ vā tattheva vasitvā"**ti. **Tatthevā**ti vassūpagamanaṭṭhāne eva. **"Sattahi vā"**ti-ādi "ekamāsaṁ vā"ti-ādinā yathākkamaṁ yojetabbaṁ– yadi aparampi ekamāsaṁ tattheva vasati, sattahi māsehi cārikaṁ pariyosāpeti. Yadi dvimāsaṁ chahi, yadi timāsaṁ pañcahi, yadi catumāsaṁ tattheva vasati, catūhi māsehi cārikaṁ pariyosāpetīti. Kasmā pana cārikāgamananti āsaṅkānivattanatthaṁ **"itī"**ti-ādi vuttaṁ. Atirekaṁ jarādubbalo **bāḷhajiṇṇo. Te kadā passissanti,** na passissanti eva. **Lokānukampakāyā**ti lokānukampakāya eva. Tena vuttaṁ "na cīvarādihetū"ti.

Jaṅghavihāravasenāti jaṅghāhi vicaraṇavasena, jaṅghāhi vicaritvā tattha tattha katipāhaṁ nivasanavasena vā. Sabbiriyāpathasādhāraṇañhi vihāravacanaṁ. **Sarīraphāsukatthāyā**ti ekasmiṁyeva ṭhāne nibaddhavāsavasena ussannadhātukassa sarīrassa vicaraṇena phāsubhāvatthāya. **Aṭṭhuppattikālābhikaṅkhanatthāyā**ti aggikkhandhopamasutta (a. ni. 7.72) maghadevajātakādi (jā. 1.1.9) desanānaṁ viya dhammadesanāya abhikaṅkhitabba-aṭṭhuppattikālatthāya, aṭṭhuppattikālassa vā abhikaṅkhanatthāya, aṭṭhuppattikāle dhammadesanatthāyāti vuttaṁ hoti. **Sikkhāpadapaññāpanatthāyā**ti surāpānasikkhāpadādi (pāci. 327 328 329) paññāpane viya sikkhāpadānaṁ paññāpanatthāya. **Bodhanatthāyā**ti aṅgulimālādayo (ma. ni. 2.347) viya **bodhaneyyasatte** catusaccabodhanatthāya. **Mahatā**ti mahatiyā. Kañci, katipaye vā puggale uddissa cārikā **nibaddhacārikā.** Tadaññā sambahule uddissa gāmanigamanagarapaṭipāṭiyā cārikā **anibaddhacārikā.** Tenāha **"tatthā"**ti-ādi. **Yaṁ caratī**ti kiriyāparāmasanaṁ.

"Esā idha adhippetā"ti vuttameva vitthārato dassetuṁ **"tadā kirā"**ti-ādi vuttaṁ. **Dasasahassilokadhātuyā**ti jātikkhettabhūtaṁ dasasahassacakkavāḷaṁ sandhāya vuttaṁ. Kasmāti ce? Tattheva bhabbasattānaṁ sambhavato. Tattha hi satte bhabbe paripakkindriye passituṁ buddhañāṇaṁ abhinīharitvā ṭhito bhagavā ñāṇajālaṁ pattharatīti vuccati, idañca devabrahmānaṁ (pg.2.207) vasena vuttaṁ. Manussā pana imasmiṁyeva cakkavāḷe, imasmiṁyeva ca saparivāre jambudīpe bodhaneyyā honti. **Bodhaneyyabandhave**ti bodhaneyyasattasaṅkhāte bhagavato bandhave. Gottādisambandhā viya hi saccapaṭivedhasambandhā veneyyā bhagavato bandhavā nāmāti. Gocarabhāvūpagamanaṁ sandhāya **"sabbaññutaññāṇajālassa anto paviṭṭho"**ti vuttaṁ. Bhagavā kira mahākaruṇāsamāpattiṁ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya "ye sattā bhabbā paripakkañāṇā, te mayhaṁ ñāṇassa upaṭṭhahantū"ti cittaṁ adhiṭṭhāya samannāharati, tassa sahasamannāhārā eko vā dve vā sambahulā vā tadā vinayūpagā veneyyā ñāṇassa āpāthamāgacchanti, ayamettha buddhānubhāvo. Evamāpāthagatānaṁ pana nesaṁ upanissayaṁ pubbacariyaṁ, pubbahetuṁ, sampati vattamānañca paṭipattiṁ oloketi. Veneyyasattapariggaṇhanatthañhi samannāhāre kate paṭhamaṁ nesaṁ veneyyabhāvena upaṭṭhānaṁ hoti, atha "kiṁ nu kho bhavissatī"ti saraṇagamanādivasena kañci nipphattiṁ vīmaṁsamāno pubbūpanissayādīni oloketi. Tenāha **"atha bhagavā"**ti-ādi. **So**ti ambaṭṭho. **Vādapaṭivādaṁ katvā**ti "evaṁ nu te ambaṭṭhā"ti-ādinā (dī. ni. 1.262) mayā vuttavacanassa "ye ca kho te bho gotama muṇḍakā samaṇakā"ti-ādinā (dī. ni. 1.263) paṭivacanaṁ datvā, **asabbhivākyan**ti asappurisavācaṁ, tikkhattuṁ ibbhavādanipātanavasena nānappakāraṁ sādhusabhāvāya vācāya vattumayuttaṁ vākyaṁ vakkhatīti vuttaṁ hoti. **Nibbisevanan**ti vigatatudanaṁ, mānadappavasena apagataparinipphandananti attho.

Avasaritabbanti upagantabbaṁ. Tassa gāmassa idaṁ nāmamattaṁ, kimettha

atthapariyesanāyāti vuttaṁ **“ijjhānaṅgalantipi pāṭho”**ti. “Yena disābhāgenā”ti karaṇaniddesānurūpaṁ karaṇatthe upayogavacananti dasseti **“tena avasarī”**ti iminā. “Yasmiṁ padese”ti pana bhummaniddesānurūpaṁ **“taṁ vā avasarī”**ti vuttaṁ. Tadubhayamevatthaṁ vivarati **“tena disābhāgenā”**ti-ādinā. **Gato**ti upagato, agamāsīti attho. Puna **gato**ti sampatto, sampāpuṇīti attho. **“Icchānaṅgale”**ti idaṁ tadā bhagavato gocaragāmanidassanaṁ, samīpatthe cetaṁ bhummaṁ **“Icchānaṅgalavanasaṇḍe”**ti idaṁ pana nivāsaṭṭhānadassanaṁ, nippariyāyato adhikaraṇe cetaṁ bhummanti tadubhayampi padaṁ visesatthadassanena vivaranto **“icchānaṅgalaṁ upanissāyā”**ti-ādimāha (pg.2.208) **“Sīlakhandhāvāran”**ti-ādi vuttanayena veneyyahitasamapekkhanavaseneva bhagavato vihāradassanaṁ. Tattha dhammarājassa bhagavato sabbaso adhammaniggaṇhanaparā eva paṭipatti, sā ca sīlasamādhipaññāvasenāti sīlādittayasseva gahaṇaṁ. **Sīlakhandhāvāran**ti cakkavattirañño dāru-iṭṭhakādikataṁ khandhāvārasadisaṁ sīlasaṅkhātaṁ khandhāvāraṁ bandhitvā viharatīti sambandho. Dārukkhandhādīhi āsamantato varanti parikkhipanti etthāti hi **khandhāvāro** a-kārassa dīghaṁ katvā, rājūnaṁ aciranivāsaṭṭhānaṁ. Tattha pana bhagavato aciranivasanakiriyāsambandhamattena bhayanivāraṇaṭṭhena taṁsadisatāya sīlampi tathā vuccati. **Samādhikontan**ti sammāsamādhisaṅkhātaṁ maṅgalasattiṁ. **Sabbaññutaññāṇapadan**ti sabbaññutaññāṇasaṅkhātaṁ jayamantapadaṁ. **Parivattayamāno**ti parijappamāno. **“Sabbaññutaññāṇasaran”**tipi pāṭho, sabbaññutaññāṇavajiraggasaraṁ aparāparaṁ samparivattamānoti attho. **Yathābhirucitena vihārenā**ti sabbavihārasādhāraṇadassanaṁ, dibbavihārādīsu yena yena attanā abhirucitena vihārena viharatīti attho.

Pokkharasātivatthuvaṇṇanā

255. **Mante**ti iruvedādimantasatthe. Iruvedādayo hi guttabhāsitabbaṭṭhena “mantā”ti vuccanti. Aṇa-saddo saddeti āha **“sajjhāyatī”**ti. Lokiyā pana vadanti “brahmuno apaccaṁ brāhmaṇo, nāgamo, ṇattaṁ, dīghādī”ti. Kasmā ayameva vacanattho vuttoti āha **“idamevā”**ti-ādi. Atha kesaṁ itaro vacanatthoti codanamapaneti **“ariyā panā”**ti-ādinā. Atha vā yaṁ lokiyā vadanti “brahmunā jāto brāhmaṇo”ti-ādiniruttiṁ, taṁ paṭikkhipituṁ evaṁ vuttaṁ. “Idamevā”ti hi avadhāraṇena taṁ paṭikkhipati. **“Jātibrāhmaṇānan”**ti pana iminā saddantarena dassitesu jātibrāhmaṇavisuddhibrāhmaṇavasena duvidhesu brāhmaṇesu visuddhibrāhmaṇānaṁ niruttiṁ dassento **“ariyā panā”**ti-ādimāha. Bahanti pāpe bahi karontīti hi ariyā **brāhmaṇā** niruttinayena. **“Tassa kira kāyo setapokkharasadiso”**ti idamevassa nāmalābhahetudassanaṁ, sesaṁ pana tappasaṅgena yathāvijjamānavisesadassanameva. Tenāha **“iti naṁ pokkharasadisattā pokkharasātīti sañjānantī”**ti. Pokkharena sadiso kāyo yassāti hi **pokkharasātī** niruttinayena (pg.2.209) Sātasaddo vā sadisattho, pokkharena sāto sadiso kāyo tathā, so yassāti **pokkharasātī. Setapokkharasadiso**ti setapadumavaṇṇo. **Devanagare**ti ālakamandādidevapure. **Ussāpitarajatatoraṇan**ti gambhīranemanikhātaṁ accuggataṁ rajatamayaṁ indakhīlaṁ **Kāḷamegharājī**ti kadāci dissamānā kāḷa-abbhalekhā. **Rajatapanāḷikā**ti rajatamayatumbaṁ. **Suvaṭṭitā**ti vaṭṭabhāvassa yuttaṭṭhāne suṭṭhu vaṭṭulā. Kāḷavaṅgatilakādīnamabhāvena **suparisuddhā. “Arājake”**ti-ādināpi sobhaggappattabhāvameva nidasseti.

Idāni aparampi tassa nāmalābhahetuṁ dassento **“ayaṁ panā”**ti-ādimāha. Tattha ca **“himavantapadese mahāsare padumagabbhe nibbattī”**ti idamevassa nāmalābhahetudassanaṁ. Sesaṁ pana tappasaṅgena tathāpavattākāradassanameva. Tenāha **“iti naṁ pokkhare sayitattā pokkharasātīti sañjānantī”**ti. Pokkhare kamale sayatīti hi **pokkharasātī,** sātaṁ vā vuccati samasaṇṭhānaṁ, pokkhare jātaṁ samasaṇṭhānaṁ tathā, tamassatthītipi **pokkharasātī**. Yaṁ pana ācariyena vuttaṁ “imassa brāhmaṇassa kīdiso pubbayogo, yena naṁ bhagavā anuggaṇhituṁ taṁ ṭhānaṁ upagatoti āhā”ti, (dī. ni. ṭī. 1.255) tadetaṁ “ayaṁ panā”ti-ādivacanaṁ ekadesameva sandhāya vuttaṁ. “So tato manussalokan”ti-ādivacanato **devaloke nibbattī**ti ettha aparāparaṁ nibbatti eva vuttāti daṭṭhabbaṁ. Tathārūpena kammena nibbattimeva sandhāya **“mātukucchivāsaṁ jigucchitvā”**ti-ādi vuttaṁ. **“Padumagabbhe nibbattī”**ti iminā saṁsedajoyeva hutvā nibbattīti dasseti. **Na pupphatī**ti na vikasati. **Tenā**ti tāpasena. **Nāḷato**ti pupphadaṇḍato. Suvaṇṇacuṇṇehi piñjaraṁ hemavaṇṇo yassāti **suvaṇṇacuṇṇapiñjaro,** taṁ, suvaṇṇacuṇṇehi vikiṇṇabhāvena hemavaṇṇanti attho. Piñjarasaddo hi hemavaṇṇapariyāyoti **sāratthadīpaniyaṁ** (sārattha. ṭī. 1.22) vuttaṁ. Esa nayo **padumareṇupiñjaran**ti etthāpi. **Rajatabimbakan**ti rūpiyamayarūpakaṁ. **Paṭijaggāmī**ti posemi. **Pāran**ti pariyosānaṁ, nipphatti vā vuccati nadīsamuddādīnaṁ pariyosānabhūtaṁ pāraṁ viyāti katvā. Paṭisandhipaññāsaṅkhātena sabhāvañāṇena **paṇḍito.** Iti kattabbesu, vedesu vā visāradapaññāsaṅkhātena veyyattiyena (pg.2.210) **byatto. Aggabrāhmaṇo**ti disāpāmokkhabrāhmaṇo. **Sippan**ti vedasippaṁ tasseva pakaraṇādhigatattā. **Brahmadeyyaṁ adāsī**ti vakkhamānanayena brahmadeyyaṁ katvā adāsi.

“Ajjhāvasatī”ti ettha **adhi**-saddo, **ā**-saddo ca upasaggamattaṁ, tato “ukkaṭṭhan”ti idaṁ ajjhāpubbavasayoge bhummatthe upayogavacanaṁ. **Adhi**-saddo vā issariyattho, **ā**-saddo mariyādattho tato “ukkaṭṭhan”ti idaṁ kammappavacanīyayoge bhummatthe upayogavacananti dasseti **“ukkaṭṭhanāmake”**ti-ādinā. Tadevatthaṁ vivarituṁ **“tassā”**ti-ādi vuttaṁ. **“Tassa nagarassa sāmiko hutvā”**ti hi “abhibhavitvā”ti etassatthavivaraṇaṁ, tenetaṁ dīpeti “sāmibhāvo abhibhavanan”ti. **“Yāya mariyādāyā”**ti-ādi pana ā-saddassatthavivaraṇaṁ, tenetaṁ dīpeti “āsaddo mariyādattho, mariyādā ca nāma yāya tattha vasitabbaṁ, sāyeva aparādhīnatā”ti. **Yāya mariyādāyā**ti hi yāya aparādhīnatāsaṅkhātāya anaññasādhāraṇāya avatthāyāti attho. **“Upasaggavasenā”**ti-ādi pana “ukkaṭṭhanāmake”ti etassatthavivaraṇaṁ, tenetaṁ dīpeti “satipi bhummavacanappasaṅge dhātvatthānuvattakavisesakabhūtehi duvidhehipi upasaggehi yuttattā upayogavacanamevettha vihitan”ti. **“Tassa kirā”**ti-ādi pana atthānugatasamaññāparidīpanaṁ. **Vatthu** nāma nagaramāpanārahabhūmippadeso “ārāmavatthu, vihāravatthū”ti-ādīsu viya.

Ukkāti daṇḍadīpikā. **Aggahesun**ti “ajja maṅgaladivaso, tasmā sunakkhattaṁ, tatthāpi ayaṁ sukhaṇo mā atikkamī”ti rattivibhāyanaṁ anurakkhantā, rattiyaṁ ālokakaraṇatthāya ukkā ṭhapetvā ukkāsu jalamānāsu nagarassa vatthuṁ aggahesuṁ, tenetaṁ dīpeti– ukkāsu ṭhitāti **ukkaṭṭhā.** Mūlavibhujādi ākatigaṇapakkhepena, niruttinayena vā ukkāsu vijjotayantīsu ṭhitāti **ukkaṭṭhā,** tathā ukkāsu ṭhitāsu ṭhitā āsītipi **ukkaṭṭhā**ti. **Majjhimāgamaṭṭhakathāyaṁ** pana evaṁ vuttaṁ “tañca nagaraṁ ‘maṅgaladivaso sukhaṇo, sunakkhattaṁ mā atikkamī’ti rattimpi ukkāsu ṭhitāsu māpitattā ukkaṭṭhātipi vuccati, daṇḍadīpikāsu jāletvā dhāriyamānāsu māpitattāti vuttaṁ hotī”ti, (ma. ni. aṭṭha. 1.mūlapariyāyasuttavaṇṇanā) tadapiminā saṁsandati ceva sameti (pg.2.211) ca nagaravatthupariggahassapi nagaramāpanapariyāpannattāti daṭṭhabbaṁ.

Apare pana bhaṇanti "bhūmibhāgasampattiyā, upakaraṇasampattiyā, manussasampattiyā ca taṁ nagaraṁ ukkaṭṭhaguṇayogato **ukkaṭṭhā**ti nāmaṁ labhatī"ti. Lokiyā pana vadanti "ukkā dhārīyati etassa māpitakāleti **ukkaṭṭhā,** vaṇṇavikāroyan"ti, itthiliṅgavasena cāyaṁ samaññā, tenevidha payogo dissati "yathā ca bhavaṁ gotamo ukkaṭṭhāya aññāni upāsakakulāni upasaṅkamatī"ti (dī. ni. 1.299) **mūlapariyāyasuttādīsu** (ma. ni. 1.1) ca "ekaṁ samayaṁ bhagavā ukkaṭṭhāyaṁ viharati subhagavane sālarājamūle"ti-ādi. Evamettha hotu upasaggavasena upayogavacanaṁ, kathaṁ panetaṁ sesapadesu siyāti anuyogenāha **"tassa anupayogattā sesapadesū"**ti. Tattha **tassā**ti upasaggavasena upayogasaññuttassa "ukkaṭṭhan"ti padassa. **Anupayogattā**ti visesanabhāvena anupayuttattā. **Sesapadesū**ti "sattussadan"ti-ādīsu sattasu padesu.

Kiṁ nu khvāyaṁ saddapayogo saddalakkhaṇānugatoti codanamapaneti **"tattha …pe… pariyesitabban"**ti iminā. **Tatthā**ti upasaggavasena, anupayogavasena ca upayogavacananti vutte dubbidhepi vidhāne. **Lakkhaṇan**ti gahaṇūpāyañāyabhūtaṁ saddalakkhaṇaṁ, suttaṁ vā. **Pariyesitabban**ti saddasatthesu vijjamānattā ñāṇena gavesitabbaṁ, gahetabbanti vuttaṁ hoti. Etena hi saddalakkhaṇānugatovāyaṁ saddapayogoti dasseti, saddavidū ca icchanti "upa-anu-adhi-ā-iccādipubbavasayoge sattamiyatthe upayogavacanaṁ pāpuṇāti, visesitabbapade ca yathāvidhimanupayogo visesanapadānaṁ samānādhikaraṇabhūtānan"ti. Tatra yadā adhi-saddo, ā-saddo ca upasaggamattaṁ, tadā "tatiyāsattamīnañcā"ti lakkhaṇena ajjhāpubbavasayoge upayogavacanaṁ. Tathā hi vadanti "sattamiyatthe kāladisāsu upānvajjhāvasayoge, adhipubbasiṭhāvasānaṁ payoge, tappānacāresu ca dutiyā. **Kāle** pubbaṇhasamayaṁ nivāsetvā, ekaṁ samayaṁ bhagavā, kañci kālaṁ purejātapaccayena paccayo, imaṁ rattiṁ cattāro mahārājāno. **Disāyaṁ** purimaṁ disaṁ dhataraṭṭho. **Upādipubbavasayoge** gāmaṁ upavasati, gāmaṁ anuvasati, gāmaṁ āvasati, agāraṁ ajjhāvasati, **adhipubbasiṭhāvasānaṁ payoge** (pg.2.212) pathaviṁ adhisessati, gāmaṁ adhitiṭṭhati, gāmaṁ ajjhāvasati. **Tappānacāresu** nadiṁ pivati, gāmaṁ carati iccādīti.

Yadā pana adhi-saddo issariyattho, ā-saddo ca mariyādattho, tadā "kammappavacanīyayutte"ti lakkhaṇena kammappavacanīyayoge upayogavacanaṁ. Tathā hi vadanti "anu-ādayo upasaggā, dhī-ādayo nipātā ca kammappavacanīyasaññā honti kiriyāsaṅkhātaṁ kammaṁ pavacanīyaṁ yesaṁ te **kammappavacanīyā"**ti. Sesapadānaṁ pana yathāvidhimanupayoge katarena lakkhaṇena upayogavacananti? Yathāvuttalakkhaṇeneva. Yajjevaṁ tesampi ādhārabhāvato nānādhāratā siyāti? Na, bahūnampi padānaṁ nagaravasena ekatthabhāvato. Sakatthamattañhi tesaṁ nānākaraṇanti. Aññe pana saddavidū evamicchanti "samānādhikaraṇapadānaṁ paccekaṁ kiriyāsambandhanena visesitabbapadena samānavacanatā yathā 'kaṭaṁ karoti, vipulaṁ, dassanīyan'ti ettha 'kaṭaṁ karoti, vipulaṁ karoti, dassanīyaṁ karotī'ti paccekaṁ kiriyāsambandhanena kammattheyeva dutiyā"ti, tadetaṁ vicāretabbaṁ visesanapadānaṁ samānādhikaraṇānaṁ kiriyāsambajjhanābhāvato. Yadā hi kiriyāsambajjhanaṁ, tadā visesanameva na hotīti.

Ussadatā nāmettha bahulatāti vuttaṁ **"bahujanan"**ti. Taṁ pana bahulataṁ dasseti **"ākiṇṇamanussan"**ti-ādinā. Araññādīsu gahetvā posetabbā **posāvaniyā,** etena tesaṁ dhammabhāvaṁ dasseti. **Āvijjhitvā**ti parikkhipitvā. Khaṇitvā katā **pokkharaṇī,** ābandhitvā kataṁ taḷākaṁ. Acchinnūdakaṭṭhāneyeva jalajakusumāni jātānīti vuttaṁ **"udakassa niccabharitānevā"**ti. **Udakassā**ti ca pūraṇakiriyāyoge karaṇatthe sāmivacanaṁ "mahante mahante sāṇipasibbake kārāpetvā hiraññasuvaṇṇassa

pūrāpetvā”ti-ādīsu (pārā. 34) viya. **Saha dhaññenāti sadhaññan**ti nagarasaddāpekkhāya napuṁsakaliṅgena vuttaṁ, yathāvākyaṁ vā upayogavacanena. Evaṁ sabbattha. **Pubbaṇṇāparaṇṇādibhedaṁ bahudhaññasannicayan**ti ettha **ādi**saddena tadubhayavinimuttaṁ alābukumbhaṇḍādisūpeyyaṁ saṅgaṇhāti. Tenāyamattho viññāyati– nayidha dhaññasaddo sāli-ādidhaññavisesavācako, posane sādhuttamattena pana niravasesapubbaṇṇāparaṇṇasūpeyyavācako, virūpekasesavasena (pg.2.213) vā payuttoti. **Ettāvatā**ti yathāvuttapadattayena. **Rājalīlāyā**ti rājūnaṁ vilāsena. Samiddhiyā upabhogaparibhogasampuṇṇabhāvena sampatti **samiddhisampatti.**

“Rājabhoggan”ti vutte “kena dinnan”ti avassaṁ pucchitabbato evaṁ vuttanti dasseti **“kenā”**ti-ādinā. Raññā viya bhuñjitabbanti vā **rājabhoggan**ti aṭṭhakathāto aparo nayo. Yāva puttanattapanattaparamparā kulasantakabhāvena rājato laddhattā **“rañño dāyabhūtan”**ti vuttaṁ. “Dhammadāyādā me bhikkhave bhavathā”ti-ādīsu (ma. ni. 1.29) viya ca **dāya**saddo dāyajjapariyāyoti āha **“dāyajjanti attho”**ti. Kathaṁ dinnattā brahmadeyyaṁ nāmāti codanaṁ pariharati **“chattaṁ ussāpetvā”**ti-ādinā. Rājanīhārena paribhuñjitabbato hi uddhaṁ paribhogalābhassa brahmadeyyatā nāma natthi, idañca tathā dinnameva, tasmā brahmadeyyaṁ nāmāti vuttaṁ hoti. **Chejjabhejjan**ti sarīradaṇḍadhanadaṇḍādibhedaṁ daṇḍamāha. **Nadītitthapabbatādīsū**ti nadītitthapabbatapādagāmadvāra-aṭavimukhādīsu. **Setacchattaggahaṇena** sesarājakakudhabhaṇḍampi gahitaṁ tappamukhattāti veditabbaṁ. **“Raññā bhuñjitabban”**tveva vutte idhādhippetattho na pākaṭoti **hutvā**-saddaggahaṇaṁ kataṁ. Tañhi so rājakulato asamudāgatopi rājā hutvā bhuñjituṁ labhatīti ayamidhādhippeto attho. Dātabbanti **dāyaṁ,** “rājadāyan”ti imināva raññā dinnabhāve siddhe “raññā pasenadinā kosalena dinnan”ti puna ca vacanaṁ kimatthiyanti āha **“dāyakarājadīpanatthan”**ti-ādi. Asukena raññā dinnanti dāyakarājassa adīpitattā evaṁ vuttanti adhippāyo. Ettha ca paṭhamanaye “rājabhoggan”ti pade pucchāsambhavato idaṁ vuttaṁ, dutiyanaye pana “rājadāyan”ti padeti ayampi viseso daṭṭhabbo. Tattha atibahulatāya purato ṭhapanokāsābhāvato passenapi odanasūpabyañjanādi dīyati etassāti **pasenadi,** aluttasamāsavasena. So hi rājā taṇḍuladoṇassa odanampi tadupiyena sūpabyañjanena bhuñjati. Tathā hi naṁ bhuttapātarāsakāle satthu santikamāgantvā ito cito ca samparivattantaṁ niddāya abhibhuyyamānaṁ ujukaṁ nisīditumasakkontaṁ bhagavā–

“Middhī (pg.2.214) yadā hoti mahagghaso ca,
Niddāyitā samparivattasāyī.
Mahāvarāhova nivāpavuṭṭho,
Punappunaṁ gabbhamupeti mando”ti. (dha. pa. 325 netti. 26 90).

Imāya gāthāya ovadi. Bhāgineyyañca so sudassanaṁ nāma māṇavaṁ–

“Manujassa sadā satīmato,
Mattaṁ jānato laddhabhojane.
Tanukassa bhavanti vedanā,
Saṇikaṁ jīrati āyupālayan”ti. (saṁ. ni. 1.24)–

Imaṁ gāthaṁ bhagavato santike uggahāpetvā attano bhuñjantassa osānapiṇḍakāle devasikaṁ bhaṇāpeti, so aparena samayena tassā gāthāya atthaṁ sallakkhetvā punappunaṁ osānapiṇḍapariharaṇena nāḷikodanamattāya saṇṭhahitvā tanusarīro balavā sukhappatto ahosīti. **Udānaṭṭhakathāyaṁ** (udā. aṭṭha. 12) pana evaṁ vuttaṁ “paccāmittaṁ parasenaṁ jinātīti pasenadī”ti. Saddavidūpi hi ja-kārassa da-kāre

idamudāharanti. So hi attano bhāgineyyaṁ ajātasatturājānaṁ, pañcacorasatādīni ca avaruddhakāni jinātīti. Kosalaraṭṭhassādhipatibhāvato **kosalo,** tasmā kosalādhipatinā pasenadi nāmakena raññā dinnanti attho veditabbo. Nissaṭṭhapariccattatāsaṅkhātena puna aggahetabbabhāveneva dinnattā idha **brahmadeyyaṁ** nāma, na tu purimanaye viya rājasaṅkhepena paribhuñjitabbabhāvena dinnattāti āha **"yathā"**ti-ādi. Nissaṭṭhaṁ hutvā, nissaṭṭhabhāvena vā pariccattaṁ **nissaṭṭhapariccattaṁ,** muttacāgavasena cajitanti attho.

Savanaṁ upalabbhoti dasseti **"upalabhī"**ti iminā, so cāyamupalabbho savanavaseneva jānananti vuttaṁ **"sotadvārasampattavacananigghosānusārena aññāsī"**ti. Sotadvārānusāraviññāṇavīthivasena jānanameva hi idha savanaṁ teneva "samaṇo khalu bho gotamo"ti-ādinā vuttassatthassa adhigatattā, na pana sotadvāravīthivasena sutamattaṁ (pg.2.215) tena tadatthassa anadhigatattā. Avadhāraṇaphalattā saddapayogassa sabbampi vākyaṁ antogadhāvadhāraṇaṁ. Tasmā tadatthajotakasaddena vināpi aññatthāpohanavasena assosi eva, nāssa koci savanantarāyo ahosīti ayamattho viññāyatīti āha **"padapūraṇamatte nipāto"**ti, antogadhāvadhāraṇepi ca sabbasmiṁ vākye nītatthato avadhāraṇatthaṁ kho-saddaggahaṇaṁ "evā"ti sāmatthiyā sātisayaṁ etadatthassa viññāyamānattāti paṭhamavikappo vutto, nītatthato avadhāraṇena ko attho ekantiko kato, avadhārito cāti vuttaṁ **"tatthā"**ti-ādi. Atha padapūraṇamattena kho-saddena kiṁ payojananti codanamapaneti **"padapūraṇenā"**ti-ādinā, akkharasamūhapadassa, padasamūhavākyassa ca siliṭṭhatāpayojanamattamevāti attho. **"Assosī"**ti hidaṁ padaṁ kho-sadde gahite tena phullitaṁ maṇḍitaṁ vibhūsitaṁ viya hontaṁ pūritaṁ nāma hoti, tena ca purimapacchimapadāni sukhuccāraṇavasena siliṭṭhāni honti, na tasmiṁ aggahite, tasmā padapūraṇamattampi padabyañjanasiliṭṭhatāpayojananti vuttaṁ hoti. Mattasaddo cettha visesanivatti-attho, tenassa anatthantaradīpanatā dassitā, **eva**-saddena pana padabyañjanasiliṭṭhatāya ekantikatā.

"Samaṇo khalū"ti-ādi yathāsutatthanidassananti dasseti **"idānī"**ti-ādinā. **Samitapāpattā**ti ettha accantaṁ anavasesato savāsanaṁ samitapāpattāti attho gahetabbo. Evañhi bāhirakavītarāgasekkhāsekkhapāpasamanato bhagavato pāpasamanaṁ yathāraham visesitaṁ hoti. Tena vuttaṁ **"bhagavā ca anuttarena ariyamaggena samitapāpo"**ti. Tadevatthaṁ niddesapāṭhena sādhetuṁ "**vuttañhetan"**ti-ādimāha. **Assā**ti anena bhikkhunā, bhagavatā vā. **Samitā**ti samāpitā, samabhāvaṁ vā āpādayitā, assa vā sampadānabhūtassa santā hontīti attho. Atthānugatā cāyaṁ bhagavati samaññāti vuttaṁ **"bhagavā cā"**ti-ādi. **Tenā**ti tathā samitapāpattā. Yathābhūtaṁ pavatto **yathābhuccaṁ,** tadeva guṇo, tena adhigataṁ tathā. **"Khalū"**ti idaṁ nepātikaṁ khalupacchābhattikapade (mi. pa. 4.1.8) viya, na nāmaṁ, anekatthattā ca nipātānaṁ anussavanatthova idhādhippetoti āha **"anussavanatthe nipāto"**ti, paramparasavanañcettha (pg.2.216) anussavanaṁ. **Brāhmaṇajātisamudāgatan**ti brāhmaṇajātiyā āgataṁ, jātisiddhanti vuttaṁ hoti. **Ālapanamattan**ti piyālapanavacanamattaṁ, na taduttari atthaparidīpanaṁ. Piyasamudāhārā hete "bho"ti vā "āvuso"ti vā "devānaṁ piyā"ti vā. **Dhammapade brāhmaṇavatthu**pāṭhena, (dha. pa. 315ādayo) **suttanipāte** ca **vāseṭṭhasutta**padena brāhmaṇajātisamudāgatālapanabhāvaṁ samatthetuṁ **"vuttampi cetan"**ti-ādimāha.

Tatrāyamattho– sace rāgādikiñcanehi sakiñcano assa, so āmantanādīsu "bho bho"ti vadanto hutvā vicaraṇato bhovādīyeva nāma hoti, na brāhmaṇo. "Akiñcanaṁ anādānaṁ, tamahaṁ brūmi brāhmaṇan"ti (dha. pa. 396 su. ni. 625) sesagāthāpadaṁ.

Tattha rāgādayo satte kiñcanti maddanti palibuddhantīti **kiñcanāni.** Manussā kira goṇehi khalaṁ maddāpentā "kiñcehi kapila, kiñcehi kāḷakā"ti vadanti, tasmā kiñcanasaddo maddanattho veditabbo. Yathāha **niddese** "akiñcananti rāgakiñcanaṁ, dosa, moha, māna, diṭṭhi, kilesakiñcanaṁ, duccaritakiñcanaṁ, yassete kiñcanā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati akiñcano"ti (cūḷani. 28 32 60 63). **Gotamo**ti gottavasena parikittanaṁ, yaṁ "ādiccagottan"tipi loke vadanti, **sakyaputto**ti pana jātivasena sākiyoti ca tasseva vevacanaṁ. Vuttañhetaṁ **pabbajjāsutte**–

"Ādiccā nāma gottena, sākiyā nāma jātiyā;
Tamhā kulā pabbajitomhi, na kāme abhipatthayan"ti. (su. ni. 425).

Tathā cāha **"gotamoti bhagavantaṁ gottavasena parikittetī"**ti-ādi. Tattha gaṁ tāyatīti **gottaṁ,** "gotamo"ti pavattamānaṁ abhidhānaṁ, buddhiñca ekaṁsikavisayatāya rakkhatīti attho. Yathā hi buddhi ārammaṇabhūtena atthena vinā na vattati, evaṁ abhidhānaṁ abhidheyyabhūtena, tasmā so gottasaṅkhāto attho tāni rakkhatīti vuccati, go-saddo cettha abhidhāne, buddhiyañca vattati. Tathā hi vadanti–

"Go (pg.2.217) goṇe cendriye bhumyaṁ, vacane ceva buddhiyaṁ;
Ādicce rasmiyañceva, pānīyepi ca vattate.
Tesu atthesu goṇe thī, pumā ca itare pumā"ti.

Tattha "gosu duyhamānāsu gato, gopañcamo"ti-ādīsu gosaddo goṇe vattati. "Gocaro"ti-ādīsu indriye. "Gorakkhan"ti-ādīsu bhūmiyaṁ. Tathā hi **suttanipātaṭṭhakathāya vāseṭṭhasuttasaṁvaṇṇanāyaṁ** vuttaṁ "gorakkhanti khettarakkhaṁ, kasikammanti vuttaṁ hoti. Pathavī hi 'go'ti vuccati, tappabhedo ca "khettan"ti (su. ni. aṭṭha. 2.619-626). "Gottaṁ nāma dve gottāni hīnañca gottaṁ, ukkaṭṭhañca gottan"ti-ādīsu (pāci. 15) vacane, buddhiyañca vattati. "Gogottaṁ gotamaṁ name"ti porāṇakaviracanāya ādicce, ādiccabandhuṁ gotamaṁ sammāsambuddhaṁ namāmīti hi attho, "uṇhagū"ti-ādīsu rasmiyaṁ, uṇhā gāvo rasmiyo etassāti hi **uṇhagu,** sūriyo. "Gosītacandanan"ti-ādīsu (a. ni. ṭī. 1.49) pānīye gosaṅkhātaṁ pānīyaṁ viya sītaṁ, tadeva candanaṁ tathā. Tasmiñhi uddhanato uddharitapakkuthitatelasmiṁ pakkhitte taṅkhaṇaññeva taṁ telaṁ sītalaṁ hotīti. Etesu pana atthesu goṇe vattamāno go-saddo yathārahaṁ itthiliṅgo ceva pulliṅgo ca, sesesu pana pulliṅgoyeva.

Kiṁ panetaṁ gottaṁ nāmāti? Aññakulaparamparāya asādhāraṇaṁ tassa kulassa ādipurisasamudāgataṁ taṁkulapariyāpannasādhāraṇaṁ sāmaññarūpanti daṭṭhabbaṁ. Sādhāraṇameva hi idaṁ taṁkulapariyāpannānaṁ sādhāraṇato ca sāmaññarūpaṁ. Tathā hi taṁkule jātā suddhodanamahārājādayopi "gotamo" tveva vuccanti, teneva bhagavā attano pitaraṁ suddhodanamahārājānaṁ "atikkantavarā kho gotama tathāgatā"ti (mahāva. 105) avoca, vessavaṇopi mahārājā bhagavantaṁ "vijjācaraṇasampannaṁ, buddhaṁ vandāma gotaman"ti, (dī. ni. 3.288) āyasmāpi vaṅgīso āyasmantaṁ ānandaṁ "sādhu nibbāpanaṁ brūhi, anukampāya gotamā"ti (saṁ. ni. 1.212). Idha pana bhagavantameva. Tenāha "bhagavantaṁ gottavasena parikittetī"ti. **Tasmā**ti yathāvuttamatthattayaṁ paccāmasati. Ettha ca **"samaṇo"**ti iminā (pg.2.218) sarikkhakajanehi bhagavato bahumatabhāvo dassito tabbisayasamitapāpatāparikittanato, **"gotamo"**ti iminā lokiyajanehi tabbisaya-uḷāragottasambhūtatāparikittanato.

Sakyassa suddhodanamahārājassa putto **sakyaputto,** iminā pana uccākulaparidīpanaṁ uditoditavipulakhattiyakulasambhūtatāparikittanato.

Sabbakhattiyānañhi ādibhūtamahāsammatamahārājato paṭṭhāya asambhinnaṁ uḷāratamaṁ sakyarājakulaṁ. Yathāha–

"Mahāsammatarājassa, vaṁsajo hi mahāmuni;
Kappādismiñhi rājāsi, mahāsammatanāmako"ti. (mahāvaṁse dutiyaparicchede paṭhamagāthā).

Kathaṁ saddhāpabbajitabhāvaparidīpananti āha **"kenacī"**ti-ādi. Parijiyanaṁ parihāyanaṁ **pārijuññaṁ,** parijiratīti vā **parijiṇṇo,** tassa bhāvo **pārijuññaṁ,** tena. Ñātipārijuññabhogapārijuññādinā kenaci pārijuññena parihāniyā anabhibhūto anajjhotthaṭo hutvā pabbajitoti attho. Tadeva pariyāyantarena vibhāvetuṁ **"aparikkhīṇaṁyeva taṁ kulaṁ pahāyā"**ti vuttaṁ. **Aparikkhīṇan**ti hi ñātipārijuññabhogapārijuññādinā kenaci pārijuññena aparikkhayaṁ. **Saddhāya pabbajito**ti saddhāya eva pabbajito. Evañhi "kenacī"ti-ādinā nivattitavacanaṁ sūpapannaṁ hoti. Nanu ca "sakyakulā pabbajito"ti idaṁ uccākulā pabbajitabhāvaparidīpanameva siyā tadatthasseva viññāyamānattā, na saddhāpabbajitabhāvaparidīpanaṁ tadatthassa aviññāyamānattāti? Na kho panevaṁ daṭṭhabbaṁ mahantaṁ ñātiparivaṭṭaṁ, mahantañca bhogakkhandhaṁ pahāya saddhāpabbajitabhāvassa atthato siddhattā. Tathā hi lokanāthassa abhijātiyaṁ tassa kulassa na kiñci pārijuññaṁ, atha kho vuḍḍhiyeva, tato tassa samiddhatamabhāvo loke pākaṭo paññāto hoti, tasmā "sakyakulā pabbajito"ti ettakeyeva vutte tathā samiddhatamaṁ kulaṁ pahāya saddhāpabbajitabhāvo siddhoyevāti, imaṁ parihāraṁ "kenaci pārijuññenā"ti-ādinā vibhāvetīti daṭṭhabbaṁ. **Tato paran**ti "kosalesu cārikaṁ caramāno"ti-ādivacanaṁ.

"Sādhu dhammaruci rājā, sādhu paññāṇavā naro;
Sādhu mittānamadubbho, pāpassākaraṇaṁ sukhan"ti. Ādīsu–

Viya (pg.2.219) sādhusaddo idha sundaratthoti āha **"sundaraṁ kho panā"**ti. **Kho**ti avadhāraṇatthe nipāto, **panā**ti pakkhantaratthe. Evaṁ sātthakatāviññāpanatthañhi saṁvaṇṇanāyametesaṁ gahaṇaṁ. **Sundaran**ti ca bhaddakaṁ, bhaddakatā ca passantānaṁ hitasukhāvahabhāvenāti vuttaṁ **"atthāvahaṁ sukhāvahan"**ti. **Attho** cettha diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthavasena tividhaṁ hitaṁ **sukham**pi tatheva tividhaṁ sukhaṁ.

Tathārūpānanti tādisānaṁ, ayaṁ saddato attho. Atthamattaṁ pana dassetuṁ **"evarūpānan"**ti vuttaṁ. Yādisehi ca guṇehi bhagavā samannāgato catuppamāṇikassa lokassa sabbakālampi-accantāya-saddhāya-pasādanīyo tesaṁ yathābhūtasabhāvattā, tādisehi guṇehi samannāgatabhāvaṁ sandhāya "tathārūpānaṁ arahatan"ti vuttanti dassento **"yathārūpo"**ti-ādimāha. **Laddhasaddhānan**ti laddhasaddahānaṁ, parajanassa saddhaṁ paṭilabhantānanti vuttaṁ hoti. **Laddhasaddānan**ti vā paṭiladdhakittisaddānaṁ, etena "arahatan"ti padassa arahantānanti attho, arahantasamaññāya ca pākaṭabhāvo dassito, apica "yathārūpo so bhavaṁ gotamo"ti iminā "tathārūpānan"ti padassa aniyamavasena atthaṁ dassetvā sarūpaniyamavasenapi dassetuṁ **"yathābhuccaguṇādhigamena loke arahantoti laddhasaddhānan"**ti vuttaṁ, idampi hi "tathārūpānan"ti padasseva atthadassanaṁ, ayameva ca nayo ācariyehi adhippeto idha **ṭīkāyaṁ,** (dī. ni. ṭī. 1.255) **sāratthadīpaniyañ**ca tatheva vuttattā. "Yathārūpā te bhavanto arahanto"ti avatvā "yathārūpo so bhavaṁ gotamo"ti vacanaṁ bhagavatiyeva garugāravavasena "tathārūpānaṁ arahatan"ti puthuvacananiddiṭṭhabhāvaviññāpanatthaṁ Attani, garūsu ca hi bahuvacanaṁ icchanti saddavidū. **"Yathābhucca …pe… arahatan"**ti iminā ca dhammappamāṇānaṁ,

lūkhappamāṇānañca sattānaṁ bhagavato pasādāvahataṁ yathārutato dasseti arahantabhāvassa tesaññeva yathāraḥaṁ visayattā, taṁdassanena pana itaresampi rūpappamāṇaghosappamāṇānaṁ pasādāvahatā dassitāyeva tadavinābhāvatoti daṭṭhabbaṁ.

Pasādasommānīti pasannāni, sītalāni ca, pasādavasena vā sītalāni, anena pasannamanataṁ dasseti. "Dassanan"ti vuttepi taduttari kattabbatāsambhavato (pg.2.220) ayaṁ sambhāvanattho labbhatīti āha **"dassanamattampi sādhu hotī"**ti. Itarathā hi "dassanaññeva sādhu, na taduttari karaṇan"ti anadhippetattho āpajjati, sambhāvanattho cettha pi-saddo, api-saddo vā luttaniddiṭṭho. "Brahmacariyaṁ pakāsetī"ti ettha iti-saddo "abbhuggato"ti iminā sambandhamupagato, tasmā ayaṁ "sādhu hotī"ti idha iti-saddo "brāhmaṇo pokkharasātī ambaṭṭhaṁ māṇavaṁ āmantesī"ti iminā sambajjhitabbo, "ajjhāsayaṁ katvā"ti ca pāṭhaseso tadatthassa viññāyamānattā. Yassa hi attho viññāyati, saddo na payujjati, so "pāṭhaseso"ti vuccati, imamatthaṁ vibhāvento āha **"dassanamattampi sādhu hotīti evaṁ ajjhāsayaṁ katvā"**ti. **Mūlapaṇṇāsake cūḷasīhanādasuttaṭṭhakathāya** (ma. ni. aṭṭha. 1.144) āgataṁ **kosiyasakuṇavatthu** cettha kathetabbaṁ.

Ambaṭṭhamāṇavakathāvaṇṇanā

256. "Ajjhāyako"ti idaṁ paṭhamapakatiyā garahāvacanameva, dutiyapakatiyā pasaṁsāvacanaṁ katvā voharanti yathā taṁ "puriso naro"ti dassetuṁ **aggaññasutta**pada (dī. ni. 3.132) mudāhaṭaṁ. Tattha **ime**ti jhāyakanāmena samaññitā janā. **Na jhāyantī**ti paṇṇakuṭīsu jhānaṁ na appenti na nipphādenti, gāmanigamasāmantaṁ osaritvā vedaganthe karontāva acchantīti attho. Taṁ panetesaṁ brāhmaṇajhāyakasaṅkhātaṁ paṭhamadutiyanāmaṁ upādāya tatiyameva jātanti āha **"ajjhāyakātveva tatiyaṁ akkharaṁ upanibbattan"**ti, **akkharan**ti ca nirutti samaññā. Sā hi tasmiṁyeva niruḷhabhāvena aññattha asañcaraṇato "akkharan"ti vuccati. **Mante parivattetī**ti vede sajjhāyati, pariyāpuṇātīti attho. Idha hi adhi-āpubba-i-saddavasena padasandhi, itarattha pana jhe-saddavasena. **Mante dhāretī**ti yathā-adhīte mante asammūḷhe katvā hadaye ṭhapeti.

Āthabbaṇavedo parūpaghātakarattā sādhūnamaparibhogoti katvā **"iruvedayajuvedasāmavedānan"**ti vuttaṁ. Tattha iccante thomīyante devā etāyāti **iru** ica-dhātuvasena ca-kārassa ra-kāraṁ katvā, itthiliṅgoyaṁ (pg.2.221) Yajjante pujjante devā anenāti **yaju** punnapuṁsakaliṅgavasena. Soyanti antaṁ karonti, sāyanti vā tanuṁ karonti pāpamanenāti **sāmaṁ** so-dhātupakkhe o-kārassa ā-kāraṁ katvā. Vidanti dhammaṁ, kammaṁ vā etehīti **vedā,** te eva **mantā** "sugatiyopi munanti, suyyanti ca etehī"ti katvā. Paharaṇaṁ saṅghaṭṭanaṁ **pahataṁ,** oṭṭhānaṁ pahataṁ tathā, tassa karaṇavasena, oṭṭhāni cāletvā paguṇabhāvakaraṇavasena pāraṁ gato, na atthavibhāvanavasenāti vuttaṁ hoti. **Pāragū**ti ca niccasāpekkhatāya kitantasamāso.

"Saha nighaṇṭunā"ti-ādinā yathāvākyaṁ vibhatyantavasena nibbacanadassanaṁ. **Nighaṇṭurukkhādīnan**ti **nighaṇṭu** nāma rukkhaviseso, tadādikānamatthānanti attho, etena nighaṇṭurukkhapariyāyaṁ ādiṁ katvā tappamukhena sesapariyāyānaṁ tattha dassitattā so gantho nighaṇṭu nāma yathā taṁ "pārājikakaṇḍo, kusalattiko"ti ayamattho dassito iminā yathārutameva tadatthassa adhigatattā. Ācariyā pana evaṁ vadanti "vacanīyavācakabhāvena atthaṁ, saddañca

nikhaḍati bhindati vibhajja dassetīti **nikhaṇḍu,** so eva kha-kārassa gha-kāraṁ katvā **'nighaṇḍūti vutto"ti (dī. ni. ṭī.** 1.256**), tadetaṁ aṭṭhakathānayato aññanayadassananti gahetabbaṁ. Itarathā hi so aṭṭhakathāya virodho siyā, vicāretabbametaṁ. Akkharacintakā pana evamicchanti "tattha tatthāgatāni nāmāni nissesato ghaṭenti rāsiṁ karonti etthāti** nighaṇṭu niggahitāgamenā"ti. **Vevacanappakāsakan**ti pariyāyasaddadīpakaṁ, ekekassa atthassa anekapariyāyavacanavibhāvakanti attho. Nidassanamattañcetaṁ anekesampi atthānaṁ ekasaddavacanīyatāvibhāvanavasenapi tassa ganthassa pavattattā. Ko panesoti? Etarahi nāmaliṅgānusāsanaratanamālābhidhānappadīpikādi. Vacībhedādilakkhaṇā kiriyā kappīyati etenāti **kiriyākappo,** tatheva vividhaṁ kappīyati etenāti **vikappo,** kiriyākappo ca so vikappo cāti **kiriyākappavikappo.** So hi vaṇṇapadasambandhapadatthādivibhāgato bahuvikappoti katvā "kiriyākappavikappo"ti vuccati, so ca ganthavisesoyevāti vuttaṁ **"kavīnaṁ upakārāvahaṁ satthan"**ti, catunnampi kavīnaṁ kavibhāvasampadābhogasampadādipayojanavasena upakārāvaho ganthoti attho (pg.2.222) Ko panesoti? Kabyabandhanavidhividhāyako kabyālaṅkāragītāsubodhālaṅkārādi. Idaṁ pana mūlakiriyākappaganthaṁ sandhāya vuttaṁ. So hi mahāvisayo satasahassagāthāparimāṇo, yaṁ "nayacariyādipakaraṇan"tipi vadanti. Vacanatthato pana kiṭayati gameti ñāpeti kiriyādivibhāganti **keṭubhaṁ** kiṭa-dhātuto abhapaccayavasena, a-kārassa ca ukāro. Atha vā kiriyādivibhāgaṁ anavasesapariyādānato kiṭento gamanto obheti pūretīti **keṭubhaṁ** kiṭa-saddūpapada-ubhadhātuvasena. Apica kiṭanti gacchanti kavayo bandhesu kosallametenāti **keṭubhaṁ,** purimanayenevettha padasiddhi. Ṭhānakaraṇādivibhāgato, nibbacanavibhāgato ca akkharā pabhedīyanti etenāti **akkharappabhedo,** taṁ pana chasu vedaṅgesu pariyāpannaṁ pakaraṇadvayamevāti vuttaṁ **"sikkhā ca nirutti cā"**ti. Tattha sikkhanti akkharasamayametāyāti **sikkhā,** akārādivaṇṇānaṁ ṭhānakaraṇapayatanapaṭipādakasatthaṁ. Nicchayena, nissesato vā utti **nirutti,** vaṇṇāgamavaṇṇavipariyāyādilakkhaṇaṁ. Vuttañca–

"Vaṇṇāgamo vaṇṇavipariyāyo,
Dve cāpare vaṇṇavikāranāsā.
Dhātussa atthātisayena yogo,
Taduccate pañcavidhā niruttī"ti. (pārā. aṭṭha. 1.verañjakaṇḍavaṇṇanā; visuddhi. 1.144 mahāni. aṭṭha. 1.50).

Idha pana tabbasena anekadhā nibbacanaparidīpakaṁ satthaṁ uttarapadalopena "niruttī"ti adhippetaṁ nibbacanavibhāgatopi akkharapabhedabhāvassa ācariyehi (dī. ni. ṭī. 1.256) vuttattā, tamantarena nibbacanavibhāgassa ca byākaraṇaṅgena saṅgahitattā. Byākaraṇaṁ, nirutti ca hi paccekameva vedaṅgaṁ yathāhu–

"Kappo byākaraṇaṁ joti-satthaṁ sikkhā nirutti ca.
Chandoviciti cetāni, vedaṅgāni vadanti chā"ti.

Tasmā byākaraṇaṅgena asaṅkarabhūtameva niruttinayena nibbacanamidhādhippetaṁ, na chasu byañjanapadesu viya tadubhayasādhāraṇanibbacanaṁ vedaṅgavisayattāti veditabbaṁ. Ayaṁ panettha **mahāniddesaṭṭhakathāya** (mahāni. aṭṭha. 50) āgataniruttinayavinicchayo (pg.2.223) Tattha hi "nakkhattarājāriva tārakānan"ti (jā. 1.1.11 25) ettha ra-kārāgamo viya avijjamānassa akkharassa āgamo **vaṇṇāgamo** nāma. Hiṁsanattā "hiṁso"ti vattabbe "sīho"ti parivattanaṁ viya vijjamānānamakkharānaṁ heṭṭhupariyavasena parivattanaṁ

vaṇṇavipariyāyo nāma. “Navachannakedāni diyyatī”ti (jā. 1.6.88) ettha a-kārassa e-kārāpajjanaṁ viya aññakkharassa aññakkharāpajjanaṁ **vaṇṇavikāro** nāma. “Jīvanassa mūto jīvanamūto”ti vattabbe “jīmūto”ti va-kāra na-kārānaṁ vināso viya vijjamānakkharānaṁ vināso **vaṇṇavināso** nāma. “Pharusāhi vācāhi pakubbamāno, āsajja maṁ tvaṁ vadase kumārā”ti (jā. 1.10.85) ettha “pakubbamāno”ti padassa abhibhavamānoti atthapaṭipādanaṁ viya tattha tattha yathāyogaṁ visesatthapaṭipādanaṁ **dhātūnamatthātisayena yogo** nāmāti.

Yathāvuttappabhedānaṁ tiṇṇaṁ vedānaṁ ayaṁ catutthoyeva siyā, atha kena saddhiṁ pañcamoti āha **“āthabbaṇavedaṁ catutthaṁ katvā”**ti. **Āthabbaṇavedo** nāma āthabbaṇavedikehi vihito parūpaghātakaro manto, so pana itihāsapañcamabhāvappakāsanatthaṁ gaṇitatāmattena gahito, na sarūpavasena, evañca katvā **“etesan”**ti padassa tesaṁ tiṇṇaṁ vedānantveva attho gahetabbo. Tañhi “tiṇṇaṁ vedānan”ti etassa visesananti. **Itiha asā**ti evaṁ idha loke ahosi **“āsā”**tipi katthaci pāṭho, soyevattho. **Iha** ṭhāne **iti** evaṁ, idaṁ vā kammaṁ, vatthuṁ vā **āsa** icchāhītipi attho. Tassa ganthassa mahāvisayatādīpanatthañcettha vicchāvacanaṁ, iminā “itihāsā”ti vacanena paṭisaṁyutto **itihāso** taddhitavasenāti atthaṁ dasseti. Itiha āsa, itiha āsā”ti īdisavacanapaṭisaṁyutto **itihāso** niruttinayenāti atthadassanantipi vadanti. Akkharacintakā pana evamicchanti “itiha-saddo pārampariyopadese ekova nipāto, asati vijjatīti **aso,** itiha aso etasminti **itihāso** samāsavasenā”ti, tesaṁ mate **“itiha asā”**ti ettha evaṁ pārampariyopadeso asa vijjamāno ahosīti attho. **“Purāṇakathāsaṅkhāto”**ti iminā tassa ganthavisesabhāvamāha, bhāratanāmakānaṁ dvebhātikarājūnaṁ yuddhakathā, rāmarañño sītāharaṇakathā, narasīharājuppattikathāti evamādipurāṇakathāsaṅkhāto (pg.2.224) bhāratapurāṇarāmapurāṇanarasīhapurāṇādigantho itihāso nāmāti vuttaṁ hoti. **“Tesaṁ itihāsapañcamānaṁ vedānan”**ti iminā yathāvākyaṁ “tiṇṇaṁ vedānan”ti ettha visesanabhāvaṁ dasseti.

Pajjati attho etenāti **padaṁ,** nāmākhyātopasagganipātādivasena anekavibhāgaṁ vibhattiyantapadaṁ. Tadapi byākaraṇe āgatamevāti vuttaṁ **“tadavasesan”**ti, padato avasesaṁ pakatipaccayādisaddalakkhaṇabhūtanti attho. Taṁ taṁ saddaṁ, tadatthañca byākaroti byācikkhati etenāti **byākaraṇaṁ,** visesena vā ākarīyante pakatipaccayādayo abhinipphādīyante ettha, anenāti vā **byākaraṇaṁ,** sādhusaddānamanvākhyāyakaṁ **muddhabodhabyākaraṇa sārassatabyākaraṇa pāṇinībyākaraṇacandrabyākaraṇādi** adhunāpi vijjamānasatthaṁ. **Adhīyatī**ti ajjhāyati. **Vedetī**ti paresaṁ vāceti. **Ca**-saddo atthadvayasamuccinanattho, vikappanattho vā atthantarassa vikappitattā. Vicitrā hi taddhitavutti. **Padako**ti byākaraṇesu āgatapadakosallaṁ sandhāya vuttaṁ, **veyyākaraṇo**ti tadavasiṭṭhapakatipaccayādisaddavidhikosallanti imassatthassa viññāpanatthaṁ padadvayassa ekato atthavacanaṁ. Esā hi ācariyānaṁ pakati, yadidaṁ yena kenaci pakārena atthantaraviññāpanaṁ. Ayaṁ **aṭṭhakathā**to aparo nayo– te eva vede padaso kāyatīti **padako**ti. Tattha **padaso**ti gajjabandhapajjabandhapadena. **Kāyatī**ti katheti yathā “jātakan”ti, iminā vedakārakasamatthataṁ dasseti. Evañhi “ajjhāyako”ti-ādīhi imassa viseso pākaṭo hotīti.

Āyatiṁ hitaṁ bālajanasaṅkhāto loko na yatati na īhati anenāti **lokāyataṁ.** Tañhi ganthaṁ nissāya sattā puññakiriyāya cittampi na uppādenti, lokā vā bālajanā āyatanti ussahanti vādassādena etthāti **lokāyataṁ.** Aññamaññaviruddhaṁ, saggamokkhaviruddhaṁ vā tanonti etthāti **vitaṇḍo** ḍa-paccayavasena, na-kārassa ca

ṇa-kāraṁ katvā, viruddhena vādadaṇḍena tāḷenti vādino etthāti **vitaṇḍo** taḍi-dhātuvasena, niggahītāgamañca katvā. Adesampi yaṁ nissāya vādīnaṁ vādo pavatto, taṁ tesaṁ desatopi upacāravasena vuccati yathā "cakkhuṁ (pg.2.225) loke piyarūpaṁ sātarūpaṁ, etthesā taṇhā pahīyamānā pahīyati, ettha nirujjhamānā nirujjhatī"ti, (dī. ni. 2.401 ma. ni. 1.133 vibha. 204) visesena vā paṇḍitānaṁ manaṁ taḍenti cālenti etenāti **vitaṇḍo,** taṁ vadanti, so vādo vā etesanti **vitaṇḍavādā,** tesaṁ satthaṁ tathā. Lakkhaṇadīpakasatthaṁ uttarapadalopena, taddhitavasena vā **lakkhaṇan**ti dasseti **"lakkhaṇadīpakan"**ti-ādinā. Lakkhīyati buddhabhāvādi anenāti **lakkhaṇaṁ,** nigrodhabimbatādi. Tenāha **"yesaṁ vasenā"**ti-ādi. **Dvādasasahassaganthapamāṇan**ti ettha bhāṇavārappamāṇādīsu viya bāttiṁsakkharaganthova adhippeto. Vuttañhi –

"Aṭṭhakkharā ekapadaṁ, ekā gāthā catuppadaṁ;
Gāthā cekā mato gantho, gantho bāttiṁsatakkharo"ti.

Dvādasahi guṇitasahassabāttiṁsakkharaganthappamāṇanti attho. **Yatthāti** yasmiṁ lakkhaṇasatthe, ādhāre cetaṁ bhummaṁ yathā "rukkhe sākhā"ti. Soḷasa ca sahassañca **soḷasasahassaṁ,** soḷasādhikasahassagāthāparimāṇāti attho. Evañhi ādhārādheyyavacanaṁ sūpapannaṁ hotīti. Padhānavasena buddhānaṁ lakkhaṇadīpanato **buddhamantā nāma.** Paccekabuddhādīnampi hi lakkhaṇaṁ tattha dīpitameva. Tena vuttaṁ **"yesaṁ vasenā"**ti-ādi.

"Anūno paripūrakārī"ti atthamattadassanaṁ, saddato pana adhigatamatthaṁ dassetuṁ **"avayo na hotī"**ti vuttaṁ. Ko panesa avayoti anuyogamapaneti **"avayo nāmā"**ti-ādinā. Ayamettādhippāyo– yo tāni sandhāretuṁ sakkoti, so "vayo"ti vuccati. Yo pana na sakkoti, so avayo nāma. Yo ca avayo na hoti, so "dve paṭisedhā pakatiyatthagamakā"ti ñāyena vayo evāti. Vayatīti hi **vayo,** ādimajjhapariyosānesu katthacipi aparikilamanto avitthāyanto te ganthe santāne paṇeti byavaharatīti attho. Ayaṁ pana **vinayaṭṭhakathānayo** (pārā. 84)– **anavayo**ti anu avayo, sandhivasena u-kāralopo, anu anu avayo anūno, paripuṇṇasippoti attho. **Vayo**ti hi hāni "āyavayo"ti-ādīsu viya, natthi etassa yathāvuttaganthesu vayo ūnatāti **avayo,** anu anu avayo **anavayo**ti.

"Anuññāto"ti (pg.2.226) padassa kammasādhanavasena, "paṭiññāto"ti padassa ca kattusādhanavasena atthaṁ dassento **"ācariyenā"**ti-ādimāha. **Assā**ti ambaṭṭhassa. Pāḷiyaṁ "yamahaṁ jānāmi, taṁ tvaṁ jānāsī"ti idaṁ anujānanākāradassanaṁ, "yaṁ tvaṁ jānāsi, tamahaṁ jānāmī"ti idaṁ pana paṭijānanākāradassananti dasseti **"yaṁ ahan"**ti-ādinā. **"Āma ācariyā"**ti hi yathāgataṁ paṭijānanavacanameva atthavasena vuttaṁ. **Yan**ti tevijjakaṁ pāvacanaṁ. **Tassā**ti ācariyassa. Paṭivacanadānameva paṭiññā tathā, tāya sayameva **paṭiññāto**ti attho. **"Sake"**ti-ādi anujānanapaṭijānanādhikāradassanaṁ. Adesassapi desamiva kappanāmattenāti vuttaṁ **"katarasmin"**ti-ādi. Sassa attano santakaṁ sakaṁ. Ācariyānaṁ paramparato, paramparabhūtehi vā ācariyehi āgataṁ **ācariyakaṁ.** Tisso vijjā, tāsaṁ samūho **tevijjakaṁ,** vedattayaṁ. Padhānaṁ vacanaṁ, pakaṭṭhānaṁ vā aṭṭhakādīnaṁ vacanaṁ **pāvacanaṁ.**

257. Idāni yenādhippāyena brāhmaṇo pokkharasātī ambaṭṭhaṁ māṇavaṁ āmantetvā "ayaṁ tātā"ti-ādivacanamabrvi, tadadhippāyaṁ vibhāvento **"esa kirā"**ti-ādimāha. Tattha **uggatassā**ti pubbe pākaṭassa kittimato porāṇajanassa. **Bahū janā**ti pūraṇakassapādayo sandhāya vuttaṁ. **Ekaccan**ti khattiyādijātimantaṁ,

lokasammataṁ vā **janaṁ. Garū**ti bhāriyaṁ, attānaṁ tato mocetvā apagamanamattampi dukkaraṁ hoti, pageva taduttari karaṇanti vuttaṁ hoti. **Anattho** nāma tathāpagamanādinā nindābyārosa-upārambhādi.

"Abbhuggato"ti ettha abhisaddayogena **itthambhūtākhyānatthavaseneva** "gotaman"ti **upayogavacanaṁ** "Taṁ bhavantaṁ, tathā santaṁyevā"ti padesupi tassa anupayogattā tadatthavasenevāti dasseti **"tassa bhoto"**ti-ādinā. Tenāha **"idhāpī"**ti-ādi. **Tathā satoyevā**ti yenākārena arahatādinā saddo abbhuggato, tenākārena santassa bhūtassa eva tassa bhavato gotamassa saddo yadi vā abbhuggatoti attho. Apica **taṁ bhavantaṁ gotamaṁ tathā santaṁyevā**ti ekassapi atthassa dvikkhattuṁ sambandhabhāvena vacanaṁ sāmaññavisiṭṭhatāparikappanena atthavisesaviññāpanatthaṁ, tasmā "tassa bhoto gotamassā"ti sāmaññasambandhabhāvena vicchinditvā "tathā satoyevā"ti (pg.2.227) visesasambandhabhāvena yojetabbaṁ. **Yadi**-saddo cettha saṁsayattho dvinnampi atthānaṁ saṁsayitabbattā. **Vā**-saddo ca vikappanattho tesu ekassa vikappetabbattā. Saddavidū pana evaṁ vadanti– "imassa vacanaṁ saccaṁ vā yadi vā musā"ti-ādīsu viya yadi-saddo vā-saddo ca ubhopi vikappatthāyeva. Yadi-saddopi hi "yaṁ yadeva parisaṁ upasaṅkamati yadi khattiyaparisaṁ yadi brāhmaṇaparisan"ti-ādīsu (a. ni. 5.34) vā-saddattho dissati. "Appaṁ vassasataṁ āyu, idānetarahi vijjatī"ti-ādīsu viya ca idha samānatthasaddapayogoti. Pāḷiyaṁ **"yadi vā no tathā"**ti idampi "santaṁyeva saddo abbhuggato"ti iminā sambajjhitvā yathāvuttanayeneva yojetabbaṁ. Nanu "gotaman"ti padeyeva upayogavacanaṁ siyā, na etthāti codanāya **"idhāpī"**ti-ādi vuttaṁ, tassa anupayogattā, vicchinditvā sambandhavisesabhāvena yojetabbattā vā idhāpi itthambhūtākhyānatthavaseneva upayogavacanaṁ nāmāti vuttaṁ hoti. Itthambhūtākhyānaṁ attho yassa tathā, abhisaddo, itthambhūtākhyānameva vā attho tathā, soyevattho. Yadaggena hi saddayogo hoti, tadaggena atthayogopīti.

258. **Bho**ti attano ācariyaṁ ālapati. Yathā-saddaṁ sātthakaṁ katvā saha pāṭhasesena yojetuṁ **"yathā sakkā"**ti-ādi vuttaṁ. **So**ti bhagavā. Purimanaye ākāratthajotanayathā-saddayogyato kathanti pucchāmattaṁ, idha pana tadayogyato **"ākārapucchā"**ti vuttaṁ. Bāhirakasamaye ācariyamhi upajjhāyasamudācāroti āha **"atha naṁ upajjhāyo"**ti, upajjhāyasaññito ācariyabrāhmaṇoti attho.

Kāmañca manto, brahmaṁ, kappoti tibbidho vedo, tathāpi aṭṭhakādi vuttaṁ padhānabhūtaṁ mūlaṁ **manto,** tadatthavivaraṇamatthaṁ **brahmaṁ,** tattha vuttanayena yaññakiriyāvidhānaṁ **kappo**ti mantasseva padhānabhāvato, itaresañca tannissayeneva jātattā mantaggahaṇena brahmakappānampi gahaṇaṁ siddhamevāti dasseti **"tīsu vedesū"**ti iminā. **Manto**ti hi aṭṭhakādīhi isīhi vuttamūlavedasseva nāmaṁ, **vedo**ti sabbassa, tasmā "vedesū"ti vutte (pg.2.228) sabbesampi gahaṇaṁ sijjhatīti veditabbaṁ. **Lakkhaṇānī**ti lakkhaṇadīpakāni mantapadāni. Pajjagajjabandhapavesanavasena **pakkhipitvā. Brāhmaṇavesenevā**ti vedavācakabrāhmaṇaliṅgeneva. **Vede**ti mahāpurisalakkhaṇamante. **Mahesakkhā sattā**ti mahāpuññavanto paṇḍitasattā. Jānissanti iti manasi katvā vācentīti sambandho. **Tenā**ti tathā vācanato. **Pubbe**ti "tathāgato uppajjissatī"ti vattabbakālato pabhuti tathāgatassa dharamānakāle. Ajjhāyitabbavācetabbabhāvena **āgacchanti** pākaṭā bhavanti. Ekagāthādvigāthādivasena **anukkamena antaradhāyanti.** Na kevalaṁ lakkhaṇamantāyeva, atha kho aññepi vedā brāhmaṇānaṁ aññāṇabhāvena anukkamena antaradhāyanti evāti ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.258) vuttaṁ.

Buddhabhāvapatthanā **paṇidhi,** pāramīsambharaṇaṁ **samādānaṁ,**

kammassakatādipaññā **ñāṇaṁ.** "Paṇidhimahato samādānamahatoti-ādinā paccekaṁ mahantasaddo yojetabbo"ti (dī. ni. ṭī. 1.258) ācariyena vuttaṁ. Evañca sati karuṇā ādi yesaṁ saddhāsīlādīnaṁ te **karuṇādayo,** te eva guṇā **karuṇādiguṇā,** paṇidhi ca samādānañca ñāṇañca karuṇādiguṇā ca, tehi mahanto **paṇidhisamādānañāṇakaruṇādiguṇamahanto**ti nibbacanaṁ kātabbaṁ. Evañhi dvandatoparattā mahantasaddo paccekaṁ yojīyatīti. Apica paṇidhi ca samādānañca ñāṇañca karuṇā ca, tamādi yesaṁ te tathā, teyeva guṇā, tehi mahantoti nibbacanenapi attho sūpapanno hoti, paṇidhimahantatādi cassa buddhavaṁsa (bu. vaṁ. 9 ādayo) cariyāpiṭakādi (cariyā. 1ādayo) vasena veditabbo. **Mahāpadānasuttaṭṭhakathāyaṁ** pana "mahāpurisassāti jātigottakulapadesādivasena mahantassa purisassā"ti (dī. ni. aṭṭha. 2.33) vuttaṁ. Tattha "khattiyo, brāhmaṇo"ti evamādi **jāti.** "Koṇḍañño, gotamo"ti evamādi **gottaṁ.** "Poṇikā, cikkhallikā, sākiyā, koliyā"ti evamādi **kulapadeso,** tadetaṁ sabbampi idha ādisaddena saṅgahitanti daṭṭhabbaṁ. Evañhi sati "dveyeva gatiyo bhavantī"ti ubhinnaṁ sādhāraṇavacanaṁ samatthitaṁ hotīti.

Niṭṭhāti nipphattiyo siddhiyo. Nanvāyaṁ gati-saddo anekattho, kasmā niṭṭhāyameva vuttoti āha"**kāmañcāyan"**ti-ādi. **Bhavabhede**ti (pg.2.229) nirayādibhavavisese. So hi sucaritaduccaritakammena sattehi upapajjanavasena gantabbāti **gati.** Gacchati pavattati etthāti **gati,** nivāsaṭṭhānaṁ. Gamati yathāsabhāvaṁ jānātīti **gati.** Paññā, gamanaṁ byāpanaṁ **gati,** vissaṭabhāvo, so pana ito ca etto ca byāpetvā ṭhitatāva. Gamanaṁ nipphattanaṁ **gati,** niṭṭhā ajjhāsayapaṭisaraṇatthāpi nidassananayena gahitā. Tathā hesa "imesaṁ kho ahaṁ bhikkhūnaṁ sīlavantānaṁ kalyāṇadhammānaṁ neva jānāmi āgatiṁ vā gatiṁ vā"ti (ma. ni. 1.508) ettha ajjhāsaye vattati, "nibbānaṁ arahato gatī"ti (pari. 339) ettha paṭisaraṇe, parāyaṇe apassayeti attho. Gacchati yathāruci pavattatīti **gati,** ajjhāsayo. Gacchati avacarati, avacaraṇavasena vā pavattati etthāti **gati,** paṭisaraṇaṁ. Sabbasaṅkhatavisaññuttassa hi arahato nibbānameva paṭisaraṇaṁ, idha pana niṭṭhāyaṁ vattatīti veditabbo tadaññesamavisayattā.

Nanu dvinnaṁ nipphattīnaṁ nimittabhūtāni lakkhaṇāni visadisāneva, atha kasmā "yehi samannāgatassā"ti-ādinā tesaṁ sadisabhāvo vuttoti codanālesaṁ dassetvā sodhento **"tattha kiñcāpī"**ti-ādimāha. Samānepi nigrodhabimbatādilakkhaṇabhāve attheva koci nesaṁ visesoti dassetuṁ **"na teheva buddho hotī"**ti vuttaṁ. "Yathā hi buddhānaṁ lakkhaṇāni suvisadāni, suparibyattāni, paripuṇṇāni ca honti, **na** evaṁ cakkavattīnan"ti ayaṁ pana viseso **ācariyadhammapālattherena** (dī. ni. ṭī. 1.258) pakāsito. Jāyanti bhinnesupi atthesu abhinnadhīsaddā etāyāti **jāti,** lakkhaṇabhāvamattaṁ. Vuttañhi–

"Sabalādīsu bhinnesu, yāya vattantubhinnadhī;
Saddā sā jātiresā ca, mālāsuttamivanvitā"ti.

Tasmā lakkhaṇatāmattena samānabhāvato visadisānipi tāniyeva cakkavattinipphattinimittabhūtāni lakkhaṇāni sadisāni viya katvā tāni buddhanipphattinimittabhūtāni lakkhaṇāni nāmāti idaṁ vacanaṁ vuccatīti attho. Adhi-āpubbavasayoge bhummatthe upayogavacananti āha **"agāre vasatī"**ti **catūhi acchariyadhammehī**ti abhirūpatā, dīghāyukatā, appābādhatā, brāhmaṇagahapatikānaṁ piyamanāpatāti imehi catūhi acchariyasabhāvabhūtāhi iddhīhi. Yathāha –

> "Rājā (pg.2.230) ānanda, mahāsudassano catūhi iddhīhi samannāgato ahosi. Katamāhi catūhi iddhīhi? Idhānanda, rājā mahāsudassano abhirūpo ahosi dassanīyo pāsādiko"ti-ādi (dī. ni. 2.252).

Cetiyajātake (jā. aṭṭha. 3.8.44) āgatanayaṁ gahetvāpi **evaṁ** vadanti "sarīrato candanagandho vāyati, ayaṁ ekā iddhi. Mukhato uppalagandho vāyati, ayaṁ dutiyā. Cattāro devaputtā catūsu disāsu sabbakālaṁ khaggahatthā ārakkhaṁ gaṇhanti, ayaṁ tatiyā. Ākāsena vicarati, ayaṁ catutthī"ti. **Anāgatavaṁsasaṁvaṇṇanāyaṁ** pana "abhirūpabhāvo ekā iddhi, samavepākiniyā gahaṇiyā samannāgatabhāvo dutiyā, yāvatāyukampi sakalalokassa dassanātittikabhāvo tatiyā, ākāsacāribhāvo catutthī"ti vuttaṁ. Tattha **samavepākiniyā gahaṇiyā samannāgatabhāvo**ti samavipācaniyā kammajatejodhātuyā sampannatā. Yassa hi bhuttamattova āhāro jīrati, yassa vā pana puṭabhattaṁ viya tatheva tiṭṭhati, ubhopete na samavepākiniyā samannāgatā. Yassa pana puna bhattakāle bhattacchando uppajjateva, ayaṁ samavepākiniyā samannāgato nāma, tathārūpatāti attho. **Saṅgahavatthūhī**ti dānaṁ, piyavacanaṁ, atthacariyā, samānattatāti imehi saṅgahopāyehi. Yathāha –

"Dānañca peyyavajjañca, atthacariyā ca yā idha;
Samānattatā ca dhammesu, tattha tattha yathāraham.
Ete kho saṅgahā loke, rathassāṇīva yāyato.
Ete ca saṅgahā nāssu, na mātā puttakāraṇā;
Labhetha mānaṁ pūjaṁ vā, pitā vā puttakāraṇā.
Yasmā ca saṅgahā ete, samapekkhanti paṇḍitā;
Tasmā mahattaṁ papponti, pāsaṁsā ca bhavanti te"ti. (dī. ni. 3.273).

Rañjanatoti pītisomanassavasena rañjanato, na rāgavasena, pītisomanassānaṁ jananatoti vuttaṁ hoti. Catūhi saṅgahavatthūhi rañjanaṭṭhena rājāti pana sabbesaṁ rājūnaṁ samaññā tathā akarontānampi vilīvabījanādīsu (pg.2.231) tālavaṇṭavohāro viya ruḷhivasena pavattito, tasmā "acchariyadhammehī"ti asādhāraṇanibbacanaṁ vuttanti daṭṭhabbaṁ.

Saddasāmatthiyato anekadhā cakkavattīsaddassa vacanatthaṁ dassento padhānabhūtaṁ vacanatthaṁ paṭhamaṁ dassetuṁ **"cakkaratanan"**ti-ādimāha. Idameva hi padhānaṁ cakkaratanassa pavattanamantarena cakkavattibhāvānāpattito. Tathā hi **aṭṭhakathāsu** vuttaṁ "kittāvatā cakkavattī hotīti? Ekaṅguladvaṅgulamattampi cakkaratane ākāsaṁ abbhuggantvā pavatte"ti (dī. ni. aṭṭha. 2.243 ma. ni. aṭṭha. 3.256). Yasmā pana rājā cakkavattī ekaṁsaṁ uttarāsaṅgaṁ karitvā vāmahatthena hatthisoṇḍasadisapaṇāḷiṁ suvaṇṇabhiṅkāraṁ ukkhipitvā dakkhiṇahatthena cakkaratanaṁ udakena abbhukkiritvā "pavattatu bhavaṁ cakkaratanaṁ, abhivijinātu bhavaṁ cakkaratanan"ti (dī. ni. 2.244) vacanena cakkaratanaṁ vehāsaṁ abbhuggantvā pavattesi, tasmā tādisaṁ pavattāpanaṁ sandhāya **"cakkaratanaṁ vattetī"**ti vuttaṁ. Yathāha "atha kho ānanda rājā mahāsudassano uṭṭhāyāsanā …pe… cakkaratanaṁ abbhukkiri 'pavattatu bhavaṁ cakkaratanan'ti"ādi (dī. ni. 2.244). Na kevalañca cakkasaddo cakkarataneyeva vattati atha kho sampatticakkādīsupi, tasmā taṁtadatthavācakasaddasāmatthiyatopi vacanatthaṁ dasseti **"sampatticakkehī"**ti-ādinā. Tattha **sampatticakkehīti–**

"Patirūpe vase dese, ariyamittakaro siyā;
Sammāpaṇidhisampanno, pubbe puññakato naro.
Dhaññaṁ dhanaṁ yaso kitti, sukhañcetaṁdhivattatī"ti. (a. ni. 4.31)–

Vuttehi patirūpadesavāsādisampatticakkehi. **Vattatī**ti pavattati sampajjati, uparūpari kusaladhammaṁ vā paṭipajjati. **Tehī**ti sampatticakkehi. **Paran**ti sattanikāyaṁ, yathā sayaṁsaddo suddhakattutthassa jotako, tathā paraṁsaddopi hetukattutthassāti

veditabbaṁ. **Vattetī**ti pavatteti sampādeti, uparūpari kusaladhammaṁ vā paṭipajjāpeti. Yathāha–

> "Rājā mahāsudassano evamāha 'pāṇo na hantabbo, adinnaṁ na ādātabbaṁ, kāmesu micchā na caritabbā, musā na bhaṇitabbā, majjaṁ na pātabbaṁ, yathābhuttañca bhuñjathā'ti. Ye kho panānanda (pg.2.232) puratthimāya disāya paṭirājāno, te rañño mahāsudassanassa anuyantā ahesun"ti-ādi (dī. ni. 2.244).

Iriyāpathacakkānanti iriyāpathabhūtānaṁ cakkānaṁ. Iriyāpathopi hi "cakkan"ti vuccati "catucakkaṁ navadvāran"ti-ādīsu (saṁ. ni. 1.29 109). Yathāha–

> "Rathaṅge lakkhaṇe dhammo-racakkesviriyāpathe.
> Cakkaṁ sampattiyaṁ cakka-ratane maṇḍale bale.
> Kulālabhaṇḍe āṇāya-māyudhe dānarāsisū"ti.

Vattoti pavattanaṁ uppajjanaṁ, imināva iriyāpathacakkaṁ vatteti parahitāya uppādetīti nibbacanampi dasseti atthato samānattā. Tathā cāha–

> "Atha kho taṁ ānanda cakkaratanaṁ puratthimaṁ disaṁ pavatti, anvadeva rājā mahāsudassano saddhiṁ caturaṅginiyā senāya. Yasmiṁ kho panānanda, padese cakkaratanaṁ patiṭṭhāsi, tattha rājā mahāsudassano vāsaṁ upagacchi saddhiṁ caturaṅginiyā senāyā"ti-ādi (dī. ni. 2.244).

Ayaṁ aṭṭhakathāto aparo nayo– appaṭihataṁ āṇāsaṅkhātaṁ cakkaṁ vattetīti **cakkavattī.** Tathā hi vuttaṁ–

> "Pañcahi bhikkhave dhammehi samannāgato rājā cakkavattī dhammeneva cakkaṁ vatteti, taṁ hoti cakkaṁ appaṭivattiyaṁ kenaci manussabhūtena paccatthikena pāṇinā. Katamehi pañcahi? Idha bhikkhave rājā cakkavattī atthaññū ca hoti, dhammaññū ca mattaññū, ca kālaññū ca parisaññū ca. Imehi kho …pe… pāṇinā"ti-ādi (a. ni. 5.131).

Khattiyamaṇḍalādisaññitaṁ cakkaṁ samūhaṁ attano vase vatteti anuvattetītipi **cakkavattī.** Vuttañhi "ye kho panānanda puratthimāya disāya paṭirājāno, te rañño mahāsudassanassa anuyantā ahesun"ti-ādi (dī. ni. 2.244). Cakkalakkhaṇaṁ vattati etassātipi **cakkavattī.** Tenāha "imassa deva kumārassa heṭṭhā (pg.2.233) pādatalesu cakkāni jātāni sahassārāni sanemikāni sanābhikāni sabbākāraparipūrānī"ti-ādi (dī. ni. 2.35). Cakkaṁ mahantaṁ kāyabalaṁ vattati etassātipi **cakkavattī.** Vuttañhetaṁ "ayañhi deva kumāro sattussado …pe… ayañhi deva kumāro sīhapubbaddhakāyo"ti-ādi (dī. ni. 2.35). Tena hissa lakkhaṇena mahabbalabhāvo viññāyati. Cakkaṁ dasavidhaṁ, dvādasavidhaṁ vā vattadhammaṁ vattati paṭipajjatīti **cakkavattī.** Tena vuttaṁ "na hi te tāta dibbaṁ cakkaratanaṁ pettikaṁ dāyajjaṁ iṅgha tvaṁ tāta ariye cakkavattivatte vattāhī"ti-ādi (dī. ni. 3.83). Cakkaṁ mahantaṁ dānaṁ vatteti pavattetītipi **cakkavattī.** Vuttañca–

> "Paṭṭhapesi kho ānanda rājā mahāsudassano tāsaṁ pokkharaṇīnaṁ tīre evarūpaṁ dānaṁ annaṁ annatthikassa, pānaṁ pānatthikassa, vatthaṁ vatthatthikassa, yānaṁ yānatthikassa, sayanaṁ sayanatthikassa, itthiṁ itthitthikassa, hiraññaṁ hiraññatthikassa, suvaṇṇaṁ suvaṇṇatthikassā"ti-ādi (dī. ni. 2.254).

Rājāti sāmaññaṁ tadaññasādhāraṇato. **Cakkavattīti visesaṁ** anaññasādhāraṇato. **Dhamma**saddo ñāye, samo eva ca ñāyo nāmāti āha **"ñāyena samenā"**ti. **Vatta**ti uppajjati, paṭipajjatīti vā attho. "Idaṁ nāma caratī"ti avuttepi sāmaññajotanāya visese avaṭṭhānato, visesatthinā ca visesassa payujjitabbattā

“sadatthaparatthe”ti yojīyati. Padesaggahaṇe hi asati gahetabbassa nippadesatā viññāyati yathā “dikkhito na dadātī”ti. Yasmā cakkavattirājā dhammeneva rajjamadhigacchati, na adhammena parūpaghātādinā. Tasmā vuttaṁ **“dhammena rajjaṁ labhitvā”**ti-ādi, **dhammenā**ti ca ñāyena, kusaladhammena vā. Rañño bhāvo **rajjaṁ,** issariyaṁ.

Paresaṁ hitopāyabhūtaṁ dhammaṁ karoti, caratīti vā **dhammiko.** Attano hitopāyabhūtassa dhammassa kārako, carako vā rājāti **dhammarājā**ti imaṁ savisesaṁ atthaṁ dasseti **“parahitadhammakaraṇena vā”**ti-ādinā. Ayaṁ pana mahāpadānaṭṭhakathānayo– dasavidhe kusaladhamme, agatirahite vā rājadhamme niyuttoti **dhammiko;** teneva dhammena lokaṁ (pg.2.234) rañjetīti **dhammarājā.** Pariyāyavacanameva hi idaṁ padadvayanti. Ācariyena pana evaṁ vuttaṁ “cakkavattivattasaṅkhātaṁ dhammaṁ carati, cakkavattivattasaṅkhāto vā dhammo etassa, etasmiṁ vā atthīti **dhammiko,** dhammato anapetattā dhammo ca so rañjanaṭṭhena rājā cāti **dhammarājā”**ti (dī. ni. ṭī. 1.258). “Rājā hoti cakkavattī”ti vacanato “cāturanto”ti idaṁ catudīpissarataṁ vibhāvetīti āha **“cāturantāyā”**ti-ādi. Cattāro samuddā antā pariyosānā etissāti **cāturantā,** pathavī. Sā hi catūsu disāsu puratthimasamuddādicatusamuddapariyosānattā evaṁ vuccati. Tena vuttaṁ **“catusamudda antāyā”**ti, sā pana avayavabhūtehi catubbidhehi dīpehi vibhūsitā ekalokadhātupariyāpannā pathavīyevāti dasseti **“catubbidhadīpavibhūsitāya pathaviyā”**ti iminā. Yathāha–

“Yāvatā candimasūriyā, pariharanti disā bhanti virocanā.
Sabbeva dāsā mandhātu, ye ca pāṇā pathavissitā”ti.

Ettha ca “catudīpavibhūsitāyā”ti avatvā **catubbidhadīpavibhūsitāyā**ti **vidha**saddaggahaṇaṁ paccekaṁ pañcasataparittadīpānampi mahādīpeyeva saṅgahaṇatthaṁ saddātirittena atthātirittassa viññāyamānattā, koṭṭhāsavācakena vā vidhasaddena samānabhāgānaṁ gahitattāti daṭṭhabbaṁ. **Kopādipaccatthike**ti ettha **ādi**saddena kāmamohamānamadādike saṅgaṇhāti. **Vijetī**ti taṁkālāpekkhāya vattamānavacanaṁ, vijitavāti attho. Saddavidū hi atīte tāvīsaddamicchanti. “Sabbarājāno vijetī”ti vadanto kāmaṁ cakkavattino kenaci yuddhaṁ nāma natthi, yuddhena pana sādhetabbassa vijayassa siddhiyā “vijitasaṅgāmo” tveva vuttoti dasseti.

Thāvarassa dhuvassa bhāvo **thāvariyaṁ,** yathā janapade thāvariyaṁ patto, taṁ dassetuṁ **“na sakkā kenacī”**ti-ādi vuttaṁ, iminā kenaci akampiyaṭṭhena janapade thāvariyappattoti tappurisasamāsaṁ dasseti, itarena ca daḷhabhattibhāvato janapado thāvariyappatto etasminti aññapadatthasamāsaṁ. **Tamhī**ti asmiṁ rājini. Yathā janapado tasmiṁ thāvariyaṁ patto, tadāvikaronto **“anuyutto”**ti-ādimāha. Tattha **anuyutto**ti niccapayutto. **Sakammanirato**ti cakkavattino rajjakamme sadā pavatto (pg.2.235) **Acalo asampavedhī**ti pariyāyavacanametaṁ, corānaṁ vā vilopanamattena **acalo,** dāmarikattena **asampavedhī.** Corehi vā **acalo,** paṭirājūhi **asampavedhī.** Anatimudubhāvena vā **acalo,** anaticaṇḍabhāvena **asampavedhī.** Tathā hi aticaṇḍassa rañño balikhaṇḍādīhi lokaṁ pīḷayato manussā majjhimajanapadaṁ chaḍḍetvā pabbatasamuddatīrādīni nissāya paccante vāsaṁ kappenti, atimudukassa ca rañño corasāhasikajanavilopapīḷitā manussā paccantaṁ pahāya janapadamajjhe vāsaṁ kappenti, iti evarūpe rājini janapado thāvarabhāvaṁ na pāpuṇāti. Etasmiṁ pana tadubhayavirahite suvaṇṇatulā viya samabhāvappatte rājini rajjaṁ kārayamāne janapado pāsāṇapiṭṭhiyaṁ ṭhapetvā ayopaṭṭena parikkhitto viya acalo asampavedhī

thāvariyappattoti.

Seyyathidanti ekova nipāto, "so katamo, taṁ katamaṁ, sā katamā"ti-ādinā yathārahaṁ liṅgavibhattivacanavasena payojiyamānova hoti, idha tāni katamānīti payuttoti āha **"tassa cetānī"**ti-ādi. Cacati cakkavattino yathāruci ākāsādigamanāya paribbhamatīti **cakkaṁ.** Cakkaratanañhi antosamuṭṭhitavāyodhātuvasena rañño cakkavattissa vacanasamanantarameva pavattati, na candasūriyavimānādi viya bahisamuṭṭhitavāyodhātuvasenāti **vimānaṭṭhakathāyaṁ** (vi. va. aṭṭha. 1aṭhamapīṭhavimānavaṇṇanā) vuttaṁ. **Ratijananaṭṭhenā**ti pītisomanassuppādanaṭṭhena. Tañhi passantassa, suṇantassa ca anappakaṁ pītisomanassaṁ uppajjati acchariyadhammattā. Vacanatthato pana rameti ratiṁ karotīti **ratanaṁ,** ramanaṁ vā rataṁ, taṁ netīti **ratanaṁ,** rataṁ vā janetīti **ratanaṁ** ja-kāralopavasenātipi neruttikā. **Sabbatthā**ti hatthiratanādīsu.

Cittīkatabhāvādināpi cakkassa ratanaṭṭho veditabbo, so pana ratijananaṭṭheneva ekasaṅgahatāya visuṁ na gahito. Kasmā ekasaṅgahoti ce? Cittīkatādibhāvassapi ratinimittattā. Atha vā ganthabyāsaṁ pariharitukāmena cittīkatādibhāvo na gahitoti veditabbaṁ. Aññāsu pana **aṭṭhakathāsu** (dī. ni. aṭṭha. 2.33 saṁ. ni. aṭṭha. 3.5.223 khu. pā. aṭṭha. 6.3.yānīdhātigāthāvaṇṇanā; su. ni. aṭṭha. 1.226 mahāni. aṭṭha. 156) evaṁ vuttaṁ–

"Ratijananaṭṭhena (pg.2.236) ratanaṁ. Apica–

Cittīkataṁ mahagghañca, atulaṁ dullabhadassanaṁ;
Anomasattaparibhogaṁ, ratanaṁ tena vuccati.

"Cakkaratanassa ca nibbattakālato paṭṭhāya aññaṁ devaṭṭhānaṁ nāma na hoti, sabbepi gandhapupphādīhi tasseva pūjañca abhivādanādīni ca karontīti cittīkataṭṭhena ratanaṁ. Cakkaratanassa ca ettakaṁ nāma dhanaṁ agghatīti aggho natthi, iti mahagghaṭṭhenapi ratanaṁ. Cakkaratanañca aññehi loke vijjamānaratanehi asadisanti atulaṭṭhena ratanaṁ. Yasmā pana yasmiṁ kappe buddhā uppajjanti, tasmiṁyeva cakkavattino uppajjanti, buddhā ca kadāci karahaci uppajjanti, tasmā dullabhadassanaṭṭhenapi ratanaṁ. Tadetaṁ jātirūpakula-issariyādīhi anomassa uḷārasattasseva uppajjati, na aññassāti anomasattaparibhogaṭṭhenapi ratanaṁ. Yathā ca cakkaratanaṁ, evaṁ sesānipī"ti.

Tatrāyaṁ **taṭṭīkāya,** aññattha ca vuttanayena atthavibhāvanā – idañhi **"cittīkatan"**ti-ādivacanaṁ nibbacanatthavasena vuttaṁ na hoti, atha kinti ce? Loke "ratanan"ti sammatassa vatthuno garukātabbabhāvena vuttaṁ. Sarūpato panetaṁ lokiyamahājanena sammataṁ hiraññasuvaṇṇādikaṁ, cakkavattirañño uppannaṁ cakkaratanādikaṁ, kataññukatavedipuggalādikaṁ, sabbukkaṭṭhaparicchedavasena buddhādisaraṇattayañca daṭṭhabbaṁ. "Aho manoharan"ti citte kattabbatāya **cittīkataṁ,** svāyaṁ cittīkāro tassa pūjanīyatāyāti katvā pūjanīyanti atthaṁ vadanti. Keci pana "vicitrakataṭṭhena cittīkatan"ti bhaṇanti, taṁ na gahetabbaṁ idha cittasaddassa hadayavācakattā "cittīkatvā suṇātha me"ti (bu. vaṁ. 1.80) āhaccabhāsitapāḷiyaṁ viya. Tathā cāhu "yathārahamivaṇṇāgamo bhūkaresū"ti. "Passa cittīkataṁ rūpaṁ, maṇinā kuṇḍalena cā"ti-ādīsu (ma. ni. 2.302) pana pubbe avicitraṁ idāni vicitraṁ katanti **cittīkatan**ti attho gahetabbo tattha cittasaddassa vicitravācakattā. Mahantaṁ vipulaṁ aparimitaṁ agghatīti **mahagghaṁ.** Natthi etassa tulā upamā, tulaṁ vā sadisanti **atulaṁ.** Kadācideva uppajjanato dukkhena (pg.2.237) laddhabbadassanattā **dullabhadassanaṁ.** Anomehi uḷāraguṇeheva sattehi paribhuñjitabbato

anomasattaparibhogaṁ.

Idāni nesaṁ cittīkatādi-atthānaṁ savisesaṁ cakkaratane labbhamānataṁ dassetvā itaresupi te atidisituṁ **"yathā ca cakkaratanan"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **aññaṁ devaṭṭhānaṁ nāma na hoti** rañño anaññasādhāraṇissariyādisampattipaṭilābhahetuto, aññesaṁ sattānaṁ yathicchitatthapaṭilābhahetuto ca. **Aggho natthi** ativiya uḷārasamujjalaratanattā, acchariyabbhutadhammatāya ca. Yadaggena ca mahagghaṁ, tadaggena atulaṁ. Sattānaṁ pāpajigucchanena vigatakāḷako puññapasutatāya maṇḍabhūto yādiso kālo buddhuppādāraho, tādise eva cakkavattīnampi sambhavoti āha **"yasmā panā"**ti-ādi. **Kadāci karahacī**ti pariyāyavacanaṁ, **"kadācī"**ti vā yathāvuttakālaṁ sandhāya vuttaṁ, **"karahacī"**ti **jambusiridīpa**saṅkhātaṁ desaṁ. Tenāha–

"Kālaṁ dīpañca desañca, kulaṁ mātarameva ca;
Ime pañca viloketvā, uppajjati mahāyaso"ti. (dha. pa. aṭṭha. 1.1.10).

Upamāvasena cetaṁ vuttaṁ. Upamopameyyānañca na accantameva sadisatā, tasmā yathā buddhā kadāci karahaci uppajjanti, na tathā cakkavattino, cakkavattino pana anekadāpi buddhuppādakappe uppajjantīti attho gahetabbo. Evaṁ santepi cakkavattivattapūraṇassa dukkarabhāvato dullabhuppādoyevāti iminā dullabhuppādatāsāmaññena tesaṁ dullabhadassanatā vuttāti veditabbaṁ. Kāmaṁ cakkaratanānubhāvena samijjhamāno guṇo cakkavattiparivārajanasādhāraṇo, tathāpi cakkavattī eva naṁ sāmibhāvena visavitāya paribhuñjatīti vattabbataṁ arahati tadatthameva uppajjanatoti dassento **"tadetan"**ti-ādimāha. Yathāvuttānaṁ pañcannaṁ, channampi vā atthānaṁ sesaratanesupi labbhanato **"evaṁ sesānipī"**ti vuttaṁ.

Imehi pana ratanehi rājā cakkavattī kimatthaṁ paccanubhoti, nanu vināpi tesu kenaci raññā cakkavattinā bhavitabbanti codanāya tassa tehi hathārahamatthapaccanubhavanadassanena kenacipi avinābhāvitaṁ vibhāvetuṁ **"imesu panā"**ti-ādi āraddhaṁ. **Ajitaṁ** puratthimādidisāya khattiyamaṇḍalaṁ (pg.2.238) **jināti** mahesakkhatāsaṁvattaniyakammanissandabhāvato. **Yathāsukhaṁ anuvicarati** hatthiratanaṁ, assaratanañca abhiruhitvā tesaṁ ānubhāvena antopātarāsaṁyeva samuddapariyantaṁ pathaviṁ anupariyāyitvā rājadhāniyā eva paccāgamanato. **Pariṇāyakaratanena vijitamanurakkhati** tattha tattha kattabbakiccasaṁvidahanato. **Avasesehi** maṇiratana-itthiratanagahapatiratanehi upabhuñjanena pavattaṁ **upabhogasukhaṁ anubhavati** yathāraham tehi tathānubhavanasiddhito. So hi maṇiratanena yojanappamāṇe padese andhakāraṁ vidhametvā ālokadassanādinā sukhamanubhavati, itthiratanena atikkantamānusakarūpadassanādivasena, gahapatiratanena icchiticchitamaṇikanakarajatādidhanapaṭilābhavasena sukhamanubhavati.

Idāni sattiyā, sattiphalena ca yathāvuttamatthaṁ vibhāvetuṁ **"paṭhamenā"**ti-ādi vuttaṁ. Tividhā hi **sattiyo** "sakkonti samatthenti rājāno etāyā"ti katvā. Yathāhu–

"Pabhāvussāhamantānaṁ, vasā tisso hi sattiyo;
Pabhāvo daṇḍajo tejo, patāpo tu ca kosajo.
Manto ca mantanaṁ so tu, catukkaṇṇo dvigocaro;
Tigocaro tu chakkaṇṇo, rahassaṁ guyhamuccate"ti.

Tattha vīriyabalaṁ **ussāhasatti.** Paṭhamena cassa cakkaratanena tadanuyogo paripuṇṇo hoti. Kasmāti ce? Tena ussāhasattiyā pavattetabbassa appaṭihatāṇācakkabhāvassa siddhito. Paññābalaṁ **mantasatti. Pacchimena** cassa

pariṇāyakaratanena tadanuyogo. Kasmāti ce Tassa sabbarājakiccesu kusalabhāvena mantasattiyā viya avirajjhanapayogattā. Damanena, dhanena ca pabhuttaṁ **pabhūsatti. Hatthi-assagahapatiratanehi** cassa tadanuyogo paripuṇṇo hoti. Kasmāti ce? Hatthi-assaratanānaṁ mahānubhāvatāya, gahapatiratanato paṭiladdhakosasampattiyā ca pabhāvasattiyā viya pabhāvasamiddhisiddhito. Itthimaṇiratanehi tividhasattiyogaphalaṁ paripuṇṇaṁ hotīti sambandho, yathāvuttāhi tividhāhi sattīhi payujjanato yaṁ phalaṁ laddhabbaṁ. Taṁ sabbaṁ tehi (pg.2.239) paripuṇṇaṁ hotīti attho. Kasmāti ce? Teheva upabhogasukhassa sijjhanato.

Duvidhasukhavasenapi yathāvuttamatthaṁ vibhāvetuṁ **"so itthimaṇiratanehī"**ti-ādi kathitaṁ. **Bhogasukhan**ti samīpe katvā paribhogavasena pavattasukhaṁ. **Sesehī**ti tadavasesehi cakkādipañcaratanehi. Apaccatthikatāvasena pavattasukhaṁ **issariyasukhaṁ.** Idāni tesaṁ sampannahetuvasenapi kenaci avinābhāvitameva vibhāvetuṁ **"visesato"**ti-ādimāha. **Adosakusalamūlajanitakammānubhāvenā**ti adosasaṅkhātena kusalamūlena sahajātādipaccayavasena uppāditakammassa ānubhāvena **sampajjanti** sommatararatanajātikattā. Kammaphalañhi yebhuyyena kammasarikkhakaṁ. **Majjhimāni** maṇi-itthigahapatiratanāni **alobhakusalamūlajanitakammānubhāvena sampajjanti** uḷāradhanassa, uḷāradhanapaṭilābhakāraṇassa ca pariccāgasampadāhetukattā. **Pacchimaṁ** pariṇāyakaratanaṁ **amohakusalamūlajanitakammānubhāvena sampajjati** mahāpaññeneva cakkavattirājakiccassa parinetabbattā, mahāpaññabhāvassa ca amohakusalamūlajanitakammanissandabhāvato. **Bojjhaṅgasaṁyutte**ti mahāvagge dutiye bojjhaṅgasaṁyutte (saṁ. ni. 5.223). **Ratanasuttassā**ti tattha pañcamavagge saṅgītassa dutiyassa ratanasuttassa (saṁ. ni. 5.223). **Upadeso** nāma savisesaṁ sattannaṁ ratanānaṁ vicāraṇavasena pavatto nayo.

Saraṇato paṭipakkhavidhamanato **sūrā** sattivanto, nibbhayāvahāti attho. Tenāha **"abhīrukajātikā"**ti. Asure vijinitvā ṭhitattā sakko devānamindo dhīro nāma, tassa senaṅgabhāvato devaputto "aṅgan"ti vuccati, dhīrassa aṅgaṁ, tassa rūpamiva rūpaṁ yesaṁ te **dhīraṅgarūpā,** tena vuttaṁ **"devaputtasadisakāyā"**ti. **Eke**ti **sārasamāsa**nāmakā ācariyā, tadakkhamanto āha **"ayaṁ panetthā"**ti-ādi. **Sabhāvo**ti sabhāvabhūto attho. **Uttamasūrā**ti uttamayodhā. Sūrasaddo hi idha yodhattho. Evañhi purimanayato imassa visesatā hoti, "uttamattho sūrasaddo"tipi vadanti, **"uttamā sūrā vuccantī"**tipi hi pāṭho dissati. **Vīrānan**ti vīriyavantānaṁ. **Aṅgan**ti kāraṇaṁ "aṅgīyati ñāyati phalametenā"ti katvā. Yena vīriyena "dhīrā"ti vuccanti, tadeva dhīraṅgaṁ nāmāti (pg.2.240) āha **"vīriyanti vuttaṁ hotī"**ti. **Rūpan**ti sarīraṁ. Tena vuttaṁ **"vīriyamayasarīrā viyā"**ti. Vīriyameva **vīriyamayaṁ** yathā "dānamayan"ti, (dī. ni. 3.305 itivu. 60 netti. 34) tasmā vīriyasaṅkhātasarīrā viyāti attho. Vīriyaṁ pana na ekantarūpanti viya-saddaggahaṇaṁ kataṁ. Apica dhīraṅgena nibbattaṁ dhīraṅganti atthaṁ dassetuṁ **"vīriyamayasarīrā viyā"**ti vuttaṁ, evampi vīriyato rūpaṁ na ekantaṁ nibbattanti viya-saddena dasseti. Atha vā rūpaṁ sarīrabhūtaṁ dhīraṅgaṁ vīriyametesanti yojetabbaṁ, tathāpi vīriyaṁ nāma kiñci saviggahaṁ na hotīti dīpeti **"vīriyamayasarīrā viyā"**ti iminā, idhāpi mayasaddo sakattheyeva daṭṭhabbo, tasmā saviggahavīriyasadisāti attho. Idaṁ vuttaṁ hoti– saviggahaṁ ce vīriyaṁ nāma siyā, te cassa puttā taṁsadisāyeva bhaveyyunti ayameva cattho ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.258) anumato. **Mahāpadānaṭṭhakathāyaṁ** pana evaṁ vuttaṁ "dhīraṅgaṁ rūpametesanti **dhīraṅgarūpā,** vīriyajātikā vīriyasabhāvā

vīriyamayā akilāsuno ahesuṁ, divasampi yujjhantā na kilamantīti vuttaṁ hotī”ti, (dī. ni. aṭṭha. 2.34) tadetaṁ rūpasaddassa sabhāvatthataṁ sandhāya vuttanti daṭṭhabbaṁ. Idha ceva aññattha katthaci **“dhitaṅgarūpā”**ti pāṭho dissati. Vīriyatthopi hi dhitisaddo hoti “saccaṁ dhammo dhiti cāgo, diṭṭhaṁ so ativattatī”ti-ādīsu (jā. 1.1.57) dhitisaddo viya. Katthaci pana **“vīraṅgan”**ti pāṭhova diṭṭho. Yathā ruccati, tathā gahetabbaṁ.

Nanu ca rañño cakkavattissa paṭisenā nāma natthi, ya’massa puttā pamaddeyyuṁ, atha kasmā “parasenappamaddanā”ti vuttanti codanaṁ sodhento **“sace”**ti-ādimāha, parasenā hotu vā, mā vā, “sace pana bhaveyyā”ti parikappanāmattena tesaṁ evamānubhāvataṁ dassetuṁ tathā vuttanti adhippāyo, “parasenappamaddanā”ti vuttepi parasenaṁ pamadditum samatthāti attho gahetabbo pakaraṇatopi atthantarassa viññāyamānattā, yathā “sikkhamānena bhikkhave bhikkhunā aññātabbaṁ paripucchitabbaṁ paripañhitabban”ti (pāci. 434) etassa padabhājanīye (pāci. 436) “sikkhitukāmenā”ti atthaggahaṇanti imamatthaṁ dassetuṁ **“taṁ parimadditum samatthā”**ti vuttaṁ. Na hi te parasenaṁ pamaddantā tiṭṭhanti, atha kho pamaddanasamatthā eva honti (pg.2.241) Evamaññatrapi yathārahaṁ. Parasenaṁ pamaddanāya samatthentīti **parasenappamaddanā**ti atthaṁ dassetītipi vadanti.

Pubbe katūpacitassa etarahi vipaccamānakassa puññadhammassa ciratarаṁ vipaccituṁ paccayabhūtaṁ cakkavattivattasamudāgataṁ payogasampattisaṅkhātaṁ dhammaṁ dassetuṁ “dhammenā”ti padassa **“pāṇo na hantabboti-ādinā pañcasīladhammenā”**ti atthamāha. Ayañhi attho “ye kho panānanda puratthimāya disāya paṭirājāno, te rājānaṁ mahāsudassanaṁ upasaṅkamitvā evamāhaṁsu ‘ehi kho mahārāja, svāgataṁ te mahārāja, sakaṁ te mahārāja, anusāsa mahārājā’ti. Rājā mahāsudassano evamāha ‘pāṇo na hantabbo, adinnaṁ na ādātabbaṁ, kāmesu micchā na caritabbā, musā na bhaṇitabbā, majjaṁ na pātabbaṁ, yathābhuttañca bhuñjathā’ti. Ye kho panānanda puratthimāya disāya paṭirājāno, te rañño mahāsudassanassa anuyantā ahesun”ti-ādinā (dī. ni. 2.244) āgataṁ rañño ovādadhammaṁ sandhāya vutto. Evañhi **“adaṇḍena asatthenā”**ti idampi visesanavacanaṁ susamatthitaṁ hoti. Aññāsupi **suttanipātaṭṭhakathādīsu** (su. ni. aṭṭha. 226 khu. pā. aṭṭha. 6.3 dī. ni. aṭṭha. 2.33 saṁ. ni. aṭṭha. 3.223) ayamevattho vutto.

Mahāpadānaṭṭhakathāyaṁ pana **“adaṇḍenā**ti ye katāparādhe satte satampi sahassampi gaṇhanti, te dhanadaṇḍena rajjaṁ kārenti nāma, ye chejjabhejjaṁ anusāsanti, te satthadaṇḍena. Ayaṁ pana duvidhampi daṇḍaṁ pahāya adaṇḍena ajjhāvasati. **Asatthenā**ti ye ekatodhārādinā satthena paraṁ vihesanti, te satthena rajjaṁ kārenti nāma. Ayaṁ pana satthena khuddakamakkhikāyapi pivanamattaṁ lohitaṁ kassaci anuppādetvā dhammeneva, ‘ehi kho mahārājā’ti evaṁ paṭirājūhi sampaṭicchitāgamano vuttappakāraṁ pathaviṁ abhivijinitvā ajjhāvasati abhibhavitvā sāmī hutvā vasatīti attho”ti (dī. ni. aṭṭha. 2.34) vuttaṁ, tadetaṁ “dhammenā”ti padassa “pubbe katūpacitena etarahi vipaccamānakena yena kenaci puññadhammenā”ti atthaṁ sandhāya vuttaṁ. Teneva hi “dhammena paṭirājūhi sampaṭicchitāgamano vuttappakāraṁ pathaviṁ (pg.2.242) abhivijinitvā ajjhāvasatī”ti. Ācariyenapi (dī. ni. ṭī. 1.258) vuttaṁ **dhammenā**ti katūpacitena attano puññadhammena. Tena hi sañcoditā pathaviyaṁ sabbarājāno paccuggantvā “svāgataṁ te mahārājā”ti-ādīni vatvā attano rajjaṁ rañño cakkavattissa niyyātenti. Tena vuttaṁ “so imaṁ pathaviṁ sāgarapariyantaṁ adaṇḍena asatthena dhammena abhivijiya ajjhāvasatī”ti, tenapi yathāvuttamevatthaṁ dasseti, tasmā ubhayathāpi ettha attho yutto evāti daṭṭhabbaṁ. Cakkavattivattapūraṇādipayogasampattimantarena hi pubbe katūpacitakammeneva

evamajjhāvasanaṁ na sambhavati, tathā pubbe katūpacitakammamantarena cakkavattivattapūraṇādipayogasampattiyā evāti.

Evaṁ ekaṁ nipphattiṁ kathetvā dutiyaṁ nipphattiṁ kathetuṁ yadetaṁ "sace kho panā"ti-ādivacanaṁ vuttaṁ, tattha anuttānamatthaṁ dassento **"arahaṁ …pe… vivaṭṭacchadoti etthā"**ti-ādimāha Yasmā rāgādayo satta pāpadhammā loke uppajjanti, uppajjamānā ca te sattasantānaṁ chādetvā pariyonandhitvā kusalappavattiṁ nivārenti, tasmā te idha chadasaddena vuttāti dasseti **"rāgadosā"**ti-ādinā. **Duccaritan**ti micchādiṭṭhito aññena manoduccaritena saha tīṇi duccaritāni, micchādiṭṭhi pana visesena sattānaṁ chadanato, paramasāvajjattā ca visuṁ gahitā. Vuttañca "sabbe te imeheva dvāsaṭṭhiyā vatthūhi antojālīkatā, ettha sitāva ummujjamānā ummujjantī"ti-ādi (dī. ni. 1.146). Tathā muyhanaṭṭhena **moho,** aviditakaraṇaṭṭhena **avijjā**ti pavatti-ākārabhedena aññāṇameva dvidhā vuttaṁ. Tathā hissa dvidhāpi chadanattho kathito "andhatamaṁ tadā hoti, yaṁ moho sahate naran"ti, (mahāni. 5 156 195) "avijjāya nivuto loko, vevicchā pamādā nappakāsatī"ti (su. ni. 1039 cūḷani. pārāyanavagga.2) ca. Evaṁ rāgadosādīnampi chadanattho vattabbo. **Mahāpadānaṭṭhakathāyaṁ** (dī. ni. aṭṭha. 2.33) pana rāgadosamohamānadiṭṭhikilesataṇhāvasena satta pāpadhammā gahitā. Tatra rañjanaṭṭhena **rāgo,** taṇhāyanaṭṭhena **taṇhā**ti pavatti-ākārabhedena lobho eva dvidhā vutto. Tathā hissa dvidhāpi chadanattho ekantikova. Yathāha "andhatamaṁ tadā hoti, yaṁ rāgo sahate naran"ti, "kāmandhā jālasañchannā, taṇhāchadanachāditā"ti (pg.2.243) (udā. 94) ca, kilesaggahaṇena ca vuttāvasiṭṭhā vicikicchādayo vuttā.

Sattahi paṭicchanneti hetugabbhavacanaṁ, sattahi pāpadhammehi paṭicchannattā kilesavasena andhakāre loketi attho. **Taṁ chadanan**ti sattapāpadhammasaṅkhātaṁ chadanaṁ. **Vivaṭṭetvā**ti vivaṭṭaṁ katvā vigametvā. Tadeva pariyāyantarena vuttaṁ **"samantato sañjātāloko hutvā"**ti. Kilesachadanavigamo eva hi āloko, etena vivaṭṭayitabbo vigametabboti **vivaṭṭo,** chādeti paṭicchādetīti **chado,** vivaṭṭo chado anenāti **vivaṭṭacchadā, vivaṭṭacchado** vāti atthaṁ dasseti. Ayañhi vivaṭṭacchadasaddo daḷhadhammapaccakkhadhammasaddādayo viya pulliṅgavasena ākāranto, okāranto ca hoti. Tathā hi **mahāpadānaṭṭhakathāyaṁ** vuttaṁ "rāgadosamohamānadiṭṭhikilesataṇhāsaṅkhātaṁ chadanaṁ āvaraṇaṁ vivaṭaṁ viddhaṁsitaṁ vivaṭakaṁ etenāti vivaṭacchado, 'vivaṭṭacchadā'tipi pāṭho, ayamevattho"ti, (dī. ni. aṭṭha. 2.33) tassā līnatthappakāsaniyampi vuttaṁ "vivaṭṭacchadāti okārassa ākāraṁ katvā niddeso"ti. Saddavidū pana "ādhanvāditoti lakkhaṇena samāsantagatehi dhanusaddādīhi kvaci āpaccayo"ti vatvā "kaṇḍivadhanvā, paccakkhadhammā, vivaṭṭacchadā"ti payogamudāharanti.

Kasmā padattayametaṁ vuttanti anuyogaṁ hetālaṅkāranayena pariharanto **"tatthā"**ti-ādimāha, **tatthā**ti ca tīsu padesūti attho. Pūjāvisesaṁ paṭiggaṇhituṁ arahatīti **arahan**ti atthena **pūjārahatā** vuttā. **Yasmā sammāsambuddho,** tasmā pūjārahatāti **tassā** pūjārahatāya **hetu** vutto. Savāsanasabbakilesappahānapubbakattā buddhabhāvassa **buddhattahetubhūtā vivaṭṭacchadatā vuttā.** Kammādivasena tividhaṁ vaṭṭañca rāgādivasena sattavidho chado ca **vaṭṭacchadā,** vaṭṭacchadehi vigato, vigatā vā vaṭṭacchadā yassāti **vivaṭṭacchado, vivaṭṭacchadā** vā, dvandapubbago pana vi-saddo ubhayattha yojetabboti imamatthaṁ dassetuṁ **"vivaṭṭo ca vicchado cā"**ti vuttaṁ. Evampi vadanti "vivaṭṭo ca so vicchado cāti **vivaṭṭacchado,** uttarapade (pg.2.244) pubbapadalopoti atthaṁ dassetī"ti. **"Arahaṁ vaṭṭābhāvenā"**ti idaṁ kilesehi ārakattā, kilesārīnaṁ saṁsāracakkassārānañca hatattā, pāpakaraṇe ca

rahābhāvāti atthaṁ sandhāya vuttaṁ. Idañhi phalena hetānumānadassanaṁ– yathā taṁ dhūmena aggissa, udakoghena upari vuṭṭhiyā, etena ca atthena arahabhāvo hetu, vaṭṭābhāvo phalanti ayaṁ ācariyamati. "Paccayādīnaṁ, pūjāvisesassa ca arahattā"ti pana hetunā phalānumānadassanampi siyā yathā taṁ agginā dhūmassa, upari vuṭṭhiyā udakoghassa. **"Sammāsambuddho chadanābhāvenā"**ti idaṁ pana hetunā phalānumānadassanaṁ savāsanasabbakilesacchadanābhāvapubbakattā sammāsambuddhabhāvassa. Arahattamaggena hi vicchadatā, sabbaññutaññāṇena sammāsambuddhabhāvo. **"Vivaṭṭo ca vicchado cā"**ti idaṁ hetudvayaṁ. Kāmañca ācariyamatiyā phalena hetu-anumānadassane vivaṭṭatā phalameva hoti, hetu-anumānadassanassa, pana tathāñāṇassa ca hetubhāvato hetuyeva nāmāti veditabbaṁ.

Evaṁ padattayavacane hetālaṅkāranayena payojanaṁ dassetvā idāni catuvesārajjavasenapi dassento **"dutiyenā"**ti-ādimāha. Tattha **dutiyena vesārajjenā**ti "cattārimāni bhikkhave tathāgatassa vesārajjāni, yehi vesārajjehi samannāgato tathāgato āsabhaṁ ṭhānaṁ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṁ nadati, brahmacakkaṁ pavattetī"ti-ādinā (a. ni. 4.8 ma. ni. 1.150) bhagavatā vuttakkamena dutiyabhūtena "khīṇāsavassa te paṭijānato 'ime āsavā aparikkhīṇā'ti, tatra vata maṁ samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā brahmā vā koci vā lokasmiṁ saha dhammena paṭicodessatīti nimittametaṁ bhikkhave na samanupassāmi, etamahaṁ bhikkhave nimittaṁ asamanupassanto khemappatto abhayappatto vesārajjappatto viharāmī"ti paridīpitena vesārajjena. **Purimasiddhī**ti purimassa "arahan"ti padassa atthasiddhi arahattasiddhi, dutiyavesārajjassa tadatthabhāvato tena vesārajjena tadatthasiddhīti vuttaṁ hoti. "Khīṇāsavassa te paṭijānato 'ime āsavā aparikkhīṇā' ti"ādinā vuttameva hi dutiyavesārajjaṁ "kilesehi ārakattā"ti-ādinā vutto "arahan"ti padassa atthoti Tato ca viññāyati "yathā dutiyena (pg.2.245) vesārajjena purimasiddhi, evaṁ purimenapi atthena dutiyavesārajjasiddhī"ti. Evañca katvā iminā nayena catuvesārajjavasena padattayavacane payojanadassanaṁ upapannaṁ hoti. Itarathā hi kiñcipayojanābhāvato idaṁyeva vacanaṁ idha avattabbaṁ siyāti. Esa nayo sesesupi.

Paṭhamenāti vuttanayena paṭhamabhūtena "sammāsambuddhassa te paṭijānato 'ime dhammā anabhisambuddhā'ti, tatra …pe… viharāmī"ti paridīpitena vesārajjena. **Dutiyasiddhī**ti dutiyassa "sammāsambuddho"ti padassa atthasiddhi buddhattasiddhi tassa tadatthabhāvato. **Tatiyacatutthehī**ti vuttanayeneva tatiyacatutthabhūtehi "ye kho pana te antarāyikā dhammā vuttā, te paṭisevato nālaṁ antarāyāyāti, tatra …pe… viharāmī"ti ca "yassa kho pana te atthāya dhammo desito, so na niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāyāti, tatra …pe… viharāmī"ti (a. ni. 4.8 ma. ni. 1.150) ca paridīpitehi vesārajjehi. **Tatiyasiddhī**ti tatiyassa "vivaṭṭacchadā"ti padassa atthasiddhi vivaṭṭacchadatthasiddhi tehi tassa pākaṭabhāvatoti attho. "Yāthāvato antarāyikaniyyānikadhammāpadesena hi satthu vivaṭṭacchadabhāvo loke pākaṭo ahosī"ti (dī. ni. ṭī. 1.258) ācariyena vuttaṁ, vivaṭṭacchadabhāveneva antarāyikaniyyānikadhammadesanāsiddhito "tatiyena tatiyacatutthasiddhī"tipi vattuṁ yujjati.

Evaṁ padattayavacane catuvesārajjavasena payojanaṁ dassetvā idāni cakkhuttayavasenapi dassento **"purimañcā"**ti-ādimāha. Tattha **ca**-saddo upanyāsattho. **Purimaṁ** "arahan"ti padaṁ bhagavato heṭṭhimamaggaphalattayañāṇasaṅkhātaṁ **dhammacakkhuṁ sādheti** kilesārīnaṁ, saṁsāracakkassa arānañca hatabhāvadīpanato. **Dutiyaṁ** "sammāsambuddho"ti padaṁ

āsayānusaya-indriyaparopariyattañāṇasaṅkhātaṁ **buddhacakkhuṁ sādheti** sammāsambuddhasseva taṁsambhavato. Tadetañhi ñāṇadvayaṁ sāvakapaccekabuddhānaṁ na sambhavati. **Tatiyaṁ** "vivaṭṭacchadā"ti padaṁ sabbaññutaññāṇasaṅkhātaṁ **samantacakkhuṁ sādheti** savāsanasabbakilesappahānadīpanato. "Sammāsambuddho"ti hi vatvā "vivaṭṭacchadā"ti vacanaṁ sammāsambuddhabhāvāya savāsanasabbakilesappahānaṁ vibhāvetīti. "Ahaṁ kho pana tāta ambaṭṭha mantānaṁ dātā"ti idaṁ appadhānaṁ, "tvaṁ mantānaṁ paṭiggahetā"ti idameva padhānaṁ samuttejanāvacananti sandhāya (pg.2.246) **"tvaṁ mantānaṁ paṭiggahetāti iminā'ssa mantesu sūrabhāvaṁ janetī"**ti vuttaṁ, lakkhaṇavibhāvane visadañāṇatāsaṅkhātaṁ sūrabhāvaṁ janetīti attho.

259. **Evaṁ bho**ti ettha **evaṁ**-saddo vacanasampaṭicchane nipāto, vacanasampaṭicchanañcettha tathā mayaṁ taṁ bhavantaṁ gotamaṁ vedissāma, tvaṁ mantānaṁ paṭiggahetāti ca evaṁ pavattassa pokkharasātino vacanassa sampaṭiggaho. **"Tassattho"**ti-ādināpi hi tadevatthaṁ dasseti. Tathā ca vuttaṁ "brāhmaṇassa pokkharasātissa paṭissutvā"ti, taṁ panesa ācariyassa samuttejanāya lakkhaṇesu vigatasammohabhāvena buddhamante sampassamānattā vadatīti dassento **"sopī"**ti-ādimāha. Tattha **"tāyā**ti tāya yathāvuttāya samuttejanāyā"ti (dī. ni. ṭī. 1.259) ācariyena vuttaṁ, adhunā pana potthakesu **"tāya ācariyakathāyā"**ti pāṭho dissati. Atthato cesa aviruddhoyeva. Mantesu satisamuppādikā hi kathā samuttejanāti.

Ayānabhūminti yānassa abhūmiṁ, yānena yātumasakkuṇeyyaṭṭhānabhūtaṁ, dvārakoṭṭhakasamīpaṁ gantvāti attho.

Avisesena vuttassapi vacanassa attho aṭṭhakathāpamāṇato visesena gahetabboti āha **"ṭhitamajjhanhikasamaye"**ti. Sabbesamāciṇṇavasena paṭhamanayaṁ vatvā padhānikānameva āveṇikāciṇṇavasena dutiyanayo vutto. **Divāpadhānikā**ti divāpadhānānuyuñjanakā, divasabhāge samaṇadhammakaraṇatthaṁ te evaṁ caṅkamantīti vuttaṁ hoti. Tenāha **"tādisānañhī"**ti-ādi. "Pariveṇato pariveṇamāgacchanto papañco hoti, pucchitvāva pavisissāmī"ti ambaṭṭhassa tadupasaṅkamanādhippāyaṁ vibhāvento **"so kirā"**ti-ādimāha.

260. Abhiññātakule jāto **abhiññātakolañño.** Kāmañca vakkhamānanayena pubbe ambaṭṭhakulamapaññātaṁ, tadā pana paññātanti āha **"tadā kirā"**ti-ādi. **Rūpajātimantakulāpadesehī**ti "ayamīdiso"ti apadisanahetubhūtehi catūhi rūpajātimantakulehi. Yena te (pg.2.247) bhikkhū cintayiṁsu, tadadhippāyaṁ āvi kātuṁ **"yo hī"**ti-ādi vuttaṁ. Avisesato vuttampi visesato viññāyamānatthaṁ sandhāya bhāsitavacananti dasseti **"gandhakuṭiṁ sandhāyā"**ti iminā. Evamīdisesu.

Aturitoti avegāyanto, **"aturanto"**tipi pāṭho, soyevattho. Kathaṁ pavisanto ataramāno pavisati nāmāti āha **"saṇikan"**ti-ādi. Tattha **padappamāṇaṭṭhāne**ti dvinnaṁ padānaṁ antare muṭṭhiratanapamāṇaṭṭhāne. **Sinduvāro** nāma eko pupphūpagarukkho, yassa setaṁ puppharṁ hoti, yo "nigguṇḍī" tipi vuccati. **Pamukhan**ti gandhakuṭigabbhapamukhaṁ. "Kuñcikacchiddasamīpe"ti vuttavacanaṁ samatthetuṁ **"dvāraṁ kirā"**ti-ādi vuttaṁ.

261. **"Dānaṁ dadamānehī"**ti iminā pāramitānubhāvena sayameva dvāravivaraṇaṁ dasseti.

Bhagavatā saddhiṁ sammodiṁsūti ettha samatthena **saṁ**-saddena viññāyamānaṁ bhagavato tehi saddhiṁ paṭhamaṁ pavattamodatāsaṅkhātaṁ neyyatthaṁ dassento **"yathā"**ti-ādimāha. Bhagavāpi hi "kacci bho māṇavā khamanīyaṁ, kacci yāpanīyan"ti-ādīni pucchanto tehi māṇavehi saddhiṁ

pubbabhāsitāya paṭhamaññeva pavattamodo ahosi. **Samappavattamodā**ti bhagavato tadanukaraṇena samaṁ pavattasaṁsandanā. Tadatthaṁ saha upamāya dassetuṁ **"sītodakaṁ viyā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha paramanibbutakilesadarathatāya bhagavato sītodakasadisatā, anibbutakilesadarathatāya ca māṇavānaṁ uṇhodakasadisatā daṭṭhabbā. **Sammoditan**ti saṁsanditaṁ. **Muda**saddo hettha saṁsandaneyeva, na pāmojje, evañhi yathāvutta-upamāvacanaṁ samatthitaṁ hoti. Tathā hi vuttaṁ **"ekībhāvan"**ti, sammodanakiriyāya samānataṁ ekarūpatanti attho.

Khamanīyanti "catucakkaṁ navadvāraṁ sarīrayantaṁ dukkhabahulatāya sabhāvato dussahaṁ kacci khamituṁ sakkuṇeyyan"ti pucchanti, **yāpanīyan**ti āhārādipaccayapaṭibaddhavuttikaṁ cirappabandhasaṅkhātāya yāpanāya kacci yāpetuṁ sakkuṇeyyaṁ, sīsarogādi-ābādhābhāvena **kacci appābādhaṁ,** dukkhajīvikābhāvena **kacci appātaṅkaṁ,** taṁtaṁkiccakaraṇe uṭṭhānasukhatāya **kacci lahuṭṭhānaṁ,** tadanurūpabalayogato **kacci balaṁ,** sukhavihāraphalasabbhāvena **kacciphāsuvihāro** atthīti sabbattha kacci-saddaṁ yojetvā attho veditabbo. Balappattā (pg.2.248) pīti **pītiyeva.** Taruṇā pīti **pāmojjaṁ.** Sammodanaṁ janeti karotīti sammodanikaṁ, tadeva **sammodaniyaṁ** ka-kārassa ya-kāraṁ katvā. Sammodetabbato sammodanīyanti imamatthaṁ dasseti **"sammodituṁ yuttabhāvato"**ti iminā. Evaṁ ācariyehi vuttaṁ. Sammodituṁ arahatīti sammodanikaṁ, tadeva **sammodaniyaṁ** yathāvuttanayenāti imamatthampi dassetīti daṭṭhabbaṁ. **"Sāretun"**ti etassa **"nirantaraṁ pavattetun"**ti atthavacanaṁ. **Saritabbabhāvato**ti anussaritabbabhāvato. "Sāretuṁ arahatī"ti atthe yathāpadaṁ dīghena "sāraṇīyan"ti vuttaṁ. "Saritabban"ti atthe pana "saraṇīyan"ti vattabbe dīghaṁ katvā **"sāraṇīyan"**ti vuttanti veditabbaṁ. Evaṁ saddato atthaṁ dassetvā idāni atthamattato dassetuṁ **"suyyamānasukhato"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **suyyamānasukhato**ti āpāthamadhurattamāha, **anussariyamānasukhato**ti vimaddaramaṇīyattaṁ. **Byañjanaparisuddhatāyā**ti sabhāvaniruttibhāvena tassā kathāya vacanacāturiyaṁ, **atthaparisuddhatāyā**ti atthassa nirupakkilesattaṁ. **Anekehi pariyāyehī**ti anekehi kāraṇehi.

Apasādessāmīti maṅkuṁ karissāmi. Ubhosu khandhesu sāṭakaṁ āsajjetvā kaṇṭhe olambanaṁ sandhāya **"kaṇṭhe olambitvā"**ti vuttaṁ. **Dussakaṇṇaṁ gahetvā**ti nivatthasāṭakassa koṭiṁ ekena hatthena gahetvā. Caṅkamitumāruhanaṁ sandhāya **"caṅkamaṁ abhiruhitvā"**ti āha. **Dhātusamatā**ti rasādidhātūnaṁ samāvatthatā, arogatāti attho. **Pāsādikatthan**ti pasādajananatthaṁ "gatagataṭṭhāne"ti iminā sambandho. **"Pāsādikattā"**tipi pāṭho, tassattho– aṅgapaccaṅgānaṁ pasādāvahattāti, "uppannabahumānā"ti iminā sambandho. **Uppaṇḍanakathan**ti avahasitabbatāyuttakathaṁ. **"Anācārabhāvasāraṇīyan"**ti tassa visesanaṁ, anācārabhāvena sāraṇīyaṁ "anācāro vatāyan"ti saritabbakanti attho.

262. Kātuṁ dukkaramasakkuṇeyyaṁ kiccamayaṁ ārabhīti dassetuṁ **"bhavaggaṁ gahetukāmo viyā"**ti-ādi vuttaṁ. Asakkuṇeyyañhetaṁ sadevakenapi lokena, yadidaṁ bhagavato apasādanaṁ. Tenāha **"aṭṭhāne vāyamatī"**ti. **Handa tena saddhiṁ mantemī**ti evaṁ aṭṭhāne vāyamantopi ayaṁ bālo "mayi kiñci akathente mayā saddhiṁ uttari kathetumpi (pg.2.249) na visahatī"ti mānameva paggaṇhissati, kathente pana kathāpasaṅgenassa jātigotte vibhāvite mānaniggaho bhavissati, "handa tena saddhiṁ mantemī"ti bhagavā ambaṭṭhaṁ māṇavaṁ etadavocāti attho. Ācārasamācārasikkhāpanena **ācariyā,** tesaṁ pana ācariyānaṁ pakaṭṭhā ācariyāti **pācariyā** yathā "papitāmaho"ti imamatthaṁ dassetuṁ **"ācariyehi ca tesaṁ ācariyehi cā"**ti vuttaṁ.

Paṭhama-ibbhavādavaṇṇanā

263. Kiñcāpi "sayāno vā"ti-ādivacanaṁ na vattabbaṁ, mānavasena pana yugaggāhaṁ karonto vadatīti dassento **"kāmaṁ tīsū"**ti-ādimāha. Tattha **tīsu iriyāpathesū**ti ṭhānagamananisajjāsu. Tesveva hi ācariyena saddhiṁ sallapitumarahati, na tu sayane garukaraṇīyānaṁ sayānānampi sammukhā garukārehi sayanassa akattabbabhāvato. **Kathāsallāpan**ti kathāvasena yugaggāhakaraṇatthaṁ sallapanaṁ. Sayānena hi ācariyena saddhiṁ sayānassa kathā nāma ācāro na hoti, tathāpetaṁ itarehi sadisaṁ katvā kathanaṁ idha kathāsallāpo.

Yaṁ panetaṁ "sayāno vā hi bho gotama brāhmaṇo sayānena brāhmaṇena saddhiṁ sallapitumarahatī"ti vuttassa sallāpassa anācārabhāvavibhāvanaṁ satthārā ambaṭṭhena saddhiṁ kathentena kataṁ, taṁ pāḷivasena saṅgītimanāruḷhampi agarahitāya ācariyaparamparāya yāvajjatanā samābhatanti "ye ca kho te bho gotamā"ti-ādikāya uparipāḷiyā sambandhabhāvena dassento **"tato kirā"**ti-ādimāha. **Gorūpan**ti go nūna rūpakavasena vuttattā, rūpasaddassa ca tabbhāvavuttito. Yadi ahīḷento bhaveyya, "muṇḍā samaṇā"ti vadeyya, hīḷento pana garahatthena ka-saddena padaṁ vaḍḍhetvā "muṇḍakā samaṇakā"ti vadatīti dassetuṁ **"muṇḍe muṇḍā"**ti-ādi vuttaṁ. **Ibbhāti gahapatikā**ti atthamattavacanaṁ, saddato pana ibhassa payogo **ibho** uttarapadalopena, taṁ ibhaṁ arahantīti **ibbhā** dvittaṁ katvā. Kiṁ vuttaṁ hoti– yathā sobhanaṁ gamanato ibhasaṅkhāto hatthivāhanabhūto parassa vasena pavattati, na attano, evametepi brāhmaṇānaṁ sussūsakā suddā parassa vasena (pg.2.250) pavattanti, na attano, tasmā ibhasadisapayogatāya **ibbhā**ti. Te pana kuṭumbikatāya gharavāsino gharasāmikā hontīti atthamattaṁ dasseti **"gahapatikā"**ti iminā.

Kaṇhāti kaṇhajātikā. Dvijā eva hi suddhajātikā, na itareti tassādhippāyo. Tenāha **"kāḷakā"**ti. Pitāmahabhāvena ñātibandhavattā **bandhu.** Tenāha **"pitāmahoti voharantī"**ti. **Apaccā**ti puttā. **Mukhato nikkhantā**ti brāhmaṇānaṁ pubbapurisā brahmuno mukhato nikkhantā, ayaṁ tesaṁ paṭhamuppattīti adhippāyo. Sesapadesupi eseva nayo. Ayaṁ panettha viseso– "ibbhā kaṇhā"ti vatvā "bandhupādāpaccā"ti vadanto kulavasena samaṇā vessakulapariyāpannā, paṭhamuppattivasena pana brahmuno piṭṭhipādato nikkhantā, na pakativessā viya nābhitoti dassetīti, idaṁ panassa "mukhato nikkhantā"ti-ādivacanatopi ativiya asamavekkhitapubbavacanaṁ catuvaṇṇapariyāpannasseva samaṇabhāvasambhavato. **Aniyametvā**ti avisesetvā, anuddesikabhāvenāti attho.

Mānameva nissāya kathesīti mānamevāpassayaṁ katvā attānaṁ ukkaṁsento, pare ca vambhento "muṇḍakā samaṇakā"ti-ādivacanaṁ kathesi. **Jānāpessāmī**ti attano gottapamāṇaṁ yāthāvato vibhāvanena viññāpessāmi. **Attho**ti hitaṁ, icchitavatthu vā, taṁ pana kattabbakiccamevāti vuttaṁ **"āgantvā kattabbakiccasaṅkhāto attho"**ti, so **etassa atthīti atthikaṁ** yathā "daṇḍiko"ti. Dutiyassapi puggalavācakassa tadassatthipaccayassa vijjamānattā paṭhamena tadārammaṇikacittameva viññāyatīti āha **"tassa māṇavassa cittan"**ti. **Atthikamassa atthīti atthikavā** yathā "guṇavā"ti.

"Yāyeva kho panatthāyā"ti liṅgavipallāsavasena vuttanti dasseti **"yeneva kho panatthenā"**ti iminā. Tenevāha **"tameva atthanti idaṁ purisaliṅgavaseneva vuttan"**ti. Tattha hi sābhāvikaliṅgatādassanena idha asābhāvikaliṅgatāsiddhīti. Ayaṁ panettha **aṭṭhakathā**to aparo nayo– **yāya atthāyā**ti pulliṅgavaseneva tadatthe

sampadānavacanaṁ, yassa kattabbakiccasaṅkhātassa atthassa atthāyāti atthoti. **Assā**ti ambaṭṭhassa (pg.2.251) dassetvāti sambandho. **Aññesaṁ santikaṁ āgatānan**ti garuṭṭhāniyānaṁ santikamupagatānaṁ sādhurūpānaṁ. **Vattan**ti tesaṁ samāciṇṇaṁ. Pakaraṇatoyeva "ācariyakule"ti attho viññāyati, "avusitavā"ti ca asikkhitabhāvoyeva vohāravasena vutto yathā taṁ cīvaradānaṁ ticīvarena acchādesīti. Tenāha **"ācariyakule avusitavā asikkhito"**ti. Asikkhitattā eva **appassuto,** "vusitamānī"ti ca padāpekkhāya apariyositavacanattā samānoti pāṭhasesoti dasseti **"appassutova samāno"**ti iminā. Bāhusaccañhi nāma yāvadeva upasamatthaṁ icchitabbaṁ, tadabhāvato panāyaṁ ambaṭṭho avusitavā asikkhito appassutoti viññāyatīti evampi atthāpattito kāraṇaṁ vibhāvento āha **"kimaññatra avusitattā"**ti. Imampi sambandhaṁ dīpeti **"etassa hī"**ti-ādinā. Yathārutato pana pharusavacanasamudācārena anupasamakāraṇadassanametaṁ. Tatrāyaṁ yojanā– "kimaññatra avusitattā"ti idaṁ kāraṇaṁ etassa ambaṭṭhassa pharusavacanasamudācāre kāraṇanti. **"Pharusavacanasamudācārenā"**tipi pāṭho, tathā samudācāravasena vuttaṁ kāraṇanti attho. Evampi yojenti– avusitattā avusitabhāvaṁ aññatra ṭhapetvā etassa evaṁ pharusavacanasamudācāre kāraṇaṁ kimaññaṁ atthīti. Purimayojanāvettha yuttatarā yathāpāṭhaṁ yojetabbato. "Aññatrā"ti nipātayogato **avusitattā**ti upayogatthe nissakkavacanaṁ. Tadeva kāraṇaṁ samattheti **"ācariyakule"**ti-ādinā.

264. Kodhasaṅkhātassa parassa vasānugatacittatāya **asakamano. Mānanimmadanatthan**ti mānassa nimmadanatthaṁ abhimaddanatthaṁ, amadanatthaṁ vā, mānamadavirahatthanti attho. **Dosaṁ uggiletvā**ti sinehapānena kilinnaṁ vātapittasemhadosaṁ ubbamanaṁ katvā. **Gottena gottan**ti ambaṭṭheneva bhagavatā puṭṭhena vuttena sāvajjena purātanagottena adhunā anavajjasaññitaṁ gottaṁ. **Kulāpadesena kulāpadesan**ti etthāpi eseva nayo. **Uṭṭhāpetvā**ti sāvajjato uṭṭhahanaṁ katvā, uddharitvāti vuttaṁ hoti. Gottañcettha ādipurisavasena, kulāpadeso pana tadanvaye uppannābhiññātapurisavasena gahetabbo yathā "ādicco māghavo"ti. Sākiyānañhi **ādiccagottaṁ** aditiyā nāma devadhītāya puttabhūtaṁ ādipurisaṁ (pg.2.252) pati hoti, taṁ "gotamagottan"tipi vadanti. Yathāha **pabbajjāsutte**–

"Ādiccā nāma gottena, sākiyā nāma jātiyā;
Tamhā kulā pabbajitomhi, na kāme abhipatthayan"ti. (su. ni. 425).

Māghavakulaṁ pana tadanvaye abhiññātaṁ macalagāmikapurisaṁ pati hotīti. Gottamūlassa gārayhatāya amānavatthubhāvapavedanato **"mānaddhajaṁ mūle chetvā nipātessāmī"**ti vuttaṁ. **Ghaṭṭento**ti jātigottavasena omasanto. **Hīḷento**ti hīḷanaṁ garahaṁ karonto. "Caṇḍā bho gotama sakyajātī"ti-ādinā sākiyesu caṇḍabhāvādidosaṁ pāpitesu samaṇopi gotamo **pāpito bhavissatī**ti adhippāyo.

Yasmiṁ mānussayakodhussayā aññamaññūpatthaddhā, so "caṇḍo"ti vuccatīti dasseti **"mānanissitakodhayuttā"**ti iminā, pakatūpanissayārammaṇavasena cettha nissitabhāvo, na sahajātādivasena. **Kharā**ti cittena, vācāya ca kakkhaḷā. **Lahukā**ti taruṇā avuddhakammā. Tenāha **"appakenevā"**ti-ādi. **Alābukaṭāhan**ti lābuphalassa abhejjakapālaṁ. Aṭṭhakathāmuttakanayaṁ dassetuṁ **"bhassā**ti sāhasikāti keci vadanti, sārambhakāti apare"ti (dī. ni. ṭī. 1.264) ācariyena vuttaṁ. **Samānā**ti hontā bhavamānāti asasaddavasenatthoti āha **"santāti purimapadasseva vevacanan"**ti. **Na sakkarontī**ti sakkāraṁ na karontīti atthameva viññāpeti **"na brāhmaṇānan"**ti-ādinā. **Apacitikamman**ti paṇipātakammaṁ. "Yadime sakyā"ti pacchimavākye ya-saddassa kiriyāparāmasanassa aniyamassa "tayidaṁ bho gotamā"ti purimavākye ta-saddena niyamanaṁ veditabbanti āha **"yaṁ ime sakyā"**ti-ādi. **Nānuloman**ti attano jātiyā na

anucchavikaṁ.

Dutiya-ibbhavādavaṇṇanā

265. Sandhāgārapadanibbacanaṁ heṭṭhā vuttameva. Tadā abhisittasakyarājūnampi bahutaṁ sandhāyāha **"abhisittasakyarājāno"**ti. Kāmañhi sakyarājakule yo sabbesaṁ vuddhataro, samattho ca, so eva abhisekaṁ labhati (pg.2.253) Ekacco pana abhisitto samāno "idaṁ rajjaṁ nāma bahukiccaṁ bahubyāpāran"ti tato nibbijja rajjaṁ vayasā anantarassa niyyāteti, kadāci sopi aññassāti evaṁ paramparāniyyātanavasena tadā bahū abhisittapubbā sakyarājāno hontīti idaṁ ācariyassābhimataṁ (dī. ni. ṭī. 1.265). Apica yathāraham ṭhānantaresu abhisittasakyarājūnampi bahutaṁ sandhāya evamāhātipi yujjati. Te hi "rājāno"ti vuccanti. Yathāha–

> "Rājāno nāma pathabyārājā, padesarājā, maṇḍalikā, antarabhogikā, akkhadassā, mahāmattā, ye vā pana chejjabhejjaṁ karontā anusāsanti, ete rājāno nāmā"ti (pārā. 92).

Saṁhārimehi vāḷarūpehi kato **pallaṅko,** bhaddapīṭhaṁ **vettāsanaṁ.** Mihitamattaṁ **hasitamattaṁ. Anuhasantī**ti mamuddesikaṁ mahāhasitaṁ karonti, idañhi **"anujagghantā"**ti etassa saṁvaṇṇanāpadaṁ. **Jaggha**saddo ca mahāhasane pavattati "na ujjagghikāya antaraghare gamissāmī"ti-ādīsu (pāci. 586) viya.

Kaṇhāyanato paṭṭhāya paramparāgataṁ kulavaṁsaṁ anussavavasena jānanti. Kulābhimānino hi yebhuyyena paresaṁ uccāvacaṁ kulaṁ tathā tathā udāharanti, attano ca kulavaṁsaṁ jānanti, evaṁ ambaṭṭhopi, tathā hesa parato bhagavatā pucchito vajirapāṇi bhayena attano kulavaṁsaṁ yāthāvato kathesīti. **Olambetvā**ti hatthisoṇḍasaṇṭhānādinā sāṭakaṁ avalambetvā. **Tato**ti tathājānanato, gamanato ca. **Mamaññeva maññe**ti mamameva anujagghantā maññe.

Tatiya-ibbhavādavaṇṇanā

266. **Khettaleḍḍūnan**ti khette kasanavasena uṭṭhāpitamattikākhaṇḍānaṁ. Leḍḍukānamantare nivāsitattā "leḍḍukikā" icceva (dī. ni. ṭī. 1.266) saññātā **khuddakasakuṇikā. Majjhimapaṇṇāsake leḍḍukikopamasuttavaṇṇanāyaṁ** "cātakasakuṇikā"ti (ma. ni. aṭṭha. 3.150) vuttā, nighaṇṭusatthesu pana taṁ "lāpasakuṇikā"ti vadanti. **Kodhavasena laggitun**ti upanayhituṁ, āghātaṁ bandhitunti attho.

"Amhe (pg.2.254) haṁsakoñcamorasame karotī"ti vadanto heṭṭhā gahitaṁ "na taṁ koci haṁso vā koñco vā moro vā āgantvā kiṁ tvaṁ lapasīti nisedhetī"ti idampi vacanaṁ saṅgītimanāruḷhaṁ tadā bhagavatā vuttamevāti dasseti. Tadā vadantoyeva hi evaṁ karotīti vattumarahati. "Evaṁ nu te"ti-ādivacanaṁ, "avusitavāyevā"ti-ādivacanañca mānavasena samaṇena gotamena vuttanti ambaṭṭho maññatīti adhippāyenāha **"nimmāno dāni jātoti maññamāno"**ti.

Dāsiputtavādavaṇṇanā

267. **Nimmādetī**ti a-kārassa ā-kāraṁ katvā niddeso ummāde madasaddena nipphannattāti dasseti **"nimmadetī"**ti iminā. **Nimmāne**ti vigatamāne. Yadi panāhaṁ gottaṁ puccheyyaṁ sādhu vatāti attho. Pākaṭaṁ kātukamyatāya **tikkhattuṁ mahāsaddena avoca. Kasmā avocā**ti pana asuddhabhāvaṁ jānantassāpi tathāvacane kāraṇapucchā. Gottabhūtaṁ nāmameva adhippetaṁ, na visuṁ gottanti āha **"mātāpettikanti mātāpitūnaṁ santakan"**ti. Gottañhi pitito laddhabbaṁ pettikameva, na mātāpettikaṁ. Na hi brāhmaṇānaṁ sagottāya eva āvāhavivāho icchito, gottanāmaṁ pana jātisiddhaṁ, na kittimaṁ, na guṇanāmaṁ vā, jāti ca ubhayasambandhinīti mātāpettikameva, na pettikamattaṁ. **Nāmagottan**ti gottabhūtaṁ nāmaṁ, na kittimaṁ, na guṇanāmaṁ vā visesanaparanipātavasena vuttattā yathā "agyāhito"ti. Nāmañca tadeva paveṇīvasena pavattattā gottañcāti hi **nāmagottaṁ.** Tattha yā "kaṇhāyano"ti nāmapaṇṇatti niruḷhā, taṁ sandhāyāha **"paṇṇattivasena nāman"**ti. Taṁ panetaṁ nāmaṁ kaṇha-isito paṭṭhāya tasmiṁ kulaparamparāvasena āgataṁ, na etasmiṁyeva niruḷhanti vuttaṁ **"paveṇīvasena gottan"**ti. Gottapadassa vacanattho heṭṭhā vuttoyeva.

"Anussarato"ti ettha na kevalaṁ anussaraṇamattaṁ adhippetaṁ, atha kho kulasuddhivīmaṁsanavasenevāti āha **"kulakoṭiṁ sodhentassā"**ti, kulaggaṁ visodhentassāti attho. "Ayyaputtā"ti ettha ayyasaddo ayyiraketi vuttaṁ **"sāmino puttā"**ti. Catūsu dāsīsu (pg.2.255) disā okkākarañño antojātadāsī. Tenāha **"gharadāsiyā putto"**ti. Ettha ca yasmā ambaṭṭho jātiṁ nissāya mānathaddho, na ca tassa yāthāvato jātiyā avibhāvitāya mānaniggaho karīyati, akate ca mānaniggahe mānavasena ratanattayaṁ aparajjhissati, kate pana mānaniggahe aparabhāge ratanattaye pasīdissati, na cedisī vācā pharusavācā nāma hoti cittassa saṇhabhāvato. Majjhimapaṇṇāsake abhayasuttañca (ma. ni. 2.83) ettha nidassanaṁ Keci ca janā kakkhaḷāya vācāya vuttā agginā viya lohādayo mudubhāvaṁ gacchanti, tasmā bhagavā ambaṭṭhaṁ nibbisevanaṁ kattukāmo "ayyaputtā sakyā bhavanti, dāsiputto tvamasi sakyānan"ti avoca.

"Idhekacco pāpabhikkhu tathāgatappaveditaṁ dhammavinayaṁ pariyāpuṇitvā attano dahatī"ti-ādīsu (pārā. 195) viya dahasaddo dhāraṇattho, dhāraṇañcettha pubbapurisavasena saññāpananti āha **"okkāko no pubbapuriso"**ti-ādi. Dahasaddañhi bhasmīkaraṇe, dhāraṇe ca icchanti saddavidū. **Pabhā niccharatī**ti pabhassaraṁ hutvā nikkhamati tathārūpena puññakammena dantānaṁ pabhassarabhāvato.

Teti jeṭṭhakumāre. **Paṭhamakappikānan**ti paṭhamakappassa ādikāle nibbattānaṁ. Kirasaddena cettha anussavatthena, yo vuccamānāya rājaparamparāya kesañci matibhedo, taṁ ulliṅgeti. Anussavavacaneneva hi ananussuto uttaravihāravāsi-ādīnaṁ matibhedo nirākarīyatīti. **Mahāsammatassā**ti aggaññasutte vakkhamānanayena "ayaṁ no rājā"ti mahājanena sammannitvā ṭhapitattā "mahāsammato"ti evaṁ sammatassa. Yaṁ sandhāya vadanti –

"Ādiccakulasambhūto, suvisuddhaguṇākaro;
Mahānubhāvo rājāsi, mahāsammatanāmako.
Yo cakkhubhūto lokassa, guṇaraṁsisamujjalo;
Tamonudo virocittha, dutiyo viya bhāṇumā.
Ṭhapitā (pg.2.256) yena mariyādā, loke lokahitesinā;

Vavatthitā sakkuṇanti, na vilaṅghayitu janā.
Yasassinaṁ tejassinaṁ, lokasīmānurakkhakaṁ;
Ādibhūtaṁ mahāvīraṁ, kathayanti 'manū'ti yan"ti. (dī. ni. ṭī. 1.267).

Tassa ca puttapaputtaparamparaṁ sandhāya evaṁ vadanti–

"Tassa putto mahātejo, rojo nāma mahīpati;
Tassa putto vararojo, pavaro rājamaṇḍale.
Tassāsi kalyāṇaguṇo, kalyāṇo nāma atrajo;
Rājā tassāsi tanayo, varakalyāṇanāmako.
Tassa putto mahāvīro, mandhātā kāmabhoginaṁ;
Aggabhūto mahindena, aḍḍharajjena pūjito.
Tassa sūnu mahātejo, varamandhātunāmako;
'Uposatho'ti nāmena, tassa putto mahāyaso.
Varo nāma mahātejo, tassa putto mahāvaro;
Tassāsi upavaroti, putto rājā mahābalo.
Tassa putto maghadevo, devatulyo mahīpati;
Caturāsīti sahassāni, tassa puttaparamparā.
Tesaṁ pacchimako rājā, 'okkāko'iti vissuto;
Mahāyaso mahātejo, akhuddo rājamaṇḍale"ti. (dī. ni. ṭī. 1.267).

Idaṁ aṭṭhakathānuparodhavacanaṁ. Yaṁ pana **dīpavaṁse** vuttaṁ –

"Paṭhamābhisitto rājā, bhūmipālo jutindharo;
Mahāsammato nāmena, rajjaṁ kāresi khattiyo.
Tassa putto rojo nāma, vararojo ca khattiyo;
Kalyāṇo varakalyāṇo, uposatho mahissaro.
Mandhātā (pg.2.257) sattamo tesaṁ, catudīpamhi issaro;
Varo upavaro rājā, cetiyo ca mahissaro"ti-ādi.

Yañca **mahāvaṁsādīsu** vuttaṁ–

"Mahāsammatarājassa, vaṁsajo hi mahāmuni;
Kappādismiṁ rājāsi, mahāsammatanāmako.
Rojo ca vararojo ca, tathā kalyāṇakā duve;
Uposatho ca mandhātā, varako pavarā duve"ti-ādi.

Sabbametaṁ yebhuyyato aṭṭhakathāvirodhavacanaṁ. Aṭṭhakathāyañhi mandhāturājā chaṭṭho vutto, maghadevarājā ekādasamo, tassa ca puttaparamparāya caturāsītisahassarājūnaṁ pacchimako okkākarājā, tesu pana mandhāturājā sattamo vutto, maghadevarājā anekesaṁ rājasahassānaṁ pacchimako, tassa ca puttaparamparāya anekarājasahassānaṁ pacchimako okkākarājāti evamādinā anekadhā virodhavacanaṁ aṭṭhakathāyaṁ nirākaroti. Nanu avocumha "kirasaddena cettha anussavatthena, yo vuccamānāya rājaparamparāya kesañci matibhedo, taṁ ulliṅgetī"ti. **Tesaṁ pacchato**ti maghadevaparamparābhūtānaṁ kaḷārajanakapariyosānānaṁ caturāsītikhattiyasahassānaṁ aparabhāgeti yathānussutaṁ ācariyena vuttaṁ. **Dīpavaṁsādīsu** pana "kaḷārajanakarañño puttaparamparāya anekakhattiyasahassānaṁ pacchimako rājā sujāto nāma, tassa putto okkāko rājā"ti vuttaṁ. Maghadevaparamparāya anekasahassarājūnaṁ aparabhāge paṭhamo okkāko nāma rājā ahosi, tassa paramparābhūtānaṁ pana anekasahassarājūnaṁ aparabhāge dutiyo okkāko nāma rājā ahosi, tassapi paramparāya anekasahassarājūnaṁ aparabhāge tatiyo okkāko nāma rājā ahosi. Taṁ sandhāyāha **"tayo okkākavaṁsā ahesun"**ti-ādi.

Jātiyā pañcamadivase nāmakammādimaṅgalaṁ lokāciṇṇanti vuttaṁ

“pañcamadivase alaṅkaritvā”ti. **Sahasā varaṁ adāsin**ti puttadassanena balavasomanassappatto (pg.2.258) turitaṁ avīmaṁsitvā tuṭṭhidāyavasena varaṁ adāsiṁ “yaṁ icchasi, taṁ gaṇhāhī”ti. **Sā**ti jantukumāramātā. **Rajjaṁ pariṇāmetuṁ icchatī**ti mama varadānaṁ antaraṁ katvā imaṁ rajjaṁ pariṇāmetuṁ icchati.

Rajjaṁ kāressantīti rājabhāvaṁ mahājanena mahājanaṁ vā kārāpessanti. **Nappasaheyyā**ti nivāsatthāya pariyatto na bhaveyya.

Kaḷāravaṇṇatāya **kapilabrāhmaṇo** nāma ahosi. **Nikkhammā**ti gharāvāsato kāmehi ca nikkhamitvā. **Sāko** nāma sabbasāramayo rukkhaviseso, yena pāsādādi karīyate, taṁsamudāyabhūte vanasaṇḍeti attho. Bhūmiyā pavattaṁ **bhummaṁ,** taṁ guṇadosaṁ jāleti joteti, taṁ vā jalati jotati pākaṭaṁ bhavati etāyāti **bhummajālā. Heṭṭhā cā**ti ettha **ca**-saddena “asītihatthe”ti idamanukaḍḍhati. **Etasmiṁ padese**ti sākavanasaṇḍamāha. Khandhapantivasena **dakkhiṇāvaṭṭā.** Sākhāpantivasena **pācīnābhimukhā. Tehī**ti migasūkarehi, maṇḍūkamūsikehi ca. **Te**ti sīhabyagghādayo sappabiḷārā ca.

Etthāti evaṁ māpiyamāne nagare. Tumhākaṁ purisesu pariyāpannaṁ ekekampi purisaṁ paccatthikabhūtaṁ aññaṁ purisasatampi purisasahassampi abhibhavituṁ na sakkhissatīti yojanā. **Cakkavattibalenā**ti cakkavattibalabhāvena. **Atiseyyo**ti ativiya uttamo bhaveyya. Kapilassa isino vasanaṭṭhānattā **kapilavatthu.**

Nesaṁ santike bhaveyyāti sambandho. **Asadisasaṁyoge**ti jātiyā asadisānaṁ gharāvāsapayoge hetubhūte. **Avasesāhi** attano attano kaṇiṭṭhāhi.

Vaḍḍhamānānanti anādare sāmivacanaṁ, anantarāyikāya puttadhītuvaḍḍhanāya vaḍḍhamānesu eva udapādīti attho. Lohitakatāya **koviḷārapupphasadisāni.** Kuṭṭharogo nāma sāsamasūrīrogā viya yebhuyyena saṅkamanasabhāvoti vuttaṁ **“ayaṁ rogo saṅkamatī”**ti. **Upari** padarena **paṭicchādetvā paṁsuṁ** rāsikaraṇena **datvā. Nāṭakitthiyo** (pg.2.259) nāma naccantiyo. Rājabhariyāyo **orodhā** nāma. **Tassā**ti susirassa. **Migasakuṇādīnan**ti ettha **ādi**saddena vanacarakapetādike saṅgaṇhāti.

Tasmiṁ rāmaraññe nisinneti sambandho. **Padare**ti dāruphalake. Khattiyamāyārocanena **attano khattiyabhāvaṁ jānāpetvā.**

Mātikanti mātito āgataṁ. **Pābhatan**ti mūlabhaṇḍaṁ, paṇṇākāro vā. **Rañño**ti rāmarājassa jeṭṭhaputtabhūtassa bārāṇasirañño. **Tatthā**ti bārāṇasiyaṁ. **Idhevā**ti himavantapasseyeva. **Nagaran**ti rājadhānībhūtaṁ mahānagaraṁ. **Kolarukkho** nāma kuṭṭhabhesajjupago eko rukkhaviseso. **Byagghapathe**ti byagghamagge.

Mātulāti mātu bhātaro. **Kesaggahaṇan**ti kesaveṇibandhanaṁ. **Dussaggahaṇan**ti vatthassa nivasanākāro. **Nhānatitthan**ti yathāvuttāya pokkharaṇiyā udakanhānatitthaṁ. Idānipi tesaṁ jātisambhedābhāvaṁ dassento **“evaṁ tesan”**ti-ādimāha. **Āvāho** dārikāharaṇaṁ. **Vivāho** dārikādānaṁ. **Tatthā**ti tesu sakyakoliyesu. Dhātusaddānamanekatthattā samusaddo nivāsatthoti vuttaṁ **“vasantī”**ti. **Agge**ti upayogatthe bhummavacanaṁ, ādyatthe ca aggasaddo, kiriyāvisesoti ca dasseti **“taṁ aggan”**ti-ādinā. Yadettha bhagavatā vuttaṁ “atha kho ambaṭṭha rājā okkāko udānaṁ udānesi ‘sakyā vata bho kumārā, paramasakyā vata bho kumārā’ti, tadagge kho pana ambaṭṭha sakyā paññāyantī”ti, tadetaṁ saddato, atthato ca sābhāvikanibbacananidassanaṁ “sakāhi bhaginīhipi saddhiṁ saṁvāsavasena jātisambhedamakatvā kulavaṁsaṁ anurakkhituṁ sakkuṇanti samatthentīti **sakyā”**ti teyeva saddaracanāvisesena **sākiyā.** Yaṁ panetaṁ sakkatanighaṇṭusatthesu vuttaṁ–

“Sākarukkhapaṭicchannaṁ, vāsaṁ yasmā purākaṁsu;

Tasmā diṭṭhā vaṁsajāte, bhuvi ‘sakyā’ti vissutā”ti.

Tadetaṁ saddamattaṁ pati asābhāvikanibbacananidassanaṁ “kapilamunino vasanaṭṭhāne sākavane vasantīti **sakyā, sākiyā”**ti ca.

Kāḷavaṇṇatāya (pg.2.260) **kaṇho** nāmāti vuttaṁ **“kāḷavaṇṇan”**ti-ādi. Hanuyaṁ jātā **massū,** uttaroṭṭhassa ubhosu passesu dāṭhākārena jātā **dāṭhikā.** Idañca atthamattena vuttaṁ, taddhitavasena pana yathā etarahi yakkhe “pisāco”ti samaññā, evaṁ tadā “kaṇho”ti, tasmā jātamatteyeva sabyāharaṇena pisācasadisatāya **kaṇho**ti. Tathāhi vuttaṁ “yathā kho pana ambaṭṭha etarahi manussā pisāce disvā ‘pisācā’ti sañjānanti, evameva kho ambaṭṭha tena kho pana samayena manussā pisāce ‘kaṇhā’ti sañjānantī”ti-ādi. Tattha **pisāco jāto**ti idāni pākaṭanāmena suviññāpanatthaṁ purimapadasseva vevacanaṁ vuttaṁ. “Na sakabaḷena mukhena byāharissāmī”ti-ādīsu (pāci. 619) viya upasaggavasena saddakaraṇattho harasaddo, puna dutiyopasaggena yutto uccāsaddakaraṇe vattatīti vuttaṁ **“uccāsaddamakāsī”**ti.

268. Attano **upārambhamocanatthāyā**ti ācariyena, ambaṭṭhena ca attano attano upari pāpetabbopavādassa apanayanatthaṁ. “Attano”ti hetaṁ vicchālopavacanaṁ. **Paribhindissatī**ti anatthakāmatāpavedanena paribhedaṁ karissati, pesuññaṁ upasaṁharissatīti vuttaṁ hoti. Atthaviññāpane sādhanatāya vācā eva karaṇaṁ **vākkaraṇaṁ** niruttinayena, taṁ kalyāṇamassāti **kalyāṇavākkaraṇo. Asmiṁ vacane**ti ettha tasaddena kāmaṁ “cattārome bho gotama vaṇṇā”ti-ādinā (dī. ni. 1.266) ambaṭṭhena heṭṭhā vutto jātivādo parāmasitabbo hoti, tathāpesa jātivādo vede vuttavidhināyeva tena paṭimantetabbo, tasmā paṭimantanahetubhāvena pasiddhaṁ vedattayavacanameva parāmasitabbanti dassetuṁ vuttaṁ **“attanā uggahite vedattayavacane”**ti. Idāni “porāṇaṁ kho pana te ambaṭṭha mātāpettikan”ti-ādinā bhagavatā vuttavacanassapi parāmasanaṁ dassento **“etasmiṁ vā dāsiputtavacane”**ti āha. Apica **paṭimantetun**ti ettha paṭimantanā nāma pañhāvissajjanā, uttarikathanā vā, tasmā atthadvayānurūpaṁ tabbisayassa ta-saddena parāmasanaṁ dassetīti daṭṭhabbaṁ.

269. **Tāvā**ti mantanāya paṭhamameva, akatāya eva mantanāyāti vuttaṁ hoti. **Dujjānā**ti dubbiññeyyā, paṭhamameva sīsamukkhipituṁ asamatthanato (pg.2.261) jātiyā ca dubbiññeyyattā, aṭṭassa ca dukkaraṇato ambaṭṭho sayameva mocetūti adhippāyo. Attanāva sakyesu ibbhavādanipātanena attano upari pāpuṇanaṁ sandhāya **“attanā baddhaṁ puṭakan”**ti vuttaṁ, attanāva baddhaṁ puṭoḷinti attho.

270. **Dhammo** nāma kāraṇaṁ “dhammapaṭisambhidā”ti-ādīsu (vibha. 718ādayo) viya, dhammena saha vattatīti sahadhammo, so eva **sahadhammiko**ti āha **“sahetuko”**ti-ādi, pariyāyavacanametaṁ. Janako vā **hetu,** upatthambhako **kāraṇaṁ. Aññena** aṭṭhānagatena **aññaṁ** aṭṭhānagataṁ **vacanaṁ.** Tenāha **“yo hī”**ti-ādi.

Tatoti dvikkhattuṁ codanāto paraṁ, tatiyacodanāya anāgatāya eva pakkamissāmīti vuttaṁ hoti.

271. Pūjitabbato sakko devarājā **yakkho** nāma. Yo aggissa pakativaṇṇo, tena samannāgatanti vuttaṁ **“ādittanti aggivaṇṇan”**ti. **Kandalo** nāma pupphūpagarukkhaviseso, yassa setaṁ pupphaṁ pupphati, makuḷampissa setavaṇṇaṁ dāṭhākāraṁ hoti. **Virūparūpan**ti viparītarūpasaṇṭhānaṁ.

Aṭṭhamasattāhe ajapālanigrodhamūle nisinnassa sabbabuddhassa āciṇṇasamāciṇṇaṁ appossukkataṁ sandhāya **“ahañcevā”**ti-ādi vuttaṁ. **Avattamāne**ti appaṭipajjamāne, ananuvattamāne vā. **Tasmā**ti tadā tathāpaṭiññātattā. **Tāsetvā pañhaṁ vissajjāpessāmīti āgato** yathā taṁ mūlapaṇṇāsake āgatassa saccakaparibbājakassa

samāgame (ma. ni. 1.357).

"Bhagavā ceva passati ambaṭṭho cā"ti ettha itaresamadassane duvidhampi kāraṇaṁ dassento **"yadi hī"**ti-ādimāha. **Hi**-saddo kāraṇatthe nipāto. Yasmā agaru, yasmā ca vadeyyuṁ, tasmāti sambandho. Aññesampi sādhāraṇato **agaru** abhāriyaṁ. **Āvāhetvā**ti mantabalena avhānaṁ katvā. **Tassā**ti ambaṭṭhassa. **Antokucchi** anta-antaguṇādiko. **Vādasaṅghaṭṭe**ti vācāsaṅghaṭṭane. **Maññamāno**ti maññanato. Sambandhadassanañhetaṁ.

272. **Tāṇaṁ gavesamāno**ti "ayameva samaṇo gotamo ito bhayato mama tāyako"ti bhagavantaṁyeva "tāṇan"ti pariyesanto (pg.2.262) upagacchantoti vuttaṁ hoti. Sesapadadvayepi eseva nayo. **Tāyatī**ti yathūpaṭṭhitabhayato pāleti. Tenāha **"rakkhatī"**ti, kattusādhanametaṁ. **Nilīyatī**ti yathūpaṭṭhiteneva bhayena upadduto nilīno hoti, adhikaraṇasādhanametaṁ. **Sara**saddo hiṁsane, tañca viddhaṁsanameva adhippetanti vuttaṁ **"bhayaṁ hiṁsati viddhaṁsetī"**ti, kattusādhanametaṁ.

Ambaṭṭhavaṁsakathāvaṇṇanā

274. **Gaṅgāya dakkhiṇato**ti gaṅgāya nāma nadiyā dakkhiṇadisābhāge. **Brāhmaṇatāpasā**ti brahmakulino tāpasā. Saraṁ vā satti-ādayo vā parassa upari khipitukāmassa mantānubhāvena hatthaṁ na parivattati, hatthe pana aparivattante kuto āvudhaṁ parivattissatīti tathā aparivattanaṁ sandhāya **"āvudhaṁ na parivattatī"**ti vuttaṁ. **Bhadraṁ bho**ti sampaṭicchanaṁ, sādhūti attho. Dhanunā khittasarena agamanīyaṁ sasambhārakathānayena **"dhanu agamanīyan"**ti vuttaṁ yathā "dhanunā vijjhati, cakkhunā passatī"ti. **Ambaṭṭhaṁ nāma vijjan**ti sattānaṁ sarīre abbhaṅgaṁ ṭhapetīti **ambaṭṭhā** niruttinayena, evaṁladdhanāmaṁ mantavijjanti attho. Yato ambaṭṭhā vijjā etasmiṁ atthīti katvā kaṇho isi **"ambaṭṭho"**ti paññāyittha, tabbaṁsajātatāya panāyaṁ māṇavo **"ambaṭṭho"**ti voharīyati. So kira "kathaṁ nāmāhaṁ disāya dāsiyā kucchimhi nibbatto"ti taṁ hīnaṁ jātiṁ jigucchanto "handāhaṁ yathā tathā imaṁ jātiṁ sodhessāmī"ti niggato. Tena vuttaṁ **"idāni me manorathaṁ pūressāmī"**ti. Ayañhissa manoratho– vijjābalena rājānaṁ tāsetvā tassa dhītaraṁ laddhakālato paṭṭhāya myāyaṁ dāsajāti sodhitā bhavissatīti.

Seṭṭhamanteti seṭṭhabhūte vedamante. **Ko nu** kiṁ kāraṇā **dāsiputto** samāno maddarūpiṁ dhītaraṁ yācatīti attho. Khurati chindati, khuraṁ vā pāti pivatīti **khurappo,** khuramassa agge appīyati ṭhapīyatīti vā **khurappo,** saro. **Mantānubhāvena** rañño bāhukkhambhamattaṁ jātaṁ, tena pana bāhukkhambhena "ko jānāti, kiṁ bhavissatī"ti rājā bhīto ussaṅkī utrasto ahosi. Tathā ca vuttaṁ **"bhayena vedhamāno aṭṭhāsī"**ti.

Sarabhaṅgajātake (pg.2.263) (jā. 2.17.52) āgatānaṁ daṇḍakīrājādīnaṁ pacchā okkākarājā ahosi, tesaṁ pavatti ca sabbattha cirakālaṁ pākaṭāti āha **"daṇḍakīrañño"**ti-ādi. Aparaddhassa daṇḍakīrañño, aparaddho nāḷikero, ajjuno cāti sambandho. Satipi vālukādivasse āvudhavasseneva vināsoti vuttaṁ **"āvudhavuṭṭhiyā"**ti. "Ayampi īdiso mahānubhāvo"ti maññamānā evaṁ **cintayantā bhayena avocun**ti daṭṭhabbaṁ.

Undriyissatīti bhindiyissati. Kammarūpañhetaṁ "pathavī"ti kammakattuvasena vuttattā yathā "kusulo bhijjatī"ti. Tenāha **"bhijjissatī"**ti. **Thusamuṭṭhī**ti palāsamuṭṭhi, bhusamuṭṭhi vā. Kasmāti āha

“sarasanthambhanamatte”ti-ādi.

Bhītatasitā bhayavasena chambhitasarīrā uddhaggalomā honti haṭṭhalomā, abhītatasitā pana bhayupaddavābhāvato acchambhitasarīrā patitalomā honti ahaṭṭhalomā, khemena sotthinā tiṭṭhanti, tāya pana patitalomatāya tassa sotthibhāvo pākaṭo hotīti phalena kāraṇaṁ vibhāvetuṁ pāḷiyaṁ “pallomo’ti vuttanti dasseti **“pannalomo”**ti-ādinā. Niruttinayena padasiddhi yathā taṁ **bhayabheravasutte** “bhiyyo pallomamāpādiṁ araññe vihārāyā”ti (ma. ni. 1.36ādayo). **Idan**ti osānavacanaṁ. “Sace me rājā taṁ dārikaṁ dasseti, kumāro sotthi pallomo bhavissatī”ti paṭiññākaraṇaṁ pakaraṇatoyeva pākaṭaṁ. **Tenā**ti kaṇhena. **Manteti** bāhukkhambhakamantassa paṭippassambhakavijjāsaṅkhāte mante. Evarūpānañhi bhayupaddavakarānaṁ mantānaṁ ekaṁseneva paṭippassambhakamantāhonti yathā taṁ kusumārakavijjādīnaṁ. **Parivattite**ti pajappite. Attano dhītuyā apavādamocanatthaṁ taṁ adāsaṁ bhujissaṁ karoti. Tassā anurūpe issariye ṭhapanatthaṁ **uḷāre ca naṁ ṭhāne ṭhapesi. Ekena pakkhenā**ti mātupakkhena. Karuṇāyanto **samassāsanatthaṁ āha,** na pana uccākulīnabhāvadassanatthaṁ. Tenāha **“atha kho bhagavā”**ti-ādi.

Khattiyaseṭṭhabhāvavaṇṇanā

275. **Brāhmaṇesū**ti vohāramattaṁ, brāhmaṇānaṁ samīpe brāhmaṇehi laddhabbāni āsanādīni labhethāti vuttaṁ hoti. Tena vuttaṁ **“brāhmaṇānaṁ** (pg.2.264) **antare”**ti. Kevalaṁ vedasatthānurūpaṁ paralokagate saddhāya eva kātabbaṁ, na tadaññaṁ kiñci abhipatthentenāti **saddhan**ti nibbacanaṁ dassetuṁ **“matake uddissa katabhatte”**ti vuttaṁ. **Maṅgalādibhatte**ti ettha **ādi**saddena ussavadevatārādhanādibhatte saṅgaṇhāti. **Yaññabhatte**ti pāpasaññamādivasena katabhatte. “Pāpasaññamādibhatto bhavissatī”ti-ādinā hi aggihomo idha yaññaṁ. **Pāhunakānan**ti atithīnaṁ. Anāgantukānampi pāheṇakabhattaṁ “pāhunan”tveva vuccatīti āha **“paṇṇākārabhatte vā”**ti. **Āvaṭaṁ** nivāraṇaṁ. **Anāvaṭaṁ** anivāraṇaṁ. **Khattiyabhāvaṁ appatto** ubhatosujātābhāvato. Tenāha **“aparisuddho”**ti.

276. **Itthiyā vā itthiṁ karitvā**ti ettha karaṇaṁ nāma kiriyāsāmaññavisayaṁ karabhūdhātūnaṁ atthavasena sabbadhātvantogadhattāti āha **“pariyesitvā”**ti. Khattiyakumārassa bhariyābhūtaṁ brāhmaṇakaññaṁ itthiṁ pariyesitvā gahetvā brāhmaṇānaṁ itthiyā vā khattiyāva seṭṭhā, “hīnā brāhmaṇā”ti pāḷimudāharitvā yojetabbaṁ. **“Purisena vā purisaṁ karitvā**ti etthāpi eseva nayo”ti (dī. ni. ṭī. 1.276) ācariyena vuttaṁ. Tatthāpi hi khattiyakaññāya patibhūtaṁ brāhmaṇakumāraṁ purisaṁ pariyesitvā gahetvā brāhmaṇānaṁ purisena vā khattiyāva seṭṭhā, hīnā brāhmaṇāti yojanā. **Kismiñcideva pakaraṇe**ti **ettha pakaraṇaṁ** nāma kāraṇaṁ “etasmiṁ nidāne etasmiṁ pakaraṇe”ti-ādīsu (pāci. 42 90) viya, tasmā rāgādivasena pakkhalite ṭhāne hetubhūteti attho, taṁ pana atthato aparādhova, so ca akattabbakaraṇanti āha **“kismiñcideva dose”**ti-ādi. Bhassasaddo bhasmapariyāyo. Bhasīyati niratthakabhāvena khipīyatīti hi **bhassaṁ,** chārikā. “Vadhitvā”ti etassa atthavacanaṁ **“okiritvā”**ti.

277. Kammakilesehi janetabbo, tehi vā jāyatīti janito, sveva **janeto,** manussova Tathā hi vuttaṁ “ye gottapaṭisārino”ti. Tadetaṁ pajāvacanaṁ viya jātisaddavasena bahumhi ekavacananti āha **“pajāyāti attho”**ti. Etasmiṁ janetipi yujjati. **Paṭisarantī**ti gottaṁ paṭicca “ahaṁ gotamo, ahaṁ kassapo”ti-ādinā saraṇaṁ

karonti vicinanti.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Vijjācaraṇakathāvaṇṇanā

278. Imasmiṁ (pg.2.265) pana siloke āhariyamāne brahmagarukā saddheyyataṁ āpajjissanti, ambaṭṭho ca "vijjācaraṇasampanno"ti padaṁ sutvā vijjācaraṇaṁ pucchissati, evamayaṁ vijjācaraṇaparidīpanī desanā mahājanassa sātthikā bhavissatīti passitvā lokanātho imaṁ silokaṁ sanaṅkumārabhāsitaṁ āharīti imamatthampi vibhāvento **"imāya pana gāthāyā"**ti-ādimāha. Itarathā hi bhagavāpi asabbaññū parāvassayo bhaveyya, na ca yujjati bhagavato parāvassayatā sammāsambuddhabhāvato. Tenāha "ahampi hi, ambaṭṭha, evaṁ vadāmī"ti-ādi. **Brāhmaṇasamaye siddhan**ti brāhmaṇaladdhiyā pākaṭaṁ. Vakkhamānanayena **jātivādādipaṭisaṁyuttaṁ. "Saṁsanditvā**ti ghaṭetvā, aviruddhaṁ katvāti attho"ti (dī. ni. ṭī. 1.277) ācariyenavuttaṁ. Idāni pana potthakesu "paṭikkhipitvā"ti pāṭho dissati, so ayuttova. Kasmāti ce? Na hi pāḷiyaṁ brāhmaṇasamayasiddhaṁ vijjācaraṇaṁ paṭikkhipati, tadeva ambaṭṭhena cintitaṁ vijjācaraṇaṁ ghaṭetvā aviruddhaṁ katvā anuttaraṁ vijjācaraṇaṁ desetīti.

Vādoti laddhi, vacībhedo vā. Tenāha **"brāhmaṇa …pe…ādivacanan"**ti. Laddhipi hi vattabbattā vacanameva. **Idan**ti ajjhenajjhāpanayajanayājanādikammaṁ, na vessassa, na khattiyassa, na tadaññesanti atthaṁ **ādi**saddena saṅgaṇhāti. **Sabbatthā**ti gottavādamānavādesu. Tatthāpi hi **gottavādo**ti gottaṁ ārabbha vādo, kassapassevidaṁ vaṭṭati, na kosiyassāti-ādivacananti attho. **Mānavādo**ti mānaṁ ārabbha attukkaṁsanaparavambhanavasena vādo, brāhmaṇassevidaṁ vaṭṭati, na suddassāti-ādivacananti attho. **Jātivāde vinibaddhā**ti jātisannissitavāde paṭibaddhā. **Sabbatthā**ti gottavādavinibaddhādīsu. **Gottavādavinibaddhā**ti hi gottavāde vinibaddhā. **Mānavādavinibaddhā**ti mānavāde vinibaddhā, ye hi brāhmaṇasseva ajjhenajjhāpanayajanayājanādayoti evaṁ attukkaṁsanaparavambhanavasena pavattā, te mānavādavinibaddhā ca honti. **Āvāhavivāhavinibaddhā**ti āvāhavivāhesu vinibaddhā. Ye hi vinibaddhattayavasena "arahasi vā maṁ tvaṁ, na vā maṁ tvaṁ arahasī"ti evaṁ pavattanakā, te āvāhavivāhavinibaddhā ca hontīti imamatthasesaṁ sandhāya **"esa nayo"**ti (pg.2.266) vuttaṁ. Āvāhavivāhavinibaddhabhāvavibhāvanatthañhi "arahasi vā maṁ tvaṁ, na vā maṁ tvaṁ arahasī"ti pāḷiyaṁ vuttaṁ, tadetaṁ jātivādādīhi tīhi padehi yojetabbaṁ. Āvutti-ādinayena hi jātivādādayo dvikkhattumatthadīpakā. Tathā hi ācariyena vuttaṁ "ye pana āvāhavivāhavinibaddhā, te eva sambandhattayavasena 'arahasi vā maṁ tvaṁ, na vā maṁ tvaṁ arahasī'ti evaṁ pavattanakā"ti (dī. ni. ṭī. 1.278).

Nanu pubbe vijjācaraṇaṁ puṭṭhaṁ, kasmā taṁ puna pucchatīti codanaṁ sodhento **"tato ambaṭṭho"**ti-ādimāha. Tattha **yatthā**ti yassaṁ vijjācaraṇasampattiyaṁ. Brāhmaṇasamayasiddhaṁ sandhāya vuttaṁ. **Laggissāmā**ti olaggā antogadhā bhavissāma. **Tato**ti tāya vijjācaraṇasampadāya. **Avakkhipī**ti avacāsi. Paramatthato avijjācaraṇāniyeva "vijjācaraṇānī"ti gahetvā ṭhito hi paramatthato vijjācaraṇesu vibhajiyamānesu so tato dūrato apanīto nāma hoti. **Yatthā**ti yassaṁ pana

vijjācaraṇasampattiyaṁ. Anuttaravijjācaraṇaṁ sandhāya vuttaṁ. Jānanakiriyāyoge kammampi yujjanakiriyāyoge kattāyeva upapanno. Padhānakiriyāpekkhā hi kārakāti vuttaṁ **"ayaṁ no vijjācaraṇasampadā ñātuṁ vaṭṭatī"**ti. Evamīdisesu. **Samudāgamato**ti ādisamuṭṭhānato.

279. Kāmaṁ caraṇapariyāpannattā caraṇavasena niyyātetuṁ vaṭṭati, ambaṭṭhassa pana asamapathagamanaṁ nivārento sīlavaseneva niyyātetīti imamatthaṁ vibhāvetuṁ **"caraṇapariyāpannampī"**ti vuttaṁ. Brahmajāle (dī. ni. 1.7 11 21) vuttanayena khuddakādibhedaṁ **tividhaṁ sīlaṁ. Sīlavasenevā**ti sīlapariyāyavaseneva. **Kiñci kiñci sīlan**ti brāhmaṇānaṁ jātisiddhaṁ ahiṁsanādiyamaniyamalakkhaṇaṁ appamattakaṁ sīlaṁ. **Tasmā**ti tathā vijjamānattā, attani vijjamānaṁ sīlamattampi nissāya laggeyyāti adhippāyo. **"Tattha tattheva laggeyyā**ti tasmiṁ tasmiṁyeva brāhmaṇasamayasiddhe sīlamatte 'caraṇan'ti laggeyyā"ti (dī. ni. ṭī. 1.279) ācariyena vuttaṁ, tadetaṁ aṭṭhakathāyameva sākāravacanassa vuttattā vicāretabbaṁ, adhippāyamattadassanaṁ vā etaṁ. Ayaṁ panettha attho– **tattha tattheva laggeyyā**ti tasmiṁ tasmiṁyeva attani vijjamānasīlamattapaṭisaṁyuttaṭṭhāne "mayampi caraṇasampannā"ti laggeyya, tasmā sīlavaseneva niyyātetīti sambandho. Tathāpasaṅgābhāvato pana upari caraṇavaseneva niyyātetīti (pg.2.267) dassento **"yaṁ panā"**ti-ādimāha. Rūpāvacaracatutthajjhānaniddeseneva arūpāvacarajjhānānampi niddiṭṭhabhāvāpattito **"aṭṭhapi samāpattiyo 'caraṇan'ti niyyātitā"**ti vuttaṁ. Tānipi hi aṅgasamatāya catutthajjhānānevāti. **Niyyātitā**ti ca asesato nīharitvā gahitā, nidassitāti attho. **Vipassanāñāṇato panā**ti "so evaṁ samāhite citte parisuddhe pariyodāte anaṅgaṇe vigatūpakkilese mudubhūte kammanīye ṭhite āneñjappatte ñāṇadassanāya cittaṁ abhinīharati abhininnāmetī"ti-ādinā nayena vipassanāñāṇato paṭṭhāya.

Catu-apāyamukhakathāvaṇṇanā

280. **Asampāpuṇanto**ti ārabhitvāpi sampajjitumasakkonto. **Avisahamāno**ti ārabhitumeva asakkonto. **"Khārī"**ti tāpasaparikkhārassetaṁ adhivacanaṁ, so ca anekabhedoti vibhajitvā dassetuṁ **"araṇī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **araṇī**ti heṭṭhimuparimavasena aggidhamanakaṁ araṇīdvayaṁ. **Kamaṇḍalū**ti kuṇḍikā. **Sujā**ti homadabbi. Sujāsaddo hi homakammani habyannādīnamuddharaṇatthaṁ katadabbiyaṁ vattati yathā taṁ kūṭadantasutte "paṭhamo vā dutiyo vā sujaṁ paggaṇhantānan"ti (dī. ni. 1.341). Tathā hi imasmiṁyeva ṭhāne ācariyena vuttaṁ "sujāti dabbī"ti (dī. ni. ṭī. 1.280). Habyannādīnaṁ sukhaggahaṇatthaṁ jāyatīti hi **sujā.** Keci pana imamatthamavicāretvā tunnatthameva gahetvā "sūcī"ti paṭhanti, tadayuttameva ācariyena tathā avaṇṇitattā. Camati adatīti **camaro,** migaviseso, tassa vālena katā **bījanī cāmarā. Ādi**saddena tidaṇḍatighaṭikādīni saṅgaṇhāti. Kucchitena vaṅkākārena jāyatīti **kājo** yathā "kālavaṇan"ti; kacati bhāraṁ bandhati etthāti vā **kāco.** Duvidhampi hi padamicchanti saddavidū. **Khāribharitan**ti khārīhi paripuṇṇaṁ. Ekena vi-kārena padaṁ vaḍḍhetvā "khārivividhan"ti paṭhantānaṁ vāde samuccayasamāsena atthaṁ dassento **"ye panā"**ti-ādimāha.

Nanu upasampannassa bhikkhuno sāsanikopi yo koci anupasampanno atthato paricārakova hoti api khīṇāsavasāmaṇero, kimaṅgaṁ pana bāhirakapabbajiteti anuyogaṁ pati tattha visesaṁ dassetuṁ **"kāmañcā"**ti-ādi vuttaṁ. **Vuttanayenā**ti "kappiya …pe… vattakaraṇavasenā"ti (pg.2.268) evaṁ vuttanayena.

Anekasatasahassasaṁvaravinayasamādānavasena upasampannabhāvassa visiṭṭhabhāvato khīṇāsavasāmaṇeropi puthujjanabhikkhuno paricārakoti vutto.

"Navakoṭisahassāni, asītisatakoṭiyo;
Paññāsasatasahassāni, chattiṁsa ca punāpare.
Ete saṁvaravinayā, sambuddhena pakāsitā;
Peyyālamukhena niddiṭṭhā, sikkhā vinayasaṁvare"ti. (visuddhi. 1.20 apa. aṭṭha. 2.55 paṭi. ma. aṭṭha. 1.2.37).

Evaṁ vuttappabhedānaṁ anekasatasahassānaṁ saṁvaravinayānaṁ samādāya sikkhanena uparibhūtā aggabhūtā sampadāti hi **upasampadā,** tāya cesa upasampadāya puthujjanabhikkhu upasampannoti.

Ayaṁ panāti yathāvuttalakkhaṇo tāpaso. Tāpasā hi kammavādikiriyavādino, na sāsanassa paṭāṇībhūtā, yato nesaṁ pabbajitumāgatānaṁ vināva titthiyaparivāsena khandhake pabbajjā anuññātā. Tapo etesamatthīti **tāpasā** ta-kārassa dīghaṁ katvā. "Lomasā"ti-ādīsu viya hi sa-paccayamicchanti saddavidū. Idaṁ vuttaṁ hoti– kāmaṁ khīṇāsavopi sāmaṇero puthujjanassa bhikkhuno atthato paricārakova hoti, so pana vattakaraṇamatteneva paricārako, na lāmakabhāvena. Tāpaso tu guṇavasena ceva veyyāvaccakaraṇavasena ca lāmakabhāveneva paricārako, na vattakaraṇamattena, evamimesaṁ nānākaraṇaṁ sandhāya tāpasasseva paricārakatā vuttāti.

"Kasmā"ti-ādinā codako kāraṇaṁ codeti. **"Yasmā"**ti-ādinā ācariyo kāraṇaṁ dassetvā pariharati. Evaṁ saṅkhepato pariharitamatthaṁ vivarituṁ **"imasmiñhī"**ti-ādi vuttaṁ. **Asakkontan**ti asamatthanena vippaṭipajjantaṁ alajjiṁ. **Khuradhārūpaman**ti khuradhārānaṁ matthakeneva akkamitvā gamanūpamaṁ. **Bahujanasammatā**ti mahājanena seṭṭhasammatā. **Aññe**ti apare bhikkhū. **Idhā**ti tāpasapabbajjāya. Chandena saha carantīti **sachandacārino,** yathākāmaṁ paṭipannakāti vuttaṁ hoti. **Anusikkhanto**ti diṭṭhānugatiyā sikkhanto. **Tāpasāva bahukā honti,** na bhikkhū.

Kudālapiṭakānaṁ (pg.2.269) nibbacanaṁ heṭṭhā vuttameva. **Bahujanakuhāpanatthan**ti bahuno janassa vimhāpanatthaṁ **Aggisālan**ti aggihuttasālaṁ. **Nānādārūhī**ti palāsarukkhadaṇḍādīhi nānāvidhasamidhādārūhi. **Homakaraṇavasenā**ti yaññakaraṇavasena.

Udakavasenettha **pānāgāraṁ.** Tenāha **"pānīyaṁ upaṭṭhapetvā"**ti-ādi. Yaṁ bhattapuṭaṁ vā yāni taṇḍulādīni vāti sambandho. **Ambilayāgu** nāma takkādi-ambilasaṁyuttā yāgu. Taṇhādīhi āmasitabbato cīvarādi **āmisaṁ** nāma. **Vaḍḍhiyā**ti diguṇatiguṇādivaḍḍhiyā. **Kuṭumbaṁ saṇṭhapetī**ti dhanaṁ patiṭṭhāpeti. Yathāvuttamatthaṁ pāḷiyaṁ nidassanamattena vuttanti āha **"idaṁ panassa paṭipattimukhan"**ti, idaṁ pana pāḷivacanaṁ assa catutthassa puggalassa kohaññapaṭipattiyā mukhamattanti attho. Kasmāti ce? So hi nānāvidhena kohaññena lokaṁ vimhāpayanto tattha acchati. Tenāha **"iminā hī"**ti-ādi. **Evan**ti "tattha pānīyaṁ upaṭṭhapetvā"ti-ādinā vuttanayena.

"Sabbāpi tāpasapabbajjā niddiṭṭhā"ti dhammādhiṭṭhānanayena dassitameva puggalādhiṭṭhānanayena vivarituṁ **"aṭṭhavidhā hī"**ti-ādi vuttaṁ. Khalādīsu manussānaṁ santike upatiṭṭhitvā vīhimuggamāsatilādīni bhikkhācariyaniyāmena saṅkaḍḍhitvā uñchanaṁ **uñchā,** sā eva cariyā vutti etesanti **uñchācariyā.** Aggipakkikāya bhattabhikkhāya jīvantīti **aggipakkikā,** na aggipakkikā **anaggipakkikā,** taṇḍulabhikkhāya eva jīvikāti vuttaṁ hoti. Uñchācariyā hi khalādīni gantvā upatiṭṭhitvā manussehi diyyamānaṁ khalaggaṁ nāma dhaññaṁ paṭiggaṇhanti, anaggipakkikā pana tādisamapaṭiggaṇhitvā taṇḍulameva paṭiggaṇhantīti ayametesaṁ viseso. Na sayaṁ

pacantīti **asāmapākā,** pakkabhikkhāya eva jīvikā. Ayo viya kaṭṭhino muṭṭhippamāṇo pāsāṇo **ayamuṭṭhi** nāma, tena vattantīti **ayamuṭṭhikā.** Dantena uppāṭitaṁ vakkalaṁ rukkhattaco **dantavakkalaṁ,** tena vattantīti **dantavakkalikā.** Pavattaṁ rukkhādito pātāpitaṁ phalaṁ bhuñjanti sīlenāti **pavattaphalabhojino.** Paṇḍupalāsasaddassa ekasesanayena dvidhā attho, jiṇṇatāya paṇḍubhūtaṁ palāsañceva jiṇṇapakkabhāvena taṁsadisaṁ pupphaphalādi (pg.2.270) cāti. Tena vakkhati "sayaṁ patitāneva pupphaphalapaṇḍupalāsādīni khādantā yāpentī"ti, (dī. ni. aṭṭha. 1.280) tena vattantīti **paṇḍupalāsikā,** sayaṁpatitapaṇṇapupphaphalabhojino. Idāni te aṭṭhavidhepi sarūpato dassetuṁ **"tatthā"**ti-ādi vuttaṁ. **Keṇiyajaṭilavatthu** khandhakavaṇṇanāya (mahāva. aṭṭha. 300) gahetabbaṁ.

Saṅkaḍḍhitvāti bhikkhācariyāvasena ekajjhaṁ katvā.

Taṇḍulabhikkhanti taṇḍulameva bhikkhaṁ. Bhikkhitabbā yācitabbā, bhikkhūnaṁ ayanti vā **bhikkhā**ti hi bhikkhāsaddo taṇḍulādīsupi niruḷho. Tena vuttaṁ **"pacitvā paribhuñjantī"**ti.

Bhikkhāpariyeṭṭhi nāma dukkhāti paresaṁ gehato gehaṁ gantvā bhikkhāya pariyesanā nāma dīnavuttibhāvena dukkhā.

Ye pana "pāsāṇassa pariggaho nāma dukkho pabbajitassā"ti danteheva uppāṭetvā khādanti, te **dantavakkalikā nāmā**ti ayaṁ aṭṭhakathāmuttakanayo.

Paṇḍupalāsasaddo pupphaphalavisayopi sadisatākappanenāti dasseti **"pupphaphalapaṇḍupalāsādīnī"**ti iminā.

Teti paṇḍupalāsikā. Nidassanamattametaṁ aññesampi tathā bhedasambhavato. **Pāpuṇanaṭṭhāne**ti gahetuṁ sampāpuṇanaṭṭhāne. **Ekarukkhato**ti paṭhamaṁ upagatarukkhato.

Kathamettāvatā sabbāpi tāpasapabbajjā niddiṭṭhāti codanā na tāva visodhitāti āha **"imā panā"**ti-ādi. **Catūhiyevā**ti "khārividhamādāyā"ti-ādinā vuttāhi pavattaphalabhojanikā, kandamūlaphalabhojanikā, agyāgārikā, āgārikā ceti catūhi eva tāpasapabbajjāhi. **Agāraṁ bhajantī**ti agāraṁ nivāsabhāvena upagacchanti. Iminā hi "catudvāraṁ agāraṁ karitvā acchatī"ti-ādinā idha vuttāya catutthāya tāpasapabbajjāya tesamavarodhataṁ dasseti. Evamitaresupi paṭilomato yojanā veditabbā. Aggiparicaraṇavasena **agyāgāraṁ bhajanti** (pg.2.271) Evaṁ pana tesamavarodhataṁ vadanto tadanurūpaṁ imesampi paccekaṁ duvidhataṁ dassetīti daṭṭhabbaṁ.

281. Ācariyena pokkharasātinā saha pavattatīti **sācariyako,** tassa. **Apāyamukhampī**ti vināsakāraṇampi. Pageva vijjācaraṇasampadāya sandissaneti pi-saddo garahāyaṁ. Tena vuttaṁ **"api nu tvaṁ imāya anuttarāya vijjācaraṇasampadāya sandissasi sācariyako"**ti-ādi. Tatrāyamaṭṭhakathāmuttakanayo– "no hidaṁ bho gotamā"ti sandissanaṁ paṭikkhipitvā asandissanākārameva vibhāvetuṁ **"ko cāhan"**ti-ādi vuttaṁ. Sācariyako ahaṁ ko ca kīdiso hutvā anuttarāya vijjācaraṇasampadāya sandissāmi, anuttarā vijjācaraṇasampadā kā ca kīdisā hutvā sācariyake mayi sandissati, ārakā ahaṁ …pe… sācariyakoti saha pāṭhasesena yojanā.

282. Apāye vināsanupāye niyutto **āpāyiko.** Tabbhāvaṁ na paripūreti paripūretuṁ na sakkotīti **aparipūramāno,** tabbhāvena aparipuṇṇoti attho. Attanā āpāyikena hontenāpi tabbhāvaṁ aparipūramānena pokkharasātinā esā vācā bhāsitāti atthato sambandhattā katvatthe cetaṁ paccattavacananti āha **"āpāyikenāpi aparipūramānenā"**ti. Apica attanā aparipūramānena āpāyikenāpi sayaṁ

aparipūramānāpāyikena hutvāpi pokkharasātinā esā vācā bhāsitāti atthayuttito itthambhūtalakkhaṇe cetaṁ paccattavacanantipi evaṁ vuttaṁ. Añño hi saddakkamo, añño atthakkamoti. Keci pana "karaṇatthameva dassetuṁ evaṁ vuttan"ti vadanti, tadayuttameva padadvayassa kattupadena samānatthattā, samānatthānañca padānaṁ aññamaññaṁ karaṇabhāvānupapattito, alamatipapañcena.

Pubbaka-isibhāvānuyogavaṇṇanā

283. Dīyateti datti, sā eva **dattikan**ti āha **"dinnakan"**ti. Adātukāmampi dātukāmaṁ katvā sammukhā paramāvaṭṭeti sammūḷhaṁ karoti etāyāti **sammukhāvaṭṭanī.** Tenāha **"na demīti vattuṁ na sakkotī"**ti. Puna **tassā**ti brāhmaṇassa. Kāraṇānurūpaṁ rājūnaṁ puṇṇapattanti āha **"kasmā me** (pg.2.272) **dinno"**ti. **Saṅkhapalitakuṭṭhan**ti dhotasaṅkhamiva setakuṭṭhaṁ. Setapokkhararajatato guṇasamānakāyattā evamāha. **Anugacchatī**ti paramanubandhati.

Yadi duvidhenapi kāraṇena rājā brāhmaṇassa sammukhābhāvaṁ na deti, atha kasmā tadupasaṅkamanaṁ na paṭikkhittanti āha **"yasmā panā"**ti-ādi. **"Khettavijjāyā**ti nītisatthe"ti (dī. ni. ṭī. 1.283) ācariyena vuttaṁ. Heṭṭhāpi **brahmajālavaṇṇanāyaṁ** evaṁ vuttaṁ "khettavijjāti abbheyyamāsurakkharājasatthādinītisatthan"ti. (dī. ni. aṭṭha. 1.21) **dussa**mettha tirokaraṇiyaṁ. Tenāha **"sāṇipākārassa anto ṭhatvā"**ti. Antasaddena pana tabbhāvena pade vaḍḍhiyamāne **dussantaṁ** yathā "vananto"ti. **"Payātan**ti saddhaṁ, sassatikaṁ vā. Tenāha abhiharitvā dinnan"ti ācariyena vuttaṁ, tasmā matakabhattasaṅkhepena vā niccabhattasaṅkhepena vā abhiharitvā dinnaṁ bhikkhanti attho veditabbo. **"Ayaṁ panā"**ti-ādi atthāpattivacanaṁ. **Niṭṭhan**ti nicchayaṁ. Kasmā pana bhagavā brāhmaṇassa evarūpaṁ amanāpaṁ mammavacanaṁ avocāti codanaṁ kāraṇaṁ dassetvā sodhetuṁ **"idaṁ panā"**ti-ādi vuttaṁ. Rahassampi paṭicchannampi mammavacanaṁ pakāsesīti sambandho.

284. Rājāsanaṁ nāma hatthikkhandhapadesaṁ sandhāya **"hatthigīvāya vā nisinno"**ti pāḷiyaṁ vuttaṁ. **Rathūpatthare**ti rathassa upari attharitapadese. Tenāha **"rathamhī"**ti-ādi. **Uggatuggatehī**ti uggatānamatisayena uggatehi. Na hi vicchāsamāso lokikehi abhimatoti. Rañño apaccaṁ **rājañño,** bahukattaṁ pati, ekasesanayena vā **"rājaññehī"**ti vuttaṁ. **Pākaṭamantanan**ti pakāsabhūtaṁ mantanaṁ. Tadevidhādhippetaṁ, na rahassamantanaṁ suddādīhipi suyyamānassa icchitattā. Tena vuttaṁ **"atha āgaccheyya suddo vā suddadāso vā"**ti-ādi. **Tādisehiyevā**ti rañño ākārasadiseheva. Tassatthassa sādhanasamatthaṁ vacanaṁ rañña bhaṇitaṁ yathā, tathā sopi tassatthassa sādhanasamatthameva bhaṇitaṁ vacanaṁ apinu bhaṇatīti yojetabbaṁ.

285. **"Pavattāro"**ti etassa pāvacanabhāvena vattāroti saddato attho. Yasmā pana te tathābhūtā mantānaṁ pavattakā nāma, tasmā (pg.2.273) adhippāyato atthaṁ dassetuṁ **"pavattayitāro"**ti vuttaṁ. Vadasaddena, hi tupaccayena ca "vattāro"ti padasiddhi, tathā vatusaddena "pavattayitāro"ti. Idaṁ ācariyassa (dī. ni. ṭī. 1.285) ca ācariyasāriputtattherassa ca mataṁ. Vatusaddeneva "pavattāro"ti padasiddhiṁ dassetītipi keci vadanti. Padadvayassa tulyādhikaraṇattā **"mantamevā"**ti vuttaṁ. "Sudde bahi katvā raho bhāsitabbaṭṭhena mantā eva taṁ taṁ atthapaṭipattihetutāya padan"ti hi tulyādhikaraṇaṁ hoti, anupanītāsādhāraṇatāya rahassabhāvena vattabbāya mantanakiriyāya padamadhigamupāyantipi **mantapadan**ti aṭṭhakathāmuttako nayo. **Gītan**ti gāyanavasena sajjhāyitaṁ, gāyanampidha

udattānudattādisarasampādanavaseneva adhippetanti vuttaṁ **“sarasampattivasenā”**ti. Pāvacanabhāvena **aññesaṁ vuttaṁ.** Tamaññesaṁ vādāpanavasena **vācitaṁ.** Saṅgahetvā uparūpari saññūḷhāvasena **samupabyūḷhaṁ.** Iruvedayajuvedasāmavedādivasena, tatthāpi paccekaṁ mantabrahmādivasena, ajjhāyānuvākādivasena ca **rāsikataṁ.** Yathāvuttanayeneva **piṇḍaṁ katvā ṭhapitaṁ. Aññesaṁ vācitaṁ anuvācentī**ti aññesaṁ kammabhūtānaṁ tehi vācāpitaṁ mantapadaṁ etarahi brāhmaṇā aññesaṁ anuvācāpenti.

Tesanti mantakattūnaṁ. Dibbacakkhuparibhaṇḍaṁ yathākammūpagañāṇaṁ, paccakkhato dassanaṭṭhena dibbacakkhusadisañca pubbenivāsānussatiñāṇaṁ sandhāya **“dibbena cakkhunā”**ti vuttaṁ. Ato dibbacakkhuparibhaṇḍena yathākammūpagañāṇena sattānaṁ kammassakatādīni ceva dibbacakkhusadisena pubbenivāsānussatiñāṇena atītakappe brāhmaṇānaṁ mantajjhenavidhiñca oloketvāti attho gahetabbo. Rūpameva hi paccuppannaṁ dibbacakkhussa ārammaṇanti tamidha aṭṭhānagataṁ hoti. **Pāvacanena saha saṁsanditvā**ti yaṁ kassapasammāsambuddhena vuttaṁ vaṭṭasannissitaṁ vacanaṁ, tena saha saṁsanditvā aviruddhaṁ katvā. Na hi tesaṁ vivaṭṭasannissito attho paccakkhato hoti. **Ganthiṁsū**ti pajjagajjabandhavasena sakkatabhāsāya bandhiṁsu. **Aparā pare**ti aṭṭhakādīhi aparā aññepi pare pacchimā okkākarājakālādīsu uppannā. **Pāṇātipātādīni pakkhipitvā**ti aṭṭhakādīhi ganthitamantapadesveva pāṇātipātādikilesasannissitapadānaṁ tattha tattha pakkhipanaṁ katvā. **Viruddhe akaṁsū**ti suttanipāte **brāhmaṇadhammikasuttādīsu** (su. ni. brāhmaṇadhammikasutta) āgatanayena saṁkilesikatthadīpanato (pg.2.274) paccanīkabhūte akaṁsu. **Isī**ti nidassanamattaṁ. “Isi vā isitthāya paṭipanno vā”ti hi vattabbaṁ. Kasmā panettha paṭiññāgahaṇavasena desanāsotapatitaṁ na karotīti āha **“idha bhagavā”**ti-ādi. **Idhā**ti “tyāhaṁ mante adhīyāmi, ‘sācariyako’ti tvaṁ maññasī”ti vuttaṭṭhāne. **Paṭiññaṁ aggahetvā**ti yathā heṭṭhā paṭiññā gahitā, tathā “taṁ kiṁ maññasi ambaṭṭha, tāvatā tvaṁ bhavissasi isi vā isitthāya vā paṭipanno sācariyakoti, no hidaṁ bho gotamā”ti evaṁ idha paṭiññaṁ aggahetvā.

286. **Nirāmagandhā**ti kilesāsucivasena vissagandharahitā. **Anitthigandhā**ti itthīnaṁ gandhamattassapi avisahanena itthigandharahitā. **Rajojalladharā**ti pakatirajasedādijalladharā. **Pākārapurisaguttī**ti pākārāvaraṇaṁ, purisāvaraṇañca. Ettha pana **“nirāmagandhā”**ti etena tesaṁ dasannaṁ brāhmaṇānaṁ vikkhambhitakilesataṁ dasseti, **“anitthigandhā, brahmacārino”**ti ca etena ekavihāritaṁ, **“rajojalladharā”**ti etena maṇḍanavibhūsanābhāvaṁ, **“araññāyatane pabbatapādesu vasiṁsū”**ti etena manussūpacāraṁ pahāya vivittavāsaṁ, **“vanamūlaphalāhārā vasiṁsū”**ti etena sālimaṁsodanādipaṇītāhāra paṭikkhepaṁ, **“yadā”**ti-ādinā yānavāhanapaṭikkhepaṁ, **“sabbadisāsū”**ti-ādinā rakkhāvaraṇapaṭikkhepaṁ. Evañca dassento micchāpaṭipadāpakkhikaṁ sācariyakassa ambaṭṭhassa vuttiṁ upādāya sammāpaṭipadāpakkhikāpi tesaṁ brāhmaṇānaṁ vutti ariyavinaye sammāpaṭipattiṁ upādāya micchāpaṭipadāyeva. Kathañhi nāma te bhavissati sallekhapaṭipattiyuttatāti. “Evaṁ su te”ti-ādinā bhagavā ambaṭṭhaṁ santajjento niggaṇhātītipi vibhāveti. Idañhi vakkhamānāya pāḷiyā piṇḍatthadassananti.

Dussapaṭṭikā **dussapaṭṭaṁ.** Dussakalāpo **dussaveṇī. Veṭhakehī**ti veṭhakapaṭṭakehi, dussehi saṁveṭhetvā katanamitaphāsukāhīti vuttaṁ hoti. **Kappetun**ti kattarikāya chindituṁ. **Kappitavālehī**ti etthāpi eseva nayo. “Na bhikkhave massu kappāpetabban”ti-ādīsu (cūḷava. 275) viya hi **kapu**saddo chedane vattati. **Yuttaṭṭhānesūti** gīvāsīsavāladhīsu. **Vālā**ti tesu ṭhānesu jāyamānā lomā.

Sahacaraṇavasena, ṭhānīnāmena vā **"kuttavālā"**ti (pg.2.275) vuttā. Keci pana "vāḷayuttattā"ti pāṭhaṁ kappetvā vāḷarūpayuttattāti atthaṁ vadanti, pāḷiyānapekkhanameva tesaṁ doso. "Kuttavālehi vaḷavārathehī"ti pāḷiyaṁ vuttaṁ. **Samantānagaran**ti nagarassa samantato. **Pākārassa adhobhāge katasudhākammaṁ** ṭhānaṁ nagarassa samīpe kattabbato, upakārakaraṇato ca **"upakārikā"ti vuccati.** Nagarassa upakārikā etāsanti **nagarūpakārikāyo,** rājadhānī-apekkhāya itthiliṅganiddeso. Tenāha **"idha panā"**ti-ādi. **Matī**ti vicikicchāvasena anekaṁsikajānanā. Upari desanāya avaḍḍhakāraṇaṁ dassento **"idaṁ bhagavā"**ti-ādimāha. Pāḷiyaṁ **so maṁ pañhenā**ti so jano maṁ pucchāvasena sodheyya. **Ahaṁ veyyākaraṇena sodhessāmī**ti ahampimaṁ vissajjanāvasena sodhessāmīti yathārahamadhikāravasena attho veditabbo.

Dvelakkhaṇadassanavaṇṇanā

287. **"Nisinnānan"**ti-ādi anādare sāmivacanaṁ, visesanaṁ vā. Saṅkucite iriyāpathe anavasesato lakkhaṇānaṁ dubbibhāvanato **"na sakkotī"**ti vuttaṁ, tathā suvibhāvanato pana **"sakkotī"**ti. Pariyesanasukhatthameva tadāciṇṇatā daṭṭhabbā. **Tenā**ti duvidhenapi kāraṇena.

Gavesīti ñāṇena pariyesanamakāsi. **Gaṇayanto**ti ñāṇeneva saṅkalayanto. **Samānayī**ti sammā ānayi samāhari. **"Kaṅkhatī"**ti padassa ākaṅkhatīti atthoti āha **"aho vatā"**ti-ādi. Anupasaggampi hi padaṁ katthaci sa-upasaggamiva atthavisesavācakaṁ yathā "gotrabhū"ti. **Tato tato** sarīrappadesato. **Kicchatī**ti kilamati. Tenāha **"na sakkoti daṭṭhun"**ti. **Tāyā**ti "vicinanto kicchatī"ti vuttāya **vicikicchāya. Tato**ti sanniṭṭhānaṁ agamanato. Evaṁ "kaṅkhatī"ti padassa āsisanatthataṁ dassetvā idāni saṁsayatthataṁ dassento **"kaṅkhāya vā"**ti-ādimāha. Tattha **kaṅkhāyā**ti "kaṅkhatī"ti padena vuttāya kaṅkhāya. Asatvapadhānañhi ākhyātikaṁ. Esa nayo sesesupi. Avatthāpabhedagatā vimati eva **"tīhi dhammehī"**ti vuttā, tippakārehi saṁsayadhammehīti attho. **Kālusiyabhāvo**ti appasannatāya hetubhūto āvilabhāvo.

Vatthikosenāti (pg.2.276) nābhiyā adhobhāgasaṅkhāte vatthimhi jātena liṅgapasibbakena. "Aṇḍakoso"ti-ādīsu (ma. ni. 1.152 189 2.27 a. ni. 7.71 pārā. 11) viya hi kosasaddo pariveṭhakapasibbake vattati. Vatthena guhitabbattā **vatthaguyhaṁ.** Yasmā bhagavato kosohitaṁ vatthaguyhaṁ sabbabuddhāveṇikaṁ aññehi asādhāraṇaṁ suvisuddhakañcanamaṇḍalasannibhaṁ, attano saṇṭhānasannivesasundaratāya ājāneyyagandhahatthino varaṅgaparamacārubhāvaṁ, vikasamānatapaniyāravindasamujjalakesarāvattavilāsaṁ, sañjhāpabhānurañjitajalavanantarābhilakkhitasampuṇṇacandamaṇḍalasobhañca attano siriyā abhibhuyya virājati, yaṁ bāhirabbhantaramalehi anupakkiliṭṭhatāya, cirakālaparicitabrahmacariyādhikāratāya, saṇṭhitasaṇṭhānasampattiyā ca kopīnampi samānaṁ akopīnameva jātaṁ. Tena vuttaṁ **"bhagavato hī"**ti-ādi. **Varavāraṇassevā**ti varagandhahatthino iva. **Pahūtabhāvan**ti puthulabhāvaṁ. Ettheva hi tassa saṁsayo. Tanumudusukumārādīsu panassa guṇesu vicāraṇā eva nāhosi.

288. "Tathārūpan"ti idaṁ samāsapadanti āha **"taṁrūpan"**ti. **Etthā**ti yathā ambaṭṭho kosohitaṁ vatthaguyhamaddassa, tathā iddhābhisaṅkhāramabhisaṅkharaṇe. Iminā hi "tathārūpaṁ iddhābhisaṅkhāraṁ abhisaṅkharī"ti-ādipāḷiparāmasanaṁ, ato cettha saha iddhābhisaṅkhāranayena vatthaguyhadassanakāraṇaṁ milindapañhāpāṭhena

(mi. pa. 3.3) vibhāvitaṁ hoti. Keci pana "vatthaguyhadassane"ti parāmasanti, tadayuttameva. Na hi taṁ pāḷiyaṁ, aṭṭhakathāyañca atthi, yaṁ evaṁ parāmasitabbaṁ siyā, iddhābhisaṅkhāranayo ca avibhāvito hoti. **Kimettha aññena vattabbaṁ** catupaṭisambhidāpattena chaḷabhiññena vādīvarena bhadantanāgasenattherena vuttanayeneva sampaṭicchitabbattā. Hirī karīyate etthāti **hirikaraṇaṁ,** tadeva okāso tathā, hiriyitabbaṭṭhānaṁ. **Uttarassā**ti suttanipāte āgatassa uttaramāṇavassa (ma. ni. 2.384). Sabbesampi cetesaṁ vatthu suttanipātato gahetabbaṁ.

Chāyanti paṭibimbaṁ. Kathaṁ dassesi, kīdisaṁ vāti āha **"iddhiyā"**ti-ādi. **Chāyārūpakamattan**ti bhagavato paṭibimbarūpakameva, na pakativatthaguyhaṁ, tañca buddhasantānato vinimuttattā rūpakamattaṁ bhagavatā sadisavaṇṇasaṇṭhānāvayavaṁ iddhimayaṁ bimbakameva hoti, evañca katvā appakatthena ka-kārena visesitavacanaṁ upapannaṁ hoti. Chāyārūpakamattaṁ iddhiyā abhisaṅkharitvā dassesīti sambandho. "Taṁ pana dassento bhagavā yathā attano buddharūpaṁ na (pg.2.277) dissati, tathā katvā dassetī"ti (dī. ni. ṭī. 1.288) ācariyā vadanti. Tadetaṁ bhadantanāgasenattherena vuttena iddhābhisaṅkhatachāyārūpakamattadassanavacanena saṁsandati ceva sameti ca yathā taṁ "khīrena khīraṁ, gaṅgodakena yamunodakan"ti daṭṭhabbaṁ. Tathāvacaneneva hi sesabuddharūpassa taṅkhaṇe adassitabhāvo atthato āpanno hoti. Nivāsananivatthatādivacanena panettha buddhasantānato vinimuttassapi chāyārūpakassa nivāsanādi-abahigatabhāvo dassito, na ca codetabbaṁ "kathaṁ nivāsanādi-antaragataṁ chāyārūpakaṁ bhagavā dasseti, kathañca ambaṭṭho passatī"ti. Acinteyyo hi iddhivisayoti. **Chāyaṁ diṭṭhe**ti chāyāya diṭṭhāya. **Etan**ti chāyārūpakaṁ. Bujjhanake sati jīvitanimittampi **hadayamaṁsaṁ dasseyyā**ti adhippāyo. **Ninnetvā**ti nīharitvā. Ayameva vā pāṭho. **Kallosī**ti vissajjane tvaṁ kusalo cheko asi, yathāvutto vā vissajjanāmaggo upapanno yutto asīti attho. "Kusalo"ti keci paṭhanti, ayuttametaṁ. Milindapañhe hi sabbattha vissajjanāvasāne "kallo" icceva diṭṭhoti.

Ninnāmetvāti mukhato nīharaṇavasena kaṇṇasotādi-abhimukhaṁ paṇāmetvā, adhippāyameva dassetuṁ **"nīharitvā"**ti vuttaṁ. **Kathinasūciṁ viyā**ti ghanasukhumabhāvāpādanena kakkhaḷasūcimiva katvā. **Tathākaraṇenā**ti kathinasūciṁ viya karaṇena. **Etthā**ti pahūtajivhāya. **Mudubhāvo, dīghabhāvo, tanubhāvo** ca dassito amuduno ghanasukhumabhāvāpādanatthamasakkuṇeyyattāti ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.288) vuttaṁ. Tatrāyamadhippāyo– yasmā mudumeva ghanasukhumabhāvāpādanatthaṁ sakkoti, tasmā tathākaraṇena mudubhāvo dassito aggi viya dhūmena. Yasmā ca muduyeva ghanasukhumabhāvāpajjanena dīghagāmi, tasmā kaṇṇasotānumasanena dīghabhāvo dassito. Yasmā pana mudu eva ghanasukhumabhāvāpajjanena tanu hoti, tasmā nāsikāsotānumasanena tanubhāvo dassitoti. Aputhulassa tathāpaṭicchādanatthamasakkuṇeyyattā **nalāṭacchādanena puthulabhāvo** dassito.

289. Patthento hutvā udikkhantoti yojetabbaṁ.

290. Mūlavacanaṁ (pg.2.278) **kathā.** Paṭivacanaṁ **sallāpo.**

291. "Uddhumātakan"ti-ādīsu (saṁ. ni. 5.242 visuddhi. 1.102) viya ka-saddo jigucchanatthoti vuttaṁ **"tameva jigucchanto"**ti. **Tamevā**ti paṇḍitabhāvameva, ambaṭṭhamevātipi attho. Ambaṭṭhañhi sandhāya evamāha. Tathā hi pāḷiyaṁ vuttaṁ "evaṁ …pe… ambaṭṭhaṁ māṇavaṁ etadavocā"ti. Kāmañca ambaṭṭhaṁ sandhāya evaṁ vuttaṁ, nāmagottavasena pana aniyamaṁ katvā garahanto puthuvacanena vadatīti veditabbaṁ. "Yadeva kho tvan"ti etassa aniyamavacanassa

“evarūpenā”ti idaṁ niyamavacananti dasseti **“yādiso”**ti-ādinā. Bhāvenabhāvalakkhaṇe bhummavacanatthe karaṇavacananti vuttaṁ **“edise atthacarake”**ti. **Na aññatrā**ti na aññattha sugatiyaṁ. Ettha pana “atthacarakenā”ti iminā byatirekamukhena anatthacarakataṁyeva vibhāvetīti daṭṭhabbaṁ. “Upaneyya upaneyyā”ti idaṁ tvādyantaṁ vicchāvacananti āha **“brāhmaṇo kho panā”**ti-ādi. **Evaṁ upanetvā upanetvā**ti taṁ taṁ dosaṁ upanīya upanīya. Tenāha **“suṭṭhu dāsādibhāvaṁ āropetvā”**ti. **Pātesī**ti pavaṭṭanavasena pātesi. Yañca agamāsi, tampi assa tathāgamanasaṅkhātaṁ ṭhānaṁ acchinditvāti yojanā.

Pokkharasātibuddhūpasaṅkamanavaṇṇanā

292-3-6. Kittako pana soti vuttaṁ **“sammodanīyakathāyapi kālo natthī”**ti. **Āgamā nū**ti āgato nu. **Kho**ti nipātamattaṁ. **Idhā**ti ettha, tumhākaṁ santikanti attho. **Adhivāsetū**ti sādiyatu, taṁ pana sādiyanaṁ idha manasāva sampaṭiggaho, na kāyavācāhīti āha **“sampaṭicchatū”**ti. Ajja pavattamānaṁ **ajjatanaṁ,** puññaṁ, pītipāmojjañca, imamatthaṁ dassetuṁ **“yaṁ me”**ti-ādi vuttaṁ. **Kāran**ti upakāraṁ, sakkāraṁ vā. **Acopetvā**ti acāletvā.

297. **“Sahatthā”**ti idaṁ karaṇatthe nissakkavacanaṁ. Tenāha **“sahatthenā”**ti. **Suhitan**ti dhātaṁ, jighacchādukkhābhāvena vā sukhitaṁ. **Yāvadatthan**ti yāva attho, tāva bhojanena tadā kataṁ. Paṭikkhepapavāraṇāvettha adhippetā, na nimantanapavāraṇāti āha **“alan”**ti-ādi. **“Hatthasaññāyā”**ti nidassanamattaṁ aññattha mukhavikārena, vacībhedena ca paṭikkhepassa vuttattā (pg.2.279) ekakkhaṇepi ca tathāpaṭikkhepassa labbhanato. Onītā pattato pāṇi etassāti **onītapattapāṇī**ti bhinnādhikaraṇavisayo tipado bāhiratthasamāso. Muddhajaṇa-kārena, pana saññogata-kārena ca **oṇitta**saddo vinābhūteti dasseti **“oṇittapattapāṇintipi pāṭho”**ti-ādinā. Sucikaraṇatthe vā **oṇitta**saddo. Oṇittaṁ āmisāpanayanena sucikataṁ pattaṁ pāṇi ca assāti hi **oṇittapattapāṇi.** Tenāha **“hatthe ca pattañca dhovitvā”**ti. “Oṇittaṁ nānābhūtaṁ vinābhūtaṁ, āmisāpanayanena vā sucikataṁ pattaṁ pāṇito assāti oṇittapattapāṇī”ti (sārattha. ṭī. 1.23) **sāratthadīpaniyaṁ** vuttaṁ. Tattha pacchimavacanaṁ “hatthe ca pattañca dhovitvā”ti iminā asaṁsandanato vicāretabbaṁ. **Evaṁbhūtan**ti “bhuttāviṁ onītapattapāṇin”ti vuttappakārena bhūtaṁ.

298. **Anupubbiṁ kathan**ti anupubbaṁ kathetabbaṁ kathaṁ. Tenāha **“anupaṭipāṭikathan”**ti. Kā pana sāti āha **“dānānantaraṁ sīlan”**ti-ādi, tenāyamattho bodhito hoti– dānakathā tāva pacurajanesupi pavattiyā sabbasādhāraṇattā, sukarattā, sīle patiṭṭhānassa upāyabhāvato ca ādito kathetabbā. Pariccāgasīlo hi puggalo pariggahavatthūsu vinissaṭabhāvato sukheneva sīlāni samādiyati, tattha ca suppatiṭṭhito hoti, sīlena dāyakapaṭiggāhakasuddhito parānuggahaṁ vatvā parapīḷānivattivacanato, kiriyadhammaṁ vatvā akiriyadhammavacanato, bhogasampattihetuṁ vatvā bhavasampattihetuvacanato ca **dānakathānantaraṁ sīlakathā** kathetabbā. Tañce dānasīlaṁ vaṭṭanissitaṁ, ayaṁ bhavasampatti tassa phalanti dassanatthaṁ **sīlakathānantaraṁ saggakathā.** Tāya hi evaṁ dassitaṁ hoti “imehi dānasīlamayehi, paṇītapaṇītatarādibhedabhinnehi ca puññakiriyavatthūhi etā cātumahārājikādīsu paṇītapaṇītatarādibhedabhinnā aparimeyyā dibbasampattiyo laddhabbā”ti. Svāyaṁ saggo rāgādīhi upakkiliṭṭho, sabbathā pana tehi anupakkiliṭṭho ariyamaggoti dassanatthaṁ **saggakathānantaraṁ maggakathā.** Maggañca kathentena

tadadhigamupāyadassanatthaṁ kāmānaṁ ādīnavo, okāro, saṁkileso, nekkhamme ānisaṁso ca kathetabbo. Saggapariyāpannāpi hi sabbe kāmā nāma bahvādīnavā aniccā addhuvā vipariṇāmadhammā, pageva itareti (pg.2.280) **ādīnavo,** sabbepi kāmā hīnā gammā pothujjanikā anariyā anatthasaṁhitāti lāmakabhāvo **okāro,** sabbepi bhavā kilesānaṁ vatthubhūtāti **saṁkileso,** sabbasaṁkilesavippayuttaṁ nibbānanti **nekkhamme ānisaṁso** ca kathetabboti. Ayampi attho bodhitoti veditabbo. **Maggo**ti hi ettha **iti**-saddena ādyatthena kāmādīnavādīnampi saṅgahoti ayamatthavaṇṇanā katā. Tenāha "seyyathidaṁ– dānakathaṁ sīlakathaṁ saggakathaṁ kāmānaṁ ādīnavaṁ okāraṁ saṁkilesaṁ nekkhamme ānisaṁsaṁ pakāsetī"ti. Vitthāro **sāratthadīpaniyaṁ** (sārattha. ṭī. 3.26) gahetabbo.

Kasi-saddo ñāṇena gahaṇeti āha **"gahitā"**ti-ādi. Sāmaṁsaddena nivattetabbamatthaṁ dasseti **"asādhāraṇā aññesan"**ti iminā, lokuttaradhammādhigame parūpadesavigatattā, ekeneva loke paṭhamaṁ anuttarāya sammāsambodhiyā abhisambuddhattā ca aññesamasādhāraṇāti vuttaṁ hoti. **Dhammacakkhunti ettha sotāpattimaggova adhippeto, na brahmāyusutte** (ma. ni. 2.383ādayo) viya heṭṭhimā tayo maggā, na ca **cūḷarāhulovādasutte** (ma. ni. 3.416) viya āsavakkhayo. "Tassa uppatti-ākāradassanatthan"ti kasmā vuttaṁ, nanu maggañāṇaṁ asaṅkhatadhammārammaṇameva, na saṅkhatadhammārammaṇanti codanaṁ sodhento **"taṅhī"**ti-ādimāha. **Kiccavasenā**ti asammohapaṭivedhakiccavasena.

Pokkharasāti-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā

299. Pāḷiyaṁ **"diṭṭhadhammo"**ti-ādīsu dassanaṁ nāma ñāṇato aññampi cakkhādidassanaṁ atthīti tannivattanatthaṁ **"pattadhammo"**ti vuttaṁ. Patti ca ñāṇapattito aññāpi kāyagamanādipatti vijjatīti tato visesadassanatthaṁ **"viditadhammo"**ti vuttaṁ. Sā panesā viditadhammatā ekadesatopi hotīti nippadesato viditadhammataṁ dassetuṁ **"pariyogāḷhadhammo"**ti vuttaṁ, tenassa saccābhisambodhameva dīpeti. Maggañāṇañhi ekābhisamayavasena pariññādicatukiccaṁ sādhentaṁ nippadesena catusaccadhammaṁ samantato ogāḷhaṁ nāma hoti. Tenāha **"diṭṭho ariyasaccadhammo etenāti diṭṭhadhammo"**ti. "Kathaṁ pana ekameva ñāṇaṁ ekasmiṁ khaṇe cattāri kiccāni sādhentaṁ pavattati. Na hi tādisaṁ loke diṭṭhaṁ, na āgamo vā tādiso atthī"ti (pg.2.281) na vattabbaṁ. Yathā hi padīpo ekasmiṁyeva khaṇe vaṭṭiṁ dahati, snehaṁ pariyādiyati, andhakāraṁ vidhamati, ālokañcāpi dasseti, evametaṁ ñāṇanti daṭṭhabbaṁ. "Maggasamaṅgissa ñāṇaṁ dukkhepetaṁ ñāṇaṁ, dukkhasamudayepetaṁ ñāṇaṁ, dukkhanirodhepetaṁ ñāṇaṁ, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāyapetaṁ ñāṇan"ti (vibha. 794) suttapadampettha udāharitabbanti.

Tiṇṇā vicikicchāti sappaṭibhayakantārasadisā soḷasavatthukā, aṭṭhavatthukā ca vicikicchā **anena** vitiṇṇā. **Vigatā kathaṁkathā**ti pavatti-ādīsu "evaṁ nu kho, na nu kho"ti evaṁ pavattikā kathaṁkathā **assa** vigatā samucchinnā. **Visāradabhāvaṁ patto**ti sārajjakarānaṁ pāpadhammānaṁ pahīnattā, tappaṭipakkhesu ca sīlādiguṇesu suppatiṭṭhitattā visāradabhāvaṁ veyyattiyaṁ patto adhigato. Sāyaṁ vesārajjappatti suppatiṭṭhitatā katthāti codanāya "satthusāsane"ti vuttanti dassento **"kattha? Satthusāsane"**ti āha. Attanāva paccakkhato diṭṭhattā, adhigatattā ca na assa paccayo paccetabbo paro atthīti attho. Tatthādhippāyamāha **"na parassā"**ti-ādinā. **Na vattatī**ti

na pavattati, na paṭipajjati vā, na paraṁ pacceti pattiyāyatīti **aparappaccayo**tipi yujjati. Yaṁ panettha vattabbampi avuttaṁ, tadetaṁ pubbe vuttattā, parato vuccamānattā ca avuttanti veditabbaṁ.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajananāya ajjavamaddavasoraccasaddhāsatidhitibuddhikhantivīriyādidhammasamaṅginā sāṭṭhakathe piṭakattaye asaṅgāsaṁhīravisāradañāṇacārinā anekappabhedasakasamayasamayantaragahanajjhogāhinā mahāgaṇinā mahāveyyākaraṇena ñāṇābhivaṁsadhammasenāpatināmattherena mahādhammarājādhirājagarunā katāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā ambaṭṭhasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsanā.

Ambaṭṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Soṇadaṇḍasuttavaṇṇanā

300. Evaṁ (pg.2.282) ambaṭṭhasuttaṁ saṁvaṇṇetvā idāni soṇadaṇḍasuttaṁ saṁvaṇṇento yathānupubbaṁ saṁvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṁ vibhāvetuṁ, ambaṭṭhasuttassānantaraṁ saṅgītassa suttassa soṇadaṇḍasuttabhāvaṁ vā pakāsetuṁ **"evaṁ me sutaṁ …pe… aṅgesūti soṇadaṇḍasuttan"**ti āha. Sundarabhāvena sātisayāni aṅgāni etesamatthīti **aṅgā.** Taddhitapaccayassa atisayavisiṭṭhe atthitā-atthe pavattito, padhānato rājakumārā, ruḷhivasena pana janapadoti vuttaṁ **"aṅgā nāmā"**ti-ādi. **Idhāpi adhippetā,** na ambaṭṭhasutte eva. **"Tadā kirā"**ti-ādi tassā cārikāya kāraṇavacanaṁ. Āgamane ādīnavaṁ dassetvā paṭikkhipanavasena **āgantuṁ na dassanti,** nānujānissantīti adhippāyo.

Nīlāsokakaṇikārakoviḷārakundarājarukkhādisammissatāya taṁ campakavanaṁ **nīlādipañcavaṇṇakusumapaṭimaṇḍitaṁ,** na campakarukkhānaññeva nīlādipañcavaṇṇakusumatāyāti vadanti, tathārūpāya pana dhātuyā campakarukkhāva nīlādipañcavaṇṇampi kusumaṁ pupphanti. Idānipi hi katthaci dese dissanti, evañca yathārutampi aṭṭhakathāvacanaṁ upapannaṁ hoti. **Kusumagandhasugandhe**ti vuttanayena sammissakānaṁ, suddhacampakānaṁ vā kusumānaṁ gandhehi sugandhe. Evaṁ pana vadanto na māpanakāleyeva tasmiṁ nagare campakarukkhā ussannā, atha kho aparabhāgepīti dasseti. Māpanakāle hi campakarukkhānamussannatāya taṁ nagaraṁ **"campā"**ti nāmaṁ labhi. **Issarattā**ti adhipatibhāvato. Senā etassa atthīti seniko, sveva **seniyo.** Bahubhāvavisiṭṭhā cettha atthitā taddhitapaccayena jotitāti vuttaṁ **"mahatiyā senāya samannāgatattā"**ti. **Sārasuvaṇṇasadisatāyā**ti uttamajātisuvaṇṇasadisatāya. **Cūḷadukkhakkhandhasuttaṭṭhakathāyaṁ** pana evaṁ vuttaṁ **"seniyo"**ti tassa nāmaṁ, **bimbī**ti attabhāvassa nāmaṁ vuccati, so tassa sārabhūto dassanīyo pāsādiko attabhāvasamiddhiyā bimbisāroti vuccatī"ti (ma. ni. aṭṭha. 1.180).

301-2. **Saṁhatā**ti sannipatanavasena saṅghaṭitā, sannipatitāti vuttaṁ hoti. **Ekekissāya disāyā**ti ekekāya padesabhūtāya disāya. Pāḷiyaṁ brāhmaṇagahapatikānamadhippetattā "saṅghino"ti vattabbe (pg.2.283) "saṅghī"ti puthutte ekavacanaṁ vuttanti dasseti **"etesan"**ti iminā. Evaṁ ācariyena (dī. ni. ṭī.

1.301 302) vuttaṁ, **saṅghī**ti pana dīghavasena bahuvacanampi dissati. **Agaṇā**ti asamūhabhūtā agaṇabandhā, **"agaṇanā"**tipi pāṭho, ayamevattho, saṅkhyātthassa ayuttattā. Na hi tesaṁ saṅkhyā atthīti. Idaṁ vuttaṁ hoti– pubbe antonagare agaṇāpi pacchā bahinagare gaṇaṁ bhūtā pattāti **gaṇībhūtā**ti. Abhūtatabbhāve hi karāsabhūyoge a-kārassa ī-kārādeso, īpaccayo vā. Rājarājaññādīnaṁ daṇḍadharo purisova tato tato khattiyānaṁ tāyanato rakkhaṇato **khattā** niruttinayena. So hi yattha tehi pesito, tattha tesaṁ dosaṁ pariharanto yuttapattavasena pucchitamatthaṁ katheti. Tenāha **"pucchitapañhe byākaraṇasamattho"**ti. Kulāpadesādinā mahatī mattā pamāṇametassāti **mahāmatto.**

Soṇadaṇḍaguṇakathāvaṇṇanā

303. Ekassa raññō āṇāpavattiṭṭhānāni rajjāni nāma, visiṭṭhāni rajjāni virajjāni, tāneva **verajjāni,** nānāvidhāni verajjāni tathā, tesu jātāti-ādinā tidhā taddhitanibbacanaṁ. Vicitrā hi taddhitavuttīti. **Yaññānubhavanatthan**ti yassa kassaci yaññassa anubhavanatthaṁ. **Te**ti nānāverajjakā brāhmaṇā. **Tassā**ti soṇadaṇḍabrāhmaṇassa. **Uttamabrāhmaṇo**ti abhijanasampattiyā, vittasampattiyā, vijjāsampattiyā ca uggatataro, uḷāro vā brāhmaṇo. **Āvaṭṭanīmāyā** vuttāva. Lābhamaccherena nippīḷitatāya **asannipāto bhavissati.**

Aṅgeti gameti attano phalaṁ ñāpeti, sayaṁ vā aṅgīyati gamīyati ñāyatīti **aṅgaṁ,** hetu. Tenāha **"kāraṇenā"**ti. Lokadhammatānussaraṇena aparānipi kāraṇāni āhaṁsūti dassento **"evan"**ti-ādimāha.

Dvīhi pakkhehīti mātupakkhena, pitupakkhena cāti dvīhi ñātipakkhehi. "Ubhato sujāto"ti hi etthakeyeva vutte yehi kehici dvīhi bhāgehi sujātattaṁ vijāneyya, sujātasaddo ca "sujāto cārudassano"ti-ādīsu (ma. ni. 2.399) ārohasampattipariyāyopi hotīti jātivaseneva (pg.2.284) sujātattaṁ vibhāvetuṁ **"mātito ca pitito cā"**ti vuttaṁ. Tenāha **"bhoto mātā brāhmaṇī"**ti-ādi. **Evan**ti vuttappakārena, mātupakkhato ca pitupakkhato ca paccekaṁ tividhena ñātiparivaṭṭenāti vuttaṁ hoti. "Saṁsuddhagahaṇiko"ti imināpi "mātito ca pitito cā"ti vuttamevatthaṁ samatthetīti āha **"saṁsuddhā te mātugahaṇī"**ti, saṁsuddhāva anaññapurisasādhāraṇāti attho. Anorasaputtavasenāpi hi loke mātāpitusamaññā dissati, idha panassa orasaputtavaseneva icchitāti dassetuṁ **"saṁsuddhagahaṇiko"**ti vuttaṁ. Gabbhaṁ gaṇhāti dhāretīti **gahaṇī,** tatiyāvaṭṭasaṅkhāto gabbhāsayasaññito mātukucchipadeso **samavepākiniyā**ti samavipācaniyā. **Etthā**ti mahāsudassanasutte. Yathābhuttamāhāraṁ vipācanavasena gaṇhāti na chaḍḍetīti **gahaṇī,** kammajatejodhātu, yā "udaraggī"ti loke paññāyati.

Pitupitāti pituno pitā. **Pitāmaho**ti āmaha-paccayena taddhitasiddhi. "Catuyugan"ti-ādīsu viya taṁ tadatthe yujjitabbato kālaviseso **yugaṁ** nāma. **Etaṁ** yugasaddena āyuppamāṇavacanaṁ **abhilāpamattaṁ** lokavohāravacanamattameva, adhippetatthato pana pitāmahoyeva pitāmahayugasaddena vutto tasseva padhānabhāvena adhippetattāti adhippāyo. **Tato uddhan**ti pitāmahato upari. Tenāha **"pubbapurisā"**ti, tadavasesā pubbakā cha purisāti attho. Purisaggahaṇañcettha ukkaṭṭhaniddesena katanti daṭṭhabbaṁ. Evañhi "mātito"ti pāḷivacanaṁ samatthitaṁ hoti.

Tatrāyamaṭṭhakathāmuttakanayo– mātā ca pitā ca **pitaro,** pitūnaṁ pitaro

pitāmahā, tesaṁ yugo dvando **pitāmahayugo,** tasmā, yāva sattamā pitāmahayugā pitāmahadvandāti attho veditabbo, evañca pitāmahaggahaṇeneva mātāmahopi gahito. Yugasaddo cettha ekaseso "yugo ca yugo ca yugo"ti, ato tattha tattha ñātiparivaṭṭe pitāmahadvandaṁ gahitaṁ hotīti.

"Yāva sattamā pitāmahayugā"ti idaṁ kākāpekkhanamiva ubhayattha sambandhagatanti āha **"evan"**ti-ādi. Yāva sattamo puriso, tāva akkhitto (pg.2.285) anupakuṭṭho jātivādenāti sambandho. **Akkhitto**ti appattakhepo. **Anavakkhitto**ti saddhathālipākādīsu na chaḍḍito. **Na upakuṭṭho**ti na upakkosito. "Jātivādenā"ti idaṁ hetumhi karaṇavacananti dassetuṁ **"kena kāraṇenā"**ti-ādi vuttaṁ. **Itipī**ti imināpi kāraṇena. Ettha ca **"ubhato …pe… yugā"**ti etena brāhmaṇassa yonidosābhāvo dassito saṁsuddhagahaṇikabhāvakittanato, **"akkhitto"**ti etena kiriyāparādhābhāvo. Kiriyāparādhena hi sattā khepaṁ pāpuṇanti. **"Anupakuṭṭho"**ti etena ayuttasaṁsaggābhāvo. Ayuttasaṁsaggañhi paṭicca sattā akkosaṁ labhantīti.

Issaroti ādhipateyyasaṁvattaniyakammabalena īsanasīlo, sā panassa issaratā vibhavasampattipaccayā pākaṭā jātā, tasmā aḍḍhabhāvapariyāyena dassento **"aḍḍhoti issaro"**ti āha. Mahantaṁ dhanamassa bhūmigataṁ, vehāsagatañcāti **mahaddhano. Tassā**ti tassa tassa guṇassa, ayameva ca pāṭho adhunā dissati. **Aguṇaṁyeva dassemā**ti anvayato tassa guṇaṁ vatvā byatirekato bhagavato anupasaṅkamanakāraṇaṁ aguṇameva dassema.

Adhikarūpoti visiṭṭharūpo uttamasarīro. Dassanaṁ arahatīti **dassanīyo**ti āha **"dassanayoggo"**ti. Pasādaṁ āvahatīti **pāsādiko.** Tenāha **"pasādajananato"**ti. Pokkharasaddo idha sundaratthe, sarīratthe ca niruḷho. **Vaṇṇassā**ti vaṇṇadhātuyā. Pakāsaniyena parisuddhanimittena vaṇṇasaddassa vaṇṇadhātuyaṁ pavattanato tannimittameva vaṇṇatā, sā ca vaṇṇanissitāti abhedavasena vuttaṁ **"uttamena parisuddhena vaṇṇenā"**ti. **Sarīraṁ** pana sannivesavisiṭṭhaṁ karacaraṇagīvāsīsādisamudāyaṁ, tañca avayavabhūtena saṇṭhānanimittena gayhati, tasmā tannimittameva pokkharatāti vuttaṁ **"sarīrasaṇṭhānasampattiyā"**ti, uttamāya sarīrasaṇṭhānasampattiyātipi yojetabbaṁ. Atthavasā hi liṅgavibhattivipariṇāmo. Sabbesu vaṇṇesu suvaṇṇavaṇṇova uttamoti āha **"parisuddhavaṇṇesupi seṭṭhena suvaṇṇavaṇṇena samannāgato"**ti. Tathā hi buddhā, cakkavattino ca suvaṇṇavaṇṇāva honti. Yasmā pana vacchasasaddo sarīrābhe pavattati, tasmā **brahmavacchasī**ti uttamasarīrābho, suvaṇṇābho icceva attho. Imameva hi atthaṁ sandhāya **"mahābrahmuno sarīrasadiseneva sarīrena samannāgato"**ti (pg.2.286) vuttaṁ, na brahmujugattataṁ. **Okāso**ti sabbaṅgapaccaṅgaṭṭhānaṁ. Ārohapariṇāhasampattiyā, avayavapāripūriyā ca dassanassa okāso na khuddakoti attho. Tenāha **"sabbānevā"**ti-ādi.

Sīlanti yamaniyamalakkhaṇaṁ sīlaṁ, taṁ panassa rattaññutāya vuddhaṁ vaddhitanti visesato **"vuddhasīlī"**ti vuttaṁ. **Vuddhasīlenā**ti sabbadā sammāyogato vuddhena dhuvasīlena. Evañca katvā padattayampetaṁ adhippetatthato visiṭṭhaṁ hoti, saddatthamattaṁ pana sandhāya **"idaṁ vuddhasīlīpadasseva vevacanan"**ti vuttaṁ. Pañcasīlato paraṁ tattha sīlassa abhāvato, tesamajānanato ca **"pañcasīlamattamevā"**ti āha.

Vācāya parimaṇḍalapadabyañjanatā eva sundarabhāvoti vuttaṁ **"sundarā parimaṇḍalapadabyañjanā"**ti. Ṭhānakaraṇasampattiyā, sikkhāsampattiyā ca kassacipi anūnatāya parimaṇḍalapadāni byañjanāni akkharāni etissāti **parimaṇḍalapadabyañjanā.** Akkharameva hi taṁtadatthavācakabhāvena

paricchinnaṁ **padaṁ**. Atha vā padameva atthassa byañjakattā **byañjanaṁ,** sithiladhanitādi-akkharapāripūriyā ca padabyañjanassa parimaṇḍalatā, parimaṇḍalaṁ padabyañjanametissāti tathā. Apica pajjati attho etenāti **padaṁ,** nāmādi, yathādhippetamatthaṁ byañjetīti **byañjanaṁ,** vākyaṁ, tesaṁ paripuṇṇatāya **parimaṇḍalapadabyañjanā.** Atthaviññāpane sādhanatāya vācāva karaṇaṁ **vākkaraṇan**ti tulyādhikaraṇataṁ dassetuṁ **"udāharaṇaghoso"**ti vuttaṁ, vacībhedasaddoti attho. Tassa brāhmaṇassa, tena vā bhāsitabbassa atthassa **guṇaparipuṇṇabhāvena pūre** guṇehi paripuṇṇabhāve bhavāti **porī.** Puna **pure**ti rājadhānīmahānagare. **Bhavattā**ti saṁvaḍḍhattā. **Sukhumālattanenā**ti sukhumālabhāvena, iminā tassā vācāya mudusaṇhattamāha. **Apalibuddhāyā**ti pittasemhādīhi apariyonaddhāya, hetugabbhapadametaṁ. Tato eva hi yathāvuttadosābhāvoti. Ḍaṁsetvā viya ekadesakathanaṁ **sandiṭṭhaṁ,** saṇikaṁ cirāyitvā kathanaṁ **vilambitaṁ,** "sanniddhavilambitādī"tipi pāṭho. Saddena ajanakaṁ vacinaṁ, mammakasaṅkhātaṁ vā ekakkharameva dvattikkhattumuccāraṇaṁ **sanniddhaṁ. Ādi**saddena dukkhalitānukaḍḍhitādīni saṅgaṇhāti. **Eḷāgaḷenā**ti eḷāpaggharaṇena. "Eḷā gaḷantī"ti vuttasseva dvidhā atthaṁ dassetuṁ **"lālā vā paggharantī"**ti-ādi (pg.2.287) vuttaṁ. "Passe'ḷamūgaṁ uragaṁ dujivhan"ti-ādīsu (jā. 1.7.49) viya hi eḷāsaddo lālāya, kheḷe ca pavattati. **Kheḷaphusitānī**ti kheḷabindūni.

Tatrāyamaṭṭhakathāmuttakanayo– **elan**ti doso vuccati "yā sā vācā nelā kaṇṇasukhā"ti-ādīsu (dī. ni. 1.8 194) viya. Duppaññā ca sadosameva kathaṁ kathentā elaṁ paggharāpenti, tasmā tesaṁ vācā **elagaḷā** nāma hoti, **tabbiparītāyāti attho**. **"Ādimajjhapariyosānaṁ pākaṭaṁ katvā"**ti iminā tassā vācāya atthapāripūriṁ vadati. Viññāpanasaddena etassa sambandho.

Jarājiṇṇatāya jiṇṇoti khaṇḍiccapāliccādibhāvamāpādito. **Vuddhimariyādappatto**ti vuddhiyā paricchedaṁ pariyantaṁ patto. **Jātimahallakatāyā**ti upapattiyā mahallakabhāvena. Tenāha **"cirakālappasuto"**ti. **Addha**saddo addhānapariyāyo dīghakālavācako. Kittako pana soti āha **"dve tayo rājaparivaṭṭe"**ti, dvinnaṁ tiṇṇaṁ rājūnaṁ rajjapasāsanapaṭipāṭiyoti attho. "Addhagato"ti vatvāpi kataṁ vayogahaṇaṁ osānavayāpekkhanti vuttaṁ **"pacchimavayaṁ sampatto"**ti. **Pacchimo tatiyabhāgo**ti vassasatassa tidhā katesu bhāgesu tatiyo osānabhāgo. Paccekaṁ tettiṁsavassato ca adhikamāsapakkhādipi vibhajīyati, tasmā sattasaṭṭhime vasse yathārahaṁ labbhamānamāsapakkhadivasato paṭṭhāya pacchimavayo veditabbo. **Ācariyasāriputtattherena**pi hi imamevatthaṁ sandhāya "sattasaṭṭhivassato paṭṭhāya pacchimavayo koṭṭhāso"ti (sārattha. ṭī. 1.verañjakaṇḍavaṇṇanā) vuttaṁ. Itarathā hi "pacchimavayo nāma vassasatassa pacchimo tatiyabhāgo"ti aṭṭhakathāvacanena virodho bhaveyyāti.

Evaṁ kevalajātivasena paṭhamavikappaṁ vatvā guṇamissakavasenapi dutiyavikappaṁ vadantena **"apicā"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha nāyaṁ jiṇṇatā vayomattena, atha kho kulaparivaṭṭena purāṇatāti āha **"jiṇṇoti porāṇo"**ti-ādi. **Cirakālappavattakulanvayo**ti cirakālaṁ pavattakulaparivaṭṭo, tenāssa kulavasena uditoditabhāvamāha. "Vayo-anuppatto"ti iminā jātivuddhiyā vakkhamānattā, guṇavuddhiyā (pg.2.288) ca tato sātisayattā **"vuddhoti sīlācārādiguṇavuddhiyā yutto"**ti vuttaṁ. Vakkhamānaṁ pati pārisesaggahaṇañhetaṁ. Tathā jātimahallakatāyapi teneva padena vakkhamānattā, vibhavamahattatāya ca anavasesitattā **"mahallakoti vibhavamahantatāya samannāgato"**ti āha. **Maggapaṭipanno**ti brāhmaṇānaṁ yuttapaṭipattivīthiṁ avokkamma caraṇavasena upagatoti atthaṁ dasseti

“brāhmaṇānan”ti-ādinā. Jātivuddhabhāvamanuppatto, tampi **antimavayaṁ** pacchimavayameva anuppattoti sādhippāyayojanā. Iminā hi pacchimavayavasena jātivuddhabhāvaṁ dassetīti.

Buddhaguṇakathāvaṇṇanā

304. Tādisehi mahānubhāvehi saddhiṁ yugaggāhavasena ṭhapanampi na mādisānaṁ paṇḍitajātīnamanucchavikaṁ, kuto pana ukkaṁsavasena ṭhapananti idaṁ brāhmaṇassa na yuttarūpanti dassento **“na kho pana metan”**ti-ādimāha. Tattha yepi guṇā attano guṇehi sadisā, tepi guṇe uttaritareyeva maññamāno pakāsetīti sambandho. **Sadisā**ti ca ekadesena sadisā. Na hi buddhānaṁ guṇehi sabbathā sadisā kecipi guṇā aññesu labbhanti. **“Ko cāhan”**ti-ādi uttaritarākāradassanaṁ. Ahañca kīdiso nāma hutvā sadiso bhavissāmi, samaṇassa …pe… guṇā ca kīdisā nāma hutvā sadisā bhavissantīti sādhippāyayojanā. Keci navaṁ pāṭhaṁ karonti, ayameva mūlapāṭho yathā taṁ **ambaṭṭhasutte** “ko cāhaṁ bho gotama sācariyako, kā ca anuttarā vijjācaraṇasampadā”ti. **Itare**ti attano guṇehi asadise guṇe, “pakāsetī”ti imināva sambandho. **Ekantenevā**ti sadisaguṇānaṁ viya pasaṅgābhāvena.

Evaṁ niyāmento soṇadaṇḍo **idaṁ** atthajātaṁ **dīpeti. Yathā hī**ti ettha **hi**-saddo kāraṇe. Tenāha “tasmā mayameva arahāmā”ti. **Gopadakan**ti gāviyā khuraṭṭhāne ṭhita-udakaṁ. **Guṇe**ti sadisaguṇepi, pageva asadisaguṇe.

Saṭṭhikulasatasahassanti saṭṭhisahassādhikaṁ kulasatasahassaṁ. **Dhammapadaṭṭhakathā**dīsu (dha. pa. aṭṭha. 16) pana katthaci bhagavato asītikulasahassatāvacanaṁ ekekapakkhameva sandhāyāti veditabbaṁ.

Sudhāmaṭṭhapokkharaṇiyoti (pg.2.289) sudhāya parikammakatā pokkharaṇiyo. **Sattaratanānan**ti sattahi ratanehi. Pūrayoge hi karaṇatthe bahulaṁ chaṭṭhīvacanaṁ. **Pāsādaniyūhādayo**ti uparipāsāde ṭhitatulāsīsādayo. “Sattaratanānan”ti adhikāro, abhedepi bhedavohāro esa. **Kulapariyāyenā**ti suddhodanamahārājassa asambhinnakhattiyakulānukkamena. **Tesupī**ti catūsu nidhīsupi. **Gahitaṁ gahitaṁ** ṭhānaṁ **pūratiyeva** dhanena pākatikameva hoti, na ūnaṁ.

Bhaddakenāti sundarena. Pacchimavaye vuttanayena paṭhamavayo veditabbo. Mātāpitūnaṁ anicchāya pabbajjāva **anādaro** tena yutte atthe **sāmivacanan**ti vuttaṁ hoti. **Etesan**ti mātāpitūnaṁ. **Kanditvā**ti “kahaṁ piyaputtakā”ti-ādinā paridevitvā.

Aparimāṇoyevāti “ettako eso”ti kenaci paricchinditumasakkuṇeyyatāya aparicchinnoyeva. Dve veḷū adhokaṭimattakameva hontīti āha **“dvinnaṁ veḷūnaṁ upari kaṭimattamevā”**ti. Pāramitānubhāvena brāhmaṇassa eva paññāyati, bhagavā pana tadā pakatippamāṇovāti dassetuṁ **“paññāyamāno”**ti vuttamiva dissati, vīmaṁsitvā gahetabbaṁ. **“Na hī”**ti-ādinā pāramitābaleneva evaṁ aparimāṇatā, na iddhibalenāti dassetī”ti vadanti. **Atulo**ti asadiso. **“Dhammapade gāthamāhā”**ti katthaci pāṭho ayuttova. Na hi dhammapade ayaṁ gāthā dissati. **Sudhāpiṇḍiyattherāpadānā**dīsu (apa. 1.10.sudhāpiṇḍiyattherāpadāna) panāyaṁ gāthā āgatā, sā ca kho aññavatthusmiṁ eva, na imasmiṁ vatthumhi, tasmā pāḷivasena saṅgītimanāruḷhā pakiṇṇakadesanāyevāyaṁ gāthāti daṭṭhabbaṁ.

Tattha **te tādise**ti pariyāyavacanametaṁ “appaṁ vassasataṁ āyu, idānetarahi vijjatī”ti-ādīsu (bu. vaṁ. 27.21) viya, “etādise”tipi paṭhanti, tadasundaraṁ apadānādīsu tathā adissanato. Kilesaparinibbānena **parinibbute** kutocipi abhaye te tādise pūjayato

ettha idaṁ puññaṁ **kenaci** mahānubhāvena api saṅkhātuṁ na sakkāti attho.

Bāhantaranti (pg.2.290) dvinnaṁ bāhūnamantaraṁ. **Dvādasa yojanasatānī**ti dvādasādhikāni yojanasatāni. **Bahalantarenā**ti samantā sarīrapariṇāhappamāṇena. **Puthulato**ti vitthārato. **Aṅgulipabbānī**ti ekekāni aṅgulipabbāni. **Bhamukantaran**ti dvinnaṁ bhamukānamantaraṁ. **Mukhaṁ** vitthārato **dviyojanasataṁ** parimaṇḍalato visuṁ vuttattā. "Ediso bhagavā"ti yā parehi vuttā kathā, tassā anurūpanti **yathākathaṁ,** iminā aññehi vuttaṁ bhagavato vaṇṇakathaṁ sutvā oloketukāmatāya āgatoti dasseti, **yathākathan**ti vā kīdisaṁ. "Yathākathaṁ pana tumhe bhikkhave samaggā sammodamānā avivadamānā phāsukaṁ vassaṁ vasitthā"ti-ādīsu (pārā. 194) viya hi pucchāyaṁ esa nipātasamudāyo, eko vā nipāto.

Gandhakuṭipariveṇeti gandhakuṭiyā pariveṇe, gandhakuṭito bahi pariveṇabbhantareti attho. **Tatthā**ti mañcake. **"Sīhaseyyaṁ kappesī"**ti yathā rāhu asurindo āyāmato, vitthārato, ubbedhato ca bhagavato rūpakāyassa paricchedaṁ gahetuṁ na sakkoti, tathā rūpaṁ iddhābhisaṅkhāraṁ abhisaṅkharonto sīhaseyyaṁ kappesī"ti (dī. ni. ṭī. 1.304) evaṁ ācariyena vuttaṁ, "tadetaṁ 'na mayā asurinda adhomukhena pāramiyo pūritā, uddhaggameva katvā dānaṁ dinnan"ti aṭṭhakathāvacanena accantameva viruddhaṁ hoti. Etañhi gandhakuṭidvāravivaraṇādīsu viya pāramitānubhāvasiddhidassanaṁ, aññathā tadeva vacanaṁ vattabbaṁ bhaveyyā"ti vadanti, vīmaṁsitvā sampaṭicchitabbaṁ. **Adhomukhenā**ti osakkitavīriyataṁ sandhāya vuttaṁ, **uddhaggamevā**ti anosakkitavīriyataṁ, ubbhakoṭikaṁ katvāti attho. Tadā rāhu upāsakabhāvaṁ paṭivedesīti āha **"taṁ divasan"**ti-ādi.

Kilesehi ārakattā **ariyaṁ** niruttinayena, atoyeva uttamatā parisuddhatāti vuttaṁ **"uttamaṁ parisuddhan"**ti. **Anavajjaṭṭhena kusalaṁ,** na sukhavipākaṭṭhena tassa arahatamasambhavato. **Kusalasīlenā**ti anavajjeneva viddhastasavāsanakilesena sīlena. Evañca katvā padacatukkampetaṁ adhippetatthato visiṭṭhaṁ hoti, saddatthamattaṁ pana sandhāya **"idamassa vevacanan"**ti vuttaṁ.

Katthaci (pg.2.291) caturāsītipāṇasahassāni, katthaci aparimāṇāpi devamanussāti atthaṁ sandhāya **"bhagavato ekekāya dhammadesanāyā"**ti-ādimāha. Mahāsamayasutta (dī. ni. 2.331 ādayo) maṅgalasutta- (khu. pā. 5.1ādayo; su. ni. 261 ādayo) desanādīsu hi catuvīsatiyā ṭhānesu asaṅkhyeyyā aparimeyyā devamanussā maggaphalāmataṁ piviṁsu. Koṭisatasahassādiparimāṇenapi bahū eva, nidassanavasena panevaṁ vuttaṁ. **Tasmā** anuttarasikkhāpakabhāvena bhagavā **bahūnaṁ ācariyo,** tesaṁ ācariyabhūtānaṁ sāvakānamācariyabhāvena **sāvakaveneyyānaṁ pācariyo.** Bhagavatā hi dinnanaye ṭhatvā sāvakā veneyyaṁ vinenti, tasmā bhagavāva tesaṁ padhāno ācariyoti.

Vadantassādhippetova attho pamāṇaṁ, na lakkhaṇahārādivisayoti āha **"brāhmaṇo panā"**ti-ādi. **"Imassa vā pūtikāyassā"**ti pāṭhāvasāne peyyālaṁ katvā **"kelanā paṭikelanā"**ti vuttaṁ. Ayañhi khuddakavatthuvibhaṅgapāḷi (vibha. 854) "bāhirānaṁ vā parikkhārānaṁ maṇḍanā"ti-ādi peyyālavasena gayhati. Tattha **imassa vā pūtikāyassā**ti imassa vā manussasarīrassa. Yathā hi tadahujātopi siṅgālo "jarasiṅgālo" tveva, ūruppamāṇāpi ca galocilatā "pūtilatā" tveva saṅkhyaṁ gacchati, evaṁ suvaṇṇavaṇṇopi manussasarīro "pūtikāyo" tveva, tassa maṇḍanāti attho. **Kelanā**ti kīḷanā. "Kelāyanā"tipi paṭhanti. **Paṭikelanā**ti paṭikīḷanā. Capalassa bhāvo **cāpalyaṁ, cāpallaṁ** vā, yena samannāgato puggalo vassasatikopi samāno tadahujātadārako viya hoti, tassedamadhivacananti veditabbaṁ.

Apāpe pure karoti, na vā pāpaṁ pure karotīti **apāpapurekkhāro**ti

yuttāyuttasamāsena duvidhamatthaṁ dassetuṁ **“apāpe navalokuttaradhamme”**ti-ādi vuttaṁ. **Apāpe**ti ca pāpapaṭipakkhe, pāpavirahite vā. Brahmani seṭṭhe bhagavati bhavā tassa dhammadesanāvasena ariyāya jātiyā jātattā, brahmuno vā bhagavato apaccaṁ garukaraṇādinā, yathānusiṭṭhaṁ paṭipattiyā ca, brahmaṁ vā seṭṭhaṁ ariyamaggaṁ jānātīti **brahmaññā,** ariyasāvakasaṅkhātā pajā. Tenāha **“sāriputtamoggallānā”**ti-ādi. **Brāhmaṇapajāyā**ti bahitapāpapajāya. “Apāpapurekkhāro”ti ettha “purekkhāro”ti padamadhikāroti dasseti **“etissāya** (pg.2.292) **ca pajāya purekkhāro”**ti iminā. **Ca**-saddo samuccayattho “na kevalaṁ apāpapurekkhāro eva, atha kho brahmaññāya ca pajāya sambandhabhūtāya purekkhāro”ti. **“Ayañhī”**ti-ādi adhippāyamattadassanaṁ. “Apāpapurekkhāro”ti idaṁ “brahmaññāya pajāyā”ti imināva sambandhitabbaṁ, na ca paccekamatthadīpakaṁ, pakatibrāhmaṇajātivasenapi cetassa attho veditabboti dassento **“apicā”**ti-ādimāha. Ayuttasamāso cāyaṁ. **Pāpan**ti pāpakammaṁ, ahitaṁ dukkhanti attho. Tassa sambandhipekkhattā kassā apāpapurekkhāroti pucchāya evamāhāti dassetuṁ **“kassā”**ti-ādi vuttaṁ. **“Attanā”**ti-ādi tadatthavivaraṇaṁ. **Brāhmaṇapajāyā**ti brāhmaṇajātipajāya.

Rañjanti aṭṭaṁ bhajanti rājāno etenāti **raṭṭhaṁ,** ekassa rañño rajjabhūtakāsikosalādimahājanapadā. Janā pajjanti sukhajīvikaṁ pāpuṇanti etthāti **janapado,** ekassa rañño rajje ekekakoṭṭhāsabhūtā uttarapathadakkhiṇapathādikhuddakajanapadā. **Tatthā**ti tathā āgatesu. **Pucchāyā**ti attanā abhisaṅkhatāya pucchāya. **Vissajjanāsampaṭicchane**ti vissajjanāya attano ñāṇena sampaṭiggahaṇe. Kesañci upanissayasampattiṁ, ñāṇaparipākaṁ, cittācārañca ñatvā bhagavāva pucchāya ussāhaṁ janetvā vissajjetīti adhippāyo.

“Tattha katamaṁ sākhalyan”ti-ādi nikkhepakaṇḍapāḷi (dha. sa. 1350). **Addhānadarathan**ti dīghamaggāgamanaparissamaṁ. **Assā**ti bhagavato, mukhapadumanti sambandho. **Bālātapasamphassanenevā**ti abhinavuggatasūriyaraṁsisamphassanena iva. Tathā hi sūriyo “padmabandhū”ti loke pākaṭo, cando pana “kumudabandhū”ti. Puṇṇacandassa siriyā samānā sirī etassāti **puṇṇacandasassirikaṁ.** Kathaṁ nikkujjitasadisatāti āha **“sampattāyā”**ti-ādi. Ettha pana **“ehi svāgatavādī”**ti iminā sukhasambhāsapubbakaṁ piyavāditaṁ dasseti, **“sakhilo”**ti iminā saṇhavācataṁ, **“sammodako”**ti iminā paṭisandhārakusalataṁ, **“abbhākuṭiko”**ti iminā sabbattheva vippasannamukhataṁ, **“uttānamukho”**ti iminā sukhasallāpataṁ, **“pubbabhāsī”**ti iminā dhammānuggahassa okāsakaraṇena hitajjhāsayataṁ dassetīti veditabbaṁ.

Yattha (pg.2.293) **kirā**ti ettha **kira**-saddo arucisūcane–

“Khaṇavatthuparittattā, āpāthaṁ na vajanti ye;
Te dhammārammaṇā nāma, ye’saṁ rūpādayo kirā”ti. –

Ādīsu (abhidhammāvatāra-aṭṭhakathāyaṁ ārammaṇavibhāge chaṭṭha-anucchede– 77) viya, tena bhagavatā adhivutthapadese na devatānubhāvena manussānaṁ anupaddavatā, atha kho buddhānubhāvenāti dasseti. Buddhānubhāveneva hi tā ārakkhaṁ gaṇhanti. **Paṁsupisācakādayo**ti paṁsunissitapisācakādayo **Ādi**saddena bhūtarakkhasādīnaṁ gahaṇaṁ. Idāni buddhānubhāvameva pākaṭaṁ katvā dassetuṁ **“apicā”**ti-ādi vuttaṁ.

Anusāsitabbo saṅgho nāma sabbopi veneyyajanasamūho. **Sayaṁ uppādito saṅgho** nāma nibbattita-ariyapuggalasamūho. **“Tādiso”**ti iminā “sayaṁ vā uppādito”ti vuttavikappo eva paccāmaṭṭho anantarassa vidhi paṭisedhovāti katvā, tasmā “purimapadasseva vā”ti vikappantaragahaṇanti ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.304) vuttaṁ.

Tatrāyamadhippāyo– kāmaṁ "gaṇī"ti idaṁ "saṅghī"ti padasseva vevacanaṁ, atthamattaṁ pana dassetuṁ yathāvuttavikappadvaye dutiyavikappameva paccāmasitvā "tādisovassa gaṇo atthī"ti vuttattā avasiṭṭhassapi paṭhamavikappassa saṅgahaṇatthaṁ **"purimapadasseva vā vevacanametan"**ti vuttanti. Evampi vadanti– dhammasenāpatittherādīnaṁ paccekagaṇīnaṁ gaṇaṁ, suttantikādigaṇaṁ vā sandhāya **"tādiso"**ti-ādi vuttaṁ. Tatthāpi hi sabbova bhikkhugaṇo anusāsitabbo nāma, nibbattita-ariyagaṇo pana sayaṁ uppādito nāma, tasmā "tādiso"ti iminā vikappadvayassāpi paccāmasanaṁ upapannaṁ hoti. Evaṁ padadvayassa visesatthataṁ dassetvā sabbathā samānatthataṁ dassetuṁ **"purimapadassevā"**ti-ādi vuttanti. Pūraṇamakkhali-ādīnaṁ **bahūnaṁ titthakarānaṁ,** niddhāraṇe cetaṁ sāmivacanaṁ. **Acelakādimattakenapi kāraṇenā**ti niccoḷatādimattakenapi appicchasantuṭṭhatādisamāropanalakkhaṇena kāraṇena.

Navakāti abhinavā. **Pāhunakā**ti paheṇakaṁ paṭiggaṇhitumanucchavikā, etena duvidhesu āgantukesu puretaramāgatavasena idha atithino, na bhojanavelāyamāgatavasena (pg.2.294) abbhāgatāti dasseti. **Pariyāpuṇāmī**ti paricchindituṁ jānāmi, dhātvatthamattaṁ pana dassetuṁ **"jānāmī"**ti vuttaṁ.

Kappampīti āyukappampi, bhaṇeyya ceti sambandho. **Ciraṁ** cirakāle kappo khīyetha, **dīghamantare** dīghakālantarepi tathāgatassa vaṇṇo na khīyethāti yojanā. **"Ciran"**ti cettha vattabbepi chandahānibhayā rassatthaṁ niggahitalopo, atidīghakālaṁ vā sandhāya **"ciradīghamantare"**ti vuttaṁ, ubhayattha sambandhitabbametaṁ, kiriyārahādiyoge viya ca antarayoge adhikakkharapādo anupavajjo, ayañca gāthā abhūtaparikappanāvasena aṭṭhakathāsu (dī. ni. aṭṭha. 1.304 3.141 ma. ni. aṭṭha. 2.425 udā. aṭṭha. 53 bu. vaṁ. aṭṭha. 4.4 cariyā. aṭṭha. nidānakathā, pakiṇṇakakathā; apa. aṭṭha. 2.7.20) vuttā tathā bhāsamānassa abhāvato.

305. **Nan**ti ācariyaṁ. **Alaṁ**-saddo idha arahattho "alameva nibbinditun"ti-ādīsu (dī. ni. 2.272 saṁ. ni. 2.134 143) viyāti āha **"yuttamevā"**ti. Puṭena netvā asitabbato paribhuñjitabbato **puṭosaṁ vuccati pātheyyaṁ.** Itthambhūtalakkhaṇe karaṇavacanaṁ dasseti **"taṁ gahetvā"**ti iminā. Pāḷiyaṁ puṭaṁsenapi kulaputtenāti sambandhaṁ dassetuṁ **"tena puṭaṁsenā"**ti vuttaṁ. **"Aṁsenā"**ti-ādi adhippāyamattadassanaṁ, vahantena kulaputtena upasaṅkamituṁ alamevāti attho.

Soṇadaṇḍaparivitakkavaṇṇanā

306-7. Na idha **tiro**-saddo "tirokuḍḍe vā tiropākāre vā chaḍḍeyya vā chaḍḍāpeyya vā"ti-ādīsu (pāci. 825) viya bahi-atthoti āha **"antovanasaṇḍe gatassā"**ti. Tattha vihāropi vanasaṇḍapariyāpannoti dasseti **"vihārabbhantaraṁ paviṭṭhassā"**ti iminā. **Ete** añjaliṁ paṇāmetvā nisinnā micchādiṭṭhivasena **ubhatopakkhikā,** "itare pana sammādiṭṭhivasena ekatopakkhikā"ti atthato āpanno hoti. Daliddattā, ñātipārijuññādinā jiṇṇattā ca nāmagottavasena apākaṭā hutvā pākaṭā bhavitukāmā evamakaṁsūti adhippāyo. **Kerāṭikā**ti saṭhā. **Tatthā**ti dvīsu janesu. **Tato**ti vissāsato, dānato vā.

Brāhmaṇapaññattivaṇṇanā

309. Anonatakāyavasena (pg.2.295) **thaddhagatto,** na mānavasena. Tena pāḷiyaṁ vakkhati "abbhunnāmetvā"ti. Cetovitakkaṁ sandhāya cittasīsena **"cittaṁ aññāsī"**ti vuttaṁ. **Vighātan**ti cittadukkhaṁ.

311. **Sakasamaye**ti brāhmaṇaladdhiyaṁ. **Mīyamāno**ti mariyamāno. **Diṭṭhisañjānanenevā**ti attano laddhisañjānaneneva. **Sujan**ti homadabbiṁ, nibbacanaṁ vuttameva. **Gaṇhantesū**ti juhanatthaṁ gaṇhanakesu, iruvijjesūti attho. **Iruveda**vasena homakaraṇato hi yaññayajakā "iruvijjā"ti vuccanti. **Paṭhamo vā**ti tattha sannipatitesu sujākiriyāyaṁ sabbapadhāno vā. **Dutiyo vā**ti tadanantariko vā. **"Sujan"**ti idaṁ karaṇatthe upayogavacananti āha **"sujāyā"**ti. Aggihuttamukhatāya yaññassa yaññe diyyamānaṁ sujāmukhena diyyati. Vuttañca "aggihuttamukhā yaññā, sāvittī chandaso mukhan"ti (ma. ni. 2.400). Tasmā "diyyamānan"ti ayaṁ pāṭhaseso viññāyatīti **ācariyena** (dī. ni. ṭī. 1.311) vuttaṁ. Apica sujāya diyyamānaṁ **sujan**ti taddhitavasena atthaṁ dassetuṁ evamāha. **Porāṇā**ti aṭṭhakathācariyā. Purimavāde cettha dānavasena paṭhamo vā dutiyo vā, pacchimavāde ādānavasenāti ayametesaṁ viseso. **Visesato**ti vijjācaraṇavisesato, na brāhmaṇehi icchitavijjācaraṇamattato. **Uttamabrāhmaṇassā**ti anuttaradakkhiṇeyyatāya ukkaṭṭhabrāhmaṇassa. Yathādhippetassa hi vijjācaraṇavisesadīpakassa "katamaṁ pana taṁ brāhmaṇasīlaṁ, katamā sā paññā"ti-ādivacanassa okāsakaraṇatthameva "imesaṁ pana brāhmaṇa pañcannaṁ aṅgānan"ti-ādivacanaṁ bhagavā avoca, tasmā padhānavacanānurūpamanusandhiṁ dassetuṁ **"bhagavā panā"**ti-ādi vuttanti daṭṭhabbaṁ.

313. **Apavadatī**ti vaṇṇādīni apanetvā vadati, atthamattaṁ pana dassetuṁ **"paṭikkhipatī"**ti vuttaṁ. **Idan**ti "mā bhavaṁ soṇadaṇḍo evaṁ avacā"ti-ādivacanaṁ. **Brāhmaṇasamayan**ti brāhmaṇasiddhantaṁ. **Mā bhindī**ti mā vināsesi.

316. Samoyeva hutvā samoti **samasamo,** sabbathā samoti attho. Pariyāyadvayañhi atisayatthadīpakaṁ yathā "dukkhadukkhaṁ, rūparūpan"ti. Ekadesamattato pana aṅgakena māṇavena tesaṁ samabhāvato (pg.2.296) taṁ nivattento **"ṭhapetvā ekadesamattan"**ti-ādimāha. **Kulakoṭiparidīpanan**ti kulassa ādiparidīpanaṁ. Yasmā attano bhaginiyā …pe… na jānissati, tasmā na tassa mātāpitumattaṁ sandhāya vadati, kulakoṭiparidīpanaṁ pana sandhāya vadatīti adhippāyo. **"Atthabhañjanakan"**ti iminā kammapathapattaṁ vadati. **Guṇe**ti yathāvutte pañcasīle. **Athāpi siyā**ti yadipi tumhākaṁ evaṁ parivitakko siyā, bhinnasīlassāpi **puna pakatisīle ṭhitassa brāhmaṇabhāvaṁ** vaṇṇādayo **sādhentī**ti evaṁ siyāti attho. "Sādhetī"ti pāṭhe "vaṇṇo"ti kattā ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.316) ajjhāhaṭo, nidassanañcetaṁ. **Mantajātīsu**pi hi eseva nayo. **Sīlamevā**ti puna pakatibhūtaṁ sīlameva brāhmaṇabhāvaṁ sādhessati, kasmāti ce **"tasmiṁ hi …pe… vaṇṇādayo"**ti. Tattha **sammohamattaṁ vaṇṇādayo**ti vaṇṇamantajātiyo brāhmaṇabhāvassa aṅganti sammohamattametaṁ, asamavekkhitvā kathitamidaṁ.

Sīlapaññākathāvaṇṇanā

317. **Kathito brāhmaṇena pañho**ti "sīlavā ca hotī"ti-ādinā dvinnameva

aṅgānaṁ vasena yathāpucchito pañho yāthāvato vissajjito. **Etthā**ti yathāvissajjite atthe, aṅgadvaye vā. **Tassā**ti soṇadaṇḍassa. Yadi ekamaṅgaṁ ṭhapeyya, atha patiṭṭhātuṁ na sakkuṇeyya. Yadi pana na ṭhapeyya, atha sakkuṇeyya, kiṁ panesa tathā sakkhissati nu kho, noti vīmaṁsanatthameva evamāha, na tu ekassa aṅgassa ṭhapanīyattāti vuttaṁ hoti. Tathā cāha **"evametaṁ brāhmaṇā"**ti-ādi. Dhovitattāva parisujjhananti āha **"sīlaparisuddhā"**ti, sīlasampattiyā sabbaso suddhā anupakkiliṭṭhāti attho. **Kuto dussīle paññā** asamāhitattā tassa. **Kuto vā paññārahite jaḷe eḷamūge sīlaṁ** sīlavibhāgassa, sīlaparisodhanūpāyassa ca ajānanato. Eḷā mukhe gaḷati yassāti **eḷamūgo** kha-kārassa ga-kāraṁ katvā, **elamukho, elamūko** vā. Iti bahudhā pāṭhoti **bhayabheravasuttaṭṭhakathāyaṁ** (ma. ni. aṭṭha. 1.48) vutto. Pakaṭṭhaṁ ukkaṭṭhaṁ ñāṇaṁ **paññāṇan**ti katvā pākatikaṁ ñāṇaṁ nivattetuṁ **"paññāṇan"**ti vuttaṁ. Vipassanādiñāṇañhi idhādhippetaṁ, tadetaṁ pakārehi jānanato **paññā**vāti āha **"paññāyevā"**ti.

Catupārisuddhisīlena (pg.2.297) **dhotā**ti samādhipadaṭṭhānena catupārisuddhisīlena sakalasaṁkilesamalavisuddhiyā dhovitā visuddhā. Tenāha **"kathaṁ panā"**ti-ādi. Tattha **dhovatī**ti sujjhati. **Saṭṭhi-asītivassānī**ti saṭṭhivassāni vā asītivassāni vā. **Maraṇakālepi,** pageva aññasmiṁ kāle. **Mahāsaṭṭhivassatthero viyā**ti saṭṭhivassamahāthero viya. **Vedanāpariggahamattampī**ti ettha **vedanāpariggaho** nāma yathā-uppannaṁ vedanaṁ sabhāvasarasato upadhāretvā puna padaṭṭhānato "ayaṁ vedanā phassaṁ paṭicca uppajjati, so ca phasso anicco dukkho vipariṇāmadhammo"ti lakkhaṇattayaṁ āropetvā pavattitavipassanā. Evaṁ passantena hi sukhena sakkā sā vedanā adhivāsetuṁ "vedanā eva vedayatī"ti. **Vedanaṁ vikkhambhetvā**ti yathā-uppannaṁ dukkhavedanaṁ anuvattitvā vipassanaṁ ārabhitvā vīthipaṭipannāya vipassanāya taṁ vinodetvā. **Saṁsumārapatitenā**ti kumbhīlena viya bhūmiyaṁ urena nipajjamānena. **"Nāhan"**ti-ādiṁ tathā sīlarakkhaṇameva dukkaranti katvā vadati. Sīle patiṭṭhitassa hi arahattaṁ hatthagataṁyeva. Yathāha "sīle patiṭṭhāya …pe… vijaṭaye jaṭan"ti (saṁ. ni. 1.23 192 peṭako. 22 mi. pa. 2.9) catūsu puggalesu ugghāṭitaññuno evāyaṁ visayoti āha **"ugghāṭitaññutāyā"**ti. **Paññāya sīlaṁ dhovitvā**ti sīlaṁ ādimajjhapariyosānesu akhaṇḍādibhāvāpādanena paññāya suvisodhitaṁ katvā. **Santatimahāmattavatthu** dhammapade (dha. pa. aṭṭha. 2.santimahāmattavatthu).

318. **"Kasmā āhā"**ti uparidesanāya kāraṇaṁ pucchati. **Lajjā** nāma "sīlassa ca jātiyā ca guṇadosappakāsanena samaṇena gotamena pucchitapañhaṁ vissajjesī"ti parisāya paññātatā, sā tathā vissajjitumasamatthatāya bhijjissatīti attho, paṭhamaṁ alajjamānopi idāni lajjissāmīti vuttaṁ hoti. **Paraman**ti pamāṇaṁ. "Ettakaparamā mayan"ti padānaṁ tulyādhikaraṇataṁ dassetuṁ **"te mayan"**ti vuttaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti – "sīlapaññāṇan"ti vacanameva amhākaṁ paramaṁ, tadatthabhūtāni pañcasīlāni, vedattayavibhāvanaṁ paññañca lakkhaṇādito niddhāretvā jānanaṁ natthi, kevalaṁ tattha vacīparamāva mayanti. Ayaṁ panettha aṭṭhakathāmuttakanayo– **ettakaparamā**ti ettaka-ukkaṁsakoṭikā, paṭhamaṁ pañhāvissajjanāva amhākaṁ (pg.2.298) ukkaṁsakoṭīti attho. Tenāha "mayā sakasamayavasena pañho vissajjito"ti. **Paran**ti atirekaṁ. **Bhāsitassā**ti vacanassa saddassa.

Ayaṁ pana visesoti sīlaniddese niyyātanamattaṁ apekkhitvā vuttaṁ. Tenāha **"sīlamicceva niyyātitan"**ti. Sāmaññaphalasutte (dī. ni. 1.150) hi sīlaṁ niyyātetvāpi puna sāmaññaphalamicceva niyyātitaṁ. Sabbesampi mahaggatacittānaṁ ñāṇasampayuttattā, jhānānañca taṁ sampayogato **"atthato paññāsampadā"**ti vuttaṁ.

Paññāniddese hi jhānapaññaṁ adhiṭṭhānaṁ katvā paṭhamaṁ vipassanāpaññā niyyātitā. Tenāha **"vipassanāpaññāyā"**ti-ādi.

Soṇadaṇḍa-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā

321. **Daharo yuvā**ti ettha **dahara**vacanena paṭhamayobbanabhāvaṁ dasseti. Paṭhamayobbanakālagato hi "daharo"ti vuccati. Puttassa putto **nattā** nāma. **Nappahotī**ti na sampajjati, puttanattappamāṇopi na hotīti attho. "Āsanā me taṁ vuṭṭhānan"ti etassa atthāpattiṁ dassetuṁ **"mama agāravenā"**ti-ādi vuttaṁ. **Etan**ti añjalipaggahaṇaṁ. Ayañhi yathā tathā attano mahājanassa sambhāvanaṁ uppādetvā kohaññena pare vimhāpetvā lābhuppādanaṁ nijigīsanto vicarati, tasmāssa ativiya kuhakabhāvaṁ dassento **"iminā kirā"**ti-ādiṁ vadati **Agāravaṁ nāma natthī**ti agāravavacanaṁ nāma natthi, nāyaṁ bhagavati agāravena "ahañceva kho panā"ti-ādimāha, atha kho attano lābhaparihānibhayenevāti vuttaṁ hoti.

322. **Taṅkhaṇānurūpāyā**ti yādisī tadā tassa ajjhāsayappavatti, tadanurūpāyāti majjhepadalopena attho. Tadā tassa vivaṭṭasannissitassa tādisassa ñāṇaparipākassa abhāvato kevalaṁ abbhudayasannissito eva attho dassitoti āha **"diṭṭhadhammikasamparāyikaṁ atthaṁ sandassetvā"**ti, paccakkhato vibhāvetvāti attho. **Kusale dhamme**ti tebhūmake kusaladhamme, ayamettha nippariyāyato attho. Pariyāyato pana "catubhūmake"tipi vattuṁ vaṭṭati lokuttarakusalassapi āyatiṁ labbhamānattā. Tathā hi vakkhati "āyatiṁ nibbānatthāya, vāsanābhāgiyāya (pg.2.299) vā"ti. **Tatthā**ti kusale dhamme yathāsamādapite. **Nan**ti soṇadaṇḍabrāhmaṇaṁ. **Samuttejetvā**ti sammadeva uparūpari nisānetvā puññakiriyāya tikkhavisadabhāvamāpādetvā. Taṁ pana atthato tattha ussāhajananameva hotīti āha **"sa-ussāhaṁ katvā"**ti. **Tāya ca sa-ussāhatāyā**ti evaṁ puññakiriyāya sa-ussāhatā niyamato diṭṭhadhammikādi-atthasampādanīti yathāvuttāya sa-ussāhatāya ca sampahaṁsetvāti sambandho. **Aññehi ca vijjamānaguṇehī**ti evarūpā te guṇasamaṅgitā ca ekantena diṭṭhadhammikādi-atthanipphādanīti tasmiṁ vijjamānehi, aññehi ca guṇehi **sampahaṁsetvā** sammadeva haṭṭhatuṭṭhabhāvamāpādetvāti attho.

Yadi bhagavā dhammaratanavassaṁ vassi, atha kasmā so visesaṁ nādhigacchīti codanaṁ sodhetuṁ **"brāhmaṇo panā"**ti-ādi vuttaṁ. **Kuhakatāyā**ti vuttanayena kohaññakattā, iminā payogasampatti-abhāvaṁ dasseti. Yajjevaṁ kasmā bhagavā tassa tathā dhammaratanavassaṁ vassīti paṭicodanampi sodhento **"kevalamassā"**ti-ādimāha. Tattha **kevalan**ti nibbedhāsekkhabhāgiyena asammissaṁ. **Nibbānatthāyā**ti nibbānādhigamatthāya, parinibbānatthāya vā. Āyatiṁ visesādhigamanūpāyabhūtā puññakiriyāsu paricayasaṅkhātā vāsanā eva bhāgo, tasmiṁ upāyabhāvena pavattāti **vāsanābhāgiyā.** Na hi bhagavato niratthakā catuppadikagāthāmattāpi dhammadesanā atthi. Tenāha **"sabbā purimapacchimakathā"**ti. Ādito cettha pabhuti yāva brāhmaṇassa vissajjanāpariyosānaṁ, tāva **purimakathā,** bhagavato pana sīlapaññāvissajjanā **pacchimakathā.** Brāhmaṇena vuttāpi hi buddhaguṇādipaṭisaññuttā kathā āyatiṁ nibbānatthāya vāsanābhāgiyā evāti. Sesaṁ suviññeyyameva.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajananāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā

soṇadaṇḍasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsanā.

Soṇadaṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Kūṭadantasuttavaṇṇanā

323. Evaṁ (pg.2.300) soṇadaṇḍasuttaṁ saṁvaṇṇetvā idāni kūṭadantasuttaṁ saṁvaṇṇento yathānupubbaṁ saṁvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṁ vibhāvetuṁ, soṇadaṇḍa suttassānantaraṁ saṅgītassa suttassa kūṭadantasuttabhāvaṁ vā pakāsetuṁ **"evaṁ me sutaṁ …pe… magadhesūti kūṭadantasuttan"**ti āha. **"Magadhā nāma janapadino rājakumārā"**ti-ādīsu ambaṭṭhasutte kosalajanapadavaṇṇanāyaṁ amhehi vuttanayo yathāraham netabbo. Ayaṁ panettha viseso– magena saddhiṁ dhāvantīti **magadhā,** rājakumārā, maṁsesu vā gijjhantīti **magadhā** niruttinayena. Ruḷhito, paccayalopato ca tesaṁ nivāsabhūtepi janapade vuddhi na hotīti neruttikā. Janapadanāmeyeva bahuvacanaṁ, na janapadasadde jātisaddattāti vuttaṁ **"tasmiṁ magadhesu janapade"**ti. **Ito paran**ti "magadhesū"ti padato paraṁ "cārikaṁ caramāno"ti-ādivacanaṁ. **Purimasuttadvaye**ti ambaṭṭhasoṇadaṇḍasuttadvaye. **Vuttanayamevā**ti yaṁ tattha āgatasadisaṁ idhāgataṁ, taṁ atthavaṇṇanāto vuttanayameva, tattha vuttanayeneva veditabbanti vuttaṁ hoti. "Taruṇo ambarukkho ambalaṭṭhikā"ti brahmajālasuttavaṇṇanāyaṁ (dī. ni. aṭṭha. 1.2) vuttattā **"ambalaṭṭhikā brahmajāle vuttasadisāvā"**ti āha.

Yaññāvāṭaṁ sampādetvā mahāyaññaṁ uddissa saviññāṇakāni, aviññāṇakāni ca yaññūpakaraṇāni upaṭṭhapitānīti atthaṁ sandhāya "mahāyañño upakkhaṭo"ti pāḷiyaṁ vuttaṁ, taṁ panetaṁ upakaraṇaṁ tesaṁ tathā sajjanamevāti dasseti **"sajjito"**ti iminā. **Vacchatarasatānī**ti yuvabhāvappattāni balavavacchasatāni. Vacchānaṁ visesāti hi **vacchatarā,** te pana vacchā eva honti, na dammā, na ca balībaddāti āha **"vacchasatānī"**ti. Ayaṁ ācariyamati (dī. ni. ṭī. 1.323). **Tara**-saddo vā anatthakoti vuttaṁ **"vacchasatānī"**ti. Evañhi sabbopi vacchappabhedo saṅgahito hoti. **Ete**ti usabhādayo urabbhapariyosānā. **Anekesan**ti anekajātikānaṁ. **Migapakkhīnan**ti mahiṁsarurupasadakuruṅgagokaṇṇamigānañceva morakapiñjaravaṭṭakatittira lāpādipakkhīnañca. Saṅkhyāvasena anekataṁ sattasataggahaṇena paricchindituṁ **"sattasattasatānī"**ti vuttaṁ, sattasatāni, sattasatāni (pg.2.301) cāti attho. **Thūṇan**ti yaññopakaraṇānaṁ migapakkhīnaṁ bandhanatthambhaṁ. **Yūpo**tipi tassa nāmaṁ. Tenāha **"yūpasaṅkhātan"**ti.

328. **Vidhā**ti vippaṭisāravinodanā. Yo hi yaññasaṅkhātassa puññassa upakkileso, tassa vidhamanato nivāraṇato nirodhanato vidhā vuccanti vippaṭisāravinodanā, tā eva puññābhisandaṁ avicchinditvā ṭhapentīti **"ṭhapanā"**ti ca vuttā. Avippaṭisārato eva hi uparūpari puññābhisandappavattīti. Ṭhapanā cetā yaññassa ādimajjhapariyosānavasena tīsu kālesu pavattiyā tippakārāti āha **"tiṭṭhapanan"**ti. **Parikkhāra**saddo cettha parivārapariyāyo "parikaronti yaññaṁ abhisaṅkharontī"ti katvā. Tenāha **"soḷasaparivāran"**ti.

Mahāvijitarājayaññakathāvaṇṇanā

336. Pubbe bhūtaṁ **bhūtapubbaṁ** yathā "diṭṭhapubban"ti āha **"pubbacaritan"**ti, attano purimajātisambhūtaṁ bodhisambhārabhūtaṁ puññacariyanti attho. Tathā hi tassa anugāminidhissa thāvaranidhinā nidassanaṁ upapannaṁ hoti. Saddavidū pana vadanti **"bhūtapubban**ti idaṁ kālasattamiyā nepātikapadan"ti. Atītakāleti hi tesaṁ matena attho. **Assā**ti anena. Mahantaṁ pathavīmaṇḍalaṁ vijitanti sambandho. Mahantaṁ vā vijitaṁ pathavīmaṇḍalamassa atthīti attho. "Antoraṭṭheti yassa vijite viharati, tassa raṭṭhe"ti-ādīsu viya hi **vijita**saddo rajje pavattati, iminā tassa ekarājabhāvaṁ dīpeti, na cakkavattirājabhāvaṁ sattaratanasampannatā-avacanato. Pāḷiyaṁ na yena kenaci santakamattena aḍḍhatāti dassetuṁ **"aḍḍho"**ti vatvā **"mahaddhano"**ti vuttaṁ. Tenāha **"yo kocī"**ti-ādi. Aḍḍhatā hi nāma vibhavasampannattā sā ca taṁ tadupādāya vuccati. Tathā mahaddhanatāpīti taṁ thāmappattaṁ ukkaṁsagataṁ dassetuṁ **"aparimāṇasaṅkhyenā"**ti āha. Bhuñjitabbaṭṭhena visesato kāmā idha **bhogā** nāmāti dasseti. **"Pañcakāmaguṇavasenā"**ti iminā. **Piṇḍapiṇḍavasenā**ti bhājanālaṅkārādivibhāgaṁ ahutvā kevalaṁ khaṇḍakhaṇḍavasena.

Rūpaṁ appetvā, anappetvā vā māsappamāṇena kato **māsako. Ādi**saddena thālakādīni saṅgaṇhāti. **Anekakoṭisaṅkhyenā**ti kahāpaṇānaṁ (pg.2.302) koṭisatādippamāṇaṁ sandhāya vuttaṁ heṭṭhimantena koṭisatappamāṇeneva khattiyamahāsālabhāvappattito.

Tuṭṭhīti sumanatā. **Upakaraṇa**saddo cettha kāraṇapariyāyo. Kiṁ pana tanti āha **"nānāvidhālaṅkārasuvaṇṇarajatabhājanādibhedan"**ti. **Ādi**saddena vatthaseyyāvasathādīni saṅgayhanti, suvaṇṇarajatamaṇimuttāveḷuriyavajirapavāḷāni **satta ratanānī**ti vadanti. Yathāhu–

"Suvaṇṇaṁ rajataṁ muttā, maṇiveḷuriyāni ca;
Vajirañca pavāḷanti, sattāhu ratanānime"ti.

Sālivīhi-ādi sattadhaññaṁ sānulomaṁ pubbannaṁ nāma purekkhataṁ sassaphalanti katvā. Tabbipariyāyato muggamāsādi tadavasesaṁ aparannaṁ nāma. Aparannato pubbe pavattamannaṁ pubbannaṁ, tato aparasmiṁ pavattamannaṁ aparannaṁ. Nna-kārassa pana ṇṇa-kāre kate **pubbaṇṇaṁ, aparaṇṇañcā**ti neruttikā. Pubbāparabhāvo panetesaṁ ādikappe sambhavāsambhavavasena veditabbo. Purimaṁ "aḍḍho mahaddhano pahūtajātarūparajato"ti vacanaṁ devasikaṁ paribbayadānagahaṇādivasena, parivattanadhanadhaññavasena ca vuttaṁ, idaṁ pana "pahūtadhanadhaññо"ti vacanaṁ nidhānagatadhanavasena, saṅgahitadhaññavasena cāti imaṁ visesaṁ sandhāya ayaṁ nayo dassito. Vīsakahāpaṇambaṇādidevasikavaḷañjanampi hi mahāsālalakkhaṇaṁ.

Idāni tabbiparītavasena visesaṁ dassetuṁ **"atha vā"**ti-ādinā dutiyanayo āraddho. Iminā eva hi purimavacanaṁ nidhānagatadhanavasena, saṅgahitadhaññavasena ca vuttanti atthato siddhaṁ hoti. Tattha **idan**ti "pahūtadhanadhaññо"ti vacanaṁ. **Assā**ti mahāvijitaraññо. Divase divase paribhuñjitabbaṁ **devasikaṁ,** bhāvanapuṁsakametaṁ. Dāsakammakaraporisādīnaṁ vettanānuppadānaṁ **paribbayadānaṁ.** Iṇasodhanādivasena dhanadhaññānamādānaṁ **gahaṇaṁ. Ādi**saddena iṇadānādīnaṁ saṅgaho. **Parivattanadhanadhaññavasenā**ti kayavikkayakaraṇena parivattitabbānaṁ dhanadhaññānaṁ vasena. Katthaci pana

samuccayavirahitapāṭho dissati. Tattha "paribbayadānaggahaṇādivasenā"ti idaṁ parivattanapadena sambandhaṁ katvā tādisena vidhinā ito cito ca parivattetabbānaṁ dhanadhaññānaṁ vasenāti attho veditabbo.

Koṭṭhaṁ (pg.2.303) vuccati dhaññaṭṭhapanaṭṭhānaṁ, tadeva agāraṁ tathā. Tenāha **"dhaññena paripuṇṇakoṭṭhāgāro"**ti. Evaṁ sāragabbhaṁ **koso,** dhaññaṭṭhapanaṭṭhānaṁ **koṭṭhāgāran**ti dassetvā idāni tato aññathāpi taṁ dassetuṁ **"atha vā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha yathā asino tikkhabhāvaparihārato paricchado "koso"ti vuccati, evaṁ rañño tikkhabhāvaparihārakattā caturaṅginī senā "koso"ti āha **"catubbidho koso"**ti-ādi. "Dvādasapuriso hatthī"ti-ādinā (pāci. 314) vuttalakkhaṇena cettha **hatthi**ādayo gahetabbā. Vatthakoṭṭhāgāraggahaṇeneva sabbassapi kuppabhaṇḍaṭṭhapanaṭṭhānassa gahitattā **"koṭṭhāgāraṁ tividhan"**ti-ādi vuttaṁ. Jātarūparajatato hi aññaṁ loha-ayadāruvisāṇavatthādikamasāradabbaṁ gopetabbato ga-kārassa ka-kāraṁ katvā **kuppaṁ** vuccati. Jātarūparajatanidhānaṁ **dhanakoṭṭhāgāraṁ.** Tattha tattha ratanaṁ viloketvā caraṇaṁ **ratanavilokanacārikā.** Kāmaṁ tamatthaṁ rājā jānāti, bhaṇḍāgārikena pana kathāpetvā parisāya nissaddabhāvāpādanatthameva evaṁ pucchati. Tathā kathāpane hi asati parisā saddaṁ karissati "kasmā rājā paramparāgataṁ kuladhanaṁ vināsetī"ti, tato ca pakatikkhobho bhavissati, sati pana tathā kathāpane "etaṁkāraṇā taṁ chaḍḍetī"ti nissaddabhāvamāpajjissati. Tato ca pakatikkhobho na bhavissati, tasmā tathā pucchatīti veditabbaṁ. **Maraṇavasan**ti maraṇassa, maraṇasaṅkhātaṁ vā visayaṁ.

337. Pāḷiyaṁ "āmantetvā"ti etassa mantitukāmo hutvāti atthaṁ viññāpetuṁ **"ekena paṇḍitena saddhiṁ mantetvā"**ti vuttaṁ. Dhātvatthānuvattako hettha upasaggo, pakaraṇādhigato ca katthaci atthaviseso yathā "sikkhamānena bhikkhave bhikkhunā aññātabbaṁ paripucchitabbaṁ paripañhitabban"ti (pāci. 434). Tathā hissa padabhājane vuttaṁ "sikkhamānenāti sikkhitukāmena. Aññātabbanti jānitabban"ti-ādi (pāci. 436). **Āmantesī**ti mantitukāmosi. Janapadassa anupaddavatthaṁ, yaññassa ca cirānappavattanatthaṁ brāhmaṇo cintesīti āha **"ayaṁ rājā"**ti-ādi. Āharantānaṁ manussānaṁ gehānīti sambandho, anādare vā etaṁ sāmivacanaṁ.

338. Sattānaṁ (pg.2.304) hitasukhassa vidūsanato, ahitadukkhassa ca āvahanato kaṇṭakasadisatāya corā eva idha **"kaṇṭakā"**ti vuttaṁ **"corakaṇṭakehi sakaṇṭako"**ti. Yathā gāmavāsīnaṁ ghātakā gāmaghātakā abhedavasena, upacārena ca nissayanāmassa nissitepi pavattanato, evaṁ panthikānaṁ duhanā bādhanā **panthaduhā.** Dhammato apetassa ayuttassa karaṇasīlo **adhammakārī,** yo vā attano vijite janapadādīnaṁ tato tato anatthato tāyanena khattiyena kattabbadhammo, tassa akaraṇasīloti attho. **Dassū**ti corānametaṁ adhivacanaṁ. Daṁsenti viddhaṁsentīti hi **dassavo** niggahītalopena, te eva khīlasadisattā **khīlan**ti **dassukhīlaṁ.** Yathā hi khette khīlaṁ kasanādīnaṁ sukhappavattiṁ, mūlasantānena sassaparibuddhiñca vibandhati, evaṁ dassavopi rajje rājāṇāya sukhappavattiṁ, mūlaviruḷhiyā janapadaparibuddhiñca vibandhantī. Pāṇacāgaṁ dassetuṁ **"māraṇenā"**ti vuttaṁ, hiṁsanaṁ dassetuṁ **"koṭṭanenā"**ti. **Vadha**saddo hi hiṁsanatthopi hoti "vadhati na rodati, āpatti dukkaṭassā"ti-ādīsu (pāci. 880) viya, kapparādīhi pothanenāti attho. **Addu** nāma dārukkhandhena kato bandhanopakaraṇaviseso, tena bandhanaṁ tathā. **Ādi**saddena rajjubandhanasaṅkhalikabandhanagharabandhanādīni saṅgaṇhāti. **Hā**-dhātuyā jānipadanipphattiṁ dasseti **"hāniyā"**ti iminā, sā ca dhanahāyanamevāti vuttaṁ **"sataṁ gaṇhathā"**ti-ādi.

Pañcasikhamattaṁ ṭhapetvā muṇḍāpanaṁ **pañcasikhamuṇḍakaraṇaṁ.** Taṁ

“kākapakkhakaraṇan”tipi voharanti. Sīse chakaṇodakāvasecanaṁ **gomayasiñcanaṁ. Kudaṇḍako** nāma catuhatthato ūno rassadaṇḍako, yo “gaddulo”tipi vuccati, tena bandhanaṁ **kudaṇḍakabandhanaṁ. Ādi**saddena khuramuṇḍaṁ karitvā bhasmapuṭavadhanādīnaṁ saṅgaho. **Sammā**saddo ñāyatthoti āha **“hetunā”**ti-ādi, pariyāyavacanametaṁ. **Ūhanissāmī**ti uddharissāmi, apanessāmīti attho. Pubbe tattha kataparicayatāya **ussāhaṁ karonti. “Anuppadetū”**ti etassa anu anu padetūti atthaṁ sandhāya **“dinne appahonte”**ti-ādi vuttaṁ. **Kasi-upakaraṇabhaṇḍaṁ** phālapājanayuganaṅgalādi, iminā pāḷiyaṁ bījabhattameva nidassanavasena vuttanti dasseti. Sakkhikaraṇapaṇṇāropananibandhanaṁ (pg.2.305) vaḍḍhiyā saha vā vinā vā puna gahetukāmassa dāne hoti, idha pana tadubhayampi natthi puna aggahetukāmattāti vuttaṁ **“sakkhiṁ akatvā”**ti-ādi. Tenāha **“mūlacchejjavasenā”**ti. **Sakkhin**ti tadā paccakkhakajanaṁ. **Paṇṇe anāropetvā**ti tālādipaṇṇe yathāciṇṇaṁ likhanavasena anāropetvā. Aññattha paṇṇākārepi **pābhata**saddo, idha pana bhaṇḍamūleyevāti āha **“bhaṇḍamūlassā”**ti-ādi. Bhaṇḍamūlañhi pakārato udayabhaṇḍāni ābharati saṁharati etenāti **pābhataṁ.** Udayadhanato pageva ābhataṁ **pābhatan**ti saddavidū, paṇṇākāro pana taṁ tadatthaṁ patthentehi ābharīyateti **pābhataṁ.** Patthanatthajotako hi ayaṁ **pa**-saddo.

“Yathāhā”ti-ādinā pābhatasaddassa mūlabhaṇḍatthataṁ **cūḷaseṭṭhijātaka**pāṭhena (jā. 1.1.4) sādheti. Tatrāyamaṭṭhakathā (jā. aṭṭha. 1.1.4) **“appakenapī**ti thokenapi parittakenapi. **Medhāvī**ti paññavā. **Pābhatenā**ti bhaṇḍamūlena. **Vicakkhaṇo**ti vohārakusalo. **Samuṭṭhāpeti attānan**ti mahantaṁ dhanañca yasañca uppādetvā tattha attānaṁ saṇṭhāpeti patiṭṭhāpeti. Yathā kiṁ? **Aṇuṁ aggiṁva sandhamaṁ,** yathā paṇḍitapuriso parittaṁ aggiṁ anukkamena gomayacuṇṇādīni pakkhipitvā mukhavātena dhamanto samuṭṭhāpeti vaḍḍheti mahantaṁ aggikkhandhaṁ karoti, evameva paṇḍito thokampi pābhataṁ labhitvā nānā-upāyehi payojetvā dhanañca yasañca vaḍḍheti, vaḍḍhetvā ca pana tattha attānaṁ patiṭṭhāpeti, tāya eva vā pana dhanayasamahantatāya attānaṁ samuṭṭhāpeti, abhiññātaṁ pākaṭaṁ karotīti attho”ti.

Divase divase dātabbaṁ **devasikaṁ.** Māse māse dātabbaṁ **māsikaṁ. Ādi**saddena anuposathikādīni saṅgaṇhāti. **Tassa tassa** purisassa. Kusalānurūpena, kammānurūpena sūrabhāvānurūpenāti dvandato paraṁ suyyamāno **anurūpa**saddo paccekaṁ yojetabbo. Chekabhāvānurūpatā cettha **kusalānurūpaṁ.** Katthaci **kula**saddo dissati, so ca jāṇusoṇi-ādikulānamiva **kulānurūpam**pi dātabbato yujjateva. Senāpaccādi **ṭhānantaraṁ,** iminā bhattavetanaṁ niddiṭṭhamattanti dasseti. Sakakammapasutattā, anupaddavattā ca **dhanadhaññānaṁ rāsiko** rāsikārabhūto. **Khemena ṭhitā**ti (pg.2.306) anupaddavena pavattā. Tenāha **“abhayā”**ti, kutocipi bhayarahitāti attho. **Modā modamānā**ti modāya modamānā, somanasseneva modamānā, na saṁsandanamattenāti vuttaṁ hoti. “Bhagavatā saddhiṁ sammodī”ti-ādīsu (dī. ni. 1.381) hi **muda**saddo saṁsandanepi pavattati, aññe modā hutvā aparepi modamānā viharantīti vā attho. Tenāha **“aññamaññaṁ pamuditacittā**ti, asaññogepi vatticchāyeva vuddhīti dvidhā pāṭho vutto. **Iddhaphītabhāvan**ti samiddhavepullabhāvaṁ.

Catuparikkhāravaṇṇanā

339. Tasmiṁ tasmiṁ kicce anuyanti anuvattantīti anuyantā. Teyeva **ānuyantā** yathā "anubhāvo eva ānubhāvo"ti, "ānuyuttā"tipi pāṭho, tasmiṁ tasmiṁ kicce anuyujjantīti hi **ānuyuttā** vuttanayena. **Assā**ti rañño. **Te**ti ānuyantakhattiyādayo. "Amhe ettha bahi karotī"ti **attamanā na bhavissanti.** "Nibandhavipulāyāgamo gāmo **nigamo.** Vivaḍḍhitamahā-āyo mahāgāmo"ti (dī. ni. ṭī. 1.338) ācariyena vuttaṁ. "Apākāraparikkhepo sāpaṇo **nigamo,** sapākārāpaṇaṁ **nagaraṁ,** taṁ tabbiparīto **gāmo"**ti (kaṅkhāvitaraṇī abhinavaṭīkāyaṁ saṅghādisesakaṇḍe kuladūsakasikkhāpade passitabbaṁ) vinayaṭīkāsu. Gasanti madanti etthāti **gāmo,** sveva pākaṭo ce, **nigamo nāma** atireko gāmoti katvā. Bhusattho hettha **nī**-saddo, saññāsaddattā ca rassoti saddavidū. Janapadattho vuttova. "Sāmyāmacco sakhā koso, duggañca vijitaṁ balan"ti vuttāsu sattasu rājapakatīsu rañño tadavasesānaṁ channaṁ vasena hitasukhātivuddhi, tadekadesā ca ānuyantādayoti āha **"yaṁ tumhākan"**ti-ādi.

Taṁtaṁkiccesu raññā amā saha bhavantīti **amaccā.** "Amāvāsī"ti-ādīsu viya hi samakiriyāya **amā**ti abyayapadaṁ, ca-paccayena taddhitasiddhīti neruttikā. Rajjakiccavosāsanakāle pana te raññā piyā, sahapavattanakā ca bhavantīti dasseti **"piyasahāyakā"**ti iminā. Rañño parisati bhavā **"pārisajjā.** Ke pana teti vuttaṁ **"sesā āṇattikārakā"**ti (pg.2.307) yathāvuttānuyuttakhattiyādīhi avasesā rañño āṇākarāti attho. Satipi deyyadhamme ānubhāvasampattiyā, parivārasampattiyā ca abhāve tādisaṁ dātuṁ na sakkā. Vuddhakāle ca tādisānampi rājūnaṁ tadubhayaṁ hāyateva, deyyadhamme pana asati pagevāti dassetuṁ **"deyyadhammasmiñhī"**ti-ādimāha. Deyyadhammasmiṁ asati ca mahallakakāle ca dātuṁ na sakkāti yojanā. **Etenā**ti yathāvuttakāraṇadvayena. **Anumatiyā**ti anujānanena. **Pakkhā**ti sapakkhā yaññassa aṅgabhūtā. Yaññaṁ parikarontīti **parikkhārā,** sambhārā, te ca tassa yaññassa aṅgabhūtattā parivārā viya hontīti āha **"parivārā bhavantī"**ti. **"Ratho"**ti-ādinā idhānadhippetamatthaṁ nisedheti.

"Ratho setaparikkhāro, jhānakkho cakkavīriyo;
Upekkhā dhurasamādhi, anicchā parivāraṇan"ti. (saṁ. ni. 5.4).

Hi **saṁyuttamahāvaggapāḷi.** Tattha **ratho**ti brahmayānasaññito aṭṭhaṅgikamaggaratho. **Setaparikkhāro**ti catupārisuddhisīlālaṅkāro. **"Sīlaparikkhāro"**tipi pāṭho. **Jhānakkho**ti vipassanāsampayuttānaṁ pañcannaṁ jhānaṅgānaṁ vasena jhānamaya-akkho. **Cakkavīriyo**ti vīriyacakko. **Upekkhā dhurasamādhī**ti upekkhā dvinnaṁ dhurānaṁ samatā. **Anicchā parivāraṇan**ti alobho sīhadhammādīni viya parivāraṇaṁ.

Aṭṭhaparikkhāravaṇṇanā

340. **Ubhato sujātādīhi** vuccamānehi. **Yasasā**ti pañcavidhena ānubhāvena. Tenāha **"āṇāṭhapanasamatthatāyā"**ti. **"Saddho"**ti etassa "dātādānassa phalaṁ paccanubhoti pattiyāyatī"ti atthaṁ dassetuṁ **"dānassā"**ti-ādi vuttaṁ. Dāne sūroti **dānasūro,** deyyadhamme īsakampi saṅgaṁ akatvā muttacāgo, tabbhāvo pana kammassakatāñāṇassa tikkhavisadabhāvena veditabbo. Tassa hi tikkhavisadabhāvaṁ vibhāvetuṁ "saddo"ti vatvā "dānasūro"ti vuttanti daṭṭhabbaṁ. Tenāha **"na**

saddhāmattakenā”ti-ādi. Yassa hi kammassakatā paccakkhamiva upaṭṭhāti, so evaṁ vutto. **Yaṁ dānaṁ detī**ti yaṁ deyyadhammaṁ parassa deti. **Tassa pati hutvā**ti tabbisayaṁ lobhaṁ suṭṭhumabhibhavanto tassa adhipati hutvā (pg.2.308) deti. Kāraṇopacāravacanañhetaṁ. Paratopi eseva nayo. Tabbisayena lobhena anākaḍḍhanīyattā **na dāso, na sahāyo.**

Tadevatthaṁ byatirekato, anvayato ca vivaritvā dassento **“yo hī”**ti-ādimāha. Idhānadhippetassa hi dāsādidvayassa byatirekato dassanaṁ. Khādanīyabhojanīyādīsu madhurasseva paṇītattā **“madhuraṁ bhuñjatī”**ti vuttaṁ, nidassanamattaṁ vā etaṁ, paṇītaṁ paribhuñjatīti vuttaṁ hoti. **Dāso hutvā deti** taṇhāya dāsabyataṁ upagatattā. **Sahāyo hutvā deti** tassa piyabhāvānissajjanato. **Sāmī hutvā deti** tattha taṇhādāsabyato attānaṁ mocetvā abhibhuyya pavattanato. Yaṁ panetaṁ ācariyena vuttaṁ “sāmiparibhogasadisā”ti, (dī. ni. ṭī. 1.340) taṁ taṇhādāsabyamatikkantatāsāmaññaṁ sandhāya vuttaṁ. Na hi khīṇāsavassa paribhogo sāmiparibhogo viya khīṇāsavasseva dānaṁ dānasāmīti attho upapanno hoti, pacchā vā pamādalikhitametaṁ. **Tādiso**ti dānasāmisabhāvo.

Samitapāpasamaṇabāhitapāpabrāhmaṇā ukkaṭṭhaniddesenettha vuttā, pabbajjāmattasamaṇajātimattabrāhmaṇā vā kapaṇādiggahaṇena gahitāti veditabbaṁ. **Duggatā**ti dukkaraṁ jīvikamupagatā kasiravuttikā. Tenāha **“daliddamanussā”**ti. **Pathāvino**ti maggagāmino. **Vaṇibbakā**ti dāyakānaṁ guṇakittanavasena, kammaphalakittanamukhena ca yācanakā seyyathāpi naggacariyādayoti atthaṁ dassetuṁ **“ye iṭṭhaṁ dinnan”**ti-ādi vuttaṁ. Tadubhayeneva hi dānassa vaṇṇathomanā sambhavati. Ye vicaranti, te vaṇibbakā nāmāti yojetabbaṁ. **Pasatamattan**ti vīhitaṇḍulādivasena vuttaṁ, **sarāvamattan**ti yāgubhattādivasena. **Opānaṁ** vuccati ogāhetvā pātabbato nadītaḷākādīnaṁ sabbasādhāraṇaṁ titthaṁ, opānamivabhūtoti **opānabhūto.** Tenāha **“udapānabhūto”**ti-ādi. **Hutvā**ti bhāvato. **Sutameva sutajātan**ti **jāta**saddassa anatthantaravācakattamāha yathā “kosajātan”ti.

Atītādi-atthacintanasamatthatā nāma tassa rañño anumānavasena, itikattabbatāvasena ca veditabbā, na buddhānaṁ viya tattha paccakkhadassitāyāti dassetuṁ **“atīte”**ti-ādi vuttaṁ. Puññāpuññānisaṁsacintanañcettha pakaraṇādhigatavasena (pg.2.309) veditabbaṁ. **Puññassā**ti yaññapuññassa. **Dāyakacittampī**ti dāyakānaṁ, dāyakaṁ vā cittampi, dātukamyatācittampīti vuttaṁ hoti. Imesu pana aṭṭhasu aṅgesu aḍḍhatādayo pañca yaññassa tāva parikkhārā hontu tehi vinā tassa asijjhanato sujātatā, pana sūrūpatā ca kathaṁ yaññassa parikkhāro siyā tadubhayena vināpi tassa sijjhanatoti codanāya sabbesampi aṭṭhannamaṅgānaṁ parikkhārabhāvaṁ anvayato, byatirekato ca dassento **“ete hi kirā”**ti-ādimāha. Ettha ca keci evaṁ vadanti “yathā aḍḍhatādayo pañca yaññassa ekaṁsatova aṅgāni, na evaṁ sujātatā, surūpatā ca, tadubhayaṁ pana anekaṁsatova aṅganti dīpetuṁ arucisūcakassa **kira**saddassa gahaṇaṁ katan”ti. Te hi “ayaṁ dujjātoti-ādivacanassa anekaṁsikataṁ maññamānā tathā vadanti, tayidaṁ asāraṁ. Sabbasādhāraṇavasena hetaṁ byatirekato yaññassa aṅgabhāvadassanaṁ tattha siyā kesañci tathā parivitakko”ti tassāpi avakāsābhāvadassanatthameva evaṁ vuttattā, tadubhayasādhāraṇavaseneva anekaṁsato aṅgabhāvassa adassanato ca. Kirasaddo panettha tadā brāhmaṇassa cintitākārasūcanattho daṭṭhabbo. Evamanena cintetvā “imānipi aṭṭhaṅgāni tasseva yaññassa parikkhārā bhavantīti vuttānī”ti kirasaddena tassa cintitākāro sūcito hoti. **Evamādīnī**ti ettha **ādi**saddena “ayaṁ virūpo kittakaṁ …pe… upacchindissati, ayaṁ daliddo, appesakkho, assaddho, appassuto, na atthaññū, na medhāvī kittakaṁ …pe…

upacchindissatī”ti etesaṁ saṅgaho veditabbo.

Catuparikkhārādivaṇṇanā

341. “Sujaṁ paggaṇhantānan”ti ettha **soṇadaṇḍasuttavaṇṇanāyaṁ** (dī. ni. aṭṭha. 1.311-313) vuttesu dvīsu vikappesu dutiyavikappaṁ nisedhento **“mahāyāgan”**ti-ādimāha, tena ca purohitassa sayameva kaṭacchuggahaṇajotanena evaṁ sahatthā sakkaccaṁ dāne yuttapayuttatā icchitabbāti dasseti. **Evaṁ dujjātassā**ti etthāpi “sujātatāya anekaṁsato aṅgabhāvadassanamevidan”ti aggahetvā heṭṭhā vuttanayena sabbasādhāraṇavaseneva attho gahetabbo. **Ādi**saddena hi “evaṁ anajjhāyakassa …pe… dussīlassa …pe… duppaññassa (pg.2.310) saṁvidhānena pavattadānaṁ kittakaṁ kālaṁ pavattissatī”ti etesaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. **Tasmā**ti tadubhayakāraṇato.

Tissovidhāvaṇṇanā

342. **Tiṇṇaṁ ṭhānānan**ti dānassa ādimajjhapariyosānasaṅkhātānaṁ tissannaṁ bhūmīnaṁ, avatthānānanti attho. **Calantī**ti kampanti purimākārena na tiṭṭhanti. **Karaṇatthe**ti tatiyāvibhatti-atthe. Karaṇīyasaddāpekkhāya hi kattari **eva** etaṁ sāmivacanaṁ, na karaṇe. Yebhuyyena hi karaṇajotakavacanassa atthabhāvato anuttakattāva karaṇatthoti idhādhippeto. Pacchānutāpassa akaraṇūpāyaṁ dassetuṁ **“pubba …pe… patiṭṭhapetabbā”**ti vuttaṁ. Tattha **acalā**ti daḷhā kenaci asaṁhīrā. **Patiṭṭhapetabbā**ti suppatiṭṭhitā kātabbā. Tathā patiṭṭhāpanūpāyampi dassento **“evañhī”**ti-ādimāha. Tathā patiṭṭhāpanena hi yathā taṁ dānaṁ sampati yathādhippāyaṁ nippajjati, evaṁ āyatimpi vipulaphalatāya mahapphalaṁ hoti vippaṭisārena anupakkiliṭṭhabhāvato. **Dvīsu ṭhānesū**ti yajamānayiṭṭhaṭṭhānesu. Vippaṭisāro …pe… na kattabboti atthaṁ sandhāya **“eseva nayo”**ti vuttaṁ. **Muñcacetanā**ti pariccāgacetanā, tassā niccalabhāvo nāma muttacāgatā pubbābhisaṅkhāravasena uḷārabhāvo. **Pacchāsamanussaraṇacetanā**ti paracetanā, tassā pana niccalabhāvo “aho mayā dānaṁ dinnaṁ sādhu suṭṭhū”ti dānassa sakkaccaṁ paccavekkhaṇavasena veditabbo. Tadubhayacetanānaṁ niccalakaraṇūpāyaṁ byatirekato dassetuṁ **“tathā …pe… hotī”**ti vuttaṁ. Tattha **tathā akarontassā**ti muñcacetanaṁ, pacchāsamanussaraṇacetanañca niccalamakarontassa, vippaṭisāraṁ, uppādentassāti vuttaṁ hoti. **“Nāpi uḷāresu bhogesu cittaṁ namatī”**ti idaṁ pana pacchāsamanussaraṇacetanāya eva byatirekato niccalakaraṇūpāyadassanaṁ. Evañhi yathāniddiṭṭhanidassanaṁ upapannaṁ hoti. Tattha **uḷāresu bhogesū**ti khettavisese pariccāgassa katattā laddhesupi uḷāresu bhogesu. **Nāpi cittaṁ namati** pacchā vippaṭisārena upakkiliṭṭhabhāvato. Yathā kathanti āha **“mahāroruvan”**ti-ādi. Tassa hi seṭṭhissa gahapatino vatthu kosalasaṁyutte, (saṁ. ni. 1.131) mayhakajātake (jā. aṭṭha. 3.6.mayhakajātakavaṇṇanā) ca āgataṁ. Tathā hi vuttaṁ–

> “Bhūtapubbaṁ (pg.2.311) so mahārāja seṭṭhi gahapati tagarasikhiṁ nāma paccekasambuddhaṁ piṇḍapātena paṭipādesi, ‘detha samaṇassa piṇḍapātan’ti vatvā uṭṭhāyāsanā pakkāmi, datvā ca pana pacchā vippaṭisārī ahosi “varametaṁ piṇḍapātaṁ dāsā vā kammakarā vā bhuñjeyyun’”ti-ādi.

So kira aññesupi divasesu taṁ paccekabuddhaṁ passati, dātuṁ panassa cittaṁ na uppajjati, tasmiṁ pana divase ayaṁ padumavatiyā deviyā tatiyaputto tagarasikhī paccekabuddho gandhamādanapabbate phalasamāpattisukhena vītināmetvā pubbaṇhasamaye vuṭṭhāya anotattadahe mukhaṁ dhovitvā manosilātale nivāsetvā kāyabandhanaṁ bandhitvā pattacīvaramādāya abhiññāpādakaṁ jhānaṁ samāpajjitvā iddhiyā vehāsaṁ abbhuggantvā nagaradvāre oruyha cīvaraṁ pārupitvā pattamādāya nagaravāsīnaṁ gharadvāresu sahassabhaṇḍikaṁ ṭhapento viya pāsādikehi abhikkamanādīhi anupubbena seṭṭhino gharadvāraṁ sampatto, taṁ divasañca seṭṭhi pātova uṭṭhāya paṇītaṁ bhojanaṁ bhuñjitvā gharadvārakoṭṭhake āsanaṁ paññapetvā dantantarāni sodhento nisinno hoti. So paccekabuddhaṁ disvā taṁ divasaṁ pātova bhutvā nisinnattā dānacittaṁ uppādetvā bhariyaṁ pakkosāpetvā "imassa samaṇassa piṇḍapātaṁ dehī"ti vatvā rājupaṭṭhānatthaṁ pakkāmi. Seṭṭhibhariyā sampajaññajātikā cintesi "mayā ettakena kālena imassa 'dethā'ti vacanaṁ na sutapubbaṁ, dāpentopi ca ajja na yassa vā tassa vā dāpeti, vītarāgadosamohassa vantakilesassa ohitabhārassa paccekabuddhassa dāpeti, yaṁ vā taṁ vā adatvā paṇītaṁ piṇḍapātaṁ dassāmī"ti gharā nikkhamma paccekabuddhaṁ pañcapatiṭṭhitena vanditvā pattaṁ ādāya antonivesane paññattāsane nisīdāpetvā suparisuddhehi sālitaṇḍulehi bhattaṁ sampādetvā tadanurūpaṁ khādanīyaṁ, byañjanaṁ, sūpeyyañca abhisaṅkharitvā pattaṁ pūretvā bahi gandhehi alaṅkaritvā paccekabuddhassa hatthesu patiṭṭhapetvā vandi. Paccekabuddho "aññesampi paccekabuddhānaṁ saṅgahaṁ karissāmī"ti aparibhuñjitvāva anumodanaṁ vatvā pakkāmi. Sopi kho seṭṭhi rājupaṭṭhānaṁ katvā āgacchanto paccekabuddhaṁ disvā āha "mayaṁ tumhākaṁ piṇḍapātaṁ dethā"ti vatvā pakkantā, api vo laddho piṇḍapāto"ti? Āma, seṭṭhi laddhoti. "Passāmā"ti gīvaṁ ukkhipitvā olokesi (pg.2.312) athassa piṇḍapātagandho uṭṭhahitvā nāsapuṭaṁ pahari. So cittaṁ saṁyametuṁ asakkonto pacchā vippaṭisārī ahosi, tassa pana vippaṭisārassa uppannākāro "varametan"ti-ādinā pāḷiyaṁ vuttoyeva. Piṇḍapātadānena panesa sattakkhattuṁ sugatiṁ saggaṁ lokaṁ upapanno, sattakkhattumeva ca sāvatthiyaṁ seṭṭhikule nibbatto, ayañcassa sattamo bhavo, pacchā vippaṭisārena pana nāpi uḷāresu bhogesu cittaṁ namati. Vuttañhetaṁ **saṁyuttavaralañchake–**

> "Yaṁ kho so mahārāja seṭṭhi gahapati datvā pacchā vippaṭisārī ahosi 'varametaṁ piṇḍapātaṁ dāsā vā kammakarā vā bhuñjeyyun'ti, tassa kammassa vipākena nāssuḷārāya bhattabhogāya cittaṁ namati, nāssuḷārāya vatthabhogāya, yānabhogāya, nāssuḷārānaṁ pañcannaṁ kāmaguṇānaṁ bhogāya cittaṁ namatī"ti (saṁ. ni. 1.131).

Mayhakajātakepi vuttaṁ–

> "Iti mahārāja āgantukaseṭṭhi tagarasikhipaccekabuddhassa dinnapaccayena bahuṁ dhanaṁ labhi datvā aparacetanaṁ paṇītaṁ kātuṁ asamatthatāya paṇīte bhoge bhuñjituṁ nāsakkhī"ti (jā. aṭṭha. 3.6.mayhakajātakavaṇṇanā).

Bhātu panesa ekaṁ puttaṁ (dha. pa. aṭṭha. 2.354) sāpateyyassa kāraṇā jīvitaṁ voropesi, tena kammena bahūni vassāni niraye paccittha, sattakkhattuñca aputtako jāto, idānipi teneva kammena mahāroruvaṁ upapanno. Tena vuttaṁ **"mahāroruvaṁ upapannassa seṭṭhigahapatino viyā"**ti, purimapacchimacetanāvasena cettha attho veditabbo. Ekā hi cetanā dve paṭisandhiyo na detīti.

Dasa-ākāravaṇṇanā

343. Ākaroti attano anurūpatāya samariyādaparicchedaṁ phalaṁ nibbattetīti **ākāro,** kāraṇanti āha **"dasahi kāraṇehī"**ti. Mariyādattho hettha **ā**-saddo. Na dussīlesveva, atha kho **sīlavantesupi vippaṭisāraṁ uppādessati.** Tadubhayepi na uppādetabboti hi dassetuṁ (pg.2.313) api-saddena, pi-saddena vā sampiṇḍanaṁ karoti. **Paṭiggāhakatova uppajjatī**ti balavataraṁ vippaṭisāraṁ sandhāya vuttaṁ, dubbalo pana deyyadhammato, parivārajanatopi uppajjateva. **Uppajjituṁ yuttan**ti uppajjanāraham. Vippaṭisārampi vinodesīti sambandho. **Tesaṁyevā**ti pāṇātipātīnameva. Yajanaṁ nāmettha dānamevādhippetaṁ, na aggijuhananti āha **"detu bhavan"**ti. **Vissajjatū**ti muttacāgavasena cajatu. **Abbhantaran**ti ajjhattaṁ sakasantāne.

Soḷasākāravaṇṇanā

344. Anumatipakkhādayo eva heṭṭhā yaññassa vatthuṁ katvā "soḷasaparikkhārā"ti vuttā, idha pana sandassanādivasena anumodanāya āraddhattā vuttaṁ **"soḷasahi ākārehī"**ti. **Dassetvā**ti attano desanānubhāvena paccakkhamiva phalaṁ dassetvā, anekavāraṁ pana dassanato "dassetvā dassetvā"ti byāpanavacanaṁ, tadeva ābhuso meḍanaṭṭhena **āmeḍitavacanan**ti ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.344) vuttaṁ. **"Samādapetvā samādapetvā"**ti-ādīsupi eseva nayo. **Tamatthan**ti dānaphalavasena kammaphalasambandhamatthaṁ. **Samādapetvā**ti sutamattaṁ akatvā yathā rājā tamatthaṁ sammadeva ādiyati citte karonto suggahitaṁ katvā gaṇhāti, tathā sakkaccaṁ ādāpetvā.

"Vippaṭisāravinodanenā"ti idaṁ nidassanamattaṁ. Lobhadosamoha-issāmacchariyamānādayopi hi dānacittassa upakkilesā, tesaṁ vinodanenapi taṁ vodāpitaṁ samuttejitaṁ nāma hoti tikkhavisadabhāvāpattito, āsannatarabhāvato pana vippaṭisāravinodanameva gahitaṁ. Pavattite hi dāne tassa sambhavoti. Yāthāvato vijjamānehi guṇehi haṭṭhapahaṭṭhabhāvāpādanaṁ sampahaṁsananti āha **"sundaran"**ti-ādi. **Dhammato**ti saccato. Tadatthameva dassetuṁ **"dhammena samena kāraṇenā"**ti vuttaṁ. Saccañhi dhammato anapetattā **dhammaṁ,** upasamacariyabhāvato **samaṁ,** yuttabhāvena **kāraṇan**ti ca vuccati.

345. Tasmiṁ yaññe rukkhatiṇacchedopi nāma nāhosi, kuto pāṇavadhoti pāṇavadhābhāvasseva daḷhīkaraṇatthaṁ, sabbaso viparītaggāhehi avidūsitatādassanatthañca pāḷiyaṁ "neva gāvo haññiṁsū"ti-ādīni vatvāpi (pg.2.314) "na rukkhā chijjiṁsū"ti-ādi vuttanti dassento **"ye yūpanāmake"**ti-ādimāha. **Barihisatthāyā**ti paricchedatthāya. **Vanamālāsaṅkhepenā**ti vanapupphehi gandhitamālāniyāmena. Evaṁ ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.345) vuttaṁ, vanapanti-ākārenāti attho. **Bhūmiyaṁ vā pattharantī**ti vedibhūmiṁ parikkhipantā tattha tattha pattharanti. Mantādinā hi parisaṅkhatā bhūmi vindati assa lābhasakkāreti katvā **"vedī"**ti vuccati. Tepi rukkhā tepi dabbāti sambandho, kammakattā cetaṁ dvayaṁ, abhihitakammaṁ vā. Vatticchāya hi yathāsattiṁ kārakā bhavanti. Vuttanayena pāṇavadhābhāvassa daḷhīkaraṇatthaṁ, viparītaggāhena avidūsitabhāvadassanatthañcetanti dasseti **kiṁ panā"**ti-ādinā. **Antogehadāso** antojāto. **Ādi**saddena

dhanakkītakaramarānītasāmaṁdāsabyūpagatānaṁ saṅgaho. **Pubbamevā**ti bhatikaraṇato pageva. **Dhanaṁ gahetvā**ti divase divase yathākammaṁ gahetvā. **Bhattavetanan**ti devasikaṁ bhattañceva māsikādiparibbayañca. Vuttovāyamattho. **Tajjitā**ti santajjitā. **Parikammānī**ti sabbabhāgiyāni kammāni, uccāvacāni kammānīti attho. **Piyasamudācārenevā**ti iṭṭhavacaneneva. **Yathānāmavasenevā**ti pākaṭanāmānurūpeneva. **Sappitelanavanītadadhimadhuphāṇitena cevā**ti ettha **ca**-saddo avuttasamuccayattho, tena paṇītapaṇītānaṁ nānappakārānaṁ khādanīyabhojanīyādīnañceva vatthayānamālāgandhavilepanaseyyāvasathādīnañca saṅgaho daṭṭhabbo, tenāha **"paṇītehi sappitelādisammissehevā"**ti-ādi. Tassa tassa kālassa anurūpehi yāgu …pe… pānakādīhīti sambandho. **Sappi-ādīnan**ti sappi-ādīhi.

346. Paṭisāmetabbato, attano attano santakabhāvato **ca saṁ** nāma dhanaṁ vuccati, tassa patīti **sapati** niggahitalopena, dhanavā, diṭṭhadhammikasamparāyikahitāvahattā tassa hitanti **sāpateyyaṁ** tadeva dhanaṁ. Tenāha **"pahūtaṁ dhanan"**ti. **Akkhayadhammamevā**ti akhayasabhāvameva. **Gāmabhāgenā**ti saṁkittanavasena gāme vā gahetabbabhāgena, evaṁ ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.346) vuttaṁ, paccekaṁ sabhāgagāmakoṭṭhāsenātipi attho. Sesesupi eseva nayo.

347. **Yaññāvāṭo**ti (pg.2.315) khaṇitāvāṭassa assamedhādiyaññayajanaṭṭhānassetaṁ adhivacanaṁ, tabbohārena pana idha dānasālāya eva, tāya ca puratthimanagaradvāre katāya puratthimabhāge evāti atthaṁ dasseti **"puratthimato nagaradvāre"**ti-ādinā. Taṁ pana ṭhānaṁ rañño dānasālāya nātidūre evāti āha **"yathā"**ti-ādi. Yato tattha pātarāsaṁ bhuñjitvā akilantarūpāyeva sāyanhe rañño dānasālaṁ sampāpuṇanti. **"Dakkhiṇena yaññāvāṭassā"**ti-ādīsupi eseva nayo. **Yāguṁ pivitvā**ti hi yāgusīsena pātarāsabhojanamāha.

348. **Madhuran**ti sādurasaṁ. **Upari vattabbamatthan**ti "apica me bho evaṁ hotī"ti-ādinā vuccamānamatthaṁ. **Parihārenā**ti bhagavantaṁ garuṁ katvā agāravaparihārena, ujukabhāvāpanayanena vā, ujukavuttiṁ pariharitvā vaṅkavuttiyāva yathācintitamatthaṁ pucchanto evamāhāti vuttaṁ hoti. Tenāha **"ujukameva pucchayamāno agāravo viya hotī"**ti.

Niccadāna-anukulayaññavaṇṇanā

349. **Uṭṭhāyā**ti dāne uṭṭhānavīriyamāha, **samuṭṭhāyā**ti tassa sātaccakiriyaṁ. Kasivāṇijjādi**kammāni akaronto** daliddiyādi-anatthāpattiyā **nassissatī**ti adhippāyo. **Appasambhārataro ceva mahapphalataro cā**ti saṅkhepato aṭṭhakathāyaṁ vutto pāḷiyaṁ pana "appatthataro ca appasamārambhataro ca mahapphalataro ca mahānisaṁsataro cā"ti pāṭho. Tattha **appasambhārataro**ti ativiya parittasambhāro, asamārabbhiyasambhāro. **Appatthataro**ti pana ativiya appakicco, **attho** cettha kiccaṁ, ttha-kārassa ṭṭha-kāraṁ katvā **"appaṭṭhataro"**tipi pāṭho. Sammā ārabhīyati yañño etenāti **samārambho,** sambhārasambharaṇavasena pavattasattapīḷā, appo samārambho etassāti tathā, ayaṁ panātisayenāti **appasamārambhataro.** Vipākasaññitaṁ mahantaṁ sadisaṁ phalametassāti **mahapphalo,** ayaṁ panātisayenāti **mahapphalataro.** Udayasaññitaṁ mahantaṁ nissandādiphalametassāti **mahānisaṁso,** ayaṁ panātisayenāti **mahānisaṁsataro. Dhuvadānānī**ti dhuvāni thirāni avicchinnāni katvā dātabbadānāni. **Niccabhattānī**ti ettha bhattasīsena catupaccayaggahaṇaṁ. **Anukulayaññānī**ti anukulaṁ kulānukkamaṁ upādāya

dātabbadānāni Tenāha (pg.2.316) **“amhākan”**ti-ādi. Yāni pavattetabbāni, tāni anukulayaññāni nāmāti yojetabbaṁ. **Nibaddhadānānī**ti nibandhetvā niyametvā paveṇīvasena pavattitadānāni.

Hatthidantena katā **dantamayasalākā,** yattha dāyakānaṁ nāmaṁ aṅkanti, iminā taṁ niccabhattaṁ salākadānavasenāti dasseti. **Taṁ kulan**ti anāthapiṇḍikakulaṁ. **Dāliddiyenā**ti daliddabhāvena. **“Ekasalākato uddhaṁ dātuṁ nāsakkhī”**ti iminā ekenapi salākadānena nibaddhadānaṁ upacchinditumadatvā anurakkhaṇamāha. **Rañño**ti setavāhanarañño.

Ādīni vatvāti ettha **ādi**saddena “kasmā seno viya maṁsapesiṁ pakkhanditvā gaṇhāsī”ti evamādīnaṁ samasamadāne ussukkanavacanānaṁ saṅgaho. **Galaggāhā**ti galaggahaṇā. **“Kammacchedavasenā”**ti iminā attano attano kammokāsādānampi pīḷāyevāti dasseti. **Samārambha**saddo cettha pīḷanatthoti āha **“pīḷāsaṅkhāto samārambho”**ti. Pubbacetanāmuñcacetanā-aparacetanāsampattiyā dāyakavasena tīṇi aṅgāni, vītarāgatāvītadosatāvītamohatāpaṭipattiyā dakkhiṇeyyavasena ca tīṇīti evaṁ **chaḷaṅgasamannāgatā** hoti **dakkhiṇā,** chaḷaṅguttare **nandamātāsuttañca** (a. ni. 6.37) tassatthassa sādhakaṁ. Aparāparaṁ uppajjanakacetanāvasena mahānadī viya, mahogho viya ca ito cito ca abhisanditvā pakkhanditvā pavattito puññameva **puññābhisando. Tathāvidhan**ti pamāṇassa kātuṁ asukarattamāha. Kāraṇamahattena phalamahattampi veditabbaṁ upari najjā vuṭṭhiyā mahogho viyāti vuttaṁ **“tasmā”**ti-ādi.

350. **Navanavo**ti sabbadā abhinavo, divase divase dāyakassa byāpārāpajjanato kiccapariyosānaṁ natthīti vuttaṁ **“ekenā”**ti-ādi. Yathāraddhassa āvāsassa katipayenāpi kālena parisamāpetabbato kiccapariyosānaṁ atthīti āha **“paṇṇasālan”**ti-ādi. Mahāvihārepi kiccapariyosānassa atthitā-upāyaṁ dassetuṁ **“ekavāraṁ dhanapariccāgaṁ katvā”**ti vuttaṁ. **Suttantapariyāyenā**ti **sabbāsavasuttantādi**pāḷinayena. **Navānisaṁsā**ti sītapaṭighātādayo paṭisallānārāmapariyosānā yathāpaccavekkhaṇaṁ gaṇitā nava udayā, appamattatāya cete vuttā.

Yasmā (pg.2.317) pana āvāsaṁ dentena nāma sabbampi paccayajātaṁ dinnameva hoti. Yathāha **saṁyuttāgamavaralañchake** “so ca sabbadado hoti yo dadāti upassayan”ti (saṁ. ni. 1.42), sadā puññapavaḍḍhanūpāyañca etaṁ. Vuttañhi tattheva “ye dadanti upassayaṁ, tesaṁ divā ca ratto ca, sadā puññaṁ pavaḍḍhatī”ti (saṁ. ni. 1.47) tathā hi dve tayo gāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā āgatassāpi chāyūdakasampannaṁ ārāmaṁ pavisitvā nahāyitvā patissaye muhuttaṁ nipajjitvā uṭṭhāya nisinnassa kāye balaṁ āharitvā pakkhittaṁ viya hoti. Bahi vicarantassa ca kāye vaṇṇadhātu vātātapehi kilamati, patissayaṁ pavisitvā dvāraṁ pidhāya muhuttaṁ nipannassa visabhāgasantati vūpasammati, sabhāgasantati patiṭṭhāti, vaṇṇadhātu āharitvā pakkhittā viya hoti. Bahi vicarantassa ca pāde kaṇṭako vijjhati, khāṇu paharati, sarīsapādiparissayā ceva corabhayañca uppajjati, patissayaṁ pavisitvā dvāraṁ pidhāya nipannassa sabbe te parissayā na honti, sajjhāyantassa dhammapītisukhaṁ, kammaṭṭhānaṁ manasi karontassa upasamasukhañca uppajjati bahiddhā vikkhepābhāvato. Bahi vicarantassa ca kāye sedā muccanti akkhīni phandanti, senāsanaṁ pavisanakkhaṇe mañcapīṭhādīni na paññāyanti, muhuttaṁ nipannassa pana akkhipasādo āharitvā pakkhitto viya hoti, dvāravātapānamañcapīṭhādīni paññāyanti. Etasmiñca āvāse vasantaṁ disvā manussā catūhi paccayehi sakkaccaṁ upaṭṭhahanti. Tena vuttaṁ “āvāsaṁ dentena …pe… hotī”ti “sadā puññapavaḍḍhanūpāyañca etan”ti

ca, tasmā ete yathāvuttā sabbepi ānisaṁsā veditabbā.

Khandhakapariyāyenāti senāsanakkhandhake (cūḷava. 294) āgatavinayapāḷinayena. Tattha hi āgatā–

"Sītaṁ uṇhaṁ paṭihanti, tato vāḷamigāni ca;
Sarīsape ca makase, sisire cāpi vuṭṭhiyo.
Tato vātātapo ghoro, sañjāto paṭihaññati;
Leṇatthañca sukhatthañca, jhāyituñca vipassituṁ.
Vihāradānaṁ saṅghassa, aggaṁ buddhena vaṇṇitaṁ;
Tasmā hi paṇḍito poso, sampassaṁ atthamattano.
Vihāre (pg.2.318) kāraye ramme, vāsayettha bahussute;
Tesaṁ annañca pānañca, vatthasenāsanāni ca.
Dadeyya ujubhūtesu, vippasannena cetasā;
Te tassa dhammaṁ desenti, sabbadukkhapanūdanaṁ;
Yaṁ so dhammaṁ idhaññāya, parinibbāti anāsavo"ti. –

Rājagahaseṭṭhādīnaṁ vihāradānena anumodanāgāthāyo peyyālavasena dassitā. Tattha **sītaṁ uṇhan**ti utuvisabhāgavasena vuttaṁ. **Sisire cāpi vuṭṭhiyo**ti ettha **sisiro**ti samphusitakavāto vuccati. **Vuṭṭhiyo**ti ujukameghavuṭṭhiyo eva. Etāni sabbāni "paṭihantī"ti imināva padena yojetabbāni.

Paṭihaññatīti vihārena paṭihaññati. **Leṇatthan**ti nilīyanatthaṁ. **Sukhatthan**ti sītādiparissayābhāvena sukhavihāratthaṁ. **"Jhāyituñca vipassitun"**ti idampi padadvayaṁ "sukhatthañcā"ti imināva padena yojetabbaṁ. Idañhi vuttaṁ hoti – sukhatthañca vihāradānaṁ, katamasukhatthaṁ? Jhāyituṁ, vipassituñca yaṁ sukhaṁ tadatthaṁ. Atha vā parapadenapi yojetabbaṁ– jhāyituñca vipassituñca vihāradānaṁ, "idha jhāyissati vipassissatī"ti dadato **vihāradānaṁ saṅghassa aggaṁ buddhena vaṇṇitaṁ.** Vuttañhetaṁ "so ca sabbadado hoti, yo dadāti upassayan"ti (saṁ. ni. 1.42).

Yasmā ca aggaṁ vaṇṇitaṁ, **tasmā hi paṇḍito poso**ti gāthā. **Vāsayettha bahussute**ti ettha vihāre pariyattibahussute ca paṭivedhabahussute ca vāseyya. **Tesaṁ annañcā**ti yaṁ tesaṁ anucchavikaṁ annañca pānañca vatthāni ca mañcapīṭhādisenāsanāni ca, taṁ sabbaṁ tesu **ujubhūtesu** akuṭilacittesu. **Dadeyyā**ti nidaheyya. Tañca kho **vippasannena cetasā,** na cittappasādaṁ virādhetvā. Evaṁ vippasannacittassa hi **te tassa dhammaṁ desenti …pe… parinibbāti anāsavo**ti ayamettha aṭṭhakathānayo.

Ayaṁ pana **ācariyadhammapālattherena** (dī. ni. ṭī. 1.350) ceva **ācariyasāriputtattherena** (sārattha. ṭī. 3.295) ca saṁvaṇṇito ṭīkānayo– **sītan**ti ajjhattaṁ dhātukkhobhavasena vā bahiddhā (pg.2.319) utuvipariṇāmavasena vā uppajjanakasītaṁ. **Uṇhan**ti aggisantāpaṁ, tassa vanaḍāhādīsu sambhavo daṭṭhabbo. **Paṭihantī**ti paṭibādhati yathā tadubhayavasena kāyacittānaṁ bādhanaṁ na hoti, evaṁ karoti. Sītuṇhabbhāhate hi sarīre vikkhittacitto bhikkhu yoniso padahituṁ na sakkoti, **vāḷamigānī**ti sīhabyagghādicaṇḍamige Guttasenāsanañhi āraññakampi pavisitvā dvāraṁ pidhāya nisinnassa te parissayā na honti. **Sarīsape**ti ye keci sarante gacchante dīghajātike sappādike. **Makase**ti nidassanamattametaṁ, ṭaṁsādīnampi eteneva saṅgaho daṭṭhabbo. **Sisire**ti sisirakālavasena, sattāhavaddalikādivasena ca uppanne sisirasamphasse. **Vuṭṭhiyo**ti yadā tadā uppannā vassavuṭṭhiyo paṭihantīti yojanā.

Vātātapo ghoroti rukkhagacchādīnaṁ ummūlabhañjanādivasena pavattiyā ghoro saraja-arajādibhedo vāto ceva gimhapariḷāhasamayesu uppattiyā ghoro

sūriyātapo ca **paṭihaññati** paṭibāhīyati. **Leṇatthan**ti nānārammaṇato cittaṁ nivattetvā paṭisallānārāmatthaṁ. **Sukhatthan**ti vuttaparissayābhāvena phāsuvihāratthaṁ. **Jhāyitun**ti aṭṭhatiṁsāya ārammaṇesu yattha katthaci cittaṁ upanibandhitvā upanijjhāyituṁ. **Vipassitun**ti aniccādito saṅkhāre sammasituṁ.

Vihāreti patissaye. **Kāraye**ti kārāpeyya. **Ramme**ti manorame nivāsasukhe. **Vāsayettha bahussute**ti kāretvā pana ettha vihāre bahussute sīlavante kalyāṇadhamme nivāseyya, te nivāsento pana tesaṁ bahussutānaṁ yathā paccayehi kilamatho na hoti, evaṁ **annañca pānañca vatthasenāsanāni ca dadeyya ujubhūtesu** ajjhāsayasampannesu kammakammaphalānaṁ, ratanattayaguṇānañca saddahanena **vippasannena cetasā.**

Idāni gahaṭṭhapabbajitānaṁ aññamaññūpakāritaṁ dassetuṁ **"te tassā"**ti gāthamāha. Tattha **te**ti bahussutā. **Tassā**ti upāsakassa. **Dhammaṁ desentī**ti sakalavaṭṭadukkhapanūdanaṁ saddhammaṁ desenti. **Yaṁ so dhammaṁ idhaññāyā**ti so upāsako yaṁ saddhammaṁ imasmiṁ sāsane sammāpaṭipajjanena jānitvā aggamaggādhigamanena **anāsavo** hutvā **parinibbāti** ekādasaggivūpasamena sīti bhavatīti.

Sītapaṭighātādikā (pg.2.320) vipassanāvasānā terasa, annādilābho, dhammassavanaṁ, dhammāvabodho, parinibbānanti evamettha **sattarasa ānisaṁsā vuttā.**

Paṭiggahaṇakānaṁ vihāravasena uppannaphalānurūpampi dāyakānaṁ vihāradānaphalaṁ veditabbaṁ. Yebhuyyena hi kammasarikkhakaphalaṁ labhantīti āha **"tasmā"**ti-ādi. **"Saṅghassa pana pariccattattā"**ti iminā saṅghikavihārameva padhānavasena vadati, saṅghikavihāro nāmesa cātuddisaṁ saṅghaṁ uddissa katavihāro, yaṁ sandhāya **padabhājaniyaṁ** vuttaṁ "saṅghiko nāma vihāro saṅghassa dinno hoti pariccatto"ti. Yattha hi cetiyaṁ patiṭṭhitaṁ hoti, dhammassavanaṁ karīyati, catūhi disāhi bhikkhū āgantvā appaṭipucchitvāyeva pāde dhovitvā kuñcikāya dvāraṁ vivaritvā senāsanaṁ paṭijaggitvā yathāphāsukaṁ gacchanti, so antamaso caturatanikāpi paṇṇasālā hotu, cātuddisaṁ saṅghaṁ uddissa katavihārotveva vuccati.

351. Lobhaṁ niggaṇhituṁ asakkontassa **duppariccajā. "Ekabhikkhussa vāti-ādi upāsakānaṁ tathā samādāne āciṇṇaṁ, daḷhataraṁ samādānañca dassetuṁ vuttaṁ, saraṇaṁ pana tesaṁ sāmaṁ samādinnampi samādinnameva hotī"ti vadanti. Saṅghassa vā gaṇassa vā santiketi yojanā.** Tatthāti yathāgahite saraṇe, **"tassā"**tipi pāṭho, yathāgahitasaraṇassāti attho. **Natthi punappunaṁ kattabbatā**ti viññūjātike sandhāya vuttaṁ. Viññūjātikānameva hi saraṇādi-atthakosallānaṁ suvaṇṇaghaṭe sīhavasā viya akuppaṁ saraṇagamanaṁ tiṭṭhati. **"Jīvitapariccāgamayaṁ puññan"**ti ca idaṁ "sace tvaṁ yathāgahitaṁ saraṇaṁ na bhindissati, evāhaṁ taṁ māremī"ti kāmaṁ koci tiṇhena satthena jīvitā voropeyya, tathāpi "nevāhaṁ buddhaṁ 'na buddho'ti, dhammaṁ 'na dhammo'ti, saṅghaṁ 'na saṅgho'ti vadāmī"ti daḷhataraṁ katvā gahitasaraṇassa vasena vuttaṁ. **"Saggasampattiṁ detī"**ti nidassanamattametaṁ. Phalānisaṁsāni panassa saraṇagamanavaṇṇanāyaṁ (dī. ni. aṭṭha. 1.250saraṇagamanakathā) vuttāneva.

352. Vakkhamānanayena verahetutāya **veraṁ** vuccati pāṇātipātādipāpadhammo, taṁ maṇati "mayi idha ṭhitāya kathamāgacchasī"ti tajjentī viya nivāretīti (pg.2.321) **veramaṇī,** tato vā pāpadhammato viramati etāyāti "viramaṇī"ti vattabbe niruttinayena i-kārassa e-kāraṁ katvā **"veramaṇī"**ti vuttaṁ. **Khuddakapāṭhaṭṭhakathāyaṁ** panāha "veramaṇisikkhāpadaṁ,

viramaṇisikkhāpadanti dvidhāsajjhāyaṁ karontī”ti (khu. pā. aṭṭha. sādhāraṇavibhāvanā) kusalacittasampayuttāvettha virati adhippetā, na phalasampayuttā yaññādhikaraṇato. Asamādinnasīlassa sampattato yathūpaṭṭhitavītikkamitabbavatthuto virati **sampattavirati.** Samādānavasena uppannā virati **samādānavirati. Setu** vuccati ariyamaggo, tappariyāpannā hutvā pāpadhammānaṁ samucchedavasena ghātanappavattā virati **setughātavirati.** Aññatra “samucchedaviratī”tipi vuttā. Idāni tā sarūpato dassetuṁ **“tatthā”**ti-ādi vuttaṁ. **Jāti …pe… dīnī**ti apadisitabbajātigottakulādīni. **Ādi**saddena vayabāhusaccādīnaṁ saṅgaho **Pariharatī**ti avītikkamavasena parivajjeti, sīhaḷadīpe cakkana-upāsakassa viya sampattavirati veditabbā.

“Pāṇaṁ na hanāmī”ti-ādīsu ādayatthena **iti**-saddena, vikappatthena vā-saddena vā “adinnaṁ nādiyāmi, adinnādānā viramāmi, veramaṇiṁ samādiyāmī”ti evamādīnaṁ paccekamatthānaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. Evañca katvā “sikkhāpada” micceva avatvā “sikkhāpadānī”ti vuttaṁ. Pāṇātipātā veramaṇinti sambandho. **Samādiyāmī**ti sammā ādiyāmi, avītikkamādhippāyena, akhaṇḍā’ chiddā’ kammāsā’ sabalakāritāya ca gaṇhāmīti vuttaṁ hoti. Uttaravaḍḍhamānapabbatavāsi-upāsakassa (ma. ni. aṭṭha. 1.89kusalakammapathavaṇṇanā; saṁ. ni. aṭṭha. 2.2.109-111 dha. sa. aṭṭha. kusalakammapathavaṇṇanā) viya samādānavirati veditabbā.

Maggasampayuttāti sammādiṭṭhiyādimaggasampayuttā. Idāni tatthā tatthāgatesu dhammato, koṭṭhāsato, ārammaṇato, vedanāto, mūlato, ādānato, bhedatoti-ādinā anekadhā vinicchayesu saṅkhepeneva ārammaṇato vinicchayaṁ dassetuṁ **“tatthā”**ti-ādi vuttaṁ. **Purimā dve**ti sampattasamādānaviratiyo. **“Jīvitindriyādivatthū”**ti paramatthato pāṇo vutto, paññattito pana “sattādivatthū”ti vattabbaṁ, evañhi “satteyeva ārabhitvā pāṇātipātā, abrahmacariyā ca viramatī”ti (khu. pā. aṭṭha. ekatānānatādivinicchaya) **khuddakāgamaṭṭhakathāvacanena** saṁsandati sametīti. **Ādi**saddena cettha sattasaṅkhāravasena (pg.2.322) adinnavatthu, tathā phoṭṭhabbavatthu, vitathavatthu, saṅkhāravaseneva surāmerayavatthūti etesaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. **Taṁ ārammaṇaṁ katvā pavattantī**ti yathāvuttaṁ vītikkamavatthuṁ ālambitvā vītikkamanacetanāsaṅkhātaviramitabbavatthuto viramaṇavasena pavattanti. **Pacchimā**ti setughātavirati. **Nibbānārammaṇāva** tathāpi kiccasādhanato. Iminā pana tattheva āgatesu tīsu ācariyavādesu dve paṭibāhitvā ekassevānujānanaṁ veditabbaṁ.

“Sampattavirati, hi samādānavirati ca yadeva pajahati, taṁ attano pāṇātipātādi-akusalamevārammaṇaṁ katvā pavattatī”ti keci vadanti. “Samādānavirati yato viramati, taṁ attano vā paresaṁ vā pāṇātipātādi-akusalamevālambaṇaṁ katvā pavattati. Sampattavirati pana yato viramati, tesaṁ pāṇātipātādīnaṁ ālambaṇāneva ārammaṇaṁ katvā pavattatī”ti apare. “Dvayampi cetaṁ yato pāṇātipātādi-akusalato viramati, tesamārammaṇabhūtaṁ vītikkamitabbavatthumevālambaṇaṁ katvā pavattati. Purimapurimapadatthañhi vītikkamavatthumālambaṇaṁ katvā pacchimapacchimapadatthato viramitabbavatthuto viramatī”ti aññe. Paṭhamavādo cettha ayuttoyeva. Kasmā? Tassa attano pāṇātipātādi-akusalassa paccuppannābhāvato, abahiddhābhāvato ca. Sikkhāpadavibhaṅge hi pañcannaṁ sikkhāpadānaṁ paccuppannārammaṇatā, bahiddhārammaṇatā ca vuttā. Tathā dutiyavādopi ayuttoyeva. Kasmā? Purimavādena sammissattā, paresaṁ pāṇātipātādi-akusalārammaṇabhāve ca anekanti kattā, dvinnaṁ ālambaṇappabhedavacanato ca. Tatiyavādo pana yutto sabbabhāṇakānamabhimato, tasmā tadeva anujānātīti daṭṭhabbaṁ. Tena vuttaṁ “tīsu ācariyavādesu dve paṭibāhitvā ekassevānujānanaṁ veditabban”ti.

Etthāha– yajjetaṁ viratidvayaṁ jīvitindriyādivītikkamitabbavatthumevālambaṇaṁ katvā pavatteyya, evaṁ sati aññaṁ cintento aññaṁ kareyya, yañca pajahati, taṁ na jāneyyāti aya'manadhippeto attho āpajjatīti? Vuccate– na hi kiccasādhanavasena pavattento "aññaṁ cintento aññaṁ karotī"ti vā "yañca pajahati, taṁ na jānātī"ti vā vuccati. Yathā pana ariyamaggo nibbānārammaṇova kilese pajahati, evaṁ jīvitindriyādivatthārammaṇampetaṁ viratidvayaṁ pāṇātipātādīni dussīlyāni pajahati. Tenāhu porāṇā–

"Ārabhitvāna (pg.2.323) amataṁ, jahanto sabbapāpake;
Nidassanañcettha bhave, maggaṭṭhoriyapuggalo"ti. (khu. pā. aṭṭha. ekatānānatāvinicchaya).

Idāni saṅkhepeneva ādānato, bhedato vā vinicchayaṁ dassetuṁ **"etthā"**ti-ādi vuttaṁ. "Pañcaṅgasamannāgataṁ sīlaṁ samādiyāmī"ti-ādinā **ekato** ekajjhaṁ gaṇhāti. Evampi hi kiccavasena etāsaṁ pañcavidhatā viññāyati. **Sabbānipi bhinnāni honti** ekajjhaṁ samādinnattā. Na hi tadā pañcaṅgikattaṁ sīlassa sampajjati. Yaṁ tu vītikkantaṁ, teneva kammabaddho. "Pāṇātipātā veramaṇisikkhāpadaṁ samādiyāmī"ti-ādinā **ekekaṁ** visuṁ visuṁ gaṇhāti. **"Veramaṇisikkhāpadan"**ti ca idaṁ samāsabhāvena **khuddakapāṭhaṭṭhakathāyaṁ** (khu. pā. aṭṭha. sādhāraṇavibhāvanā) vuttaṁ, pāḷipotthakesu pana "veramaṇin"ti niggahitantameva byāsabhāvena dissati. Gahaṭṭhavasena cetaṁ vuttaṁ. Sāmaṇerānaṁ pana yathā tathā vā samādāne ekasmiṁ bhinne sabbānipi bhinnāni honti pārājikāpattito. Iti ekajjhaṁ, paccekañca samādāne viseso idha vutto, **khuddakāgamaṭṭhakathāyaṁ** pana "ekajjhaṁ samādiyato ekāyeva virati ekāva cetanā hoti, kiccavasena panetāsaṁ pañcavidhattaṁ viññāyati. Paccekaṁ samādiyato pana pañceva viratiyo, pañca ca cetanā hontī"ti (khu. pā. aṭṭha. ekatānānatādivinicchaya) ayaṁ viseso vutto. Bhedepi "yathā tathā vā samādiyantu, sāmaṇerānaṁ ekasmiṁ bhinne sabbānipi bhinnāni honti. Pārājikaṭṭhāniyāni hi tāni tesaṁ. Yaṁ tu vītikkantaṁ hoti, teneva kammabaddho. Gahaṭṭhānaṁ pana ekasmiṁ bhinne ekameva bhinnaṁ hoti, yato tesaṁ taṁsamādāneneva puna pañcaṅgikattaṁ sīlassa sampajjatī"ti vuttaṁ. Yathāvuttopi dīghabhāṇakānaṁ vādo aparevādo nāma tattha kato.

Setughātaviratiyā pana bhedo nāma natthi paṭipakkhasamucchindanena akuppasabhāvattā. Tadevatthaṁ dassentena **"bhavantarepī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **"bhavantarepī"**ti iminā attano ariyabhāvaṁ ajānantopīti atthaṁ viññāpeti. **Jīvitahetupi,** pageva aññahetu. **"Neva pāṇaṁ hanati, na suraṁ pivatī"**ti idaṁ majjhepeyyālaniddiṭṭhaṁ, migapadavaḷañjananayena vā vuttaṁ (pg.2.324) **Suran**ti ca nidassanamattaṁ. Sabbampi hi surāmerayamajjapamādaṭṭhānānuyogaṁ na karoti. "Majjanti tadeva ubhayaṁ, yaṁ vā panaññampi surāsavavinimuttaṁ madanīyan"ti (saṁ. ni. aṭṭha. 3.5.1134) **saṁyuttamahāvaggaṭṭhakathāyaṁ** vuttaṁ. **Khuddakapāṭhaṭṭhakathāyañca** "tadubhayameva madanīyaṭṭhena majjaṁ, yaṁ vā panaññampi kiñci atthi madanīyaṁ, yena pītena matto hoti pamatto, idaṁ vuccati majjan"ti (khu. pā. aṭṭha. purimapañcasikkhāpadavaṇṇanā) **"sace pissā"**ti-ādinā tattheva visesadassanaṁ, ajānantassapi **khīrameva** mukhaṁ **pavisati, na surā,** pageva jānantassa. **Koñcasakuṇānan**ti kuntasakuṇānaṁ. Sacepi mukhe khīramissake udake pakkhipantīti yojetabbaṁ. "Na cettha upamopameyyānaṁ sambaddhatā siyā koñcasakuṇānaṁ yonisiddhattā"ti koci vadeyyāti āha **"idan"**ti-ādi. **Yonisiddhan**ti manussatiracchānānaṁ uddhaṁ tiriyameva dīghatā viya, bakānaṁ meghasaddena, kukkuṭīnaṁ vātena gabbhaggahaṇaṁ viya ca **jātisiddhaṁ,** iti koci vadeyya ceti attho.

“Cevā”tipi pāṭhaṁ vatvā samuccayatthamicchanti keci. **Dhammatāsiddhan**ti bodhisatte kucchigate bodhisattamātu sīlaṁ viya, vijāte tassā divaṅgamanaṁ viya ca sabhāvena siddhaṁ, maggadhammatāya vā ariyamaggānubhāvena siddhanti veditabbanti vissajjeyyāti attho.

Diṭṭhijukaraṇaṁ nāma bhāriyaṁ dukkaraṁ, tasmā saraṇagamanaṁ sikkhāpadasamādānato mahaṭṭhatarameva, na appaṭṭhataranti adhippāyo. **Etan**ti sikkhāpadaṁ. **Yathā vā tathā vā gaṇhantassāpī**ti ādaraṁ gāravamakatvā samādiyantassāpi. **Sādhukaṁ gaṇhantassāpī**ti sakkaccaṁ sīlāni samādiyantassāpi **appaṭṭhatarameva, appasamārambhatarañca,** na diguṇaṁ ussāho karaṇīyoti vuttaṁ hoti. Sīlaṁ idha abhayadānatāya **dānaṁ,** anavasesaṁ vā sattanikāyaṁ dayati rakkhatīti **dānaṁ.** Ayamettha aṭṭhakathāmuttakanayo– saraṇaṁ upagatena kāyavācācittehi sakkaccaṁ vatthuttayapūjā kātabbā, tattha ca saṁkileso sādhukaṁ pariharitabbo, sikkhāpadāni pana samādānamattaṁ, sampattavatthuto viramaṇamattañcāti saraṇagamanato sīlassa appaṭṭhataratā, appasamārambhataratā ca veditabbā. Sabbesaṁ sattānaṁ jīvitadānādinā daṇḍanidhānato, sakalalokiyalokuttara guṇādhiṭṭhānato cassa **mahapphalataratā, mahānisaṁsataratā** ca daṭṭhabbāti.

Tamatthaṁ (pg.2.325) pāḷiyā sādhento **“vuttañhetan”**ti-ādimāha. Tattha “aggānī”ti ñātattā **aggaññāni.** Cirarattatāya ñātattā **rattaññāni.** “Ariyānaṁ sādhūnaṁ vaṁsānī”ti ñātattā **vaṁsaññāni.** Purimakānaṁ ādipurisānaṁ etānīti **porāṇāni.** Sabbaso kenacipi pakārena sādhūhi na kiṇṇāni na chaḍḍitānīti **asaṁkiṇṇāni.** Ayañca nayo nesaṁ yathā atīte, evaṁ etarahi, anāgate cāti āha **“asaṁkiṇṇapubbānī”**ti-ādi. Atīte hi kāle asaṁkiṇṇabhāvassa “asaṁkiṇṇapubbānī”ti nidassanaṁ, paccuppanne “na saṅkiyantī”ti, anāgate “na saṅkiyissantī”ti. Atoyeva **appaṭikuṭṭhāni** na paṭikkhittāni. Na hi kadācipi viññū samaṇabrāhmaṇā hiṁsādipāpadhammaṁ anujānanti. **Aparimāṇānaṁ sattānaṁ abhayaṁ detī**ti sabbesu bhūtesu nihitadaṇḍattā sakalassapi sattanikāyassa bhayābhāvaṁ deti. Na hi ariyasāvakato kassaci bhayaṁ hoti. **Averan**ti verābhāvaṁ. **Abyāpajjhan**ti niddukkhataṁ. **“Aparimāṇānaṁ sattānaṁ abhayaṁ datvā”**ti-ādi ānisaṁsadassanaṁ, hetumpi cettha **tvā**-saddo yathā “mātaraṁ saritvā rodatī”ti.

Yaṁ kiñci cajanalakkhaṇaṁ, sabbaṁ taṁ yaññoti āha **“idañca panā”**ti-ādi. Na nu ca pañcasīlaṁ sabbakālikaṁ. Abuddhuppādakālepi hi viññū taṁ samādiyanti, na ca ekantato vimuttāyatanaṁ bāhirakānampi samādinnattā. Saraṇagamanaṁ pana buddhuppādahetukaṁ, ekantato ca vimuttāyatanaṁ, kathaṁ tattha saraṇagamanato pañcasīlassa mahapphalatāti āha **“kiñcāpī”**ti-ādi. **Jeṭṭhakan**ti mahapphalabhāvena uttamaṁ. **“Saraṇagamaneyeva patiṭṭhāyā”**ti iminā tassa sīlassa saraṇagamanena abhisaṅkhatattā tato mahapphalataṁ, tathā anabhisaṅkhatassa ca sīlassa appaphalataṁ dasseti.

353. **Īdisamevā**ti evaṁ saṁkilesapaṭipakkhameva hutvā. Nanu ca paṭhamajjhānādiyaññāyeva desetabbā, kasmā buddhuppādato paṭṭhāya desanamārabhatīti anuyogaṁ pariharituṁ **“tividha …pe… dassetukāmo”**ti vuttaṁ. Tividhasīlapāripūriyaṁ ṭhitassa hi nesaṁ yaññānaṁ appaṭṭhataratā, mahapphalataratā ca hoti, tasmā taṁ dassetukāmattā buddhuppādato paṭṭhāya desanaṁ ārabhatīti vuttaṁ hoti. Tenāha **“tatthā”**ti-ādi. **Heṭṭhā** (pg.2.326) **vuttehi guṇehī**ti ettha “so taṁ dhammaṁ sutvā tathāgate saddhaṁ paṭilabhatī”ti-ādinā (dī. ni. 1.191) heṭṭhā vuttā saraṇagamanaṁ, sīlasampadā, indriyesu guttadvāratāti evamādayo guṇā veditabbā. Paṭhamaṁ jhānaṁ nibbattento na kilamatīti yojanā. **Tānī**ti paṭhamajjhānādīni.

“Paṭhamaṁ jhānan”ti-ādinā pāḷiyaṁ paṇītānameva jhānānaṁ ukkaṭṭhaniddeso katoti mantavā **“ekaṁ kappaṁ, aṭṭha kappe”**ti-ādi vuttaṁ, mahākappavasena cettha attho. Hīnaṁ pana paṭhamaṁ jhānaṁ asaṅkhyeyyakappassa tatiyabhāgaṁ āyuṁ deti. Majjhimaṁ upaḍḍhakappaṁ. Hīnaṁ dutiyaṁ jhānaṁ dve kappāni, majjhimaṁ cattārīti-ādinā attho netabbo. Apica yasmā paṇītāniyevettha jhānāni adhippetāni mahapphalatarabhāvadassanaparattā desanāya, tasmā “paṭhamaṁ jhānaṁ ekaṁ kappan”ti-ādinā paṇītāneva jhānāni niddiṭṭhānīti daṭṭhabbaṁ.

Tadevāti catutthajjhānameva. Catukkanayena hi desanā āgatā. Yadi evaṁ kathaṁ āruppatāti āha **“ākāsānañcāyatanādisamāpattivasena bhāvitan”**ti, tathā bhāvitattā catutthajjhānameva āruppaṁ hutvā vīsatikappasahassādīni āyuṁ detīti adhippāyo. Ayaṁ ācariyassa mati. Atha vā **tadevā**ti āruppasaṅkhātaṁ catutthajjhānameva, taṁ pana kasmā vīsatikappasahassādīni āyuṁ detīti vuttaṁ **“ākāsānañcāyatanādisamāpattivasena bhāvitan”**ti, tathā bhāvitattā evaṁ detīti adhippāyo. Aparo nayo **“tadevā”**ti vutte rūpāvacaracatutthajjhānamevāti attho āpajjeyyāti taṁ nivattetuṁ **“ākāsānañcāyatanādisamāpattivasena bhāvitan”**ti āha, tathā bhāvitaṁ aṅgasamatāya catutthajjhānasaṅkhātaṁ āruppajjhānamevādhippetanti vuttaṁ hoti.

Sammadeva niccasaññādipaṭipakkhavidhamanavasena pavattamānā pubbabhāgiye eva bodhipakkhiyadhamme samānentī vipassanā vipassakapuggalassa anappakaṁ pītisomanassaṁ samāvahatīti vuttaṁ **“vipassanāsukhasadisassa pana sukhassa abhāvā mahapphalan”**ti. Yathāha dhammarājā **dhammapade**–

“Yato yato sammasati, khandhānaṁ udayabbayaṁ;
Labhatī pītipāmojjaṁ, amataṁ taṁ vijānatan”ti. (dha. pa. 374).

Yasmā (pg.2.327) panāyaṁ desanā iminā anukkamena imāni ñāṇāni nibbattentassa vasena pavattitā, tasmā **“vipassanāñāṇe patiṭṭhāyā”**ti-ādinā heṭṭhimaṁ heṭṭhimaṁ uparimassa uparimassa patiṭṭhābhūtaṁ katvā vuttaṁ. Samānarūpanimmānaṁ nāma manomayiddhiyā aññehi asādhāraṇakiccanti āha **“attano …pe… mahapphalā”**ti. Hatthi-assādivividharūpakaraṇaṁ **vikubbanaṁ,** tassa dassanasamatthatāya. **Icchiticchitaṭṭhānaṁ** nāma purimajātīsu icchiticchito khandhapadeso. Arahattamaggeneva maggasukhaṁ niṭṭhitanti vuttaṁ **“ati …pe… mahapphalan”**ti. **Samāpento**ti pariyosāpento.

Kūṭadanta-upāsakattapaṭivedanādikathāvaṇṇanā

354-8. **“Abhikkantaṁ bho gotamā”**ti-ādi desanāya pasādavacanaṁ, **“esāhaṁ bhavantan”**ti-ādi pana saraṇagamanavacananti tadubhayasambandhaṁ dassento **“desanāyā”**ti-ādimāha. **Tanū**ti mando kāyikacetasikasukhasamupabyūhato. **Sabbe te pāṇayo**ti “satta ca usabhasatānī”ti-ādinā vutte sabbe te pāṇino. **Taṁ pavattin**ti tesaṁ pāṇīnaṁ mocanākāraṁ. **Ākulabhāvo**ti bhagavato santike dhammassa sutattā pāṇīsu anuddayaṁ upaṭṭhapetvā ṭhitassa “kathañhi nāma mayā tāva bahū pāṇino māraṇatthāya bandhāpitā”ti citte paribyākulabhāvo, yasmā atthi, tasmā na desetīti yojanā, **“udapādī”**tipi pāṭho. **Sutvā**ti “muttā bho te pāṇayo”ti ārocitavacanaṁ sutvā. **Cittacāro**ti cittappavatti. “Kallacittaṁ muducittaṁ vinīvaraṇacittaṁ udaggacittaṁ pasannacittan”ti idaṁ padapañcakaṁ sandhāya“**kallacittanti-ādī”**ti vuttaṁ. Tattha “dānakathaṁ sīlakathan”ti-ādinā vuttāya anupubbikathāya ānubhāvena.

Kāmacchandavigamena **kallacittatā** arogacittatā, byāpādavigamena mettāvasena **muducittatā** akathinacittatā, uddhaccakukkuccavigamena vikkhepābhāvato **vinīvaraṇacittatā** tehi amalīnacittatā, thinamiddhavigamena sampaggahaṇavasena **udaggacittatā** amalīnacittatā, vicikicchāvigamena sammāpaṭipattiyā avimuttatāya **pasannacittatā** anāvilacittatā ca hotīti āha **"anupubbikathānubhāvena vikkhambhitanīvaraṇataṁ sandhāya vuttan"**ti. Yaṁ panettha atthato avibhattaṁ, taṁ suviññeyyameva.

Iti (pg.2.328) sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajananāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā kūṭadantasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsanā.

Kūṭadantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Mahālisuttavaṇṇanā

Brāhmaṇadūtavatthuvaṇṇanā

359. Evaṁ (pg.2.329) kūṭadantasuttaṁ saṁvaṇṇetvā idāni mahālisuttaṁ saṁvaṇṇento yathānupubbaṁ saṁvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṁ vibhāvetuṁ, kūṭadantasuttassānantaraṁ saṅgītassa suttassa mahālisuttabhāvaṁ vā pakāsetuṁ **"evaṁ me sutaṁ …pe… vesāliyanti mahālisuttan"**ti āha. **Punappunaṁ visālabhāvūpagamanato**ti etthāyaṁ saṅkhepo– bārāṇasirañño kira aggamahesiyā maṁsapesigabbhena dve dārakā nibbattā dhītā ca putto ca, tesaṁ aññamaññaṁ vivāhena soḷasakkhattuṁ puttadhītuvasena dve dve dārakā vijātā. Tato tesaṁ dārakānaṁ yathākkamaṁ vaḍḍhentānaṁ paccekaṁ saparivārānaṁ ārāmuyyānanivāsaṭṭhānaparivārasampattiṁ gahetuṁ appahonakatāya nagaraṁ tikkhattuṁ gāvutantarena gāvutantarena parikkhipiṁsu, evaṁ tassa punappunaṁ tipākāraparikkhepena visālabhāvamupagatattā **"vesālī"**tveva nāmaṁ jātaṁ. Tena vuttaṁ **"punappunaṁ visālabhāvūpagamanato vesālīti laddhanāmake nagare"**ti. Vitthārakathā cettha mahāsīhanādasuttavaṇṇanāya, (ma. ni. aṭṭha. 1.146) ratanasuttavaṇṇanāya (khu. pā. aṭṭha. vesālivatthu; su. ni. aṭṭha. 1.ratanasuttavaṇṇanā) ca gahetabbā. **Bahinagare**ti nagarato bahi, na ambapālivanaṁ viya antonagarasmiṁ. **Sayaṁjātan**ti sayameva jātaṁ aropimaṁ. **Mahantabhāvenā**ti rukkhagacchānaṁ, ṭhitokāsassa ca mahantabhāvena. Tenevāha **"himavantena saddhiṁ ekābaddhaṁ hutvā"**ti. Yaṁ pana venayikānaṁ matena **vinayaṭṭhakathāyaṁ** vuttaṁ–

> "Tattha mahāvanaṁ nāma sayaṁjātaṁ aropimaṁ sapariccheda ṁ mahantaṁ vanaṁ. Kapilavatthusāmantā pana mahāvanaṁ himavantena saha ekābaddhaṁ apariccheda ṁ hutvā mahāsamuddaṁ āhacca ṭhitaṁ, idaṁ tādisaṁ na hotī"ti (pārā. aṭṭha. 2.162).

Taṁ majjhimabhāṇakasaṁyuttabhāṇakānampi samānakathā. **Majjhimaṭṭhakathāyañ**hi (ma. ni. aṭṭha. 2.352) **saṁyuttaṭṭhakathāyañ**ca (saṁ. ni. aṭṭha. 1.37) tatheva vuttaṁ. Idha pana dīghabhāṇakānaṁ matena evaṁ vuttanti daṭṭhabbaṁ. Yadi ca **"ahutvā"**ti katthaci pāṭho dissati, evaṁ sati sabbesampi

(pg.2.330) samānavādo siyāti. **Kūṭāgārasālāsaṅkhepenā**ti haṁsamaṇḍalākārasaṅkhātahaṁsavaṭṭakacchannena kūṭāgārasālāniyāmena, tathā katattā pāsādoyeva "kūṭāgārasālā"ti vutto, tabbohārena pana sakalopi saṅghārāmoti vuttaṁ hoti. **Vinayaṭṭhakathāyaṁ** (pārā. aṭṭha. 2.162) tu evaṁ vuttaṁ–

> "Kūṭāgārasālā pana mahāvanaṁ nissāya kate ārāme kūṭāgāraṁ antokatvā haṁsavaṭṭakacchadanena katā sabbākārasampannā buddhassa bhagavato gandhakuṭi veditabbā"ti.

Kosalesu jātā, bhavā, te vā nivāso etesanti **kosalakā.** Evaṁ **māgadhakā.** Janapadavācino hi pāyato pulliṅgaputhuvacanā. Yassa akaraṇe puggalo mahājāniyo hoti, taṁ karaṇaṁ arahatīti **karaṇīyan**ti vuccati. Tenāha **"avassaṁ kattabbakammenā"**ti. **Akātumpi vaṭṭati** asati samavāye, tasmā samavāye sati kattabbato **taṁ kiccanti vuccatī**ti adhippāyo.

360. Yā buddhānaṁ uppajjanārahā nānattasaññā, tāsaṁ vasena **"nānārammaṇacārato"**ti vuttaṁ, nānārammaṇappavattitoti attho. Sambhavantasseva hi paṭisedho, na asambhavantassa. **Paṭikkammā**ti nivattetvā tathā cittaṁ anuppādetvā. **Sallīno**ti jhānasamāpattiyā ekattārammaṇaṁ allīno. **Nilīno**ti tasseva vevacanaṁ. Tena vuttaṁ **"ekībhāvan"**ti-ādi. Saparivārattā anekopi tadā eko viya bhavatīti ekībhāvo, taṁ **ekībhāvaṁ.** Yenāyasmā nāgito, taṁ sandhāya **"tasmā ṭhānā"**ti vuttaṁ.

Oṭṭhaddhalicchavivatthuvaṇṇanā

361. **Addhoṭṭhatāyā**ti upaḍḍhoṭṭhatāya. Tassa kira uttaroṭṭhassa appakatāya tiriyaṁ phāletvā addhamapanītaṁ viya khāyati cattāro dante, dve ca dāṭhā na chādeti, tena naṁ **"oṭṭhaddho"**ti voharati. Keci pana "adho-saddena pāṭhaṁ parikappetvā heṭṭhā oṭṭhassa olambakatāya **"oṭṭhādho"**ti atthaṁ vadanti, tadayuttameva tathā pāṭhassa adissanato, ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.361) ca avaṇṇitattā. Ayaṁ kira uposathiko dāyako dānapati (pg.2.331) saddho pasanno buddhamāmako dhammasaṅghamāmako. Tenāha **"purebhattan"**ti-ādi. Khandhake, (mahāva. 289) mahāparinibbānasutte (dī. ni. 2.161) ca āgatanayena **"nīlapītādi …pe… tāvatiṁsaparisasappaṭibhāgāyā"**ti vuttaṁ. Ayaṁ pana vesālī bhagavato kāle iddhā ceva vepullappattā ca ahosi. Tattha hi rājūnameva satta sahassāni, satta satāni, satta ca rājāno ahesuṁ, tathā yuvarājasenāpatibhaṇḍāgārikapabhutīnampi, pāsādakūṭāgāra-ārāmapokkharaṇi-ādayopi tapparimāṇāyeva, bahujanā, ākiṇṇamanussā, subhikkhā ca. Tena vuttaṁ **"mahatiyā licchaviparisāyā"**ti. Tassa pana kulassa ādibhūtānaṁ yathāvuttānaṁ maṁsapesiyā nibbattadārakānaṁ tāpasena pāyitaṁ yaṁ khīraṁ udaraṁ pavisati, sabbaṁ taṁ maṇibhājanagataṁ viya dissati, carimakabhave bodhisatte kucchigate bodhisattamātu viya udaracchaviyā ativippasannatāya te nicchavī ahesuṁ. Apare panāhu "sibbetvā ṭhapitā viya nesaṁ aññamaññaṁ līnā chavi ahosī"ti. Evaṁ te nicchavitāya vā līnacchavitāya vā **licchavī**ti paññāyiṁsu, niruttinayena cettha padasiddhi, tabbaṁse uppannā sabbepi licchavayo nāma jātā. Tenāha "licchaviparisāyā"ti, licchavirājūnaṁ, licchavivaṁsabhūtāya vā parisāyāti attho. Mahantaṁ yasaṁ lāti gaṇhātīti **mahāli** yathā "bhaddālī"ti. **Mūlanāman**ti mātāpitūhi katanāmaṁ.

362. **Sāsane yuttapayutto**ti bhāvanamanuyutto. Sabbattha sīhasamānavuttinopi bhagavato parisāya mahatte sati tadajjhāsayānurūpaṁ pavattiyamānāya dhammadesanāya viseso hotīti āha **"mahantena ussāhena**

dhammaṁ desessatī”ti.

“Vissāsiko”ti vatvā tamassa vissāsikabhāvaṁ vibhāvetuṁ **“ayañhī”**ti-ādi vuttaṁ. **Thūlasarīro**ti vaṭharasarīro. Therassa khīṇāsavabhāvato “ālasiyabhāvo appahīno”ti na vattabbo, vāsanālesaṁ pana upādāya **“īsakaṁ appahīno viya hotī”**ti vuttaṁ. Na hi sāvakānaṁ buddhānamiva savāsanā kilesā pahīyanti. Yathāvuttaṁ pāsādameva sandhāya **“kūṭāgāramahāgehā”**ti vuttaṁ. **Pācīnamukhā**ti pācīnapamukhā.

363. Vineyyajanānuparodhena (pg.2.332) buddhānaṁ bhagavantānaṁ paṭihāriyavijambhanaṁ hotīti āha **“atha kho”**ti-ādi. Gandhakuṭito nikkhamanavelāyañhi chabbaṇṇā buddharasmiyo āveḷāveḷā yamalā yamalā hutvā savisesaṁ pabhassarā vinicchariṁsu. Tāhi “bhagavā nikkhamatī”ti samārocitamiva nikkhamanaṁ sañjāniṁsu. Tena vuttaṁ **“saṁsūcitanikkhamano”**ti.

364. “Ajjā”ti vuttadivasato atītamanantaraṁ **hiyyodivasaṁ purimaṁ nāma,** tathā “hiyyo”ti vuttadivasato paraṁ **purimataraṁ** atisayena purimattā. Iti imesu dvīsu divasesu vavatthito yathākkamaṁ purimapurimatarabhāvo. Evaṁ santepi yadettha “purimataran”ti vuttaṁ, tato pabhuti yaṁ yaṁ oraṁ, taṁ taṁ purimaṁ. Yaṁ yaṁ paraṁ, taṁ taṁ purimataranti dassento **“tato paṭṭhāyā”**ti-ādimāha. Orapārabhāvassa viya, hi disāvidisābhāvassa viya ca purimapurimatarabhāvassa apekkhāsiddhi. **Mūladivasato**ti-ādidivasato. **Agge**ti upayogatthe bhummavacanaṁ, upayogavacanassa vā **e**-kārādesoti dasseti **“aggan”**ti iminā, paṭhamanti attho. Taṁ panettha parā atītā koṭiyevāti āha **“parakoṭiṁ katvā”**ti. **Yaṁ**-saddo paricchede nipāto, tappayogena cāyaṁ “viharāmī”ti vattamānapayogo, attho pana atītavasena veditabboti dassetuṁ **“yāva vihāsin”**ti vuttaṁ. **Tassā**ti divasassa. Paṭhamavikappe “viharāmī”ti imassa “yadagge”ti iminā ujukaṁ tāva sambandhitvā pacchā “naciraṁ tīṇi vassānī”ti pamāṇavacanaṁ yojetabbaṁ. Dutiyavikappe pana “naciraṁ tīṇi vassānī”ti imehipi kuṭilaṁ sambandho kattabbo. **Naciran**ti cetaṁ bhāvanapuṁsakaṁ, accantasaññogaṁ vā. Tañhi pamāṇato visesetuṁ **“tīṇi vassānī”**ti vadati. Tenāha **“naciraṁ vihāsiṁ tīṇiyeva vassānī”**ti.

Ayanti sunakkhatto. **Piyajātikānī**ti iṭṭhasabhāvāni. **Sātajātikānī**ti madhurasabhāvāni. Madhurasadisatāya hi **“madhuran”**ti manoramaṁ vuccati. Ārammaṇaṁ karontena kāmena upasaṁhitānīti **kāmūpasaṁhitāni,** kāmanīyāni. Tenāha **“kāmassādayuttānī”**ti, ārammaṇikena kāmasaṅkhātena assādena saññuttāni, kāmasaṅkhātassa vā assādassa yogyānīti attho. **Sarīrasaṇṭhāne**ti sarīrabimbe, ādhāre cetaṁ bhummaṁ. Tasmā **saddenā**ti taṁ nissāya tato uppannena saddenāti (pg.2.333) attho. Apica vinā pāṭhasesaṁ **bhavitabba**padeneva sambandhitabbaṁ. **Madhurenā**ti iṭṭhena sātena. **Kaṇṇasakkhaliyan**ti kaṇṇapaṭṭikāyaṁ.

Ettāvatāti dibbasotañāṇaparikammassa akathanamattena. “Attanā ñātampi na katheti, kiṁ imassa sāsane adhiṭṭhānenā”ti kujjhanto **bhagavati āghātaṁ bandhitvā,** saha kujjhaneneva cesa jhānābhiññā parihāyi. **Cintesī**ti “kasmā nu kho so mayhaṁ taṁ parikammaṁ na kathesī”ti parivicārento ayoniso ummujjanavasena cintesi. **Anukkamenā**ti pāthikasutte, (dī. ni. 3.3ādayo) mahāsīhanādasutte (dī. ni. 1.381) ca āgatanayena taṁ taṁ ayuttameva cintento, bhāsanto, karonto ca anukkamena bhagavati baddhāghātatāya sāsane patiṭṭhaṁ alabhanto **gihibhāvaṁ patvā tamatthaṁ** katheti.

Ekaṁsabhāvitasamādhivaṇṇanā

366-371. **Ekaṁsāyā**ti tadatthe catutthīvacanaṁ, ekaṁsatthanti attho. **Aṁsa**saddo cettha koṭṭhāsapariyāyo, so ca adhikārato dibbarūpadassanadibbasaddasavanavasena veditabboti āha **"ekakoṭṭhāsāyā"**ti-ādi. **Vā**-saddo cettha vikappane ekaṁsassevādhippetattā. **Anudisāyā**ti puratthimadakkhiṇādibhedāya catubbidhāya anudisāya. **Ubhayakoṭṭhāsāyā**ti dibbarūpadassanatthaṁ, dibbasaddasavanatthañca. **Bhāvito**ti yathā dibbacakkhuñāṇaṁ, dibbasotañāṇañca samadhigataṁ hoti, evaṁ bhāvito. Tayidaṁ visuṁ visuṁ parikammakaraṇena ijjhantīsu vattabbaṁ natthi, ekajjhaṁ ijjhantīsupi kameneva kiccasiddhi bhavati ekajjhaṁ kiccasiddhiyā asambhavato. Pāḷiyampi hi "dibbānañca rūpānaṁ dassanāya, dibbānañca saddānaṁ savanāyā"ti idaṁ ekassa ubhayasamatthatāsandassanameva, na ekajjhaṁ kiccasiddhisambhavasandassanaṁ. **"Ekaṁsabhāvito samādhi hetū"**ti iminā sunakkhatto dibbacakkhuñāṇāya **eva** parikammassa katattā vijjamānampi dibbasaddaṁ nāssosīti dasseti.

372. Dibbacakkhuñāṇato dibbasotañāṇameva seṭṭhanti maññamāno mahāli etamatthaṁ pucchatīti āha **"idaṁ dibbasotena …pe… maññe"**ti. **Apaṇṇakanti** avirajjhanakaṁ, anavajjaṁ vā. **Samādhiyeva** bhāvetabbaṭṭhena **samādhibhāvanā** (pg.2.334) "Dibbasotañāṇaṁ seṭṭhan"ti maññamānena ca tena dibbacakkhuñāṇampi dibbasoteneva saha gahetvā "etāsaṁ nūna bhante"ti-ādinā puthuvacanena pucchitanti dassetuṁ **"ubhayaṁsabhāvitānaṁ samādhīnan"**ti vuttaṁ. **Bāhirā etā samādhibhāvanā** aniyyānikattā. Tā hi ito bāhirakānampi ijjhanti. **Na ajjhattikā** bhagavatā sāmukkaṁsikabhāvena appaveditattā. Na hi te saccāni viya sāmukkaṁsikā. **Yadatthan**ti yesaṁ atthāya, abhedepi bhedavacanametaṁ, yassa vā visesanabhūtassa atthāya. **Te**ti ariyaphaladhamme. "Tan"tipi adhunā pāṭho. Te hi sacchikātabbā, "atthi kho mahāli aññeva dhammā …pe… yesaṁ sacchikiriyāhetu bhikkhū mayi brahmacariyaṁ carantī"ti sacchikātabbadhammā ca idha vuttā.

Catu-ariyaphalavaṇṇanā

373. **Saṁyojentī**ti bandhenti. **Tasmā**ti yasmā vaṭṭadukkhabhaye saṁyojanato tattha satte saṁyojenti nāma, tasmā. Katthaci "vaṭṭadukkhamaye rathe"ti pāṭho, na porāṇo tathā ācariyena avaṇṇitattā. **Maggasotaṁ āpanno,** na pasādādisotaṁ. "Sototi bhikkhave ariyamaggassetaṁ adhivacanan"ti hi vuttaṁ. **Āpanno**ti ca ādito pattoti attho ā-upasaggassa ādikammani pavattanato, idaṁ pana phalaṭṭhavasena vadati. Atītakālavacanañhetaṁ, maggakkhaṇe pana maggasotaṁ āpajjati nāma. Tenevāha **dakkhiṇavibhaṅge** "sotāpanne dānaṁ deti, sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanne dānaṁ detī"ti (ma. ni. 3.379) **apatanadhammo**ti anupapajjanasabhāvo. **Dhammaniyāmenā**ti uparimaggadhammaniyāmena. Heṭṭhimantena sattamabhavato upari anupapajjanadhammatāya vā niyatoti aṭṭhakathāmuttakanayo. **Paraṁ ayanaṁ** parāgati **assa** atthīti attho. **Anenā**ti puna tatiyasamāsavacanaṁ, vā-saddo cettha luttaniddiṭṭho.

Tanuttaṁ nāma pavattiyā mandatā, viraḷatā cāti vuttaṁ **"tanuttā"**ti-ādi. **Karahacī**ti nipātamattaṁ, pariyāyavacanaṁ vā. "Orena ce māso seso gimhānanti

vassikasāṭikacīvaraṁ pariyeseyyā”ti-ādīsu (pārā. 627) viya **ora**-saddo na atirekatthoti āha **“heṭṭhābhāgiyānan”**ti, heṭṭhābhāgassa kāmabhavassa paccayabhāvena hitānanti attho. **“Suddhāvāsabhūmiyan”**ti (pg.2.335) tesaṁ upapattiṭṭhānadassanaṁ. **Opapātiko**ti upapātiko upapātane sādhukārī. Tenāha **“sesayonipaṭikkhepavacanametan”**ti **parinibbānadhammo**ti anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbānasabhāvo. Vimuccatīti **vimutti,** cittameva vimutti **cetovimuttī**ti vuttaṁ **“cittavisuddhin”**ti-ādi. Cittasīsena cettha samādhi gahito “sīle patiṭṭhāya naro sapañño, cittaṁ paññañca bhāvayan”ti-ādīsu (saṁ. ni. 1.23 192 peṭako. 22 mi. pa. 1.1.9) viya. **Paññāvimuttin**ti etthāpi eseva nayo. Tenāha **“arahattaphalapaññāva paññāvimuttī”**ti. **Sāman**ti attanāva, aparappaccayenāti attho. **“Abhijānitvā”**ti iminā tvādipaccayakāriyassa ya-kārassa lopo dassito. **“Abhiññāyā”**ti iminā pana nā-vacanakāriyassāti daṭṭhabbaṁ. **Sacchī**ti paccakkhatthe nepātikaṁ. **Paccakkhakaraṇaṁ** nāma anussavākāraparivitakkādike muñcitvā sarūpato ārammaṇakaraṇaṁ.

Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā

374-5. **Uppatitvā**ti ākāsamaggena ḍetvā. Paṭipajjati ariyāsāvako nibbānaṁ, ariyaphalañca etāyāti **paṭipadā,** sā ca tassa pubbabhāgo evāti ariyamaggo pubbabhāgapaṭipadānāmena idha vutto. Ātatavitatādivasena **pañcaṅgikaṁ.** Disāvidisāniviṭṭhapadesena **aṭṭhaṅgiko.** Aṭṭhaṅgato mutto añño koci aṭṭhaṅgiko nāma maggo natthīti āha **“aṭṭhaṅgamattoyevā”**ti-ādinā. Na hi avayavavinimutto samudāyo nāma koci atthīti. Tasmā “aṭṭha aṅgāni assāti aññapadatthasamāsaṁ akatvā ‘aṭṭha aṅgāni aṭṭhaṅgāni, tāni assa santīti **aṭṭhaṅgikoti samāsagabbhataddhitavasena padasiddhi kātabbā”ti (dī. ni. ṭī.** 1.374**,** 375) **ācariyena vuttaṁ, adhippāyo cettha cintetabbo. Aññapadatthasamāse hi kate na sakkā aṭṭhaṅga-aṭṭhaṅgikānaṁ bhedo aññamaññaṁ vipariyāyaṁ katvāpi niyametuṁ byāse ubhayapadatthaparabhāvena saheva saṅkhyāpariccheda**na **atthāpattito. Samāsagabbhe pana taddhite kate sakkā eva tesaṁ bhedo aññamaññaṁ vipariyāyaṁ katvā niyametuṁ samāse uttarapadatthaparabhāvena vināva saṅkhyāpariccheda**na **atthāpattito. Ekatthibhāvalakkhaṇo hi samāsoti.** Dhammadāyādasuttantaṭīkāyaṁ pana ācariyeneva evaṁ vuttaṁ “yasmā maggaṅgasamudāye (pg.2.336) maggavohāro hoti, samudāyo ca samudāyīhi samannāgato, tasmā attano avayavabhūtāni aṭṭha aṅgāni etassa santīti aṭṭhaṅgiko”ti. Paṭhamanaye cettha aṅginā aṅgassa aṭṭhaṅgikabhāvo vutto, dutiyanaye pana aṅgena aṅginoti ayametesaṁ viseso.

Idāni aṭṭhaṅgikamagge lakkhaṇato, kiccakhaṇārammaṇabhedakamato ca vinicchayaṁ dassento **“tatthā”**ti-ādimāha. **Sammādassanalakkhaṇā**ti aviparītaṁ yāthāvato catunnamariyasaccānaṁ paccakkhameva dassanasabhāvā. **Sammā abhiniropanalakkhaṇo**ti nibbānārammaṇe cittassa aviparītamabhiniropanasabhāvo. **Sammā pariggahaṇalakkhaṇā**ti caturaṅgasamannāgatā vācā jane saṅgaṇhātīti tabbipakkhato viratisabhāvā sammāvācā bhedakaramicchāvācappahānena jane, sampayuttadhamme ca pariggaṇhanakiccavatī hoti, evaṁ aviparītaṁ pariggahaṇasabhāvā. **Sammā samuṭṭhāpanalakkhaṇo**ti yathā cīvarakammādiko kammanto ekaṁ kātabbaṁ samuṭṭhāpeti, taṁtaṁkiriyānipphādako vā cetanāsaṅkhāto

kammanto hatthapādacalanādikaṁ kiriyaṁ samuṭṭhāpeti, evaṁ sāvajjakattabbakiriyāsamuṭṭhāpakamicchākammantappahānena sammākammanto niravajjasamuṭṭhāpanakiccavā hoti, sampayutte ca samuṭṭhāpento eva pavattatīti aviparītaṁ samuṭṭhāpanasabhāvo. **Sammā vodāpanalakkhaṇo**ti kāyavācānaṁ, khandhasantānassa ca saṁkilesabhūtamicchājīvappahānena aviparītaṁ vodāpanasabhāvo. **Sammā paggahalakkhaṇo**ti sasampayuttadhammassa cittassa saṁkilesapakkhe patitumadatvā aviparītaṁ paggahaṇasabhāvo. **Sammā upaṭṭhānalakkhaṇā**ti tādibhāvalakkhaṇena aviparītaṁ tattha upaṭṭhānasabhāvo. **Sammā samādhānalakkhaṇo**ti vikkhepaviddhaṁsanena aviparītaṁ cittassa samādahanasabhāvo.

Sahajekaṭṭhatāya diṭṭhekaṭṭhā avijjādayo micchādiṭṭhito aññe **attano paccanīkakilesā** nāma. **Passatī**ti pakāseti kiccapaṭivedhena paṭivijjhati. Tenāha **"tappaṭi …pe… asammohato"**ti. Idañhi tassā passanākāradassanaṁ. Teneva hi sammādiṭṭhisaṅkhātena aṅgena tattha paccavekkhaṇā pavattati. Purimāni dve kiccāni sabbesameva sādhāraṇānīti āha **"sammāsaṅkappādayopī"**ti-ādi. **"Tathevā"**ti iminā "attano paccanīkakilesehi saddhin"ti idamanukaḍḍhati.

Pubbabhāgeti (pg.2.337) upacārakkhaṇe. Upacārabhāvanāvasena anekavāraṁ pavattacittakkhaṇikattā **nānakkhaṇā.** Aniccādilakkhaṇavisayattā **nānārammaṇā.** Maggassa ekacittakkhaṇikattā **ekakkhaṇā.** Nibbānārammaṇattā **ekārammaṇā. Kiccato**ti pubbabhāge dukkhādiñāṇehi kattabbena idha sātisayaṁ nibbattena kiccena, imasseva vā ñāṇassa dukkhādippakāsanakiccena. **Cattāri nāmāni labhati** catūsu saccesu kātabbakicca nibbattito.**Tīṇi nāmāni labhati** kāmasaṅkappādippahānanibbattito. **Sikkhāpadavibhaṅge** "viraticetanā, sabbe sampayuttadhammā ca sikkhāpadānī"ti (vibha. 704) vuccanti. Tattha pana padhānānaṁ viraticetanānaṁ vasena **"viratiyopi honti cetanāyopī"**ti vuttaṁ, musāvādādīhi viramaṇakāle vā viratiyo, subhāsitādivācābhāsanādikāle cetanāyo hontīti yojetabbā. Cetanānaṁ amaggaṅgattā **"maggakkhaṇe pana viratiyovā"**ti āha. Ekasseva ñāṇassa dukkhādiñāṇatā viya, ekāyeva viratiyā musāvādādiviratibhāvo viya ca ekāya eva cetanāya sammāvācādikiccattayasādhanāsambhavena sammāvācādibhāvāsiddhito, taṁsiddhiyañca aṅgattayattāsiddhito ca evaṁ vuttantipi daṭṭhabbaṁ. Iminā cetāsaṁ duvidhataṁ, abhedatañca dasseti. **Sammappadhānasatipaṭṭhānavasenā**ti catusammappadhānacatusatipaṭṭhānabhāvavasena.

Yadipi samādhi-upakārakānaṁ abhiniropanā numajjanasampiyāyanu pabrūhanasantānaṁ vitakkavicārapītisukhopekkhānaṁ vasena catūhi jhānehi sammāsamādhi vibhatto, tathāpi vāyāmo viya anuppannākusalānuppādanādicatuvāyāmakiccaṁ, sati viya ca asubhāsukhāniccānattabhūtesu kāyādīsu subhādisaññāpahānacatusatikiccaṁ ekova samādhi catukkajjhānasamādhikiccaṁ na sādheti. Tasmā pubbabhāgepi paṭhamajjhānasamādhi paṭhamajjhānasamādhi eva. Tathā maggakkhaṇepi pubbabhāgepi dutiyajjhānasamādhi dutiyajjhānasamādhi eva. Tathā maggakkhaṇepi pubbabhāgepi tatiyajjhānasamādhi tatiyajjhānasamādhi eva. Tathā maggakkhaṇepi pubbabhāgepi catutthajjhānasamādhi catutthajjhānasamādhi eva. Tathā maggakkhaṇepīti āha **"pubbabhāgepi maggakkhaṇepi sammāsamādhiyevā"**ti.

Tasmāti paññāpajjotattā **avijjāndhakāraṁ vidhamitvā** paññāsatthattā **kilesacore ghātento**ti yathāraham yojetabbaṁ. Yasmā pana anādimati saṁsāre iminā yoginā kadācipi asamugghāṭitapubbo kilesagaṇo (pg.2.338) tassa samugghāṭako ca

ariyamaggo. Ayañcettha sammādiṭṭhi pariññābhisamayādivasena pavattiyā pubbaṅgamā hoti bahūpakārā, tasmā. Tadeva bahūpakārataṁ kāraṇabhāvena dassetuṁ **"yogino bahūpakārattā"**ti vuttaṁ.

Tassāti sammādiṭṭhiyā. "Bahūpakāro"ti vatvā taṁ bahūpakārataṁ upamāya vibhāvento **"yathā hī"**ti-ādimāha. Ayaṁ tambakaṁsādimayattā **kūṭo.** Taṁpariharaṇato mahāsāratāya **cheko.** **Evan**ti yathā heraññikassa cakkhunā disvā kahāpaṇavibhāgajānane kiriyāsādhakatamabhāvena karaṇantaraṁ bahukāraṁ yadidaṁ hattho, evaṁ yogino paññāya oloketvā dhammavibhāgajānane pubbacārībhāvena dhammantaraṁ bahukāraṁ yadidaṁ vitakko vitakketvāva paññāya tadavabodhato. Tasmā sammāsaṅkappo sammādiṭṭhiyā bahukāroti adhippāyo. Dutiya-upamāyaṁ **evan**ti yathā tacchako parena parivattetvā parivattetvā dinnaṁ dabbasambhāraṁ vāsiyā tacchetvā gehādikaraṇakamme upaneti, evaṁ yogī vitakkena lakkhaṇādito vitakketvā dinnadhamme yāthāvato paricchinditvā pariññābhisamayādikamme upanetīti yojanā. Vacībhedassa upakārako vitakko sāvajjānavajjavacībhede nivattanapavattanakarāya sammāvācāyapi upakārakovāti āha **"svāyan"**ti-ādi. **"Yathāhā"**ti-ādinā dhammadinnāya bhikkhuniyā visākhassa nāma gahapatino vuttaṁ **cūḷavedallasuttapadaṁ** (ma. ni. 1.464) sādhakabhāvena dasseti. **Bhindatī**ti nicchāreti.

Vacībhedaniyāmikā vācā kāyikakiriyāniyāmakassa kammantassa upakārikāti tadatthaṁ lokato pākaṭaṁ kātuṁ **"yasmā panā"**ti-ādi vuttaṁ. **Ubhayaṁ sucaritan**ti kāyasucaritaṁ, vacīsucaritañca. Ājīvaṭṭhamakasīlaṁ nāma catubbidhavacīsucaritatividhakāyasucaritehi saddhiṁ sammā-ājīvaṁ aṭṭhamaṁ katvā vuttaṁ ādibrahmacariyakasīlaṁ. Yañhi sandhāya vuttaṁ "pubbeva kho panassa kāyakammaṁ vacīkammaṁ ājīvo suparisuddho hotī"ti. **Tadubhayānantaran**ti duccaritadvayappahāyakassa sucaritadvayapāripūrihetubhūtassa sammāvācāsammākammantadvayassa anantaraṁ. **Suttapamattenā**ti appossukkaṁ suttena, pamattena ca. **Idaṁ vīriyan**ti catubbidhaṁ sammappadhānavīriyaṁ. **Kāyādīsū**ti kāyavedanācittadhammesu. Indriyasamatādayo samādhissa upakārakā. Tabbidhurā (pg.2.339) dhammā anupakārakā. **Gatiyo**ti nipphattiyo, kiccādisabhāve vā. **Samanvesitvā**ti upadhāretvā, hetumhi cāyaṁ tvāpaccayo.

Dvepabbajitavatthuvaṇṇanā

376-7. Kasmā āraddhanti anusandhikāraṇaṁ pucchitvā taṁ vissajjetuṁ **"ayaṁ kirā"**ti-ādi vuttaṁ tena ajjhāsayānusandhivasenāyaṁ upari desanā pavattāti dasseti. **Tenā**ti tathāladdhikattā. **Assā**ti licchavirañño. **Desanāyan**ti saṇhasukhumāya suññatapaṭisaññuttāya yathādesitadesanāya. **Nādhimuccatī**ti na saddahati na pasīdati. **Tantidhammaṁ nāma kathento**ti yesaṁ atthāya dhammo kathīyati, tattha tesaṁ asatipi maggapaṭivedhe kevalaṁ sāsane paveṇībhūtaṁ, pariyattibhūtaṁ vā tantidhammaṁ katvā kathento, tena tadā tesaṁ maggapaṭivedhābhāvaṁ dasseti. **Evarūpassā**ti sammāsambuddhattā aviparītadesanatāya evaṁpākaṭadhammakāyassa satthuno. **Assā**ti paṭhamajjhānādisamadhigamena samāhitacittassa kulaputtassa etaṁ "taṁ jīvan"ti-ādinā ucchedādigahaṇaṁ api nu yuttanti pucchati, laddhiyā pana jhānādhigamamattena na tāva vivecitattā "yuttamassetan"ti tehi vutte jhānalābhinopetaṁ gahaṇaṁ ayuttamevāti taṁ ucchedavādaṁ, sassatavādaṁ vā "ahaṁ

kho …pe… na vadāmī”ti-ādinā paṭikkhipitvāti sādhippāyattho. **Etan**ti paṭhamajjhānādikaṁ. **Evan**ti yathāvuttanayena. **Atha ca panā**ti evaṁ jānanato, passanato ca. Kāmaṁ vipassakādidassanampi pāḷiyaṁ kataṁ, arahattakūṭena pana desanā niṭṭhāpitāti dassetuṁ **“uttari khīṇāsavaṁ dassetvā”**ti vuttaṁ. Te hi dve pabbajitā vipassakato paṭṭhāya “na kallaṁ tassetaṁ vacanāyā”ti avocuṁ. **Imassā**ti khīṇāsavassa. Kiñcāpi “attamanā ahesun”ti pāḷiyaṁ na vuttaṁ, “na kallan”ti-ādinā pana vissajjanāvacaneneva tesaṁ attamanatā veditabbāti āha **“te mamā”**ti-ādi. Tattha yasmā khīṇāsavo vigatasammoho tiṇṇavicikiccho, tasmā tassa tathā vattumayuttanti uppannanicchayatāya taṁ mama vacanaṁ sutvā attamanā ahesunti (pg.2.340) attho. Sopi kho licchavi rājā te viya tathāsañjātanicchayattā attamano ahosi. Tenāha **“evaṁ vutte sopi attamano ahosī”**ti. Yaṁ panettha atthato avibhattaṁ, taṁ suviññeyyameva.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajananāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā mahālisuttavaṇṇanāya līnatthapakāsanā.

Mahālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Jāliyasuttavaṇṇanā

Dvepabbajitavatthuvaṇṇanā

378. Evaṁ (pg.2.341) mahālisuttaṁ saṁvaṇṇetvā idāni jāliyasuttaṁ saṁvaṇṇento yathānupubbaṁ saṁvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṁ vibhāvetuṁ, mahālisuttassānantaraṁ saṅgītassa suttassa jāliyasuttabhāvaṁ vā pakāsetuṁ **“evaṁ me sutaṁ …pe… kosambiyanti jāliyasuttan”**ti āha. **“Ghositenā”**ti-ādinā majjhelopasamāsaṁ dasseti, ghositassa ārāmotipi vattabbaṁ. Evampi hi “anāthapiṇḍikassa ārāme”ti-ādīsu (pārā. 234) viya dāyakakittanaṁ hoti, evaṁ pana kittento āyasmā ānando aññepi tassa diṭṭhānugati-āpajjane niyojetīti aññattha vuttaṁ. Tattha koyaṁ ghositaseṭṭhi nāma, kathañcānena ārāmo kārito, kathaṁ pana tattha bhagavā vihāsīti pucchāya sabbaṁ taṁ vissajjanaṁ samudāgamato paṭṭhāya saṅkhepatova dassento **“pubbe kirā”**ti-ādimāha. **Allakapparaṭṭhan**ti bahūsu potthakesu dissati, katthaci pana **“addilaraṭṭhan”**ti ca **“damiḷaraṭṭhan”**ti ca likhitaṁ. **Tato**ti allakapparaṭṭhato. **“Puttaṁ …pe… agamāsī”**ti idampi “tassetaṁ kamman”ti ñāpetuṁ vuttaṁ. **Tadā**ti tesaṁ gāmaṁ paviṭṭhadivase. **Balavapāyāsan**ti garutaraṁ bahupāyāsaṁ. **Jīrāpetun**ti samavepākiniyā gahaṇiyā pakkāpetuṁ. **Asannihite**ti gehato bahi aññaṁ gate. **Bhussatī**ti nadati, “bhubhu”iti sunakhasaddaṁ karotīti attho. Idampissa ekaṁ kammaṁ. Paccekabuddhe pana cīvarakammatthāya aññaṁ ṭhānaṁ gate sunakhassa hadayaṁ phālitaṁ. Tiracchānā nāmete ujujātikā honti akuṭilā, manussā pana aññaṁ hadayena cinteti, aññaṁ mukhena kathenti. Tenevāha “gahanañhetaṁ bhante yadidaṁ manussā, uttānakañhetaṁ bhante yadidaṁ pasavo”ti (ma. ni. 2.3).

Iti so tāya paccekabuddhe sinehavasena ujudiṭṭhitāya akuṭilatāya kālaṅkatvā tāvatiṁsabhavane nibbatto. Taṁ sandhāyāha **“so …pe… nibbattī”**ti. Tassa pana kaṇṇamūle kathentassa saddo soḷasayojanaṭṭhānaṁ (pg.2.342) pharati,

pakatikathāsaddo pana sakalaṁ dasayojanasahassaṁ devanagaraṁ, evaṁ saraghosasampattiyā **“ghosakadevaputto” tveva nāmaṁ ahosi.** Ayamassa paccekabuddhe sinehena bhukkaraṇassa nissando. **Cavitvā**ti āhārakkhayena cavitvā. Devalokato hi devaputtā āyukkhayena, puññakkhayena, āhārakkhayena, kopenāti catūhi kāraṇehi cavanti. Imassa pana kāmaguṇe paribhuñjato muṭṭhassatissa āhārakkhayena cavanaṁ hoti. So kosambiyaṁ nagarasobhiniyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ gaṇhi. Nagarasobhiniyo kira dhītaraṁ paṭijagganti, na puttaṁ. Dhītaro hi tāsaṁ paveṇiṁ ghaṭayanti, tasmā sāpi taṁ saṅkārakūṭe chaḍḍāpeti. Ayamassa pubbe puttachaḍḍanakammassa nissando. Pāpakammañhi nāmetaṁ “appakan”ti nāvamaññitabbaṁ. Tameko manusso kākasunakhaparivāritaṁ disvā “putto me laddho”ti gehaṁ nesi, tassa pana hatthato kosambakaseṭṭhi kahāpaṇasahassaṁ datvā aggahesi, tamatthaṁ sandhāya **“kosambiyaṁ ekassa kulassa ghare nibbattī”**ti-ādi vuttaṁ. Sattakkhattuṁ ghātāpanatthaṁ upakkamakaraṇampi puttachaḍḍanakammasseva nissando. **Seṭṭhidhītāyā**ti janapadaseṭṭhino dhītāya. **Veyyattiyenā**ti paññāveyyattiyena. Sā hi tassa pitarā pesitaṁ mārāpanapaṇṇaṁ phāletvā vivāhapaṇṇaṁ bandhitvā jīvitalābhaṁ karoti. Tāyeva sarasampattiyā **ghositaseṭṭhi nāma jāto.**

Sarīrasantappanatthanti himavanteva mūlaphalāhāratāya kilantasarīrassa loṇambilasevanena pīnanatthaṁ. **Tasitā**ti pipāsitā. **Kilantā**ti parissantakāyā. **Vaṭarukkhan**ti mahānigrodharukkhaṁ. Te kira taṁ patvā tassa mūle nisīdiṁsu. Atha jeṭṭhakatāpaso nigrodharukkhassa sobhāsampattiṁ passitvā “mahānubhāvo maññe ettha adhivutthā devatā. Sādhu vatāyaṁ devatā isigaṇassa pānīyādidānena addhānaparissamaṁ vinodeyyā”ti cintesi. Devatāpi tathā cintitaṁ utvā isigaṇassa pānīyanhānakabhojanāni adāsi. Tenāha **“tatthā”**ti-ādi. Jeṭṭhakatāpasassa pana tathā cintanaṁ avisesato sabbattha āropetvā **“saṅgahaṁ paccāsisantā”**ti vuttaṁ. **“Hatthaṁ pasāretvā”**ti iminā hatthappasāraṇamattena tassā yathicchitanipphattiṁ dasseti. **Devatā āhā**ti sā attano puññassa parittakattā lajjāya kathetuṁ avisahantīpi punappunaṁ nippīḷiyamānā (pg.2.343) evamāha. **So**ti anāthapiṇḍiko gahapati. **Bhatakānan**ti bhatiyā veyyāvaccaṁ karontānaṁ dāsapesakammakarānaṁ. **Pakatibhattavetanamevā**ti pakatiyā dātabbabhattavetanameva. Tadā uposathikattā kammaṁ akarontānampi kammakaraṇadivase dātabbabhattavetanameva, na tato ūnanti attho. **Dhammapadaṭṭhakathāyaṁ** khuddakabhāṇakānaṁ matena “sāyamāsatthāya āgato”ti (dha. pa. aṭṭha. 1.2.sāmāvatīvatthu) vuttaṁ, idha pana dīghabhāṇakānaṁ matena **“majjhanhike pātarāsatthāya āgato”**ti. **Kañcī**ti kañcipi bhatakaṁ, kiñcipi bhatakakammanti vā sambandho. Majjhanhikakālattā **“upaḍḍhadivaso gato”**ti āha, tena upaḍḍhadivasameva samādinnattā “upaḍḍhūposatho”ti taṁ voharantīti dasseti. **Dhammapadaṭṭhakathāyaṁ** (dha. pa. aṭṭha. 1.2 sāmāvatīvatthu) rattibhāgena upaḍḍhūposatho vutto, idha pana majjhanhikato paṭṭhāya divasabhāgeneva, tadavasesadivasarattibhāgena vā. Asamepi hi bhāge upaḍḍhasaddo pavattati. **Tadahevā**ti aruṇuggamanakālaṁ sandhāya vuttaṁ.

“Ghosopi kho dullabho lokasmiṁ yadidaṁ buddho”ti **sañjātapītipāmojjo. Tadahevā**ti kosambiṁ pattadivasato dutiyadivaseyeva. **Turitātthā**ti turitā attha, sīghayāyino bhavathāti attho. Ehibhikkhupabbajjaṁ sandhāya **“pabbajitvā”**ti vuttaṁ. **Arahattan**ti catupaṭisambhidāsamalaṅkataṁ arahantabhāvaṁ. **Tepi seṭṭhino** sotāpattiphale patiṭṭhāya aḍḍhamāsamattaṁ dānāni datvā **paccāgamma tayo vihāre kāresuṁ.** Bhagavā pana devasikaṁ ekekasmiṁ vihāre vasati. Yassa ca vihāre vuttho, tasseva ghare piṇḍāya carati, tadā pana ghositassa vihāre viharati. Tena vuttaṁ

“kosambiyaṁ viharati ghositārāme”ti.

Bāhirasamayamattena **upajjhāyo,** na sāsane viya upajjhāyalakkhaṇena. Upecca parassa vācāya ārambhanaṁ bādhanaṁ **upārambho,** dosadassanavasena ghaṭṭananti attho. Tenāha **“vādaṁ āropetukāmā hutvā”**ti. Vadanti nindāvasena kathenti etenāti hi **vādo,** doso, tamāropetukāmā upari patiṭṭhapetukāmā hutvāti attho. Kathamāropetukāmāti āha **“iti kirā”**ti-ādi. **Taṁ jīvaṁ taṁ sarīran**ti yaṁ vatthu jīvasaññitaṁ, tadeva sarīrasaññitaṁ. Idañhi “rūpaṁ attato samanupassatī”ti (pg.2.344) vuttavādaṁ gahetvā vadanti. Rūpañca attānañca advayaṁ ekībhāvaṁ katvā samanupassanavasena, “satto”ti vā bāhirakaparikappitaṁ attānaṁ sandhāya vadanti. Tathā hi vuttaṁ **“idheva satto bhijjatī”**ti. **Assā**ti samaṇassa gotamassa. **Bhijjatī**ti nirudayavināsavasena vinassati. **Tena** jīvitasarīrānaṁ anaññattānujānanato, sarīrassa ca bhedadassanato. Na hettha yathā diṭṭhabhedavatā sarīrato anaññattā adiṭṭhopi jīvassa bhedo vutto, evaṁ adiṭṭhabhedavatā jīvato anaññattā sarīrassāpi abhedoti sakkā vattuṁ tassa bhedassa paccakkhasiddhattā, bhūtupādāyarūpavinimuttassa ca sarīrassa abhāvatoti iminā adhippāyenāha **“ucchedavādo hotī”**ti.

Aññaṁ jīvaṁ aññaṁ sarīranti aññadeva vatthu jīvasaññitaṁ, aññaṁ sarīrasaññitaṁ. Idañhi “rūpavantaṁ attānaṁ samanupassatī”ti-ādinayappavattavādaṁ gahetvā vadanti. Rūpabhedasseva diṭṭhattā attani ca tadabhāvato “attā nicco”ti ayamattho āpanno vāti iminā adhippāyenāha **“satto sassato āpajjatī”**ti.

379-380. Tayidaṁ nesaṁ vañjhāputtassa dīgharassatādiparikappanasadisaṁ, tasmāyaṁ pañho ṭhapanīyo. Na hesa atthanissito, na dhammanissito, nādibrahmacariyako, na nibbidādi-atthāya saṁvattati. **Poṭṭhapādasuttañ**cettha nidassanaṁ. Taṁ tattha rājanimīlanaṁ katvā “tena hāvusosuṇāthā”ti-ādinā satthā nesaṁ upari dhammadesanamārabhīti āha **“atha bhagavā”**ti-ādi. Sassatucchedadiṭṭhiyo **dve antā.** Ariyamaggo **majjhimā paṭipadā. Tassāyeva paṭipadāyā**ti micchāpaṭipadāya eva.

Saddhāpabbajitassāti saddhāya pabbajitassa “evamahaṁ ito vaṭṭadukkhato nissarissāmī”ti pabbajjamupagatassa, tadanurūpañca sīlaṁ pūretvā paṭhamajjhānena samāhitacittassa. **Etan**ti kilesavaṭṭaparivuddhidīpanaṁ “taṁ jīvaṁ taṁ sarīran”ti-ādikaṁ diṭṭhisaṁkilesanissitavacanaṁ. **Nibbicikiccho na hotī**ti dhammesu tiṇṇavicikiccho na hoti, tattha tattha āsappanaparisappanavasena pavattatīti attho.

Etamevaṁ (pg.2.345) **jānāmī**ti yena so bhikkhu paṭhamaṁ jhānaṁ upasampajja viharati, etaṁ sasampayuttaṁ dhammaṁ “mahaggatacittan”ti evaṁ jānāmi. Tathā hi vuttaṁ “mahaggatacittametanti saññaṁ ṭhapesin”ti. **No ca evaṁ vadāmī**ti yathā diṭṭhigatikā taṁ dhammajātaṁ sanissayaṁ abhedato gaṇhantā “taṁ jīvaṁ taṁ sarīran”ti, tadubhayaṁ vā bhedato gaṇhantā “aññaṁ jīvaṁ añña sarīran”ti attano micchāgāhaṁ pavedenti, evamahaṁ na vadāmi tassa dhammassa supariññātattā. Tenāha **“atha kho”**ti-ādi. Bāhirakā yebhuyyena kasiṇajjhānāni eva nibbattentīti vuttaṁ **“kasiṇaparikammaṁ bhāventassā”**ti. Yasmā bhāvanānubhāvena jhānādhigamo, bhāvanā ca pathavīkasiṇādisañjānanamukhena hotīti katvā saññāsīsena niddisīyati, tasmā **“saññābalena uppannan”**ti āha. Tena vuttaṁ “pathavīkasiṇameko sañjānātī”ti-ādi. Yasmā pana bhagavatā tattha tattha vāre “atha ca panāhaṁ na vadāmī”ti vuttaṁ, tasmā bhagavato vacanamupadesaṁ katvā na vattabbaṁ kiretaṁ kevalinā uttamapurisenāti adhippāyena **“na kallaṁ tassetan”**ti āhaṁsu, na sayaṁ paṭibhānenāti dassetuṁ **“maññamānā vadantī”**ti vuttaṁ. Sesaṁ anantarasutte vuttanayattā, pākaṭattā ca suviññeyyameva.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajananāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā jāliyasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsanā.

Jāliyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Mahāsīhanādasuttavaṇṇanā

Acelakassapavatthuvaṇṇanā

381. Evaṁ (pg.2.346) jāliyasuttaṁ saṁvaṇṇetvā idāni mahāsīhanādasuttaṁ saṁvaṇṇento yathānupubbaṁ saṁvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṁ vibhāvetuṁ, jāliyasuttassānantaraṁ saṅgītassa suttassa mahāsīhanādasuttabhāvaṁ vā pakāsetuṁ **"evaṁ me sutaṁ …pe… uruññāyaṁ viharatīti mahāsīhanādasuttan"**ti āha. **Etadeva nāman**ti yasmiṁ raṭṭhe taṁ nagaraṁ, tassa raṭṭhassapi yasmiṁ nagare bhagavā vihāsi, tassa nagarassapi "uruññā"tveva nāmaṁ, tasmā **uruññāyan**ti uruññānāmajanapade uruññānāmanagareti āvutti-ādinayena attho veditabbo. Iminā imamatthaṁ dasseti– na sabbattha niyatapulliṅgaputhuvacanāva janapadavācī saddā, katthaci aniyatapulliṅgaputhuvacanāpi yathā "āḷaviyaṁ viharatī"ti (pāci. 84 89) keci janapadamevatthaṁ vadanti, taṁ apanetuṁ **"bhagavā hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Ramaṇīyo**ti manoharabhūmibhāgatāya, chāyūdakasampattiyā, janavivittatāya ca manoramo. Migānaṁ abhayaṁ deti etthāti **migadāyo.** Tenāha **"so"**ti-ādi. **Celaṁ** vatthaṁ, taṁ natthi assāti **acelo**ti vuttaṁ **"naggaparibbājako"**ti. **Nāman**ti gottanāmaṁ. Tapanaṁ santapanaṁ kāyassa khedanaṁ **tapo,** so etassa atthīti **tapassī.** Yasmā tathābhūto tapaṁ nissito, tapo ca taṁ nissito hoti, tasmā **"tapanissitakan"**ti āha. **Muttācārādī**ti ettha **ādi**saddena parato **pāḷiya** (dī. ni. 1.397) māgatā hatthāpalekhanādayo saṅgahitā. Lūkhaṁ pharusaṁ sādhusammatācāravirahato apasādanīyaṁ ājīvati vattatīti **lūkhājīvī**ti aṭṭhakathāmuttakanayo. **Uppaṇḍetī**ti uhasanavasena paribhāsati. **Upavadatī**ti avaññāpubbakaṁ apavadati. Tena vuttaṁ **"hīḷeti vambhetī"**ti. "Hetumhi ñāṇaṁ dhammapaṭisambhidā"ti-ādīsu viya **dhamma**saddo hetupariyāyoti āha **"kāraṇassa anukāraṇan"**ti. Tathāvuttasaddatthoyevettha kāraṇasaddassa hetubhāvato. Atthavasā payutto hi saddapayogo. Soyeva ca saddattho parehi vuccamāno anukāraṇaṁ tadanurūpaṁ tassadisaṁ vā tato pacchā vā vuttakāraṇabhāvato. **Parehī**ti yesaṁ tumhehi idaṁ vuttaṁ, tehi parehi. **Vuttakāraṇenā**ti yathā (pg.2.347) tehi vuttaṁ, tathā ce tumhehi na vuttaṁ, evaṁ sati tehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā tumhākaṁ vādo vā tato paraṁ tassa anuvādo vā koci appamattakopi viññūhi garahitabbaṁ kāraṇaṁ ṭhānaṁ nāgaccheyya, kimevaṁ nāgacchatīti yojanā. **"Idaṁ vuttaṁ hotī"**ti-ādinā tadevatthaṁ saṅkhepato dasseti.

382. Idāni yaṁ vibhajjavādaṁ sandhāya bhagavatā "na mete vuttavādino"ti saṅkhepena vatvā taṁ vibhajitvā dassetuṁ "idhāhaṁ kassapā"ti-ādi vuttaṁ, taṁ vibhāgena dassento **"idhekacco"**ti-ādimāha. Bhagavā hi niratthakaṁ anupasamasaṁvattanikaṁ kāyakilamathaṁ "attakilamathānuyogo dukkho anariyo anatthasaṁhito"ti-ādinā (saṁ. ni. 5.1081 mahāva. 13). Garahati, sātthakaṁ pana

upasamasaṁvattanikaṁ kāyakilamathaṁ "āraññiko hoti, paṁsukūliko hotī"ti-ādinā (a. ni. 5.181 182 pari. 325) vaṇṇeti. **Appapuññatāyā**ti apuññatāya. Appasaddo cettha "dvattichadanassa pariyāyaṁ appaharite ṭhitena adhiṭṭhātabban"ti-ādīsu (pāci. 135) viya abhāvattho. Micchādiṭṭhibhāvato kammaphalaṁ paṭikkhipantena "natthi dinnan"ti-ādinā (dī. ni. 1.171 ma. ni. 1.445 2.94 225 3.91 116 136 saṁ. ni. 3.210 a. ni. 3.118 10.176 dha. sa. 1221 vibha. 907) micchādiṭṭhiṁ purakkhatvā jīvitavuttihetu tathā tathā duccaritapūraṇaṁ sandhāya **"tīṇi duccaritāni pūretvā"**ti vuttaṁ.

Bhiyyosomattāyāti mattato atirekaṁ. **"Bhiyyoso"**ti hi idaṁ bhiyyosaddena samānatthaṁ nepātikaṁ. **Anesanavasenā**ti kohaññe ṭhatvā asantaguṇasambhāvanicchāya yathā tathā tapaṁ katvā anesitabbamesanāvasena micchājīvenāti attho. Yathāvuttanayena jīvitavuttihetu **tīṇi duccaritāni pūretvā. Ime dve**ti "appapuñño, puññavā"ti ca vutte duccaritakārino dve puggale.

Dutiyanaye **ime dve**ti "appapuñño, puññavā"ti ca vutte sucaritakārino dve puggale.

Paṭhamadutiyanayesu vuttanayeneva tatiyacatutthanayesupi yathākkamaṁ attho veditabbo. Paṭhamatatiyanayesu cettha ahetuka-akiriyavādino. Dutiyacatutthanayesu pana kammakiriyavādinoti daṭṭhabbaṁ. **Appadukkhavihārī**ti (pg.2.348) appakaṁ dukkhena vihārī. **Bāhirakācārayutto**ti sāsanācārato bāhirakena titthiyācārena yutto. **Attānaṁ sukhetvā**ti adhammikena anesanāya laddhapaccayanimittena sukhena attānaṁ sukhetvā sukhaṁ katvā, **"sukhe ṭhapetvā"**ti adhunā pāṭho.

"Na dāni mayā sadiso atthī"ti-ādinā taṇhāmānadiṭṭhisaṅkhātānaṁ tissannaṁ maññanānaṁ vasena duccaritapūraṇamāha. Lābhasakkāraṁ vā uppādento tīṇi duccaritāni puretvāti sambandho. **Micchādiṭṭhivasenā**ti "natthi kāmesu doso"ti evaṁ pavattamicchādiṭṭhivasena. **Paribbājikāyā**ti bāhirapabbajjamupagatāya tāpasadārikāya, channaparibbājikāya ca. "Aparo"ti etthāpi hi "tāpaso vā channaparibbājako vā"ti adhikāro. **Daharāyā**ti taruṇāya. **Mudukāyā**ti sukhumālāya. **Lomasāyā**ti tanutambalomatāya appalomavatiyā. Lomaṁ etissā atthīti **lomasā.** Liṅgattayepi hi sa-paccayena padasiddhimicchanti saddavidū. **Kāmesū**ti vatthukāmesu. **Pātabbatan**ti paribhuñjitabbaṁ. Paribhogattho hettha **pā**-saddo, tabbasaddo ca bhāvasādhano. Tā-saddo pana sakatthe yathā "devatā"ti, **pātabbatan**ti vā paribhuñjanakataṁ, kattusādhano cettha tabbasaddo yathā uparipaṇṇāsake **pañcattayasutte** "ye hi keci bhikkhave samaṇā vā brāhmaṇā vā diṭṭhasutamutaviññātabbasaṅkhāramattena etassa āyatanassa upasampadaṁ paññapentī"ti (ma. ni. 3.24) tathā hi **tadaṭṭhakathāyaṁ** vuttaṁ "vijānātīti **viññātabbaṁ,** diṭṭhasutamutaviññātamattena pañcadvārikasaññāpavattimattenāti ayañhi ettha attho"ti, (ma. ni. aṭṭha. 3.24) **taṭṭīkāyañ**ca "yathā niyyantīti niyyānikāti bahulaṁ vacanato kattusādhano niyyānikasaddo, evaṁ idha viññātabbasaddoti āha 'vijānātīti viññātabban'ti," tā-saddo pana bhāve. Assādiyamānapakkhe ṭhito kilesakāmopi vatthukāmapariyāpannoyeva, tasmā tesu yathāruci paribhuñjantoti attho.

Idanti nayacatukkavasena vuttaṁ atthappabhedavibhajanaṁ. **"Titthiyavasena āgataṁ** aṭṭhakathāyaṁ tathā vibhattattā"ti (dī. ni. ṭī. 1.382) ācariyena vuttaṁ, tathāyeva pana pāḷiyampi vibhattanti veditabbaṁ. **Sāsanepī**ti imasmiṁ sāsanepi.

Kathaṁ (pg.2.349) labbhatīti āha **"ekacco hī"**ti-ādi. Yasmā na labhati, tasmā anesanaṁ katvāti-ādinā yojetabbaṁ. **Arahattaṁ vā** attani asantaṁ "atthi me"ti

yathārutaṁ **paṭijānitvā.** Sāmantajappanapaccayapaṭisevana-iriyāpathasannissitasaṅkhātāni **tīṇi vā kuhanavatthūni paṭisevitvā.**

Tādisovāti dhutaṅga (visuddhi. 1.22 theragā. aṭṭha. 2.844ādayo) samādānavasena lūkhājīvī eva. **Anesanavasenā**ti nidassanamattaṁ. "Arahattapaṭijānanenā"ti-ādipi hi vattabbaṁ.

Dullabhasukho bhavissāmi duggatīsu upapattiyāti adhippāyo. **Asakkonto**ti ettha antasaddo bhāvalakkhaṇe, asakkuṇamāne satīti attho.

383. **Asukaṭṭhānato**ti asukabhavato. **Āgatā**ti upapattivasena idhāgatā. **Idāni gantabbaṭṭhānañcā**ti upapattivaseneva āyatiṁ gamitabbabhavañca. **Tato**ti atītabhavato. **Puna upapattin**ti āyatiṁ anantarabhave puna upapattiṁ, tato anantarabhavepi puna upapattinti punappunaṁ nibbattiṁ. **Kena kāraṇena garahissāmī**ti ettha yathābhūtamajānanto icchādosavasena yaṁ kiñci garaheyya, na tathā cāhaṁ, ahaṁ pana yathābhūtaṁ jānanto sabbampetaṁ kena kāraṇena garahissāmi, sabbassapetassa tapassa garahāya kāraṇaṁ natthīti imamadhippāyaṁ dassento **"garahitabbamevā"**ti-ādimāha. **Bhaṇḍikan**ti puṭabhaṇḍikaṁ. Upamāpakkhe parisuddhatāya dhotaṁ, tathā adhotañca, upameyyapakkhe pana pasaṁsitabbaguṇatāya dhotaṁ parisuddhaṁ, tathā adhotañcāti attho. **Tamatthan**ti garahitabbassa ceva garahaṇaṁ, pasaṁsitabbassa ca pasaṁsanaṁ.

384. Diṭṭhadhammikassa, samparāyikassa ca atthassa sādhanavasena pavattiyā garukattā **na koci na sādhūti vadati**. **Pañcavidhaṁ veran**ti pāṇātipātādipañcavidhaveraṁ. Tañhi pañcavidhassa sīlassa paṭipakkhabhāvato, sattānaṁ verahetutāya ca **"veran"**ti vuccati, tato eva ca taṁ **na koci "sādhū"ti vadati** tathā diṭṭhadhammikādi-atthānamasādhanato, sattānaṁ sādhubhāvassa dūsanato ca. **Na nirundhitabban**ti rūpaggahaṇe na nivāretabbaṁ. Dassanīyadassanattho hi cakkhupaṭilābhoti tesamadhippāyo. Ayameva nayo (pg.2.350) sotādīsupi. Yadaggena tesaṁ pañcadvāre asaṁvaro sādhu, tadaggena tattha saṁvaro na sādhūti adhippāyo hotīti āha **"puna …pe… asaṁvaran"**ti.

Ayamettha aṭṭhakathāto aparo nayo– **yaṁ te ekaccaṁ vadanti "sādhū"ti** te "eke samaṇabrāhmaṇā"ti vuttā titthiyā yaṁ attakilamathānuyogādiṁ "sādhū"ti vadanti, taṁ mayaṁ na "sādhū"ti vadāma. **Yaṁ te …pe… "na sādhū"ti** yaṁ pana te anavajjapaccayaparibhogaṁ, sunivatthasupārutādisammāpaṭipattiñca "na sādhū"ti vadanti, taṁ mayaṁ "sādhū"ti vadāmāti.

Iti yaṁ paravādamūlakaṁ catukkaṁ dassitaṁ, tadeva puna sakavādamūlakaṁ catukkaṁ katvā dassitanti viññāpetuṁ **"evan"**ti-ādi vuttaṁ. Yañhi kiñci kenaci samānaṁ, tenapi taṁ samānameva. Yañca kiñci kenaci asamānaṁ, tenapi taṁ asamānamevāti āha **"samānāsamānatan"**ti. Ettha ca **samānatan**ti samānatāmattaṁ. Anavasesato hi pahātabbadhammānaṁ pahānaṁ, upasampādetabbadhammānaṁ upasampādanañca sakavādeva dissati, na paravāde. Tena vuttaṁ "tyāhaṁ upasaṅkamitvā evaṁ vadāmī"ti-ādi. Sakavādaparavādānurūpaṁ vuttanayena **pañcasīlādivaseneva attho veditabbo.**

Samanuyuñjāpanakathāvaṇṇanā

385. **Anta**miti āṇattiyaṁ pañcamī-attanopadaṁ. **Laddhiṁ pucchanto**ti "kiṁ

samaṇo gotamo saṁkilesadhamme anavasesaṁ pahāya vattati, udāhu pare gaṇācariyā, ettha tāva attano laddhiṁ vadehī”ti evaṁ paṭiññātaṁ siddhantaṁ pucchanto. **Kāraṇaṁ pucchanto**ti “samaṇova gotamo saṁkilesadhamme anavasesaṁ pahāya vattatī”ti vutte “kāraṇenapi etamatthaṁ gāhayā”ti evaṁ hetuṁ pucchanto. **Ubhayaṁ pucchanto**ti “idaṁ nāmettha kāraṇan”ti kāraṇaṁ vatvā paṭiññāte atthe sādhiyamāne anvayato, byatirekato ca kāraṇaṁ samatthetuṁ sadisāsadisappabhedaṁ upamodāharaṇadvayaṁ pucchanto. Apica hetupamodāharaṇavasena tilakkhaṇasampattiyā yathāpaṭiññāte atthe sādhite sammadeva anu pacchā bhāsanto nigamentopi **samanubhāsati nāmā**ti veditabbaṁ. **“Upasaṁharitvā”**ti pāṭhaseso. **“Kiṁ te”**ti-ādi upasaṁharaṇākāradassanaṁ (pg.2.351) **Dutiyapadepī**ti “saṅghena vā saṅghan”ti padepi. Vacanasesaṁ, upasaṁharaṇākārañca sandhāya **“eseva nayo”**ti vuttaṁ.

Tamatthanti taṁ pahātabbadhammānaṁ anavasesaṁ pahāya vattanasaṅkhātaṁ, samādātabbadhammānaṁ anavasesaṁ samādāya vattanasaṅkhātañca atthaṁ. **Yojetvā**ti akusalādipadehi yojetvā. Akosallasambhūtādi-atthena **akusalā ceva** tatoyeva **akusalāti ca saṅkhātā, saṅkhāta**saddo cettha ñātattho, koṭṭhāsattho ca yujjatīti āha **“ñātā, koṭṭhāsaṁ vā katvā ṭhapitā”**ti, purimena cettha padena ekantākusale vadati, pacchimena taṁ sahagate, tappaṭipakkhiye ca. Evañhi koṭṭhāsakaraṇena ṭhapanaṁ upapannaṁ hoti. Akusalapakkhikabhāvena hi vavatthāpanaṁ koṭṭhāsakaraṇaṁ. **Avajja**saddo dosattho gārayhapariyāyattā, a-saddassa ca tabbhāvavuttitoti āha **“sadosā”**ti. **Ariyā** nāma niddosā. Ime pana akusalā kathañcipi niddosā na hontīti **niddosaṭṭhena ariyā bhavituṁ nālaṁ asamatthā.**

386-392. **“Yan”**ti etaṁ kāraṇe paccattavacananti dasseti **“yenā”**ti iminā. **Yaṁ vā panā**ti asambhāvanāvacanametaṁ, yaṁ vā pana kiñcīti attho. **Pahāya vattantī**ti ca atthavasā puthuvacanavipariṇāmoti vuttaṁ **“yaṁ vā taṁ vā appamattakaṁ pahāya vattantī”**ti. **Gaṇācariyā** cettha pūraṇamakkhali-ādayo. Satthupabhavattā saṅghassa saṅghasampattiyāpi satthusampatti vibhāvīyatīti āha **“saṅgha …pe… siddhito”**ti, sā pana pasaṁsā pasādahetukāti pasādamukhena taṁ dassetuṁ **“pasīdamānāpī”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha sampiṇḍanatthena **pi**-saddena appasīdamānāpi evameva na pasīdantīti sampiṇḍeti. Yathā hi anvayato satthusampattiyā sāvakesu, sāvakasampattiyā ca satthari pasādo samuccīyati, evaṁ byatirekato satthuvipattiyā sāvakesu, sāvakavipattiyā ca satthari-appasādoti daṭṭhabbaṁ. **“Tathā hī”**ti-ādi tabbivaraṇaṁ. **Sarīrasampattin**ti rūpasampattiṁ, rūpakāyapāripūrinti attho. Rūpappamāṇe satte sandhāya idaṁ vuttaṁ, **“dhammadesanaṁ vā sutvā”**ti idantu ghosappamāṇe, dhammappamāṇe ca, **“bhikkhūnaṁ panācāragocaran”**ti-ādiṁ pana dhammappamāṇe, lūkhappamāṇe ca. Ācāragocarādīhi dhammo, sammāpaṭipattiyā lūkho ca hoti (pg.2.352) Tasmā “bhavanti vattāro”ti paṭhamapade rūpappamāṇā, ghosappamāṇā, dhammappamāṇā ca, dutiyapade dhammappamāṇāva yojetabbā. **Kīvarūpo**ti kittakajātiko. Yā saṅghassa pasaṁsāti ānetvā sambandho, ayameva vā pāṭho.

Tattha yā buddhānaṁ, buddhasāvakānameva ca pāsaṁsatā, aññesañca tadabhāvo jotito, taṁ viratippahānasaṁvaruddesavasena nīharitvā dassento **“ayamadhippāyo”**ti-ādimāha. Tattha setughātaviratiyā ariyamaggasampayuttattā **“sabbena sabbaṁ natthī”**ti vuttaṁ. Aṭṭhasamāpattivasena vikkhambhanappahānamattaṁ, vipassanāmattavasena tadaṅgappahānamattanti yathālābhaṁ yojetabbaṁ. **Vipassanāmattavasenā**ti ca “aniccan”ti vā “dukkhan”ti vā vividhaṁ dassanamattavasena, na pana

nāmarūpavavatthānapaccayapariggaṇhanapubbakaṁ lakkhaṇattayaṁ āropetvā saṅkhārānaṁ sammasanavasena. Nāmarūpaparicchedo, hi anattānupassanā ca bāhirakānaṁ natthi. **Itarāni** samucchedapaṭippassaddhinissaraṇappahānāni **tīṇi sabbena sabbaṁ natthi** maggaphalanibbānattā. Lokiyapañcasīlato añño sabbopi **sīlasaṁvaro,** "khamo hoti sītassa uṇhassā"ti-ādinā (ma. ni. 1.24 3.159 a. ni. 4.114) vutto suparisuddho **khantisaṁvaro,** "paññāyete pidhiyyare"ti-ādinā (su. ni. 1041 cūḷani. 60) vutto kilesānaṁ samucchedako maggañāṇasaṅkhāto **ñāṇasaṁvaro,** manacchaṭṭhānaṁ indriyānaṁ pidahanavasena pavatto suparisuddho **indriyasaṁvaro,** "anuppannānaṁ pāpakānaṁ akusalānaṁ dhammānaṁ anuppādāyā"ti-ādinā (dī. ni. 2.403 ma. ni. 1.135 saṁ. ni. 5.8 vibha. 205) vutto sammappadhānasaṅkhāto **vīriyasaṁvaro**ti imaṁ saṁvarapañcakaṁ sandhāya **"sesaṁ sabbena sabbaṁ natthī"**ti vuttaṁ.

"Pañca kho panime pātimokkhuddesā"ti-ādinā yathāvuttasīlasseva puna gahaṇaṁ sāsane sīlassa bahubhāvaṁ dassetvā tadekadese eva paresaṁ avaṭṭhānadassanatthaṁ. **"Uposathuddesā"**ti adhunā pāṭho. **Paññāyatī**ti patiṭṭhitabhāvena pākaṭo hoti, tasmā mayā hi …pe… natthīti yojetabbaṁ. **Sīhanādan**ti seṭṭhanādaṁ, abhītanādaṁ kenaci appaṭivattiyavādaṁ. Yaṁ pana vadanti–

"Uttarasmiṁ (pg.2.353) pade byaggha-puṅgavosabhakuñjara.
Sīhasaddūlanāgādyā, pume seṭṭhatthagocarā"ti.

Taṁ yebhuyyavasenāti daṭṭhabbaṁ.

Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā

393. "Ayaṁ pana yathāvutto mama vādo aviparītova, tassevaṁ aviparītabhāvo imaṁ maggaṁ paṭipajjitvā aparappaccayato jānitabbo"ti evaṁ **aviparītabhāvāvabodhanatthaṁ.** Pāḷiyaṁ **"atthi kassapā"**ti-ādīsu ayaṁ yojanā– yaṁ maggaṁ paṭipanno sāmaṁyeva attapaccakkhato evaṁ ñassati dakkhati "samaṇo gotamo vadanto yuttapattakāle tathabhāvato bhūtaṁ, ekaṁsena hitāvahabhāvato atthaṁ, dhammato anapetattā dhammaṁ, vinayayogato, paresañca vinayanato vinayaṁ vadatī"ti, so mayā sayaṁ abhiññā sacchikatvā pavedito sakalavaṭṭadukkhanissaraṇabhūto atthi kassapa maggo, tassa ca adhigamūpāyabhūtā pubbabhāgapaṭipadāti, tena "samaṇo gotamo ime dhamme anavasesaṁ pahāya vattatī"ti-ādi nayappavatto vādo kenaci asampakampito yathābhūta sīhanādoti dasseti. **Dakkhatī**ti cettha ssati-saddena padasiddhi "yatra hi nāma sāvako evarūpaṁ ñassati vā dakkhati vā sakkhiṁ karissatī"ti-ādīsu viya.

"Evametaṁ yathābhūtaṁ sammappaññāya passatī"ti-ādi suttapadesu (a. ni. 3.134) viya ca **maggañca paṭipadañca ekato katvā dassento. "Ayamevā"**ti sāvadhāraṇavacanaṁ maggassa puthubhāvapaṭikkhepatthaṁ, sabba-ariyasādhāraṇabhāvadassanatthaṁ, sāsane pākaṭabhāvadassanatthañca. Tenāha "ekāyano ayaṁ bhikkhave maggo sattānaṁ visuddhiyā"ti (dī. ni. 2.373 ma. ni. 1.106 saṁ. ni. 5.367 384).

"Eseva maggo natthañño, dassanassa visuddhiyā"ti, (dha. pa. 274)–

"Ekāyanaṁ (pg.2.354) jātikhayantadassī,
Maggaṁ pajānāti hitānukampī.
Etena maggena atariṁ su pubbe,

Tarissanti ye ca taranti oghan”ti. (saṁ. ni. 5.384 409 cūḷani. 107 211 netti. 170) ca–

Sabbesu ceva suttapadesesu, abhidhammapadesesu (vibha. 355) ca ekovāyaṁ maggo pākaṭoti.

Tapopakkamakathāvaṇṇanā

394. Tapoyeva upakkamitabbato, ārabhitabbato **tapopakkamā**ti āha **“tapārambhā”**ti, ārambhanañcettha tapakaraṇamevāti dasseti **“tapokammānī”**ti iminā. **Samaṇakammasaṅkhātā**ti samaṇehi kattabbakammasaññitā. **Brāhmaṇakammasaṅkhātā**ti etthāpi eseva nayo. **Niccolo**ti nissaṭṭhacolo sabbena sabbaṁ paṭikkhittacolo. Celaṁ, coloti ca pariyāyavacanaṁ. Koci chinnabhinnapaṭapilotikadharopi dasantayuttassa vatthassa abhāvato “niccolo”ti vattabbataṁ labheyyāti taṁ nivattetuṁ **“naggo”**ti vuttaṁ, naggiyavatasamādānena sabbathā naggoti attho. Lokiyakulaputtācāravirahitatāva vissaṭṭhācāratāti dasseti **“uccārakammādīsū”**ti-ādinā. Kathaṁ virahitoti āha **“ṭhitakovā”**ti-ādi, idañca nidassanamattaṁ vamitvā mukhavikkhālanādi-ācārassapi tena vissaṭṭhattā. **Apalikhatī**ti udakena adhovanato apalihati. So kira daṇḍakaṁ “satto”ti paññapeti, tasmā taṁ paṭipadaṁ pūrento evaṁ karotīti vuttaṁ **“uccāraṁ vā”**ti-ādi. Tattha **apalikhatī**ti apakasati.

“Ehi bhadanto”ti vutte upagamanasaṅkhāto vidhi **ehibhaddanto,** taṁ caratīti **ehibhaddantiko** ruḷhisaddena cettha taddhitasiddhi yathā “ehipassiko”ti, (ma. ni. 1.74) tappaṭikkhepena **na-ehibhaddantiko,** tadevatthaṁ dasseti **“bhikkhāgahaṇatthan”**ti-ādinā. **Na etī**ti na āgacchati. Evaṁ **natiṭṭhabhaddantiko**ti etthāpi. Samaṇena nāma sayaṁvacanakareneva bhavitabbaṁ, na paravacanakarenāti adhippāyena **tadubhayampi …pe… na karoti. Puretaran**ti taṁ ṭhānaṁ attanā upagamanato paṭhamataraṁ, taṁ kira so “bhikkhunā nāma yādicchakī (pg.2.355) eva bhikkhā gahetabbā”ti adhippāyena na gaṇhāti. **Uddissakataṁ** pana “mama nimittabhāvena bahū khuddakā pāṇā saṅghāṭamāpāditā”ti adhippāyena nādhivāseti. **Nimantanampi** “evaṁ tesaṁ vacanaṁ kataṁ bhavissatī”ti adhippāyena na sādiyati. **Kumbhī**ti pakkabhikkhāpakkhittakumbho. **Ukkhalī**ti bhikkhāpacanakumbho. **Pacchī**ti bhikkhāpakkhittapiṭakaṁ. **Tatopī**ti kumbhīkaḷopitopi. **Kumbhī**ādīsupi so sattasaññīti āha **“kumbhīkaḷopiyo”**ti-ādi. **“Ayaṁ man”**ti-ādīsupi eseva nayo. **Antaran**ti ubhinnamantarāḷaṁ.

Kabaḷantarāyoti ālopassa antarāyo. Etthāpi so sattasaññī. **Purisantaragatāyā**ti purisasamīpagatāya. **Rati-antarāyo**ti kāmaratiyā antarāyo. Gāmasabhāgādivasena saṅgamma kittenti etissāti **saṁkitti.** Tathā saṁhaṭataṇḍulādisañcayo tena katabhattamidhādhippetanti vuttaṁ **“saṁkittetvā katabhattesū”**ti. Majjhimanikāye **mahāsīhanādasuttantaṭīkāyaṁ** pana ācariyeneva evaṁ vuttaṁ “saṁkittayanti etāyāti **saṁkitti,** gāmavāsīhi samudāyavasena kiriyamānakiriyā, ettha pana bhattasaṁkitti adhippetāti āha ‘saṁkittetvā katabhattesū’ti”. Idaṁ pana tassa ukkaṭṭhapaṭipadāti dasseti **“ukkaṭṭho”**ti-ādinā. Yathā cettha, evaṁ “na-ehibhaddantiko”ti-ādīsupi ukkaṭṭhapaṭipadādassanaṁ veditabbaṁ. **Sā**saddo sunakhapariyāyo. **Tassā**ti sunakhassa. **Tatthā**ti tasmiṁ ṭhāne. **Samūhasamūhacārinī**ti saṅghasaṅghacārinī. **Manussā**ti veyyāvaccakaramanussā.

Sovīrakanti kañjikaṁ. "Loṇasovīrakan"ti keci, tadayuttameva, "sabbasassasambhārehi katan"ti vuttattā. Loṇasovīrakañhi sabbamacchamaṁsapupphaphalādisambhārakataṁ. **Surāpānamevā**ti majjalakkhaṇappattāya surāya pānameva. Merayampettha saṅgahitaṁ lakkhaṇahārena, ekasesanayena vā. **Sabbesupī**ti sāvajjānavajjesupi kañjikasurādīsu. Ekāgārameva bhikkhācariyāya upagacchatīti **ekāgāriko. Nivattatī**ti paccāgacchati, sati bhikkhālābhe taduttari na gacchatīti vuttaṁ hoti. Ekālopeneva vattatīti **ekālopiko.** Dīyati etāyāti **datti,** dvatti-ālopamattaggāhi khuddakaṁ bhikkhādānabhājanaṁ. Tenāha **"khuddakapātī"**ti. **Aggabhikkhan**ti anāmaṭṭhabhikkhaṁ samābhisaṅkhatatāya vā uttamabhikkhaṁ. Abhuñjanavasena eko (pg.2.356) ho etassāti **ekāhiko,** āhāro, taṁ āhāraṁ āhāretīti attho. So pana atthato ekadivasalaṅghakoti vuttaṁ **"ekadivasantarikan"**ti. Esa nayo **"dvāhikan"**ti-ādīsupi. Apica ekāhaṁ abhuñjitvā ekāhaṁ bhuñjanaṁ, ekāhavāro vā **ekāhikaṁ.** Dvīhaṁ abhuñjitvā dvīhaṁ bhuñjanaṁ, dvīhavāro vā **dvāhikaṁ.** Sesadvayepi ayaṁ nayo. Ukkaṭṭho hi pariyāyabhattabhojaniko dvīhaṁ abhuñjitvā ekāhameva bhuñjati. Evaṁ sesadvayepi. **Majjhimāgamaṭīkāyaṁ** pana "ekāhaṁ antarabhūtaṁ etassa atthīti ekāhikaṁ. Sesapadesupi esa nayo"ti vuttaṁ. "Therā bhikkhū bhikkhuniyo ovadanti pariyāyenā"ti-ādīsu viya vārattho **pariyāya** saddo. **Ekāhavārenā**ti ekāhikavārena. "Ekāhikan"ti-ādinā vuttavidhimeva paṭipāṭiyā pavattabhāvena dassetuṁ pāḷiyaṁ "iti evarūpan"ti-ādi vuttanti daṭṭhabbaṁ.

395. **Sāmāko** nāma godhumo. **Sayaṁjātā vīhijātī**ti aropimavīhijāti. Yadeva "vīhī"ti vadanti. **Likhitvā**ti kasitvā. **Silesopī**ti kaṇikārādirukkhaniyyāsopi. **Kuṇḍakan**ti tanutaraṁ taṇḍulasakalaṁ, taṇḍulakhaṇḍakanti attho. Odanena kataṁ kañjiyaṁ **odanakañjiyaṁ.** "Vāsitakena piññākena nahāyeyyā"ti-ādīsu (pāci. 1203) viya **piññāka** saddo tilapiṭṭhapariyāyo. Yathāha "piññākaṁ nāma tilapiṭṭhaṁ vuccatī"ti. "Taruṇakadalikkhandhameva piññākan"ti keci, na gahetabbametaṁ katthacipi tathā avacanato.

396. Saṇehi saṇavākehi nibbattitāni **sāṇāni,** aññehi missakāni sāṇāni eva **masāṇāni** niruttinayena, na chacīvarapariyāpannāni bhaṅgāni. Keci pana "masāṇāni nāma coḷavisesānīti parikappetvā massakacoḷānī"ti paṭhanti, tadayuttameva porāṇehi tathā avuttattā. **Erakatiṇādīnī**ti ettha **ādi**saddena akkamakacikadalivākādīnaṁ saṅgaho, erakādīhi katāni hi chavāni lāmakāni dussānīti vattabbataṁ labhanti. **Chava**saddo hettha hīnavācako, purimavikappe pana matasarīravācako. **Chaḍḍitanantakānī**ti chaḍḍitapilotikāni. Ajinassedanti **ajinaṁ,** pakati-ajinamigacammaṁ, tadeva majjhe phālitakañce, ajinassa khipaṁ phālitamupaḍḍhanti **ajinakkhipaṁ** (pg.2.357) "Sakhurakantipi vadantī"ti (ma. ni. aṭṭha. 1.155) **papañcasūdaniyaṁ** vuttaṁ, dvinnaṁ tiṇṇaṁ vā samuditañce, ajinakkhipanti tesamadhippāyo. **Vinayasaṁvaṇṇanāsu** pana "ajinameva abhedato **ajinakkhipan"**ti vuttaṁ. **Kanditvā**ti ujjavujjavena kanditvā. **"Ganthetvā"**tipi pāṭho, vaṭṭetvā bandhitvāti attho. Evañhi phalakacīre nidassanaṁ upapannaṁ hoti. **Yaṁ sandhāya vuttan**ti ajitavādassa paṭikiṭṭhatarabhāve upamādassanatthaṁ yadeva kesakambalaṁ sandhāya **aṅguttarāgame** (a. ni. 3.138) vuttaṁ.

Tantāvutānīti tantaṁ pasāretvā vītāni. **Paṭikiṭṭho**ti hīno. Kasmāti vuttaṁ **"kesakambalo"**ti-ādi. Pāḷiyaṁ **ubbhaṭṭhako"**ti etassa "uddhaṁ ṭhitako"ti attho **majjhimāgamaṭṭhakathāyaṁ mahāsīhanādasuttavaṇṇanāyaṁ** (ma. ni. aṭṭha. 1.215) vutto. **Ubbha**saddo hi upari-atthe nepātiko yathā "ubbhajāṇumaṇḍalan"ti. Anekaparimāṇā, hi nipātā, anekatthā ca.

Micchāvāyāmavaseneva ukkuṭikavatānuyogoti āha **“ukkuṭikavīriyaṁ anuyutto”**ti. Na kevalaṁ nisinnoyeva ukkuṭiko, atha kho **gacchantopi …pe… gacchati.** **Ayakaṇṭake**ti ayomayakaṇṭake. **Pakatikaṇṭake**ti salākakaṇṭake. Uccabhūmiyaṁ **thaṇḍila**saddoti vuttaṁ **“ucce bhūmiṭṭhāne”**ti. Ayaṁ aṭṭhakathāto aparo nayo– **thaṇḍilan**ti samāpakatibhūmi vuccati “patthaṇḍile pāturahosī”ti-ādīsu viya. Amarakosepi hi **nighaṇṭusatthe** vuttaṁ “vedī parikkhatā bhūmi, same thaṇḍilaṁ cāture”ti (sattarasamavagge 18gāthāyaṁ) tasmā thaṇḍile anantarahitāya pakatibhūmiyaṁ seyyampi kappetīti attho. Yaṁ sandhāya tattheva **nighaṇṭusatthe** vuttaṁ “yo thaṇḍile vata vasā, sete thaṇḍilasāyi so”ti (sattarasamavagge 44gāthāyaṁ) rajo eva jallaṁ malīnaṁ **rajojallaṁ.** Tena vuttaṁ **“sarīran”**ti-ādi. **Laddhaṁ āsanan**ti nisīdituṁ yathāladdhamāsanaṁ. **Akopetvā**ti aññattha anupagantvā. Tathā cāha **“tattheva nisīdanasīlo”**ti. Evaṁ nisīdanto hi taṁ akopento nāma hoti. Catūsu mahāvikaṭesu gūthamevidhādhippetanti vuttaṁ **“gūthaṁ vuccatī”**ti. Tañhi āsayavasena virūpaṁ kaṭattā **“vikaṭan”**ti vuccati. **Sāyaṁ tatiyan**ti sāyanhasamayasaṅkhātaṁ tatiyasamayaṁ. **Assā**ti udakorohanānuyogassa. Pātopadamiva sāyaṁpadaṁ nepātikaṁ (pg.2.358) Anusāralopena pana **“sāyatatiyakan”**tipi pāṭho dissati.

Ettha ca “acelako hotī”ti-ādīni yāva “thusodakaṁ pivatī”ti etāni vatapadāni ekavārāni, “ekāgāriko vā hotī”ti-ādīni pana nānāvārāni, nānākālikāni vā. Tathā “sākabhakkho vā hotī”ti-ādīni, “sāṇānipi dhāreti, masāṇānipi dhāretī”ti-ādīni ca. Tathā hettha vā-saddaggahaṇaṁ, pi-saddaggahaṇañca kataṁ. Pi-saddopi idha vikappattho eva daṭṭhabbo. Purimesu pana vatapadesu tadubhayampi na kataṁ, evañca katvā “acelako hotī”ti vatvā “sāṇānipi dhāretī”ti-ādivacanassa, “rajojalladharopi hotī”ti vatvā “udakorohanānuyogamanuyutto viharatī”ti vacanassa ca avirodho siddho hoti. Atha vā kimettha avirodhacintāya. Ummattakapacchisadiso hi titthiyavādo. Apica “acelako hotī”ti ārabhitvā tappasaṅgena sabbampi aññamaññavirodhameva attakilamathānuyogaṁ dassentena tena acelakassapena “sāṇānipi dhāretī”ti-ādi vuttanti daṭṭhabbaṁ.

Tapopakkamaniratthakatāvaṇṇanā

397. **Sīlasampadādīhī**ti sīlasampadā, samādhisampadā, paññāsampadāti imāhi lokuttarāhi sampadāhi. **Vinā**ti virahitattā, vinā vā tāhi na kadācipi sāmaññaṁ vā brahmaññaṁ vā sambhavati, tasmā tesaṁ tapopakkamānaṁ niratthakataṁ dassentoti sapāṭhasesayojanā. **Dosaveravirahitan**ti dosasaṅkhātaverato virahitaṁ. Idañhi dosassa mettāya ujupaṭipakkhato vuttaṁ. Yaṁ pana ācariyena vuttaṁ “dosaggahaṇena vā sabbepi jhānapaṭipakkhā saṁkilesadhammā gahitā. Veraggahaṇena paccatthikabhūtā sattā. Yadaggena hi dosarahitaṁ, tadaggena verarahitan”ti (dī. ni. ṭī. 1.397), tadetaṁ pāḷiyaṁ verasaddasseva vijjamānattā, aṭṭhakathāyañca tadatthameva dassetuṁ dosasaddassa vuttattā vicāretabbaṁ.

398. **Ettakamattan**ti naggacariyādimattaṁ. Pākaṭabhāvena kāyati atthaṁ gametīti **pakati,** lokasiddhavādo. Tenāha **“pakatikathā esā”**ti. “Mattā sukhapariccāgā”ti-ādīsu (dha. pa. 290) viya mattāsaddo appattaṁ antonītaṁ katvā (pg.2.359) pamāṇavācakoti āha **“iminā”**ti-ādi. Tena pana pamāṇena pahātabbo eva paṭipattikkamo pakaraṇappatto. Iminā “tapopakkamenā”ti saddantarena vā adhigatoti

dasseti **“paṭipattikkamenā”**ti iminā. **Tato**ti tasmā sāmaññabrahmaññassa appamattakeneva paṭipattikkamena sudukkarabhāvato. Imaṁ hetusambandhaṁ sandhāya **“padasambandhena saddhin”**ti vuttaṁ. **Sabbatthā**ti sabbavāresu.

399. **Aññathā**ti yadi acelakabhāvādinā sāmaññaṁ vā brahmaññaṁ vā abhavissa, evaṁ sati suvijānova samaṇo, suvijāno brāhmaṇo. Yasmā pana tumhe ito aññathāva sāmaññaṁ, aññathā brahmaññaṁ vadatha, tasmā dujjānova samaṇo dujjāno brāhmaṇoti attho. Tenāha **“idaṁ sandhāyāhā”**ti. **Taṁ pakativādaṁ paṭikkhipitvā**ti yaṁ pubbe pākatikaṁ sāmaññaṁ, brahmaññañca hadaye ṭhapetvā tena acelakassapena “dukkaraṁ sudukkaran”ti vuttaṁ, bhagavatā ca tameva sandhāya “pakati kho esā”ti-ādi bhāsitaṁ, tameva idha pākatikasāmaññabrahmaññavisayaṁ kathaṁ paṭisaṁharitvā. **Sabhāvatova** paramatthato eva samaṇassa, brāhmaṇassa ca **dujjānabhāvaṁ āvikaronto punapi “pakati kho”ti-ādimāha. Tatrāpī**ti samaṇabrāhmaṇavādepi. **Padasambandhan**ti hetupadena saddhiṁ pubbāparavākyasambandhaṁ.

Sīlasamādhipaññāsampadāvaṇṇanā

400-1. **Paṇḍito**ti hetusampattisiddhena paṇḍiccena samannāgato. **Kathaṁ uggahesī**ti paripakkañāṇattā ghaṭe padīpena viya abbhantare samujjalantena paññāveyyattiyena tattha tattha bhagavatā desitamatthaṁ pariggaṇhanto taṁ desanaṁ upadhāresi. Yasmā uggahesi, tasmā …pe… viditvāti sambandho. **Tassa cā**ti yo acelako hoti, yāva udakorohanānuyogamanuyutto viharati, tassa ca. Tassa ceti vā padacchedo, abhāvitā asacchikatā hoti ceti yojanā. **Tā sampattiyo pucchāmi,** yāhi samaṇo ca brāhmaṇo ca hotīti adhippāyo. **Sīlasampadādivijānanatthan**ti sīlasampadādivijānanahetu. “Kasmā pucchatī”ti hi vuttaṁ. **Atha**-saddo cettha kāraṇe. Evamīdisesu. **Sīlasampadāyā**ti ettha **iti**saddo ādi-attho, upalakkhaṇaniddeso (pg.2.360) vāyaṁ, tena “cittasampadāya, paññāsampadāyā”ti padadvayaṁ saṅgaṇhāti. Tenāha “sīlacittapaññāsampadāhi aññā”ti. Imehi ca asekkhasīlādikkhandhattayaṁ saṅgahitanti vuttaṁ **“arahattaphalamevā”**ti. Tattha kāraṇaṁ dasseti **“arahattaphalapariyosānan”**ti-ādinā. Idañhi kākolokanamiva ubhayāpekkhavacanaṁ.

Sīhanādakathāvaṇṇanā

402. **Anuttaran**ti anaññasādhāraṇatāya, anaññasādhāraṇatthavisayatāya ca anuttaraṁ. **Mahāsīhanādan**ti mahantaṁ buddhasīhanādaṁ. Ativiya accantavisuddhatāya **paramavisuddhaṁ. “Paraman**ti ukkaṭṭhaṁ. Tenāha ‘uttaman’ti” ācariyena vuttaṁ, ukkaṭṭhapariyāyo ca **parama**saddo atthīti tassādhippāyo. **Sīlamevā**ti lokiyasīlamattattā sīlasāmaññameva. Yathā anaññasādhāraṇaṁ bhagavato lokuttarasīlaṁ savāsanapaṭipakkhadhammaviddhaṁsanato, evaṁ lokiyasīlampi anaññasādhāraṇameva tadanucchavikabhāvena pavattattā. Evañhi “nāhaṁ tatthā”ti pāḷivacanaṁ upapannaṁ hoti. “Yāvatā kassapa ariyaṁ paramaṁ sīlan”ti idaṁ “sīlassa vaṇṇaṁ bhāsantī”ti ettha ākāradassanaṁ. “Yadidaṁ adhisīlan”ti idaṁ pana “tatthā”ti padadvaye aniyamavacanaṁ **“Yadidaṁ adhisīlan”**ti ca lokiyalokuttaravasena duvidhampi buddhasīlaṁ ekajjhaṁ katvā vuttaṁ, tasmā ta-saddenapi ubhayasseva

parāmasananti dassetuṁ **“tattha sīlepi paramasīlepī”**ti-ādimāha. **Samasaman**ti samena visesanabhūtena sīlena samanti atthaṁ viññāpetuṁ **“mama sīlasamena sīlena mayā saman”**ti vuttaṁ. **Tasmiṁ sīle**ti duvidhepi sīle. **Iti iman**ti evaṁ imaṁ sīlavisayaṁ. **Paṭhaman**ti uppattikkamato paṭhamaṁ pavattattā paṭhamabhūtaṁ.

Tapatīti kilese santappati, vidhamatīti attho. **“Tadevā”**ti iminā tulyādhikaraṇasamāsamāha. **Jigucchatī**ti hīḷeti lāmakato ṭhapeti. Ārakā kilesehīti katvā **niddosattā ariyā. Ārambhavatthuvasenā**ti aṭṭhārambhavatthuvasena. **Vipassanāvīriyasaṅkhātā**ti vipassanāsampayuttavīriyasaṅkhātā. Lokiyamattattā **tapojigucchāva.** Maggaphalasampayuttā vīriyasaṅkhātā tapojigucchāti adhikāravasena sambandho. Sabbukkaṭṭhabhāvato (pg.2.361) **paramā nāma.** Yathā yuvino bhāvo yobbanaṁ, evaṁ jigucchino bhāvo **jegucchaṁ. Yadidaṁ adhijegucchan**ti sīle viya lokiyalokuttaravasena duvidhampi buddhajegucchaṁ. **Tatthā**ti jegucchepi adhijegucchepi. **Kammassakatāpaññā**ti “atthi dinnaṁ, atthi yiṭṭhan”ti-ādi (ma. ni. 1.441 vibha. 793) nayappavattaṁ ñāṇaṁ. Yathāha **vibhaṅge**–

> “Tattha kataraṁ kammassakatāñāṇaṁ, atthi dinnaṁ, atthi yiṭṭhaṁ, atthi hutaṁ, atthi sukaṭadukkaṭānaṁ kammānaṁ phalaṁ vipāko …pe… ṭhapetvā saccānulomikaṁ ñāṇaṁ sabbāpi sāsavā kusalā paññā kammassakatāñāṇan”ti (vibha. 793).

Sabbampi hi akusalaṁ attano vā hotu, parassa vā, na sakaṁ nāma. Kasmā? Atthabhañjanato, anatthajananato ca. Tathā sabbampi kusalaṁ sakaṁ nāma. Kasmā? Anatthabhañjanato, atthajananato ca. Evaṁ kammassakabhāve pavattā paññā kammassakatāpaññā nāma. **Vipassanāpaññā**ti maggasaccassa, paramatthasaccassa ca anulomanato saccānulomikasaññitā vipassanāpaññā, lokiyamattato paññāva. Itthiliṅgassa napuṁsakaliṅgavipariyāyo idha **liṅgavipallāso. Yāyaṁ adhipaññā**ti sīle viya lokiyalokuttaravasena duvidhāpi buddhapaññā. **Tatthā**ti paññāyapi adhipaññāyapi. Yathārahaṁ parittamahaggatabhāvato **vimutti**yeva **nāma.** Maggaphalavasena kilesānaṁ samucchindanapaṭippassambhanāni **samucchedapaṭippassaddhivimuttiyo.** Atha vā sammāvācādiviratīnaṁ adhisīlaggahaṇena, sammāvāyāmassa adhijegucchaggahaṇena, sammādiṭṭhiyā adhipaññāggahaṇena gahitattā aggahitaggahaṇena sammāsaṅkappasatisamādhayo maggaphalapariyāpannā **samucchedapaṭippassaddhivimuttiyo** daṭṭhabbā. **Nissaraṇavimutti** pana nibbānameva. **Yā ayaṁ adhivimuttī**ti sīle vuttanayena duvidhāpi adhivimutti. **Tatthā**ti vimuttiyāpi adhivimuttiyāpi.

403. Yaṁ kiñci janavivittaṭṭhānaṁ **suññāgāra**midhādhippetaṁ. Tattha nadantena vinā añño jano natthīti dassetuṁ **“ekakovā”**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhasu parisāsū**ti khattiyaparisā, brāhmaṇagahapatisamaṇacātumahārājikatāvatiṁsamārabrahmaparisāti imāsu aṭṭhasu parisāsu.

Tadatthaṁ (pg.2.362) **majjhimāgamavare mahāsīhanādasuttapadena** (ma. ni. 1.150) sādhento **“cattārimānī”**ti-ādimāha. Tattha **vesārajjānī**ti visāradabhāvā, ñāṇappahāna-antarāyikaniyyānikadhammadesanānimittaṁ kutocipi asantassanabhāvā nibbhayabhāvāti attho. “Vesārajjan”ti hi catūsu ṭhānesu sārajjābhāvaṁ paccavekkhantassa uppannasomanassamayañāṇassetaṁ nāmaṁ. Aññehi pana asādhāraṇataṁ dassetuṁ **“tathāgatassa tathāgatavesārajjānī”**ti vuttaṁ. “Yathā vā pubbabuddhānaṁ vesārajjāni puññussayasampattiyā āgatāni, tathā āgatavesārajjānī”ti vā dutiyassa tathāgatasaddassa tulyādhikaraṇattā evaṁ vuttaṁ. Ayaṁ aṭṭhakathānayo.

Neruttikā pana vadanti "samāse siddhe sāmaññattā, saññāsaddattā ca tathā vuttan"ti. **Āsabhaṁ ṭhānan**ti seṭṭhaṭṭhānaṁ uttamaṭṭhānaṁ. Sabbaññutaṁ paṭijānanavasena abhimukhaṁ gacchanti, aṭṭhaparisaṁ upasaṅkamantīti vā **āsabhā,** buddhā, tesaṁ ṭhānantipi attho.

Apica tayo puṅgavā– gavasatajeṭṭhako **usabho,** gavasahassajeṭṭhako **vasabho.** Vajasatajeṭṭhako vā **usabho,** vajasahassajeṭṭhako **vasabho.** Ekagāmakhette vā jeṭṭho **usabho,** dvīsu gāmakhettesu jeṭṭho **vasabho,** sabbagavaseṭṭho sabbattha jeṭṭho sabbaparissayasaho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehipi akampanīyo **nisabho**ti. Nisabhova idha "usabho"ti adhippeto. Idampi hi tassa pariyāyavacanaṁ. Usabhassa idanti **āsabhaṁ,** idaṁ pana āsabhaṁ viyāti **āsabhaṁ.** Yatheva hi nisabhasaṅkhāto usabho usabhabalena samannāgato catūhi pādehi pathaviṁ uppīḷetvā acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evaṁ tathāgatopi dasatathāgatabalena samannāgato catūhi vesārajjapādehi aṭṭhaparisāpathaviṁ uppīḷetvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati. Evaṁ tiṭṭhamānova taṁ āsabhaṁ ṭhānaṁ paṭivijānāti upagacchati na paccakkhāti attani āropeti. Tena vuttaṁ "āsabhaṁ ṭhānaṁ paṭijānātī"ti.

Sīhanādaṁ nadatīti "seṭṭhanādaṁ abhītanādaṁ nadatī"ti vuttovāyamattho. Atha vā sīhanādasadisaṁ nādaṁ nadati. Ayamattho khandhavaggasaṁyutte āgatena **sīhanādasuttena** (saṁ. ni. 3.78) dīpetabbo. Yathā vā sīho migarājā parissayānaṁ (pg.2.363) sahanato, goṇamahiṁ samattavāraṇādīnaṁ hananato ca "sīho"ti vuccati, evaṁ tathāgato munirājā lokadhammānaṁ sahanato, parappavādānaṁ hananato ca "sīho"ti vuccati. Evaṁ vuttassa sīhassa nādaṁ nadati. Tattha yathā migasīho sīhabalena samannāgato sabbattha visārado vigatalomahaṁso sīhanādaṁ nadati, evaṁ tathāgatasīho dasatathāgatabalena samannāgato aṭṭhasu parisāsu visārado vigatalomahaṁso "iti rūpan"ti-ādinā (saṁ. ni. 3.78 a. ni. 8.2) nayena nānāvidhadesanāvilāsasampannaṁ sīhanādaṁ nadati. Tena vuttaṁ "parisāsu sīhanādaṁ nadatī"ti.

Pañhaṁ abhisaṅkharitvāti ñātumicchitaṁ atthaṁ attano ñāṇabalānurūpaṁ abhisaṅkharitvā. **Taṅkhaṇaññevā**ti pucchitakkhaṇeyeva ṭhānuppattikapaṭibhānena **vissajjeti.** Ajjhāsayānurūpaṁ, atthadhammānurūpañca vissajjanato **cittaṁ paritosetiyeva. Assā**ti samaṇassa gotamassa. **Sotabbaṁ maññantī**ti aṭṭhakkhaṇavajjitena navamena khaṇena labbhamānattā "yaṁ no satthā sāsati, taṁ mayaṁ sossāmā"ti ādarabhāvajātā **mahanteneva ussāhena** sotabbaṁ sampaṭicchitabbaṁ maññati. **Kallacittā muducittā**ti pasādābhivuddhiyā vigatupakkilesatāya kallacittā muducittā honti. **Muddhappasannā**ti tucchappasannā niratthakappasannā. **Pasannākāro** nāma pasannehi kātabbasakkāro, so duvidho dhammāmisapūjāvasena, tattha āmisapūjaṁ dassento **"paṇītānī"**ti-ādimāha. Dhammapūjā pana pāḷiyameva "tathattāya paṭipajjantī"ti iminā dassitā. **Tathābhāvāyā**ti yathābhāvāya yassa vaṭṭadukkhanissaraṇassa atthāya dhammo desito, tathābhāvāya. Tadevatthaṁ dassetuṁ **"dhammānudhammapaṭipattipūraṇatthāyā"**ti vuttaṁ. Dhammānudhammapaṭipatti hi vaṭṭadukkhanissaraṇapariyosānā, sā ca dhammānudhammapaṭipatti yāya anupubbiyā paṭipajjitabbā, paṭipajjantānañca sati ajjhattikaṅgasamavāye ekaṁsikā tassā pāripūrīti taṁ anupubbiṁ dassento **"keci saraṇesū"**ti-ādimāha. Yathā pūrentā pūretuṁ sakkoti nāma, tathā pūraṇaṁ dassetuṁ **"sabbākārena pana pūrentī"**ti vuttaṁ.

Imasmiṁ panokāseti "paṭipannā ca ārādhentī"ti

sīhanādakiccapāripūriṭṭhapane pāḷipadese. **Samodhānetabbā**ti saṅkalayitabbā. **Ekaccaṁ …pe… passāmīti bhagavato eko sīhanādo** asādhāraṇo aññehi (pg.2.364) appaṭivattiyo seṭṭhanādo abhītanādoti katvā. Esa nayo sesesupi. Aparaṁ tapassinti adhikāro. **Purimānaṁ dasannan**ti "ekaccaṁ tapassiṁ niraye nibbattaṁ passāmī"ti vuttasīhanādato paṭṭhāya yāva "vimuttiyā mayhaṁ sadiso natthī"ti vuttasīhanādā purimakānaṁ dasannaṁ sīhanādānaṁ, niddhāraṇe cetaṁ sāmivacanaṁ. Tenāha **"ekekassā"**ti. **"Parisāsu ca nadatī"ti ādayo** "paṭipannā ca maṁ ārādhentī"ti pariyosānā **dasa dasa** sīhanādā **parivārā**. "Ekaccaṁ tapassiṁ niraye nibbattaṁ passāmī"ti hi sīhanādaṁ nadanto bhagavā parisāsu nadati visārado hutvā nadati, tattha ca pañhaṁ pucchanti, pañhaṁ vissajjeti, vissajjanena parassa cittaṁ ārādheti, sutvā sotabbaṁ maññanti, sutvā ca bhagavato pasīdanti, pasannā ca pasannākāraṁ karonti, yaṁ paṭipattiṁ deseti, tathattāya paṭipajjanti, paṭipannā ca maṁ ārādhentīti evaṁ parivāretvā atthayojanā sambhavati. Ayameva nayo sesesupi navasu.

"Evan"ti-ādinā yathāvuttānaṁ sīhanādānaṁ saṅkalayitvā dassanaṁ. **Te dasā**ti "parisāsu ca nadatī"ti ādayo dasa sīhanādā. **Purimānaṁ dasannan**ti yathāvuttānaṁ mūlabhūtānaṁ purimakānaṁ dasasīhanādānaṁ. **Parivāravasenā**ti mūliṁ katvā paccekaṁ parivāravasena yojiyamānā **sataṁ** sīhanādā. **Purimā ca dasā**ti mūlamūliyo katvā parivāravasena ayojiyamānā purimakā ca dasāti evaṁ **dasādhikaṁ sīhanādasataṁ hoti. Aññasmiṁ pana sutte**ti **majjhimāgama**cūḷasīhanādasuttādimhi (ma. ni. 1.193) **tenā**ti saṅkhyāmahattena. Mahāsīhanādattā **idaṁ suttaṁ "mahāsīhanādan"ti vuccati,** na pana **majjhimanikāye** mahāsīhanādasuttamiva cūḷasīhanādasuttamupādāyāti adhippāyo.

Titthiyaparivāsakathāvaṇṇanā

404. **Paṭisedhetvā**ti tathā bhāvābhāvadassanena paṭikkhipitvā. Yaṁ bhagavā pāthikavagge **udumbarikasutte** (dī. ni. 3.57) "idha nigrodha tapassī"ti-ādinā upakkilesavibhāgaṁ, pārisuddhivibhāgañca dassento saparisassa nigrodhaparibbājakassa purato sīhanādaṁ nadati, taṁ dassetuṁ **"idānī"**ti-ādi vuttaṁ. **Naditapubban**ti udumbarikasutte āgatanayena pubbe nigrodhaparibbājakassa naditaṁ (pg.2.365) **Tapabrahmacārī**ti uttamatapacārī, tapena vā vīriyena brahmacārī. **Idan**ti "rājagahe …pe… pañhaṁ apucchī"ti pāḷiyaṁ āgatavacanaṁ. Ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.403) pana yathāvuttaṁ aṭṭhakathāvacanameva paccāmaṭṭhaṁ. Ettha ca kāmaṁ yadā nigrodho pañhamapucchi, bhagavā cassa vissajjesi, na tadā bhagavā gijjhakūṭe pabbate viharati, rājagahasamīpeyeva udumbarikāya deviyā uyyāne viharati tattheva tathā pucchitattā, vissajjitattā ca, tathāpi gijjhakūṭe pabbate bhagavato vihāro na tāva vicchinno, tasmā pāḷiyaṁ "tatra man"ti-ādivacanaṁ, aṭṭhakathāyañca "tatra rājagahe gijjhakūṭe pabbate viharantaṁ man"ti-ādivacanaṁ vuttanti imamatthampi **"yaṁ taṁ bhagavā"**ti-ādinā viññāpetīti daṭṭhabbaṁ. "Gijjhakūṭe pabbate"ti idaṁ tattha katavihāraṁ sandhāya vuttanti dasseti **"gijjhakūṭe mahāvihāre"**ti iminā. **Udumbarikāyā**ti tannāmikāya. **Uyyāne**ti tattha kataparibbājakārāmaṁ sandhāya vadati. **Nigrodho** nāma channaparibbājako. **Sandhāno** nāma pañca-upāsakasataparivāro anāgāmi-upāsako. **Kathāsallāpan**ti "yagghe gahapati jāneyyāsi, kena samaṇo gotamo saddhiṁ sallapatī"ti-ādinā (dī. ni. 3.53) sallāpakathaṁ. **Paran**ti atisayatthe nipāto. **Viyā**ti padapūraṇamatte yathā taṁ "ativiyā"ti. **Andhabālan**ti paññācakkhunā andhaṁ

bālajanaṁ. **Yoge**ti naye, dukkhanissaraṇūpāyeti attho.

405. **Anenā**ti bhagavatā. **Khandhake**ti **mahāvagge** pabbajjakhandhake (mahāva. 96) yaṁ parivāsaṁ parivasatīti yojanā. "Pubbe aññatitthiyo bhūtoti **aññatitthiyapubbo"**ti (sārattha. ṭī. 76) **ācariyasāriputtattherena** vuttaṁ. Paṭhamaṁ pabbajjaṁ gahetvāva parivasatīti āha **"sāmaṇerabhūmiyaṁ ṭhito"**ti. **Tan**ti dvīhi ākārehi vuttaṁ parivāsaṁ. **Pabbajjan**ti "ākaṅkhati pabbajjaṁ, ākaṅkhati upasampadan"ti ettha vuttaṁ pabbajjaggahaṇaṁ. "Uttaridirattatirattaṁ sahaseyyaṁ kappeyyā"ti (pāci. 51) ettha dirattaggahaṇaṁ viya **vacanasiliṭṭhatāvaseneva vuttaṁ.** Yasmā pana sāmaṇerabhūmiyaṁ ṭhiteneva parivasitabbaṁ, na gihibhūtena, tasmā **aparivasitvāyeva pabbajjaṁ labhati. Na gāmappavesanādīnī**ti ettha **ādi**saddena navesiyāvidhavāthullakumārikapaṇḍakabhikkhunigocaratā, sabrahmacārīnaṁ kiṁ karaṇīyesu dakkhānalasāditā, uddesaparipucchādīsu tibbacchandatā, yassa titthāyatanato (pg.2.366) idhāgato, tassa avaṇṇabhaṇane attamanatā, buddhādīnaṁ avaṇṇabhaṇane anattamanatā, yassa titthāyatanato idhāgato, tassa vaṇṇabhaṇane anattamanatā, buddhādīnaṁ vaṇṇabhaṇane attamanatāti imesaṁ sattavattānaṁ saṅgaho veditabbo. **Pūrentena parivasitabban**ti yadā parivasati, tadā pūramānena parivasitabbaṁ. **Aṭṭhavattapūraṇenā**ti yathāvuttānaṁ aṭṭhannaṁ vattānaṁ pūraṇena. **Etthā**ti parivāse, upasampadāya vā. **Ghaṁsitvā koṭṭetvā**ti ajjhāsayavīmaṁsanavasena suvaṇṇaṁ viya ghaṁsitvā koṭṭetvā. **Pabbajjāyā**ti nidassanamattaṁ. Upasampadāpi hi tena saṅgayhati.

"Gaṇamajjhe nisīditvāti upasampadākammassa gaṇappahonakānaṁ bhikkhūnaṁ majjhe saṅghatthero viya tassa anuggahatthaṁ nisīditvā"ti (dī. ni. ṭī. 1.405) ācariyena vuttaṁ, idāni pana bahūsupi potthakesu **"taṁ nisīdāpetvā"**ti kāritavasena pāṭho dissati. Aciramupasampannassa assāti **acirūpasampanno,** atthamattaṁ pana dassetuṁ **"upasampanno hutvā naciramevā"**ti āha. Kāyacittavivekāva idhādhippetā upadhivivekatthaṁ paṭipajjanādhikārattāti vuttaṁ **"kāyena ceva cittena cā"**ti. **Vūpakaṭṭho**ti vivitto. Tādisassa sīlavisodhane appamādo avuttasiddhoti kammaṭṭhāne appamādameva dasseti. **Pesitacitto**ti nibbānaṁ pati pesitacitto, tanninno tappoṇo tappabbhāroti vuttaṁ hoti, evaṁbhūto ca tathā anapekkhatāya vissajjitakāyo nāmāti adhippāyamāvikātuṁ **"vissaṭṭha-attabhāvo"**ti vuttaṁ. **Attā**ti cettha cittaṁ vuccati rūpakāyassa avisayattā. **Yassā**ti arahattaphalassa. Jātikulaputtāpi ācārasampannā eva arahattādhigamāya pabbajjāpekkhā hontīti tepi jātikulaputte teheva ācārakulaputtehi ekasaṅgahe karonto **"ācārakulaputtā"**ti āha. Iminā hi ācārasampannā jātikulaputtāpi saṅgahitā honti. Ācārasampannānamevādhippetabhāvo ca "sammadevā"ti saddantarena viññāyati. "Otiṇṇomhi jātiyā"ti-ādinā nayena hi saṁvegapubbikaṁ yathānusiṭṭhaṁ pabbajjaṁ sandhāya "sammadevā"ti vuttaṁ. Tenāha **"hetunāva kāraṇenevā"**ti. Tattha **hetunā**ti nayena upāyena. **Kāraṇenevā**ti tabbivaraṇavacanaṁ (pg.2.367) **Tan**ti arahattaphalaṁ. Tadeva hi "anuttaraṁ brahmacariyapariyosānan"ti vattumarahati aññesaṁ tathā abhāvato. "Yaṁtaṁsaddā niccasambandhā"ti saddanayenapi tadatthaṁ dasseti **"tassa hī"**ti-ādinā. "Yassatthāya …pe… pabbajjantī"ti pubbe vuttassa **tassa** arahattaphalassa **atthāya kulaputtā pabbajanti,** tasmā arahattaphalamidhādhippetanti viññāyatīti adhippāyo. Natthi paro jano tathā sacchikaraṇe paccayo yassāti **aparappaccayo,** taṁ. Upa-saddo viya **saṁ**-saddopi dhātusaddānuvattakoti vuttaṁ **"pāpuṇitvā"**ti, patvā adhigantvāti attho. **Upa**-saddo vā dhātusaddānuvattako, **saṁ**-saddo pana dhātuvisesakoti āha **"sampādetvā"**ti, asekkhā sīlasamādhipaññāyo nipphādetvā, paripūretvāvāti attho.

Niṭṭhāpetunti nigamanavasena pariyosāpetuṁ. "Brahmacariyapariyosānaṁ …pe… vihāsī"ti iminā eva hi arahattanikūṭena desanā pariyosāpitā, taṁ pana nigametuṁ **"aññataro …pe… ahosī"**ti dhammasaṅgāhakehi **vuttaṁ.** Ekatova idha **aññataro,** na pana nāmagottādīhi apākaṭato. **Arahantānan**ti ubbāhane cetaṁ sāmivacanaṁ. Tathā ubbāhitattā ca tesamabbhantaroti attho āpannoti adhippāyaṁ dassento **"bhagavato"**ti-ādimāha. Keci pana evaṁ vadanti– **arahantānan**ti cetaṁ sambandheyeva sāmivacanaṁ, ato cettha saha pāṭhasesena adhippāyamatthaṁ dassetuṁ **"bhagavato"**ti-ādi vuttanti. Yaṁ panettha atthato na vibhattaṁ, taṁ suviññeyyameva.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajananāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthappakāsaniyā mahāsīhanādasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsanā.

Mahāsīhanādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Poṭṭhapādasuttavaṇṇanā

Poṭṭhapādaparibbājakavatthuvaṇṇanā

406. Evaṁ (pg.2.368) mahāsīhanādasuttaṁ saṁvaṇṇetvā idāni poṭṭhapādasuttaṁ saṁvaṇṇento yathānupubbaṁ saṁvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṁ vibhāvetuṁ, mahāsīhanādasuttassānantaraṁ saṅgītassa suttassa poṭṭhapādasuttabhāvaṁ vā pakāsetuṁ **"evaṁ me sutaṁ …pe… sāvatthiyanti poṭṭhapādasuttan"**ti āha. "Sāvatthiyan"ti idaṁ samīpatthe bhummanti dassetuṁ **"sāvatthiṁ upanissāyā"**ti vuttaṁ, cīvarādipaccayapaṭibaddhatāya upanissayaṁ katvāti attho. **Jeto** nāma rājakumāro, tena ropitattā saṁvaḍḍhitattā paripālitattā jetassa vanaṁ upavananti atthamāha **"jetassa kumārassa vane"**ti. Sudatto nāma gahapati anāthānaṁ piṇḍassa dāyakattā **anāthapiṇḍiko.** Tena jetassa hatthato aṭṭhārasahiraññakoṭisantharaṇena taṁ kiṇitvā aṭṭhārasahiraññakoṭīheva senāsanaṁ kārāpetvā aṭṭhārasahiraññakoṭīheva vihāramahaṁ niṭṭhāpetvā evaṁ catupaññāsahiraññakoṭipariccāgena so ārāmo buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa niyyātito. Tenāha **"anāthapiṇḍikena gahapatinā ārāmo kārito"**ti. Pupphaphalapallavādiguṇasampattiyā, pāṇino nivāsaphāsutādinā vā visesena pabbajitā tato tato āgamma ramanti anukkaṇṭhitā hutvā nivasanti etthāti **ārāmo.** Atha vā yathāvuttaguṇasampattiyā tattha tattha gatepi attano abbhantare ānetvā rametīti **ārāmo.**

Phoṭo yassa pādesu jātoti **poṭṭhapādo.** Phoṭo poṭṭhoti hi pariyāyo. Paribbājako duvidho channaparibbājako, acchannaparibbājako ca. Tattha acchannaparibbājakopi acelako ājīvakoti duvidho. Tesu acelako sabbena sabbaṁ naggo, ājīvako pana upari ekameva vatthaṁ upakacchakantare pavesetvā pariharati, heṭṭhā naggo. Ayaṁ pana duvidhopesa na hotīti vuttaṁ **"channaparibbājako"**ti, vatthacchāyāchādanapabbajjūpagatattā channaparibbājakasaṅkhyaṁ gatoti attho **Brāhmaṇamahāsālo**ti mahāvibhavatāya mahāsārataṁ patto brāhmaṇo. **Gaṇācariyo**ti (pg.2.369) sāpekkhatāya samāso. **Samayan**ti sāmaññaniddeso, ekasesaniddeso vā, taṁ

taṁ samayanti attho. **Pavadantī**ti pakārato vadanti, attanā attanā uggahitaniyāmena yathā tathā samayaṁ vadantīti attho. **Tārukkho**ti tassa nāmaṁ. **Pabhuti** saddena todeyyajāṇusoṇīsoṇadaṇḍakūṭadantādike saṅgaṇhāti, **ādi**saddena pana channaparibbājakādike. **Tinduko** nāma kāḷakkhandharukkho. **Cīran**ti panti. Tindukā cīraṁ ettha santīti **tindukacīro.** Tathā ekā sālā etthāti **ekasālako.** Bhūtapubbagatiyā tamatthaṁ vitthārato dassento **"yasmā"**ti-ādimāha. **Iti katvā**ti iminā kāraṇena. **"Tasmin"**ti-ādinā yathāpāṭhaṁ vibhatyantadassanaṁ.

Anekākārānavasesañeyyatthavibhāgato, aparāparuppattito ca bhagavato ñāṇaṁ loke patthaṭamiva hotīti vuttaṁ **"sabbaññutaññāṇaṁ pattharitvā"**ti, yato tassa ñāṇajālatā vuccati. Veneyyānaṁ tadantogadhabhāvo heṭṭhā vuttova. Veneyyasattaparigganhanatthaṁ samannāhāre kate paṭhamaṁ nesaṁ veneyyabhāveneva upaṭṭhānaṁ hoti, atha saraṇagamanādivasena kiccanipphatti vīmaṁsīyatīti āha **"kinnu kho bhavissatīti upaparikkhanto"**ti. **Nirodhan**ti saññānirodhaṁ. **Nirodhā vuṭṭhānanti** tato nirodhato vuṭṭhānaṁ saññuppattiṁ. **Sabbabuddhānaṁ ñāṇena saṁsanditvā**ti yathā te nirodhaṁ, nirodhato vuṭṭhānañca byākariṁsu, byākarissanti ca, tathā byākaraṇavasena saṁsanditvā. **Katipāhaccayenā**ti dvīhatīhaccayena. Pāḷiyameva hi imamatthaṁ vakkhati. **Saraṇaṁ gamissatī**ti "saraṇa"miti gamissati. **"Hatthisāriputto**ti hatthisārino putto"ti (dī. ni. ṭī. 1.406) ācariyena vuttaṁ. Adhunā pana **"citto hatthisāriputto"** tveva pāṭho dissati, citto nāma hatthācariyassa puttoti attho.

Surattadupaṭṭanti rajanena sammā rattaṁ diguṇaṁ antaravāsakaṁ parivattanavasena **nivāsetvā. "Yugandharapabbataṁ parikkhipitvā"**ti idaṁ parikappavacanaṁ "tādiso atthi ce, taṁ viyā"ti. **Meghavaṇṇan**ti rattameghavaṇṇaṁ, sañjhāpabhānurañjitameghasaṅkāsanti attho. Paṭhamena cettha saṇṭhānasampattiṁ dasseti, dutiyena vaṇṇasampattiṁ. **Ekaṁsavaragatan**ti vāmaṁsavarappavattaṁ. Tathā hi **suttanipātaṭṭhakathāyaṁ vaṅgīsasuttavaṇṇanāyaṁ** vuttaṁ "ekaṁsanti (pg.2.370) ca vāmaṁsaṁ pārupitvā ṭhitassetaṁ adhivacanaṁ. Yato yathā vāmaṁsaṁ pārupitvā ṭhitaṁ hoti, tathā cīvaraṁ katvāti evamassattho veditabbo"ti [su. ni. aṭṭha. nigrodhakappasutta (vaṅgīsasutta) vaṇṇanā] tattha **etan**ti "ekaṁsaṁ cīvaraṁ katvā"ti vacanaṁ. **Yato**ti yathāvuttavacanassa pārupitvā ṭhitasseva adhivacanattā evamassa attho veditabboti sambandho. **Paccagghan**ti ekaṁ katvā anadhiṭṭhitakāle pāṭekkaṁ mahagghaṁ, **paccagghaṁ** vā abhinavaṁ, abbhuṇhe taṅkhaṇe nibbattanti attho. Purimañcettha atthavikappaṁ keci na icchati. Tathā hi ācariyeneva **udānaṭṭhakathāyaṁ** vuttaṁ "paccaggheti abhinave, paccekaṁ mahagghatāya paccaggheti keci, taṁ na sundaraṁ. Na hi buddhā bhagavanto mahagghaṁ paṭiggaṇhanti, paribhuñjanti cā"ti, idhāpi tena pacchimoyeva atthavikappo gahito. Abhinavatāya "paccagghan"ti ca idaṁ ādito tathā laddhavohārena, anaññaparibhogatāya ca vuttaṁ, tathā vā satthu adhiṭṭhānena taṁ pattaṁ sabbakālaṁ "paccagghan"tveva vuccati. **Selamayapattan**ti muggavaṇṇasilāmayaṁ catumahārājadattiyaṁ pattaṁ. Ayameva hi bhagavatā niccaparibhutto patto **samacittasuttavaṇṇanā**dīsupi (a. ni. aṭṭha. 2.2.37) tathā vuttattā.

407. **Attano rucivasena** ajjhāsayavasena, na parehi ussāhitoti adhippāyo. **"Atippagabhāvameva disvā"**ti ca idaṁ bhūtakathanaṁ na tāva bhikkhācaraṇavelā sampattāti dassanatthaṁ. Bhagavā hi tadā kālasseva vihārato nikkhanto "vāsanābhāgiyāya dhammadesanāya poṭṭhapādaṁ anuggaṇhissāmī"ti. Pāḷiyaṁ **atippago kho**ti ettha **"pago"**ti idaṁ **kaccāyanamatena** pa-iccupasaggato

o-kāraga-kārāgamane siddhaṁ. Pa-saddoyeva pāto-atthaṁ vadati. Aññesaṁ pana saddavidūnaṁ matena pātopadamiva nepātikaṁ. Teneva tattha tattha **aṭṭhakathāsu** (dī. ni. aṭṭha. 3.1) vuttaṁ "atippago khoti ativiya pāto"ti. Apica paṭhamaṁ gacchati divasabhāvena pavattatīti **pago**ti nibbacanaṁ iminā dassitaṁ. Duvidho khalusaddo viya hi pagoti saddo nāmanipātopasaggavasena tividho. Evañhi idha "atippagabhāvameva disvā"ti vacanaṁ upapannaṁ hoti.

Yaṁnūnāti (pg.2.371) esa nipāto aññattha saṁsayaparidīpano, idha pana saṁsayapatirūpakaparidīpanova. Kasmā "saṁsayaparidīpane"ti vuttaṁ, nanu buddhānaṁ saṁsayo natthīti āha **"buddhānañcā"**ti-ādi. **Saṁsayo nāma natthi** bodhimūle eva tassa samugghāṭitattā. **Parivitakkapubbabhāgo**ti adhippetakiccassa pubbabhāge pavattaparivitakko. **Esā**ti "karissāma, na karissāmā"ti-ādiko esa cittācāro **sabbabuddhānaṁ labbhati** sambhavati vicāraṇavaseneva pavattanato, na pana saṁsayavasena. **Tenāhā**ti yenesa sabbabuddhānaṁ labbhati, tena bhagavā evamāhāti imameva pāḷiṁ imassa atthassa sādhakaṁ karoti. Ayaṁ **aṭṭhakathāto** aparo nayo– **yaṁnūnā**ti parikappane nipāto. "Upasaṅkameyyan"ti kiriyāpadena vuccamānoyeva hi attho anena jotīyati. Tasmā ahaṁ yaṁnūna yadi pana upasaṅkameyyaṁ sādhu vatāti yojanā. "Yadi panā"ti idampi tena samānatthanti vuttaṁ **"yadi panāhanti attho"**ti.

408. **Assā**ti paribbājakaparisāya. **Uddhaṁgamanavasenā**ti unnatabahulatāya uggantvā uggantvā pavattanavasena. **Disāsu patthaṭavasenā**ti vipulabhāvena bhūtaparamparāya sabbadisāsu pattharaṇavasena. Ettha ca pāḷiyaṁ yathā unnatapāyo saddo unnādo, evaṁ vipulabhāvena uparūpari pavattopi unnādoyevāti tadubhayaṁ ekajjhaṁ katvā **"unnādiniyā"**ti vuttaṁ, puna tadubhayameva vibhāgaṁ katvā **"uccāsaddamahāsaddāyā"**ti. Ato pāḷinayānurūpameva atthaṁ vivaratīti daṭṭhabbaṁ. Idāni paribbājakaparisāya uccāsaddamahāsaddatākāraṇaṁ, tassa ca pavatti-ākāraṁ dassento **"tesañhī"**ti-ādimāha. **Bālātape**ti abhinavuggatasūriyātape. **Kāmassādo** nāma kāmaguṇassādo. **Bhavassādo** nāma kāmarāgādisahagato bhavesu assādo.

Sūriyuggamane khajjopanamiva nippabhataṁ sandhāya vuttaṁ **"khajjopanakūpamā jātā"**ti. **Lābhasakkāropi no parihīno**ti attho **bāverujātakena** (jā. 1.4.154) dīpetabbo. **Parisadoso**ti parisāya pavattadoso.

409. **Saṇṭhapesī**ti saññamanavasena sammadeva ṭhapesi. Saṇṭhapanañcettha tiracchānakathāya aññamaññasmiṁ agāravassa cajāpanavasena ācārasikkhāpanaṁ (pg.2.372) yathāvuttadosassa nigūhanañca hotīti āha **"sikkhāpesī"**ti-ādi. **Nan**ti parisaṁ. **Appasaddan**ti nissaddaṁ uccāsaddamahāsaddābhāvaṁ. **"Eko nisīdatī"**ti-ādi atthāpattidassanaṁ. **Vuddhin**ti lābhaguṇavuddhiṁ. **Patthayamāno**ti patthayanahetu. Mānante hi lakkhaṇe, hetumhi ca icchanti saddavidū. Idāni tamatthaṁ vitthāretuṁ **"paribbājakā kirā"**ti-ādi āraddhaṁ. **Aparaddhan**ti aparajjhitaṁ. **Nappamajjantī**ti pamādaṁ na āpajjanti, na agāravaṁ karontīti vuttaṁ hoti.

410. **No āgate ānando**ti amhākaṁ bhagavati āgate ānando pīti hoti. "Cirassaṁ kho bhante bhagavā imaṁ pariyāyamakāsī"ti vacanaṁ pubbepi tattha āgatapubbattā vuttavacanamiva hotīti codanaṁ samuṭṭhāpetvā pariharanto **"kasmā āhā"**ti-ādimāha. **Piyasamudācārā**ti piyālāpā. **Tasmā**ti tathā piyasamudācārassa pavattanato. Na kevalaṁ ayameva, atha kho aññepi pabbajitā yebhuyyena bhagavato apacitiṁ karontevāti tadaññesampi bāhullakammena tadatthaṁ sādhetuṁ **"bhagavantañhī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha kāraṇamāha **"uccākulīnatāyā"**ti mahāsammatarājato paṭṭhāya asambhinnakhattiyakulatāyāti attho. Tathā hi soṇadaṇḍena vuttaṁ "samaṇo khalu bho gotamo uccākulā pabbajito

asambhinnakhattiyakulā”ti, (dī. ni. 1.304) tena sāsane appasannānampi kulagāravena bhagavati apacitiṁ dasseti. **Etasmiṁ antare kā nāma kathā**ti yathāvuttaparicchedabbhantare kīdisā nāma kathā. **Vippakatā**ti āraddhā hutvā apariyositā. “Kā kathā vippakatā”ti pana vadanto atthato tassā pariyosāpanaṁ paṭijānāti nāma. Kā kathāti ca avisesacodanā, tasmā yassā tassā sabbassāpi kathāya pariyosāpanaṁ paṭiññātaṁ hoti, tañca paṭijānanaṁ padesaññuno avisaṁyanti āha **“yāva …pe… sabbaññupavāraṇaṁ pavāresī”**ti. **Esā**ti paribbājakaparisāya kathitā rājakathādikā. **Nissārā**ti niratthakabhāvena sārarahitā.

Abhisaññānirodhakathāvaṇṇanā

411. “Tiṭṭhatesā”ti etassa āpannamatthaṁ dassento **“sace”**ti-ādimāha. **Sukāraṇan**ti sundaraṁ atthāvahaṁ hitāvahaṁ kāraṇaṁ. **Yatthā**ti aññatarissaṁ (pg.2.373) sālāyaṁ. Nānātitthasaṅkhātāsu laddhīsu niyuttāti **nānātitthiyā**ṇiyasaddena. Ūikasaddena vā ka-kārassa ya-kāraṁ katvā yathā “antiyo”ti. “Ayaṁ kiṁ vadati ayaṁ kiṁ vadatī”ti kutūhalaṁ kolāhalamettha atthīti **kotūhalā,** sā eva sālā **kotūhalasālā**ti āha **“kotūhaluppattiṭṭhānato”**ti. **Upasaggamattaṁ** dhātvatthānuvattanato. Saññāsīsenāyaṁ desanā, tasmā saññāsahagatā sabbepi dhammā gayhanti, tattha pana cittaṁ padhānanti vuttaṁ **“cittanirodhe”**ti. Pahānavasena pana accantanirodhassa tehi anadhippetattā, avisayattā ca **“khaṇikanirodhe”**ti āha. Kāmaṁ sopi tesaṁ avisayova, atthato pana nirodhakathā vuccamānā tattheva tiṭṭhati, tasmā atthāpattimattaṁ pati tathā vuttanti veditabbaṁ. **Tassā**ti abhisaññānirodhakathāya. **“Kittighoso”**ti ‘aho buddhānubhāvo, bhavantarapaṭicchannampi kāraṇaṁ evaṁ hatthāmalakaṁ viya paccakkhato dasseti, sāvake ca edise saṁvarasamādāne patiṭṭhāpetī’ti thutighoso yāva bhavaggā **pattharatī**ti. Ācariyena vuttaṁ. Idāni pana “sakalajambudīpe bhagavato kathākittighoso pattharatī”ti pāṭho dissati. **Paṭibhāgakiriyan**ti paḷāsavasena paṭibhāgabhūtaṁ payogaṁ. **Bhavantarasamayan**ti tatra tatra vuṭṭhānasamayaṁ abhūtaparikappitaṁ kiñci ussāriyavatthuṁ attano samayaṁ katvā kathenti. **Kiñcideva sikkhāpadan**ti “ekamūlakena bhavitabbaṁ, ettakaṁ velaṁ ekasmiṁyeva ṭhāne nisīditabban”ti evamādikaṁ kiñcideva kāraṇaṁ sikkhākoṭṭhāsaṁ katvā **paññapenti**. **Nirodhakathan**ti nirodhasamāpattikathaṁ.

Tesūti kotūhalasālāyaṁ sannipatitesu nānātitthiyasamaṇabrāhmaṇesu. **Ekacce**ti eke. **Purimo**ti “ahetū appaccayā purisassa saññā uppajjantipi nirujjhantipī”ti-ādinā vuttavādī. **Etthā**ti catūsu vādīsu. Yvāyaṁ idha uppajjatīti sambandho. **Samāpattin**ti asaññībhavāvahaṁ vāyokasiṇaparikammaṁ, ākāsakasiṇaparikammaṁ vā rūpāvacaracatutthajjhānasamāpattiṁ, pañcamajjhānasamāpattiṁ vā. **Nirodhe**ti heṭṭhā vuttanayena saññānirodhe. **Hetuṁ apassanto**ti yena hetunā asaññībhave saññāya nirodho sabbaso anuppādo, yena ca tato cutassa idha pañcavokārabhave (pg.2.374) saññāya uppādo, tadubhayampi hetuṁ avisayatāya apassanto.

Dutiyoti “saññā hi bho purisassa attā”ti-ādinā vuttavādī. **Nan**ti paṭhamavādiṁ. **Nisedhetvā**ti “na kho pana metaṁ bho evaṁ bhavissatī”ti evaṁ paṭikkhipitvā. **Migasiṅgatāpasassā**ti evaṁnāmakatāpasassa. Tassa kira matthake migasiṅgākārena dve cūḷā uṭṭhahiṁsu, “isisiṅgo”tipi tassa nāmaṁ. **Asaññakabhāvan**ti muñchāpattiyā kiriyāmayasaññāvasena vigatasaññibhāvaṁ. Vakkhati hi “visaññī hutvā”ti.

Cattālīsanipāte āgatanayena **migasiṅgatāpasavatthuṁ** saṅkhepato dassetuṁ **"migasiṅgatāpaso kirā"**ti-ādi vuttaṁ. Vikkhambhanavasena kilesānaṁ santāpanato **attantapo.** Dukkaratapatāya **ghoratapo** tibbatapo. Nibbisevanabhāvāpādanena sabbaso milāpitacakkhāditikkhindriyatāya **paramadhitindriyo. Sakkavimānan**ti paṇḍukambalasilāsanaṁ sandhāyāha. Tañhi tathārūpapaccayā kadāci uṇhaṁ, kadāci thaddhaṁ, kadāci calitaṁ hoti. **"Sakka …pe… patthetī"**ti ayoniso cintetvā **pesesi**. **Bhaggo**ti bhañjitakusalajjhāsayo, adhunā pana "laggo"ti pāṭhaṁ likhanti. **Tena dibbaphassenā**ti hatthaggahaṇamattadibbaphassena. **Tan**ti tathā saññāpaṭilābhaṁ. **Evamāhā**ti evaṁ "saññā hi bho purisassa attā"ti-ādinā ākārena saññānirodhamāha. Imināva nayena ito paresupi dvīsu ṭhānesu pāḷimāharitvā yojanā veditabbā.

Tatiyoti "santi hi bho samaṇabrāhmaṇā"ti-ādinā vuttavādī. **Āthabbaṇapayogan**ti āthabbaṇavedavihitaṁ āthabbaṇikānaṁ visaññibhāvāpādanappayogaṁ. **Upakaḍḍhanaṁ** āharaṇaṁ. **Apakaḍḍhanaṁ** apaharaṇaṁ **Āthabbaṇaṁ payojetvā**ti āthabbaṇavede āgataṁ aggijuhanapubbakaṁ mantapadaṁ payojetvā sīsacchinnatādidassanena saññānirodhamāha. **Tassā**ti yassa sīsacchinnatādi dassitaṁ, tassa.

Catutthoti "santi hi bho devatā mahiddhikā"ti-ādinā vuttavādī. **Yakkhadāsīnan**ti devadāsīnaṁ, yā "yogavatiyo"tipi vuccanti, yoginiyotipi (pg.2.375) pākaṭā. **Madaniddan**ti surāmadanimittakaṁ supanaṁ. **Devatūpahāran**ti naccanagāyanādinā devatānaṁ pūjaṁ. **Surāpātin**ti pātipuṇṇaṁ suraṁ. **Divā**ti atidivā, ussūreti attho. **Tan**ti tathā supitvā vuṭṭhahanaṁ. **Suttakāle** devatānaṁ saññāpakaḍḍhanavasena **nirodhaṁ samāpannā, pabuddhakāle** saññupakaḍḍhanavasena **nirodhā vuṭṭhitā**ti **maññamāno**ti adhippāyo.

Eḷamūgakathā viyāti imesaṁ paṇḍitamānīnaṁ kathā andhabālakathāsadisī. **Cattāro nirodhe**ti aññamaññavidhure cattāropi nirodhe. **Ekena bhavitabban**ti ekasabhāveneva bhavitabbaṁ. **Na bahunā**ti na ca aññamaññaviruddhena bahuvidhena nānāsabhāvena bhavitabbaṁ. **Tenāpi ekenā**ti ekasabhāvabhūtena tenāpi nirodhena. **Aññenevā**ti tehi vuttākārato aññākāreneva **bhavitabbaṁ. So**ti ekasabhāvabhūto nirodho. **Aññatra sabbaññunā**ti sabbaññubuddhaṁ ṭhapetvā. **Idhā**ti kotūhalasālāyaṁ. **Ayaṁ nirodho ayaṁ nirodho**ti dvikkhattuṁ byāpanicchāvacanaṁ satthā attano desanāvilāsena anekākāravokāraṁ nirodhaṁ vibhāvessatīti dassanatthaṁ kataṁ. **Aho nūnā**ti ettha **aho**ti acchariye nipāto, **nūnā**ti anussaraṇe. Tasmā **aho nūna bhagavā**ti anaññasādhāraṇadesanattā bhagavā nirodhampi aho acchariyaṁ katvā ārādheyya maññeti adhippāyo. **Aho nūna sugato**ti etthāpi eseva nayo. Acchariyavibhāvanato eva cettha dvikkhattuṁ āmeḍitavacanaṁ. Acchariyatthopi hesa **aho**saddo anussaraṇamukheneva poṭṭhapādena gahito. Tasmā vuttaṁ **"anussaraṇatthe nipātadvayan"**ti. **Tenā**ti anussaraṇatthamukhena pavattanato. "Aho …pe… sugato"ti vacanena etadahosīti yojanā. "Yaṁtaṁsaddā niccasambandhā"ti sādhippāyaṁ yojanaṁ dassetuṁ **"yo etesan"**ti-ādimāha. Kāladesapuggalādivibhāgena bahubhedattā **imesaṁ nirodhadhammānan**ti bahutte sāmivacanaṁ, kusalasaddayoge cetaṁ bhummatthe daṭṭhabbaṁ. **Kusalo nipuṇo cheko**ti pariyāyavacanametaṁ. **Aho nūna katheyyā**ti acchariyaṁ katvā katheyya maññe. So sugatoti sambandho. **Ciṇṇavasitāyā**ti nirodhasamāpattiyaṁ ciṇṇavasībhāvattā. **Sabhāvaṁ jānātī**ti nirodhasabhāvaṁ yāthāvato jānāti.

Ahetukasaññuppādanirodhakathāvaṇṇanā

412. **Gharamajjheyeva** (pg.2.376) **pakkhalitā**ti yathā gharato bahi gantukāmā purisā maggaṁ anotaritvā gharavivare samatale vivaṭaṅgaṇe eva pakkhalanaṁ pattā, evaṁsampadamidanti attho. Asādhāraṇo **hetu,** sādhāraṇo **paccayo**ti evamādivibhāgo aññatra vutto, idha pana tena vibhāgena payojanaṁ natthi saññāya akāraṇabhāvapaṭikkhepaparattā codanāyāti vuttaṁ **"kāraṇasseva nāman"**ti. Yaṁ pana pāḷiyaṁ vuttaṁ "sahetū hi poṭṭhapāda sappaccayā purisassa saññā uppajjantipi nirujjhantipī"ti, tattha sahetū sappaccayā uppajjanti, uppannā pana nirujjhantiyeva, na tiṭṭhantīti dassanatthaṁ "nirujjhantipī"ti vacanaṁ, na tu nirodhassa sahetusapaccayatādassanatthaṁ. Uppādoyeva hi sahetuko, na nirodho. Yadi hi nirodhopi sahetuko siyā, tassapi puna nirodhena bhavitabbaṁ aṅkurādīnaṁ puna aṅkurādinā viya, na ca tassa puna nirodho atthi, tasmā vuttanayeneva pāḷiyā attho veditabbo. Ayañca nayo khaṇanirodhavasena vutto. Yo pana yathāparicchinnakālavasena sabbaso anuppādanirodho, so "sahetuko"ti veditabbo tathārūpāya paṭipattiyā vinā abhāvato. Tenāha bhagavā "sikkhā ekā saññā uppajjati, sikkhā ekā saññā nirujjhatī"ti (dī. ni. 1.412) tato eva ca **aṭṭhakathāyam**pi (dī. ni. aṭṭha. 1.413) vuttaṁ "saññāya sahetukaṁ uppādanirodhaṁ dīpetun"ti. Etañhi pāḷivacanaṁ, aṭṭhakathāvacanañca anuppādanirodhaṁ sandhāya vuttanti daṭṭhabbaṁ. **Sikkhā**ti hetvatthe paccattavacanaṁ, ya-kāralopo vā "saṅkhyāpi tamhā vanapattā pakkamitabban"ti-ādīsu (ma. ni. 1.192) viya. Hetubhāvo cassā upari āvi bhavissati. **Eka**saddo ca aññapariyāyo, na saṅkhyāvācī "ittheke sato sattassā"ti-ādīsu (dī. ni. 1.85-91 94-98 ma. ni. 3.21) viyāti āha **"sikkhāya ekaccā saññā jāyantī"**ti. Sesapadesupi eseva nayo.

413. **Vitthāretukamyatā**ti vitthāretukāmatāya. **Pucchāvasenā**ti kathetukamyatāpucchāvasena, **vitthāretukamyatāpucchāvasenā**ti vā samāso. "Poṭṭhapādassevāyaṁ pucchā"ti āsaṅkāya "bhagavā avocā"ti pāḷiyaṁ vuttaṁ. Saññāya …pe… dīpetuṁ tā dassentoti yojetabbaṁ (pg.2.377) **Tatthā**ti tassaṁ upari vakkhamānāya desanāya. **Tatiyā**ti adhipaññāsikkhā āgatāti sambandho. **"Ayaṁ …pe… desitoti ettha sammādiṭṭhisammāsaṅkappavasena āgatā.** Kasmāti ce? **Pariyāpannattā,** sabhāvato, upakārato ca yathāraham paññākkhandhe avarodhattā saṅgahitattāti adhippāyo. Tathā hi **cūḷavedallasutte** vuttaṁ "yā cāvuso visākha sammādiṭṭhi, yo ca sammāsaṅkappo ime dhammā paññākkhandhe saṅgahitā"ti (ma. ni. 1.462) kāmañcettha vuttanayena tissopi sikkhā āgatā, tathāpi adhicittasikkhāya eva abhisaññānirodho dassito. Itarā pana tassā sambhārabhāvena ānītāti ayamattho pāḷivasena veditabbo.

Pañcakāmaguṇikarāgoti pañca kāmakoṭṭhāse ārabbha uppajjanakarāgo. **Asamuppannakāmacāro**ti vattamānuppannatāvasena nasamuppanno yo koci kāmacāro, yā kāci lobhuppatti. Adhunā pana "asamuppannakāmarāgo"ti pāṭho, so ayuttova atthato viruddhattā. Kāmarāgo cettha visayavasena niyamitattā kāmaguṇārammaṇova lobho daṭṭhabbo, kāmacāro pana jhānanikantibhavarāgādippabhedo sabbopi lobhacāro. Kāmanaṭṭhena, kāmesu pavattanaṭṭhena ca **kāmacāro.** Sabbepi hi tebhūmakadhammā kāmanīyaṭṭhena kāmā. Yasmā ubhayesampi sahacaraṇañāyena kāmasaññābhāvo hoti, tasmā "kāmasaññā"ti paduddhāraṁ katvā tadubhayameva niddiṭṭhanti veditabbaṁ. **"Tatthā"**ti-ādi

asamuppannakāmacārato pañcakāmaguṇikarāgassa visesadassanaṁ, asamuppannakāmacārasseva vā idhādhippetabhāvadassanaṁ. Kāmaṁ pañcakāmaguṇikarāgopi asamuppanno eva anāgāmimaggena samugghāṭīyati, tasmiṁ pana samugghāṭitepi na sabbo rāgo samugghāṭaṁ gacchati tassa aggamaggena samugghāṭitattā. Tasmā pañcakāmaguṇikarāgaggahaṇena itarassa sabbassa gahaṇaṁ na hotīti ubhayatthasādhāraṇena pariyāyena ubhayameva saṅgahetvā pāḷiyaṁ kāmasaññāggahaṇaṁ kataṁ, ato tadubhayaṁ sarūpato, visesato ca dassetvā sabbasaṅgāhikabhāvato **"asamuppannakāmacāro pana imasmiṁ ṭhāne vaṭṭatī"**ti vuttaṁ. **Tasmā**ti asamuppannakāmacārasseva idha vaṭṭanato ayamattho veditabboti (pg.2.378) yojanā. **Tassā**ti paṭhamajjhānasamaṅgino puggalassa. **Sadisattā**ti kāmasaññādibhāvena samānattā, etena pāḷiyaṁ "purimā"ti idaṁ sadisakappanāvasena vuttanti dasseti. Anāgatā hi idha "nirujjhatī"ti vuttā anuppādassa adhippetattā. Tasmā anāgatameva dassetuṁ **"anuppannāva nuppajjatī"**ti vuttaṁ.

Vivekajapītisukhasaṅkhātāti vivekajapītisukhehi saha akkhātā, na vivekajapītisukhānīti akkhātā. Taṁsampayuttā hi saññāyeva idhādhippetā, na vivekajapītisukhāni. Atha vā vivekajapītisukhakoṭṭhāsikāti attho. **Saṅkhāta**saddo hettha koṭṭhāsattho "adinnaṁ theyyasaṅkhātaṁ ādiyeyyā"ti-ādīsu (pārā. 89 91) viya. Kāmacchandādi-oḷārikaṅgappahānavasena nānatthasaññāpaṭighasaññāhi nipuṇatāya **sukhumā.** Bhūtatāya **saccā.** Tadevatthaṁ dasseti **"bhūtā"**ti iminā. Sukhumabhāvena, paramatthabhāvena ca aviparītasabhāvāti attho. Evaṁ byāsavasena yathāpāṭhamatthaṁ dassetvā samāsavasenapi yathāpāṭhameva dassento **"atha vā"**ti-ādimāha. Samāsabyāsavasena hi dvidhā pāṭho dissati. **"Kāmacchandādi-oḷārikaṅgappahānavasenā"**ti iminā sampayuttadhammānaṁ bhāvanānubhāvasiddhā, saññāya saṇhasukhumatā nīvaraṇavikkhambhanavasena viññāyatīti dasseti. **Bhūtatāyā**ti sukhumabhāvena, paramatthabhāvena ca aviparītatāya, vijjamānatāya vā. **Vivekajehī**ti nīvaraṇavivekato jātehi. Idāni jhānasamaṅgīvasena vuttassa dutiyapadassa atthaṁ dassetuṁ **"sā assā"**ti-ādi vuttaṁ. **Sabbatthā**ti sabbavāresu.

Samāpajjanādhiṭṭhānaṁ viya vuṭṭhānampijhāne pariyāpannaṁ hoti yathā taṁ dhammānaṁ bhaṅgakkhaṇo dhammesu, āvajjanapaccavekkhaṇāni pana na jhānapariyāpannāni, tasmā jhānapariyāpannameva vasīkaraṇaṁ gahetvā **"samāpajjanto, adhiṭṭhahanto, vuṭṭhahanto ca sikkhatī"**ti vuttaṁ. **Tan**ti paṭhamajjhānaṁ. **Tena …pe… jhānenā**ti idampi "sikkhā"ti etassa saṁvaṇṇanāpadaṁ. **Tenā**ti ca hetumhi karaṇavacanaṁ, paṭhamajjhānena hetunāti attho. Hetubhāvo cettha jhānassa vivekajapītisukhasukhumasaccasaññāya uppattiyā sahajātādipaccayabhāvo. Kāmasaññāya pana nirodhassa upanissayapaccayabhāvova. So ca kho suttantapariyāyena. Tathā ceva heṭṭhā saṁvaṇṇitaṁ (pg.2.379) "tathārūpāya paṭipattiyā vinā abhāvato"ti **etenupāyenā**ti yvāyaṁ paṭhamajjhānatappaṭipakkhasaññāvasena "sikkhā ekā saññā uppajjati, sikkhā ekā saññā nirujjhatī"ti ettha nayo vutto, etena nayena. **Sabbatthā**ti sabbavāresu.

414. Idāni ākiñcaññāyatanaparamāya eva saññāya dassane kāraṇaṁ vibhāvento **"yasmā panā"**ti-ādimāha. Yasmā idañca …pe… uddhaṭanti sambandho. Kesaṁ panidaṁ aṅgato sammasananti vuttaṁ **"aṭṭhasamāpattiyā"**ti-ādi. **Aṅgato**ti jhānaṅgato. Idañhi anupadadhammavipassanāya lakkhaṇavacanaṁ. Anupadadhammavipassanañhi karonto samāpattiṁ patvā aṅgatova sammasanaṁ karoti, na ca saññā samāpattiyā kiñci aṅgaṁ hoti. Atha ca panetaṁ vuttaṁ **"idañca saññā**

saññāti evaṁ aṅgato sammasanaṁ uddhaṭan”ti, tasmā lakkhaṇavacanametaṁ. **Aṅgato**ti vā avayavatoti attho, anupadadhammatoti vuttaṁ hoti. **Kalāpato**ti samūhato. Yasmā panettha samāpattivasena taṁtaṁsaññānaṁ uppādanirodhe vuccamāne aṅgavasena so vutto hoti, tasmā “idañcā”ti-ādinā aṅgatova sammasanaṁ dassetīti veditabbaṁ. **Tasmā**ti saññāvaseneva aṅgato sammasanassa uddhaṭattā. **Tadevā**ti ākiñcaññāyatanameva, na nevasaññānāsaññāyatanaṁ tattha paṭusaññābhāvato.

“Yo”ti vattabbe “yato”ti vuttanti āha **“yo nāmā”**ti yathā “ādimhī”ti vattabbe “ādito”ti vuccati atthe pariggayhamāne yathāyuttavibhattiyāva to-saddassa labbhanato. **Nāma**-saddo cettha kho-saddo viya vācāsiliṭṭhatāmattaṁ. Sassedanti **sakaṁ,** attanā adhigatajhānaṁ, tasmiṁ saññā **sakasaññā,** sā etassatthīti **sakasaññī**ti vuttaṁ **“attano paṭhamajjhānasaññāya saññavā”**ti. Īkāro cettha upari vuccamānanirodhapādakatāya sātisayāya jhānasaññāya atthibhāvajotako daṭṭhabbo. Tenevāha **“anupubbena saññaggaṁ phusatī”**ti-ādi. Tasmā tattha tattha sakasaññitāggahaṇena tasmiṁ tasmiṁ jhāne sabbaso suciṇṇavasībhāvo dīpitoti veditabbaṁ.

Lokiyānanti niddhāraṇe sāmivacanaṁ, sāmi-atthe eva vā. Yadaggena hi taṁ tesu seṭṭhaṁ, tadaggena tesampi seṭṭhanti. Vibhattāvadhi-atthe vā sāmivacanaṁ (pg.2.380) Ettha pana “lokiyānan”ti visesanaṁ lokuttarasamāpattīhi tassa aseṭṭhabhāvato kataṁ. Sesaṁ **“kiccakārakasamāpattīnan”**ti pana visesanaṁ akiccakārakasamāpattito tassa aseṭṭhabhāvatoti daṭṭhabbaṁ. Akiccakārakatā cassā “yatheva hi tattha saññā, evaṁ phassādayopī”ti, “yadaggena hi tattha dhammā saṅkhārāvasesabhāvappattiyā pakativipassakānaṁ sammasituṁ asakkuṇeyyarūpena ṭhitā, tadaggena heṭṭhimasamāpattidhammā viya paṭukiccakaraṇasamatthāpi na hontī”ti ca **aṭṭhakathāsu** (visuddhi. 1.287) paṭusaññākiccābhāvavacanato viññāyati. Svāyamattho **paramatthamañjūsāya** nāma **Visuddhimaggaṭīkāya** āruppakathāyaṁ (visuddhi. ṭī. 1.286) ācariyena savisesaṁ vutto, tasmā tattha vuttanayeneva veditabbo. Keci pana “yathā heṭṭhimā heṭṭhimā samāpattiyo uparimānaṁ uparimānaṁ samāpattīnaṁ adhiṭṭhānakiccaṁ sādhenti, na evaṁ nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti kassacipi adhiṭṭhānaṁ sādheti, tasmā sā akiccakārikā itarā kiccakārikā”ti vadanti, tadayuttaṁ tassāpi vipassanācittaparidamanādīnaṁ adhiṭṭhānakiccasādhanato, tasmā purimoyeva attho yutto. Kasmā cetaṁ tesamagganti āha **“ākiñcaññāyatanasamāpattiyan”**ti-ādi. “Itī”ti vatvā **“lokiyānaṁ …pe… aggattā”**ti tassattho vutto, “aggattā”ti ettha vā nidassanametaṁ.

Pakappetīti saṁvidahati. Jhānaṁ samāpajjanto hi jhānasukhaṁ attani saṁvidahati nāma. **Abhisaṅkharotī**ti āyūhati sampiṇḍeti. Sampiṇḍanattho hi samudāyattho. Yasmā pana nikantivasena cetanākiccassa matthakappatti, tasmā phalūpacārena kāraṇaṁ dassento **“nikantiṁ …pe… nāmā”**ti vuttaṁ. **Imā ākiñcaññāyatanasaññā**ti idāni labbhamānā ākiñcaññāyatanasaññā Taṁsamatikkameneva uparijhānatthāya cetanābhisaṅkharaṇasambhavato **nirujjheyyuṁ. Aññā**ti ākiñcaññāyatanasaññāhi aññā. **Oḷārikā**ti tato thūlatarā. Kā pana tāti āha **“bhavaṅgasaññā”**ti. Ākiñcaññāyatanato vuṭṭhāya eva hi uparijhānatthāya cetanābhisaṅkharaṇāni bhaveyyuṁ, evañca ākiñcaññāyatanasaññā nirujjheyyuṁ, vuṭṭhānañca bhavaṅgavasena hoti, tato parampi yāva uparijhānasamāpajjanaṁ, tāva antarantarā bhavaṅgasaññā uppajjeyyuṁ, tā ca ākiñcaññāyatanasaññāhi oḷārikāti adhippāyo.

Cetentovāti (pg.2.381) nevasaññānāsaññāyatanajjhānaṁ ekaṁ dve cittavārepi samāpajjanavasena pakappento eva. **Na cetetī**ti tathā heṭṭhimajhānesu viya vā

pubbābhogābhāvato na pakappeti nāma. Pubbābhogavasena hi jhānaṁ pakappento idha "cetetī"ti vutto. **Abhisaṅkharontovā**ti tattha appahīnanikantikatāvasena āyūhanto eva. **Nābhisaṅkharotī**ti tathā heṭṭhimajhānesu viya vā pubbābhogābhāvato nāyūhati nāma. "Ahametaṁ jhānaṁ nibbattemi upasampādemi samāpajjāmī"ti hi evaṁ abhisaṅkharaṇaṁ tattha sālayasseva hoti, na anālayassa, tasmā ekadvicittakkhaṇikampi jhānaṁ pavattento tattha appahīnanikantikatāya "abhisaṅkharonto evā"ti vutto. Yasmā panassa tathā heṭṭhimajhānesu viya vā tattha pubbābhogo natthi, tasmā "na abhisaṅkharotī"ti vuttaṁ. **"Imassa bhikkhuno"**ti-ādi vuttassevatthassa vivaraṇaṁ. Tattha yasmā imassa …pe… atthi, tasmā "na ceteti, nābhisaṅkharotī"ti ca vuttanti adhippāyo. **Ābhogasamannāhāro**ti ābhogasaṅkhāto, ābhogavasena vā cittassa ārammaṇābhimukhaṁ, ārammaṇassa vā cittābhimukhaṁ anvāhāro. **"Svāyamattho"**ti-ādinā tadevatthaṁ upamāya paṭipādeti. **Puttagharācikkhaṇenā**ti puttagharassa ārocananayena.

Gantvā ādāya āgatanti sambandho. **Pacchābhāge**ti āsanasālāya pacchimadisāyaṁ ṭhitassa pitugharassa pacchābhāge. **Tato**ti puttagharato. **Laddhagharamevā**ti yatonena bhikkhā laddhā, tameva gharaṁ puttagehameva. **Āsanasālā viya ākiñcaññāyatanasamāpatti** tato pitugharaputtagharaṭṭhāniyānaṁ nevasaññānāsaññāyatananirodhasamāpattīnaṁ upagantabbato. **Pitugehaṁ viya nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti** amanasikātabbato, majjhe ṭhitattā ca. **Puttagehaṁ viya nirodhasamāpatti** manasikātabbato, pariyante ṭhitattā ca. **Pitugharaṁ amanasikaritvā**ti pavisitvā samatikkantampi pitugharaṁ amanasikaritvā. Puttagharasseva ācikkhaṇaṁ viya ekaṁ dve cittavāre samāpajjitabbampi nevasaññānāsaññāyatanaṁ amanasikaritvā parato nirodhasamāpattatthāya eva manasikāro daṭṭhabbo. Evaṁ amanasikārasāmaññena, manasikārasāmaññena ca upamopameyyatā vuttā ācikkhaṇenapi manasikārasseva jotanato. Na hi manasikārena vinā ācikkhaṇaṁ sambhavati.

Tā (pg.2.382) **jhānasaññā**ti ekaṁ dve cittavāre pavattā nevasaññānāsaññāyatanajhānasaññā. Nirodhasamāpattiyañhi yathāraham catutthāruppakusalakiriyajavanaṁ dvikkhattumeva javati, na taduttari. **Nirujjhantī**ti sarasavaseneva nirujjhanti, pubbābhisaṅkhārabalena pana upari anuppādo. Yathā ca jhānasaññānaṁ, evaṁ itarasaññānampīti āha **"aññā cā"**ti-ādi. **Nuppajjanti** yathāparicchinnakālanti adhippāyo. **So evaṁ paṭipanno bhikkhū**ti yathāvutte saññagge ṭhitabhāvena paṭipanno bhikkhu, so ca kho anāgāmī vā arahā vā dvīhi phalehi samannāgamo, tiṇṇaṁ saṅkhārānaṁ paṭippassaddhi, soḷasavidhā ñāṇacariyā, navavidhā samādhicariyāti imesaṁ vasena nirodhapaṭipādanapaṭipattiṁ paṭipannoti attho. Anupubbanirodhavasena cittacetasikānaṁ appavattiyeva saññāvedanāsīsena **"saññāvedayitanirodhan"**ti vuttā. **Phusatī**ti ettha **phusanaṁ** nāma vindanaṁ paṭiladdhīti dasseti **"vindati paṭilabhatī"**ti iminā. Atthato pana vuttanayena yathāparicchinnakālaṁ cittacetasikānaṁ sabbaso appavattiyeva.

Niratthakatāya **upasaggamattaṁ,** tasmā saññā icceva attho. Nirodhapadena anantarikaṁ katvā samāpattipade vattabbe tesaṁ dvinnamantare sampajānapadaṁ ṭhapitanti āha **"nirodhapadena antarikaṁ katvā vuttan"**ti. Tena vuttaṁ **"anu …pe… attho"**ti, tena ayuttasamāsoyaṁ yathārutapāṭhoti dasseti. **Tatrāpī**ti tasmiṁ yathāpadamanupubbiṭhapanepi ayaṁ visesatthoti yojanā. **Sampajānantassā**ti taṁ taṁ samāpattiṁ samāpajjitvā vuṭṭhāya tattha tattha saṅkhārānaṁ sammasanavasena pajānantassa puggalassa. **Ante**ti yathāvuttāya nirodhapaṭipādanapaṭipattiyā pariyosāne.

Dutiyavikappe **sampajānantassā**ti sampajānakārino, iminā nirodhasamāpattisamāpajjanakassa bhikkhuno ādito paṭṭhāya sabbapāṭihārikapaññāya saddhiṁ atthasādhikā paññā kiccato dassitā hoti. Tenāha **"paṇḍitassa bhikkhuno"**ti. Vacanasesāpekkhā' napekkhatā dvinnaṁ vikappānaṁ viseso.

Saṁvaṇṇanokāsānuppattito **nirodhasamāpattikathā kathetabbā. Sabbākārenā**ti nirodhasamāpattiyā sarūpaviseso, samāpajjanako, samāpajjanaṭṭhānaṁ, samāpajjanakāraṇaṁ, samāpajjanākāroti evamādinā sabbappakārena (pg.2.383) **Tatthā**ti Visuddhimagge (visuddhi. 1.307) **kathitatovā**ti kathitaṭṭhānato eva, tevīsatimaparicchedatoti attho, na idha taṁ vadāma punaruttibhāvato, ganthagarukabhāvato cāti adhippāyo.

Pāḷiyaṁ **evaṁ kho ahan**ti ettha ākārattho **evaṁ**-saddo uggahitākāradassananti katvā. **Evaṁ poṭṭhapādā**ti ettha pana sampaṭicchanattho tatheva anujānananti katvā. Tenāha **"su-uggatitaṁ tayā'ti anujānanto"**ti.

415. Saññā aggā etthāti **saññaggaṁ,** ākiñcaññāyatanaṁ. **Avasesasamāpattīsupi saññaggaṁ atthīti** ettha pana saññaggabhāvo "saññaggan"ti vutto, saññāyeva agganti tulyādhikaraṇasamāso vā. **"Puthū"**ti ayaṁ liṅgavipallāso, nikāralopo vāti vuttaṁ **"bahūnī"**ti. **"Yathā"**ti iminā karaṇappakārasaṅkhāto pakāraviseso gahito, na pakārasāmaññanti dasseti **"pathavīkasiṇādīsū"**ti-ādinā. **"Idaṁ vuttaṁ hotī"**ti-ādi tabbivaraṇaṁ. Jhānānaṁ tāva yutto karaṇabhāvo saññānirodhaphusanassa sādhakatamabhāvato, kasiṇānaṁ pana kathanti? Tesampi so yutto eva. Yadaggena hi jhānānaṁ nirodhaphusanassa sādhakatamabhāvo, tadaggena kasiṇānampi tadavinābhāvato. Anekakaraṇāpi ca kiriyā hotiyeva yathā "aññena maggena yānena dīpikāya gacchatī"ti.

Ekavāranti sakiṁ. **Purimasaññānirodhan**ti kāmasaññānirodhaṁ, na pana nirodhasamāpattisaññitaṁ saññānirodhaṁ. **Ekaṁ saññaggan**ti ekaṁ saññābhūtaṁ aggaṁ, eko saññaggabhāvo vā heṭṭhimāya saññāya ukkaṭṭhabhāvato. Saññā ca sā aggañcāti hi **saññaggaṁ,** na saññāsu agganti. Yathā pana saññā aggo etthāti **saññaggaṁ,** ākiñcaññāyatanaṁ, evaṁ sesajhānampi. Yena ca nimittena jhānaṁ "saññaggan"ti vuttaṁ, tadeva saññāsaṅkhātaṁ nimittaṁ bhāvalopena, bhāvappadhānena vā idhādhippetaṁ. **Dve vāre**ti dvikkhattuṁ. **Satasahassaṁ saññaggānī**ti migapadavaḷañjananiddeso. **Sesakasiṇesū**ti kasiṇānameva gahaṇaṁ nirodhakathāya adhikatattā, tato eva cettha jhānaggahaṇenapi kasiṇajjhānāni eva gahitānīti veditabbaṁ. Yathā "pathavīkasiṇena karaṇabhūtenā"ti tadārammaṇikaṁ jhānaṁ anāmasitvā vuttaṁ, evaṁ (pg.2.384) **"paṭhamajjhānena karaṇabhūtenā"**ti tadārammaṇaṁ anāmasitvā vadati. **"Itī"**ti-ādinā tadevatthaṁ saṅgahetvā nigamanaṁ karoti. **Sabbampī**ti ekavāraṁ samāpannajjhānasaññampi. **Saṅgahetvā**ti sañjānanalakkhaṇena taṁsabhāvānativattanato saṅgahaṁ katvā, samāpajjanavasena, sañjānanalakkhaṇena ca ekatāti vuttaṁ hoti. **Aparāparan**ti punappunaṁ. **Bahūni** saññaggāni honti.

416. Paṭhamanaye jhānapadaṭṭhānaṁ vipassanaṁ vaḍḍhentassa puggalassa vasena saññāñāṇāni dassitāni. Dutiyanaye pana yasmā vipassanaṁ ussukkāpetvā maggena ghaṭentassa maggañāṇaṁ uppajjati, tasmā vipassanāmaggavasena saññāñāṇāni dassitāni. Tatiyanaye ca yasmā paṭhamanayo oḷāriko, dutiyanayopi missakoti tadubhayaṁ asambhāvetvā accantasukhumagambhīraṁ nibbattitalokuttarameva dassetuṁ maggaphalavasena saññāñāṇāni dassitāni. Tayopete nayā maggasodhanavasena dassitā.

"Ayaṁ panettha sāro"ti vibhāvetuṁ tipiṭakamahāsivattheravādo ābhato. Tathā hi "arahattaphalasaññāya uppādā"ti-ādinā (dī. ni. aṭṭha. 1.416) theravādānukūlameva upari attho saṁvaṇṇitoti. **Ime bhikkhū**ti purimavādino bhikkhū. Tadā **dīghanikāyatantiṁ** parivattante imaṁ ṭhānaṁ patvā yathāvuttapaṭipāṭiyā tayo naye kathente bhikkhū sandhāya evaṁ thero vadati. Nirodhaṁ pucchitvā tasmiṁ kathite tadanantaraṁ saññāñāṇuppattiṁ pucchanto atthato nirodhā vuṭṭhānaṁ pucchati nāma. Nirodhato ca vuṭṭhānaṁ arahattaphaluppattiyā vā siyā, anāgāmiphaluppattiyā vā, tattha saññā padhānā, tadanantarañca paccavekkhaṇañāṇanti tadubhayaṁ niddhārento thero **"poṭṭhapādo heṭṭhā"**ti-ādimāha. Tattha **bhagavā**ti ālapanavacanaṁ.

Yathā maggavīthiyaṁ maggaphalañāṇesu uppannesu niyamato maggaphalapaccavekkhaṇañāṇāni honti, evaṁ phalasamāpattivīthiyaṁ phalapaccavekkhaṇañāṇanti vuttaṁ **"pacchā paccavekkhaṇañāṇan"**ti. **"Idaṁ arahattaphalan"**ti paccavekkhaṇañāṇassa uppatti-ākāradassanaṁ. Ayameva paccayo **idappaccayo** ma-kārassa da-kāraṁ katvā. Da-kārenapi pakatipadamicchanti keci saddavidū. So pana theravāde (pg.2.385) na phalasamādhisaññā evāti āha **"phalasamādhisaññāpaccayā"**ti, arahattaphalasamādhisahagatasaññāpaccayāti attho. **Kirā**ti anussaraṇatthe nipāto. Yathādhigatadhammānussaraṇapakkhiyā hi paccavekkhaṇā. Samādhisīsena cettha sabbaṁ arahattaphalaṁ gahitaṁ sahacaraṇañāyena, tasmiṁ asati paccavekkhaṇāya asambhavoti pāḷiyaṁ "idappaccayā"ti vuttaṁ. Evamidha dīghabhāṇakānaṁ matena phalapaccavekkhaṇāya ekantikatā dassitā. **Cūḷadukkhakkhandhasuttaṭṭhakathāyaṁ** pana evaṁ vuttaṁ "sā pana na sabbesaṁ paripuṇṇā hoti. Eko hi pahīnakilesameva paccavekkhati, eko avasiṭṭhakilesameva, eko maggameva, eko phalameva, eko nibbānameva. Imāsu pana pañcasu paccavekkhaṇāsu ekaṁ vā dve vā no laddhuṁ na vaṭṭantī"ti (ma. ni. aṭṭha. 1.175), tadetaṁ **majjhimabhāṇakānaṁ** matena vuttaṁ. **Ābhidhammikā** pana vadanti–

"Maggaṁ phalañca nibbānaṁ, paccavekkhati paṇḍito;
Hīne kilese sese ca, paccavekkhati vā na vā"ti.

(abhidhammatthasaṅgahaṭṭhakathāyaṁ kammaṭṭhānasaṅgahavibhāge visuddhibhede).

Saññā-attakathāvaṇṇanā

417. **"Gāmasūkaro"**ti iminā vanasūkaramapaneti. Evañhi upamāvacanaṁ sūpapannaṁ hotīti. Desanāya saṇhabhāvena sārambhamakkha-issādimalavisodhanato sutamayañāṇaṁ nhāpitaṁ viya, sukhumabhāvena anuvilittaṁ viya, tilakkhaṇabbhāhatatāya kuṇḍalādyālaṅkāravibhūsitaṁ viya ca hoti. Tadanupavisato ñāṇassa, tathābhāvā taṁsamaṅgino ca puggalassa tathābhāvāpatti, nirodhakathāya nivedanañcassa sirisayane pavesanasadisanti āha **"saṇhasukhuma …pe… ārāpitopī"**ti. **Tatthā**ti tissaṁ nirodhakathāyaṁ. Mandabuddhitāya **sukhaṁ na vindanto** alabhanto, ajānanto vā. Malavidūsitatāya **gūthaṭṭhānasadisaṁ. Attano laddhin**ti attadiṭṭhiṁ. **Anumatiṁ gahetvā**ti anuññaṁ gahetvā "ediso me attā"ti anujānāpetvā, attano laddhiyaṁ patiṭṭhāpetvāti vuttaṁ hoti.

Pāḷiyaṁ (pg.2.386) **kaṁ panā**ti oḷāriko, manomayo, arūpīti tiṇṇaṁ attavādānaṁ vasena tividhesu attānesu kataraṁ attānaṁ paccesīti attho. **"Desanāya sukusalo"**ti iminā "avassaṁ me bhagavā laddhiṁ viddhaṁsessatī"ti tassa manasikāraṁ

dasseti. **Pariharanto**ti viddhaṁsanato apanento, arūpī attāti attano laddhiṁ nigūhantoti adhippāyo. Pāḷiyaṁ "oḷārikaṁ kho"ti-ādimhi paribbājakavacane ayamadhippāyo– yasmā catusantatirūpappabandhaṁ ekattavasena gahetvā rūpībhāvato "oḷāriko attā"ti pacceti attavādī, annapānopaṭṭhānatañcassa parikappetvā "sassato"ti maññati, rūpībhāvato eva ca saññāya aññattaṁ ñāyāgatameva, yaṁ vedavādino "annamayo, pānamayo"ti ca dvidhā voharanti, tasmā paribbājako taṁ attavādimataṁ attānaṁ sandhāya "oḷārikaṁ kho"ti-ādimāhāti.

"Oḷāriko ca hi te poṭṭhapāda attā abhavissā"ti-ādimhi bhagavato vacane cāyamadhippāyo– yadi attā rūpī bhaveyya, evaṁ sati rūpaṁ attā siyā, na ca saññī saññāya arūpabhāvato, rūpadhammānañca asañjānanasabhāvattā. Rūpī ca samāno yadi tava matena nicco, saññā ca aparāparaṁ pavattanato tattha tattha bhijjatīti bhedasabbhāvato aniccā evampi "aññā saññā, añño attā"ti saññāya abhāvato acetanova attā hoti, tasmā esa attā na kammassa kārako, na ca phalassa upabhuñjanakoti āpannamevāti imaṁ dosaṁ dassento bhagavā "oḷāriko cā"ti-ādimāhāti. **Tatthā**ti "rūpī attā"ti vāde. **Paccāgacchato**ti sesakiriyāpekkhāya kammattheyeva upayogavacanaṁ, **paccāgacchato**ti ca paccāgacchantassa, jānantassa, paṭicca vādena pavattassāti vā attho. "Aññā ca saññā uppajjati, aññā ca saññā nirujjhantī"ti kasmā vuttaṁ, nanu uppādapubbako nirodho, na ca uppannaṁ anirujjhanakaṁ nāma atthīti codanaṁ sodhetuṁ **"catunnaṁ khandhānan"**ti-ādi vuttaṁ. Satipi nesaṁ ekālambaṇavatthukabhāve uppādanirodhādhikārattā ekuppādanirodhabhāvova vutto. **Aparāparan**ti poṅkhānupoṅkha.

418-420. Pāḷiyaṁ **manomayan**ti jhānamanaso vasena manomayaṁ. Yo hi bāhirapaccayanirapekkho, so manasāva nibbattoti manomayo. Rūpaloke nibbattasarīraṁ sandhāya vadati. Yaṁ **vedavādino** "ānandamayo (pg.2.387) viññāṇamayo"ti ca dvidhā voharanti. **Tatrāpī**ti "manomayo attā"ti vādepi. **Dose dinne**ti "aññāva saññā bhavissatī"ti-ādinā dose dinne attano laddhiṁyeva vadanto "arūpiṁ kho"ti-ādimāhāti sambandho. Idhāpi purimavāde vuttanayena "yadi attā manomayo sabbaṅgapaccaṅgī ahīnindriyo bhaveyya, evaṁ sati rūpaṁ attā siyā, na ca saññī saññāya arūpabhāvato"ti-ādi sabbaṁ dosadassanaṁ veditabbaṁ. Tamatthañhi dassento bhagavā "manomayo ca hi te poṭṭhapādā"ti-ādimavoca. Kasmā panāyaṁ paribbājako paṭhamaṁ oḷārikaṁ attānaṁ paṭijānitvā taṁ laddhiṁ vissajjetvā puna manomayaṁ attānaṁ paṭijānāti? Tampi vissajjitvā puna arūpiṁ attānaṁ paṭijānātīti? Kāmañcettha kāraṇaṁ "tato so arūpī attāti evaṁladdhiko samānopi …pe… ādimāhā"ti heṭṭhā vuttameva, tathāpi ime titthiyā nāma anavaṭṭhitacittā thusarāsimhi nikhātakhāṇuko viya cañcalāti kāraṇantarampi dassetuṁ **"yathā nāmā"**ti-ādi vuttaṁ. **Saññā nappatiṭṭhātī**ti ārammaṇe sañjānanavasena saññā na patiṭṭhāti, ārammaṇe saññaṁ na karotīti vuttaṁ hoti. **Saññāpatiṭṭhānakāle**ti etthāpi ayaṁ nayo.

Tatrāpīti "arūpī attā"ti vādepi. **Saññāyā**ti pakatisaññāya, evaṁ **bhadantadhammapālattherena** (dī. ni. ṭī. 1.418-420) vuttaṁ. Aññasmiṁ titthāyatane uppādanirodhanti hi sambandho. Tena **vedikānaṁ** matena nānakkhaṇe uppannāya nānārammaṇāya saññāya uppādanirodhamicchatīti dasseti. Keci pana "ācariyasaññāyā"ti paṭhanti, tadayuttaṁ atthassa viruddhattā, therena ca anuddhaṭattā. Aparāparaṁ pavattāya saññāya uppādavayadassanato **uppādanirodhaṁ icchati.** Tathāpi "saññā saññā"ti pavattasamaññaṁ "attā"ti gahetvā tassa avicchedaṁ parikappento sassataṁ maññati. Tenāha **"attānaṁ pana sassataṁ maññatī"**ti. **Tasmā**ti aparāparaṁ pavattasaññāya nāmamattena sassataṁ maññanato. Saññāya

uppādanirodhamatte aṭṭhatvā taduttari sassataggāhassa gahaṇato dosaṁ dassetīti adhippāyo. **Tathevā**ti yathā "rūpī attā, manomayo attā"ti ca vādadvaye attano asaññatā, evañcassa "acetanatā"ti-ādidosappasaṅgo dunnivāro (pg.2.388) tatheva imasmiṁ vādepīti attho. **Micchādassanenā**ti attadiṭṭhisaṅkhātena micchābhinivesena. **Abhibhūtattā**ti anādikālabhāvitabhāvena ajjhotthaṭattā, nivāritañāṇacārattāti vuttaṁ hoti. Yena santatighanena, samūhaghanena ca vañcito bālo pabandhavasena pavattamānaṁ dhammasamūhaṁ micchāgāhavasena "attā"ti ca "nicco"ti ca abhinivissa voharati, taṁ ekattasaññitaṁ santatighanaṁ, samūhaghanañca vinibhujja yāthāvato jānanaṁ ghanavinibbhogo, so ca sabbena sabbaṁ titthiyānaṁ natthi. Tasmā ayampi paribbājako tādisassa ñāṇaparipākassa abhāvato vuccamānampi nānattaṁ nāññāsīti āha **"taṁ nānattaṁ ajānanto"**ti. Saññā nāmāyaṁ nānārammaṇā nānākkhaṇe uppajjati, veti cāti vedikānaṁ mataṁ. **Saññāya uppādanirodhaṁ passantopi saññāmayaṁ** saññābhūtaṁ **attānaṁ** parikappetvā yathāvuttaghanavinibbhogābhāvato **niccameva** katvā diṭṭhimaññanāya **maññati.** Tathābhūtassa ca tassa saṇhasukhumaparamagambhīradhammatā na ñāyatevāti idaṁ kāraṇaṁ passantena bhagavatā **"dujjānaṁ kho"**ti-ādi vuttanti dassento **"athassa bhagavā"**ti-ādimāha.

Diṭṭhiādīsu "evametan"ti dassanaṁ abhinivisanaṁ **diṭṭhi**. Tassā eva pubbabhāgabhūtaṁ "evametan"ti nijjhānavasena khamanaṁ **khanti.** Tathā rocanaṁ **ruci. "Aññathāyevā"**ti-ādi tesaṁ diṭṭhi-ādīnaṁ vibhajja dassanaṁ. Tattha **aññathāyevā**ti yathā ariyavinaye antadvayaṁ anupagamma majjhimapaṭipadāvasena dassanaṁ hoti, tato aññathāyeva. **Aññadevā**ti yaṁ paramatthato vijjati khandhāyatanādi, tassa cāpi aniccatādi, tato aññadeva paramatthato avijjamānaṁ attasassatādikaṁ tayā khamate ceva ruccate cāti attho. Ābhuso yuñjanaṁ **āyogo.** Tena vuttaṁ **"yuttapayuttatā"**ti. **Paṭipattiyā**ti paramattacintanādiparibbājakapaṭipattiyā. Ācariyassa bhāvo **ācariyakaṁ,** yathā tathā ovādānusāsanaṁ, tadassatthīti **ācariyako** yathā "saddho"ti āha **"aññatthā"**ti-ādi. Aññasmiṁ titthāyatane tava ācariyabhāvo atthīti yojanā. **"Tenā"**ti-ādi saha yojanāya yathāvākyaṁ dassanaṁ. "Ayaṁ paramattho, ayaṁ sammutī"ti imassa vibhāgassa dubbibhāgattā **dujjānaṁ etaṁ** nānattaṁ. "Yajjetaṁ dujjānaṁ tāva tiṭṭhatu, aññaṁ panatthaṁ bhagavantaṁ pucchāmī"ti cintetvā tathā paṭipannataṁ dassetuṁ **"atha paribbājako"**ti-ādi (pg.2.389) vuttaṁ. **Añño vā saññāto**ti saññāsabhāvato aññasabhāvo vā attā hotūti attho. Adhunā pana **"aññā vā saññā"**ti pāṭho dissati. **Assā**ti attano.

Lokīyati dissati, patiṭṭhahati vā ettha puññapāpaṁ, tabbipāko cāti **loko,** attā. So hissa kārako, vedako cāti icchito. **Diṭṭhigatan**ti "sassato attā ca loko cā"ti-ādi (dī. ni. 1.31 udā. 55) nayapavattaṁ diṭṭhigataṁ. Na hesa diṭṭhābhiniveso diṭṭhadhammikādi-atthanissito tadasaṁvattanato. Yo hi taṁ saṁvattanako, so "taṁ nissito"ti vattabbataṁ labheyya yathā taṁ puññañāṇasambhāro. Eteneva nayena na dhammanissitatāpi saṁvaṇṇetabbā. Brahmacariyassa ādi **ādibrahmacariyaṁ,** tadeva **ādibrahmacariyakaṁ** yathā "vinayo eva venayiko"ti (pārā. aṭṭha. 8). Tenāha **"sikkhattayasaṅkhātassā"**ti-ādi. Sabbampi vākyaṁ antogadhāvadhāraṇaṁ tassa avadhāraṇaphalattāti vuttaṁ **"ādimattan"**ti. Tadidha adhisīlasikkhāva. Sā hi sikkhattayasaṅgahite sāsanabrahmacariye ādibhūtā, na aññattha viya ājīvaṭṭhamakādi ādibrahmacariyakanti dasseti **"adhisīlasikkhāmattan"**ti iminā. **Nibbindanatthāyā**ti ukkaṇṭhitabhāvāya. **"Abhijānanāyā**ti ñātapariññāvasena abhijānanatthāya. **Sambujjhanatthāyā**ti tīraṇapahānapariññāvasena sambodhanatthāyā"ti vadanti. Apica **abhijānanāyā**ti abhiññāpaññāvasena jānanāya. Taṁ pana vaṭṭassa

paccakkhakaraṇameva hotīti āha **"paccakkhakiriyāyā"**ti. **Sambujjhanatthāyā**ti pariññābhisamayavasena paṭivedhatthāya. Diṭṭhābhinivesassa saṁsāravaṭṭe nibbidāvirāganirodhupasamāsaṁvattanaṁ vaṭṭantogadhattā, tassa vaṭṭasambandhanato ca. Tathā abhiññāsambodhanibbānāsaṁvattanañca daṭṭhabbaṁ.

Kāmaṁ taṇhāpi dukkhasabhāvā eva, tassā pana samudayabhāvena visuṁ gahitattā **"taṇhaṁ ṭhapetvā"**ti vuttaṁ. **Pabhāvanato**ti uppādanato. Dukkhaṁ pabhāventīpi taṇhā avijjādipaccayantarasahitā eva pabhāveti, na kevalāti āha **"sappaccayā"**ti. **Appavattī**ti appavattinimittaṁ. Na pavattanti ettha dukkhasamudayā, etasmiṁ vā adhigateti hi **appavatti.** Dukkhanirodhaṁ nibbānaṁ gacchati, tadatthañca sā paṭipajjitabbāti **dukkhanirodhagāminipaṭipadā. Maggapātubhāvo**ti (pg.2.390) maggasamuppādo. **Phalasacchikiriyā**ti phalassādhigamavasena paccakkhakaraṇaṁ. **Taṁ ākāran**ti taṁ tuṇhībhāvasaṅkhātaṁ gamanaliṅga **ārocento viya,** na pana abhimukhaṁ āroceti.

421. Samantato niggaṇhanavasena todanaṁ vijjhanaṁ **sannitodakaṁ.** Manogaṇādīnaṁ visesanassa napuṁsakaliṅgena niddiṭṭhattā **"vācāya sannitodakenā"**ti vuttaṁ. Tenāha **"vacanapatodakenā"**ti. Atha vā **"vācāyā"**ti idaṁ **"sannitodakenā"**ti ettha karaṇavacanaṁ daṭṭhabbaṁ. **"Vacanapatodakenā"**ti hi vacanena patodakenāti attho, "vācāyā"ti vā sambandhe sāmivacanaṁ. Vācāya sannitodanakiriyāya sajjhabbharitamakaṁsūti yojetabbaṁ. **"Sajjhabbharitan"**ti etassa "saṁ adhi abhi aribhan"ti padacchedo, samantato bhusaṁ aritanti attho, satamattehi tuttakehi viya vividhehi paribbājakavācātodanehi tudiṁ sūti vuttaṁ hoti. Tathā hi vuttaṁ **"upari vijjhiṁsū"**ti. **Sabhāvato vijjamānan**ti paramatthasabhāvato upalabbhamānaṁ, na pakati-ādi viya anupalabbhamānaṁ. **Tacchan**ti saccaṁ. **Tathan**ti aviparītaṁ. Atthato vevacanameva taṁ padattayaṁ. **Navalokuttaradhammesū**ti visaye bhummaṁ, te dhamme visayaṁ katvā. **Ṭhitasabhāvan**ti avaṭṭhitasabhāvaṁ, taduppādakanti attho. **Lokuttaradhammaniyāmaniyatan**ti lokuttaradhammasampāpananiyāmena niyataṁ. Idāni pana **"lokuttaradhammaniyāmatan"**ti pāṭho, so na porāṇo ācariyena anuddhaṭattā. Kasmā panesā paṭipadā dhammaṭṭhitatā dhammaniyāmatāti āha **"buddhānañhī"**ti-ādi. **Sā**ti paṭipadā. **Edisā**ti "dhammaṭṭhitatan"ti-ādinā vuttappakārā.

Cittahatthisāriputtapoṭṭhapādavatthuvaṇṇanā

422. Hatthiṁ sāreti dametīti **hatthisārī,** hatthācariyo. **Sukhumesu atthantaresū**ti khandhāyatanādīsu sukhumañāṇagocaresu dhammesu. Abhidhammiko kiresa. **Kusalo**ti pubbepi buddhasāsane kataparicayatāya cheko. **Tādise citte**ti gihibhāvacitte. Itaro pana taṁ sutvāva na vibbhami, **pabbajjāyameva abhiramī**ti adhippāyo. **Gihibhāve ānisaṁsakathāya kathitattā**ti ettha sīlavantassa bhikkhuno tathā kathanena vibbhamane niyojitattā idāni sayampi sīlavā eva hutvā cha vāre (pg.2.391) vibbhamīti adhippāyo gahetabbo. Kammasarikkhakena hi kammaphalena bhavitabbaṁ. **Kathentānan**ti anādare sāmivacanaṁ. **Mahāsāvakassa kathite**ti mahāsāvakabhūtena mahākoṭṭhikattherena apasādanavasena kathite, kathananimittaṁ patiṭṭhaṁ laddhuṁ asakkontoti attho. **"Vibbhamitvā gihī jāto"**ti idaṁ sattamavāramiva vuttaṁ. **Dhammapadaṭṭhakathāyaṁ** (dha. pa. aṭṭha. 1.3 cittahatthattheravatthu) pana **kudālapaṇḍitajātake** (jā. aṭṭha.

1.1.7kuddālajātakavaṇṇanā) ca chakkhattumeva vibbhamanavāro vutto. **Gihisahāyako**ti gihikāle sahāyako. **Apasakkantopi nāmā**ti api nāma apasakkanto, gārayhavacanametaṁ. **Pabbajituṁ vaṭṭatī**ti pabbajjā vaṭṭati.

423. **Paññācakkhuno natthitāyā**ti suvuttaduruttasamavisamadassanasamatthassa paññācakkhuno abhāvena. Yādisena cakkhunā so "cakkhumā"ti vutto, taṁ dassetuṁ **"subhāsitā"**ti-ādi vuttaṁ. Ayaṁ aṭṭhakathāto aparo nayo– **ekaṁsikā**ti ekantikā, nibbānavahabhāvena nicchitāti vuttaṁ hoti. **Paññattā**ti vavatthapitā. **Na ekaṁsikā**ti na ekantikā nibbānāvahabhāvena nicchitā vaṭṭantogadhabhāvatoti adhippāyo. Ayamattho hi "kasmā cete poṭṭhapāda mayā ekaṁsikā dhammā desitā paññattā, ete poṭṭhapāda atthasaṁhitā …pe… nibbānāya saṁvattantī"ti-ādisuttapadehi saṁsandati sametīti.

Ekaṁsikadhammavaṇṇanā

425. **"Kasmā ārabhī"**ti kāraṇaṁ pucchitvā **"aniyyānikabhāvadassanatthan"**ti payojanaṁ vissajjitaṁ. Phale hi siddhe hetupi siddho hotīti, ayaṁ ācariyamati (dī. ni. ṭī. 1.425) apare pana "edisesu atthasaddo kāraṇe vattati, hetvatthe ca paccattavacanaṁ, tasmā **aniyyānikabhāvadassanan**ti ettha aniyyānikabhāvadassanakāraṇā"ti atthamicchanti. **Paññāpitaniṭṭhāyā**ti paveditavimuttimaggassa. Vaṭṭadukkhapariyosānaṁ gacchati etāyāti **niṭṭhā**ti hi vimutti vuttā "goṭṭhā paṭṭhitagāvo"ti (ma. ni. 1.156) **mahāsīhanādasuttapade** viya ṭhā-saddassa gati-atthe pavattanato. Niṭṭhāmaggo ca idha uttarapadalopena "niṭṭhā"ti adhippeto. Tasseva hi niyyānikatā, aniyyānikatā (pg.2.392) ca vuccati, na niṭṭhāya. Niyyātīti **niyyānikā** ya-kārassa ka-kāraṁ katvā. Anīyasaddo hi bahulaṁ kattutthābhidhāyako, na niyyānikā **aniyyānikā,** tassā bhāvo tathā. **Niyyānaṁ** vā niggamanaṁ nissaraṇaṁ, vaṭṭadukkhassa vūpasamoti attho, niyyānameva **niyyānikaṁ,** na niyyānikaṁ **aniyyānikaṁ,** so eva bhāvo sabhāvo **aniyyānikabhāvo,** tassa dassanatthanti yojetabbaṁ.

"Sabbe hī"ti-ādi tadatthavivaraṇaṁ. Amataṁ nibbānaṁ niṭṭhamiti paññapeti yathāti sambandho. **Lokathūpikādivasena niṭṭhaṁ paññapentī**ti "nibbānaṁ nibbānan"ti vacanasāmaññamattaṁ gahetvā tathā paññapenti. **Lokathūpikā** nāma brahmabhūmi vuccati lokassa thūpikasadisatāparikappanena. Keci pana "nevasaññānāsaññāyatanabhūmiṁ lokathūpikā"ti vadanti, tadayuttaṁ **aṭṭhakathāsu** tathā avacanato. **Ādi**saddena cettha "añño puriso, aññā pakatī"ti pakatipurisantarāvabodho mokkho, buddhi-ādiguṇavinimuttassa attano asakattani avaṭṭhānaṁ mokkho, kāyavipattikati jātibandhānaṁ apavajjanavasena appavatto mokkho, parena purisena palokatā mokkho, taṁsamīpatā mokkho, taṁsamāyogo mokkhoti evamādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. Tasmiṁ tasmiñhi samaye niṭṭhaṁ apaññapento nāma natthi. Brāhmaṇānaṁ paṭhamajjhānabrahmaloko niṭṭhā. Tattha hi nesaṁ niccābhiniveso yathā taṁ bakassa brahmuno, (ma. ni. 1.501) vekhanasāditāpasānaṁ ābhassarā, sañcayādiparibbājakānaṁ subhakiṇhā, ājīvakānaṁ "anantamānaso"ti parikappito asaññībhavo. Imasmiṁ pana sāsane arahattaṁ niṭṭhā, sabbepi cete diṭṭhivasena brahmalokādīni arahattamaññanāya "nibbānaṁ nibbānan"ti vacanasāmaññamattaṁ gahetvā tathā paññapenti, na pana paramatthato nesaṁsamaye nibbānapaññāpanassa labbhanatoti āha **"sā ca na niyyānikā"**ti-ādi. **Yathāpaññattā**ti

yena yena pakārena paññattā, paññattappakārā hutvāti attho. **Na niyyātī**ti "yenākārena niṭṭhā pāpuṇīyatī"ti tehi paveditā, tenākārena tassā apattabbatāya na niyyāti. **Paṇḍitehi paṭikkhittā**ti "nāyaṁ niṭṭhā paṭipadā vaṭṭassa anatikkamanato"ti buddhādīhi paṇḍitehi paṭikkhittā. **Nivattatī**ti paṭikkhepakāraṇavacanaṁ, yasmā tehi paññattā niṭṭhā paṭipadā (pg.2.393) na niyyāti na gacchati, aññadatthu taṁsamaṅginaṁ puggalaṁ saṁsāre eva paribbhamāpentī nivattati, tasmā paṇḍitehi paṭikkhittāti attho. **Tan**ti aniyyānikabhāvaṁ.

Jānaṁ, passanti ca puthuvacanavipariyāyoti āha **"jānantā passantā"**ti. Gacchantādisaddānañhi "yā pana bhikkhunī jānaṁ sabhikkhukaṁ ārāmaṁ anāpucchā paviseyyā"ti-ādīsu (pāci. 1024) liṅgavasena vipariyāyo, jānantīti attho. "Yācaṁ adadamappiyo"ti-ādīsu (pārā. 346 jā. 1.7.55) vibhattivasena, yācantassāti attho. Idha pana puthuvacanavasenāti veditabbaṁ. Padhānaṁ jānanaṁ nāma paccakkhato jānanaṁ tassa jeṭṭhabhāvato, dassanamappadhānaṁ tassa saṁsayānubandhattāti ayaṁ kamo vutto **"jānaṁ passan"**ti. Tenettha jānanena dassanaṁ viseseti. Evañhi **diṭṭhapubbāni kho tasmiṁ loke manussānaṁ sarīrasaṇṭhānādīnī**ti ekato adhippāyadassanaṁ sūpapannaṁ hoti. Ayañhetthādhippāyo "kiṁ tumhākaṁ ekantasukhe loke paccakkhato ñāṇadassanaṁ atthī"ti. **Jānan**ti vā tassa lokassa anumānavisayataṁ vuccati, **passan**ti paccakkhato visayataṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti "api tumhākaṁ loko paccakkhato ñāto, udāhu anumānato"ti.

Yasmā pana loke paccakkhabhūto attho indriyagocarabhāvena pākaṭo, tasmā pākaṭena atthena adhippāyaṁ dassetuṁ **"diṭṭhapubbānī"**ti-ādi vuttaṁ. Diṭṭhapadena vā dassanaṁ, tadanugatañca jānanaṁ gahetvā tadubhayeneva atthena adhippāyaṁ vibhāvetuṁ evaṁ vuttantipi daṭṭhabbaṁ. **Diṭṭhapubbānī**ti hi dassanena, tadanugatena ca ñāṇena gahitapubbānīti attho. Evañca katvā **"sarīrasaṇṭhānādīnī"**ti samariyādavacanaṁ samatthitaṁ hoti. **"Appāṭihīrakatan"**ti ayaṁ anunāsikalopaniddesoti āha **"appāṭihīrakaṁ tan"**ti. Taṁ vacanaṁ appāṭihīrakaṁ sampajjatīti sambandho. Appāṭihīrapade anunāsikalopo, "katan"ti ca ekaṁ padanti keci, tadayuttaṁ samāsasambhavato, anunāsikalopassa ca avattabbattā. Evamettha vaṇṇayanti– paṭipakkhaharaṇato paṭihāriyaṁ, tadeva **pāṭihāriyaṁ.** Attanā uttaravirahitavacanaṁ. Pāṭihāriyamevettha **"pāṭihīrakan"**ti vuttaṁ parehi vuccamāna-uttarehi sa-uttarattā, na pāṭihīrakanti **appāṭihīrakaṁ.** Virahattho (pg.2.394) cettha **a**-saddo. Tenāha **"paṭiharaṇavirahitan"**ti. Sa-uttarañhi vacanaṁ tena uttaravacanena paṭiharīyati viparivattīyati, tasmā uttaravacanaṁ paṭiharaṇaṁ nāma, tato virahitanti attho. Tasmā eva niyyānassa paṭiharaṇamaggassa abhāvato "aniyyānikan"ti vattabbataṁ labhati. Tena vuttaṁ **"aniyyānikan"**ti.

426. **Vilāso** itthilīḷā, yo "siṅgārabhāvajā kiriyā"tipi vuccati. **Ākappo** kesabandhavatthaggahaṇādi-ākāraviseso, vesasaṁvidhānaṁ vā. **Ādi**saddena hāvādīnaṁ saṅgaho. **Hāvā**ti hi cāturiyaṁ vuccati.

Tayo-attapaṭilābhavaṇṇanā

428. Āhito ahaṁmāno etthāti **attā,** attabhāvoti āha **"attabhāvapaṭilābho"**ti. Kathaṁ dassetīti vuttaṁ **"oḷārikattabhāvapaṭilābhenā"**ti-ādi. **Kāmabhavaṁ dasseti** itarabhavadvayattabhāvato oḷārikattā. **Rūpabhavaṁ dasseti** jhānamanena nibbattaṁ hutvā rūpībhāvena upalabbhanato. **Arūpabhavaṁ dasseti** arūpībhāvena

upalabbhanato. **Saṁkilesikā dhammā nāma dvādasa akusalacittuppādā** tadabhāve kassaci saṁkilesassa asambhavato. **Vodāniyā dhammā nāma samathavipassanā** tāsaṁ vasena sabbaso cittavodānassa sijjhanato.

429. Paṭipakkhadhammānaṁ asamucchede sati na kadācipi anavajjadhammānaṁ vā pāripūrī, vepullaṁ vā sambhavati, samucchede pana sati sambhavatīti maggaphalapaññānameva gahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ, tā hi sakiṁ paripuṇṇāpi aparihīnadhammattā paripuṇṇā eva bhavanti. **Taruṇapītī**ti uppannamattā aladdhāsevanā dubbalapīti. **Balavatuṭṭhī**ti punappunaṁ uppattiyā laddhāsevanā uparivisesādhigamassa paccayabhūtā thiratarā pīti. Idāni saṅkhepato piṇḍatthaṁ dassento **"kiṁ vuttan"**ti-ādimāha Tattha yaṁ vihāraṁ sayaṁ …pe… viharissatīti avocumhāti sambandho. Idaṁ vuttaṁ hoti– yaṁ vihāraṁ "saṁkilesikavodāniyadhammānaṁ pahānābhivuddhiniṭṭhaṁ paññāya pāripūrivepullabhūtaṁ imasmiṁyeva attabhāve aparappaccayena ñāṇena paccakkhato sampādetvā (pg.2.395) viharissatī"ti kathayimhāti. **Tatthā**ti tasmiṁ vihāre. **Tassā**ti ovādakarassa bhikkhuno. **Evaṁ viharato**ti vuttappakārena viharaṇahetu, viharantassa vā. Tannimittaṁ **pāmojjaṁ,** pamodappabhavā **pīti,** tappaccayabhūtaṁ **passaddhidvayaṁ,** tathā sūpaṭṭhitā **sati,** ukkaṁsagatatāya **uttamañāṇaṁ. Sukho ca vihāro** bhavissatīti yojanā. Kāyacittapassaddhī hi "passaddhī"ti vuttā, ayameva vā pāṭho. "Nāmakāyapassaddhī"tipi paṭhanti, tadayuttameva passaddhidvayassa avinābhāvato. Kasmā panesa sukho vihāroti āha **"sabbavihāresū"**ti-ādi, sabbesupi iriyāpathavihārādīsu santapaṇītatāya imasseva sukhattā "sukho vihāro"ti vattabbataṁ arahatīti vuttaṁ hoti. Kathaṁ sukhoti vuttaṁ **"upasanto paramamadhuro"**ti.

Paṭhamajjhāne paṭiladdhamatte hīnabhāvato pīti dubbalā pāmojjapakkhikā, subhāvite pana tasmiṁ paguṇe sā paṇītā balavabhāvato paripuṇṇakiccā pītīti vuttaṁ **"paṭhamajjhāne pāmojjādayo chapi dhammā labbhantī"**ti. **Pāmojjaṁ nivattatī**ti dubbalapītisaṅkhātaṁ pāmojjaṁ chasu dhammesu nivattati hāyati. Vitakkavicārakkhobhavirahitena hi catukkanayavibhatte dutiyajjhāne sabbadā pīti balavatī eva hoti, na paṭhamajjhāne viya kadāci dubbalāti evaṁ vuttaṁ. **Pīti nivattati** tappahāneneva tatiyajjhānassa labbhanato. "Sukho vihāro"ti iminā samādhi gahitoti āha **"tathā catutthe"**ti. Ye pana "sukho vihāro'ti etena sukhaṁ gahitan"ti vadanti, tesaṁ matena santavuttitāya upekkhāpi catutthajjhāne "sukha"micceva bhāsitāti (vibha. aṭṭha. 232 visuddhi. 2.644 mahāni. aṭṭha. 27 paṭi. ma. aṭṭha. 105) katvā tathā vuttanti daṭṭhabbaṁ. Imasmiṁyeva **dīghanikāye** (dī. ni. 1.432 3.166 358) āgataṁ anekadhā desanānayamuddharitvā idha desitanayaṁ niyametuṁ **"imesū"**ti-ādi vuttaṁ. **Suddha …pe… kathitan**ti uparimaggaṁ akathetvā kevalaṁ vipassanāpādakameva jhānaṁ kathitaṁ. **Catūhi …pe… kathitā**ti vipassanāpādakabhāvena jhānāni kathetvā tato paraṁ vipassanāpubbakā cattāropi maggā kathitā. **Catutthajjhānikaphalasamāpatti kathitā**ti paṭhamajjhānikādikā phalasamāpattiyo akathetvā catutthajjhānikā eva phalasamāpatti kathitā. **Pītivevacanameva katvā**ti dvinnaṁ pītīnaṁ (pg.2.396) ekasmiṁ cittuppāde anuppajjanato pāmojjaṁ pītivevacanameva katvā, tadubhayaṁ abhedato katvāti vuttaṁ hoti. Pītisukhānaṁ apariccattattā, "sukho vihāro"ti ca sātisayassa sukhavihārassa gahitattā **"dutiyajjhānikaphalasamāpatti nāma kathitā"**ti vuttaṁ. Kāmaṁ paṭhamajjhānepi pītisukhāni labbhanti, tāni pana vitakkavicāraparikkhobhena na tattha santapaṇītāni, idha ca santapaṇītāneva adhippetāni, tasmā dutiyajjhānikā eva phalasamāpatti gahitā, na paṭhamajjhānikāti daṭṭhabbaṁ.

432-437. **Vibhāvanattho**ti pakāsanattho sarūpato nirūpanattho "na samaṇo gotamo brāhmaṇe jiṇṇe …pe… abhivādeti vā paccuṭṭheti vā āsanena vā nimantetī"ti-ādīsu (a. ni. 8.11 pārā. 2) viya. Tenāha **"ayaṁ so"**ti-ādi. "Ayaṁ attapaṭilābho so evā"ti evaṁ sarūpato vibhāvetvā pakāsetvā. **Ayan**ti hi bhagavatā pubbe vuttaṁ attapaṭilābhaṁ āsannapaccakkhabhāvena paccāmasati, **so**ti pana parehi pucchiyamānaṁ parammukhabhāvena. **Na naṁ evaṁ vadāmā**ti ettha **nan**ti oḷārikamattapaṭilābhaṁ. **Sappāṭihīrakatan**ti ettha pubbe vuttanayena attho veditabbo. Parehi coditavacanapaṭihārakaṁ sa-uttaravacanaṁ sappāṭihīrakanti hi ayameva viseso. **Tuccho**ti musā abhūto. **So**ti manomayo, arūpo vā attapaṭilābho. **Svevā**ti so eva oḷāriko attapaṭilābho. **Tasmiṁ samaye sacco hotī**ti tasmiṁ paccuppannasamaye vijjamāno hoti. **Attapaṭilābhotveva niyyātesī**ti attapaṭilābhasaddena tathā eva pariyosāpesi, na pana naṁ "attapaṭilābho"ti saṅkhyaṁ gacchatīti paññattiṁ sarūpato nīharitvā dassesīti adhippāyo. **Rūpādayo cettha dhammā**ti rūpavedanādayo eva ettha loke sabhāvadhammā. **Nāmamattametan**ti rūpādike pañcakkhandhe upādāya nāmapaññattimattametaṁ **"attapaṭilābho"**ti. **Evarūpā vohārā**ti "oḷāriko attapaṭilābho"ti-ādivohārā. **Nāmapaññattivasenā**ti nāmabhūtapaññattimattavasena. "Attapaṭilābho'ti saṅkhyaṁ gacchatī"ti **niyyātanatthaṁ.**

438. **Evañca pana vatvā**ti rūpādike upādāya paññattimattametaṁ attapaṭilābhoti imamatthaṁ "yasmiṁ citta samaye"ti-ādinā vatvā. **Paṭipucchitvā**ti (pg.2.397) yathā pare puccheyyuṁ, tathā kālavibhāgato paṭipadāni pucchitvā. **Vinayanatthan**ti yathāpucchitassa atthassa ñāpanavasena vinayanatthāya. **Ye te atītā dhammā**ti atītasamaye atītattapaṭilābhassa upādānabhūtā rūpādayo dhammā. **Te etarahi natthi** niruddhattā. Tato eva **"ahesun"ti saṅkhyaṁ gatā**. **Tasmā**ti upādānassa atītasmiṁyeva samaye labbhanato. **Sopī**ti tadupādāno **me attapaṭilābho**pi. **Tasmiṁyeva samaye**ti atīte eva samaye. **Sacco ahosī**ti bhūto vijjamāno viya ahosi. **Anāgatapaccuppannānan**ti anāgatānañcevapaccuppannānañca rūpādidhammānaṁ upādānabhūtānaṁ. **Tadā abhāvā**ti tasmiṁ atītasamaye abhāvā avijjamānattā. Tadupādānabhūto **anāgato, paccuppanno** ca attapaṭilābho **tasmiṁ atīta** samaye **mogho** tuccho musā natthīti attho. **Atthato**ti paññatti-atthato. **Nāmamattamevā**ti samaññāmattameva. Paramatthato anupalabbhamānattā **attapaṭilābhaṁ paṭijānāti.**

"Eseva nayo"ti iminā ye te anāgatā dhammā, te etarahi natthi, "bhavissantī"ti pana saṅkhyaṁ gatā, tasmā sopi me attapaṭilābho tasmiṁyeva samaye sacco bhavissati. Atītapaccuppannānaṁ pana dhammānaṁ tadā abhāvā tasmiṁ samaye "mogho atīto, mogho paccuppanno"ti evaṁ atthato nāmamattameva attapaṭilābhaṁ paṭijānāti. Ye ime paccuppannā dhammā, te etarahi "atthī"ti saṅkhyaṁ gatā, tasmā yvāyaṁ me attapaṭilābho, so idāni sacco hoti. Atītānāgatānaṁ pana dhammānaṁ adhunā abhāvā etarahi "mogho atīto, mogho anāgato"ti evaṁ atthato nāmamattameva attapaṭilābhaṁ paṭijānātīti imamatthaṁ atidisati.

439-443. **Saṁsanditun**ti samānetuṁ. **Gavā**ti gāvito. **Tatthā**ti khīrādīsu pañcagorasesu. **Yasmiṁ samaye khīraṁ hotī**ti yasmiṁ kāle bhūtupādāyasaññitaṁ upādānavisesaṁ upādāya khīrapaññatti hoti. **Na tasmiṁ …pe… gacchati** khīrapaññatti-upādānassa bhūtupādāyarūpassa dadhi-ādipaññattiyā anupādānato. Paṭiniyatavatthukā hi etā lokasamaññā. Tenāha **"ye dhamme upādāyā"**ti-ādi. Saṅkhāyati kathīyati etāyāti **saṅkhā.** Attaṁ nīharitvā uccanti vadanti etāyāti **nirutti.** Taṁ tadatthaṁ namanti sattā etenāti **nāmaṁ,** tathā voharanti etenāti (pg.2.398) **vohāro,** paññattiyeva. "Yasmiṁ samaye"ti-ādinā khīre vuttanayaṁ dadhi-ādīsupi **"esa nayo**

sabbatthā”ti atidisati.

Samanujānanamattakānīti “idaṁ khīraṁ, idaṁ dadhī”ti-ādinā tādisesu bhūtupādāyarūpavisesesu loke paramparāgataṁ paññattiṁ appaṭikkhipitvā samanujānanaṁ viya paccayavisesavisiṭṭhaṁ rūpādikhandhasamūhaṁ upādāya “oḷāriko attapaṭilābho”ti ca “manomayo attapaṭilābho”ti ca “arūpo attapaṭilābho”ti ca tathā tathā samanujānanamattakāni, na ca tabbinimutto upādānato añño koci paramatthato atthīti vuttaṁ hoti. **Niruttimattakānī**ti saddaniruttiyā gahaṇūpāyamattakāni. “Satto phasso”ti-ādinā hi saddaggahaṇuttarakālaṁ tadanuviddhapaṇṇattiggahaṇamukheneva tadatthāvabodho. Tathā cāhu–

“Paṭhamaṁ saddaṁ sotena, tītaṁ dutiyacetasā;
Nāmaṁ tatiyacittena, atthaṁ catutthacetasā”ti.

(maṇisāramañjusāṭīkāyaṁ paccayasaṅgahavibhāgepi).

Vacanapathamattakānīti tasseva vevacanaṁ. Niruttiyeva hi aññesampi diṭṭhānugatimāpajjantānaṁ kāraṇaṭṭhena **vacanapatho. Vohāramattakānī**ti tathā tathā vohāramattakāni. **Nāmapaṇṇattimattakānī**ti tasseva pariyāyo, taṁtaṁnāmapaññāpanamattakānīti attho. **Sabbametan**ti “attapaṭilābho”ti vā “satto”ti vā “poso”ti vā sabbametaṁ **vohāramattakaṁ.** Kasmāti ce, paramatthato anupalabbhanatoti dassetuṁ **“yasmā”**ti-ādi vuttaṁ. **Suñño**ti paramatthato vivitto.

Yajjevaṁ kasmā cesā buddhehipi vuccatīti codanaṁ sodhento **“buddhānaṁ panā”**ti-ādimāha. Sammutiyā vohārassa kathanaṁ **sammutikathā.** Paramatthassa sabhāvadhammassa kathanaṁ **paramatthakathā.** Paramatthasannissitakathābhāvato aniccādikathāpi **“paramatthakathā”**ti vuttā. Paramatthadhammoyeva hi “anicco, dukkho”ti ca vuccati, na sammutidhammo.

“Aniccā sabbe saṅkhārā, dukkhānattā ca saṅkhatā;
Nibbānañceva paññatti, anattā iti nicchayā” ti. (pari. 257)–

Vacanato panesa “anattā”ti vuccati, khandhādipaññatti pana tajjāpaññatti viya paramatthasannissayā, āsannatarā ca, puggalapaññatti-ādayo viya na dūre (pg.2.399) tasmā khandhādikathāpi **“paramatthakathā”**ti vuttā, khandhādisīsena vā tadupādānasabhāvadhammā eva gahitāti daṭṭhabbaṁ. Nanu ca sabhāvadhammāpi sammutimukheneva desanamārohanti, na paramatthamukhena, tasmā sabbāpi desanā sammutikathāva siyāti? Nayidamevaṁ kathetabbadhammavibhāgena kathāvibhāgassa adhippetattā, na ca saddo kenaci pavattinimittena vinā atthaṁ pakāsetīti.

Kasmā cevaṁ dubbidhā buddhānaṁ kathā pavattatīti anuyogaṁ kāraṇavibhāvanena pariharituṁ **“tattha yo”**ti-ādi vuttaṁ. Atthaṁ **vijānituṁ** catusaccaṁ **paṭivijjhituṁ** vaṭṭato **niyyātuṁ arahatta**saṅkhātaṁ **jayaggāhaṁ gahetuṁ sakkoti.** Yasmā paramatthakathāya eva saccasampaṭivedho, ariyasaccakathā ca sikhāppattā desanā, tasmā vineyyapuggalavasena ādito sammutikathaṁ kathentopi bhagavā parato paramatthakathaṁyeva kathetīti āha **“tassā”**ti-ādi. “Āditova sammutikathaṁ kathetī”ti hi vadanto parato paramatthakathampi kathetīti dīpeti, itarattha pana “āditova kathetī”ti avadanto sabbatthapīti. **“Tathā”**ti-ādinā kathādvayakathane pariyāyantaraṁ vibhāveti. **Bodhetvā**ti veneyyajjhāsayānurūpaṁ tathā tathā desetabbamatthaṁ jānāpetvā, iminā pana imamatthaṁ dasseti– katthaci sammutikathāpubbikā paramatthakathā hoti puggalajjhāsayavasena, katthaci paramatthakathāpubbikā sammutikathā, iti vineyyadammakusalassa satthu veneyyajjhāsayavasena tathā tathā desanā pavattatīti. Sabbattha pana bhagavā dhammataṁ avijahanto eva sammutimanuvattati, sammutiṁ apariccajantoyeva

dhammataṁ vibhāveti, naṁ tattha abhinivesātidhāvanāni. Vuttañhetaṁ bhagavatā "janapadaniruttiṁ nābhiniviseyya, samaññaṁ nātidhāveyyā"ti (dī. ni. ṭī. 1.439-443).

Paṭhamaṁ sammutikathākathanaṁ pana veneyyavasena yebhuyyena buddhānamāciṇṇanti taṁ kāraṇena saddhiṁ dassento **"pakatiyā panā"**ti-ādimāha. **Lūkhākārā**ti veneyyānamanabhisambujjhanavasena lūkhasadisā. Nanu ca sammuti nāma paramatthato avijjamānattā abhūtā, taṁ kathaṁ buddhā kathentīti vuttaṁ **"sammutikathaṁ kathentāpī"**ti-ādi. **Saccamevā**ti tathameva (pg.2.400) **Sabhāvamevā**ti sammutibhāvena taṁsabhāvameva. Tenāha **"amusāvā"**ti. Paramatthassa pana saccādibhāve vattabbameva natthi.

Ko panimesaṁ sammutiparamatthadhammānaṁ visesoti? Yasmiṁ bhinne, buddhiyā vā avayavavinibbhoge kate na taṁsaññā, so ghaṭapaṭādippabhedo sammuti, tabbipariyāyato paramattho. Na hi kakkhaḷaphusanādisabhāve ayaṁ nayo labbhati. Evaṁ santepi vuttanayena sammuti ca saccasabhāvā evāti āha **"duve saccāni akkhāsī"**ti-ādi. Tattha **duve saccāni akkhāsī**ti nānādesabhāsākusalo tiṇṇaṁ vedānamatthasaṁvaṇṇanako ācariyo viya nānāvidhasammutiparamatthakusalo bhagavā veneyyajjhāsayānurūpaṁ duveyeva saccāni akkhāsīti attho. Taṁ sarūpato, parimāṇato ca dasseti **"sammutiṁ paramatthañca, tatiyaṁ nūpalabbhatī"**ti iminā. **Vadataṁ varo**ti sabbesaṁ vadantānaṁ varo. Lokasaṅketamattasiddhā **sammuti.** Paramo uttamo aviparīto yathābhūtasabhāvo **paramattho.**

Idāni nesaṁ saccasabhāvaṁ saha kāraṇena dassetuṁ **"saṅketavacanan"**ti gāthā vuttā. Yasmā lokasammutikāraṇaṁ, tasmā saṅketavacanaṁ saccaṁ, yasmā ca dhammānaṁ bhūtalakkhaṇaṁ, tasmā paramatthavacanaṁ saccanti yojanā. **Lokasammutikāraṇan**ti hi saṅketavacanassa saccabhāve kāraṇadassanaṁ, lokasiddhā sammuti saṅketavacanassa avisaṁvādanatāya kāraṇanti attho, visaṁvādanābhāvato saṅketavacanaṁ saccanti vuttaṁ hoti. **Dhammānaṁ bhūtalakkhaṇan**ti ca paramatthavacanassa saccabhāve kāraṇadassanaṁ. Sabhāvadhammānaṁ yo bhūto aviparīto sabhāvo, tassa lakkhaṇaṁ aṅganaṁ ñāpananti attho, yāthāvato avisaṁvādanavasena pavattanato paramatthavacanaṁ saccanti adhippāyo. **Anaṅgaṇasuttaṭīkāyaṁ** pana ācariyeneva nissakkavacanena padamuliṅgetvā **"lokasammutikāraṇā**ti lokasamaññaṁ nissāya pavattanato. **Dhammānan**ti sabhāvadhammānaṁ. **Bhūtakāraṇā**ti yathābhūtasabhāvaṁ nissāya pavattanato"ti vuttaṁ.

Aññattha pana–

"Tasmā voharakusalassa, lokanāthassa satthuno;
Sammutiṁ voharantassa, musāvādo na jāyatī"ti. (ma. ni. aṭṭha. 1.57 a. ni. aṭṭha. 1.170 itivu. aṭṭha. 24)–

Ayampi (pg.2.401) guṇaparidīpanī gāthā dissati. Tattha **tasmā**ti saccassa duvidhattā, saṅketavacanassa vā saccabhāvato. **Sammutiṁ voharantassā**ti "puggalo satto"ti-ādinā lokasamaññaṁ kathentassa **musāvādo** nāma **na jāyatī**ti attho. Apica "aṭṭhahi kāraṇehi bhagavā puggala kathaṁ katheti hirottappadīpanatthaṁ, kammassakatādīpanatthaṁ, paccattapurisakāradīpanatthaṁ, ānantariyadīpanatthaṁ, brahmavihāradīpanatthaṁ, pubbenivāsadīpanatthaṁ, dakkhiṇāvisuddhidīpanatthaṁ, lokasammutiyā appahānatthañcā"ti-ādinā (ma. ni. aṭṭha. 1.57 a. ni. aṭṭha. 1.170 itivu. aṭṭha. 24 kathā. anuṭī. 1) tattha tattha vuttakāraṇampi āharitvā idha vattabbaṁ.

Yadi tathāgato paramatthasaccaṁ sammadeva abhisambujjhitvā ṭhitopi lokasamaññābhūtaṁ sammutisaccaṁ gahetvāva vadati, evañcettha ko lokiyamahājanehi

visesoti vuttaṁ **“yāhī”**ti-ādi, ayaṁ pāḷiyaṁ sambandho. Idaṁ vuttaṁ hoti– lokiyamahājano appahīnaparāmāsattā “etaṁ mamā”ti-ādinā parāmasanto voharati. Tathāgato pana sabbaso pahīnaparāmāsattā aparāmasantova yasmā lokasamaññāhi vinā lokiyo attho lokena dubbiññeyyo, tasmā tāhi taṁ voharati. Tathā voharanto ca attano desanāvilāsena veneyyasatte paramatthasacce patiṭṭhāpetīti. **Desanaṁ vinivaṭṭetvā**ti heṭṭhā vuttāya diṭṭhābhinivesapaṭisaññuttāya vaṭṭakathāya vinivattetvā vivecetvā. **Arahattanikūṭena niṭṭhāpesī**ti “aparāmasan”ti iminā padena taṇhāmānaparāmāsappahānakittanena tappahāyaka-arahattasaṅkhātanikūṭena desanaṁ pariyosāpesi. Yaṁ panettha atthato na vibhattaṁ, taṁ suviññeyyameva.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajananāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā poṭṭhapādasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsanā.

Poṭṭhapādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Subhasuttavaṇṇanā

Subhamāṇavakavatthuvaṇṇanā

444. Evaṁ (pg.2.402) poṭṭhapādasuttaṁ saṁvaṇṇetvā idāni subhasuttaṁ saṁvaṇṇento yathānupubbaṁ saṁvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṁ vibhāvetuṁ, poṭṭhapādasuttassānantaraṁ saṅgītassa suttassa subhasuttabhāvaṁ vā pakāsetuṁ **“evaṁ me sutaṁ …pe… sāvatthiyanti subhasuttan”**ti āha. Anunāsikalopena “acira parinibbute”ti vuttanti dasseti **“aciraṁ parinibbute”**ti iminā yathā poṭṭhapādasutte “appāṭihīraka taṁ bhāsitaṁ sampajjatī”ti, aciraṁ parinibbutassa assāti vā **aciraparinibbuto** yathā “acirapakkanto, māsajāto”ti. Atthamattaṁ pana dassetuṁ evaṁ vuttaṁ. **Aciraparinibbute**ti ca satthu parinibbutabhāvassa cirakālatāpaṭikkhepena āsannatāmattaṁ dassitaṁ, kālaparicchedo pana na dassitoti taṁ dassento **“parinibbānato”**ti-ādimāha. Visākhapuṇṇamito uddhaṁ yāva jeṭṭhapuṇṇamī, tāva kālaṁ sandhāya **“māsamatte”**ti vuttaṁ. **Matta**saddena pana tassa kālassa kiñci asampuṇṇataṁ joteti. Tudisaññito gāmo nivāso etassāti **todeyyo.** Taṁ panesa yasmā soṇadaṇḍo (dī. ni. 1.300) viya campaṁ, kūṭadanto (dī. ni. 1.323) viya ca khāṇumataṁ ajjhāvasati, tasmā vuttaṁ **“tassa adhipatittā”**ti, issarabhāvatoti attho. Ayampi hi rañño pasenadikosalassa purohitabrāhmaṇo. **Puttampi āhā**ti subhaṁ māṇavampi ovadanto āha.

Añjanānanti akkhi-añjanatthāya ghaṁsita-añjanānaṁ. **Vammikānan**ti kimisamāhaṭavammikānaṁ sañcayaṁ disvāti sambandho. **Madhūnan**ti makkhikamadhūnaṁ. **Samāhāran**ti makarandasannicayaṁ. **Paṇḍito gharamāvase**ti yasmā appatarappatarepi gayhamāne bhogā khīyanti, appatarappatarepi ca sañciyamāne vaḍḍhanti, tasmā yathāvuttamupamattayaṁ paññāya disvā viññujātiko kiñcipi vayamakatvā āyameva uppādento gharevase gharāvāsamanutiṭṭheyyāti lobhādesitapaṭipattiṁ upadisati.

Adānameva sikkhāpetvā sikkhāpanahetu lobhābhibhūtatāya **tasmiṁyeva**

ghare sunakho hutvā nibbatti. Lobhavasikassa hi duggati pāṭikaṅkhā (pg.2.403) "janavasabho nāma yakkho hutvā nibbattī"ti (dī. ni. aṭṭha. 1.150) ettha vuttanayena attho veditabbo. Pubbaparicayena **ativiya piyāyati.** Vuttañhi "pubbeva sannivāsenā"ti-ādi (jā. 1.2.174). **Nikkhante**ti kenacideva karaṇīyena bahi niggate. Subhaṁ māṇavaṁ anuggaṇhitukāmo ekakova **bhagavā piṇḍāya pāvisi. Bhukkāran**ti "bhu bhū"ti sunakhasaddakaraṇaṁ. **"Bho bho"**ti brāhmaṇasamudācārena **paribhavitvā** paribhavanahetu. "Bhovādi nāma so hoti, sace hoti sakiñcano"ti (dha. pa. 396 su. ni. 625) hi vuttaṁ. Nanu ca heṭṭhā "adānameva sikkhāpetvā sunakho hutvā nibbatto"ti āha, kasmā panettha "pubbepi maṁ 'bho bho'ti paribhavitvā sunakho jāto"ti vadatīti? Tathā nibbattiyā tadubhayasādhāraṇaphalattā. Ānisaṁsaphalañhi sādhāraṇakammenapi jātaṁ, na vipākaphalaṁ viya ekakammenevāti daṭṭhabbaṁ. **Avīciṁ gamissasi** katokāsassa kammassa paṭibāhitumasakkuṇeyyabhāvato. "Jānāti maṁ samaṇo gotamo"ti **vippaṭisārī hutvā. Uddhanantare**ti cullikantare. **Nan**ti sunakhaṁ.

Taṁ pavattinti bhagavatā yathāvuttakāraṇaṁ. Brāhmaṇacārittassa aparihāpitataṁ sandhāya, tathā pitaraṁ ukkaṁsento **"brahmaloke nibbatto"**ti āha. **Mukhāruḷhan**ti sayaṁpaṭibhānavasena mukhamāruḷhaṁ. **Taṁ pavattiṁ pucchī**ti "sutametaṁ bho gotama mayhaṁ pitā sunakho hutvā nibbatto"ti tumhehi vuttaṁ, "kimidaṁ saccaṁ vā asaccaṁ vā"ti pucchi. **Tatheva vatvā**ti yathā pubbe sunakhassa vuttaṁ, tatheva vatvā. **Avisaṁvādanatthan**ti saccāpanatthaṁ, "todeyyabrāhmaṇo sunakho hutvā nibbatto"ti vacanassa avisaṁvādanena attano avisaṁvādibhāvadassanatthanti vuttaṁ hoti. **Appodakan**ti appakena udakena sampāditaṁ. **Madhupāyāsan**ti sādurasaṁ, madhuyojitaṁ vā pāyāsaṁ. **Tathā akāsi,** yathā bhagavatā vuttaṁ. **"Sabbaṁ dassesī**ti buddhānubhāvena so sunakho taṁ sabbaṁ netvā dassesi, na jātissaratāya. Bhagavantaṁ disvā bhukkaraṇaṁ pana purimajātisiddhavāsanāvasenā"ti (dī. ni. ṭī. 1.444) evaṁ ācariyena vuttaṁ. Uparipaṇṇāsake pana **cūḷakammavibhaṅgasuttaṭṭhakathāyaṁ** "sunakho 'ñātomhi iminā'ti roditvā 'huṁ (pg.2.404) hun'ti karonto dhananidhānaṭṭhānaṁ gantvā pādena pathaviṁ khaṇitvā saññaṁ adāsī"ti (ma. ni. aṭṭha. 3.289) jātissarākāramāha, vīmaṁsitvā gahetabbaṁ.

"Bhavapaṭicchannaṁ nāma evarūpaṁ sunakhapaṭisandhi-antaraṁ pākaṭaṁ samaṇassa gotamassa, addhā esa sabbaññū"ti **bhagavati pasannacitto.** Aṅgavijjāpāṭhako kiresa. Tenassa etadahosi "imaṁ dhammapaṇṇākāraṁ katvā samaṇaṁ gotamaṁ pañhaṁ pucchissāmī"ti, tato so cuddasa pañhe abhisaṅkharitvā bhagavantaṁ pucchi. Tena vuttaṁ **"cuddasa pañhe pucchitvā"**ti. Tattha **cuddasa pañhe**ti "dissanti hi bho gotama manussā appāyukā, dissanti dīghāyukā. Dissanti bavhābādhā, appābādhā. Dubbaṇṇā, vaṇṇavanto. Appesakkhā, mahesakkhā. Appabhogā, mahābhogā. Nīcakulīnā, uccākulīnā. Dissanti duppaññā, dissanti paññavanto. Ko nu kho bho gotama hetu ko paccayo, yena manussānaṁyeva sataṁ manussabhūtānaṁ dissanti hīnapaṇītatā"ti (ma. ni. 3.289) ime **cūḷakammavibhaṅgasutte** āgate cuddasa pañhe. "Kammassakā māṇava sattā kammadāyādā"ti-ādinā (ma. ni. 3.289) saṅkhepato, vitthārato ca **vissajjanapariyosāne bhagavantaṁ saraṇaṁ gato**. Aṅgasubhatāya **"subho"** tissa nāmaṁ. **Māṇavo**ti pana mahallakakālepi taruṇavohārena naṁ voharati. **Attano bhogagāmato**ti tudigāmato **āgantvā** taṅkhaṇikaṁ **vasati**. Teneva pāḷiyaṁ "kenacideva karaṇīyenā"ti vuttaṁ.

445. **"Ekā ca me kaṅkhā atthī"**ti iminā upari pucchiyamānassa pañhassa

pageva tena abhisaṅkhatabhāvaṁ dasseti. **Māṇavakan**ti khuddakamāṇavaṁ "ekaputtako, (ma. ni. 2.296 353 pārā. 26) piyaputtako"ti-ādīsu viya ka-saddassa khuddakatthe pavattanato. **Visabhāgavedanā**ti dukkhavedanā. Sā hi kusalakammanibbatte attabhāve uppajjanakasukhavedanāpaṭipakkhabhāvato "visabhāgavedanā"ti ca kāyaṁ gāḷhā hutvā bādhanato pīḷanato "ābādho"ti ca vuccati. Kīdisā pana sāti āha **"yā ekadese"**ti-ādi. **Ekadese uppajjitvā**ti sarīrekadese uṭṭhahitvāpi aparivattibhāvakaraṇato **ayapaṭṭena ābandhitvā viya gaṇhāti,** iminā balavarogo **ābādho** nāmāti dasseti. **Kicchajīvitakaro**ti asukhajīvitāvaho, iminā dubbalo appamattako rogo **ātaṅko** nāmāti dasseti. **Uṭṭhānan**ti sayananisajjādito (pg.2.405) uṭṭhahanaṁ, tena yathā tathā aparāparaṁ sarīrassa parivattanaṁ vadati. **Garukan**ti bhāriyaṁ akiccasiddhikaṁ. Gilānasseva kāye balaṁ na hotīti sambandho. Lahuṭṭhānena cettha gelaññābhāvo pucchito. Heṭṭhā catūhi padehi aphāsuvihārābhāvaṁ pucchitvāpi idāni puna phāsuvihārabhāvaṁ pucchati, tena saviseso ettha phāsuvihāro pucchitoti viññāyati. Asatipi hi atisayatthajotane sadde atthāpattito atisayattho labbhateva yathā "abhirūpassa kaññā dātabbā"ti. Tenāha **"gamanaṭṭhānā"**ti-ādi. Purimaṁ āṇāpanavacanaṁ, idaṁ pana pucchitabbākāradassananti ayamimesaṁ visesoti dasseti **"athassā"**ti-ādinā.

447. **Kālo** nāma upasaṅkamanassa yuttapattakālo, **samayo** nāma tasseva paccayasāmaggī, atthato panesa tajjaṁ sarīrabalañceva tappaccayaparissayābhāvo ca. **Upādānaṁ** nāma ñāṇena tesaṁ gahaṇaṁ sallakkhaṇanti āha **"paññāyā"**ti-ādi. **"Sve gamanakālo bhavissatī"**ti iminā kālaṁ, **"kāye"**ti-ādinā samayañca sarūpato dasseti. **Pharissatī**ti pharaṇavasena ṭhassati.

448. **Cetiyaraṭṭhe**ti cetiraṭṭhe. Ya-kārena hi padaṁ vaḍḍhetvā evaṁ vuttaṁ. "Cetiraṭṭhato aññaṁ visuṁyevekaṁ raṭṭhan"tipi vadanti. "Yasmā maraṇaṁ nāma tādisānaṁ dasabalānaṁ rogavaseneva hoti, tasmā yena rogena taṁ jātaṁ, tassa sarūpapucchā, kāraṇapucchā, maraṇahetukacittasantāpapucchā, tassa ca santāpassa sabbalokasādhāraṇatā, tathā maraṇassa ca appaṭikaraṇatā"ti evamādinā maraṇapaṭisaññuttaṁ sammodanīyaṁ kathaṁ kathesīti dassetuṁ **"bho ānandā"**ti-ādi vuttaṁ. **"Ko nāmā"**ti-ādinā hi rogaṁ pucchati, **"kiṁ bhagavā paribhuñjī"**ti iminā kāraṇaṁ, **"apicā"**ti-ādinā cittasantāpaṁ, **"satthā nāmā"**ti-ādinā tassa sabbalokasādhāraṇataṁ, **"ekā dānī"**ti-ādinā maraṇassa appaṭikaraṇataṁ dassetīti daṭṭhabbaṁ. **Mahājānī**ti mahāhāni. **Yatrā**ti yena kāraṇena parinibbuto, tena ko dāni añño maraṇā muccissatīti-ādinā yojetabbaṁ. **Idānī**ti ca attano manasikāraṁ pati vohāramattena vuttaṁ. **Lajjissatī**ti lajjā viya bhavissati, vijjissatīti attho (pg.2.406) Pītabhesajjānurūpaṁ āhārabhojanaṁ porāṇāciṇṇanti āha **"pīta …pe… datvā"**ti.

Hutvāti pāṭhaseso santikāvacarabhāvassa visesanato. Māro pāpimā viya **na randhagavesī,** uttaramāṇavo viya ca **na vīmaṁsanādhippāyo,** api tu khalu **upaṭṭhāko hutvā santikāvacaro**ti hi viseseti. **Na randhagavesī**ti na chiddagavesī. **Yesu dhammesū**ti vimokkhupāyesu niyyānikadhammesu. **Dharantī**ti adhunā tiṭṭhanti, pavattantīti attho.

449. Atthato payuttatāya saddapayogassa saddapabandhalakkhaṇāni tīṇi piṭakāni tadatthabhūtehi sīlādīhi tīhi dhammakkhandhehi saṅgayhantīti vuttaṁ **"tīṇi piṭakāni tīhi khandhehi saṅgahetvā"**ti. **Saṅkhittena kathitan**ti "tiṇṇaṁ kho māṇava khandhānan"ti evaṁ gaṇanato, sāmaññato ca saṅkhepeneva kathitaṁ. **"Katamesaṁ tiṇṇan"**ti ayaṁ adiṭṭhajotanāpucchāyeva, na kathetukamyatāpucchā. Māṇavasseva hi ayaṁ pucchā, na therassāti āha **"māṇavo"**ti-ādi. Aññattha pana īdisesu

ṭhānesu kathetukamyatāpucchāyeva dissati, na adiṭṭhajotanāpucchā. Idha pana **aṭṭhakathāyaṁ** evaṁ vuttaṁ, tadetaṁ aṭṭhakathāpamāṇato paccetabbaṁ. Tadā pavattamānañhi paccakkhaṁ katvā aṭṭhakathampi saṅgahamāropiṁsu. Kathetukamyatāpucchābhāve panassa therasseva vacanatā siyā.

Sīlakkhandhavaṇṇanā

450-453. **Sīlakkhandhassā**ti ettha padatthavipallāsakārī itisaddo lutto, atthaniddeso viya saddaniddeso vā, yathāruto ca itisaddo ādyattho, pakārattho vā, tena "ariyassa samādhikkhandhassa …pe… patiṭṭhapesī"ti ayaṁ pāṭho gahitoti daṭṭhabbaṁ. Tena vuttaṁ **"tesu dassitesū"**ti, tesu tīsu khandhesu uddesavasena dassitesūti attho. **Bhagavatā vuttanayenevā**ti sāmaññaphalādīsu (dī. ni. 1.194) desitanayeneva, tena imassa suttassa buddhabhāsitabhāvaṁ dassetīti veditabbaṁ. **Sāsane na sīlameva sāro**ti ariyamaggasāre bhagavato sāsane yathādassitaṁ sīlaṁ sāro eva na hoti sāravato mahato rukkhassa papaṭikaṭṭhānikattā (pg.2.407) Aṭṭhānapayutto hi evasaddo yathāṭhāne na yojetabbo. Yajjevaṁ kasmā tamidha gahitanti āha **"kevalan"**ti-ādi. Jhānādi-uttarimanussadhamme adhigantukāmassa adhiṭṭhānamattaṁ tattha appatiṭṭhitassa tesamasambhavato. Vuttañhi "sīle patiṭṭhāya naro sapañño"ti-ādi (saṁ. ni. 1.23 192 peṭako. 22) atha vā **sāsane na sīlameva sāro**ti kāmañcettha sāsane maggaphalasīlasaṅkhātaṁ lokuttarasīlampi sārameva, tathāpi na sīlakkhandho eva sāro hoti, atha kho samādhikkhandhopi paññākkhandhopi sāro evāti evampettha yathāpayuttena evasaddena attho veditabbo, purimoyeva panattho yuttataro. Tathā hi vuttaṁ **"ito uttarī"**ti-ādi. **Aññampi kattabban**ti sesakhandhadvayaṁ.

Samādhikkhandhavaṇṇanā

454. Kasmā panettha thero samādhikkhandhaṁ puṭṭhopi indriyasaṁvarādike vissajjesi, nanu evaṁ sante aññaṁ puṭṭho aññaṁ byākaronto ambaṁ puṭṭho labujaṁ byākaronto viya hotīti īdisī codanā idha anokāsāti dassento **"kathañca …pe… ārabhī"**ti āha, tenettha indriyasaṁvarādayopi samādhi-upakārakataṁ upādāya samādhikkhandhapakkhikabhāvena uddiṭṭhāti dasseti. Ye te indriyasaṁvarādayoti sambandho. Rūpāvacaracatutthajjhānadesanānantaraṁ abhiññādesanāya avasaroti katvā **rūpajjhānāneva āgatāni, na arūpajjhānāni.** Rūpāvacaracatutthajjhānapādikā hi saparibhaṇḍā chapi abhiññāyo. Yasmā pana lokiyābhiññāyo ijjhamānā aṭṭhasu samāpattīsu cuddasavidhena cittaparidamanena vinā na ijjhanti, tasmā abhiññāsu desiyamānāsu arūpajjhānānipi desitāneva honti nānantarikabhāvato. Tenāha **"ānetvā pana dīpetabbānī"**ti, vuttanayena desitāneva katvā saṁvaṇṇakehi pakāsetabbānīti attho. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "catutthajjhānaṁ upasampajja viharatī"ti imināva arūpajjhānampi saṅgahitanti dassetuṁ **"catutthajjhānena hī"**ti-ādi vuttaṁ. Catutthajjhānameva hi rūpavirāgabhāvanāvasena pavattaṁ "arūpajjhānan"ti vuccati.

471-480. **Na cittekaggatāmattakenevā**ti ettha heṭṭhā vuttanayānusārena ṭhānāṭhānapayuttassa evasaddassānurūpamattho veditabbo. Lokiyasamādhikkhandhassa (pg.2.408) pana adhippetattā **"na cittekaggatā …pe… atthī"**ti vuttaṁ. **Ariyo samādhikkhandho**ti ettha hi ariyasaddo suddhamattapariyāyova, na lokuttarapariyāyo.

Yathā cettha, tathā **ariyo sīlakkhandho**ti etthāpi. **Ito**ti paññākkhandhato, so ca ukkaṭṭhato arahattaphalapariyāpanno evāti āha **"arahattapariyosānan"**ti-ādi. Lokiyābhiññāpaṭisambhidāhi vināpi hi arahatte adhigate "nattheva uttarikaraṇīyan"ti sakkā vattuṁ yadatthaṁ bhagavati brahmacariyaṁ vussati, tassa siddhattā. Idha pana lokiyābhiññāyopi āgatāyeva. Sesamettha suviññeyyaṁ.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajananāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā subhasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsanā.

Subhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Kevaṭṭasuttavaṇṇanā

Kevaṭṭagahapatiputtavatthuvaṇṇanā

481. Evaṁ (pg.2.409) subhasuttaṁ saṁvaṇṇetvā idāni kevaṭṭasuttaṁ saṁvaṇṇento yathānupubbaṁ saṁvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṁ vibhāvetuṁ, subhasuttassānantaraṁ saṅgītassa suttassa kevaṭṭasuttabhāvaṁ vā pakāsetuṁ **"evaṁ me sutaṁ …pe… nāḷandāyanti kevaṭṭasuttan"**ti āha. **Pāvārikassā**ti evaṁnāmakassa seṭṭhino. **Ambavane**ti ambarukkhabahule upavane. Taṁ kira so seṭṭhi bhagavato anucchavikaṁ gandhakuṭiṁ, bhikkhusaṅghassa ca rattiṭṭhānadivāṭṭhānakuṭimaṇḍapādīni sampādetvā pākāraparikkhittaṁ dvārakoṭṭhakasampannaṁ katvā buddhappamukhassa saṅghassa niyyātesi, purimavohārena panesa vihāro "pāvārikambavanan"tveva vuccati. **"Kevaṭṭo" tidaṁ** nāmamattaṁ. "Kevaṭṭehi saṁrakkhitattā, tesaṁ vā santike sambuddhattā"ti keci. **Gahapatiputtassā**ti ettha kāmañcesa tadā gahapatiṭṭhāne ṭhito, pitu panassa acirakālakatatāya purimasamaññāya "gahapatiputto"tveva voharīyati. Tenāha **"gahapatimahāsālo"**ti, mahāvibhavatāya mahāsāro gahapatīti attho, ra-kārassa pana la-kāraṁ katvā **"mahāsālo"**ti vuttaṁ yathā "palibuddho"ti (cūḷani. 15 mi. pa. 6.3.7 jā. aṭṭha. 2.3.102) **saddho pasanno**ti pothujjanikasaddhāvasena ratanattayasaddhāya samannāgato, tatoyeva ratanattayappasanno. Kammakammaphalasaddhāya vā **saddho,** ratanattayappasādabahulatāya **pasanno. Saddhādhikattāyevā**ti tathācintāya hetuvacanaṁ, saddhādhiko hi ummādappatto viya hoti.

Samiddhāti sammadeva iddhā, vibhavasampattiyā vepullappattā sampuṇṇā, ākiṇṇā bahū manussā etthāti atthaṁ sandhāya **"aṁsakūṭenā"**ti-ādi vuttaṁ. "Ehi tvaṁ bhikkhu anvaddhamāsaṁ, anumāsaṁ, anusaṁvaccharaṁ vā manussānaṁ pasādāya iddhipāṭihāriyaṁ karohī"ti ekassa bhikkhuno āṇāpanameva samādisanaṁ, taṁ pana tasmiṁ ṭhāne ṭhapanaṁ nāmāti āha **"ṭhānantare ṭhapetū"**ti **Uttarimanussānan**ti pakatimanussehi uttaritarānaṁ uttamapurisānaṁ buddhādīnaṁ jhāyīnaṁ, ariyānañca. **Dhammato**ti adhigamadhammato, jhānābhiññāmaggaphaladhammatoti (pg.2.410) attho, niddhāraṇe cetaṁ nissakkavacanaṁ. Tato hi iddhipāṭihāriyaṁ niddhāreti. Evaṁ uttarisaddaṁ manussasaddena ekapadaṁ katvā idāni pāṭihāriyasaddena sambajjhitabbaṁ visumeva padaṁ karonto **"dasakusalasaṅkhātato vā"**ti-ādimāha.

Manussadhammatoti pakatimanussadhammato. **Pajjalitapadīpo**ti pajjalantapadīpo. **Telasnehan**ti telasecanaṁ. **Rājagahaseṭṭhivatthusmin**ti rājagahaseṭṭhino candanapattadānavatthumhi (cūḷava. 252). **Sikkhāpadaṁ paññāpesī**ti "na bhikkhave gihīnaṁ uttarimanussadhammaṁ iddhipāṭihāriyaṁ dassetabbaṁ. Yo dasseyya, āpatti dukkaṭassā"ti (cūḷava. 252) vikubbaniddhipaṭikkhepakaṁ idaṁ sikkhāpadaṁ paññapesi.

482. Guṇasampattito acāvanaṁ sandhāya etaṁ vuttanti dasseti **"na guṇavināsanenā"**ti iminā. Tenāha **"sīlabhedan"**ti-ādi. **Visahanto nāma natthī**ti nivāritaṭṭhāne ussahanto nāma natthi. Evampi iminā kāraṇantarenāyaṁ ussahantoti dassetuṁ **"ayaṁ panā"**ti-ādi vuttaṁ. Yasmā vissāsiko, tasmā vissāsaṁ vaḍḍhetvāti yojanā. **Vaḍḍhetvā**ti ca brūhetvā, vibhūtaṁ pākaṭaṁ katvāti attho.

Iddhipāṭihāriyavaṇṇanā

483-4. **Ādīnavan**ti dosaṁ. Kathaṁ tena katā, kattha vā uppannāti āha **"tattha kirā"**ti-ādi. **Ekenā**ti gandhārena nāma isināva. Evañhi pubbenāparaṁ saṁsandatīti. Gandhārī nāmesā vijjā cūḷagandhārī, mahāgandhārīti duvidhā hoti. Tattha **cūḷagandhārī** nāma tivassato oraṁ matasattānaṁ upapannaṭṭhānajānanā vijjā. Vaṅgīsavatthu (saṁ. ni. aṭṭha. 1.1.220 a. ni. aṭṭha. 1.1.212) cettha sādhakaṁ. **Mahāgandhārī** nāma tassa ceva jānanā, taduttari ca iddhividhañāṇakammassa sādhikā vijjā. Yebhuyyena hesā iddhividhañāṇakiccaṁ sādheti. Tassā kira vijjāya sādhako puggalo tādise dese, kāle ca mantaṁ parijappetvā bahudhāpi attānaṁ dasseti, hatthi-ādīnipi dasseti, adassanīyopi hoti, aggithambhampi karoti, jalathambhampi karoti, ākāsepi attānaṁ dasseti, sabbaṁ indajālasadisaṁ daṭṭhabbaṁ. **Aṭṭo**ti dukkhito bādhito. Tenāha **"pīḷito"**ti.

Ādesanāpāṭihāriyavaṇṇanā

485. Kāmaṁ (pg.2.411) **"cetasikan"**ti idaṁ ye cetasi niyuttā cittena sampayuttā, tesaṁ sādhāraṇavacanaṁ, sādhāraṇe pana gahite cittaviseso dassito nāma hoti. Sāmaññajotanā ca visese avatiṭṭhati, tasmā cetasikapadassa yathādhippetamatthaṁ dassento **"somanassadomanassaṁ adhippetan"**ti āha. **Somanassa**ggahaṇena cettha tadekaṭṭhā rāgādayo, saddhādayo ca dhammā dassitā honti, **domanassa**ggahaṇena dosādayo. Vitakkavicārā pana sarūpeneva dassitā. Pi-saddassa vattabbasampiṇḍanattho suviññeyyoti āha **"evaṁ tava mano"**ti, iminā pakārena tava mano pavattoti attho. Kena pakārenāti vuttaṁ **"somanassito vā"**ti-ādi. **"Evampi te mano"**ti idaṁ somanassitatādimattadassanaṁ, na pana yena somanassito vā domanassito vā, taṁ dassananti taṁ cittaṁ dassetuṁ pāḷiyaṁ **"itipi te cittan"**ti vuttaṁ. Itisaddo cettha nidassanattho "atthīti kho kaccāna ayameko anto"ti-ādīsu (saṁ. ni. 2.15 3.90) viya. Tenāha **"idañcidañca atthan"**ti. **Pi**-saddo idhāpi vuttasampiṇḍanattho. Parassa cintaṁ manati jānāti etāyāti **cintāmaṇi** na-kārassa ṇa-kāraṁ katvā, sā eva pubbapadamantarena **maṇikā.** Cintā nāma na cittena vinā bhavatīti āha **"paresaṁ cittaṁ jānātī"**ti. "Tassā kira vijjāya sādhako puggalo tādise dese, kāle ca mantaṁ parijappitvā yassa cittaṁ jānitukāmo, tassa diṭṭhasutādivisesasañjānanamukhena

cittācāraṁ anuminanto kathetī”ti keci. “Vācaṁ niccharāpetvā tattha akkharasallakkhaṇavasena kathetī”ti apare. Sā pana vijjā padakusalajātakena (jā. 1.9.49ādayo) dīpetabbā.

Anusāsanīpāṭihāriyavaṇṇanā

486. **Pavattentā**ti pavattanakā hutvā, pavattanavasena vitakkethāti vuttaṁ hoti. **Evan**ti hi yathānusiṭṭhāya anusāsaniyā vidhivasena, paṭisedhavasena ca pavatti-ākāraparāmasanaṁ, sā ca anusāsanī sammāvitakkānaṁ, micchāvitakkānañca pavatti-ākāradassanavasena tattha ānisaṁsassa, ādīnavassa ca vibhāvanatthaṁ pavattati. **Aniccasaññameva,** na niccasaññaṁ. Paṭiyogīnivattanatthañhi (pg.2.412) eva-kāraggahaṇaṁ. Idhāpi **evaṁ**-saddassa attho, payojanañca vuttanayeneva veditabbaṁ. **Idaṁ**-gahaṇepi eseva nayo. **Pañcakāmaguṇikarāgan**ti nidassanamattaṁ tadaññarāgassa ceva dosādīnañca pahānassa icchitattā, tappahānassa ca tadaññarāgādikhepanassa upāyabhāvato duṭṭhalohitavimocanassa pubbaduṭṭhamaṁsakhepanūpāyatā viya. **Lokuttaradhammamevā**ti avadhāraṇaṁ paṭipakkhabhāvato sāvajjadhammanivattanaparaṁ daṭṭhabbaṁ tassādhigamūpāyānisaṁsabhūtānaṁ tadaññesaṁ anavajjadhammānaṁ nānantarikabhāvato. **Iddhividhaṁ iddhipāṭihāriyanti dasseti** iddhiyeva pāṭihāriyanti katvā. Sesapadadvayepi eseva nayo.

Pāṭihāriyapadassa pana vacanatthaṁ (udā. aṭṭha. paṭhamabodhisuttavaṇṇanā; itivu. aṭṭha. nidānavaṇṇanā) “paṭipakkhaharaṇato, rāgādikilesāpanayanato pāṭihāriyan”ti vadanti, bhagavato pana paṭipakkhā rāgādayo na santi ye haritabbā. Puthujjanānampi vigatupakkilese aṭṭhaṅgaguṇasamannāgate citte hatapaṭipakkhe iddhividhaṁ pavattati, tasmā tattha pavattavohārena ca na sakkā idha “pāṭihāriyan”ti vattuṁ. Sace pana mahākāruṇikassa bhagavato veneyyagatā ca kilesā paṭipakkhā, tesaṁ haraṇato **“pāṭihāriyan”**ti vuttaṁ, evaṁ sati yuttametaṁ. Atha vā bhagavato ceva sāsanassa ca paṭipakkhā titthiyā, tesaṁ haraṇato **pāṭihāriyaṁ.** Te hi diṭṭhiharaṇavasena, diṭṭhippakāsane asamatthabhāvena ca iddhi-ādesanānusāsanīhi haritā apanītā hontīti. **“Paṭī”**ti vā ayaṁ saddo “pacchā”ti etassa atthaṁ bodheti “tasmiṁ paṭipaviṭṭhamhi, añño āgañchi brāhmaṇo”ti (su. ni. 985 cūḷani. 4) **pārāyanasutta**pade viya, tasmā samāhite citte vigatupakkilese ca katakiccena pacchā haritabbaṁ pavattetabbanti paṭihāriyaṁ, attano vā upakkilesesu catutthajjhānamaggehi haritesu pacchā haraṇaṁ paṭihāriyaṁ, iddhi-ādesanānusāsaniyo ca vigatupakkilesena katakiccena ca sattahitatthaṁ puna pavattetabbā, haritesu ca attano upakkilesesu parasattānaṁ upakkilesaharaṇāni hontīti paṭihāriyāni nāma bhavanti, paṭihāriyameva **pāṭihāriyaṁ.** Paṭihāriye vā iddhi-ādesanānusāsanisamudāye bhavaṁ ekekaṁ **“pāṭihāriyan”**ti vuccati. Paṭihāriyaṁ vā catutthajjhānaṁ, maggo ca paṭipakkhaharaṇato, tattha jātaṁ, tasmiṁ vā nimittabhūte, tato vā āgatanti **pāṭihāriyaṁ** (pg.2.413) iddhi-ādesanānusāsanīhi vā parasantāne pasādādīnaṁ paṭipakkhassa kilesassa haraṇato vuttanayena **pāṭihāriyaṁ. Satataṁ dhammadesanā**ti sabbakālaṁ desetabbadhammadesanā.

Iddhipāṭihāriyenāti sahādiyoge karaṇavacanaṁ, tena saddhiṁ āciṇṇanti attho. Itaratthāpi esa nayo. Dhammasenāpatissa āciṇṇanti yojetabbaṁ. Tamatthaṁ khandhakavatthunā sādhento **“devadatte”**ti-ādimāha. **Gayāsīse**ti gayāgāmassa avidūre gayāsīsanāmako hatthikumbhasadiso piṭṭhipāsāṇo atthi, yattha

bhikkhusahassassapi okāso hoti, tasmiṁ piṭṭhipāsāṇe. **"Cittācāraṁ ñatvā"**ti iminā ādesanāpāṭihāriyaṁ dasseti, **"dhammaṁ desesī"**ti iminā anusāsanīpāṭihāriyaṁ, **"vikubbanaṁ dassetvā"**ti iminā iddhipāṭihāriyaṁ. **Mahānāgā**ti mahākhīṇāsavā arahanto. "Nāgo"ti hi arahato adhivacanaṁ natthi āgu pāpametassāti katvā. Yathāha **sabhiyasutte**–

"Āguṁ na karoti kiñci loke,
Sabbasaṁyoge visajja bandhanāni.
Sabbattha na sajjatī vimutto,
Nāgo tādi pavuccate tathattā"ti. (su. ni. 527 mahāni. 80 cūḷani. 27 139).

Aṭṭhakathāyaṁ panettha "dhammasenāpatissa dhammadesanaṁ sutvā pañcasatā bhikkhū sotāpattiphale patiṭṭhahiṁsu. Mahāmoggallānassa dhammadesanaṁ sutvā arahattaphale"ti (dī. ni. aṭṭha. 1.486) vuttaṁ. **Saṅghabhedakakkhandhakapāḷiyaṁ** pana "atha kho tesaṁ bhikkhūnaṁ āyasmatā sāriputtena ādesanāpāṭihāriyānusāsaniyā, āyasmatā ca mahāmoggallānena iddhipāṭihāriyānusāsaniyā ovadiyamānānaṁ anusāsiyamānānaṁ virajaṁ vītamalaṁ dhammacakkhuṁ udapādi 'yaṁ kiñci samudayadhammaṁ, sabbaṁ taṁ nirodhadhamman'ti" (cūḷava. 345) ubhinnampi therānaṁ dhammadesanāya tesaṁ dhammacakkhupaṭilābhova dassito, tayidaṁ visadisavacanaṁ dīghabhāṇakānaṁ, khandhakabhāṇakānañca matibhedenāti daṭṭhabbaṁ. Saṅgāhakabhāsitā hi ayaṁ pāḷi, aṭṭhakathā ca teheva saṅgahamāropitā, apica pāḷiyaṁ uparimaggaphalampi saṅgahetvā "dhammacakkhuṁ udapādī"ti (pg.2.414) vuttaṁ yathā taṁ brahmāyusutte, (ma. ni. 2.343) cūḷarāhulovādasutte (ma. ni. 3.416) cāti veditabbaṁ.

"**Anusāsanīpāṭihāriyaṁ pana buddhānaṁ satataṁ dhammadesanā"**ti sātisayatāya vuttaṁ. **Sa-upārambhāni** yathāvuttena patirūpakena upārambhitabbato. **Sadosāni** parāropitadosasamucchindanassa anupāyabhāvato. Sadosattā eva **addhānaṁ na tiṭṭhanti** cirakālaṭṭhāyīni na honti. **Addhānaṁ atiṭṭhanato na niyyantī**ti phalena hetuno anumānaṁ. Aniyyānikatāya hi tāni anaddhaniyāni. **Anusāsanīpāṭihāriyaṁ anupārambhaṁ** visuddhippabhavato, visuddhinissayato ca. Tatoyeva **niddosaṁ.** Na hi tattha pubbāparavirodhādidosasambhavo atthi. Niddosattā eva **addhānaṁ tiṭṭhati** parappavādavātehi, kilesavātehi ca anupahantabbato. **Addhānaṁ tiṭṭhanato niyyātī**ti idhāpi phalena hetuno anumānaṁ. Niyyānikatāya hi taṁ addhaniyaṁ. **Tasmā**ti yathāvuttakāraṇato, tena ca upārambhādiṁ, anupārambhādiñcāti ubhayaṁ yathākkamaṁ ubhayattha gārayhapāsaṁsabhāvānaṁ hetubhāvena paccāmasati.

Bhūtanirodhesakavatthuvaṇṇanā

487. **Aniyyānikabhāvadassanatthan**ti yasmā mahābhūtapariyesako bhikkhu purimesu dvīsu pāṭihāriyesu vasippatto sukusalopi samāno mahābhūtānaṁ aparisesanirodhasaṅkhātaṁ nibbānaṁ nāvabujjhi, tasmā tadubhayāni niyyānāvahattābhāvato aniyyānikānīti tesaṁ aniyyānikabhāvadassanatthaṁ. **Niyyānikabhāvadassanatthan**ti anusāsanīpāṭihāriyaṁ takkarassa ekantato niyyānāvahanti tasseva niyyānikabhāvadassanatthaṁ.

Evaṁ etissā desanāya mukhyapayojanaṁ dassetvā idāni anusaṅgikapayojanaṁ dassetuṁ **"apicā"**ti-ādi āraddhaṁ. Niyyānameva hi etissā desanāya mukhyapayojanaṁ

tassa tadatthabhāvato. **Buddhānaṁ** pana **mahantabhāvo** anusaṅgikapayojanaṁ atthāpattiyāva gantabbato. Kīdiso nāmesa bhikkhūti āha **"yo mahābhūte"**ti-ādi. **Pariyesanto**ti apariyesaṁ (pg.2.415) nirujjhanavasena mahābhūte gavesanto, tesaṁ anavasesanirodhaṁ vīmaṁsantoti vuttaṁ hoti. **Vicaritvā**ti dhammatāya codiyamāno paricaritvā. Dhammatāsiddhaṁ kiretaṁ, yadidaṁ tassa bhikkhuno tathā vicaraṇaṁ yathā abhijātiyaṁ mahāpathavikampādi. **Vissajjokāsan**ti vissajjaṭṭhānaṁ, **"vissajjakaran"**tipi pāṭho, vissajjakanti attho. **Tasmā**ti buddhameva pucchitvā nikkaṅkhattā, tasseva vissajjituṁ samatthatāyāti vuttaṁ hoti. **Mahantabhāvappakāsanatthan**ti sadevake loke anaññasādhāraṇassa buddhānaṁ mahantabhāvassa mahānubhāvatāya dīpanatthaṁ. **Idañca kāraṇan**ti "sabbesampi buddhānaṁ sāsane ediso eko bhikkhu tadānubhāvappakāsako hotī"ti imampi kāraṇaṁ.

Katthāti nimitte bhummaṁ, kasmiṁ ṭhāne kāraṇabhūteti atthaṁ dassetuṁ **"kiṁ āgammā"**ti vuttaṁ, kiṁ ārammaṇaṁ paccayabhūtaṁ adhigantvā adhigamanahetūti attho. Tenāha **"kiṁ pattassā"**ti. Kimārammaṇaṁ pattassa puggalassa nirujjhantīti sambandho, hetugabbhavisesanametaṁ. **Te**ti mahābhūtā. **Appavattivasenā**ti puna anuppajjanavasena. **Sabbākārenā**ti vacanatthalakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhāna-samuṭṭhānakalāpacuṇṇanānattekattavinibbhogā-
vinibbhogasabhāga-visabhāga-ajjhattikabāhirasaṅgahapaccayasamannāhārapaccayavibhāgākārato
sasambhārasaṅkhepasasambhāravibhattisalakkhaṇasaṅkhepasalakkhaṇavibhatti-ākārato cāti sabbena ākārena.

488. Dibbanti ettha pañcahi kāmaguṇehi samaṅgībhūtā hutvā vicaranti, kīḷanti, jotenti cāti **devā,** devalokā. Te yanti upagacchanti etenāti **devayāniyo** yathā "niyyānikā"ti (dha. sa. dukamātikā 97) ettha anīyasaddo katvatthe, tathā idha karaṇattheti daṭṭhabbaṁ. Tathā hi vuttaṁ **"tena hesā"**ti-ādi. **Vasaṁ vattento**ti ettha **vasavattanaṁ** nāma yathicchitaṭṭhānagamanaṁ. **Tan**ti iddhividhañāṇaṁ. Cattāro mahārājāno etesaṁ issarāti **cātumahārājikā.** Kasmā panesa samīpe ṭhitaṁ sadevakalokapajjotaṁ bhagavantaṁ apucchitvā dūre deve upasaṅkamīti codanamapaneti **"samīpe ṭhitan"**ti-ādinā. "Ye devā maggaphalalābhino, tepi tamatthaṁ ekadesena jāneyyuṁ, buddhavisayo panāyaṁ pañho pucchito"ti cintetvā (pg.2.416) "na jānāmā"ti āhaṁsu. Tenāha **"buddhavisaye"**ti-ādi. **Na labbhā**ti na sakkā, ajjhottharaṇaṁ nāmettha pucchāya nibbādhananti vuttaṁ **"punappunaṁ pucchatī"**ti. **"Hatthato mocessāmā"**ti vohāravasena vuttaṁ, handa naṁ dūramapanessāmāti vuttaṁ hoti. **Abhikkantatarā**ti ettha **abhi**saddo atisaddatthoti āha **"atikkantatarā"**ti, rūpasampattiyā ceva paññāpaṭibhānādiguṇehi ca amhe abhibhuyya paresaṁ kāmanīyatarāti attho. **Paṇītatarā**ti uḷāratarā. Tena vuttaṁ **"uttamatarā"**ti.

491-493. Sahassakkho pana sakko abhisametāvī āgataphalo viññātasāsano, so kasmā taṁ bhikkhuṁ upāyena niyyojesīti anuyogamapaneti **"ayaṁ pana viseso"**ti-ādinā.

Khajjopanakanti rattiṁ jalantaṁ khuddakakimiṁ. **Dhamanto viyā**ti mukhavātaṁ dento viya. **Atthi cevā**ti ediso mahābhūtapariyesako **puggalo nāma** vijjamāno eva bhaveyya, mayā apesitoyeva pacchā jānissatīti adhippāyo. **Tato**ti tathā cintanato paraṁ. Iddhividhañāṇasseva adhippetattā **devayāniyasadisova. "Devayāniyamaggoti vā …pe… abhiññāñāṇanti vā sabbametaṁ iddhividhañāṇasseva nāman"**ti idaṁ pāḷiyaṁ, aṭṭhakathāsu ca tattha tattha

āgataruḷhināmavasena vuttaṁ. Sabbāsupi hi abhiññāsu devayāniyamaggādi-ekacittakkhaṇika-appanādināmaṁ yathārahaṁ sambhavati.

494. **Āgamanapubbabhāge nimittan**ti brahmuno āgamanassa pubbabhāge uppajjanakanimittaṁ. Udayato pubbabhāgeti ānetvā sambandho. **Ime**ti brahmakāyikā. **Veyyākaraṇenā**ti byākaraṇena. **Anāraddhacitto**ti anārādhitacitto atuṭṭhacitto. **Vādan**ti dosaṁ. **Vikkhepan**ti vācāya vividhā khepanaṁ.

495. **Kuhakattā**ti vuttanayena abhūtato aññesaṁ vimhāpetukāmattā. **"Guhakattā"**ti paṭhitvā guyhitukāmattāti atthampi vadanti keci.

Tīradassīsakuṇūpamāvaṇṇanā

497. **Padesenā**ti (pg.2.417) ekadesena, upādinnakena sattasantānapariyāpannenāti attho. **Anupādinnakepī**ti anindriyabaddhepi. **Nippadesato**ti anavasesato. **Tasmā**ti tathā pucchitattā, pucchāya ayuttabhāvatoti adhippāyo. **Pucchāmūḷhassā**ti pucchitumajānanato pucchāya sammūḷhassa. Vitathapañho hi "pucchāmūḷho"ti vuccati yathā "maggamūḷho"ti. **Pucchāya dosaṁ dassetvā**ti tena katapucchāya pucchitākāre dosaṁ vibhāvetvā. **Pucchāvissajjanan**ti tathā sikkhāpitāya avitathapucchāya vissajjanaṁ. Yasmā vissajjanaṁ nāma pucchānurūpaṁ, pucchāsabhāgena vissajjetabbato, na ca tathāgatā virajjhitvā katapucchānurūpaṁ virajjhitvāva vissajjenti, atthasabhāgatāya ca vissajjanassa pucchakā tadatthaṁ anavabujjhantā sammuyhanti, tasmā puccham sikkhāpetvā avitathapucchāya vissajjanaṁ buddhānamāciṇṇanti veditabbaṁ. Tenāha **"kasmā"**ti-ādi. **Duviññāpayo**ti yathāvuttakāraṇena duviññāpetabbo.

498. **Na patiṭṭhātī**ti paccayaṁ katvā na patiṭṭhahati. "Katthā"ti idaṁ nimitte bhummanti āha **"kiṁ āgammā"**ti. **Appatiṭṭhā**ti appaccayā, sabbena sabbaṁ samucchinnakāraṇāti attho. **Upādinnaṁyevā**ti indriyabaddhameva. Yasmā ekadisābhimukhaṁ santānavasena bahudhā saṇṭhite rūpappabandhe dīghasaññā, tamupādāya tato appakaṁ saṇṭhite rassasaññā, tadubhayañca visesato rūpaggahaṇamukhena gayhati, tasmā **"saṇṭhānavasenā"**ti-ādi vuttaṁ. Appaparimāṇe rūpasaṅghāte aṇusaññā, tadupādāya tato mahati thūlasaññā, idampi dvayaṁ visesato rūpaggahaṇamukhena gayhatīti āha **"imināpī"**ti-ādi. **"Pi**-saddena cettha 'saṇṭhānavasena upādārūpaṁ vuttan"ti etthāpi vaṇṇamattameva kathitanti imamatthaṁ samuccinātī"ti vadanti. Vaṇṇasaddo hettha rūpāyatanapariyāyova. **Subhan**ti sundaraṁ, iṭṭhanti attho **Asubhan**ti asundaraṁ, aniṭṭhanti attho. Tenāha **"iṭṭhāniṭṭhārammaṇaṁ panevaṁ kathitan"**ti. Dīghaṁ rassaṁ aṇuṁ thūlaṁ subhāsubhanti tīsupi ṭhānesu rūpāyatanamukhena upādārūpasseva gahaṇaṁ bhūtarūpānaṁ visuṁ gahitattāti daṭṭhabbaṁ. "Kattha āpo ca pathavī, tejo vāyo na gādhatī"ti hi bhūtarūpāni visuṁ gayhanti. **Nāman**ti vedanādikkhandhacatukkaṁ. Tañhi ārammaṇābhimukhaṁ namanato, nāmakaraṇato ca "nāman"ti vuccati. Heṭṭhā "dīghaṁ (pg.2.418) rassan"ti-ādinā vuttameva idha ruppanaṭṭhena rūpasaññāya gahitanti dasseti **"dīghādibhedan"**ti iminā. **Ādi**saddena āpādīnañca saṅgaho. Yasmā vā dīghādisamaññā na rūpāyatanavatthukāva, atha kho bhūtarūpavatthukāpi. Tathā hi saṇṭhānaṁ phusanamukhenapi gayhati, tasmā dīgharassādiggahaṇena bhūtarūpampi gayhatevāti imamatthaṁ viññāpetuṁ "dīghādibhedaṁ rūpa" micceva vuttaṁ. **Kiṁ āgammā**ti kiṁ adhigantvā kissa adhigamanahetu. "Uparujjhatī"ti idaṁ anuppādanirodhaṁ sandhāya

vuttaṁ, na khaṇanirodhanti āha **“asesametaṁ nappavattatī”**ti.

499. **Tatra veyyākaraṇaṁ bhavatī**ti anusandhivacanamattaṁ cuṇṇiyapāṭhaṁ **vatvā** veyyākaraṇavacanabhūtaṁ **viññāṇanti-ādiṁ** siloka**māhā**ti adhippāyo. **Viññātabban**ti visiṭṭhena ñāṇena ñātabbaṁ, sabbaññāṇuttamena ariyamaggañāṇena paccakkhato jānitabbanti attho. Tenāha **“nibbānassetaṁ nāman”**ti. Nidassīyateti **nidassanaṁ,** cakkhuviññeyyaṁ, na nidassanaṁ **anidassanaṁ,** acakkhuviññeyyanti atthaṁ vadanti. **Nidassanaṁ** vā upamā, tadetassa natthīti **anidassanaṁ.** Na hi nibbānassa niccassa ekabhūtassa accantapaṇītasabhāvassa sadisaṁ nidassanaṁ kutoci labbhatīti. Yaṁ ahutvā sambhoti, hutvā paṭiveti, taṁ saṅkhataṁ udayavayantehi sa-antaṁ, asaṅkhatassa pana nibbānassa niccassa te ubhopi antā na santi, tato eva navabhāvāpagamasaṅkhātā jaratāpi tassa natthīti vuttaṁ **“uppādanto vā”**ti-ādi. Tattha **uppādanto**ti uppādāvatthā. **Vayanto**ti bhaṅgāvatthā. **Ṭhitassa aññathattanto**ti jaratā vuttā. Avasesaggahaṇena ṭhitāvatthā anuññātā hoti. **Titthassā**ti pānatitthassa. Tattha nibbacanaṁ dasseti **“taṅhī”**ti-ādinā. **Papantī**ti pakārena pivanti. Tathā hi ācariyena vuttaṁ “papanti etthāti papanti vuttaṁ. Ettha hi papanti pānatitthan”ti (dī. ni. ṭī. 1.499) niruttinayena, yathārutalakkhaṇena vā **pa-kārassa bha-kāro kato. Sabbato**ti sabbakammaṭṭhānamukhato. Tenāha **“aṭṭhatiṁsāya kammaṭṭhānesu yena yena mukhenā”**ti. Ayaṁ aṭṭhakathāto aparo nayo– pakārena bhāsanaṁ jotanaṁ **pabhā,** sabbato pabhā assāti **sabbatopabhaṁ,** kenaci anupakkiliṭṭhatāya samantato pabhassaraṁ visuddhanti attho. **Ettha nibbāne**ti nimitte bhummaṁ dasseti **“idaṁ nibbānaṁ āgammā”**ti iminā. Yena (pg.2.419) nibbānamadhigataṁ, taṁ santatipariyāpannānaṁyeva idha anuppādanirodho adhippetoti vuttaṁ **“upādinnakadhammajātaṁ nirujjhati, appavattaṁ hotī”**ti.

Tatthāti yadetaṁ “viññāṇassa nirodhenā”ti padaṁ vuttaṁ, tasmiṁ. Viññāṇaṁ uddharati tassa vibhajjitabbattā. **Carimakaviññāṇan**ti arahato cuticittasaṅkhātaṁ parinibbānacittaṁ. **Abhisaṅkhāraviññāṇan**ti puññādi-abhisaṅkhāracittaṁ. **Etthetaṁ uparujjhatī**ti etasmiṁ nibbāne etaṁ nāmarūpaṁ anupādisesāya nibbānadhātuyā nirujjhati. Tenāha **“vijjhāta …pe… bhāvaṁ yātī”**ti. **Vijjhātadīpasikhā viyā**ti nibbutadīpasikhā viya. **“Abhisaṅkhāraviññāṇassāpī”**ti-ādinā sa-upādisesanibbānadhātumukhena anupādisesanibbānadhātumeva vadati nāmarūpassa anavasesato uparujjhanassa adhippetattā. Tena vuttaṁ **“anuppādavasena uparujjhatī”**ti. **Sotāpattimaggañāṇenā**ti kattari, karaṇe vā karaṇavacanaṁ, **nirodhenā**ti pana hetumhi. **Etthā**ti nibbāne. Sesaṁ sabbattha uttānatthameva.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajananāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā kevaṭṭasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsanā.

Kevaṭṭasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Lohiccasuttavaṇṇanā

Lohiccabrāhmaṇavatthuvaṇṇanā

501. Evaṁ (pg.2.420) kevaṭṭasuttaṁ saṁvaṇṇetvā idāni lohiccasuttaṁ saṁvaṇṇento yathānupubbaṁ saṁvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṁ vibhāvetuṁ, kevaṭṭasuttassānantaraṁ saṅgītassa suttassa lohiccasuttabhāvaṁ vā pakāsetuṁ **"evaṁ me sutaṁ …pe… kosalesūti lohiccasuttan"**ti āha. **Sālavatikā**ti kāraṇamantarena itthiliṅgavasena **tassa gāmassa nāmaṁ.** Gāmaṇikābhāvenāti keci. **Vatiyā**ti kaṇṭakasākhādivatiyā. **Lohito** nāma tassa kule pubbapuriso, tabbaṁsavasena lohitassa apaccaṁ **lohicco**ti brāhmaṇassa gottato āgatanāmaṁ.

502. "Kiñhi paro parassa karissatī"ti **parānukampā virahitattā lāmakaṁ.** Na tu ucchedasassatānaṁ aññatarassāti āha **"na panā"**ti-ādi. Diṭṭhigatanti hi laddhimattaṁ adhippetaṁ, aññathā ucchedasassataggāhavinimutto koci diṭṭhiggāho nāma natthīti tesamaññataraṁ siyā. "Uppannaṁ hotī"ti idaṁ manasi, vacasi ca uppannatāsādhāraṇavacananti dasseti **"na kevalañcā"**ti-ādinā. **So kira …pe… bhāsatiyevā**ti ca tassā laddhiyā loke pākaṭabhāvaṁ vadati. Yasmā pana attato aññо paro hoti, tasmā yathā anusāsakato anusāsitabbo paro, evaṁ anusāsitabbatopi anusāsakoti dassetuṁ **"paro"**ti-ādi vuttaṁ. **Kiṁ**-saddāpekkhāya cettha **"karissatī"**ti anāgatakālavacanaṁ, anāgatepi vā tena tassa kātabbaṁ natthīti dassanatthaṁ. **Kusalaṁ dhamman**ti anavajjadhammaṁ nikkilesadhammaṁ, vimokkhadhammanti attho. "Paresaṁ dhammaṁ kathessāmī"ti tehi attānaṁ parivārāpetvā vicaraṇaṁ kimatthiyaṁ, āsayavuddhassapi anurodhena vinā taṁ na hoti, tasmā **attanā …pe… vihātabbanti vadati.** Tenāha "evaṁsampadamidaṁ pāpakaṁ lobhadhammaṁ vadāmī"ti.

504. **"Itthiliṅgavasenā"**ti iminā pulliṅgikassapi atthassa itthiliṅgasamaññāti dasseti. **So**ti lohiccabrāhmaṇo. **Bhāro**ti bhagavato parisabāhullattā, attano ca bahukiccakaraṇīyattā garu dukkaraṁ.

508. **Kathāphāsukatthan**ti (pg.2.421) kathāsukhatthaṁ, sukhena kathaṁ kathetuñceva sotuñcāti attho. **Ayaṁ upāsako**ti rosikanhāpitaṁ āha. **Appeva nāma siyā**ti ettha pītivasena āmeḍitaṁ daṭṭhabbaṁ. Tathā hi taṁ "buddhagajjitan"ti vuccati. Bhagavā hi īdisesu ṭhānesu visesato pītisomanassajāto hoti, tasmā pītivasena paṭhamaṁ gajjati, dutiyampi anugajjati. Kiṁ visesaṁ gajjanamanugajjananti vuttaṁ **"ayan"**ti-ādi. Ādo bhāsanaṁ **allāpo,** saññoge pare rasso. Taduttari saha bhāsanaṁ **sallāpo.**

Lohiccabrāhmaṇānuyogavaṇṇanā

509. **Samudayasañjātī**ti āyuppādoti āha **"bhoguppādo"**ti. **Tato**ti sālavatikāya. **Lābhantarāyakaro**ti dhanadhaññalābhassa antarāyakaro. Anupubbo kapi-saddo ākaṅkhanatthoti dasseti **"icchatī"**ti iminā. Ayaṁ aṭṭhakathāto aparo nayo– sātisayena hitena anukampako anuggaṇhanako **hitānukampī**ti. **Sampajjatī**ti āsevanalābhena nippajjati, balavatī hoti avaggahāti attho. Tena vuttaṁ **"niyatā hotī"**ti.

510-511. **Dutiyaṁ upapattin**ti "nanu rājā pasenadikosalo"ti-ādinā vuttaṁ dutiyaṁ upapattiṁ ṭhānaṁ yuttiṁ. Kāraṇañhi bhagavā upamāmukhena dasseti, imāya ca upapattiyā tumhe ceva aññe cāti lohiccampi antokatvā saṁvejanaṁ kataṁ hoti. Ye ca ime kulaputtā dibbā gabbhā paripācentīti yojanā. Upanissayasampattiyā, ñāṇaparipākassa vā abhāvena **asakkontā.** Kammapadena atulyādhikaraṇattā paripācenti

kiriyāya vibhattivipallāsena **upayogatthe paccattavacanaṁ.** Ye pana "paripaccantī"ti kammarūpena paṭhanti, tesaṁ mate vibhattivipallāsena payojanaṁ natthi kammakattubhāvato, attho panassa dutiyavikappe vuttanayena dānādipuññaviseso veditabbo. Ahitānukampāditā ca tassa taṁsamaṅgīsattavasena hoti. Divi bhavāti **dibbā.** Gabbhenti paripaccanavasena attani pabandhentīti **gabbhā,** devalokā. **"Channaṁ devalokānan"**ti nidassanavacanametaṁ. Brahmalokassāpi hi dibbagabbhabhāvo labbhateva dibbavihārahetukattā. Evañca katvā "bhāvanaṁ bhāvayamānā"ti idampi vacanaṁ (pg.2.422) samatthitaṁ hoti "Devalokagāminiṁ paṭipadaṁ pūrayamānā"ti vatvā taṁ paṭipadaṁ sarūpato dassetuṁ **"dānaṁ dadamānā"**ti-ādi vuttaṁ. Bhavanti ettha yathāruci sukhasamappitāti **bhavā,** vimānāni. Devabhāvāvahattā **dibbā.** Vuttanayeneva **gabbhā. Dānādayo** devalokasaṁvattanika **puññavisesā. Dibbā bhavā**ti idha devalokapariyāpannā upapattibhavā adhippetā. Tadāvaho hi kammabhavo pubbe gahitoti āha **"devaloke vipākakkhandhā"**ti.

Tayocodanārahavaṇṇanā

513. **Aniyāmitenevā**ti aniyamiteneva, "tvaṁ evaṁ diṭṭhiko, evaṁ sattānaṁ anatthassa kārako"ti evaṁ anuddesikeneva. Sabbalokapatthaṭāya laddhiyā samuppajjanato **yāva bhavaggā uggataṁ. Mānan**ti "ahametaṁ jānāmi, ahametaṁ passāmī"ti evaṁ pavattaṁ paṇḍitamānaṁ. **Bhinditvā**ti vidhametvā, jahāpetvāti attho. **Tayo satthāre**ti asampādita-attahito anovādakarasāvako ca asampādita-attahito ovādakarasāvako ca sampādita-attahito anovādakarasāvako ceti ime tayo satthāre. Catuttho pana sammāsambuddho na codanāraho, tasmā "taṁ tena pucchito eva kathessāmī"ti codanāraheva tayo satthāre paṭhamaṁ dasseti, pacchā catutthaṁ satthāraṁ. Kāmañcettha catuttho satthā eko adutiyo anaññasādhāraṇo, tathāpi so yesaṁ uttarimanussadhammānaṁ vasena "dhammamayo kāyo"ti vuccati, tesaṁ samudāyabhūtopi te guṇāvayave satthuṭṭhāniye katvā dassento bhagavā "ayampi kho lohicca satthā"ti abhāsi.

Aññāti ya-kāralopaniddeso "sayaṁ abhiññā"ti-ādīsu (dī. ni. 1.28 37 ma. ni. 1.154 444) viya, tadatthe cetaṁ sampadānavacananti dasseti **"aññāyā"**ti-ādinā. Sāvakattaṁ paṭijānitvā ṭhitattā ekadesenassa sāsanaṁ karontīti āha **"nirantaraṁ tassa sāsanaṁ akatvā"**ti. **Ukkamitvā ukkamitvā**ti kadāci tathā karaṇaṁ, kadāci tathā akaraṇañca sandhāya vicchāvacanaṁ, yadicchitaṁ karontīti adhippāyo (pg.2.423) **Paṭikkamantiyā**ti anabhiratiyā agāravena apagacchantiyā. Tena vuttaṁ **"anicchantiyā"**ti-ādi. **Ekāyā**ti adutiyāya itthiyā, **sampayogan**ti methunadhammasamāyogaṁ. **Eko iccheyyā**ti adutiyo puriso sampayogaṁ iccheyyāti ānetvā sambandho. Osakkanādimukhena itthipurisasambandhanidassanaṁ gehassitāgehassita-apekkhavasena tassa satthuno sāvakesu paṭipattidassanatthaṁ. Ativirattabhāvato **daṭṭhumpi anicchamānaṁ parammukhiṁ ṭhitaṁ** itthiṁ. **Lobhenā**ti parivāraṁ nissāya uppajjanakalābhasakkāralobhena. **Īdiso**ti evaṁsabhāvo satthā. **Yenā**ti lobhadhammena. **Tattha sampādehī**ti tasmiṁ paṭipattidhamme patiṭṭhitaṁ katvā sampādehi. Kāyavaṅkādivigamena **ujuṁ karohi.**

514. **Sassarūpakāni tiṇānī**ti sassasadisāni nīvārāditiṇāni.

515. **Evaṁ codanaṁ arahatī**ti vuttanayena sāvakesu appossukkabhāvāpādane niyojanavasena codanaṁ arahati, na paṭhamo viya "evarūpo

tava lobhadhammo”ti-ādinā, na ca dutiyo viya “attānameva tāva tattha sampādehī”ti-ādinā. Kasmā? Sampādita-attahitatāya tatiyassa.

Nacodanārahasatthuvaṇṇanā

516. **Na codanāraho**ti ettha yasmā codanārahatā nāma satthuvippaṭipattiyā vā sāvakavippaṭipattiyā vā ubhayavippaṭipattiyā vā hoti, tayidaṁ sabbampi imasmiṁ satthari natthi, tasmā na codanārahoti imamatthaṁ dassetuṁ **“ayañhī”**ti-ādi vuttaṁ. **Assavā**ti paṭissavā.

517. **Mayā gahitāya diṭṭhiyā**ti sabbaso anavajje anupavajje sammāpaṭipanne, paresañca sammadeva sammāpaṭipattiṁ dassente satthari abhūtadosāropanavasena micchāgahitāya nirayagāminiyā pāpadiṭṭhiyā. **Narakapapātan**ti narakasaṅkhātaṁ mahāpapātaṁ. Papatanti etthāti hi **papāto**. **Dhammadesanāhatthenā**ti dhammadesanāsaṅkhātena hatthena. **Saggamaggathale**ti saggagāmimaggabhūte (pg.2.424) puññadhammathale, cātumahārājikādisaggasotāpatti-ādimaggasaṅkhāte vā thale. Sesaṁ suviññeyyameva.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajananāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā lohiccasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsanā.

Lohiccasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Tevijjasuttavaṇṇanā

518. Evaṁ (pg.2.425) lohiccasuttaṁ saṁvaṇṇetvā idāni tevijjasuttaṁ saṁvaṇṇento yathānupubbaṁ saṁvaṇṇanokāsassa pattabhāvaṁ vibhāvetuṁ, lohiccasuttassānantaraṁ saṅgītassa suttassa tevijjasuttabhāvaṁ vā pakāsetuṁ **“evaṁ me sutaṁ …pe… kosalesūti tevijjasuttan”**ti āha. **Nāman**ti nāmamattaṁ. Disāvācīsaddato payujjamāno **ena**saddo aduratthe icchito, tappayogena ca pañcamiyatthe sāmivacanaṁ, tasmā “uttarenā”ti padena adūratthajotanaṁ, pañcamiyatthe ca sāmivacanaṁ dassetuṁ **“manasākaṭato avidūre uttarapasse”**ti vuttaṁ. “Disāvācīsaddato pañcamīvacanassa adūratthajotanato adūratthaṁ dassetuṁ enasaddena evaṁ vuttan”ti keci, sattamiyatthe cetaṁ tatiyāvacanaṁ “pubbena gāmaṁ ramaṇīyan”ti-ādīsu viya. “Akkharacintakā pana ena-saddayoge avadhivācini pade upayogavacanaṁ icchanti, attho pana sāmivaseneva icchito, tasmā idha sāmivacanavaseneva vuttan”ti (dī. ni. ṭī. 1.518) ayaṁ ācariyamati. **Taruṇa-ambarukkhasaṇḍe**ti taruṇambarukkhasamūhe. Rukkhasamudāyassa hi vanasamaññā.

519. **Kulacārittādisampattiyā**ti ettha **ādi**saddena mantajjhenābhirūpatādisampattiṁ saṅgaṇhāti. **Tattha tatthā**ti tasmiṁ tasmiṁ dese, kule vā. Te nivāsaṭṭhānena visesento **“tatthā”**ti-ādimāha. **Mantasajjhāyakaraṇatthan**ti āthabbaṇamantānaṁ sajjhāyakaraṇatthaṁ. Tena vuttaṁ “aññesaṁ bahūnaṁ pavesanaṁ nivāretvā”ti. **Nadītīre**ti aciravatiyā nadiyā tīre.

Maggāmaggakathāvaṇṇanā

520. **Jaṅghacāran**ti caṅkamena, ito cito ca vicaraṇaṁ. So hi jaṅghāsu kilamathavinodanatthaṁ caraṇato "jaṅghavihāro, jaṅghacāro"ti ca vutto. Tenāha pāḷiyaṁ "anucaṅkamantānaṁ anuvicarantānan"ti. Cuṇṇamattikādi **nhānīyasambhāro. Tena vuttan**ti ubhosupi anucaṅkamanānuvicaraṇānaṁ labbhanato evaṁ vuttaṁ. Maggo cettha brahmalokagamanūpāyapaṭipadābhūto ujumaggo. Icchitaṭṭhānaṁ ujukaṁ maggati upagacchati etenāti (pg.2.426) hi **maggo,** tadañño **amaggo, a**-saddo vā vuddhi-attho daṭṭhabbo. Tathā hi **"katamaṁ nu kho"**ti-ādinā maggameva dasseti. **Paṭipadan**ti brahmalokagāmimaggassa pubbabhāgapaṭipadaṁ.

Añjasāyanoti ujumaggassa vevacanaṁ pariyāyadvayassa atirekatthadīpanato yathā "padaṭṭhānan"ti. Dutiyavikappe añjasasaddo ujukapariyāyo. Niyyātīti niyyāniyo, so eva **niyyāniko**ti dasseti **"niyyāyanto"**ti iminā. **Niyyāniko niyyātī**ti ca ekantaniyyānaṁ vuttaṁ, **gacchanto** hutvā **gacchatīti attho.** Kasmā maggo "niyyātī"ti vutto, nanvesa gamane abyāpāroti? Saccaṁ. Yasmā panassa niyyātu-puggalavasena niyyānabhāvo labbhati, tasmā niyyāyantapuggalassa yoniso paṭipajjanavasena **niyyāyanto** maggo **"niyyātī"**ti vutto. **Karotī**ti attano santāne uppādeti. Tathā uppādentoyeva hi taṁ paṭipajjati nāma. Saha byeti vattatīti **sahabyo,** sahavattanako, tassa bhāvo **sahabyatā**ti vuttaṁ **"sahabhāvāyā"**ti. **Sahabhāvo**ti ca salokatā, samīpatā vā veditabbā. Tathā cāha **"ekaṭṭhāne pātubhāvāyā"**ti. **Sakamevā**ti attano ācariyena pokkharasātinā kathitameva. **Thometvā**ti "ayameva ujumaggo ayamañjasāyano"ti-ādinā pasaṁsitvā. Tathā **paggaṇhitvā.** Bhāradvājopi sakameva attano ācariyena tārukkhena kathitameva ācariyavādaṁ thometvā paggaṇhitvā vicaratīti yojanā. **Tena vuttan**ti yathā tathā vā abhiniviṭṭhabhāvena pāḷiyaṁ vuttaṁ.

521-522. **Aniyyānikāvā**ti appāṭihārikāva, aññamaññassa vāde dosaṁ dassetvā aviparītatthadassanatthaṁ uttararahitā evāti attho. **Tulan**ti mānapatthatulaṁ. Aññamaññavādassa āditova viruddhaggahaṇaṁ **viggaho,** sveva vivadanavasena aparāparaṁ uppanno **vivādo**ti āha **"pubbuppattiko"**ti-ādi. **Duvidhopi eso**ti viggaho, vivādoti dvidhā vuttopi eso virodho. **Nānā-ācariyānaṁ vādato**ti nānārucikānaṁ ācariyānaṁ vādabhāvato. **Nānāvādo** nānāvidho vādoti katvā, adhunā pana "nānā-ācariyānaṁ vādo nānāvādo"ti pāṭho.

523. **Ekassāpī**ti (pg.2.427) tumhesu dvīsu ekassāpi. **Ekasmin**ti sakavādaparavādesu ekasmimpi. **Saṁsayo natthī**ti "maggo nu kho, na maggo"ti vicikicchā natthi, añjasānañjasābhāve pana saṁsayo. Tena vuttaṁ "esa kirā"ti-ādi **evaṁ satī**ti yadi sabbattha maggasaññino, evaṁ sati **"kismiṁ vo viggaho"**ti bhagavā **pucchati.** Itisaddena cettha ādyatthena vivādo, nānāvādo ca saṅgahito.

524. "Icchitaṭṭhānaṁ ujukaṁ maggati upagacchati etenāti maggo, ujumaggo. Tadañño amaggo, a-saddo vā vuddhi-attho daṭṭhabbo"ti heṭṭhā vuttovāyamattho. **Anujumagge**ti etthāpi a-saddo vuddhi-attho ca yujjati. **Tameva vatthun**ti sabbesampi brāhmaṇānaṁ maggassa maggabhāvasaṅkhātaṁ, sakamaggassa ujumaggabhāvasaṅkhātañca vatthuṁ. **Sabbe te**ti sabbe te nānā-ācariyehi vuttamaggā, ye pāḷiyaṁ "addhariyā brāhmaṇā"ti-ādinā vuttā. Ayamettha pāḷi-attho– **addharo** nāma yaññaviseso, tadupayogibhāvato **addhariyāni** vuccanti yajūni, tāni sajjhāyantīti **addhariyā,** yajuvedino. Tittirinā nāma isinā katā mantāti **tittirā,** te sajjhāyantīti

tittiriyā, yajuvedino eva. Yajuvedasākhā hesā, yadidaṁ tittiranti. **Chando** vuccati visesato sāmavedo, taṁ sarena kāyantīti **chandokā,** sāmavedino. **"Chandogā"**tipi tatiyakkharena paṭhanti, so evattho. Bahavo iriyo thomanā etthāti **bavhāri,** iruvedo, taṁ adhīyantīti **bavhārijjhā.**

Bahūnīti etthāyaṁ upamāsaṁsandanā– yathā te nānāmaggā ekaṁsato tassa gāmassa vā nigamassa vā pavesāya honti, evaṁ brāhmaṇehi paññāpiyamānāpi nānāmaggā ekaṁsato brahmalokūpagamanāya brahmunā sahabyatāya hontīti.

525. **Paṭijānitvā pacchā niggayhamānā avajānantī**ti pubbe niddosataṁ sallakkhamānā paṭijānitvā pacchā sadosabhāvena niggayhamānā "netaṁ mama vacanan"ti avajānanti, na paṭijānantīti attho.

527-529. **Te** (pg.2.428) **tevijjā**ti tevijjakā te brāhmaṇā. Evasaddena ñāpito attho idha natthīti va-kāro gahito, so ca anatthakovāti dasseti **"āgamasandhimattan"**ti iminā, vaṇṇāgamena padantarasandhimattaṁ katanti attho. **Andhapaveṇī**ti andhapanti. **"Paṇṇāsasaṭṭhi andhā"**ti idaṁ tassā andhapaveṇiyā mahato gacchagumbassa anuparigamanayogyatādassanaṁ. Evañhi te "suciraṁ velaṁ mayaṁ maggaṁ gacchāmā"ti saññino honti. Andhānaṁ paramparasaṁsattavacanena yaṭṭhigāhakavirahatā dassitāti vuttaṁ **"yaṭṭhigāhakenā"**ti-ādi. Tadudāharaṇaṁ dassentena **"eko kirā"**ti-ādi āraddhaṁ. **Anuparigantvā**ti kañci kālaṁ anukkamena samantato gantvā. **Kacchan**ti kacchabandhadussakaṇṇaṁ. "Kacchaṁ bandhantī"ti-ādīsu (cūḷava. aṭṭha. 280 vi. saṅga. aṭṭha. 34.42) viya hi kacchasaddo nibbasanavisesapariyāyo. Apica **kacchan**ti upakacchakaṭṭhānaṁ. "Sambādho nāma ubho upakacchakā muttakaraṇan"ti-ādīsu (pāci. 800) viya hi kāyekadesavācako kacchasaddo. **Cakkhumā**ti yaṭṭhigāhakaṁ vadati. **"Purimo"**ti-ādi yathāvuttakkamena veditabbo. **Nāmakaññevā**ti atthābhāvato nāmamattameva, taṁ pana bhāsitaṁ tehi sārasaññitampi nāmamattatāya asārabhāvato nihīnamevāti atthamattaṁ dasseti **"lāmakaṁyevā"**ti iminā.

530. **Yo**ti brahmaloko. **Yato**ti bhummatthe nissakkavacanaṁ. Sāmaññajotanāya visese avatiṭṭhanato visesaparāmasanaṁ dassetuṁ **"yasmiṁ kāle"**ti vuttaṁ. **"Uggamanakāle"**ti-ādinā pakaraṇādhigatamāha. **Āyācantī**ti uggamanaṁ patthenti. Kasmā? Lokassa bahukārabhāvato. Tathā thomanādīsu. **Sommo**ti sītalo. Ayaṁ kira brāhmaṇānaṁ laddhi "pubbebrāhmaṇānamāyācanāya candimasūriyā'gantvā loke obhāsaṁ karontī"ti.

532. **Idha pana kiṁ vattabban**ti imasmiṁ pana appaccakkhabhūtassa brahmuno sahabyatāya maggadesane tevijjānaṁ brāhmaṇānaṁ kiṁ vattabbaṁ atthi, ye paccakkhabhūtānampi candimasūriyānaṁ sahabyatāya maggaṁ desetuṁ na sakkontīti adhippāyo. **"Yatthā"**ti iminā "idhā"ti vuttamevatthaṁ paccāmasati.

Aciravatīnadī-upamākathāvaṇṇanā

542. **Samabharitā**ti (pg.2.429) sampuṇṇā. Tato eva **kākapeyyā. Pārā**ti pārimatīra, ālapanametanti dassetuṁ **"ambho"**ti vuttaṁ. **Apāran**ti orimatīraṁ. **Ehī**ti āgacchāhi. **Vatā**ti ekaṁsena. Atha gamissasi, evaṁ sati ehīti yojanā. **"Atthime"**ti-ādi avhānakāraṇaṁ.

544. **Pañcasīla …pe… veditabbā** yamaniyamādibrāhmaṇadhammānaṁ tadantogadhabhāvato. **Tabbiparītā**ti pañcasīlādiviparītā pañcaverādayo. **Indan**ti indanāmakaṁ devaputtaṁ, sakkaṁ vā. **"Aciravatiyā tīre nisinno"**ti iminā yassā tīre

nisinno, tadeva upamaṁ katvā āharati dhammarājā dhammadhātuyā suppaṭividdhattāti dasseti. "Punapī"ti vatvā **"aparampī"**ti vacanaṁ itarāyapi nadī-upamāya saṅgaṇhanatthaṁ.

546. **Kāmayitabbaṭṭhenā**ti kāmanīyabhāvena. **Bandhanaṭṭhenā**ti kāmayitabbato sattānaṁ cittassa ābandhanabhāvena. Kāmañcāyaṁ guṇasaddo atthantaresupi diṭṭhapayogo, tesaṁ panettha asambhavato pārisesañāyena bandhanaṭṭhoyeva yuttoti dassetuṁ ayamatthuddhāro āraddho. **Ahatānan**ti adhotānaṁ abhinavānaṁ. **Etthā**ti khandhakapāḷipade **paṭalaṭṭho**ti paṭalasaddassa, paṭalasaṅkhāto vā attho. **Guṇaṭṭho**ti guṇasaddassa attho nāma. Esa nayo sesesupi. **Accentī**ti atikkamma pavattanti. **Etthā**ti somanassajātakapāḷipade. **Dakkhiṇā**ti tiracchānagate dānacetanā. **Etthā**ti dakkhiṇavibhaṅgasuttapade (ma. ni. 3.379) **mālāguṇe**ti mālādāme. **Etthā**ti **satipaṭṭhāna-** (dī. ni. 2.378 ma. ni. 1.109) **dhammapadapāḷi**padesu, (dha. pa. 53) nidassanamattañcetaṁ koṭṭhāsāpadhānasīlādisukkādisampadājiyāsupi pavattanato. Hoti cettha –

"Guṇo paṭalarāsānisaṁse koṭṭhāsabandhane;
Sīlasukkādyapadhāne, sampadāya jiyāya cā"ti.

Esevāti (pg.2.430) bandhanaṭṭho eva. Na hi rūpādīnaṁ kāmetabbabhāve vuccamāne paṭalaṭṭho yujjati tathā kāmetabbatāya anadhippetattā. Rāsaṭṭhādīsupi eseva nayo. Pārisesato pana bandhanaṭṭhova yujjati. Yadaggena hi nesaṁ kāmetabbatā, tadaggena bandhanabhāvoti.

Koṭṭhāsaṭṭhopi cettha yujjateva cakkhuviññeyyādikoṭṭhāsabhāvena nesaṁ kāmetabbato. Koṭṭhāse ca guṇasaddo dissati "diguṇaṁ vaḍḍhetabban"ti-ādīsu viya.

"Asaṅkhyeyyāni nāmāni, saguṇena mahesino;
Guṇena nāmamuddheyyaṁ, api nāmasahassato"ti. (dha. sa. aṭṭha. 1313 udā. aṭṭha. 53 paṭi. ma. aṭṭha. 1.1.76) –

Ādīsu pana sampadāṭṭho guṇasaddo, sopi idha na yujjatīti anuddhaṭo.

Dassanameva idha vijānananti āha **"passitabbā"**ti. "Sotaviññāṇena sotabbā"ti-ādi-atthaṁ **"etenupāyenā"**ti atidisati. Gavesitāpi **"iṭṭhā"**ti vuccanti, te idha nādhippetāti dassetuṁ **"pariyiṭṭhā vā hontu mā vā"**ti vuttaṁ. Icchitā eva hi idha **iṭṭhā,** tenāha **"iṭṭhārammaṇabhūtā"**ti, sukhārammaṇabhūtāti attho. **Kāmanīyā**ti kāmetabbā. Iṭṭhabhāvena manaṁ appayanti vaḍḍhentīti **manāpā. Piyajātikā**ti piyasabhāvā. **Ārammaṇaṁ katvā**ti attānamārammaṇaṁ katvā. Kammabhūte ārammaṇe sati rāgo uppajjatīti taṁ kāraṇabhāvena nidassento **"rāguppattikāraṇabhūtā"**ti āha.

Gedhenāti lobhena. Abhibhūtā hutvā pañca kāmaguṇe paribhuñjantīti yojanā. **Mucchākāran**ti mohanākāraṁ. **Adhi-osannā**ti adhigayha ajjhosāya avasannā. Tena vuttaṁ **"ogāḷhā"**ti. **Sānan**ti avasānaṁ. **Pariniṭṭhānappattā**ti gilitvā pariniṭṭhāpanavasena pariniṭṭhānaṁ uyyātā. **Ādīnavan**ti kāmaparibhoge sampati, āyatiñca dosaṁ **apassantā.** Ghāsacchādanādisambhoganimittasaṁkilesato nissaranti apagacchanti etenāti **nissaraṇaṁ,** yoniso paccavekkhitvā tesaṁ paribhogapaññā. Tadabhāvato **anissaraṇapaññā**ti atthaṁ dassento **"idametthā"**ti-ādimāha. **Paccavekkhaṇaparibhogavirahitā**ti yathāvuttapaccavekkhaṇañāṇena paribhogato virahitā.

548-9. **Āvarantī**ti (pg.2.431) kusaladhammuppattiṁ ādito vārenti. **Nivārentī**ti niravasesato vārayanti. **Onandhantī**ti ogāhantā viya chādenti. **Pariyonandhantī**ti sabbaso chādenti. **Āvaraṇādīnaṁ vasenā**ti yathāvuttānaṁ āvaraṇādi-atthānaṁ vasena. Te hi āsevanabalavatāya purimapurimehi

pacchimapacchimā daḷhataratamādibhāvappattā.

Saṁsandanakathāvaṇṇanā

550. Itthipariggahe sati purisassa pañcakāmaguṇapariggaho paripuṇṇo eva hotīti vuttaṁ **"itthipariggahena sapariggaho"**ti. **"Itthipariggahena apariggaho"**ti ca idaṁ tevijjabrāhmaṇesu dissamānapariggahānaṁ duṭṭhullatamapariggahābhāvadassanaṁ. Evaṁ bhūtānaṁ tevijjānaṁ brāhmaṇānaṁ kā brahmunā saṁsandanā, brahmā pana sabbena sabbaṁ apariggahoti. **Veracittena avero,** kuto etassa verapayogoti adhippāyo. **Cittagelaññasaṅkhātenā**ti cittuppādagelaññasaññitena, iminā tassa rūpakāyagelaññabhāvo vutto hoti. **Byāpajjhenā**ti dukkhena. **Uddhaccakukkuccādīhī**ti ettha **ādi**saddena tadekaṭṭhā saṁkilesadhammā saṅgayhanti. Atoyevettha **"uddhaccakukkuccābhāvato"**ti tadubhayābhāvamattahetuvacanaṁ samatthitaṁ hoti. Appaṭipattihetubhūtāya vicikicchāya sati na kadāci cittaṁ purisassa vase vattati, pahīnāya pana tāya siyā cittassa purisavase vattananti āha **"vicikicchāyā"**ti-ādi. **Cittagatikā**ti cittavasikā. Tena vuttaṁ **"cittassa vase vattantī"**ti. **Na tādiso**ti brāhmaṇā viya na cittavasiko hoti, atha kho vasībhūtajhānābhiññatāya cittaṁ attano vase vattetīti **vasavattī.**

552. **Brahmalokamagge**ti brahmalokagāmimagge paṭipajjitabbe, paññāpetabbe vā, taṁ paññapentāti adhippāyo. **Upagantvā**ti micchāpaṭipattiyā upasaṅkamitvā, paṭijānitvā vā. **Samatalanti saññāyā**ti matthake ekaṅgulaṁ vā upaḍḍhaṅgulaṁ vā sukkhatāya samatalanti saññāya. **Paṅkaṁ otiṇṇā viyā**ti anekaporisaṁ mahāpaṅkaṁ otiṇṇā viya. **Anuppavisantī**ti apāyamaggaṁ brahmalokamaggasaññāya ogāhanti. Tato eva **saṁsīditvā visādaṁ pāpuṇanti. Evan**ti "samatalan"ti-ādinā vuttanayena. **Saṁsīditvā**ti nimujjitvā (pg.2.432) **Marīcikāyā**ti migataṇhikāya kattubhūtāya. **Vañcetvā**ti nadīsadisaṁ pakāsanena vañcetvā. **Vāyamānā**ti vāyamamānā, ayameva vā pāṭho. **Sukkhataraṇaṁ maññe tarantī**ti sukkhanadītaraṇaṁ taranti maññe. Abhinnepi bhedavacanametaṁ. **Tasmā**ti yasmā tevijjā amaggameva "maggo"ti upagantvā saṁsīdanti, tasmā. **Yathā te**ti te "samatalan"ti saññāya paṅkaṁ otiṇṇā sattā **hatthapādādīnaṁ saṁbhañjanaṁ paribhañjanaṁ** pāpuṇanti yathā. **Idheva cā**ti imasmiñca attabhāve. **Sukhaṁ vā sātaṁ vā na labhantī**ti jhānasukhaṁ vā vipassanāsātaṁ vā na labhanti, kuto maggasukhaṁ vā nibbānasātaṁ vāti adhippāyo. **Maggadīpakan**ti "maggadīpaka" micceva tehi abhimataṁ. **Tevijjakan**ti tevijjatthañāpakaṁ. **Pāvacanan**ti pakaṭṭhavacanasammataṁ pāṭhaṁ. **Tevijjānaṁ brāhmaṇānan**ti sambandhe sāmivacanaṁ. **Iriṇan**ti araññāniyā idaṁ adhivacananti āha **"agāmakaṁ mahāraññan"**ti. **Anupabhogarukkhehī**ti migaruru-ādīnampi anupabhogārahehi kiṁ pakkādivisarukkhehi. **Yatthā**ti yasmiṁ vane. **Parivattitumpi na sakkā honti** mahākaṇṭakagacchagahanatāya. Ñātīnaṁ byasanaṁ vināso **ñātibyasanaṁ.** Evaṁ **bhogasīlabyasanesu**pi. Rogo eva byasati vibādhatīti **rogabyasanaṁ.** Evaṁ **diṭṭhibyasane**pi.

554. Nanu jātasaddeneva ayamattho siddhoti codanamapaneti **"yo hī"**ti-ādinā. Jāto hutvā saṁvaḍḍhito **jātasaṁvaḍḍho**ti ācariyena (dī. ni. ṭī. 1.554) vuttaṁ, jāto ca so saṁvaḍḍho cāti **jātasaṁvaḍḍho**ti pana yujjati visesanaparanipātattā. **Na sabbaso paccakkhā honti** paricayābhāvato. **Ciranikkhanto**ti nikkhanto hutvā cirakālo. Ciraṁ nikkhantassa assāti hi **ciranikkhanto.** "Jātasaṁvaḍḍho"ti padadvayena atthassa

paripuṇṇābhāvato "tamenan"ti kammapadaṁ **"tāvadeva avasaṭan"**ti puna visesetīti vuttaṁ hoti. **Dandhāyitattan**ti vissajjane mandattaṁ saṇikavutti, taṁ pana saṁsayavasena cirāyanaṁ nāma hotīti āha **"kaṅkhāvasena cirāyitattan"**ti. **Vitthāyitattan**ti sārajjitattaṁ. Aṭṭhakathāyaṁ pana vitthāyitattaṁ nāma thambhitattanti adhippāyena **"thaddhabhāvaggahaṇan"**ti vuttaṁ. **Appaṭihatabhāvaṁ dasseti** tasseva anāvaraṇañāṇabhāvato. Nanvetampi antarāyapaṭihataṁ siyāti āsaṅkaṁ pariharati **"tassa hī"**ti-ādinā. **Mārāvaṭṭanādivasenā**ti ettha cakkhumohamucchākālādi saṅgayhati. **Na sakkā** (pg.2.433) **tassa kenaci antarāyo kātuṁ** catūsu anantarāyikadhammesu pariyāpannabhāvato.

555. U-iccupasaggayoge lumpasaddo, lupisaddo vā uddharaṇattho hotīti vuttaṁ **"uddharatū"**ti. Upasaggavisesena hi dhātusaddā atthavisesavuttino honti yathā "ādānan"ti. Pajāsaddo pakaraṇādhigatattā dārakavisayoti āha **"brāhmaṇadārakan"**ti.

Brahmalokamaggadesanāvaṇṇanā

556-7. **"Apubban**ti iminā saṁvaṇṇetabbatākāraṇaṁ dīpeti. Yassa atisayena balaṁ atthi, so **balavā**ti vuttaṁ **"balasampanno"**ti. Saṅkhaṁ dhametīti **saṅkhadhamako,** saṅkhaṁ dhamayitvā tato saddapavattako. "Balavā"ti-ādivisesanaṁ kimatthiyanti āha **"dubbalo hī"**ti-ādi. Balavato pana saṅkhasaddoti sambandho. **Appanāva vaṭṭati** paṭipakkhato sammadeva cetaso vimuttibhāvato, tasmā evaṁ vuttanti adhippāyo.

Pamāṇakataṁ kammaṁ nāma kāmāvacaraṁ vuccati pamāṇakarānaṁ saṁkilesadhammānaṁ avikkhambhanato. Tathā hi taṁ brahmavihārapubbabhāgabhūtaṁ pamāṇaṁ atikkamitvā odissakānodissakadisāpharaṇavasena vaḍḍhetuṁ na sakkā. Vuttavipariyāyato pana **rūpārūpāvacaraṁ appamāṇakataṁ kammaṁ nāma.** Tenāha **"taṅhī"**ti-ādi. Tattha arūpāvacare odissakānodissakavasena pharaṇaṁ na labbhati, tathā disāpharaṇañca. Keci pana "taṁ āgamanavasena labbhatī"ti vadanti, tadayuttaṁ. Na hi brahmavihāranissando āruppaṁ, atha kho kasiṇanissando, tasmā yaṁ subhāvitaṁ vasībhāvaṁ pāpitaṁ āruppaṁ, taṁ **appamāṇakatan**ti daṭṭhabbaṁ. "Yaṁ vā sātisayaṁ brahmavihārabhāvanāya abhisaṅkhatena santānena nibbattitaṁ, yañca brahmavihārasamāpattito vuṭṭhāya samāpannaṁ arūpāvacarajjhānaṁ, taṁ iminā pariyāyena pharaṇapamāṇavasena **appamāṇakatan"**ti apare. Vīmaṁsitvā gahetabbaṁ.

Rūpāvacarārūpāvacarakammeti rūpāvacarakamme ca arūpāvacarakamme ca sati. **Na ohīyati na tiṭṭhatī**ti katūpacitampi kāmāvacarakammaṁ yathādhigate mahaggatajjhāne aparihīne taṁ abhibhavitvā paṭibāhitvā sayaṁ ohīyakaṁ hutvā (pg.2.434) paṭisandhiṁ dātuṁ samatthabhāve na tiṭṭhati. "Na avasissatī"ti etassa hi atthavacanaṁ "na ohīyatī"ti, tadetaṁ "na avatiṭṭhatī"ti etassa visesavacanaṁ, pariyāyavacanaṁ vā. Tenāha **"kiṁ vuttaṁ hotī"**ti-ādi. **Laggitun**ti āvarituṁ nisedhetuṁ. **Ṭhātun**ti paṭibalaṁ hutvā patiṭṭhātuṁ. **Pharitvā**ti paṭipharitvā. **Pariyādiyitvā**ti tassa sāmatthiyaṁ khepetvā. **Okāsaṁ gahetvā**ti vipākadānokāsaṁ gahetvā, iminā "laggituṁ vā ṭhātuṁ vā"ti vacanameva vitthāretīti daṭṭhabbaṁ. **"Atha kho"**ti-ādi atthāpattidassanaṁ. Kammassa pariyādiyanaṁ nāma tassa vipākuppādanaṁ nisedhetvā attano vipākuppādanamevāti āha **"tassā"**ti-ādi. **Tassā**ti kāmāvacarakammassa **vipākaṁ paṭibāhitvā. Sayamevā**ti rūpārūpāvacarakammameva. **Brahmasahabyataṁ upaneti** asati tādisānaṁ cetopaṇidhiviseseti adhippāyo.

Tissabrahmādīnaṁ viya hi mahāpuññānaṁ cetopaṇidhivisesena mahaggatakammaṁ parittakammassa vipākaṁ na paṭibāhatīti daṭṭhabbaṁ.

Atha mahaggatassa garukakammassa vipākaṁ paṭibāhitvā parittaṁ lahukakammaṁ kathamattano vipākassa okāsaṁ karotīti? Tīsupi kira **vinayagaṇṭhipadesu** evaṁ vuttaṁ "nikantibaleneva jhānaṁ parihāyati, tato parihīnajhānattā parittakammaṁ laddhokāsan"ti. Keci pana vadanti "anīvaraṇāvatthāya nikantiyā jhānassa parihāni vīmaṁsitvā gahetabbā"ti. Idamettha yuttatarakāraṇaṁ– asatipi mahaggatakammuno vipākapaṭibāhanasamatthe parittakamme "ijjhati bhikkhave sīlavato cetopaṇidhi visuddhattā sīlassā"ti (dī. ni. 1.504 saṁ. ni. 4.352 a. ni. 8.35) vacanato kāmabhave cetopaṇidhi mahaggatakammassa vipākaṁ paṭibāhitvā parittakammuno vipākokāsaṁ karotīti. **Evaṁ mettādivihārī**ti vuttanayena appanāpattānaṁ mettādīnaṁ brahmavihārānaṁ vasena vihārī.

559. Paṭhamamupanidhāya dutiyaṁ, kimetaṁ, yamupanidhīyatīti vuttaṁ **"paṭhamamevā"**ti-ādi. **Majjhimapaṇṇāsake** saṅgītanti ajjhāharitvā sambandho. Punappunaṁ saraṇagamanaṁ daḷhataraṁ, mahapphalatarañca, tasmā dutiyampi saraṇagamanaṁ katanti veditabbaṁ. **Katipāhaccayenā**ti dvīhatīhaccayena **Pabbajitvā**ti (pg.2.435) sāmaṇerapabbajjaṁ gahetvā. **Aggaññasuttam**pi (dī. ni. 3.112) amuṁyeva vāseṭṭhamārabbha kathesi, nāññanti ñāpetuṁ **"aggaññasutte"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha āgatanayena **upasampadañceva arahattañca alatthuṁ** paṭilabhiṁsūti attho. Yamettha atthato na vibhattaṁ, tadetaṁ suviññeyyameva.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya paramasukhumagambhīraduranubodhatthaparidīpanāya suvimalavipulapaññāveyyattiyajananāya ajjavamaddavasoraccasaddhāsatidhitibuddhikhantivīriyādidhammasamaṅginā sāṭṭhakathe piṭakattaye asaṅgāsaṁhīravisāradañāṇacārinā anekappabhedasakasamayasamayantaragahanajjhogāhinā mahāgaṇinā mahāveyyākaraṇena ñāṇābhivaṁsadhammasenāpatināmatherena mahādhammarājādhirājagarunā katāya sādhuvilāsiniyā nāma līnatthapakāsaniyā tevijjasuttavaṇṇanāya līnatthapakāsanā.

Tevijjasuttasaṁvaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatridaṁ sādhuvilāsiniyā sādhuvilāsinittasmiṁ hoti–

Byañjanañceva attho ca, vinicchayo ca sabbathā;
Sādhakena vinā vutto, natthi cettha yato tato.
Sampassataṁ sudhīmataṁ, sādhūnaṁ cittatosanaṁ;
Karoti vividhaṁ sāyaṁ, tena **sādhuvilāsinī**ti.

Nigamanakathā

Ettāvatā (pg.2.436) ca–

Saddhamme pāṭavatthāya, sāsanassa ca vuddhiyā;
Vaṇṇanā yā samāraddhā, sīlakkhandhakathāya sā.
Sādhuvilāsinī nāma, sabbaso pariniṭṭhitā;

Paṇṇāsāya sādhikāya, bhāṇavārappamāṇato.
Anekasetibhindo yo, anantabalavāhano;
Sirīpavarādināmo, rājā nānāraṭṭhissaro.
Jambudīpatale ramme, marammavisaye akā;
Tambadīparaṭṭhe puraṁ, **amarapura**nāmakaṁ.
Maṇḍalācalasāmantaṁ, erāvatīnadissitaṁ;
Nānājanānamāvāsaṁ, hemapāsādalaṅkataṁ.
Tatrābhisekapatto so, rajjaṁ kāresi dhammato;
Rājāgāramahāthūpaṁ, akāsi sampasādanaṁ.
Uddhammaṁ ubbinayañca, pahāya jinasāsanaṁ;
Visodhesi yathābhūtaṁ, satataṁ daḷhamānaso.
Teneva kārite ramme, chāyūdakasamappite;
Dvipākāraparikkhitte, bhāvanābhiratārahe.
Mahāmunisamaññā yā, sambuddhasammukhā katā;
Paṭimā taṁpāsādamhā, uju-āsannadakkhiṇe.
Asokārāma-ārāme pañcabhūmimahālaye;
Ratanabhūmikitti vhaye, dhammapāsādalaṅkate.
Tathā dakkhiṇadeviyā, nagarasamīpe kate;
Pubbuttare **jayabhūmi-kittā**bhidhānakepi ca.
Tathevuttaradeviyā (pg.2.437) nagarabbhantare kate;
Soṇṇaguhathūpantike, **parimāṇaka**nāmake.
Tathā ca uparājena, kate nagarapacchime;
Mahāguhathūpantike, **maṅgalāvāsanā**make.
Iti soṇṇavihāresu, vasaṁnekesu vārato;
Sakkato sabbarājūnaṁ, tikkhattuṁ laddhalañchano.
Ñāṇābhivaṁsadhammasenāpatīti suvikhyāto;
Dvevibhaṅgādidhāraṇā, upajjhācariyataṁ patto.
Laṅkādīpāgatānampi, paradīpanivāsinaṁ;
Bhikkhūnaṁ vācako dhammaṁ, paṭipattiṁ niyojako.
Yaṁ nissāya visodhesi, sāsanaṁ esa bhūpati;
Atthabyañjanasampannaṁ, so'kāsi vaṇṇanaṁ imaṁ.
Sambuddhaparinibbānā, pañcatālīsake'ddhake;
Tisate dvisahasse ca, sampatte sā suniṭṭhitā.
Peṭakālaṅkāravhayaṁ, nettisaṁvaṇṇanaṁ subhaṁ;
Imañca saṅkharontena, yaṁ puññaṁ pasutaṁ mayā.
Aññampi tena puññena, patvāna bodhimuttamaṁ;
Tārayitvā bahū satte, moceyyaṁ bhavabandhanā.
Sadā rakkhantu rājāno, dhammeneva pajaṁ imaṁ;
Niratā puññakammesu, jotentu jinasāsanaṁ.
Ime ca pāṇino sabbe, sabbadā nirupaddavā;
Niccaṁ kalyāṇasaṅkappā, pappontu amataṁ padanti.

Iti dīghanikāyaṭṭhakathāya sīlakkhandhavaggasaṁvaṇṇanāya

Sādhuvilāsinī nāma abhinavaṭīkā samattā.

Sīlakkhandhavagga-abhinavaṭīkā niṭṭhitā.

Dīghanikāye

Sīlakkhandhavagga-abhinavaṭīkā

(dutiyo bhāgo)

《長部》戒蘊品新抄 第二分

from CSCD

Released by Dhammavassārāma

2550 B.E. (2006 A.D.)

Dhammavassārāma
No. 50 - 6, You-Tze-Zhai, Tong-Ren Village,
Zhong-Pu , Chiayi 60652, Taiwan

法 雨 道 場
60652台灣・嘉義縣中埔鄉同仁村柚仔宅50之6號
Tel：(886)(5) 253-0029(白天)；Fax：203-0813
E-mail：dhamma.rain@msa.hinet.net
Website：http://www.dhammarain.org.tw/